POLITICARVM DISSERTATIONVM

De Statu Imperiorum, Regnorum, Principatuum, & Rerumpublicarum,

TOMI IV.

Et primus quidem Tomus continet fundamenta dominationis, ac ſimul Relationes, Diſcurſus & Inſtructiones de Summi Pontificis, Imperatoris Romanorum & Regis Hiſpaniarum, & Sereniſſimæ Domus Auſtriacæ *potentia, monarchia, dignitate & auctoritate. Alter Diſcurſus & Relationes ſuper Ducatibus & Principatibus vniuerſi Orbis Terrarum. Tertius vero ſuper Rebuſpublicis & Ciuitatibus Liberis. Quartus Tomus eſt Miſcellaneus, de publicis & aliis Regnorum ac Rerumpublicarum negotiis.*

Nunc opera & ſtudio Nicol Belli *editi.*

Proſtant Francofurti apud Schönvvetter. 1615.

ΑΛΗΘΕΙΑ

ΠΑΡΡΗΣ

NOBILISSIMIS, AMPLISSIMIS AC CONSVLTISSIMIS D. D. NICOLAO GREIFFIO, D. IOANNI MARTINO BAVHERO, pro tempore Consulibus, ac cæteris totius Senatus Francofurdianæ Scabinis ac Senatoribus dignissimis, Dominis suis humiliter colendis.

TRes potissimum nationes sunt, Amplissimi Viri, quarum ingenium, doctrinam & iudicium nos Germani hodie suspicimus & admiramur; Italorum, Gallorum & Hispanorum. Quarum vtra alteri præstet præferendaque sit, in controuersia esse video, aliis hos, aliis illos pro animorũ captu & affectu commẽdantibus. Ego quidem, qui neque magnam mihi literarum cognitionem tribuo, nec in Re-

manis magis aſſuetam, quo magis reipub. noſtræ commodo & ſtudioſorum hominum vtilitati inſeruirem, maximis ſumptibus & expenſis ad interpretandum & traducendum locarem, ex quibus autem diſſertationum politicarum hoc opus præcipuè mihi occurrit, tanquam omnis prudentiæ politicæ vnicus fōs & ſcaturigo. Quod quamuis principibus tantū viris & iis qui à principum conſiliis & arcanis ſunt, præſcriptus ſit, bonum tamen factum fore exiſtimaui, ſi illud ita conformarem, & adornarem, vt eorum & ſtudiis, qui aliquando vel in viros etiam euaſerunt, vel euadere, nec non quæque onera gubernandi in ſe recipere cupiunt, vſui eſſe poſſet.

Quoniam ergo quatuor hiſce tomis præcipua iacta ſunt fundamenta, quibus non tantum priuatæ reſpublicæ, ſed etiam principatus & regna ni-

tun-

tuntur; & vero Amplißimæ Dominat. Vestræ, singulari Dei beneuolentia, ad Reipublicæ Francofurtensis gubernacula capessenda & dirigenda selectæ sunt; tum gratiosißimo Cæsareæ Maiestatis calculo, in eiusdem reipublicæ administratione, non recens, sed multo ante fauorabiliter confirmatæ: ideo consultum duxi, hoc munus librarium, Amplißß. Dominationibus Vestris, ad contestandum, alioquin mille nominibus debitum humilis & sinceræ obseruantiæ affectum, velut gratulantis more, inscribere ac dicare; ante omnia conceptis votis orans humiliter, quatenus hanc meam intentionem, ex candido & sincero corde profectam, in optimam partem acceptare dignentur, meque pro suo clientulo, vti hactenus difficillimis reipublicæ temporibus benigne fecerunt, ita & in posterum agnoscere.

Quod reliquum eſt, precor Deum optimum maximum, vti nobiliſsimas & ampliſsimas Dominationes Veſtras, ad annos Neſtoreos incolumes, & ſaluos nobis & Reipublicæ conſtanter ac ſtabiliter conſeruare, omnique cœleſti fœlicitatis rore perfundere velit. Actum Francofurti Calendis Septembris Anno 1615.

Amplitud. VV. Subiectiſſimus,

Iohannes Theobaldus Schön-
vvetterus.

ELENCHVS SINGVLORVM DISCVRSVVM IN HISCE TOMIS COMprehensorum.

TOMVS I.

TOMVS II.

TOMVS III.

IV. In-

TOMVS IV.

ad

RERUM POLITICARUM, SIVE DE STATU OMNIUM IMPERIORUM, REGNORUM ET RERUM-publicarum, eorumq; perfecta cognitione & administratione

TOMUS PRIMUS.

De fundamentis dominationis, deque instrumentis regnandi,

CAPUT I.

TRIA præcipua sunt fundamenta, quibus tota imperandi machina innititur:

CONSILIUM,
VIRES,
EXISTIMATIO.

Hæc veluti partes quædam sunt, quibus vniuersa Principis natura, dignitasque constituitur. Consilium interim voco lumen illud rationis, quo cuncta recte gubernandi instrumēta dispiciuntur: Qualia sunt, Subditorum mores introspiciendi perspicacitas: Legum congruenter ferēdarum prudentia: Instituta disciplinæ militaris: Administrandi belli peritia: Stabiliendæ pacis industria: Euentuum prospiciendorum diligentia: Amplificandi imperii forma: Cæteros dominatus pōderandi sapientia: Temporibus inseruiendi dexteritas: In deliberando cunctatio: In exequendo celeritas: In decretis constantia: In aduersis fortitudo: In prosperis moderatio: Rerum diuinarum cognitio explorata, certaque adeo, vt neque superstitio pauorem, neque licentia temeritatem incutiat. VIRES autem appello, sex illarum conditionum aggregationem, quæ potentem

Consilij definitio.

Potēs Princeps vnde dicatur.

Principem efficiunt: cuiusmodi sunt, Imperii possessio, fida, lata, antiqua, vniformis, armata, opulenta. EXISTIMATIONEM intelligo, illustrem Principis famam, quæ ditiones alienas peruagatur, nec non efficacem illam opinionem, quam eiusdem consilium, viresque in animis cæterorum Principum inserere. Quoniam vero accidit, vt hæc tria vocabula diuersas in ipsorum significationis latitudine materias complectantur, idcirco de singulis seorsim acturi, tripartitam dissertationem aggredimur: Prima de consilio: Altera de viribus: Postrema de Existimatione tractabit.

Existimatio vnde colligatur.

Pernecessarium esse, vt Princeps consilio polleat suo.

CAPVT II.

CONSILIVM Principis dupliciter consideratur: est enim aut internum, aut externum. Internum illud est, quod in pectore suo ab ipsius intelligentiæ solertiæque acumine exoritur. Externum illud, quod ab iis, qui propter prudentiæ opinionem ad consilia Principi suggerenda destinantur, proficiscitur. Equidem vir politicus, qui sapienti cõsiliario obtemperat, egregiam laudem promeretur: at Princeps eiusmodi mediocritatis expers, & incapax, nisi per se ipse sapuerit, nullo citius, ac vehementius, quam circumstantium consiliariorum instrumento, in præceps ruet. Propterea quod aut Consiliarii, perinde vt Princeps, imprudentes erunt (quæ res facilime contingere potest, maxime si ab ipso Principe electi fuerint, quia vnumquodque ad sui simile ducitur) tuncque Reipub. status eo celerius pessum labetur, quo maior illorum erit numerus, qui ruinæ huic motum dederint. Quod si forte iidem consiliarii nomine, munereque suo non indigni, & ad onera imperii sustentanda idonei extiterint; nihilominus imprudens Princeps nunquam tanti erit, vt eorum virtute atque integritate bene vtatur, quia neque in melioribus eligendis deliberationibus aptus, neque in iisdem explicandis, atque conficiendis satis efficax esse potest. Præterea summorum Principum consiliarii sæpenumero inter se æmulatione digladiantur, animisque in diuersa tendentibus distrahuntur, & propter finium, quos sibi proponunt, diuersitatem haud raro ad priuata commoda publicas consultationes dirigunt, & per diuersas artes, fraudesque curant, vt omne existimationis incrementum suaque vota sibi inuicem præpediant. Proinde quoniam ineptus Princeps ob virtutis defectum eam inter suos non obtinet authoritatem, quæ ad compescendas ipsorum discor-

Consilium duplex.

Internum consilium primo quærendum.

Consiliarii gubernũt ineptum Principem.

dias necessaria foret, neque eo iudicio pollet, vt reconditos intimosque eorum sensus, & cogitata, quibus mouentur, rimari, & perscrutari valeat; consequitur, vt ab illis confundatur magis, atque præcipitetur, quam consilio fulciatur. Accedit huc, quod inter hos eximiæ virtutis atque sapientiæ consiliarios, qui fatuo Principi operam præstant, nunquam tantus erga ipsum reperitur amor, quantus huiusmodi ministros deceret. Nam cum iidem vitia socordiamq; Principis quotidie obseruent, cominusque tractent, ipsius ordo naturæ poscere videtur, vt sensim illum ac pedetentim despiciant. Contemptus hoc casu nunquam nō cum odio coniungitur: quandoquidem nihil ęque virtutibus insignem ministrum angit & affligit, quam cogi magnitudinis suæ incapacem hominem fortunæque fastigio indignum colere. Odium atque contemptum facile comitatur lubrica & fluxa fides eorum consiliariorum, qui his animum affectibus exulceratum gerunt: quamobrem Princeps necessario aut vendetur, aut saltem, prout sese obtulerit occasio, circunducetur. Itaque in eam Princeps curam animum intendat, necesse est; vt in ditione sua solus ipse sapientia excellat, si solus illius dominus esse, si fucinam instrumentaque regnandi gubernare arbitratu suo voluerit: Quanquam autem ego sapientem ex se ipso Principem esse cupio, non idcirco ab eius latere Consiliarios amoueo: imo assero, nullum regiæ existimationis fundamentum solidius esse, quam si fama increbrescat, ad consuetam Principis intelligentiam grauitate, fideque conspicuam Consiliariorum manum adiunctam esse, vtque tales eos nanciscatur, omnem operam nauare debet. Veruntamen consilium istud, quantumuis doctum, & sagax, ab ipsius Principis sagacitate, atque sapientia adeo superetur, vt dominatui administrando accessorium esse, non principale dignoscatur, cunctorumque oculis appareat, subdi illud Principi, non exæquari, & in consultationibus magni momenti magis docendi, quam decernendi facultatem habere. Demum in Principe tanta animi vis, & celsitudo requiritur, vt omnes credant, consilium haberi, quo in reipub. gubernaculo Principem adiuuet, non quo eundem doceat. Concludo, quemadmodum Princeps ad vitam & spiritum ducendum animæ suæ ipsius indiget, sic ad dominatum retinendum aliquo consilio opus eisdem esse, vtque sine illa nunquam inter homines, ita absque hoc nunquam inter Principes numerandum videri.

Sapiens Princeps Consiliariis cur vti debeat.

Consilium anima imperii.

Vnde proprium Principis consilium nascatur.

CAPVT III.

Consilij fontes.

Temperamenta diuersa animũ diuerse afficiunt.

Principis temperamentum quale præstantius.

Phlegmaticum imperfectum.

CONSILIVM Principis internum tribus ex fontibus emanat: A natura: Ab educatione: Ab experientia. Natura in homine primas quasi fenestras intelligentiæ aperire videtur, luminosas plus minusve, prout corporis temperamentum permittit, vtpote quo primæ formæ, primaque moribus, animique actionibus lineamenta imprimuntur. Qui animus cum in functionibus suis peragendis organo corporis egeat, dubitandum non est, quin iuxta variam huius temperationem similiter affectus sit, atque propensiones illius varientur. Hoc autem naturæ donum adeo insigne est, vt, hoc denegato, quilibet incassum laboret. Nam si Princeps aliquis in lucem editus esset, humorum altero sic dominante, vt rationis freno reprimi ac domari non posset, necessario is aut regnandi incapax, aut maximarum author esset calamitatum. Ex moderatis humorum temperamentis optabilius in Principe erit sanguineum, melancholico mediocriter mixtum, quo nimia sanguinis motio temperetur: Nam huiusmodi temperamentum ex eo, quod plurimum accidit, venerandam, imperioque dignam speciem gignit, sanum hominem, ac longæuum efficit, ad moderationem, ad iustitiam, ad magnanimitatem, ad clementiam animos informat, quibus doctrinæ regulæ, virtutis habitus, prudentiæ monita nullo labore imprimuntur. Istudque vnicum est temperamentum, qund ab incunabilis occulta quadam vi, ac suauitate omnium animos ad amorem allectat, attrahitque: Hæc autem plane singularis dos, quoties in Principe refulget, vel sola interdum humanæ vitæ cursum exornare, atque illustrare consueuit. Temperamentum phlegmaticum in Principe minus expetendum est, quoniam hoc temperamento coagmentatus homo ad seruiendum magis, quam ad imperandum videtur idoneus: vtpote qui naturæ capacitatem disciplinis imprimendis contrariam sortitur, stupiditatem quandam ingratam prudentibus, prudentiæque aduersam fouet, cunctationem momentis occasionum periculosam retinet, mentisq; oculum, & visionem quãdam hebetem, atque obtusam, proinde suspicacem, rebusq; gerendis ineptam, publicæque potissimum gubernationi pestiferam præ se fert: Huic quoque temperamento desunt, animi sublimitas, cogitationum generositas; iniuriarum vindicatio, deliberationis lumen, executionis spiritus; vnde in perpaucis iis rebus, quas deliberat, exequiturve, potior esse casus, quam electio consueuit, neq; vnquam ad annos illos peruenire potest, quibus

ab externi consilii iugo, atque tutela eximatur. In temperamento flauæ bilis moderato, quædam bonorum, malorumque commixtio inest: nam ipsum quoque gratam quidem, comemq; indolem parit, cæterum ob raritatem texturæ hominem in consiliis capiundis inertem, humorum conuersionibus subiectum, proinde vitæ breuitati obnoxium, neque ad perferendos cum animi, tum corporis labores accommodatum præbet: quin etiam exhibet eundem morosum, iracundum, lasciuum, iniucundum, nimis apertum; instabilem, neque grauem, quantum fortunæ gradus postulat: attamen in eo, cæterarum animi propensionum maior pars virtuti magis quam vitio adhærere solent; Nam in aggrediendis rebus expeditus, in perficiendis alacer, in consiliis promptus, in conatibus audax, in finibus generosus esse, comperitur. Temperamentum melancholicum tametsi Principem vultu, facieque, non quomodo opus esse videtur, venustum & colendum, neque morum benignum, animo excelsum, clementiæ deditum; imo ad vitia castiganda, quam ad virtutem remunerandam propensiorem præstat: nihilominus corpus ei sanum, forte, laborum tolerans largitur; iubet illum esse ingeniosum, parcum, tacitum, grauem, secretum, industrium, à voluptatibus abhorrentem, animo etsi timidiore, tamen assidue gubernandi curis idoneo præditum. Quoniam vero Principes animi propensionibus illis, quas à natura insitas & cognatas habent, non sæpe, aut fere nunquam resistunt, eo magis necesse erit, quisquis ipsorum actiones eminus prospicere, atque interpretari desiderat, vt eiusmodi temperamenta accuratissime inuestiget.

Flaua bilis commoda & incommoda.

Melancholici temperamenti dotes.

Principes temperamento minus resistunt.

De educatione.

CAPVT IV.

EDVCATIO, veluti bonorum, malorumve habituum omnium fons, & origo, totius humanæ felicitatis præcipuum fundamentum est. Hinc dominatuum stabilitas, hinc ruina dependet, hinc nationum & populorum seruitus, & eorundem libertas, hinc imperiorum ortus, & occasus proficiscuntur. Hæc, si modo recte ordinetur, bonorum morum mater est. Boni mores bonarum legum radices sunt: in iisdem moribus omnis armorum gloria, atque potestas fundatur. Vbicunque mores, leges, arma gradum alicuius excellentiæ obtinuerint, ibidem imperii auctoritatem, subditorum felicitatem, Principis maiestatem florere, necesse est. Recta educatio nihil est aliud, quam diligens animi cultura, qua intelligentiæ lux, rationi imperium,

Educationis vires.

Definitio educationis.

voluntati modus, affectibus frenum, actionibus regula, corpori robur affertur; fructus, quales nunquam nisi in iis animis, in quibus tempestiue inseruntur, maturescere conspicimus. Hæc liberalis educatio, quæ non minus cunctis hominibus ad bene viuendum, quam ad viuendum anima, requiritur, dominanti adeo necessaria est, vt absque illius ope in quolibet dominatu vice patris, ac pastoris calamitas vniuersalis & publica pestis exsurgat.

De experientia.

CAPVT V.

Experientiæ vtilitates.

EXPERIENTIA dux est intelligentiæ, norma voluntatis, anima prudentiæ. Sine hac in pace gubernatio nulla est, rei bellicæ difficultates multiplicantur; dominationum arcana non intelliguntur; morbi, quibus afficiuntur imperia, latent; medicinæ, quibus ad sanitatem restitui queunt, itidem tempora, quibus eæ adhibendæ sunt, non videntur, earum certa mensura ignoratur. Hæc experientia consideratur multipliciter. Alteram mundi ipsius ætas produxit, & ex præteritis rerum euentis deprompta exempla constituunt: alteram homo ipse peculiari vitæ suæ curriculo sibi parat. Hæc prioris auxilio destituta adeo breuis est, & impedita, vt perraro cuiquam contigerit, solo illius ductu in actionibus ciuilibus ad præstantiam vllam peruenisse, quia mortalium vita breuis & angusta est, & seris venit vsus ab annis. Præterea minuta hæc, nudaque experientia ideo perniciosa rei priuatæ, publicæ anceps esse, dignoscitur, quia construere quidquam, nunquam edíscit, nisi destruat prius; neque solet vllum ordinem, nisi ex rerum confusione, pcipere. Igitur experientia, quæ prudentem facit principem, ex ambabus componetur. Illa, quam ab ætate mūdi oriri diximus, in tres partes diuiditur. Prima sui ipsius gubernationem docet: altera ciuilia negotia dirigit: tertia, dum sub historiæ nomine memoratu dignissima quæque colligit, vtramque perficit. Exemplorum & historicorum euentuum cognitio ad præsentia ordinanda, ad futura præuidenda permultum confert, quod primarium prudentiæ munus est; quæ cum ex particularium rerum obseruatione educatur, firmioribus in eo viro radicibus ex tolletur, qui ipsarum diuturniorem, atque vberiorem experientiam historiæ adiumento consecutus fuerit. Hinc vsu compertum est, vt plerique Reipublicæ gubernacula nunquam experti per solam vniuersalem experientiam ciuitatibus leges dederint, & legitima viuendi præcepta populis, nationibusque præscripserint, vt Ca-

Experientia duplex.

Vtraque componenda.

Vniuersalis prudentia præstantior.

rondas Zaleucis suis, plurimisque Siciliæ, & Italiæ ciuitatibus, vt Draco Thessalis, Hippomanes Milesiis, Philolaus Thebanis, Iabeas Carthaginensibus, Androduma Chalcidensibus, Leneleus Locrensibus, Pyttacus Lesbiis, Plato Magnesiis, & Siculis. Illud tamen non inficiamur, vere sapientem vtriusque experientiæ honore cohonestatum esse, debere; quales illi Græciæ totius oculi, perpetua ciuilis sapientiæ lumina, Lycurgus & Solon extiterunt; Vnde non modo ab iis celeberrimas illas duas resp. quæ spatio octingentorum, & amplius annorum amplissimis gloriæ, imperiique limitibus peruiguerunt, sapientissimis legibus institutas, atque efformatas fuisse, miramur; Sed etiam ipsas leges illustri adeo, & prorsus diuino iudicio temperauerunt, vt maxima mundi pars adhuc iisdem gubernetur.

Solon & Lycurg. vtramque prudentiã egregia iũxerunt.

De primis noui Principis actionibus.

CAPVT VI.

CONSIDERATIS in Principe partibus iis, quas ei naturæ benignitas, educationis industria, experientiæ lumen impertire possunt, tandem ipsum in suo regno hæredem collocabimus, easque actiones, quæ ab initio ipsum decent, perpendemus, vtpote quæ ob illarum nouitatem magis populari trutina examinantur, & futuræ signa dominationis prænunciant. Naturale enim est, cum quis Principatum ihit, nouasque imperii, & gubernationis curas suscipit, vt omnium quidem oculi, animique eorum, à quibus cognoscitur, in ipsum conuertantur, sed magis magisque eorum, quorum maxime interest, quales eius mores & actiones existant. Inter quos subditis præsertim, bonus, an malus sit Princeps, plurimum refert, item iis, qui noui principis patrocinio nituntur, vel eandem fortunam, vt amici, subituri sunt, vel qui æmuli, & inimici inuicem habentur; maximi enim iis momenti est, an princeps in imperio nouus eam regendi viam ingrediatur, quæ virtutis & prudentiæ, an iustitiæ & pusilli animi specimen præbeat. Hæc autem principia primo dominatus ingressu adeo magnifacienda sunt, vt merito tanquã res grauissimę, sigillatim respicienda esse videantur. Princeps igitur primo occursu enitatur, vt in mentibus hominum, quoad fieri potest, efficacem imprimat opinionem, se non modo præsentis fortunæ capacem, sed etiam quamuis maiorem amplitudinem, quam tempora, & occasiones afferre queant, exæquaturum esse. Habeat autem pro re explorata, si cunctis in rebus principium rei faciendæ dimidium facti habetur, id in arte regnandi multo verius esse.

Primæ actiones magis obseruantur.

In quib. primo diligenter versandum.

Religionis vis.

Actiones Principis, quæ prædictam opinionem parere solēt, illæ sunt, quæ valent ipsum coram populis probare in rebus diuinis religiosum, in humanis prudentem. Religionis opinio tātum potest, vt quoties illa firmata sit, omnes virtutes necessario, & optimo iure ad illam accedere videantur. Hæc in populis honorem, ac reuerentiam erga principem imprimit, ipsos ab omni violentia securos facit, eamque quasi ianuam custodit, per quā discrimina imperiis, ac principibus pernitiosiora ingredi solent: haud longe enim abesse videntur principes à calamitatibus, quoties in ipsis religio vacillat. Cum tamen superstitio, & dissimulatio, tanquam scopuli, vitandæ sint; in alterum impingere solet nimia astutia, in alterum diminuta prudentia: nam superstitio principem ineptum, vilem, contemnendum, & deceptoribus quibuslibet prædam efficiet; simulata vero religio tandem ipsum confundet, quia, quantum veritas principem veneratione dignum in animis cæterorum præstat; tantum religio, si fuerit consiliis eius quasi persona imposita, eum inuisum, & suspectum cunctis reddet, suarum tractationum conditiones deteriores efficiet, eritque in causa, vt cæteris opus viri prudentis esse videatur, dignumque laude, si quibus artibus princeps aliis placere curat, per easdem decipiatur: cum omnium hominum consensu nihil æque detestandum sit, atque homo ad dissimulādum procliuis. Artes quidem, excepto religionis statu, præcipuum sunt regnandi instrumentum; sed eæ quantum, si prudentiæ coniungantur, prosunt, tanto magis, si astutiæ adhæreant, nocent. Igitur quia religionis existimatio est principis gloria, imperiorum confirmatio, populorum securitas, basis tranquillitatis publicæ, vitæ incrementum, mortis certissima spes; nostri Principis fundamentà à religione exordium sument: nimirum iacta super veritatis soliditatem, non super verisimilitudinis arenam.

Simulatæ religionis damna.

Primum fundamentum regnādi.

Oeconomicus status quomodo regendus.

Primæ actiones, quæ in rebus ciuilibus principi famam prudentiæ pariunt, duæ sunt. Oeconomica, quam domi suæ instituit, gubernatio, cum primum imperium adeptus est; & Iudicium in eligendis ministris adhibitum. Domestica eius instituta subditis erunt veluti exemplaria quædam, vnde viuendi normam desumpturi sunt, vt nihil sit, quod citius & efficacius in exemplum transeat, quam principalis aulæ mores, à quibus magna ex parte originem trahunt, corrupta, vel secundum virtutem viuendi forma publica, quies, turbæ populorum, fama, vel infamia principis: Qui Princeps nunquam adeo opibus affluit, quin perpetuo ingenti hominum numero indigeat: hos autem ad nutum habere, & colligere profecto non poterit, si primus ipse domesticis exemplis eos corruperit.

Quo-

Quoniam vero Principem non dedecet rerum humanarum conditionem, easque imperfectiones, quæ in iis insunt, examinare, identidem necessaria res erit, vt rectus viuendi modus etiam illius Gynæceo præscribatur cum propter vniuersale mulierum exemplum, tum propter principis existimationem, & peculiarem voluptatem. Cæsar Augustus quo tempore cum Ioue mundi imperium diuisisse videbatur, inter eos, quos maxima illa potentia omnibus incutere debebat, terrores, fortunæ ludibrium ob flagitiosam mulierum suarum vitam, euitare non potuit. Sane consuetudo officiose inseruiendi palam mulieribus aulicis, quemadmodum aulam ipsam exhilarat, & iucundiorem præstat; ita negari non potest, quin ea res iuxta sit periculosa, ac si vitrum manibus tractetur; quin etiam haud raro inde tragœdiarum occasiones extitere.

Mulieres custodiendæ.

Igitur oportet œconomica instituta principis in eum modum temperata esse, vt decorum, & ipsius proportio diligenter obseruetur, sintque veluti fons optimæ omnium educationis.

De electione ministrorum.

CAP. VII.

PRIMA ministrorum, eorumque, qui ad intimam principis amicitiam admittendi sunt, electio eius indolem & capacitatem patefacit, eiusque magis reconditas propensiones recludit. In huiusmodi electione multipliciter erratur, vel ob imperii imperfectionem, vel aliquando ob peculiarem climatis illius influxum, vel ob prauam totius regionis educationem, vbi graues & idonei ad imperia tractanda viri desunt, quemadmodum vt plurimum in maiore parte Asiæ contingit Ob culpam Principis mala fit electio, quoties, vel quia natura suspicax est, ministros maximæ virtutis abominatur, vel ob prudentiæ defectum nescit iuxta virium proportionem onera distribuere: vel propter nimiam facilitatem permittit, vt virtus fauoribus corrumpatur. Error in huiusmodi electione nunquam non summæ imperandi perniciosa extitit: verum principio regni vel maximum detrimentum affert, quia semper illud rebus nouis inducendis longe aptius est, præsertim quoties imperii conditiones, qualitates vel actiones principis opportunam aliquam commoditatem subministrat. Nam imperium ex seipso nouas res affert, cum haud pridem incepit dominatio, item cum asperioribus modis gubernatur populus, aut principem nisi nomine tenus non cognoscit, cum ab ipso penitus diuersus est cœlo, lingua, moribus, cum quasi membrū longe abest à cætero imperii corpore; cum in visceribus suis potentes & idoneos ad aliquem dominationis æmulum accersendum ciues alit: cum populi natura leues, instabiles, incertę fidei sunt; cum longo

Ministri vnde male eligantur.

Quibus de causis imperia turbentur ex se ipsis.

terrarum tractu cum potentioribus fines communes habet; cum alius princeps legitime sibi eundem statum vindicat, cum alienæ prærogatiuæ subiacet, & nouis aliunde auspiciis ad iurisdictionem, & spem successionis fundandam indiget; cum ab antecessore Principe mutilatus est, & inualidatus vel disciplina militari, vel neruis vectigalium, vel in æqua administratione iustitiæ; denique cum desiderium vel motus aliquis nouæ religionis irrepit. Qualitates & actiones principis ad mouenda in regno nouissime adepto dissidia inde potissimum suborientur, quia suæ magnitudinis incapax, & fortunæ suæ munere indignus iudicatur, quia se ministris suam vtilitatem respicientibus, imprudentibusve subiicit, quia fidos amicos à se abalienat, cum dubiis consentit, à se læsis, & iniuria affectis confidit; quia penitiora sua turbarum vota, & consilia, cęteris periculosa communicat; quia pacem vel inducias, manifeste imparitatem virium profitens, ab hoste redimit; quia imprudenter aliquod ex suis oppidis hostilibus armis obiicit; quia ob inanes suspiciones suis armis se spoliat, totusque ab auxiliaribus ac mercenariis militibus dependet, demum quia proniorem se natura ad sequenda astutiæ, quam prudentiæ conuenientiora consilia demonstrat.

Quibus de causis mutentur culpa principis.

Ea vero prudentiæ congrua dicuntur consilia, quæ verum, quo actiones dirigendæ sunt, finem ostendunt, neque ad eum attingendum aliis mediis opus est vti, quam quæ cum honestate consentiunt. Astuta consilia ipsa quoque sibi eundem scopum proponunt, sed in mediis eligendis honestatem minime faciunt; res quidem humano generi inuisa, Deoque ita displicens, vt iis consiliis semper fere infelicissimos exitus immittat. Nam tametsi in actionibus Principis, qui probus & sapiens est, aliquando honestum vtili concedere videtur; hoc tamen nunquam ex eius consensu & electione, sed potius, ex eo fine, & respectu proficiscitur, qui propter summam rerum, & propter totius imperii conseruationem necessario attendendus est: imperium siquidem perinde atque corpus aliquando ita infirmatur, vt illi astutia quasi quædam sit medicina. Verum quoties Principis astuta esse consilia, neque propter opportuni alicuius remedii necessitatem inducta deprehenduntur, sed vt illis tanquam cibo quotidiano vtatur, dubio procul credendum est, ipsummet suarum sibi calamitatum temporis progressu architectum fore: idque duplici de causa: Primum quia sicuti astutiæ fama semper odium, & inimicitias auget & multiplicat, ita præcipuum eius malum est, vt oculos astuti intellectus ita obtenebret, vt in animum inducat suum, se posse artibus fraudibusque totum orbem terrarum arbitratu suo inuoluere ac regere. Secundo loco, quia dum princeps horum morum retinens conspicitur, suos pariter ministros omni iudicio exspoliat, quippe qui etsi futuri essent alterius animorum propensionis tamen vt iubenti obsequantur, & apud eum sapientiæ nanciscan-

Prudentia & astutia discrepantia.

Necessario astu vtendum aliquando in imperiis.

Astutia detrimenta.

tur opinionem (ii enim sapientiores habentur apud Principes, qui ad eorum mores sese facilius conformant) certatim ad easdem artes imitandas se conuertunt: adeo vt propediem non consiliariis, sed totidem vulpibus vndequaque circumdatum se, agniturus sit. Et quoniam necesse est, vt semper vas odorem liquoris, quod continet, redoleat, cum tempus aduenerit, quo huiusmodi ministrorum fidei ac virtutis experientia exigenda sit, dubitandum non est, quin tales erga se ipsum Princeps eos reperturus sit, quales illos instituerit, atque assueuerit, hoc est, callidos, & suæ tantum vtilitatis cupidos. Ministri omnium maximi tres esse videntur. Ille, qui in consilio status sedem habiturus: Qui rei bellicæ præficiendus: Qui negotiis tractandis præponendus est. Hi omnes oportet, vt ab ipsa natura eum in modum effecti, atque informati sint, vt quanquam priuati personam Principis apposite gerant, certum siquidem est, cum eiusmodi ministri ab excellentia, quam diximus exciderint, fore, vt eo magis status fundamenta debilitentur.

> *Præcipui ministri tres.*

De instrumentis regnandi.

CAP. VIII.

PRINCIPE in solium principatus recepto & primis suis actionibus insita in animis hominum vehementi opinione eum summæ pietatis esse, atque prudentiæ, ne hæc existimatio eius euanescat, sed potius, quousque necessarium est, ad stabilia & firma regni fundamenta iacienda adaugeatur, adhibito maximo iudicio, illa regnandi instrumenta, quæ ab initio dicta sunt, tractare exordietur. Quorum primum est: Subditorum mores introspiciendi perspicacitas: nam etsi omnes homines eiusdem generis esse videntur, & omnes ad hanc vitæ lucem accedunt iisdem affectibus associati: nihilominus quædam cœlo occulta vis obseruanda est, quæ diuersis climatibus, & diuersis terrarum spatiis varias influit proprietates, & in animantibus per orbem terrarum vsquequaque degentibus, proprias adeo & peculiares appetitiones imprimit, vt non solum discrepantes, sed etiam persæpe contrarias inter se hominum constituat nationes. Cernimus præterea, propriam regionis alicuius educationem vt plurimum eiusmodi esse efficaciæ, vt fere omni ex parte vniuersalis naturæ consuetudinem immutet; adeo vt sapiens Princeps non solum teneatur non ignorare virtutes, ac vitia, quibus in vniuersum hominum natura construitur; verum etiam apprime callere debet, quæ sint eæ animorum, atque affectuum proclinitates, quibus subditi sui peculiariter ac sigillatim tanguntur: ad quam rem neque labor, neq; studium valde magnum adhibendũ videtur, sed satis est, vt animum suum ad hanc rem intendat, facile cuncta intellecturus, vtpote in

> *Numerus imperij adminiculorum.*
> *Subditorum ingenia vestiganda.*
> *Regio suos indit mores incolis.*

propatulo

Legum ferendarum prudentia.

propatulo posita. Ex hac intelligentia alterum caput suboritur, quod est legum congruenter ferendarum prudentia: nam quemadmodum fieri non potest, vt equorum domitor, etsi peritissimus, determinare queat, quæ freni species alicui æquo apta sit, nisi prius eiusdem animalis naturam ac dotes peculiares explorauerit: ita nunquam Princeps regno leges dare poterit, nisi prius naturam, & affectus, qui in populis præualent, sigillatim norit. Quandoquidem tametsi proportio iustitiæ distributiuæ non minus, quam correctiuæ suam theoricam, modumque considerandi ex vniuersali hominum natura desumpta est; tamen particularium conditionum praxin ab his, vel ab illis hominibus efformat. Qui Asiaticos diuersis legibus, quam quibus Turca vtitur, regere vellet, indubitata res est, imperium admodum incertæ vitæ ab eo fundatum iri; quoniam in iis terrarum spatiis cœlum, aut educatio, siue mauis vtrumque hominum seruilis naturæ populum producit, cui regimen, illud non modo accommodatum, sed summopere necessarium est: ex contrario si quis in aliquibus partibus Europæ easdem leges vsurpare vellet, dubium non est, quin cito Princeps ille cum suo principatu ruiturus esset.

Asiatici Asiatico more regendi.

Rei militaris constituenda monita.

De disciplina militari in principio diximus, eam alteram esse ex tribus præcipuis status fundamentis. Reliquæ sunt vires opesque Principis, quæ præsertim in armorum virtute consistunt. Arma legibus rectæ disciplinæ perficiuntur: bonæ vero leges militares quadruplicis generis inueniuntur. Primæ respiciunt, stabiliuntque formam illam vniuersalis educationis, propter quam homines legi obtemperant, & ad incommoda quæque, & labores perferendos fiunt idonei, vtpote bellorum socii perpetui, & quædam quasi radices fortitudinis. Hoc autem maximum omnium est, quod Princeps suo regno firmando curare potest, beneficium.

Varij situs mundi varias corporibus habitudines ingenerant.

Secundæ leges eo pertinent, vt militum delectus accurate conficiatur: cum climatum diuersitas miram in qualitatibus nationum diuersitatem efficiat; adeo vt nusqnam educatio, quantumuis diligens & efficax, id obtentura sit, vt miles, qui feruidioribus locis natus est, & viuit, æque intrepidus sit, mortisque contemptor, atque is, qui in frigidioribus regionibus ortum & vitam duxit: neque hic tantæ vnquam fuerit, quantæ ille, sagacitatis, & astutiæ: In mediis vero ac temperatis locis non minus prudentiæ, quam ad fortitudinis opera aptus est. Quapropter non omni ex parte verum illud est, quod communiter dicitur; Qui homines possidet, eum sibi posse, modo velit, militiam struere: naturaliter enim formæ non imprimuntur, nisi quatenus congruit materiæ dispositio.

Stataria militia inepti plerique.

Possessio terrarum, campique ipsius nunquam retinebitur, nisi ope statariæ militiæ: ad quam rem nunquam apti fuere Arabes, neque Æthiopes, neque Parthi, imo neque Asiaticorum vlla gens, non

equi-

equidem ob disciplinæ inscitiam, sed quia natura ipsis negauit tantum audaciæ, quanta opus est ad impetum statarii militis substinendum. Igitur Princeps, qui multas & variorum ingeniorum possidet nationes, eos populos, quibus cogitat, & sperat cum fructu vsum armorum committere, summo attentoque iudicio eligere debet.

Tertiæ leges eæ sunt, quæ docent, imperia & milites armandos esse proportione, & armis congruentibus: quandoquidem aliud imperium magis equitatus, quam peditatus indigebit: aliud magis classium, quam exercituum: hoc maiorem numerum hastarum & sclopetorum requiret, aliud contra. Et in qualitate armorum similiter maxime prosunt bonæ leges: quas Romani variis temporibus adeo varias habuerunt, vt ex bellicosis nationibus, quidcunque apud ipsas bonæ institutionis reperissent imitantes, tandem disciplinam hanc militarem ad summam perfectionem reduxerint.

Armorum genera diuersa diuersis congrua.

Quarta species legum quinque præcipua belli munera docet, hoc est, castra mouere, metari, in campo manum conserere, propugnare & arces fortissimas oppugnare. Hæ leges tantum momenti summo imperio afferre solent, vt etiamsi in cæteris sui partibus male ordinatum sit, sola disciplina militaris ad vitam illius propagandam satis esse videatur. Hoc in omni imperio, sed potissimum in rep. Romana perspectum est: propterea quod ex omnibus, quæcunque extiterunt, rebuspub. nulla vnquam fuit, quæ ad extremum sui excidium plures & paratiores habuerit causas: verum felicissima illa armorum disciplina, instar calidissimi cuiusdam stomachi, quamcunque intemperiem, & morbum reip. concoctum corrigebat.

Belli munera.

Disciplina militaris morbos reip. concoquit.

Ars belli administrandi propria est summi & generalis Ducis: Quoniam vero omnium rerum hæc difficillima est, & magis ardua: necesse puto, vt in eum virum, cuius humeris tantum pondus incumbit, pleræque dotes & ornamenta concurrant: Sed quatuor ea præcipua sunt. Longa bellicæ rei experientia: Egregia virtutis fama: Non inter suos tantum, sed etiam inter hostes existimatio & authoritas: Postremo vt in iis rebus, quas aggreditur, & tentat, aliquem fortunæ fauentis afflatum obtineat. Longa, inquam, experientia, quia bellica ars ex præteritarum rerum lectione parum opis elicit, cum verum belli gymnasium non cubiculum sit, sed ipse campus: Eiusdemque magister sit tempus, vsusque, & deliberandis rebus interesse; item res exequendas obseruare, & attendere, euentaque considerare. Hæ notiones deinde illam prudentiam pariunt, quæ non ignorat meliora eligere, certam virium & suarum, & hostilium mensuram noscere, remedia casibus omnibus consiliisque adaptare: deliberationes ipsas iuxta rerum varietatem distinguere: hostium consilia prospicere, & quæ ab hostium incuria offeruntur occasiones, celeritate arripere: intelligere, vbi sit locus accelerandi, vbi diuertendi: quando à ferro, quando à tempore victoria speranda: quando intersit, immaturis

Ducis egregij virtutes quatuor.

nondum antiquatæ ſunt, Status ille diuiſus ſit, & procerum factionibus infeſtetur: quarum altera neceſſario regnanti aut palam aduerſatur, aut ſecreto contumaciæ proxima eſt. Mores Principis ad rebellionem concitandam idonei duplicis ſunt generis: Vel quia iniuſtus eſt, vel quia ſuæ fortunæ incapax. Hæc incapacitas ad ipſum deturbandum animos addit, & occaſionem ſuggerit ſubditis potentioribus: quos iniuſtitia valde ſpecioſo, iuſtoque colore etiam aduerſus mentem Status vniuerſalis commouet, armatque. Etenim in ipſo mundi exordio nullam aliam ob cauſam homines inducti ſunt, vt ceruicibus his alterum imponerent hominem, niſi quia caput quoddam ad ſemetipſos iuſte regendos, & fortiter defendendos idoneum cupiuerunt. Idcirco explorata res eſt cum hi fines à Principe iniquo, & inepto minime obtineantur, neutrum imperio dignum habendum eſſe.

Vnde fiat defectio culpa principis.

Capacitas, & aptitudo à natura prouenit, ab educatione adiuuatur, ab experientia perficitur, vnde exquiſitum in modum recta cum diſtributiuæ, tum correctiuæ iuſtitiæ adminiſtratio deriuatur. De qua adminiſtratione nobis agendum eſt; vt pote ad quam ſubditi magis reſpiciunt, eſtque in tota regnatrice arte præcipium inſtituendi regni, atque gubernandi inſtrumentum: nam abſque diſtributiuo hoc munere (quod vtilitates, honoreſque diſtribuit, & onera ad proportionem redigit) in tranquillo Reipublicæ ſtatu tyrannus habebitur, turbulentis vero temporibus excidium ſibi accelerabit. Emolumentorum paucitate vt plurimum populares læduntur: verum inconſiderata honorum diſtributio animorum potentiorum animos adeo periculoſe exulcerat, vt innumeris exemplis compertum fuerit, dignitatem fauore potius, quam virtutis reſpectu in aliquem collatam, aliorum animos æque meritorum ita abalienauiſſet, vt calamitates ſubire neglexerint, modo Principi ſtruerent periculum, tantum vt prudentiam electionis, & diſtributiuæ iuſtitiæ abuſum ipſi exprobrarent. Quæ res etſi quolibet tempore peſſimos effectus parit, peſſimos tamen belli tempore producit, quo miniſtrorum fides, & beneuolentia magis neceſſario requiritur. Præcipua cauſa, vnde Ludouicus Sfortia repente corruit, & viginti dierum ſpatio ex imperio ſuo, quod omni ex parte munitum non ſolum bellum differre, ſed etiam ſuſtentare poterat, eiectus eſt, ea ſola fuit, quod in Ducem ſui exercitus elegiſſet Galeacium Sanſeuerinum, optimum quidem in vmbra palæſtritam, at ſummi Ducis oneri valde imparem, quem nihilominus illius imperii defenſioni præfecit, fratrique eius Comiti Palatino maiori natu, & rei militaris peritiori antepoſuit. Qui vir adeo ſe ob eam electionem iniuria affectum à Ludouico exiſtimauit, vt dolore itaque implacabili agitatus, omni acceptorum ab illo Principe beneficiorum recordatione deleta, maximo ardore ad Ludouici miſeriam, fratriſque infamiam curandam

Iuſtitiæ adminiſtratio munus Principis.

Honorum diſtributio ſi præpoſtere fiat, turbantur imperia.

animum adiecerit: adeo pectora virtute præstantium virorum iusta ira ob iniquam honorum distributionem concepta concitat, exagitatque. Honor identidem male distributus iis, qui prouinciis præficiuntur, non modo potest iustam, ac periculosam iram in animis eorum, qui magis meriti sibi videntur, cõmouere, sed etiam ipsas prouincias solet perturbare, & ad rebellandum impellere. Quandoquidem minister iis dotibus præditus, quæ ipsum muneri suo male respondentem efficiunt, breui temporis interuallo prouinciam ad miserabilẽ conditionem deducit: Quę res aliquando subditorum patientiam excedit, neq; ob aliud quã propter iniustam dignitatum distributionem Sicilia ingenti cũ strage Gallis erepta fuit anno Christiano 1282. cum scilicet spatio duodeuiginti annorum regni illius administratio in ministrum violentum, ac libidinosum collocata fuisset. Neq; minus periculosa est distributio illa, quam princeps prosequitur, cum vnum præ cæteris fouet, honorat, suorum consiliorum gratiæque suæ participem facit. Nam statim atque vnum ex istis anteponit, & palam sibi chariorem profitetur, compaginem, & vim principatus dissoluit, consiliarios quibus circumdatur, disgregat, armorum suorum potentiam debilitat, iustitiæ æquitatem immutat, & sese incautum in quædam artificiorum, & astuum retia coniicit, plus minusve periculosa, prout, qui principis fauore potitur, plus minusve ingentes spiritus gerit. Principatus compages, & vnio pluribus modis dissoluitur: sed omnium periculosissimus est, quoties princeps summæ rerum deliberandarum aliquem totius beneuolentiæ, & insoliti fauoris ergo præficit: Nam tunc in eo Principatu porta quædam aperitur, per quam externus quilibet princeps, modo consuetis artibus vti voluerit, ingredi poterit. Verum absque dubio per eandem portam spes subditorum omnium intrabunt, recipientque per manus ministri ea beneficia, quæ nullo interiecto medio ab ipsius Principis bonitate atque electione recognoscenda fuerant.

Ministrorũ iniuria cogit prouincias ad deficiendum.

Vnius præ cæteris autoritas perniciosa.

Disgregat consiliarios, quibus vtitur, quia inter ipsos nunquam deerunt, qui cernentes, omnem principis beneuolentiam atque auctoritatem ad vnum referri, non modo eius amicitiam per malam ambitionem exoptabunt, sed etiam omnem curam adhibebunt, vt cum ipso artum fœdus iciant; adeo vt suffragii, libertatis, & consilii synceritatem penitus amissuri sint, iique euasuri, vt magis illius, quem princeps præ omnibus diligit, satellitum nomen, quam principis consiliariorum titulum mereantur. Quæ consilii diuisio tanto maior erit, & periculosior, quanto aulici illius potentioris auctoritas æmulatione procerum non caritura est. Debilitat huiusmodi princeps armorum

Damna reipub ex vno potentiore cæteris apud Principem.

ſuorum vires, quia potentior aulicus, qui conſiliis reconditis, & ſuis vtilitatibus inſeruit, ſemper poterit aut conſilium belli decernendi impedire, vel decretum bellum differre, & arma commota ſuo arbitratu tractare, nempe commendans illa homini, qui, etſi parum capax, à ſuo nutu dependeat; vel poterit eorundem armorum progreſſum, ac felicitatem remorari, vt ducis amplitudinem & dignitatem, quoties aut eſt, aut fieri poteſt eius æmulator, imminuat. Neque vero ideo, quia præpotens aulicus ab his omnibus rebus forte abſtinet, remedium prauæ adminiſtrationi adhibitum erit: propterea quod ſatis eſt ad malam regiminis formam oſtendendam, vt appareat, omnem auctoritatem ipſius corrumpendi penes vnum eſſe, quotieſcunque ille aut ex ſe voluerit, aut ſuaſorem & emptorem inuenerit. Æqualitatem autem iuſtitiæ princeps confundit propter timorem, quem liberti potentia incutit magiſtratibus: nam etiamſi lex (quod ad ipſam attinet) eundem ſemper vultum gerit, eademque ſemper lingua vtitur; nihilominus illius interpretes, & exſecutores vtplurimum paupertate preſſi, aliiſque de cauſis infimi homines, ſolum nutum potentioris reſpicientes, legibus nouas formas imprimen t, earumque idioma commutabunt adeo, vt cupiditati potentioris, quem diximus, deſeruiant. Hic autem cum ob negotia ſua, tum propter aliena ſemper magiſtratus verſabit, & vrgebit, & quoquo libet diriget maximo cum totius Reipubl. detrimento, neque minori principis ignominia, à cuius manu recognoſcuntur grauamina, quæcunque potentioris liberti culpa irrogantur. Permittit autem incaute, ſe reti quodam calliditatis perpetuo capi, quoniam omnes quicunque diuturno tempore principum beneuolentiam ſibi in eodem ſtatu conſeruare non ignorant, eos maximæ calliditatis homines eſſe, oportet. Neque enim ſine aſtu fieri poſſet, vt principum voluntates, natura volubiles, cupiditatibus abundantes, quas facillime ſatietas capit, retineantur. Quo eodem aſtu præpotens aulicus ſex præcipuas res operatur, quæ ipſius ſtatus veluti fundamentum exiſtunt. Prima eſt, in animo principis eam opinionem inſerere, vt pro certo habeat, ipſum cæteris omnibus conſiliis vacuum, nihil aliud præ oculis habere, præterquam ſolam eiuſdem principis magnitudinem, atque vtilitatem: Altera eſt, Principis oculis tenebras offundere, adeo vt in aulico nequeat, niſi eas cernere animi propenſiones, quæ vel maxime reſpondent, & ſimillimæ ſunt ſecretioribus principis inclinationibus, in harum formam adeo ſe tranſmutando, vt naturales, & ſuæ videantur. Tertia ipſum adulari, adeoque quodammodo paſcere, vt præcipui aulici perſuaſionibus adductus, opi-

Qui vnus occupat animũ principis eum aſtutiſſimũ eſſe oportet, &c.

Artes præpotentis aulici.

netur mores suos, quamuis effrenatos, & enormes, esse aut virtutes, aut saltem minimas imperfectiones; quæ quidem res pergrata accidit principis ignorantiæ. Quarta, omni diligentia, studioq; inuigilare, ne quisquam eandem principis gratiam occupet, præsertim homines virtute præditos procul arcendo. Quinta, occasiones quærere, temporisque opportunitatem capere ad æmulos suos ope aliena amoliendos. Sexta, magnitudinem suam humillimis modis palam obtegere, suamque potentiam simulatæ humanitatis velamine abscondere. Quibus artibus vinctus, & catenatus princeps in quamcunque formam Circes sua nouarum semper rerum appetens iusserit, conuertetur.

Periculum principis ab aulico potentiore.

Magnitudo periculi, quod subiturus est huiusmodi princeps metienda est ex animi magnitudine, quæ est in præpotente suo aulico: quod etsi minimæ virtutis, semper putaturus est, (vt similium hominum solet esse opinio) tantum retrocessurum eum in amore principis, quantum in illo progredi cessabit: fierique posset, vt ad hanc potentiæ cupiditatem accederet occasio, temporumque commoditas, quibus in animum induceret simulationis artes iam omittere. Verum quando etiam aliud incommodum non sequeretur, dubium non est, quin immensus hic vni tantum communicatus fauor principem negotiis imparem, minimæque prudentiæ declaret; præterea animos procerum, & benemeritorum alienat, denique totius regiminis origanum adeo perturbat, vt vnusquisque principatum illum consilio iudicet nudum, & æquitate spoliatum. Verum quia princeps ipse homo est, hoc autem animal suapte natura (cuiuscunque naturæ sit) sociabile est; omnino non poterit læto animo vitam ducere absque intimo amico, quocum animi passiones communicet: hic vero est præpotens, & fascinator principis aulicus de quo agimus, cui tantam inesse prudentiam oportet, vt amicitiæ affectus temperet, adeo vt Principatus prærogatiuam minime corrumpat.

Iustitia distributiua proportio seruanda.

Superius diximus, distributiuam iustitiam grauaminib[9] proportionem imponere: quia nisi eorum proportio in subditis adæquetur, semper erit iniustitia, præsentemque Reipub. statũ permiscere poterit: quorum subditorum partes eæ sunt, vt suo principi tot vires suppetant, quot ad ipsos iuste sustentandos, & ab externa violentia defendendos sufficiunt. Grauamina, quæ populis imperantur, sunt. Pecuniariæ contributiones, Personale seruitium, siue opera: Regalium reseruationes: item vectigalia tabernaria, siue onera hospitii præstandi. Pecuniaria contributio duplex est, ordinaria & extraordinaria. Illa consistit in antiquo iure vectigalium, portoriorum, decimarum: hæc in augu-

Onera æqualiter partienda.

Vnde proprium Principis consilium nascatur.

CAPVT III.

Consilij fontes.

Temperamenta diuersa animũ diuerse afficiunt.

Principis temperamentum quale præstantius.

Phlegmaticum imperfectum.

CONSILIVM Principis internum tribus ex fontibus emanat: A natura: Ab educatione: Ab experientia. Natura in homine primas quasi fenestras intelligentiæ aperire videtur, luminosas plus minusve, prout corporis temperamentum permittit, vtpote quo primæ formæ, primaque moribus, animique actionibus lineamenta imprimuntur. Qui animus cum in functionibus suis peragendis organo corporis egeat, dubitandum non est, quin iuxta variam huius temperationem similiter affectus sit, atque propensiones illius varientur. Hoc autem naturæ donum adeo insigne est, vt, hoc denegato, quilibet incassum laboret. Nam si Princeps aliquis in lucem editus esset, humorum altero sic dominante, vt rationis freno reprimi ac domari non posset, necessario is aut regnandi incapax, aut maximarum authoresset calamitatum. Ex moderatis humorum temperamentis optabilius in Principe erit sanguineum, melancholico mediocriter mixtum, quo nimia sanguinis motio temperetur: Nam huiusmodi temperamentum ex eo, quod plurimum accidit, venerandam, imperioque dignam speciem gignit, sanum hominem, ac longæuum efficit, ad moderationem, ad iustitiam, ad magnanimitatem, ad clementiam animos informat, quibus doctrinæ regulæ, virtutis habitus, prudentiæ monita nullo labore imprimuntur. Istudque vnicum est temperamentum, qund ab incunabilis occulta quadam vi, ac suauitate omnium animos ad amorem allectat, attrahitque: Hæc autem plane singularis dos, quoties in Principe refulget, vel sola interdum humanæ vitæ cursum exornare, atque illustrare consueuit. Temperamentum phlegmaticum in Principe minus expetendum est, quoniam hoc temperamento coagmentatus homo ad seruiendum magis, quam ad imperandum videtur idoneus: vtpote qui naturæ capacitatem disciplinis imprimendis contrariam sortitur, stupiditatem quandam ingratam prudentibus, prudentiæque aduersam fouet, cunctationem momentis occasionum periculosam retinet, mentisq; oculum, & visionem quã dam hebetem, atque obtusam, proinde suspicacem, rebusq; gerendis ineptam, publicæque potissimum gubernationi pestiferam præ se fert: Huic quoque temperamento desunt, animi sublimitas, cogitationum generositas, iniuriarum vindicatio, deliberationis lumen, executionis spiritus; vnde in perpaucis iis rebus, quas deliberat, exequiturve, potior esse casus, quam electio consueuit, neq; vnquam ad annos illos peruenire potest, quibus

ab ex-

ab externi consilii iugo, atque tutela eximatur. In temperamento flauæ bilis moderato, quædam bonorum, malorumque commixtio inest: nam ipsum quoque gratam quidem, comemq; indolem parit, cæterum ob raritatem texturæ hominem in consiliis capiundis inertem, humorum conuersionibus subiectum, proinde vitæ breuitati obnoxium, neque ad perferendos cum animi, tum corporis labores accommodatum præbet: quin etiam exhibet eundem morosum, iracundum, lasciuum, iniucundum, nimis apertum, instabilem, neque grauem, quantum fortunæ gradus postulat: attamen in eo, cæterarum animi propensionum maior pars virtuti magis quam vitio adhærere solent; Nam in aggrediendis rebus expeditus, in perficiendis alacer, in consiliis promptus, in conatibus audax, in finibus generosus esse, comperitur. Temperamentum melancholicum tametsi Principem vultu, facieque, non quomodo opus esse videtur, venustum & colendum, neque morum benignum, animo excelsum, clementiæ deditum; imo ad vitia castiganda, quam ad virtutem remunerandam propensiorem præstat: nihilominus corpus ei sanum, forte, laborum tolerans largitur; iubet illum esse ingeniosum, parcum, tacitum, grauem, secretum, industrium, à voluptatibus abhorrentem, animo etsi timidiore, tamen assidue gubernandi curis idoneo præditum. Quoniam vero Principes animi propensionibus illis, quas à natura insitas & cognatas habent, non sæpe, aut fere nunquam resistunt, eo magis necesse erit, quisquis ipsorum actiones eminus prospicere, atque interpretari desiderat, vt eiusmodi temperamenta accuratissime inuestiget.

Flaua bilis commoda & incommoda.

Melancholici temperamenti dotes.

Principes temperamento minus resistunt.

De educatione.

CAPVT IV.

EDVCATIO, veluti bonorum, malorumve habituum omnium fons, & origo, totius humanæ felicitatis præcipuum fundamentum est. Hinc dominatuum stabilitas, hinc ruina dependet, hinc nationum & populorum seruitus, & eorundem libertas, hinc imperiorum ortus, & occasus proficiscuntur. Hæc, si modo recte ordinetur, bonorum morum mater est. Boni mores bonarum legum radices sunt: in iisdem moribus omnis armorum gloria, atque potestas fundatur. Vbicunque mores, leges, arma gradum alicuius excellentiæ obtinuerint, ibidem imperii auctoritatem, subditorum felicitatem, Principis maiestatem florere, necesse est. Recta educatio nihil est aliud, quam diligens animi cultura, qua intelligentiæ lux, rationi imperium,

Educationis vires.

Definitio educationis.

voluntati modus, affectibus frenum, actionibus regula, corpori robur affertur; fructus, quales nunquam nisi in iis animis, in quibus tempestiue inseruntur, maturescere conspicimus. Hæc liberalis educatio, quæ non minus cunctis hominibus ad bene viuendum, quam ad viuendum anima, requiritur, dominanti adeo necessaria est, vt absque illius ope in quolibet dominatu vice patris, ac pastoris calamitas vniuersalis & publica pestis exsurgat.

De experientia.

CAPVT V.

Experientiæ vtilitates.

EXPERIENTIA dux est intelligentiæ, norma voluntatis, anima prudentiæ. Sine hac in pace gubernatio nulla est, rei bellicæ difficultates multiplicantur; dominationum arcana non intelliguntur; morbi, quibus afficiuntur imperia, latent; medicinæ, quibus ad sanitatem restitui queunt, itidem tempora, quibus eæ adhibendæ sunt, non videntur, earum certa mensura ignoratur. Hæc experientia consideratur multipliciter. Alteram mundi ipsius ætas produxit, & ex præteritis rerum euentis deprompta exempla constituunt: alteram homo ipse peculiari vitæ suæ curriculo sibi parat. Hæc prioris auxilio destituta adeo breuis est, & impedita, vt perraro cuiquam contigerit, solo illius ductu in actionibus ciuilibus ad præstantiam vllam peruenisse, quia mortalium vita breuis & angusta est, & seris venit vsus ab annis. Præterea minuta hæc, nudaque experientia ideo perniciosa rei priuatæ, publicæ anceps esse, dignoscitur, quia construere quidquam, nunquam edidicit, nisi destruat prius; neque solet vllum ordinem, nisi ex rerum confusione, pcipere. Igitur experientia, quæ prudentem facit principem, ex ambabus componetur. Illa, quam ab ætate mūdi oriri diximus, in tres partes diuiditur. Prima sui ipsius gubernationem docet: altera ciuilia negotia dirigit: tertia, dum sub historiæ nomine memoratu dignissima quæque colligit, vtramque perficit. Exemplorum & historicorum euentuum cognitio ad præsentia ordinanda, ad futura præuidenda permultum confert, quod primarium prudentiæ munus est; quæ cum ex particularium rerum obseruatione educatur, firmioribus in eo viro radicibus ex tolletur, qui ipsarum diuturniorem, atque vberiorem experientiam historiæ adiumento consecutus fuerit. Hinc vsu compertum est, vt plerique Reipublicæ gubernacula nunquam experti per solam vniuersalem experientiam ciuitatibus leges dederint, & legitima viuendi præcepta populis, nationibusque præscripserint, vt Ca-

Experientia duplex.

Vtraque componenda.

Vniuersalis prudentia præstantior.

rondas

rondas Zaleucis suis, plurimisque Siciliæ, & Italiæ ciuitatibus, vt Draco Thessalis, Hippomanes Milesiis, Philolaus Thebanis, Iabeas Carthaginensibus, Androduma Chalcidensibus, Leneleus Locrensibus, Pyttacus Lesbiis, Plato Magnesiis, & Siculis. Illud tamen non inficiamur, vere sapientem vtriusque experientiæ honore cohonestatum esse, debere; quales illi Græciæ totius oculi, perpetua ciuilis sapientiæ lumina, Lycurgus & Solon extiterunt; Vnde non modo ab iis celeberrimas illas duas resp. quæ spatio octingentorum, & amplius annorum amplissimis gloriæ, imperiique limitibus peruiguerunt, sapientissimis legibus institutas, atque efformatas fuisse, miramur; Sed etiam ipsas leges illustri adeo, & prorsus diuino iudicio temperauerunt, vt maxima mundi pars adhuc iisdem gubernetur.

Solon & Lycurg. vtramque prudentiã egregie iũxerunt.

De primis noui Principis actionibus.

CAPVT VI.

CONSIDERATIS in Principe partibus iis, quas ei naturæ benignitas, educationis industria, experientiæ lumen impertire possunt, tandem ipsum in suo regno hæredem collocabimus, easque actiones, quæ ab initio ipsum decent, perpendemus, vtpote quæ ob illarum nouitatem magis populari trutina examinantur, & futuræ signa dominationis prænunciant. Naturale enim est, cum quis Principatum ibit, nouasque imperii, & gubernationis curas suscipit, vt omnium quidem oculi, animique eorum, à quibus cognoscitur, in ipsum conuertantur, sed magis magisque eorum, quorum maxime interest, quales eius mores & actiones existant. Inter quos subditis præsertim, bonus, an malus sit Princeps, plurimum refert, item iis, qui noui principis patrocinio nituntur, vel eandem fortunam, vt amici, subituri sunt, vel qui æmuli, & inimici inuicem habentur; maximi enim iis momenti est, an princeps in imperio nouus eam regendi viam ingrediatur, quæ virtutis & prudentiæ, an iustitiæ & pusilli animi specimen præbeat. Hæc autem principia ptimo dominatus ingressu adeo magnifacienda sunt, vt merito tanquã res grauissimę, sigillatim respicienda esse videantur. Princeps igitur primo occursu enitatur, vt in mentibus hominum, quoad fieri potest, efficacem imprimat opinionem, se non modo præsentis fortunæ capacem, sed etiam quamuis maiorem amplitudinem, quam tempora, & occasiones afferre queant, exæquaturum esse. Habeat autem pro re explorata, si cunctis in rebus principium rei faciendæ dimidium facti habetur, id in arte regnandi multo verius esse.

Primæ actiones magis obseruantur.

In quib. primo diligenter versandum.
Religionis vis.

Actiones Principis, quæ prædictam opinionem parere solẽt, illæ sunt, quæ valent ipsum coram populis probare in rebus diuinis religiosum, in humanis prudentem. Religionis opinio tãtum potest, vt quoties illa firmata sit, omnes virtutes necessario, & optimo iure ad illam accedere videantur. Hæc in populis honorem, ac reuerentiam erga principem imprimit, ipsos ab omni violentia securos facit, eamque quasi ianuam custodit, per quã discrimina imperiis, ac principibus perniciosiora ingredi solent: haud longe enim abesse videntur principes à calamitatibus, quoties in ipsis religio vacillat. Cum tamen superstitio, & dissimulatio, tanquam scopuli, vitandæ sint; in alterum impingere solet nimia astutia, in alterum diminuta prudentia: nam superstitio principem ineptum, vilem, contemnendum, & deceptoribus quibuslibet prædam efficiet; simulata vero religio tandem ipsum confundet, quia, quantum veritas principem veneratione dignum in animis cæterorum præstat; tantum religio, si fuerit consiliis eius quasi persona imposita, eum inuisum, & suspectum cunctis reddet, suarum tractationum conditiones deteriores efficiet, eritque in causa, vt cæteris opus viri prudentis esse videatur, dignumque laude, si quibus artibus princeps aliis placere curat, per easdem decipiatur: cum omnium hominum consensu nihil æque detestandum sit, atque homo ad dissimulãdum procliuis. Artes quidem, excepto religionis statu, præcipuum sunt regnandi instrumentum; sed eæ quantum, si prudentiæ coniungantur, prosunt, tanto magis, si astutiæ adhæreant, nocent. Igitur quia religionis existimatio est principis gloria, imperiorum confirmatio, populorum securitas, basis tranquillitatis publicæ, vitæ incrementum, mortis certissima spes; nostri Principis fundamenta à religione exordium sument: nimirum iacta super veritatis soliditatem, non super verisimilitudinis arenam.

Simulatæ religionis damna.

Primum fundamentum regnãdi.

Oeconomicus status quomodo regendus.

Primæ actiones, quæ in rebus ciuilibus principi famam prudentiæ pariunt, duæ sunt. Oeconomica, quam domi suæ instituit, gubernatio, cum primum imperium adeptus est; & Iudicium in eligendis ministris adhibitum. Domestica eius instituta subditis erunt veluti exemplaria quædam, vnde viuendi normam desumpturi sunt, vt nihil sit, quod citius & efficacius in exemplum transeat, quam principalis aulæ mores, à quibus magna ex parte originem trahunt, corrupta, vel secundum virtutem viuendi forma publica, quies, turbæ populorum, fama, vel infamia principis: Qui Princeps nunquam adeo opibus affluit, quin perpetuo ingenti hominum numero indigeat: hos autem ad nutum habere, & colligere profecto non poterit, si primus ipse domesticis exemplis eos corruperit.

Quo-

Quoniam vero Principem non dedecet rerum humanarum conditionem, easque imperfectiones, quæ in iis insunt, examinare, identidem necessaria res erit, vt rectus viuendi modus etiam illius Gynæceo præscribatur cum propter vniuersale mulierum exemplum, tum propter principis existimationem, & peculiarem voluptatem. Cæsar Augustus quo tempore cum Ioue mundi imperium diuisisse videbatur, inter eos, quos maxima illa potentia omnibus incutere debebat, terrores, fortunæ ludibrium ob flagitiosam mulierum suarum vitam, euitare non potuit. Sane consuetudo officiose inseruiendi palam mulieribus aulicis, quemadmodum aulam ipsam exhilarat, & iucundiorem præstat; ita negari non potest, quin ea res iuxta sit periculosa, ac si vitrum manibus tractetur; quin etiam haud raro inde tragœdiarum occasiones extitere.

Mulieres custodiendæ.

Igitur oportet œconomica instituta principis in eum modum temperata esse, vt decorum, & ipsius proportio diligenter obseruetur, sintque veluti fons optimæ omnium educationis.

De electione ministrorum.

CAP. VII.

PRIMA ministrorum, eorumque, qui ad intimam principis amicitiam admittendi sunt, electio eius indolem & capacitatem patefacit, eiusque magis reconditas propensiones recludit. In huiusmodi electione multipliciter erratur, vel ob imperii imperfectionem, vel aliquando ob peculiarem climatis illius influxum, vel ob prauam totius regionis educationem, vbi graues & idonei ad imperia tractanda viri desunt, quemadmodum vt plurimum in maiore parte Asiæ contingit. Ob culpam Principis mala fit electio, quoties, vel quia natura suspicax est, ministros maximæ virtutis abominatur, vel ob prudentiæ defectum nescit iuxta virium proportionem onera distribuere: vel propter nimiam facilitatem permittit, vt virtus fauoribus corrumpatur. Error in huiusmodi electione nunquam non summæ imperandi perniciosa extitit: verum principio regni vel maximum detrimentum affert, quia semper illud rebus nouis inducendis longe aptius est, præsertim quoties imperii conditiones, qualitates vel actiones principis opportunam aliquam commoditatem subministrat. Nam imperium ex seipso nouas res affert, cum haud pridem incepit dominatio, item cum asperioribus modis gubernatur populus, aut principem nisi nomine tenus non cognoscit, cum ab ipso penitus diuersus est cœlo, lingua, moribus, cum quasi membrũ longe abest à cætero imperii corpore; cum in visceribus suis potentes & idoneos ad aliquem dominationis æmulum accersendum ciues alit: cum populi natura leues, instabiles, incertę fidei sunt; cum longo

Ministri unde male eligantur.

Quibus de causis imperia turbentur ex se ipsis.

terrarum tractu cum potentioribus fines communes habet; cum alius princeps legitime sibi eundem statum vindicat, cum alienæ prærogatiuæ subiacet, & nouis aliunde auspiciis ad iurisdictionem, & spem successionis fundandam indiget; cum ab antecessore Principe mutilatus est, & inualidatus vel disciplina militari, vel neruis vectigalium, vel in æqua administratione iustitiæ; denique cum desiderium vel motus aliquis nouæ religionis irrepit. Qualitates & actiones principis ad mouenda in regno nouissime adepto dissidia inde potissimum suborientur, quia suæ magnitudinis incapax, & fortunæ suæ munere indignus iudicatur, quia se ministris suam vtilitatem respicientibus, imprudentibusve subiicit, quia fidos amicos à se abalienat, cum dubiis consentit, à se læsis, & iniuria affectis confidit; quia penitiora sua turbarum vota, & consilia, ceteris periculosa communicat; quia pacem vel inducias, manifeste imparitatem vitium profitens, ab hoste redimit; quia imprudenter aliquod ex suis oppidis hostilibus armis obiicit; quia ob inanes suspiciones suis armis se spoliat, totusque ab auxiliaribus ac mercenariis militibus dependet, demum quia proniorem se natura ad sequenda astutiæ, quam prudentiæ conuenientiora consilia demonstrat.

Quibus de causis mutentur culpa principis.

Ea vero prudentiæ congrua dicuntur consilia, quæ verum, quo actiones dirigendæ sunt, finem ostendunt, neque ad eum attingendum aliis mediis opus est vti, quam quæ cum honestate consentiunt. Astuta consilia ipsa quoque sibi eundem scopum proponunt, sed in mediis eligendis honestatem minime faciunt; res quidem humano generi inuisa, Deoque ita displicens, vt iis consiliis semper ferè infelicissimos exitus immittat. Nam tametsi in actionibus Principis, qui probus & sapiens est, aliquando honestum vtili concedere videtur; hoc tamen nunquam ex eius consensu & electione, sed potius, ex eo fine, & respectu proficiscitur, qui propter summam rerum, & propter totius imperii conseruationem necessario attendendus est: imperium siquidem perinde atque corpus aliquando ita infirmatur, vt illi astutia quasi quædam sit medicina. Verum quoties Principis astuta esse consilia, neque propter opportuni alicuius remedii necessitatem inducta deprehenduntur, sed vt illis tanquam cibo quotidiano vtatur, dubio procul credendum est, ipsummet suarum sibi calamitatum temporis progressu architectum fore: idque duplici de causa: Primum quia sicuti astutiæ fama semper odium, & inimicitias auget & multiplicat, ita præcipuum eius malum est, vt oculos astuti intellectus ita obtenebret, vt in animum inducat suum, se posse artibus fraudibusque totum orbem terrarum arbitratu suo inuoluere ac regere. Secundo loco, quia dum princeps horum morum retinens conspicitur, suos pariter ministros omni iudicio exspoliat, quippe qui etsi futuri essent alterius animorum propensionis tamen vt iubenti obsequantur, & apud eum sapientiæ nanciscan-

Prudentia & astutia discrepantia.

Necessario astu vtendum aliquando in imperiis.

Astutia detrimenta.

tur opinionem (ii enim ſapientiores habentur apud Principes, qui ad eorum mores ſeſe facilius conformant) certatim ad eaſdem artes imitandas ſe conuertunt: adeo vt propediem non conſiliariis, ſed totidem vulpibus vndequaque circumdatum ſe, agniturus ſit. Et quoniam neceſſe eſt, vt ſemper vas odorem liquoris, quod continet, redoleat, cum tempus aduenerit, quo huiuſmodi miniſtrorum fidei ac virtutis experientia exigenda ſit, dubitandum non eſt, quin tales erga ſe ipſum Princeps eos reperturus ſit, quales illos inſtituerit, atque aſſueuerit, hoc eſt, callidos, & ſuæ tantum vtilitatis cupidos. Miniſtri omnium maximi tres eſſe videntur. Ille, qui in conſilio ſtatus ſedem habiturus: Qui rei bellicæ præficiendus: Qui negotiis tractandis præponendus eſt. Hi omnes oportet, vt ab ipſa natura eum in modum effecti, atque informati ſint, vt quanquam priuati perſonam Principis appoſite gerant, certum ſiquidem eſt, cum eiuſmodi miniſtri ab excellentia, quam diximus exciderint, fore, vt eo magis ſtatus fundamenta debilitentur.

Præcipui miniſtri tres.

De inſtrumentis regnandi.

CAP. VIII.

PRINCIPE in ſolium principatus recepto & primis ſuis actionibus inſita in animis hominum vehementi opinione eum ſummæ pietatis eſſe, atque prudentiæ, ne hæc exiſtimatio eius euaneſcat, ſed potius, quouſque neceſſarium eſt, ad ſtabilia & firma regni fundamenta iacienda adaugeatur, adhibito maximo iudicio, illa regnandi inſtrumenta, quæ ab initio dicta ſunt, tractare exordietur. Quorum primum eſt: Subditorum mores introſpiciendi perſpicacitas: nam etſi omnes homines eiuſdem generis eſſe videntur, & omnes ad hanc vitæ lucem accedunt iiſdem affectibus aſſociati: nihilominus quædam cœlo occulta vis obſeruanda eſt, quæ diuerſis climatibus, & diuerſis terrarum ſpatiis varias influit proprietates, & in animantibus per orbem terrarum vſquequaque degentibus, proprias adeo & peculiares appetitiones imprimit, vt non ſolum diſcrepantes, ſed etiam perſæpe contrarias inter ſe hominum conſtituat nationes. Cernimus præterea, propriam regionis alicuius educationem vtplurimum eiuſmodi eſſe efficaciæ, vt fere omni ex parte vniuerſalis naturæ conſuetudinem immutet; adeo vt ſapiens Princeps non ſolum teneatur non ignorare virtutes, ac vitia, quibus in vniuerſum hominum natura conſtruitur; verum etiam apprime callere debet, quæ ſint eæ animorum, atque affectuum procliuitates, quibus ſubditi ſui peculiariter ac ſigillatim tanguntur: ad quam rem neque labor, neq; ſtudium valde magnum adhibendũ videtur, ſed ſatis eſt, vt animum ſuum ad hanc rem intendat, facile cuncta intellecturus, vtpote in

Numerus imperij adminiculorum.
Subditorum ingenia veſtiganda.

Regio ſuos indit mores incolis.

propatulo

Legum ferendarum prudentia.

propatulo posita. Ex hac intelligentia alterum caput suboritur, quod est legum congruenter ferendarum prudentia: nam quemadmodum fieri non potest, vt equorum domitor, etsi peritissimus, determinare queat, quæ freni species alicui æquo apta sit, nisi prius eiusdem animalis naturam ac dotes peculiares explorauerit: ita nunquam Princeps regno leges dare poterit, nisi prius naturam, & affectus, qui in populis præualent, sigillatim norit. Quandoquidem tametsi proportio iustitiæ distributiuæ non minus, quam correctiuæ suam theoricam, modumque considerandi ex vniuersali hominum natura desumpta est; tamen particularium conditionum praxin ab his, vel ab illis hominibus efformat. Qui Asiaticos diuersis legibus, quam quibus Turca vtitur, regere vellet, indubitata res est, imperium admodum incertæ vitæ ab eo fundatum iri; quoniam in iis terrarum spatiis cœlum, aut educatio, siue mauis vtrumque hominum seruilis naturæ populum producit, cui regimen, illud non modo accommodatum, sed summopere necessarium est: ex contrario si quis in aliquibus partibus Europæ easdem leges vsurpare vellet, dubium non est, quin cito Princeps ille cum suo principatu ruiturus esset.

Asiatici Asiatico more regendi.

Rei militaris constituenda monita.

De disciplina militari in principio diximus, eam alteram esse ex tribus præcipuis status fundamentis. Reliquæ sunt vires opesque Principis, quæ præsertim in armorum virtute consistunt. Arma legibus rectæ disciplinæ perficiuntur: bonæ vero leges militares quadruplicis generis inueniuntur. Primæ respiciunt, stabiliuntque formam illam vniuersalis educationis, propter quam homines legi obtemperant, & ad incommoda quæque, & labores perferendos fiunt idonei, vtpote bellorum socii perpetui, & quædam quasi radices fortitudinis. Hoc autem maximum omnium est, quod Princeps suo regno firmando curare potest, beneficium.

Varij situs mundi varias corporibus habitudines ingenerant.

Secundæ leges eo pertinent, vt militum delectus accurate conficiatur: cum climatum diuersitas miram in qualitatibus nationum diuersitatem efficiat; adeo vt nusqnam educatio, quantumuis diligens & efficax, id obtentura sit, vt miles, qui feruidioribus locis natus est, & viuit, æque intrepidus sit, mortisque contemptor, atque is, qui in frigidioribus regionibus ortum & vitam duxit: neque hic tantæ vnquam fuerit, quantæ ille, sagacitatis, & astutiæ? In mediis vero ac temperatis locis non minus prudentiæ, quam ad fortitudinis opera aptus est. Quapropter non omni ex parte verum illud est, quod communiter dicitur; Qui homines possidet, eum sibi posse, modo velit, militiam struere: naturaliter enim formæ non imprimuntur, nisi quatenus congruit materiæ dispositio.

Stataria militia inepti plerique.

Possessio terrarum, campique ipsius nunquam retinebitur, nisi ope statariæ militiæ: ad quam rem nunquam apti fuere Arabes, neque Æthiopes, neque Parthi, imo neque Asiaticorum vlla gens, non

equi-

equidem ob disciplinæ inscitiam, sed quia natura ipsis negauit tantum audaciæ, quanta opus est ad impetum statarii militis substinendum. Igitur Princeps, qui multas & variorum ingeniorum possidet nationes, eos populos, quibus cogitat, & sperat cum fructu vsum armorum committere, summo attentoque iudicio eligere debet.

Tertiæ leges eæ sunt, quæ docent, imperia & milites armandos esse proportione, & armis congruentibus: quandoquidem aliud imperium magis equitatus, quam peditatus indigebit: aliud magis classium, quam exercituum; hoc maiorem numerum hastarum & sclopetorum requiret, aliud contra. Et in qualitate armorum similiter maxime prosunt bonæ leges: quas Romani variis temporibus adeo varias habuerunt, vt ex bellicosis nationibus, quidcunque apud ipsas bonæ institutionis reperissent imitantes, tandem disciplinam hanc militarem ad summam perfectionem reduxerint.

Armorum genera diuersa diuersis congrua.

Quarta species legum quinque præcipua belli munera docet, hoc est, castra mouere, metari, in campo manum conserere, propugnare & arces fortissimas oppugnare. Hæ leges tantum momenti summo imperio afferre solent, vt etiamsi in cæteris sui partibus male ordinatum sit, sola disciplina militaris ad vitam illius propagandam satis esse videatur Hoc in omni imperio, sed potissimum in rep. Romana perspectum est: propterea quod ex omnibus, quæcunque extiterunt, rebuspub. nulla vnquam fuit, quæ ad extremum sui excidium plures & paratiores habuerit causas: verum felicissima illa armorum disciplina, instar calidissimi cuiusdam stomachi, quamcunque intemperiem, & morbum reip. concoctum corrigebat.

Belli munera.

Disciplina militaris morbos reip. concoquit.

Ars belli administrandi propria est summi & generalis Ducis: Quoniam vero omnium rerum hæc difficillima est, & magis ardua: necesse puto, vt in eum virum, cuius humeris tantum pondus incumbit, pleræque dotes & ornamenta concurrant: Sed quatuor ea præcipua sunt. Longa bellicæ rei experientia: Egregia virtutis fama: Non inter suos tantum, sed etiam inter hostes existimatio & authoritas: Postremo vt in iis rebus, quas aggreditur, & tentat, aliquem fortunæ fauentis afflatum obtineat Longa, inquam, experientia, quia bellica ars ex præteritarum rerum lectione parum opis elicit, cum verum belli gymnasium non cubiculum sit, sed ipse campus: Eiusdemque magister sit tempus, vsusque, & deliberandis rebus interesse; item res exequendas obseruare, & attendere, euentaque considerare. Hæ notiones deinde illam prudentiam pariunt, quæ non ignorat meliora eligere, certam virium & suarum, & hostilium mensuram noscere, remedia casibus omnibus consiliisque adaptare: deliberationes ipsas iuxta rerum varietatem distinguere: hostium consilia prospicere, & quæ ab hostium incuria offeruntur occasiones, celeritate arripere: intelligere, vbi sit locus accelerandi, vbi diuertendi: quando à ferro, quando à tempore victoria speranda: quando intersit, immaturis

Ducis egregij virtutes quatuor.

occasio-

occasionibus obuiam ire, vel sinere, vt ad perfectam maturitatem deueniant: denique eam morum mixturam scite repræsentare, quæ inter iucunditatem imperandi, & inter velocitatem rerum exequendarum viget: quæ res pernecessaria est ad continendum in officio exercituum ex diuersitate nationum, varietate morum, inæqualitate animorum necessario compositum: quæ quidem conditio, & virtus, in summo duce vel maxime expetenda, adeo in Annibale Pœno admirationi habita est, vt nullum isto solidius magnitudinis suæ fundamentum habuerit. Virtus Ducis exercitui suo est veluti spiritus, & potissima omnis prosperitatis causa: etenim quamuis Ducis partes non sunt, decertare, sed ita agere, vt arte & experientia decertetur: tamen absque proprio virtutis stimulo, neque sciet quisquam neque poterit huiusmodi arduo regimini vnquam respondere: præterquam quod fama, & constans opinio, ipsum ad illam dignitatem virtutum meritis peruenisse, incitamentum est viuum, & efficax, quod singulos ad imitationem, & ad fiduciam attrahit. Et quoniam fortunæ illius, quæ in omnibus rebus dominatur, potentia in bellicis rebus plurimum valet, præsertim in conflictibus, in quibus summum est discrimen: ideo assero, maximi faciendam esse felicitatem, vel infelicitatem illam, quæ miserum quempiam hominem nonnunquam adeo comitatur, vt cum mala fortuna matrimonium iniuisse videatur: cuiusmodi Ducibus nullum consilium ac deliberatio ex animi sententia, me quidem iudice, succedit; quales in Italia duos habuimus propter ipsorum infortunia præclaros, Bartholomæum scilicet Aluianum patrum nostrorum temporibus, & Petrum Strotium nostris, vir quidem insignis ob plerasq; animi sui dotes, verum secreto quodam cœli influxu (hęc erant verba, quę in Gallia ab ipsomet audiui) perpetuo perculsus, vnde nunquam ipsi datum est, maximarum rerum, quas aggressus esset, cum tamen plerasque tentandi occasionem habuerit, felicem aliquem exitum videre. Contra, plurimi reperiuntur, qui vel cœlestium luminum benigno & fortunato aspectu aliquo nati, vel diuinæ gratiæ, quod magis credendum est, participes fortunæ fauore fruuntur perpetuo: proinde res, quæ ab ipsis tractantur, ad felicissimum portum peruehuntur. Idcirco curet Princeps, quo ad fieri potest, vt illos quam maxime fugiat, his vero libentius vtatur, nisi tamē ob virorum penuriam eligendi facultate penitus priuetur. Quod si euenerit, nemini id, nisi sibimetipsi imputet, quippe qui imperii machinam, & quasi opificium regens, & administrans, neglexerit ea instrumenta sibi parere, quæ pacis ornamenta sunt, belli subsidia.

* * *

Morum mixtura duci necessaria.

Virtus Ducis quantū valeat.

Fortunæ vis.

Miseros Duces fuge, cole felices.

De industria pacis retinendæ.

CAP. IX.

Bellum triplex.

TRIA genera bellorum possunt vnicuique ingruere imperio. Nam vel ipse status reip. dissidet, & hoc ciuile bellum nuncupatur. Vel Status cum Principe; hoc autem vel iusta erit vindicta, vel iniusta subditorum defectio; Vel tertio Princeps, & Status contra externas vires arma capient, & bellum externum appellabitur. Ne vero hæc bella oriantur potissimum remedium in artibus pacis excolendis consistit. Ciuile bellum in Statu iam antiquo Monarchiæ nunquam non ex Principis ineptia originem ducit, siue quod is minor existat seu quia intelligentiæ parum capax. Ergo quicunque in imperio est, semper eum cogitare oportet, fieri posse, vt sibi huiusmodi successor aliquando obtingat, ideo per bonas leges præsentes futuris malis occurrendum est. Quod assequetur, duo præsertim vigilanter prospiciendo: Statum religionis, & subditorum mores præcipuos: nam si Religio res nouas alicuius momenti admiserit, extemplo regnum quasi seminarium fit bellorum ciuilium, eorumq; consiliis, qui præsentia mutare constituunt, colores & prætextus speciosissimos suppeditat. Si quisquis regnat, errorem in distributione munerum committit, alicui viro, aut familiæ nimiam autoritatē, ac potentiam impertiendo, explorata res est, fore, vt vel id ab aliis non perferatur, vel, vt potentior ille ad maiora adspiret, & vtrouis modo bellis ciuilibus ansa præstatur. Populus cum Principe vno tantum casu iustis armis contendit: hic autem est, quoties veræ religionis lumine deserto, falsas sectas inuehere Princeps conatur: propterea quod vinculo, quod cum Diuina Maiestate contraximus, multo arctius obligamur, quæ cæteris quibuscunq; vel naturalibus, vel legalibus, vel voluntariis. Hoc excepto, qui Principi cuilibet subiiciuntur, bonum Principem exoptare, qualemcunq; tolerare debent: alioquin singulis horis mundi status confunderetur. Neq; tamen debet Princeps suorum obligationi innixus, ea, quæ partium eius sunt, obliuioni mandare: pauci enim inter subditos ad perfectum obedientiæ gradum pertingunt, & singulis hominibus ea insita est opinio, solum ferrum, neq; aliam rem mali Principis veram esse medicinam. Defectio emanare solet, vel à subditorum natura, vel ab Imperii qualitate, vel à Principis moribus. Subditi, qui natura leues sunt, & inconstantes, facile ad fortunę mutationem cupiendā inclinant, neq; minimam quamq; eius mutandæ occasionē prætermittunt, vt sępe in regno Neapolitano obseruare est. Quoties regnū eiusmodi est, vt illud plures Principes ad ius suum spectare putent, & vnusquisq; eorum quondam possessionem eius habuerint, nonnunquā necesse est, vt dum partium cōtentiones

Ciuilis belli origo.

Status cum Principe quibus ex causis dissideat.

Vnde subditi deficiant ex seipsis.

nondum

nondum antiquatæ sunt, Status ille diuisus sit, & procerum factionibus infestetur: quarum altera necessario regnanti aut palam aduersatur, aut secreto contumaciæ proxima est. Mores Principis ad rebellionem concitandam idonei duplicis sunt generis: Vel quia iniustus est, vel quia suæ fortunæ incapax. Hæc incapacitas ad ipsum deturbandum animos addit, & occasionem suggerit subditis potentioribus: quos iniustitia valde specioso, iustoque colore etiam aduersus mentem Status vniuersalis commouet, armatque. Etenim in ipso mundi exordio nullam aliam ob causam homines inducti sunt, vt ceruicibus his alterum imponerent hominem, nisi quia caput quoddam ad semetipsos iuste regendos, & fortiter defendendos idoneum cupiuerunt. Idcirco explorata res est cum hi fines à Principe iniquo, & inepto minime obtineantur, neutrum imperio dignum habendum esse.

Vnde fiat defectio culpa principis.

Capacitas, & aptitudo à natura prouenit, ab educatione adiuuatur, ab experientia perficitur, vnde exquisitum in modum recta cum distributiuæ, tum correctiuæ iustitiæ administratio deriuatur. De qua administratione nobis agendum est; vt pote ad quam subditi magis respiciunt, estque in tota regnatrice arte præcipium instituendi regni, atque gubernandi instrumentum: nam absque distributiuo hoc munere (quod vtilitates, honoresque distribuit, & onera ad proportionem redigit) in tranquillo Reipublicæ statu tyrannus habebitur, turbulentis vero temporibus excidium sibi accelerabit. Emolumentorum paucitate vt plurimum populares læduntur: verum inconsiderata honorum distributio animorum potentiorum animos adeo periculose exulcerat, vt innumeris exemplis compertum fuerit, dignitatem fauore potius, quam virtutis respectu in aliquem collatam, aliorum animos æque meritorum ita abalienauisset, vt calamitates subire neglexerint, modo Principi struerent periculum, tantum vt prudentiam electionis, & distributiuæ iustitiæ abusum ipsi exprobrarent. Quæ res etsi quolibet tempore pessimos effectus parit, pessimos tamen belli tempore producit, quo ministrorum fides, & beneuolentia magis necessario requiritur. Præcipua causa, vnde Ludouicus Sfortia repente corruit, & viginti dierum spatio ex imperio suo, quod omni ex parte munitum non solum bellum differre, sed etiam sustentare poterat, eiectus est, ea sola fuit, quod in Ducem sui exercitus elegisset Galeacium Sanseuerinum, optimum quidem in vmbra palæstritam, at summi Ducis oneri valde imparem, quem nihilominus illius imperii defensioni præfecit, fratrique eius Comiti Palatino maiori natu, & rei militaris peritiori anteposuit. Qui vir adeo se ob eam electionem iniuria affectum à Ludouico existimauit, vt dolore itaque implacabili agitatus, omni acceptorum ab illo Principe beneficiorum recordatione deleta, maximo ardore ad Ludouici miseriam, fratrisque infamiam curandam

Iustitiæ administratio munus Principis.

Honorum distributio si præpostere fiat, turbantur imperia.

animum

animum adiecerit: adeo pectora virtute præstantium virorum iusta ira ob iniquam honorum distributionem concepta concitat, exagitatque. Honor identidem male distributus iis, qui prouinciis præficiuntur, non modo potest iustam, ac periculosam iram in animis eorum, qui magis meriti sibi videntur, cõmouere, sed etiam ipsas prouincias solet perturbare, & ad rebellandum impellere. Quandoquidem minister iis dotibus præditus, quæ ipsum muneri suo male respondentem efficiunt, breui temporis interuallo prouinciam ad miserabilẽ conditionem deducit: Quę res aliquando subditorum patientiam excedit; neq; ob aliud quã propter iniustam dignitatum distributionem Sicilia ingenti cũ strage Gallis erepta fuit anno Christiano 1282. cum scilicet spatio duodeuiginti annorum regni illius administratio in ministrum violentum, ac libidinosum collocata fuisset. Neq; minus periculosa est distributio illa, quam princeps prosequitur, cum vnum præ cæteris fouet, honorat, suorum consiliorum gratiæque suæ participem facit. Nam statim atque vnum ex istis anteponit, & palam sibi chariorem profitetur, compaginem, & vim principatus dissoluit, consiliarios quibus circumdatur, disgregat, armorum suorum potentiam debilitat, iustitiæ æquitatem immutat, & sese incautum in quædam artificiorum, & astuum retia coniicit, plus minusve periculosa, prout, qui principis fauore potitur, plus minusve ingentes spiritus gerit. Principatus compages, & vnio pluribus modis dissoluitur: sed omnium periculosissimus est, quoties princeps summæ rerum deliberandarum aliquem totius beneuolentiæ, & insoliti fauoris ergo præficit: Nam tunc in eo Principatu porta quædam aperitur, per quam externus quilibet princeps, modo consuetis artibus vti voluerit, ingredi poterit. Verum absque dubio per eandem portam spes subditorum omnium intrabunt, recipientque per manus ministri ea beneficia, quæ nullo interiecto medio ab ipsius Principis bonitate atque electione recognoscenda fuerant.

Ministrorũ iniuria cogit prouincias ad deficiendum.

Vnius præ cæteris autoritas perniciosa.

Disgregat consiliarios, quibus vtitur, quia inter ipsos nunquam deerunt, qui cernentes, omnem principis beneuolentiam atque auctoritatem ad vnum referri, non modo eius amicitiam per malam ambitionem exoptabunt, sed etiam omnem curam adhibebunt, vt cum ipso artum fœdus iciant; adeo vt suffragii, libertatis, & consilii synceritatem penitus amissuri sint, iique euasuri, vt magis illius, quem princeps præ omnibus diligit, satellitum nomen, quam principis consiliariorum titulum mereantur. Quæ consilii diuisio tanto maior erit, & periculosior, quanto aulici illius potentioris auctoritas æmulatione procerum non caritura est. Debilitat huiusmodi princeps armorum

Damna reipub ex vno potentiore cæteris apud Principem.

suorum vires, quia potentior aulicus, qui consiliis reconditis, & suis vtilitatibus inseruit, semper poterit aut consilium belli decernendi impedire, vel decretum bellum differre, & arma commota suo arbitratu tractare, nempe commendans illa homini, qui, etsi parum capax, à suo nutu dependeat; vel poterit eorundem armorum progressum, ac felicitatem remorari, vt ducis amplitudinem & dignitatem, quoties aut est, aut fieri potest eius æmulator, imminuat. Neque vero ideo, quia præpotens aulicus ab his omnibus rebus forte abstinet, remedium prauæ administrationi adhibitum erit: propterea quod satis est ad malam regiminis formam ostendendam, vt appareat, omnem auctoritatem ipsius corrumpendi penes vnum esse, quotiescunque ille aut ex se voluerit, aut suasorem & emptorem inuenerit. Æqualitatem autem iustitiæ princeps confundit propter timorem, quem liberti potentia incutit magistratibus: nam etiamsi lex (quod ad ipsam attinet) eundem semper vultum gerit, eademque semper lingua vtitur; nihilominus illius interpretes, & exsecutores vtplurimum paupertate pressi, aliisque de causis infimi homines, solum nutum potentioris respicientes, legibus nouas formas imprimunt, earumque idioma commutabunt adeo, vt cupiditati potentioris, quem diximus, deseruiant. Hic autem cum ob negotia sua, tum propter aliena semper magistratus versabit, & vrgebit, & quoquo libet diriget maximo cum totius Reipubl. detrimento, neque minori principis ignominia, à cuius manu recognoscuntur grauamina, quæcunque potentioris liberti culpa irrogantur. Permittit autem incaute, se reti quodam calliditatis perpetuo capi, quoniam omnes quicunque diuturno tempore principum beneuolentiam sibi in eodem statu conseruare non ignorant, eos maximæ calliditatis homines esse, oportet. Neque enim sine astu fieri posset, vt principum voluntates, natura volubiles, cupiditatibus abundantes, quas facillime satietas capit, retineantur. Quo eodem astu præpotens aulicus sex præcipuas res operatur, quæ ipsius status veluti fundamentum existunt. Prima est, in animo principis eam opinionem inserere, vt pro certo habeat, ipsum cæteris omnibus consiliis vacuum, nihil aliud præ oculis habere, præterquam solam eiusdem principis magnitudinem, atque vtilitatem: Altera est, Principis oculis tenebras offundere, adeo vt in aulico nequeat, nisi eas cernere animi propensiones, quæ vel maxime respondent, & simillimæ sunt secretioribus principis inclinationibus, in harum formam adeo se transmutando, vt naturales, & suæ videantur. Tertia ipsum adulari, adeoque quodammodo pascere, vt præcipui aulici persuasionibus adductus, opinetur

Qui vnus occupat animũ principis eum astutissimũ esse oportet, &c.

Artes præpotentis aulici.

netur mores suos, quamuis effrenatos, & enormes, esse aut virtutes, aut saltem minimas imperfectiones; quæ quidem res pergrata accidit principis ignorantiæ. Quarta, omni diligentia, studioq; inuigilare, ne quisquam eandem principis gratiam occupet, præsertim homines virtute præditos procul arcendo. Quinta, occasiones quærere, temporisque opportunitatem capere ad æmulos suos ope aliena amoliendos. Sexta, magnitudinem suam humillimis modis palam obtegere, suamque potentiam simulatæ humanitatis velamine abscondere. Quibus artibus vinctus, & catenatus princeps in quamcunque formam Circes sua nouarum semper rerum appetens iusserit, conuertetur.

Periculum principis à aulico potentiore.

Magnitudo periculi, quod subiturus est huiusmodi princeps metienda est ex animi magnitudine, quæ est in præpotente suo aulico: quod etsi minimæ virtutis, semper putaturus est, (vt similium hominum solet esse opinio) tantum retrocessurum eum in amore principis, quantum in illo progredi cessabit: fierique posset, vt ad hanc potentiæ cupiditatem accederet occasio, temporumque commoditas, quibus in animum induceret simulationis artes iam omittere. Verum quando etiam aliud incommodum non sequeretur, dubium non est, quin immensus hic vni tantum communicatus fauor principem negotiis imparem, minimæque prudentiæ declaret; præterea animos procerum, & benemeritorum alienat, denique totius regiminis origanum adeo perturbat, vt vnusquisque principatum illum consilio iudicet nudum, & æquitate spoliatum. Verum quia princeps ipse homo est, hoc autem animal suapte natura (cuiuscunque naturæ sit) sociabile est; omnino non poterit læto animo vitam ducere absque intimo amico, quocum animi passiones communicet: hic vero est præpotens, & fascinator principis aulicus de quo agimus, cui tantam inesse prudentiam oportet, vt amicitiæ affectus temperet, adeo vt Principatus prærogatiuam minime corrumpat.

Iustitia distributiua proportio seruanda.

Superius diximus, distributiuam iustitiam grauaminib[9] proportionem imponere: quia nisi eorum proportio in subditis adæquetur, semper erit iniustitia, præsentemque Reipub. statū permiscere poterit: quorum subditorum partes eæ sunt, vt suo principi tot vires suppetant, quot ad ipsos iuste sustentandos, & ab externa violentia defendendos sufficiunt. Grauamina, quæ populis imperantur, sunt. Pecuniariæ contributiones, Personale seruitium, siue opera: Regalium reseruationes: item vectigalia tabernaria, siue onera hospitii præstandi. Pecuniaria contributio duplex est, ordinaria & extraordinaria. Illa consistit in antiquo iure vectigalium, portoriorum, decimarum: hæc in augu-

Onera æqualiter partienda.

mento vectigalium ordinariorum, in tributorum impositione, prout necessitas principis requirit. Personalis opera, siue seruitus similiter duplex erit: vel enim præstanda est iubente Principe, quales sunt pedites, & equites, qui in quolibet imperio deliguntur, vel propter feudi obligationem, cuiusmodi in quibusdam prouinciis plurimi sunt, qui tempore belli, aliquo præscripto equorum numero principi militare tenentur. Reseruatio regalium dicitur, cum princeps sibi soli reseruat, veluti thesauros inueniendos, syluas, iura venandi, salis, & metallorum fodinas, & cætera id genus. Ius hospitii præstandi notum nimis est. Iniustitia, quæ in tributis ordinariis exigendis committitur tum maxime, cum populi calamitosis temporibus coguntur soluere, vel repræsentare: vel cum nulla compensatio dati & accepti admittitur, vel cum exactiones demandantur ministris violentis & auaris, qui acerbe & rapaciter exigentes, quod per se iustum est, & debitum, perinde efficiunt, ac si iniquum esset, & intolerandum. In extraordinariis multipliciter peccatur, cum scilicet nimia exiguntur tributa, donatiua frequentia, solitorum vectigalium augumentum superfluum, insolitorum inuentiones violentæ, vel artificiosæ, & monopoliorum species innumeræ. Iniustitia circa personales seruitutes est, cum numerus militum maior deligitur, quam status ille tolerare queat, vel cum ad maiora subditi obligantur, quam eorum fortunæ patiuntur, vel cum in prædam rapacium ministrorum cedentes intempestiuis lustrationibus vexantur, vel cum ad munia minime necessaria coguntur, quo paciscantur daturos se aliquid, si immunitatem cupiant, vel ipsos stipendio diu fraudare. Neque ab hoc genere iniustitiæ eximi solet pars illa nobilium virorum, qui propter feudum operam debent, cum vel diutius, quam tenentur, militiæ inseruiunt, vel cum fictitie conuocantur in eum finem solummodo, vt sese redimant; quemadmodum in regno Siciliæ vsuuenit. In reseruatione regalium, aut honorarii soliti minimum iniustitiæ admittitur, nisi modis insolentioribus, ac tyrannicis exigatur. Iniustitia tunc fit, cum noua regalia imperantur, quemadmodum in Delfinatu Henricus Galliæ Rex ipsa imposuerat non sine periculoso illius prouinciæ tumultu, & paucis abhinc annis Rex Hispaniæ idem effecit, cum in ius regalium redegit Salinas Dominorum. Commodum, quod principi præstatur in vectigali tabernario, siue hospitiorum, in vniuersum populis valde solet esse incommodum: verum speciatim impatienter toleratur ab iis populis, quorum mores frugales sunt, & parci, natura suspicaces, quibus regio angusta est: præsertim cum hoc ius hospitii etiam militaribus hominibus debetur. Paupertas Regis Catholici hu-

[Q]uomodo [i]n distribu[t]iua pecce[tur].

ius tituli primi in Italia initium dedit huic, populis quidem incommodissimo & valde calamitoso hospitio, quo nihil ad defectiones periculosius, diciturque hospitium ad libitum hospitantis: quod idem est, ac libidini, & insolentię militari vnum, pluresue populos, prout occasio postulat, in prædam concedere. Hoc grauamen hospitandi, quod populorum fortunis, viribusque grauissimum accidit, semper efficax adeo fuit ad nouas res suscitandas, vt inter primores causas numeretur, quæ in regno Neapolis, & Mediolanensi Ducatu Gallorum imperium inuisum fecerit, neque minimum attulit auxilium iis, qui ipsos ex illis imperiis eiicere cogitauerant.

Militum licentia exitiosa imperiis.

In administratione iustitiæ distributiuæ comprehenditur similiter immunitas priuilegiorum, quæ ad perpetuum meritorum testimonium à Principibus concessa fuere subditis, & passim conceduntur populis, prout occasio requirit: propterea quod nisi in distributione grauaminum illis integre obseruentur gratiæ olim per priuilegia concessa, dubitandum non est, quin meritis eorum, à quibus illæ obtentæ fuerunt, maxima iniuria fiat; item læditur eorum, qui concesserunt, iudicium, necnon religio iurisiurandi à principe præstiti: & iustitia eius, qui possidet: populis etiam pulcherrimæ, ac speciosissimæ occasiones præbentur, vt ad præcipitia refugiant, præsertim in illis prouinciis, in quibus subditi bonum publicum diligenter curant. Igitur iustitia distributiua, si recto vsu in diuidendis honoribus, & in grauaminibus æque imponendis habeatur, efficacissimum erit instrumentum, quo princeps sibi erga subditos suos pacem comparare poterit.

Priuilegia non violanda.

Iustum correctiuum illud est, quod omnes errores & peccata, quæ in mercatura, & commercio humano contingunt, adæquat & emendat. Quæ peccata si consensu mutuo interueniente nascuntur, vt est emptio & venditio, & cætera, ciuiles differentias producunt: quod si procedant ab occulta fraude, aut ab apta violentia, vt est furtum, homicidium, & similia, tunc materiæ criminales formantur. Vt horum errorum adæquatio iusta fiat, quatuor requiruntur. Qualitas legum: partes iudicis: Temperamentum æquitatis: natura principis.

Qualitates legi necessariæ tres sunt. Vt subditorum naturæ respondeat, perinde vt medicina morbo, & ægrotantis corporis constitutioni: sitque temporum conditionibus conformis: item æqua portione distribuat, vtaturque arithmetica proportione: Insuper vt arbitrium executoris, quanto magis fieri potest, compescat.

Partes Iudicis sunt tres: Iustitiam intelligere, Velle, & Exequi, &c.

DE PONTIFICIS ROMANI AVCTORITATE.

DISCVRSVS PRIMVS.

Papa dignitates distribuit, inconsultis quibuslibet Principibus in quoslibet.

PAPA supremus Christianorum Pontifex omnes Ecclesiasticas & seculares dignitates indifferenter distribuere potest, neque minus in liberos homines, quam in quoscunque cæteris Principibus subiectos. Quod attinet ad Ecclesiasticas dignitates explorati iuris est, Papam creauisse, & creare solere Cardinales & Episcopos diuersarum nationum, sub diuersorum Principum imperio constitutos, inconsultis ipsismet Principibus. Quod ad seculares spectat: assero, Reges Poloniæ atque Lusitaniæ electos fuisse à Romanis Pontificibus, eorumque populorum Principes, olim titulo Duces, creatos ab ipsis fuisse Reges, atque coronatos. Innocentius Tertius Romæ Petrum Regem Aragonum, vxoremque Reginã in æde Sancti Pancratii creauit: Coronauit quoque Ioannem Regem Angliæ & Hiberniæ, qui ea regna Sedi Apostolicæ tributaria esse voluit; item Rex Daciæ, Bulgarorum, innumerique alii à Pontificibus creati, atque diademate insigniti fuere, quemadmodum in registris Innocentii III. Honorii III. & Gregorii IX. quæ in bibliotheca Vaticana asseruantur, videre est. Vtque Pontificiam auctoritatem magis asseram, aio, non modo ab iisdem reges institui, sed etiam regno, ac dignitate spoliari, vt regẽ Angliæ Innocentius Tertius. Ex hac assertione auctoritatis Põtificiæ super Reges; sequitur illud, vt Pontifex in rebus Imperii multo magis sese immiscere queat, vtpote quæ iuris Pontificii sunt, Sedique Apostolicæ immediate subiectæ. Id autem probatur, quia Gregorius V. numerum Electorum instituit, quibus eligendorum Cæsarum facultatem concessit: Et quanquam authentica exempla Bullæ aureæ, quam hac de causa edidit, proferri nequeunt, nihilominus, cum magnum susceperim laborẽ, vt huiusce rei dilucidam veritatem comperirem, pleræque patẽtes literæ cum earum exemplarib. ad manus meas deuenere, quibus antiqui multi Doctores expresse fatebantur, suam se autoritatem summis Pontiff. acceptam referre, quemadmodum in Arce Sancti Angeli in Thesauro, & in tribus libris, quibus titulus, Priuilegia Imperatorum, videre est, necnon in Bibliotheca Vaticana,

Reges creat.

Et deponit.

Imperii moderatorem legerit.

ticana, vbi exempla sunt desumpta ex iis, quæ in Arce S. Angeli custodiuntur. Ex quibus clare patet, Electorum auctoritatem, eorumque institutionem à S. Romana Ecclesia dependere. Quæ vt magis comprobentur in medium affero, pro diuersis temporum occasionibus Electores à diuersis Pontificib. eligendi priuilegio spoliatos esse, quemadmodum olim Ioannes XXII. id effecit. Sed & Leo X. Ducem Saxoniæ priuauit: Clemēs autem VII. electionē Caroli V. validā fuisse etiā absq; eiusdem Ducis suffragio, sustentauit, atq; asseruit, quēadmodum in libro quodā, qui corio rubeo integitur, cernere est, cui libro titulus. Capitulationes Principum, & conseruatur in Pontificio prōptuario. In Registris autem Leonis X. & Clementis. VII. in Archiuiō Cameræ Apostolicæ hæc authoritas lucidius apparet: nā statim atq; Rex Romanorum, vel Imperator electus est, Electores à Pontifice confirmationem petunt, sæpiusque, cum Papa consensum non præstitisset, ad nouam electionem deuentum est: quemadmodū in dictis libris, si diligenter attendantur, obseruare est. Præterea apparet, Regem Romanorum, vel Imperatorem electum statim solere in manum Pontificis iuramentum fidelitatis, obediētiæ, & reuerentiæ transmittere. Cernitur quoque, Pontificis auctoritatem supremam esse in imperio, & occasione iuramenti vltimi Imperatoris magnæ fuerunt obortæ contentiones, dum ipse reuerentiam polliceri, & iurare tantummodo volebat: & necesse esset, multas perlegere scripturas, quæ tunc temporis à viris peritissimis conscriptæ fuere. Ad hæc dicimus, Pontificē priuare posse, ac deponere Imperatorem electū, & confirmatum, quemadmodum hac vsus est autoritate aduersus Federicum, vt legitur in registris Innoc. III. Honorii III. & Greg. IX. & aduersus Bauarum in registris Ioan. XXII. in bibliotheca Vaticana: de quo argumento plurimæ allatæ sunt scripturæ Auenione, quæ in sacco quodam cæruleo asseruantur, cui titulus de Schismatibus. Allati etiam sunt Auenione quadraginta circiter libri super schismate Vrbani VII. vsque ad tempora Martini V. quod Constantiæ terminatum est, vbi multa leguntur scripta à Baldo Oldredo, aliisque de Pontificis autoritate, dum Imperatori, aliisq; Principib. illorum temporum responderent. Neque minus ad hæc cognoscenda conduceret, si quis inspiceret acta renuntiationis Imperii, quam Carolus V. in manus Electorum emisit in fauorem fratris sui Ferdinandi. Quæ res tempore Pauli IV. à doctissimis viris multum agitata, atque disputata fuit, dicēte Pontifice, Imperatorem non posse renuntiare Imperium in manum Electorū tanquam sibi inferiorum, sed in manum Pontificis resignandum esse, atque ita in Consistorio decretum fuit, nēpe Imperium tūc vacare, & Pōtificiæ dispositioni reseruari. Hæc omnia in Promptuario

Electores ab Ecclesi[a] Roma. dependent.

Electio indiget Ponti[ficis] confirmatione.

Iuramentu[m] Imperator[is] limitatum postremis temporibus.

Papa Imperatorem deponit.

Renuntiationem Imperii in

manu Pontificis faciendam esse putant,

ptuario Pontificio exstabunt, ac fortassis inter scripturas Pauli Restauri Perusini, vel saltem in Additionib. ad eius tractatum de Imperatorum, &c. Tempore Pauli III. cum Carolus V. & Francisc. I, Gallorum Rex ad singulare certamen descensuri essent, inter cætera, quæ Carolus allegabat, illud erat, se filium esse ac defensorem S. Sedis Apostolicæ, cui iureiurando obstrictus erat, se de se ipso quidquam decernere non posse, cum aliis rebus speciosissimis. Præterea compertum est, donec electus, & à Pontifice confirmatus Rex Romanorum Coronam Imperialem manu Pontificis, vel eius Legati non recipit, nunquam Imperatorē absolute vocari, sed electum sicque possumus asserere adhuc nomen illius ab auctoritate pontificis dependere quemadmodū & S. Maiestatis titulus qui ei conceditur à S. Sedæ vtpote res Sacra dimanat, ex quibus omnibus, firmum deriuatur axioma. Si papa creat & priuat electores imperii, confirmatq; probat reprobat, electos ab ipsis, imperatores, eo magis posse cuicunq; principi ab imperio descendenti quamlibet dignitatē concedere, & ab eodem quomodolibet auferre. Igitur necesse est dictos 3. lib. inspicere, itidemq; registra Innocentii III. vsq; ad Gregoriū IX. in bibliotheca Vaticana, vbi similiter seruantur registra, alterū Gregorii VII. alterum Tiberii, & Felicis; quæ proderunt ad iudicandā Pontificis, qui eo tēpore cum Imperatore sup schismate contendebat, auctoritatē; reperietur quoq; alterū Ormisdæ, nec nō Episcopale Clementis IV. separatum ab eius registris. Adest prę terea liber quidam Nicolai Aragonii, & alter Celsi Camerarii, in quibus ad hanc rē Bullæ innumeræ colliguntur. Allata etiā sunt Auenione omnia registra Clementis V. vsq; ad Gregorium XI. Verum adhæc libet annectere creationem Celsitudinis Etrurię: Papa enim huic Principi titulum magni Ducis Etruriæ, nō Florentiæ, aut Senarum, concessit: id autē effecit, tanquam rei suæ arbiter & moderator: quandoquidē in donationibus Imperatorum, aliorumq; Romanæ Ecclesiæ factis tota etiam continetur Etruria, quam pro parte solummodo possidet: Quod si quis diceret, Pontifici earum rerum, quæ non possidet, nihil superesse, nisi titulum; pariter respondetur, Papam huius Principis Celsitudini solum titulum concessisse. Postremo, vt efficacissimam Pontificiæ auctoritatis exemplum suggeram, dico, Guiscardos, antequam Neapolitanum regnum Ecclesiæ feudatarium esset, creatos fuisse, & coronatos Reges ab Anacleto, vel Innocentio II. nisi fallar: totum enim ferme regnum illud tunc Constantinopolitani Imperatoris erat, aliorumque, sicuti videre est in quodam libro, qui corio rubro tectus est, & seruatur in bibliotheca Vaticana, cui titulus, de Regno Siciliæ. Quod ptinet ad rem Ducis Florentiæ, necesse est, diuersorum Conci-

Titulus sacer à sacrorum Antistite manat.

Magnus Dux Etruria iure Pōtificio creatus,

liorum acta inſpicere, quæ nunquam impreſſa fuerunt: vbi clare videtur, Regem Galliæ ſemper anteceſſiſſe Regem Hiſpaniæ, & pleraque alia inter Regnum Poloniæ & Portugalliæ. In his libris qui in Bibliotheca Vaticana cuſtodiuntur, Oratoris Florentini locus reperitur, itemque Ducis Ferrariæ. Dux Ferrariæ prætendit, aſſeritque ſibi titulum Magni Ducis ab Alexandro VI. fuiſſe delatum, & neceſſe eſt legere Cerimoniale Iulii II. qui immediate ſucceſſit Alexandro VI. Tunc enim in Concilio Lateranenſi edixit decretum de ſucceſſionibus omnium Principum Chriſtianorum, eorumque Oratorum: ibidemque vtriuſque oratoris locus, qualis fuerit, obſeruatur: quæ res cum prætenſionem Ducis illius conſecuta fuerit, minimo negotio diiudicari poteſt, Florentiam Ferrariæ antepoſitam fuiſſe.

Prærogati- ua princi- comitiis a- indicata.

QVOMODO IMPERIVM A SVMMO PONTIFICE dependeat,

DISCVRSVS SECVNDVS.

QVIA cuncta, quæ poſſidentur ab hominibus, præter illa, quæ natura contingunt, aut tanquam ab ipſis quæſita, aut hæreditate, aut conceſſione, vel contractu aliquo poſſidentur: primo modo, explorata res eſt, Imperium ab Alemanis nequaquam poſſideri. Etenim neque illud vnquam acquiſiuerunt, neque totum poſſident Romanum Imperium, imo neque præcipuas Imperii ſedes, ſed ipſius portionem tantummodo: quam portionem ipſi maiori non retinent iure, quam tot aliæ nationes vindicare poſſent, præſertim Turcæ, quorum ratio potior fortaſſe cenſenda eſt, cum latius regnent, nouamque Romam obtineant; vel iuſtius in Pontifice reſidet Imperium, cum vrbi Romæ dominetur. Altero modo Imperium nunquam apud ipſorum maiores conſtitit, niſi forte ſe Gallorum ſtatuant ſucceſſores eſſe; & nihilominus in eodem Imperio validiora iura, quam ipſi Galli habeant, adſtruere ſibi nequeunt, imo multo inualidiora, quia Gallia, & Germania olim Franchorum fuit, & altera dicta eſt orientalis Francia, altera occidentalis, & hæc nomen ſeruauit, hæc vero in totum non retinet. Quod ſi præter Francos, Gothos in medium adduxerint, aliaſque gentes, quæ Italiam, multaſque prouincias inundauerunt;

Quotuplex dominium & nullo dominij iure Germanos poſſidere imperium.

Imperium enim à pleriſque gentibus poſſeſſum fuit.

primo respondetur, hos populos à Germanis longe alios fuisse, deinde ipsis nunquam titulum Imperii attributum, denique omnia, quæcunque armis sibi subiugauerunt, ab iis amissa fuisse, vel cum populis prouinciarum eosdem factos, & in vnum corpus redactos fuisse: quod si ii ius aliquod sibi arrogauerint, id certe posterorum potius esse censendum est, quam maiorum suorum, qui in Gotthia remanserunt. Tertio modo nullum ius, aut originem ostendere queunt, præter ius & originem, quæ à Pontificibus deriuatur, sicque recentium Imperatorum confirmatio ad Papam spectabit: & antequam ipse Imperatores confirmet, atque coronet; profecto nequeunt decentius Imperatores nuncupari, quam electus à Capitulo alicuius Ecclesiæ reuera Pastor illius sit, antequam à Pontifice confirmetur; hac tamen distinctione, quod Papa ex se ipso confirmat, per alios eligit. Ideo errant grauissime ii, qui præsens Imperium ab antiquo Romano minime discriminant. Hoc enim à Romanis Pontificibus nullum sumpsit initium sed tantum ab illo Pontifex, velut caput Ecclesiæ, & Christi Vicarius in veneratione habebatur. Similiter in errore versantur, qui hoc Imperium ab eo, quod habuerunt Caroli Magni successores, non distinguunt: Etenim hoc in Othone Primo auspiciis Ioannis XII. vel XIII. incepit, postquam per multos annos occidentale Imperium cessauisset. Neque satis est illud afferre, ante Othonem electionis ius in Germania fuisse: nam electio illa Regum Germaniæ erat, nullo adiuncto titulo siue prætextu Imperii, qualis modo habetur in regno Poloniæ, & ad nostra vsque tempora in regno Bœmiæ, & ad patrum nostrorum ætatem in regno Hungariæ perdurauit: imo toto eo tempore, quo ritus eligendi in Germania obseruabatur, in regno Galliæ, in quo posteri Caroli Magni continuo regnauere, titulus Imperii nunquam vsurpatus est, cessauitque penitus hæc dignitas in toto Occidente vsque ad Othonem; qui à Pontifice Imperator creatus fuit, eique successor designatus Otho Secundus ipsius filius: post cuius mortem cum Germani Germanum Imperatorem exoptarent, Itali vero Italum, Papa illorum temporum, qui fuit Benedictus VII. Tertium Othonem approbauit: cuius quanquam tumultuaria fuisset electio, tamen à voluntate Pontificis vires, atque vigorem suscepit; hic vero fuit Otho ille, qui Gregorii V. Saxonis intuitu, Germanis primum eligendi Imperatoris authoritatem impertitus est. Quamobrem nisi Pontificis hæc donatio atque concessio allegetur, non video, cur electus à Germanis Imperator sit magis Imperator, quam quilibet alius Christianus Princeps. Et nihilominus eo vsque prouehitur odium, atque malignitas nonnullorum recentium Theologorum Germaniæ, vt, quo Sedis Apost. authoritatem euellant, conentur illius Prouinciç iura funditus destruere; primo asserentes, rerum temporalium curam ad Papam non pertinere: deinde, ad ipsum non pertinuisse, transferre imperium: deinde

Electus Imperator nondum est Imperator.

Distinguenda principia Imperiorũ.

1. Imperium antiquum. 2. Imperium Caroli Magni & successorum. 3. Imperium Othonis I. differunt inter se.

Othones tres à Pontifice electi, quanquam tertij turbida fuit electio.

Electorum ius à Pontifice.

Falsæ Theologorum assertiones.

mum, Imperium potius Pontificatui præesse debere. Quibus rebus responderi potest; primum, à Deo sacerdotibus populi sui gubernationem ac dominatum delegatum fuisse, cumque multis post annis Regem petiisset, ore Samuelis iussit illum præmoneri de omnibus incommodis, quæ passurus esset. Quo ad alteram exceptionem, respondetur, Authoritatem Imperatorum olim fuisse tributam ipsis à populo, pariterque iustis de causis populo ereptam. A quo cum tempore Leonis Iconomachi Occidens concessus fuisset, Gregorius III. tanquam pater, & protector Christianorum, rogatus obstitit: sed tunc dilata re, Adrianus Primus, & Leo Tertius necessitate adducti Carolum Magnum ad hoc Imperium euexere. Verum quo ad tertiam assertionem, Imperium habere ius in Papatum, vt cæteras rationes omittam, quicunque hoc asserit, negat factum ipsum, moremque, quo hodie Christiana Respubl. gubernatur. Quod si quis Pontifices confirmatos ad Imperatoribus legens, aliter iudicat, longe fallitur, quia Imperiorum diuersitatem non distinguit, cui authoritati confirmandi Pontifices Ludouicus etiam renuntiauit, cognoscens, id muneris ad laicos non pertinere, qua de re decretum habemus Adriani Tertii, quod deinde à Leone VIII. reuocatum fuit ob insolentiam populi; ac proinde breui quodam tempore Imperatores eandem confirmationis authoritatem obtinuere; nam prętermisso quod sub Leone IX. obseruata non fuerit, huius rei memoria nulla amplius post Gregorium VII. ad hæc vsque tempora viguit: quandoquidem cessauerat causa & necessitas, propter quam ipsa Ecclesia sponte ad hoc remedium confugiebat, postquam populo erepta fuerat Pontificem eligendi facultas sub Innocentio Secundo. Quod multo magis effectum est sub Alexandro Tertio, donec ad Cardinales opera Innocentii Tertii integra eligendi facultas redacta est: sub quo in Concilio Lateranensi determinatum fuit à septuaginta Archiepiscopis, & quadringentis Episcopis coram Legatis omnium Principum Christianorum, Sanctam hanc Sedem iurisdictionem obtinere in omni loco, & super omnes authoritatem habere, ac potestatem cognoscendi causas Principum, eosque regnis suis ex causa priuandi, atque in ea inducendi.

Modus eligendi diu[...] sus ita Imperatoris, vt Pontificis.

Confirmationi renun[...] tiauerunt Imperatores.

Cardinales vltimi tempore inter electores Pontificis.

IVLII ALBERCATI, QVO PACTO PONTIFEX SE gerere debeat, in totius Imperii Ecclesiastici negotiis curandis,

DISCVRSVS TERTIVS.

CVM videam, Illustrissime Princeps, permultos huic tuæ fortunæ blandientes, quo tuam sibi beneuolentiam parent, summa ope niti, vt ea tibi suppeditent, quę tuis necessitatibus opportuna fore, putant; cumque ego nihil minus, quam cæteri quicunque, gratiam tuam exoptem, quam eo plurisfacio, quo maiora sunt voluntatis meæ studia, maioraque tua in me merita: mecum ipse cogitaui, num forte valeam tibi nonnihil offerre, quod inter illa, quæ tibi offerri quotidie cerno non ingratum accidat. Quapropter, gnarus, propter mearum virium imbecillitatem me non posse aliis æquiparari, tibi gemmas, aurum, resue deliciosas largiendo: & mecum volutans, huiu modi res non semper inter bona connumeranda esse, quia sæpe honores, diuitias, & inæstimandos thesauros possidere possumus, neque tamen beati & contenti esse: existimaui, præ cæteris gratum munus tibi futurum, si de via ac ratione, qua pręsentem amplitudinem tuam integram perpetuo honore & gloria conseruare queas, coram te dissertauero. Itaque hac de causa quædam collegi argumenta, quæ tibi scitu digna sunt, ex obseruationibus desumpta, illorum, qui in eo gradu, quo tu modo insignitus es, olim extiterunt; qui quidem recte se gerentes ita famam, quemadmodum, posthabitis rerum documentis, infamiam dedecusque consecuti sunt; Et quanquam hæc monita superuacanea videntur prudentiæ tuæ, vtpote quæ dextram à sinistra via ex seipsa discernit: nihilominus hęc voluptati ac delectationi tibi futura, spero, quia voluntatem tuam cum omni honestate coniunctam confirmabunt, eruntque animi tui velut imago quædam, simulque meæ erga te obseruantiæ non mediocre argumentum.

Procem. vrbanitatis ac prudentia plenum.

Igitur instituens sermonem, quo pacto cum laude & honore in hac fortunæ tuæ prosperitate temetipsum regere debeas, primo necessarium esse, propono, vt etiam atque etiam dispicias. Quisnam sis. Hinc enim sequetur, vt pariter finē cognoscas, ad quem tuas dirigere

Nosce te ipsum mox alios facilius noueris.

actiones

actiones, te deceat: item qui nam sint ii, quibuscum negotia tractanda: quis denique modus cum iis retinendus sit. Idcirco tres insunt conditiones, totidemque quasi partes tibi agitandæ videntur, tresque personæ referendæ. Nam Cardinalis es, Pontificis nepos, ideoque Princeps, cui pleraque Nobilitas obsequitur, ac famulatur. Proinde videndum est, quid vnicuique harum partium conueniat, eæque ita ad consonantiam reuocandæ sunt, vt suauis ac perfecta resultet ex iis harmonia.

Igitur Cardinalem esse, nihil significat, nisi ex præcipuis Ecclesiæ membris alterum se creatum esse, cuius ope regendum sit Ecclesiasticum corpus: factus est lumen gentibus, vt vitæ suæ splendore inter tot huius mundi tenebras viam cæteris præmonstret, qua secundum virtutem, atque Christianam perfectionem operentur.

Dignitati virtus non disiungẽda.

Quamobrem sicuti in Pharo collocatum lumen ad nauigantium salutem maris vias non docet, neq; ducit ad portum ex se ipso, quotiescunque caligine, nubibusque circum quaque offunditur: pari ratione Cardinalis, qui tanquam Dux, & exemplar cæteris hominibus præpositus est, nequit bonos fructus in Ecclesiæ beneficium, aut gentium documentum producere, quoties purum illum bonitatis & virtutis candorem non retinet, qui in animis hominum absque vllo impedimento admirationem, & imitationis cupidinem excitet: quocirca cum in vita priuata nunquam te illa virtus, quæ honestum, nobilemque virum apprime decet, defecerit: modo, cum non amplius pedis, sed oculi vicem obtines in hoc pulcherrimo corpore Ecclesiastico, debebis tanto maiore atque excellentiore te virtute regere, quanto nobilior est oculi, quam pedis operatio. Qua de re eniti debes, quod laudabiliter efficis, vt animum tuum bonitate, honestate, religione eminentem in modum exornes, omnemque scandali, siue offendiculi occasionem remoueas, eamque instituas vitam, quæ optimum Prælatum decet, cuius partes sunt Dei cultum, atque gloriam quærere non tantum ex seipso, nimirum impollute viuendo, sed etiam elaborando verbo & exemplo, vt cæteri identidem viuant. Verum quia de officio Prælatorum plurimi sunt libri sanctissimis referti documentis, hoc argumentum prætermittam: concludo tamen, basim, in qua Cardinalitia dignitas firmatur, esse Christianam vitam heroice, hoc est, non tantum propter priuatum beneficium, sed multo magis propter publicum bonum, traductam.

Heros Ecclesiasticus.

Igitur ad alteram argumentum deueniam, Te Pontificis Nepotem esse, & quæ in huiusmodi viris dotes requirantur, perpendam. Certum enim atque compertum est, cum vt plurimum nepotes ex charioribus sint, ac dilectioribus consanguineis, quos Pontifices habeant; eos ab omnibus eligi tanquam Protectores ac Defensores totius Christiani generis, ac præsertim Aulæ Romanæ, vt ab illis fauores ac beneficia consequantur: qua de re cum rationi consentiat,

Nepotes Papæ protectores Christianorum.

vt nobilem hanc protectionem suscipias, cumque Protector eos, quos protegit, diligere debeat, simulque eius gratiam quærere, apud quem intercedendum atque orandum est (nam sine hoc omne officium esset inane) oportebit & aulæ vniuersalis bonum procures, tibique beneuolam animi Pontificii propensionem conserues: quod quidem ob eius egregiam in te voluntatem non erit difficile: hoc autem minori negotio obtinueris, si nunquam obliuioni tradideris, à bonis, sanctisque viris nullos diligi magis, quam qui boni sunt; ipsorum enim amor in virtutis & honestatis merito fundatur; itemque si respexeris, amorem ex quadam conformitate & similitudine morum exoriri. Ideo hæc considerans, officiose tuas partes implebis, gratum animum præteferes ob ingentes honores, quos in te contulit, omnique studio, atque industria ipsi inseruies, atque obtemperabis: curabis, vt ipsius quasi imago quæ iam sis, omnium te amicum esse, profitebere, neminem ex affectu fouebis: ibis quotidie ad eius sanctitatem, potiusque bis, quam semel, præsertim obseruans momenta horarum, quibus ab extraneis non occupabitur, idque non tantum propter negotia, sed etiam, vt cum illo conuerseris: nam ab eius sapientia plurima poteris addiscere, quæ hoc tempore, totaque tua vita, omnique fortuna erunt tibi ad recte viuendum præcepta certissima. Verum quomodo aulicorum beneficium quærere, & cum iis agere debeas, clarius deprehendemus, in vniuersum quid aula, sit primo dispicientes.

Similitudo mater amoris.

Captanda beneuolentia methodus.

Aula quid.

Aula Romana est eiusmodi hominum multitudo, quæ vel ob vinculum dignitatis, & officii, vel ob electionem cum spe honoris & vtilitatis consequendæ, sequitur, atque colit Pontificem, vel quicunque ab ipso pendet: vnde cum ipse sit Ecclesiæ Dei, ideoque Christianorum caput, quos regit atque gubernat, summa ratione eius aula Christianorum respublica appellari potest: Quandoquidem vt quis honoribus ac dignitatibus ipsius perfruatur, superflua est illustris patriæ prærogatiua, nobilitas rara, generosi consanguinei, diuitiarum amplitudo, aliaue fortunæ bona; cum hoc loco cuilibet Christiano homini, qui secundum bonos mores viuat, siue sit ille minimæ, siue amplæ conditionis, siue Italus, siue cuiuscunque nationis; aperta atque explanata via sit ad præcipuos in ipsa gradus obtinendos, neque tantum ad ambiendum vnius ciuitatis, aut regni dominatum, sed ad amplissimum omnium, quo nullum imperium inter Christianos maius est imperium consequendum. Quapropter, quia magna præmia in causa sunt studiorum atque industriæ hominum, hinc fit, vt in hac aula, cum fere certæ sint honorum, vtilitatum, ac suprematum dignitatum spes, conueniant vndequaque, & reperiantur ad ea bona sibi curanda homines sublimis ingenii, quibus excellentiores ac rariores nusquam reperire est. Quam rem clarissime ostendunt frequentia experimenta, quia quicunque Romæ

Roma amplitudo, & communicatio.

Aula Roman. excellentia.

virtute prædití censentur, quocunque locorum migrent, admirationem hominum, oculosque in se trahunt: cum alibi raro, aut nunquam accidat, vt qui in alia aula excellunt, in hac multum existimationis acquirant, nisi tam ex longo temporis tractu nouum habitum, nouamque disciplinam adipiscantur.

Hic demum propria est bonitatis, prudentiæ, litterarum culturæ sedes, omnesque virtutes tutum, & stabile habent perfugium, cum Roma vtplurimum sanctorum, ac virtutibus illustrium hominum genetrix existat: illud nihilominus verum est, in tam pulchro commercio fieri non posse, quin (vt sese res humanæ habere solent) aliqua terræ pars auro purissimo immisceatur, interque optimum eius triticum pestiferi lolii, quantitas nonnulla inueniatur: nam improbi, putantes, easdem res, quæ virtutibus mediis obtinentur, posse similiter obtineri ope vitiorum, conantur sæpe simulata virtute atque artibus, & deceptionibus insolitis sese insinuare inter virtutum studiosos, huiusque societatis candorem ac probitatem corrumpere.

Vbiq; sunt mala mixta bonis.

Igitur aulæ natura, & fine examinato, obseruanda nobis supersunt ea, quæ in vniuersum, & particulatim necessaria sunt ad procurandum ipsius aulæ bonum, & ad versandum laudabiliter in ipsa, quemadmodum proposuimus.

Vitium speciem virtutis assumit, & præmia vsurpat.

Igitur Protector aulæ totius cum perpetuo in audiendis hominum alloquiis: vt eorum necessitatibus subueniat, intentus esse debeat, affabilis ac blandus sit, necesse est: ideoque signis exterioribus, quasi nuntiis quibusdam, cunctis gratum animum exhibere debebit, eosque gestibus atque actionibus quadam suauitate illicere ad sensa mentis suæ fidenter explicanda. Neque enim, vt animos hominum integre confirmes, adeo vt se amari credant, libereque possint ad opem tuam confugere, sufficit, quandam bonæ voluntatis soliditatem in se habere, & desiderio omnibus satisfaciendi incensum esse, cum huiusmodi voluntas sine affabilitate haud dissimilis sit illius figuræ, musculosæ quidem omnique proportione perfectæ, sed quia coloribus caret, nullam habet venustatem, quæ oculos cuiusquam in se conuertat. Igitur affabilis Princeps grado inprimis aspectu, & læto, ac benigno vultu homines excitare, & inuitare ad loquendum, perque suos oculos & frontis serenitatem beneuoli affectus argumenta patefacere debet, adeo vt ipso etiam silentio humanissima verba proferre videatur: Postquam ad colloquium admissi fuere, patienter atque officiose audiendi sunt; nam qui inuitus audit, affabilis nomen non meretur, neque protectoris munus exercere, & necessitates alienas intelligere potest, neque similiter affabilis est, qui sermones alienos interrumpit vel contradicendo, vel anteuertendo loquentem, ac mentem ipsius diuinando; quia sæpe quam longissime à consilio tractantis aberrat, vnde habetur con-

Affabilitas præcipua dominantis virtus.

In alloquiis quæ vitanda.

contemptui, & in sermone, præter iacturam temporis, confusionem gignit: præterea sententiam alloquentis interturbare, vel non attendere tanto maior iniuria habetur, quanto molestius est animi nostri nobilissimum, ac maximi faciendum fœtum impedire, atque aspernari. Ergo ad affabilitatem pertinet, attentione & patientia vti, eiusque specimen præbendum est, respondendo ea, quæ ad rem faciunt, adhibito iudicio, accommodatis oculis, corporisque facie tota; adeo vt in audiendo, & rem, qua de agitur, considerando, totus occupatus videare: Neque tantum patientia, & in audiendo attentio exercenda est, sed etiam in respondendo mansuetudo, cum seueræ atque acerbæ responsiones iis factæ, qui nobiscum agunt, animum ipsorum abalienent, nosque nimium duros, atque difficiles manifestent. Ille vero Princeps, quisquis blando vultu dicentes audit, iisque respondet, sese inferioribus videtur æquipatare, hominemque alloquentem allicit, vt sibi, tanquam amico & socio omnem animi cogitationem aperiat, & perinde agit, ac si humana corda claue quadam reseraret: Et reuera hæc virtus tanti momenti est, vt per ipsam plerique hominum priuatorum beneuolentiam populorum atque prouinciarum sibi quæsiuerint, & minor Cyrus à Xenophonte immortalem gloriam reportauerit, & per eandem Pyrrhus Rex & Dux maximus Cyneam laudauerit, quod eius eloquentia atque affabilitas plures vicisset ciuitates, quam ipse potentissimis suis armis debellare potuisset. Hi vero, in quibus hæc virtus desiderata est, etsi maximi viri, tamen in odium publicum inciderunt. adeo vt plerique putent, inter præcipuas causas, cur Cæsar inuisus fuerit, etsi propter clementiam, liberalitatem, fortitudinem valde amabilis esset, eam fuisse, quod Senatoribus, dum in Senatum ingrederentur, assurgere grauaretur, vnde coniuratio inita fuit, & mors ipsius consecuta est. Quanquam autem vbique necesse est affabilitatem seruare, tamen multo magis necessaria est in rebuspublicis, quemadmodum Romani ostenderunt, qui, ne quenquam debitis officiis defraudarent, nomenclatoribus vtebantur, à quibus edocerentur nomina, & conditiones eorum, quos obuios habebant, vt eos iustis & honestis salutationibus interpellarent. Verum inter omnes respublicas magis in illis affabilitas videtur necessaria, quæ hanc formam, quam diximus, retinent, cum hic vnusquisque etiam sortis infimæ, modo honeste viuat, possit optimam fortunam sperare, & ad summos honores contendere: ideo huiusmodi vir à nobilissimis æquo iure tractari meretur, in eum modum, quem in exercentibus inter milites obseruari cernimus: qui etiamsi, quoad reliqua, vilis existant conditionis, tamen omni humanitate ab eorum Ducibus suscipiuntur, nempe non ignaris, illos sua virtute posse sibi ad primos militiæ gradus viam aperire. Enimuero obliquis oculis, ac superbe aliquem aspicere, honorem delatum contemnere, neque libenter salutare, quasi

Mansuetudo & clementia publicæ beneuolentiæ custos.

Affabiles idonei imperio.

Cæsar minime affabilis.

Nomenclatores Romanorum.

Superbia indigna Principe.

adoratio expectetur, & reputans, sibi quasi debitum illud, quod cæteri ex officio & humanitate largiri se, putant, audire & respõdere modis affabilitati contrariis, hæc omnia contemptus signa sunt; hoc autem longe maiores fiunt iniuriæ, quam si quem percutias, vel quocunque modo lædas: propterea quod etsi quis à nobis percutitur, vel quomodolibet damno afficitur; nihilominus in eo ipso ostendimus, nos illius aliquam rationem habere, neque illum penitus nihili facere: at quoties contemnitur, iam perspectum est, significari, ipsum floccifieri. Proinde cum Pontificis Nepos hunc in Aula stylum seruat, videtur aditum ad Rempub. Christianorum toti mundo præcludere & impedire: neque mirandum est, si Prælati, qui ad te salutandum conueniunt, quos perhumaniter exceperis, & verbis, ac re ipsa, atque inuitationibus honestaueris, hilares, atque contenti abs te discedunt: nam cum Nepos Pontificis sit ipsius oculus, facile inducuntur, vt credant, eundem honorem, idemque iudicium, quod à te reportant, similiter à Pontifice sese reportare, & quantum à te honorantur, atque diliguntur, tantundem se in theatro mundi existimationis consecuturos: Homines siquidem non minus attente iudicia tua de singulis expendunt, quam decretum maximi alicuius momenti ab æquissimo iudice prolatum attendi soleat. Verum etsi libens præcipio, affabilitatem hanc maxima suauitate miscendam esse, non tamen censuerim à debita grauitate, & congruo decoro dissociandam esse: quinimo sicuti musica ex suaui & apta acuti, & grauis consonantia resultat: ita affabilitas facilitate & grauitate componenda, ac temperanda, siue (vt melius dicam) collocanda est, tanquam laudabile medium, inter hæc duo extrema; quorum alterum non perterreat accedentem, alterum non dehonestet Principem, sed dignitate atque amabilitate cumuletur; adeo vt vnusquisque gaudio & admiratione repleatur. Quoniam vero scommata ac ioci ad animos hominum deuinciendos, & affabilitatis laudem parandam mirum in modum prosunt, quemadmodum veteres ostenderunt, Mercurium in medio Gratiarum collocantes, quasi sermonem nostrum omni genere humanitatis condiri oporteat; interdum facetiis vti expediet: propterea quod qui salebrosos atque asperos negotiorum nodos sine intermissione seuere exercent, neque vllum ei, quocum tractatur, campum, vbi paululum aliqua iucunditate respiret, concedunt, ii nimium duri, atque difficiles esse videntur. Nam dum os in aliquem honestum risum nunquam explicant, iure quasi naturæ inimici abhorrentur, cum summa ratione credendum sit, naturam homines risibiles non effecturam fuisse, nisi cum laude hanc facultatem exercere licuisset. Verum

Cõtemptus molestior damno.

Oculus Principis populum exhilarare potest.

Temperanda affabilitas grauitate.

Mercurius inter Gratias cur..

Risus quatenus temperandum.

rum alii homines, qui rigidis ac seueris ingeniis opponuntur, nimiumque largis, ac licentiosis dicteriis, & argutiis viam aperiunt, vice facetorum, ac iucundorum hominum, nomen scurrarum, & ridiculorum acquirunt, vt Ciceroni accidit, qui, dum acutis, ac nimium frequentibus cauillis insequeretur Stoicos, vt eos contemnendos ostenderet, ridiculus Consul à Catone appellatus est. Quamobrem in sermone perpetua & nimium intensa seueritas fugienda est, licetque interdum in quadam obscuritate grauium negotiorum alicuius festiuitatis, congruæque argutiæ lumen interponere: neque tamen ita vsurpandi sunt ioci, vt dignitatem personæ, aut negotiorum diminuant; nam quemadmodum parum aquæ in multum ignem proiectæ ipsum adauget, multa vero, & copiosa eundem exstinguit, consumitque: ita nimis continuatæ argutiæ omne decorum tollunt, sed in sermonibus, & cum iudicio sparsæ, atque interpositæ eos viuaciores, ac vehementiores efficiunt: proinde sales & lepores tanquam condimenta sermonibus, non tanquam cibus, adhibenda sunt, ne in negotiis, vice solatii excitandi, fastidium, ac satietatem pariant: iique ioci deligendi sunt, qui adeo delectent, vt in ipsis nulla pars odio digna reperiatur, nullius vitia, quo cum tractamus, quoquo modo vnquam notando. Huiusmodi enim homines non modo sibi cæterorum animos minime conciliant, sed potius eos ad indignationem prouocant. Et quanquam videtur, quo nos, nostraque tueamur, licere, quoties cauillo impetimur, vicissim cauillari; tamen cum prudentia, atque modestia longe melius consentit, vt graui silentio, aut iucundo risu alienorum scommatum aculeum retundamus potius, quam mordaci dicacitate amicum abalienemus; ideoque eæ facetiæ ac lepores eligi queunt, in quibus neque venenum, neque læsio vlla deprehendatur, sed qui suauibus modis audientium auribus blandientes ad gratiam, ac beneuolentiam eorum conciliandam accommodantur, simulque ea fugientes, quæ in se plebeiam, ac seruilem humilitatem retinent, & quam longissime se constituentes ab ea turpitudine, quæ ex deformi oritur inhonestate; item illud cauillandi genus deuitantes, quod in allusione, & in æquiuocis consistit, vtpote quod liberali homine indignum est, ac penitus triuiale: propterea quod si ex nobismet ipsis petatur, possunt quidem iucundæ interseri argutiæ, & nonnunquam risus, verum non vndequaque, neque ab omni deformitate delectatio quærenda est, ac ex illis tantummodo rebus, quas honeste effari, & audire licet, neque autoritatem, ac reuerentiam diminuant; quia etiam in iocosis, atque in ludis decorum nunquam obliuioni tradendum est, imitandique videntur optimi pictores, qui etiamsi figuras ipsas intento ani-

Argutia sermonis condimentum.

Sine aculeo sint.

Delectus iocorũ qualis habendus.

mo,

mo, prout decet, penicillo exprimunt, tamen non patiuntur, vt extrinſeca etiam picturæ, quibus illas circumueſtiunt, ornamenta quidquam contra artis præcepta, vnde minus docte elaborata eſſe videantur, contineant. Quamobrem ioci, ac ſales in colloquiis parce delectuque habito diſpertiendi ſunt, detracto iis omni aculeo, neque ipſos ex locis abiectis, & indignis eliciendo; verum perinde efficiendo, atque periti architecti ſolent, qui in ædificiis affabre exſtructis ita feneſtras diſponunt, vt illarum frequentia nihil domus firmitati, neque earundem raritas perſpicuitati noceat, lumen, non qua ordinariæ, ac fœtentes viæ ſunt, ſed ex odoriferis, iucundiſſimisque hortis, & ab aëre claro, atque purgató deſumentes.

Igitur cum hactenus diſſeruerim de iis dotibus, quæ in vniuerſum Pontificium nepotem affabilem erga aulicos efficiunt, non erit ab re, vt ſimiliter diſpiciamus, quo pacto huiuſmodi affabilitas applicanda ſit. Etenim aula ex quatuor præcipuis hominum generibus conſtat, Cardinalibus, Oratoribus, Prælatis, Aulicis: vnde neceſſarium eſt, cum alter ab altero differant, vt etiam virtutes, de quibus verba fecimus, diuerſimode applicentur, prout illorum conditionibus, ac fortunis conuenit. Cum primis ita verſandum eſt, vt ſibi ipſis videatur, ſe tanquam ſuperiores coli: iiſdemque cedendum eſt, neque in vlla quaque re oſtendendum, quod velis tanquam Pontificis nepos vti aduerſus illos autoritate: quandoquidem omnis elatio in Rebuſpubl. præſertim inter æquales inuiſa eſt. Proinde Pontificis nepotes etiam atque etiam curent, vel deſiderium atque voluntatem Cardinalibus inſeruiendi præ ſe ferant, non minus in rebus, quæ quodammodo apparent, ſed etiam in illis, quæ reuera exiſtunt, nihilque eorum officiorum prætermittant, quibus aut obuiam procedendum alicui, aut idem comitandus, aut ſalutandus eſt, quibusve ſalutationes anteuertendæ: nam cum ſine ſummatatione huiuſmodi cærimoniæ atque obſequia in aula ideo reſpiciantur, quia exteriores hæ ſignificationes animum erga ſingulos noſtrum indicant; ſequitur inde, vt ii, quibus exteriores honores denegantur, aut diminuuntur, animum inducant, vt ſe à nobis contemni, ſibique & honori ſuo in conſpectu gentium non minimum derogari, credant. Quamobrem haud raro ob minimas cauſas, vel quia honoris ergo caput parum inflectitur, vel quia locus honeſtior occupatur, vel aliquis anteuertitur, acerbiſſimæ ſimultates & inimicitiarum grauiſſimæ enaſcantur occaſiones. Quocirca etſi huiuſmodi vel omiſſa, vel diminuta officia in malam partem haud interpretaremur, nihilominus effugere nemo poſſet, quin ſaltem negligentiæ, inſuetæque, ac vituperandæ ineptiæ nomen ſubiret. Ex

Quotuplex hominum genus in aula Rom.

In officiis abundandum.

Cũ Cardd. quo pacto agendum.

quibus, hæc obſequentiſſima officiorum, neque cum Cardinalibus vnquam prætermittenda, obſeruatio in quocunque colloquio retinenda eſt; curandumque vt faciliorem te ad addiſcendum, moremque gerendum prębeas, quam ſagacem nimis, & ad contentiones pronum: eademque de cauſa clientium & aulicorum ſumma ratio habenda eſt, ad ſermones libenter, & ſeorſim eos admittendo, iiſdemque, quoad fieri decet, blandiendo, atq; fauendo. Quam rem minimo negotio efficiet ille Pontificis nepos, qui in animum ac memoriam reuocet, cum illis ſibi ſemper viuendum, &, mutatis temporum vicibus, eorundem, qui modo ad ipſum confugere coguntur, opem atque fauorem implorandum eſſe: proinde adagium illud memorandum eſt, fore aliquando, vt qua menſura alios metitur, per eandem ipſe æſtimetur. At vero quemadmodum cum Cardinalibus talem ſe gerere debet, ac ſi potiores ſint; ita cum Prælatis, qui in inferiori conſtituti ſunt dignitate, ſic agendum eſt, vt eos ſibi exæquari cupere, vtque ipſos ad maiorem dignitatem promouendos eſſe, exiſtimare videatur: neque vero quam ſummam reuerentiam exhibere parati ſunt, ea tota acceptanda, ſibique iure ſuo vindicanda eſt, neque perferendum, vt intecto capite alloquantur; neque item permittendum, vt accedant, aut abſcedant, quin hilari ſalutatione ſuſcipiantur, ac dimittantur, dumque vacat, modo vnum, modo alterum ad ſe compellet, adeo vt ſinguli benignitatis tuæ participes gaudio perfruantur. Quibus modis item aulici tractandi ſunt, neque enim permittendum eſt, vt caput intecti perpetuo aſſiſtant, præſertim cum ſermonem abſoluerunt, virique ſunt alicuius exiſtimationis: quippe fugienda eſt occaſio, vnde ſuſpicentur, ſe contemptui haberi, aut ab illis deificationem quandam potius quam honorem exigi: quin etiam egregie atque prudenter feceris, ſi aliquem ex aulicis frequenter tuo fauore cohoneſtaueris, videlicet, illum è multitudine aliquando benigne ad te vocando: illa ſiquidem humanitas non eum tantum deuinciet, quem allexeris, ſed cæteri eius exemplo eadem officiorum genera ſperantes, lætabuntur, & ſe perinde atq; eiuſdem humanitatis conſortes exiſtimabunt. Ita in ſermonibus atque congreſſibus priuatis, memor Africani minoris, qui ex foro, quin ſibi amicum quempiam prius conciliaſſet, nunquam deſcendere ſolebat, poteris amicorum, ac beneuolorum theſaurum ſemper adaugere, gratis modis generoſum aliquem nobilemq; virum tibi obſtringendo, ex quo communis aulicorum tibi ſequetur applauſus, qui prudentiam admirabuntur, qua benemeritos atque inſignes viros exceperis, atque tractaueris.

Cum Prælatis quomodo.

Similiter, neque minori cura cum Oratoribus agendum eſt,

quo tuæ affabilitatis, & humanitatis argumentis contenti, ea concelebrent; ſunt enim oculorum, & aurium inſtar Regum atque Principum, iiſque authoribus bona aut mala fama apud integra regna & prouincias colligitur. Quoniam vero Pontificis nepotes cum illis colloquendi, & res Principum eorum tractandi occaſionem habent, neceſſe erit curare, vt de cuiuſque Reipublicæ ac Principis natura, moribuſque diligenter edoceantur; inueſtigantes, quæ ipſorum ſint conſilia; quæ animorum propēſiones; quo pacto aulæ eorundem regantur, an diſcordes, quæ partium ſtudia, odia, ſimultates, vel amicitiæ inter Principes, & miniſtros, omniumque cauſas; præterea inquirentes, quę vniuſcuiuſque imperii magnitudo, mutua propinquitas, & longinquitas, totiuſque mundi facies exiſtat; vt ſiue fœderibus ineundis, de pace, induciis, bello inferendo, ſuppetiis mittendis, tentandis grauiſſimis conſiliis agatur, non ignores, vbi, quomodo, quibus cum, qua de cauſa, & quãdo opportunius id effici queat. Quod ſtudium tam facile perficietur, vt paucis horis, ne dum diebus, ſi viros ad id expertos, & doctos adhibueris, luculenter quæcunque ad hanc rem percepturus ſis, tantumque delectationis inde hauſturus, quantum inter politiores literas hiſtoriæ, ac geographia cæteris amœniores quodammodo, animique recreatio quædam, ac ſtudiorum, & ſeuerarum occupationum digreſſio nuncupari poſſe videntur; Qua methodo, non vt Vlyſſes, errando, mores, legeſque populorum, ac prouinciarum cognoſces, vnde non minimum honorem, atque vtilitatem colliges. Cum his autem Principum miniſtris eiuſmodi æqualitas ſeruanda eſt, ne inter illos cooriatur ſuſpicio, magis te in vnum, quam in alterum propenſo eſſe animo: nam hoc pacto iacturam faceres eius exiſtimationis, quam facile paraueris, quoties neutri parti addictum te profitebere, ad quem tuto omnes confugere queant; idque adiungeretur, vt dum vni te fauentem præberes, alterius voluntatem ſtudiumque amitteres; imo ille ipſe, cui faueres, te pro arbitratu ſuo tractandi animum ſumeret; nempe gnarus, quia cæteros abalienauiſti, neceſſe eſſe, vt quocunque modo ſibi te aggreges: proinde ſi in laudabili æqualitate permanſeris, cuncti tuam dignitatem æque verebuntur, neque mediocre omnium obſequium aucupaberis. Veruntamen quia negotia per vnicam affabilitatis virtutem ad exitum deduci nequeunt, ſed etiam ſagacitas requiritur, vt ne ignores, quando generoſo ac ſincero animo aliquid ſit diſſimulandum, quando liberius agendum, quando ſilendum, quando loquendum, quãdo poſtulatis aſſentiendum, quando non; ideo prudentia adhibenda eſt vel maxima. Neque enim omni occaſione, omni tempore, aut cum omnibus eodem modo procedendum eſt.

Regnorum mundique ſitus addiſcendus.

Æqualitas ſeruetur, ne ſuſpicio principum oriatur.

Affabilitas cum diſſimulatione ſæpe coniungenda.

Sagacitas quid.

Perſpicacitas igitur, ſiue ſagacitas, qua de agimus, in quadam animi vigilantia collocatur, qui perpetuo in diſpiciendis rerum circumſtantiis, rectumque à prauo diſcernens intendatur. Quãobrem præcipue illius quo cum agitur, conditio animi aduertenda eſt, & conſiderandum, familiaris, an aduena, intimus, an animo alienus, æqualis, an inæqualis, bonæ malæve naturæ, veridicæ an mendacis ſit, an mores gerat ſeueros, an hilares, an mala ambitione laboret, an modeſtia præditus, benignus an malignus, officioſus an inofficioſus, vtilitatis ſuæ an honeſti ſtudioſior: nam ſinguli mores diuerſam poſtulant tractationem: quia cum familiaribus, & intimis libere, cum aduenis, & ſimultatem exercentibus cautius, cum ſuperioribus reuerenter, cum æqualibus circumſpecte, cum inferioribus humaniter, & benigne, cum bonis, & veritatis amantibus viris tuto, ac fidenter agere nos decet: Mendacibus vero deneganda fides, neque credendum, etſi (vt dicitur) pignus afferant: hilares, iocundique viri ſuauiter, ſeueri contractius, ac breuibus tractandi: ambitioſis honor deferendus; perinde ac ſi eos multifacias: cum modeſtis autem quemadmodum ſimplicitas quærenda, ita malignis aures penitus obſerandæ: in beneuolos, & ſocietatis humanæ amicos omnis liberalitas collocanda, ad officioſos prompte refugiendum, inofficioſi, & ſibi ſolum commodi fugiendi: ab iis, qui vtile tantum venantur, ſubtrahenda fides, ne cuncta iis credantur, ſed illis, qui honeſtum appetunt, ſecurius auſcultandum. Pari quoque ratione examinandum eſt, an negotium, quo de agitur, fieri poſſit, nec ne, an ſit honeſtum, an media licita, vel illicita; quoniam quæ facilia ſunt, & honeſta amplectenda, contraria fugienda ſunt: itidemque habenda ratio, num locus publicus ſit, an priuatus, cum alter alteri præſter, & reſpectu maiore attendatur; tempus quoque ſpectandum, an luctus, an lætitiæ; an rei tractandæ opportunum. Quoniam vero locutum eſſe aliquando, nunquam nocuit tacuiſſe, perſpicacis, & ſagacis viri fuerit in negotiis parce loqui, & ab aliis obſeruari, potius tanquam alienorum ſermonum diligens auditor, quam ſuarum ſententiarum eloquens recitator: quod Pontificio nepoti apprime conuenit, quia ex paruis coniecturis, & indiciis ex ipſius ſermone collectis ſolent rerum intelligentes aulici magna rerum momenta deducere, rerumque grauiſſimarum lumen accipere.

Diuerſi hominum mores quomodo tractandi.

Negotia quomodo iudicanda.

Parcitas ſermonis tutior.

Verum erit nonnunquam ſagacitas, Nobilem retinendo diſſimulationem, minus ſagacem ſe oſtentare, cum iis ſcilicet, quibus amor, ac nonnullus reſpectus debetur, neque non cum iis, qui propter fortunæ abiectionem inter multitudinem referendi ſunt. Neque abſimile eſt ſagacis hominis munus, ſua, &

aliena arcana celare. Etenim in negotiis pertractandis ii, qui ſua conſilia retegunt, perinde agunt atque luſores, qui ob incuriam aleas ſuas patefaciendo, ſua ſibi conſilia interuertunt, ſuoque damno ſociis detrimentum afferunt: præterquam quod ſi tacere neſcias, omnem inter amicos fiduciam tollis, vnde quoties vrget neceſſitas, eorum carere conſiliis tibi neceſſe eſt. Et profecto hac in re vehementer attendendum eſt: plerique enim, vt aliena arcana rimentur, ſubtiliſſimas artes, & ſtratagemata, quibus inſidientur, inueniunt, ſimulantes aliquod negotium, quod arduum videatur, quod nullius denique momenti comperitur, communicare, vt ab amico maiora expiſcentur, & modo fingentes quempiam ſibi inuiſum, modo alterum chariſſimum eſſe, animo ad contraria diſpoſito, fidem ſibi præſtruunt, quo noſtri cordis recondita magis penetralia perſcrutentur. Hoc in negotiis perneceſſarium monitum comitem ſibi adſciſcit in agendo Dexteritatem; non ſolum enim pericula, inſidiæque noſcendæ, ſed ſcite deuitandæ ſunt. Sic venator cane non admodum contentus eſt, etſi feram venatur, niſi tuto, debitiſque modis doctus ſit eam interimere. Quomodo autem definiatur iſta Dexteritas, liquebit, conſiderantibus, eos proprie dexteros appellari, qui membra enodata, ac facilia habentes ad omnes motus idonei exiſtunt, & agiles; adeo vt ſi neceſſitas cogat eos difficilem locum tranſilire, vel nociturum aliquid declinare, accommodato ſaltu, vel facili inflexu abſque læſione vlla euadant. Ad hanc itaque ſimilitudinem, in rebus agendis dexteritas vocatur facultas, & virtus illa, qua feliciter negotia peraguntur, difficilia ſuauibus adeo modis proponendo, vt facilia, & fere pro ſolatiis accipienda videantur; aut audiuntur, & oblata excipiuntur tanta comitate, vt iis omnis amaritudo, ac propemodum fel detrahatur. Nam aliquando tam inepti inſanique homines inueniuntur, vt iis, quæ parua ſunt, & facilia, magna, & ardua videantur, acerbaſque res ſæuis modis exaſperent; neque negotium vllum proponere callent, quin ſiniſtro, & inepto more illud corrumpant, & infauſtum reddant. Quorum omnium ineptiam æquare poſſumus quorundam ignorantiæ chirurgorum, qui, vice ſanandi, plagas immedicabiles faciunt, vel eas dum conſuere conantur, ingenti ægrotantis dolore magis lacerant. Contra, viri prudentes, rerumque experientes agunt: ſuauibus enim lenimentis morbũ mitigare, vel mirabili peritia ſecando, antequam æger dolorem ſenſerit, ſanare conſueuerunt: ad quorum imaginem homines dexteritate pollentes, moleſtas, atque faſtidiendas res occulto quodam, & delicato inſinuationis genere offerunt, adeo vt ſine tædio audientis, ac ſine vlla

Arcanori[um] ſcrutator[es] quibus ar[-] tibus vta[n-] tur.

Dexterita[s] quid.

Qui ſint minus dexteri in rebus agendis.

violentia paullatim introducantur, eiusque animum ad suas petitiones, ac desideria disponant. Neque absimili arte vtuntur, qui vel propter asperam, & difficilem naturam, vel propter affectum, aut commodum aliquod, cum ad rem agendam deuenerint, amarulentiam præ se ferunt, verbaque effutiunt superbiæ plena, vt nos magis ad singulare certamen prouocare, quam nobiscum amice tractare videantur: etenim ab impetu huiusmodi hominum, quasi taurorum, qui nos exenteraturi ferociant, dexteri viri salutem quærunt, peritissimos gladiatorum imitantes, alio sermonem inflectendo, vel leui quodam saltu ad mitiorem transeundo materiam, neque ob insolita verba, quoties ea siue ira, siue aliena incogitantia protulit, excandescendo; imo iratos animos mitigando ipsorum intellectum in errore aliquo versantem modeste corrigendo: non enim, vt pleriqve putant, seruilis, ac parum cordati hominis est, mitem in modum respondere, neque irasci iis, qui aduersus nos accensis animis furiant; imo temperantis, prudentisque viri est, ideoque Principe dignum; quippe qui non minorem operam dare debet, vt propter suum in affectus imperium, quam ob numerosam famulorum cateruam admirationi habeatur, & insignis appareat: quandoquidem suis cupiditatibus habenas laxare, iisque sese subiicere, alienos errores male ferendo, veræ non est magnitudinis argumentum, quia magnates iram, & effrenem quamlibet libidinem non modo cum plebe, vilibusq; hominibus, sed etiam cum feris & brutis animantibus communem gerunt; ac proinde quoties perturbationibus succumbũt, neq; animi motionibus resistunt, humanæ dignitatis statu deturbantur, neque benemeriti Principes cuiquam videri possunt, nisi ad heroicam, ac prope diuinam virtutem aspirent. In huiusmodi ergo dexteritate eum respectum habere debet, quem periti pilæ lusores habent; qui, ne in ludo errent, non solum cauent, vt ad socium eam callide dirigant, sed pari aptitudine ipsam capere nituntur, corpus concinne adaptando, & illuc vnde vtilius pilam proiicere cogitant, transferendo: eodem modo in dexteritate rerum agẽdarum animum aduertere debemus, ne error in negotio committatur, nostraque verba rebus accommodemus, & amicorum orationem iuxta materiam in meliorem partem interpretemur: hac enim arte modo possumus simulare, aliquid nos non intelligere aut nescire, modo dilationem petere possumus ad responsa danda, ne ex tempore dicere cogamur, interdum cedemus, etsi posse nos vincere certo scimus; interdum aliorum verba, si dubia fuerint, in benigniorem sensum trahemus; interdum nostra, quo libuerit modo, interpretabimur: quemadmodum ille fecit, qui causam suam coram Philippo Alexandri patre agens,

Dexteritatis exempla imitanda.

Cupiditatum imperium praferendum cateris.

dum

dum contra se decretum, eiusque iura à Philippo somnum simulante minus attente audiri cognosceret, à sententia prouocauit alta voce, qua excitatus Rex, Ergo, ad quem, inquit, prouocas? Ad te, respondit, ô Rex, cum experrectus fueris: Quo sagaci responso postulata impetrauit. Ità nos omnem fugiemus alios disturbandi occasionem: Cum vero accidet, importunum aliquem hominem totam concionem permiscere, adeo vt Principem nunquam velit deserere, sed eum quasi obsidione cingat & angat, simili dexteritate repelli, & error ipsius sine vlla exprobratione aperiri poterit: adeo vt ignominia omnique dedecore careat, hoc pacto eum commonefaciendo, libenter scilicet eum diutius à nobis audiendum fore, verum cum nostri partem cæteris quoque debeamus, ideo satius putandum esse, vt alio tempore & commoditate tota causa iterum intelligatur. Similiter si quis inextricabile aliquod, & exosum agat negotium, modesta eidem repulsa dari poterit, ostendendo, materiam illam difficillimam arduæque tractationis esse, simulque commodiore tempore opem ferendi eximiũ profitendo desiderium ac voluntatem. In summa, apud illos, qui negotia tecum communicant relinquenda est quædam continentiæ tuæ opinio, vnde etiam repulsas & repudia ob suauem dexterrimumque modum tanquam beneficia interpretentur, repulsisque hominibus animus, viuaque spes adiungatur, vnde facile credant, viam, qua vota expleant sua, sibi obstructam non esse. Sic Epaminandas, cum ab eo Pelopidas vilem hominem, qui carcere detinebatur, petiisset, suauiter denegauit, inquiens, huiusmodi petitiones ab aulicis denegandas esse, non à generosis, honestissimisque viris, qualis erat Pelopidas.

Importuni quomodo tractandi.

Repulsa quomodo mitiganda.

Verum enimuero mitibus verbis non eo procedendum est, dum repulsas, aliudve negotium purgamus, vt remedii afferendi gratia res minime veras, vel quas concedere, in nostra non est manu, in medium afferamus: sincere enim agendum est, & absque mixtione vllius mendacii, vtpote quod ab omni virtutę abhorret, omnique hominum conuersationi, & ciuili commercio refragatur: sed eiusmodi temperamentum retinendum est, vt quæ coacte negauerimus, homines pacato animo recipiant; neque tamen pollicitatio aliqua interponenda, qua nouo aliquo vinculo iis deuincti esse putemur: ne postmodum euentu aliquo frustrato, indoleant, & se fictis verbis delusos à nobis esse existiment. Neque vt cuiquam satisfaciamus, in res improbandas nosmet præcipites agere debemus; proinde curandum est, vt sententiæ nostræ veritatis plenæ, neque ab honesto disiunctæ sint, neque facta verbis præpediantur, sed illa his præponderent, & exitu maiora deprehendantur.

Veracitas nunquam deserenda.

Pollicitationes vitanda.

Quoniam vero iam professi sumus, Aulæ Protectorem debere ipsius bonum curare, ideoque debere eum affabilem esse, sagacem, dexterum, & de affabilitate, sagacitate, dexteritate satis diximus;

adprime conuenit, vt de hoc aulæ bono sermonem instituamus: Neque enim satis est, vt nominatus Protector blanditiis, gestibus, verbis humanissimis ac suauissimis primum sui aspectum iucundùm præbeat, sed officiis, reque ipsa perfecte miscere vtile dulci, aulæque in omnibus prodesse debet. Porro cuiusnam æstimationis esset ille fructus, qui odore atque colore gustum alliceret, si deinde malus & insipidus reperiatur? Cum igitur aulæ Protector ipsius bonum quærere teneatur, in quo illa consistat, considerare debet, quia omnia bonum, finemque suum in tantum assequuntur, quatenus in naturali statu, ad quem dirigun tur, conseruantur. Quapropter cum aula Romana, vt initio memorauimus, illa sit multitudo, quæ Pontificem, de illo benemerendi causa, sequitur, necesse erit, vt Protector viros integritate, prudentia, atque eruditione adiuuet, foueatque, qui Pontificem dignis modis venerari, eique inseruire valeant, vtque totam aulam in statu perfecto cum dignitate atque splendore conseruet: quamobrē nepotes Pontificis viros virtute claros noscere, allicere, inuitare debent, & dulci quadam vi ad sui familiaritatem cogere: vt Pontifex quasi primus motor oculos ad eos conuertens, possit apud nepotes, quasi secundas causas, huiusmodi viros inuenire, tanquam materia quasdam bene dispositas ad suscipiendam quamlibet excellentem formam, quæ honorem & commodum secum ferat. Ideo oportebit, vt Protector accurate hominum merita inuestiget, &, discreto in sua mente lolio, atque tritico, erga digniores officiosus existat, obnixe laborans vt in eos & honores, & beneficia, quoad poterit, conferantur, neque tantum eorum merita inquirat, qui Romæ degunt, sed vbicunque viuant; vt vnusquisque ra[illegible] probitate & virtute singulari ornatus patefactum habeat aditum ad pulcherrimam hanc, nobilemque Rempublicam.

Aulæ bonum quærendum.

In quibus consistat.

Qua de re diligentem atque laboriosum esse oportet, ne benefaciendi alicui occasiones, quas temporis velocitas tardis, ac pigritantibus eripere solet, elabantur: ideoque sicut generosus equus, cui hippodromi tantum meta indicata fuerit, neque vocis, neque calcarium auxilio sollicitatus, vltro currit; & anhelat, ne quis eum ad propositum præmium consequendum anteuertat; eodem pacto in hominibus iuuandis velocem atque impigrum esse oportet, & nunquam non vereri, vt alius nobis honoratum gloriæ locum, quem cæterorum hominum benefactoribus immortalis fama largitur, præripiat. Neque profecto Protectoribus, ac patronis, qui à Deo electi sunt, tanquam gentium, ac bonorum dispensatores, quidquam dignius est, quam in viros probos propenso esse animo. Etenim sæua nimis est eorum impietas & inhumanitas, qui cum in manu habeant, quo populos subleuent, malunt ob supinam ignorantiam, ac malignitatem desidere, hominumque merita vel remunerare negligunt, vel oppressos, atque in summa rerum egestate sepultos de-

In iuuandis hominibus anxium, & anhelantem esse oportet.

relinquunt.

tel inquiunt. Qua de re Titus optimus Imperator, quoties diem transegisset, quo nemini prodesset, nunquam non ægre ferebat, diemque illum omnino deperditum fuisse, dolenter prædicabat; equidem imperatoriæ menti conueniens cogitatio, quia nulla in re magis, quam hac magnanimæ beneficentiæ virtute ad Deam accedimus. Verum etsi officiosum, ac beneficum se præstare, opus est bono protectore, generosisque Principibus dignissimum: tamen Pontificiis nepotibus id vel maxime cordi esse debet, eoque studiosius curandum, quia ipsorum auctoritas propediem expiratura est; quæ res cæteris principibus minime contingit: eamque ob causam in hominibus benemeritis fouendis, etsi procul absunt, nihilque petunt, nulli parcant labori, nunquam immemores, se in huiusmodi constitutos prærogatiua, tanquam aduenas, neque semper in eodem statu permansuros: ideo quemadmodum viatores in suis peregrinationibus decet hospitibus suis bonam humanitatis suæ, liberalitatis, magnificentiæ famam relinquere; sic in ipsorum mente fixum, atque locatum sit, dum fortuna sinit, vt ad sempiternam suæ hospitalitatis memoriam in animis aulicorum solidum ædificent perpetuæ beneuolentiæ ædificium, cuius fundamenta sint fauores, gratiæ, & in optime meritos, atque honestissimos viros collata beneficia. Et profecto, Illustrissime Princeps, cum ad hoc ædificium oculos tuæ mentis, quod facis, conuerteris, comperies, illud nobilius esse quibuscunque Romanis operibus, etsi ruinæ stupore nos, atque admiratione afficiant: neque vero vllum incommodum in hoc struendo opere molestum esse tibi debebit, gaudium siquidem, quod inde exhauries, eiusmodi erit, vt quiuis labor leuis ac iucundus tibi futurus sit, cum nihil in rerum natura suauius reperiatur, quam secundum virtutem agere, eaque præsertim efficere, quæ homines vinculo alligant immortalium beneficiorum, quibus præmonstramus exemplum cæteris, nostramque gloriam nouo splendore adaugemus. Erit etiam optimi Protectoris munus, eniti, vt in aula pacifice, animisque concordibus vbique viuatur. cum ex minimis discordiis magna sæpe incendia suscitentur. Quare omnes occasiones ac fomenta rixarum semouenda sunt: neque auidis auribus audiendæ maledicorum detractiones, sed absentis partes modeste sumendæ sunt, adeo vt ex nobilibus animis omne discordiarum semen euellatur, & pax & concordia ad totius aulæ decus, atque commodum inseratur.

Titus Principibus nostris nunquam obliuiscendus.

Ædificium in animis hominum præclarum.

Pax colenda, delatores exterminandi.

Posteaquam de tuo munere, quatenus personam geris Cardinalis, & Pontificii nepotis; deque eorum dotibus, quibuscum tibi versandum est, denique de moribus, quos in rebus tractandis retinere debes, abunde egimus; reliquum est, vt quo pacto cum famulis atque clientibus sit agendum, tradamus. Quæ res etsi coram te prætermitti potest, vtpote qui tua humanitate nullum tuæ gratiæ locum desi-

derari à quoquam pateris; tamen quia ſermonis huius tenor hanc quoque tractationem requirit, breuiter de tota re diſſertabo, & architriclinum imitabor, qui, ne vllam rem ad ſuum munus pertinentem omittat, domino ſuo cupedias quaſdam offert, potius, ne artis præcepta poſthabere videatur, quam quod eas neceſſarias putet. Igitur exploratiſſimum eſt, præcipuam domini virtutem in eo conſiſtere, vt recte famulis, qui eius ſunt animata inſtrumenta, vtatur, proinde neceſſe eſt ante omnia eos recte eligere, & conceſſo, eos in vniuerſum omnes bonos eſſe, diſtinguendæ ſunt eorum naturæ dotes, atque animi virtutes, ideoque munera demandanda, ad quæ apti ſint, quæque eos deceant; vtque vultus inſeruiant, vnicuique ſuæ partes delegandæ, & fines aſſignandi, quo pes ad ambulandum, oculus ad videndum, auris ad audiendum miniſterium præbeat ſuum, neque ſe inuicem præpediant: quemadmodum enim ex huiuſmodi confuſione totius animantis corruptio ſequeretur, ſic in aula, ſiue domo qualibet ſine hoc ordine diſſonantia quædam, ac tumultus orietur cum domini detrimento: quocirca is caueat, ne inter famulos, ſiue clientes ſuos malignitas atque ſimultas vlla inualeſcat, ſed vnanimes mandata eius excipiant & exequantur, adeo vt deficiente oculo, manus oculi vicem ſuppleat, & pes manum adiuuet; pariterque omnis via præcidenda eſt malignis, & fraudulentis hominibus; eorumque falſis ſententiis, quibus, tanquam venenatis iaculis, innocentium famulorum corda perſæpe feriunt, aures occludendæ. Vt vero officiorum malignitas deprehendatur, ad eam ſagacitatis virtutem, quam diximus, confugiendum eſt & conſiderandum, an accuſator ſinceri animi habeatur, nec ne, an aduerſus eum, quem accuſat, æmulatione, an inuidia, aliove affectu, cuius cauſa homines aduerſus alios permoueri ſolent, ducatur: item an reus antehac prauos mores habuerit, an veriſimile ſit, eum poſſe illud vel feciſſe, vel dixiſſe: quod ſi idem dixerit, aut fecerit, quo animi ſenſu atque intentione, an forte incogitanter exciderit, vel ex ignorantia, vel propter aliquam ſpeciem violentiæ: Hoc enim pacto inſtar æqui iudicis aſſenſu cohibito, iudicioque ſuſpenſo, reſeruabit reo defenſionis locum, ſua gratia neminem extorrem faciendo, antequam imperturbato animo eius rationes intelligat, & reum ore ſuo conuictum damnet.

Famulitiũ quomodo regendum.

Munerum diſtributio facienda.

Verum ad munera diſtribuenda atque ordinanda, prouidentia requiritur, per quam tempus vtendi miniſtris cognoſcitur: nam quemadmodum ex vna parte eum, qui operari tenetur, dedecet otiari, ſic ex altera æquitati non congruit, vt defatigati parumper quieſcere, & horam aliquam ad reſpirandum habere non poſſint: proinde, quotieſcunque tempus & occaſio poſtulat, in officio continendi ſunt, & alterne iis nonnulla quies & tranquillitas permittenda eſt. Verum quia nemo poteſt obſequia recte præſtare, niſi qui patroni mandata

Quies alternatim concedenda.

plane

plane intelligit, ideo in iubendo perſpicuitas requiritur, ne famulantis animus incertus titubet, & propter ignorationem rem diuerſam à mente imperantis exſequatur, eademque benignitas ſimiliter in imperando adhibenda eſt: propterea quod ſi tyrannice ac ſuperbe imperauerit, cum labor quilibet ſui natura inuiſus exiſtat, clientium animi offendentur, neque perinde attente ſeſe negotio conficiendo ingerent: at ſi benigno atque manſueto more aliquid iis, etſi arduum, imperatum fuerit, vehementi cordis impetu libenter agendæ rei incumbent, neque vllum laborem atque anguſtiam ſentient, donec ad optatum exitum rem deducant, imo imperia tam dextero modo impoſita quaſi præmia ſuſcipiuntur.

Imperia per ſpicua & apta ſint.

Verum quia clientes & aulici patronis ſuis nunquam non adeſſe debent, & continua iſta familiaritas & conuerſatio faſtidium parit, prudentes domini nullam nauſeam ac ſatietatem ob eam rem concipere debent: nam ſicuti nullus, etſi rarus ac delicatus cibus, ſine pane concoqui poteſt; ita quodcunque arduum negotium, ſine optimorum adiutorum auxilio, diminutum atque imperfectum remaneret. Quoniam vero peccare humanum eſt, ideoque famuli, etſi periti, rerumque experientiſſimi, errorem aliquem interdum committere poſſunt, in iis emendandis debent domini non aſperis, ſed manſuetis modis vti, neque obliuiſci, ſolere domitores equorum generoſos equos nutibus, & ſola virgæ vmbra regere, non ignari, arctum nimis frænum eos ad furorem atque valorem deducere. Ante omnia ſi contigerit errorem publice fieri, dominus eo loci attendere ipſum non debet & palam corrigere; quia tunc illius diminutio fieret dignitatis, vtpote qui perturbationibus vacuus apparere, neque publicis in locis iram ſimilemue affectum indicare teneatur: præterquam quod qui hoc modo redarguitur, læſionem animo concipit, voluitque animo, dedecus illud nunquam poſſe quouis accepto fauore atque beneficio deleri; ideoque à Socrate Plato iure reprehenſus eſt, quia, cum in conuiuio quodam Socrates ſeruum increpuiſſet, eodem tempore Plato eum commonefecit, ſeorſim illud, non publice monendum fuiſſe: Socrates vero eadem ratione ad illum conuerſus, reprehendit Platonem, quod ipſum itidem priuatim non correxiſſet. Quamobrem admonitiones clam, & amore paterno faciendæ ſunt; vehementius enim, quam quælibet aſpera reprehenſio, animos commouent, coguntque: & profecto collaudandum, & prorſus regium, atque heroicum corrigendi nobiles homines genus illud eſt, quod ſimul cum reprehenſione partem aliquam laudis continet quemadmodum prudentes Duces conſueuerunt, qui milites ſuos in acie langueſcere cernentes, non acerbis atque aſperis verbis, ſed memoria rerum egregie geſtarum eos reſtituunt, & ad ſeipſos imitandos & ſuperandos accendunt; tunc enim reprehenſio obtegitur inexpectata illa laude, & rerum laudandarum recordatio generoſo pudore conſcientiam præ-

Reprehenſio qui facienda.

Seorſim facta admonitio & cũ laude vtilior.

ſentis

sentis erroris extimulat, & ad renouanda egregiæ virtutis argumenta inflammat. Longe vero falluntur nonnulli principum, existimantes, si clientes suos rigide habent, & ipsorum contemptum præseferant, fore, vt inseruiant melius, quam si ea mediocritas retineatur, propter quam decorum, atque modestia clientum herili imperio respondet.

Nobiles Famuli honorandi.

Quandoquidem nulla maior dignitas & amplitudo principibus viris obtingere potest, quam si honestos & virtutibus conspicuos viros apud se detineant ideo quia plerique omnes ex meritis, & virtute famulantium virtutes, ac merita principum libenter arguunt: quamquam enim nonnulli putant, magnatibus nunquam famulos honestæ conditionis deesse posse, & facile iisdem esse hos conquirere, ac proinde contemni posse, nihilominus si aliquando difficulter, & grauatim equum mutamus, quoties præcipuis partibus valet, multaque eius vitia toleramus; profecto multo cautius & consideratius agendum nobis erit, dum agetur de permutandis & amittendis hominibus, hoc est, nobilissimis animantibus & diuinis creaturis, quoties ipsis suppetit erga nos beneuolentia, fidelitas, reuerentia, inque rebus nostris diligentia, optimorum aulicorum dotes præcipuæ, quæ vitium quodlibet, nihil domini maiestatem minuens, compensare valent. Quamobrem par est, vt in minimis clientum defectibus oculi, aurésque occludantur, inque ipsorum actiones exacte nimis non inquiratur: cum potissimum videamus, naturam, artemque, omnis perfectionis amantissimas, neutram in suis operibus nisi raro, aut difficulter ipsum perfectum assequi posse.

Indulgenter tractandi.

Verum sicuti homines ad peccatum procliues, ita ad pœnitendum, & ad bene agendum egregie dispositi sunt: ideo nihil erit difficultatis, vt tui clientes, vtpote honesto, nobilique loco nati, honestique amantes, eo studio, fideque tibi obsequia sua præstent, qua ipsos decet, multamque à te gratiam promereatur. Quamobrem cum patroni soleant aliquando plus minusve ad desperationem beneuolentię herilis obtinendæ clientes suos compellere, æquitati consentiet vt in hoc ea mediocritas, quã honestas exposcit, eligatur: accidit enim, vt plerique Principum ob nimiam amoris erga vnum indulgentiam, illum sibi tanquam idolum constituant, eidem maiorem impertiendo, quam pro se retineant, authoritatem, seque ipsos nutu illorum gubernando, neminem alloquio dignantes, nemini sua beneficia annuentes, nisi ex vnius, quem omnibus præferunt, sententia; cui quicquid placuit, & domino collibitum est: Proinde benignitate domini tandem abutens, cum ipsius indignitate, omniumque nausea, & indignatione vt plurimum intumescit, insolescit, & grauissimus cunctis euadit.

Vnus cæteris non imponendus.

Alii Principes nonnulli in contraria currentes suis aulicis, etsi viris natiuæ bonitatis, nunquam fauorem, aut beneuoli animi significa-

tionem vilam tribuunt: nam sibi persuadentes, omne genus dominationis, & imperii significare virtutis præstantiam, atque excellentiam, modis imperiosis, parumque prudentibus vice meritorum reponendorum ipsis insultant, & truci, ac fulminante aspectu pene transfigunt, modo asperrimis & insanissimis contumeliis impetunt, credentes, quanto terribiliora, & perturbatiora sunt sua mandata, moresque impetuosiores, eo maius gloriæ, ac diuinitatis nomen quæsituros, vnde miseros clientes, tanquam infelicia mancipia, deprimunt atque conculcant. Quocirca cum nimiæ gratiæ, & indulgentiæ extremitas transeat in domini indignationem, atque vilipendium, altera vero asperitatis extremitas in tyrannicam feritatem conuertatur, cumque vtrumque extremorum vituperatione dignum habeatur, sapientis Principis erit in mediocritate se continere, vt diximus, dignitatemque suam; atque alteram decori partem seruare, in famulorum prædam nunquam concedendo, alteram vero, magnanimam quandam retinendo comitatem, propter quam Aulici præsentia Domini fruantur, tanquam familiæ parentis communis, ad quem singuli suis in necessitatibus perfugium habeant. Hanc vero mediocritatem facilius assequetur, si gratiam suam vnicuique proportione Geometrica distribuerit, iustamque æqualitatem seruauerit; vt si Sutor quatuor mereatur, non dentur ei octo, si vero Sartor octo mereatur, non habeat solum octo, sed vnusquisque secundum suam dignitatem, ac meritum. In distribuendis vero huiusmodi fauoribus, & gratiis summis laudibus extollenda est constantia, & stabilitas, cauendo, ne in errorem plurimis consuetum incidas, qui pœnitudine ducti, quod in aliquem beneficium nonnullum contulerint, multiplicatis iniuriis omnem gratam memoriam, cuius præclara signa antea receperant, delent, atque corrumpunt, appetitionem suam, instar prægnantium mulierum temporis momento in alios conuertendo, eosque fastidiendo, quos antea in pretio, & in oculis habebant, indicium certe, atque argumentum male compositi animi: scimus enim, in rebus, quas fecimus, constantiam, & soliditatem ostendere, neque pœnitentiæ signum dare, verum animi virtute munitissimi affectum esse; qui non peccat vnquam ob malam electionem, & delectatur mirabili gaudio in continuandis omni animi promptitudine iis operibus, quæ laude, atque honore digna censentur. Neque solum iustitia postulabit, vt clientibus, aulicisque tui nominis studiosioribus, quæcunque vtilia sunt, & honesta, præstes, verum vt iisdem occasionem suppetas, vnde honestos fauores aliquos, & beneficia possint à te pro aliis etiam impetrare, quo scilicet beneuolentiam hominum, bonamque nominis existimationem sibi conficient: quæ res maximis emolumentis, atque honoribus æquiparanda est.

Domini indigni dominatu suo.

Prothei plerique sunt domini.

Gratiosos oportet esse aulicos.

Neque

Famulorũ honor dominos honorat.

Neque profecto parum lucrifacies, si tuos famulos extollere malueris, & quasi Angelus Domini eos, si digni fuerint, Piscinam conduxeris: nam quemadmodum vestes, etsi frigidæ, à nobis calorem accipientes, corpus nostrum eo calore, quem dedimus, conseruant: ita egregii famuli, etsi per se ipsos dominis suis vtilitatem afferre nequeunt, ad dignitatem nihilominus euecti, & peculiari patrocinio protecti, instrumenta sunt, & columnæ ad magnitudinem eorum sustentandam, stabiliendam, amplificandam. Qua de re exempla in medium afferrem, nisi præteritorum temporum actionibus edoceremur, Nepotes Pontificis, quicunq; multos famulos exaltauerunt, honorem ex ea re, commodumque maximum reportauisse, etiam postquam authoritas eorum defloruit: qui vero id neglexerunt, eorum Pontificatus decora perinde ac lumina, in tenebris obliuionis extincta desierunt. Hæ sunt viæ, per quas ad finem honestum, quem tibi proposuisti, tendere poteris, efficieque, vt quam reuerentiam, & honorem tota tibi aula in præsens exhibet, quia tui patrocinii indiget, eandem progressu temporis tibi confirmatiua sit ex libera animi sententia; putabuntque homines, virtutem tuam omni fortuna superiorem esse, si modo in hac prosperitate operam dederis, vt eum euites morbum, cui magnates solent esse obnoxii, & quo sensibus priuantur, & ineluctabili fato præcipites aguntur. Qui morbus reuera alius non est, quam adulatio, quæ fictæ amicitiæ faciem gerens, callidis blanditiis intellectum hominum corrumpit, ansam nostræ offensionis arripiens ab amoris aditu, quo vnusquisque se ipsum diligit: etenim per hunc aditum verba adulantium admittere consueuimus, vtpote qui gloriæ, & perfectionis cupidi Syrenarum cantu, quo laudes nostræ celebrantur, facile capiamur: istæ autem plerunq; ea, quæ vituperari merentur, imitantes, iisdemque applaudentes, subtilissimis fallaciis persuadere nobis conantur, nos in omni actione perfectos & clara virtutis exempla esse: equidem pestis exitiosa, & venenum Principum, à quo maiori studio, & anxietate cauere deberent, quã ab eo caueant, quod in cupediis vt ponatur, extimescunt: hoc enim corpori tantum affert exitium, illud animo; quo infecto, totius vitæ, & honestatis ruina consequitur. Ab hac igitur periculosa, atque pestifera infirmitate toto animo te subtrahas, oportet, & pro re certa habeas, non defore adulatores multos, qui miris artibus inficere te conabuntur, vt animum tuum quocunq; libet pertrahant. Itaque multi vtilitates, alii honores proponent, sed neque deerunt, qui, vt se tui studiosos ostentent, facile argumenta comminiscentur, vnde aliquem etiam ex tuis erga te male affectum esse, deferant, & affirment: ad quas pessimas ac sceleratas delationes aures occludere debebis, adeo vt nullum ex iis verbis ad cor, animumque tuum penetrare queat, tibique persuadebis, quemadmodum tu erga alios sinceritatem, animique candorem profiteberis, ita fore, vt vnusquisque

Adulatio præcipuum venenum regnantium.

Damna adulationis.

Ars adulantium.

te in amore fidaq; voluntate compenset. Quo casu dignum imitatione erit exemplum illud Platonis, cui, cum affirmaretur à quopiam, Xenocratem ei maledixisse, post multas repulsas, quas delatori dederat, negans, id à se credi, tandem dixit, Xenocratem sibi notum esse tantæ bonitatis virum, vt si modo maledixisset, id oportuerit fieri, neque facturum, nisi honestum foret.

Amor sui ianuam aperit adulationi.

Verum quoniam non deest author, qui pereleganter de differentiis adulatoris & amici, & quibus rebus alter ab altero internoscatur, tractauit, omittam cætera, si prius addidero, vnicum esse adulationis remedium & antidotum, vt quisque nunquam obliuiscatur, hominem se, ideoque imperfectum esse, omnique sua actione errare posse: quare superfluus amor sui deponendus est, bonorumque ac fidelium amicorum suppellex conquirenda, qui cuncta possint libere ad nostram vtilitatem proferre, vt ex iis saltem, quid fugiendum, quid sequendum sit, intelligamus. Quæ res cum vtilissima comperta fuisset à quodam Persarum Rege prudentissimo, alterum ex suis cubiculariis huic muneri destinauit, vt singulis diebus mane regium cubiculum ingrediens, diceret: Surge, Rex, iisque negotiis incumbito, quæ tibi Misciones præscripsit: hic autem Regis erat Consiliarius, vt credere par est, raræ vir prudentię atque virtutis; magis enim in prospera, quam in aduersa fortuna Principes amicis indigent, ideo quia rebus angustis homo se ipsum colligit, totamque rationis vim adhibet, ne pessum eat; at rebus prosperis superflua honorum, opumque felicitas in varias partes distrahit animum, æque singulis frui cupidum: adeo vt inebrietur, fastuque impetuoso inflетur, & in præruptos scopulos inhoneste naufragetur: proinde consilio opus est, quod inanibus moderetur appetitionibus, vt ratio vigilet, & prudenter vitam regat atque gubernet.

Amicis prospera fortuna magis indiget.

Quantum vero intersit magnatibus, vt bonis ac fide conspicuis amicis vtantur, qui liberis vocibus res consideratione dignas commonefaciant, & quantum iidem magnates miserandi sint, quoties bonos amicos seponunt, abiiciuntque, vel ob malam fortunam iis priuantur, præclare id Augustus commonstrauit, qui extrema senecta interiore parte domus aliquando suspirans, & lachrymans Mœcenatem & Agrippam iam vita functos inuocare non cessabat, & interrogatus à domesticis, quidnam causæ haberet, dolenter respondit, Cogi se percharum amicorum par desiderare, quia, dum vixerunt, ob eorum prudentia, ac fida monita res suæ feliciter gestæ fuerant, at mortuis illis, vndique se adulatoribus circumdari, qui veritatem abscondentes in causa fuerant, vt ipse dedecori domus suæ in tempore obuiam ire nequiuerit. Verum quia prudentiæ alienæ mo-

Consilium alienum res necessaria dominanti.

nita & consilia imperfectionem arguere videtur, vt medicina infirmitatem in eo, qui ipsius indiget, cernimusque, eadem consilia minus libenter accipi ab omnibus hominibus, præsertim à magnatibus, & ab iis, qui sublimiori statu collocati, putant, decere ipsos cunctis in rebus se superiores cæteris ostendere; vnde Consiliarios, vt hostes oderunt, quasi leges iis imponere, & libertatem auferre, aut ipsos de imperio ac dominatu deiicere velint. Idcirco alto atque magnanimo generosi Principis corde, omni persuasione sapientiæ posthabita, debebis hilari fronte quodcunque beneuolum & prudens consilium accipere, perinde vt instrumentum tuæ magnitndini perficiendæ, tuique intellectus libertati conseruandæ idoneum; quem intellectum ab occultis blandæ fortunæ fascinationibus solutum esse, curabis, nunquam immemor sententiæ Theopompi, qui aiebat, Regna & honores tutius retineri, si amicis iusta ac debita libertas sententiæ proferendæ relinquatur.

Fortuna blanda fascinationes remouenda.

Quamobrem summa ratione, Illustrissime Princeps, optimos amicos eligere debebis: quod quidem tibi factu arduum non erit, si circumspexeris, qui sint ii, qui omnium consensu bonorum, tanquam egregiæ virtutis ac sinceritatis homines approbantur; cum aulæ perpetua conuersatio nequeat diu bonas malasve cuiusquam dotes, ac facultates occulere.

Hoc pacto frequentiam amicorum detinebis, qui tibi ornamento ac voluptati erunt, virosque tibi adscisces spectatæ integritatis atque prudentiæ, qui non solum in rebus maioris momenti operam tibi suam præstent, ea, quæ ad tuum honorem pertinent, suggerendo, sed qui etiam tuis honestis solatiis interesse, & inter ioca res tibi adprime profuturas possint patefacere.

Multa contra dominantes lux est.

Ex quibus (consuetudines tamen minus honestas fugiendo) aulicis censoribus eripietur ansa alicuius actionis tuæ vituperandæ, honorique tuo atque existimationi detrahendo. Etenim perspectum, cognitumque est, non tantum Pontificiorum nepotum verba, & quæcunque palam agunt, notari, sed etiam vitæ ipsorum minuta quæque attentis animis obseruari, neque minus res iocosas, quam serias, & graues, item familiam totam, & vsque in cubiculum, vbi dormiunt, inquiri. Quandoquidem splendor, quo refulgent, is est, vt minimam quamque ipsorum actionem illustret, & mundi, qui secundum merita earum actionum non iudicat, spectaculo exponat.

Verum quæ hucusque dissertata sunt, repetentes, manifestum est, quod hactenus tuam personam considerantes, posuimus ob

oculos:

oculos: te scilicet Cardinalem, te Pontificis nepotem esse, te denique dominum, cui plurimi famulantur: Ex quibus finem vniuscuiusque tui status inuestigandus: nam vt Cardinalis, Dei honorem atque gloriam ante oculos habere, vt Pontificis nepos, aulæ totius bonum curare: vt dominus, tuam familiam prudenter regere debes: hincque apparet, fore, vt ex tribus his muneribus recte sustentaris eius resultet harmoniæ perfectio, quam ab initio diximus; nunquam enim bonum bono refragatur, & virtus virtuti nunquam aduersatur.

Epilogus colloquii.

Vtque huic argumento finem imponam, quod forte volumen iustum poscebat, aio, Princeps Illustrissime, atque profiteor, munera trium personarum, quas diximus, te præclare, summoque totius aulæ theatri gaudio expleturum esse, & laudabilia cuncta ad vnguem te consecuturum, si vitam & mores S.D. N. imitandos tibi proposueris. Nam si in præteritas eius actiones respexeris, tanquam in vero atque expresso exemplari, viam & rationem intelliges, quam in vnoquoque statu, de quo dictum est, tenere decet: ab illo siquidem honestæ vitæ, quæ optimum Prælatum exornat, exemplum desumere licebit, quo pacto affabilem esse oporteat, sagacem, dexterum, erga aulicos officiosum, quomodo erga familiam gratum, prudentem, & prouidum. Quibus virtutibus cum eius Beatitudo iam pridem Reipublicæ Christianæ animos sibi deuinxerit, celeritate mirabili, & applausu, atque concursu vniuersali, & insueto in summum Pontificem cooptatus est. Ad quam supremam felicitatem tibi quoq; peruenire dabitur, si eandem virtutem, quæ Pontificem hunc euexit, ducem habueris: vnde amplitudo tua perpetua erit, fortunamque ad tua sequenda, & excolenda merita vel inuitam coge; adeo vt in præsens, & in posterum nominis tui gloria mirificum sui splendorem emissura sit. Quod quidem ex animo voueo, meque in tui fidem, & clientelam trado, atq; commendo.

Cum laud. Greg. XIII

AD CARDINALEM MONTALTVM SIXTI QVINTI Pontificis Maximi Nepotem, Monita, siue

DISCVRSVS QVARTVS.

CARDINALITIA dignitas in quamcunque digne collocata est, per se amplissima & eminentissima est, quam summum illud collegium vniuersalis Ecclesiæ Senatus est, & consilium Summi Pontificis, quod ipse per se, & ex se ipso eligit: sed longe amplior, & eminentior in iis apparet, qui Pontificis consanguinei sunt. Etenim propter eorum magnitudinis cupiditatem, & propter intimum affectum, quo illos magis, quam cæteros Pontifex prosequitur, cum ipsis communicatur maiora negotia, quæ ad Sedem Apostolicam referuntur: cum ipsis Oratores Principum, qui vel in aula permanent, vel ad eam mittuntur, pertractant: per ipsos audit Pontifex vota, atque necessitates omnium Christianorum, ad ipsos scribunt Nuntii, aliique ministri dictæ Sanctæ Sedis: eorum opera Ecclesiasticum gubernatur Imperium: ipsis interuenientibus, ac deprecantibus multæ Ecclesiæ, sacerdotia & officia distribuuntur, quodque magis refert, etiam promouentur plurimi ad Cardinalatum. Per ipsos Pontifex mentem suam explicat, gratias diuidit, & præcipuum sunt grauissimo Pontificatus oneri ferendo auxilium & fulcimentum. Quæ forma gubernationis hisce turbulentis ac difficillimis temporibus vtilior videtur esse, quam præteritis fuerit vnquam temporibus, ac ferme necessaria; Quandoquidem, quia Christianorum genus mutuis modo suspicionibus, aduersisque consiliis refertum est, in tutum videtur multos ad res administrandas accersere: neque deliberari perfecte quidquam potest, nisi ab eo, qui omnium rerum exempla ob oculos habeat, &, quid in cæteris faciendum sit, calleat; vnde cuncta ad vnum referri, necesse est. Ita pariter Respublicæ in grauissimis periculis integram vni potestatem demandauerunt. Harum rerum magnitudo & numerus absque alia declaratione ostendit, qualis ad eas sustentandas in eo, quem dixi, ministro requirantur, prudentia, industria, vigilantia. Verum, vt ab vniuersali, quod obscurum est, atque

Amplitudo dignitatis Cardinalitiæ, præsertim nepotis Pontificis.

Ad vnum gubernatio refertur commodius.

confusum

confusum, ad particulare deueniamus, quod clarum est, atq; distinctum, primum de fine, quem sibi in suis actionibus proponere debet, disseremus: secundo loco de quibusdam adiumētis, quæ conquirenda sunt: deinde negotiorum diuisio fiet per capita præcipua, non sine monitis quibusdam in iis tractandis, vel cum S. D. N. vel cum Cardd. Oratoribus, Prælatis, & reliquis. Postremo quædam breues considerationes afferentur de modo loquendi atque scribendi.

Diuisio colloquii.

Finis cuiuslibet ministri cum fine sui Principis idem esse, nullaq; in re discrepare debet. Quoniam vero Pōtificis finis esse debet gloria Dei, salus animarum, fidei propagatio, Ecclesiæ sanctæ exaltatio, pax & tranquillitas vniuersalis, virtutis eminentia, vitiorum dispersio; hic idem erit finis Cardinalis nepotis, huc omnes ingenii sui neruos, huc omnem industriam atque laborem dirigere debebit.

Finis Principis Eccl.

Ad res naturales procreandas simul cum principali causa multæ causæ administræ, & adiutrices concurrunt, quæ si debita ꝓportione atque mensura cooperentur, res perfectæ, atq; pulchræ generantur: sin minus, figuræ turpis atque horribilis monstra pariunt. An vero aliquando monstrosi fuerint, & horribiles illorum fines, qui a sui Principis rectitudine deuiauerunt, id magis per exempla innotescit, quam possit verbis plurimis declarari. Præter finem Principis potest eius nepos aliquem sui ipsius respectum habere, non tanquam ab illo diuersum, sed tanquam cohærentem, neque dissentientem: id autem erit bonam sui nominis existimationem apud Principes; & apud Cardinales eorumque beneuolentiam quærere: huiusmodi siquidem existimatione ac voluntate nihil speciosius, nihilque vtilius consecuturus est, præter numerum aliquem amicorum aut clientum, quos ad Cardinalatum promouerit, vel legationibus honestauerit, vel ad Principes miserit, vel iis præfecturas, & munera aulæ præcipua delegauerit, vel in alienas aulas disperserit: item diuitiæ adiuuabunt, reditus, opes copiosæ, tanquam res ad splendorem ac dignitatem retinendam, ad beneficentiam exercendam, ad plerasque actiones exsequendas necessariæ.

Fines ministrorum.

Ad finem huiusmodi prouehendum, auxiliarium ministrorum, quibus se permunire debet, numerus necessarius est: præsertim amicorum, familiarium, clientum, & opum, de quibus mentionem fecimus. In bello fundamentum victoriæ consistit in delectu militum; dignitatis vero sustinendæ, & gubernandi oneris fundamentum est recta ministrorum electio: in quibus eligendis summa prudentia, neque minus prospera fortuna opus est. Verum vbi plurimi confluunt (vt ad nepotem Pontificis) facilior est electio, quia ex magno numero parui seliguntur, &

Delectus virorum habendus à regnante qualis.

ex selectis ii, qui magis idonei euasere, ad ministeria deligantur. In primis delectum virorum habens, attendat, à quibus proponantur, dein patriam, amicitias, ipsorumque conuersationem, anteactam vitam, studia, res gestas, corporis speciem, & constitutionem, naturalem morum originem.

A bonis boni nascuntur, & quidam mores alicuius familiæ, patriæ, nationis proprii sunt, & immutabiles. Firmius diligunt conciues, & qui olim socii, aut contubernales fuerant. Credibile quoque est, vt posthac idem futurus sit nobiscum, qui cum aliis honestissimus habitus est. Clientes igitur suscipiendi, qui à suspectis non commendentur, sinceri, bene affecti, vigilantes, laboriosi, indefatigabiles, parci, in dicendo cauti, expediti, & in exsequendo sagaces, domini beneuolentiæ ambitiosi, eius magnitudinis & honoris sui cupidi: litteris, rerumque cognitione exornati, & in suo munere exquisitæ experientiæ, incommodorum tolerantes, monitionum patientes: denique in omnibus ad perfectionem, & ad superandam alienam virtutem aspirent; sint fortunæ, gradusque mediocris; quia nimis pauperes onerosi sunt propter subsidia, quæ petunt; diuites vero, & magnates, quia plura exoptant, morosi euadunt. Decet nihilominus Prælatum, ad pauperiores subleuandos inclinare; cum quia benignus esse debet in subueniendo, tum quia ingenium, industria, fides, nodusque indissolubilis clientelæ, atque grati animi in pauperibus abunde magis reperiri solet. Vitentur mores contrarii, iique præsertim, qui arcana retegunt: quod persæpe efficiunt etiam sine fraude leuitas, iactantia, loquacitas, amorum vanitas, vel odii peruicacia; multoque magis deuitentur ii mores, qui ad perfidiam inducunt; pestem ac venenum societatis humanæ; quæ oritur facile, quoties suæ vtilitates & desideria propria honesto anteponuntur: Priores produnt seipsos, & quisquis eos alit, veniam meretur: sed alterius ordinis cauernosas voluntates, & conscientias rimari, non æque facile est; quorum elementares radices sunt auaritia, ambitio, alta sui mensura, aliorum contemptio & inuidia. Altam atque profundam fouent simulationem, vnde tamen extrahuntur, dum vident dignitates & opes, quasi ipsi concupiuerant, aliis distribui. Hoc tantum illos angit, ideoque coguntur cum aliis sensa animi sui communicare: cognoscuntur etiam, quia secum ipsi diffident, alibi rem quampiam laudantes, alibi eandem insectantes: hic defendunt, illic impugnant: quæ nuper ad aurem dixere, diuersa sunt ab iis, quæ palam profitentur: quod si Dominus rem discutiat, atque examinet, dictum non sustinent; proinde serpunt & explorant semper, motuque libero carent: neque eos insidiosa adulatio, qua se in secretiora domini consi-

Mores aulicorum, atulas dehonestantium.

lia in-

lia insinuant, aut subtilis quædam detractio, & suspicionum introductio vnquam deficit.

Equidem quæuis dissertatio, quæ doceat, hoc pestiferum genus familiarium cognoscere & euitare, minime superuacanea est. Quoniam vero accidere potest, vt hæc Zizania, nisi cum creuerit, non discernatur, opportune ad maturitatem deducenda, mox segreganda, denique segregata exterminanda est, ne triticum infestet amplius, neque patrifamilias detrimentum vlterius pariat. Postquam Dominus familiam elegerit copiosam, totam in actione occupatam esse velit, & familiaribus singulis ea negotia, ad quæ respondent, committere. Non erit difficile, plurimos exercere in architriclini, in pocillatoris munere, item in scribendo, sed sub vno præcipuo capite, & in diuersis domus functionibus: cubiculi herilis custodia & mandata ad exteros ferendi munus, plurimos occupabit. Ex hoc instituto permultæ consequuntur vtilitates, otium, vitiorum alimentum, depellitur, domus pacatior conseruatur, quia nemo negligitur, vnusquisque habet, in quo se exerceat, & æmulatio diligentiam auget, virtutem perficit, dum simul in rerum actione versantur, & quia sese inuicem obseruant, non adeo facile malignitas occulitur; & quia actio aditum præstat ad cæteras aulas, Dominus per ipsos cuncta explorabit; nemo poterit se supra alios nimium extollere, & auctoritatem vsurpare, nemo, licet insignis & præstans, superbiet: nam quia alii exercentur, cernit, posse Dominum alios subrogando, illo carere.

Zizania euellenda.

Quomodo aulicorum numero vtendum.

Ex recto vsu quot bona.

Mores Domini erga familiares graues esse debent, non sine tamen suauitatis condimento, plus minusue, prout fortuna & conditio illorum postulat: contemptus, & asperitas odiosa est: nullum melius seruitutis condimentum, quam suos, tanquam sui ipsius partes & instrumenta diligere. Neque vicissim certior vlla regula est ad bene viuendum in aula, quam suum dominum amare, & perinde ac suum caput custodire; necessariam quoque est in vita humana quædam vitia tolerare, & quibusdam erroribus ob stoliditatem commissis facilem veniam dare; Contra mendacium solummodo, & aduersum dolos desæuire, & implacabiles esse oportet.

Mendaciū implacabiliter castigandum.

Veritas & sinceritas substantia est humani commercii & gubernationis ciuilis: nihil principibus magis est necessarium, nihilque magis deest. Eas virtutes adulatio & ambitio occultant, adumbrant, obscurant, merita fingunt, abscondunt male facta, dolosque struunt inextricabiles.

Nullum obsequiū decentius prçstat Pontifici eius Nepos, neque aliud debet magis, quam ad ipsum cuncta, prout geruntur, dicuntur, deferre, eundemque ab imposturis defendere. Verum

Ab impostur is Princeps defendendus.

quo pacto illos deferet, nisi ipse primum eas calleat? aut quomodo ab aliis eum defendat, nisi se ipsum defendere valuerit? Veritas aliquando aspera est, & contraria consiliis nostrorum domesticorum, qui adulando palpant, & in re aliqua imperfecta licentiosam sæpe fundant auctoritatem: Cautissime cauendum est ab iis dolis; Quæ cautio difficilis non inuenietur, præsertim si boni familiares & veraces alantur: tandem enim simulatio detegitur, & simile apparet non idem; & imitatio similitudinem rei quidem gignit, sed non identitatem.

Christi actio nostra instructio.

Quod ad negotia communicanda spectat, & quot, & quibus communicanda sint; à Christo D.N. dum inter homines versabatur, exemplum desumendum est; qui in quibusdam colloquiis, & mirandis actionibus communicabat se ipsum toti populo; in aliis numero vniuersali discipulorum, in quibusdam vero solis Apostolis; & in aliquibus altioribus, in quibus mysteria continebantur tribus, & aliquando vni tantum: nam Petro soli ouilis sui curam ac disciplinam delegauit, Iohanni diuinæ genesis mysteria inspirauit.

Qua communicanda, quaue reticenda.

Præcipere, quæ sint ea, quæ Princeps aut Cardinalis plurimis, vel paucis, vel paucissimis, vel vni tantum iuxta exemplum Redemptoris nostri communicare debet, neque in promptu est, neque necessarium: nam res ipsæ id edocebunt: nihilominus, præsertim iuuenili ætate, & in principio administrationis, tutius putandum est ea etiam quæ dici possent impune, reticere; quam ob pruritum loquendi ea prostituere, quæ silentio inuoluere præstaret. Rerum remotarum nuntii, item quæ publice in consistoriis decernuntur, necnon res quotidianæ, ad vim imperii nihil attinentes, & ea magis, quæ ad laudem aliorum, quam quæ ad vituperationem faciunt, cum omnibus tractari queunt.

Ad regimen spectantia cum nonnullis recte cõmunicantur, præsertim quoties conducit, nonnihil aut excusare, aut laudare: sui conspectus concedendus, comitatus humaniter tractandus, quoties itur ad Consistoria, ad Sacra, ad Principem.

Res, quæ adhuc in deliberatione sunt, iis solis manifestantur, qui ad illas deputati sunt, & ad consilium siue ipsarum executionem electi.

Quibus mandanda præfectura.

Christus Dominus noster gregis vniuersalis curam non Iohanni, etsi inter Apostolos omnium charissimo, sed Petro delegauit, à quo constanter amabatur. Ita Princeps in suum secretũ consilium non eos admittere debet, quos magis diligit, neque iis præfecturas & officia demandare, sed eos, qui ad ea sustentanda apti sunt, & quibus eius gloria & gratia cordi est.

Si auctoritatẽ dederimus in negotiis ei, quẽ vnice diligimus,

nos in ipso diiudicando facile decipiemur: ipse vero spiritus altos & elatos, minimamque audaciam, & immoderatam fiduciam induet: demum cæteri male sentient, minimeque satisfacti erunt, & rebus nostris noxium timorem & respectum præseferent. Diuersis adiutoribus diuersa negotia conficiuntur; per quosdam priuata, per alios publica: ex priuatis, redituum quibusdam, & œconomiæ officiorum, quæ plurima sunt, cura traditur: aliis ea, quæ ad iurisdictionem, vel status protectionem pertinent.

Duo præcipua Imperiorum munera.

Publica ad duo reducuntur, hoc est, ad Consultationem, ybi de iustitia, deque Status Ecclesiastici gubernatione agitur: & ad Scribarum Collegium, per quos omnia omnium Christianorum negotia tractantur, & ad quos haud raro cōsultanda negotia deferuntur, quoties Principis arbitrium, aut extraordinarium remedium deposcunt. Quod quidem fit longe commodius, cum idem Cardinalis vtrique præfectus est In ministris hisce, vltimo loco dictis, necessaria est legum peritia, sed multo magis prudentia, vt vtile & honestum recte discernant.

Vena aurea quid.

Hæc prudentia in multis non reperitur, imo, tanquam vena aurea, iuxta Platonem in paucis reperitur: munus ipsi peculiare est, in rebus agendis consilia diuersa, eorumque comparationem non ignorare, & recti iudicii trutina, eorum exequendorum ponderare vtilitatem, dignitatem, facilitatem, vel difficultates, media, & cursum à principio ad finem.

Prudentiæ opera, & neruus.

Prudentia citra ambitionem est, non rixatur, bonum priuatum non multifacit, sed publicum respicit bonum, magnanima est, generosa; & semper ad excessum existimationis contendit, in rebus arduis exsurgit minimis ac vulgaribus non mouetur, sed eas quasi contemnit, siue (vt melius dicam) eas tractat, prout merentur, denique beneficium cœleste, donum Dei est; à quo descendit ad cor, mentemque humanam occultum, & inuisibile lumen, quod altam quamlibet notitiam, & generosam cupiditatem producit: illud tamen non studio, non industria acquirimus, etsi iis adiuuatur; quemadmodum etiam oculi, etsi aperti, & intenti, videre nequeunt, nisi aer, & obiecta illustrentur Sole, & nisi ipse Sol interiores eorum spiritus refocillet.

Neruus prudentiæ est coniectura, quæ futurum, quod obscurum est, prospiciens, assimilatur itineri, quod noctu aggredimur: quisquis enim in tenebris per incognitas vias ambulat, & nescit, quo gressus dirigat, vel illac tendit, vbi viæ inuiæ, nullisque antea pressæ vestigiis, vel fossis, luminibusve interruptæ sunt, vel ad omnem strepitum, vt timidus, pallet, & vagatur, siue, vt debilis fatigatur, & vacillat, hic profecto errabit, impinget, cadet, præcipitabitur, neque vnquam ad finem itineris perueniet: verum qui non ignorat, quo tendit, & alias idem fecit iter, suisque vestigiis signauit, &,

cum opus est, enatat, & pontem reperit, & labori insistit, ac resistit constanter, & qui nullo stellarum lumine ad suos gressus in tenebris dirigendos indiget, hic demum omni errore liber, ad destinatum locum superatis difficultatibus, quæ ipsum remorabantur, & impediebant, portum atque tranquillitatem nanciscitur.

Tria hominum genera.

Optima quidem res est, talem esse; huic proxima est, aliquem huiusmodi virum sequi: sed qui per se talis non est, neque alium sequitur, is profecto insanus, & inutilis. Si quædam difficilia & ardua superentur & obtineantur, cætera cuncta explanatoria fient. Prudentis viri intellectus quorundam generosorum animalium assimilatur, qui die tanquam caliginosi, ac somnolenti dormitant, sed noctu acutissime vident, hosti aggrediendo, prædæque intenti.

Intellectus prudentis noctuæ similatur.

Duo canes à Rege Albanorum Alexandro Magno munere missi, neglectis minoribus feris, aduersus Leonem tantummodo, atque Elephantum impetum fecerunt. Natura animorum, actionumque architectata est diuersitatem, vt vnusquisque sibi negotium compar assumat, & in eo occupetur.

Arduæ quidem sunt res, quæ ad Rempublicam gubernandam pertinent: verum Comitibus, & administris viris præclaris, Nepos Pontificis eas res minori negotio sustentabit, si, iisdem viris in consortium admissis, animum suum moribus, opinionibus, sententiis ipsorum instruxerit, atque informauerit, inque se lumen ipsorum transfuderit: nam quemadmodum contactu, cæteris propriæ qualitates, magisque malæ, quam bonæ communicantur, proinde leprosi, & phthisici, & ophthalmici alios efficiunt leprosos, phthisicos, & ophthalmicos; haud secus familiaritas eandem in animis communicationem, idemque contagium inducit.

Familiaritas prudentum prudentes facit.

Ad suos ministros iuuandos duo debet adiungere, rerum notitiam, siue scientiam, & temporis distributionem. Notitia erit rerum politicarum, ad munus suum pertinentium: hanc exhauriet facile, quamquam non perlectis operibus Aristotelis, Xenophontis, & Platonis, ex rerum obseruatione, aulæque Romanæ consideratione: Quæ non modo caput est Christianorum, cumque ipsa cætera regna & Imperia connexionem, ac relationem habent, sed etiam Rebuspublicis, omniumque gubernandi formam generibus grauida est: quod quisquis illibenter credit, is ad multitudinem, ac varietatem Ordinum Regularium, aliarumque Congregationum, vel Collegiorum oculos conuertat, & obseruet, an in iis non tantum formas à dictis authoribus adnotatas, sed alias etiam ab ipsorum acutis ingeniis nunquam excogitatas reperiat. Cognoscat igitur, neque ignoret omnes huius aulæ magistratus, munus, curam ipsorum, quomodo ordinentur, omnesque, quo pacto ad Pontificem referantur, quomodo per ipsos, quasi neruos, & venas, Pontifex cor-

Roma rerumpub. grauida quomodo.

pus Christianorum, statum imperii sui, ipsam vrbem Romam regat moueatque.

Sciat, huius vrbis victus, resque vitæ hominum necessariæ vnde, quo modo, quibus viis habeantur: eius opes consideret, populi numerum, artes, arma, patrimoniorum opes, quæ vtplurimum à nobilitate dependent; hæc autem Romæ incolarum & aduenarum numerosissima est.

Noscendi subditi.

Addat hæc familiarum nobilium peculiarem notitiam, affinitatum præsentium, & quæ contrahi possunt, illarumque præcipue, quæ dotes, & hæreditates opulentas in alienas familias transportare queunt: item dissensionum atque controuersiarum, quas curet componere.

Quam diligentiam in Prælatis, cæterisque huius aulæ, vbi propter frequentes vicissitudines, & ignotorum hominum amplificationes, axioma receptum est; Omnes magnifaciendos esse, maiorem adhibeat, vt meliores sibi deuincire, & adiungere, eosque promouere, deque eorum meritis res dicendas referre possit coram Pontifice, dum beneficia distribuuntur.

Superuacaneum est monere, vt res œconomica attente administretur, neque ignorentur, quæ in Palatio grata & accepta, vel non, habeantur: hæc enim pars nihil quidquam negligitur, deque ea sermo frequens habetur.

Rebus Romanis cognitis, vt externas percipiat, nonnullas Relationes ab Oratoribus, vel ab aliis conscriptas de Principatibus, & Imperiis Christianorum perlegat; deinde augeat Reipublicæ intelligentiam, frequenter interrogando eos, qui priuatæ aut publicæ conditionis viuunt in aula, vbi huiusmodi virorum numerus abundat: demum studium hoc perficiat, theatrum orbis, & picturas animaduertendo, rem quidem perutilem atque iucundam. Omnis historia vtilissima est, sed Ecclesiastica Cardinali necessaria: oportet quoque eum iura fisci, item supremam Sedis Apostolicæ authoritatem non ignorare; cui nempe incuruantur, atque inclinant sese deuoto obedientiæ affectu Imperatores, Reges, & Christianorum Dominia.

Orbis terrarum situs ne ignoretur.

Harum rerum notitiæ satis edocent Cardinalem, quomodo Pontificia negotia pertractare possit, & huic Sanctæ Sedi grauissima quæque commendare. Quandoquidem illa, quæ ad iustitiam commutatiuam, & contentiosam pertinent, quæque à gubernatione status Ecclesiastici procedunt, expedienda sunt ex voto, & authoritate Consultorum Iuristarum; neque enim maioribus negotiis hæc, si respicias grauitatem, & dignitatem, exequenda sunt: imo cum materiæ sint litigiosæ, & sæpius criminales; in quibus de tormentis atque suppliciis irrogandis agitur, non bene conueniunt cum statu clericali, qui segregatus est ab impuritate similium curarum,

Minora negotia minoribus.

quæ

quæ ex sui natura molestæ sunt, & cum læsione hominum terminantur. Est etiam periculi plena res, vt adolescens in iis occupetur: nam quia imperium nulla re magis, quam arbitrio vitæ, necisque hominum, demonstratur, plerique consueti imperii cupidiores, vel sanguinis sitibundi, vel minus mansueti, & humani euadunt, quam Ecclesiasticæ personæ conueniat. Status Cardinalis bonum respiciat vniuersale Ecclesiæ, cuius præcipua pars sunt Principes, regnaque, & dominia ipsorum. Ad hos respicere proprium est curæ pastoralis Pontificum, eorumque Senatus. In hoc se Cardinalis exerceat, futurus Principibus notior, apud quos existimationem & gratiam hoc modo facile acquiret, authoritatem & beneuolentiam augebit, in rebus magnis communicationem simul cum cæteris Cardinalibus instituet, augetque facilius res memorandas, & gloria dignas, communi vtilitati consulet, multisque priuatis beneficia magni momenti procurabit: quibus ex rebus magna commoda oriuntur, & optatissima quæque obtinentur. Paulus Apostolus ad Corinthios, etsi ironice, inquit, ad lites audiendas deputandos esse homines inter se contentiosos: & quidem nisi tales fiunt, saltem certum est, difficile euitari posse multorum odium, & offensionem. Verum si è re Principis est, vt se minime implicet in huiusmodi parte regiminis, permittat, vt Consultores controuersias definiant, & supplicia pœnasque indicant; ipse vero suam interponat authoritatem ibi tantum, vbi circumstantiæ rigorem legum inflectunt, & æquitas ad clementiam, vel pœnæ diminutionem inuitat, vtaturque hac clementia, & circumspectione, accurato rerum delectu; quia intempestiua clementia licentiam parit, & in impietatem transit. Prouideat, vt gubernationibus, & præfecturis imponat viros integritate, & doctrina conspicuos, litibus breuitatem largiatur, controuersias in sua compendia redigat, calumnias & persecutiones vehementer reprimat, potentioribus obsistat, ne ab iis pauperiores deprimantur, succurrat viduis, pupillis, imperitiæ, atque imbecillitati multitudinis, impotentium iura sustineat, foueatque, extinguat suæ prudentiæ, atque sagacitatis ope contentiones, & odia, remoueat authoritate sua sordes, & auaritiam, omnemque contaminationem & infamiam à iudiciis, & tribunalibus, iudicesque debitam puritatem edoceat. Publice audiat quoscunque, saltem diebus, qui Consultationem, & Iudicia præcedunt, idque ob vtilitatem publicam non ambitionis causa peragat; quæ turbare atque occupare solet, ea temporum momenta non minus, quam alia: præ omnibus pauperes, mulieres, religiosos, aliosque miserabiles expediat: patienter audiat, ne sit credulus, & assensum, factis probationibus, reseruet; neque consuescat statim res decernere, ac definire, res quidem iis etiam, qui in legibus, & in iudiciis consummatissimi sunt, periculosa: magistratuum

Ardua, & Principum negotia sibi reseruanda.

Methodus exercendæ iustitiæ.

authoritatem conſeruet, neque facile iis fidem adhibeat, qui illos accuſant. Verum ſi forte alterum venalem, atque corruptum inuenerit, vnius ſeueriſſimo ſupplicio, cæteros in officio contineat; cauſarum curſum ne interrumpat, neue abſque vrgente neceſſitate remoretur: quæ res litigantes ſumptibus nimis onerat, lites efficit immortales, vim magiſtratuum eneruat, autoritatem, ac terrorem iuſtitiæ debilitat.

In accipiendis ſupplicibus codicillis breuiter reſpondeat, ſe proiſurum, vt iuſtitiam conſequantur: Poſtulata ſe effecturum, ne polliceatur; aut, iura ſibi probari, ne ſtatim declaret; quia ſæpe ſpei conceptæ non reſpondetur, idque nocet exiſtimationi. Oſtendat placere ſibi documenta, & probationes in arctum collectas, item facti narrationes ſuccinctè veras, omneſque eodem modo exhibebuntur. Iubeat Ariopagi morem ſeruari, vbi extra cauſam quidquam dicere vetitum erat. Reſiſtat, ne potentiorum commendationes, ac preces interpoſitæ poſſint vel minimum violare iuſtitiam, aut immutare: eas intelligat, audiatque, ſed iis minime ducatur. Videtur quidem potentioribus pium officium cauſas commendare, at vero ſi hæc pietas iuſtitiam inflexerit, impia potius iniquitas exiſtimanda eſt. Maximus error eſt, putare, ſi conceſſiones impetrauerint, quibus vehementius iuſtitia violetur, eas maioris momenti eſſe: nam ſi iuſtitia res eſt ſacroſancta, & optima, ipſius quidem violatio execranda erit, & peſſima, iudicemque, item partem potiorem, & deprecatorem iniquos conſtituet. Enitere, vt omnes, ad vnum, audias etſi enim otioſa hæc iudicaria militia, bellis, & vermis armis remotis, plurimum excreuit, nihilominus verum documentum, ne multitudine rerum obruamur, eſt, vt, quemadmodum ſeſe dant, ita expediantur.

Breuitatem amet.

Commendationes conſideret.

Ad hanc rem perneceſſaria eſt diligens temporis diſtributio, quam tanquam tertium adiumentum propoſueramus, à natura etiam ſeruatum in huius mundi adminiſtratione, & ſine quo operationes noſtræ nequeunt expediri. Deputet igitur ſtatas horas, & certas ſuis actionibus, meliores maioribus, primas Deo, recitandis ſacris precibus, ſacrificio peragendo, cum ſuis præcipuis adminiſtris tractationi, deinde publicis & priuatis auditionibus, & reliquis negotiis, quæ ſeſe offerunt: quod ſi hæc horarum aſſignatio nonnunquam impedita fuerit vel interrupta, vel ab inuiſentibus amicis, vel alia quapiam occaſione, ſuppleat pro viribus non ſine ſuo incommodo rebus agendis, & ad eundem tenorem reuertatur.

Tempus apte diſtribuat.

Negotia diſcriminare, & ad ſtatutum tempus reducere, non adeo facile eſt: etenim Pontificalis authoritas, quæ omnia poteſt, & ſuper omnes extenditur, incircumſcripta eſt, & per conſequens actiones eius, qui tantum rerum molem adminiſtrat, indefinitas eſſe oportet.

Actiones Pontificum præcipua.

Quaſdam præcipuas actiones recitabo ex viris ſummorum Pontificum excerptas, quæ rerum futurarum tanquam ſpeculum exhibebunt: hæ autem ſunt: Annuntiare verbum Dei, inter gentiles nationes fidem propagare, hæreſes expugnare, abuſus remouere, decreta, legeſque, & constitutiones ſancire, ſuper ipſis diſpenſare, celebrare, & confirmare concilia generalia, & particularia, ſtabilire doctrinam, & diſciplinam Chriſtianam, ſacras ordinationes habere, ordinare, & inſtituere Prælatos, & Paſtores, & Rectores Eccleſiarum particulares, & ordines regulares, totumque miniſterium Eccleſiaſticum, item eos deponere, ſi mereantur, & priuare; & ſupprimere, ædificare, erigere, & dotare Eccleſias, monaſteria, cœmiteria, & hoſpitalia; ſupellectile, picturis, marmoribus loca ſacra exornare, antiqua inſtaurare, decimas imponere, ſoluere, & ligare, ac Eccleſiæ theſauros diſpenſare, Chriſtianum populum ab armis infidelium defendere, oppreſſos liberare, amiſſas prouincias recuperare, ante omnia Chriſti D. N ſepulchrum, & Terram ſanctam redimere, titulos Imperatoribus, & Regibus, cæteriſque minoribus donare, ab altera in alteram nationem imperia transferre, Imperatorum electionem confirmare, ipſos, & controuerſias inter Chriſtianos, qui alios ſuperiores non recognoſcunt, Principes iudicare, diſcordias componere, arma, vt deponant, iubere, gubernationis formam impertire, vniuerſitates erigere, ſtudia ſacra, bonaſque artes fouere, pauperes ſuſtentare, ſtatum temporalem gubernare, arces & præſidia diſponendo, occupata, aliena, deuoluta bona vindicare; iuſtitiam ſceleſtoſtorum & facinoroſorum hominum depreſſioni, & proborum ſecuritati conſeruare. Non deeſt Pontificibus noſtrorum temporum, eorumque adminiſtris in omnibus fere iis rebus, quas diximus, inuigilandi, & de Republica Chriſtiana benemerendi, gloriamque ſui nominis propagandi commoditas, & occaſio; dum Turca, recens Rhodi, Hungariæ, Cypri occupator, qui reliquis prouinciis minatur, noſtraque littora infeſtiſſime deprædatur, eos ad ſua defendenda, recuperanda, hoſtique reſiſtendum excitare debet: hæreſes vero inter nationes, & regna Chriſtiana diſſeminatæ expugnationem poſcunt, atque deſtructionem: frequens autem Principum diſcordiæ, & controuerſię conciliationem, iuſtumque arbitrium efflagitant; & Oriens, & Occidens nuper noſtro commercio, & Crucis trophæo apertus Columbi nauigatione, inuocat vterq; cœleſtem Columbam, ipſamque inuitant ad Fidei propagationem. Et quanquam hæc medicamenta ardua ſunt, nihilominus quiſquis ad ſimilia, quæ iam hucuſq; perfecta ſunt, animum aduerterit, ſi modo excelſo, & inuicto animo præditus, & opportune, ac prudenter authoritate, & diuinitus ſibi tradita poteſtate vſus fuerit, in eam ſpem deueniet, vt eadem geſta, niſi facilia factu, ſaltem non impoſſibilia comperturus ſit: conſideret, malum à bono vinci, & veram poteſtatem contumaciæ terrorem in-

Quibus iis incumbendum eſt.

cutere; fidem audentem, fortemque & victricem esse timidæ perfidiæ: ita aeris salubritas tandem corruptionem solet extinguere: humana voluntas in vniuersum bonum appetit; & in iis animis, qui alieniores putantur, sæpe melior deprehenditur dispositio. Neque raro prima salutis spes (mirum dictu) ab inimicis recepta est. Præcipua Christiani generis membra à capite suo deriuantur, quod est Sedes Apostolica. Ipsa illis vigorem motumque suppeditat, ob authoritatem, quam à Deo obtinet, qui speciali aura, atq; fauore ipsam regit, atque conseruat.

Hæc alta mens, quæ statum totius corporis Christianæ Reip. comprehendit, prout pręsentium temporum necessitudo, & opportunitas, quæ offertur, exigit, adprime digna est iis, qui Pontifici Romano ministeria, & obsequia sua præstant; præsertim in vrbis, eiusque temporalis dominii gubernatione, quærendo sibi famam, & æstimationem apud Christianos Principes; quod fundamentum iam felicissime à S.D.N. iactum est.

Duplex iustitia, ad quam cuncta negotia referuntur.

Vniuersim cuncta negotia vel concernunt iustitiam commutatiuam, & contentiosam, quæ in tribunali residendo inter duos, secundum leges ius dicit; vel distributiuam, quæ principatu, vel prælatura fungens, dispensat & impartit magistratus, dignitates, officia, & beneficia: prima legibus scriptis ordinatur; altera prudentia, & arbitrio; & quanquam voluntaria iurisdictio videtur, diciturque, tamen vice legis rationem habet, & honestatem, bonumque publicum. Grauissimus est, & perniciosissimus error, siquis credat, Principem arbitratu suo distribuere posse gradus, dignitates, & publicas administrationes. Habet quoque voluntas eius suas leges, habetque valde tutiores, quam prima iustitiæ pars: etenim cum dotes eorum, qui ad honores extolli debent, descriptæ sint, non potest iuste eos, qui huiusmodi dotibus carent, præferre. Proponuntur ab arte medica bonorum medicaminum signa, notæque, & quemadmodum qui medicorum præceptis neglectis, diuersa pharmaca ægrotis præcipit, non sanat eos, sed occidit; ita Princeps, qui munia ac beneficia indignis distribuit, non regit, sed destruit populum suum. Princeps, qui solutus est legibus, & viua iustitia ipse est, interdum legem scriptam benignius interpretando modificatur, vel priuilegium concedit: lex violanda non est, nisi summa æquitate suadente, & nisi propter delicti circumstantias, vel personæ qualitatem sit potius moderatio, quam violatio, appareatque bono publico longe vtilior gratia & priuilegium, quam pœnæ executio; & iuris relaxatio, quam obseruantia. Priuilegium est largiri alicui, vt possit ea facere, & obtinere, quæ prius suæ personæ, atque fortunæ non conueniebat, vel cum eo communicando iurisdictionem, vel ipsum ab iurisdictione subtrahendo.

Vtraq; suis legibus continetur quomodo.

Priuilegia

Priuilegia vtplurimum legum authoritatem extenuant, & fere

con-

cur nõ multiplicanda.

confundunt licitum cum illicito: videturque probari per eorum frequentiam, res non esse ex sui natura, sed alieno arbitrio iustas, vel iniustas. Sunt igitur parce concedenda, & propter causas tantum grauissimas euidentissimasque Considerat quoque Princeps vtilitatem, & bonum publicum, quod magistratus afferunt; & proinde superfluos remouet, auget authoritatem, vel minuit, antiquorum numerum moderatur, nouos creat, leges promulgat nouas, prout necessitudo, & publicum bonum flagitat: verum in omni re mutatio, & innouatio periculosa est, neque sine summa ratione inuehi debet, ne amittatur authoritas, & maiestas illa, quam antiquitas parit. In concedendis dispensationibus præsertim matrimonialibus, quæ Principibus propter frequentes ipsorum affinitates, & propter pacem firmandam, & statuum successionem necessariæ sunt, item pertinentibus ad erectionem nouarum Ecclesiarum, & vniuersitatum, & in conferendis sacerdotiis, & gradibus in eos, quos ipsæ Ecclesiæ nominauerint, liberalitas exerceri potest: verum in concessione decimarum, similiumve contributionum, item in alienatione bonorum, & temporalis iurisdictionis Ecclesiarum, nec non in vnione monasteriorum ad ordines militares, iam necesse est, parciorem, ac rigidiorem esse: neque inutile foret, postulata Principum ad hanc materiam spectantia per duos nuper transactos Pontificatus examinare, & concessiones permissas, atque vtilitatem inde secutam considerare; quę fortasse ea non inuenietur, cuiusmodi proposita fuit quia bona hæc forte non bene applicantur iis armis, vsuique, quo concessa fuere; quod quidem multo Ecclesiarum, & cleri grauamine committitur, multaque authoritatis, & immunitatis suæ diminutione, dum laici nimis asperis modis exigunt, atque dilapidant.

Mutatio periculosa quælibet.

Gratiæ plurimæ extorquentur.

Magnæ quidem hactenus fuerunt factæ concessiones, Principesque, ineunte Pontificatu, facilem inueniunt aditum ad obtinendas gratias: & bonorum fama diminutio quasi postulat, vt minus posthac profundantur: quæ res Ecclesias, & authoritatem, atque existimationem huius sanctæ Sedis conseruabit.

Expedit, vt propter negotiorum opportunitates, huius aulæ naturam, item Principum, eorumque Oratorum mores in vniuersum consideremus. Aula Romana est omnium nationum Christianarum patria communis, in qua vnusquisque partem, & aditum habet, vnusquisque sperare omnes dignitates, & ad ipsas aspirare potest, ad Pontificatum vsque. Hic Principum authoritas non mediocris est momenti, ideoque voluntatum, affectuum, propensionum mira est diuersitas, & ob hanc communem participationem, quandam Reip. formam, regiam tamen potestatem magis præ se fert propter supremam, & absolutam Pontificis authoritatem. Hic virtus, nobilitas, pecunia, principes, alia media plurimum valent: patientia inprimis spe sustentatur; quo vinculo aula constat, & conseruatur: spes enim

Aulæ Ro facies & colores.

tenaces

tenaces sunt, & semel delusæ iterum atque iterum renouantur, crebris rerum mutationibus, & varia præpotentium procliuitate. Ipsa aula fortunam aliquatenus sequitur, neque in alio more constans esse videtur; plena est iudicio & sapientia; sapientia autem opes exsuperat; diues est officiis, beneficiis, censibus, negotiationibus, & magno splendore refulget: ipsius conseruatio omnibus chara est, etiam externis, qui hæresi non contaminantur: abominat bellum siue patiendum, siue inferendum: alibi si geratur, non adeo molestum est: mutationes diligit, quibus potentia subigitur, & auctoritas in omnibus variatur, neque stabilis permanet: factiones nutant, cito dissoluuntur, & tanquam in mari, in quo diuersi venti deprælientur, nauigationis cursus mutatur: pauci ibi veri amici: officiosa est, in promittendo larga, ad opem ferendam prompta quidem, sed etiam ad repugnandum, & ad destruendum prudens, ad se insinuandum prouida: Nemo illic, propter dictas mutationes, & quia plerique aulicorum à dominis suis diliguntur, & in auctoritate habentur, spernendus: Mutat aula aliqua ex parte mores modosque tractandi, prout Princeps mutatur, sed maiori parte eadem semper est: denique studiosa est, & curiosa rerum nouarum toto orbe contingentium, sagax in prospiciendis futuris, in quibus cogitandis & considerandis suo semper iudicio suspensa est.

Principum ingenia, qualia soleant esse.

Principes, quia excelso loco siti sunt, animos gerunt elatos, cupiunt imperii fines prolatare, auidi sunt gloriæ famæque, impatientes, vt alii se ipsis æquiparent, vel superare contendant: amant timeri, & in honore haberi: admonitiones, querelas, & loquendi libertatem ægre ferunt: omnem à se culpam reiiciunt, quamuis eam committant: ad multa adspirant, sæpe frustra, & sine fundamento: insidias expauescunt, & suæ magnitudinis potentiæque declinationem aut diminutionem verentur; suspicaces sunt: obseruant virium & honorum qualecunque incrementum in aliis, præsertim vicinis: alienæ gloriæ inuident: ex qualibet concessione siue priuilegii, siue honestioris tituli, siue auxilii & fauoris præstiti offenduntur: amor & confidentia rara est, & pauci sunt ii, qui apud ipsos auctoritate pollent: in consiliis vtiliora præferunt: in plerisque rebus simulare ac dissimulare coguntur: obnixe, atque copiose profitentur se obedientes huic sanctæ Sedi: facile sui boni causa fœdus ineunt, quo cessante in diuersum abeunt. Alienæ aduersitates non semper iis molestæ accidunt, sæpe occasionem inde capiunt sui amplificandi, & alienis ruinis crescendi: spes remotas, aut dubias, aut dispendiosas, & difficiles non sequuntur: haud libenter sua, aut se alieno committunt arbitrio: mutuæ visitationes, atque alloquia nul-

lum amorem inter eos, sed aliquando zizaniam & contemptum pariunt: in omnibus excessum diligunt, illosque, qui eorum res amplificant, multifaciunt: ambiunt, vt se deprecantibus, Cardinales creentur, sibique adhærentes magni æstimentur, amantque ingentia conferre beneficia: amant dona, præsertim rerum singularis excellentiæ & raritatis, & ad vitam conseruandam vtilium: quodcunque dominationis securitati confert, pro licito habent.

Oratorum qualia ingenia, & mores.

Oratores vtplurimum viri mittuntur prouidi, sagaces, curiosi, in se insinuandis callidi, in dicendo blandi, in conuersando iucundi, ad consilia ex tempore capienda prudentes: vbi replicandum & respondendum est, intrepidi: in scribendo indefessi: rimantur & inuestigant amores, odia, gratiam, vires, fauores, maleuolentias, amicitias, sectas contrarias, principis aulæ totius consilia: ex minimis verborum aut factorum ansis omnia indagant: & coniecturis res multi momenti odorantur, & examinant: multifaciunt eos, qui res nouas deferunt, vel earum notitiam aliunde conquirunt: student, vt Principem suum gratum, & verendum vbique efficiant: solam eius vtilitatem spectant: In hac aula familiarius, quam in cæteris conuersantur, & in ea persæpe, tanquam in communi Republica nonnihil sperant: amant viros prudentes, dominisque suis fideles, & principi, apud quem resident, grati existimari. Plures sunt in vna aula oratores, & easdem inuicem gerunt æmulationes, & obseruationes, quas sui principes: in hac autem aula futura magis prouident, omnesque ingenii sui vires illuc conferunt.

Peculiares mores quomodo notandi.

Igitur in tractandis rebus aut cum iis, aut eorum gratia, nunquam non animaduertantur huiusmodi proprietates, eæque præterea, quas quisque habet priuatim, vel ab origine patriæ, gentisque, vel à corporis temperamento, & primæuo morum instinctu; propter quos alii graues sunt, & circumspecti, alii leues, & impetuosi, alii simplices & liberi: alii vero cauti & insidiosi: aliqui constantes stabilesque, alii mobiles & varii: alii fidentes, & securi, alii suspiciosi, & vmbrosi: quæ proprietates indicantur gestibus, motu & aspectu, magnique momenti habendæ sunt. Hisce obseruationibus in alienos animos facilius penetratur.

Et quoniam vtilissima res est, antequam alloquium incipiatur, illa, quæ in medium afferenda sunt, & quibus modis, & qua prece, præmeditari, ideo expediet omni sagacitate ante congressum, quid respondendum sit, & quomodo agendum, deliberare: quæ obseruatio magno studio instituenda esse videtur.

Inprimis curandum eſt, vt ſui bona habeatur exiſtimatio, & ſpargatur odor, bonam ſibi ineſſe mentem boni publici cupidam, erga bonos bene affectam, ad gratificandum procliuem: ſe conſtantem eſſe in rebus, quas memorauimus, fidei obſeruantiſſimum, arcani commiſſi tenacem, acuratum, memorem, virtute inſignium virorum amicum, diligentem, indefeſſum: in rebus veris & honeſtis facilem eſſe, & exorabilem, ab innouationibus abhorrentem; propenſum eſſe ad vniuſcuiuſque gradus & ſtatus conſeruandos: vtilium minime ſequacem, omnibus affectibus, & priuatæ rei cogitationibus immunem, independentem, æqualem: in concludendo, oſtendere rei conceſſæ momentum ſibi perſpectum, cognitumque eſſe: & facilitatem, vel grauitatem in iis rebus elargiendis, prout opus eſſe videtur, adhibere: negare, cauſam negationis afferendo, vel quia res iniqua eſt, vel quia incommodorum plena, vel quia petenti inutilis, vel quia potioribus aut æqualibus olim denegata: iniuſtas petitiones omnino præcidere, & anſam earum tollere: parcum eſſe decet in addenda rerum ſpe, parciſſimum in pollicitando; fugienda eſt obligatio; cum res coarctatur, breue ſit tempus, ac determinatum, idque in rebus tantum arduis ac difficillimis, quia ſi idem ſtylus in cæteris obſeruetur, duri hominis aut conſilii inopis naturá præſefert. Diuerſæ importunitates tolerandæ ſunt; cum diuerſis ſiquidem naturis impune verſari, non minima laus eſt: quicunque publicam gerit perſonam, vni addictus eſſe nequit: minima querimonia, & vel leuiſſima imputatio non mediocrem ſæpe animorum ſciſſuram parit: expedit eas fugere, aut cum neceſſariæ videntur, eodem tempore proponendæ, mitigandæ, condonandæ, & ſilentio inuoluendæ ſunt. In extremis & inſanabilibus morbis ad præcidenda putrida membra deuenitur: ſi ſancta hæc Sedes frequentes habet cauſas, vnde perturbetur, faciles etiam & honeſtæ viæ non deſunt eidem manſuetudinis exercendæ. Quiſquis ab initio ad ſuperbos & contumaces confundendos ſeuerum ſe atque auſterum demonſtrauerit, faciliorem in poſterum imperii ſui efficiet tractationem: mox inducto metu, clementiæ locus eſſe poteſt. Grauitatem & dignitatem, præſertim cum ſubditis, detinere vtilius eſt, quam opinionẽ affabilitatis & facilitatis affectare.

Orator qualem ſe præſtari debet.

Princeps initio principatus ſeuerus eſto.

Frequens, & quaſi domeſtica conuerſatio cum plurimis, præſertim cum hominibus ſtudioſis, & publicæ perſonæ, periculoſa eſt; præſtat enim aditum ipſis arcana, quę ſatius eſt tegere, inquirendi: & nimia familiaritas cum maieſtate, quæ ſibi debetur, retinenda, minime concordat. Cum iiſdem nimia conſuetudo familiarium noſtrorum non ſemper è re noſtra eſt, niſi aliquod negotium vrgeat, ſed maius inſtat periculum.

Quæ cũ Cardinalibus & Proceribus agenda sunt, per seipsum dicat, tractetve, cum potest: quod si non vacat, suis tutæ fidei hominibus vtatur: responsa pura & simplicia referenda sunt absque additamento, & iisdem, vel parum diuersis verbis, quibus causæ & negotiorum momenta demandata fuerunt: cæteris summatim referenda, quanquam breuibus exceptionibus aduersæ rationes refutandæ sunt. Si cæteros diu ac patienter audiuerimus, ad responsum excogitandum mora illa commoditatem suppetit eoque pacto dicentibus satisfit, cum vnusquisque bene intelligi gaudeat. Post colloquium capita sermonis habiti adnotare vtilissima res est: Id consueuisse Catharinam Poloniæ reginam intellexi.

Audiendũ attente.

In iis actibus, & cum à Principe reuertitur, non obstantibus altercationibus, vultus mutationem effugiat, solitumque aspectum retineat: quo more iis, qui consilia perscrutantur, nosque exeuntes curiose obseruant, sese recte opposuerit. Quisquis meditationi finem non imponit, is nunquam actionis principium aggreditur.

Vultus cõponendus.

Negotia longa, & quæ successiuum tractum habent, memoriæ defigenda sunt, & ad ipsa, tanquam ad diuersas telas, quæ texantur, mens reflectenda.

Negotiorum progressus & absolutio à Pontifice exoranda est, precibusque addenda vis efficacibus argumentis: præsertim pro Cardinalibus intercedendum est, & pro eorum familiaribus, quos idoneos putat, & dignos, qui promoueantur. Eos aulicos, qui Principi intimi gratique sunt, multifaciat, & obseruet ad sui principisque tutelam, eorumque animos, ac studia sibi pro viribus conciliet. Commodiores horas, quibus cum Pontifice tractet, eligat: ne sit ei fastidio, à rebus facilibus, neq; ingratis exordiatur: post quas grauiora, & quæ subitam responsionem ac definitionem exposcunt, exponat. Hęc breuiter, & distincte enarret, non omissis grauioribus rationibus, super quibus fundantur.

Insinuet consilium capiendum, vel consilia diuersa proponat, vt proferenda sententia principis explanetur: considerationes vero, quæ rem committantur, expendat, si forte princeps (vt humana fert imbecillitas) aut quia male persuasus, vel alia de causa, ad iniquum siue perniciosum aliquod decretum inclinauerit. In iis, quæ ad iustitiam pertinent, audacter replicet: in cæteris tempori seruiat, decreti incommoda innuat, vel, si materia patitur, alterius auctoritate pollentis viri persuasionem adiungat, qui exemplis, & documentis eum à pristino consilio reuocet, vel executionem differat ad trigesimum diem, qualis est lex Imperatoris Theodosii monitu Sancti Ambrosii promulgata.

Suggerenda iustitia.

In exemplis vis ineſt maxima, ſuauiterque deliberantem morantur: verum ſi in decretis permanſerit, exequenda ea ſunt: credendumque, cor principis eſſe in manu Dei, qui ex cauſis incognitis, nobiſque abſconditis iudiciis ita determinat. Propter iracundiam Pontificis, eiuſque redargutiones, etſi acerrimas, neq; perturbetur, neque immutetur: quippe neceſſariæ ſunt, neq; aliter euitantur, quam patienter ferendo. Ad iram proniores, liberæque naturæ plenæ ſunt amoris, & beneficentię. Nunciatas res, conſulta, opiniones alienas, vndecunque veniant, minime negligat: iudicium ſuum exerceat in rebus futuris ex notione præteritarum coniectandis. Fugiat ſe obligare: neque ſcriptis agat, ſed contra, enitatur, vt quæ per alios, & cum aliis tractat, ſcriptis conſignentur: verba quidem volant, ſed ſcriptura remanet, & ſæpius cogitatione ruminatur: ſæpe dicitur, Ego hoc modo non dixi: at ſi ſcriptum habeatur, non dicitur, Ego ita non ſcripſi, neque lubricum calami ita, vt linguæ lubricitas, excuſatur: in dicendo & ſcribendo ſuo, vel latino idiomate vtatur: externas linguas intelligere bene eſt, eas vero loqui ineptum, & ſeruile: breuitas neceſſaria eſt ob occupationum multitudinem. Ex epiſtolis proemia ſæpius ſuperflua & moleſta recidat, reique ſimplicem narrationem cõtineant: fundatur enim in breuibus quibuſdam, ſed grauibus rationibus omnis petitio & reſponſio. In ſuis litteris imitetur ſummaria, quæ ex aliorum litteris componuntur. Vnicuique iubeat ea ſcribi, quorum ſciens & expertus eſt. Res ad iuſtitiam pertinentes incommode ſcribuntur ab iis, qui legum peritia carent. Vbi mandandi facultas adeſt, non cõmendet. Subditis modeſtiſſime ſcribantur commendationes eæque nonniſi miſerabilium perſonarum, vel propter pias cauſas, vel propter excellentis virtutis homines, vel propter Eccleſiæ defenſionem, propter iuſtitiam, vbi languet, exercendam; vel vt facilius eligant & deliberent, vel propter bonum publicũ, pacemque ac tranquillitatem. Stylus quotidiano ſermoni conformetur, purus, & procul ab omni affectatione.

Iracundi benefica ſunt natura.

Scribendũ cautius quam loquendum.

Laconiſmus litterarum ſeruandus.

Stylus qualis.

Qui locutiones latinas, aut vulgares quorundam antiquorum ſcriptorum imitantur, hi noſtræ linguæ venuſtatem non cognoſcunt, neque vera callent orationis ornamenta. Si de pluribus vna epiſtola ſcribenda ſit, ordinentur argumenta, & per capita diſtinguantur: in titulis tribuendis præſens vſus attendatur, tametſi horum abuſus ad nauſeam vſque excreuerit, & correctionem expoſcat.

Non minus in ſcribendo, quam in tractandis rebus, ſiue cum Pontifice, ſiue cum aliis, & in Conſiſtorio, etſi fidam atque exercitatam habet memoriam, expediet, ſcripſiſſe ea, quæ ſcribenda agendaue ſunt.

Memoria minime fidendum.

Eius,qui à ſecretis eſt, diligentia apparebit in litteris & ſcripturis alicuius momenti tranſcribendis, diſtinguendo eas per tempora,loca,nationes: eas quæ ad vnum aliquod graue negotium pertinent,ſimul collocando:ſegregandoq; quæ iura imperii & iuriſdictiones attingunt,ligando ipſas, cuſtodiendo,conſeruando.Poterit nonnunquam Cardinalis hoc ſuum quaſi archiuium inuiſere,vt ſuorum induſtriam excitet, & ex ſeipſo aliquã inueniat ſcripturam, quam recognoſcere oporteat. Quaſdam maioris momenti in ſuo peculiari ſcrinio reconditas, & nemini patentes incluſas habeat, ſed nuſquam ſcripturæ conſeruari debent, quæ aliquando quietem conſeruantis turbare valeant; Nullum maius auxilium monitumue ſalubrius addi poteſt, quã vt quoties ad tribunalia & ad quemlibet congreſſum pergendum eſt ad Deum animus extollatur, ad ſpiritum ſanctum preces effundantur & cunctis in rebus Dei timor præferatur: quam rem omnes facere decet,ſed potiſſimum principes, propter gradus in quo locuti ſunt, celſitudinem propter bona malaque plurima quæ ex recto prauoque vſu eorum poteſtatis emanant vtque beneficiorum a Deo acceptorum,ſeſe gratos exhibeant hominibuſque diuinæ benignitatis & clementiæ exemplum ſe præbeant.

Scriptura ordinatim ſeruanda.

DE SACRIS CARDINALIVM COMITIIS, SIVE de Conclaui,

DISCVRSVS QVINTVS

IOANNIS FRANCISCI LOTTINI.

SVMMVM Pontificem ſolo diuino nutu creari,eligiq;,tanquam oculatus teſtis profiteri & atteſtari queo. Licuit enim mihi haud ſemel ſacris Cardinalium Comitiis intereſſe, & magnę illius tractationis aliqua pars fui, intimoſque Cardinalium ſenſus introſpexi:eos tamen plerumque contra ſuam ipſorum voluntatẽ eum, quem minime inſtituerant,Pontificem elegiſſe, animaduerti, ſine vlla vi aut ratione; niſi quod tum Cardinales velut extra ſe poſiti videntur, &

dum alter alterum veretur, omnes, quo minime volunt, abeunt, neq; tamen sciunt, à quo trahantur vel ducantur. Memini quidem aliquem, quẽ reliqui capitali odio persequebantur, Pontificem ab illis ipsis, qui eum oderant, factũ esse; alium vero omnibus gratum & charum, cuius electio quasi pro certa habebatur, relictum ac spretum: adeo vt Pontificiæ huius electionis solus Deus sit arbiter, qui vel ad punienda nostra peccata, malum & imprudentem; vel ad declarandam suam bonitatem, bonum ac sapientem Pontificem Christianorum rebus largitur.

Pontificis electio opus diuinum.

Quum vero communis sit opinio, ciuilem industriam, & prudentiam suas hic quoque habere partes: quædam huc spectantia ex propriis obseruationibus in hunc veluti fasciculum congessi, sine certo tamen ordine.

Prudentia in rebus humanis suum habet locum.

Vt igitur hinc exordium faciam: Conclaue nihil aliud est, quam Cardinalium eorumque sequacium cœtus, qui omnes vt natione diuersi sunt, ita moribus quoque & ingeniis discrepant. In hoc collegio vt insignes virtutes, ita quoque magna vitia reperiuntur. Sed illud longe maximum ac pessimum est, quod Virtus, quos promouere ad Pontificatum debebat, iis sæpe obstare deprehendatur; siue aliorum inuidia, aut conspiratione, vel priuato quodam affectu, nulla habita publicæ vtilitatis ratione. Quin etiam sæpe fit, vt qui arctissima antea amicitia erant coniuncti, capitalibus fere odiis sese mutuo persequantur. Quare necesse est, vt qui Pontificatum expetit, pectus bene aduersus omnes odii ac maleuolentiæ assultus muniat, neque cum quoquam ob quamcunque iniuriam etiam ab amicissimis in se profectam, simultatem suscipiendam sibi putet. Neque vero animus propterea abiiciendus est, si res ab initio parum succedere videatur. Est enim primus in conclaui impetus, siue congressus Cardinalium acerrimus: quem qui sustinuerit, neque vel indignatione, vel nimia festinatione spes suas corruperit, quamplurimos modos promouendi sui desiderii poterit comminisci ac repente.

Apathia induenda candidatis.

Quanti vero intersit ex communi Cardinalium numero eum eligi Pontificem, qui supremo hoc fastigio maxime dignus sit, quiuis facile intelligit. Quum enim præter supremum in rebus spiritualib. gradum, etiam temporalis partem dominii non exiguam Papa possideat, eiusque arbitrio & authoritate Christiani Principes in pace, & Apostolicæ Sedis obedientia contineri debeant: hodie vero tantus sit hæreticorum numerus, vt maximas ac florentissimas orbis Christiani prouincias inundarint, præter eos, qui Catholicam quidem profitentur religionem, nihilominus tamen Ecclesiasticam iurisdictionem in præiudicium Sedis Apostolicæ vsurpant; sed inprimis quum hæ-

Necessitas optimorum Pontiff.

reditarius Christiani nominis hostis Turca cum tantis copiis, classibus & apparatu militari Italiæ immineat: quis non videt tali Pontifice opus esse, qui morum sanctitate, animi magnitudine, prudentia & dexteritate tot tantisque incommodis tempestiuum remedium afferre possit? Cum vero talem aliquem reperire difficile sit, & quamuis repertum, eundem ad Pontificatum euehere longe sit difficilius: breuiter explicabo, qui & quibus modis, quantum ad humana media, creari Pontifices soleant. Qua in re quum priuatæ hominum passiones & affectus magnam vim habeant; eæ vero variæ admodum sint & cœcæ, tanto magis veniam merebor, si in his nulla certa ac firma constituam fundamenta aut regulas, ex quibus tota res infallibiliter cognosci queat. Senectus ei, qui ad Pontificatum adspirat, sine dubio magnum adfert adiumentum. Per naturam enim senes diu viuere non possunt: quod non ii tantum, qui & ipsi honorem hunc ambiunt, sed omnes etiam fere Cardinales in eligendo Pontifice spectare solent; siquidem noui Pontificis creatio semper eis aliquid adfert emolumenti. Nec vero senem esse satis est, sed multæ aliæ virtutes requiruntur. Ac primo probitas; cuius amor nec naturæ prauitate, nec educationis vitio in hominum animis ita obliterari atque extingui potest, quin aliquod eius studium ac desiderium remaneat: vnde fit, vt boni ab improbis etiam honorentur ac magnifiant. Cum vero plures sint Probitatis siue Virtutis partes; eæ Pontifici futuro magis necessariæ existimantur, quæ aliorum seruiunt vtilitatibus & commodis: vt sunt Beneficentia, Comitas siue Affabilitas, Iustitia, & similes: Parcimonia enim, Temperantia, Continentia, & aliæ, quibus homo se ipsum regit, laude quidem dignissimæ sunt virtutes; at multo magis eæ in Principe desiderantur, quibus magnitudo eius aliis quasi communicatur.

Quales vt plurimum eligi soleãt.

Senectus prodest ad consequendum Pontificatum.

Amor virtuti debitus.

Quoniam autem iam dictæ virtutes homini vel à natura insitæ sunt, vt altissimas in animo radices egisse, & in alteram naturam quasi transiisse videantur; vel ab ipsis hominibus ad tempus modo simulentur, quo id, quod volunt, facilius consequantur: optandum equidem fuerit, vt si non omnes illæ virtutes; Beneficentia saltem, & Comitas Pontifici naturales sint, non fictæ, aut assumptæ. Quum enim intimi hominum sensus difficillime cognosci possint; fucus sæpe tanto artificio est obtectus, vt vera etiam sagacibus alioqui virtus videatur. Et simulatum quidem nihil est diuturnum: at Naturam expellas furca, tamen vsque recurret.

Beneficentia & comitas magis necessaria.

Vt vero naturam hominis atq; ingenium pnoscamus, actiones eius obseruare necesse est. Exempli gratia: Si scire velimus, an liberalis quis sit, obseruabimus, an, & quibus donauerit,

vtrum

vtrum iis, à quibus rursus beneficium expectarit: quod si hoc, fœneratio illa magis, quam liberalitas censenda est.

Cognatorum quoque & amicorum futuri Pontificis habenda est ratio, qui plerumque liberalitatis Pontificiæ cursum vel sistunt, vel ad se deriuant. Equidem noui, qui hanc vnam ob causam eum, cui cæteroqui optime fauebant, suffragiis suis destituerint.

Consanguinei respiciendi.

Sed non solum, qualis is iam sit, qui in Pontificem eligendus est, sed etiam qualis post futurus sit, considerandum est. Quamprimum enim quis Pontificatum adipiscitur, statim ad aliorum Principum mores accommodare se, suaque studia & actiones vnice ad Reip. vtilitatem dirigere oportet. Verum quidem est, vnumquemque hic diuersam ingredi viam, pro suo quemque ingenio & natura: ad retinendum tamen Pontificis fauorem nullum est vinculum efficacius, quã sua ipsorum cognatio: nec vlla offensa tanta, quam non imperii ac Reip. obliteret respectus. Inde spe sua plerique omnes frustrantur Cardinales, qui existimant amorem, quo is qui Pontifex factus est, antea ipsos complexus fuerat, plus apud ipsum valiturum, quam propriæ aut suorum vtilitatis respectum. Quocirca iidem eo elaborant, vt eum faciant Pontificem, in quo duo hæc, Vtilitas & Amor concurrant. At si alterutrum omittendum sit, præcipua vtilitatis ratio habenda est, quæ ipsa amorem facile conciliat.

Vtilitas & amor iungendus.

Huc illud quoque pertinet, vt eos, qui ingenio & moribus nobis similes sunt, suffragiis nostris iuuemus. Vix enim quidquam ad beneuolentiam conciliandam aptius est, quam studiorum & morum similitudo. Quod si Cardinalis quispiam longe alia studia sectetur, quam Pontifex, vix est, vt consuetudine eius & amicitia diu vti possit, nisi naturam ac vitæ instituta iam inueterata mutare velit: quod durissimum est, & quasi impossibile. Sed hanc morum ac vitæ dissimilitudinem perspicere non minus difficile, quam raræ prudentiæ est opus.

Vitæ similitudo attendenda in candidato.

Quamuis autem eorum, quos ad Pontificatum euectum iri, opinio est, inclinationes, studia & affectus considerandi sint, non à Cardinalibus tantum, sed à Regibus etiam & Principibus, qui omnes vni magis fauent, quam alteri, non tamen Amori tantum tribuendum est, vt publica vtilitas seponatur, sed opera danda, vt Amor vtilitatem sequatur, non vero vtilitas (publica inprimis) amoris causa negligatur.

Et hanc quidem diligentiam ipsi Cardinales, qui Principum alicui vel obligati sunt, vel propinquitate coniuncti, adhibere debent, vt si rebus ipsorum conducat, Pontificem habere mitem & humilis prosapiæ, talem cuiuscunque sit factionis, vel à quocunque is propositus sit & commendatus, acceptent. Idem faciant, si magnanimum aliquem, & nouandis rebus opportunum Pontificem res ipsorum desiderent: neque dubitent, quin quocunque cum alio Principe

Natura hominum ad vtilitatem adaptantur.

diuersæ factionis se coniunxerint, postquam quis factus sit Papa, is statim ad eum, quem rebus suis maxime arbitratur opportunum, sese sit applicaturus. Ac propterea fuerunt nonnulli, qui aliquibus suffragari noluerunt, eo tantum, quod ab aduersariis fuissent propositi: atque ita passionibus suis indulgere, quam commodi alicuius, quod ipsi consequi non poterant, causâ æmulis gratificari maluerunt.

Tam certum, quam verum est, recens factorum Pontificum amicitias inprimis esse vtiles. Tunc enim maxime liberalitatis fontes ii recludunt. At illud quoque perpendendum est, eis, quæ initio quis acceperit, beneficiis, damna quoque & incommoda sæpe annexa esse. Qui vero aliquid in seipsis deprehendunt, quod ad Pontificatum consequendum adiumento ipsis esse possit, operam dare debent, vt id augeatur potius, quam minuatur: itaque semper vitam, omnesque suas actiones instituant, ac si omnium oculi in ipsos sint defixi; & ex quouis vel minimo facto de voluntate ipsorum homines facturi sint iudicium. Solent enim, qui opinione sunt frustratos se vident, amorem in odium erga eos; à quibus decepti sunt, mutare.

Amor in odium sæpe vertitur.

Nouitii Cardinales, vt primo statim conclaui in Pontifices eligantur singularis virtutis excellentia, aut insigni amicorum Cardinalium numero muniti atque instructi sint necesse est. Est enim nouitas illa tam odiosa, vt non tantum veteres, sed etiam è nouis multos aduersarios habeat, & iniquos. In Pontifice quidem eligendo aliis studiis Principes & Prælati Ecclesiastici, aliis seculares ducuntur. Hi quidem quantumuis Catholicæ Religionis sint studiosissimi, magis tamen propriæ vtilitatis respectu mouentur. Idcirco Pontificem plerique malunt, qui animo timido sit, & sollicito, quam prompto, ac vehementi; vt bonis Ecclesiasticis, quæ in ipsorum sunt ditionibus, tanto liberius vtifrui possint.

Quod si vel Rex Franciæ vel alius quis Princeps Pontificem desiderent, qui animo magno sit, & elato, non equidem id eo faciunt, quod Sedis Apostolicæ dignitatem, atque amplitudinem auctam cupiant; sed vt eorum consiliis ad res in Italia nouandas vtantur. Hispaniarum quidem Rex aliique Principes, qui ditiones suas pacifice possident, Italiæ quieti vnice student; ac propterea iis, qui illustri prosapia magnisque opibus subnixi, inquieto sunt animo, minus fauent: quod idem sine dubio Rex Franciæ, si tantum terrarum in Italia possideret, facturus esset.

Principes Pontificem cupiunt quisque suis rebus vtilem.

Quoniam vero quietis in Italia conseruandæ præcipuum momentum in tali Papa est positum, qui humilis sit conditionis, ac nullis factionibus addictus: solent iidem omnium huius farinæ Cardinalium fauorem, quibus possunt officiis sibi conciliare, eosque obnoxios sibi facere. Et quamuis plerique omnes honestis sint orti natalibus; minor tamen est numerus eorum, qui è potentibus ac illustrissimis familiis genus ducunt.

Illustres deterioris sunt conditionis.

Tametsi autem hi præ cæteris multa Pontificatus consequendi habeant adiumenta; sæpe tamen spe sua, & votis excidere eos videmus. Id inde fit, quod quum variis officiis, quorum ob diuitias & auctoritatem amplissima ipsis suppetit materia, reliquorum studia adiungere sibi facile possent, existimant tamen, quemadmodum in via communi propter generis splendorem omnes illis libenter cedunt, ita hoc quoque licet maximum in terris munus, suæ authoritati & præeminentiæ deberi. Interim vero ipsi quoque in varias scinduntur factiones, neque illud cogitant, id maxime tempus à Cardinalibus humilioris conditionis expectari, ac captari, ad vlciscendas potentiorum iniurias, & in excludendis illis initio quodammodo satagere. Sic enim existimant, quum antea tam insolentes eos, ac parum gratos, & beneficos experti sint. multo eosdem ad summum fastigium euectos, insolentiores ac iniquiores futuros, & facultates ad quemuis alium potius vsum, quam ad tenuiorum Cardinalium, quorum opera iam non amplius egent, necessitates subleuandas collaturos. Sed & hoc idem tanto minus facturos eos credibile est, quod Apostolicæ Sedis opes non adeo magnæ sunt, vt sumptibus in Rempublicam faciendis multum supersit. Quocirca erga Cardinales eiusmodi merito illud vsurpari potest, quod Maherbal ad Annibalem dixisse fertur, Non omnia vni à Deo data esse: siquidem quum his fauoris & opum abunde sit, iis tamen vti nesciunt. Idque tanto minus in ipsis ferendum est, quod si recte iis vterentur non solum bonam Christianæ Reipubl. operam nauare, verum etiam reliquorum Regum ac Principum studia & conatus in eligendo Pontifice facile eludere ac impedire possent: reliquorum Cardinalium animis ex collatis prius in se beneficiis, in maioris liberalitatis spem erectis.

Humili. Cardd.

Qui non ante viam sibi ad Pontificatum sternunt, sed vsque dum Sedes vacat, expectandum sibi putant, vehementer errant ac spe sua vt plurimum frustrantur. Tum enim amicos haberi, non iam demum facere oportet: omnesque magis grati pro acceptis beneficiis animi declarandi desiderio, quam incerta spe remunerationis ducuntur. Quid, quod illa ipsa officia, quæ tum conferuntur, quum eorum remunerandorum tempus tam propinquum sit, & parum grata sunt, & vix bona conscientia acceptari possunt? Necesse ergo est, vt eorum maxime, qui præ cæteris magno sunt animo, & quorum magna apud reliquos Cardinales est authoritas animi prius disponantur, & beneuolentia & fauore nobis deuinciantur. Cuius quidem rei consequendæ nunquam deest occasio, modo quis ea vti velit. Et hic quidem sæpe sola gratificandi voluntas, quam ipsum beneficium, gratior est & acceptior, & beneuolentiam interdum maiorem acceptum conciliat beneficium, quam præstitum, apud potentiores præsertim; quibus illud satis est, si sentiant se amari, & magni fieri; & futuri officii spe beneficium à se requiri gaudent.

Prepar... da sibi ad Pont...

Magn... mores,

Ratione

Ratione vero caret illorum excusatio, qui dicunt, à tali ambitione se abstinere, ne viuentem offendant Pontificem: neque enim illud potest displicere Pontifici, vt de amicis quis benemereri studeat. Imo vero id vnumquemque decet, & amici hisce modis quæsiti ii sunt, qui in Conclaui procurant pro candidatis, cum præsertim minime conueniat, eum, qui ambit Papatum, de se ipso ea prædicare, quæ cæteros ad illum eligendum mouere queunt. Idem faciendum est cunctis Principibus, qui amicos in Conclaui habere volunt: qui immerito alioqui conquerentur, dolebuntque eam sui rationem habitam non fuisse, quam magnitudo sua postulare videbatur. Quod tanto magis ipso um auget culpam, quia præcipua Ecclesiæ membra, quæ sunt Cardinales, beneficiis suis non cohonestantes, merito ingrati animi arguuntur, cum ab eadem Ecclesia facultatem redituum Ecclesiasticorum dispensandorum impetrauerint. Neque vero aduersatur, quod nonnulli asserunt, prouincialia beneficia & sacerdotia in eos conferenda, qui sunt eiusdem prouinciæ: nam hæc lex potius ob vtilitatem prouincialium, principumque sancita est, quam propter zelum religionis: nam æquum est, vt qui ipsis prouinciis præsunt, quales sunt Cardd. saltem per modum pensionis iisdem commodis perfruantur. Adeo vt si Principes aliquando videntur amicis carere, id ipsis imputandum: An vero amicis indigeant, ipsi bene norunt, cum experimentis plurimis non ignorent, quantum beneficio, aut detrimento eorum Pontifex male vel bene erga eosdem animatus efficere possit. Si vero dicant, Pontificem nobis conciliabimus post ipsius creationem, fallitur sæpe hoc axioma; præterquam quod longe vtilius est prouidisse, & huiusmodi incommodo occurrisse.

Cardd. beneficiis afficiendi.

Vias diuersas ad Papatum habent candidati: alii enim horum propius, alii longius à Pontificia dignitate absunt. Hos illis, præsertim factionum Principibus, seruitium & operam saltem ostentare oportet: nam hoc casu non modo ipsorum gratiam lucrabuntur, sed eorum etiam, qui propositi fuerunt: qui profecto, vbi se à Papatu exclusos viderint, libentius illis fauebunt, quos sibi fautores experti fuerint. Verum illi, qui magnum alunt spem, ii non facile adduci debere videntur, vt prompte adiuuent alios ad Pontificatum, ideoque amicis suis inseruire difficilius queunt. Sed ex alia parte inofficiosi esse non debent, nam vno eodemque tempore & eos, qui propositi sunt, & eos, qui proponunt, à se abalienarent.

Classes Cardd. diuisa.

Ad hanc difficultatem aduertitur alia, quod cum in principio conclauis pleræque fiant exclusiones, rogabuntur forte, vt iisdem oppugnationibus, siue exclusionibus aggregent sese: quam rem si effecerint, certi sunt, eum, quem exclusferint (si modo humani sensus aliquid habuerit) nunquam erga eos bene affectum esse posse: si vero non effeceriut, capita, principesque exclusionum abalienant. Et hæ

In plerisque casibus prudentia cur[...]a est.

difficul-

difficultates adeo difficulter explicari possunt, vt non modo bonum in iis iudicium, sed bona etiam fortuna requiratur.

Iudicium illud adhibendum est, quod si tamen cogitur sua studia declarare, ad fauorem principum in conclaui potentiorum inclinet. Verum profectò ii candidati, qui ob egregias dotes Papatum merentur à principibus factionum tali circumspectione, atque iudicio tractandi essent, vt ne in difficultates inciderent. Deberentque iidem principes omnem maleuolentiæ causam ab iis amouere, sibique potius eam attribuere, & ambitum eo pacto instituere, vt candidati possent sua suffragia cæteris Papatu dignis concedere absque læsione principum; nisi tamen obstaret iusta aliqua ratio vel ob gradificandum principibus, quibus manifeste deuincirentur, vel propter priuatas alias causas, quibus legitime se excusare possent; & persuadere, cum negant, non ex ipsis repulsam prouenire, sed ex necessitate, quæ illos cogat inuitos. Etsi autem eligi cupiunt, non ideo per se ambire eos oportet: debent nihilominus gratis modis eos suscipere, qui colloquii causa ad ipsos accedunt, & quandam modestiam præseferentes, quæcunque de Pontificatu euenient, alienæ humanitati, non suis meritis attributuros se profiteri.

Capita factionũ q... lia esse ... berent.

Ostendant præterea, quodcunque auxilium oblatum non modo sibi pergratum accidere, sed profiteantur illud auxilium maximi fore momenti, sibique charissimum: etenim omnis homo natura hominem iuuare desiderat, illudque adiumentum, quod præstiterit, sibi cupit, aliquam parere grati animi significationem ab eo, in cuius vtilitatem procuratum est.

Officioso ... gratiis ... bentis es... portet, ...

Idcirco dies atque noctes ad alloquia promptissimos semperque ianuis apertis esse oportet, imo aperto etiam vultu, ac fronte præbendaque benignitatis, & officii eximia expectatio.

Eius vero, quo cum sermo habetur, natura ac vota exploranda sunt, eidemque magnæ insinuandæ spes ad eius desideria promouenda: nam qui spe lactantur, multo officiosiores esse solent cęteris, multoque diligentiores.

Hæc verborum humanitas, incredibile est, quantum prodesse soleat, neque defuerunt plerique eorum, qui eam aut negligentes, aut nescientes, occasiones non amplius redituras amiserunt.

Qui ambitum dirigere debent, eos oportet præteritorum Conclauium exactam habere notitiam, & re ipsa perspexisse præcipuas causas, vnde quis repulsus fuerit à Papatu, aut ad eum sublatus. Proinde non ignorent, tempora distinguere, ac diiudicare, in quo statu olim, & in quo præsenti tempore sese res habeant: noscant mores, ac præcipua non modo Cardinalium omnium, sed etiam eorum, qui ipsis famulantur, studia ac desideria: scrutentur amicitias, quas vicissim habent, & qua de causa: & quousque fauor exterorum Princi-

Præterit... mitiorũ ... ctiones ... scenda, ... cum præs... tibus co... paranda, &c.

pum, eo-

pum, eorumque, qui Principes in Conclaui referunt, iis profuturus, aut præsto futurus sit.

Eloquentia & audacia iuncta auctoritati prosunt.

Præter hanc notitiam oportet eos ad negotium aptos, & ad explicanda animi sensa efficaces esse, vt ea persuadere queant: sæpe enim accidit, aliquem perspicacem in rebus intelligendis, at in iis eloquendis rudem esse: quod perinde est, ac si non intelligeret: sed & necesse est eos audaces esse: nam quędam nonnunquam contingunt, in quibus ille superior euadit, qui contra audentior fuerit: Et quamuis huiusmodi audacia naturæ debeatur, tamen oportet eam ab egregio aliquo stemmate destitutam non esse, vel à factione asseclarum numerosa, vel ab excellente virtute: nam quicunque absque aliquo harum rerum subsidio audentior esse vellet, is profecto deluderetur potius, & rem turbaret, quam audiretur, remue emendaret. Sed ante omnia conuenit, vt temporum momenta cognoscant, & opportune capere non ignorent.

Denique nullum fere vtilius documentum in conclaue afferri potest, quam vt capita, principesque factionum nunquam non attendant, & negotio inuigilent: nam si diu duraturum est, varias induit formas, eorumque sagacitas, atque industria multas inde vtilitates colligere potest.

Pares cum paribus aggregantur.

Neque vero admirentur, quod fere semper principum & capitum mentio interseratur, neque peculiares cuilibet Cardinali regulæ adscribantur, cum præsertim dici soleat, quemlibet Cardinalem in Conclaui tantundem posse: nam eo tempore cum vnusquisque cognoscat, se vnum parum proficere posse, necessario adhæret alteri, sicque diuersis de causis & respectibus diuersas ineunt amicitias: quod si, verbi gratia, boni sunt, & Reipublicæ studiosi cum similibus coniunguntur: si alicuius vtilitatis gratia ducuntur, cum iis, qui eodem respiciunt, congregantur, & conspirant. Ideoque cum dicitur, cum tot capitibus & sententiis agendum esse, non est verum: nam statim atque aliquis ambit, semper ab eo regitur, qui illius ambitus promotor esse potest, cum inter multos oporteat, aliquem aut auctoritate aut prudentia cæteris præcellere: quibus rationibus caput & princeps ille fere semper suas ipsius vtilitates respicit, promouetque.

Omnium habenda ratio.

Nunquam satis monetur, quod nunquam non animaduertendum est, & raro animaduertitur: hoc autem est. In Conclaui omnium habendam rationem, & quemlibet timendum esse, & efficiendum, vt ambitus ita à principio ad finem ordinentur, ne inuitis principibus factionum Pontifex creari possit: hinc siquidem dignoscitur, quantum ista præmeditatio atq; ordo prosit, quia in principio capita cum sequacibus suis coniuncta possunt celebriores ac meliores candidatos excludere, quales sunt, qui futuri Pontifices populari voce acclamantur. Quod cum ita se habeat, tanto credibilius est eodem ordine

ac con-

ac conspiratione minores candidatos excludi posse, & à Pontificatu, quem plerunque assequuntur, arceri: Et nihilominus, vel quia vnde non valde timetur, ibi minor cura collocatur, vel quia homines perpetuo vigilare, & omnibus horis bene prospicere nequeunt, semper imparati vel coguntur candidatum propositum quem nollent, minoris dedecoris ergo, approbare, vel cum periculo subitam exclusionem machinantur.

Vt in bello, ita hic quoque peccare bis, vix licet: cumque aduersarius præparatus, & vigens, atque instans habeatur, & qui errores alienos in victoriam sui conuertere festinat, hinc fit, vt parui errores in Conclaui commissi grauissimi euadant, minimeque voluntatum, siue propitiæ sint, siue aduersæ, mutationes maximos pariant effectus: quippe valent Papatum donare, aut auferre: & ratio est, quia amici statim iuuari, inimici verò statim offendi possunt; & animorũ propensiones incitantur à plerisq; adeo, vt partim ex effectu suo, partim ex aliorum persuasione eo temporis momento nihil aliud perspiciant, nisi quod sibi suggeritur à timore, vel obstinatione, seu ambitione, aut desiderio vindictæ, siue quocunque illorum affectuum, qui omnes hominum cogitationes breuis horæ spatio inuertunt. Dumque affectus ille vrget, adestque, etsi rerum futurarum status ob oculos versatur, statim cogitant, quod communiter similibus in rebus cogitatur, hoc est, magnitudinem beneficii, quo electus in Pontificem afficitur, posse damnis quibuscunque occurrere, quæ ratio in contrarium adduxerit. Idcirco aperte cernimus, quotiescunque consilium capitur, vel nimium festinando, vel nimio affectu, semper in errorem incidi: nam festinatio tempus eripit ea conquirendi, quæ ante conclusionem regi consideranda fuerant; affectus autem adeo impedit, occupatque animum, vt nihil sinat cognoscere, nisi quod eo momento angit & vrget.

Errores præcauendi.

Consilia imperfecta vnde.

Verum ad hæc duo duæ aliæ res non minoris momenti accedunt: etenim inueniuntur nonnulli, qui etiamsi ab affectibus immunes existunt, satisque temporis habeant ad res examinandas: nihilominus propter quandam animi inconstantiam atque torpedinem, vel propter continuam negligentiam, quam in rebus suis adhibere consueuerunt, nihil vnquam boni efficere posse videntur.

Atque equidem hæc quatuor hominum genera, si conquerantur, quòd negotia votis suis minime respondeant, summa iniuria conqueruntur: oportebat enim, ab se nihil eorum, quæ facienda erant, prætermitti; deinde si ex animi sententia res non successit, tum iustius conquererentur.

Verum nunquam admiratione dignum est, si quis vel incogitanter, vel stolido quodammodo, vel affectu aliquo obcæcatus, vel nimia festinatione aliquid aggressus fuerit, quod negotium illud exitũ minus prosperum sortiatur: imo inter miracula collocandum erit,

Quatuor hominum genera male cõsulunt: festinantes: cupidi: inconstantes: negligentes.

si bene

ſi bene ſucceſſerit, & ſucceſſus ille ex miſeratione diuina magis quam humanis meritis emanauiſſe putandus eſt.

Inter capita Principeſque Conclauis quidam aliquando ſunt, qui etſi virtute, quæ ipſos deceret, deſtituuntur, tamen aliorum Duces exſiſtunt propter auctoritatem: quod ideo fit vel quia nepotes ſunt præteriti Pontificis, atque ideo multos habet addictos ſibi Cardinales, vel quia Italorum Principum, quorum plerique ſummam rationem habent, miniſtri exiſtunt. Huiuſmodi homines ſi virtute deſtituti ſint & ſe deſtitutos eſſe animaduertant, ab iis, quos inter ſuos ſapientiores cognoſcunt, conſilium mutuo accipient: at ſi ſufficientes ſeſe putauerint, neque tamen fuerint, vt plurimum errare conſpiciuntur, neque eos quidquam iuuat moneri à quopiam, ſiue doceri.

Errorum cauſa frequens vnde.

Quotieſcunque ſimiliter dicta Capita auctoritate pollerent, ſed nihilominus vellent Pontificatum ſibi vendicare, in magnas ſeſe implicant difficultates: nam tantæ magnitudinis cupiditas omnem ſuperat cupiditatem: proinde nunquam videntur eos libenter audire, qui diuerſas à conſiliis ſuis conditiones proponunt, exceptis iis, à quibus opem aliquam ſperant. In quo deſiderio magis ac magis immorantur, quia cæteri ad Pontificatum adſpirantes, qui diuerſæ ſunt factionis, vt eorum ſtudia lucrifaciant, ſua ipſis offerunt ſuffragia: quæ nihilominus plerique actu ipſo denegarent, ſi ea ambienti profutura ſuſpicarentur. Verum tamen interim eius ſpem lactant, neque ſinunt alio mentem conuertere.

Pertinacia deponenda, occaſiones noſcenda.

Pontificatum cupere & ambire bonum eſt; ſimiliterque dare operam, vt conclaue parumper differatur, vſque quo res ſuę componantur, bene eſt: ſed exploratis voluntatibus eorum, qui fautores ſeſe profitebantur, non debet Princeps pertinaciter ſuam opinionem defendere, eoſque audire, qui propter eandem ambitionem Conclauis diuturnitatem deſiderant: nam propter huiuſmodi pertinaciam illuc deuenit, vt Pontifex abſq; eorum conſenſu declaretur, vel, vt impetu multorum oppreſſus ſubitæ conſentiat, atque inconſideratæ Pontificis electioni; qui quidem Pontifex putaturus ſit, ſe electum fuiſſe non ob probitatis opinionem, ſed ex opportunitate quadam, ac neceſſitate eligentibus non euitabili. Profidebuntur quidem omnes eiuſdem bonitatis gratia ad eum eligendum conſenſiſſe, eoque prætextu timorem honeſtabunt itidemqne aduerſarii eodem prætextu intimam animi moleſtiam obtegent, & vtraque pars conſcientiæ ſuæ ſatisfeciſſe prædicabit: ſed Cardinalis ille, qui ex his controuerſiis emerſit Pontifex, rem totam optime percipiet, & pro tanto beneficio ciuilem ſolummodo obligationem quandam debebit: neque ideo illos tanquam bonos & Reipub. amantes exiſtimabit, ſed pro re comperta habebit, ſi malitia conatus eorum adiuuare potuiſſet, ipſius etiam, nedum ſolius virtutis ope vſuros fuiſſe.

Beneficia ex animo dantis metiuntur.

In ambitu agendo duabus oportet insignitos esse conditionibus; altera in suffragiis disponendis, altera postquam disposita sunt, in iis ordinandis ad peragendam electionem.

Partienda munera.

Plerique in prima conditione præpolluerunt, in altera nihil efficientes. Oportet, principes & capita partium pluribus administris vti, sciantque, si onera & officia distincta habuerint, id totius negotii salutem fore, & Caput siue principem illum, qui vel ob ambitionem, vel propter paruam intelligentiam ex se ipso omnia facere, vel suis assectis artificiose vti vult, semper futurum causam confusionis: similiterque in Conclaui omnes vereri debet: neque minor cura collocanda est in minoribus hominibus ordinandis, quam quæ in maioribus adhibenda sit: quinimo caput factionis adeo præparare se debet, vt cum aduersarii Papam aliquem creare voluerint ex illis, quos probat, eum creare nequeant, nisi ipse creationem fouerit, ne derisui habeatur, eique necesse sit cum multitudine accurrere omnium rerum ignaro: etenim exploratum est, quoties Card. incogitato coguntur alicuius electioni consentire, electum, etsi olim amicissimum, nihil ei debere.

In arena capiendum consilium.

In Conclaui non possunt ea consilia, quæ extra conclaue cepta sunt, constanter retineri: nam res nouæ cogunt hominem eo pacto se defendere, quo lacessitur, & aduersarium ab ea parte ferire, qua intectum atque inermem se ostendit: idcirco illic plura consilia, modosque plures agendi habere oportet, & ante omnia perpendendum est, an difficultas exequendi sua optata, nascatur ex suo errore, an ex aduersariorum potentia.

Si ex errore & inexperientia sua proficiscitur, & corrigi potest, corrigatur: verum si ex aduersariorum opera manauerit, iiq; bene rem gesserint, tunc opinio mutanda, & minus malum eligendum est. Quod semper consequetur, si modo cuncta præuideantur, & rei status consideratur, & æquitati congruæ conditiones minime refellantur: quæ conditiones ab aliis factionum principibus dubio procul semper accipientur, antequam certam conceperint spem creandi Pontificis, quem præ omnibus ipsimet exoptant, vt effugiant periculum, quod Conclauis ambiguitas secum affert: vbi quotiescunque mediocre aliquid hodie obtineri possit, non est procrastinandum, vt melioribus potiamur, quia nullus vsquam locus, atque ille, insolitis & incogitatis rebus æque variatur.

Dimidium plus toto.

Primum, capitibus factionum curandum est, vt securam in manibus habeant exclusionem illorum, qui extra eorum factionem Paparum ambiunt: quod si inter suos illam exclusionem non habuerint, quærenda erit inter alios: etenim multos inuenient, qui contra aliquem conspirabunt, vel qui nolentas tam fa-

cile Pontificatus ſpem deſerere, in omni excluſione diu inſeruient: imo hoc ſtudium quærendæ excluſionis aliquando in cauſa eſt, vt qui antea aduerſabantur, ſimul verſando amici fiant, vnde exoritur Pontificis electio, adeoq; amicantur inuicem cum iis, à quibus opem acceperunt, vt ſi forte caſus ita ferat, per inconſultam beneficentiam ille fiat Papa, de quo nunquam antea cogitatum fuerat. Verum quia excluduntur aut inimici, aut amici, ne ſcilicet ob ius imperii, aut aliam ob cauſam amicitia in inimicitiam conuertatur: primæ excluſiones palam tractantur: aliæ maxime cautæ eſſe debent, ne ſua ſponte, ſed ex accidenti, aut ob difficultatem factæ eſſe videantur: cumque celari affectus non poteſt, & periculum prope adeſſe cognoſcitur, ne amici abalienentur, decet prætermittere excluſionem & electionem diuertere, eligendo aliquem factionis contrariæ, qui eodem damno te afficere nequeat, quo alter ille amicus potuiſſet.

Duplex oppugnatio amicorum, & inimicorum.

Et hæ ſunt potiſſimæ excluſiones, nam quæ fit procraſtinando & pręuidendo, vt nihil incogitatum accidat, ea ſuſpenſio potius, quam excluſio dicitur; quemadmodum ea, quæ vnius cauſa fit, pertinacia eſt, quæ frequenter cum damno pertinacis infringitur. Excluſio, quæ fit propter Reipublicæ reſpectum, vel ob priuatam inimicitiam excuſatur, cum ob rei neceſſitatem, tũ quia, excepto vno aut altero, non tollitur, quin Papa ſingulis momentis creari poſſit.

Capita candidatos lactent ſpe.

Quælibet factio habet ambientes Papatum: quos princeps factionum in eo affectu innutrire debet, nam ſi eos inhabiles declararet, videretur illos contemnere, & contemptus audaciam gignit, vnde res nouas, atq; periculoſas tentant: quod ſi audaciæ addatur auctoritas, vel ſingularis aliqua vtilitas maximas turbas ciet. Ideo capita faueant ſuis, & deſiderium ipſis inſeruiendi oſtentent, efficiantque, vt per alios, vel per negotium ipſum illis contradicatur: nam qui etiam iure contradicit alicui, is contradictione animum alterius nunquam non lædit.

Per alios contradicendum.

Verum ex aduerſo, ambientes papatum, etiamſi à capitibus ſuis aperte recuſentur, non ideo debent iis iraſci, & inimicitias indicere, etſi qui ambiunt, illuſtris ſanguinis eſſent, & dubitarẽt, ipſos Reges, quibus ſeſe ſubdiderunt, cauſam eſſe eorum excluſionis; imo non intelligere ſimulent, & Regis voluntatem Cardinalibus abſcondant, ne, qui Regibus addicti ſunt, difficiliores ad ipſos promouendos efficiantur. Quamobrem conſultius eſt, ſiue illuſtris ſit ſanguinis, ſiue non, vt ſimulet, ea ſe credere, quæ minus credit; nam hoc modo, qui contradicturi ſunt, lentius id agunt, & amici poterunt facilius adiuuare: adeo vt nunquam expediat, ſe abalienare ab iis, qui nobis contradixere, tametſi alium

Iniuria diſſimulanda.

elege-

elegerunt; etenim iterum fauere poterunt, præsertim quia quo senior quis est, eo Pontificatui aptior.

Quod si nihil aliud contingeret, id saltem lucrifacit, quia mitem animum, neque iniuriarum memorem præsefert. Quæ res omnes decet, qui religionem & mores bonos profitentur. Verum si hæc fastidium pariunt, & ad ea, quæ in ipso Conclaui agenda sunt, reuertere placet, dico, Papabiles eo minus irasci debere, quo maiores sunt occasiones, quibus mutantur voluntates hominũ: proinde accidit sæpenumero, vt qui infenso animo recusabatur, is paulo post, vel deterioris formidine, vel alterius lædendi causa promoueatur: & in Conclaui minima offensio, vel gratificatio magis mouent, quam summa antehac beneficia, siue iniuriæ: adeo ducuntur homines magis sensu pręsentium rerum, quam pręteritarum memoria, ac futurarum prouidentia. Quocirca attentum ac vigilantem esse oportet, vt occasiones benefaciendi capiantur: quia per modicam moram perduntur, neque vnquam reuersuræ sunt.

Præsens iuria, ac beneficiu potentia

Affectiones autem singulorum illic scire, non est difficile, quia vnusquisque libenter amicorum merita, aut defectus enarrat, & vires aduersariorum examinat, modo adsit audiendi patientia, quæ quidem rerum agendarum fundamentum est: & quicunque magis disserere cupit, quam audire, is magis docet, quam discit.

Capita factionum oportet suffragatores multos habere, nec non ministros, qui eorum voluntatem exsequantur: singulis vero cura peculiaris demandetur, vt eos obsideant Cardd. quibus cum authoritatem habent, aut confidentiam, quosve magis norint, vt facilius eos ad timorem, aut ad spem allicere, iisque persuadere possint: nam quemadmodum non omnes Cardd. cum quolibet Cardinale conueniunt, ita variandæ sunt rationes, ideoque summo iudicio authoritas, & industria adhibenda est, vt contrariæ factionis consilia explorentur, quem Cardinalem cogitet promouere, quibus suffragiis, quæ sit suffragantium firmitudo, quæ causæ fauendi: inuenienturque nonnulli, qui nihil fautorum habere putabantur, & re ipsa plurimos habent, & alii plurimum authoritatis habere videntur, qui nihil possunt: sunt deinde sui distribuendi, vt singuli suum munus exsequi sciant, & vbi iubeatur, conuenire possint: nam quotiescunque aliquem propositum intelligent, quem ipsi nolint, statim remedium reperietur, quo repulsam patiatur. Ad quę suis amicis vtendum est; nam fides fidem parit, & vnusquisque gaudet capiti suo vtilis esse, & aliquid cum honore suo alicubi elaborauisse. Sed rerum summa iis tantum committenda est, qui dotibus prædictis insigniuntur. Amici non minori diligentia detinendi sunt,

Ministro[rum] vtilitas.

Sui, & a[mici] quom[odo] habend[i]

& officiose tractandi, quam alieni sibi conciliandi: ideoque singulorum necessitates, atque cupiditates explorandæ, eosque ita principes illectent, vt aliunde spes suæ non dependeant, quam à capite suo: sæpiusque cum iis disserendum, & reddenda ratio eorum, quæ ad aduersarios pertinent: nam de intimis suis cogitationibus cum iis tantum communicare debent, quos magis addictos esse sibi cognouerint, vel minus de suis vtilitatibus cogitantes. Cum suis amicis dexterrime agant, æque se illos promouere velle profiteantur, ostendantque, ex difficultate negotii potius, quam ex defectu voluntatis eos non promoueri: alioquin animis alienabuntur, & se contemptos putabunt.

Solent autem Cardd. de eligendo Pontifice cogitare vel ante conclaue, vel postquam illud ingressi sunt. Primo modo, nondum apparentibus iis impedimentis, quæ plerunque postea incidere solent, eum Papam creare cogitant, de quo maximam sibi beneuolentiam pollicentur. Altero illo modo, si consilium mutare necesse sit, ei plerunque student, quem si non amicissimum sibi, saltem minus iniquum fore arbitrantur. Quapropter nemo Cardinalium, etiamsi multa sibi obstare animaduertat, si quidquam habeat in se tali munere dignum, spem eius consequendi abiicere debet. Nam quemadmodum ob summam in loquendo libertatem, qua omnes sede vacante vtuntur, nullius vitia & defectus latere possunt: ita sæpe res circa eligendum Pontificem eo redigitur, vt vitia, & defectus eiusmodi non æstimentur: siue quod qui ab aliis propositi sunt, maioribus laborent; siue quod is, qui ab alio commendatur, tametsi melior, parum tamen amicus, vel rebus aliorum opportunus fore credatur. Nullum quidem tantum est vitium, quod non tolerabile aliquando existimetur, & pro minus malo accipiatur; ita suadente scilicet rerum statu, & tempore, siue occasione: quæ quidem in conficiendo quolibet negotio vtramque quod dicitur, paginam implet.

Nemo spem suam abiiciat in tanta casuum varietate.

Periculum facere, an aliquis de suis Cardd. euehi possit, etsi effectus non sequatur, haud improbandum est. Et in hunc modum innumera colligi possent documenta, prudentibus cognitu haud difficilia.

AD PRÆLATVM IN HISPANIAM MISSVM, VT CVM Rege conclusionem fœderis tractaret inter pium V. Regem & Venetos.

DISCVRSVS SEXTVS.

PONTIFICIS magis, quam cuiuscunque alterius partes sunt ob authoritatem, qua insignitur horum temporum occasione, cônfœderationem tractare inter Venetam Remp. Regemque Catholicum. Etenim eius Beatitudini præcipue spectant huiuscemodi negotia, & ab ipso omnia monita suscipienda sunt filiali charitate, atque obedientia: præterquam quod eius naturæ Pontifex est, vt nullus Principum ab eo quidquam sinistri suspicari queat, quasi eius Sanctitas contra ipsum machinatura sit. Nemo melius Põtifice, qui arma spiritualia solus tractat, diuertere contrarias Principum cogitationes potest, aut impedimenta à quocunque Principe amouere.

Necessitas fœderis ineundi.

Hisce vero temporibus quasi cœlitus demissa videtur occasio connectendi Venetos cum Rege Catholico: cum enim illis Turca bellum indixerit, neque aliunde quam à Catholico Rege auxilium habere possint, neque ex se ipsis diuturno tempore sua defendere valeant: neque item solus Catholicus classibus suis regna sua mediterranea satis custodire possit, reliquum est, vt hi duo Principes coniungantur, cum neutrius littora tuta sint, propterea quod Turcica classis momento quælibet inuadere potest: at coniunctis viribus, repellendo non solum hosti, sed etiam aggrediendo sufficient.

Vtilitas fœderis.

Idcirco ambigendum videtur, vtri magis hoc fœdus exoptãdum sit, Venetis, an Catholico: verum id citra omnem dubitationem est, temporum constitutione inuitari vtrumq; , imo cogi ad consociandas vires, præsertim conditiones proponente, atq; tractante Pontifice. Hæc societas vtrisq; Principibus maximæ cedet vtilitati, cũ propter pericula, & sumptus, quos pariter

 euita-

euitabunt, tum propter commodum, quod consequentur, tum etiam propter spem amplificandi imperii.

Euitabunt periculum alicuius oppidi, aut vrbis amittendæ: sumptibus parcent, quia classem Turcica forte potentiorem, & offensioni idoneam simul facilius sustentabunt, plus expensuri, si defensioni tantum insistentes, diuisim sua custodient.

Magnum vterque Princeps commodum obtinebunt propter eorum in Lombardia ditiones, & propter quietem, ac securitatem subditorum. Spem etiam fouebunt finium ampliandorum, quia eodem sumptu, quem impendunt solius custodiæ, ac defensionis gratia, classem detinebunt egregiis patrandis facinoribus idoneam: & in eadem classe instruenda perseuerantes, Turcarum subditis animos addent ad res nouas moliendas, cum in præsens minime audeant, omnis auxilii spe destituti.

Classes coniunctæ Turcis formidabiliores.

Ad postremum, optime instructa classis sumptus minuit, domumque Principis in tuto collocat, & spem alienas regiones occupandi multiplicat, remotasque Prouincias, earumque vires connectit pontis instar, quemadmodum antiquæ & recentes historiæ demonstrant.

Quod si hoc fœdus inibitur, tutum ac stabile futurum est: neque enim Veneti Regem, aut Rex Venetos timere debebit, cum modo præteritorum temporum cessauerint suspiciones, cumq; vtraque pars à Turcis lacessita sit, & communi periculo ad amicitiam coeundam persuadeantur.

Vtriusque Principis natura ea est, vt boni vicini esse velint, imperiique sui fines tueri absque vlla Monarchiæ occupandæ cupiditate.

Facilitas ineundi fœderis.

Neuter solus Turcæ commode resistere per se potest, & suæ salutis causa socius socium nunquam deserturus est. Quod attinet ad contributionem expensarum, haud magnam hæc res difficultatem secum afferre videtur, quoniam maritimæ necessitates æquales sunt, neque præteritorum fœderum exempla desiderantur.

Similiter prædæ diuisio, quæ iuxta proportionem esse deberet, nihil afferre videtur difficultatis. Et sanctissimus P.N. huius rei arbiter, ac moderator omnem suspicionem difficultatis amoueret.

In idem fœdus conueniendi locus cæteris Principibus non modo reseruandus est, sed etiam inuitandi sunt, incipiendumque à Cæsarea Maiestate. Verum quia instat discrimen, idque celeritatis indiget, ideo in aliud tempus dictæ contributionis tractatio differenda est, neque item cogitandum modo de prædæ diuisione, aut de modo cæteros Principes in eandem cōcor-

diam

diam colligandi, sed apprime necessarium est in præsentia, cum Rege Catholico, cui classis non deest, negotium incipere, mox illius consensu cum aliis Principibus agere. Igitur exemplo curandum est, vt Rex, qui suorum regnorum defendendorum gratia, præsertim Golettæ, & Melitæ ergo, classem in Siciliam mittere tenetur; eam reuera mittat quamprimum, illudque vendat, quod cogatur donare, hoc est, mittat ipsam ad preces Pontificis, & in auxilium Venetorum; hoc autem principium erit, quo Veneti in perpetuum eius Maiestati obligabuntur: mox melioribus conditionibus cætera stabilientur. Regem, qui senex licet, generosæ tamen naturæ est, ratio illa vehementer commouere poterit, Turcam nulla alia de causa aduersus Venetos arma mouere ausum fuisse, nisi quia confidit, eius Maiestatem ipsis opem ferre minime ausuram, vtpote à Mauris rebellibus impeditam. Rex perpeti non debet, vt nouus Princeps Turca f.stu intumescens voti sui compos fiat: crescerent enim ipsi, & Turcis vires, atque audacia, & Christianis diminuerentur. Potest etiam Regi proponi; quanta eius nomini gloria debebitur, si Venetis auxiliatus fuerit; qui quidem satis forte viribus se tuebuntur, at omnis honor eius Maiestati deferet, cunctaque bona euenta viribus, quas Venetis addiderit, attribuentur.

Vendere, quod est n[…] cesse don[…] dare.

Argumen[…] ta ad fœ[…] dus sua[…] dendum.

Similiter ostendi potest eius Maiestati, debere ipsam pro dignitate sua classem instruere, & Christianos vndique defendere: ad hunc enim finem in Hispania fructus bonorum Ecclesiasticorum cum hac expressa conditione ei concessos fuisse.

Si Veneti auxiliis destituti cogerentur aut succumbere penitus, aut iniquis conditionibus assentiri, aduersus Regna eius Maiestatis omnia hostis arma mouerentur. Si etiam Deus Venetis victoriam largitus fuerit, non conducit Regi, vt ipsi absque participatione eius Maiestatis tot incrementa virium, & existimationis acquirant. Quando etiam eius Maiestas nullam habetet causam contra Turcas conspirãdi, nihilominus ea est pietas, & charitas, quam in tutandis, ac protegendis Christianis nunquã non exhibuit, vt cum Venetis se coniungere teneatur: præsertim quia coniunctis opibus classem ꝑpetuo instructam detinentes possunt ambo Christianas regiones mari ab inuasionibus Turcarum defendere, quod alioquin fieri non potest.

Cum vero Turcæ aduersus Catholicum infesto sint animo, expedit Regi Venetos bello implicare, quanto fieri potest tempore, vt ipsis tanquam propugnaculis vtatur, & in imperio ipsorum Turcis finitimo, atque propinquiore bellũ geratur. Si Rex cum Venetis coniungetur, alienis viribus suas & Christianorũ omnium prouincias tutabitur hostisque vires infringet neque timendum est quin veneti leges fœderis obseruaturi sint, cũ

quia necessitate coniunguntur & gratos erga regem sese ostendere debebunt tunc etiam propter huius Turcæ infidelitatem qui pacem solemniter anno præterito stabilitam, hoc anno per summam iniuriam turbat irritamque facit Romæ 15. Maij 1570.

F. M. B. C. Aex.

DE FOEDERE CONCLVSO INTER PIVM V. PONTIFICEM MAXIMUM, & Serenissimam Regem Catholicum & Illustrissimum Rempublicam Venetam seria & grauissima tractatio Clarissimi Viri, N.N. &

DISCVRSVS SEPTIMVS.

VBI, deprecante Pontifice, Rex Catholicus mandatum suum Illustrissimis Cardinalibus Granuelæ, & Pacecco; Oratorique suo Don Iohanni de Tuniga misisset, Serenissima Venetorum Respublica item Oratori Suriano mandauit, vt fœdus inter Pontificem, Regem, ac Venetos tractaret atque concluderet, & mandata vtriusque partis recognita, & approbata fuere. Pontifex Kalendis Iulii, accersitis coram se Regiis Deputatis, Venetoque simul Oratore, longam exorsus est dissertationem, verbis grauissimis, summaque prudentia exornatam, rerumque præsentium statum examinauit, item difficultates, quibus misera Christianitas vexatur, nec non officia, quæ eius Beatitudo minime prætermittenda putauit, primo quidem ad opem diuinam confugiendo, vt scilicet iram suam Deus aduersus piacula nostra conceptam placare dignetur, deinde enitendo, vt vires Christianorum Principum aduersus communem hostem coniungantur, præcipueque Rex, & Respublica fœdere socientur: cuius rei causa cum prius Rempub. interpellasset, & ad vota propensam comperisset, his potissimum temporibus, quibus perfidiæ Turcicæ clarum patitur experimentum, mox Reuerendissimum de Tortes ad Regem miserat, qui similiter Regem optime affectum esse retulit, prout mandata vtriusque partis

Primo Principum mãdata exhibentur.

legi-

legitime concepta demonstrant: Laudauit quoque Oratorum ac Procuratorum prudentiam, vt illos excitaret, etsi credebat, id minime necessarium esse in tam vrgente occasione, quæ ex se ipsa loquitur, hortatusque est, vt sinceris animis concordiam inter suos Principes tractare vellent, atque concludere, ad insolentiam atque furorem huius canis reprimendum, ne maiores vires acquirat: nam sicuti modo aduersus Rempublicam nullo iure bellum mouerat, sic nihil magis in votis habet, quam vt Christianum genus paulatim, & per partes opprimat, quemadmodum hactenus efficit, cum omnia, quæ imperio suo premit, Christianis eripuerit. Postmodum exaggerauit, exemplum hoc apud posteros nostros gloriosum fore, qui quidem iustam habituri essent occasionem nos negligentiæ accusandi, si præsentem opportunitatem neglexerimus, dum manifestam causæ nostræ iustitiam fouemus, etsi contra infidelem hostem semper iuste bellum decernitur: addebat, hostem ignauiæ deditum esse, plerumque turpium affectuum, classem ei disgregatam, imbecillem, nostris viribus facili negotio opprimendam esse, vel saltem fugandam, ac dedecore afficiendam.

Pontificis exhortatio.

Prosecutus deinde est orationem de regno Cypri, adhibendam esse omnem industriam ac vigilantiam, vt penes Christianos retineretur, vtpote per opportunum ad regnum Hierosolymæ & Christi sepulchrum recuperandum: quandoquidem cum pridem recuperatum fuit (quod simplicis monachi hortatu, qui cunctos principes & populos Christianos ad sacrum bellum compulerat, effectum est) oportuit per Thraciam exercitus ducere, quæ res modo factu difficillima foret. Verum Deus D. N. qui Christianos suos deserere non solet, neque continet in ira sua misericordias suas, hanc occasionem eius regni conseruandi, & aliorum occupandorum nobis concessit. Dixit quoque, concluso hoc inter Regem & Rempublicam fœdere, fore, vt etiam Imperator inuitetur, tanquam auctoritate primus inter temporales Principes, addiditque, etsi hoc primo anno fœderis conditiones, quæ acceptabuntur vtrinque, adimpleri nequeunt, tamen bellicos apparatus adeo ingentes esse, vt Regia, ac Veneta classibus coniunctis, possit non tantum viribus Turcarum resisti, sed etiam iidem possint debellari: Et ad hoc fœdus persuadendum efficacem admodum concionem habuit, adiungens, Si cognosceretur, præsentiam suam aliqua ex parte huic bello vtilem fore, libenter se inter primos iturum ad certam mortem pro gloria Dei, & beneficio Christianæ Reip. oppetendam. Respondit Granuela Cardinalis pro Pacecco, mox Orator, omnesque vnanimi voce eius Sanctitatem laudibus in cœlum efferebant, Regis voluntatem & negotii totius tractationem & conclusionem sibi commissam prædicantes & beneficium publicum considerantes. Dixitque Orator, cum Regia Maiestas Pontificiæ Beatitudinis monita, & petitionem Reip. intellexisset,

Cypri opportunitas.

Alios Principes inuitaturus est Pontifex.

Ipseq; iturus ad bellum pro Christo.

voluisse vtrique satisfacere, etsi nesciret penitus, quid suis ministris sigillatim iubendum foret. Addidit Granuela, æquitati consentire, vt Regi conditiones proponendæ mittantur, quo certiora mandata mittere possit: ipsos vero audituros, quid peteretur, suamque opinionem non occultaturos: habere enim se facultatem & consultandi, & decernendi, quidquid opus esset. Dixit quoque idem Cardinalis, hoc anno satis virium haberi pro bello ad defensam sustinendo. Tunc Venetus Orator suspicatus est, Cardinalem innuere velle, hoc ann. in defensione tantum permanendum esse: quæ res ob plurimas causas plurima paritura erat incommoda. Cumque idem Orator suo loco diceret, præter illa, quæ simul cum cæteris generatim protulit, respondit, & fuse ac prudenter considerauit, Summum Pontificem incredibili charitate adductum fuisse, vt Regem & Remp. ad fœdus inuitaret, & vtrumque iuxta eius sanctitatis votum bene dispositos esse: Itaque cum ipse, quid proponetur, intellexerit, se responsurum tali pacto, vt & Pontifex & cæteri Domini clare percepturi sint, Reip. cogitationes cum bono communi adprime coniunctas esse.

Veneti petunt bellum offensiuum decerni.

Addidit postea, si vnquam offendendi Turcæ commoditas affuit, hoc anno vel maximam esse: quoniam si classis illius diuisa erat, quemadmodum superioribus diebus allatum fuerat, & Regia ac Veneta coniungerentur, adeo futuræ sunt potentiores, vt fœdus hilariter concludendum sit, non sine spe victoriæ, quæ mutatis temporibus non adeo facilis esset. Quod si verum esset, quod nunciatum est, eius classem integram Cyprum versus nauigasse, quæ opportunior occasio sese offerre potest, vnde omnes eius Imperii partes concutiantur? Quæ res à Pontifice inculcata fuit, quo Dominis illis animus adderetur, vt maturius decernerent, neque occasionem pulcherrimam elabi sinerent: monuitque in regionibus Turcarum deuastandis, illos etiam Turcas subditos, qui ad fauorem Christi tumultuabantur, non esse offendendos. Qua de re Cardinalis Granuela pariter disseruit, deque hoc bello tractando valde concordibus animis agitatum est. Cumque omnes ex cubiculo Pontificio exissent, Venetus Orator dixit; Quemadmodum anno 1537. in prima Congregatione fœdus, tanquam conclusum, publicatum, & vndequaque missa mandata ad res necessarias exsequendas, mox conditiones agitatas fuisse: ita in hoc fieri posse, quia præsertim nemo, nisi honesta, petiturus est, neque alicuius momenti difficultas oboriri potest, cum vna, eademque sit omnium opinio. Proinde expediret, hanc famam euulgare, neque permittere, vt in expectando hoc decreto suspensa sint hominum iudicia: videbanturque Paceccus & Orator assensum præbere.

Occasio offendendi hostis.

Vt fœdus euulgetur, petit Venetus.

At Granuela subdidit, alias Oratores sæpe conuenisse, & super huiusmodi rebus consultauisse, ac propemodum eas determinauisse, neque modo ignorare, in quibus consistant difficultates, & quo pacto

remoueri queant: ideo, antequam hæc in vulgus emittantur, satius esse, audire, quid propositum fuerit.

Die 2. Iulii coram Pontifice vocati fuere Regii Procuratores, & Venetus Orator: quibus eius Sanctitas scripturam obtulit, quæ formam Capitulationum continebat: erat autem à Deputatis eius Beatitudinis excogitata: super qua petitum est temporis spatium ad rem trutinandam, & in Congregatione proferendam singulorum sententiam. Congregatio vero in cubiculo Cardinalis Alexandrini destinata erat, adiunctis eidem Cardinalibus Morone, Cæsio, Grasso, & Aldobrandino ex parte Pontificis deputatis.

Scriptura Pontificis quasi idea fœderis proposita.

Die 4. cum omnes hi conuenissent, Alexandrino, qui ægrotabat, excepto, item Oratore, hora 11. in nomine S. Spiritus negotium inceptum fuit; exordiente sermonem Illustrissimo Morone, qui verbis grauitatis, & prudentiæ plenis, præsentem Christianæ Reipublicæ necessitatem examinauit, vnicumque remedium, quo sustentanda est: quod procul dubio propositum fœdus est: Hoc autem quamquam cum omnibus Christianis Principibus, tanquam communi periculo subiacentibus tractandum videtur: nihilominus in præsentia inter Pontificem, Regem Catholicum, & Rempublicam Venetam agitatur, vtpote qui Principes sua regna, statusque hostilibus damnis habent magis exposita, ac forte succurrendæ necessitati paratiores existunt, cunctosque verbis Summi Pontificis ad gloriam Dei, & Reipublicæ bonum, atque ornamentum vehementer hortatus est: quæ sententia ab omnibus approbata, & vnanimi applausu fuit excepta. Dixit postmodum, eius Sanctitatem iussisse, vt Scriptura illa proponeretur, quo veluti imago quædam, & simulachrum esset earum rerum, quæ in præsenti consideratione perpendendæ videntur: Idcirco singuli sincere ac libere suam exererent sententiam, vt Reipublicæ Christianæ, totique mundo ea consolatio ac lætitia concluderetur, quæ ab eximia tot Dominorum prudentia, probitate, virtute iure expectabatur. Itaque illa difficultas, quæ antea timebatur, quis prior sententiam suam diceret, euanuit, & exclusa est, dum causa hæc totius Christianorum Reipublicæ communis effecta & declarata est, non autem Venetorum peculiaris, quamuis cuncti decreuerint, in huiusmodi consultatione moram trahendam non esse, & publicæ vtilitatis gratia Venetos quam primum subueniendos. Posthæc Granuela fœderis articulos examinare incepit, primum perpendit annos duodecim, qui in scriptura proposita exprimebantur: & quamquam non magnam huiusce rei difficultatem esse, fatebatur, subdens, se voluntati eius Beatitudinis & Reipublicæ accommodaturum: nihilominus dissertatum fuit, temporis hanc diuturnitatem expeditioni onera multa, populis vero fœderatorum Principum diuersa atque contraria studia allaturam: Turcis etiam moram iniectum iri, ne à

Moroni hortatoria.

Prima difficultas quo pacto euanuerit.

Tempus determinatũ fœderis exclusum.

Rege

Rege suo deficiant, & cito hostem suis rebus consulturum, Principesque nostros, qui eodem fœdere vinciendi sunt, ab hoc incepto citius destitutos, aut tepidos futuros: Cumque fœderati id vnum intendere debeant, vt Turcicas vires infringant, ac, si fieri potest, extinguant, nequaquam posse temporis spatium vllum determinari in re, cuius exitus, quando futurus ignoratur: fuitque ab vniuersis decisum, vt fœdus iniretur, nullo tempore præfinito, iuxta capitulationes anni 1537. Quod ab Oratore Veneto approbatum fuit, ne suspiciones foueret eorum, qui aiebant, Rempublicam fœderi huic consentire, vt temporis momenta lucretur, vtque Regiæ classis præsentem opem obtineat.

Secuta est deinde secunda Cardinalis consideratio, vt scilicet fœdus ad offensam, & ad defensam iniretur. Orator autem Venetus in aliud tempus tractationem de offendendo hoste differebat, quia simplex defensa dispendiosa est, & parum conducibilis: & vera defensio est, hostem offendere, & offendendi viribus eum priuare: Verum decretum fuit, vt vtrumque iuxta fœdus anni 1537. exponeretur. Tertia successit Cardinalis consideratio, contra quem hostem fœdus ineundum foret: volebat enim non aduersus Turcam tantummodo ineundum, sed etiam aduersus infideles quoscunque, quemadmodum regio mandato continebatur. Et plerique Cardinalium à Pontifice delegatorum idem sentiebant, ducti Religionis respectu, vtque Pontifici gratificarentur: inter quos Cæsius & Grassus aiebant, vix videri, quidquam efferri posse in contrarium. Verum Orator Venetus dixit, eos non alia de causa congregatos fuisse, nisi vt contra Turcas consultaretur, qua de re Principibus scriptum fuerat, deque eadem mandatum ipse præcisum habebat: Quisquis autem cæteros infideles nominabat, is nihil aliud agebat, quam præcipuum obiectum perturbare: non enim ii, à quibus auxilium forte expectari potest, in suspicionem sunt adducendi, at potius enitendum esse videbatur, vt nobis aggregarentur, & nostris hostibus hostes efficerentur. Cardinalis Moronus idem sentiens, dixit, etiam Soffianum Regem esse in numero infidelium, suum tamen auxilium sperari. Granuela subdidit, oportere, fœdus declarare contra Turcas, eorumque fœderatos, & asseclas & Mauros Afros nominare, atque Seriphum, cum hi Turcarum instrumenta sint ad Christianos vexandos, allegabatque tumultus à Mauris in Hispania suscitatos, & Tuneti occupationem, præter innumera damna, quæ in mari nostro commissa fuere, præsertim in terris Ecclesiæ: Quocirca cogitandum non esse, vt bellum in Oriente pro Venetis gereretur, & ex altera parte Pontifex & Rex Hispaniæ derelinquerentur: addens, fœdus concludi non posse, si hi prætermitterentur: quod si Orator plenum mandatum non habebat, posse paucis diebus illud curare.

De hoste dubitatio scrupulosa.

Præcipuo obiecto insistebat Venetus.

Hispani Africam cogitabant.

Quoniam

Quoniam vero Cardinalis Aldobrandinus, suum interserens discursum, dixit, cum Veneti fœdus auxilii sui causa expeterent, par esse, vt ipsi quoque cæteris auxilium ne denegarent: respondit Venetus Orator Cardinalem longe falli, totamque rem minus intelligere, quia Respublica societatem hanc minime petierat, verum Summus Pontifex ipsam proposuerat, similiterque Rex Catholicus. Quæ verba Moronus, Cæsius & Grassus confirmauere: subiunxitque Orator, Reipublicæ pergratam rem fore, si auxilia obtinuisset, & hac de re eius Sanctitati & Maiestati plurimum debituram: at in causa fœderis de publico bono tractari, non de auxilio Reipublicæ tantum ferendo: proinde animaduertendum esse, ne in aliquam tractationem consentiatur, quæ totum principale negotium destruat, optatumque fructum auferat: Respondit deinde Cardinali Granuelæ, qui dixerat, primum obiectum fœderis huius esse, vt viribus Turcarum obsistatur: ideoque si classis contra Seriffum expediretur, contrarium operaretur effectum, & Mauri Barbariæ nimiam ex huiusmodi tractatu existimationem consequi viderentur, at Turcam reprimendo, hi omnes ex se ipsis conciderent: neque à Seripho, aut à Mauris damna timenda sunt, cum classibus careant: neque regiæ dignitati conducere, vt propter Hispaniæ solitudines ab aliis auxilia petantur: concludatur modo, vt Turcica potentia contundatur, hi sponte sua sese submittent: quod si forte vis aliquando adhibenda foret, tunc negotium hoc tractandum esse, & Rempub. paratissimam semper fore omnibus viribus suis ad omnem opem Regiæ Maiestati ferendam: Si diuulgaretur, in tam ampla congregatione, in qua de Turca debellando agitatur, quæ res maximi momenti est, conclusum fuisse fœdus contra Mauros Africæ, & contra Seriffum, id profecto derisui apud omnes futurum. Respondit Granuela, Hispanos fœdus non accepturos, nisi etiam aduersus Mauros & Seriffum, in quantum Rex intra fretum Herculeum vexari potest, hoc tamen pacto, vt in bello offensiuo Respub. non teneretur, nisi limitatas vires contribuere, neque obligata esset, nisi casu, quo in Oriente bellum non gereretur: quo suam petitionem honestare visus est. Nihilominus Moronus, aliique ab eius Sanctitate Deputati, dictis rationibus adducti, videbantur non assentire, nominandum esse Seriffum, & Mauros sed tantum ea loca, quæ Turcis in Barbaria obsequuntur, quæque Turcicæ ditioni proprie subsunt: hæc autem sunt Algerium, Tunetum, Tripolis; ne videretur Respublica subterfugere ab ope ferenda Pontifici, Regique in mari infero, quemadmodum eius Sanctitas, eiusque Maiestas ipsi in supero opitulatæ sunt, ideoque absq; alia declaratione in hoc fœdere Algerium, Tunetum, Tripolim comprehendi. Ob has difficultates atque disputationes decretum fuit, moram ad hunc articulum explicandum interponendam esse; indictumque fuit ob rei Maiestatem artissimũ silentium: & quamuis

Venetus nõ vult petiisse fœdus.

Venetus priuatam expeditionem Hispanorũ refutat.

Præstant Hispani.

Silentium indictum.

iam

iam aduesperasceret, tamen tractatus continuata est, ne videretur interruptum negotium. Quando ad classis, viriumque declarationem ventum est, ab omnibus decretum fuit, vt declararetur, expeditionem faciendam esse numero saltem ducentarum triremium: quarum centum à Republica darentur, centum à Rege, simulque quinquaginta millia peditum, equitum vero quinque millia, vt in veteri capitulatione: apponeretur autem verbum illud, saltem, quia Venetus Orator maiores opes maritimas poscebat: neque contentus, vt Reipub. triremes centum assignatæ essent propter nimiam expensam, obtinuit declarationem, vt in sumptuum diuisione, si Resp. in triremium numero grauata nimis esset, in cæteris sumptibus restauraretur: atque ita Congregatio dimissa est, & Orator Venetus petiit, vt fœdus, tanquam conclusum, publicaretur, & plerique in eandem iuerant sententiam, sed tunc nihil decretum fuit.

Exercitus, & classes fœderis.

Die 4 iterum Congregatio facta est, fuitque prima consideratio super expensarum proportione. Magnam Cardinalis Granuela difficultatem obiecit, quia Rex ob multa dispendia, quæ passus erat in bello, & ob multas domi forisque sollicitudines, admodum erat exhaustus, multaque rerum euenta nominauit, vere magna & insueta: & nihilominus dixit, velle se teneri, quemadmodum olim Imperator idemque Rex eius, ad expensarum medietatem. Orator Venetus allegauit similiter graues sumptus, quos Respub. hoc anno erogauit, itemque illos, quos præter portionem à fœdere iniunctam factura erat in præsidiis insularum, dominiorumque suorum, quæ fere omnia Turcarum damnis exposita sunt, & singulis hisce locis hoc modo vexatis, & in periculo constitutis oportere extrahere omnia auxilia ad bellum sustinendum, vnde Resp. non amplius, quam partem quartam contributura erat. Omnes illi Domini suspenso iudicio remanserunt; dixitque Aldobrandinus, crediturum se fuisse, Rempub. tantundem contributuram, vt Rex Catholicus. Moronus dixit, nulla alia de causa tractationem hanc dubiam sibi extitisse, nisi propter Principum paupertatem: non enim ignorabat, omnes propter ingentes sumptus exhaustos esse; attamen Rempub. melius, quam cæteros se habere, quia cum multis abhinc annis pace fruatur, iam æs alienum persoluerat, potuitque nonnihil thesauri accumulare: quam rem alii efficere nequiuerunt: enixusque est persuadere Oratori Veneto, omnino oportere quamcunque difficultatem amouere, imo etiam impossibilia aggredi, ne publicum bonum deseri videatur. Respondit Orator, etsi Respub. bellum non gesserat, habuisse tamen plurimarum occasionem expensarum & præterquam quod eius reditus sumptibus ordinariis non sufficiunt, quolibet anno ei necesse est decimarum vectigal Venetiis imponere, & continentis vrbibus alterum subsidium, eidemque oportuit quotannis magnam classem instruere, vt populos suos tueretur, &

De modo contributionis dissidium.

Excusationes vtriusque partis.

Turca

Turcas in suspicione detineret: Cupere quidem Rempub. etiam pro totius sumptibus contribuere, libenterque id effecturam, sed non expedire ampliora polliceri, quam præstari queant, cum bellum hoc magnum, & multis annis duraturum, neque facile deserendum sit. Quod si alias contribuerat pro tertia parte, tunc tot stipendia non patiebatur, & plura dominia possidebat, neque bello, vt in præsens, opprimebatur. Multæ vtrimque longo temporis spatio factæ fuerunt responsiones, atque replicationes, cum Regii nihil amplius, quam dimidiam partem expensarum adiungere vellent, neq; Orator quidquam vltra quartam partem, cum omnium oculos in se vnum coniectos aspiceret, & Congregationem in periculo esse, ne re imperfecta dissolueretur, demum dixit, effecturum se sua ipsius authoritate, vt tertia pars à Repub. contribueretur; etsi certo sciebat, poni ab eo Remp. in summa difficultate ob ærarii maximam penuriam, propter ingentes sumptus hoc anno erogatos in triremibus, nauibus, quinqueremibus, totque arcium præsidiis, quæ ad 40000. stipendiorum ascendebant: itaque tertia pars stabilita est.

Tertiam partem pro ptuum con fert respuit.

Verum altera oborta est difficultas de portione Pontificis: etenim in altero fœdere pro sexta parte contribuerat, sed nunc supputando, Ecclesiæ quadringenta millia aureorum minus in reditibus annuis esse, quam tunc haberet, via nulla, ac ratio reperiebatur, vt pars, quæ Pontifici spectabat, posset commode exsolui. Moronus Cardinalis Regios etiam atque etiam rogabat, itemque Oratorem Venetum, quo suos Principes obligarent pro rata portione ad subleuandum onus Pontificis, præter 12. triremes, quas libenter contributurus erat: Et Cardinalis Aldobrandinus non adeo exacta supputatione, æstimabat, classis iam decretæ opes eiusmodi esse, vt*singulis mensibus sexcenta millia aureorum pro sustentatione requirerentur, ex quibus Pontifici obtingerent circiter centum millia: ex his autem exsolui possent vsque ad triginta, vel triginta quinque millia: reliquum vero fœderati inter se partiri, & pro Pontifice in commune erogare possent. Verum Orator Venetus in eo pertinaciter perstitit, Reipublicæ suæ deesse facultatem, seque eius mandata transiliisse, dum tertiam partem pollicitus fuerat, etsi secundum suas instructiones quartam non amplius exhibere poterat. Quamquam autem credebat, Rempublicam ratum habituram, quicquid promisisset, tamen sibi exploratum esse, eandem nihil amplius præstare posse, sed effecturum esse nihilominus, vt eius Sanctitas triremium corpora, quotquot opus esset, commodato acciperet: quod extremum erat eius, quod factura esset.

Rata Pontificis subleuanda à fœderatis.

Triremes commodato offert Venetus.

Propter has difficultates Cardinales ad Pontificem iuere, itemque regii procuratores, & seorsim, mox coniunctim horam fere integram inter se consultauerunt: & demum in hanc sententiam venere,

vt iusta

vt iusta fieret omnium faciendorum sumptuum partitio, præsertim eorum, qui ad Pontificem pertinebant: simulque iterum congregarentur Regii, & Orator Venetus, quemadmodum & deputati Cardinales cum eius Sanctitate conuenirent, vt omnes viam ac rationem simul inuenirent, qua nodus hic maximæ difficultatis explicaretur qui si explicari commode nequiret, dubitandum non erat, fœdus iniri non posse. Respondit Orator Venetus; Quoad partitionem sumptuum faciendam, & ad conueniendum cum Regiis, libenter se mandata exsecuturum: cæterum vt more suo, & quemadmodum in similibus tractationibus liberrime eloqueretur sententiam suam, nequaquam fieri posse, vt aliud auxilium, quam triremium commodationem, promitteret: quod tamen minimi faciendum non est, quia multo sumptu ædificantur, & instrumenta consumuntur, & Respub. fructu suo priuatur, quo portio sibi debita excrescebat, & in aliquo alio redintegranda erat. Addidit postea Cardinalis Moronus seorsim, quod in Congregatione proferre noluerat, ne Regios offenderet, remp. hunc sumptum sibi assumere maximo sui incommodo, quia aliud, nisi à clero suo subsidium non habeat: at Rex totam hanc expensam ex bonis Ecclesiasticis, & subsidio Cruciatæ habiturus erat, præter militiam, quam Papa concessisset: ac proinde posset Rex etiam eius sanctitatis partem subleuare, præsertim quia Regis conditio ideo melior erat, quam Reip. quia hoc fœdere eius Maiestas omnia sua regna in tuto collocabat absque stipendiorum solitorum sumptu, cum classis in Orientem mittenda satis ea defensura esset. Verum Respub. præter fœderis expensas, necesse habebat per totum suum imperium præsidia disponere. Respondit Moronus, omnia hæc à Pontificiis coram Regiis dissertata, & ab iis, tanquam vera, confirmata fuisse, sed Regis paupertatem excusabant, vtpote qui regna sua habet oppignerata, neque populis absolute imperat, imo ob tot grauamina in aliquo versatur periculo; quod si hoc Capitulum non accommodaretur, magna inde in toto negotio difficultas extimescenda erat.

Triremium commodatum dispendiosum Venetis.

Hispanis vtilius esse fœdus.

Die 7. Congregatio sine Oratore Veneto habita est, quia tota tractatio inter eius Sanctitatis Deputatos, & inter Regios Procuratores ob respectum Cruciatæ, aliasque ipsorum petitiones agitata est. Et interim Orator Venetus cum Pontifice collocutus est, vt purgaret se: quippe intellexerat, ipsum male affectum esse, quod Orator difficultatem interposuisset fœderis contra Turcas, & quoscunque infideles declarandi, & quia consensum suum præbere noluisset, vt Resp. obligaretur aliqua ex parte ad subleuandam Pontificis portionem: sed audito Oratore acquieuit animo.

Purgat se cũ Pontif. Venetus.

Die 8. omnes ex mandato conuenerant. Et Granuela proposuit, vt de partitione tractaretur, quæ ad defensam facienda esset. Et quoniam Venetus Orator opinabatur, nihil esse addendum conditionibus

fœderis

fœderis anni 1537. Cardinalis prosecutus est sermonem, asserens, semper in fœdere defensiuo solere declarari, quo numero, & qualitate virium alter fœderatorum alterum iuuaturus sit, & innumeros posse casus accidere, quibus bellum offensiuum geri non possit, idque omnino deliberandum esse in præsentia, nam si differretur in tempus necessitatis, id sine damno, & confusione peragi non posset: petiitque, quemadmodum Respub. modo à Rege opem refert quinquaginta triremium, vt pari ratione ipsa obligaretur eius Maiestati ad opem ferendam in eius necessitatibus cum totidem, aut pluribus, paucioribus ve triremibus, prout opportunius iudicaretur. Respondit Orator, propter defensam se satisfacturum, quantum pro offensione decerneretur, & eadem partitione singulis, prout necessitas postularet, subueniri posse. Replicauit Cardinalis, neque ex parte Regis, neque ex parte Reipub. honestati conuenire, vt hæc sola partitio ad defensam applicaretur: sed aliam partitionem iucundam esse iuxta proportionem auxilii, quod Rex hoc anno Reipub. præstat, meliore quidem Reipub. conditione, quia ad tertiam partem contribuendā in prima partitione se obligat, & pro alia deinde concurreret: vnde sicuti Rex adiuuat hoc anno Rempublicam cum quinquaginta triremibus, cum ipsa 150. habeat: pari ratione ipsa Regem iuuabit, quando ipse habebit triremes 150. cum quinquaginta aliis, & quando 120. cum quadraginta, quando sexaginta cum viginti, & quando plures cum pluribus, quando pauciores cum paucioribus: attamen quartam partem non excederet: quod si alio modo partitio facienda esset, eius Maiestas minus commodi sentiret, quam seruatis fœderis capitulationibus habitura esset. Replicauit Granuela, non placere sibi portionem illam, sed velle, vt quo numero Rex Rempub. iuuabat, eodem Respub. ipsi in eius necessitatibus subueniret, suaque manu adnotauit capitulum, quo eadem sententia continebatur. Respondit Orator, hoc honestum non fore, primo, quia Reipub. opes regiis opibus impares existunt, deinde quia defensiones, quas eius Maiestas factura esset, tanti non essent momenti, quanti illæ forent, quas Resp. effectura est, quoniam hæc ab omni Turcæ potentia se cogitur defendere, Rex vero à parte illius mediocri. Quod si Rex forte impeteretur ab vniuersa classe Algerii, quæ ex triginta, aut paulo pluribus constat triremibus, si Respub. Regi cum quinquaginta triremibus opem ferre teneretur, ipsa sola expenderet, & in Regis auxilium plures opes mitteret, quam postularet necessitas. Qua ratione motus Cardinalis, scripturæ suæ addidit, vt quicūque fœderatorum auxilium posceret, is duplo maiores opes instructas haberet, quam auxilium ferendum. Ad quod multa absurda allegata fuere, vnde Cardinalis cuncta, quę scripserat, dele-

Contributio ad defensam, & ad offensam cōtenditur.

Hispanus eandem opem vult à Republ. quā præstat reipubl.

Moderatio petitionis.

uit, solumque adiunxit, vt cuicunque subsidium ferretur, is maiores vires haberet. Orator Venetus dixit, Reuera nihil melius effici posse, quam veteribus capitulationibus inniti: nam quisquis omnes casus colligere vellet, is confusionē gigneret, & multa inueheret incommoda, hæque particularium rerum considerationes principalis rei, propter quam fœdus tractatur, executionem impedirent: idemque censuit Moronus, videri sibi, in declaranda defensæ partitione discordantia suffragia haberi. Dixit Granuela, id sibi in Instructionibus suis expresse iniunctum fuisse, & sine huiusmodi partitione fœdus ab se concludi non posse. Subiunxit Paceccus, declarandum esse hunc articulum, & præter hæc auxilia, quæ inuicem sibi fœderati suis sumptibus præstare tenentur, addendam esse alteram particulam, quæ fœderatos obliget, vt alter alteri soluto pretio teneatur accommodare ea, quibus indigere eum contigerit, vt si forte Rex triremes vellet, vltra debitam portionem auxilii, Respub. teneretur illas commodare, itidemq; Resp. si naues aliquidue aliud peteret, Rex pariter ad idē obligetur. Monuit Orator, aduertendum esse, ne præcipuum consilium, quo fœdus tractatur, interrumpatur: nam hæc petitio auxiliorum pro particularibus expeditionibus, aliisque rebus vltra præcipuum tractationis obiectum, negotii totius seriem cōfundere valet: eaque de re moneri iussit Moronem, Cæsium, & Rusticuccium: qui propterea, quod ipsi etiam eandem suspicionem animo conceperant, cogitabant expeditionem offensiuam contra Turcas stabilire, omnesq; alias intermittere: sed res tunc indecisa, & sub iudice remansit.

Præcipuum consilium non deserendum.

De congregatione diei 9. Orator proposuit, vt Veneta classis simul cum Regia coniungeretur, considerans, classem à Rege ad hunc finem missam esse in has partes: quisquis moram iniecisset, pulcherrimam, vtilissimamque amissurum occasionem: classem Venetam iam instructam esse: Turcarum classem in vicinis maribus desidere, neque tantam esse viribus, aut numero, quin coniunctis Regiis, Venetisque triremibus, possit tuto, & potioribus conditionibus expugnari. Respondit Granuela, classem opportune coniunctum iri. Replicauit Orator, hoc tempus opportunū esse, & classem Venetam toto præterito mense Corcyræ sese detinuisse: & multa hinc & inde disputata fuere, donec Cardinalis multis verbis amoris & officii plenis, Oratori Veneto, cæterisque persuadere conatus est, certo fore, vt Regia classis congregetur alteri classi, cum primum ab Hispania suppetiæ necessariæ afferrentur: hæ vero non tardius afferendæ erant quam ad festum S. Iacobi, seque vehementer excusauit, aliter fieri non posse, quemadmodum eius Sanctitas omnesque illi Domini optime norant: Idem asseruit Cardinalis Paceccus, & Regius Orator.

Venetus instat coniunctionem classium.

Promittit Hispanus.

Deinde iterum ad fœderis tractationem deuentum est, vtq; singuli articuli examinentur, resumptus est sermo de locis Barbariç, hoc est, Algerio, & Guletta, & Tuneto, quæ loca Procuratores Regii vrgebant, vt in fœdere comprehenderentur: & quanquam Sciffum, & Mauros nominare intendebant, tamen ab ea sententia discessuri videbantur, quia omnes contra ipsos sentiebant: sed quantum ad illa tria Africæ loca pertinebat, aiebant, in fœdere comprehensa fore. Quod spectat ad bellum offensiuum, post lõgam disputationem respondit Orator Venetus, loca hostilia specificanda non esse, quia in generali fœdere contra Turcas eiusq; imperium continebantur. Cum autem Regii pertinaciter eidem sententiæ inhærerent, affirmantes, id se in mandatis expressum habere, Orator assensit, vt verbo generali, Contra Turcas, eiusq; imperium, adderetur, Tam in mari Mediterraneo, & Ægæo, quã in cæteris partibus Europæ, cõsiderans, si quis loca à Turcis possessa nominare voluerit, eum incassum laboraturum; vanumq;, & longum nimis cathalogum effecturũ: alioquin videretur, fœdus contra ea 3. loca tantummodo initũ fuisse. In his difficultatibus Granuela perstitit, asserẽs omnino necessariũ esse ea loca nominare, & determinate esse auxilia specificanda tã in offensa, quã in defensa, iuxta auxilium illud, quod Rex in præsentia Reipub. præstat tam deseruiens defensæ, quam offensæ. Et Capitulũ declararetur, vt Rex similiter obligaretur ad iuuandam Rempub. in suis expeditionibus: alioquin sibi inuicem singulis annis opitularentur. Et quoniam Orator Venetus persistebat, negans, aliam expeditionem ab se nominatum iri, quam generalem, pro qua fœdus percutiebatur, cui nota ignominiæ inurebatur, si aliqua peculiaris expeditio ex debito apponeretur, ob multa incommoda, quæ consequerentur in fœderis diminutionem, quod quidem amicis, & inimicis in contemptum, & derisionem abiret. Quamobrem dixit Cardinalis, declaratum iri, vt hæc peculiaris expeditio tunc inciperetur, cum generalis minime fieret; proposuitque, vt Capitulum illud seorsim scriberetur ad euitandum incommodum, quod Venetus Orator allegauerat. Quoniam vero vinci se non permittebat, semper nouas in contrarium adducens rationes, & argumenta, quæ nonnihil virium habere videbantur, Cardinales Granuela, & Paceccus, itemque Regius Orator in separatum conclaue secesserunt, simulque diu consultauerunt, donec ad congregationem redeuntes dixerunt; Quod pertinet ad se ipsos, libenter sese plurimi sententiæ accommodaturos; cæterum habere se in instructionibus suis conditionem hanc expresse appositam, vt in fœdere declararent, Regem in expeditione Algerii adiuuandum esse: & conuersi ad Oratorem Venetum addidere; Ipsum ob suam experientiam

Africæ loca nominanda esse, contenditur.

Venetus repugnat, & præcipuo bello insistit.

 rerum

rerum Hispanicarum optime nosse, quo pacto se Rex habet cum populis illis, à quibus alia auxilia obtinere non potest, quam ad Africanam expeditionem. Quare nisi in hoc fœdere expresse Algerium cum aliis duobus locis nominatum fuerit, fieri non posset, vt Rex ea auxilia, quibus indigere potest, obtineat. Itaque sine huiusmodi conditione conueniri non potest; nominatis autem locis illis conuenietur; ipsumque vehementer orauerunt, ne in hoc negotio, alioquin desperato, hanc difficultatem interponeret: dixeruntque, se assensuros, vt id exprimeretur vel in Capitulatione, quæ publicanda esset, vel in Capitulo separato ad eius arbitrium, & declararetur, ob peculiarem Africæ expeditionem nullo modo impediri debere præcipuam: sed illa eo anno, & tempore capiatur, quo Principes cognoscent, præcipuam expeditionem suscipi non posse, neque conducere, vt suscipiatur. Quod spectat ad auxilium, cupiebant, declarari, vt quinquaginta aut sexaginta triremium esset, illudque amplius, quod sine Reipublicæ incommodo concedi posset. Vicissim se obligabant, ad iuuandam Rempublicam cum totidem triremibus, illisque amplius, quæ necessariæ fuerint ad expeditionem vbiq; obeundam, excepto sinu Adriatico vsque ad Dyrrachium exclusiue. Replicauit Orator, quæ prius dixerat, si de expeditiunculis peculiaribus cogitaretur, totam rem pessum ituram, cuius fundamentum est Turcam debellare, vbicunque potentior est: has autem reculas (viribus præcipuis expugnatis) ex se ipsis casuras, neque Regem fœderis indigere propter Africam, quemadmodum neque Respublica propter sinum Adriaticum, at vtrumque ideo indigere, vt vincantur & impediantur, quicuuque Turcis vires, opesque subministrant. Verum Regii clare professi fuere, sua mandata hac in parte limitata esse, neque se posse ad pactum aliquod descendere, nisi hæc expresse adhibeatur conditio, vt pro Africano bello auxilia determinentur, eo tamen tempore, cum opportune suscipi potest absque præcipui belli impedimento, vnde tota res hoc modo indecisa remansit.

Temperamentum Hispanorũ.

Terminus defensiui belli.

Posthæc de contributione sumptuum, & portione Pontificis incepta est dissertatio: Qui in præsens haud amplius, quam pro sustentandis duodecim triremibus vires habere non videtur: cũque Regii pro rata sua contributioni consentirent ad subleuandam eius sanctitatem, exquisitũ fuit, an Respublica pro sua parte contribuere contenta sit: qua de re deputati Cardinales diu cum Oratore Veneto egerunt, subdiditque Moronus, inquiens. Si Respublica parata esset, quemadmodum regii procuratores opem ferre Pontifici, posse ipsam ab eius Sanctitate, quidcunque cuperet, impetrare, ipsumq; Pontificem eidem dixisse, vehementer se admirari, quod hac in re difficultas à Republica constitueretur,

Portio Pontificis suppletur ab Hispano.

Venetus se excusat.

retur, cum tamen nunquam ingratum animum ostendere soleat erga illos, qui erga Sanctam Sedem grati existunt. Quoniam vero Orator dixerat, eius Sanctitati non deesset sumptuum faciendorum potestatem, modo nonnihil de iis rebus egisset, quas cæteri Pontifices effecerunt, dixit Cardinalis, Pontificem eiusmodi esse naturæ, vt, quoties perspicit, se in aliqua actione impediri, & quo impedimentum illud amoueatur, proponi rem aliquã, quam contra conscientiam esse, ipse credat; tunc persuaderi soleat, displicere Deo, vt illam actionem exequatur, itaque ipsam omnino derelinquit. Orator Rempublicam excusauit, magna perpendens onera, quæ sustinet, & professus est, libenter illam Pontifici gratificaturam non modo in parte, sed etiam in tota portione contribuenda, si modo vires eam non deficerent: & denuo considerauit, Pontifici non deesse facultatem ad suam Portionem integre supplendam; neque certe Pontificiæ dignitatis esse minoribus viribus huic fœderi sese aggregare cum ob expeditionis existimationem, tum ob Pauli Tertii exemplum.

Mox de contributione ad defensam agitatum est, & Orator Venetus diu disputauit, si offendendo hosti, quemadmodum oportebat, incumberetur, dubitandum non esse, vt ille ab aliqua parte inuaderet, & quamuis pirata aliquis, similesue homines damnum aliquod inferrent, id non tanti fore momenti, vt ideo fœdus ineundum sit, & propter comparandam classem ad Algerium lacessendum Regem auxiliis non indigere: quod si Turcarum vires illuc vergerent, tunc ex fœderis obligatione succurrendum esset.

De Generali decernendo difficultas.

Posthæc de Generali Duce tractatum est in congregatione diei 11. cumque Cardinalis Granuela proposuisset propter honorem Regis & virium accessionem, quam eius Maiestas præ cæteris adiungit, & propter duces, quos habet eximiæ virtutis, & experientiæ, & auctoritatis, itemque propter exemplum Capitulationis anni 1537. adprime decere, vt eius Maiestati hæc prærogatiua concedatur, vt classis Regiæ Dux totius expeditionis intelligatur esse Generalis præfectus; quem tamen Rex consensu Pontificis & Reipublicæ deputare contentus est: Respondit Orator Venetus, rem sibi compertam atque indubitatam esse, voluntatem Serenissimi Catholici Regis optimam esse, itemq; Dominorum procuratorum mentem nihil aliud attendere, quam vt beneficium publicum, non priuatam rem promoueant, idemque Reipublicæ moris & instituti esse: Quæ tamen multas allegare posset rationes & causas, ex quibus sint læsione Pontificiæ vel Regiæ dignitatis, ipsa sibi hanc prærogatiuam iure petere posset, interque cæteras illam, quod bellum contra Rem-

Venetus primatum sibi debitum puta[t].

publicam publicatum est: proinde certius, quam cæteri hanc iudicare potest expeditionem, quæ præcipue in Orientis maribus suscipienda est, vbi sua obtinet regna, & vbi sui homines cæteris omnibus nauigandi peritia excellunt; Reipublicæ triremium maiorem esse numerum, quam regiarum, & qui plures habent triremes, potiorem ei locum honoris attribuendum esse: subditos Turcarum, qui defecturi sperantur, promptius commotum iri propter vexillum Reipublicæ, quam propter Pontificium aut Regium vexillum. Et quanquam hæ rationes validissimæ videbantur; nihilominus quia vehementer in hisce regiis articulis insistebant, dixit Orator, vt omnem difficultatem atque controuersiam remoueret, duas se velle inducere considerationes. Alteram deliberationum, alteram executionum. Quod ad deliberationes, conuenire, vt ab omnibus tribus Generalibus fierent pro maiori parte suffragiorum, adeo vt ex tribus capitibus vna conficeretur voluntas ac determinatio: quod vero ad executiones, posteaquam secundum trium suffragia efficiendæ erant, & vnusquisque suam auctoritatem obtinet, sese subiiceret sententiæ, quam Pontificius præfectus declarasset. Multa hinc, & inde allata fuere, sed Regii modestius se gerebant, ne cum Pontifice contendere velle viderentur; à quo gratias, multosque fauores expectabant: Neque tunc articulus hic declarari potuit, sed illius tractatio coram Pontifice reiecta est. Verum Cardinalis Moronus Oratori Veneto separatim dixit, Regios cupere Don Iohannem Austriacum Generalem ducem nominare: at quoniam non semper ipse in classe consisteret, vellent, vt eius Substitutus & Locumtenens, qui esset Commendator maior Castiliæ Regii Oratoris frater, omnibus frueretur prærogatiuis ac priuilegiis, quæ obtineret Don Iohannes Austriæ, si coram adesset. Quæ res, quoniam indecens videbatur, putabat Card. vt classi imponeretur vnus Legatus Cardinal. vt omnes vnanimes conseruaret ad promouendum bellum, neque minus in deliberando, quã in exsequendo. Sed Oratori id minime probabatur, quia hoc pacto Ducis Generalis auctoritas tolleretur, superiorem classi imponendo, qui animos ad expeditionem perficiendam diminueret. Similiter in Congregatione de Capitulo pertinente ad terrestrem militiam actitatum est: verum haud longa habita est dissertatio, quia in aliud tempus dilata fuit.

Duæ considerationes Veneti oratoris prudentissimæ.

Legatus Cardin. in classe.

De singulis deinde articulis breuiter tractatum est, & vnusquisque consensit, vt quisquis contrahentium aliquid vltra suam portionem contribuerit, ab aliis pro iusta æstimatione restauretur, & annonæ extractio aperta sit ad vniuersale commodum, & expeditionis beneficium: quod si terræ & dominia Ecclesia-

ſtica offenderentur, eæ defendantur à confœderatis: & reſeruetur Imperatori, Regibus, aliiſque Principibus honeſtiſſimus locus, vt inter fœderatos annumerari queant, imo Pontifex ipſos conetur allicere, illoſque potiſſimum, qui huic expeditioni momentum aliquod afferre poſſe videntur: vtque nemo contrahentium pacem, ſiue pactionem vllam cum Turcis agitare poſſit abſque conſenſu & participatione cæterorum fœderatorum: vt Pontifex arbiter ſit conuerſiarum, quæ fœderationis cauſa contingent. Totaque hæc diſſertatio abſque contentione perfecta eſt; in capitulo annonæ extrahendæ dixit tantum Orator Venetus, clarius id explicandum eſſe, quam in antiquo fœdere factum fuerat. In illo autem capitulo, ne pax ſiue pactio aliqua cum Turcis tractetur inconſultis confœderatis, dixit Cardinalis Granuela verba quædam aſſecurationis, hoc eſt, vt arces in Pontificiis manibus conſignentur: & Orator Venetus reſpondebat, non eſſe de huiuſmodi indignitate loquendum, & ſufficere Principibus fidei promiſſionem, omnemque in his tractationibus nouitatem periculoſam eſſe; fuitque à Pontificiis Deputatis diſſertum, vt capitulum formaretur, quo ſancitum eſſet: Quiſquis fœdus deſerturus eſt, eum intelligi cenſuris Eccleſiaſticis ſubiacere, alioſq; fœderatos teneri, ſe hoſtes eius declarare: qua de re multa hinc, & inde diſputata fuere, nihilque concluſum.

Annona libera extractio difficultatem affert fœderi.

Contra fœderis deſertores.

Die 8, iterum in Congregationem rediuere, vt ſuper duobus articulis loquerentur, & ob vehementem contentionem haud mediocre periculum fuit, vt fœderis tractatio reſcinderetur. Prima difficultas fuit propter contributionem ad ſupplendam partem Pontificis, quia cum tractaretur, vt Rex ſuppleret pro ſexdecim triremibus, Reſpubl. vero pro octo, cumque Regii reſpondiſſent, ſe fore contentos, modo etiam Reſpublica aſſentiretur, & Orator Venetus adduceret expenſas, quas huius belli cauſa Reſpub. patitur, publicatorum vectigalium diminutionẽ, quia minus ſolito locantur, priuatorum damna ob mercaturas Orientis interruptas, vnde fieri non poterat, vt plus, quam partem tertiam, vt erat concluſum, contribueret: dixerunt Cardinales Deputati, cum Pontifex aliunde prouidere non poſſit, oportere, vt cleri Veneti decimis vteretur, quas Reipub. conceſſerat, vtque pro ſe illud acciperet, quod proprium eſt Sedis Apoſtolicæ, vt illud in beneficium publicum conuerteret. Ad hæc ſtatim reſpondit Cardinalis Granuela, vt eius ſanctitas non cogitaret accipere ſibi reditus cleri alienatum ditionũ, quia Principes id nunquam conſentirent. Quæ verba adeo DD. Cardd. illos læſerunt, vt Moronus, qui rebus agendis vigilantiſſimus ſemper fuerat, aſſeruerit, Regem etiam in ſumma egeſtate

De portione Pontificis ſupplenda difficultas.

constitutum omnia concessurum. Orator autem interrogauit, in cuius arbitrium foret, an decimæ concedi debeant, necne; & responsum fuit, in arbitrio Reipub. Igitur inquit Orator, si hæc arbitrio Reip. committuntur, fœdus amabiliter tractandum est, non cauillationibus, quia alter ab altero facilius omnia consecuturus erit, si humanitate certaretur. Itaque hæc petitio exclusa fuit, & omnes acquieuerunt: dixitque Orator, se ea capitula eo pacto proposuisse non ex mandato Reipubl. sed ductus spe, vt assensum suum præbitura sit: proinde se non posse hæc stabilire, nisi noua accedat Reipub. commissio. Et post congregationem cum conqueretur seorsim cum Cardinale Morono de tot difficultatib. quæ in hoc negotio mouebantur: considerauit Moronus, etsi Regii vtilitatem, & potiores conditiones quærebant, tamen conducere plurimum Reip. vt Rex hoc bello implicetur, quia hoc, & futuro anno expeditio vtilitati totius Reipub. adeo cedebat, vt si Turca hoc aut alio anno affligeretur, dubio procul præcipua expeditio prosequenda esset, omisso Algerio & Tripoli, & cæteris minoris momenti, & Pontifex semper generali expeditioni faueret: proinde Resp. obligatura se est pro eo tempore, quo primum rem suam agit: Verum si (quod Deus auertat) contingeret, vt primæ expeditiones Christianis damnosę essent, adeo vt afflictæ atque debilitatæ remanerent opes nostræ, tunc noua expeditio suscipi non posset: quod si rex illam vellet suscipere, Respub. cogi non posset, neque vlla obligatio, vllumue fœdus aut promissio valeret, quia qui non facit, quod non potest, nunquam non excusatur.

Decimarũ difficultas sopita.

Die 7. à Deputatis Pontificiis allatum fuit in Congregatione exemplum Capitulorum, traditumq; fuit cum Regiis procuratoribus, tum etiam Oratori Veneto, dictumque fuit à Morono, hanc esse Pontificis determinationem, à qua eius Sanctitas remouere se non potest, cum satis superque vtriusq; partis tractationibus prouiderit. Responderunt Regii, se consideraturos scripturam, suasq; opiniones dicturos, deinde illam missuros in Hispaniam, vt cuncta Regi innotescerent. Et Orator Venetus aiebat, non expedire, vt fœderis publicatio diutius differretur: iam maturandum esse: neque Turcas dormitanter suas res agere, totumque mundum suspensis animis expectare hanc conclusionem: tot congregationum multiplicationem præsenti negotio vilitatem inducere, & ipsos tractantes dedecorari: quod si fœderis conclusio procrastinanda esset, saltem è re esse, vt interim classis Catholica quamprimum accederet, ne expeditio fiat difficilior, & Christiana Resp. detrimentum capiat.

Venetus instat publicari fœdus.

Responsum fuit à cæteris, non videri nimiam temporis intercapedinem spatium quatuordecim dierum in tã ardua tractatione,

tione, & fœdus anni 1537. Octobri mense ceptum, & Februario conclusum fuisse. Quo ad classem coniungendam, Regii se excusabant, vt alias, se non posse quicquam decernere, donec ex Hispania non afferretur responsio, quam proxima septimana expectabant. Cumque dimissa fuisset Congregatio, Orator Venetus ad Pontificem accessit ex mandato Reipubl. cuius literis 13. diei eiusdem mensis iubebatur eius Sanctitatem rogare, vt classe coniungerentur, & fœdus concluderetur, omnibusque cautelis, & peculiaribus vtilitatis remotis ad principale obiectum incumberetur, vt scilicet hostis cum suo damno maiore offenderetur. Responsio Pontificis fuit, se pro classibus iungendis hactenus plurimum elaborasse, neque destiturum: & quo ad fœdus, videri sibi, capitula adeo accommodata esse, vt vtraque pars iis assentiri queat: Et quanquam videri potest, Regios ob expressionem trium locorum Africæ vtilioribus agere conditionibus, tamen expeditiones illas non esse faciendas, nisi tempore, quo generalis expeditio omittatur, & Respubl. Turcarum inuasionem aliqua ex parte non suspicetur.

Resp. instat coniungi classes.

In subsequenti Congregatione Regii quasdam proposuerunt considerationes factas super proposita scriptura, & Orator Venetus proposuit alias considerationes non tantum super scriptura, sed etiam super additionibus Regiorum Hoc modo: Cardinalis Granuela volebat primo, vt distincto capitulo, atque ab aliis separato declararetur ictum fœdus offensiuum & defensiuum, ac perpetuum. Orator autem Venetus volebat, vt in eo capitulo, siue separato, siue adiuncto ceteris, hic sensus exprimeretur: ad Turcarum vires destruendas, aut adeo frangendas, vt in posterum Christianis Principibus & populis nocere non possint. Id autem requirebat, vt exprimeretur, hanc esse præcipuam causam, verumque fœderis fundamentum, vtque ante omnia stabiliretur offensiua pars, & in Orientem expeditio, vtque moderaretur nomen illud, perpetuum, & hac limitatione restringeret. Ideoque sequitur in primo Capitulo, vbi dicitur: Fœderatorum vires paratæ sint anno 1571. in maribus Orientis, idemque efficiatur annis subsequentibus, quemadmodum consultum fuerit à Principibus, & Romæ ab eorum Oratoribus conclusum. Regii strictius declarare volebant, vt Duces illis viribus vti possint iuxta opportunitates ad maiora damna hostibus inferenda, & maiora commoda fœderatis, & Christianæ Reipublicæ procuranda, & Orator Venetus assensit: sed voluerunt deinde, vt subsequerentur ea verba, quibus dicebatur, Idem annis sequentibus efficiendum esse post annum 1571. vt pars offensiua & principalis stabiliatur. Volebant etiam Regii ad capitulum illud pro rebus gerendis anno 1571. vt hæc adderentur. Poterunt autem Principes confœderati per suos Oratores Romæ super iis cum D.N. sanctissimo in autumno consulere de copiis, sequenti, & omnibus deinceps annis comparandis, æqualibus

Perpetuitatem fœderis declarat Venetus.

Capitulum Hispanorũ reprobatum à Veneto.

vel maioribus vel minoribus, quemadmodum illis videbitur, habita ratione status rerum: Allegabantque, vt gestis anni 1538. insisterent, vtque ne in absurda & incommoda plurima inciderent, præsertim in fœdere perpetuo, hunc ordinem apponere necesse esse. Orator autem Venetus neque approbabat, quod scriptum erat, neque quod Regii addiderant, dicens, ea verba capitulo repugnare, & partem offensiuam iis debilitari, atque restringi omnes anni 1571. apparatus. Solum replicauit Granuela, se non posse fœdus concludere omissis illis verbis, ne videatur in Hispania, nunquam aduenturum tempus, quo expeditio in Algerium, & cætera Africæ loca suscipiatur. At Orator Venetus aiebat, necesse esse, partem offensiuam firmare, quæ fœderis est fundamentum, non propter priuatas expeditiunculas publicam & præcipuam expeditionem interrumpere. Idem Pontificii Deputati sentiebant, tumque nihil decretum fuit.

Venetus offert triremium corporanda.

In capitulo portionis Pontificiæ subleuandæ, Regii volebant, vt pro residuo, præter eius Sanctitatis promissionem, tres partes exsolueret Rex, Veneta Respublica duas. At Orator Venetus excusans Dominos suos ob grauissimos sumptus, quos patiebantur, neque volens eos obligare ad id, quod præstare non possent, solummodo obtulit, vt Pontifici triremes accommodarentur: considerans, id quoque multifaciendum esse, quia quolibet itinere singulæ duorum millium aureorum ad minus damnum patiebantur, cumque quotannis dandæ essent, maximum dispendium foret: qua re omnes male contenti fuere Et Regii dixere, si Respublica pro sua parte non contribuisset, neque ipsos Regem obligaturos ad contribuendum pro sua. Respondit Orator Venetus, nouam rem videri sibi, vt vellent illud infringere, quod iam concluserant, & alienam impotentiam non esse iustum prætextum ad retrahendam contributionem: neque Rempublicam excusationibus inniti. Quoniam vero dictum fuerat à Deputatis Pontificiis, posteaquam Respublica non esset contributura, necessarium fore, vt Pontifex decimam cleri Venetis concessam sibi acciperet; Orator Venetus noluit de hoc disputare, an sit faciendum, nec ne, & reuocare in memoriam, quæ diebus præteritis in contentionem adducta fuere: sed considerauit, quod si eius Sanctitati trigintaquinque triremes commodarentur, expensa esset maior, quam septuaginta millium aureorum: quæ summa fere duabus decimis æquiualet: & post multas responsiones ac replicationes, cum nihil determinari posset, ad commeatum tractationem descensum est. Volebant Regii, vt iuxta conditiones vltimi fœderis exprimeretur, vt annonæ extractiones liberæ, & apertæ haberentur ad commodum fœderatorum: Et Orator Venetus assentiebatur, sed cum conditione, vt liberæ essent, & ab omni sumptu exemptæ: quæ res tam magno Regi non adeo grauis erat. Responsum fuit à Regiis, hoc esse Regium patrimonium, neque licere sibi in illud manus iniicere,

Portio Papæ indecisa.

Extrahenda annona reditus patrimonium regium, &c

neque

neque Regem possidere liberos alios reditus in regnis Neapolis, & Siciliæ, nisi has extractiones, quia cætera fere omnia obligata sunt, & alienata: satisque esse, si Capitulum ita emendaretur, vt ne immoderatæ impositiones adhiberentur. Dixitque Cardinalis Paceccus, non ignorare se, oportere, vt Reipublicæ subueniatur, cum aliunde annonam accipere nequeat, durante in Oriente bello: verum se, tanquam Procuratores, non posse in hoc negotio quidquam decernere. Replicauit Orator, se fore contentum limitato aliquo precio, quod excedi non posset; eratque id omnino declarandum, ne libertati ministrorum committeretur, & inde confusio oriatur, vt alias iterum orta est, vnde fœdus non ob aliam causam dissolutum fuit: hoc autem maximum omnium periculum haberi, in quo si difficultas ponatur, tota res corruat, necesse est. Responderunt Regii, se non audere certam vllam summam determinare inconsulto Rege, ad cuius Maiestatem id scripturi essent. Omnesque sentiebant, Oratoris Veneti postulata iustissima esse, & sine hoc fœdus non duraturum. Verum, quia tunc istud capitulum indecisum remansit, sequebatur posthæc capitulum defensiuæ materiæ, illudque expeditionis in Algerium, & duo alia Africæ loca. Petebant Regii, vt capitulum rei defensiuæ ratum haberetur, adderetur que, negari non posse auxilium iis, qui illud peterent; neque difficultas obiiceretur, an petentes indigeant, nec ne, sed iis fides habeatur, hac tamen conditione, vt maiores habeat vires in sui defensionem, quam sit auxilium petitum. Dicebat Orator Venetus, si à suis Dominis facultatem haberet ad hunc articulum admittendum, se nullam super hac additione difficultatem interpositurum, præsertim cum capitulum reciprocum declarandum sit. In alio capite de auxiliis Algerii, cæterorumque locorum, Regii valde ponderauerunt exceptionem illam, Modo Turcæ classem in Oriente non habeant, neque Veneti Turcarum inuasionem timeant: videbatur enim hæc additio admodum ambigua: verumtamen ex scriptis nihil detraxere, nisi quod, vbi habetur, Non timeant, voluerunt scribi, Vt verisimile sit, eos inuasionem à Turca timere non debere. Et quoniam sensus idem est, ideo nullam Orator difficultatem posuit: dixit tantummodo, se non posse capitulum approbare absque noua commissione. In articulo Ducis Generalis noluerunt Regii quidquam determinare absque Regis mandato. Replicauit Orator Venetus, quod alias perpenderat, multas esse causas & rationes, cur Respublica Ducis sui prærogatiuam asserere potuisset: verum noluisse de hoc articulo contendere, vt ostendat, nihil se aliud cogitare, quam vniuersale Reipublicæ Christianæ beneficium, non autem suum vllum particulare bonum: idcirco se assensurum, vt in deliberationibus omnes tres Generales parem obtinerent authoritatem: in executionibus vero id præualeret, quod Pontifici videretur; & posteaquam

Limitari pretium petit Venetus. Causa dissoluendi olim fœderis.

De auxiliis ferendis reciproca obligatio.

Dux Generalis maritimus.

Don Iohannes Austriacus nominatus erat, nihil obstiturum, cum ob Regis respectum, tum ob viri dignitatem, petiitque, vt capitulum in sensum illum formaretur. Quo ad Generalem terrestrium copiarum, dixit, se nihil habere in mandatis à Republica. Posse hanc deliberationem reiici ad Principes, nempe vt opportuniore tempore fieret, neque ideo fœderis conclusionem prætermittendam: fuitque hac de re summopere rogatus Pontifex, neque Regii quidquam obiecerunt, quia fortasse nominatus Dux, qui erat Dux Sabaudiæ, ipsis minus placebat, sed eum recusare non iubebantur.

Generalis terrestris.

In nominatione Imperatoris, Regum, & Principum, Regii scripta approbauerunt: sed Orator Venetus expresse nominari voluit Poloniæ Regem, vtpote futurum in hoc bello magni momenti, neque eius mentio sine iniuria omitti poterat. Facta deinde est difficultas propter competentiam loci cum Regi Lusitano: sed fuerunt contenti, vt nominaretur in Capitulo illorum Principum quos Papa inuitaturus est, vt etiam petiit Orator Venetus. Capitulum, quod censuris subdit eos, qui sine consensu fœderatorum cum Turcis pacem siue concordiam tractauerint, Regii prompte acceperunt: sed Orator Venetus illud reiecit, inquiens, hanc obligationem sub pœna censurarũ insuetam esse, & indecentem; quod si separatim poneretur, videretur positum, vt Reipublicæ notá aliqua imponeretur ob ea, quæ in alio fœdere gesta sunt. Imo, responsum fuit, propter hanc solam causam positum fuisse: neque aliam conditionem grauiorem electam fuisse, ideoque iussum fuisse, vt hoc capitulum alteri subrogaretur. Quamobrem Venetus Orator non sine animi perturbatione dixit, Igitur ponendam esse hanc obligationem capitulo extrahendæ annonæ: statimque omnes intellexerunt, voluisse illum preteritorum incommodorum, culpam in authores reiicere: sed paulo post subdidit, cum hi magni Principes in amicitiam insolubilem coniungendi sint, rem totam generosis modis discutiendam, & difficultates remouendas esse, & Rempublicam semper ostendisse, & ostensuram, se in bono publico procurando constantissimam, & promissorum obseruantissimam, dummodo sibi fides non frangatur.

Rex Poloniæ & Lusitaniæ contendunt.

Censuras nolunt Veneti.

Venetus retorquet censuras in Hispanos.

Ad cætera deinde capitula ventum est, quibus nulla difficultas obiecta est, & Orator monuit de capitulo prædæ diuidendæ iuxta veterem capitulationem; addens, si Algerium, Tunetum, & Tripolis capiantur, in Regis ditionem cessura, sed fœderatos in alia parte compensandos esse iuxta singulorum portionem. Regii se excusauerunt, quod capitulationem non viderint, & in alium diem causa dilata est. Et Orator Venetus monuit eum, qui scripturas ordinaturus erat, vt Rempublicam cum suis titulis, & aliquo verborum honore nominaret, neque aliter faciendum esse, dixere. Præterea Cardinalis Aldobrandinus separatim cum Oratore loquens dixerat, se maxime dubitare, Regios difficiliter assensuros, vt partẽ offensiuam stabiliãt adeo

Prædæ diuisio

Titulos suos Venetus curat.

arctis

arctis conditionibus, vt nunquam in arbitrio Principum sit aliquod temporis spatium respirandi, ideoque se iudicare, fore melius, si præfigeretur determinatus aliquis annorum numerus, vtputa quintus, aut sextus, continui, pro bello offensiuo: hoc enim facilius impetrari posset. Sed Orator respondit, videri hoc pacto sibi, vt fœdus tantummodo defensiuum intendatur, quo vires Christianorum inutiliter contererentur.

Die 26 Iulii proposita fuit scriptura emendata in quibusdam partibus cum difficultatibus, quæ reliquæ erant. Primo, in capitulo præcipuo expeditionis offensiuæ: nam Regii in hoc persistebant, vt annis sequentibus post annum 1571. autumno declararentur à Principibus Romæ per suos Oratores vires, quæ coniungendæ sint, vel non, pro vere futuro, & an maiores, an minores: Perpendebant enim, nisi capitulo hęc additio adnecteretur, fore, vt omnia confuse agerentur: neque enim modo duobus, aut tribus post annis futurum est, sciri potest: vna siquidem victoria omnia consilia permutare potest, neque Principum deliberatio præiudicat bello continuando: & eodem modo factum fuit anno 1538. Tunc enim cum Imperatore tractatum fuit, quid anno futuro agendum foret: etsi hæc authoritas Principibus non reseruaretur, tamen habent illam ex se ipsis, cumque fœdus perpetuum sit, fieri non poterat, vt perpetuo classes in Oriente sustinerentur. Contra Orator Venetus dicebat, hanc additionem parti primæ capituli repugnare: nam vbi tractatur de ineundo perpetuo fœdere, hoc pacto fieret solummodo pro anno 1571. cumque singulis annis de colligendis nouis viribus, deque nouis expeditionibus tractandum sit, perinde esset, ac si in easdem difficultates tota res volutaretur: neque Imperator, neque Sarmatarum Rex contra Turcas bellum decernerent, scilicet dubitantes, ne fœdus vltra annum duret. Replicauerunt Regii, sine huiusmodi declaratione illius capituli nunquam fore, vt persuadeatur Hispaniæ, suscipi aliquando posse in Africam expeditiones; neque posset regnum illud facile adduci, vt Regi aliquam opem ferat. Respondit Orator Venetus, Turcarum vires ante omnia debilitandas esse: quo perfecto vnusquisque peculiarem suam suscipere poterit expeditionem. Replicauerunt Regii, in primam difficultatem iterum tractationem reuolui, neque se posse fœdus concludere, nisi vna concludant, vt certis auxiliis aliquo tempore Africana expeditio efficiatur: respondit Orator, se non obstare, quin suas efficiant expeditiones opportuno tempore, sed illud, quod ipsi addere volebant, præcipuam expeditionem corrumpere, quæ fœderis est fundamentum; quoniam primam capituli partem in dubium reuocabat, & de viribus diminuendis agebat, deque retractandis rebus iis, quæ iam conclusæ intelligebantur: addiditque, tametsi Principes, etsi concordes, non solum habent authoritatem deliberandi, vt cõclusæ vires ne congregẽtur, sed etiam fœderis dissoluendi,

Consultationes de bello iterandas esse, negat Venetus.

Venetus ad fœderis durationem respicit.

omnia-

omniaque retractandi; tamen id declarandum non esse, ne fœderis existimatio debilitetur, hostibusque ea spes addatur, aut Principibus animus diminuatur: Posset autem capitulum accommodari absque illo verbo, virium diminuendarum. Verum hic non substitit oratio, fuitque à Deputatis Pontificijs dictum, posse hæc melius examinari, & de modo concordiæ tractari: resumptaque est alia tractatio de contributione partis Pontificiæ, in qua repetita fuere ea, quæ alias dicta sunt: & Orator Venetus duas fecit considerationes: altera erat, propter summi Pontificis dignitatem dedecere, vt in hanc tanti momenti expeditionem, cuius ipse caput erat præcipuum, tam paruas conferret vires: quæ res apud homines plurimum authoritatis detractura foret: & quoniam dictum fuit à Cardinalibus Deputatis, Pontifici deesse facultatem amplius contribuendi, neque pecuniam præsentem haberi, neque Italiæ decimas esse maiores, quam biennii spatio centum quinquaginta millium aureorum. Dixit Orator, nullum in toto orbe principem reperiri, qui faciliores ac promptiores habeat modos ad pecuniam conquirendam, quam Pontifex; dixitque, quod Sixtus Papa vsurpare solebat, Pontifici defuturam nunquam pecuniam, nisi cum manus, & calamus deficiat. Allatus fuit respectus, quo eius Sanctitas vtebatur, ne suam grauaret conscientiam; & respondit Orator, Operationes bonas, & malas esse iuxta earum finem, & Reipublicæ Christianæ subueniendæ finis, & intentio conscientiam grauare non posset. Quæ omnia à Regiis confirmata fuere, itemque à Cardinale Cæsio: qui mouit, vt eius Sanctitati suggereretur, vt admitteret renuntiationem beneficiorum cum regressibus: fore enim, vt paruo tempore quingenta millia aureorum corradantur. Verum Moronus, & alii dixerunt, eius Sanctitatem hac de re tentatam fuisse, & assensum negauisse. Altera Oratoris consideratio fuit, quod si Respublica pro parte Pontificis contribuere debuisset, non tenebatur contribuere iuxta fœderis partitionem: esset enim id nimium grauaminis propter onera, quæ sustinet, quibus Rex non vexatur, & propter imperii potentiæque disparitatem, sed contribuendum esse iuxta proportionem gratiarum, & beneficiorum, quibus & Rex, & Respub. fruuntur, concessis ab eius Sanctitate, quoniam si Rex centum habere comperiretur, & Respub. decem, rationi dissentaneum esset, vt Rex contribuat tria, Resp. duo. Ad hæc Regii in contrarium nullam adduxerunt rationem: veruntamen noluerunt assentiri ad obligandum Regem vltra bis quintam partem. Itaque capitulum hoc indecisum remansit.

Venetus excusationes Pontificis reprobat.

Et docet modum colligendæ pecuniæ.

Venetus contributionem pro Pōtif. detrectat.

In Capitulo extrahendæ annonæ, vnde tertia oritur difficultas, Regii noluerunt decernere quidquam absque licentia Regis, Capitulum partis defensiuæ Regiis satisfaciebat, vt est scriptum, hoc est, reciprocum, & cum certo auxilio quinquaginta triremium, cumque

illis reseruationibus, quæ declaratæ sunt. Verum Orator Venetus proposuit, Prouisionem, quæ facienda esset pro parte offensiua, in tuto collocare etiam defensiuam: Etenim nulla alicuius momenti offensio extimescenda est, si tot vires aduersus hostilem classem præparatæ fuerint. Verum dixerunt Regii, hoc alias disputatum, neque acceptatum fuisse. Addidit Orator, posse declarari, cum fœderatorum vires coniunctæ fuerint, si contigerit aliquem offendi, posse eum vti sua parte triremium, & nauium, itemque medietate aliarum, si modo iis ad suam defensam indigeret. Verum id adhuc non minimum habere difficultatis videbatur, partim quia id confusionẽ parere poterat, partim quia Regii omnino certũ auxilium limitare statuerant, allegantes, Regem hoc anno certum auxilium Reipublicæ præstare.

Offensionem hostis Venetus instat.

In alio Capitulo de Duce Generale nihil fuit conclusum, quia Regii Regis sui voluntatem exploraturi erant. Pro terrestri Duce Orator Venetus proposuit Sfortiam Palauicinum, diuersas adducens rationes ex iis, quæ belli conditio efflagitat; quod scilicet vir sit prudens, atque animosus, rei bellicæ scientissimus, celebris, Turcis in timore, Christianis in existimatione habitus, præterquam quod in Capitulatione 1537. creatus fuit mari Generalis Princeps Dorius, qui Imperatori, & terra Dux Vrbini, qui Reipublicæ seruiebat: sed nihil conclusum fuit, quia Regii etiam de hoc Regem consulere cupiebant.

Terrestrem Ducem proponit Venetus.

Ad Capitulum censurarum Orator Venetus dixit, nouum esse, & insolidum, & quo ad Remp. superuacaneum, quia constans est in iis, quæ semel generose deliberauit; ideoque Chiausso intrepide respondit, scire se, nullam fidem habendam esse hosti, qui sine causa fidem fregisset: & Princeps fidei promissione magis, quam instar priuatorum timore pœnæ obligari: & qui ad honorem non respexisset, eum neque censurarum vllam habiturum esse rationem. Dixit Cardinalis de Grassis, in quodam fœdere percusso tempore Innocentii simile haberi capitulum, ideoque non esse rem nouam. Respondit Orator Venetus, hunc tractatum sibi incognitum esse, veruntamen si hoc capitulum illic esset, nullo fructu appositum fuisse, sicuti ex successu coniici potest; nescitur enim per ea tempora quidquam notatu dignum gestum fuisse. Replicauit Cardinalis, in omnibus instrumentis solere aliquam partibus obligationem imponi ad contractum stabiliendum. Respondit Orator. Igitur hanc obligationem omnibus addendam, non soli Reipub. & ponendas censuras singulis fœderis capitulis non vni tantum. Dictum fuit Pontificem ita iussisse: & dixit Orator, velle se eum alloqui. Ad capitulum diuidendæ prædæ Regii dixere, adhuc sibi super eo cogitandum. Ad capitulum Ragusęorum, quos dictum fuit sustentari, & iuuari à Pontifice, Regii nihil difficultatis interposuere: sed Venetus Orator dixit, quo ad Rempub. nihil ipsos timere debere, quia si iis nocere voluisset, id antea effecisset,

Censurarũ capitulum Venetus reijcit.

Ragusæi Turcis addicti.

cæterum aduertendū esse, ne serpens; quod dicitur, in sinu nutriatur, & considerauit, eos à Turcis blande tractari, & vna bene conuenire, sunt enim ipsorum exploratores: nihilque cogitari, dici, aut fieri posse inter Christianos, quin per eos Turcis innotescat, quibus in omnibus gratificantur: & ob hoc Capitulum, ac fideiussionem futuros esse insolentiores: & nonnullis post diebus de hoc loquens cum Pontifice, dixit, expedire, vt ad expeditionem contribuerent naues, quarum numerum magnum habent, aut alias commoditates, quibus possunt opem ferre: velle autem eos cogere ad inimicitiam aduersus Turcas, & ad fœdus accipiendum, id vehementer ipsis noceret, quia inde opprimi possent: sufficeretque illos obligare, ne Turcis opitularentur. Dixit Papa, si nunc obligarentur non adiuuare Turcas, ideo possent ab iisdem cogi ad ea, quę modo non cogitant, præsertim cum in eo statu maneant, quem non ignoramus: subdiditque, se polliceri, ac fideiubere, illos Christianam rem non prodituros quod si id effecissent, eius Sanctitas prima eos puniuisset cumque eos in protectionem susceperit, vehementer ab se Remp. rogari, vt iis vellet fauere. Respondit Orator, quod nisi se obligarent ad non præstandam Turcis opem, in fœdere comprehendi nequiuerant: & fore pessimi exempli, atque inusitatam rem, vt in fœderis protectionem reciperentur, qui expeditionem in nulla re adiuuant. Cumque hoc etiam capitulum indecisum in Congregatione remansisset; mentio facta est de coniungendis classibus; dixeruntque Regii, haud moraturum tabellarium, quin ex Hispania quamprimum adueniat cum responsione. Et querebatur Orator Venetus, quod tam pulchra occasio oppugnationis alicuius faciendæ elabi permitteretur modo, cum Turcica classis inualida & timore occupata videbatur. Et Cardinalis Cæsius, credens, se aliquid egregii dicturum, monuit, posse hoc anno Tunetum expugnari, quia nullum impedimentum extimescendum erat, dum Turcæ in Oriente morantur, cum tempus iam tardum sit pro classibus iungendis, & hanc rem hostium impetum in Cyprum diuersuram. Sed Orator Venetus grauibus verbis Cardinalem repressit, & separatim à collegis suis pariter admonitus est. At Regii dixere, classem indubitato congregandam, neque regis mandatum diu expectari posse consultusque fuit Orator Venetus, ne fœdus concluderet, donec classis aduentaret: hoc enim vnicum erat beneficium, quod hoc anno obtineri potest, & Regios glorię aliquo stimulo vrgere non inutile putabatur.

Pontifex Ragusaos tuetur.

Consilium explosum.

Die 27. tabellarius ex Hispania aduenit cum mandatis, vt Regia classis cum Reipub. classe coniungeretur sub obedientia Generalis Pontificii: & die 28. Orator Venetus gratias egit Regiis, ostendens, hoc decretum regis opera ipsorum emanasse. Et Cardinalis Granuela conquestus est, quod, vt acceperat, Venetiis palam assereretur, fœdus ab se decipulis atque cautelis tractari, perinde ac si à Turcis sti-

Mandat rex classes coniungi.

pendia

pendia exigeret, & querimoniam sensim augescebat. Omnes eius animum sedare conati fuere; & Orator Venetus omnem operam posuit, vt ei persuaderet, se in suis literis semper honorifice de eo scripsisse, & Dominos illos, qui clauum Reipub. gubernant, egregiam de illo fouere opinionem, neq; voces platearum, quæ otiosorum, nullamque in consiliis ac deliberationibus partem habentium hominum sunt, magnifaciendas esse: & eos actiones Principum magis reprehendere, qui ipsorum arcana minus intelligunt.

Granuela conqueritur & placatur.

Postea deuentum est ad earum, quæ supererant, difficultatum tractationem, deque primo Duce sermo institutus est: Regii cõstanter volebant, vt ea verba adderentur, Vt Principes autumno deliberent præparare, vel non, suas vires, maiores vel minores. Orator vero multa ex iis, quæ iam dicta fuere, replicauit, ostendens absurda, quæ ex iis verbis proficiscebantur, quæ rebus conclusis repugnant: nam vbi fœdus perpetuum declaratum est, reduceretur ad quandam incerti temporis incongruitatem, vnde neque Imperator neque Rex Poloniæ induci possent ad bellum Turcis inferendum; tractauitque hac de re seorsim cum Pontifice, & cum Cardinalibus deputatis, & deleta fuerunt ea verba de præparandis viribus, quæ verba manifeste contradicebant iam concluso capitulo. Et quamuis eius Sanctitas, cæterique omnes opinabantur, capitulum subsistere posse absque illa additione: nihilominus Regiorum petitionem attendentes, non multum videbatur facienda difficultas. Dixitque Pontifex, cum principalis expeditio iam fuerit incepta (incipiendam autem esse hoc anno præsenti) anno sequenti neminem adeo inhonestum futurum, vt cogitet peculiare bellum aggredi, donec omnium vires pro generali bello coniunctæ fuerint, subdiditque maxime considerandum esse, cum fœdus perpetuum sit, non esse forsitan ab re, vt videatur bellum semper continuaturum, ne qui ad fœdus accessuri sunt, perterrefiant. Verum Orator iuxta suorum Dominorum mandata semper in hoc perstitit, non oportere in principalem expeditionem dubitationem vllam aspergere: hæc enim fœderis fundamentum est, non autem peculiares expeditiones.

Venetus generalem expeditionẽ fouet.

In articulo de supplenda portione Pontificis in congregatione diu actum est: sed nihil conclusum. Et Orator Venetus egit hac de re cum eius Sanctitate, cumque vidisset, ipsam suaderi nõ posse, vt de suo suppleret, vel totum onus Regii imponeret propter gratias, quas consecutus erat: imo cum dubitaretur, an Regii suum Regem de sua portione onerare vellent, nisi pariter Respublica pro sua se obligasset, cumque tractaretur de gratiis & auxiliis concordandis vel intercedente eiusmodi obligatione,

Oblatio Venetorum proportione Papa subleuanda.

vel alio pacto: ideo, ne fœderis vires minuerentur, vtque omnis difficultas tolleretur, neque eæ deliberationes impedirentur, quę maioris adhuc difficultatis esse queunt in fœderis conclusione, obtulit eius Sanctitati, Rempublicam instructuram viginti quatuor triremes, quarum octo vel quinque suis sumptibus sustentaret, & sexdecim Regiis sumptibus, qui resarciendi sint in aliis bellicis apparatibus: & hoc esse, quod extremum Respublica facere poterat, imo id suarum virium facultatem egredi, vt eius Sanctitati satisfaceret. Et Pontifex gauisus esse videbatur, dixitque, hac de re locuturum se esse cum Regiis. Quoniam vero quidam ab eius Sanctitate deputati Cardinales dixerunt, Regem non obligatum iri a Regiis pro maiori parte, quam pro tribus quintis omnis expensæ, vt in contributione antiqui fœderis factum est; dixit Orator, hanc contributionem pro parte Pontificis non esse faciendam respectu fœderis, sed iuxta portionem auxiliorum, quæ Rex & Respublica à Pontifice obtinuerat: etenim loco centum millium aureorum, quos forte Respublica exigit, rex vnum fortasse millionem aureorum obtinuit.

Portio Papæ ex qualitate gratiarũ subleuanda.

In duobus capitulis partis defensiuæ, & expeditionis in Algerium, inque duo alia loca Africæ, multa vtrinque dicta fuere in præsenti Congregatione, sed nihil decretum est. Et Orator Venetus petiit à Pontifice, vt eadem capitula determinarentur, quemadmodum in tractatione tractatum fuerat; eiusque Sanctitas respondit, si Regii persisterent, cum capitula sint valde limitata, multisque circumstantiis adstricta, dubitari non posse, vt principali expeditioni detrimentum aliquod fieret.

Censuras reiicit Venetus.

In capitulo censurarum Orator Regiis seorsim dixit, vt attente cauerent, quid efficerent: siquidem hæc introductio valde periculosa erat, vt Papa suis censuris Principes obligaret, quæ res multa incommoda parere posset. Et loquens cum Pontifice eandem allegauit rationem, quam in congregatione dixerat, illud scilicet capitulum nihil boni efficere posse, sed omnino renouandum esse, quoniam vbi inter eius Sanctitatem, interque alios Principes fœdus amicitiam atque fiduciam texere debet, suspitionem gigneret inter eos atque diffidentiam. Respondit eius Sanctitas, capitulum nihil obstiturum iis, qui continuare fœdus intendunt, & Rempublicam in suspitione haud mediocri versari, dum contra hæc pertinaciter adeo contenderet. Respondit Orator, cogi se contendere, quia circumferebatur ob solam Rempublicam positum esse illud capitulum. Dixit Papa, regios velle aliquas fœderi leges præscribere, vt perduret, vtque cæteri Principes, qui fœderati esse voluerint, tuti existant: quod si id recusaret Respub. necesse esset, ad aliud remedium de-

Suspicionẽ à se Venetus amolitur.

uenire, quod maiorem in se difficultatem haberet. Replicauit Orator, Principes nullo vinculo magis, quam promissione fidei, & nunquam formidine pœnæ obligari; neque Rempublicam petere à rege huiusmodi fideiussionem; proinde ab ipsa minus esse petendam.

In capitulo Ragusæorum Orator cum Pontifice diu locutus est, repetitis rationibus, quas in præcedente congregatione allegauerat. Post multas responsiones atque replicationes Pontifex professus est, se non posse populum illum non valde protegere, cum adprime Catholicus sit, & Sedis Apostolicæ obsequentissimus, prȩsertim in rebus S. Inquisitionis, diuersasq; res allegauit, quæ dum in minoribus esset, expertus erat.

Difficultates omnes ad Principes reiecta.

In congregatione, quæ facta fuit die 14. Augusti, & quæ fuit postrema, generatim de articulis omnibus, & de scriptura capitulationis reformatæ tractatum est: sed tandem pleraque, vt antea, indecisa remanserunt: quamobrem etsi actitatum fuit, vt conuenirent, & declararent fœdus iam esse conclusum; tamen nihil determinatum fuit, idque fortasse non solum, quia difficultas facile accommodari non posset, sed etiam quia vnusquisque in sua opinione persistebat, nihilque volebat alteri concedere: & regii decreuerant capitulationes in Hispaniam mittere, regiæque declarationi sese subiicere in quibusdam capitulis: & Orator Venetus itidem ad Rempublicam sese reiiciebat in quibusdam aliis. Quocirca cum res tota sine determinatione Principum definiri non posset, & congregationes superuacaneæ iudicarentur, decretum fuit, vt congregationes amplius ne fierent. Difficultates autem, quæ in vltimis congregationibus remanserant, fuerunt: prima, in capitulo principali circa illam additionem, quam regii volebant, vt scilicet Principes per suos Oratores in autumno Romæ copias præparandas pro tempore verno, maiores, aut minores, & expeditionem faciẽdam deliberent: & quamuis Orator Venetus multas allegaret rationes, vt difficultas hæc consopiretur, nihilominus ob contentionem regiorum, qui malebant ipsam ampliare, quam tollere, & quia plerique Cardinalium à Pontifice deputatorum profitebantur, hanc additionem principali expeditioni detrimenti nihil afferre, res eo modo indecisa relicta est. Altera difficultas erat contributionis pro portione Pontificis, quia, non obstante oblatione viginti quatuor triremium, quæ facta fuerat eius Sanctitati; pro quibus rex tres quintas, & Respublica partes duas contribueret, cumque regii assentiri nollent, nisi Respubl. in omnibus contribueret pro duobus quintis, remansit etiam istud capitulum indecisum.

Difficultates præcipua quales.

Tertia difficultas fuit in capitulo extrahendæ annonæ, quia

cum Orator Venetus instaret, vt pretium impositionis limitaretur, vel arbitrio Pontificis tota res committeretur; regii absque regio nutu nihil efficere se posse, asseruerunt.

Quarta difficultas fuit in capitulo partis defensiuæ, & in alio, vt concedenda sint auxilia regi pro expeditione sua in Algerium, inque alia duo Africæ loca: quia etsi regiis capitula, prout erant notata, probabantur; tamen Orator Venetus excusauit, se non posse ea rata habere absque consensu Reipublicæ.

Pœna censurarum sublata.

Quinta difficultas fuit in capitulis Ragusæorum, & censurarum, quia neutrum placebat Oratori Veneto.

Missa fuit die 3. Augusti scriptura Venetias, in Hispaniam vero die nona; simulque Pontifex Nuntio suo totius tractatus instructionem misit; regiique particulatim scripserant regi difficultates, quas Orator in capitulis propositis interposuerat: cumque Venetiis decretum Reipubl. aduenisset primum per literas die quinto Augusti scriptas (sed adeo ambiguum, vt Orator nihil proponere potuerit) deinde per literas diei 17. cum sublata fuisset ambiguitas, Orator egit cum Pontifice, vt capitulum censurarum remoueretur & regularetur illud offensiuæ particularis: cæteraque accommodarentur, & post aliquot ab eius Sanctitate, & à Cardinale Morono obiectas difficultates tandem persuasus fuit Pontifex, vt Reipublicæ voluntati satisfaceret, scripsitq; in Hispaniam & cum regiis curauit, vt censurarum capitulum tolleretur: Interim maximi momenti perturbatio successit, quod, cum Respublica sui Oratoris Suriani operam minime probasset, variis persuasa coniecturis, quod diuersis articulis vltra fines mandatorum suum assensum præbuisset, præsertim capitulo censurarum, quas nullo modo Respublica nominari volebat, item quia minime impediuisset, vt scriptura in Hispaniam mitteretur, quasi inde argui posset, ex pacto illam transmissam fuisse, & tanquam in illam consensum fuisset: ideo antequam ipsum reuocaret, decreuit collegam ipsi adiungere Iohannem Superantium cum mandatis, vt in hoc negotio nihil disiunctim tractarent. Quæ res Pontificis animum valde turbauit, & regios in suspicionem traxit, vtpote qui optime sciebant, quantum Orator Surianus effecisset, vt capitulum illud censurarum tolleretur: sciebant quoque, scripturam in Hispaniam transmissam non fuisse tanquam conclusam, quinimo ad ipsam adiunctas fuisse ipsius exceptiones aduersus omnes articulos, qui controuersi erant, præsertim aduersus censuras.

Orator Venet à Rep. improbatur, eiq; limitata auctoritas.

Resp. in suspicione Hispanorum.

Quocirca opinabantur, Reipublicæ non esse cordi fœderis conclusionem, sed hoc sibi prætexisse, vt tractationem interrumperet & irasci Oratori suo, non quia rebus indebitis assensisset (sciebant enim omnes, ipsum non assensisse (sed quia fœderis con-

clusio-

clusionem maiori affectus studioque solicitauisset, quam sibi fuisset iniunctum. In quam opinionem etiam libentius iuerant propter verba Cardinalis Cornelii, qui præterquam quod sæpe dixerat, Venetis bellum gerere, minime vtilem rem esse; & cum Turcis tractari ex conuentione concordiam; tunc etiam palam ptofitebatur Oratorem non intellexisse mandata Reipublicæ: quoniam animum ipsa non habebat concludendi fœderis, sed à Rege auxilium ideo obtinere cupiebat, vt hoc nomine melioribus conditionibus, & facilius pacem imperraret. Quoniam vero Cardinalis hic Venetias scribebat, & inde literas accipiebat, multosque inter præcipuos magistratus habebat consanguineos, ideo eius verba summopere credebantur: tametsi Orator cum hoc incommodum atque turbationem perspexisset, coram eodem Cardinale clarissimis verbis professus est, Reipublicæ fœdus cordi esse, suasque commissiones & mandata perspicua apparere: & quanquam accusatus erat, quod articulis, quibus non debebat, assensum dedisset, hæc tamen accusatio, licet falsa, confirmabatur à testibus, cæterisque, coniecturis huiusmodi, vt Respub. non potuerit non credere, & male contenta esse: nam publice ab Vrbe scribebatur, & Venetiis à Procuratore Florentiæ, & Oratore Ferrariæ asserebatur, fœdus conclusum esse simul cum illis capitulis; & Nuntius Papæ tot audiens rumores, putansque Suriano prodesse dixit in Collegio, sed dissimulaturum perinde ac si illis articulis assentiretur, vt eo pacto classium coniunctio fieret, etsi Respublica de re tota nihil dubitare debebat: propterea quod fœdus affirmabatur à ministris præcipuis, qui etsi decipiebantur, quia tractationem, quæ secretissima erat, ignorabant: tamen Respub. non debebat ob vnius ministri & Oratoris sui, etsi innocentis, respectum non præseferre aliquam mœstitiam & querimoniam huius rei causa, quæ quando vera fuisset, merito Rempublicam contristari deberet. Id Orator publice coram omnibus deprædicabat, neque adeo suam culpam amoliebatur, quin magis remouere conaretur suspiciones, quibus Reipub. inuisum fœdus credebatur: quoniam vero testimonium Cardinalis Cornelii maximi momenti habebatur, multaque incommoda inuexerat, idcirco diuersos modos & artes adhibuerat, vt ipsum debilitaret, eidemque adimeret fidem.

Orator excusat suam Remp.

Die 20. Septembris Romam venit Orator Superantius, & 21. Octob. venit ex Hispania tabellarius cum deliberatione Regis, quæ, vt circumferebatur, ea erat, vt capitulum censurarum tollere esset contentus, & cætera accommodare, quæ in difficultate ponebantur: Et hora 20. in loco consueto reducta est congregatio, cui Orator Surianus, quia podagra laborans decum-

Alter Orator Romam venit.

bebat, non interuenit, sed solus Superantius. Moronus Cardinalis primo loco disseruit, hortans omnes ad concludendum fœdus. Postea Card. Granuela, qui simul cum suis conuenerat, asseruit, Regem suum in omnibus præsto esse, misisseque responsionem cum auctoritate amplissima fœdus concludendi, absq; necessitate vlterius scribendi in Hispania. Et interrogatus Orator Superantius, qui solus erat decumbente collega, affirmabat, eũdem esse Reipublicæ animum, vt hoc sanctum fœdus terminetur, quod secum fert totius Christianitatis vtilitatem in honorem Dei, Fideique sanctissimæ exaltationem. Subdidit Orator Venetus, posteaquam responsum ex Hispania acceperant, dicerent, quid in eo contineretur, quia consultaret cum collega suo, & referret sententiam suam. Cardinalis Granuela respondit, hoc non decere, sed ad ipsum pertinere, difficultates, quas in capitulis habebat, proponere, quia facile concordia aliqua tractaretur.

Contentio maxima de re leui.

Dixit Orator, id à se neque debere, neque posse fieri, sed ad ipsos pertinere, prius proponere, cumque tres menses habuerint ad hoc responsum expectandum, iam illud manifestandum esse. Hic modus loquendi, vtpote difficilis ac durus totam congregationem vehementer turbauit: Et Cardinalis Moronus ad Oratorem conuersus dixit, ad ipsum pertinere difficultatem proponere, deinde responsionem expectare. Orator autem dixit, Se illuc vocatum fuisse, vt audiret, quæ in responsione continerẽtur: super qua deinde ea determinasset, quæ congrua essent.

Dixit Cardinalis Granuela, Rempublicam misisse in Hispaniam grauamina, quæ in articulis patitur. Quod affirmauit Orator: & Cardinalis subiunxit, Narraret igitur grauamina: se enim responsurum, cum auctoritatem habuerit amplissimam cuncta determinandi, sed nolle propalare mandata regia, quoniam rex ita, vt in similibus casibus assolet fieri, multa eorum arbitrio commisit.

Dixit Orator, placere sibi, quod sciant, quicquid Respublica miserit regi super grauaminibus suis propter capitula, quæ hic tractata sunt: idque Rempublicam effecisse, vt tempora lucraretur, vtque Rex voluntatem Reipublicæ intelligens, antequam quidquam decerneret, posset iuberet, vt omnia in bonum terminarentur, & vniuersis satisfieret. Qua de re actum est in Hispania cum Rege, qui Oratorem more suo benigne audiuit: dein petito codicillo, dixit, cum Consiliariis se tractaturum, mox responsurum: vnde Respublica hanc deliberationem Regiæ Maiestatis diu expectauit. Respondit Granuela, non esse Reipublicæ expectandam vllam responsionem à Rege, qui eam suis huc transmisit; quod si aliquid peteret, cum illis loquatur, à qui-

Crescit pertinacia, donec, &c.

bus responsum audiet. Omnes eodem modo dixere, addentes, si Orator in hoc persisteret, vel quia Respublica fœdus non curaret; vel quia mallet euentum Cypri expectare, & classis progressus explorare, id neque honestum esse, neque iustum. Respondit Orator, mores Reipublicæ semper sinceros, ac fideles extitisse, & in hoc bello contra Turcas se implicauisse sua sponte, eo sumptu, ac viribus, quæ omnibus patent: & fœdus a Pontifice propter bonum publicum, & honorem Dei propositum fuisse.

Rempublicam prompte sese exhibuisse, & in incepto persistere constanter, neque vnquam ad ea cogitauisse, quæ sibi opponuntur, semperque libere promisisse, neque per eam stetisse, quin fœdus quindecim diebus concluderetur, etsi multi menses elapsi sunt, & modo, cum responsio venit ex Hispania, debere hos enuntiare, quid sentiant, quo res tota terminari queat. Quod ipse efficere non poterat, quia cum egisset hac de re cum Rege, Rex libellum accepit, dixitque, se acturum cum Consiliariis, & Reipublicæ responsurum: hanc autem responsionem diu expectatam cum nunquam acceperit, nihil se potuisse deliberare. Et conuersus ad Granuelam; Dicitis, inquit, Regem misisse huc responsum, idque negatis dare Reipublicæ. Equidem neque Oratori datum fuisset: igitur nullum necessarium fuerit responsum. Quibus verbis Granuela accenso animo respondit, itemque Deputati Pontificis: inter quos Moronus Oratorem interrogauit, quid ergo acturus illuc venisset? & pronuntiauit, Congregationem omittendam esse, nisi collega simul adesset: & Congregatio absque fructu vllo soluta est.

Perturbantur vtrinq; animi.

Die vigesimatertia Octobris scripsit Superantius Venetias difficultates, quas repererat in supradicta Congregatione. In qua Regii ostenderant Superantio memoriale, quod Orator Reipublicæ in Hispania Regi porrexerat, quo supplicabatur, vt persuaderet Pontifici, vellet easdem vires contribuere, quas dedit anno præterito millesimo quingentesimo trigesimo octauo Papa Paulus Tertius. In quo memoriali continebantur difficultates primi Capituli, de tractatione facienda Romæ tempore autumni, deque minuendis siue augendis viribus: itemq; difficultas offensiuæ particularis aduersus Africam: item de contributione pro Pontifice, & de annonæ extractionibus, eiusque pretiis, de censuris, & de Ragusæis. Excusauit se postea dictus Orator Superantius, quod collega ægrotaret. Quare decreuit eius Sanctitas, vt ne fieret amplius Congregatio absque Suriano, cum valetudinem recuperasset, vel fierent apud Sanctum Marcum. Interea nuntiatum fuit die secundo Nouembris, Nicossiam captam esse die nono Septembris, anni millesimi quingentesimi septuagesimi, allataque fuit Venetiis responsio, vt

Dum Roma consulitur, expugnatur Nicossia.

fœderis tractatio continuaretur, cum oborta esset suspicio in animis Pontificis, & Hispanorum ob verba Superantii, quod Respublica fœdus negligeret: adeo vt diebus 5.6.7.& 8. diuersæ habitæ Congregationes, & omnia Capitula discussa fuerint, donec tandem Omnipotentis Dei fauente Clementia, & Regis Catholici mandato, & Suriani prudentia sanctissimum fœdus conclusum, & in scriptis relatum fuit, quemadmodum habetur in Capitulationibus, excepto Capitulo Ducis Generalis, qui multo post tempore decretus fuit, hoc est, Locumtenens: hacque de causa ad Regem à suis ministris expeditus est tabellarius, & similiter à Pontifice: qua in re hanc artem adhibuerunt Regii, vt tabellarium aliquot post diebus dimiserint, vt Veneti, & Pontifex fortassis ex defatigatione victi, Marcum Antonium Columnam, quem vnanimes Ducem exoptabant, posthaberent.

Conclusio fœderis.

M. ANTONII MVRETI,

AD ILLVSTRISSIMOS ET REVERENDISSIMOS S.R.E. Cardinales, ipso die Paschæ, cum subrogandi Pontificis caussa Conclaue ingressuri erant,

DISCVRSVS OCTAVVS,

Habitus Romæ Anno M.D.XXCV.

MAGNVM vobis hoc tempore negotium impositum est, Patres Amplissimi, & tantopere ad salutem & tranquillitatem vniuersæ Christianæ Reipublicæ pertinens, & haud scio an vllum sit eorum omnium, quorum pro summa dignitate, quam in Ecclesia obtinetis, vestra procuratio est, quod singulari quadam & extraordinaria præpotentis Dei ope magis indigere videatur. Declarandum enim vobis ac decernendum quodammodo est, quis Ecclesiæ in terris summo

cum

cum imperio præesse ac præsidere, quis in puppi sedens, clauum tenere, & periculosissimæ nauigationis cursum regere ac moderari, quis pastores ipsos pascere debeat; cuius, vt supra vulgarẽ hominum conditionem elati; responsa pro oraculis; nutus pro ratione, iussa pro legibus futura sint. Quanquam igitur ea sapientia estis, vix vt quicquam vobis subiici possit, quod non ipsi animo prius conceptum meditatumque teneatis: non iniquo tamen animo ferre debetis, vox, ex veteri consuetudine, quid in eligendo Pontifice vobis sequendum sit, etiam ab infimis hominibus admoneri. Nam vt nemo ita sapiens est, quin audiendo sapientior fiat: & ea est Dei benignitas, vt sæpe rudibus & imperitis ea dicenda suggerat, quæ audita etiam sapientibus prosint. Dicturus igitur tanta de re, obtestor vos, per eum, in cuius nomine huc conuenistis, vt mihi exigui temporis attentionem ne denegetis. Atq; vt hinc potissimum ordiar; vt arduum ac difficile Episcopi munus est, ita ardua quædam in Episcopo & inuentu difficilia requiruntur. Oportet, ait S Paulus, Episcopum talem esse, vt in eo nullus pateat reprehensioni locus. Quod si in aliis Episcopiis requiritur, quanto magis in eo, qui quanto Episcopi sacerdotibus, tanto ipse cęteris Episcopis antecellit? Quando autem quisquam reperietur dignus, qui in illum honoris ac dignitatis gradum euehatur, si omnes, in quibus aliquid culpari poterit, repudientur? Sed hoc non ita rigide ac præfracte accipiẽdum, etiam vetusti Patres monent. Nostra enim omnium, qui viuimus, ex bono maloque permista natura est: &, aut Angeli essemus si nulla nos improbitatis macula contaminaret, aut & Deo & hominibus intolerabiles, si nulla vitiorum nostrorum sordes admista bonitas temperaret. Non igitur quærendus, qui simpliciter omni virtutis genere excellat, nullo, ne leuissimo quidem, vitio aspersus: quem ab omni nota ac reprehensione integritas vitæ nullis vnquem violata maculis vindicet: nunquam enim res ad exitum perduceretur: sed qui & præcipuis virtutibus inter æquales emineat, & vitiis, vt non omnibus, at iis certe careat, quæ in priuatis hominibus familias, in principibus maxima plerumque imperia euertunt. Apud Xenophontem barbarus quidam adolescẽs cum equum eximiæ bonitatis quem habebat, libenter se alicui spectatæ virtutis viro, donaturum esse dixisset, idque apud Cyrum professus esset: Ego vero, ait Cyrus, ostendam tibi, quomodo ẽt si clausis oculis ieceris, aberrare à tali viro non possis. Simulq; eum glebam humo sublatã in confertissimum agmen amicorum; quos assidue circũ se habebat, iacere iussit: &, Quemcunque, inquit, ex eis contigeris, illi equum tuum dono dato, neque metus vllus sit, ne aberraueris. omnium eadem est virtus, eadem temperantia, eadem multis spectata documentis fortitudo. Si de vobis PATRES AMPLISSIMI, idem dici posset, vt è vestro nobilissimo honoratissimoque consessu, nec ætate, nec vsu atque experientia rerum, nec auctoritate alius alio magis idoneus esset, ad

huius muneris grauitatem sustinendam, non magna deliberatione opus foret: neq; vllam in partem, quis ei ex vobis præficeretur, admodum interesset. Sin verius est, vt in stellis alia aliam nitore & claritate vincit, sic è vobis alium alio esse iis bonis & ornamentis, quę Pontifici conueniunt, instructiorem ac superiorem: & orandus summis precibus Deus, vt iudicia vestra dirigat: & vobis intendenda omni studio mentis acies, vt ex omni numero vestro eum potissime, qui aptissimus & publice vtilissimus futurus videtur, deligatis. Ignoscite, quæso, si quid paulo liberius dixero. Non enim ea nunc res agitur, vt auribus seruiendum sit. Dicenda quæ vrgent, quæ tempus, quæ rei magnitudo postulat. Omnis cogitatio cognationis, amicitiæ, vtilitatis priuatæ, ab hac deliberatione procul abesse debet: ne si quis ita eligitur, & ipse, dum erigitur, corruat, & alios secum idem exitium præcipites trahat. Si nauigaturi de gubernatore nauis eligendo consultarent, nemo reperietur vsque eo improuidus, vt eum qui sibi aut amicissimus, aut sanguine coniunctissimus, ac non eum potius qui intelligentissimus, & exercitatissimus esset, ei muneri præfici vellet; ac desiperet, si quis in communi naufragio, quæsticulum aliquem suum sibi saluum ac proprium fore putaret. Vna nauis qua oẽs vehimur, Ecclesia est: quæ quãtis hoc tempore procellis ac tẽpestatib. agitetur, nemo non videt. Et erit quisquã ita non imprudens modo, sed inhumanus & impius, qui in tãtis periculis, publicæ saluti ac tranquillitati quidquã anteferendum putet? Exulent à vestris omnium animis talia omnia, *Patres Amplissimi*, & aliis omnib. circumcisis atq; amputatis, ea tm̃ in futuro Pontifice, quæ bono Pontifici necessaria, requirantur.

Videntur a. quinq; pręcipua esse, quæ in eo spectari oporteat: Sanctitas morum, Prudentia, Doctrina, Charitas, quæ, vt verissime dicit Apostolus, perfectionis vinculum est, & Auctoritas de quibus singulis vbi quam breuissime fieri poterit, dixero, finem dicendi faciam.

Primum igitur requiritur Sanctitas morum. nam quo ore audebit aliena vitia reprehendere, qui ipse propriis madeat? Quare si quem auarum, si ambitiosum, si crudelem ac sanguinarium, si libidini ac voluptati mancipatum, vixisse constaret; eius ne habenda quidem ratio in his sacrosanctis comitiis esset. Auarus ciuitates exhauriret, noua quotidie populis onera imponeret, sacra ac profana omnia venalia haberet, omnem turpitudinem, congerendæ ac coaceruãdæ pecuniæ causa susciperet, nihil amplum aut magnificum agitaret animo, non de gloria Dei, aut vtilitate publica, sed de arcis & sacceis suis implẽdis perpetuo cogitaret. Non est, *Patres Amplissimi*, non est eiusdem ingenii, pecuniæ seruire, & hominibus imperare. Duos impuros homines, Stratoclem & Dromoclidem aiunt olim tractationem Reipubl. messim auream vocare solitos. Non est credibile quenquam ex vobis ita animatum esse: sed tamen procul absit à gubernaculis Ecclesiæ, si quis Pontificatum messim sibi ac suis fore auream putat. Am-

bitiosius omnia perturbaret, nihil vsquam quietum esse pateretur, bellis orbem terrarum concuteret: dum suorum titulos, ditionem, dignitatem augeret, Sedis Apostolicæ dignitatem in quodlibet discrimen adduceret. Quid crudelem & recenti semper cruore gaudentem, vltionis cupidum, ignoscendi nescium, cui pro virtute ira sit, pro consilio furor, pro ratione impetus: quomodo blandissimo illi ac lenissimo Patris nomini responsurum esse censetis? Quid, si quis se voluptatibus vinciendum ac constringendum dedit, earumque turpissimo famulatu nexus & irretitus, in earum cœno, tanquam sus, perpetuo volutatur, quid ab eo boni sperari, aut quid mali potius nō metui potest? Libere, vobis audientibus, de vitiis loquor. Nusquam enim tutius est accusare vitia, quam cum ex eis qui audiunt nemo est, qui ea quę dicuntur, suspicari possit ad se pertinere. Si quis igitur est, quales plerosque omnes ex vestro amplissimo splendidissimoque Collegio esse compertum est: sed tamen fieri nullo modo potest, vt non & è vobis aliqui excellant: qui tota vita nullam significationem auaritiæ dederit, qui siue in magnis opibus natus, siue à tenuibus ac modicis ad ampliores copiosioresque perductus, omnem pecuniæ fructum in subleuādis egentibus positum duxerit: qui arcam suam nunquam turpiter afferentibus, honeste petentibus semper apertam habuerit: qui ad gloriam suam nihil, ad Dei gloriam omnia perpetuo retulerit: qui ex fuga atque abstinentia voluptatum maximam sibi voluptatem captauerit: qui veram animi magnitudinem in ignoscendis, non in vlciscendis iniuriis consistere iudicauerit: eius demum mores aptissimi sunt ad personam illius, qui & harum & omnium virtutum exemplar perfectissimum fuit, in terris sustinendam.

Secundo loco dixi requiri prudentiam, quam vere Aristoteles ait esse propriam virtutem imperantium. Eam æterna illa veritas Christus Dominus ac Deus noster cum morum integritate ac sinceritate coniunxit, his verbis: Estote simplices sicut Columbæ, & prudentes sicut serpentes. Sed videndum est, vt, quid prudentia sit, recte intelligamus: neq; ita eam accipiamus vt vulgus solet. Vulgus enim eum prudentē vocat, qui multa simulare ac dissimulare nouit, multa mentiri, eos quibuscum agit, commodi sui caussa fallere ac circumuenire: & quod sibi proposuit, multas vias reperire, quibus id quomodo adipiscatur. Illa vero prudentia non est, sed calliditas, versutia, malitia, aut, si prudentia est, carnis prudentia est: quam se perditurum minatur Deus: quam mortem esse Paulus affirmat. Vera prudentia est, & cognoscere quid petendum fugiendumq; sit: & quib. viis tum ipse eo peruenire, tum alios eodē perducere commodissime possit: nihil temere atq; inconsiderate agere, sed vnaquaq; in re, quid rerum, personarum, locorum, temporum varietas postulet, diiudicare. Miserū qui alium fallit, si se idcirco eo quem fallit prudētiorem putat. Fallit ipse se, & induit multo pernitiosiorem in laqueum, quam quo implicare

alium parat. Quanto prudentior, qui neminem fallit? Deo enim similior est, qui neque fallere, neque falli potest.

Dixi præterea in Pontifice requiri Caritatem: quam Apostolus & martyrio & fidei montes transferenti anteponit. Sine qua nihil Deo acceptum est. Deus enim ipse caritas est. Pontifex autem cum communis pater & sit & vocetur, hoc ipso nomine admoneri debet, paterna se caritate erga omne hominum genus esse oportere.

Addidi Doctrinam & eruditionem: quam qui Pontifici necessariã non putant magno in errore versantur. Iubetur Aaron in veteri lege gestare supra pectus suum doctrinam & veritatem: iubetur nunquam in sanctuarium ingredi sine sonitu: quo significatur voluntatem Dei ab eo debere populis prædicari. Labia Sacerdotis, ait Malachias, custodiunt scientiam. Paulus ad Timoth. Episcopum esse oportere, ait, aptum ad alios docendos. Hæc aiunt quidam, Pontifex etiam indoctus per alios obire poterit. Isto modo poterit etiam lyricen esse, qui per alium canat; & bonos medicus, qui ægrotus per alium curet. Sed satis sit.

Breuiter enim de Auctoritate dicendum, quam vltimo loco posuit: quæque ex iis, de quibus ante dictum est, effloreſcit. Auctoritatem autem voco potentiam, apud principes & populos, firma & diuturna virtutis & doctrinæ opinione quæsitam. Ea Pontifici hoc præcipue tempore necessaria est, propter eas gentes, quæ à fide & obedientia sanctæ Romanæ Ecclesiæ desciuerunt, quæ reuocari ad sanitatem vix poterunt, nisi eius, qui præerit, auctoritate moueantur.

Agite igitur, *Patres Amplissimi*, proponite vobis ante oculos communem omnem parentem Ecclesiam, ex vestro nutu pendentem, & quid à vobis statuatur, summa cum cura ac sollicitudine exspectantem. Illa vos Christo genuit, illa educauit, illa ad summo proximum honoris gradum prouexit: nulla vobis maior cognatio, quam cum Ecclesia: omnes omnium caritates vna illa amplexa est: quæ nunc dilacerata, distracta, diuulsa, obsecrat vos, vt aliarum omnium rerum obliti, de sua tantum tranquillitate, qua vestra quoq; continetur, cogitetis. Deus omnium bonorum auctor eam vobis omnibus mentem atque animum inspiret, vt non cæco & temerario, & inuitos etiam, vt interdum fit, ac quid agatur nescios, rapiente paucorum motu, sed certo maturoque iudicio, eiusmodi Pontificem concordibus suffragiis quamprimum deligatis, qui dispersa colligat, lapsa erigat, deprauata corrigat, infirma corroboret, turbulenta componat, efficiatque vt neque Pii V. admirabilem illam sanctimoniam vitæ & excelsitatem animi, aut Gregorii XIII. inexplebile purgandæ religionis studium, & effusam atque incredibilem & omnibus sæculis deprædicandam in omnes gentes caritatem ac beneficentiam desideremus.

***

MONI-

MONITA AD N. NVNCIVM SVMMI PONTIFICIS CVM AD Sereniſſimam Rempublicam miſſus eſſet,

DISCVRSVS NONVS.

OCCASIO, quę mihi ſeſe offert, inſcitiam meam patefaciendi coram te, prӕterlabi non patiar, quia minus vitium eſſe, puto rerum inſcium ſe fateri, quam mandatis patronorum non obtemperare. Prima collocutio, quӕ tibi cum Principe, & Senatu Veneto inſtituenda eſt, duplicem finem reſpiciet: altero eius Serenitati expones mentem Domini noſtri, finem, cauſaſque tuӕ legationis explicando: altero peculiarem tuam beneuolentiam erga illam Rempublicam profitebere. Quoad rem primam ſpectat, ſatis erit mandata Pontificia ad amuſſim exequi, nihil, quod alicuius momenti ſit immutando: quoad alteram arbitratu tuo plus minuſue tibi ſatisfacies. Poteris autem exempli gratia, profiteri, quocunque modo Summus Pontifex opera tua vſus fuiſſet, rem tibi gratiſſimam futuram, vtpote qui te ipſum eius Sanctitati, Sedique Apoſtolicӕ totum deuouiſti: verum cum illius Beatitudo te Venetias ad Serenitatem eius Nuncium delegare conſtituerit, multiplici de cauſa id tibi iucundum accidere, prӕſertim quia nunquam non facultatem aliquam exoptaſti, qua poſſes patrui tui Archiepiſcopi memoriam renouare, qui quidem nominis Veneti ſtudioſiſſimum, eidemque vel maxime ſeſe addictum prӕdicabat: cui Senatui tu etiam, domuſque tua omnem fidem, omniaque obſequia pollicemini, prӕterquam quod probe cognoſcis, te manſurum per hӕc tempora ad ex eximiӕ maieſtatis & magnitudinis, eiuſque Reipublicӕ principem, quӕ potentiſſima omnium, ac florentiſſima, optimiſque legibus inſtituta eſt: idcirco fore, vt ſecundum tui principis mandata nihil tibi antiquius ſit, quam vtilitatis eius Reipublicӕ curare, ombuſque temporum momentis omnem reuerentiam, & omne obſequium eidem exhibere. Quod quemadmodum tu cunctis in rebus, quoad decuerit, fierique poterit, egregie conficies, ita diligenter curabis, vt paternus amor eius Sanctitatis erga Sereniſſimam Rem-

publicam

publicam conseruetur, præsertim cum vterque horum principum eadem obtendant cupiantque, eademq; debeant respicere ad tuendam imperii vtriusque auctoritatem & amplitudinem. In quo perficiendo omnes tuas vires, omne studium, ingeniumque tuum collocaturus es, & perinde elaborabis, ac si eius Serenitatis subditus natus esses: neq; enim permissurus es, vt Archiepiscopus patruus tuus voluntate & amore tibi anteferendus sit. Tua vero prudentia moderabitur monitis meis, nec non verborum efficaciam maiorem, minoremve pro opportunitate diliget ad captandam Veneti Senatus propensionem. Apud quem hoc tibi præcipuum documentum est, vt morum grauitatem, vtpote futuram vtilissimam serues. Adderem, vt in primo colloquio aliquam Oratoris Veneti Romæ degentis mentionem insereres; quod non incommode posses efficere arrepta occasione, cum te ipsum, operamque tuam Reipub. obtuleris, hoc pacto: Quemadmodum pariter dixi ac testificatus sum Oratori Serenitatis T. Romę residenti, qui profecto Serenitatis T. gratiam plurimam meretur, cum Domino nostro mirum in modum satisfaciat, & primorum omnium, item aulicorum voluntates & studia sibi valde conciliauerit. Hæc ad duplicem finem conducent: alter erit, quia Oratoris consanguinei tibi gratias agent, tuamque expetent amicitiam, tibi officiosi erunt in denuntiandis rebus quæ quotidie accidunt, neque aliunde facile expiscari licet: alter, quia Oratorem officio deuincies & coram eius Sanctitate poterit te minimo tui Principis nutu abunde compensare: quam quidem rem ambire, & sollicite quærere te oportet, propter illa facilius assequenda, ad quæ adspiras. Et quanquam existimo, eundem Oratorem à te iam fuisse visitatum, & omnibus humanitatis officiis tractatum: subticere tamen nolo, in extremis verbis id large te profiteri debere, iturum Venetias eo animo, vt ipsi, eiusque consanguineis omnem honorem, omniaque obsequia tua præstes cunctis in rebus, quibus vtique mandaturi sunt; itaque scribat ipsis, literisque suis contestetur hunc affectum, rogesq; eundem, vt illos erga te bene animatos & propensos esse iubeat, quo te, tanquam amicum, suscipiant, foueantque, certioremque facies Oratorem, nunquam fore, vt ab illis quidquam petas, quod iis damnum aliquod allaturum esse videatur, vtpote qui non ignores, quousque tuas petitiones sese extendere deceat: quæ postrema verba, vel similia huius argumenti clare proferre, ne desinas, quia ex his Orator optimam de prudentia sapientiaq; tua coniecturam faciet. Ad summam cures etiam atque etiam, vt Oratoris animum tibi beneuolum facias, & sæpe ad illum scribendo, & coram consanguineis & amicis eius omnia proba & laudabilia prædicando: neque tamen idem cum cæteris efficies, quia tibi nil prodesses, viro illi etiam noceres.

...In, & qui ...isitandi.

Paucis post diebus ab eo tempore, quo primum principis alloquium habueris, nonnullos inuisere debebis. Quoniam vero mone-

re te, quo pacto cum prælatis illic degentibus officia transigas, superfluum est; illud adiungam, nunquam Principem à te visitari debere, neque vnquam priuatum colloquium ipsius expetendum tibi esse, neque indifferenter quoscunque patricios inuisere oportebit: quia id offici quibusdam præstare minime tibi decorum esset, maxime si iuuenes, vel medioctis auctoritatis forent; neque hoc cæteris perplaceret, qui etsi senatores & primores ciuitatis, nihilominus abnuunt, ac recusant visitari propter suas causas: Quæ duæ mihi videbantur, dum in ea ciuitate degerem. Altera est: modus priuatim viuendi, qui intra frugalitatis ac modestiæ terminos versatur, & alienus est ab externis moribus, patriasque tantum consuetudines retinet: altera, quia plerique vel fratres, vel filios iam Prælatos, vel qui ad Ecclesiasticas adspirant dignitates, habent. Et quemadmo dum erga illos tua visitatio, vel quia domi splendorem nullum obseruant, vel propter morum simplicitatem, pene iniuria foret; ita hos visitando, ipsis in magistratuum communicatione non minimum noceres. Quamobrem etsi non bene determinari potest, quinam sint ii, qui tuæ visitationis honorem velint, aut mereantur: nihilominus eos esse, dicendum est, qui præcipuum in Repub. gradum obtinentes, splendidius, quam cæteri viuant, moribusque aulicis præditi esse videantur. Denique paruo temporis spatio hos omnes & cognosces opportune, & iudicabis. Neque vero visitationes, quas imperties cuicunque, frequentes esse debebunt: verum abunde erit, si eas toto anno duplicaueris, aut diutius etiam distuleris, prout consuetudine docebere; quanquam ii, quos inuiseris, ad te sæpius accedent Quotiescunque magnus aliquis Senator officii causa te conuenerit, familia tua vsque ad inferiores domus partes obuiam procedat: tu vero illum excipies in primis scalarum gradibus: abscedentes vero nullo modo committas, quin vsque ad inferiora ædium loca comiteris, nisi tamen obnixe rogeris, vt remaneas. Cum cæteris patritiis, qui minoris ætatis & conditionis existunt, ita te geres, quemadmodum nobilissimi tui mores ac prudentia tibi demonstrabunt. Regulam autem tibi constituas vniuersalem, quod si Prælatos officiose tractaueris, tibique deuinxeris (vt te facturum, certo scio) iidem consanguineorum ope maximis in rebus te adiuuabunt, tametsi tecum consanguinei, tuque cum illis amicitiam inuicem dissimulabitis. Iitem Prælati, si eorum animos tibi adiunxeris, valde proderunt, de te cuncta honorifica Romam significantes. Dixi, tibi perutilem fore morum grauitatem, quia virtutis huius summam rationem habent Veneti, imo & eam profitentur; neq; modo propter prudentiam, vtpote rem publicis personis consentaneam, sed etiam quia graues mores animum indicant, constantia, prudentia, multaque virtute excultum. Modo iis, quæ dixi, addo grauitatem non eiusmodi esse debere, vt affabilitatem, morumque suauitatem, quæ tibi valde

Grauitas comitate temperãda.

familia-

familiaris est, diminuat; alioquin enim superbus, & elati animi homo existimareris.

Ergo grauiter, cumque dignitate tuæ personæ loquaris, & quoties in Collegio negotia tractaueris, nunquam obliuiscare Principis eius personam, quam sustines: qua in re summam nihilominus reuerentiam ac modestiam præteferens, animo reputabis, te coram maximo quoque Rege orationem habere.

Venetorum mores.

Omnes sermones, quos in Senat. institueris, ad solum Principem dirigantur, & quamquam Collegium alloquutus fueris, quod ex 25. membris constat, nihilominus nunquam interpellabis quemquam in eo Senatu, nisi per vocabulum Serenissimi Principis, Vestræque Serinitatis. Vt Patricios Venetos iuxta ætatem ac dignitatem in honore habeas, monere te superuacaneum est: attamen scito, ciues illos, ciuiumque primores honoris appetentissimos esse, & mirifice gaudere, cum se multi fieri cognoscunt, præsertim in sua patria, multoque magis si magistratu fungantur; honorque ipsis eo charior est, quo illum à nobiliore atque illustriore viro recipiunt. Ex contrario si non honorentur, & habeantur in precio, iniuriæ sibi illatæ imputant, & indignantur, contemnuntque eos, à quibus non honorantur, vtpote qui soleant ambitiosi esse & superbi, cum propter statum ac potentiam Reip. tum propter eorum incorruptam nobilitatem ac libertatem, existimantes se præ omnibus nobiles, ac liberos.

Familiarum distinctio.

Præter differentiam, quæ adhibenda est in honore exhibendo maiore senibus patriciis, quam iunioribus, & in gradu constitutis, quam priuatis, cum ille magis, quam isti honorandi sint: est præterea animaduertendum, diuersis modis hanc, atque aliam domum, siue familiarum genera tractanda esse: non tamen vt hac de re quicquam eloqui debeas, vel palam ostendere, sed tantum, vt quæ necessaria sunt, non ignores, & priuatim documento vtaris. Familiæ patriciorum Venetiis in tres classes distinguuntur, hoc est, in veteres, in nouissimos, in medios. Veteres familiæ nobiliores sunt, sibique magis arrogant, quam cæteræ. Ideo etsi omnes patricii generatim honorandi tibi sunt, tamen id tecum constituas, decere, vt veteres, & antiquas familias honoratiores à te esse, velis. Verum, vt dixi, id palam omittes, neque eum in modum facies, vt cæteri animaduertant: sed hunc stylum priuatim, & in priuatis colloquiis tantum seruabis; sitque hæc familiarum distinctio penes te secreta, neque cum illis verbum vllum tibi excidat, aut argumentum præbeas, vnde hæc tibi cognita esse intelligant: læsos enim se putarent, & minister incautus, ac periculosus existimareris.

Inter Prælatos Venetæ nationis primus Patriarcha, cæterosq; honore, & existimatione supereminet, cum propter eius ætatem dignitatemque, tum quia multas affinitates, & amicitias amplectitur, & liberalitate, ac splendore omnes antecellit. Credo, te non fugere ea,

quæ olim in vrbe tractata fuere de ipsius Cardinalatu, & quomodo, curque ipsi promissus fuit, dein ablatus. Credo similiter, te nō ignorare, Rempublicam Venetam, postquam illum summo Pōtifici quondam ad hanc dignitatem consequendam commendauit, postmodum decreuisse (nempe eum penitus amotum, atque exclusum esse, cernens) vt nunquam de illo verbum faceret, neque viuente Pontifice quenquam alium commendaturam. Hic Prælatus nihilominus non cessat causam suam apud singulos Nuntios promouere. Idcirco facillimum factu est, vt petatur abs te, velis summo Pontifici ipsum tuis literis commendare, precesque tibi eius nomine oblatæ vehementes erunt: ad quam subterfugiendam rem opus est, vt magnam adhibeas dexteritatem, animique moderationem. Quod si hoc officium præstandum forte putaueris, ipsius Reipublicę voluntatis declaratio, nec non repulsa, quam cæteri Nuntii Patriarchæ dederunt, quid tibi agendum sit, clarum argumentum suppeditabunt. Cuicunque tibi de illo Prælato loquenti poteris ostendere, ipsum apud te summo in honore esse, virtutesque, ac merita illius extolles, simulque omne studium, omnemq; animi propensionem ad eum iuuandum, quoad fieri potest, præ te feres, modo tamen Senatus nutu suo id comprobet: ad quam tota dissertatio, ac responsio coarctanda est.

De Prælati monita.

Nunquam ad conuiuium quenquam patricium, multoque minus Senatores inuitabis: Vno tamen casu id efficere poteris, neque displicebit, & aliquoties inuitatio grata, acceptaque erit, cum scilicet Senator aliquis in ædibus tuis negotii causa sese vsq; ad horam prandii detinuerit: tunc enim eum inuitando, videreris necessario, non studiose, & affectare inuitasse: quæ res attamen perraro tibi continget. Senator ille nisi recusauerit prandium, non debebit in mensa tua sedere inferiore loco, quam Prælati sedeant, sed locus illi superior, etsi ille obtineretur, tribuendus est: hoc autem minimo tuo labore conficies: etenim ipsimet Prælati partibus tuis satisfacient, & patrium stylum, bonosque mores, & decorum seruabunt. Postquam exempta fames, mensæque remotę, ad te pertinebit priorem assurgere, & Senatori discedendi potestatem facere absque alia mora, & discedentem sociabis, vt superius memorauimus.

De conuiuiis.

Ne sis percunctator, neque præ te feras nimiam expiscandorum Reipub. arcanorum cupiditatem: hoc enim pacto omnem arctæ amicitiæ cupiditatem tibi præcluderes: ideoque cum iis, qui Reipubl. à secretis sunt, amicitiam negligito, & nihilominus ipsis honorem exhibere debebis, omniaque iis argumenta præstare, quibus apud te in existimatione se esse intelligant: neque quidquam dubites, quin publicæ res tibi signi-

ficentur, etiamsi minimam operam in iis peruestigandis impendas.

Commendatio qualis.

Si acciderit, vt Senatoribus aliquem commendare digneris, noli tuas preces & commendationem interponere, nisi ea res tibi maxime cordi sit. Omnino fuge temporalibus iudicibus commendare ecclesiastici iuris homines, qui aduersus laicos litem intentant. Nunquam in ea ciuitate, aut imperio toto protegas executionem sententiarum, quæ Romæ latæ fuerint, nisi summus Pontifex mandauerit, & possis mandatum ostendere.

Familiares cauti sint in moribus ciuitatis iudicandis, neq; derideant ea, quæ aduenis deridenda videntur. Imo contra & tu, & ipsi faciles estote ad eas consuetudines imitandas, præsertim vbi cognoueritis, quosdam mores, qui alibi probantur, ibi inuisos esse, atque ridiculos, neque abhorreas aliquando in tuis colloquiis aliquas phrases, & verba idiomatis Veneti intermiscere.

Qui laudandi, & quomodo.

Etsi laus animum eius, qui laudatur, laudanti cõciliat: nihilominus mos Venetorum neutiquam admittit, vt Nuntius, siue Orator quispiam valde laudet vel coram, vel absentes, patricios illos, qui autoritate pollent; neq; enim huiusmodi laudatio æqui consuleretur. Non inficiabor, apud consanguineos, & maxime amicos posse alicuius Senatoris actiones ac virtutes laudari; verum non oportet decipi in iudicandis iis, qui audiunt, & omnino parce laudare, & multiloquio abstinere satius erit. Verum quemadmodum actiones, moresq; cuiuscunque sine periculo non laudantur: ita tibi persuadeas, Venetis maiorẽ in modum placere, si quis eorum Remp. in cœlum euehat, eaq; omnia cõtestetur, quæ ad gloriam, honoremq; nationis in vniuersum pertinent: præsertim cum ad indiuidua quædam deuenitur, quæ ab ipsis singularia, & nullis ciuitatibus, atq; Imperiis communia existimantur. Huiusmodi est situs ac positio Venetiarum: modus, quo custoditur ciuitas, eiusque securitas, & securitatis causæ: publicæ & priuatæ opes. Sanguis patricius, in quo mille & amplius ab hinc annis reliquiæ Nobilitatis Romanæ, multarumque veterum ac præcipuarum Italiæ & Europæ familiarum conseruantur: Origo Reip. Christiana, cuius religionis semper fuit retinens: Gubernatio stabilita legibus & constitutionibus propriis, non aliunde quæsitis, aut acceptis: Duratio ipsius, quæ præteritas omnium Rerump. durationes excedit, cum nullo tempore libertatem suã amiserit, aut imminuerit, aut superiores alios recognouerit: Dominationis temperamentum, quo omnes species Reip. comprehenduntur: Modus creandi magistratus, mira sortis, & electionis mixtione. Forma iudiciorum, & authoritas, ac potestas à tribunalibus limitata: Prudentia, ac maturitas Senatus in deliberando: Æqualitas priuatorum: opes maritimæ: munitiones &

apparatus bellici, quibus Veneta Respub. omnes Christianorum Principes exsuperat. Non posse maritimas expeditiones suscipi contra domum Othomanam sine Venetarum classium auxilio. Rempub. illam vocari, & esse clypeum, vtque Paulus III. vsurpabat, Christianorum omnium propugnaculum: Expeditio suscepta contra Selymum ad Cyprium regnum defendendum. Generositas patefacta in bello illo non recusando: Decretum prælium, & certamen egregium initum à classe Veneta anno 1571. ad Echinadas insulas. Vtque nimius ne sim, assero, si res gestas antiquis, & præsentibus temporibus amplificaueris, incredibiliter probaueris; multoque magis si Rempublicam Venetias appellaueris religionis studiosam, & authoritatis, imperiique Ecclesiastici cupidissimam, commemorando ea, quæ à priscis Venetis patrata sunt, imperante Friderico Secundo: item præteritis annis instituta belli tractatio, & protestationes factæ Duci Albæ, cum Romam nuper inuasisset; & alia id genus, quæ ad hanc rem allegare non ignorabis: & præcipue ne obliuiscaris laudibus tuis efferre morem Senatus vere regium in negotiis pertractādis, summamque ei tribuere laudem constantiæ, libertatis, veracitatis, nullo fuco, nullis laruis, nulla dissimulatione adhibita.

Non dissertabo quidquam de Principibus, quibus Respublica infesta est, quibusve beneuolum animum seruat, quia argumentum meum egrederer: tantum dicam, quo minus te Magno Duci fauentem ostenderis, eo te gratiorem nobilitati, ac Reipublicæ euasurum.

Respublicæ Ragusæorum, & Genuensium non bene omni ex parte conueniunt cum Republica Veneta, quæ nihilominus odio eas non prosequitur, quia paruifaciunt: ipsarum tamen discordias, & pericula ægro animo audiunt: quia vtrauis harum Rerumpublicarum corruat, dubium non est, quin possessor imperio, atque opibus magis valiturus sit. Quæ res aduersatur scopo, quem Respublica Veneta respicit: hic autem est, vt orbis terrarum, sed præcipue res Italicæ non immutentur, & in præsenti statu conseruentur. Hac ratione pergratum iis esset, vt Status, & Prouinciæ, quas Rex Hispaniæ in Italia possidet, diuiderentur inter ipsum, & Regem Christianissimum, quo Principum potētia æquilibrio quodam virium temperaretur, & alter ipsorum nō adeo in hac regione polleret. Qua de re Veneti summopere cupiunt, vt Roma, & status Ecclesiasticus, sanctaq; Sedes Apostolica conseruetur: etenim præter Religionis respectum prospicit Respublica, in statum Ecclesiasticum, & in se ipsam collectum his temporibus esse, quidquid spiritus, ac libertatis, & existimationis reliquum est Italiæ. Quod si aliqua Pontifici necessitas, aut periculum obtingeret, Respublica illa omnes suas

fortunas effunderet, sibi persuadens, quodcunque damnum eius Sanctitas pateretur, totum illud in Venetos resultaturum.

Hucusque meam scripturam prouexi, vt tibi præcipuum Venetorum consilium in sua forma gubernationis innuerem, vtque monerem te, vt nunquam sententiam his contrariam præ te feras, adeo vt cupidus videaris tumultuum, atque turbarum in Italia, quasi censeas, similes motus vtiles fore. Verum potius quietem, atque tranquillitatem prædicabis, omnemque collocabis industriam, vt ita existimeris velle, & credere. Accidet, vt quemadmodum Galliæ calamitates, & vehementes causæ, quæ totum illud Regnum quatiunt, maximæ omnium inter Christianos sunt, ita frequenter de iis sermo instituendus sit, neque desunt plerique, qui tanti mali causam adducunt amicitiam, quam Galliæ Reges pridem cum Turcis Imperatoribus initam conseruant. Ego quidem huiusmodi dissertationibus applaudendum non esse, puto, multoque minus non arguerem Principes, qui cũ domo Othomana fœdus, aut amicitiam retinent; quoniam id argumenti sustentari illic nequit, absq; offensione non modo Regis illius, sed etiam Imperatoris, ac Venetorum.

Item expedit, vt in priuatis sermonibus, aut cum patriciis Venetis, aut cum quoquam alio instituendis non ignores; non esse tibi innuendum vnquam, te cupere nouum aliquod fœdus ineundum contra Turcas, nisi rerum necessitas, aut mandata tui Principis occasionem suppeditauerit: at potius, si in eiusmodi colloquia incideris, attestare, Venetam Rempublicam valde prudenter cum tanto Principe amicitiam retinere, neque secus faciendum esse, & nunquam has tres causas, propter quas Veneti putant, honeste se cum Turcis fœdus iniuisse, ac seruare, obliuioni tradas.

Cur Veneti cum Turcis pacem colant.

Prima est, quia maritimæ omnes ciuitates, & prouinciæ fines cum Turcis communes habent, ideoque facillime possunt inuadi, & occupari.

Altera, quia ciuitas Venetiarum populum habet omnium in Italia frequentissimum, neque agros habet, vnde nutriatur, eiusque insulæ, ac littora, maritimęque vrbes messem non colligunt, quæ ad tertiam partem anni transigendam satis sit: ideo in perenni versantur necessitudine aliunde sibi victus conquirendi: neq; vllus Princeps iis subsidia ferre potest maiori vbertate, & compendiosius, minoreve sumptu, quam Turca. Cui exploratum est, si extractionem annonæ frumentariæ Venetis interdixerit, fore, vt quamprimum eos fame vrgeat.

Tertia causa est, quia, bello in Orientem suscepto, maritimi, immo etiam terrestris commercii plurima pars cessaret, cumque

Vrbs

Vrbs Venetorum mercimoniis dedita sit, patrimonia, priuatæque diuitiæ cum publico detrimento diminuerentur. Quibus causis, ac respectibus additur forma Reipublicæ ad studia pacis magis directæ, quam tutiorẽ magistra experientia docuit: ideoque patritii illi perlibenter pacem laudantibus, iisque, quibus ipsorum retinendæ pacis consilium probatur, aures præbent: & quocunque modo de Turcis disseratur, arridet mirifice Venetis, vt confirmetur, Imperatorem illum potentissimum esse; hoc enim modo loquentes oblique laudare videntur eorum prudentiam, qui cum illo pacem malint.

Iura, & rationes, quibus Veneti coram toto orbe se purgauerunt, cur amicitiam cum Turcarum Imperatore contra fœderis pacta sanxerint, adeo notæ, ac peruulgatæ sunt, vt si eas ego hoc loco referrem, inanem operam insumerem: verum etsi neque scirentur, neque crederentur, non me fugit, si ad trutinam iudicii examinandæ essent, eas tibi penitus cognitas fore. Ideo quotiescunque sese dederit occasio, vt de iis verba fiant, satis erit, vt profiteare, te earum rerum abunde capacem esse; & prudenti, ac dextera quadam ingenuitate duo contraria præcaueas: alterum Regiæ Maiestati non detrahendi, alterum Venetis satisfaciendi.

In hac clausula, vnde prædicta deriuantur, finem facio; Omnem Oratorem, ac Nuntium totis viribus eniti debere, vt Principi, quo cum sibi tractandum est, pergratus existat: quia dubio procul huiusmodi ministri Principibus suis vtiliorem operam præstare queunt, & per breuiora compendia ad desideria sua explenda peruenire, &c.

ROMÆ VRBIS EIVSQVE IMPERII ET DE RITV creandi pontificis,

DISCVRSVS DECIMVS.

PONTIFICEM esse caput Ecclesiæ, Deique vices in terris gerere, nemini vnquam inter Christianos dubitandum fuit. Hoc enim Euangeliis exprimitur, nostræ fidei professione declaratur, stabilitur conciliis, omniumq; fidelium communi consensu per tot secula

Pontificia auctoritas diuersa recipitur.

huc vsque confirmatur. Hæretici auctoritatem Pontificis deprimere semper conati fuere, vt Ecclesiam fidemque nostram destruerent, & quamuis inter ipsos multis de caussis dissideant (vnde innumeræ sectæ, quæ olim fuerunt, neq; nostris temporibus desunt, originem sumpsere) in hoc tamen omnes ptinaciter consentiunt, vt Romano Pontifici aduersentur. Ex quo Ecclesia cõmuniter S. Petri nauiculæ comparatur, quæ in mediis huius mũdi procellis, variis hæresum ventis agitata, adhuc tempestati resistit, neque submergitur. Qua in re potissimũ consistat, & quousque hæc suprema Pontificis auctoritas extendatur; quoad Ecclesiasticos, notissima res est, Pontifici in omnes vniuersalẽ esse potestatem, non solum in eos, qui ipsius subduntur imperio, sed etiam qui cæteris Principib. parent, totoq; orbe terrarũ viuunt; Sed quantum ad laicos, duplex ei competit iurisdictio vel spiritualis, vel temporalis: quoad spiritualem, omnes concedunt, ipsi tanquam capiti, supremã esse auctoritatem, & posse quasi iuris positiui leges non solum interpretari, ac moderari, sed etiam omnino reuocare: leges vero, quæ de iure diuino sunt, non item: ipsas enim reuocare non potest. Quod spectat ad temporalem; magna fuit, & adhuc vertitur controuersia: quia pleriq; præsertim Canonistæ, opinati sunt, Pontificem supremã habere vtriusque iurisdictionis auctoritatem, alii pleriq; cõtendunt, Imperatorem supremum esse rerũ mundanarum Principem; itidem pro virili sua certant Reges & Principes cæteri: Pontificẽ vero plenã atq; supremam potestatem nusquam, nisi in suomet imperio, ꝙ possidet, aiunt obtinere; in alienis vero solummodo, quatenus spirituale aliquid agitur, quale est iusiurandum, votum, aliudue, quod ad conscientiam spectat. Quod ad vires Pontificii imperii, & quid ab illo aut sperari, aut timeri queat; præter auctoritatem spiritualem (quæ maximis quibusque Principibus nunquam nõ fuit, aut tremenda, aut veneranda, & prçter auctoritatem, quam in sacerdotiis habet, & in Ecclesiasticis personis vbique) nõ mediocris momenti sunt terrarum spatia, quæ possidet; etenim in medio Italiæ imperat Romæ toti Latio, magnæ parti Etruriæ, Vmbriæ, Ducatui Spoletano, Perusiæ & Bononiæ, nec non Flaminiæ, & agro Piceno, & parti Samnitum, præter quam quod supremum habet ius in regno Neapolis, & Siciliæ, Ferraria, Vrbino, Placentia, & Parma: in Gallia vero possidet Auenionem, & nonnullas alias ciuitates. Qui dominatus (vt inter Italos) magnᵘˢ est, & in vnum redactus, vtrumque mare attingit, fertilis totus, excultissimus, vberrimi agri, omni commoditate refertus, populorum, & bello aptorum hominum plenus. Et quo ad annonam; solus ager Picenus præteritis annis minimo negotio potuit Venetorum imperio plus quam centum millia modiorum tritici

Quousque extendatur.

Temporalis auctoritas oppugnatur à plerisque.

Latitudo temporalis dominii.

subministrare Patrimonium vero, quod est Viterbi & adiacentium agrorum territorium potuit olim Liguriæ, Neapolis, & remotiorum locorum egestati subuenire. Verum quod spectat ad milites communis est opinio, in Ecclesiastico statu meliores eos deligi posse, quam in tota reliqua Italia, imo Europa; crediturq; ex agro Piceno & Flaminia viginti quinque millia hominum bello idoneorum educi posse: ex patrimonii vero & Latio fortasse totidem. Et quamquam dubio procul ex iis regionibus Pontifex minimos colligit reditus, vtpote qui oppignorati sunt, vel creditoribus addicta, nihilominus patet, exploratumque est, Pontifici nunquam deesse, modo velit, pecuniam; cernimusque, præsentem Pontificem breuissimo annorum curriculo collegisse circiter quinquagesies centena millia aureorum, quos temporis progressu adaugere poterit, magisque posset, quam antehac, si renũtiationes beneficiorum cum regressibus admitteret, & adhuc multo magis si officiorum compositiones approbaret: & prouerbio vsurpatur, Pontifici nunquam defuturos nũmos, dum manus illi & calamus aderit. Cum hoc igitur terrarum dominatu, cumque iis viribus quas diximus, dubitandum non est, quin Pontifex ex seipso vel aliis adhærens, multum commodi aut incommodi, modo velit, cuicunque præsertim in Italia, afferre possit; neque desunt exempla, quibus Pontifices minoribus opibus, quam eæ sunt, quas modo possident, Pontificiam dignitatem atque autoritatem contra potentiores Principes sustentauerunt, Reges & Imperatores exautorauerunt, Imperia, & Regna suo arbitratu mutauerunt: nostrorumque patrũ temporibus minime ignotum est, quid efficere potuerit Pontifex Alexander, cuius nutu Rex Galliæ, superatis Alpibus, Italiam inuasit, totamq; pturbauit, & Pontifex Iulius eius successor nostræ reip. (heu nimium) quanta sit Pontificis autoritas, patefecit. Leo decimus, & Clemens septimus perplurima bella, quæ suis, aut iunctis sociorum viribus, gessere, magnitudinẽ suam firmarunt, & Clemens post perpessas calamitates potentior quã antequam ipsas perpeteretur, euasit. Paulus tertius Ecclesiæ dignitatẽ, Italiæq; tranquillitatem & quietem inter duos potentissimos Principes sustentauit autoritate magis, quam armis: aduersus Turcas & hæreticos arma mouit, denique posteros suos in eam fortunæ amplitudinem, quam cernimus, collocauit. Iulius tertius dum arma mouit, Italicam pacem sustulit, totamque propemodum Europam pturbauit; & Paulus quartus multos thesauros hosti Regi ademit, memorabile post se relinquens exemplũ incommodorum, quæ ex Pontificis animi propensionibus, nisi ratione regantur, emanare possunt: & Pontifex, quem modo habemus, quanquam nullum hactenus inter Christianos bellum

Populi militares.

excitauit; neque vllam turbarum occasionem dedit, tamen haud mediocre instat periculum propter stimulum consiliariorum, quibus circundatur: quam rem non ignorat Gallorum, non Catholicus Rex, & plerique alii Principum.

Proinde quemadmodum antiquitus fiebant numinibus quibusdam sacrificia, vt prodessent, aliis, ne nocerent; ita sanum consilium existimandum est, summa ope niti, vt cum Pontificibus (quoscunque mores præ se ferant) bene nobis conueniat: quantum enim pacis & belli tempore vtiles sunt fauores, & beneficia, quæ benę animati Pontifices possunt concedere, tantum periculosa sunt detrimenta, quæ ab iisdem male affectis timenda sunt: neque vnquam defuerunt, qui ad deteriora procliues animos instigant.

Potentia aucta vnde.

Ideo omnes Christiani Principes, siue inter magnos, siue inter mediocres annumerentur, religione ducti, siue aliis de caussis, eo sese abiecerunt, vt corā Pontificibus genua flexerint, eiusque pedib. oscula detulerint: omnesq; in vniuersum, etsi magni validique, ipsorum amicitiam adipisci conati sunt, aut saltem, ne contrarios haberent, operam dederint; & quicunque naturæ & affectibus Pontificis sese prudenter accommodauit, ingens ex ea re commodum, maximumq; fructum assecutus est. Quæ res si vnquā vtilis aut necessaria deprehensa est, equidem hoc tēpore, & hoc, quem habemus, Pontifice, pernecessaria est, multoq; vtilissima. Natura siquidem rigidus est & austerus, cumque pręsentem dignitatis celsitudinem non artibus suis, non ambitu, sed solo Dei consilio consecutus esse sibi videatur, autoritatem suam sine timore vllo semper exercuit, profiteturque se non modo omni perturbatione, atque vtilitatis cupidine immunem, sed etiam nihil aliud respicere, quam quod religionem, & quæ eam consequuntur, attingit, fixam animo gerens opinionem, cunctos Christianos religione omnia metiri debere.

Roma prærogatiua.

Verum de temporali Pontificis dominatu institutum sermonem continuantes, primum sese mihi offert Roma vrbs, de qua si omnia quæ possem, referre atque enarrare vellem, profecto relationis meæ cursum nimis dilatarem: etenim nemo nescit, hanc non solum totius Italiæ omniumq; nobiliorum Europę prouinciarum, sed etiam maximæ partis Asiæ & Africæ dominā longo interuallo omnes principatus & regna imperii amplitudine & gloria superauisse: & quamuis (vt est rerum humanarum vicissitudo) imperium ipsius ab antiquo illo culmine defecerit, nihilominus adhuc maiores orbis terrarum Principes ipsius nomine honestiores esse sibi facile videntur: quandoquidem Imperator libenti animo titulum Regis Romanorum vsurpat, & Turcarū Rex assentitur, vt quas regiones in Europa possidet, vbi etiam

resi-

reſidet, Romania appelletur; ſed quod magis intereſt, hæc Vrbs Pontificum ſedes facta eſt, propter quorum authoritatem videri poteſt, antiquæ dignitatis ſplendorem magna ex parte recuperauiſſe, & illic alteram fortaſſe admirabiliorem Rempublicam, & ſublimius imperium inſtauratum eſſe.

Sæpe capta & diruta.

Legimus poſt imperii priſci declinationem hanc vrbem gentium dominam decies victam & captam fuiſſe, à Vicegottis, Vandalis, Oſtrogottis, Normanis, Gallis, Alemanis, Hiſpanis, & ab aliis ſub Athaulpho, & Genſerico, Totila, Ruberto, Leuiſcardo, Henrico V. Imperatore, Ladislao Rege Neapolis, & poſtremo ſub Cardinale Columna, Duce Borbonio Verum etſi omnem artem victores adhibuerunt, vt eam penitus demolirentur, eiuſque nomen & ſpeciem, ſi fieri poſſet, extinguerent, neque contenti omnem ſæuitiam aduerſus homines abſque vllo ſexus vel ætatis diſcrimine exercuiſſe, cuncta ſacra profanaſſe, & profana omnia expilaſſe, paucos illos, qui bello ſuperſtites fuerant, ſecum aliquando abduxerunt, & domibus dirutis, euerſis palatiis, cunctis pulcherrimis ac pretioſis rebus perfractis, præſertim tot figuris mirabilis artificii comminutis, ingentibuſque & ſtupendis ædificiis, quæ aduerſus temporum iniuriam erecta eſſe videbantur, proſtratis: nihilominus ſi ad dignitatem procerum, quibus modo repletur, ſi ad numerum & ad magnificentiam Palatiorum, templorum, aliorumque ædificiorum, ſi ad pulchritudinem viarum, ad Vrbis magnitudinem, hortorum amœnitatem, denique ad commoda, rerumque omnium abundantiam reſpiciatur, facile ad hæc vſque tempora Vrbem Romā vigere deprehendemus.

Vrbis multitudo.

In hac vrbe, vt communis fert opinio, trecenta millia hominum, maiori ex parte aduenarum, reperiuntur, nam quo ad indigenas, reuera pauci ſunt, ambigiturque an quiſquam ex illis à vetuſtis incolis originem trahat. Inter quos aliqui Barones, & Principes, viginti, triginta, quinquaginta millia aureorum, & nonnulli amplius in reditibus poſſident, omnes tamen fere alieno ære obſtricti, quemadmodum etiam plurima pars hominum magis ad paupertatem vergit, quam diuitiis affluat, vt neceſſe eſt accidere, vbicunque nulla ars, qua homines ſuſtentare ſe poſſunt, celebratur: propterea quod quæcunque ad vſum vitæ pertinent, omnia fere aliunde importantur, præſertim laneæ & ſericeæ veſtes, Venetiis, Luca, Florentia, Genua, & Neapoli illuc afferuntur.

Iners vt plurimum.

Populus Ro. penitus ſubiectus Pontiff.

Creant Romani ſuos Conſeruatores, Tribunos, alioſque Magiſtratus, & Pontifex ipſis ſecundum veterem morem Senatorem concedit: qui ſimul cum Conſeruatoribus in Capitolio ius dicit, vbi populus conſilium ſuum habet, vbi ſimiliter Tibicines, & Muſici detinentur, ſed hæc ſpeciem potius, quam vim gubernationis exhibent: etenim à tribunalibus illis non niſi controuerſiæ inter Romanos, reſque minoris momenti cognoſcuntur: cætera vero & maiora quæque

alium parat. Quanto prudentior,qui neminem fallit? Deo enim similior est,qui neque fallere,neque falli potest.

Dixi præterea in Pontifice requiri Caritatem:quam Apostolus & martyrio & fidei montes transferenti anteponit. Sine qua nihil Deo acceptum est. Deus enim ipse caritas est. Pontifex autem cum communis pater & sit & vocetur, hoc ipso nomine admoneri debet, paterna se caritate erga omne hominum genus esse oportere.

Addidi Doctrinam & eruditionem:quam qui Pontifici necessariã non putant magno in errore versantur. Iubetur Aaron in veteri lege gestare supra pectus suum doctrinam &veritatem:iubetur nunquam in sanctuarium ingredi sine sonitu: quo significatur voluntatem Dei ab eo debere populis prædicari. Labia Sacerdotis, ait Malachias,custodiunt scientiam. Paulus ad Timoth. Episcopum esse oportere,ait, aptum ad alios docendos. Hæc aiunt quidam,Pontifex etiam indoctus per alios obire poterit.Isto modo poterit etiam lyricen esse, qui per alium canat;& bonos medicus,qui ægrotus per alium curet. Sed satis sit.

Breuiter enim de Auctoritate dicendum, quam vltimo loco posuit:quæque ex iis,de quibus ante dictum est,efflorescit. Auctoritatem autem voco potentiam,apud principes & populos, firma & diuturna virtutis & doctrinæ opinione quæsitam. Ea Pontifici hoc præcipue tempore necessaria est,propter eas gentes, quæ à fide & obedientia sanctæ Romanæ Ecclesiæ desciuerunt,quæ reuocari ad sanitatem vix poterunt,nisi eius,qui præerit,auctoritate moueantur.

Agite igitur, *Patres Amplissimi*, proponite vobis ante oculos communem omnem parentem Ecclesiam,ex vestro nutu pendentem, & quid à vobis statuatur, summa cum cura ac sollicitudine exspectantem. Illa vos Christo genuit,illa educauit, illa ad summo proximum honoris gradum prouexit: nulla vobis maior cognatio, quam cum Ecclesia:omnes omnium caritates vna illa amplexa est:quæ nunc dilacerata,distracta, diuulsa, obsecrat vos, vt aliarum omnium rerum obliti,de sua tantum tranquillitate,qua vestra quoq; continetur, cogitetis. Deus omnium bonorum auctor eam vobis omnibus mentem atque animum inspiret,vt non cæco & temerario, & inuitos etiam,vt interdum fit,ac quid agatur nescios, rapiente paucorum motu, sed certo maturoque iudicio, eiusmodi Pontificem concordibus suffragiis quamprimum deligatis, qui dispersa colligat, lapsa erigat, deprauata corrigat,infirma corroboret, turbulenta componat, efficiatque vt neque Pii V. admirabilem illam sanctimoniam vitæ & excelsitatem animi,aut Gregorii XIII. inexplebile purgandæ religionis studium, & effusam atque incredibilem & omnibus sæculis deprædicandam in omnes gentes caritatem ac beneficentiam desideremus.

***

MONITA AD N. NVNCIVM SVMMI PONTIFICIS CVM AD Serenissimam Rempublicam missus esset,

DISCVRSVS NONVS.

OCCASIO, quę mihi sese offert, inscitiam meam patefaciendi coram te, præterlabi non patiar, quia minus vitium esse, puto rerum inscium se fateri, quam mandatis patronorum non obtemperare. Prima collocutio, quæ tibi cum Principe, & Senatu Veneto instituenda est, duplicem finem respiciet: altero eius Serenitati expones mentem Domini nostri, finem, causasque tuæ legationis explicando: altero peculiarem tuam beneuolentiam erga illam Rempublicam profitebere. Quoad rem primam spectat, satis erit mandata Pontificia ad amussim exequi, nihil, quod alicuius momenti sit immutando: quoad alteram arbitratu tuo plus minusue tibi satisfacies. Poteris autem exempli gratia, profiteri, quocunque modo Summus Pontifex opera tua vsus fuisset, rem tibi gratissimam futuram, vtpote qui te ipsum eius Sanctitati, Sedique Apostolicæ totum deuouisti: verum cum illius Beatitudo te Venetias ad Serenitatem eius Nuncium delegare constituerit, multiplici de causa id tibi iucundum accidere, præsertim quia nunquam non facultatem aliquam exoptasti, qua posses patrui tui Archiepiscopi memoriam renouare, qui quidem nominis Veneti studiosissimum, eidemque vel maxime sese addictum prædicabat: cui Senatui tu etiam, domusque tua omnem fidem, omniaque obsequia pollicemini, præterquam quod probe cognoscis, te mansurum per hæc tempora ad ex eximiæ maiestatis & magnitudinis, eiusque Reipublicæ principem, quæ potentissima omnium, ac florentissima, optimisque legibus instituta est: idcirco fore, vt secundum tui principis mandata nihil tibi antiquius sit, quam vtilitatis eius Reipublicæ curare, omnibusque temporum momentis omnem reuerentiam, & omne obsequium eidem exhibere. Quod quemadmodum tu cunctis in rebus, quoad decuerit, fierique poterit, egregie conficies, ita diligenter curabis, vt paternus amor eius Sanctitatis erga Serenissimam Rem-

publicam

publicam conseruetur, præsertim cum vterque horum principum eadem obtendant cupiantque, eademq; debeant respicere ad tuendam imperii vtriusque auctoritatem & amplitudinem. In quo perficiendo omnes tuas vires, omne studium, ingeniumque tuum collocaturus es, & perinde elaborabis, ac si eius Serenitatis subditus natus esses: neq; enim permissurus es, vt Archiepiscopus patruus tuus voluntate & amore tibi anteferendus sit. Tua vero prudentia moderabitur monitis meis, nec non verborum efficaciam maiorem, minoremve pro opportunitate diliget ad captandam Veneti Senatus propensionem. Apud quem hoc tibi præcipuum documentum est, vt morum grauitatem, vtpote futuram vtilissimam serues. Adderem, vt in primo colloquio aliquam Oratoris Veneti Romæ degentis mentionem insereres; quod non incommode posses efficere arrepta occasione, cum te ipsum, operamque tuam Reipub. obtuleris, hoc pacto: Quemadmodum pariter dixi ac testificatus sum Oratori Serenitatis T. Romę residenti, qui profecto Serenitatis T. gratiam plurimam meretur, cum Domino nostro mirum in modum satisfaciat, & primorum omnium, item aulicorum voluntates & studia sibi valde conciliauerit. Hæc ad duplicem finem conducent: alter erit, quia Oratoris consanguinei tibi gratias agent, tuamque expetent amicitiam, tibi officiosi erunt in denuntiandis rebus quæ quotidie accidunt, neque aliunde facile expiscari licet: alter, quia Oratorem officio deuincies & coram eius Sanctitate poterit te minimo tui Principis nutu abunde compensare: quam quidem rem ambire, & sollicite quærere te oportet, propter illa facilius assequenda, ad quæ adspiras. Et quanquam existimo, eundem Oratorem à te iam fuisse visitatum, & omnibus humanitatis officiis tractatum: subticere tamen nolo, in extremis verbis id large te profiteri debere, Iturum Venetias eo animo, vt ipsi, eiusque consanguineis omnem honorem, omniaque obsequia tua præstes cunctis in rebus, quibus vtique mandaturi sunt; itaque scribat ipsis, literisque suis contestetur hunc affectum, rogesq; eundem, vt illos erga te bene animatos & propensos esse iubeat, quo te, tanquam amicum, suscipiant, foueantque, certioremque facies Oratorem, nunquam fore, vt ab illis quidquam petas, quod iis damnum aliquod allaturum esse videatur, vtpote qui non ignores, quousque tuas petitiones sese extendere deceat. quæ postrema verba, vel similia huius argumenti clare proferre, ne desinas, quia ex his Orator optimam de prudentia sapientiaq; tua coniecturam faciet. Ad summam cures etiam atque etiam, vt Oratoris animum tibi beneuolum facias, & sæpe ad illum scribendo, & coram consanguineis & amicis eius omnia proba & laudabilia prædicando: neque tamen idem cum cæteris efficies, quia tibi nil prodesses, viro illi etiam noceres.

An, & qui visitandi.

Paucis post diebus ab eo tempore, quo primum principis alloquium habueris, nonnullos inuisere debebis. Quoniam vero mone-

re te, quo pacto cum prælatis illic degentibus officia transigas, superfluum est; illud adiungam, nunquam Principem à te visitari debere, neque vnquam priuatum colloquium ipsius expetendum tibi esse, neque indifferenter quoscunque patricios inuisere oportebit: quia id officii quibusdam præstare minime tibi decorum esset, maxime si iuuenes, vel mediocris auctoritatis forent; neque hoc cæteris perplaceret, qui etsi senatores & primores ciuitatis, nihilominus abnuunt, ac recusant visitari propter suas causas: Quæ duæ mihi videbantur, dum in ea ciuitate degerem. Altera est: modus priuatim viuendi, qui intra frugalitatis ac modestiæ terminos versatur, & alienus est ab externis moribus, patriasque tantum consuetudines retinet: altera, quia plerique vel fratres, vel filios iam Prælatos, vel qui ad Ecclesiasticas adspirant dignitates, habent. Et quemadmodum erga illos tua visitatio, vel quia domi splendorem nullum obseruant, vel propter morum simplicitatem, pene iniuria foret; ita hos visitando, ipsis in magistratuum communicatione non minimum noceres. Quamobrem etsi non bene determinari potest, quinam sint ii, qui tuæ visitationis honorem velint, aut mereantur: nihilominus eos esse, dicendum est, qui præcipuum in Repub. gradum obtinentes, splendidius, quam cæteri viuant, moribusque aulicis prædit esse videantur. Denique paruo temporis spatio hos omnes & cognosces opportune, & iudicabis. Neque vero visitationes, quas imperties cuicunque, frequentes esse debebunt: verum abunde erit, si eas toto anno duplicaueris, aut diutius etiam distuleris, prout consuetudine docebere; quanquam ii, quos inuiseris, ad te sæpius accedent Quotiescunque magnus aliquis Senator officii causa te conuenerit, familia tua vsque ad inferiores domus partes obuiam procedat: tu vero illum excipies in primis scalarum gradibus: abscedentes vero nullo modo committas, quin vsque ad inferiora ædium loca comiteris, nisi tamen obnixe rogeris, vt remaneas. Cum cæteris patritiis, qui minoris ætatis & conditionis existunt, ita te geres, quemadmodum nobilissimi tui mores ac prudentia tibi demonstrabunt. Regulam autem tibi constituas vniuersalem, quod si Prælatos officiose tractaueris, tibique deuinxeris (vt te facturum, certo scio) iidem consanguineorum ope maximis in rebus te adiuuabunt, tametsi tecum consanguinei, tuque cum illis amicitiam inuicem dissimulabitis. Iitem Prælati, si eorum animos tibi adiunxeris, valde proderunt, de te cuncta honorifica Romam significantes. Dixi, tibi perutilem fore morum grauitatem, quia virtutis huius summam rationem habent Veneti, imo & eam profitentur; neq; modo propter prudentiam, vtpote rem publicis personis consentaneam, sed etiam quia graues mores animum indicant, constantia, prudentia, multaque virtute excultum. Modo iis, quæ dixi, addo grauitatem non eiusmodi esse debere, vt affabilitatem, morumque suauitatem, quæ tibi valde

Grauitas comitate temperāda.

familia-

familiaris est, diminuat; alioquin enim superbus, & elati animi homo existimareris.

Ergo grauiter, cumque dignitate tuæ personæ loquaris, & quoties in Collegio negotia tractaueris, nunquam obliuiscare Principis eius personam, quam sustines: qua in re summam nihilominus reuerentiam ac modestiam præteferens, animo reputabis, te coram maximo quoque Rege orationem habere.

Venetorum mores.

Omnes sermones, quos in Senat. institueris, ad solum Principem dirigantur, & quamquam Collegium alloquutus fueris, quod ex 25. membris constat, nihilominus nunquam interpellabis quemquam in eo Senatu, nisi per vocabulum Serenissimi Principis, Vestræque Serinitatis. Vt Patricios Venetos iuxta ætatem ac dignitatem in honore habeas, monere te superuacaneum est: attamen scito, ciues illos, ciuiumque primores honoris appetentissimos esse, & mirifice gaudere, cum se multi fieri cognoscunt, præsertim in sua patria, multoque magis si magistratu fungantur; honorque ipsis eo charior est, quo illum à nobiliore atque illustriore viro recipiunt. Ex contrario si non honorentur, & habeantur in precio, iniuriæ sibi illatæ imputant, & indignantur, contemnuntque eos, à quibus non honorantur, vtpote qui soleant ambitiosi esse & superbi, cum propter statum ac potentiam Reip. tum propter eorum incorruptam nobilitatem ac libertatem, existimantes se præ omnibus nobiles, ac liberos.

Familiarum distinctio.

Præter differentiam, quæ adhibenda est in honore exhibendo maiore senibus patriciis, quam iunioribus, & in gradu constitutis, quam priuatis, cum ille magis, quam isti honorandi sint: est præterea animaduertendum, diuersis modis hanc, atque aliam domum, siue familiarum genera tractanda esse: non tamen vt hac de re quicquam eloqui debeas, vel palam ostendere, sed tantum, vt quæ necessaria sunt, non ignores, & priuatim documento vtaris. Familiæ patriciorum Venetiis in tres classes distinguuntur, hoc est, in veteres, in nouissimos, in medios. Veteres familiæ nobiliores sunt, sibique magis arrogant, quam cæteræ. Ideo etsi omnes patricii generatim honorandi tibi sunt, tamen id tecum constituas, decere, vt veteres, & antiquas familias honoratiores à te esse, velis. Verum, vt dixi, id palam omittes, neque eum in modum facies, vt cæteri animaduertant: sed hunc stylum priuatim, & in priuatis colloquiis tantum seruabis; sitque hæc familiarum distinctio penes te secreta, neque cum illis verbum vllum tibi excidat, aut argumentum præbeas, vnde hæc tibi cognita esse intelligant: læsos enim se putarent, & minister incautus, ac periculosus existimareris.

Inter Prælatos Venetæ nationis primus Patriarcha, cæterosq; honore, & existimatione supereminet, cum propter eius ætatem dignitatemque, tum quia multas affinitates, & amicitias amplectitur, & liberalitate, ac splendore omnes antecellit. Credo, te non fugere ea,

quæ olim in vrbe tractata fuere de ipſius Cardinalatu, & quomodo, curque ipſi promiſſus fuit, dein ablatus. Credo ſimiliter, te nõ ignorare, Rempublicam Venetam, poſtquam illum ſummo Põtifici quondam ad hanc dignitatem conſequendam commendauit, poſtmodum decreuiſſe (nempe eum penitus amotum, atque excluſum eſſe, cernens) vt nunquam de illo verbum faceret, neque viuente Pontifice quenquam alium commendaturam. Hic Prælatus nihilominus non ceſſat cauſam ſuam apud ſingulos Nuntios promouere. Idcirco facillimum factu eſt, vt petatur abs te, velis ſummo Pontifici ipſum tuis literis commendare, precesque tibi eius nomine oblatæ vehementes erunt: ad quam ſubterfugiendam rem opus eſt, vt magnam adhibeas dexteritatem, animique moderationem. Quod ſi hoc officium præſtandum forte putaueris, ipſius Reipublicę voluntatis declaratio, nec non repulſa, quam cæteri Nuntii Patriarchæ dederunt, quid tibi agendum ſit, clarum argumentum ſuppeditabunt. Cuicunque tibi de illo Prælato loquenti poteris oſtendere, ipſum apud te ſummo in honore eſſe, virtutesque, ac merita illius extolles, ſimulque omne ſtudium, omnemq; animi propenſionem ad eum iuuandum, quoad fieri poteſt, præ te feres, modo tamen Senatus nutu ſuo id comprobet: ad quam tota diſſertatio, ac reſponſio coarctanda eſt.

De Prælat[o] monita.

Nunquam ad conuiuium quenquam patricium, multoque minus Senatores inuitabis: Vno tamen caſu id efficere poteris, neque diſplicebit, & aliquoties inuitatio grata, acceptaque erit, cum ſcilicet Senator aliquis in ædibus tuis negotii cauſa ſeſe vſq; ad horam prandii detinuerit: tunc enim eum inuitando, videreris neceſſario, non ſtudioſe, & affectare inuitaſſe: quæ res attamen perraro tibi continget. Senator ille niſi recuſauerit prandium, non debebit in menſa tua ſedere inferiore loco, quam Prælati ſedeant, ſed locus illi ſuperior, etſi ille obtineretur, tribuendus eſt: hoc autem minimo tuo labore conficies: etenim ipſimet Prælati partibus tuis ſatisfacient, & patrium ſtylum, bonosque mores, & decorum ſeruabunt. Poſtquam exempta fames, menſæque remotę, ad te pertinebit priorem aſſurgere, & Senatori diſcedendi poteſtatem facere abſque alia mora, & diſcedentem ſociabis, vt ſuperius memorauimus.

De conuiuiis.

Ne ſis percunctator, neque præ te feras nimiam expiſcandorum Reipub. arcanorum cupiditatem: hoc enim pacto omnem arctæ amicitiæ cupiditatem tibi præcluderes: ideoque cum iis, qui Reipubl. à ſecretis ſunt, amicitiam negligito, & nihilominus ipſis honorem exhibere debebis, omniaque iis argumenta præſtare, quibus apud te in exiſtimatione ſe eſſe intelligant: neque quidquam dubites, quin publicæ res tibi ſigni-

ficentur, etiamsi minimam operam in iis peruestigandis impendas.

Commendatio quando.

Si acciderit, vt Senatoribus aliquem commendare digneris, noli tuas preces & commendationem interponere, nisi ea res tibi maxime cordi sit. Omnino fuge temporalibus iudicibus commendare ecclesiastici iuris homines, qui aduersus laicos litem intentant. Nunquam in ea ciuitate, aut imperio toto protegas executionem sententiarum, quæ Romæ latæ fuerint, nisi summus Pontifex mandauerit, & possis mandatum ostendere.

Familiares cauti sint in moribus ciuitatis iudicandis, neq; derideant ea, quæ aduenis deridenda videntur. Imo contra & tu, & ipsi faciles estote ad eas consuetudines imitandas, præsertim vbi cognoueritis, quosdam mores, qui alibi probantur, ibi inuisos esse, atque ridiculos, neque abhorreas aliquando in tuis colloquiis aliquas phrases, & verba idiomatis Veneti intermiscere.

Qui laudandi, & quomodo.

Etsi laus animum eius, qui laudatur, laudanti cōciliat: nihilominus mos Venetorum neutiquam admittit, vt Nuntius, siue Orator quispiam valde laudet vel coram, vel absentes, patricios illos, qui autoritate pollent; neq; enim huiusmodi laudatio æqui consuleretur. Non inficiabor, apud consanguineos, & maxime amicos posse alicuius Senatoris actiones ac virtutes laudari; verum non oportet decipi in iudicandis iis, qui audiunt, & omnino parce laudare, & multiloquio abstinere satius erit. Verum quemadmodum actiones, moresq; cuiuscunque sine periculo non laudantur: ita tibi persuadeas, Venetis maiorē in modum placere, si quis eorum Remp. in cœlum euehat, eaq; omnia cōtestetur, quæ ad gloriam, honoremq; nationis in vniuersum pertinent: præsertim cum ad indiuidua quædam deuenitur, quæ ab ipsis singularia, & nullis ciuitatibus, atq; Imperiis communia existimantur. Huiusmodi est situs ac positio Venetiarum: modus, quo custoditur ciuitas, eiusque securitas, & securitatis causæ: publicæ & priuatæ opes. Sanguis patricius, in quo mille & amplius ab hinc annis reliquiæ Nobilitatis Romanæ, multarumque veterum ac præcipuarum Italiæ & Europæ familiarum conseruantur: Origo Reip. Christiana, cuius religionis semper fuit retinens: Gubernatio stabilita legibus & constitutionibus propriis, non aliunde quæsitis, aut acceptis: Duratio ipsius, quæ præteritas omnium Rerump. durationes excedit, cum nullo tempore libertatem suā amiserit, aut imminuerit, aut superiores alios recognouerit: Dominationis temperamentum, quo omnes species Reip. comprehenduntur: Modus creandi magistratus, mira sortis, & electionis mixtione. Forma iudiciorum, & authoritas, ac potestas à tribunalibus limitata: Prudentia, ac maturitas Senatus in deliberando; Æqualitas priuatorum: opes maritimæ: munitiones &

apparatus bellici, quibus Veneta Respub. omnes Christianorum Principes exsuperat. Non posse maritimas expeditiones suscipi contra domum Othomanam sine Venetarum classium auxilio. Rempub. illam vocari, & esse clypeum, vtque Paulus III. vsurpabat, Christianorum omnium propugnaculum: Expeditio suscepta contra Selymum ad Cyprium regnum defendendum. Generositas patefacta in bello illo non recusando: Decretum prælium, & certamen egregium initum à classe Veneta anno 1571. ad Echinadas insulas. Vtque nimius ne sim, assero, si res gestas antiquis, & præsentibus temporibus amplificaueris, incredibiliter probaueris; multoque magis si Rempublicam Venetias appellaueris religionis studiosam, & authoritatis, imperiique Ecclesiastici cupidissimam, commemorando ea, quæ à priscis Venetis patrata sunt, imperante Friderico Secundo: item præteritis annis instituta belli tractatio, & protestationes factæ Duci Albæ, cum Romam nuper inuasisset; & alia id genus, quæ ad hanc rem allegare non ignorabis: & præcipue ne obliuiscaris laudibus tuis efferre morem Senatus vere regium in negotiis pertractãdis, summamque ei tribuere laudem constantiæ, libertatis, veracitatis, nullo fuco, nullis laruis, nulla dissimulatione adhibita.

Non dissertabo quidquam de Principibus, quibus Respublica infesta est, quibusve beneuolum animum seruat, quia argumentum meum egrederer: tantum dicam, quo minus te Magno Duci fauentem ostenderis, eo te gratiorem nobilitati, ac Reipublicæ euasurum.

Respublicæ Ragusæorum, & Genuensium non bene omni ex parte conueniunt cum Republica Veneta, quæ nihilominus odio eas non prosequitur, quia paruifaciunt: ipsarum tamen discordias, & pericula ægro animo audiunt: quia vtrauis harum Rerumpublicarum corruat, dubium non est, quin possessor imperio, atque opibus magis valiturus sit. Quæ res aduersatur scopo, quem Respublica Veneta respicit: hic autem est, vt orbis terrarum, sed præcipue res Italicæ non immutentur, & in præsenti statu conseruentur. Hac ratione pergratum iis esset, vt Status, & Prouinciæ, quas Rex Hispaniæ in Italia possidet, diuiderentur inter ipsum, & Regem Christianissimum, quo Principum potẽtia æquilibrio quodam virium temperaretur, & alter ipsorum nõ adeo in hac regione polleret. Qua de re Veneti summopere cupiunt, vt Roma, & status Ecclesiasticus, sanctaq; Sedes Apostolica conseruetur: etenim præter Religionis respectum prospicit Respublica, in statum Ecclesiasticum, & in se ipsam collectum his temporibus esse, quidquid spiritus, ac libertatis, & existimationis reliquum est Italiæ. Quod si aliqua Pontifici necessitas, aut periculum obtingeret, Respublica illa omnes suas

fortunas effunderet, sibi persuadens, quodcunque damnum eius Sanctitas pateretur, totum illud in Venetos resultaturum.

Hucusque meam scripturam prouexi, vt tibi præcipuum Venetorum consilium in sua forma gubernationis innuerem, vtque monerem te, vt nunquam sententiam his contrariam præ te feras, adeo vt cupidus videaris tumultuum, atque turbarum in Italia, quasi censeas, similes motus vtiles fore. Verum potius quietem, atque tranquillitatem prædicabis, omnemque collocabis industriam, vt ita existimeris velle, & credere. Accidet, vt quemadmodum Galliæ calamitates, & vehementes causæ, quæ totum illud Regnum quatiunt, maximæ omnium inter Christianos sunt, ita frequenter de iis sermo instituendus sit, neque desunt plerique, qui tanti mali causam adducunt amicitiam, quam Galliæ Reges pridem cum Turcis Imperatoribus initam conseruant. Ego quidem huiusmodi dissertationibus applaudendum non esse, puto, multoque minus non arguerem Principes, qui cũ domo Othomana fœdus, aut amicitiam retinent; quoniam id argumenti sustentari illic nequit, absq; offensione non modo Regis illius, sed etiam Imperatoris, ac Venetorum.

Item expedit, vt in priuatis sermonibus, aut cum patriciis Venetis, aut cum quoquam alio instituendis non ignores; non esse tibi innuendum vnquam, te cupere nouum aliquod fœdus ineundum contra Turcas, nisi rerum necessitas, aut mandata tui Principis occasionem suppeditauerit: at potius, si in eiusmodi colloquia incideris, attestare, Venetam Rempublicam valde prudenter cum tanto Principe amicitiam retinere, neque secus faciendum esse, & nunquam has tres causas, propter quas Veneti putant, honeste se cum Turcis fœdus iniuisse, ac seruare, obliuioni tradas.

Cur Veneti cum Turcis pacem colant.

Prima est, quia maritimæ omnes ciuitates, & prouinciæ fines cum Turcis communes habent, ideoque facillime possunt inuadi, & occupari.

Altera, quia ciuitas Venetiarum populum habet omnium in Italia frequentissimum, neque agros habet, vnde nutriatur, eiusque insulæ, ac littora, maritimęque vrbes messem non colligunt, quæ ad tertiam partem anni transigendam satis sit: ideo in perenni versantur necessitudine aliunde sibi victus conquirendi: neq; vllus Princeps iis subsidia ferre potest maiori vbertate, & compendiosius, minoreve sumptu, quam Turca. Cui exploratum est, si extractionem annonæ frumentariæ Venetis interdixerit, fore, vt quamprimum eos fame vrgeat.

Tertia causa est, quia, bello in Orientem suscepto, maritimi, immo etiam terrestris commercii plurima pars cessaret, cumque

Vrbs

Vrbs Venetorum mercimoniis dedita sit, patrimonia, priuatæque diuitiæ cum publico detrimento diminuerentur. Quibus causis, ac respectibus additur forma Reipublicæ ad studia pacis magis directæ, quam tutiorẽ magistra experientia docuit: ideoque patritii illi perlibenter pacem laudantibus, iisque, quibus ipsorum retinendæ pacis consilium probatur, aures præbent: & quocunque modo de Turcis disseratur, arridet mirifice Venetis, vt confirmetur, Imperatorem illum potentissimum esse; hoc enim modo loquentes oblique laudare videntur eorum prudentiam, qui cum illo pacem malint.

Iura, & rationes, quibus Veneti coram toto orbe se purgauerunt, cur amicitiam cum Turcarum Imperatore contra fœderis pacta sanxerint, adeo notæ, ac peruulgatæ sunt, vt si eas ego hoc loco referrem, inanem operam insumerem: verum etsi neque scirentur, neque crederentur, non me fugit, si ad trutinam iudicii examinandæ essent, eas tibi penitus cognitas fore. Ideo quotiescunque sese dederit occasio, vt de iis verba fiant, satis erit, vt profiteare, te earum rerum abunde capacem esse; & prudenti, ac dextera quadam ingenuitate duo contraria præcaueas: alterum Regiæ Maiestati non detrahendi, alterum Venetis satisfaciendi.

In hac clausula, vnde prædicta deriuantur, finem facio; Omnem Oratorem, ac Nuntium totis viribus eniti debere, vt Principi, quo cum sibi tractandum est, pergratus existat: quia dubio procul huiusmodi ministri Principibus suis vtiliorem operam præstare queunt, & per breuiora compendia ad desideria sua explenda peruenire, &c.

ROMÆ VRBIS EIVSQVE IMPERII ET DE RITV creandi pontificis,

DISCVRSVS DECIMVS.

PONTIFICEM esse caput Ecclesiæ, Deique vices in terris gerere, nemini vnquam inter Christianos dubitandum fuit. Hoc enim Euangeliis exprimitur, nostræ fidei professione declaratur, stabilitur conciliis, omniumq; fidelium communi consensu per tot secula

Pontificia auctoritas diuersa recipitur.

huc vsque confirmatur. Hæretici auctoritatem Pontificis deprimere semper conati fuere, vt Ecclesiam fidemque nostram destruerent, & quamuis inter ipsos multis de causis dissideant (vnde innumeræ sectæ, quæ olim fuerunt, neq; nostris temporibus desunt, originem sumpsere) in hoc tamen omnes ptinaciter consentiunt, vt Romano Pontifici aduersentur. Ex quo Ecclesia cōmuniter S. Petri nauiculæ comparatur, quæ in mediis huius mūdi procellis, variis hæresum ventis agitata, adhuc tempestati resistit, neque submergitur. Qua in re potissimū consistat, & quousque hæc suprema Pontificis auctoritas extendatur; quoad Ecclesiasticos, notissima res est, Pontifici in omnes vniuersalē esse potestatem, non solum in eos, qui ipsius subduntur imperio, sed etiam qui cæteris Principib. parent, totoq; orbe terrarū viuunt; Sed quantum ad laicos, duplex ei competit iurisdictio vel spiritualis, vel temporalis: quoad spiritualem, omnes concedunt, ipsi tanquam capiti, supremā esse auctoritatem, & posse quasi iuris positiui leges non solum interpretari, ac moderari, sed etiam omnino reuocare: leges vero, quæ de iure diuino sunt, non item: ipsas enim reuocare non potest. Quod spectat ad temporalem; magna fuit, & adhuc vertitur controuersia: quia pleriq; præsertim Canonistæ, opinati sunt, Pontificem supremā habere vtriusque iurisdictionis auctoritatem, alii pleriq; cōtendunt, Imperatorem supremum esse rerū mundanarum Principem; itidem pro virili sua certant Reges & Principes cæteri: Pontificē vero plenā atq; supremam potestatem nusquam, nisi in suomet imperio, ꝙ possidet, aiunt obtinere; in alienis vero solummodo, quatenus spirituale aliquid agitur, quale est iusiurandum, votum, aliudue, quod ad conscientiam spectat. Quod ad vires Pontificii imperii, & quid ab illo aut sperari, aut timeri queat; præter auctoritatem spiritualem (quæ maximis quibusque Principibus nunquam nō fuit, aut tremenda, aut veneranda, & præter auctoritatem, quam in sacerdotiis habet, & in Ecclesiasticis personis vbique) nō mediocris momenti sunt terrarum spatia, quæ possidet; etenim in medio Italiæ imperat Romæ toti Latio, magnæ parti Etruriæ, Vmbriæ, Ducatui Spoletano, Perusiæ & Bononiæ, nec non Flaminiæ, & agro Piceno, & parti Samnitum, præter quam quod supremum habet ius in regno Neapolis, & Siciliæ, Ferraria, Vrbino, Placentia, & Parma: in Gallia vero possidet Auenionem, & nonnullas alias ciuitates. Qui dominatus (vt inter Italos) magnꝰ est, & in vnum redactus, vtrumque mare attingit, fertilis totus, excultissimus, vberrimi agri, omni commoditate refertus, populorum, & bello aptorum hominum plenus. Et quo ad annonam; solus ager Picenus præteritis annis minimo negotio potuit Venetorum imperio plus quam centum millia modiorum tritici

Quousque extendatur.

Temporalis auctoritas oppugnatur à plerisque.

Latitudo temporalis dominii.

ſubminiſtrare Patrimonium vero, quod eſt Viterbi & adiacentium agrorum territorium potuit olim Liguriæ, Neapolis, & remotiorum locorum egeſtati ſubuenire. Verum quod ſpectat ad milites communis eſt opinio, in Eccleſiaſtico ſtatu meliores eos deligi poſſe, quam in tota reliqua Italia, imo Europa; crediturq; ex agro Piceno & Flaminia viginti quinque millia hominum bello idoneorum educi poſſe: ex patrimonii vero & Latio fortaſſe totidem. Et quamquam dubio procul ex iis regionibus Pontifex minimos colligit reditus, vtpote qui oppignorati ſunt, vel creditoribus addicta, nihilominus patet, exploratumque eſt, Pontifici nunquam deeſſe, modo velit, pecuniam; cernimuſque, præſentem Pontificem breuiſſimo annorum curriculo collegiſſe circiter quinquageſies centena millia aureorum, quos temporis progreſſu adaugere poterit, magiſque poſſet, quam antehac, ſi renũtiationes beneficiorum cum regreſſibus admitteret, & adhuc multo magis ſi officiorum compoſitiones approbaret: & prouerbio vſurpatur, Pontifici nunquam defuturos nũmos, dum manus illi & calamus aderit. Cum hoc igitur terrarum dominatu, cumque iis viribus quas diximus, dubitandum non eſt, quin Pontifex ex ſeipſo vel aliis adhærens, multum commodi aut incommodi, modo velit, cuicunque præſertim in Italia, afferre poſſit; neque deſunt exempla, quibus Pontifices minoribus opibus, quam eæ ſunt, quas modo poſſident, Pontificiam dignitatem atque autoritatem contra potentiores Principes ſuſtentauerunt, Reges & Imperatores exautorauerunt, Imperia, & Regna ſuo arbitratu mutauerunt: noſtrorumque patrũ temporibus minime ignotum eſt, quid efficere potuerit Pontifex Alexander, cuius nutu Rex Galliæ, ſuperatis Alpibus, Italiam inuaſit, totamq; pturbauit, & Pontifex Iulius eius ſucceſſor noſtræ reip. (heu nimium) quanta ſit Pontificis autoritas, patefecit. Leo decimus, & Clemens ſeptimus perplurima bella, quæ ſuis, aut iunctis ſociorum viribus, geſſere, magnitudinẽ ſuam firmarunt, & Clemens poſt perpeſſas calamitates potentior quã antequam ipſas perpeteretur, euaſit. Paulus tertius Eccleſiæ dignitatẽ, Italiæq; tranquillitatem & quietem inter duos potentiſſimos Principes ſuſtentauit autoritate magis, quam armis: aduerſus Turcas & hæreticos arma mouit, denique poſteros ſuos in eam fortunæ amplitudinem, quam cernimus, collocauit. Iulius tertius dum arma mouit, Italicam pacem ſuſtulit, totamque propemodum Europam pturbauit; & Paulus quartus multos theſauros hoſti Regi ademit, memorabile poſt ſe relinquens exemplũ incommodorum, quæ ex Pontificis animi propenſionibus, niſi ratione regantur, emanare poſſunt: & Pontifex, quem modo habemus, quanquam nullum hactenus inter Chriſtianos bellum

Populi militares.

excitauit; neque vllam turbarum occasionem dedit, tamen haud mediocre instat periculum propter stimulum consiliariorum, quibus circundatur: quam rem non ignorat Gallorum, non Catholicus Rex, & plerique alii Principum.

Proinde quemadmodum antiquitus fiebant numinibus quibusdam sacrificia, vt prodessent, aliis, ne nocerent; ita sanum consilium existimandum est, summa ope niti, vt cum Pontificibus (quoscunque mores præ se ferant) bene nobis conueniat: quantum enim pacis & belli tempore vtiles sunt fauores, & beneficia, quæ bene animati Pontifices possunt concedere, tantum periculosa sunt detrimenta, quæ ab iisdem male affectis timenda sunt: neque vnquam defuerunt, qui ad deteriora procliues animos instigant.

Potentiæ aucta vnde.

Ideo omnes Christiani Principes, siue inter magnos, siue inter mediocres annumerentur, religione ducti, siue aliis de caussis, eo sese abiecerunt, vt corã Pontificibus genua flexerint, eiusque pedib. oscula detulerint: omnesq; in vniuersum, etsi magni validique, ipsorum amicitiam adipisci conati sunt, aut saltem, ne contrarios haberent, operam dederint; & quicunque naturæ & affectibus Pontificis sese prudenter accommodauit, ingens ex ea re commodum, maximumq; fructum assecutus est. Quæ res si vnquã vtilis aut necessaria deprehensa est, equidem hoc tẽpore, & hoc, quem habemus, Pontifice, pernecessaria est, multoq; vtilissima. Natura siquidem rigidus est & austerus, cumque præsentem dignitatis celsitudinem non artibus suis, non ambitu, sed solo Dei consilio consecutus esse sibi videatur, autoritatem suam sine timore vllo semper exercuit, profiteturque se non modo omni perturbatione, atque vtilitatis cupidine immunem, sed etiam nihil aliud respicere, quam quod religionem, & quæ eam consequuntur, attingit, fixam animo gerens opinionem, cunctos Christianos religione omnia metiri debere.

Romæ prærogatiua.

Verum de temporali Pontificis dominatu institutum sermonem continuantes, primum sese mihi offert Roma vrbs, de qua si omnia quæ possem, referre atque enarrare vellem, profecto relationis meæ cursum nimis dilatarem: etenim nemo nescit, hanc non solum totius Italiæ omniumq; nobiliorum Europę prouinciarum, sed etiam maximæ partis Asiæ & Africæ dominã longo interuallo omnes principatus & regna imperii amplitudine & gloria superauisse: & quamuis (vt est rerum humanarum vicissitudo) imperium ipsius ab antiquo illo culmine defecerit, nihilominus adhuc maiores orbis terrarum Principes ipsius nomine honestiores esse sibi facile videntur: quandoquidem Imperator libenti animo titulum Regis Romanorum vsurpat, & Turcarũ Rex assentitur, vt quas regiones in Europa possidet, vbi etiam

resi-

residet, Romania appelletur; sed quod magis interest, hęc Vrbs Pontificum sedes facta est, propter quorum authoritatem videri potest, antiquæ dignitatis splendorem magna ex parte recuperauisse, & illic alteram fortasse admirabiliorem Rempublicam, & sublimius imperium instauratum esse.

Sæpe capta & diruta.

Legimus post imperii prisci declinationem hanc vrbem gentium dominam decies victam & captam fuisse, à Vicegottis, Vandalis, Ostrogottis, Normanis, Gallis, Alemanis, Hispanis, & ab aliis sub Athaulpho, & Genserico, Totila, Ruberto, Leuiscardo, Henrico V. Imperatore, Ladislao Rege Neapolis, & postremo sub Cardinale Columna, Duce Borbonio Verum etsi omnem artem victores adhibuerunt, vt eam penitus demolirentur, eiusque nomen & speciem, si fieri posset, extinguerent, neque contenti omnem sæuitiam aduersus homines absque vllo sexus vel ætatis discrimine exercuisse, cuncta sacra profanasse, & profana omnia expilasse, paucos illos, qui bello superstites fuerant, secum aliquando abduxerunt, & domibus dirutis, euersis palatiis, cunctis pulcherrimis ac pretiosis rebus perfractis, præsertim tot figuris mirabilis artificii comminutis, ingentibusque & stupendis ædificiis, quæ aduersus temporum iniuriam erecta esse videbantur, prostratis: nihilominus si ad dignitatem procerum, quibus modo repletur, si ad numerum & ad magnificentiam Palatiorum, templorum, aliorumque ædificiorum, si ad pulchritudinem viarum, ad Vrbis magnitudinem, hortorum amœnitatem, denique ad commoda, rerumque omnium abundantiam respiciatur, facile ad hæc vsque tempora Vrbem Romã vigere deprehendemus.

Vrbis multitudo.

In hac vrbe, vt communis fert opinio, trecenta millia hominum, maiori ex parte aduenarum, reperiuntur, nam quo ad indigenas, re uera pauci sunt, ambigiturque, an quisquam ex illis à vetustis incolis originem trahat. Inter quos aliqui Barones, & Principes, viginti, triginta, quinquaginta millia aureorum, & nonnulli amplius in reditibus possident, omnes tamen fere alieno ære obstricti, quemadmodum etiam plurima pars hominum magis ad paupertatem vergit, quam diuitiis affluat, vt necesse est accidere, vbicunque nulla ars, qua homines sustentare se possunt, celebratur: propterea quod quæcunque ad vsum vitæ pertinent, omnia fere aliunde importantur, præsertim laneæ & sericeæ vestes, Venetiis, Luca, Florentia, Genua, & Neapoli illuc afferuntur.

Iners vt plurimum.

Populus Romanus penitus subiectus Pontiff.

Creant Romani suos Conseruatores, Tribunos, aliosque Magistratus, & Pontifex ipsis secundum veterem morem Senatorem concedit: qui simul cum Conseruatoribus in Capitolio ius dicit, vbi populus consilium suum habet, vbi similiter Tibicines, & Musici detinentur, sed hæc speciem potius, quam vim gubernationis exhibent: etenim à tribunalibus illis non nisi controuersiæ inter Romanos, resque minoris momenti cognoscuntur: cætera vero & maiora quæque

coram Pontifice, eiusque ministris, Vicario, Gubernatore, & Auditore Cameræ agitantur; & consilii decreta omnino dependent ex voluntate Pontificis, qui Baronum, populiq; audaciam quotidie deprimendo, absolutum vrbis imperium solus adeptus est.

Peregrini privilegiis fruuntur innumeris.

Peregrini vero ad vrbem, tanquam ad communem patriam, ingenti numero conuolant, vbi nullius personæ acceptio est, nulla inter nationes constituta discrepantia, omnes breui temporis spatio in albo ciuium describuntur, primosque ciuitatis honores non multo negotio adipiscuntur, & melius fortasse, quam alibi, ingenii industriæque suæ fructum præmiumque consequuntur, denique fortunæ suæ fauore, & virtutis ductu adspirare possunt ad maximas aulæ, & Ecclesiæ dignitates, imo ad supremum quoque honoris gradum, quem sæpe consecuti sunt sordido loco nati, & eiusmodi homines, qui alibi vix potuissent egestatem suam aliquatenus subleuare: præterquam quod tendunt illuc plerique vel religionis ergo, vel clementiæ, vel iustitiæ in negotiis suis petendæ, quorum multitudo ingens expeditur quotidie, plerique etiam propter munia & officia sua in aula residere coguntur.

Admirandum quoque est, quo pacto vndequaque Romam confluat pecunia, partim propter quotidianos aduenarum vrbem incolentium sumptus, qui generatim satis ampli sunt, atque profusi; partim obsoluendas earum rerum, quæ impetrantur expeditiones, præsertim propter bullas beneficiorum: partim etiam ad quædam aulæ officia, vtilitatis vel ambitionis ergo coemenda.

Ager Romanus ferax, sed solitarius.

Regio, quæ spatio triginta millium passuum Romam ambit, vbertima est, vtpote quæ affatim frumentariam annonam carniumque omne genus suppetit; vini quoque copia non deesset, nisi incolæ, præsertim externi, valetudinis, aut potius deliciarum causa aliarum regionum vina expeterent: quorum plurima ex regno Neapolitano, Corsica Insula, ex littoribus Liguriæ, & ex Gallia aduehuntur.

Causa solitudinis.

Verum hæc regio adeo fertilis, omnique ex parte adeo parum incolis repleta est, vt ad agros colendos, & ad messem, vindemiasque ex diuersis Italiæ partibus, & vsque ex Gallia Cisalpina illuc quadraginta circiter mille operarii concurrant: qui absoluto opere cum lucello aliquo domum reuertuntur, si modo superstites fuerint: etenim magna ipsorum pars extingui solet, vel propter insuetum solis feruorem, vel propter marinorum flatuum malignitatem, qui in præsentia eo sunt perniciosiores, quo maiorem vaporum, qui ex paludibus exsurgunt, copiam afferunt, remoto his temporibus magna ex parte impedimento syluarum, quæ prius obstabant: hæc autem omnia (quanquam non vt antea) Vrbem Romam adhuc insalubrem faciunt. Itaque hæc regio, & antiquitus innumerum hominum numerum continebat, modo vacua & desolata

est,

eſt, & in littore, quod Romanum dicitur, a portu Herculis, Terracinam vſque ſpatio centum quinquaginta millium paſſuum in longitudine, vix & ne vix quidem octo mille habitatores connumerantur.

Campania & Patrimonium vbi.

Tractus ille terrarum, quæ inter Vrbem & Regnum Neapolitanum interiacent, Campania dicitur, quemadmodum ſpatium illud, quod ab altera parte Vrbis Florentiam verſus extenditur, Patrimonium nuncupatur. Marchia Anconitana, & Flaminia ad mare Serenitatis Veſtræ ſitæ ſunt, illa contigua Regno Neapolitano, hæc agro Ferrarienſi, quibus ſimiliter Bononia finitima eſt. Vmbria mediterranea loca tenet, regio quidem adeo ferax, vt non ſolum incolis ſuis victum ſuppeditet, verum etiam ad Florentinos frumentum tranſmittat.

Multa enarrare poſſem in explicandis iis, quæ pertinent ad prouincias haſce, & ad nonnullas ex præcipuis ciuitatibus præſertim Bononiam, nobiliſſimam & frequentiſſimam inter omnes totius Italiæ vrbes, ornatam præterea florentiſſimo gymnaſio, Rauennam, Ceruiam, Ariminum, & Fauentiam, olim Serenitatis Veſtræ vrbes, item Anconam, portum & emporium earum rerum, quæ importantur illuc & exportantur ex Turcico imperio ſatis celebre.

Poſſem etiam memorare Beneuentum hiſtoriis celebratam vrbem, necnon Auenionem, quondam ſeptuaginta circiter annorum ſpatio Pontificum ſedem: ſed temporis anguſtia cogit me, vt ſermonem meum coarctem, eritque ſatis, vt quæ ad hæc generatim pertinent, ediſſeram.

Conſueuerunt præteriti Pontifices harum prouinciarum legationes, & quarundam ciuitatum gubernacula affinibus ſuis, tam eccleſiaſticis, quam ſecularibus, & Cardinalibus à ſe promotis & benemeritis concredere, vt inde vtilitatem ac beneficium conſequantur: Nonnulla enim gubernatio, & legatio tria, quatuor, & vſque ſeptem millia aureorũ, nonnunquam amplius, in annuis reditibus habebat.

Verum hic Pontifex hæc emolumenta omnia ad ſe traxit, ipſeque gubernatores illuc mittit: qua in re haud bene ſcio, num populi in ratione gubernationis quidquam lucri fecerint: Illud verum eſt, ipſos propter ſummam in hac re Pontificis diligentiam, quiete viuere, cum antehac magnis perturbationibus iactati fuerint, ſæuiſſimas inter ſe inimicitias exercentes, neque cuiquam odii cauſa parcentes, extinctis aliquando integris familiarum gentibus.

Sed ex hoc incommodo beneficium illud conſecutum eſt, quia in armorum exercitio ſeſe perpetuo exercentes, videntur magna ex parte ſtrenui & generoſi milites euaſiſſe: quos præteriti Pontifices ad numerum vſque viginti quinque millium conſcriptos delegerunt, & in cohortes diſtribuerunt, vt exercerentur, prout Serenitas Veſtra ſuos conſueuit.

In

Militia Pontiff.

In præsentia Pontifex nullos habet stipendiarios milites, præter ducentos Heluetios, & centum equites leuis armaturæ, quibus stipatoribus vtitur: viginti quinque Heluetios Rauennæ, in agro Piceno viginti quinque pedites, totidemque equites, præter Adrianæ molis præsidiarios milites: item arces Anconitanæ, aliarumque arcium & turrium paucissimo numero.

Militum ac Ducum copia.

Bononia ex suis reditibus centum habet stipendiarios Heluetios, & quinquaginta equites. In istis nihilominus ciuitatibus ac regionibus possent, quotquot placeret, milites colligi, & nonnulli etiam equites, quamquam non adeo magno numero: neque desunt eximiæ virtutis Duces; quandoquidem videntur hæ prouinciæ non minus quam quælibet pars Italiæ, iis abundare.

Hoc loco retulissem aliquid de præcipuis viris, Domus scilicet Columnæ, Vrsina, Comitum, Sabellorum, Caetanorum, Balionum, Vitelliorum, cæterorumque, nisi alias hac de re copiosam olim epistolam scripsissem, ita iussus, ad Serenitatem Vestram: quam epistolam, cum oportunum fuerit, sibi legendam curabit.

Quo ad arces, quædam sunt natura munitæ, vt Oruiætum, sed parum arte adiutæ: hæc enim res non minus socorditer, quam pleræque aliæ, in statu Ecclesiastico tractantur.

Arces imperfectæ.

Incepit Pius IV. Leoninæ ciuitatis munitionem (quæ est pars Romę vltra Tyberim, in qua parte est Castellum S. Angeli, templum S. Petri, Palatium Pontificis) ne regina vrbium hostilib. damnis semper aperta & exposita foret. Gregorius Pontifex multum pecuniæ expendit, eandemque partem duabus pulcherrimis viis exornauit: & præsens Pontifex, quanquam præ se fert munitionis absoluendæ voluntatem, nihilominus eam reliquit hactenus imperfectam.

Verum Ecclesiastici imperii arces, quæ maioris momenti, sunt Neapolim versus Anagnia, ciuitas vetus ad mare inferum, Ancona ad hæc Sublimitatis Vestræ maria, omnes ita imperfectæ, vt difficillime restituræ esse videantur minimæ, quę fieret ab hoste, impressioni. Sunt præterea pleraque alia castella & arces, sed malæ custoditæ, cum propter minimum præsidiariorum numerum & virtutem, tum etiam propter munitionem & annonæ defectum.

Vectigalia & tributa.

Restat, vt de prouentibus dicamus, qui consistunt in vini, olei, farinæ, salis, carnis, ac cæterarum venalium rerum vectigalibus, gabellis, mulctis, subsidio triennali, quod à Paulo Tertio extra ordinem semel imperatum, iam ordinarium ac perpetuum fieri cœpit; subsidio triennali, quod Fratrum siue Monachorum non mendicantium in Italia collegia persoluere consueuerunt: collectis ex Hispania, Lusitania, Italia, censu Sancti Petri, quem Reges Neapolitani, Duces Ferrariæ, Vrbini, Parmæ, & Placentiæ, aliique dependunt. Item ordinariis reditibus è Romaniola, Marchia Anconitana, Patrimonio Sancti Petri, Vmbria, ex agris Camerino,

Perusino, Bononiensi, Beneuentano, & aliis regionibus & oppidis. His non computo illas vtilitates, quæ ex præfecturis à Pontifice retentis, & sibi reseruatis percipiuntur: has enim illis sumptibus contrapendo, quos Pontifex in Cardinales quosdam non ditissimos, quo melius dignitatem suam tueri possint, erogare solet.

Neque huc Annatæ veniunt beneficiorum, & pensiones pro Bullarum redemptionibus, cum ex his nihil in Pontificis ærarium inferatur, sed eæ diuersis Officialibus sunt obligatæ.

Quamuis autem horum redituum non pauci à superioribus Pontificibus alienati fuerint; præsentis tamen Pontificis vigilantia & parsimonia ita iam sunt reuocati, vt sesquimillionem auri fere reddant.

Officia & Mõtes qui in vrbe.

Alienationes hæ sub duobus sunt factæ nominibus & titulis; Officiorum, & Montium. Officia eorum fere sunt, qui in munere aliquo aulico sunt constituti, & aliorum adiunctorum, quorum ea est conditio, vt post mortem eius, qui tenuit, vacent, aut etiam tum, quando is ad Cardinalatum euectus fuerit. In his elargiendis Camera ita versatur, vt pro denis annui reditus centum semel accipiat: vnde quinquies centena coronatorum millia conficiuntur.

Montes duorum sunt generum: Aut morte extre extinguuntur, in quibus pro centenis duodenum aureorum fit stipulatio; aut ad hæredes transeunt, & pro centenis septem penduntur.

Onera & expensa.

Præter hæc aliis etiam modis Pontificii redditus obligati & onerati sunt, inprimis ipsius vrbis, & aliarum prouinciarum Præfecturæ: nec parum in Vrbanos populi Romani Magistratus erogatur. Huc accedunt sumptus domestici in Pontificis familiam, in Heluetiorum & leuis armaturæ equitum satellitia; in castelli Sancti Angeli, Ostiæ ciuitatis veteris, Terracinæ, Oruieti, &c. præsidia, in cantores, cornicines, nuncios, cursores, & eiusmodi famulitium: in eleemosynas, dona & largitiones, aliaq; in magnatum aulis vsitata. Hos tamen aliosq; fere infinitos, quos in multa ædificia & magnificas substructionum moles cum æterna nominis sui laude iam ante fecit, & ẽt nunc quotidie facit, præsens Pontifex ita moderatus est, vt quinque Pontificatus sui annis quadragies centena aureorum millia, id est, quatuor auri milliones ærario intulerit. Etsi vero Pontifices mille habent conficiendæ pecuniæ modos, ex iis duo tamen maxime in promptu sunt, quorum vnus est Cardinalium creatio, à quibus etiamsi nullam paciscatur pecuniam, non modicum tamen è beneficiis, quæ illi ante possederant, percipere possit emolumentum. Alter est liberalis gratiarum & aliarum rerum, quarum indulgentia à Pontifice peti solet, dispensatio: in qua tamen Pontifici ita versandum est, vt conscientiam seruet illæsam. Sed vt ea, quæ de seculari Pontificis imperio dicta sunt, & adhuc multo plura dici possent, concludam; illud ausim dicere, si Princeps aliquis secularis Pontificias obtineret ditio-

Modus pecuniæ congregandæ.

nes easque tanquam rem propriam & hæreditariam administraret, cum paucis Principibus fore comparandum, non tam imperii amplitudine (quanquam & hoc amplissimum est) quā regionum præstantia, agrorum fertilitate, incolarum numero, nobilitate ciuium, ad militiam apta iuuentute, summa denique rerum omnium abundantia: quarum rerum adiumentis non sua tantum præclare tueri, sed aliis etiam formidabilis esse possit. Sed plerique omnes, qui antehac fuerunt Pontifices, non modo de amplificanda & locupletanda ditione Ecclesiastica, sed vix pæne dicam, de conseruanda vllam susceperunt curam aut cogitationem. Vnde mirum non est, vix vllum in toto Christiano orbe reperiri dominium, quod in tanta rerum omnium copia & vbertate armis, commeatu, aliisque eiusmodi præsidiis minus sit munitum, ita vt ad prædam cuilibet inuasuro expositum videatur. Hic in Pontificibus digna quædam consideratione occurrunt, vtpote quibus causa ad mutandam sententiam nunquam deest, dum Ecclesiæ commodum & dignitatem allegant & prætexunt. Sed & iidem prouecta plerumq; sunt ætate ita vt haud procul à morte absint. Quibus defunctis, vniuersa mutatur rerum facies, consiliaq; euanescunt, aut alium longe exitum sortiuntur, sic vt in Pontificum amicitia & confœderatione non multum spei ponendum sit. At si quis viceuersa dicere velit, eorundem ergo inimicitias vel odia non valde metuenda, longe errauit. Quicunque enim cum Pontifice bellum gesserit, post infinitos factos sumptus præclare secum actum putabit, si quod suum est, defenderit: quum plerique omnes aut religionis quadam veneratione, aut certe simulatione, aut ne noua in se concitent odia, aut abstineant ab iis, quæ Sedis Romanæ sunt, occupandis, occupata restituant, vt ex multis historiis & exemplis videre est; idque nostro tempore fecit Carolus V. Imperator. Rex Catholicus, Veneti, qui Ceruiam & Rauennam Pontifici reddiderunt.

Amicitia non multifacienda, sed inimicitia vitanda.

Verum enimuero Pontificia dignitas atque auctoritas magis à spiritualibus, quam à temporalibus dependet. Quo ad illas enim, Pontifex Roman. pro vniuersæ Christianæ Reipub. capite D. Petri successore, & Christi in terris Vicario agnoscitur, & habetur: qui in rebus ad fidem pertinentibus errare non possit: à cuius iudicio & determinatione ne minimum quidem discedere liceat: qui legum in eiusmodi rebus à se latarum vinculo constringere omnes queat: qui in eis etiam, quæ in conciliis tractata sunt, plenam statuendi & determinandi habeat facultatem: qui denique supra Concilia sit, quorum decreta ipsius sit declarare, annihilare, corrigere, & in quibusdam etiam dispensare: in quo tamen Sorbona Parisiensis Theologica, Basiliensis Concilii auctoritatem sequuta, nunquam absolute voluit assentiri. Iam rerum sacrarum, & quæ sub his comprehenduntur, cura omnis ad Pontificem refertur. Neque vero Sacerdotes modo &

Auctoritas spiritualis quosque.

De conciliis dubium.

Monachi ipsi sunt subiecti, sed ne seculares quidem ab ipsius potestate sunt exempti, non tantum respectu rerum pure spiritualium, sed & aliqua ex parte temporalium, & iudiciorum tam ciuilium quam criminalium, quum rerum matrimonialium, hæreticæ prauitatis & aliorum enormium scelerum iudicia ab ipsa eiusque ministris petantur. Quin etiam non defuerunt, qui ad demerendam Pontificum gratiam, scribere non dubitarunt, Principes omnes & status seculares Pontificum imperio esse subiectos, eorumq; esse de Regum & Principum controuersiis disceptare, & iudicium ferre, & quid huius, quidve illius sit, determinare. At si quis penitus cognoscere velit, quanta Pontificis Romani sit auctoritas: tot tantosque præmiorum ac pœnarum, quibus duabus rebus, tanquam vinculis, homines in officio continentur, modos perpendat; In pœnis quidem, quæ à Pontificibus iufliguntur, non de fortunis tantum & vita, sed de animæ quoque salute agitur, eorum scilicet, quibus illi sacris interdixerint, quosiue Censura & Excommunicatione percusserint. Remunerandi vero iidem plures, quam quispiam alius Princeps habet, modos, non tamen è bonis temporalibus, sed etiam spiritualibus, vt Absolutione, Indulgentiis, Dispensatione, aliisque tam temporalium quam spiritualium rerum gratiis, quibus non plebeii tantum homines, sed maxime etiam Principes opus habent, præsertim vt ad suos, & suorum regnorum vsus, & necessitates, Ecclesiasticorum subsidiis, decimis, & id genus exactionibus liceat vti. Sed inprimis illa trita & latissima est via, conferendi scilicet in alienis regionibus siue imperiis Ecclesiastica beneficia: quæ tamen potestas hodie non parum accisa est, & restricta, in Germania pręsertim, vbi Episcopos & Pręlatos eligendi Canonicorum Collegia (quæ Capitula vocant) ius habent; exceptis iis, qui Austriacæ familiæ imperio subsunt, qui ab Archiducibus nominantur. In Francia siue Gallia solius Regis est Episcopos nominare, sic etiam Rex Catholicus solet in Hispaniæ regnis, in India Occidentali, in Belgio, in Sardinia, Episcopos nominare, in Regno Neapolitano nominationis ius habet in vigintiquatuor Ecclesiis, secundum conuentionem cum Clemente VII. factam. Sed & Imperatori, quatenus Hungariæ & Bohemiæ rex est, Episcopos in iam dictis regnis nominandi ius est, non Collegiis. Idem in Lusitania & Polonia vsurpatur: Nihilominus tamen tanta eorum beneficiorum, quorum ad Papam pertinet dispositio, est copia, vt nemini ex omnibus Christianis Principibus vberior sit materia & latior, quibus voluerit, benefaciendi campus, sed & qui collationem ab ipso non accipiunt; Confirmationis tamen diploma impetrare necesse habent.

P[illegible]emiu[illegible] & [illegible] anud [illegible] i.ff.

Collatio beneficiorum mutilata.

Non alienum abs re fuerit de Pontificum creatione hoc loco aliquid dicere, vt quantum fieri potest, omnia breuiter, quæ ad materiæ huius cognitionem pertinēt, persequamur. Scire igitur oportet, morem

Creatio Pontiff. varia.

rem Romani creandi Pontificis varium esse, & diuersum ab illo antiquitus vsurpato. Primum enim Pontificem, D. Petrum scilicet Apostolorum Principem Christus ipse Dei filius Ecclesiæ fundator, propria auctoritate instituit. D. Petrus Clementem sibi successorem asciuit, cui postea, Cletus & inde Anacletus successerunt. Postea clerus Romanus, coniunctis cum populo suffragiis, ius renunciandi sibi Pontificis vsurpauit. Inde ab anno CCC. LI. Imperatores suam quoque interposuere auctoritatem, à quibus illi confirmationem petere solebant, primum depensa certæ pecuniæ summa, deinde sine pretio. Iidem per aliquot temporis spatium non nisi præsentibus Imperatorum Legatis coronari solebant; ac tandem etiam ipsorum Pontificum consensu, ad retundendam populi Romani insolentiam, vniuersum ius creandorum Pontificum in Imperatores fuit translatum, qui etiam longo id tempore vsurparunt, ac mordicus retinuerunt, adeo vt quum idem à Pontificibus repeteretur, graue schisma exortum fuerit, quod Christianam Rempub. diu grauissime afflixit. Inter hæc, Pontifices quidam ipsi sibi successores elegerunt, quorum electionem deinde clerus confirmauit. Tandem vero præualente Pontificum auctoritate, excluso Imperatore & populo, electio penes Cardinales & Primates aliquot ex clero remansit, donec ab Alexandro Tertio in Concilio Lateranensi Anno MCCLIX. præsentibus CCLXXX. Episcopis decretum fuit, vt is, qui à tertia Cardinalium præsentium parte electus fuisset, pro legitimo Papa agnosceretur. Qui mos obtinuit ad Annum vsque MCDXVII. quando Martinus V. ad tollendum illius temporis schisma electus fuit: postea vero Gregorius X. in Concilio Lugdunensi primus conclaue illud ordinauit, donec tandem successu temporis dicta electio ad eam, quæ hodie vsurpatur, formam est reducta. Solebant autem Cardinales in eligendo Pontifice tribus vti modis, per Compromissum, per Adorationem, & per Scrutinium. Nobis illud scire hic sufficiat; omne eligendi Pontificis ius, atque auctoritatem penes Carnales esse, qui Pontificis tanquam capitis præcipua membra sunt, rationis eius lumina, & operum coadiutores. Eis multa à Pontificibus concessa sunt priuilegia, præcipue vero à Paulo Secundo & aliis, semissis omnium redditruum Sedis Apostolicæ, vt ex scriptis siue actis patet: Sed eius loco, semissis Annatarum de Beneficiis, quæ à Consistorio conferuntur, aut impetrantur ipsis assignata est. In honore autem regibus æquiparantur. Olim, vt curiosi quidam obseruarunt, non plures erant quinquaginta tribus, at numerus paulatim eo vsque excreuit, vt Pius IV. vno tempore septuaginta sex viderit: Hoc vero tempore (quo auctor huius Relationis Italice hæc scripserat) sexaginta quatuor sunt: in quibus multi excellentes Iurisconsulti, Theologi vero, qui alicuius nominis sint pauci.

Collegium hoc Cardinalium Principum studiis in factiones

olim

olim sciſſum fuit, eo maxime tempore, quo Carolus Quintus Imperator, & Franciſcus Primus Galliæ Rex capitali odio inter ſe diſſidebant, & non de gloria & imperio, ſed de ſalute dimicare videbantur.

Quum enim vterque exiſtimaret, magnum ſibi ad victoriam conſequendam in Pontificis gratia & fauore poſitũ eſſe momentum: illi vero circa Pontificem aſſidui ſint, eiuſque conſilia moderentur, & quo velint, flectant, mortuo vero Pontifice, noui eligendi habeant poteſtatem, vterque omnibus modis eo elaborauit, vt quos rebus ſuis commodos fore arbitrabantur, eorum obſequia multis officiis ſibi deuincirent. Poſtquam vero experientia cognitum eſt, Cardinales quibuſcumque obſtrictos officiis in Pontifice eligendo ſuas magis quam aliorum ſequi vtilitates (ex quo factum ſæpe eſt, vt Pontifices ii renunciati ſint, quos illi minime omnium volebant) electionem Pontificis non à Cardinalium ſibi propenſo fauore, ſed vnius Dei voluntate expectandam ſibi ſtatuerunt, rati, omnem operam & ſumptus, qui hanc in rem impenderentur, perire. Hinc Galli primum curam hanc omiſerunt: & rex Catholicus diu ab omni largitione in Cardinales abſtinuit; poſtea vero paucos quoſdam certis penſionibus ſibi obligauit, numero circiter, cum ſibi ſubditis, ad viginti quinque. Nec Gallis difficile foret ad ſuas partes quoſdam hac ratione adiungere; ſed prudentius forſan faciunt, quod tale nihil præſeferunt, ſed in vniuerſum omnibus Cardinalibus fauorem ſuum probare ſtudent. Imperator ſex aut ſeptem habet ſibi obnoxios, quos tamen ille nihil impedit, quo minus libere omnia agant, ſuoque munere fungantur. Inde fit, vt hodie factionum Cardinales ipſi ſint capita, quamuis magnus Hetruriæ, ſiue Florentiæ Dux, non ignarus, quantum ſua interſit, Papam habere, cui tuto fidat, aut certe non diffidat, nihil eorum omnium intermittat, quibus hoc ſe putat conſequi poſſe; & eum in finem octo vel decem Cardinales habeat confœderatos.

Fauor Cardinalium iam parum ambitur à Principibus cur.

Solent qui de Pontificis electione diſſerunt, vel augurantur, ex vna parte præſentis conſiderare temporis ſtatum (ſiquidem alium turbulenta, alium quieta; alium licentia & luxu diffluentia, vt ſit qui frænet; alium nimia ſeueritate conſtricta, vt ſit, qui habenas aliquantulum laxet, poſtulant) ab altera vero ad Principum ſtudia & deſideria aduertere; quorum nemo eſt, qui Pontificem amicum habere non expetat (nam etſi plerique Pontificatum adepti vt plurimum ſuis ſuorumque commodis ſunt intenti, auideque omnes occaſiones arripiunt, ex quibus emolumentum aliquod ſperant, vtilis tamen ſemper & fructuoſa iudicata fuit prima eorum amicitia) At certior aliquanto coniectura ex

priuatis Cardinalium affectibus fieri possit: qui fere in eligendo Pontifice, dum sui memores sunt, aliorum obliuiscuntur. Hinc ad Pontificatum adipiscendum prouecta ætas multum iuuat, non solum eorum respectu, qui ad eandem dignitatem adspirāt; sed eo etiam, quod Pontificis mutatio omnibus & singulis aliquo modo fructuosa. Sed & virtutis magnam vim hic esse, non negandum est, neque enim quisquam tam malus est, quin naturæ quodam instinctu & desiderio ad bonum feratur. Sed quarum à Cardinalibus ratio habetur virtutes illæ sunt; quæ alteri prosunt, vt Iustitia, Affabilitas siue Mansuetudo, Beneficentia, Facilitas in communicanda sua cum aliis dignitate, &c. cæteræ enim virtutes animique perfectiones, vt Temperantia, Continentia, &c. minus hic requiruntur: ac propterea raro eligi videntur, quibus multi & magni cognati vel propinqui, ne scilicet illis locupletandis & euehendis beneficentiæ fontes aliis claudantur. Et Cardinales Pontificem desiderant, non qui ipsos amet tantum, sed qui causas habeat ipsos amandi. Etsi vero ad Pontificis electionem hæc omnia, quæ diximus, magnam vim habent; vix tamen est, vt de ea quicquam quisquam, non dico, pronunciare, sed certa coniectura possit assequi, ob continuam rerum Romanarum mutationem; vbi vna offensiuncula, vna Cardinalium creatio, vnus vel leuissimus casus rem omnem perturbare, consilia omnia euertere, spem omnem præcidere solet. Sed & illud obseruatum est, Cardinalium affectus plerunque vbi conclaue ingressi fuerint, mutari: ipsosque aut metu aut enthusiasmo nescio quo eo abripi, quo ne ipsi quidem vel per somnium cogitarant. Quod si periculum aliquod in eo esse viderint, si in Pontificem quis eligatur, facile coniunctis animis & sententiis remedium afferunt: eoque fit, vt qui præcipuæ inter eos sunt dignationis, & qui præ cæteris eligendi videbantur, spe sua plerumque frustrentur. Quoniam vero eadem diligentia in omnibus adhiberi non potest, si forte contingat, vt eius fiat mentio, de quo ipsi non cogitarant, & de quo cogitandi aut deliberandi spacium nō habent, videas eos, quasi lymphatos agi, & certatim hunc illum anteuertere: atque inde eum Pontificem renunciari, quem renunciatum iri, vix quisquam fuerat suspicatus: Sic, vt, qui dicere velit, quis futurus sit Pontifex, diuinare potius, quam coniecturare, sit existimandus.

Ætas, dein virtus prosunt Pontificatui adipiscendo.

[I]udicium [d]ifficillimum.

Explicatis iis, quæ ad Pontificis tam temporalem quam spiritualem pertinent iurisdictionem, quantum quidem satis nobis ad institutum nostrum visum est, additis paucis, de iis, qui Pontificis eligendi ius habent, & de modo, quo vtuntur, deque iis, quæ in futuro Pontifice considerari solent; restat, vt exponam, quomodo, & cum quibus Principibus amicitiam Pontifex co-

[Q]uibus cū [p]rincipibus [P]apa Sixt. [c]onuene[r]i[t].

lat;

at; in quo breuior ero, quod & Turcam, & Hęreticos silentio hic transire licebit, quibuscum omnibus Pontifici nulla intercedit amicitia, vel intelligentia, vt vocant, sed ab eo hostium loco habentur.

Erga Imperatorem Pontifex semper optime fuit animatus, quod Catholicæ religioni valde eum addictum esse certis indiciis compertũ habeat, vt & fratres eius Archiduces & vniuersam familiam Austriacam, à quibus vix vnquã vlla in re est offensus.

Ex aliis Principibus Germaniæ secularibus vix quisquam, quod quidem nos sciamus, Catholicam vere profitetur religionem, præter vnum Bauariæ Ducem, cui in ómnibus, quibus potest, Pontifex gratificatur. Sunt etiam in Ecclesiasticis nonnulli in iam dicta Prouincia, de quibus Pontifex non optimam habet opinionem.

Erga Franciam, siue Galliam Pontifex magna afficitur commiseratione, iamque de salute eius conclamatum putat, vtpote infestæ vndique, & cinctæ ab Hugonotis, siue Hæreticis. Et quãuis animus ei non desit tam afflictum regnum adiuuandi, hactenus tamẽ inter spem ac metum positus parum præstitit, nisi quod consilio iuuat & in Catholicis in officio retinendis, & ad viam reducendis hæreticis omnem adhibet diligentiam; magna interim ad subsidium Galliæ ferendum pecuniæ vi congesta.

De Catholico Rege Pontifex optime sentit, quem nouit vnum ex omnibus Christianis Principibus, tam infidelibus, quam hæreticis maxime formidabilem esse, vt certissimum aduersarium, non religionis tantum studio, sed quodam etiam ad res priuatas respectu. Quare in omnibus, quibus honeste potest, gratificari ei in animum iuduxit: licet aliquando ob iurisdictionem cum regiis ministris offensiunculæ quædam incidant; quibus tamen Rex partim temporibus obsecundando, partim concedendo mederi solet.

Poloniæ Rex studium suum & ardorem Catholicæ religionis in tanta, Nobilitatis maxime, corruptione, conseruandæ Pontifex summopere probare nititur, neque tamen hucusq; ei satisfecit, quod Pontifex asperis remediis & rigore vtendum putet, Rex vero in regno nouello, seditionis metu, Gallici regni exemplo, iis hactenus vti supersederit.

Ex Italiæ Principibus primo inter Pontificem & Sabaudũ nõnulla intercedit offensiuncula ob Saluciarum occupatã regionẽ. Id enim Gallis, Venetis, & aliis Italiæ Principibus mirum admodum visum, & varias suspicionum causas prębuit, quas apud Põtificem etiam vehementer exaggerarunt. Sabaudus econtra factum id à se dicit, Catholicæ religionis cõseruandæ studio: cuius causa etiam nunc periculosum cum hæreticis bellum gerit, ac

propterea auxilia tam hominum armatorum, quam pecuniæ à Pontifice subministrari sibi debere putat.

Cum Duce Ferrariensi nulla est Pontifici, quam quidem præ se ferat, simultas, etsi quandoque de finibus regendis controuersiæ incidant, quibus tamen ab vtroque mature & pacifice occurri solet.

Cum magno Hetruriæ Duce non semper Pontifici optime conuenit, sed prudentissimus hic & generosus Princeps omnia ita moderate agit, vt nihil iam ei metuendum sit. Quin etiam Pontifex plurimum ei fidit.

A Venetis, licet turbæ & seditiones Gallicæ animum Pontificis nonnihil abalienarint, quibus illi (vt sunt regno illi addictissimi) aliquo modo sese immiscuerunt; eum tamen quibusvis modis & artibus placare, & æquum suis rebus reddere conantur.

De Sixti V. electione.

Restat, vt de præsentis electione Pontificis huic relationi aliquid subtexam. Is antea Cardinalis Montaltus cognominatus fuit, Frater Ordinis Minorum Conuentualium S. Francisci, natus ad Castellum Montaltum in Marca Anconitana, humilibus parentibus, sed magno ingenio præditus. A Pio V. Episcopus, & deinde Cardinalis creatus fuerat, postea mortuo Gregorio XIII. ad Pontificatum euectus, hoc modo. Iustis mortuo Pontifici persolutis, auditaq; ab Excellētissimo Oratore Marco Antonio Mureto, de eligendo optimo Pontifice, habita oratione, Cardinales vnde quadraginta conclaue ingressi sunt, inter quos sex erāt præcipui siue factionum capita, nempe Farnesius, Atestinus, Alexandrinus, Medices, Altempsius, & Boncompagnus: quibus postea accesserunt Austrius, Madrutius, Vercellensis, in vniuersum 42. Cardinales, inter quos multi erant ad dignitatem istam sperati. Inter eos, qui à Paulo III. creati, magnæ erant existimationis Farnesius & Sabellius: inter Pii IV. creaturas eminebant Sirletus, Sangeorgius, Palæottus, & Santacrucius: qui à Pio V. eam dignitatem acceperant, præcipui erant Montaldus, Cæsius, Albanus, Sanseuerinas: quos Gregorius XIII. promouerat, Turrius, Santiquatrius, Mondonius, Castaneus. Hi à factionum suarum ducibus magno studio omnes fouebantur: solent enim ii studium & voluntatem quandam singularem suam omnibus ostendere, & æqualiter omnibus fauere, ne schismati occasionem dent, vel quenquam à se abalienent: quamuis postea in secreto eum inprimis ament, quem supra omnes esse vident, cui etiam occulte fauorem suum & studium aperiunt atque ostendunt.

Inuocato igitur diuino numine & auxilio S. Spiritus implorato, quum in conclaue se Cardinales contulissent, statim Medicis, Altempsii & Alexandrini, de Cæsio Cardinali in Pontificem eligendo consilia deprehensa sunt, cui etiam alii non pauci suffra-

gaban-

gabantur. At Cardinali S. Sixti, eorum qui à Gregorio XIII. creati fuerant, præcipuo ſeſe opponente, nihil in hac re tentare amplius auſi ſunt. Inde Altempſius de Sirleto promouendo cogitare cœpit, à Medice, & iis, qui à Pio IV. creati fuerant, adiutus: at confeſtim Ateſtino, Farneſio, Sfortia obſtantibus, Sirletus etiam excluſus fuit: quod, licet ſumma doctrina & virtute hominem ad tanti muneris adminiſtrationem non omnino aptum putarent. Et Altempſium quidem nimiæ temeritatis nonnulli arguerunt, quod primo ſtatim ingreſſu tale quid tractare non dubitarit, quo quidem tempore omnium Cardinalium ſpes & deſideria circumuolitant fere, & huc illuc feruntur: & dum quiſque ſe ſuoſque promouere ſtudet, plerumque fit, vt quæ facilia videbantur, fiant difficilia. Excluſo Sirleto, de Caſtaneo, viro omnibus perchar, & qui ob ſingulares virtutes tantæ dignitati par omnium iudicio habebatur, multus ſermo fuit. Sed quum ad Hiſpanorum partes (quorum ſingularia in ipſum erant ſtudia) nimis inclinare videretur, ac nouitius adhuc eſſet Cardinalis; veteres in eum conſentire noluerunt. De Sabellio inde conſultatum fuit: cui tamen aperte ſtatim aduerſati ſunt Columna, & Cæſius, ac libere apud Medicem profeſſi; ſi Sabellium ipſe prouehere vellet, ſe ad Farneſium ſtudia ſua conuerſuros. Quare Medices, ne tam charos amicos ſibique adhærentes abalienaret, illam de Sabellio curam omiſit. De Turrio inde agi cœptum, in quem quamuis abſentem (cuius tamen aduentus quotidie expectabatur) tanta erant Farneſii, Ateſtini, & Gregorii XIII. nepotum ſtudia, vt certa fere eius electio haberetur. Eam tamen nihil aliud, quam abſentia ipſius impediuit: quanquam Medices quoque in eo excludendo mirum in modum ſategit, quod arbitraretur, Turrio ad pontificatum euecto, rerum ſummam penes Farneſium futuram, qui mox Pontifici ſuaſurus eſſet, vt Cardinales aliquot nouos crearet, quorum fauore res ſuas magis ſtabiliret. Et qui quidem huic fauebant, conſtituerant, eum, quando in cõclaue ingreſſurus eſſet, ſtatim Põtificem renuntiare: quo quidẽ conſilio nihil videbatur opportunius. Solent enim, quando Cardinalis aliquis aduenerit, omnes ad conclauis portam conuenire, ad eum ſalutandum atq; introducendum, in quo facile illis futurum videbatur inſtitutũ ſuum perficere: quod improuiſo hoc motu cæteros quoque ſe ad ſuffragandum pertracturos ſperarent.

Quoniam ergo Medices Cardinalis, eiuſque complices hoc e metũ, ne in Farneſii gratiam Turrius, qui totus ab ipſo pendebat, renuntiaretur, liberare cupiebant; cum Alexandrino & Ruſticutio egerunt, vt ſine vlla mora Montaldum ſuffragiis ſuis Pontificem deſignarent: non enim ignorabant, quantopere ſuas

 partes

partes horum adiunctione confirmaturi essent: quorum ille apud Principem, Cardinales, & Reges Catholici ministros plurimum poterat; hic vero Atestini, qui Gallicæ factionis princeps erat singulari gratia & amicitia florebat. Vt vero omnia obstacula amouerentur & Farnesianæ factionis Cardinales tanto facilius inducerentur; rumorem spargi, literis etiam prolatis, curarunt, Turrium intra biduum in conclaue venturum, illo etiam addito, Turrium, si in Pontificem non fuerit electus, nequaquam amplius studia sua celaturum, aut tempori se accommodaturum. Quamuis autem non satis prudenter Medices in Montalto renuntiando facere videretur, qui Pauli Iordani cognati ipsius esset inimicus: plus tamen apud illum potuit excludendi Farnesii & Turrii desiderium, quam suorum respectus. Et quia Montaltus viuaci adhuc erat ætate, & robusta corporis temperatura, cuius vita in multos adhuc annos poterat prorogari: sperabat Farnesii gratiam interea cum suis omnibus fautoribus intermorituram, vel extinctum iri. Alexandrinus ergo & Rusticutius ad disponendos tentandosque Cardinalium animos, Montaltum proponere cœperunt, qui natura esset bonus, pacificus, gratus, nemini obnoxius, non numerosam aut potentem habens cognationem, singulari diuini cultus zelo flagrans. Quia vero nec Medices, nec Atestini fauorem sibi ad votum obtinendum satis esse, non ignorabant, nisi ad suas partes Gregorii quoque XIII. nepotes, & inprimis Cardinalem S. Sixti adiungerent, id non minus prudenter tentatum ab illis, quam feliciter perfectum fuit. Altempsius restabat, eorum, qui à Pio IV. creati fuerant, caput, quem Medices, Gesualdus, & Cæsius aggressi, facile ad suas partes pertraxerunt, ita vt Montalto se suffragaturum reciperet. Ad quod etiam non parum eum incitauit de Farnesio se vindicandi desiderium, cuius opera potissimum Syrletus à se productus, exclusus fuerat.

His artibus aliquandiu, & quidem interdiu magis, quam noctu pugnatum fuit. Medices Gesualdi opera vtebatur, & Simoncelli; Atestinus Gonzagæ & Canani; Alexandrinus Cæsii, & Caraffæ. Rusticutius huc illuc discursabat, vt cæteros in fide retineret, sæpissime tamen ad Atestinum commeabat, ne ab aliis diuerteretur, metuens. Hic vero notandum est illud stratagema, quo Riarius Montalti fautorum vnus, erga Cardinalem S. Sixti vsus est. Quum enim arthritide laboraret, lectica se addicti Cardinalis conclaue portari iussit, cumque eo ita locutus est: Eousque iam rem esse deductam, vt sine dubio Montaltus Pontifex futurus sit: cuius creationem si vel ipse vel quiuis alius impedire velit, nihil aliud lucri facturum, quam quod rem aliquantisper forte extracturus, tandem vero sibiipsi damnum & pudorem

esset conciliaturus: Se igitur rogare ipsum atque hortari, vt quod faciendum sibi, quod alios facturos, velit nolit, intelligeret, vltro id & bona cum gratia facere vellet. Addebat Montaltum alterum fore Sixtum, qui ex eadem familia monachus fuerit. Quibus auditis Cardinalis S. Sixti mirum in modum confusus fuit, nec quod responderet, inueniebat: ac multo magis, postquam Cardinalis Guastauillanus ad eum venit, eandem illi lectionem inculcans, & multo acriores ad institutum hoc perficiendum, stimulos addens, ac dictitans, stultitiam fore, quenquam hic obniti velle. Licet autem hæc omnia secreto agerentur, Cardinales tamen facile quid subodorari poterant: quin etiã tota fere scena rei detecta est, postquam Alexãdrinus noctu mutatis vestibus per conclaue ire visus fuit: quod quidem ad interrumpendam potius, quam pertexendam cœptam consiliorum telam vasiturũ erat, nisi Deo ita disponente, qui Montaltũ eligi volebat, Farnesius cum suis adhærentibus tam secure egisset, vt nullum eius rei, quæ maxime ipsius intererat, indicium senserit: quo pcepto, facile hoc aliorum consilium disturbare potuisset. Sed fide inprimis & promissis S. Sixti Cardinalis nitebatur, qui sine ipsius consensu, nihil hac in re facturum se, receperat.

Neq; vero hic silentio prætereundum est, Montaltum quoq; tam in conclaui, quam extra, sibi ipsi non defuisse: nã miro quodam artificio in Cardinalium fauorem sese insinuabat, honorando illos & laudando, omnibusque satisfaciendi ingens quoddã desiderium præ se ferebat: seipsum vero ab omni ambitione remotum ostendebat, tanquam qui nihil magis cuperet, quam ad vineam suam & vacationem redire. Nec minor in familia alenda, & continenda ipsius erat modestia. Nemini Cardinalium, vt suam obtineret opinionem, aduersabatur, vel pertinaciter cõtradicebat, sed dissimulatione quadam cedebat potius. Si quando de Principibus, & eorum negotiis dicebatur vel tractabatur, semper eos aut defendebat, aut excusabat, ita tamen, vt Sedis Apostolicæ dignitatem & iurisdictionem super omnia tueretur. Idem publice & priuatim in omni sermone prædicare solebat, quantum Cardinali Alexandrino deberet, ob tam multos honores & beneficia, à Pio V. ab ipso Alexandrino, & aliis in se collata.

In Conclaui, licet nullum apertæ ambitionis daret indicium, nihil tamen eorum intermittebat, quæ & tempus eiusmodi & locus requirunt, Cardinales adeundo, operam suam promittendo, & his talibus officiis erga eos vsurpandis: à quibus & ipse plerunque magnis promissis oneratus abibat.

Interea dum Montalti fauores ad cœptum perficiendum, diẽ cupidissime expectant, eiusdẽ Fati siue Numinis benignitate

accidit, vt mane illo Cardinalis Vercellensis aduentarit: ad quē in Conclaue recipiendum Cardinales fere omnes in atrio conuenerunt. Ei vix ingresso Medices & Gesualdus omnes machinas admouerunt, ac tandem persuaserunt, vt Montalto suffragaturum se promitteret. Paulo post, dum Sacrista Sacrum auspicatur, Magister ceremoniarum Cardinali Vercellensi & Madrutio modo ingressis, Bullam prælegere iubetur: qua occasione qui Montalto fauebant, instituto consilio ad exitum perducendo prudenter vsi sunt, hoc modo.

Vix Bulla legi cœperat, quum Atestinus Cardinali Alexandrino, in sacello è regione sedenti, capite innuit: ad quem nutum is statim sacello egressus, scabello assedit, & votum suum siue suffragium à se perscribi simulans, Cardinalem S. Sixti euocari iussit, & præsenti exposuit, Atestinum, Medicem, Altempsium, Se, Guastauillanum, & alios cōiunctis studiis & suffragiis Mōtaltum velle renuntiare Pōtificem, iamque rem pene confectam haberi. Huius tamen beneficii gratiam se ipsi ob eam, quam ipsi debeant reuerentiam, lubenter concessuros, vt Montaldus Pontifex factus tanto magis obligatum se ipsi agnoscat. Frustra futurum, si obniti velit: nam ipso, quamuis inuito, spectante atque audiente, rem certo certius confectum iri. Sermo hic in tali loco, ac tempore non sine mysterio quodam & artificio adhibitus fuit, vt scilicet Cardinalis S. Sixti inopinata re perculsus, spatium cogitandi, animumque recolligendi non haberet, quem Atestinus natura mutabilem iam ante cognorat. Quare Alexandrini verbis, atque iis, quæ paulo ante è Riario & Guastauillano intellexerat, motus, promissi, quod Farnesio dederat (nemini scilicet suffragaturum se, nisi communicato cum ipso consilio) oblitus: omni etiam spe euehendi è suis aliquem ad Pontificatum abiecta: prudentiæ etiam, & constantiæ, quam antehac ostenderat, & quæ in tanta re tali viro necessaria, quasi immemor, vna cum Alexandrino primus sacellum intrauit, & Montaltum amplexus, vt Pontificem, adorauit. Quo facto mox certatim reliqui accurrerunt, & nouo Pontifici gratulati sunt, qui mutato nomine Sixtum V. appellari se voluit, partim vt Cardinali Sancti Sixti gratificaretur, partim vt Sixti IV. Pontificis ex eadem familia monachi hanc dignitatem adepti, memoriam renouaret. Hac peracta adoratione, ceremoniarum magister, & sacrista obserato sacello Montaltum Pontificalibus induerūt. Inde absque primæ electionis præiudicio publicum fuit institutum scrutinium: itaque denuo à singulis Cardinalibus Pontifex renuntiatus & adoratus fuit, & pedum osculum secutum, mox ad populum proclamatus, & in templum D. Petri delatus die Mercurii 24. Aprilis, qui dies eidem faustus fuerat

ante-

antehac: siquidem eo die monasticam vitam amplexus, eodem Generalis, Cardinalis, Papa factus & coronatus fuit.

DE AVLA ET REGNO IMPERATORIS ROMANORVM, Oratoris N. Serenissimæ Reipublicæ Venetæ,

DISCVRSVS VNDECIMVS.

IMPERII Regis Romanorum limites (Princeps Serenissime) ab agro Brixiano vsque ad vltimos Histriæ terminos extenduntur spacio amplius trecentorum millium passuum, & quibusdam in locis paullo plus distant hinc quinquaginta milliaribus. Proinde finitimorum Principum quorumcunque nulla maior, quam huius, ratio apud Serenissi. hanc Remp. habenda videtur.

Quod spectat ad eius ditiones & status, quia in Germania collocantur, vt rebus dicendis maius lumen afferatur, à Germaniæ descriptione exordiemur. Quæ ab Oriente finitimas habet prouincias, Prussiam, Poloniam, Vngariam, Sclauoniam, Dalmatiam: à meridie Venetorum statum, Rhetos, & partem Heluetiorum: ab occidente regiones Galliæ: ab aquilone Oceanum, regnique Daniæ partem. Huius prouinciæ figura quadrata est pene æquilatera, & patet in longitudinem millia passuum 650. totaque continetur spatio 2600. milliarium. Hæc regio omnibus victui humano necessariis abundat rebus, & in eam non importantur, nisi quæ superflua sunt, & inter delicias connumerantur, vt vuæ passæ, amygdala, & eiusmodi fructus, aromata, vina delicatiora, sericæ vestes, & aureæ: In parte ad septentrionem posita vinum non nascitur, in cuius vicem ceruisia frequentatur.

Germaniæ fines.

Fæcunditas.

Populi Germaniæ sese apprime fideles ac synceros esse profitentur, vtque vere dicam, magis ad simplicitatem videntur nati, quam ad astutiam, quam ex seipsis vix animo assequuntur: sed extra loca patria tanto facilius decipiunt, quo minor ab iis est suspicio, & cautio: dicique potest, pudicitiam apud eos laudari magis, quam coli, propter magnam, quæ viris intercedit cum mulieribus, familiari-

Fides aliquando ambigua.

Bibacitas laudanda cur.

tatem Bibaces sunt vltra mediocritatem non solum, sed etiam vltra quam credibile, & apud singulos opinio est, ebrietate iudicari homines candidæ, apertæque fidei, abstinentiam vero, & temperantiam à fraudulentis, ac fallacibus hominibus inuentam esse, ne bibentes nimium, malas suas cogitationes exerant, detegantque.

Dominia, & Status, quæ Germaniam gubernant, triplici ordine censentur. Principum Ecclesiasticorum, Secularium, Ciuitatum.

Ecclesiastici Principes.

M. Magister Prussiæ.

Seculares Principes.

Saxoniæ Domus.

Archidux Austriæ cur non habet locum inter seculares.

Burgundiæ & Lotharingiæ Duces.

INTER Ecclesiasticos Episcopus Moguntiæ supremus est per Germaniam Cancellarius, apud quem omnes publicorum Comitiorum scripturæ asseruantur. Coloniæ Archiepiscopus per Italiam est Archicancellarius: Treuerensis per Franciam. Hi tres sunt Ecclesiastici Electores. Sequuntur alii Archiepiscopi: Salisburgensis, qui antiquissimam obtinet dignitatem, habetque annuos reditus 150. millium florenorum: Magdeburgensis, qui Primas Germaniæ nuncupatur. Bremensis, & alii, qui temporibus præteritis fuerunt numero 45. sed modo viginti quinque solummodo nominantur: qui tamen viribus, opibusque non concedunt secularibus Principibus. Accedunt Abbates, & Theutonicorum equitum magnus Magister: & quamuis Prussia, quam equites annis anteactis possidebant, modo Regi Polonorum pateat, tamen adhuc eligitur Magnus Magister, qui pleraque illius Ordinis bona, in Germania sita, possidet: sicque Ecclesiasticis hisce Principatibus Germanorum pleraque nobilitas, & Principum filii detinentur. Inter seculares Principes primus est Palatinus, qui supremus appellatur Dapifer: Dux Saxoniæ, qui supremus est Marschallus, aulæque Iudex. Marchio Brandeburgensis, qui supremus est cubicularius, hique sunt eodem ordine Electores. Subsequuntur hos cæteri Principes, primum ii, qui sunt ex Electorum familia, vt Dux Bauariæ, cæterique eiusdem familiæ Palatini: Duces Saxoniæ: Marchiones Brandeburgenses & Cuneburgenses, qui nobilitate cæteris antecellere, seque ex Domo Saxoniæ, quæ nomen, & Electoratum obtinuit anno 1429. à Sigismundo Imperatore, descendere profitentur, cum eo tempore Misniæ Marchionatum possiderent. Sequuntur post hos longo ordine omnes Duces, Marchiones, Landtgrauii, Burggrauii, Comites & Barones. Archidux Austriæ, vt Princeps Imperii inter seculares Principes locum non habet propter ius præcedendi, sed inter Ecclesiasticos, quibus ipsi præcedunt. In Comitiis Augustæ 1548. omnes prouinciæ Burgundiæ sub Imperii protectione receptæ fuere, locusque illarum Principis similiter inter Ecclesiasticos attributus, quamquam in vltimis Comitiis Ratisbonensibus

Rex Hispaniæ nullum misetit procuratorem. Dux Lotharingiæ Imperii Princeps habebatur, sed nunc tota domus Lotharingiæ in domum Franciæ transiuit. Principes hi Germaniæ per hæc tempora potentiores existunt, quam vnquam antehac fuerint, partim ob Ecclesiastica bona, quæ vsurpauerunt, partim ob insueta grauamina, quæ subditis imposita sunt. Potentissimus omnium est Saxoniæ Dux, qui plusquum quingenta Dalerorum millia habet quotannis: colligitque in suo statu circiter octo equitum, peditum vero quindecim millia; cui proximi sunt Duces Bauariæ & Iuliacensis.

Ordo ciuitatum liberarum.

Ciuitates liberæ Imperii eæ sunt, quæ alium dominum, quam Imperatorem, non cognoscunt: quarum nonnullæ vectigal quoddam soluunt, sed adeo tenue, vt tota summa tributi quindecim millia florenorum non excedat. Cunctæ suis legibus viuunt, & populari fere politia reguntur, aut mixta, etsi nonnullæ, præsertim Norimberga, ab optimatibus gubernentur. Vt Lippomanus in sua Poloniæ relatione refert, Norimbergenses quondam Legatos Venetias miserunt, quo leges suas, & Reipublicæ formam instituerent, & reuera audiui sæpe Norimbergam ciuitatem paruas Venetias nominari. In suis rebus ac potissimum libertate tuenda, diligentissimi sunt: eorum politia antehac minimi facienda erat, antequam pecunia, aut fauoribus libertatem ab Imperatore aut à Principibus, quibus parebant, redemissent. Quo eodem modo omnes Germaniæ ciuitates liberæ factæ, in tantam creuerunt potentiam, vt cum potentioribus Germaniæ Principibus contendere valeant.

Earum potentia.

Erant huiusmodi ciuitates olim octoginta octo, sed modo pauciores sunt, nempe quasdam Galli occupauerunt, ab Heluetiis aliæ, aliæ à Polonis vsurpatæ. Nemo Imperatoris nomine, nisi prius à Pontifice coronetur, sed tantum Cæsar, aut Rex Romanorum, aut Germaniæ Rex appellatur, qui ab Electoribus eligitur. Imperator in Germania absolutum non habet imperium, sed eam per Comitia gubernat; proinde Imperatores plus minusve auctoritatis habent, prout in Comitiis amantur aut timentur, & quo minus ob reuerentiam iis non repugnatur.

Comitia.
Rex Bohemia.

Ad Comitia tres dicti status conueniunt, quibus tria Consilia formantur: In primo Electores consistunt, inter quos Rex Bohemiæ non adest, quippe ius consultandi non habet, magisque videtur Arbiter esse, quam Elector: nihil enim ipse in electione agere solet, nisi cum Electorum suffragia æqualiter diuisa fuerint, hoc est, tres ab vtraque parte: hoc enim casu ille eligitur, quem pronunciauerit ipse, & summus idem est Pincerna Imperatoris.

Alterum consilium ex omnibus Principibus tam secularibus, quã Ecclesiasticis componitur, in quod ingrediuntur duo pro cæteris omnibus Ecclesiasticis: duoque alii pro omnibus Comitibus & Baronibus. Tertium Consilium est ciuitatum.

Coram

Coram omnibus hisce statibus & ordinibus proponitur Imperator, vel Romanorum Rex ab eo, qui negotium suscepit pertractandum, & singula consilia separatim super rebus propositis consultant: verum ciuitates etsi sententiam suam, quasi consilium conferunt, tamen nullum in decidendo suffragium habent. Consilium Electorum postremo loco suam pronunciat sententiam, & maioris est existimationis.

Comitiorũ confusio.

Germaniæ status in præsentia corruptissimus est: nam si Imperator Comitia publicet, Principes conuenire negligunt, suosque procuratores illuc mittunt, quibus vetant quidquam decernere, nisi prius de tractandis rebus sibi significetur: itaque pauca negotia expediuntur.

Dissidia Germaniæ triplicis sunt generis.

Triplex dissidium.

PRIMVM est inter Principes & liberas ciuitates: quia illorum conatus omnis, & finis est, vt dominentur, & harum, ne sub iugum mittantur: præter fines iurisdictionis inter vtrosque. Alterum dissidium est inter Principes, & domum Austriacam propter inuidiam, qua eius felicitatem ac magnitudinem prosequuntur, quod imperium diutius, quam cæteræ stirpes possederint: nam posteri Caroli Magni illud tenuere per annos 118. Domus Saxoniæ 117 Francia 102. Sueuia 110. Hæc vero iam regnauit annos 180.

Tertium dissidium est inter Catholicos, & Protestantes: Hanc partem constituunt omnes liberæ ciuitates & omnes Principes seculares exceptis quatuor: illam vero Imperator, Dux Bauariæ, Dux Brunsuicensis, & Cliuensis cum omnibus Ecclesiasticis.

Hæreses quo pacto irrepserint.

Primi, qui in Germaniam sectas hæresum inuexerunt, fuere Iohannes Hus, & Gregorius Pragensis, qui fuerunt discipuli Iohannis Viclefi Oxfordiensis. Is autem sub Eduardo Tertio Angliæ rege, & Carolo Quarto Imperatore vixit. Ex horum radicibus pullularunt postea Picardi, Lutherani, Zuingliani, Anabaptistæ, Osiandristæ, Suenckfeldistæ, qui Pontificem omnibus, quibus possunt, modis inuisum reddere conantur: sed verendum non est, vt ab vniuersis Germaniæ Principibus Pontificis profligetur vnquam auctoritas; non solum quod ipsi inter se dissentiunt, sed etiam quod Ecclesiastici à Pontifice dependent.

Austriacæ familiæ origo.

AVSTRIACA familia ad eam, quam nunc videmus, magnitudinem excreuit hoc modo. Rudolphus Comes Habspurgensis anno 1213. Imperator fuit electus: cui Manardus, indignatione contra

liberos ſuos,& cognatos concepta, Tirolenſem comitatum donauit. Huic filius fuit Albertus, qui patri in Imperatoria dignitate ſucceſſit, adiectis ad patrimonium Auſtria,& Stiria (quarum poſſeſſione Rudolphus Ottocarum Boemiæ regem depulerat) & inueſtitura, vt vocant, earundem in Comitijs Auguſtanis anno 1328. confirmata. His acceſſit non multo poſt Carinthia: tumq; ſtirps Auſtriaca in multos veluti ramos fuit diuiſa. Poſtea tamen ditiones omnes ad Federicum III. Alberti II. Imperatoris fratrem deuolutæ ſunt, qui imperio vnũ tantum annum præfuit. Filium Federicus habuit Maximilianum: qui ducta in matrimonium Caroli Burgundiæ Ducis filia Maria, Burgundiam, Brabantiam, Flandriam, Hollandiam, Selandiam, Luxemburgum, & alias Belgii prouincias ſuo adiecit imperio. Ex hoc natus filius Philippus primus matrimonio ſibi copulauit Ioannam Ferdinandi, & Iſabellæ Aragoniæ, & Caſtiliæ regum filiam: cumque ea dein vniuerſa Hiſpania, Neapolitano item,& Siciliæ regnis, & India Occidentali potitus eſt. Tanta huius fuit felicitas, vt intra quindecim annorum ſpatium omnibus in orbe Chriſtiano regnis vel reges, vel reginas dederit, excepta Scotia. Ex hoc, genitus Carolus V. Imperator omnium regnorum, quæ matris fuerant, hæreditatem auxit. At ex paternis ditionibus diuiſis, Carolo Belgicæ prouinciæ, ac Burgundia; Ferdinando eius fratri Auſtria cum annexis regionibus, antiquiori Sereniſſimæ huius familiæ patrimonio, & cum anna ſexagenum millium ſcutatorum ex regno Neapolitano penſione obuenerunt. Coniugem Ferdinandus duxit Annam, Ludouici Hungariæ & Bohemiæ regis ſororem; quo ſine liberis defuncto, ex conuentione iam olim auum eius Maximilianum, & Ladiſlaum ſocerum facta an. 1526. Hungariæ rex creatus: anno 1536. die 5. Ianuarii in Romanorum regem fuit electus. Habuit Ferdinandus tres filios: Maximilianum, qui poſt eum Imperator fuit; Ferdinandum Oenipontinum Principem, & Comitem Tirolenſem; & Carolum Croatiæ, Carinthiæ,& Carniolæ Ducem.

Felicitas Auſtriacorum.

Hungaria quomodo acquiſita.

Auſtriæ nomine hodie comprehendi ſolẽt omnes illæ prouinciæ, quas Ferdinandus ab auo accepit. Quæ vero proprie Auſtria dicitur, diuiditur in ſuperiorem,& inferiorem, quarum hæc vltra, illa cis Danubium ſita eſt Ad inferiorem pertinẽt Auſtria, Lincium, Carinthia, Stiria, & Carniola. Superior ab Oriente Hungariam, ab occidente Bauariam,& Comitatum Tirolenſem habet finitimũ: à meridie mari Adriatico,& Venetorũ imperio; à Septentrionibus Morauia,& Boemia clauditur. Regio omnis ab Oriente in Occidentem patet ad trecenta milliaria in longitudinem; vbi latiſſima eſt, ducenta quinquaginta comprehendit. Primaria vrbs Auſtriæ Vienna eſt, ſplendore & diuitiis vix vlli vrbium cedens. Præcipuis fluuiis irrigatur Danubio, Drauo Sauo, Mura. Solum fertile admodum eſt, frumenti, vini ferax: flumina, & ſtagna piſcibus mirum in modum ſcatent: quod

Auſtria fines & fertilitas.

vni regionum deest, alterius abundantia facile suppletur. In Stiria & Carinthia argenti, ferri & plumbi fodinæ non desunt.

Ordines Austria quatuor.

Incolarum quatuor sunt ordines. Primus Ecclesiasticorum, qui ab Archiduce, eliguntur & confirmantur, Episcopi præsertim. At Abbatum electio penes conuentus siue capitula est. Secundus Baronum. Tertius Nobilium, qui, qua certa prædia ab Archiduce tenent, superiorem eum agnoscunt. Quartus ciuitatum, quæ suo modo & iure remp. administrant, causas tam ciuiles, quam criminales disceptant & diiudicant, reditus percipiunt, & ex iis tàm ad custodiam, quam ad refectionem murorum ac publicorum operum sumptus faciunt. Omnes Archiducem dominum & superiorem agnoscunt: at is nihilominus, si aliquod tributum vel tale quid subditis imperare velit, necesse est, vt petitionem ad publicos conuentus deferat, quibus omnes quatuòr ordines intersunt.

Supremus magistratus Viennæ.

Prælati & Nobiles in subditos suos & clientes iudicia exercent; nonnulli etiam vitæ, ac necis habent potestatem. At controuersias, quæ inter ipsos ordines existunt, Capitaneus siue iudex cuiuscunque prouinciæ disceptat & diiudicat. Viennæ consilium est Quindecimvirum, in quod Prælati, Nobiles & Doctores alleguntur: regimentum vulgo vocant. Ad hoc prouocationes, siue appellationes cæteris Capitaneis omnium prouinciarum deferuntur, & causæ nonnullæ integræ, siue in prima instantia. Et magna libertas, ac fere summa rerum pro arbitrio administrandarum facultas Archiducum beneficio concedi solet. Subditi, siue incolæ harum prouincia rum optima sunt indole, & magno principes suos amore complectuntur: quamuis tributorum & onerum magnitudine nonnihil aliquando exasperentur. Nobilitas fere omnis nouarum de rebus diuinis opinionum veneno infecta est: adeo vt cum olim Ferdinandus ex hoc hominum genere legatos ad Comitia Ratisbonensia misisset, qui auxilia contra Turcas postularent, illi ipsi Protestantium religioni addictos Principes adhortati sint, ne quicquam prius conferrent, quam religiòni ipsorum satis cautum esset. Arces munitio res harum prouinciarum sunt, Goritia, Tergestæ, Gradisca, Neortadium.

Oenipons, caput austriæ superioris.

In Austria superiore comprehenduntur etiam Comitatus Tirolensis, & Prettensis, Insula Alsatiæ, Burgrauiatus Sueuiæ, Constantiense territorium, & alia quædam loca. Ab ortu Carinthiam habet, & partem aliquam Bauariæ & Sueuiæ: ab austro territorium Brixiense, Vincentinum, Veronẽse, Taruisinum, Feltrium Bellunensem ciuitatem: ab occasu Rhetos, & Heluetios: ab Aquilone Bauariam, & Sueuiam. Extenditur in longitudinem ad 150. milliaria: lata vero est 70. Vniuersa in montes asperrimos attollitur, vini, ligni; & salis feracior, quam frumenti. Præcipua vrbs est Oenipons, sedes Principis, Parlamenti regionum istarum sedes: ad quos appellationes

omnes deuoluuntur. Cæterarum rerum eadem hic fere, quæ in inferiori est ratio, nisi quod Barones & Nobiles hic non sunt diuisi, sed vno & eodem ordine comprehenduntur: Et plebs quoque, ac rustici Comitiis intersunt, neque tantopere tributis grauantur, vt in inferiori Austria, vbi, exemptis Nobilibus, omnia plebi onera imponuntur.

Bohem. descriptio.

Bohemi è gente Sclauonica ortum ducunt, eaque lingua vtuntur. Eis duces initio præfuerunt viginti vsque ad Ladislaum, quem anno 1088. Henricus Quartus Imperator Moguntiæ Regia dignitate ornauit Cuius posteri & successores cum modestia quadam illo titulo aliquandiu abstinuissent; iterum Ladislaus XXV. Dux à Federico Primo Imperatore rex creatus est anno 1156. Tandem vero eadem dignitas Primislao Anno 1202 à Philippo Imp. tributa, vel potius confirmata fuit, qua etiam sequentes omnes vsi sunt. Ex Luxemburgensi familia regnum hoc tenuerunt Ioannes, Carolus, VVencesiaus, & Sigismundus per 125. annos. Ex Iagellonica Poloniæ regum stirpe Ladislaus, & Ludouicus per LV. annos. Ad familiam Austriacam sceptrum hoc bis est deuolutum, bisque rursus ablatum, donec præsenti regi in manus venit. Primum Rodulpho rege Alberti Imperatoris filio anno 1206. iterum anno 1348. Alberto II. Imperatore: Cui Ladislaus filius successit, & quo tempore Imperatoria fere Maiestas in Bohemiæ regum familia hæsit. Ordines quidem, siue status regni, ius eligendi regis sibi aliquando vindicare non dubitarunt: at postea diploma, siue instrumentum inter Bohemos, & Carolum IV. factum, repertum esse aiunt, quo filius regis natu maximus post patrem rex declaratur, & deinceps alii masculini sexus. Quibus deficientibus fœminæ quoque substitui iubentur.

Ius regni ad diuersos pertinuit.

Vndique regnum hoc Germanis populis circumseptum est. Terminatur enim ad Septentriones Silesia, Lusatia, & Misnia: ad occasum Franconia, siue Norico, Voitlandia, & Palatinatu superiori; ad meridiem Austria, seu Pannonia superiori, ad ortum Morauia, ac Sueuiæ parte. In longum ab ortu in occasum habet milliaria Italica centum sexaginta; in latum vero, siue à Borea in austrum centum & quatuor. Fluuium nullum aliunde recipit; plurimos autem, nobilissimosque extra se diffundit: qui tamen fere omnes in Albim confluunt Argenti, aliorumque metallorum diues est Bohemia: frequentissime colitur, adeo vt sexdecim pagorum millia, oppida vero supra septingenta in ea numerari dicantur. Primaria vrbs est Praga. Diuiditur autem vrbs tota in tres ciuitates, antiquam, nouam, & paruam: septem milliarium circuitum habet cum ponte viginti & quatuor circiter arcuum.

Ordines Bohemiæ.

Præter aratores & rusticos tres in hoc regno incolarum sunt Ordines, Baronum, Nobilium & Ciuium. Ecclesiasticus enim ordo

ab Hussitis superiori tempore vndique exterminatus fuit,& bona ab iis, qui potentia præualebunt,occupata. Vnde inter omnes Christianas prouincias solum hoc regnum neque vllos Episcopos, neque Comites habet.

Illorum omnium idem fere ius est, eademque priuilegia, quæ Austriæ ordinum: nam & subditis ipsi ius dicunt, & Regi præter fidem, quam ei debent, non vltra sunt obligati, quam ad id, quod in Regni Comitiis fuerit decretum. Olim causarum appellationes ad fora, siue iudicia extra regnum deferebantur; nempe ad Curiam Magdeburgensem, & Lipsiensem: hodie tamen duodecim viri Pragæ à Rege constituti sunt, quorum judicio lites omnes definiuntur.

Rosembergiorum familia,quam ex Vrsinorum gente ortam quidam volunt, citius fere Bohemiæ potentissima est, cuius familia princeps, siue caput sexagenum talerorum millia censum quotannis percipere dicitur.

Mores Bohemorum.

Reliquis incolis & Nobilibus ampli etiam sunt reditus, maxime ex stagnis & viuariis: pauci tamen pecunias in numerato habent, quas fere splendidiore victu absumunt. Vasto sunt corpore,&magnis viribus:sed luxu, quo diffluunt, plerique laudes suas obscurant: audaces, iactatores, superbi, nimium sibi suisque viribus confidentes: in promissis superstitiosi dicam,an constantes? Nobiles enim in causis grauissimis, vbi magistratui fidem dederunt, iudicio quamprimum euocantur, infallibiliter se ipsi sistunt:adeo vt multi, quamuis capitalem sententiam in se latum iri,non ignorarent,vltro nihilominus comparuisse tradantur.

In Bohemiæ Regis clientela aliquo respectu sunt,Palatinus, Dux Saxoniæ,Marchio Brandeburgensis. Regno annexæ sunt Morauia, Silesia, Lusatia: quæ magna ex parte Bohemiam complectuntur: Eædem vero ab occasu Misnia, & Saxonia: ab oriente Hungaria,& Polonia,à septentrionibus Marchia Brandeburgica disterminantur. Earum longitudo ab austro ad aquilonem patet ad quadringenta milliaria: latitudo ad septuaginta. In administranda Rep. suis vtuntur moribus,& legibus,iisdem fere,quibus Bohemi. In Morauia tamen, & Silesia Episcopi sunt, quibus Ordo Ecclesiasticus constat. Silesiæ administratio magna ex parte est penes Episcopum Vratislauiensem.Morauiæ,& Lusatiæ Præfecti à Rege dantur.Pauca hic loca munita. Bohemi quidem suam regionem sylua Hercinia,qua circundatur, apprime munitam esse, sibi persuadent: nulla tamen hic claustra, aut viarum angustiæ, quibus hosti aditus intercludi queat. Venio ad Hungariam.

Coluerunt regionem istam primum Pæones, siue Pannones: postea Gotthi,qui ab Hunnis expulsi sunt à Longobardis, qui etiam totos septuaginta duos annos hic consedere. Successerunt iterum

Hunni anno 377. Duce Attila: post cuius obitum Carolus Magnus eam sui iuris fecit: anno autem nongentesimo sub Arnulpho Imperatore è Scythia profecti Hungari loca ista occupauerunt, paganismum colentes vsq; ad Regis Stephani inaugurationem, quæ fuit anno 972. cuius coronam cœlitus, vti fama est, demissam, Hungari magna habent veneratione. Stephani posteri regnum vsque ad annum 1137. tenuerunt. Dehinc exteri, vel cognationis, vel electionis iure sceptro potiti sunt: quamuis Hungari ius eligendi Regis sibi liberum esse contendant, nec facile quem alium admittant. Post hos Bohemiæ, Poloniæ, Neapoleos Reges, & Valachiæ Despotæ ad regnum adsciti sunt, donec tandem familia Austriaca rerum potita est.

Hungarorũ origo & regnum.

Sunt Hungari feræ admodum, & agrestis naturæ, ad auaritiam & crudelitatem propensi; fluxæ etiam fidei à nonnullis insimulantur. Vestitu, & aspectu etiam parum à Turcis differunt. Lingua vtuntur ab omnibus reliquis differenti. Fines regni olim fuerunt ab ortu Bulgaria, ab occasu Morauia & Austria; à meridie Bosnia & Seruia; ab aquilone Moldauia, Russia, & Polonia, si Transsyluaniam ei includamus. Longitudo eius est quadringentorum, latitudo ducentorum quinquaginta milliarium. Omnes fere totius Europæ regiones soli fœcunditate superat: nam frumentum, vinum, carnes, metalla, & cætera, tanta copia suppeditat, vt ad remotas etiam gentes necessaria inde conuehantur. Præcipui fluuii sunt Danubius, Drauus, Sauus, Tibiscus, & alii minores. Diuiditur vniuersa Hungaria in citeriorem & vlteriorem. Vlterior omnem illum tractum complectitur, qui vltra Danubium est, quem quidem medium Tibiscus secat. Regnum olim Comitatus habuit quinquaginta; de quibus viginti octo Rex siue Imperator hodie possidet, sex rebellibus parent: cæteri Turcicam seruiunt seruitutem. Ciuitates in administranda Repub. suis itidem, vt in Austria, legibus vtuntur. Rusticani homines, post motum illum anno 1514. excitatum, perpetuę seruituti addicti fuerant: sed eis postea in Comitiis Posoniensibus libertas est restituta; quanquam hodie etiam vilipenduntur, magnisque oneribus grauantur. Episcopi spiritualis & temporalis gladii ius habent. Inter hos eminet Strigonensis Archiepiscopus: qui, ciuitate à Turcis occupata, Posonium domicilium transtulit. Rex Archiepiscopos, & Episcopos Regni eligit antiquo iure: sed Cœnobiorum Antistites à Monachorum Collegiis eliguntur. Singulis Comitatibus Præfectus à Rege datur, qui Comes inde dicitur. His omnibus superior est regni Palatinatus, Regis Vicarius, cuius ea fere est autoritas, quæ apud Venetos maris Præfecti. Præter hunc duo sunt supremi causarum iudices: quorum vnus est Archiepiscopus Strigonens. alter Iudex au-

Hungarorũ mores.

Soli fertilitas.

Episcoporum ius.

Palatini autoritas.

licus, qui appellationes primæ instantiæ disceptat. De rebus publicis deliberationes in Comitiis habentur. Transyluania Hungariæ non finitima tantum, sed quodammodo etiam annexa, & inserta, regio est non ampla quidem, sed opulenta admodum, & vbere omnium rerum prouentu felix. Fodinas habet auri, argenti, salis. Aliquibus etiam locis exscinduntur auri glebæ purissimi, cuius effossi statim vsus esse possit, sine accuratiori separatione. Princeps omnibus rebus ad bellum necessariis, armis, equis, pecunia, annona est instructus.

Transyluania qualitas.

Nauale Austriæ.

Nauale Austriæ Archiduces Viennæ habent, in quo quinquaginta circiter varii generis nauigia asseruantur: quibus magnum Hungaricarum nauium numerum facile iidem addere possint. His carina plana est: longitudo altero tanto, quam gondularum Venetarum, maior. Reguntur, ac propugnãtur à viginti quatuor viris: è quibus quatuor in cæteros imperium habent. Classiarii vtplurimum Hungari sunt, Sclauoni, Itali, Græci: pauci Germani. His enim ad terrestrem tantum militiam vtitur Imperator sine mistura fere aliarum gentium: quas illi vix inter se ferunt. Italos quidem, & Hispanos non aspernatur Imperator: sed subditos irritandos sibi non putat.

In Comitiis nostri temporis vix vnquam vllus exercitus decretus fuit, in quo peditatus 24000. aut equitatus octo equitum millia excesserit. Constat tamen, si postulet necessitas, è Germania nonaginta peditum, & viginti quinque equitum millia ita colligi posse, vt nulla eius regio viris, aut viribus nudetur. Notarum enim harum rerum curiosi, vno eodemq; tempore tantum Germanorum numerum diuersis Principibus militasse.

Militia Germanica.

Ex inferiori Austria Imperatori procliue esset duodecim peditum, & tria equitum millia colligere. Sed peditatus is hodie non magni æstimatur.

E Comitatu Tirolensi conscribi possent quatuor peditum lectissimorum millia, & trecenti equites: sed rari hic habentur delectus, ne operæ ad fodinas desint.

Bohemia militia quales.

Sola Bohemia decem equitum millia subministrare potest: peditum vero numerum incredibilem. Et equites quidem habẽtur in pretio; pedites parui æstimantur. Armis ad defensionem vtuntur lorica, manicis annulatis, galea aperta: ad defensionem, gladio, framea, claua, binis aut ternis sclopis breuiusculis; nonnulli etiam lancea.

Inter hos sunt Nobiles aliquot, sed ignaui vtplurimum, & ad res gerendas inutiles. Stipendium equiti menstrui aurei duodeni. Seni equites clitellarium habent, ad portandam militarem supellectilem, iumentum: quod binos singulis mensibus aureos meret.

Inter pedites hastati armis probe sunt instructi, sed male sclopetarii. Menstruum singulis stipendium floreni quaterni. Disciplina apud eos exigua, vel nulla potius est. In extorquendis per tumultum debitis tantum strenui: contra hostes ignaui. Sunt tamen inter eos quidam bonæ notæ milites: sed ii cæterorum contagione inficiuntur. Totum hoc genus peditum ad oppugnationem, aut defensionem inutile est: ad statarias tamen pugnas non ineptum, cum ordines accurate tueantur.

Hungari milites quales.

Econtra, Hungaricus peditatus ad prælia, velitationes, insidias, & oppidorum etiam defensiones multum valet. Equi Hungarici pernices sunt: ipsi vero sessores mira agilitate, quocunq; libet, se nullo negotio flectunt. E solo Hungariæ regno sexaginta equitum millia in aciem quondam educi potuisse, aiunt: at iam ex eo, addita simul Croatia, & Sclauonia, vix decem millia colligi possent. Inter Hungaros non multi sunt experti militiæ Duces. Quibus animus non deest, ii à iudicio plerunque deseruntur. Externis quidem etiam summis viris obedire detrectant. Hinc graues inter Germanos, & Hungaros sunt simultates & odia. Hungarorum fidem, tanquam subdolam & infidã Germani eleuant. Germanis econtra ignauiam Hungari, aliaque vitia exprobrant. Turcæ interim in omnes occasiones intenti, in medio derelictas prouincias carpunt, & imperium suum longe lateq; propagant. Quorum conatus illud quoq; non parum iuuat, quod ad Turcicas regiones aditus angusti sint, & impediti, cum Imperatoris ditio tota vndiq; pateat, & ad vim sit exposita. Sed & hoc maximi est momenti, quod Turcæ decem dierum spatio infinitas pene copias possint contrahere, cum Imperator multo minores vix tot septimanarum spatio colligere queat.

Ab Imperii Ordinibus parum accipit Imperator. Aliquando tamen subsidia aliquot Romana ei conceduntur. Hoc subsidio ad bellum contra Turcas, Gallos, & quoscunque Imperii hostes olim Impp. vsi sunt, & iam vtuntur, postquam Romanæ illæ expeditiones in desuetudinem venerunt: ex eo aliquando ad quater centena aureorum millia collecta quidam prodiderunt.

Reditus Impp.

Ex Austriæ reditibus, tributis, & vectigalibus decies centena aureorum millia Imperatorem percipere posse, nonnulli scribunt: cuius tamen summæ tres partes vix oneribus exoluendis sufficiunt, ita vt vix quarta ærario inferatur. Quantum ad subsidia extraordinaria, superioribus annis ab Austria inferiori quatercenta septuagena, ex superiori vero ter centena aureorũ millia in censum relata perhibentur. Bohemiæ census quater centenis aureorum millibus, Hungariæ sexies cẽtenis millibus æstimatur: ita vt in vniuersum fiant vicies centena aureorum millia.

Sed præter hæc Imperator non exiguum emolumentum ex bonis ecclesiasticis percipit.

Aula Impp. Ad custodiam corporis alit Imperator 140. equites, menstruo duodenum florenorum stipendio, & quadraginta satellites, quibus menstruum stipendium floreni octo: Musicos quadraginta, quibus à denis ad denos quinos florenos stipendium singulis mensibus numeratur. Non parum quoque in nobilitatem, quæ magnificentiam aulæ sequitur, impenditur.

Præcipua aulæ officia sunt: Maior domus, siue aulæ Magister: Magnus Cancellarius: Marescallus, qui in aula ius dicit; Camerarius: & stabuli Magister.

Tria sunt Consilia: Bellicum, Camerale, cui pecuniæ conficiendæ cura incumbit: & Consilium Status.

Cum Heluetiis, & Rhetis Cæsar pacem colit, licet illi multa loca teneant, quæ Austriacæ domus olim fuerunt.

Erga Pontificem præsentem optime est animatus.

Hispaniarum Regem singulari amore & obseruantia prosequitur.

A Venetis non est alienus, eorumque Legato multa beneuoli animi indicia ostendit: etsi de finibus nonnunquam turbæ oriantur.

Cæteros Italiæ Principes caute admodum & prudenter tractat, omniumque beneuolentiam variis officiis alit: nec ægre fert eas, quæ inter ipsos sunt de dignitatis prærogatiua contentiones, & æmulationes; vt necessitate postulante subsidia à singulis accipiat, quemadmodum nuper pro expeditione Maximiliani fratris in Regnum Poloniæ, cuius Rex electus fuerat, ingentem pecuniæ summam ab iis exegit. Et hæc quidem sunt, quæ Serenitati Vestræ de Germania, eiusque Imperio referenda habui.

HISPANIÆ TOTIVS HISTORIARVM PRIMARVM ATQVE præſentis Imperii eius breuiarium, ſiue de eo

DISCVRSVS DVODECIMVS.

HISPANIA quondam ab indigenis regibus, principib. dominis partim, partim ab iiſdem et ſuis populis gubernabatur. Hi vero magiſtratus alii optimates ſuos reip. gerendæ præficientes, honeſta & tranquilla pace diu potiti ſunt: donec bellicoſi Carthaginiẽſes, vbi Africam armis domuiſſent, auidi latioris dominationis, in eam prouinciam, ducibus Amilcare & Aſdrubale, traiecere: in qua cum populos imparatos ac diſſidẽtes inter ſe comperiſſent, parti diſſidentium ſeſe adiunxere, aliamque partem ſubiugauere, præſertim virtute Aſdrubalis: qui expugnato ac diruto Sagunto, ſuorumq; armorum terrore, populis illis imperio Carthaginenſium ſubactis, aduerſus Romanos in Italiam tranſiuit; quo tempore Senatus Romanus (ne ſcilicet Carthaginenſes, firmato imperio, nimium inualeſcerent) P. Cor. Scipioni conſuli iuſſit, vt cum exercitu in illam prouinciam ſe transferat, armiſque hoſtes inde expellere conaretur.

Hiſpanorũ virtus.

Hiſpania ex prouinciis, quos Romani armis vexauerant, prior fuit, quo vero cederet Romanis & in totam ſubiugaretur poſterior. Quandoquidem primus, qui totam occupauerit, fuit Octauianus Cæſar Auguſtus primus Imperator, poſt continuum fere bellum, quod per ducentos circiter annos inter Hiſpanos, & Remp. geſtum eſt. Multa per id tempus præclara euenere, & vtrinque flumina ſanguinis effuſa fuiſſe, non dubium eſt: duo tamen perpetuam Hiſpanicæ virtuti memoriam, & trophæum ſempiternum peperere. Primum, anno ab vrbe condita quingenteſimo quinquageſimo nono accidit, Proprætore M. Portio Catone Cenſorino, Philoſopho, Oratore, Senatore, ac Duce præſtantiſſimo, qui primus ad amplificandum Populi Rom. ærarium, auri atque argenti fodinas inuenit, vt ſexaginta

Hispanorum vno prælio interficerentur, vnde cæteri sese victori dediderunt, cum nullo modo viribus suis libertatem tueri possent. Cato enim, vt iis defectionis occasionem tolleret, edixit sub grauibus pœnis, vt arma in castra Romana comportarent: ex quo plerique miseram sine armis vitam esse putantes, maluerunt seipsos occidere, quam nullo armorum vsu quiete ac pacifice viuere: quod profecto manifestum extitit inuicti animi argumentum. Verum longe gloriosior atque honestior fuit Numantinorum fama, qui numero quatuor mille Romanum exercitum, Q. Pompeio, & C. Hostilio Mancino Consulibus, profligatum, ad inhonestam atque turpissimam pacem coegere; & incredibili virtute, quatuordecim annorum spatio Imperii Romani impetum sustinuere; denique anno sexcentesimo vigesimo primo obsessi à Scipione Africano, qui pugnæ copiam minime faciebat, & fame laborantes, ne in manus victorum venirēt, interfecerunt parentes, filios, vxores, pretiosioribus rebus suis combustis, demum inter se pugnantes, eandem mortem subiere, neque magnus Scipio vel vnum Numantinum hominem potuit in triumphum adducere. Ab Octaui temporibus ad Honorium vsque quieta, & pacifica fuit Hispaniæ possessio, fuitque recta modo à Viceconsulibus alias à Vicepætoribus aliquando à Comitibus. At dum Honorio totum imperium concessisset, Vandali in hanc prouinciam excurrerunt, & fugatis Romanis partem regni Granatensis occupauere, ex quo postea à Gottis (qui maximo occidentis damno eas partes peragrauerunt) eiecti sunt Theodoricus primus Gottorum rex tres filios reliquit hæredes, Turrisimundum, Theodoricum, & Henricum. Turrismundus tertio regni sui anno fuit à Theodorico fratre interemptus; cui cum proceres parere recusauissent, successit Henricus, sedente Pontifice Simplicio, & Imperatore Leone. Hic Gottis leges dedit, & duodeuiginti annos regnauit: post quem obtinuit regnum Alaricus eius filius, qui, regiam sedem Tolosæ transtulit: sed à Clodoneo rege Franciæ coactus est eam mutare, & vltra montes referre, vbi vix à Gallicis armis tutus extitit, quia cum Rex Childelbertus ægre ferret, vt Reginam Clodiolam sororem suam, quam ille vxorem duxerat, indignis modis haberet, quod Arrianorum errores detestaretur, ingressus fines regni anno imperii sexto & decimo eum ad priuatam vitā redegit. Regnum autem ad Tendam translatum est, quo vsus est septemdecim annis, mox à domesticis suis interfectus. Theodosius duodecim annos imperauit, Agla nouem, & Attanagildus duos, & viginti. Quo mortuo Lenogildus sex, & quadraginta annos fœlicissime regnauit, Cantabros perdomuit, Gallæciæ regnum cepit, eiecto Andrea rege natione Sueuo, cuius maiores

Post Augustum pacifica possessio Hispaniæ vsque ad Honorium.

Post Honorium ad Vandalos & Gotthos transit regnum.

Gallæcia.

spacio

ſpacio centum ſeptuaginta ſeptem annorum regno illo potiti fuerant; & anno quingenteſimo ſeptuageſimo ſecundo poſt Chriſtum natum, filium ſuum Hermogildum necari iuſſit, quia, Catholicos ritus ſequebatur; & patre inuito filiam Childeberti Franciæ Regis in matrimonium duxerat Recaredus eius filius & ſucceſſor, celebrato in Toletana ciuitate Concilio, Arrii errores, eorumque aſſertores damnari curauerat, & in Cathalonia cum Gallis prælio commiſſo, ex eis quadraginta mille profligauit: poſt eum Federicus, & Gundandus octo, & viginti annos dominationem exercuere. Hic Euaſconiam ſibi quæſiuit & Romani Imperatoris exercitum afflixit, Sicebatus eius ſucceſſor Rocaredum Secundum expulit, qui vixit poſthæc otioſus. Rex Suitilla, qui poſt hunc imperium tenuit, totam Hiſpaniam armis ſibi vindicauit, eiuſque dominatum Siſeuando Suitilla Secundo, reliquit mox Tulgæ Vedeſuindo Recenſundo, Bambæ, & Henrigio: quo improbe defuncto, regnum ad Egicam generum ſuum delatum eſt. Hic vero Ducem Fauillam interfecit, vt eius vxore, cuius vehementi amore deperibat, liberius frui liceret. Regnauit poſt hunc Vitica, qui ſuſpicans, ne Theodoricus Recenſuindi regis filius legitimus regni, quod prius ob teneram ætatem amiſerat, dominus ipſum virtute recuperaret, eundem oculorum lumine priuauit: neque tamen regnum quietum fuit, nam Rodericus Theodoberti filius eo ſimul cum filiis capto ſolium ſibi vindicauit maximo totius Hiſpaniæ detrimento. Nam tertio ſui regni anno cum filiam Iuliani Præſidis Prouinciæ Tingitanæ vi conſtupraſſet, parens vindictæ cupidus, Miram olinum Saracenorum, & Maurorum regem induxit anno ſeptingenteſimo decimo quarto noſtræ ſalutis, vt in Hiſpaniam numeroſum tranſmitteret exercitum, duce Muzia: quo exercitu, duobus conſertis præliis, totam fere prouinciam ſibi quæſiuit incredibili hominum ſtrage, ſcribunt ſcilicet illorũ temporũ hiſtorici, ſpatio biennii ex Hiſpanis & Mauris ſeptingenta millia hominum periiſſe, & Regem Rodericum cum toto ſuo exercitu tandem trucidatum fuiſſe Mauri Hiſpaniam in tria regna diuiſere, quorum præcipuam vrbem Cordubam, Hiſpalim, & nouam Carthaginem conſtituerunt. Inter tot calamitates occiſo rege Roderico, Pelagius patruus ipſius, & Reconſuindi Secundo genitus regium titulum cepit, retinuitque ſibi Aſturiæ, atque Gallaciæ regiones, quæ altis montibus & vallibus anguſtis defenduntur, locauitque imperii ſedem in ciuitate Legionis, quæ ab indigenis Caſtilia noua nuncupatur ad differentiam veteris Caſtiliæ, quæ inter Cordubã & Hiſpalim ſita eſt, Regnauit hic 20. annos, & perpetua cũ Mauris bella geſſit, locis pleriſque, quæ in manus hoſtium primo bellorum impetu deuene-

Gotthici Regni euertendi occaſio.

Strages Hiſpanorum ab Arabibus.

Regnum Caſtiliæ quando cœpe-

 rant,

rant, recuperatis: titulumque accepit non regis Gottorum, quod antea maiores eius vsurpabant, sed Regis Castiliæ. Post Pelagium eius filius Fafilla regnum administrauit: qui in venatione ab vrso discerptus, cum mares filios non haberet, Alphonsum generum successorẽ reliquit. Hic Catholicus appellatus magnã amissi imperii partem recuperauit, & spatio nouendecim annor. quibus vixit, multas Ecclesias atque vrbes renouauit.

Friola filius eius vno prælio quinquaginta Maurorum millia cæcidit: & duodecimo imperii anno ab Aurelio fratre impie interfectus est: hic autem sine prole mortem obiuit post sexenniũ. Quamobrem Silo Alphonsi gener regnum cepit, cũ Mauris pacẽ iniit, & Gallæciæ tumultus pacauit. Alphonsus secundus cognomine Castus, Princeps religiosissimus, temperatissimus & fortunatissimus, Friolę regis filius paternum regnum recuperauit, cũque à Mauris vehementer vexaretur, Legatos misit ad Magnum Carolum regem Franciæ, (cuius religionis atq; virtutis fama tũc resplendebat, & resplẽdebit in æternum toto terrarum orbe) auxilia rogans. Carolus autem valido exercitu. Pistræna iuga transiens in Fidei Christiauæ beneficium, & nationis Hispanicæ tutelam, maxima damna Mauris intulit, eosq; radicitus extirpasset, si Alphonsus sua arma cum illo coniunxisset. Etenim Proceres mortẽ potius, quam Gallorũ dominatum eligentes, neq; iis salutem ac libertatem acceptam referre volentes, hanc Alphonsi Secundi conspirationem præpediuere: vixit autem Alphonsus in regno duos supra quinquagesimum annum. Successit Ramirius Veremundi filius, Birimai nepos, generi tertii Alphonsi primi: qui nouo, & inusitato amoris exemplo tituli auctoritatis & potestatis Regiæ puerum fratrem suum nomine Garziam participẽ fecit: Normandorum classem, quæ Gallæciam inuaserat, vicit, sexaginta eorum nauibus ambustis: ope S. Iacobi Apostoli Maurorum exercitum dissipauit, quẽ Apostolum aiunt, eo prælio apparuisse albo equo insidentem, & Maurorũ copias pterrefecisse. Sexto sui regni anno mortuus est. Ordonius Ramiri filius decẽnium imperauit, Mauros profligauit, Toletũ recepit, & anno octingentesimo octuagesimo tertio mortuus est. Alphonsus III. qui magnus cognominatur in Lusitania Colimbricam & Visæum recuperauit, sæpenumero ingentes Maurorũ strages edidit, fuit in bello felix, in pace parũ fortunatus; quia Veremũdus, Numius, Ordonius, & Friola cũ regno vitã insidiis ei conati sunt eripere: qua de re monitus, eos occæcari iussit: augustissimũ Diui Iacobi tẽplum exstruxit, à Principibus Christianis phoneste habitus est, eumque Ioannes Pontifex eius nominis octauus per litteras hisce verbis appellauit: Ioannes seruus seruorum Dei Alphonso Regi Christianissimo Sal.

Carolus Magnus auxilia fert Hispanis.

S. Iacobi suppetia.

Christianissimi titulus regibus Hispa[nis] tributus.

Mor-

Mortuus est anno 40. imperii sui, & successorem habuit Garziam filium, qui Aiolam Regem Maurorum bello vicit, & cepit, & tertio regni anno obiit. Ordinis Alphonsi secundo genitus parum feliciter cum Mauris pugnauit: Is quatuor Castiliæ Comites, ad se cum pignore fidei publicæ vocatos, morte affecit, quod contra Mauros auxilia denegassent: qua de causa Castellani abalienati solitam ei subtraxerunt obedientiam, & sublatis regiis magistratibus secesserunt. Friola Secundus, Alphonsi Tertio genitus sæuum admodum, ac trucem animum præ se tulit, sed primo anno mortuus est. Alphonsus Quartus, cum totum se contẽplationi dedicauisset, vt liberius Christo inseruiret, regnum deposuit, substituto Ramirio fratre, & monasticam vitam suscepit, vixitq; sancte & religiose annos aliquot, mox in regnum reduci cum tentaret, à fratre captus, & excæcatus est. Ramirius exercitum regis Areffæ profligauit, & Diegum Comitem Nunii, & Ferdinandum Huarii Comitem, rebellantes cepit, quibus, amicorum precibus victus, vitam elargitus est. Sanctius Crassus Ramii frater in regno succedens, pacem cum Mauris celebrauit: Ferdinandum Castiliæ Comitem à subiectione Regis Legionis liberauit (hoc enim nomine tunc appellabantur Christiani reges Hispaniæ) & fato functus est anno nongentesimo vigesimo octauo. Ramirius Tertius à Mauris & Normandis maxime vexatus est: quare populi vexationum causam, esse minorem regis ætatem, animaduertentes, Veremundum Secundum Gordinæ filium, & Alphonsi Quarti nepotem regem crearunt. Hic primum hostes affixit: sed rex Almansor instauratis copiis, tanto impetu prouectus est, vt Regiam Legionis ciuitatem ceperit, Lusitaniam depopulatus fuerit, templum D. Iacobi in Compostella destruxerit, relicto solummodo Apostoli sacello: & nihilominus Rex ope Garciæ Comitis Castellani denuo Maurorum exercitum disiecit. Alphonsus V. Veremundo patre mortuo, septem supra trigesimum annum imperio potitus, sagitta confossus interiit, dum Viscum vrbem, quam Mauri tenebant, summo nixu oppugnaret. Veremundus tertius quarto anno sine prole decessit, eiusque soror Sanctia successit, simul cum Ferdinando Comite Castiliæ eius marito anno millesimo decimo octauo: qui cæteris ditionibus suis regnum Nauarræ, quo Garziam fratrem suum exuerat, aggregauit: recepit Colimbricam; maioremque Lusitanicæ oræ partem: anno millesimo trigesimo opera Roderici Cidi, magni Ducis, Valentiam vrbem cepit (ex hoc autem Roderico, scribunt historici, originem trahere Mendoziorum domum illustrissimam) & postquam regnauisset quadraginta annos, vita excessit. Sanctius patri successit, & Sanctio frater eius Alphonsus sextus: qui Toletum recepit, illiusque ciuitatis, & Burgenses Ecclesias ditauit: vnicam filiam Vracam Raimondo Barcinonæ Comiti nupsit, ex quo matrimonio Alphonsus Septimus ortus est. Hic autem potens fuit Rex, & Cordu-

ban, Almenium; & Baionam recuperauit, & Castiliæ regnum Sanctio filio primogenito testamento reliquit, Legionis vero regnum Ferdinando item filio minori natu. Sanctius tertius fratrem, quocum dissidebat, cepit, mox dimisit Alphonsus Octauus cognomento. Bonus insigni quodam prælio viginti millia Maurorum interemit: octo supra quinquagesimum annum regnauit, & anno millesimo centesimo v gesimo occubuit. Regnauit post ipsum Alphonsus Nonus filius Ferdinandi Regis Legionis anno viginti octo, & post ipsum Henricus Alphonsi Octaui filius. Qui mortuo fratre Ferdinando adhuc in puerili ætate constituto, paternorum & patrui regnorum hæres vnicus remansit. Hic virtute singulari, ac rara felicitate Mauros ad regnum Granatense vniuersos confugere, & reliquam Hispaniam deserere coegit. Alphonsus X. Infantem Violantem filiam Iacobi Aragoniæ regis vxorem duxit: à qua diuortium fecit, allegans causam sterilitatis, & per suos legatos Christiernam filiam regis Daciæ pulchritudinis eximiæ virginem desponsauit, sed cum grauida deprehensa fuisset, antequam ad eum perueniret, ei repudium dedit: & tamen Philippus frater regis, Hispalensis Episcopus, religione sanctæque Ecclesiæ præceptis posthabitis, eius matrimonium expetiuit. Alphonsus princeps fuit summæ humanitatis, & excellentium hominum amicus, maiorum suorum leges in septem libros digessit: Sultano Ægypti ad redimendum Imp. Constantinum magnam pecuniæ vim erogauit: Dionysium filium Beatricis filiæ suæ naturalis, & Lusitaniæ regem liberauit à tributo, quod regi Castiliæ, tanquam supremo domino, reges Lusitani pendebant, immunemque fecit ab omni obligatione, atque subiectione, inuitis regni proceribus qui huic actui assensum denegarunt, quia minuebatur inde Coronæ regalis Hispaniæ auctoritas, & iurisdictio. Hic rex in Germaniam transiuit, spe quorundam Electorum illectus, qui Federico II. eum subrogare promiserant: sed spe frustrata, à Sanctio filio exclusus est: Is enim paternæ absentiæ occasione regnum inuasit, suumque esse voluit: qua de causa Alphonsus ob dolorem, animique molestiam periit. Sanctius Quartus vndecim annos regnauit, ciuitatem Tarifæ recuperauit, & potentem Mehemethi regis Fossæ classem disiecit. Ferdinandus Quartus sub tutela Reginę Mariæ matris suæ anno 1295. regnare incepit. Hæc Regina filium ab armis regum Lusitaniæ, Aragoniæ & Nauarræ, & Alphonsi Cordæ, qui se regem Castiliæ nominauerat, acerrime tutata est: Regina fuit egregiæ probitatis, religionis, ac pietatis: septem fundauit illustria monasteria, & argenteis, aureisque vasibus suis distractis, vt pauperibus subueniret, fictilibus semper vsa est. Alphonsus XI. patri successit anno millesimo trecentesimo decimo: quadraginta annos regnauit: prospere pugnauit cum regibus Bellarminiæ, atque Granatæ: Alcalam ciuitatem recepit: Consaluum magnum Magistrum ordinis

Mauri Hispaniam cæteram deserunt, Granatam fugiunt.

Cala-

Calatrauæ, virum ob virtutes, ac muneris dignitatem egregium, breuibus de causis vita spoliauit. Petrus Alphonsi filius natu maior, cum procerum multorum morte manus sibi cruentasset, publicumque odium promeritus esset, fratrem quoque suum Henricum interficere curauit: sed is ope Aragonum regum, ac populari fauore, eum regno, simul & vita priuauit. Iohannes Henrico Secundo patri successit, & cum Lusitanis & Anglis belligerauit. Henricus Tertius sexdecim regnauit annos. Iohannes Secundus B. Vincentii monachi ordinis Prædicatorum hortatu edixit, vt Iudæi, qui fidem Christianam nollent suscipere, relictis bonis ex templo ex Hispania decederent: quamobrem multi abiuere, alii, ne pauperes fierent, Christiani esse maluerunt, eo tamen exitu, vt palam Christianos sese profiterentur, clam Iudaizarent, vnde pessimam illam Maranorum sectam induxere: septem & quadraginta annos regnauit, duosque post se filios reliquit. Henricum Quartum, & Isabellam. Henricus natura ad generandum impotens fuit: persuasus tamen ab vxore sua hæredem regni declarauisset Beltranudam filiam vxoris ex amasio susceptã, nisi victus precibus Roderici Borgiæ Cardinalis Vicecancellarii (qui deinde fuit Papa Alexander VI. Sixti IV. legatus) & Archiepiscopi Toletani, aliorumque Procerum, consensisset, vt Isabella soror nuberet Principi Ferdinando Iohannis Aragonum regis filio, & iurarentur ambo principes, & hęredes, quod effectum anno millesimo quadringentesimo septuagesimo primo: neq; multo post tempore defuncto Henrico, in regna successerunt, superatis armis, quæ in neptis fauorẽ susceperat Lusitanus rex. Ex his multi geniti fuere filii: alter Ioannes, cæteræ fœminæ quatuor, quarum prima nupsit regi Lusitano: altera Philippo Archiduci Austriæ Maximiliani Primi Imperatoris filio: tertia Henrico Octauo Angliæ regi: postrema Daniæ regi. Fuerunt principes eximiæ virtutis, cumque sociato imperio plurimum possent, decreuerunt, Mauros ex regno Granatensi expellere, quod multo cum damno Christianæ fidei, & totius Hispaniæ septingentos, & amplius annos possederant: cumque ambo regnum illud inuasissent, decem continuos annuos bellum gessere: quo in bello cum Regina, & egregium Virginum Comitatus adesset, & amatores amasiarum suarum amorem pulchris facinoribus mereri conarentur, neque adhuc tormenta, & sclopeta in vsu forent, honestissimæ res atque illustres gestæ fuere: demum Mauri & vi extrinseci hostis, & ob discordias ac dissensiones intestinas, amissa spe, audacia, potentia, quæcunque possidebant in Hispania reliquere, & in Africam anno millesimo quadringentesimo nonagesimo secundo concessere. Postquam victoriam Rex Ferdinand. & Regina Isabella regum Hispaniæ titulum assumpsere: & Papa Alexander Sextus, simul cum sacro Cardinalium Collegio cognomine Catholicorum eos cohonestauit.

Hispani edicto pulsi ex Hispan.

Marani vnde.

Ferdinandus, & Isabella contra Mauros Granatenses decennium bellauerunt.

Amantes & amatoris vis.

Regis Hispania titulus, quando inceptus: & Catholici nomen.

Isabella mores.

nestauit. Regina magni animi fuit, magnique ingenii, & charitatis, præsertim erga pauperes, inter quos distribuebat quotidie centum aureos ad minus; erga famulos vero liberalitatem exercebat. Bello Granatensi cum ipsamet interesset, incredibilem eorum, qui aut ægroti decumbebant, aut vulnerati ægre se sustentabant, curam habuit. Christophoro Columbo Indiarum Occidentalium inuentori mirifice fauit, demum ob singulares eius animi dotes summo amore ac veneratione habita fuit, dum viueret, & postquam vita excessit, fuit populis exoptatissima, atque omnium celebratissima. Rex eius maritus princeps extitit amplificandi imperii percupidus: quam ob causam præsenti statu minime contentus, nullo iure amicos suos, & consanguineos reges Neapolis, & Nauarræ regnis eorum priuauit, hunc, quasi Pontificiæ bullæ obtemperaturus, illũ, quasi Alphonsus X. Aragonum rex, regnum illud armis Aragonensibus quæsitum, nõ potuisset Ferdinando naturali filio tradere, sed pertineret ad legitimum Aragoniæ regem. Ob ius etiam prærogatiuæ instituit controuersiam cum rege Angliæ: allegans, etsi cum olim Hispania suis partibus disiuncta esset, primus locus post regem Galliæ Anglo regi debebatur, nihilominus post tot ditionum annexionem sibi deberi: at Iulius II. quemadmodum scribit Volaterranus, cum vtriusque oratores ad præstandam obedientiam cõuenissent, prærogatiuam suam Anglo reseruauit. In auxilium Venetæ reipubl. ab armis Baiazethi Othomani Turcarum Principis vexatæ, numerosam classem duce Consaluo Hermandes magno Duce misit; qui in omnibus gerendis rebus, ac præsertim in expugnatione Cephalene tantam virtutem, studium ac diligentiam præ se tulit, vt Cardinalis Pet. Bembus affirmet, fieri non potuisse, vt discerneretur, quis Venetæ reipubl. causam tueretur amantius, vel Benedictus Pisaurus eius Generalis, vel magnus dux Consaluus: qua de re Senatus Venetus, qui erga viros de se benemeritos omnia grati animi semper argumenta demonstrauit, ei gratias ingentes egit, tria aureorum millia donauit, ciuitatis suæ nobilitatem omnium nobilium consensu communicauit. Misit etiam Ferdinandus Vgonem de Moncada Proregem suum Neapolim cum magno exercitu, vt ferret opem Iulio Secundo aduersus Regem Galliæ: qui Vgo Rauennatensi clade captus fuit à Gallis. Percussit fœdus cum Iulio, cum Leone Decimo, cum Imperatore Maximiliano, & cum Sforcia, vt ex Italia Gallos eiiceret: quod consilium suo euentu frustratum fuit ob nimiam Francisci Regis virtutem. A suis haud multum diligebatur, ob necessitates bellorum, quorum causa donando parcus, in exigendo seuerus esse cogebatur. Fuit apud Principes in magna existimatione, cum ob eius regnorum potentiam, tum ob peculiarem ipsius prudentiam. Illud frequenter vsurpabat, Consiliarios Principum instar perspicillorum esse, verum misere agi cum eo Principe, qui sine ope perspicillorum

Ferdinandi Catholici mores.

Ambitio.

Anglus præcedebat Hispano.

Dictum Ferdinandi de Consiliariis Principum.

non videret. Ferdinando in gubernanda Hispania substitutus est Carolus Austriacus Dux Burgundiæ, & inferioris Germaniæ Princeps nepos ipsius, simul cum Iohanna Regina eius matre, qui post mortem aui sui Maximiliani primi creatus fuit Imperator: is magnæ potentiæ magnam prudentiam adiunxit, ac proinde gloriosissimus extitit. Don Vgo de Moncada, & Carolus Dux Borbonius eius Duces bis Romam, & Pontificem septimum cepere: Regem Franciscum potentem & insignem bellatorem apud Ticinum captiuum fecerunt: terrore suorum exercituum Imperatorem Turcarum Solimanum coegit ad expeditionem Hungaricam deserendam. Florentiam, & Senas subiugauit, easque Alexandro, & Cosimo Medicis regendas tradidit. Diuersis temporibus regnum Neapolitanum, & Ducatum Mediolani defendit ab armis Pontificis, Gallorum, Venetorum & Turcarum, qui cũ illo occasione eorum statuum bella gessere. Classem Turcicam fugauit, & Coronem, præcipuam Peloponnesi vrbem, occupauit: ex Tunetano regno Ænobarbum expulit, illudque Muleasso legitimo eius domino, quem sibi tributarium esse voluit, restituit: Germaniam conspirantem, atq; ab se deficientem domuit, capto Ioh. Federico Saxoniæ Electore, & coacto Philippo Lantgrauio Hassiæ, nec non ciuitatibus liberis, quæ desciuerant, vt vitam & dominia sibi committerent. Denique viuens Ferdinando fratri suo imperium, Philippo vero filio regna, & dominia concessit anno millesimo quingentesimo quinquagesimo quinto, vitamque posthac pacificam & quietam in monasterio transegit. Philippus itaque cum plura, quam vllus maiorum suorum, dominia, & status congregauisset, difficultatem mouit super iure præcedenti Regi Franciæ, quo cum etiam in Belgio bellum gessit, & in Italia cum eodem, & cum Pontifice Paulo Quarto. Cui bello, ingenti gaudio, atque vtilitate Reipublicæ Christianæ, finis impositus fuit honestis conditionibus anno 1559. Est hic Philippus Religionis obseruantissimus, mari contra Turcas semper dimicauit, & in Africa Pignonum acquisiuit: Regi Galliæ à rebellibus diuexato opitulatus est, itemque Imperatorem à Turcis impetitum, & Melitam ab iisdem obsessam, & horribiliter oppugnatam adiuuit: Granatenses rebelles castigauit: Serenissimæ Venetorum Reip. graui bello, quo præteritis annis à Selimo Turcarum Principe lacessita fuerat, egregie auxiliatus est. Quo in bello anno 1571. Don Iohannes Austriacus ipsius frater sancti fœderis Dux generalis die 7. Octobris illustrem de Turcis victoriam, disiecta eorum classe, reportauit, & numerosas copias in Belgio detinet ad hæreticos Diuinæ Maiestatis perduelliones domandos. Quatuor duxit vxores, filiam Regis Portugalliæ, ex qua Principem Carolum suscepit, Reginam Mariam Angliæ, Elisabeth Henrici Galliæ Regis filiam, & postremo loco Annam filiam Maximi-

Caroli V. virtus.

Hispanus Gallo vult præcedere.

liani

liani secundi imper. sororem habuit germanam Mariam; quæ pridem ex viuis excessit.

De Regnis Nauarræ, Aragoniæ, & Portugalliæ.

CVM superius de toto Hispaniæ regno egerimus, ne quid amplius, quod ad huius prouinciæ cognitionem pertineat, desideretur, breuibus de regnis Nauarriæ, Aragoniæ, & Portugalliæ nonnulla recensebimus, ne nobilissima hæc Hispaniæ membra silentio transigantur. Sciendum igitur est, Enecum Comitem Brigoracensem ann 960. superatis Pireneis, ex vicinis regionibus Mauros expulisse, & ab incolis in memoriam tam egregii facinoris nominatus fuit Rex Nauarriæ. Garzia Sbarcha secundus Rex, paternam imitatus virtutem, maiorem Aragoniæ partem ab infidelibus possessam vindicauit. Garzia Tremolania Rex fuit tertius, & Sanctius quartus, cognomento Magnus, qui matrimonio Eluiriæ filiæ, & hęredis Comitis Castiliæ, obtinuit regna Nauarriæ, Castiliæ, & Aragoniæ, quorum primum Garziæ, alterum Ferdinando, tertium Raimirio naturali filio reliquit. Raimirio successit Sanctius IV. Sanctio Petrus, Alphonsus, & Raimirus fratres ordine successionis. Raimiro II. successit Raimundus Barcellonæ Comes eius gener: Raimundo Iacobus, qui Insulas Baleardes sibi asciuit: Iacobo Petrus, qui à Nicolao III. Pontifice regno Neapolis & Siciliæ donatus est, duosque reliquit filios, Iacobum & Federicum: Iacobus Rex fuit Aragonum, & Federicus à Clemente V. obtinuit regni Sardiniæ, quam Mauri possidebant, inuestituram. Iacobo successit Martinus: cui, cum decessisset absque liberis, hæc sententia Petri Lunæ, qui, dum esset Antipapas, vocatus fuit Benedictus decimus tertius, itemque ex sententia Sancti Vincentii successit Ferdinandus Iohannis secundi Regis Castiliæ patruus. Ferdinando tres nati fuerunt, Alphonsus, Iohannes, & Petrus: ex quibus Alphonsus magna fortuna, atque virtute quæsiuit Regna Siciliæ & Neapolis, & morti proximus reliquit regna Aragoniæ, atque Siciliæ Iohanni fratri suo, qui pater fuit Ferdinandi Regis Catholici: Regnum vero Neapolitanum Ferdinando filio suo naturali reliquit, cui successit Alphonsus: is vero Carolo Octauo Regi Galliæ, à quo magno impetu oppugnabatur, cum impar esset, coronam regiam Ferdinando filio suo cessit, quo in minori ætate defuncto, regnum Federico eius patruo delatum est, qui paucis post diebus à Ludouico Duodecimo Rege Galliæ, & à Ferdinando Quarto Rege Hispaniæ deturbatus fuit: hic autem Ferdinandus illam etiam Nauarriæ partem sibi vindicauit, quæ vltra montes Pyreneos sita est.

De regno Lusitaniæ historia.

Regnum Lusitanum olim illustriss. & antiquiss. domus Lotharingiæ possessio fuit: quæ familia per cuncta quidem secula multos

egregios,

egregios, & præclaros Principes produxit, sed professione armorum anno circiter centesimo supra millesimum à Duce Heurico illustrabatur: qui nominis sui gloriæ amplificandæ, & in æternum propagandæ cupidus, & Christianæ fidei zelo ductus, in Hispaniam penetrauit, vbi aduersus Mauros partes Alphonsi VI. tanta virtute tutatus est, vt cum, Rex gratum animum alio pacto ei demonstrare non posset, Tiresiam filiam suam in vxorem dederit, & Portugalliæ regionem dotem eidem constituerit, quam regionem in feudum cum titulo Comitis accepit anno 1110. Ex hoc matrimonio Alphonsus primus ortus, qui primus etiam regio titulo ornatus est, Vlyxiponem regiam Lusitanorum regum, quam Mauri possidebant, recuperauit, & quodam prælio quinque Maurorum Reges profligauit, qui ingenti exercitu ad eius internecionem conspirauerant: ob cuius victoriæ memoriam scuta quinque in insigni Regni sui adhuc Lusitani collocata gerunt. Alphonso successerunt Petrus, Ferdinandus, Iohannes naturalis, & Alphonsus alter, qui tres magnas vrbes in Africa cepit, Zeltum, Tidem, & Alcazar, suamque sororem Eleonoram in vxorem dedit Federico Austriaco tertio Imperatori: ex quo matrimonio natus est Imperator Maximilianus proauus Imperatoris Maximiliani secundi, & Regis Catholici Philippi Austriæ, qui in præsens regnat. Alphonso quinto successit Rex Iohannes, qui currente equo delapsus vitam amisit, antequam filios generaret: ex quo eius frater Emanuel regni hæres remansit multo maior, ob adeptionem regnorum Calecutani, Canariarum, & Orientalium insularum. Ad quas primus nouo & inusitato itinere nauigauit Henricus Infans filius Henrici quinti, & nauigauerunt deinde successores, classesque numerosas illuc miserunt, quibus antiquum imperium dilatauere. Multas gentes & regna sibi tributaria fecere, multam vim auri, atque gemmarum quæsiuerunt, & aromata, margaritas, & pretiosos lapides ad occidentem reuehentes, publice, & priuatim magnas opes congregarunt, denique Indis sanctum Euangelium prædicantes, innumerabilem, ac pene infinitam hominum multitudinem ad Christianam fidem conuerterunt. Ex Emanuele filii duo nati sunt: Ioannes Princeps, qui post patrem regnauit, & Infans Hericus Sanctæ Ecclesiæ Cardinalis, & Regni Lusitanici Legatus: qui multa cum laude gubernauit, dum eius nepos Sebastianus ad ferenda Imperii onera propter minorem ætatem minime foret idoneus.

Primus itaque Comes, & Reges Portugalliæ qui fuerint, ordine adscribam.

Dux Henricus Lotharingius I. Comes.
Alphonsus Primus, Rex primus.
Sanctius Primus, Rex secundus.
Alphonsus Secundus, Rex tertius.

Sanctius

Sanctius Secundus, Rex quartus.
Alphonsus Tertius, Rex quintus.
Dionysius Primus, Rex sextus.
Alphonsus Quartus, Rex septimus.
Petrus Primus, Rex octauus.
Ferdinandus Primus, Rex nonus.
Iohannes naturalis Primus, Rex decimus.
Eduardus Primus, Rex vndecimus.
Alphonsus Quintus, Rex duodecimus.
Iohannes Secundus, Rex decimus tertius.
Emanuel Primus, Rex decimus quartus.
Iohannes Tertius, Rex decimus quintus.
Sebestianus Primus, Rex decimus sextus.
Philippus Austriæ, Rex decimus septimus.

De dominiis, quæ possidet in præsens Hispaniæ Rex, & quo pacto ad eum peruenerint.

Nunc tota Hispania cum adnexu regno Lusitanico.

HISPANIÆ Regis Imperium vastum profecto, & amplissimum est, neque vllus Christianorum Principum hoc tempore tam late, tam diuersis, ac remotis regionibus, & populis tam variis, ac differentibus inter se dominatur: Etenim in Hispania regna Castiliæ, Aragoniæ, Nauarriæ, Granatæ suum audiunt imperium. Indiæ occidentales, noua Hispania; ditissima regna Peruuiana ei subsunt: Tunetanum regnum tributum pendit: Regna Balearidum insularum, Sardiniæ, Siciliæ, & Neapolis: Ducatus Mediolani, Burgundiæ, Brabantiæ, Gheldriæ, magnus Flandriæ Comitatus, cum tota inferiore Germania, eundem agnoscunt Dominum. Genuensium Respub. & Melitensis Regio eius gaudet patrocinio: & Dux Florentiæ tanquam supremo domino Senarum ei paret: ipsiusque potentia longe maior existimanda foret, si regna, & ditiones eæ in vnum corpus redactæ, neque in tam varias, ac longinquas partes dispersæ essent. Quandoquidem ex huiusmodi diuisione multa incommoda & discrimina emanant, illudq; potissimum emergit damnum, quod secum affert grauissimos sumptus in detinendo peditatu, atque equitatu, vnde ab armis vicinorum Principum non modo, sed etiam ab ipsorum populorum tumultibus, ac defectionibus defendatur: siquidem hi naturali instinctu, vt docuit sæpe experientia, natiuos dominos diligunt, alienigenas oderunt, & res nouas magnopere cupiunt. Veruntamen etsi hæc potentia magna est, admirabilior tamen videbitur, si attendatur. Aragoniæ regnum ex infimo statu, quo erat anno 1470. ad tantam amplitudinem prouectum fuisse, non armorum

Matrimoniis creuit Hispanorum imperium.

strepitu,

strepitu, aut populorum strage, atque euersione, sed ope nuptiarum, ac matrimoniorum: etenim per nuptias Ferdinandi & Isabellæ regna Castiliæ & Aragonum, post mortem Henrici Regis, coniuncta fuere: etsi enim Lusitaniæ Rex Beltramidam filiam Reginæ sororis suæ, mortuique Regis hæredem defenderat: nihilominus Ferdinandus & Isabella allegantes impotentiam Regis ad generandum, aduersus Lusitanorum vires iura sua, & autoritatem egregiæ sustentatam retinuerunt. Post hæc Indiæ occidentales, regna Peruuiæ, nouæ Hispaniæ, multarumque maximarum & vberrimarum prouinciarum, benignitate cœlesti, & Genuensis Columbi audacia, vigilantia, prudentia Hispanicæ Coronæ, & dominationi sine vllo eiusdem periculo atque molestia subiecta fuere. Similiter Ducatus Burgundiæ, Brabantiæ, Geldriæ: Comitatus Flandriæ, Artesiæ, Frisiæ, Selandiæ, Hollandiæ, aliarumque regionum in inferiori Germania maximi momenti, ad idem imperium omnia adiecta sunt, ob matrimonium initum à Maximiliano Austriæ primo Imperatore cum vnica Ducis Burgundiæ Caroli filia: nam defuncto ante patrem Principe Iohanne, multis relictis liberis, & defuncta Ferdinandi filia maiore natu, quæ Regi Portugalliæ nupserat, regna Hispaniæ, Indiarum, Neapolis & Siciliæ deuoluta fuere ad Iohannam secundogenitam Ferdinandi, & ad Isabellam vxorem Philippi Austriæ Caroli V. Imper. parentem. Qua in re quemadmodum Hispanis propitia fuit fortuna, ita virtus, ac sagacitas maxime profuit in acquirendis regnis Nauarriæ, Neapolis, Granatæ, & Mediolano: quæ armis subiugauerunt, præsertim Granata, expulsis Mauris, & bello 10. annos continuos gesto: Regem vero Nauarriæ, tanquam Ludouici XII. Galliæ Regis potentissimi fautorem regno priuauerunt, occasione sumpta ex Bulla, quam Iulius II. contra Regem illum publicauerat. Is enim Pontifex Gallos odio prosequens, potestatem indulserat vnicuique occupandi Gallorum Regis, & amicorum, ac fautorum ditiones: armis similiter Ferdinandus regnum Neapolitanum abstulit consanguineo suo Federico Aragonio, quem secreto diuiserat à Rege Galliæ, cui deinde portionem regni graui ac periculoso bello ademit. Denique Carolus V. statum Mediolani occupauit, allegans, ob mortem Francisci Sforciæ vltimi Ducis Ducatum illum, tanquam imperii feudum, ex legum feudalium dispositione ad suum dominiũ rediuisse, eumque contulit in Philippum Austrium filium suum, eiusque hæredes: quem Ducatum ab armis Francisci I. Gallorum Regis potentiss. qui se legitimum hæredem, ac successorem asserebat, acerrime vindicauit. Adeo vt reuera pronuntiandum sit, Coronam Hispanicam breui tempore ad hanc, quam cernimus, magnitudinem amplificatam fuisse ob raram felicitatem, & pro-

Armis etiã quadam acquisiuere Hispani.

Fortunata virtus Regũ Hispan.

pter magnam, atque mirabilem Regum ſuorum conſtantiam, atque patientiam; qua Gallicorum exercituum potentes impetus ſuſtinentes, & bello cunctantes, fortunæq; viciſſitudines expectantes, neque ob diuerſitatem vllam animum deſpondentes, ſed quotidie magis inualeſcentes, dum omnes eos de tanto culmine deiectum iri cenſebãt, demum contra omnium hominum ſententiam, tot regnis debellatis, victores euaſerunt.

De titulis, quibus vtitur Catholicus Rex.

VTitur Rex Hiſpan. magnis & amplis titulis, quibus regna & dominia ſuæ Coronæ ſubiecta comprehendit, hoc pacto ſe inſcribens: Philippus Dei gratia Rex Hiſpaniæ, Caſtiliæ, Legionis, Aragoniæ, Nauarriæ, Hieruſalem, Neapolis, Siciliæ, Maioricæ, Minoricæ, Sardiniæ, & Inſularum, & continentis Indiæ, Oceani maris Rex: Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Lotharingiæ, Brabantiæ, Luxemburgi, Gheldriæ, Mediolani, Comes Habspurgi, Flandriæ, Arteſiæ, Hauault, Hollãdiæ, Selandiæ, Namurii, Zuepeni, Marchio Sacri Imperii: Dominus Friſiæ, Salinarum, Molines, & Vtrechii, Oueriſceli, & Gracnicheni: Magnus Dominus Aſiæ atque Africæ.

Qua forma ſit Reipublica gubernanda in Hiſpania.

REx dominia ſua & regna ope Conſiliariorum gubernat: ſunt autem in Hiſpania plura Conſilia: primum ſecretum: alterum bellicum: tertium Italiæ: alia Indiarum, Aragoniæ, Nauarriæ, & Flandriæ: Quibuſcum Conſiliariis, & cum Pręſidente, qui præcipuus eorum eſt, communicat Rex negotia, quæ ad imperium optime regendum, conſeruandum & augendum pertinẽt, & ſingulorum intellectis reſponſis, iubet, eam ſententiam, quam potiorem putat, executioni demandari. Sacrum inquiſitionis tribunal maximam exercet autoritatem, quam non modo contra Principes, ſed contra ipſum Regem vſurpare poteſt. Ciuitates reguntur ab vno earundem ciue, cui Rex nomen & autoritatem Gubernatoris attribuit, & à Conſiliariis, quos ipſimet ciues eligunt: Cum vero magiſtratu ſuo functus eſt Gubernator, ſemper fere diligenti proceſſu in eius acta inquiritur: quo proceſſu viſo, Regale Conſilium de rebus male geſtis refert Regis Maieſt. quæ Gubernatorem caſtigat, ſi reum iniuſtum & ſceleratum fuiſſe intellexerit, at ſi animaduertat, eum iuſtitiæ ac diligentiæ debitas partes expleſſe, ad maiora eum, & nobiliora munera exaltat. Denique nemo eſt, qui pro Rege & Republica ſe honeſte, & ſecundum virtutem gerat, qui non largiſſime compenſetur,

quemadmodum ex aduerso puniuntur, & castigantur ii, qui vel ob animi abiectionem, vel ob negligentiam, siue ob iniquitatem muneri suo desunt: quæ profecto præcipua est causa & ratio, qua sacratissima hæc Corona conseruatur, & magis indies exaltatur.

De auctoritate & potestate Regis.

AD Regem pertinet ius omnium Archiepiscopatuum, Episcopatuum, Prioratuum, Commendarum, trium ordinum equestrium, S. Iacobi Alcantari, & Calatrauæ nominandorum. Pacis ac belli decernendi facultas penes illum est. Omnes Præsidentes, Consiliarios, Proreges, Locumtenentes, Gubernatores, & Capitaneos creat. A suis non amatur modo, & reuerentiam, & obsequia exigit; sed in summa veneratione habetur, ac propemodum adoratur. Neque vlla inter Christianos natio vsquam reperitur, quæ hanc superet in rege suo excolendo omnibus officiis, siue intimum cordis affectum, siue cærimonias, & cultum extrinsecum, & admiranda veræ obseruantiæ argumenta spectes. Veruntamen nequit Rex Beneficia conferre in quenquam, nisi existat is indigena Hispaniæ, aut ei prius indigenatus priuilegiũ concesserit: Neque Principes, ciuitates, & populi extraordinariis grauaminibus onerari se patiuntur, sed mordicus retinent priuilegia, & indulta, voluntque ea sibi ad vnguem seruari. Quamobrem Imperator Maximilianus primus Austriæ illud vsurpare solebat, se regem esse regum, Regem Hispaniæ hominum, & Galliæ regem asinorum, quia suos subditos arbitratu suo onerare poterat, nemine repugnante: ipse vero ab Alemanis nihil amplius, quam ipsi concessissent, exigere poterat: & Hispani suo regi negare solent ea, ad quæ pẽdenda ex legibus, statutis, ordinibus, & consuetudinibus suis non obligantur.

Indigenatus Hispaniæ vtilis.

Maximiliani I. dictum.

De reditibus, & opibus, ac potentia Regis.

REgna Maiestatis Catholicæ non amplius quam nouem milliones aureorum quotannis regi pendunt, hoc pacto.

Hispania vnum millionem, & quadringenta circiter aureorum millia.

Indiæ duos milliones, & trecenta millia aureorum circiter.

Flandria & Burgundia duos milliones, & circiter centum aureorum millia.

Maiorica & Minorica quinquaginta mille aureos.

Sardinia sexaginta circiter mille aureos.

Sicilia sexcenta circiter aureorum millia.

Regnum Neapolis vnum millionem, & quingenta circiter millia aureorum.

Ducatus Mediolani vnum fere millionem.

Horum redituum multo maximam partem expendit rex in aula sua sustentanda, in Salariis Proregum, Præsidentium, Consiliariorum, Locumtenentium, Gubernatorum, Capitaneorum, Legatorum, in donatiuis, in stipendiis remigum, peditum, equitumque, qui fines imperii, & arces custodiunt. Ex clero etiam extra ordinem magnas opes colligit: solusque Hispanicus clerus propter decimas, aliasque Pontificum concessiones in præsens amplius subministrat regi, quam vnum millionem aureorum singulis annis, & haud pridem obtulit, se centum quinquaginta triremes cum suis stipendiis sustentaturum. De potentia regis id satis est dicere, solo illum verbo (placet) momento temporis absque vllo suæ, vel cuiusquam damno largiri quinquaginta, sexaginta, centum, & vsque ad centum quinquaginta millia aureorum in reditibus annuis, quoties scilicet aliquem nominat Archiepiscopum aut Toletanum, aut Hispalensem, vel Vicarium Burgensem, alteriusve ex præstantioribus Ecclesiis, quam rem nullus Principum valet efficere. Præterea addendum est, præter tot Archiepiscopatus, Episcopatus, Abbatias, Ducatus, Marchionatus, & Comitatus, quos potentissimus hic Rex in cæteris regnis suis distribuit; in sola Hispania pleasque huiusmodi dignitates reperiri. Etenim sex numerantur Archiepiscopatus.

Beneficentia Regis Hispan.

Archiepiscopatus Toleti, qui Primas, & quotannis habet in reditibus centum quinquaginta millia aureorum.

Archiepiscopatus Siuiliç vel Hispalensis exigit octuaginta aureorum millia: Aliique recensentur Archiepiscopatus, qui singuli triginta millia aureorum, & nonnullus sexaginta millia exigere potest.

Demum Regis huius opes, & auctoritas maxima est: habet enim in singulis regnis suis munitissimas arces, quę vndequaque validissimis præsidiis custodiuntur: præter incolarum militiam, stipendiarios detinet cataphractos equites, velitesque, ac pedites: & facilius, quam cæteræ quilibet Christianorum principes, numerosas, & florentes equitum turmas colligere potest, veluti ex Neapolitano regno, Lombardia, Hispania, Burgundia, Frisia. Peditatum habet longe præstantissimum ex suis subditis, Hispanum, Italicum, & Germanum, & quantumlibet numerum valet colligere.

De apparatu bellico regis Hispaniæ pro hoc anno 1588.

HAbet Catholica Maiestas ad inferendum bellum Reginæ Angliæ, & rebellibus Flandriæ nauigia trecenta & quinquaginta, & nautarum nouem millia, hoc pacto. Triremes maiores, siue actuarias maiores naues quatuor. Nauilia maiora Hispalensia viginti quinque. Cantabrica, & Gipuscana totidem. Alemanicas Vrchas triginta. Catalonicas minores naues, item ex Valentia, aliisque ciuitatibus quinquaginta. Ex littoribus Hispaniæ hoc est, Cialupo, & Barcho quinquaginta. Ex littore Lusitaniæ, ex quatuor villis littoralibus, ex Asturia, Biscalia, & Gipusco centum naues nomine Zauarras. Viginti triremes Hispanicas: Neapolitanas quatuordecim, Siculas sexdecim.

Peditatus, & equitatus.

EX Hispanis, Italis, & Germanis sexaginta millia hominum habet, hoc modo. Hispani sunt quinque, & viginti mille, computatis quinque millibus, quos ex Italicis cohortibus accepit, & sex millibus ex Canariis, & Indiis, & præsidiis Lusitaniæ; nam reliquos ex Hispania desumpsit: Italorum duodecim millia cum decem campiductoribus: vigintiquinque mille Germani, mille ducenti Hispani velites, ducenti alii littorales, ducenti finium terrestrium, qui omnes sunt mille & sexcenti.

Commeatus.

Andalusia prouincia panis bis cocti duodecim mille quintalios contribuit. Malugia vero, eiusque territorium viginti septem mille, & quingentos Carthago & Murcia quinque mille quintalios. Sicilia quinquaginta mille, Burgum, & Campensis ciuitas sex mille. Neapolis, & adiacentes Insulæ quindecim mille. Omnes sunt quintalii circiter centum sexaginta septem mille, & quingenti.

Salitæ carnis, Siuilia & extremadura contulerunt quintalios quatuor mille, Gallæcia sex mille, Asturiæ, cæteræque partes mille: & omnes fuere vndecim mille.

Suillæ carnis, Siuilia & extremadura contribuerunt quinque mille quintalios, Ronda duos mille, Gallæcia duos mille, Biscalia totidem: & omnes vndecim sunt mille.

Tinnorum piscium, Algarbia contribuit dolia octo mille. Almandraua Ducis vndecim mille. Gades quater mille: omnia fuerunt tria & viginti millia.

Caſei, Maiorica contribuit duos mille quintalios: Siuilia & extremadura duos mille, Portugallia vigintiquinque mille: qui omnes ſunt 20000.

Oryzæ, Genua, & Valentia quatuordecim dedit mille quintalios.

Olei & aceti, Andaluſia, & Neapolis contribuerunt tria viginti millia ponderum, & quodlibet pondus refert viginti quinque libras, & libra quælibet vncias ſexdecim.

Vini, Malega, Marauella, & Cereſium, eorumque agri contribuerunt tredecim mille dolia, Neapolis ſex mille, Siuilia, eiuſque territorium ſeptem mille: quæ omnia ſunt viginti ſex millia.

Fabarum & piſorum Carthago contribuit quindecim mille anegas, quod ſimiliter eſt menſuræ genus: Neapolis & Sicilia anegas vndecim mille, quæ ſunt omnes 26000.

Collata quoque fuerunt alia genera frugum, ferramenta, lintea, & pleraque neceſſaria, quæ ſubminiſtrauerunt Andaluſia, Neapolis, & Cantabria.

Præterea ad tractanda, curandaque tormenta bellica quatuor mille, & ducenti homines conſcripti fuere: quorum quadringēti vaſtatores ſunt. Ex quibus omnibus facile intelligere eſt, huius magni regis opes ac potentiam maximam & incredibilem eſſe. Cui propter eius beneficentiam magnus prudentum, audacium, & terra marique conſummatiſſimorum ducum numerus deeſſe nunquam poteſt.

Inter Hiſpanos habet Don Federicum filium Ducis Albæ: Commendatorem maiorem: Marchionem Aiamonti: Marchionem ſanctæ Crucis, qui magnæ claſſi huic præfectus eſt: Don Ioannem de Corduba, & alios. Ex Italis, in maritimis expeditionibus habet Principem Doriam. In terreſtribus, Ducem Parmæ ſuum in Belgio Generalem: Ducem Vrbini: Don Petrum Medices: Veſpaſianum Gonzagam: Ioannem Vincentium Vitellium: Marium & Paulum Sforciam, præter tot alios Principes & Dominos eius Vaſallos in Hiſpania, Neapoli, & Lombardia: quorum ſuperuacanea eſſet mentio: Proinde huic breui relationi finem imponam, ſi prius dixero.

De dotibus corporis & animi Philippi II. Regis Hiſpaniarum.

HIſpaniæ Rex ordinariæ ſtaturæ corpus habet, temperamentum humidum, ac pingue, carnis albæ, membrorum proportione ſibi reſpondentium: frons illi ſpatioſa, facies oblonga, quæ egregium recipit ornamentum ex oculis micantibus, & canitiei venuſtate, qua circundatur: elegantibus veſtibus delecta-

tur, sed tamen simplicibus, & absque vlla superfluitate. In negotiis tractandis grauis est, & benignus: suos Consiliarios libenter audit, cumque fidem ipsorum, atque virtutem plurimi faciat, libenter ipsis cuncta fere expedienda committit. Princeps est eximiæ humanitatis, pomposo apparatu comedit: honestatem & iustitiam vehementer diligit: pius est, catholicus, religiosus, deuotus Dei cultor, vltra quam credibile est, in diuinis officiis audiendis plurimum delectatur: rex est promissi tenax, adeo vt malit occasionem amplificandi imperii omittere, quam deesse repromissæ fidei, vt plurimis experimentis compertum est. Regnant in hoc Principe pietas vehemens, religio singularis, Christianæque Reipub. beneficium, quam suum pluris facit: Primis regni sui annis cum Henrico Gallorum rege bellum gessit non aliam ob causam, quam vt pacem cum illo sanciret perpetuam, & honestam; & voti sui compos factus nunquam aduersus Catholicos Christianos arma mouit, omnes reuoluens animi cogitationes aduersus Turcas, & hæreticos. Galliæ ab Vgonottis vexatæ auxilia tulit, Pignonem Vallet in Africa cepit, suæ classis aduentu classem Turcicam fugauit, equites Melitenses obsidione cinctos liberauit. Imperatorem Maximilianum contra Turcas in regno Hungariæ iuuit, expulit ex Flandria Principē Auraicum, aliosque hæreticos: Mauros Granatenses subiugauit: misit classem suam in auxilium Serenissimæ Reipub. Venetæ, cū qua coniunctus anno 1571. die tertia Octobris celeberrimam omnium consecutus victoriam ad Echinadas Insulas aduersus Turcarum classem, quæ capta fuit, & submersa: & in præsens ingenti apparatu expeditionem suscepit in Angliam, & rebelles suos in Hollandia, & Selandia: neq; enim vllo modo in animum suum inducere potest, vt eorum amicitiam colat, qui Christo aduersantur, neque pati, vt sui populi alios religionis ritus obseruent, quam eos, quos præscribit, docetque Sancta & vera mater Ecclesia Romana. Ex quarum actionum tenore perpetuo, intima cordis sensa eius Maiestatis penetrari queunt, recteque intelligi, regem hunc rarum esse, ac singulare bonitatis, iustitiæ, pietatis, religionis & fidei exemplum diuinitus nobis immissum, vt columen sit Christianæ Reipublicæ, quæ ab hæreticis & infidelibus, veluti horrendo terræmotu, per hæc tempora vehementer conquassatur.

DE REGNO LVSITANIÆ,

DISCVRSVS DECIMVSTERTIVS.

PHILIPPVS Austriacus, tanquam Lusitaniæ rex, possidet in Europa vltimam Hispaniæ partem, ad occidentem sitam in littore maris Oceani, quam veteres Lusitaniam dixere, nostri Portugaliam.

In Africa penes Herculeum fretum tria tenet loca, hoc est, Seutam, Fanierum, & Marganum, & omnẽ fere Africi littoris orã extra angustias Iberici maris; vbi in regno Chinæ oppidum habet Minam, & promontorio Viridi superato, versus Asiam possidet Cephalam, & Monsabique. In Asia littora multa possidet, & orientem versus vltra Gangem flumen in potestate habet Malaccam; Ormuz, Dicil, Bazaim, Diamum, Calicutum, Cinanot, Goam, Ceilanum, Lexam.

In America possidet illam partem Peruuianæ prouinciæ vltra æquinoctialem locatam, nomine Brasiliam, quæ ad orientem vergit, & imperio suo pro termino vtitur linea illa, quam animo finxit Alexander Pontifex: quæ prouincia longitudinem obtinet ad littus Oceani duum millium passuum, & per mediterranea loca quingentorum.

Linea Alex. Pont.

Præterea possidet Insulas in littoribus Africæ Sancti Laurentii, Asores, Sancti Thomæ, Cannarias, promontorium Viride, Principis bonæ vitæ, Sancti Nicolai, Sanctæ Luciæ, Sancti Antonii, & Maderam: præter has dominatur Moluccis, quæ ditissimæ sunt, & sub æquatore sitæ.

In Europa reges Portugalliæ nunquam arces habuerunt, neque eas licuit exstruere aut in finibus Gallæciæ, aut Castellæ, aut Andalusiæ, fœdere cum Castellanis vetante.

In Africa validissimas habet arces; & præter Fanierum, & Maraganum habet castella Minæ, & Monsabique.

In Asia omnes, quas memorauimus, ciuitates arte munitæ sunt. In Malaccam omnia mercimonia aduehuntur, quæ ex Iaponia, China, Maliuo, Peru, Lombaia, aliisq; locis, ad quæ Lusitani nauigant, importantur, præsertim cinnamoma, garyophylla, nuces muscatæ, aliaque aromata, alba serica, aliaque subtilis operis in magna copia. Ad cæteras decem arces cis Gangem piper affertur, quo vtimur in Europa.

Militum per omnes regni partes distributio.

REGES Lusitaniæ in Europa à Regibus Hispaniæ tantummodo lædi possunt, à quibus præteriti Reges, durante bello Belgico, nihil sibi timuerunt: nam potuissent Regi Galliæ, aut Angliæ suppetias ferendo Hispanorum conatus reprimere. Et in America propter eandem causam secure dominati sunt. In Africa vero suas arces quã tutissimas existimabant, præsertim eas, quæ vltra promontorium Bonæ spei sitæ sunt, & Minam oppidum, quod in Æthiopum partibus est, hominum, qui vix rationis humanæ munere vtuntur, semper intenti mutua dissidia, vt se inuicem deuorent, prout moris eorum est, vel, vt inuicem se vendant Christianis, Fornierii, Seutæ, & Maragani degentibus. quæ loca Regis Fessæ, Æthiopum Regis potentissimi imperio adiacent. Habet Rex in præsidio Maragani 500. milites, equites 200. & 500. ministros, ac vastatores, qui ædificando occupantur. Fanierii 1000 detinet pedites, ducentos quinquaginta equites, & officiales sexaginta. In Asia sibi Rege Lusitani non timuerunt, quia populorum animi ad ipsos inclinant, Turcis, & Mauris, ipsisque Indis inimicissimi, adeo vt loca hæc paucissimis defendantur custodibus.

Æthiopum mores.

Militia in vniuersum.

ANNO 1580. lustro habito dimidiæ partis regni, qua frequentius est, intra ætatem duodeuiginti annorum vsque ad quinquagesimum, inuenta fuere hominum decem & octo millia, præter nobiles, qui equestrem militiam debent: vnde cognoscimus, ex tanto numero iustum quidem posse ad sua domi defendenda instrui exercitum, sed non item vt ad externos ducatur; quia cum regnum infrequentissimum sit, omnino incultum remaneret, neque sine regni incommodo possent ad bellum amplius, quam sex aut septem millia hominum secerni. Ad præsens decem fere millia equitum congregari possent, non tamen sine difficultate, cum regio equis careat, quos quærit ex Castilia, siue ex Andalusia.

Portugallia solitudo.

Singulis annis Rex Indias Orientales mille & amplius Lusitanos milites transmittit ad præsidia dictarum arcium, quibus militibus impendit victum, donec ad deputata loca perueniant: menstrua vero stipendia sunt quatuor aureorum: Verum in patriam iis reuerti sine venia non licet; proinde maior illorum pars illic matrimonia ineunt, & mercando ditescunt, regionemque paulatim, tanquam patriam, diligunt: & nihilominus confirmatur, per totas Orientis Indias non inueniri sex millia Lusitanorum, idque fit ex itinerum diuturnitate, aerisque diuersitate.

Colonia Lusit.

Nauigationes Lusitanorum.

SOLVVNT ex Portugallia mense Martio quatuor vel sex ingentes, validissimæque materiæ naues, militibus, multisq; mercibus onustæ, quæ illo anno amplius non reuertuntur: adeo vt naues mensibus 18. peregrinentur, sed quolibet Martio, & Septembre quolibet classis vna nauigationem aggreditur. Hæ vero naues ad onera excipienda per Africam, & per Asiam dispertiuntur. Quoniam vero in reditu nautis tantum, & mercatoribus repletæ sunt, obuiam procedunt illis vsque ad promontorium Bonæ Spei sex maiora actuaria nauigia optime instructa, vt redeuntem classem tueantur à piratis Gallis, atque Britannis, qui, si ex India reuerti naues animaduerterent, interciperent eas, prout alias fecerunt, insulam quoque Maderam deprædantes.

Hæc Indiarum nauigatio tutissima facta est, & mercimonia pacto amittendi sex aut septem pro centenario, ab omni casu per fideiussores vindicantur. A peritissimo quodam nauta sexagenario, qui tria & viginti itinera in Indias fecerat, & quadragesies sexies caput Bonæ Spei pertransiuerat, percepimus, superato æquinoctiali, vbi poli nostri adspectus interpolatur, eadem pixide, qua nos vtimur, adhuc posse nauigari, neque pixidem immutari, nisi quod relicto versus Occidentem meridiano insulæ Canariæ, stella pixidis vacillat, & in oriente vltra meridianum ab insula S. Laurentii ex quarta fere parte variatur: cuius rei causa incognita est, ideoque cum astrolabio nauigatur.

Situs Portugalliæ.

HÆc prouincia in extremitate Hispaniæ occidentem versus ad Oceanum iacet, & ab oriente finitima est Castiliæ nouæ & Andalusiæ, à septentrionibus Gallæciæ, à meridie Algarbiæ, quæ prouincia cum ipso fere Portugalliæ regno coniuncta videtur, cum eiusdem Principis imperio subsit, paruæque magnitudinis existat: ab occidente, vt diximus, Oceano terminatur. Regni longitudo est 200. milliarium, & singulum 4000. passuum constat, latitudo viginti octo, vel triginta, & ad summum 36. milliarium: regio magna ex parte montosa, oleo abundans, lino, armentis, glasto, herbisque ad fullonicam facientibus.

Vinum non deest, imo exportatur, non quod exuperet, sed quoniam pueri & mulieres abstemiæ sunt: tritico non adeo abundat, sed facile adfertur per naues Gallicas, quæ sale onustæ in Galliam remeant. Tredecim sunt in toto regno vrbes; Episcopatus vero, Archiepiscopatus, & Abbatiæ vigintiquinque, & triginta circiter aureorum millia reddunt quotannis.

Equestres Ordines.

TRIPLEX est genus siue ordo equitum in Lusitania. Primus ordo est Christi, quorum insigne est crux rubea aureis laciniis, & in medio exornata filo argenteo. Alter S Iacobi figuram gerit, ensis rubei, qualis etiam Castellæ ordo: tertius S. Bernardi, qui cruce viridi, qualis est Calatrauæ, insignitur: Ex quibus Ordinibus Rex 500. Commendas distribuit.

Principes & Populi Regni.

DVCES duo sunt: Primus Bragantiæ, quorum opes ad summam centum millium aureorum in reditibus annuis ascendunt, præter sepositos auri, atque argenti thesauros. Affinis fuit Sebastiani Regis, filius alterius sororis Principissæ Parmensis: Alter Dux Aueri, diues quotannis quinquaginta millium aureorum. Tres numerantur Marchiones, decem Comites: cætera Nobilitas bonis mobilibus, quam stabilibus opulentior est. Valde bellicosi sunt, sed ad pugnam statariam minus idonei, videlicet assuefacti iam in campo aduersus Mauros nullo militiæ ordine dimicare. Hic Rex modo populos illos ad statariam pugnam erudiri curat, ideoque ex Hispania, Francia, Germania, & Italia idoneos viros accersiuit. Hispanorum imperium ægerrime ferunt, & externis inhumani sunt. Egregiam fidem Regi suo seruant, sed erga hunc non adeo bene animati; quod ab eo nimia patiantur onera, præterquam quod Hispanos naturali odio prosequuntur. Vestibus vtuntur simplicibus non modo, sed etiam ineptissimis, cumque sumptuosius incedere volunt, pileum holosericum gemmis plurimis coronant: attractis pedibus equitant, in equis tamen pulcherrimis: ipsorum idioma turpissimum est.

Lusitani statarij non sunt.

Non conueniunt cum Hispanis.

Situs Vlyssipponis.

VLYSSIPPO vrbs est primaria ad trigesimumnonum gradum locata, super colle quodam quasi casu, & sine ordine fabricata, proinde eius certa forma determinari non potest, neque probabiliter eius magnitudo afferri, quia plures extra mœnia, quam intra eorum circuitum domus sunt: tot forte habet incolas, quod Venetiæ. Viæ lutosæ sunt, sed pulchræ, quia quotannis domus dealbantur, vt mos est in toto regno, vnde visum delectant. Fluit à meridie fluuius Tagus, qui mare magis, quam fluuius hoc loco æstimandus est, quod eius aqua, etsi absque refluxu, salsa est, & plerisque in locis latitudinem habet trium milliarium, & eiusmodi latitudinem retinet à parte vrbis superiore per sex milliaria. Pars ciuitatis,

quæ aquam prospicit, in semicirculi formam curuatur. Oceanus ab vrbe distat circiter quinque millibus passuum, totoque hoc sinu possunt naues vti, tanquam tutissimo portu: neque à veritate alienum est, in hoc spatio 300. diuersi generis nauigia perpetuo cerni, quæ, vt salem, aliasque merces accipiant, ex Belgio nauigant. In ciuitate tria sunt armamentaria, quæ quindecim millibus peditum thorace, atque lorica, equitibusque nonnullis armandis sufficerent. Habent alia quoque armamentaria, in quibus viginti sunt maiora tormenta bellica, quorum alterum admodum longum pilam admittit ponderis centum librarum, pulcherrimo artificio exstructum, quod Indis Mauris ereptum fuit à Lusitanis in ciuitate Diu. Adest quoque integra armatura hominis & equi gemmata, quæ centum sexaginta millibus aureis æstimatur: nonnulla extant sub palatio regio diuersoria, quæ Indiæ Domus dicuntur, in quibus aromata, quæ inde aucta sunt, collocantur. Abellem locus est milliari distans ab vrbe Oceanum versus, vbi Monachorum S. Hieronymi monasterium visitur, à Regibus Portugalliæ ædificatum, in quo Reges, regiique sanguinis omnes sepulti sunt. E regione huius monasterii turris in aquis ipsis conspicitur, in qua triginta sunt tormenta bellica, non quidem propter belli tempus: cum enim vicino colli subiecta sit, paucis tormentariis ictibus dirueretur, sed propter pacis tempora contra naues. Ad ostia portus ædificatur arx, quæ, quia parua erit, parum valida esse potest.

Negotiationes & mercatura.

EX Creta vina, & maluatica afferuntur, quæ inde ad Orientis Indias transmittuntur, vbi propter diuturnam nauigationem excellentissima fiunt; & distrahitur pretio nonaginta & centum ducatorum singulum dolium. Ex Barbaria siue Mauritania per regionem Septæ, & Fanerii multa coria gemmæ, abbæ apportantur; item tapetia, & nonnihil aliud, sed non in ea copia, vt antea solitum fuerat. Ex Anglia multæ naues mercimoniis, præsertim pannis onustæ, appellunt: ex Flandria linteæ, aliæque minutæ merces in Indias mittendæ: ex Francia triticum: ex Cantabria armaturæ. Ex Indis occiduis sæpenumero appellunt quædam naues, quæ coriorum optimorum, atque ingentium magnam afferunt multitudinem.

Ex Insula Hispana cassia, & saccharum, & nonnihil auri, atque argenti, aliarumque illius regionis mercium: ex Brasilio saccharum multum infertur, & singulis annis eius augetur copia, nuces virgines, ambra nigra, xyla, & gossipia, quæ quotidie magis crescunt, adeoque illic tellus est huius materiæ ferax, vt plura educturi essent, si certi forent, distrahi posse, & nouissime in hoc loco argentifodina detecta est: ex insula Madera afferuntur sacchara plurima, quæ cum meliora omnibus, quæcunque illinc aduehuntur, existant, cariori

pretio

pretio diuenduntur. Ex hac eadem insula sanguis Draconis affertur, aliæque res, sed minoris momenti: ex insulis S. Thomæ extrahitur ingens sacchari quantitas, & Æthiopicæ ancillæ: paucis ab hinc annis introducti sunt xyli, siue gossipii frutices, quorum hoc anno plusquam sexaginta millia librarum allata sunt, & auctitantur indies. Ex Paranis oryza, nuces virgines, simiæ sine cauda, psittaci coloris cinericii afferuntur.

Ex Insula Principis saccharum, oryza, & nigra mancipia: ex insula Capitis viridis nonnihil sacchari, xyli, coria pelles caprinæ, oryza, cera, oleum, zabarus, & præsertim multitudo venalium Æthiopum.

Ex insula Asorum magna quantitas glasti, & colorum ad fullonicam, qui distrahuntur per Angliam & Siciliam, tritici copia, & hordei: quæ res vtplurimum afferuntur in insulam Maderam, & in loca Africæ, & nonnullæ Vlyssipponem, Regique decimam pendunt. Præterea introducta est ars aluminis conficiendi, quod optimi generis habetur. Ex parte Minæ Chineæ nihil nisi aurum affertur ad summam ducentorum millium aureorum, præter illud, quod clam priuati extrahunt.

Ex Indiis orientalibus quotannis ingentes piperis acerui aduehuntur: qui, simul & cuncta aromata Regis esse solebant; consueuerat enim certo pretio ea in Malacca, aliisque insulis coemere; quorum pretium in Domo Indiarum Vlyssippone augetur adeo, vt quod aureis tribus emptum est, quadraginta distrahatur. Zinziberum, cinnamomum, mastix, garyophylla, nuces muscatæ ad summam ducentorum millium aureorum quolibet nauium appulsu apportantur. Ad fullonicam Eudolii aduehuntur pro summa circiter 100000. aureorum, & quoniam iis in Hispania haud ita pridem pro tingendis pannis vtuntur, cariori, & eodem atque aromata, distrahuntur pretio. Borassum, camphoram, sandala, aloem, hebanum, condimenta, & atomata alia singulis annis pro quadraginta millibus ducatorum afferuntur. Gossipiorum varii generis massæ à priuatis conducuntur ad pretium sexaginta millium, ex quibus lucrum fit octuaginta pro quolibet centenario. Ambra, & muscum affertur pro viginti millibus aureorum. Vnionum & gemmarum, vt amethystorum, & adamantum non mediocris copia affertur, sed quanta, nescitur, quoniam à priuatis clam habentur, ne Regi vectigal quod est quinque pro centenario, exsoluant. Ex China, Malacca, Maluio, Bengalla; Pegri, Lambaca, aliis illarum partium locis aduehuntur serica alba, fictilia porcellana, & reculæ multæ delicatissimæ, quæ Vlyssippone, Brincos, appellantur, in magno numero. Adducuntur etiam vniones paruæ ex China, & deliciosissima, ac minutissima opificia, quæ Lisbonæ centum aureis, singula nonnunquam æstimantur, & à Lusitanis tanquam superiores vestes feruntur, vt Itali

presby-

Chinenses ingeniosissimi.

presbyteri ornantur suis rochetis, & Dalmaticis. Afferuntur ex China cubilia quædam, mensæ, cathedræ, scabella ex quodam ligno confecta nigro, & splendido, vt hebanum, affabre elaborato, & inaurato, aliæque res pulcherrimæ: vnde intelligimus, Chinenses populos esse deliciis affluentes, acutissimique ingenii: Ex Persia afferuntur operosissima tapetia, ex serico, & auro & lana optima elaborata. Naues autem quæ veniunt ex Indiis, Saburræ vice gerunt conchylia quædam parua, & alba, quæ in littoribus quibusdam reperiuntur, mox Lisbonæ mercatoribus quibusdam in eo regno negotiantibus venduntur.

Hæ tot merces, quæ ex Indiis, & omnibus mundi partibus in hanc ciuitatem importantur, per totam Europam ingenti Lusitanorum lucro disperguntur, multoque maior fuisset vtilitas Regis, cum eius intuitu omnia emerentur, nisi à suis ministris fuisset deceptus: & reuera dici potest, nonnullis abhinc annis Regem potius pauperiorem effectum esse, quamuis mercatura vtilissima esse videatur: proinde priuatis concessit, vt eam exerceant, sibi quædam tantum vectigali reseruando, ex quibus, quo ad merces, septigenta aureorum millia citra omnem sumptum collegit.

Proreges tres.

In præsens Indiarum Proreges tres sunt: Alter in Malacca alter in Ormuz, tertius in Monsabique, quorum cura est, ne aromata per sinum Persicum aut in Syriam, vel per sinum Arabicum Alexandriam transuehantur, quemadmodum antehac fiebat per malignitatem ministrorum, qui muneribus corrumpebantur.

Merces, quæ ex ciuitate Vlyssyppone ad Indias exportantur, sunt, vina Cretica, panni sericei, & lintei, aliæque minutiores. In Chinam, & Minam Æthiopum regionem quidam annuli ex orichalco magni & crassi mittuntur, qui in Flandria minimo pretio coemuntur, ab Æthiopibus vero percare emuntur.

Ad Brasiliam mittuntur vina, lanei panni, & vestimenta pleraque iam elaborata: illic enim nulla penitus ars viget. Quæ res non ad vsum indigenarum, qui nudi incedunt, in syluis habitant, carnem humanam comedunt, apportantur, sed propter ipsos Lusitanos, aliosque mercatores, qui in illis terris vitam degunt.

Salis copia.

In Angliam mittuntur vina, olea, sacchara, & omnis generis aromata: in Belgium itidem, & salis magna copia, qui ex fodinis Lusitaniæ eruitur, asseruntque peritiores, in Flandriam, & in Galliam mitti quotannis ex regno Portugalliæ trecentas & amplius sale oneratas naues, quę maiorum doliorum quadringentorum vtplurimum capaces existunt.

Naues Italæ Lisbonæ aromata, sacchara recipiunt: in ciuitate vero Lagos, & Algarbiæ pisces Thynni, qui per littora totius Hispaniæ distribuuntur: præter quæ ex Lusitania extrahuntur plurimæ merces, quas prætermitto. In illud autem regnum multa vtilitas est,

si mit-

si mittantur opera sericea,& holosерica omnis generis, papyrus scriptoria, libri impressi, solymata alba, argentum viuum, zinabrium, ambra, gallæ,oriza,vina cretica,puluis tormentarius, arma, sclopeta,& alia.

Reditus.

ORDINARII Portugalliæ regum reditus, quos ex Indiis orientalibus colligunt, ex aromatum vectigalibus, aliisque mercibus, quæ sine sumptu regio afferuntur ex Cephala, Monsabique,& Mina, ex regno Portugalliæ & Algarbiæ, ex Insulis Sactæ Thomæ,& promontorio Viridi,Zinzibero, Madera,& aliunde,ascendunt ad summam ducatorum 3660000.

Sumptus.

SVMPTVS multos facit rex in stipendiis militum, ducum, præsidiorum, in arcibus, in classibus, quæ contra infideles comparantur, in sustentandis Episcopis,Sacerdotibus,Proregibus, Gubernatoribus, ministris, Officialibus, multisque aliis sumptibus, qui in diem fiunt in Africa per regionem Tanger, Seutam, & Maraganum,in Cephala, Monsabique, Mina, & in adiacentibus Insulis, in quibus vbique certus militum numerus detinendus est ad classes auriferas communiendas, cum ex Indiis adueniunt: adeo enim tunc milites mari conquassati sunt, vt iter cum difficultate confecturi essent. In nauibus,quas in Indiam mittit obuiam cæteris aduenientibus, expendit in regno Portugalliæ, & Algarbiæ omnem reditum, quem diximus, ducatorum 3660000. neque aliquando satis est.

DE REGNO NEAPOLITANO RELATIO, SIVE

DISCVRSVS DECIMVS QVARTVS.

INTER cuncta imperiorum exempla, & admirandas eorum vicissitudines, quæ passim historiis concelebrantur, ea, quæ regno Neapolitano contigerunt, dubio procul omnium frequentissima extiterunt, atque adm ratione dignissima. Nam populorum horum inqu eta natura, qui remotioribus etiam temporibus bellorum ciuilium, atque intestinorum agitationes nunquam non innutriuere, dedit magna ex parte causam tot mutationibus, totque publicis incommodis, quot maior Europæ pars, ac misera potissimum Italia recentibus adhuc cicatricibus suis miserandum in modum testatur: præterquam quod in hoc regno, tanquam in corpore pessimis affecto humoribus cum propriis tum accidentalibus, qui indies coaceruantur, morbus adeo contagiosus est effectus, vt eius curatio, si non penitus desperata, at saltem periculosissima effecta sit. Per hæc autem tempora, cum post tot nationum dominationem demum ad Hispanos peruenerit, clarissime conspicitur, eosdem etsi corpus hoc monstruose extenuauerunt, tamen cum eiusmodi suspicione illud possidere, vt non contenti omnem spiritum eius retudisse, omniaque membra infregisse, nihil adhuc intentatum relinquant, ne recolligat vires, vnde postea à medicamentis abhorreat, & medicum ipsum magno incommodo, atque existimationis iactura extrudat.

Regni inconstantia.

Pleraque fuerunt regna & resp. quæ suo imperii circulo absoluto alteri regno, siue dominio principium extiterunt, & priore deleto nomine, in nouum sese transformauere: pleraque alia longo temporis spatio inuasionibus hostium vexata, tandem vel libertatem penitus amiserunt, vel pristinam amplitudinem egregie tutata sunt. Verum nusquam reperire est regnum, quale Neapolitanum cernimus, quod inter innumeras regum mutationes idem regnum permansit, & hostium suorum incremento perpetuam seruitutem passum, sibimet ipsi multoties inimicum, solo regis titulo libertatem conseruauerint: quæ res etsi rerum nouarum cupidis, ac mobilibus populis attribuenda est, tamen cum hæc efficiens quidem causa sit, sed his reuolutionibus ita adiuncta, quemadmodum humano

Inconstantia causa interna & externa.

corpori ſenſitiua pars obtemperat, illuc vergens, quo illam intelligentia inflectit, dirigitque: quædam proximiores cauſæ, atque efficaciores conſiderari queunt, vnde tot regni huius viciſſitudines ortum habuerint. Qua de re ſummatim, & quatenus inexperientia mea patitur, diſſerere mihi animus eſt, vt tibi ſatisfaciam, & facilius queas deprehendere, præteritorum exemplis quomodo futura ordinentur, & præſentibus quomodo ad prænoſcenda futura procedamus.

Hæc Italiæ pars, quæ Caroli Magni temporibus, dum Imperium cum Græcis diuideretur, iis adſcripta fuit, hodieque nonnullo terrarum additamento Regnum Neapolis nuncupatur, olim vocitata etiam fuit regnum Apuliæ, & regnum Siciliæ citra Farum, idque tunc præcipue, cum regnum erectum eſt circa annum 1125. Rugerio primo Rege inaugurato. Quam denominationem non aliunde profluxiſſe, mihi perſuadeo, niſi quia cum Rugerius tunc Siciliæ Comes indigitaretur, adductus deſiderio Statum ſuum hoc Regio titulo honorãdi, voluit, vt hæc alia pars, quæ cæteri imperio addebatur, ab eo, qui eum inaugurauit, altera Sicilia in gratiam ſui vocaretur, tanto magis, qui vi eam ceperat, dum Guilielmus illius poſſeſſor titulo Ducis Apuliæ & Calabriæ. Conſtantinopolim ibat ducturus in vxorem filiam Alexii Imperatoris, vnde totum regnum duæ Siciliæ nuncupatum fuerit. Quod fortaſſe præter hanc veriſimilitudinem confirmari poteſt, quia, qui primus Rugerio inueſtituram conceſſit, is Anacletus fuit Antipapa, cui Rugerius fauebat aduerſus Innocentiũ ſecundum, & Lotharium Tertium Imperatorem: qui Anacletus, vt huius amicitiam tueretur, credere fas eſt, facile eum, quæcunque Rugerius expetiſſet, conceſſiſſe ſimul cum iis conditionibus, quæ magis illi collibuiſſent. Verum vtcunque ſeſe res habeat, huius regni titulus Germanus eſt vtriuſque Siciliæ, tametſi hodie communiter Neapolitanum regnum dicatur, cum hęc denominatio inde prouenerit, quod reges in hac metropoli, & regni vrbe primaria Sedem fixerint, tum potiſſimum cum Petrus Aragonius Siciliam occupauit, vbi reges reſidere conſueuerant; cuius Siciliæ poſſeſſione reges Neapolis caruere, donec idem Neapolitanum regnum ad Ferdinandum Catholicum peruenit, ex quo rege Philippum hunc Catholicum deſcendere, non ignoras.

Primus rex violentus.

Cur regnũ vtriuſque Siciliæ dicatur.

Primus, vt dixi, Rex ab Anacleto Pontifice creatus & inauguratus eſt: hic autem Rugerius fuit Norman. Siciliæ Comes illius Rugerii filius, qui Inſulam à Saracenis redemit, frater Roberti Guiſcardi, qui anno milleſimo quinquageſimo nono à Nicolao II. creatus fuit Apuliæ & Calabriæ Dux, & Eccleſiæ Confallonerius declaratus, cum ſe, & vniuerſam ditionem ſuã publico iure-

Rugerius titulos ab Antipapa accepit.

iurando eidem subiecerit. Ex quibus elicimus, primam huius regni creationem ab illegitimo homine, nempe ab Antipapa, factã fuisse, eiusque possessionem fuisse concessam homini Sedis Apostolicæ aduersario, qui Regem Italiæ se nuncupauit, postquam Apuliæ & Calabriæ Ducatum rapuisset, quem Ducatum memoratus Guilielmus Calixto Secundo commendauerat. Fouebant autem in Ecclesia Dei schisma, atque discordiam illam, vt ambitionem suam quoquo modo sustentarent: & quanquam secutis temporibus legitimi Pontifices eandem inuestituram, vt Italiæ paci consulerent, confirmauerunt, non obstat nihilominus, quin ex se ipso regnum illud infaustum ceperit initium. Vnde credibile est, permittente Deo ortas illic esse tot ærumnas, atque calamitates, quot legimus maiori ex parte Pontificum auctoritate multiplicatas fuisse.

A Normãnis ad Sueuos transiit regnum.

Rugerii posteri hoc regnum possedere, quousq; mortuo Guilielmo, cognomine Probo, absque liberis legitimis, cum Barones naturalem quendam eiusdem nepotem nomine Tancredum regem cooptassent, Clemens III. ad Ecclesiam deuolutum esse regnum asserens, bellum mouit in Apulia. Post quem Cœlestinus III. cum Henricum VI. Imperatorem coronasset, atque confirmasset, ei conditionem dedit regni huius, tanquam Ecclesiæ feudi, recuperandi, cuius etiam publice inuestituram concessit, vtque actum hunc magis corroboraret, Cõstantiam Abbatissam S. Mariæ Panormi eiusdem Tancredi sororem dispensauit ad matrimonium, deditque Cæsari in vxorem; quo facto regnum à Normannis ad Sueuos transiuit, qui ipsi quoque parum feliciter dominati sunt: nam Imperator Federicus Secundus dicti Henrici filius Sedis Apostolicæ persecutor acerrimus ab Innocentio Quarto Imperio, ac potissimum Neapolitano Regno priuatus est; quod Colimundo filio Henrici Regis Angliæ concessum fuit. Sed quanquam Alexander Quartus per Cardin. Fiscum ei misisset inuestituram, cum ex Anglia illa obtineri auxilia non possent, quæ sperabantur, iamque Federici filii regnum magna ex parte occupauissent, & denuo Saracenos induxissent, Vrbanus Quartus, qui Alexandro successit, contulit illud in Carolum Andegauensem Prouinciæ Comitem, & Ludouici Regis cognomento Sancti fratrem, qui à Clemente Quarto deinde inauguratus Rex, & coronatus est hac peculiari conditione, vt nemo Regum Neapolitanorum posset posthac Imperatoriam dignitatem adipisci, neque se quidquam immiscere, vel procurare in dominiis Lombardiæ, atque Hetruriæ adiecto censu annuo quadraginta octo millium ducatorum, & equo vno albo: quæ summa penitus tota regi Ferdinando Catholico, eiusque successoribus remissa fuit à Iulio Secundo, solo equo in signum feudi

Dispensatio infausta.

Carolus Andegauẽsis, qua conditione rex Neapol.

Remissum tributum à Iul. II.

reserua-

reſeruato: ſed Leo Decimus ob precium diſpenſationis Carolo Quinto conceſſæ ſuper incompatibilitate regni & imperii, ac Lombardiæ ditionum ſeptem millia aureorum ſimul cum equo pendi quotannis voluit. In domo igitur Andegauenſi recta linea continuauit regnum vſque ad Ioannam primam Ruberti Regis neptem: cui Reginæ iratus Vrbanus Sextus ipſum ad Carolum Dyrrhachii Principem tranſtulit, qui ex Ruberti Regis fratre oriundus erat, penitusque Reginam priuauit, tanquam excommunicationi addictam ideo, quia Clementis Septimi Antipapæ creationi Fundis ſecutæ fauiſſet, eumque pertinaciter defenderet. Poſt quem Carolum duo deinceps filii regnauere, Ladislaus, qui etiam, vt pater, Hungariæ rex fuit, & altera Ioanna, ſed non ſine bellorum ac defectionum tumultibus. Nam cum Ioanna prima Ludouicum Andegauenſem Secundo genitum regis Frāciæ adoptatum Clementis Antipapæ conſenſu hæredem ſuum in regno Neapolitano nuncupauiſſet, quanquam is victus fuit, & occiſus à militibus Caroli Dyrrhachii ad Barii mœnia, tamen filius ipſius item Ludouicus ab ipſo Clemente coronatus & inauguratus eſt: qui ipſe quoque Ladislao, mox Regina Ioanna Secunda regnante fruſtra poſſeſſionem regni ſibi vindicare conatus eſt. Filius autem huius eodem nomine Ludouicus à Martino Quinto euocatus, inueſtituram accepit, priuauitque Pontifex Ioannam, ei ſuccenſens, quod ipſum noluiſſet iuuare in bello, quod aduerſus Braccium Montonem Eccleſiæ rebellem gerebatur: qua de re anſam arripuit Regina offerendæ adoptionis & hæreditatis in Regno Alphonſo Aragoniæ regi, qui tunc temporis in Sardinia degebat, vt ſcilicet ferret ipſi ſuppetias aduerſus hoſtem hunc Ludouicum. Verum quia, cum Alphonſus Neapolim veniſſet, comperit, omnia regni negotia per ſolam Reginam adminiſtrari, iratus, tentauit ipſam in carcerem detrudere; illa ſecreto Neapoli profugit, vltionisque cauſa dictum Ludouicum hæredem ſuum declarauit, reuocata prima Alphonſi adoptione. Quamuis autem mortuo Ludouico Regina in hæreditatem regni Renatum Ludouici fratrem vocauiſſet, & paulo poſt Regina obiiſſet; tamen Ferdinandus prætendens regnum ad Eccleſiam recidiſſe, vt Neapolim cepit, ac liberum dominatum ſuſcepit, faciliterque ab Eugenio Pontifice inueſtituram impetrauit: ita regnum à Gallis ad Catalanos translatum eſt: qui ſimiliter, cum naturali populorum inſtabilitati, ac tumultibus impares extitiſſent, eiecti fuere, quo tempore Ludouicus Duodecimus rex Galliæ, & Ferdinandus Hiſpaniæ Rex cognomento Catholicus poſt fugam Federici Regis inter ſe regnum partiti fuere: cumque Galli modeſtiæ limites egrederentur, denique ab Hiſpanis toto regno expulſi fuere, qui ad hæc vſque tem-

Fœminea inconſtantia.

A Gallis ad Catalanos regnum.

pora illud mordicus retinent post successionum seriem hanc, videlicet, Normannorum, Germanorum, Gallorum, Catalanorũ, & Hispanorum : quarum gentium regna hactenus annos 454. absoluerunt: quo tempore 27. notabiles Regnicolarum defectiones numerantur, quibus tot bella, vnde hæc regio vastata est, pabulum sumpserunt, totque riualium, & æmulorum consilia, prætextus, conatus adiuti sunt: neque enim ii tam facile Pontificis illecebris, aut ambitione sua, vindictæ ve stimulo ad aggrediendа bella inducti fuissent, nisi illorum leuitas ac flexibilitas populorum vnumquemque in spem regni consequendi mirum in modum attraxisset.

Nationes, quæ regnauere.

Duæ causæ rebellionũ.

His tam crebris, ac tumultuosis rebellionibus etsi diuersæ fuisse censentur causæ, duæ tamen potissimæ fuerunt, altera, regni procerum nimia potentia atque auctoritas; altera, regis eligendi facultas, quæ propria non est, sed ad peregrinum Principem spectat, & eiusmodi Principem, vt nullus perinde sit variabilis, ac Pontificatus, cum ob vitæ Pontificum breuitatem, tum ob ipsorum diuersitatem. Nam cum magna regni pars semper in potestate procerum naturalium, atq; ob ius naturæ, opesq;, & populorum studia præpotentium fuerit, vasallorum suorum promptis animis hactenus vsi sunt: populi enim illi in præsens quoque, etsi Baronibus aduersantur, & inimici facti videntur, nullam nobilitatem, nullasque diuitias præ nobilitate, diuitiisque Neapolitanorum magnifaciunt. Cui fiduciæ nixi Proceres illi, sæpenumero conati, & ausi sunt regibus suis obsistere, minas intentare, bellum mouere, suæq; vtilitatis ergo se ipsos, regnumq; totum pessundare: Adhæc propensionem Pontificis animaduertentes, si forte Regem aliquem deponere cuperet, cum potuerint rebus nouis aut vlcisci iniurias, aut desideriorũ suorum compotes fieri, suo tantum affectui obsecundantes, eundem Pontificem ad præsentium rerum mutationem sollicitauerunt, designato Regi, & Pontificis conatibus opem ferentes, atque hominum Pontifici inuisorum vel suspectorum errata, & inobedientiam amplificantes. Reges quoque ipsi haud raro iustas Pontificum actiones falsè interpretando, censuras illorum promeriti sunt, ac depositionem suam accelerauerunt: ex quo frequentes in regno turbæ atque mutationes contigere. Verum hinc intelligere possumus, quanto astu Hispani, vt huius imperii dominatum sibi cõfirmarent, operã dederint, non solum vt cum Sede Apostolica contumaciter nunquam aliquid agant, sed etiam vt animos Pontificũ sibi deuinciant, ac præsertim omnes illos, qui in regno potentiæ famam obtinent, deprimant, atque extenuent. In quibus duabus rebus omnem politicæ artis lineam terminauerunt, præsertim cum Italiæ maiores sibi Principes conciliauerint, alios quidem

Hispanorũ astutia.

ex

x debito, alios per amicitiam, plurimos per neutralitatem: qui-
us modis ab externo bello nihil sibi extimescunt. Atque equi-
em si consideretur diuersitas eius, qui gubernat, ab eo, qui gu-
ernatur, & ille imperiosus, & elatus, hic superbus, & indomi-
1s, ille ob repentinam potentiam, & intolerandam naturam
lerisque inuisus, hic ad res nouas propensus, ideoque aptus ad
uasuis turbas alieno nutu ciendas attendatur, mox ille in regi-
ine suo atque possessione adeo firmatus, vt hic iugum abiice-
:, aut recalcitrare nequeat, perpendatur; profecto non sine ma-
ima ratione hac de re maxima admiratio suscipienda est, siue
unc rerum statum tempora pepererint, siue studiosa imperan-
um sagacitas induxerit. Quem statum nihilominus sicuti cre-
iderim occasionum opportunitate inuectum, ita gubernan-
um consilio non mediocriter adiutum, atque directum fuisse,
on abnuo. Etenim cum hoc regnum ad Regem Hispaniæ per-
enerit, qui pacis præsertim Italicæ tantum studiosus est, quan-
m parens ipsius ad bella propensus, & iis nunquam defessus
let, hac pacis prætensione, cuncta ea impedimenta summo ar-
ficio ministri sustulerunt, quæ ipsam confundere possent: &
gni possessionem cum Principis assensu belli quoque quibus-
s temporibus tutam effecerunt. Nam spe Gallorum de Italiæ
ominatu sublata per pacem anno 1559. celebratam, cum Rex
ontificem habeat partibus suis addictum, Venetos ob priscam
orum neutralitatem amicos, Ducem Sabaudiæ obligatum, cũ
opter subalpinarum arcium restitutionem, tum quia ab o-
nibus sibi cauendum est, Florentinos amicos cum ob status
i conseruationem, tum ob dissidium cum Ferrariensibus, hi
ro cum sint ex se ipsis inualidi; Mantua, Vrbinum, & Parma
initate, & stipendii deuincti, Genuenses morem gerentes, Lu-
nses debiles; equidem nihil reliquum esse videbatur, occasio-
vltimorum ciuilium tumultuum, quam vt Proceres ita debi-
arentur, vt desciscere nequeant, & ipsorum auxilio externi
stes destituti, frustra aut difficile contra regnum noui ali-
id attentare valeant. Ad quam rem plurimis mediis vsi sunt;
m amico alicui ex Proceribus munera nonnulla, præsertim
lica, concessere; publicam vero aliquam administrationem
mini, aut perraro, & valde limitatam commisere: aduersarios
suspectos acerrime persecuti sunt; demum aduersus Officia-
, & gubernatores nullam vel minimam Procerum contuma-
m admiserunt. Horum primo vasallorum beneuolentia ac-
iritur, & maiorum dignitatum spe lactantur: altero, non per-
ttitur, vt apud populum nominis existimationem sibi com-
rent: duabus subsequentibus rebus ob pœnæ seueritatem, &
ia se purgare nequeunt aliunde, obuiam itur tumultib. Præ-

Pace abu- sunt in d- primendis subditis.

Artes quatuor in Neapolitanis affligendis.

terea prima arte vasallus quotidie magis studet Principis gratiã aucupari, & de illo magis mereri curat, effundens quicquid æris habet, vt titulum suum vel Domini, vel Equitis, vel Colonelli, similisve magnificet. Quare proprio stimulo fideliter se gerit, eodemq; tempore adeo sumptibus extenuatur, vt deinde neque per se, neque per alios audeat, & ob spem, atque egestatem nesciat institutam seruitutem deserere. Secundo, quod diximus, remedio omnes clientes, atque asseclæ à Procerib. remouentur: cum cæteris duobus, cum eodem iure censeantur ii, qui palam aduersantur, & qui suspecti habentur, fit, vt omnes caute agant, adeoque se probatos esse velint, vt Princeps de eorum mente atque operibus nihil sibi timere debeat. Cum autem vasalli quilibet vel Nobiles sint, vel Populares, neq; Nobiles horum ope destituti quidquã machinari ac perficere queant, dum Hispani palam fauent populo, præsertim in rebus ad iustitiam ptinentibus; hinc sequitur, vt Nobiles, populusq; patiẽter ferant grauissimas illas, totque extorsiones, quib. quotidie premuntur & aggrauantur, vtq; populus absq; regimine Nobilium, tumultũ facere nequeat, sed inter ipsos discordia adeo coaluerit, vt perpetuo diuisi regnũ vehementer debilitauerint: præterquam ꝙ Hispani inter ipsos etiam Nobiles acerrimam dissensionem, dum huic magis quam alteri fauent, & huius vel illius inimicum studiose exaltãt, disseminauerunt. Sicque animis discordantibus inuicem, regno quoque membratim disgregatos, videtur Hispaniæ Rex nullum à vasallis motum vereri debere, eoque magis, quia Proceres neminem habent, cui conatus suos commendent propter eum Italiæ statum, quem superius recensuimus, omnibus nempe tranquillitatem, pacemque publicam anteponentib. præter imbecillitatem hostium peregrinorum, ac præsertim quia Hispani erga Sedem Apostolicam obsequentes sunt, cum qua Rex tantam sibi autoritatem conciliauit, vt hodiernis temporibus in Pontificibus eligendis plurimum ipse polleat, cum plerosque sibi Cardinales obstrinxerit pẽsionibus, quas in Hispania exigunt, multosque sibi origine subditos habeat, alios etiam ad eam dignitatẽ promouerit; præterea Pontificem peculiaribus beneficiis sibi propensum reddit, affines illius titulis, & honoribus augẽs; quibus rebus huius Regni possessionem stabiliorem efficit; ne vero longe exempla petamus, quantum in eo euertendo valeat Papa, Clemens Septimus, & nuper Paulus Quartus patefecerunt.

Rex Hispaniæ pacem colit in Italia, cur.

Coniunctio igitur Hispanorum cum Sede Apostol. cumque cæteris Italię Principibus, & subditorum fere omnium extenuatio fuerunt antidota, quibus hactenus regnũ illud satis à veneno belli præseruatum est. Bellicas enim turbas Rex Catholicus tãta prudentiæ laude semper euitauit, quantis gloriæ encomiis à pa-

rente

rente Carolo eæ prosecutæ fuerint. Nam Rex solam Hispanorũ fidem, eorumque consilium, quo Italos, cæterasque nationes suspectas facere conati sunt, sequens, non poterat discordibus Ducibus & exercitibus bellando quidquam egregii sperare, cum ex omnibus Imperii sui partibus deligendi essent milites: at Carolus Quintus diuerso more virtutem, non nationem respiciens, exercitum suis expeditionibus respondentem sibi comparauit, potuitque egregia facinora aggredi: quæ quidem perficere, atq; absoluere facilius potuisset, nisi regna sua diuisa fuissent, & ab hostibus suis vexata. Quam ob causam, quia nempe Rex militiam concordem non habet, credendum est, Regem quam longissime bella amouisse, pacem vero, tutius regnandi causa, libentius amplexatum fuisse.

Hispanis solis cur fidit.

Verum quoniam omnes Imperiorum boni exitus atque prosperitates præcipue resultant ex consiliorum proportione, aut ex occasionum opportunitate, vel ex vigilantia atque dexteritate ministrorum, altera ex tribus hisce conditionibus, quæ defecerit, prosperitatem felicemque regni exitum perturbare valet: quemadmodum fortasse in præsenti huius regni statu animaduertere est. Nam tametsi saluberrimum fuit consilium, Italiæ tranquillitatem omnino curare, regnumque extenuare, adeo vt nunquam amplius audeat deficere: qua in re Consilium Regium occasionibus sapienter vsum est: tamen ministri adeo exorbitauerunt, vt vice securitatis, quam Rex acquirere sperabat, per hæc tempora in magna suspicione iure optimo detineri debeat; propterea quod, dum nationi Hispanicæ rerum omnium regimen commendauit, neque cuiquam permissum est, de ministris conqueri, Hispanorum insolentia atque licentia in tantum excreuit, vt abutentes Regio proposito in deprimendis, atque in officio continendis Regnicolis, auaritiam suam atque superbiam intolerandam non minus quam pessimi exempli, tyrannice expleuerint. Cum enim omnia officia ac beneficia venalia facta sint, & populis omnium rerum emendarum necessitas imposita fuerit, hinc effectum est, vt famuli Proregum, Officiales & Gubernatores omnium Prouinciarum diuitias consecuti sint non minus, quam populi ad summam egestatem redacti: proinde cum ob Hispanorum militum, per easdem prouincias dispersorum, barbariem, tum ob grauissimas impositiones, partim regias, partim à Baronibus impositas, castella, & ciuitates, ipsasque prouincias desertas reliquerunt. Quibus ex rebus non tantum extenuatum, sed etiam funditus euersum regnum videtur, Regnicolæque facti aduersus se ipsos non minus, quam Hispani, auari & crudeles. Quocirca publicum hoc incommodum vicinis Principibus non incognitum, populisque exemplo

Felicitas Imperii vnde.

Ministri regio proposito abutentes.

Belgarum valde commiserandum, equidem peculiari animi anxietate Regem afficere debet: nam etsi Galli, aliæve gentes, occupato in Belgio Rege Hispaniæ, difficulter hoc Regnum aggredi possent, quia Italiæ Principes iuncti fœdere eas facile repellerent: nihilominus quoniam difficultas potest quidem moram iniicere, sed non aufert, quin opera ardua perfici queant; si concederemus, Gallos (exempli gratia) cernentes Regẽ in Flandria, Lusitania, aut Algerio occupatum, antiquo inter has duas nationes odio concitatos, vtque se ex ciuilibus bellis exonerarent, velle hanc expeditionem suscipere, suasque antiquas prætensiones & iura resuscitare, equidem hæc aggressio valde fieret periculosa; etenim homines ex rebus nouis aliquid sibi vtilitatis semper eliciunt: quod si Galli in campo prædominarentur, regnumque inuenirent exhaustum totum, ac debilitatum, tanto magis rerum exitus foret ambiguus. Et quanquam Gallorum nomen huic regno maxime inuisum vehementem omni tempore repugnantiam experturum est; tamen impotentia, nec non necessitas, atque desperatio solent vtplurimum, valentque obstinatam quamlibet animorum, atq; opinionum constantiam infringere, ac debellare. Hæc consideratio ex vna parte Regem vexare merito debet; ex altera, dum cernit, præter tituli dignitatem atque amplitudinem, ex hoc regno nihil fere vtilitatis accipi, nisi quod Hispanos aulicosque suos ibi ditescit, non mediocriter sollicitus esse debet. Quamobrem in præsentibus necessitatibus, ne penitus regnum destruat, milites, aut pecuniam inde colligere extraordinarie non posse videtur.

Periculum regni ex prauo regimine.

Colligit Rex ex hoc regno annuos reditus duos milliones, & quingenta millia aureorum, computato vno millione, & ducentis millibus aureorum, quod singulo biennio offertur titulo donatiui Regiæ Maiestatis, quodque iam ad ordinarium reditum redactum est; computatis etiam granis vno & triginta, quæ singuli ignes, hoc est, familiæ singulæ soluunt pro militum stationibus, & quorundam Nobilium, qui Proregem comitantur, & continui dignantur, salariis: accedunt grana septem ob custodiã turrium maritimarum: grana nouem pro viarum refectionibus, & grana quinque pro campestribus lictoribus. Ex quo reditũ, detractis vno millione, & trecentis millibus aureorum, qui erogantur in pensiones, & plerasque factas largitiones, quod reliquum est, non sufficit ad præsidia, milites, equites, triremes, aliosque sumptus sustinendos.

Reditus Regni sumptibus minores.

Hispani, quos detinet Rex præsidiarios sub Ducibus diuersis, & vno Campiductore, atque Auditore vno, vniuersi sunt quatuor mille. Quæ copiæ vernacule Tertium Neapolitanum dicitur: In arcibus Regni, ac turribus ad littorum custodiam ex-

Militia.

stru-

structis mille sexcenti Hispani milites ordinarii soluuntur, computatis Officialibus, qui in iisdem arcibus habentur: mille cataphracti conscripti sunt, qui sub diuersis vexillis partiuntur, nam quinq; sunt vexilla Hispanorum Ducum, & Italorum vndecim: quodlibet autem vexillum sexaginta equites habet, exceptis Proregis, & M. Antonii Columnæ turmis, quæ singulæ centum cataphractis continentur Adsunt quoque quadringenti, & quinquageni velites in quinque turmas diuisi. In omnibus deinde prouinciis pro singulis centenis ignibus, siue familiis quinque pedites descripti sunt: ignes autem sunt 401454. ex quo numero si pro singulis centenariis quinque accipiantur, erunt pedites 240701. Hi vero conscribendi pedites à viris in vno quoque oppido, aut loco deputatis nominantur: hac tamen conditione, vt si Ducibus non placuerint, alii nominentur, donec Duces sibi satisfaciant: hi satis armati sunt, & magis idonei ad patiendum, quam ad bellandum: & hæc militia, quia corpus aciei constituit (il battaglione) vocatur, & quanquam stipendia non meretur, nisi quo tempore Ducibus inseruiunt, alii tamen Officiales ordinariis fruuntur stipendiis.

Classes.

Triremes præterea triginta septem instructæ sub regimine Ioannis de Cardona, hoc est, triginta septem Neapolitanæ, & quatuor, quas pretio concedunt Genuenses. Et hæc sunt pacis tempore totius Regni præsidia, quæ ex reditibus annuatim colligendis solui, & detineri vix queunt: cum reditus publici, ac vectigalia diuersis aggrauata sint pensionibus, quarum maximæ sunt quadraginta millia aureorum, quæ soluuntur Imperatrici Mariæ Regis sorori: quorum solutio suspensa fuit, ob iram, vt creditur, conceptam ex Principis Mathiæ profectione in Belgium: altera est, quæ penditur Reginæ Poloniæ, tanquam Sigismundi Augusti Regis hæredi, videlicet ob fructus decem pro centenario quadringentorum ducatorum, quos ille Rex Carolo Quinto ad bellum Saxonicum mutuo dedit. Residuum maiori ex parte distributum est inter Hispanos, & quosdam Italos de Rege benemeritos.

Situs Regni.

Neapolitani Regni circumferentia extenditur spatio milliarium 461. nam instar peninsulæ à parte ortus, & meridiei vndequaque mari alluitur, excepto tractu centum quinquaginta milliarium, quæ in mediterraneis computantur à finibus Latii, siue Campaniæ Romæ, qui sunt fluuius Aufidus, vel Ofente in Tyrrhenum influens mare, per Apenninum, & partem Vmbriæ, & Marchæ Anconitanæ vsque ad alios fines Tronti fluminis influentis in mare Adriaticum. Longitudinem habet milliarium quadringentorum, & quinquagenum à fluuio Tronto, qui ad septentrionem labitur ad promontorium Herculeum, vbi pars est vltima vlterioris Calabriæ ad meridiem posita. Latitudo maior est centum duodecim milliarium, à Caietæ territorio vsque ad dicti fluuii fauces. Minor vero latitudo est

viginti milliatium, à sanctæ Euphemiæ ad mare Tyrrhenum versus austrum vsque Scyllaceum, quod ad Ionium mare, & solis ortum aspicit.

Prouinciarum numerus.

Hoc Regnum has continet prouincias; à fluuio Ofente partem Latii, quod antiquitus ad Lyrin vsque pertingebat; nunc vero in tres partes diuiditur, Latium, Romæ Campaniam, & littoralem, siue maritimam. Pars igitur, quæ ab Ofente Terracinæ fluuio ad Lyrim vsque extenditur, ad regnum pertinet. Inter Lyrim vero & Sarnum fluuium includitur vetus Campania, quæ hodie terra laboris dicitur: post quam sequitur Licentinorum ager à Sarno ad Silarum vsque, qui tractus hodie Principatus dicitur. Sequitur à Silaro ad Laum, hodie Saprium, Lucania, modo magna ex parte Basilicata. Lucaniæ adiacet Brutiorũ regio à Lao per littora Tyrrheni vsq; ad promontorium Leucopetram in mari Siculo, vbi desinit Apenninus, vltimum cuius cacumen à nautis dicitur (punta del tarlo) hæc autem Brutiorum pars hodie Calabria nuncupatur. Ab hoc promontorio versus septentriones per oram littoris vsque Tarentum magna Græcia sita est pariter dicta Calabria, apud quam sequitur regio Salentinorum supra sinum Tarentinum vsq; ad Leucæ caput olim promontorium Salentinum.

Calabria & Apulia.

Hinc autem versus aquilonem Brundusium vsque habitatur illa regio, quæ ab antiquis Calabria Jonica dicta est: quæ simul cum Salentinorum regione coniuncta hodie terra Hydruntisia dicitur. Inter Brundusium & Aufidum collocatur Apulia Peucetia, nonnullis Ætolia, quæ dicitur hodie terra Barensis, postquam sequitur Apulia plana, quę Capitaneatus dicitur, olim Apulia Daunia, sita inter Aufidum, & Finternum vsque ad Garganum montem. Hinc deinde vsque ad Trontum fluuium, vltimum regni limitem, iacent Frentani, Marucini, Velini, Præcutini, Marsi, qui vnam regionẽ constituunt, Aprutium dictam. In locis mediterraneis inter prædictos populos occupant planam & montosam regionem ab vtraque parte Apennini Samnites, hodie Vallis Beneuentana, cuius longitudo per 80. milliaria extenditur vsque ad fontem Silari fluuii. Hi vero populi, quos diximus, simul cum Hispanis, qui cum Principatu & Basilicata finitimi sunt, à Scriptoribus indistincte Samnites appellantur, quæ natio, vt scis, antiquitus valde fuit bellicosa. Hæ vero cunctæ prouinciç ad septem rediguntur, hoc est, Terra laboris, Basilicata, Calabria, Tellus Hydruntina, Terra Barensis, Apulia plana vel Capitaneatus, & Aprutium.

Moderna prouinciarum partitio.

Verum à Regiis Officialibus in duodecim prouincias facilioris regiminis causa partientur, hoc est, in Terram laboris, Gomitatum Molisse, quæ Vallem Beneuentanam comprehendit, Aprutium citerius, Aprutium vlterius, Principatus citerior, Principatus vlterior, Capitaneatus, Basilicata, Terra Barensis, Terra Hydruntis, Calabria

citerior, & Calabria vlterior. In his Prouinciis continentur 1563. oppida, inter quæ 20. sunt Archiepiscopali dignitate insignia, Episcopatus vero sunt 107. maiori ex parte opibus destituti: ex oppidis autem quædam ad mare sita sunt, quæ munita sunt, quæ munita satis existunt, in quibus etiam præsidiarii milites, præsertim quando hostiles classes timentur, collocantur: hæc autem sunt in Aprutio Pescaria, In Basilicata Besticia, & Manfredonia, In Terra Barensi, Barletta, Tranum, Biselia, & Monopolis, In terra Hydruntina Brundusium, Hydruntum, & Gallipolis, In Calabria Tarentum, Croto, & Rhegium, In terra laboris Neapolis, & Caieta: in mediterraneis Ciuitella in Aprutio.

Oppida & Episcopatus quot.

Arces regni.

In vnoquoque autem oppido, exceptis Pescaria, Besticia, & Ciuitella, sunt arces antiquo more exstructæ, Brundusii duæ, Barii vna haud procul à Puteolis, Neapoli tres, Capuæ vero in mediterraneis vna, quam nuper exstruxere: quę, simul & S. Hermi arx, Neapoli vrbi imminens, creduntur solæ hostibus restituræ nostris temporibus.

Sex quoque adiacent regno Insulæ, Tremithus Aprutio, Liparis Calabriæ, Capreæ, quæ maior est, Nicheta, Prochyta, & Ischia Terræ Laboris. Flumina omnia nauigantur, & præcipua sunt Iuntum. Pescaria, Sangium in Aprutio, Forsorium, & Candelorum in Capitaneatu, Ofantum in terra Barensi, Vasentium, Acrisinum in Basilicata, Lagnum, Vulturnus, & Lyris in Campania. Portus equidem haud multi sunt, in tanto præsertim terrarum circuitu, etsi quidam sinus in littorum illorum tortuosis gyris quibusdam temporibus vicem portuum exhibent: sed vt plurimum intuti sunt, speciatim Neapolitanus, qui tametsi molis obiectu defendatur, tamen ea magis pompæ, quam tutelæ nauigiorum, qui illam stationem deligunt, inseruire videtur: solentque triremes, quoties mare nimis commotum est, Baias migrare, vnde haud procul adhuc vtuntur Neronianis reliquiis vice portus, diciturque mare mortuum. Sinus Caietæ portus habetur, sed ventis Orientalibus obnoxius est: In terra Hydruntis Brundusinus portus minime malus est: & in terra Barii dicitur, si Trani portus instauraretur, centum triremibus recipiendis suffecturum. Ille vero Tarentinus portus in Basilicata longe capacior foret, nisi occlusus esset, creditur que ideo occlusus, ne ea commoditas Turcas ad inuadendum regnum alliciat; cum olim Cleonymus Spartanus; Alexander, & Pyrrhus ambo Reges Epiri ex Græcia in Italiam ad eum portum, qui vicinus est, & capax, atque tutissimus, traiecerint. Regnum hoc terra Pontifici, mari Venetis, quatenus Adriaticum ad ius Venetorum spectat, finitimum est: In reliquis suis partibus coniunctum cum fertilissimo ac nobilissimo Siciliæ regno mediterraneo mari alluitur, cuius propter cætera regna eidem Regi subiecta integer dominatus ad solos Hispanos iure merito spectare deberet.

Portus.

Proceres regni quam misere habeantur.

Oppida ac ciuitates, quas memoraui superius, diuersis Proceribus sub variis titulis obediunt: hi autem vt numero aucti, sic auctoritate diminuti sunt, cum quia dominia ad humiles homines peruenere vel emptionis iure, vel principis largitione, tum etiam quia sumptibus patrimonia exhauserunt, præterquam quod nullum iis vnquam munus iniunctum fuit, vnde maiorem sibi existimationem pararent. Quamobrem quatuordecim numerantur Principes, Duces viginti quinque, Marchiones triginta septem, quinquaginta quatuor Comites: quatuor mille Barones: quibus defunctis, nisi consanguinei supersint proximi adeo, vt ex pragmaticæ dispositione ad successionem vocentur, eorum dominia ad regem reuertuntur. Quem obseruatum est solere, ea mercatoribus vendere, qui maiori ex parte, cum tenuis sortis homines existant, carent generosis spiritibus, inuisique sunt titulares cæteris Nobilibus. Quæ res præcipue conducit ad eam discordiam serendam, quæ, regnandi causa, vt sit inter titulatos, exoptatur Cætera oppida Baronibus minime subiecta possunt ex necessitate ad libitum regis diuendi: & in vniuersum omnia adeo sunt alieno ære obstricta propter tabernaria vectigalia, siue hospitia militibus Hispanis debita, vt nisi vendantur, nunquam sperent, se liberatum iri.

Fertilitas soli.

Hoc regnum omnia vitæ humanæ necessaria producit, pleraque ad vsum medicinæ, plurima ad delicias, tanto prouentu, vt cæteris regionibus ea possit abunde subministrare: inter cætera præstantissimos gignit equos, quorum rex quatuor habet equitia, & plerique Domini similiter, neque eos licet ex regno educere iniussu Regiæ Maiestatis, ac Proregis, idque raro: sed ante omnia ingens est, & vberrima copia, tritici, vini, olei & serici non sine speciali Regis & regnicolarum vtilitate: qui profecto regnicolæ, nisi in tantum tyrannide opprimerentur ab officialibus, vt iis vix respirare detur, se præ cæteris quibuslibet nationibus fortunatos existimare possent; etenim non modo hanc certissimam omnium rerum fertilitatem iis natura largita est, sed etiam mira fruuntur commoditate cuncta facillime distrahendi per Ecclesiasticum imperium, ac potissimum opportunitate nauigationis, & antiqui cum Venetis commercii: Erga quos credendum est hac de causa populos Apuliæ & Calabriæ beneuole affectos esse, siquidem cum iis negotiantur assidue, & absque illo commercio plurimum incommodi experiuntur; quemadmodum annis præteritis, cum ob pestem, interdicta esset mutua consuetudo, compertum est.

Veneti à regnicolis dilecti.

Præterea cum Veneti in Apulia diuersis occasionibus olim ciuitates aliquas possederint, & Normanis etiam regnantibus vel tãquam amici reuerentiam, vel tanquam hostes timorem populorum meruerint, ob hanc memoriam, & causas vtilitatis peculiaria quædam apud illos erga Remp. Venetorum beneuolentia signa conspiciuntur:

quam-

quamobrem dicendum videtur, Regem propemodum compelli cum Republica bene conuenire, etsi non cessant ministri hanc principum concordiam, quoad possunt, disturbare. Nam reuera eius Maiestas à Venetis magis, quam à quolibet alio Principe occasione belli res nouas timere debebit, cum propter hanc populorum dispositionem, tum propter maritimas vires, imperiique sui vicinitatem, opesque & auxilia, quæ ab exteris Principibus obtinere possent, sin minus ob amplificandam Rempublicam saltem vt se ipsos in Italiam intruderent. Quæ res etsi Venetis forsan periculum paritura videretur, tamen dubio procul maius Regi hinc, quam aliunde consequeretur detrimentum. Nam duos hostes, præter Venetos, potest rex timere, Turcas, & Gallos. Turcæ quamquam Repub. potentiores magisque timendi videntur, tamen quia aduersus eos talia aggredientes Itali Principes necessario fœdere iungerentur, possent Hispani ab hostilium armorum progressu se defendere. Sic Gallorum expeditiones omnes in hoc regnum difficillimæ semper erunt, cum eos ærarium, classiumque commoditas deficiat, cumque præsertim populis hisce inuisi existant: at Veneti, vt dixi, vicini sunt, classe potentes, opibus affluentes, populis grati idonei ad auxilia accipienda, quibus auxiliis saltem eos hostes ad propriam defensam occuparent, qui Forum Iulium, aut continentis loca & vrbes inuaderent. Cum Venetis igitur Rex humanissime agit, cum vt ab hac parte imperio suo, & populorum vtilitati consulat, tum etiam vt Lombardię dominatu tranquilla cum pace perfruatur. Aduersus Gallos autem, ac Turcas permuniuit se per pacem, ac perpetuam, quæ in Italia custoditur, tranquillitatem, curatque vt maritimæ vires, quoad fieri potest, amplificentur; qua in re præcipuum regni huius refugium ac tutamen est: Nulla enim vnquam inuasio profecta est, quin per mare subsidia habuerit. Itaque vt hostes impedirentur, vtque vsu exigente, suis auxilia non deforent, decreuerunt regii maritimas opes augere, cum præsertim eius Maiestas abundet rebus iis, quæ huic rei conducunt, cum pane, lignis, cæterisque necessariis materiis, tum remigibus & administris, quos ex regno hoc congregat, ex Sicilia, Sardinia, Maroco, Cantabria, Catalonia, & cætera Hispania, maritimæ vitæ assuefactos. Triremes ædificantur Neapoli & Tarenti, vnde à biennio, quinque ad hoc nauale adductæ fuerunt, decem annis exstructæ. Hoc autem nauale, sumpta occasione ex triremibus, quæ in victoria anni 1575. acquisitæ fuere, amplificatur modo opera & industria hominis cuiusdam Veneti exulis, qui typum quendam obtulit, fruiturque singulis mensibus aureorum viginti stipendio: complectetur enim totam oram littoris, quæ incipit ab vltimo propugnaculo Castri noui vsque ad Sancti Vincentii turrim, extenderturque ad fanum vsque Luciæ. In eodem nauali duodeviginti conspiciuntur naues inueteratæ, quæ parum valent, cum quia sub dio habentur, pluuiisque

Qui hostes magis timēdi Neap.

Hispanus pacem colit, & pacis artibus sua tuetur.

Nauale minus instructum.

& maris reciprocationi expositæ sunt, tum quia nonnullæ iam transeuntibus operariis in ipso nauali pontes factæ sunt. Modo hic Venetus Galeassam, siue actuarium maius nauigium exstruendum curat, quod nostratibus longe inferius erit, cum iam ille expertus olim fuerit, an posset eiusdem magnitudinis nauim ædificare, sed spe illa frustratus, dubitandum est, vt pleraque ad nauale hoc perficiendum spectantia aut difficulter, aut tarde præstare possit. Etenim satis est regiis ministris nonnihil in speciem præseferre, quod in Aula Regia magnificetur, eoque pacto diligentiam ostentantes Regi aliquatenus satisfaciunt, orbemque terrarum in eximia magnarum rerum detinet expectatione. Quæ res ad opes breui comparandas mirifice prodest, quibus mox ditionem aliquam in regno coemant, reditus coaceruent, & pretiosam accumulent supellectilem. Cum vero Prorex, eiusque officiales Neapoli propter situs opportunitatem, vrbisque pulchritudinem resideant, cumque ea plena sit ac frequentissima totius regni nobilitate, mercatorum, aduenarum, artificum magno numero, qui trecentis circiter hominum millibus constat; ex ipsa vrbe, tanquam regni ep tome quadam, peculiaris, ac distincta rerum omnium relatio haberi potest: nam cum hinc Gubernatores ad duodecim dictas prouincias, qui Proreges dicuntur, & Neapolitano subordinantur, itemque ad singula regni oppida, quæ Baronibus non subiaceant, Capitanei mittantur, neque ab iis Capitaneis ac Iudicibus prouocare liceat, nisi ad Proregem Prouinciæ, vel ad Vicariam & Consilium Neapolis, prout litigantes malunt, habent hæc tribunalia fluxum atque refluxum controuersiarum, ac litium, quæ ob aduocatis ac notariis, quos actorum magistros vocant, & à procuratoribus immortalitate donantur: carceres autem Vicariæ incredibili hominum numero referti visuntur, vnde facile coniicere est, quo pacto in ea ciuitate, ac regno iustitia administretur. Quæ certe vt plurimum dicitur ad industrium quoddam mercaturæ genus redacta: quod comprobatur, præter clamores ac querelas litigantium & carceratorum, ex publicis ac secretis venditionibus, quæ hodie contrahuntur, munerum atque officiorum preciis extraordinariis: quæ profecto non adeo facile erogarentur, nisi cito, & cum fœnore illud exigendi certitudo & commoditas adesset: proinde mirum non est, si in causis tam ciuilibus, quam criminalibus infinitæ querimoniæ audiuntur, & pleraque forensia quasi monstra visuntur, quæ oriuntur præsertim ex appetitu quodam vindictæ, atque vsitato ambitionis stimulo, præter lucri auiditatem, quæ vniuscuiusque Gubernatoris dos est inseparabilis. Nam quanto seueriorem se officialis profitetur, præsertim aduersus Nobiles, tanto charior, & in maiori est existimatione apud Hispanos, à quibus in Aula promouetur, & ad gradus, titulosque ampliores exaltatur: Cum vero vt plurimum huiusmodi tribunalia, & publica munera

Fraus ministrorum regiorum.

Multitudo Neapol.

Carcerati innumeri.

Tribunalium iniquitas.

homi-

hominibus delegentur, qui humili loco nati legum professione nobilitati studiose proponuntur, cumque hi à nobilibus sæpe lædantur, & natura iis æmulentur, inde fit, vt litigia nonnunquam perperam tractentur, quorum litigiorum pars maior inter Barones vertunt, atque vasallos. Verum adhæc coniungenda est arrogantissima illorum tribunalium petulantia, dum se totius mundi iudicibus præferunt: nam si contigerit, vt coram illis peregrinæ causæ agitentur, sicuti modo agitatur ea, quæ est inter Reginas Poloniæ ac Suetiæ sorores, ob possessionem quorundam redituum, quos Sigismundus Augustus Poloniæ Rex earũ frater in hoc regno habuerat, itemq; alia causa Serenissimæ Reipublicæ Venetæ, eas studio protrahunt, nimirum delectantur sonoris regum, ac Rerumpublicarum nominibus aures suas impleri. Præterea loca agrestia, viæque publicæ exulibus & facinorosis hominibus repletæ sunt: quæ res etsi naturalis est, & incurabilis regni infirmitas, nihilominus fama est, magistros lictorum, & publicos alios homines latrociniorum, prædæque conscios & participes esse: quod valde verisimile est, quia licet præterito anno magna latronum edita fuerit strages, tamen in Apulia atque Calabria adhuc viæ infestantur, & grassatores, atque assassini abundant: verum id quoque tolerari posset, cum viatores gregatim iter agere consuescant, nisi maritimum iter, & Romanum littus, nec non Terræ laboris, & Calabriæ littora continuo infestarentur à piratis, qui nuper duas triremes, quibus Neapolim vehebantur Donna Maria d' Aualos, & vxor ac filia Don Caroli eius fratris, prope Puteolos persecuti sunt. Quare facile est cognoscere, qualis & quanta regni sit custodia, posteaquam, populis ingentem pecuniarum summam soluentibus, ad detinendos Satellites aduersus exules, & ad custodiam turrium per littora exstructarum, vt ab iis piratæ significentur, cum in neutram partem satis prouideatur; terra marique manifesto periculo rem & vitam obiiciunt, & fures sine obstaculo vllo prędatum veniunt. Commorantur vt plurimum Neapolitanæ triremes ad Molem portus sine stipendiis, siue militibus ac sæpe sine remigum parte dimidia, qui à nauarchis persæpe locantur mercatoribus, nobilibus, aliisque ad exonerandas naues, aliaque domestica opera peragenda: adeo vt necessitatis tempore (veluti anno præterito, cum octo piraticæ triremes duas Siculas ad Capreas Insulam cepissent, toto die quinque triremes instructæ fuere ad Turcas insequendos, quippe & remi deerant, & milites desiderabantur) dubitandum sit, vt ex tanto dispendio, quod Rex in hisce triremibus patitur, minima colligatur vtilitas, eo magis, quod eædem triremes bellicis tormentis male instructæ, & nautis peritis destitutæ sunt; remiges vero vel Turcica mancipia, vel damnati sunt, quorum alteri coacte & cum periculo vtentium remigant, alteri inexperti sunt, parumque idonei ad maris incommoda perferenda

Latrociniorum frequentia.

Piratæ.

Ignauia triremium.

Milites quoque præsidiarii tam in tribus Neapolis castellis, quam in cæteris, quæ diuersis in regni partibus esse diximus, multo minores numero sunt, quam Rex soluit; & bellica tormenta exquisitiora non visuntur, nisi in arcibus Neapolis, in Castello nouo, Sancto Hermo, in Caietana arce, & Capuana, cætera per regnum dispersa vix vilius sunt momenti: munitiones vero sunt angustæ, ac diminutæ. Qua in re probe omnes nouerunt, quantum Regii ministri lucrentur, quemadmodum etiam in re annonaria per totum regnum: nam cum facultas extrahendi vina, olea, legumina, & carnes facillime magno precio concedatur, omnia ad victum necessaria quasi duplo cariora facta sunt, quam à decem annis essent, præsertim in ciuitate Neapoli: quæ & ob incolarum numerum, qui semper crescit plerisque patrias deserentibus, & huc migrantibus, vt quoddam immunitate grauaminum gaudeant, & hospitandis militibus eximantur, & propter commeatus, quos ad expeditionem breui suscipiendam Regia Maiestas imperauit, incredibiliter patitur, cum omnia, quod dixi, extraordinario precio soluantur, & ars Serica non adeo, vt solebat, modo in suis operibus proficiat; qua arte permulta huius populi pars sustentabatur. Nam cum Prorex huic arti nouum grauamen imposuerit, nempe vt ex libra Serici laborati, siue illaborati ex regno extrahendi vnus Carlinus soluatur, præter alia grauamina, quæ item pro Serico extrahendo imposita sunt, effecit, vt peregrini mercatores, cum aliunde leuiori impositione merces eiusmodi accipere queant, Neapolitanum emporium deseruerint; & Neapolitani mercatores tot Sericeos pannos, vt antea, non texant; siquidem an possint distrahi, dubitant: propter quam operum suspensionem cum pecuniæ minor quantitas inferatur, in re quoque nummaria detrimenti plurimum ciuitas patitur: quocirca anno transacto subsidium ducentorum millium aureorum, quod ad res Belgicas à Rege petebatur, denegatum fuisse censetur. Ex quibus omnibus concludere possumus, hos populos eo afflictiores viuere, quo Hispani securiores existunt ab omni defectione, & priuatim ditantur, & absolute, suoque arbitratu dominantur. Atque equidem, si vnquam Neapolis tumultuum excitandorum causam habuit, sub præsentis Proregis gubernatione tres habuit maximi momenti causas. Altera, cum iusserat, vt Neapolitani ex radicibus quibusdam confectum panem, qui porcinus panis dicitur, comederent: quod edictum mox suspensum fuit, addito prætextu, id mandatum fuisse experiundi gratia, num tempore necessitatis id suffecturum fuisset. Altera, cum inuita Sede Nioli (qui ordo est nobilium) voluit, vt eandem in Sedem reciperetur Cottinarius, qui vir hac de causa modo in Hispania carceribus detinetur. Tertia, cum milites quosdam ad Sebastiani Monasterium misit, vt filiam Principis Stiliani inde abducerent sub prætextu, quod illius mentem circa matrimonium explorare vellet, sed

Rapina ministrorum.

Petulantia ministrorum.

verius

verius illam filio suo in vxorem destinauerat: In huiusmodi igitur tam exorbitantibus iniuriis cum hi populi nihil præ se tulerint, quam secretam quandam animorum afflictionem, satis firme credendum est, nihil aduersus præsentes magistratus neque posse quenquam, neque audere tentare; cum haud ignoremus, alias ob longe leuiores causas populos eosdem valde permotos fuisse; quin etiam opinantur plerique, si per hæc tempora vellet Rex Inquisitionem (quæ res iis abominanda est) inducere, haud magnam repugnantiam expertum iri.

Cum nuper Maiestati Regiæ ordinarium donatiuum factum fuisset, & Proceres Regnumque vniuersum per certos suos homines illud mittere vellent, Prorex per suum hominem mittere voluit, idque, ne si mitterentur per alios, ad Regem, & aulam eius male gesta Proregis referrentur; idcirco vt donatiuum sibi traderetur, eos coegit. Videtur nihilominus à Petri Toletani Magistratu ad hæc tempora non mediocriter diminuta Proregis autoritas, quæ olim formidabilis fuit, & absoluta: nam ex occasione quorundam procurationis instrumentorum, quæ allegabantur inualida à ministris Proregis, res tota ad Consilium delata est, cui se submisisse videtur Prorex tanquam reus, & non dominus, vnde aperta esse videtur porta ad contendendum cum Proregibus. Sed si in hoc existimationem amisit, auxit saltem reditus Regios, imposito vectigali serici, quod vectigal annuos aureos centum mille refert: aliud quoque vectigal soluunt chartæ lusoriæ, quod viginti millibus locatur, nisi tamen hoc redituum augmentum propter causas, quas superius dixi, diminutio potius appellanda sit.

De superbia, & intractabili natura huius Proregis, & quo pacto pauper Prouinciam ingressus modo diuitiis affluat, & Proreginæ septem millia aureorum in reditibus iam quæsiuerit, totidemque ex bonis Ecclesiasticis Bernardino filio suo, & alios filios quotidie ditescat; credo, te aliunde intellexisse, quia iam fama circumuolitat. Ideo famæ eidem, & scripturæ allegatæ, in qua nonnulla secretiora leges, me refero, vtque hoc memoriæ meæ, meæque erga te beneuolentiæ modicum argumentum equi consulas rogo. Vale, Neapoli Calend. Aprilis 1579.

DE REGNO GALLICO SIVE FRANCISCO SAPIENTISSIMO, Relatio ſiue

DISCVRSVS DECIMVSQVINTVS.

QVod in hominum vita cernimus, vt nunquam ſe quiſquam eodẽ valetudinis ſtatu ſe habeat; idem prorſus in imperiis ac regnis videre eſt: modo etiam proſperitate fruuntur, modo aduerſis affliguntur, alias debilitantur, aliquando conſeneſcunt, mox deficiunt: demum ſub lunæ orbe omnia inſtabilia, incertaque à Deo creata ſunt, vt ab ipſo omnia pendere noſcamus, omnemq; ſuperbiam abdicemus; quiſquis vero aliis regnaturus eſt, bonę fortunæ diſcat nõ ita credere, vt prudentiæ vſum minus putet neceſſariũ: huius enim virtutis proprium eſt, magnas res in ſuo ſtatu cõſeruare, & humiles ad magnitudinem attollere. Fortunæ autem variationis exempla nunquam defuerunt, quibus perſpectum ſit, antiquiſſima pleraq; regna, multaſq; potentiſſimas Reſpublicas, quæ latiſſime imperitauerãt, eum in modum extinctas fuiſſe, vt earũ nihil reliquum præter inanem hiſtoriarum memoriam, habeatur: multorumq; imperiorum, quæ in præſens efflorescunt, paulo antea nullũ nomen, nulla erat exiſtimatio. Verum humanæ felicitatis viciſſitudo quo magis appoſito exemplo oſtendi poteſt, quã regno Franciæ? hoc ſiquidẽ nuper amicis ſuis firma ſpes, ac ſubſidium, hoſtibus vero terror maximus fuerat, ob eius ſcilicet potentiã, atq; fortunam: nunc autem (vt verum fateamur) non modo alios ſuſtentare nõ poteſt, ſed ipſummet in tanto verſatur diſcrimine, vt minimo ſtrepitu paueſcat, totumq; in ſe ipſo concutiatur.

Cum igitur Gallici Regni ſtatus de more mihi referendus ſit, explicandaq; ea, quæcunq; mihi triennii ſpatio, quo in Aula illa me continui, explorare licuit; vtriuſq; fortunę illius regni imaginem, quam veriſſime potero, exprimere conabor, neque res tanquam hiſtorice tractabo, ſed eas in ſimplicem commentariolum: aut diſcurſum redigam, eiuſq; magnitudinis cauſas, & cur in hęc inciderit pericula, perueſtigabo.

Hinc igitur exordiens, in memoriam reuoco, Galliæ regnum omnium conſenſu primum Chriſtianorum regnum ob dignitatem, potentiam, atque auctoritatem regis, à quo gubernatur, ha-

bitum semper fuisse: nam quo ad dignitatē, semper ab initio suo libertate gauisum est, neq; vnquam Ecclesię sese subiecit, vt olim Anglia, & modo regnum Neapolitanum, & alia regna Imperatoribus, vt Bohemia, & Polonia: præterea cæteris omnibus, quæ modo habeamus, antiquius est regnum: nam ante aduentum Christi quadringētesimo fere anno incepit, primumq; omnium à Romanorum, quibus parebat, iugo sese subtraxit: & ope atque consilio Ferramundi regis leges suas habuit, & ex seipso sese rexit, atq; tutatum est: Fuit quoq; primum interregna, quæ Christianam fidem susceperint, nempe sub Clodoueo rege octuaginta circiter annos post Ferramundum: proinde iure merito Sanctæ Ecclesiæ primogenitum dicitur: nam post Pontificem, qui caput est vniuersale nostræ religionis, & Rempub. Venetam, quę ab ortu suo in Christi lege permansit, nullus Princeps, Rexve aut Respublica gloriari potest, se ante Galliæ regnum Catholicam fidem cognouisse.

Francici regni libertas, & prærogatiua.

Christianæ fidei initiū.

Ad hanc prærogatiuam, qua nulla nobilior est, aut illustrior, alia superadditur, quod cum regnum hoc viribus, & fortuna auctum fuisset, primum fuit, quod propter Caroli cognomēto Magni merita gradu, dignitatesq; Imperatoria cohonestatum fuit, diuque maiestatem hanc, & hucusque nomen, ac titulum Christianissimi retinuit. Neque prętermittendum mihi videtur, quod à plerisque obseruatum est, ritum vngendorum regum, diuinitus tempore Hebræorum regum institutum (qui ritus à tribus, quatuorque Christianorum regibus vsurpatur, signumq; est ingentis prærogatiuæ) cepisse in Gallia mille abhinc annis: & adhuc non sine miraculo visitur apud Rhemos ampulla sacra, cuius liquore singuli reges inunguntur.

Imperatoria dignitas.

Vngendi mos paucorum regum.

His omnibus de causis inter Christianorum reges Galliæ rex primum dignitatis locum nullo aduersante semper obtinuit. Et quamquam sibi persuadet Hispaniæ rex, iure se de hac prærogatiua posse contendere: tamen nullum est illius Regnum, quod cum Galliæ regno aut nobilitatis splendore, aut antiquitatis fama, aut titulorum gloria comparari queat. De cuius potentia dubitandum non est, quia latissimum est, populis, armis, diuitiis supra cætera Europæ regna refertum, & magnas duodecim comprehendit prouincias, quasi totidem membra, quæ simul iuncta, virium robur sibi mutuo suppeditant. In meditullio, perinde atque in corde, iacet Prouincia Franciæ, quæ toti regno nomen præbet, & ab aliis decem circumdata, quasi coronatur. Quarum duæ, Normandia & Britannia terminantur Oceano, Languædocia, & Guienna Pyreneis montibus, Prouincia mediterraneo, Delphinatus Allobrogibus, Lugdunum, & Auernia Heluetiis, & Germanis, Burgundia Lotharingiis, & inferiori

Præcedentia Galliæ.

Situs amplitudo, & ad iuuandū & nocendum opportunitas.

Germaniæ, Campania, & Picardia adiacet Languædociæ, at Bononia, & Caletum Angliam respicit. Harum prouinciarum singulæ quondam proprium dominum habuere, qui Regem Franciæ superiorem cognoscebant, sed in præsentia omnes aut iure successionis, aut belli iure Coronæ adiunctæ sunt. Quæ res eius auctoritatem atque amplitudinem pedetentim adauxit.

Hæc omnia trans alpes possidet Corona Franciæ, sed cis alpes tenet reliquias quasdam Delphinatus, & Comitatus Prouinciæ, itemque Marchionatum Salutiarum: quæ eo fere modo quæsita fuere, quo assolent magni Principes, & dominationis cupidi, qui aliena occupandi libenter sibi iura prætexunt. Habet etiam in nouis Indiis, Brasiliam versus, loca quædam, sed quia incerta, paruique momenti, nullo alio respectu consideranda sunt, nisi vt in eas partes nauigandi ius retineatur, quod tamen adeo intermissum est, vt penitus abolitum ac desertum videatur.

Regnum Franciæ, vtpote in vmbilico Christianarum regionum collocatum, percommodum est, ac peropportunum ad potentiores quoslibet Principes, populosque bellicosiores pro arbitratu suo vexandos, atque affligendos: nam ab anteriore parte Italiam habet, à tergo Britanniam Insulam, dextrorsum Hispaniam, sinistrorsum Germaniam, & hinc Heluetios, illinc Belgas; præterea inter duo maria situm est, mediterraneum, & Oceanũ: ac proinde nullo negotio terra marique potest omnia omnium regum ac Principum consilia interturbare, iisve fauere. Et quod pertinet ad se ipsum, vndequaque tutissimum videtur, à natura & ab arte: nam ab Italia atq; Hispania montibus disterminatur, atque defenditur, ab Anglia, & remotioribus regnis mari diuiditur, à Belgio & Germania fluminibus; In omnibusque regionibus & limitibus regni arces munitissimas, atq; armorum, & tormentorum, rerumque omnium bellico vsui necessariarum toto regno vim ingentem habet, & ducibus, bellicæ scientiæ laude præclaris, abundat.

Francia munitur arte, & natura.

In arcibus exstruendis id potissimum adnotari Gallorum moris esse, eas cespite, ac cementis libentius ædificare, non solum quia ædificium minori sumptu erigitur, quam si mutus fieret, citiusque parantur, meliusque bellicis tormentis resistunt, & destructæ facilius instaurantur; sed etiam quia cum hominum industria nouos offensionis modos semper excogitet, quibus necesse est nouos defensionis modos opponere, facilius est cespititiam machinam immutare aut augere quacunq; ex parte quam murum adaptare, cuius partem, nisi toto diruto, nemo resarcire potest: vnde fit sæpenumero, vt inutiles & imperfectæ relinquantur muratæ arces.

Arcium exstruendarum mos notabilis.

Quoad

Quoad bellica tormenta, vnum ex multis mihi recensendum videtur. In Gallia illud hactenus magnæ curæ fuit, vt omnia tormenta ad communem formam, neque admodum magnam redigerentur, ne scilicet sint impedimento; rursus ne in paruam formam construerentur, quia inutilia euaderent, sed esse ea mediocria voluerunt, iustæque mensuræ omnia, vt idem globus, eademque pulueris quantitas æque cunctis explodendis idonea sit, iisdemque instrumentis possint moueri, conduci, & tractari queant: quæ res vtilissima comperta est non minus in oppidis, quam in ipsis exercitibus, quia quoties globus idem cunctis tormentis accommodatur, tollitur omnis confusio, quæ in iis præparandis, atque tractandis exoritur; & quoties tormentum aliquod corrumpitur, eius globi vsus non admittitur, & instrumenta, quæ vni tormento deseruiunt, omnibus adaptantur, ꝙ æqualia sint pondere, vel parum inter se differant, & eodem loco possint conduci & substitui. Aliud non contemnendum Gallorum inuentum fuit circa huiusmodi tormenta, quod in eo foramine, vnde ignis immittitur, ferrum quadrilaterum apponũt, ne ea pars ab igne corrumpatur, quemadmodum ærea, quæ paucis ictibus facilius labefactatur, & quia cum foramen latius est, ignis exhalat, neque ictus fit validus, remanetque tormentum inutile: neque enim optimi generis tormentum habendum est, quod quotidie ad centum, vel saltem octuaginta ictus faciendos non sufficit. Illud tamen notandum, huiusmodi talum ferreum in iis tormentis, quæ mari feruntur, minus opportunam fore, quia rubigo illum exederet, quã salsedo marinæ aquæ paritura esset: sed terra vtilissimus compertus est, quia paucis tormentis maior oppugnatio fieri potest. Quæ cuncta industriæ inuenta, addita situi Galliæ natura munito, regnum illud potentissimũ reddunt, tutumque cum in se tutando, tùm in hoste lacessendo: cuius rei plurima domi forisque extant indicia, quia nulla fere pars est orbis terrarum, quæ Gallicis armis quassata non fuerit. Vtque omittamus antiquiora, quo tempore natio illa vini appetitione allecta, in Italiam populariter irrupit, Romanorumque magnitudinem in summum adduxit periculum, totque alibi admiranda gessit: recentioribus temporibus Carolus Magnus illius regni robore adeo potens extitit, vt Germaniam, Saxoniam, Bauariam subiugauerit, Hispaniam aduersus Saracenos domuerit, Longobardorum regnum euerterit, maiorem, pulchrioremque Italiæ partem sibi vindicauerit, & posteris suis dimidiam pene Europam reliquerit. Memorabilis fuit Hierosolymitana expeditio in Concilio Claramontano suscepta, & à populis illis priuato sumptu perfecta, tanto animorum consensu & constantia, tantaque virtute, vt omnium expeditionũ, quę

Gallorum res gestæ præclaræ vbique.

cunque historiis celebrantur, gloriam superauerit. Experta quoque est Græcia, itidemq; Asia Gallorum arma, cum Byzantium captum fuit, quo in bello fœderata Respubl. Veneta plurimam & gloriam, & dominationem adepta est. Africa quoq; & Ægyptus Gallicam virtutem sensit, viuente Ludouico Sexto, qui etsi in eo conflictu captus est, tamen Tunetanus Rex tributi quadragenū millium aureorum quotannis soluendi conditiones accepit: iisdemque temporibus Rex Carolus Andegauensis regna Siciliæ, & Neapolis, cum ea Italiæ parte, quę nunquam antea in potestate Gallorum fuerat, acquisiuit, eiusque successores ad Hungariam transiuerunt, vbi multos annos regnauere: post hæc auorū nostrorum memoria Carolus octauus terribili fortunæ cursu, paruoque temporis interuallo magna terrarum spatia cis alpes occupauit: ex quo principio successores ipsius illecti fuere ad Italiam denuo subiugandam: quæ illecebra, atque cupiditas ad Regem Ludouicum, Regem Franciscum, & ad Regem Henricum per tot victoriarum cladiumque cumulum peruasit.

Bella passiua Galliæ.

Quod vero pertinet ad sui tutelam, atque defensam; nunquā, postquam Franciæ regni libertas viget, contigit, vt pręter quam ab Anglis, vinceretur a quoquam. Hi siquidem in regni visceribus diuturnum, atque perpetuum bellum gerentes, magnam illius partem occupauere, sed hæc victoria cito iis ablata est, non modo receptis iis, quæ vi ceperant, sed etiam debellatis prouinciis Normandiæ, atque Guiennæ, antiquo regum Angliæ patrimonio, vnde odium indelebile inter illas nationes originem duxit. Verum quia præcipua regnorum amplitudo, atque potentia in ipsis hominibus collocata est, vtpote in quorum virtute, atq; industria magis consistunt omnes imperii offensæ, atque defensę, quam in armis, atque tormentis bellicis; breuiter de moribus, numero, dotibus Gallorum, & cur ad tantam existimationem deuenerint, enarrabo.

Populi, qui Franciam incolunt, numerosissimi sunt, quia ducentæ & forte plures sunt ciuitates, quæ Episcopum suum habēt, alia oppida, municipia, villæ innumeræ sunt, omniaq; loca frequentantur mirandum in modum, & Parisiis tantum communiter sexies centena circiter hominum millia esse putantur.

Status Frāciæ tres.

Tres sunt in Gallia potissimę hominum conditiones, vnde totidem status ordines resultant. Alter Clero constat: alter Nobilibus: tertius peculiari nomine caret, quia ex diuersis hominum generibus, ac professionibus componitur, ideoque vocandus videtur generalis populi status.

Clerus etsi multos tertii status, multosque aduenas, qui vel propter obsequia Coronæ præstita, vel ex peculiari regis priuilegio ad regni beneficia admittuntur, comprehendit: tamē maior

vis in Nobilibus consistit; quia secundo & tertio geniti filii Principum, & Dominorum, cum in patrimonio, ꝙ ad maiorem natu vtplurimum spectat, minimam habeant facultatem, Ecclesiasticam vitam ineunt, vt eodem momento diuitias & existimationem acquirant. Nobiles autem ij intelliguntur, qui Regi nihil vectigalis pendunt, sed tantummodo suo corpore ad bellum ꝓficisci tenentur. Inter quos ij Principes, qui regis consanguinei sunt, maioris momenti habentur, quam cæteri, etiamsi nonnemo illorum ob paupertatem splendorem tantæ fortunæ parem exhibere non potest. Hi consanguinei Regis multi esse solebant ab annis octuaginta: etenim Aurelianensis Domus, Angulensis, Andegauensis, Burgundiæ, Alausonia, Borbonia, quæ Vandomiam, Mompelieri, & Surioni complectitur; omnes vel regiam Coronam obtinuere, vel iam defecere, solaque in præsens remanet domus Borbonia, quæ olim erat vltima, sed modo bono suo fato prima, & successioni proximior facta est: proinde in summam creuit amplitudinem. Domus huius in præsentia columen caputque est rex Nauarriæ, etsi eos habet defectus, de quibus dicemus, vbi ad Principes & Aulam describendam peruenerimus.

Nobilium priuilegia, & status.

Popularis status comprehendit homines literatos, qui à longis vestibus denominantur, mercatores, artifices, plebeios & rusticos. Inter homines longarum vestium, quicunque Præsidentis, vel Consiliarii, vel similem locum habet, is Nobilis intelligitur, & priuilegiis munitur, & quoad vixerit, nobilitate fruitur.

Popularis status.

Mercatores, quia pecuniam possident, hisce temporibus plurimum gratia valent, verum nulla gaudent prærogatiua, ac dignitate: quoniam omnis lucri auida professio nobilitatem in eo regno maculat; Ideo hic etiam hominum ordo cum plebe ac populo minuto copulatur, soluitque grauamina, sicuti ignobiles ac rustici consueuere: quorum ordo magis, quam cæteri, opprimitur non minus à Rege, quam à Nobilibus, solebatque Maximilianus Imperator dictitare, Franciæ Regem asinorum esse Regem, quoniam populus eius omnia onera absque vlla refragatione portaret. Omnes hi tres status ad varios vsus in regni beneficium applicantur.

Maximiliani dictum.

Vtque primum de statu populi nonnihil dicamus: hic quatuor præcipua officia in manibus suis habet, vel quia lex, vel antiqua consuetudo ita præscribit, vel quia Nobilibus honestum non videtur in huiusmodi immiscere sese negotiis. Primum officiū est supremi Cancellarii, qui ad omnia Consilia admittitur, penes quem magnum est sigillum, & sine cuius suffragio nihil ardui deliberatur, aut decernitur, quod si decernitur, execu-

Officia popularium præcipua.

tioni non demandatur. Alterum eſt Secretariorum, quibus, iuxta peculiare ipſorum munus, negotiorum expediendorum cura & cuſtodia ſcripturarum, rerumque arcanarum committitur. Tertium eſt Præſidentum; Conſiliariorum, Iudicum, Aduocatorum, aliorumque, quibus cura per totum regnum iuſtitiæ rerumque tam ciuilium, quam criminalium iniuncta eſt.

Quartum eſt Theſaurariorum, exactorum, & recuperatorum generalium penes quos omnis eſt adminiſtratio redituum, aulæque expenſarum. Quamobrem cum in poteſtate populi hæc officia remaneant, quibuſcum exiſtimatio & diuitiæ parãtur, cumque horum duo ſemper obueniant hominibus literatis, hoc eſt, munera Magni Cancellarii, & Iuſtitiæ, quod ampliſſimum vbique eſt: omnes parentes ad literarum ſtudia filios ſuos alliciunt, & hinc tantus eſt ſcholaſticorum in Gallia numerus, quorum ſimilis in nullo regnorum Chriſtianorum reperitur, & ſolæ Lutetiæ Pariſiorum quindecim mille ſtudioſos habet. Quin etiam haud pridem Principes incepere filios ſuos in literis educare, præſertim ſecundo & tertio genitos, non vt ad hæc exercitia applicentur, ſed vt ad Eccleſiaſtica munia euadant idonei: quandoquidem iam aliqua modo ratio habetur, ne Epiſcopatus in rudes, & literarum imperitos homines conferantur. Quæ res vtinam antehac effecta fuiſſet; melius ſeſe Chriſtiana Reſpublica haberet.

Vnde ſtudioſorum numerus in Gallia.

Gubernatio Reipublicæ tota eſt in manu Nobilium, atque Prælatorum. Prælati conſilium ſuum ſolummodo interponunt, ſed oneribus immunes conſulta minime exequuntur; Nobiles vero in vtroque operam ſuam præſtant: Imo ſæpe conſenſerunt, Prælatis omnem conſultationis honorẽ cedere, gnari, ſibi executionis pondus ingruere. Id autem omnibus percommode cõtingit: quia Nobiles, qui vtplurimum non affluunt diuitiis, ſi in aula commorentur, vbi rerum omnium ſumma penuria eſt, per hanc occaſionem abſentes abſtinent à nimio ſumptu, quẽ alioquin facerent in equis, famulis, veſtibus, aliiſq; rebus, domumque ſuam reuertuntur: in ſuis autem caſtellis priuatam vitã ducentes, paruo contenti eſſe poſſunt, cũ domi neq; famulitii ſplẽdor, neque conuiuia, neque equorum precia magna, vel alia vitę aulicæ conſueta requirantur. Idcirco receptum eſt, vt quartã anni partem vnuſquiſque teneatur Regi obſequia præſtare: reliquum autem temporis quilibet domi ſuæ degere poteſt, & ſumptibus ita parcere, vt trium menſium futurorũ ſplendorẽ pro dignitate tueri queat. Verum apud Prælatos hic reſpectus diſpendiorũ non attẽditur, quia, quo ad familiam ſuã, & veſtes eundẽ, vbicunq; degerint, ſumptũ faciunt, & quamuis in aula carior eſt annona, tamen ſpes opũ acquirendarũ, & autoritatis augendæ,

Hactenus nobilitas neglexit ſtudia.

dum penes Regem viuunt, non permittit, vt ad hoc minimum damnum animum aduertant: & plerique etiamsi in loco suæ prælaturæ residere vellent, vt ex vltimis decretis tenentur, euocantur cito, nempe quod Aula ipsorum præsentia egeat, ac præsertim eorum, qui apud Principem aliquem legatione functi sint.

Proprium Nobilium exercitium, ac professio, vnde præcipua est Regis, ac populi Maiestas, est Militia, quæ duplicis est generis, maritima, terrestris. Illius haud multa ratio habenda est, quia cum nauibus, nautis, nauticæque rei peritis hominibus destituatur, nunquam eas vires nacta est, vt offendendo hosti egregie responsura esset, ideoque post Regem Franciscum Primum inualuit consuetudo, vt Turcicæ classis ope Galli Reges vtantur. Ad regni nihilominus defensam nunquam peregrinis auxiliis opus fuit, quia nonnunquam in mari Oceano ducentæ naues in vnum corpus redigi potuere, & in mari Prouinciæ quadraginta triremes aliquando fuerunt instructæ: quæ in præsens solummodo sex: hę vero triremes nonnunquam in Oceanum quoque translatæ sunt, sed magis vt in Scotiam vectores traiicerentur, quam ad Principem aliquem in officio continendum, vel simili de causa. Verum potissimus Gallicæ militiæ neruus in terrestribus copiis consistit, magisque in equitibus, quam in peditibus, quia commoditas conscribendorum peditum Heluetiorum, ac Germanorum equitatui addidit existimationem, præterquā quod plebi, ac rusticis regni minus libenter arma tractanda committuntur. Equites vero sicuti quondam omnes nobilitate insigniebantur, ita audentiores, magnaque erant præditi virtute: verum in præsens omni hominum genere mixtus, & duplicis generis est equitatus, alter stipendiarius, alter ex debito. Hic communiter appellatur Arierbanda, & complectitur nobiles, qui ipsimet Regi debent militiam, statuto equorum numero, iuxta feudi proportionem: quoniam vero nobilium frequens est multitudo, idcirco hi equites multi sunt, essentque plures, ac meliores, nisi feudatariorum obstaret auaritia, quibus satis est in lustrationibus duos tresve equos ostendere, siue ii boni sint, siue non: nam meliores equi inter stipendiariorum collocantur, non inter feudatariorum equos. Verum tota vis militiæ consistit in cataphractis & sagittariis equitibus (vulgo Arcieri:) nam etsi omne genus hominum miscetur, tamen milites egregii sunt, armis & equis optime instructi: etsi enim regnum equitia ad bellum non alit, tamen aliunde vel maximo impendio petuntur. Cataphracti equites duos ostendunt equos, qui non vt nostrates stigmate notantur.

Militia Frãcia qualis.

Cataphractorum copiæ aliæ constant numero quinquageno, aliæ centeno. Hæ à Marschallo, siue à Principe aliquo ducuntur. Singulæ præter Ducem quatuor habent Officiales, Locumtenentem, Vexilliferum, Guidonem, Foterium: qui omnes, præter quam merent cataphractorum stipendium, qui soluitur quadringentis Fran-

Stipendia militum.

chis,separatum habent stipendium,hoc est,Locumtenens Franchos octingentos,Vexillifer sexcentos,Guido quadringentos: Duces vero,siue Forerii inæqualia stipendia exigunt, sed nemo minus, quam 200. Franchos,præter suum cataphracti locum. Vna cum cataphractis sagittarii computantur, qui equites leuis armaturæ sunt, vtunturque in anteriore ephippii parte sclopeto; quæ quidem res maiori est impedimento,quam fructui. Hi duplo plures sunt, quam cataphracti,dimidium stipendii,quod diximus,merentur,vnum equum ostendunt,& cataphractorum Dux etiam hos ducit. Cataphractorum numerus nunquam maior fuit, quam trium millium: sagittarii vero quater mille quingenti sunt, etsi modo ob nimium sumptum minor est numerus:neque in tota Gallia alius est equitatus, exceptis aulicis regiis,qui suum Ducem habent,& 500. fere sunt, plurimique aduenæ.

Quod ad peditatum,vastatores octo,vel nouem mille sunt, gens apta laboribus, & ærumnis, & quæ naturam Hispanorum præ se fert,hæcque cæteris melior putatur: in aliis quoque regni partibus deligi possent optimi pedites, vtpote cum 30. abhinc annis continuò vexati fuerint. Et Rex Ludouicus X I.legiones conscripsit,post quem etiam Franciscus I.quadraginta vel quinquaginta millia militum erudire cogitabat,ne semper Heluetiorum quasi tributarius foret: verum ex decreto trium statuum cogitatio hæc retractata fuit, neque aliis permissum, vt in armorum tractatione sese exerceant, quam nobilibus:causæ multæ redduntur,inter quas potissima ea est, quod si plebs armis se instructam cerneret,contra proceres insurgeret,cum propter inuidiam,tum propter onera,quæ patitur, cumque à magistratibus compesci nequeat,artes negligeret, & agriculturam omitteret maximo omnium detrimento,latrocinaretur, demum regnum totum confunderet:cum experientia doceat,quoties plebeius aliquis in militiam nomen dedit, protinus eum insolescere, & domi suæ velle imperare, ac parentibus, fratribus, & cunctis dominari. Sed hæc statuum decreta locum non haberent, si quis Regum sibi vellet satisfacere.

Peditatus nullus Gallicus quare.

Quo ad Duces,in regno Galliæ nunquam desideratus est eorum numerus propter excellentem multorum & virtutem, & experientiam,atque fortunam: Inter hos modo præcipuus est Dux Guisius, qui non solum virtute, ac fama cæteris anteit viuentibus, sed plerisque etiam præteritorum excellit: post quem insigniores sunt Dux Humenæ, Dux Humalæ, Marchio Bosii, qui omnes ipsum Ducem sequuntur,vt etiam Dux Namur, Comes Saligni, Eques Humalæ, omnes eius consanguinei, & iuuenes expectationis egregiæ: Inter priuatos Nobiles eminet Dominus de Sciatra, & Dominus Sancti Poli,& Dominus Vinse:qui eundem vltimo bello secuti sunt. Prolixum foret cæterorum quoque mentionem facere.

Ex

Ex illis, qui factionem potius, quam causam Regis Nauarriæ sectantur, præcipuus est Vicecomes Turenæ diues viginti quinque millium in reditibus, Dux Buleonis, Princeps Comitum, Comes Soessonii filius Principissæ Condensis: qui spe ducendæ in vxorem sororis Regis Nauarriæ illas partes secutus est, nō sine maximo multorum dolore. Item Dominus de Sciatilone, & Domini de Aldigheria, audaces viri, sed opibus destituti.

Inter eos, qui neutram partem adhuc sequuntur, numerantur sex Marschalli, viri omnes summæ virtutis, & experientiæ: item dominus de Sciapella Vrsinus dux veteranus, magnique nominis ob ingenii sui acumen, & diuturnam bellicæ rei experientiam: Dominus de Sauigny, Dominus de Mandelot, innumerique alii inter eximios Duces annumerandi.

Gallorum virtus.

Hoc militum genere præteriti Galliæ Reges non solum potuere dominationis suæ limites dilatare, atque defendere à Principibus vicinis atque longinquis, sed etiam armorum suorum vim transferre in Asiam, & Africam, Germaniam oppugnare, Hungariam, Hispaniam, in Italiam descendere, totumque orbem concutere. Nam Galli natura feri sunt, atque superbi, & in rebus tentandis animosi, in prosperis intolerandi, in suis commodis augendis assidui, in alienis negligentes, & in re bellica sæpe promissa fallentes: quandoquidem hæc apud illos viguit opinio, vbi commodum adest, ibi quoque adesse honestatem atque maiestatem: soletque prouerbio vsurpari, multisque historiis traditum est; Habeas Gallum amicum, sed vicinum nequaquam, si fieri potest: & veteres de moribus huius gentis scribentes, testatum reliquere, eos principio belli plus quam viros esse, in fine minus quàm fœminas. Idcirco considerandum est, in bello principia prospera tanti esse momēti, vt sæpe in iis totum consistat, omnisque in principio aduersitas magnas secum trahat calamitates: proinde Galli adeo feroces, ac terribiles habentur, vt ipsos lacessere periculosum sit: admodum quoque difficile creditur esse, primum illum furorem, vnde superbiunt, & audent, detinere, ac temperare.

Principia belli timenda magis.

Hæc sunt, quæ de numero, ac moribus Gallorum, deque vtilitate, quam ex tribus Ordinibus Regni Corona sentit, explicanda duxi. Porro donec concordes in vnum consenserunt, & singuli absque inuidia commodum publicum pro virili curauerunt, Regem adiuuantes alii Consilio, alii patrimoniis, alii corporibus suis, regnum illud inuictum, cunctisque gentibus formidandum effecerunt. Verum posteaquam pestifera hæc sectarum lues Clerum & Nobilitatem disgregauit, nobilesque inter se distraxit in varias partes; populum vero vndique discordantem reddidit; cuncta euersa fuere maximo Reipublicæ, ac præsertim Regis incommodo, vt suo loco dicetur.

Discordia magnæ res dilabuntur.

Hactenus de Regni Galliæ dotibus, deque populorum moribus disseruimus, reliquum modo est, vt de annona ac reditibus aliquid attingamus.

Fœcunditas Galliæ.

Gallia rebus omnibus vitæ hominum necessariis abundare, opumque ditissima semper habita est: nam cum in medio fere nobilioris partis totius orbis, Europæ scilicet, collocata sit, cœlo fruitur valde temperato, benigno, frigoribus nimiis Germaniæ, itemque Hispaniæ caloribus expertæ: aer, etsi ventosus, tamen saluber est, neque grauis est, & palustribus humoribus infectus, vicinus Belgicus: regio amœna est, iucunda aspectu, fluminibus irrigua, iisque nauigationi opportunis: asperitate montium caret, nisi in extremitate finium regni, sed mediotenus planicies, & colles fertilitate, atque cultura insignes visuntur, tantoque frugum, vini, lini, canabis, glasti, aliarumque rerum prouentu felices, vt non modo regni vsui satisfaciant, sed exportentur etiam in Hispaniam, in Portugalliam, in Flandriam, in Angliam, Syriam, Daniam, inque alias longinquiores etiam regiones. Idcirco quamuis auri atque argenti fodinis, secus atque Germania, & Hispania, careat; attamen in Gallia nunqam deest pecuniarum copia ex aliis regionibus aduecta: nam Portugallia nunquam suum aurum & argentum negauit Galliæ: ex Hispania quoque multum aduehitur, etsi edicta vetant, sed vtilitas & vsura quindecim & viginti pro centenario efficit, vt afferatur; & memoria teneo, etsi cum Rege Catholico bellum gereretur, tamen commercium cum Gallis, itidemque cum Anglis, & Hispanis non cessauisse eorum populorum necessitatem, qua coguntur industria sibi victum parare.

Quamobrem admirandum non est, si belli tempore non solum in Italia, sed etiam in ipso illo Regno militum stipendia non aliis, quam monetis Hispanicis exsoluta fuere. Ob hanc rerum omnium copiam credunt plerique, ex terræ fructibus colligi pretium circiter quindecim millionum aureorum: quorum sex Ecclesiasticorum sunt, sesquialter Regii patrimonii, reliqui Principum, Baronum, aliorumque, qui possessiones & reditus habent: adeo vt clerus duas quintas partes regni habeat in suis reditibus: sed Rex præter suum dominium, quod est ordinarius Coronæ reditus, qui modo magna ex parte distractus, aut oppignoratus est, ex portoriis, & impositionibus, quæ iam ordinariæ factæ sunt, & ex cleri decimis, quæ bis saltem quotannis imponuntur, colligit quatuor milliones cum dimidio, sicque in summa milliones sex ordinarios accipit, longeque plus acciperet, si portoria locarentur, prout facimus in Italia: sed ibi hæc non seruatur consuetudo, quia indigenæ hanc rem negligunt, & aduenæ verentur id proponere, ne à populis male tractentur, sicque omnia nomine regio exiguntur.

Regij reditus.

Quare

Quare præter omnium Thesaurariorum, & exactorum salaria, & præter fraudem eorum, qui vectigalibus non satisfaciunt, communis est opinio, Regem magna ex parte redituum suorum defraudari: reliqui expenduntur in rebus aulicis, & ministris Iustitiæ sustentandis, nec non in stipendiis equitum, & sagittariorum, item in præsidiis arcium, ac munitionibus, in triremibus, cæterisque nauibus ad regni custodiam armatis: & hæ sunt Regni expensæ ordinariæ, suntque aliæ innumeræ extraordinariæ, sed continuæ. Adeo vt à Rege Francisco Primo, qui vnum millionem auri reliquit, ad hæc vsque tempora nihil vnquam accumulari potuerit: sed in extraordinariis belli, rerumve aliarum necessitatibus semper inuenta est pecunia vel augendo taleas, vel decimas cleri multiplicando, vel mutuo accipiendo à ciuitatibus, quæ cæteroquin libertate fruuntur: adeo vt Corona in præsens debeat quindecim auri milliones, computatis bonis Regii Dominii, quæ oppignorata sunt: & hæc causa est, cur modo impensæ, quoad fieri potest, subducantur, & pecunia congregetur, vt his oneribus Regnum eximatur: quæ res exitum sortitura speratur, si pax perdurauerit. Et hæc, quo ad dignitatem atque potentiam Regni Galliæ, dicta sufficiant.

Verumenimuero, quod spectat ad eorum, qui regnum administrant, autoritatem (hoc autem tertium fuit dissertationis nostræ caput) amplissimum hoc, ac potentissimum, omnibusque diuitiis, & opibus affluentissimum regnum totum ab vnius arbitrio Regis dependet, qui naturalis est Princeps, cui populi obtemperant, & cuius absoluta super omnes est autoritas.

Est autem Galliæ Rex naturalis Princeps, antiquo ex stirpe oriundus, & mille ab hinc annis in eo regno iura successionis agnoscens: in regnum non succedit electione populorum, ideoque eorum fauorem non ambit, neque tyrannidem occupat, sed naturæ ordine, quia filius est natu maior, vel quia consanguineus est, gubernacula capit, exclusis semper extra matrimonium natis, & fœminis: succedit enim primogenitus; sin minus, sanguine coniunctior, quia regnum diuisionem non patitur, sed vni debetur: & hic mos non solum in regno Galliæ, sed in domibus magnatum receptus est, vt primogenitus totam capiat hæreditatem, cæteri vero tantum habeant, quantum vitæ sustentandæ satis sit, iuxta eorum merita: quæ res dignitatem Statuum, opesq; conseruat: alioquin si patrimonia in capita diuiderentur quod fit in Germania, cito ad nihilum redigerentur. Ideo dixit sanctus Bernardus, ex tribus vitæ humanæ statibus expedire, vt Principes & Domini per stirpes & per primogenituram sibi succedant; Ciues & ii, qui mechanicas non exercent, per capita: plebeii vero, & rustici vt in commune viuant.

Naturales tantum filii in Gallia nunquam ad paternam successionem admittuntur, nisi ex gratia: imo lege vetitum est, bastardorum

aliquam

aliquam rationem haberi (de maribus intelligo) & nihili vnquam habiti sunt, postquam Caroli Magni linea defecit, nisi in præsens, cum in viuis est bastardus Aurelianensis filius Henrici Regis ex fœmina Aurelianensi, à qua denominatur, ætatis viginti annorum.

Salica lex.

Consuetudines longo vsu legis habent vigorem: sed & hæc, & lex etiam Salica omnino fœminas excludit ex regni successione: ideo fit: vt Rex Galliæ semper Gallus sit, neque alterius nationis esse possit; neque enim vnquam ibi accidit, quod sæpe in regnis aliis, vt scilicet Rex creetur, qui ex natione sit odio habita, atque peregrina, quemadmodum Hispaniæ regnum ad Belgas deuenit, Neapolis & Sicilia ad Hispanos: ex qua re accidit, vt nullum in toto mundo regnum sit, in quo multi Principes ius non habeant quod bellis, & studio partium sustentare contendunt: adeo vt regna in se ipsis diuisa sæpe plurimorum præda fiant. Quæ sola res effecit, vt in Italiam tot arma, totque morum varietates irrepserint. Verum Francia ab huiusmodi calamitate immunis existit, quia, exclusis fœminis, omnia excluduntur iura, quæ ad illud regnum adipiscendum peregrini possunt obtendere.

Hi respectus radices sunt, & fundamentum amoris, atque obedientiæ populorum, quia regio imperio assuefacti nullam aliam curant formam Reipublicæ: cumque se in eiusmodi fortuna ortos esse cognoscant, vt omnino vni Regi parere debeant, libenter parent ei, qui ad imperandum natus nulla fraude, nullaque vi imperium occupauerit: proinde suspicione aduersus subditos ille nunquam ducitur, sed eos ad sui maiorem gloriam conseruat, atque tuetur.

Rex familiaris cum subditis.

Hinc etiam fit, vt Rex Galliæ cum suis subditis adeo familiaris existat, vt tanquam socios eos tractet, neque à sua præsentia quisquam repellatur: adeo vt etiam Lachæi, vilissima gens, in intimum Regis cubiculum penetrare audeat, cunctaque introspicere, & audire. Quod si aliquid ardui agendum est, inter multitudinem agendum, & submissa voce loquendum est ne vulgus audiat: hæc autem familiaritas, etsi nationem insolentem, atque arrogantem efficit, eam tamen fidelem etiam erga suum Principem facit, atque obsequentem. Sed quod magis fidem, amoremque populorum conseruat, est vtilitatis spes: nam cum ad Regem Galliæ pertineat distributio tot graduum, officiorum, magistratuum, totque Ecclesiasticorum bonorum, tot pensionum, tot munerum, tot denique honorum, & commodorum, qui in eo regno propemodum infiniti sunt, omnia inter Gallos partitur: neque contingit in Gallia, quod in cæteris regnis, præsertim in Neapolitano accidit, vt populi male contenti, & in omnium rerum desperatione viuant, quoniam munera, & honores, qui distribuendi erant inter Regnicolas, omnes in peregrinos homines conferantur. Et quanquam Rex Galliæ aliquem Italum, alteriusque nationis hominem beneficiis afficit, ii tamen pauci sunt,

Infelicitas regni Neap.

omnisque

omnisque fauor inde oritur, quod is de Corona benemeritus sit. Idcirco in Gallia inaudita res est, populos ad alium Principem defecisse, & rarissimi fuere tumultus, neque scitur alius quam hic postremo factus: pauci Galli proscribuntur: pauci aliis Principibus seruiunt: verum omnes regem suum amant, & quasi adorant, omnes rem, vitamque pro ipso libenter paciscuntur, omnes suas postponunt commoditates laboribus, voluptates periculis, quietem molestiis, alii vt partibus satisfaciant suis, alii vt sui laudabile præbeant exemplum, alii propter consequenda præmia. Quocirca quemadmodum rex ab omnibus diligitur, coliturque, ita supremam & absolutam in regno suo obtinet auctoritatem: Etenim ab eius arbitrio solo omnis & belli & pacis deliberatio, omnes grauaminum impositiones, ac tributa, beneficiorum indulta, munerum, magistratuum, gubernationum distributiones toto regno dependent, vtq; sermonem meum in compendium redigam rex cognoscitur tanquam verus Monarcha, solusque omnium dominus, nullusque est tantæ auctoritatis Consilium, aut magistratus, qui eius actionibus modum queat præscribere, neque in toto regno vllus est Princeps aut dominus, qui eiusdem voluntati audeat obsistere: nam omnes consanguinei regis, aliique proceres, si cum rege comparentur, pauperes adeo sunt, paruæque auctoritatis, vt si contra ipsum insultarent, nullos asseclas habituri essent: sunt autem pauperes, qui omnes alicuius momenti ditiones, atque opes variis temporibus ad Coronam deuolutæ sunt vel ob marium defectum, vt Prouincia, Andegauium, Beri, Alanson, Ghienna, Britannia, aliæque ditiones, vel quia eæ domus ad regnum vocatæ sunt, vt domus Aurelianensis, Angolensis, & ante has Valesia, vel iure fisci, vt ditio Borbonii tempore Ludouici Vndecimi, & Regis Francisci primi. Habent autem parum auctoritatis, quia nemo Principum in regno iurisdictionem habet in populos, excepto vno rege & quamquam audimus nomina Ducis Aurelianensis, vel Ducis Andegauensis: nihilominus titulo tantum, & reditibus fruuntur: cæterum solus rex imperat. Quod pertinet ad arcanum Consilium, ad id pauci admittuntur, iique ex charioribus, magisque intimis: aliquando etiam vnus tantum præficitur, vt tempore Regis Henrici Comes stabuli, & tempore Francisci Primi Cardinalis Lotharingius. Hoc Consilium à Rege Francisco Primo inceptum est, quod is à pluribus Consiliariis abhorreret, primusque fuit Regum Galliæ, qui ex sua sententia Rempublicam administraret: hoc autem Consilium tunc ab eo conuocabatur, cum aut mane surgeret, aliaue ad corpus facientia curaret, siquidem interim cum iis per otiosas illas horas de negotiis arduis deliberabat: quod Consilium continuauere successores, quamquam mutato stylo, & ordinarium Consilium factum est, in quod præcipui tantum viri admittuntur: Ad priuatum autem Consilium, in quo ardua tantum agitabantur, ea tantum

In Gallia vnicus hactenus tumultus.

Regis potentia.

Principes consanguinei Regis.

Consilia duo & quæ.

reiiciun-

reiiciuntur, quæ iuxta regni con .itutiones modificanda sunt, vel ea, quibus Rex vitandi tædii causa sese exonerat. Illud igitur Consilium (degli Affari dictum) auctoritatis est absolutæ, hoc autem priuatum Consilium ordinariæ: Idcirco accidit interdum, vt Parlamenta, quæ in rebus iustitiæ, atque legum supremam habent auctoritatem præsertim Parisiense, Consilii priuati decreta moderentur, interpretentur, & nonnunquam penitus reprobent: at in altero arcaniore Consilio nemo audet quidquam innouare.

Assemblea quid.

Quod si vlla in Gallia auctoritas potestati regiæ modum potest imponere, ea quidem est omnium trium statuum Assemblea, quæ totum regni corpus repræsentat, vt est in Anglia, & in Scotia Generale Parlamentum, & in Germania Dieta: Solebat autem quotannis congregari, cum aliquid arduum tractandum foret, & hoc modo congregabatur.

Quælibet Prouincia atq; ciuitas certos deputabat homines, qui tres Regni ordines referrent, alii Clerum, alii Nobilitatem, alii Populum: Hi omnes coram Rege conueniebant, vbi tanquam in publico, ac libero auditorio, & in supremo quodam Consilio populorum grauamina audiebantur, principum controuersiæ, regni necessitates, & pro rerum occasionibus decernebatur de pecunia paranda, de militibus conscribendis, de augendis siue minuendis oneribus, ac grauaminibus, de militum abusibus corrigendis, de iustitiæ & morum reformatione, fratribus ac filiis regis parte assignanda, defectibus Reipublicæ emendandis, de nouo rege designando, quando Rex est minor, demum de omnibus rebus necessariis ad regni conseruationem, atque tranquillitatem: Et quidquid in eo Conuentu decernebatur, legis habebat vigorem, neque modo populos obligabat, sed ipsum regem: hoc autem Consilium (il fare de gli Stati) vocabatur. Quæ res ab antiquis Regibus facile tolerabatur, quo tempore nondum mundus in ambitione atque superbia immersus erat, æstimabaturque rege dignius, artibus modestiæ, & æquitatis populos regere, quam vi, vt nunc, regnum amplificare. Verum vbi rara illa Regum virtus defecit, & cuique sua libido imperauit, hæc consuetudo congregandorum statuum abolita est, vt paulatim hoc iugum semoueretur, & regnante Ludouico Vndecimo perduelliones reus habebatur, quisquis de eo Consilio restituendo verbum fecisset: solebatque Rex ille vsurpare, se ex ephebis iam excessisse, neque tutoris egere: & ab eo tempore nunquam status congregati fuere secundum veterem modum, nisi bis: primo, cum anno millesimo quadringentesimo octuagesimo tertio Carolus Octauus in Coronam successit, nam cum minor esset, regni gubernatio ordinanda erat: iterum quoque anno præterito millesimo quingentesimo sexagesimo primo conuocati fuere status viuente Rege Francisco Secundo ex Consilio Cardinalis Lotharingii ob eas causas, quas deinde narrabo: mortuo

Assemblea desuetudo.

Nota scriptura huius tempora.

autem

autem eo Rege, successit hic, quē habemus, tenera ætate, & eiusmodi Assemblea repetita est: Ex qua re, quoniam tanta confusio emanauit, quantus olim solebat ordo, & commodum publicum induci, ideo credendum est, fore, vt omnino hic mos obsolescat, & Regis auctoritas quotidie adaugeatur.

Hæc sunt fundamenta, & columnæ, quibus hactenus machina regni Franciæ incubuit, atque innixa est: nam imperii latitudo, vrbium frequentia, prouinciarum numerus, situs natura munitus, limitum securitas, populorum, ac militum multitudo, suprema regum auctoritas, præcipuæ causæ sunt, cur Regnum illud tamdiu perstiterit, tot bella tanta sua gloria perfecerit, tantam nominis existimationem & imperiū parauerit, amicos seruauerit, hostes perterruerit, & per hæc nostra tempora habitum fuerit oppressorum hominum refugium: posset autē adhuc eiusmodi res, ac maiora efficere, nisi ea contigissent incommoda, de quibus postmodum sermo instituetur: quæ quidem incommoda eam virtutem debilitant, in qua omnis gloria, atque amplitudo imperii illius sita atque stabilita erat.

Mutatio regnis periculosa.

Igitur de defectibus atque turbis Galliæ dicendum mihi est, de rebus, inquam, grauissimis, momentique maximi: Etenim si, quod ratio & experientia ostendit, verum est, omnem mutationem in regnis atq; imperiis semper esse periculosam, certe imperium illud nunquam in maiore versatum est periculo, quam modo versatur, cum eodem pene temporis momento mutatio conspecta fuerit magna, non solum in capite, sed etiam in membris præcipuis, inque toto corpore. In capite, quia Rex obiit, qui regiam obtinebat auctoritatem, cui successit hic, qui nomine, ac titulotenus rex est: in membris autem, quia ad fœminas tāti regni gubernatio redacta est, & ad homines rerum parum peritos, atq; inter se minimum concordes: in toto deinde corpore, quia nouarum sectarum pestis inuasit, quæ vndequaque religionem corrupit: constat autem, huius ope solius populos in pace, atque ergà Principem suum bene affectos retineri.

Ne vero in hoc tractatu de religione relatio mea diutius desideretur, de hac nonnihil dicendum erit, neque tamen de opinionibus atque dogmatibus disputaturus sum, importuna enim res esset, sed mali originem, eiusdem progressus, effectusque, quos peperit, pessimos recitabo.

Omne mali publici principium debile est, obtegiturque specie boni alicuius, quæ homines decipit, perinde vt veneno in delicatis cibis gustus decipitur. Idcirco verissimum illud est, Principes vel maxime custodiendos, & vigilanter obseruandos esse; nā, cum malum ob suam imbecillitatem non attenditur, superuenit periculum; quod cum creuit, nullus est remedio locus.

Quantum autem foret initio suo malum hoc imbecillum, minimo labore ostendere queo: nemo siquidem ignorat, primum hæresium suscitatorem, & calamitatum nostri temporis auctorē fuisse vnum hominem priuatissimæ fortunæ, qui nihilominus non solum in Germania, vt religio mutaretur, causam dedit, sed etiam in Dania, in Suecia, in Prussia, in Polonia, deniq; in omnibus ad Septentriones positis regionibus: hic idem Scotiam, & Angliam corrupit. Franciam & Flandriam infecit, turbauit Italiam atque Hispaniam, & vsque in Indias penetrauit: adeo vt nulla Christianorum pars sit ab hac peste immunis; & quamquā tres tantum videntur esse rami ab hac mala radice producti, alter Lutheranorum, alter Sacramentariorum, tertius Anabaptistarum; tamen triginta & plures numerantur sectæ, quæ ab eadem origine manauerunt.

Duo prætextus hæresium.

Quod autem spectat ad causas huiusmodi turbarum, quę quasi laruæ sunt, antiquam veritatem obscurantes, omnes ad duo capita rediguntur, ad quæ nouatorum doctrina redigi potest: alterum est Euangelii puritatem docere, alterum Christianam libertatem prædicare. Puritatis Euangelicæ prætextus in causa est, vt, cum vnusquisque suo modo illud interpretetur, scripturę germana intelligentia corrumpatur, sanctorum Patrum doctrinæ auctoritas explodatur, decreta Pontificum, atque Conciliorum tollantur, quæ, vt illi aiunt, in scripturis nullam expresse obtinent auctoritatem. Libertatis autem nomine, quod popularibus auribus pergratum existit, appetitus, ac sensus inualescit, licentia vitæ facile inducitur, vnde antiqui ciuitatum atque prouinciarum mores, & instituta corrumpuntur, legum auctoritas, & erga magistratus reuerentia debilitatur, primo quidem Ecclesiasticorum, sed consequenter etiam ciuilium; & per hanc opinionis de rebus sacris variandæ licentiam vnusquisque pro captu suo construit, destruitque, itaque in mentibus hominum quædam rerum ambiguitas, atque miseranda gignitur perplexitas. Dumq; fluctuantes ambigunt, quænam vera sit religio, & nullam penitus probant, sequitur, vt nulli credant; & hæc est ipsorum nouatorum puritas, hæc libertas Christiana, quam se mundo prædicare iactitant. In Galliam pestis hæc inuasit triginta ab hinc annis, quasi per iocum quendam, nam per angulos platearum affixæ fuere schedulæ, siue monitoria potius cum excommunicatione Missæ: quæ res ita iculariter acta, per totum regnum dispersa est, cumque ob nouitatem placeret, diuersis occasionem libros scribendi præstitit, quos clam legendos amicis mittitabant, donec paulatim totum iis regnum repletum fuit. Verum quod in hac re magis ac magis nocuit, fuit conuersatio cum peregrinis nationibus, quas Franciscus Primus conduxerat ad regnum de-

Origo hæresis.

Bellum nutrix hæresum.

fenden-

fendendum aduersus Imperatorem Carolum V. à quo impetebatur. Hæ siquidem nationes ob libertatem, quam & in viuendo, & in loquendo vsurpant, totam fere prouinciam & vicinas regiones colloquiorum persuasione, vitæque exemplo contaminauerunt, neque modo militares homines, sed etiam populos, integrasque ciuitates infeçere: adeo vt Rex ille cum cerneret populorum suorum peruersionem, coactus fuerit seuerissimis edictis atque suppliciis eos reprimere, multisque pœnam mortis indixit, alios, qui effugerant, patrimonio multauit, & quædam oppida funditus euertit, incolasq; ad nouas sedes quærendas abegit.

Quo pacto inualuerint hæreses.

Hoc timore tranquillitas regno restituta videbatur vsque ad Henricum Regem, qui, cum bello quodã distringeretur, & præterea obtusioris esset ingenii, & plusquam tantum regem deceret, voluptatem sequeretur, rem neglexit, neque eam, quam pater adhibuerat, diligẽtiam adhibuit, vt hoc morbo regnum purgaretur: proinde factum est, vt serpente clam veneno, in aulam pariter grassatum fuerit, multosq; ex proceribus infecerit: adeo vt, cum deprehensum fuit, iam altas egerit radices, ipsasq; extirpare, opus arduum fuerit.

Quamobrem Rex ille suum periculum, etsi tarde, tandem intelligens, eumque populus ille, qui olim obsequentissimus erat, ad eiusmodi insolentiam deuenisset, vt non modo non obseruaret decreta regia, neque minas extimesceret, sed vel inuito rege vndequaque nouatores populum docerent, & fierent Assembleæ & conuenticula, magno omnis fortunæ, ætatis & sexus hominũ concursu: coactus fuit rex, ne auctoritatem suam & populorum obedientiam penitus amitteret, cum rege Catholico pacem inire, etsi grauibus ab eo acceptis cõditionibus, vt omnes animi sui cogitationes ad hunc cuncta deuoraturum, ignem extinguendum conuerteret. Verum hic Rex in ipsius executionis principio vitam cum morte commutauit. Successit in regnum Franciscus, qui ob puerilem ætatem, ingeniique imbecillitatem cum primo contemneretur, deinde odio haberetur, propterea quod sui ipsius totiusque regni gubernacula commisisset familiæ Guisiæ, exclusis magnatibus omnibus, causam dedit, vnde hic morbus perniciosior fieret, quia præcipui proceres huic parti fauebant, alii ira, alii leuitate, plerique præmiorum spe adducti, demum omnes rerum nouarum cupidi illuc tendebant, credentes, hoc religionis prætextu, se validiores futuros, & in regno administrando partem aliquam habituros. Hinc ortum habuit coniuratio Ambosiana, hinc turbæ Aurelianẽses, Lugduni, & Prouinciæ, Normandiæ, Guiennæ, Pictauiæ, aliarumq; regni partium: & qui nouas res concitauerant, insolentes adeo euaserant ob fauo-

Hugonottorum insolentia.

rem, quem nacti erant, vt libere templa peterent, & loca publica, vbi suas Assembleas congregarent, & se vi ea occupaturos, minabantur, nisi sponte concederentur: illudque addere non verebantur, regem minime impedire posse, quin vnusquisque eam fidem ac religionem, quam malit, sequeretur, neq; ipsum suarum conscientiarum dominum esse, quasi rex ex cuiuslibet hominis appetitu regni iura atq; instituta mutare teneatur.

Ex his tot, ac tam insolentibus turbis commotus rex, qui iracundus & natura seuerus erat, coactus fuit de vindicta cogitare, adhibitoq; intimorum consilio rem decreuit, quam si effecisset, regnum suum talem in modum purgasset, vt orbi terrarum memorabile sui exemplum fuisset in perpetuum relictutus. Nam decreuerat præcipuos tumultuum auctores aggredi, & absque vllo respectu castigare: quæ sola res præsentaneum est remedium ad totum incendium vno momento restinguendum.

Verumtamē duæ oriebantur difficultates; altera, quod auctores illi viri erant maximæ existimationis, cum quia in regno plurimum poterant, & consanguinitate regem attingebant, tum quia plerisque in partibus non aderat necessaria militum copia: altera difficultas erat, quod eius Maiestati vires deerant ad oppugnandum, nec pecunia suppetebat, neque constabat, cui sibi fidendum esset, nempe aliquos ex suis magis intimis suspectos habebat, quorum plerique Consiliarii erant, veluti Ammiralius, Cardinalis de Sciatilione, Archiepiscopus Viennensis, Episcopus Valentiæ, & dominus Motiera pater Oratoris, qui Romæ residebat, aliique: ideo cogitauit, necesse esse, vt illa deliberatio silentio inuolueretur, donec milites conscriberet, modumq; ac rationem inueniret, qua aduersariorum vires diminuerentur, vt facilius profligari possent.

Consilium regium ad disperdendos rebelles.

Quoniam vero isti, qui coniurauerant, duplici fine potissimū ducebantur: altero mutandæ religionis, qui communior erat, magisque vniuersalis: alio Guisiæ familiæ expellendæ, qui arcanissimus erat: idcirco ad vtrumque habito respectu, duo decreta fuere, fortasse non vt executioni demandarentur; sed vt tumultuantes sedarentur, & tota res differretur in longum: primum fuit, vt Assemblea trium Regni statuum post vnum mensem fieret: alterum, vt post alium mensem Cōcilium nationale in regno celebraretur; & Concilii decretum factum fuit inconsulto, & inuito Pontifice. Quoniam vtriusque rei arcanum latebat, ii, qui Fidei mutationem quærebāt, lactabantur: nam per Assembleam iniecta fuit spes mutandæ, atque emendandæ gubernationis publicæ, nam in huiusmodi locis, vt dixi, vnusquisque sua potest grauamina proponere, & remedia sibi procurare, quæ vniuersali consensu & maioris partis suffragiis deliberantur: Igitur spes

trium ſtatuum, & Concilii plurimum valuit, quia momento omnia pacata reddita fuere, & arma ab iis omnibus depoſita, qui tumultuabantur, non modo religionis, quam Reipub. cauſa, & mirùm in modum Regis conſilium ſolidatum eſt, eoque magis, quia, vt rei ſpecioſus color adderetur, rogatus fuit Comes ſtabuli (qui fons totius turbæ videbatur) vt in Aula remaneret, & in Conſilia ingrederetur, quaſi ad priſtinam magnitudinem reſtituendus eſſet: hæc autem omnia à Lotharingio Cardinali dirigebantur, quem in diſſimulando nemo facile adæquauerit.

Verum totus hic Comitis ſtabuli furor non diu durauit: etenim dum hęc tractarentur, Rex equites regni congregauit, quatuor mille Lanzichinech, & totidem Heluetios conſcripſit, vrbi Pariſienſi quinquaginta millia franchorum commodato imperauit, ſuppetias promiſerant Hiſpania, Francia, Lotharingia, etſi iis non eſt vſus; cumq; armis, cæteriſq; rebus ſe inſtructum ſatis animaduertiſſet, ſuoſq; aduerſarios diuiſos, & inermes adeo, vt nihil ſibi timendum eſſet, latere amplius noluit, & vno cõtextu contra rebelles bellum publicauit, plurimorum nominibus tacitis, Dominum de Thermes Guiennam verſus cum validis copiis miſit, quod ab illa parte motum ſuſpicaretur, iuſſit retineri Vidamium de Chiartres, virum & ſanguine & autoritate inſignem, & Bailum Aureliæ, virum in regno potentem, & in ea ciuitate nouarum rerum autorem. Malines capite plexit, qui autor fuerat Amboſianæ coniurationis, & Membrunum Prouinciæ primatem: citauit Nauarriæ Regem, & Principem Condenſem eius fratrem, primos ſuos conſanguineos, vt ſe coram purgarent ab iis criminibus, quæ illis obiiciebantur, & ſtatim atque comparuere, Princeps captus fuit, Rexque iuſſus, ne illinc diſcederet.

Regis autoritas.

Hæc animoſa deliberatio omnes adeo perterruit, vt paucos illos dies, quibus poſthac vixit Rex, ſumma in regno, quod antea conquaſſatum erat, extiterit tranquillitas, neque amplius tumultus, & defectiones, non amplius Vgonotti audiebantur (hoc enim nomine appellantur hæretici, ſanctiſſimum Sacramentum negantes) non amplius concionatores, & innumeri miniſtri viſebantur, qui paulo ante in Franciam aduenerant ex Geneuenſi ciuitate, quæ minera eſt huiuſcemodi metalli, & nemo adeo ſecurus animis extitit, qui intra fines regni auderet ſeſe cõtinere. Rex autem Nauarriæ, qui ſimul cum Principe fratre, ſectæ illius fautor putabatur. Miſſam frequentabat, atque ſe vere Catholicum eſſe profiteretur, miſit legatum Romam ad obedientiam Pontifici præſtandam, & ad hunc finem pleraque exſecutus eſt, denique omnes mares, omnes fœminæ, omnes po-

puli, ac potissimum ij, qui suspecti habebantur, omnia ostentabant, vt se ab hisce nouis opinionibus alienos testarentur: adeo permagni interest apud illos populos Regis respectus: qui profecto si paullo diutius vixisset, non solum minuisset, sed penitus extinxisset totum illud incendium, quo Regnum in præsens consumitur: eius enim esse naturæ incendium illud conspicitur, vt maius, minusve fiat, prout intenditur, aut remittitur fauor Principum, atque magnatum: ac proinde niti aliis argumentis nobis constaret, hanc doctrinam mendaciis inniti, neque à Deo esse, ex hoc vno deprehendi potest eius vanitas, quod hominum fauore crescit, & sine illo deficit. Hæc sunt, quæ de huius morbi origine explicanda habui.

Gallia recidit in morbum priorem.

Verum maximos post mortem Francisci Regis hæc secta progressus fecit: quia quæ remedia ipse morte præuentus absoluere nequiuit, Carolus Rex tentare non potuit, cum ob imbecillam ætatem alieno nutu regeretur; quamobrem maiores prioribus turbæ exortæ sunt: Etenim dum disputabatur, quis regno gubernando præficiendus esset, iam commotus rumor inualuit, quia nemo ipsum reprimebat: cum vero primus inter regios tutores, regnique gubernatores declaratus fuisset Rex Nauarriæ, adeo morbus creuit, vt nihil deterius: quandoquidem Rex ille propter arcana quædam sua consilia res nouas foret, & Regina mater Regis sibi timens non audet obsistere; & Cancellarius, qui Reginæ Catholicæ aperte aduersatur, ea media cuncta ingenio suo suppeditat, quæ ipsam perdere valent, aliique proceres, simul iuncti omnes, Nauarriæ Regis autoritati non æquiparantur. Hinc diuersi manarunt errores, per quos quasi gradatim Regnum ad hasce miserias declinauit. Primus error fuit edictum quoddam, quo generaliter parcebatur omnibus, quicunque causa religionis imputabantur: quod quidem nunquam promulgandum fuerat, cum quia ad laicos id non pertinebat, quibus super huiusmodi rebus decernere non licet, tum etiam quia non conducebat Reipublicæ, vt quæ Reges præteriti sanxerant, momento reuocarentur, eoque impunitatis argumento licentiam augere, ansamque præbere cunctis, vt pro libitu suo Regnum euertant, quemadmodum factum est; Nam hoc edictum publicatum fuerat, vt quicunque peregrini hac de causa profugerant, reuerterentur. Itaque vice vnius decem redierant, & quasi indigenæ aut vicini non satis essent ad regnum corrumpendum, plerique huc aduenere ex Anglia, ex Flandria, ex Heluetiis, etiam ex Italia Lucenses, & Florentini, & nonnemo ex subditis Serenitatis Vestræ: & cuncti per diuersas regni partes concionabantur. Quamquam autem literarum ignari erant, & per vicos & plateas prædicabant, tamen

Errores, vnde regnũ iterum ægrotauit.

singuli suos habebant asseclas. Alter fuit error, quia tolerabatur, vt contra Catholicam Religionem loqui vnicuique liceret, non solum in Assemblæis, & conuentibus publicis, sed etiam coram Rege, & Consiliariis. Equidem deterrimum fuit, autoritatem Ecclesiæ diminuere, sed vt ea abusum admiserit, id vero longe deterius putandum est. Antea latebant, sed postquam coram Rege & in aula quæcunque effutire licuit, in cæteris locis maiori licentia disseminabantur: quare in ciuitate qualibet, in villis, in omni Regni parte sacræ Domini nostri Iesu Christi & Sanctorum imagines dirui, Ecclesiæ spoliari, Sacerdotes, ac Prælati violari, publici carceres aperiri, & Regiis ministris, ac Locumtenentibus, demum Reginæ iniuriæ fieri cepere. Ex multis autem vnam referam insolentiam, quæ ad D. Germanum coram multitudine nonnullis ab hinc mensibus patrata est. Cum Rothomagum mittendum fuisset edictum, quod ad Religionem pertinebat, vt publicaretur, quidam ex sectariis præcipuus Reginam adiuit, suadens, ne edictum mitteret; & quia eius Maiestas istius suasionibus nihil mouebatur, in tantam conscendit ille arrogantiam, vt ensem manu caperet, diceretque, Regina, si edictum publicandum fuerit, hic ensis publicationem impediet, addiditque plura: & nihilominus neminem latet, qui coram P[illegible]cipibus ensi manum admouerit, extēplo eum morte afficiend[illegible] esse: at ille non modo impune abiuit, sed edictum minime publicatum fuit, & Regina illam deuorare iniuriam necesse duxit.

Hisce erroribus addendum est, quod cum in Regno iam manifesta diuisio conspiciatur, cumque publicis incommodis, quę quotidie multiplicabantur, aliquod remedium esset afferendū, diuersa promulgata sunt edicta, quæ tamen vtplurimum vel ob imprudentiam, vel ob malignitatem, ambiguis, ac perplexis verbis concepta, imo sibi inuicem contraria fuerant. Quæ res seditiosis hominibus animos addidit, & ad eos puniendos magistratus redditi fuere negligentiores, cumque quotidie multiplicarentur edicta, neq; vllum executioni demandaretur, obedientia amittebatur, & regni augebatur confusio: neq; ad vltimum exterminium requirebatur aliud, quā vt intra ipsas ciuitates conciones haberentur, quēadmodum passim petitio fiebat, quæ sane obtēta fuisset, nisi respectus impediuisset Regis Catholici, & Reip. Venetæ, & fortasse magis huius, quā illius respectu, quia diuersimode agebamus: nam Catholici officia simul cum minis erant, atque terriculamentis: sed Veneta monita erant persuasionib. ac precibus mixta, & quo modus ille inuisior fuerat, eo fuit hic acceptior. Id quoque compertum est, Reginam matrem ęgerrime tulisse asperos ac sinistros agendi modos, qui-

bus vtebatur Episcopus Viterbi Pontificis Nuntius, sed contra laudabat vehementer officia Oratoris Veneti, eaq; multifaciebat, firmamq; animi sententiam præ se ferebat, nolle, vt intra oppida publice prædicaretur. Illud autem Regnum Reip. Venetę id saltem beneficium acceptum referre debebit, quod eius autoritate præcipitium, quo penitus corruebat, amotum sit. Verum etsi hoc successu videtur Deus laborantibus rebus aliquatenus subuenire, tamen adhuc res male se habent, quia morbus hic multa habet alimenta, multasq; difficultates, ac repugnantias: quas qui potest reprimere, ille non vult: qui vero libenter vellet, is potestate destituitur: hæcque ratio est, cur tam paruo tempore multos fecerit progressus, illosq; peperit effectus, quales peiores nusquam alias in cęteris regnis vnquam produxit. De quibus effectibus, non tamen omnibus, vt tædium fugiatur, edisseram, tresque præcipuos, magisque exitiosos recensebo.

Effectus peruersa religionis.

Primus malus effectus est, quia tollit timorem Dei, cuius respectus cunctis aliis præponendus esset: nam in eo consistit regula vitæ, concordia hominum, conseruatio Statuum, ac dominationum. Quomodo autem Dei timor adesse poterit, vbi non adest legum diuinarum & humanarum obseruantia, vbi desideratur obedientia erga magistratus & ciuiles, & ecclesiasticos, vbi quilibet sibi Deum ex capite suo fingere audet, nempe sacram Scripturam interpretando non secundum antiquam Ecclesiæ, sanctorumq; Patrum doctrinam, sed secundum propriũ vniuscuiusq; sensum, perinde, vt si qui vnam spitamam neq; amplius procul cernit, vellet ea metiri, quæ mille milliaribus absunt.

Alter malus effectus, quem religionis hæc mutatio gignit, ille est, ꝙ Politiam, & gubernationis ordinem destruit, vnde oritur morum, optimatumq; viuendi consuetudinum variatio, hinc etiam legum & magistratuum autoritatis, denique Principis contemptus proficiscitur. Iamq; in quibusdam Franciæ partibus expulsi sunt ex oppidis, qui iura nomine regio dicebant, inque eorum vicem suffecti alii seditiosorum arbitrio: alibi, edicta regia ne publicarentur, vetitum est. Præterea apud vulgus disseminatum est, Regem non posse grauamina imponere, aut tributa imperare absque populorum consensu, neque teneri subditũ obedire Principi, quoties rem iubet, quæ in Euangelio non exprimitur. Itaque paulatim ea prouincia ad statum popularem, vt Heluetii, & ad nobilitatem, totumque regnum euertendum inclinare videtur.

Duobus hisce incommodis tertium additur, quod est populorũ diuisio, seditiones, intestina bella, quæ semper ex fidei confusione proficisci solita sunt: & possunt pleriq; adhuc meminisse illius temporis, quo in Germania rustici & plebeii aduersus

Nobiles insurrexere, quo tumultu plusquam quinquaginta hominum millia trucidata fuere: non nescitur etiam Anabaptistarum tumultus, & bellum Protestantium tot aliis adiunctum calamitatibus, quarum in ea prouincia recens est memoria. Non ignoramus, quomodo se habeat Anglia, & quantum in eo regno sanguinis religionis causa effusus fuerit: & in Scotia postremis temporibus Regina magnam passa est difficultatem in obtinendo à suis subditis, vt liceret sibi Catholice viuere: tantum creuit seditiosorum insolentia, vt naturæ ordinem inuertat, vt scilicet vbi caput membra regere consueuit, ibi membra imperent capiti

Sed huiusce rei effectus terribiles in Francia conspecti fuere: nam quotidie audiuntur plerique vulneribus affecti, plurimi occisi, aliæque eiuscemodi violentiæ: in qualibet regni parte hæc secta conspirat, & fœderatos habet plurimos in Belgio, in Anglia, in Scotia, apud Heluetios, & aliis in locis.

Scitur quoque, eandem sectam multos sumptus facere, neq; modo ministros, & concionatores suos salariis detinere, sed etiam Principes, aliosque Proceres sibi fauentes colere: Itaque in iis hominibus quotidie magis ac magis crescit insolentia.

Quoniam vero omnis commotio à plebe suscitata est; quæ propterea quod inuidiæ subiacet, & inops est, ad opes atque delicias diuitum adspirat, omnes viuunt in suspicione, mercatura intermittitur, contractuum fides perit, & nemo est mercatorum aut Parisiis, aut Lugduni, aliisve regni partibus, qui domi suæ tutum se arbitretur. Quod si hactenus ex iis, quæ vidimus, decima regni pars corrupta non est, omnia certe adeo quassata sunt, vt quod reliquum est, ex hoc incommodo à debilissimis principiis orto, & propter incuriam, & imbecillitatem gubernatorum aucto, simul periturum esse videatur, conspirantibus tot malis affectibus, quos diximus, hoc est, læsa Diuina Maiestate, detrimento autoritatis regiæ, diuisione populorum, & communis tranquillitatis iactura.

Hactenus egi de religionis turbis, quæ totum regnum euerterunt, Loquar modo de diuersis quibusdam effectibus, qui non minoris sunt momenti, eodemque tempore contigerunt; alter est in capite, quod Rex est, alter in membris præcipuis, cuiusmodi sunt ii, qui in regni administratione potiores habentur, perinde ac si ad destruendum Franciæ regnum omnia mala simul coniurauissent.

Quo ad primum, omnes sciunt, Regum mutationes in regnis plurimarum rerum vicissitudines gignere solere: raro enim accidit, vt nouus Rex easdem habeat cogitationes, quas prior habebat, & in Francia compertum est, filium paternos mores secutum non esse, vnde publice fit confusio, priuatim vero prauæ subditorum voluntates. Quoad publicum, nocet mutatio; quia facta fiunt infecta, incepta non absoluuntur, & quæ vno momento decernuntur, anno per-

thor: & quoniam Regina consentire noluit, ea de re nihil effectum est. At si aliquando simile quid eueniret, summum immineret periculum, ne Regia Maiestas nouis instructa documentis, paucis diebus voluntatem immutaret. Hæc Regis acerbitas atque imperfectio, etsi regno plurimum nocet tamen excusationem meretur, quoniam id culpæ suæ adscribendum non est; verum non ea excusatio tutoribus debetur, quia crimina ipsorum voluntaria sunt, propriæque vtilitatis ergo patrantur. Veruntamen antequam eorum crimina atque defectus enarrem, necesse est, vt de more Gallorum ad hanc rem edisseram, explicemque, ad quam vsque ætatem Rex in minori constitutus ætate intelligatur, & quo pacto regnum per id tempus gubernetur. Quo ad primum; legibus determinatum est, vt sub octo virorum tutela viuat, donec ad decimumquintum annum peruenerit. Quo ad alterum: regnum ter solummodo legitur sub minoribus Regibus fuisse, ex quo tempore Hugonis Capetæ posteritas regnat: & hic Rex Quartus minor habetur. Primus minoris ætatis Rex Ludouicus fuit, cognomine Sanctus, qui propterea, quod consanguineis in Francia carebat, vel quod à rege parente suo ita iussum fuerat, sub Reginæ matris suæ tutela ad legitimam vsque ætatem permansit. Alter fuit Carolus VI. qui sub tutela patruorum suorum vixit, & quia tres erant, Regentis titulus Duci Andegauensium tributus est, qui senior erat: Gubernatio vero Duci Burgundiæ, qui iunior, delata fuit: tertio, qui fuit Dux Beriturn, nulla pars regiminis commissa est.

Reges minores quot in Gallia.

Tertius minor fuit Carolus Octauus, qui etsi consanguineos habebat, gubernatio tamen regis ac regni duodecim Principibus commendata est, adhibito statuum consensu. Et quanquam omnibus hisce casibus aliqua inest diuersitas; nihilominus receptior opinio, quæ disputationibus hominum sapientissimorum fundatur, est, vt regni gubernatio ad consanguineos Principes, & Coronæ proximiores pertineat, regis vero tutela ad matrem spectet. Quod vero in casu Ludouici Sancti & Caroli Sexti factum est, id ex paterno testamento euenisse aiunt. Verum Nauarriæ Rex, qui tanquam primus consanguineus ægro animo hac auctoritate carebat, hunc morem atque ordinem interrumpendum curauit, vtque procerum fauorem acquireret, omnes regni Principes, excepto Principe Condensi, ad regimen admisit, amicum se Comestabilis professus est, neque minus Principum quam familiæ Guisiorum: & quanquam sibi primum locum reseruauerat, id tamen vnanimi omnium consensu effecerat, ac proinde omnia tranquille transigi poterant, si omnes sua parte contenti aliena occupare noluissent. Verum quia humana ambitio nullis terminis circumscribitur, & qui familiæ Guisiæ auctoritatem sustulerat, haud satis contentus erat, nisi eam penitus priuaret, neque priuare poterat, nisi Reginæ potentia deprime-

retur,

retur, in statibus determinatum fuit, regni gubernationem, quæ ad primum consanguineum regis Principem pertinebat, in manu fœminarum minus recte haberi: magnæque super hac re turbationes factæ fuere, quibus territa Regina persuasa fuit, vt se totam Regi Nauarriæ committeret, præbuitque assensum, vt Generalis Locumtenens crearetur, obligauitque sese nihil tractaturam, aut gesturam illo inscio, atque inuito. Et quamuis ab initio videretur admissus tantum in partem auctoritatis, tamen quotidie magis animaduertit, se omnia cessisse, & ab illo cuncta pendere: hæc autem in illo Rege tanta auctoritas paulatim omnes alios exclusit, iamque Dux Guisius simul cum fratribus domum suam decessit, non quia in aula versari non posset, in qua illius multa ratio habetur cum ob auctoritatem, tum ob virtutem, opesque suas; sed quod animaduerteret, salua dignitate, ibi se diutius esse non posse, & dixit quibusdam, qui id postea renunciauere. Multa quæ in Consilio decernebantur vno modo, contrario sæpe publicata fuisse ex auctoritate regis Nauarriæ: ideo se maluisse absentem esse, ne huiusmodi erroribus adstipulari videretur.

Duo Marschalli Brissach, & S. Andreæ idem effecerunt, ille quia ægrotabat, hic quia Regi Nauarriæ inuisus: Cardinalis Turnonius aulam sequitur, solus tamen & sine auctoritate.

Comestabilis fortuna abiecta est, etsi domus Guisiorum ei non amplius aduersatur, videtque ob hanc regis Nauarriæ auctoritatem regnum pessum ire; ideo sorte sua minime contentus, & in rerum omnium desperatione viuit: sicque Principum discordia salutem regni illius ad magnum redegit periculum.

Verum vt ad peculiares mores matris Reginæ, in cuius manu præcipua regis cura est, veniam, satis est dicere, eam fœminam esse: sed huic rei additur, eam peregrinam, adhuc addam, eam Florentinam, & in domo priuata, admodumq; fortunæ regni Galliæ dispare natam esse.

Ideo illam existimationem & auctoritatem non habet, quam forte haberet, si aut in regno, aut ex illustriori sanguine orta foret: non ibo inficias, eam maximæ virtutis, magnique ingenii fœminam esse, quod si Reipublicæ regendæ paulo maiorem haberet experientiam, magnis rebus agendis idoneam fore: at Henrici Regis viri sui tempore humiliter habita est, & quamquam regnante Francisco Rege videretur supremam sortita auctoritatem, tamen suis ea viribus non nitebatur, quia Cardinalis Lotharingius solus omnia poterat.

Idcirco illæ Maiestates Consiliariis indigent, cumque ob has de religione discordias, ac Principum dissidia in suspicionibus perpetuis viuant, vix habent, cui fidem adhibeant.

Cardinalem Turnonium in magna habent existimatione, qui vir

pro-

probitate, rerumque experientia insignis est, cæterum in rebus ad religionem pertinentibus, & ob dissensiones Principum, Pontificis partibus eum plus nimio addictum putant.

Plurimum credit Regina Magno Cancellario, qui vir pollet ingenio, & antiquitus ab ea diligitur, & forsan hic ille est, qui Reginæ suasit, vt se concrederet Regi Nauarriæ, videlicet suo ipsius exemplo, qui etsi Domus Guisiæ familiaris, tamen fortunæ amicus, eam deseruit, vt Regi adhæresceret.

Putat Regina, se plurimum debere Amiralio, & Cardinali de Sciatilione, quod ii apud Status effecissent, vt ea in regimine consisteret, neque penitus excluderetur, quamquam plerique autumant, dissensionum regni ipsos fuisse primos concitatores.

Ducis Guisiæ multam rationem habet, vtque ille fertur dixisse, omnia literis sua manuscriptis ad illum, quoties abest ab aula, scribit, eiusque de omnibus opinionem rimatur, etsi Dux ille hæc arte fieri, secum putat ob suspicionem, quæ de ipso habetur, postquam aulam dereliquit.

De animo illius Maiestatis erga religionem diuersimode loquuntur. Versatur in aliquo suspicionis genere apud homines propter magnam, quam penes ipsam habebat gratiam atq; auctoritatem Marschallus Strozzius, vir, qui nulli se Fidei ac religioni addictum esse, profitebatur. Scitur etiam, quasdam mulieres quibuscum familiarius versatur suspectas esse hæresis, earumque malam vitam notari: scitur præterea Cancellarium, cui plurimum fidit, Pontifici, Romanæque Ecclesiæ hostem esse: idcirco in fauorem Catholicorum non adeo propensam sese, quemadmodum oportuisset, exhibuit.

Verum tametsi ipse ignoro, quid illius Maiestas, quoad religionem, in animo foueat, possum pro re compertissima tamen asserere, hosce tumultus ægerrimo animo ab ipsa ferri: quod si in iis reprimendis feruente non egit, id hac de causa factum est, ne in visceribus regni, vi adhibita, bellum excitaretur.

Scio etiam Reginæ charissima fuisse officia, quæcunque in beneficium religionis fiebant, præsertim ea, quæ Respub. Veneta facienda curauit: filios quoque in fide Catholica, & in Christianis moribus educat: qua de re efficacia sæpe verba loquitur: ideo de ipsa omnia bona sentienda puto: quod si re ipsa non cernuntur, id ex auctoritatis & experientiæ defectu procedere, censendum est. Et hæc de Regina matre.

Hic est igitur præsens Galliæ status; Rex adolescentulus, & absq; experientia & auctoritate; Consilium turbarum plenum: suprema potestas in manu Reginæ, quæ fœmina est, & quamquam sapiens, tamen timidia est, & perplexa: Rex Nauarriæ nobilis quidem Priceps & gratiosus; sed parum constans, & in Repub gubernanda parum exercitatus: populus manifeste diuisus, seditionibus agitatus, &

insolens

insolens religionis prætextu. Tranquillitatem igitur publicam Galli hoc tempore turbauerunt, mores, viuendique consuetudines ac disciplinam corruperunt, iustitiam oppresserunt, magistratus violauerunt; denique regis auctoritatem omniumque salutem in ambiguo posuerunt: & quisquis præsentem regni statum præterito, qui maioribus totius orbis terrarum Regibus & Impp. formidandus erat, comparauerit, nunc ipsum adeo infirmum, ac imbecillum repetiet, vt nullam sui partem incolumem seruet, ac tueatur.

DIVISÆ FRANCIÆ RELATIO, SIVE

DISCVRSVS DECIMVSSEXTVS.

Hæc diuisio fuit anno 1589. cum Henricus IV. gloriosissimus Rex excluderetur à Regno ab Vnione Catholicorum.

FRANCIAM per hæc tempora in duas distractam cernimus factiones. Altera est popularium Catholicorum, qui cum aliqua portione nobilium associantur, qui regem recognoscunt Carolum Cardinalem Borbonium, Ducem vero Humenæ Locum-tenentem Generalem Status Regalis, & Coronæ Franciæ, durante detentione, atque incarceratione ipsius Cardinalis. Altera est Regalistarum, quæ maiori ex parte Nobilibus Catholicis, & Vgonottis constat. cuius Dux est Henricus Borbonius, Nauarriæ Rex. In has duas factiones tota pene Gallia diuisa est, tam generatim, quam per partes, Prouinciæ scilicet, ciuitates, castella, pagi, & villæ, totus clerus, tota nobilitas & populus; exceptis nihilominus nonnullis ciuitatibus, quæ neutram sequentes partem, suam se conditionem meliorem effecturos putant, inquientes, se ei regi præstituras obsequium, qui Catholicus erit, & quem status Catholicum declarauerint. Non desunt Domini, nobilesque nonnulli, qui in generali hac reuolutione rerum futurarum ignari, domi se continent; neq; in detrimentum alterutrius partis quidquã intentant, expectantes, cui fauor fortunæ afflauerit, vt eo ipsi quoq; inclinare possint. Igitur vtriusq; factionis vires, & amicitias descripturus, primo necesse est, vt eos omnes recenseam Principes, Dominos, Nobiles, Archiepiscopos, Episcopos, Ciuitates, Communitates, Castella, Pagos, qui alterutram partem sequuntur, cum præsertim huius rei declaratio ad totius Reip. Christianæ salutem spectet.

Præmittam itaque peregrinos Principes, qui alterutram sigillatim adiuuant factionem.

Primo

Vnio Catholicorum, & Regalistarum factio.

Primo causam Vnionis amplexi sunt, atque tutantur Pontifex, Catholicus Rex, Dux Sabaudiæ, Dux Lotharingiæ, Dux Ferrariæ, Dux Parmæ, Dux Vrbini, Dux Bauariæ, Electores Coloniensis, Moguntinus, & Treuerensis, Heluetiorum pagi Catholici. Qui Principes & Domini finitimi sunt Franciæ, ipsamque protegunt, ac defendunt ab incursione exterorum Principum.

Nauarriæ Regis factioni fauet hominibus, & pecunia, Regina Angliæ, Rex Scotiæ, Dux Saxoniæ, Dux Casimirus, Dux VVirtembergæ, Domus Bouilonia, pagi Heluetiorum protestantium, Respublica Veneta, vtque multi opinantur, Magnus Dux Etruriæ, & Dux Mantuæ.

Quod pertinet ad Principes Galliæ, bifariam diuiduntur: videlicet in eos, qui consanguinei Principes vocantur, qui à Regibus originem ducunt, & continua aliqua neq; vnquam interrupta marium successione ab aliquo Rege descendunt, & successionis in Coronam Franciæ capaces existunt, defunctis iis, qui ad ipsam proximiores accedunt.

Item in exteros Principes, hoc est, in eos, qui ex domo aliqua illustri Principis exteri oriundi, in Gallia sedem ac domicilium fixere, & à Regibus tanquam indigenæ declarati, & in prærogatiuis tenent gradum familiæ, vnde ortum ducunt, veluti Domini de Vademonte & Guisii: Qui etsi ex stirpe Lotharingiorum nati sunt, tamen quia maiores eorum nati, & ipsi quoque nutriti fuerunt in Gallia semper in Regum obsequiis, quorum subditi habentur, quippe qui in regno bona & ditiones possident, creduntur, ac reputantur inter Galliæ Principes, gradumque retinent apud Principes consanguineos. Dominus autem de Nemours etsi ex stirpe Sabaudiæ descendit, ob easdem causas Gallus existimatur, & huius domus primogenitus apud primogenitum domus Lotharingiæ incepit, & ante omnes eiusdem Domus. Dominus vero de Niuers tanquam is, qui Gonzagam domum repræsentat, suamque Niuerniensium Domum, propter quam inter Franciæ pares connumeratur, item Gallus habetur: nec non Domus Buleonia, quæ ad vnicam filiam hæredem redacta est, neque marem habet vllum, qui eam repræsentet excepto Comite de Monleurier, qui postea natus est.

Reges acclamati.

Principes consanguinei octo numero sunt, Carolus Cardin. Borbonius, qui ab Vnione Rex acclamatur. Henricus Borbonius Rex Nauarriæ, qui Rex salutatur ab omnibus Principibus, & ab vniuersa fere nobilitate. Princeps Condensis, Franciscus Borbonius Marchio de Conty, Carolus Card. Vandomi, Ludouicus Borbonius Comes Suissoni, Franciscus Borbonius Dux de Montpensier, Carolus Borbon Princeps de Dombs. Præter hos sunt Duces Longauillæ, & Comes S. Pauli eorum frater, qui ex Regum linea descendunt, vt cognomen Aurelianensium, quod præseferunt, attestatur.

Com-

Domus Lotharingiæ.

Comprehenditur quoque tota Lotharingia domus, in qua viginti duo mares, viuebant, antequam Dux, & Cardinalis Guisius Blesii interficerentur, & Cardinalis Vaudemont paulo ante vita concederet: proinde superstites sunt nouendecim, qui omnes eodem insigni vtuntur, hoc est, Carolus Dux Lotharingiæ, Franciscus Marchio Pontis, Carolus Episcopus Metensis eius filii: Dominus de Vaudemont nomine Henricus, eiusque filii Emanuel Dux Mercurii, qui bellum gerit in Britannia aduersus Principem de Doumbs: Carolus Comes de Saligny, Franciscus Marchio Sciossini, Ludouicus, qui adolescentulus est, additurque Ecclesiæ, omnes ex Domo Vaudemont. Sequitur Dux Guisiæ captiuus in ciuitate Tours: Dominus de Ianuilla, Dominus de Ceureuse, Ludouicus Ecclesiasticæ vitæ designatus, Franciscus posthumus Ducis Guisiæ patris sui, Carolus Dux Humenæ, Henricus eius natu maior filius, & Emanuel secundo genitus: Carolus Dux Humalæ, Claudius eques Humalæ, Dux de Beuf. captiuus factus Blesii, & Locciæ detentus, Dux de Nemours, Marchio Sanct. Sorlini eius frater. Omnes hi Vnionem sequuntur.

Ex parte regis Nauar. sunt Principes Condensis bimus, Marchio de Conty. Card. Vaudomus, Comes Suessonius, Dux Montpensier, Princeps Dumbs eius filius, omnes consanguinei Principes: Magnus Prior Caroli IX. naturalis filius, Dux Longauillæ, Comes S. Poli, Comes de Monleurier; Dux autem Niuernensium etsi Vnioni nequaquam adhæret, tamen quia valde Catholicus est, nunquam inter exercitus Regis Nauarriç visus est: cui tamen nescitur, quod vnquam aduersatus fuerit, sed tantum operam dedisse, vt se declararet Catholicum.

Ex præcipuis Coronæ Officialibus, & administris, cuiusmodi sunt sex Franciæ Marschalli, hoc est, Dominus Memoransius Gubernator Languedocciæ, Dominus de Iouiosa, Dux de Raitz, Dominus de Biron. Dominus de Matignon, Dominus de Aulimont, quatuor stant à partibus regis Nauarriæ. Vnus tantum fauet Vnioni, qui Dux est Ioiosa, Dux autem Raitz morbo grauissimo correptus domum repetiit, maximo animi sui mœrore, quod hisce temporibus virtutem suam, ingeniique sui alacritatem exercere nequeat.

Amiralius Franciæ: Quo munere post obitum Ducis Ioiosæ Dux Epernonii hõnestatus fuit, qui deinde illud concessit Domino de Valletta fratri suo Gubernatori Prouinciæ: hic pro Rege Nauarriæ arma gerit: etsi dignitas hæc disputatione non caret, cum Henricus Rex illam Domino de Beauuez Nangy concesserat, qui domi se continet, neutram sequens factionem.

Cancellarius quoque neutralis esse mauult: hic autem à Coronæ officium habet, estque caqut Iustitiæ, & Consiliariorum primus, &

Dominus

Dominus Huraltus Vicecomes de Sciauerny nuncupatur, rerumq; exitum expectat.

Ex octo Franciæ Parlamentis hæc sunt Parisiense, Rothomagense, Diunense, Renense, Gratianopolitanum, Tolosanum, Arelatense, Burdegalense, sex pro vnione palam se declarauerunt, & septimum, quod est Burdegalense declarauit, se ei fauturum, qui à statibus Catholicus recognoscetur: octauum, quod Renense est, Nauarriæ fauet.

Supersunt prouinciæ, ipsarumque Gubernatores, quæ antiquitus 12. numero fuerunt, nunc vero multiplicatæ sunt, quia vix vllus est vnius ciuitatis Capitaneus, qui sibi nomen, titulum & prærogatiuas Gubernatorum non arroget, & immunitatem, ac iurisdictionem propriam gubernatorum Prouinciarum non sibi adscribat. Hæ similiter Prouinciæ diuersas factiones sequuntur; Nobiles vero, qui eas incolunt, miserandum in modum diuisi, alii Regem Nauarrię, alii Vnionem sequuntur. Quorum omnium distincta nomina cõsultius est, vt petas ab Italico: fatemur enim, non adeo nobis facile esse (& forte superuacaneum est) illa Latina reddere.

L'Isola di Francia.
La Normandia.
La Brettagna.
La Picardia.
La Ciampagna, & Bria.
La Borgogna.
Il Lionese, Beogiolese, & Foreste.
Il Niuernese.
Il Berry.
La Beossa, Turena, & il Blessin.
Il Paese du Mayne.
D'Angiu.
D'Angumois, & Santon.
Di Poitu.
Di Guienna.
Di Perigord.
Di Crecy.
Di Vergnia.
Di Guascona.
Delfinato.
Prouenza.
Linguadoca.

DEL' ISOLA DI FRANCIA.

Il gouerno di questa Prouincia era prima commesso à Monsf. di Villequier.

lequier. Hoggi à Monſ. di Nemours, & per la parte del Re di Nauarra à Monſ. Dò. Il Gouernatore è honoratiſſimo, ſi per la quantità delle Città, che comprende, & fra l'altre Parigi capo del regno di Francia, come per il numero de' Signori, che vi ſono. I principali de' quali che affettionano l'vno ò l'altro partito ſono.

SIGNORI.

DELL' VNIONE.

Monſ. di Ceureuſe della caſa di Guiſa.
il Conte de Belin.
il Conte di Cerny.
il Conte di Natueil.
il Signori di Migli.
Monſ. de Villequier.
Monſ. di Sauigni.

DEL RE.

Il Duca di Memorancy.
il Conte di Don Martin.
il Conte di Monleurier.
il Duca d' Eſpernon.
Monſ. di Torè, & Meru fratelli.
il Viconte d' Auſſy.
il Viconte di Scioſy.
il Baron di Palesò.
il Baron de la Boua.
Li Signori d' Antragues.
Monſ. de la Sciapella Orſino.
Monſ. di Lamet.
Monſ. di Surdy.
Li Signori di Rambeglietto.
Monſ. d' Egreuille Gouernator di Soeſſon.
Monſ. di Griboual.
Monſ. di Villarsò.
il Baron di Torcy.
monſ. di Roſtin.
Monſ. Dò. & di Manou ſuo fratel.
Monſ. di Semereò.
Monſ. di Mognauille.
Monſ. de Proiſſy.
Monſ. de Roſny Bettun.
il Signor de la Boua.

CITTA.

CITTA.

DELL' VNIONE.

Parigi. San-Dionigi. Pontosa.
Beaumont. Creil. Clermont.
Mante. Vernon. Sciartres.
Montlery. Corbeil. Melun.
Mecs. Soesson. Noyon. Velis.
Laon.

DEL RE.

Compiegno. Sanlis.
Creppi. Valoys.
Coucy. Scionny.
Estampes.
Meaulan.
Poyssy.

NORMANDIA.

Questa Prouincia è molto popolata, & di grande stesa, rimessa, sotto il Gouerno di Mons. di Monpensier. & si diuide nell' alta, & bassa Normandia. I principali Signori della quale sono.

SIGNORI.

DELL' VNIONE.

Il Duca d'Vmala.
il Duca Del-beuf.
Mons. de la Maillezes.
Mons. di Brissac.
Mons. de Vic.
il Marchese Daneual.
Mons. de Villars.

DEL RE.

Il Duca di Monpensier Gouern.
il Duca di Longauilla.
il Conte di San Polo suo fratello.
Conte di Mongomery.
Mons de Carioge.
il Conte di Torrigny.
Mons. di Baqueuille.
Mons. di Rubamprè.

Montereò. Dourlan. Guisa.
La Fera. Marle. Perona.
Sainčte. Menouee. Cambray.

DEL RE.

Bologna porto di Mare.
San. Quintino.
la Capella.
il Sciatelet.
Calays porto de mare è neutro.

CIAMPAGNA, ET BRIA.

Questa è una Prouincia molto grande, & fornita di gran numero di Signori, & Gentil' huomini, & di buone Città. Per la parte dell' Vnione n' è Gouernatore il Duca di Guisa prigioniero à Tours, & in sua absenza Mons. di Ceureuse suo fratello. Il defunto Re Henrico ne haueua dato il gouerno al Duca di Neuers, ne si è inteso, che il Re presente ne habbia fatta riuocatione alcuna.

SIGNORI.

DELL' VNIONE.

Mons. de Ceureuse.
Mons. di San- Pol.
Mons. di Vitry.
il Viconte d' Estauge.
Mons di Marciamont.
Mons. di Fontaine.
Mons. de Flamere- court.
Mons de Cangeay.
il Baron di Maupas.
il Baron di Tallemay.

DEL RE.

Mons. di Luxembourg.
Mons. di Tintenille.
Mons. di Sautour.
Mons. di Pranlin.
Mons. de Giury.

Monſ. d' Eſternay.
Monſ. de Policy.
Monſ. d' Epruneòx.
Monſ. de Roſtin.
Monſ. de la Nue.
Monſ. de la Viuille.
Monſ. de Tourteron.
il Viconte Noſtradama.
Monſ. de Longeual.
Monſ. de San-Fale.
Monſ. de Granprè.

CITTA
DELL' VNIONE.

Troya Prouin.
Nognan ſopra la Sena.
Montreò. Meos. Collumier, Reis.
Vitry. San Deſir. Verdun.

DEL RE.

Sciallon.
Sciatioterry.
Eſpernay.
Langres.

BORGOGNA.

Queſta Prouincia è abbondantiſſima di vini, & ben fornita di Città, & nobilità, i principali de' quali ſono.

SIGNORI
DELL' VNIONE.

Il Duca d' Vmena Gouernatore.
il Viconte di Tauana.
il Baron di Seneſſè.
il Conte di Clermont.
il Baron di Liſtenettalard.
il Baron du Selle.

bus vtebatur Episcopus Viterbi Pontificis Nuntius, sed contra laudabat vehementer officia Oratoris Veneti, eaq; multifaciebat, firmamq; animi sententiam præ se ferebat, nolle, vt intra oppida publice prædicaretur. Illud autem Regnum Reip. Venetę id saltem beneficium acceptum referre debebit, quod eius autoritate præcipitium, quo penitus corruebat, amotum sit. Verum etsi hoc successu videtur Deus laborantibus rebus aliquatenus subuenire, tamen adhuc res male se habent, quia morbus hic multa habet alimenta, multasq; difficultates, ac repugnantias: quas qui potest reprimere, ille non vult: qui vero libenter vellet, is potestate destituitur: hæcque ratio est, cur tam paruo tempore multos fecerit progressus, illosq; peperit effectus, quales peiores nusquam alias in cęteris regnis vnquam produxit. De quibus effectibus, non tamen omnibus, vt tædium fugiatur, edisseram, tresque præcipuos, magisque exitiosos recensebo.

Effectus peruersæ religionis.

Primus malus effectus est, quia tollit timorem Dei, cuius respectus cunctis aliis præponendus esset: nam in eo consistit regula vitæ, concordia hominum, conseruatio Statuum, ac dominationum. Quomodo autem Dei timor adesse poterit, vbi non adest legum diuinarum & humanarum obseruantia, vbi desideratur obedientia erga magistratus & ciuiles, & ecclesiasticos, vbi quilibet sibi Deum ex capite suo fing[illegible] audet, nempe sacram Scripturam interpretando non secun[illegible]m antiquam Ecclesiæ, sanctorumq; Patrum doctrinam, sed secundum propriũ vniuscuiusq; sensum, perinde, vt si qui vnam spitamam neq; amplius procul cernit, vellet ea metiri, quæ mille milliaribus absunt.

Alter malus effectus, quem religionis hæc mutatio gignit, ille est, q Politiam, & gubernationis ordinem destruit, vnde oritur morum, optimarumq; viuendi consuetudinum variatio, hinc etiam legum & magistratuum autoritatis, denique Principis contemptus proficiscitur. Iamq; in quibusdam Franciæ partibus expulsi sunt ex oppidis, qui iura nomine regio dicebant, inque eorum vicem suffecti alii seditiosorum arbitrio: alibi, edicta regia ne publicarentur, vetitum est. Præterea apud vulgus disseminatum est, Regem non posse grauamina imponere, aut tributa imperare absque populorum consensu, neque teneri subditũ obedire Principi, quoties rem iubet, quæ in Euangelio non exprimitur. Itaque paulatim ea prouincia ad statum popularem, vt Heluetii, & ad nobilitatem, totumque regnum euertendum inclinare videtur.

Duobus hisce incommodis tertium additur, quod est populorũ diuisio, seditiones, intestina bella, quæ semper ex fidei confusione proficisci solita sunt: & possunt pleriq; adhuc meminisse illius temporis, quo in Germania rustici & plebeii aduersus

Nobi-

Nobiles insurrexere, quo tumultu plusquam quinquaginta hominum millia trucidata fuere: non nescitur etiam Anabaptistarum tumultus,& bellum Protestantium tot aliis adiunctum calamitatibus, quarum in ea prouincia recens est memoria. Non ignoramus, quomodo se habeat Anglia,& quantum in eo regno sanguinis religionis causa effusus fuerit: & in Scotia postremis temporibus Regina magnam passa est difficultatem in obtinendo à suis subditis, vt liceret sibi Catholice viuere:tantum creuit seditiosorum insolentia, vt naturæ ordinem inuertat, vt scilicet vbi caput membra regere consueuit,ibi membra imperent capiti

Sed huiusce rei effectus terribiles in Francia conspecti fuere: nam quotidie audiuntur plerique vulneribus affecti,plurimi occisi, aliæque eiuscemodi violentiæ:in qualibet regni parte hæc secta conspirat,& fœderatos habet plurimos in Belgio,in Anglia,in Scotia,apud Heluetios,& aliis in locis.

Scitur quoque,eandem sectam multos sumptus facere, neq; modo ministros,& concionatores suos salariis detinere, sed etiam Principes,aliosque Proceres sibi fauentes colere: Itaque in iis hominibus quotidie magis ac magis crescit insolentia.

Quoniam vero omnis commotio à plebe suscitata est; quæ propterea quod inuidiæ subiacet,& inops est, ad opes atque delicias diuitum adspirat, omnes viuunt in suspicione, mercatura intermittitur,contractuum fides perit,& nemo est mercatorum aut Parisiis,aut Lugduni, aliisve regni partibus, qui domi suæ tutum se arbitretur. Quod si hactenus ex iis, quæ vidimus, decima regni pars corrupta non est, omnia certe adeo quassata sunt, vt quod reliquum est, ex hoc incommodo à debilissimis principiis orto, & propter incuriam, & imbecillitatem gubernatorum aucto,simul periturum esse videatur,conspirantibus tot malis affectibus,quos diximus, hoc est, læsa Diuina Maiestate, detrimento autoritatis regiæ, diuisione populorum,& communis tranquillitatis iactura.

Hactenus egi de religionis turbis,quæ totum regnum euerterunt, Loquar modo de diuersis quibusdam effectibus, qui non minoris sunt momenti, eodemque tempore contigerunt; alter est in capite, quod Rex est,alter in membris præcipuis,cuiusmodi sunt ii, qui in regni administratione potiores habentur, perinde ac si ad destruendum Franciæ regnum omnia mala simul coniurauissent.

Quo ad primum,omnes sciunt,Regum mutationes in regnis plurimarum rerum vicissitudines gignere solere: raro enim accidit, vt nouus Rex easdem habeat cogitationes, quas prior habebat, & in Francia compertum est, filium paternos mores secutum non esse, vnde publice fit confusio,priuatim vero prauæ subditorum voluntates. Quoad publicum,nocet mutatio;quia facta fiunt infecta, incepta non absoluuntur,& quæ vno momento decernuntur, anno per-

thor: & quoniam Regina consentire noluit, ea de re nihil effectum est. At si aliquando simile quid eueniret, summum immineret periculum, ne Regia Maiestas nouis instructa documentis, paucis diebus voluntatem immutaret. Hæc Regis acerbitas atque imperfectio, etsi regno plurimum nocet tamen excusationem meretur, quoniam id culpæ suæ adscribendum non est; verum non ea excusatio tutoribus debetur, quia crimina ipsorum voluntaria sunt, propriæque vtilitatis ergo patrantur. Veruntamen antequam eorum crimina atque defectus enarrem, necesse est, vt de more Gallorum ad hanc rem edisseram, explicemque, ad quam vsque ætatem Rex in minori constitutus ætate intelligatur, & quo pacto regnum per id tempus gubernetur. Quo ad primum; legibus determinatum est, vt sub octo virorum tutela viuat, donec ad decimumquintum annum peruenerit. Quo ad alterum: regnum ter solummodo legitur sub minoribus Regibus fuisse, ex quo tempore Hugonis Ciapetæ posteritas regnat: & hic Rex Quartus minor habetur. Primus minoris ætatis Rex Ludouicus fuit, cognomine Sanctus, qui propterea, quod consanguineis in Francia carebat, vel quod à rege parente suo ita iussum fuerat, sub Reginæ matris suæ tutela ad legitimam vsque ætatem permansit. Alter fuit Carolus VI. qui sub tutela patruorum suorum vixit, & quia tres erant, Regentis titulus Duci Andegauensium tributus est, qui senior erat: Gubernatio vero Duci Burgundiæ, qui iunior, delata fuit: tertio, qui fuit Dux Beritum, nulla pars regiminis commissa est.

Reges minores quot in Gallia.

Tertius minor fuit Carolus Octauus, qui etsi consanguineos habebat, gubernatio tamen regis ac regni duodecim Principibus commendata est, adhibito statuum consensu. Et quanquam omnibus hisce casibus aliqua inest diuersitas; nihilominus receptior opinio, quæ disputationibus hominum sapientissimorum fundatur, est, vt regni gubernatio ad consanguineos Principes, & Coronæ proximiores pertineat, regis vero tutela ad matrem spectet. Quod vero in casu Ludouici Sancti & Caroli Sexti factum est, id ex paterno testamento euenisse aiunt. Verum Nauarriæ Rex, qui tanquam primus consanguineus ægro animo hac auctoritate carebat, hunc morem atque ordinem interrumpendum curauit, vtque procerum fauorem acquireret, omnes regni Principes, excepto Principe Condensi, ad regimen admisit, amicum se Comestabilis professus est, neque minus Principum quam familiæ Guisiorum: & quanquam sibi primum locum reseruauerat, id tamen vnanimi omnium consensu effecerat, ac proinde omnia tranquille transigi poterant, si omnes sua parte contenti aliena occupare noluissent. Verum quia humana ambitio nullis terminis circumscribitur, & qui familiæ Guisiæ auctoritatem sustulerat, haud satis contentus erat, nisi eam penitus priuaret, neque priuare poterat, nisi Reginæ potentia deprime-

retur,

retur, in statibus determinatum fuit, regni gubernationem, quæ ad primum consanguineum regis Principem pertinebat, in manu fœminarum minus recte haberi: magnæque super hac re turbationes factæ fuere, quibus territa Regina persuasa fuit, vt se totam Regi Nauarriæ committeret, præbuitque assensum, vt Generalis Locumtenens crearetur, obligauitque sese nihil tractaturam, aut gesturam illo inscio, atque inuito. Et quamuis ab initio videretur admissus tantum in partem auctoritatis, tamen quotidie magis animaduertit, se omnia cessisse, & ab illo cuncta pendere: hæc autem in illo Rege tanta auctoritas paulatim omnes alios exclusit; iamque Dux Guisius simul cum fratribus domum suam decessit, non quia in aula versari non posset, in qua illius multa ratio habetur cum ob auctoritatem, tum ob virtutem, opesque suas; sed quod animaduerteret, salua dignitate, ibi se diutius esse non posse, & dixit quibusdam, qui id postea renunciauere. Multa quæ in Consilio decernebantur vno modo, contrario sæpe publicata fuisse ex auctoritate regis Nauarriæ: ideo se maluisse absentem esse, ne huiusmodi erroribus adstipulari videretur.

Duo Marschalli Brissach, & S. Andreæ idem effecerunt, ille quia ægrotabat, hic quia Regi Nauarriæ inuisus: Cardinalis Turnonius aulam sequitur, solus tamen & sine auctoritate.

Comestabilis fortuna abiecta est, etsi domus Guisiorum ei non amplius aduersatur, videtque ob hanc regis Nauarriæ auctoritatem regnum pessum ire; ideo sorte sua minime contentus, & in rerum omnium desperatione viuit: sicque Principum discordia salutem regni illius ad magnum redegit periculum.

Verum vt ad peculiares mores matris Reginæ, in cuius manu præcipua regis cura est, veniam, satis est dicere, eam fœminam esse: sed huic rei additur, eam peregrinam, adhuc addam, eam Florentinam, & in domo priuata, admodumq; fortunæ regni Galliæ dispare natam esse.

Ideo illam existimationem & auctoritatem non habet, quam forte haberet, si aut in regno, aut ex illustriori sanguine orta foret: non ibo inficias, eam maximæ virtutis, magnique ingenii fœminam esse, quod si Reipublicæ regendæ paulo maiorem haberet experientiam, magnis rebus agendis idoneam fore: at Henrici Regis viri sui tempore humiliter habita est, & quamquam regnante Francisco Rege videretur supremam sortita auctoritatem, tamen suis ea viribus non nitebatur, quia Cardinalis Lotharingius solus omnia poterat.

Idcirco illæ Maiestates Consiliariis indigent, cumque ob has de religione discordias, ac Principum dissidia in suspicionibus perpetuis viuant, vix habent, cui fidem adhibeant.

Cardinalem Turnonium in magna habent existimatione, qui vir

probitate, rerumque experientia insignis est, cæterum in rebus ad religionem pertinentibus, & ob dissensiones Principum, Pontificis partibus eum plus nimio addictum putant.

Plurimum credit Regina Magno Cancellario, qui vir pollet ingenio, & antiquitus ab ea diligitur, & forsan hic ille est, qui Reginæ suasit, vt se concrederet Regi Nauarriæ, videlicet suo ipsius exemplo, qui etsi Domus Guisiæ familiaris, tamen fortunæ amicus, eam deseruit, vt Regi adhæresceret.

Putat Regina, se plurimum debere Amiralio, & Cardinali de Sciatilione, quod ii apud Status effecissent, vt ea in regimine consisteret, neque penitus excluderetur, quamquam plerique autumant, dissensionum regni ipsos fuisse primos concitatores.

Ducis Guisiæ multam rationem habet, vtque ille fertur dixisse, omnia literis sua manuscriptis ad illum, quoties abest ab aula, scribit, eiusque de omnibus opinionem rimatur, etsi Dux ille hæc arte fieri, secum putat ob suspicionem, quæ de ipso habetur, postquam aulam dereliquit.

De animo illius Maiestatis erga religionem diuersimode loquuntur. Versatur in aliquo suspicionis genere apud homines propter magnam, quam penes ipsam habebat gratiam atq; auctoritatem Marschallus Strozzius, vir, qui nulli se Fidei ac religioni addictum esse, profitebatur. Scitur etiam, quasdam mulieres quibuscum familiarius versatur suspectas esse hæresis, earumque malam vitam notari: scitur præterea Cancellarium, cui plurimum fidit, Pontifici, Romanæque Ecclesiæ hostem esse: idcirco in fauorem Catholicorum non adeo propensam sese, quemadmodum oportuisset, exhibuit.

Verum tametsi ipse ignoro, quid illius Maiestas, quoad religionem, in animo foueat, possum pro re compertissima tamen asserere, hosce tumultus ægerrimo animo ab ipsa ferri: quod si in iis reprimendis feruente non egit, id hac de causa factum est, ne in visceribus regni, vi adhibita, bellum excitaretur.

Scio etiam Reginæ charissima fuisse officia, quæcunque in beneficium religionis fiebant, præsertim ea, quæ Respub. Veneta facienda curauit: filios quoque in fide Catholica, & in Christianis moribus educat: qua de re efficacia sæpe verba loquitur: ideo de ipsa omnia bona sentienda puto: quod si re ipsa non cernuntur, id ex auctoritatis & experientiæ defectu procedere, censendum est. Et hæc de Regina matre.

Hic est igitur præsens Galliæ status; Rex adolescentulus, & absq; experientia & auctoritate; Consilium turbarum plenum: suprema potestas in manu Reginæ; quæ fœmina est, & quamquam sapiens, tamen timidia est, & perplexa: Rex Nauarriæ nobilis quidem Princeps & gratiosus; sed parum constans, & in Repub gubernanda parum exercitatus: populus manifeste diuisus, seditionibus agitatus, &

insolens

insolens religionis prætextu. Tranquillitatem igitur publicam Galli hoc tempore turbauerunt, mores, viuendique consuetudines ac disciplinam corruperunt, iustitiam oppresserunt, magistratus violauerunt, denique regis auctoritatem omniumque salutem in ambiguo posuerunt: & quisquis præsentem regni statum præterito, qui maioribus totius orbis terrarum Regibus & Impp. formidandus erat, compatauerit, nunc ipsum adeo infirmum, ac imbecillum repetiet, vt nullam sui partem incolumem seruet, ac tueatur.

DIVISÆ FRANCIÆ RELATIO, SIVE

DISCVRSVS DECIMVSSEXTVS.

Hæc diuisio fuit anno 1589. cum Henricus IV. gloriosissimus Rex excluderetur à Regno ab Vnione Catholicorum.

FRANCIAM per hæc tempora in duas distractam cernimus factiones. Altera est popularium Catholicorum, qui cum aliqua portione nobilium associantur, qui regem recognoscunt Carolum Cardinalem Borbonium, Ducem vero Humenæ Locumtenentem Generalem Status Regalis, & Coronæ Franciæ, durante detentione, atque incarceratione ipsius Cardinalis. Altera est Regalistarum, quæ maiori ex parte Nobilibus Catholicis, & Vgonottis constat. cuius Dux est Henricus Borbonius, Nauarriæ Rex. In has duas factiones tota pene Gallia diuisa est, tam generatim, quam per partes, Prouinciæ scilicet, ciuitates, castella, pagi, & villæ, totus clerus, tota nobilitas & populus; exceptis nihilominus nonnullis ciuitatibus, quæ neutram sequentes partem, suam se conditionem meliorem effecturos putant, inquientes, se ei regi præstituras obsequium, qui Catholicus erit, & quem status Catholicum declarauerint. Non desunt Domini, nobilesque nonnulli, qui in generali hac reuolutione rerum futurarum ignari, domi se continent; neq; in detrimentum alterutrius partis quidquā intentant, expectantes, cui fauor fortunæ afflauerit, vt eo ipsi quoq; inclinare possint. Igitur vtriusq; factionis vires, & amicitias descripturus, primo necesse est, vt eos omnes recenseam Principes, Dominos, Nobiles, Archiepiscopos, Episcopos, Ciuitates, Communitates, Castella, Pagos, qui alterutram partem sequuntur, cum præsertim huius rei declaratio ad totius Reip. Christianæ salutem spectet.

Præmittam itaque peregrinos Principes, qui alterutram sigillatim adiuuant factionem.

Primo

Vnio Catholicorum, & Regalistarum factio.

Primo causam Vnionis amplexi sunt, atque tutantur Pontifex, Catholicus Rex, Dux Sabaudiæ. Dux Lotharingiæ, Dux Ferrariæ, Dux Parmæ, Dux Vrbini, Dux Bauariæ, Electores Coloniensis, Moguntinus, & Treuerensis, Heluēticorum pagi Catholici. Qui Principes & Domini finitimi sunt Franciæ, ipsamque protegunt, ac defundunt ab incursione exterorum Principum.

Nauarriæ Regis factioni fauet hominibus, & pecunia, Regina Angliæ, Rex Scotiæ, Dux Saxoniæ, Dux Casimirus, Dux VVittembergæ, Domus Boulonia, pagi Heluetiorum protestantium, Respublica Veneta, vtque multi opinantur, Magnus Dux Etruriæ, & Dux Mantuæ.

Quod pertinet ad Principes Galliæ, bifariam diuiduntur: videlicet in eos, qui consanguinei Principes vocantur, qui à Regibus originem ducunt, & continua aliqua neq; vnquam interrupta marium successione ab aliquo Rege descendunt, & successionis in Coronam Franciæ capaces existunt, defunctis iis, qui ad ipsam proximiores accedunt.

Item in exteros Principes, hoc est, in eos, qui ex domo aliqua illustri Principis exteri oriundi, in Gallia sedem ac domicilium fixere, & à Regibus tanquam indigenæ declarati, & in prærogatiuis tenent gradum familiæ, vnde ortum ducunt, veluti Domini de Vademonte & Guisii: Qui etsi ex stirpe Lotharingiorum nati sunt, tamen quia maiores eorum nati, & ipsi quoque nutriti fuerunt in Gallia semper in Regum obsequiis, quorum subditi habentur, quippe qui in regno bona & ditiones possident, creduntur, ac reputantur inter Galliæ Principes, gradumque retinent apud Principes consanguineos. Dominus autem de Nemours etsi ex stirpe Sabaudiæ descendit, ob easdem causas Gallus existimatur, & huius domus primogenitus apud primogenitum domus Lotharingiæ incepit, & ante omnes eiusdem Domus. Dominus vero de Niuers tanquam is, qui Gonzagam domum repræsentat, suamque Niuernensium Domum, propter quam inter Franciæ pares connumeratur, item Gallus habetur: nec non Domus Buleonia, quæ ad vnicam filiam hæredem redacta est, neque marem habet vllum, qui eam repræsentet excepto Comite de Monleurier, qui postea natus est.

Reges acclamati.

Principes consanguinei octo numero sunt, Carolus Cardin. Borbonius, qui ab Vnione Rex acclamatur. Henricus Borbonius Rex Nauarriæ, qui Rex salutatur ab omnibus Principibus, & ab vniuersa fere nobilitate. Princeps Condensis, Franciscus Borbonius Marchio de Conty, Carolus Card. Vandomi, Ludouicus Borbonius Comes Suissoni, Franciscus Borbonius Dux de Montpensier, Carolus Borbon Princeps de Dumbs. Præter hos sunt Duces Longauillæ, & Comes S. Pauli eorum frater, qui ex Regum linea descendunt, vt cognomen Aurelianensium, quod præseferunt, attestatur.

Com-

Domus Lotharingiæ.

Comprehenditur quoque tota Lotharingia domus, in qua viginti duo mares, viuebant, antequam Dux, & Cardinalis Guisius Blesii interficerentur, & Cardinalis Vaudemont paulo ante vita concederet: proinde superstites sunt nouendecim, qui omnes eodem insigni vtuntur, hoc est, Carolus Dux Lotharingiæ, Franciscus Marchio Pontis, Carolus Episcopus Metensis eius filii: Dominus de Vaudemont nomine Henricus, eiusque filii Emanuel Dux Mercurii, qui bellum gerit in Britannia aduersus Principem de Doumbs: Carolus Comes de Saligny, Franciscus Marchio Sciossini, Ludouicus, qui adolescentulus est, additurque Ecclesiæ, omnes ex Domo Vaudemont. Sequitur Dux Guisiæ captiuus in ciuitate Tours: Dominus de Ianuilla, Dominus de Ceureuse, Ludouicus Ecclesiasticæ vitæ designatus, Franciscus posthumus Ducis Guisiæ patris sui, Carolus Dux Humenæ, Henricus eius natu maior filius, & Emanuel secundo genitus: Carolus Dux Humalæ, Claudius eques Humalæ, Dux de Beuf. captiuus factus Blesii, & Locciæ detentus, Dux de Nemours, Marchio Sanct. Sorlini eius frater. Omnes hi Vnionem sequuntur.

Ex parte regis Nauar. sunt Principes Condensis bimus, Marchio de Conty. Card. Vaudomus, Comes Suessonius, Dux Montpensier, Princeps Dumbs eius filius, omnes consanguinei Principes: Magnus Prior Caroli IX. naturalis filius, Dux Longauillæ, Comes S. Poli, Comes de Monleurier; Dux autem Niuernensium etsi Vnioni nequaquam adhæret, tamen quia valde Catholicus est, nunquam inter exercitus Regis Nauarrię visus est: cui tamen nescitur, quod vnquam aduersatus fuerit, sed tantum operam dedisse, vt se declararet Catholicum.

Ex præcipuis Coronæ Officialibus, & administris, cuiusmodi sunt sex Franciæ Marschalli, hoc est, Dominus Memoransius Gubernator Languedocciæ, Dominus de Iouiosa, Dux de Raitz, Dominus de Biron. Dominus de Matignon, Dominus de Aulimont, quatuor stant à partibus regis Nauarriæ. Vnus tantum fauet Vnioni, qui Dux est Ioiosa, Dux autem Raitz morbo grauissimo correptus domum repetiit, maximo animi sui mœrore, quod hisce temporibus virtutem suam, ingeniique sui alacritatem exercere nequeat.

Amiralius Franciæ: Quo munere post obitum Ducis Ioiosæ Dux Epernonii hõnestatus fuit, qui deinde illud concessit Domino de Valletta fratri suo Gubernatori Prouinciæ: hic pro Rege Nauarriæ arma gerit: etsi dignitas hæc disputatione non caret, cum Henricus Rex illam Domino de Beauuez Nangy concesserat, qui domi se continet, neutram sequens factionem.

Cancellarius quoque neutralis esse mauult: hic autem à Coronæ officium habet, estque caqut Iustitiæ, & Consiliariorum primus, &

Dominus

Dominus Huraltus Vicecomes de Sciauerny nuncupatur, rerumq; exitum expectat.

Ex octo Franciæ Parlamentis hæc sunt Parisiense, Rothomagense, Diunense, Renense, Gratianopolitanum, Tolosanum, Arelatense, Burdegalense, sex pro vnione palam se declarauerunt, & septimum, quod est Burdegalense declarauit, se ei fauturum, qui à statibus Catholicus recognoscetur: octauum, quod Renense est, Nauarriæ fauet.

Supersunt prouinciæ, ipsarumque Gubernatores, quæ antiquitus 12. numero fuerunt, nunc vero multiplicatæ sunt, quia vix vllus est vnius ciuitatis Capitaneus, qui sibi nomen, titulum & prærogatiuas Gubernatorum non arroget, & immunitatem, ac iurisdictionem propriam gubernatorum Prouinciarum non sibi adscribat. Hæ similiter Prouinciæ diuersas factiones sequuntur; Nobiles vero, qui eas incolunt, miserandum in modum diuisi, alii Regem Nauarrię, alii Vnionem sequuntur. Quorum omnium distincta nomina cõsultius est, vt petas ab Italico: fatemur enim, non adeo nobis facile esse (& forte superuacaneum est) illa Latina reddere.

L'Isola di Francia.
La Normandia.
La Brettagna.
La Picardia.
La Ciampagna, & Bria.
La Borgogna.
Il Lionese, Beogiolese, & Foreste.
Il Niuernese.
Il Berry.
La Beossa, Turena, & il Blessin.
Il Paese du Mayne.
D'Angiu.
D'Angumois, & Santon.
Di Poitu.
Di Guienna.
Di Perigord.
Di Crecy.
Di Vergnia.
Di Guascona.
Delfinato.
Prouenza.
Linguadoca.

DEL' ISOLA DI FRANCIA.

Il gouerno di questa Prouincia era prima commesso à Monf. di Vil-

lequier. Hoggi à Monſ. di Nemours, & per la parte del Re di Nauarra à Monſ. Dò. Il Gouernatore è honoratiſſimo, ſi per la quantità delle Città, che comprende, & fra l'altre Parigi capo del regno di Francia, come per il numero de' Signori, che vi ſono. I principali de' quali che affettionano l'vno ò l'altro partito ſono.

SIGNORI.

DELL' VNIONE.

Monſ. di Ceureuſe della caſa di Guiſa.
il Conte de Belin.
il Conte di Cerny.
il Conte di Natueil.
il Signori di Migli.
Monſ. de Villequier.
Monſ. di Sauigni.

DEL RE.

Il Duca di Memorancy.
il Conte di Don Martin.
il Conte di Monleurier.
il Duca d' Eſpernon.
Monſ. di Torè, & Meru fratelli.
il Viconte d' Auſſy.
il Viconte di Scioſy.
il Baron di Palesò.
il Baron de la Boua.
Li Signori d' Antragues.
Monſ. de la Sciapella Orſino.
Monſ. di Lamet.
Monſ. di Surdy.
Li Signori di Ramboglietto.
Monſ. d'Egreuille Gouernator di Soeſſon.
Monſ. di Griboual.
Monſ. di Villarsò.
il Baron di Torcy.
monſ. di Roſtin.
Monſ. Dò. & di Manou ſuo fratel.
Monſ. di Semereò.
Monſ. di Mognauille.
Monſ. de Proiſſy.
Monſ. de Roſny Bettun.
il Signor de la Boua.

CITTA.

CITTA.

DELL' VNIONE.

Parigi. San-Dionigi. Pontesa.
Beaumont. Creil. Clermont.
Mante. Vernon. Sciartres.
Montlery. Corbeil. Melun.
Mecs. Soesson. Noyon. Velis.
Laon.

DEL RE.

Compiegno. Sanlis.
Creppi. Valoys.
Coucy. Scionny.
Estampes.
Meaulan.
Poyssy.

NORMANDIA.

Questa Prouincia è molto popolata, & di grande stesa, rimessa, sotto il Gouerno di Mons. di Monpensier. & si diuide nell' alta, & bassa Normandia. I principali Signori della quale sono.

SIGNORI.

DELL' VNIONE.

Il Duca d'Vmala.
il Duca Del-beuf.
Mons. de la Maillezes.
Mons. di Brissac.
Mons. de Vic.
il Marchese Daneual.
Mons. de Villars.

DEL RE.

Il Duca di Monpensier Gouern.
il Duca di Longauilla.
il Conte di San Polo suo fratello.
Conte di Mongomery.
Mons de Carioge.
il Conte di Torrigny.
Mons. di Baqueuille.
Mons. di Rubamprè.

CITTA.

DELL' VNIONE.

Roano Arciuesc. & Parlamento.
Hauro di Gratia porto di mare.
Fecan. Codibeq. Seres. Orance.
Coutan. Sau-leu. Dreux. Gournay.
Monte San Michel.
Lisieux.
Pontò de mer.

DEL RE.

Diepa porto di mare.
Can porto di mare.
Falesa. AlenZon il Ponte dell' Arche.
Eureux. Bayeux.
Verneul. Gizors.

PICARDIA.

Questa Prouincia è molto grande, & si estende longo il Mare, che riguarda l'Inghilterra. Ha tre buoni porti di mare, & molte Città, Signori, & gentil'huomini, che vi habitano.

SIGNORI

DELL' VNIONE.

il Duca d'Vmala Gouernatore.
Mons. de Brosse.
Mons. de Saucour.
il Marchese de Magnalay Gouernatore della Fera figliuolo del Duca di Piena.
il Prencipe di Crequi.
Mons. di Piquigny.
Mons. de Saueuse.
Mons. de Balagny Gouernatore di Cambray.
Mons. di Rambury.
Mons. de Heudam.
Mons. Destriomel Gouernatore di Perona.
Mons. de Scioquesse.
Mons. di Roncherolles.
Mons. di Vignancourt.
Mons. di Beaufort.
Mons. di Bethaucourt.
Mons. du Moulin Marescial de Boulonie.

il Baron di Bouſcian.
Monſ.di Bornonuille.
Monſ.di Magnao.
Monſ di Courlay.
Monſ.d' Aplincourt.
Monſ.de Beranglife.
Monſ.di Verly.
Monſ.di Ottromancourt.

DEL RE.

Il Duca di Longauilla Gouernat.
il Duca di Piena.
il Conte di Sciona, & Monſ de Largerì à ſuo figliuolo.
Monſ.de Humiera.
Monſ de Creue cœur & di Boniuet ſuo figliuolo.
Monſ.d' Eſtrè.
Monſ.de Rumery, & de Mally ſuo fratello.
Monſ.de Mouy.
Monſ.de Berangueuille.
Monſ de Gamaſce.
Monſ.du Barty.
Monſ de Barbaſon.
Monſ.de Canis.
Monſ.de Monotry.
Monſ.d' Harancourt.
Monſ.d' Aliancourt.
Monſ. de Rantigny.
Monſ.de Tretry.
il Baron de Giumella.
il Baron di Courcy.
il Baron de Brouilly.
il Baron di Salancy.
il Baron di Morny.
il Baron de la Boua.
il Baron di Iriquan.
il Baron di Silly.
il Baron di Riantcourt.

CITTA.

DEL' VNIONE.

Amiens capo della Prouincia.
Abeuille. Sainct Vallery.

Montereò. Dourlan. Guisa.
La Fera. Marle. Perona.
Sainƈte. Monouee. Cambray.

DEL RE.

Bologna porto di Mare.
San. Quintino.
la Capella.
il Sciatelet.
Calays porto de mare è neutro.

CIAMPAGNA, ET BRIA.

Questa è vna Prouincia molto grande, & fornita di gran numero di Signori, & Gentil' huomini, & di buone Città. Per la parte dell' Vnione n' è Gouernatore il Duca di Guisa prigioniero à Tours, & in sua absenza Mons. di Ceureuse suo fratello. Il defunto Re Henrico ne haueua dato il gouerno al Duca di Neuers, ne si è inteso, che il Re presente ne habbia fatta riuocatione alcuna.

SIGNORI

DELL' VNIONE.

Mons. de Ceureuse.
Mons. di San-Pol.
Mons. di Vitry.
il Viconte d' Estauge.
Mons di Marciamont.
Mons. di Fontaine.
Mons. de Flamere-court.
Mons de Cangeay.
il Baron di Maupas.
il Baron di Tallemay.

DEL RE.

Mons. di Luxembourg.
Mons. di Tinteuille.
Mons. di Sautour.
Mons. di Pranlin.
Mons. de Giury.

Monſ. d' Eſternay.
Monſ. de Policy.
Monſ. d' Epruneòx.
Monſ. de Roſtin.
Monſ. de la Nue.
Monſ. de la Viuille.
Monſ. de Tourteron.
il Viconte Noſtradama.
Monſ. de Longeual.
Monſ. de San-Fale.
Monſ. de Granprè.

CITTA.

DELL' VNIONE.

Troya. Prouin.
Nognan ſopra la Sena.
Montreò. Meos. Collumier, Reis.
Vitry. San Deſir. Verdun.

DEL RE.

Sciallon.
Sciatioterry.
Eſpernay.
Langres.

BORGOGNA.

Queſta Prouincia è abbondantiſſima di vini, & ben fornita di Città, & nobilità, i principali de' quali ſono.

SIGNORI.

DELL' VNIONE.

Il Duca d' Vmena Gouernatore.
il Viconte di Tauana.
il Baron di Seneſsè.
il Conte di Clermont.
il Baron di Liſtenet talard.
il Baron du Selle.

Monſ. de Scianuallon.
il Baron di Teneſe.
il Baron di Tiange.
il Baron de Brouillas.
il Baron di Lux.
Monſ. de Pleuan.
Monſ. de Granmont.
il Baron di Viteò.
il Baron de la Claytte.
Monſ. di Sciaſſy.
Monſ. de Tremon.
il Commendator Diou.

DEL RE.

Il Conte di Tauana.
Monſ. di Brion.
il Marcheſe de Mirabeò.
Monſ. di Rocefort la Croſetta.
Monſ. di Spier.
Monſ. de Villarnon.
Monſ. de la Fiſi.
Monſ. de Pouy.
il Conte de Sciarny.
Monſ. de Ragny.
Monſ. de Reuillon.

CITTA.

DELL' VNIONE.

Digiun parlamento, & capto della Prou.
Maſcon. Stallon ſopra la Sona.
Beona. Sciattiglion ſopra la Sena.
Oſſona. Auttun. Turnus. Sans. Auſſerra.

DEL RE.

San Gio. de Lona.
Flauigny.
Seurre.

NINERNESE.

Queſta è vna Prouincia molto fertile, & aſſai grande, la

qual è del Signor Duca di Niuers per occasione della Duchessa sua moglie. Questa Prouincia è stata conseruata intatta per molta prudenza del Signor Duca, il quale ha saputo non solo reprimere quelli che tendeuano à rebellione, ma acquistarsi gran credito, & seguito nelle Città circonuicine, che insieme con la Nobilità del Paese si dicono essere nella protettione, & saluocondotto di sua Eccellenza, & li principali sono.

SIGNORI.

DELL' VNIONE.

Mons. de Tiange.
Mons. de Neuuy Barroys.
Mons. de Ville menant.
Mons. de Cheuenon.
Mons. de Menble.

DEL RE.

Mons. de Beauuoys la Node.
Mons de Maligni suo figliuolo.
Mons. de Auantigni.
Mons de Pesseliere.
Mons. de la Nocle.
Mons. de Clampliuault.
Mons. de Despeugle.

DI MONS. DI NEVERS.

SIGNORI.

Mons. di Scialemi.
Mons. di Lunay.
Mons. di Sciattiglion.
Mons. di Sciatelus.
Mons. de la Riuiera.
Mons. de Giry.
Mons. de Grossure.
Mons. Dessigneux.
Mons. de Poyseus.
Mons. de Bertri.
Mons. de Pernas.
Mons. de Dleneau Courtenai.

Monſ. de Boulinuillier.
Monſ. de la Grange.
Monſ. de Danleza.
Monſ. de Mauto.

CITTA.

Niuers.
San Pier le Moutier.
Decize.
Molins Engilbers.
Entrin.
Clamecy.
Donzi.
Coſne.
La Sciaritè.
Premeri.

BEOSSA. BLESSIN. TVRENA. PERSCE.

Sono quattro Prouincie, che ordinariamente ſogliono eſſere ſotto vn medeſimo Gouernatore, ma hoggi ſono molto diuiſe, ciaſcuno pigliando per forza quello che ne può hauere, & n'era Gouernatore il Viconte di Sceuerny Cancelliero di Francia, & ſono li principali.

SIGNORI.

DELL' VNIONE.

Il Conte Buſſage.
Monſ di Vieupont.
Monſ de Bordeſiera.
Monſ. de ſant Eean.
Monſ de Billi.
Sig. de Couruille.
Monſ de Lipneris.
Monſ de Cicogne.
Monſ. de Gillin.
Monſ. de Louuille.
Monſ. de Niueroles.
Monſ. de Mognauille.
Monſ. de Gonnelieu.
Monſ. de Breſole.
Monſ. Deſpruneaux.

DEL RE.

Monſ. de Siatiglion Coligny.
Monſ. d' Andelot ſuo fratello.
Li Signori d' Antragues.
Monſ. de Sciatiglion en Beauce.
Monſ. de la Fertè Sig. d' Huiſſeau.
Monſ. Dangean
Monſ. de Tignonuille.
Monſ. Dalliers.
Monſ. Dapuiſay.
Monſ. de Sauillars.
Monſ. de Ramplis.
Monſ. de la Boulay.
Monſ. le Viconte de Tours.
Monſ. de ſaint Cierque.
Monſ. de Croy.
Monſ. de Montoiſon.
Monſ. de Fougeres.
Monſ. de ſaient Floier.
Monſ. de la Roche.

CITTA.

DELL' VNIONE.

Orliens.
Sciartres.
Durdan.
Nogen de Routrou.

DEL RE.

Gianuilla. Pluuiers. Giorgio.
Meun. Bugiancy. Clery.
Vandomo. Sciatiodum. Verneul.
Bles. Amboſa. Tours.

ANGIV. MAYNE.

Queſte due Prouincie anticamente erano anneſſe ad vn medeſimo Gouernatore, & hoggi ſeguendo la corruttione del tempo ſono diuiſe in due Gouerni. Della Prouincia du Mayne è Gouernat. Monſ. di Fargy della Caſa di Rambeglietto, & dell' Angiù è Gouernatore

Monſ.

Mons de la Roche Pausay. Nell' vna, & l'altra Prouincia sono delle Città, & Signori di fattioni diuersa.

SIGNORI.

Nell'Angiu.

DELL' VNIONE.

Mons. de Scenille.
Mons. Tiercelin Saueuse.
il Baron di Sciateò.
Mons. de la Foter.
Mons. de la Roscibaritault.
Mons. de Vesins.
Mons. de la Mote-serrant.
Mons. de Treues.

DEL RE.

Mons. de la Rosce Pausay.
Mons. de Sciatobriant.
Mons. de Beaumont.
Sig. du Plessis.
Mons. Despault.
Mons. du Bellay.
Mons. de Sciambellè.
Mons. de la Mottefelon.
Mons. de Goulasme.
Mons. de Mombron.
Mons. de Passay.
Mons de Clermont d'Amboise.

NEL MAYNE.

DELL'VNIONE.

Mons. de la Rosce du Maynt.
Mons. d'Harcourt.
Mons. de Mouteiam.
Mons. de Beodaufin.
Mons. de Lansak.
Mons. de Vosè.
Mons. de saint Mars.

Mons.

Monſ. de Teualle.
Monſ. de Clincamp.

DEL RE.

Monſ. de Surray.
Il Viconte de la Huſſaye.
Monſ de Mileſſe.
Monſ. de la Vardin.
Monſ. de Mery.

CITTA.

DELL' VNIONE.

Il Ponte di Say Rocefort.

DEL RE.

Il Monſ.
Angiers.
Ingrande.
Saumur.

BRETTAGNA.

Queſta è vna prouincia quaſi tutta marittima, nella quale ſono molti, & buoni porti di mare, & infinite buone Città, & gran numero di Signori, & gentil huomini, & li principali ſono.

SIGNORI.

DELL' VNIONE.

Il Duca di Mercurio Gouern.
Monſ. . . . . ſuo Logotenente.
Monſ. de Gue Viconte de . . .
Monſ. de Teyſtac.
Monſ. Rene de Brettagne.

DEL RE.

Il Prencipe de Dumbs Gouernatore.
Monſ. de Rohan.

Monſ. de la Val.
Monſ. Dauoncourt.
Monſ. de la Muſe.
Monſ. Daſſerac.
Monſ. de la Henodaye.
Monſ. de Monbarot.
Il Conte di Monbaſon.

Vi è il Duca di Raitz, & il Marcheſe Beliſla ſuo figliuolo potentiſſimi Signori in queſta Prouincia, & che hanno diffeſi li loro ſtati contro chi ha voluto offenderli, & il ſimile ha fatto il Marcheſe d' Eſpinay, & il Prencipe di Gimnay.

CITTA.

DELL' VNIONE.

Nantes porto di mare. Vannes.
Cornuaille ſan Malò ſan Brieu.
Dol. Le n. Treguer. Quinpercorantin.
Ploermel. Dinan. Fugeres.
Redon. Morlay. Guygnan.

DEL RE.

Renes Parlamento, & Città principale della Prouincia.
Vitray con molte altre piccole terre.
Tutti queſti Gouerni ſono di là la Riuiera di quà ſono le ſeguenti.

BERRY. SOLOGNA.

Queſta Prouincia è contigua à la Beoſſa, & di aſſai gran circuito, & ſono li principali.

SIGNORI.

DELL' VNIONE.

Monſ. de la Sciatra.
Il Baron de la Sciatra ſuo figliuolo.
Monſ. de Vitry.
Monſ. de Nanſay.
Monſ. de Maupas.
Il Baron de Sciatìoneuf.

Monſ de la Foreſt.
Monſ. de Beogy.
Monſ. de San-Fleuran.
Monſ. de Iars.
Monſ. de Ville-neue.

DEL RE.

Il Mareſciale d' Aumont.
Il Conte di Sancere.
Monſ. de Digny.
Monſ. de Gamaſſes.
Monſ. de Montigny.
Monſ. de Perneray.
Monſ. de Peſſeliere.
Monſ. de Beouieu.
Monſ. de Tauenay.
Monſ. de la Louete.

CITTA

DELL' VNIONE.

Burges. Duule-Roy. Remorandin.
Vierſon. Montriccard.

DEL RE.

Iſſodun.
Sancerre.
Argenton.

BORBONESE.

E vna Prouincia aſſai picciola, & ha poche Terre, & pochi Signori: per la parte dell' Vnione n' è Gouernatore Monſ. de Neuuy, & per il Re Monſ. de Sciaſeron, & ſono i principali.

SIGNORI

DELL' VNIONE.

Monſ. de Neuuy.
Il Marcheſe d' Vrſay.

Monſ.

Monſ. de Sciatiòneuf.
Monſ. de Sciarlus.
Monſ. de Poncena.

DEL RE.

Monſ. de Sciaſeron.
Monſ. de la Ghiſſe.
Monſ. de Sciatiòmorant.
Monſ. de Gullan.
Monſ. de Gondras.
Monſ. de Fontanay.
Il Baron du Peau.
Monſ. de Genſac.
Monſ. de la Curee.
Monſ. de San Giorgio.

CITTA.

DELL' VNIONE.

San Porſain.
Muluſſon.

DEL RE.

Molins Città principale de la Prouincia & altre Terre, & Caſtelli.

VVERNIA.

E vna Prouincia molto grande, montuoſa, & di difficile acceſſo: ha molte Città forti, & gran numero di Signori, & Gentil' huomini.

SIGNORI.

DELL' VNIONE.

Li Signori di Randano.
Monſ. de San Vidale.
il Marcheſe de Caniglìac.
il Marcheſe de Stin.
Monſ. de Sciomont.
Monſ. de la Faiette.
Monſ. de Magnac.

Monſ. de ſan Suplice.
Monſ. de Montagnac.
Monſ. de Puyguillon.

DEL RE.

Il Viconte di Turena.
Monſ. de Sciaſſeron.
Monſ. de Curton.
Il Marcheſe d'Allegre.
Monſ. d'Allegre Millio.
Monſ. di ſan Germano.
Monſ. di Bellanaue.
Monſ. di Saianagniac.

CITTA.
DELL' VNIONE.

Rion. Mont-ferrau.
Cuſſay-Iſſoire.
Aurillac. San-flour.

DEL RE.

Clermont.
Codeges.
Marenges.

LIONESE. BEOGIOLESE. FORESTE.

Queste tre Prouincie ben che ſiano per ſe ſteſſe aſſai grandi, nondimeno ſono ſempre ſtate anneſſe ad vn medeſimo gouerno, hoggidì poſſeduto dal Sign. Duca di Nemours, & ſono li principali.

SIGNORI.
DELL' VNIONE.

Il Duca di Nemours Gouernat.
Il Marcheſe S. Sorlin ſuo fratello.
Monſ. de Seeuriere.
Il Baron di Cuſan.
Monſ. di Roſcebone.
Il Baron de la Clayette.
Il Baron d'Epinac.

Monſ. de Sciaſeul.
Monſ. d'Auberieux.

DEL RE.

Monſ. de Boution Seneſcial.
Monſ. de Beoregard ſuo fratello.
Monſ. de ſan Forgeux.
Monſ. de ſan Marcel Deurſe.
Monſ. de ſant' Andre.
Monſ. de Rebes.
Monſ. de la Batye.
Monſ. de Genlys.

CITTA.

DELL' VNIONE.

Lione Arciueſcopato. Maccon.
Monbriſon. Villa-franca. Rouanne.

DEL RE.

Sciarly. Eſtizy.
Blogieò.

DELFINATO.

Queſta è vna picciola Prouincia che ha pochi Signori, & gentil' huomini, ma ha molte buone Città & Terre. Di eſſa ſi dice Gouernatore il Colonello Alfonſo Corſo, come quello che ne fu prouiſto dal defunto Re.

SIGNORI.

DELL' VNIONE.

Monſ. de Gordes.
Monſ. di Cholue.
Monſ. de Rebarac.

DEL RE.

Il Colonello Corſo Gouernatore.
Monſ. de Tournone.
Monſ. des Diguieres.
Monſ. de Mongiron.

CITTA.

DELL' VNIONE.

Granoble Città principale, & Parlamento.
Valenza. Romans.

DEL RE.

Liueron.
La Meuse.
Tournon.

PROVENZA.

Questa è una gran Prouincia ben fornita di Signori, & buone Città, ma come l'altre diuisa nell' vna, & l'altra fattione, & di più in vna terza fattione, che è quella del Sig. Duca di Sauoia, che vi ha grandissima intelligenza.

SIGNORI.

DELL' VNIONE.

Il Marchese de Villars.
Mons. di Cars.
Mons. di Saue.
Mons. di Vins.
Mons. di Mauleon.

DEL RE.

Mons. de la Valetta Gouernator.
il Baron d'Ars.

CITTA.

DELL' VNIONE.

Ast Città principale, & Parlamento.
Marsiglia. Ayx. Tolon.
Arles. Carpentras,

DEL RE.

Tarascon.
La Raulme.

Ponte di san Spirito.
Beucarie.

LINGVADOCA, ET GVASCOGNA.

E una Prouincia grandissima, & il Gouerno di essa è fruttuosissimo, & molto ricco, cosi per essere il paese fertile, fornito di buone Città, & ben popolato, come perche il Gouernatore d'essa, che è Mons. di Memorancy, tira il profitto, & emolumento delle saline d'Eguemorte. Li principali Signori sono.

SIGNORI.
DELL' VNIONE.

Il Marescial di Gioiosa.
il Duca, & Cardinal Gioiosa suoi figliuoli.
Mons. de Monluc. Il Conte Clermont de Lodeue.
Mons. de Fonteuilles.
Mons. de Montberault.

DEL RE.

Mons. de Memorancy Gouern.
Il Viconte Bourniquet.
Il Viconte Lauedan.

CITTA.
DELL' VNIONE.

Tolosa. Narbona.
Bestiers. Castelnaudarry.
Rodes. Nismes. Agen.

DEL RE.

Mont-pellier. Mont-auban.
Euguemorte. Carcassone. Tarascon.
Pesenat. Alays. Marsac.

GVIENNA.

Questa è vn grandissima Prouincia, & il maggior gouerno di Frãcia, perche contiene sotto di se quattro altri gouerni, cioè, Il Poitù. Santonges, Perigord, & Limosin, della quale era Gouernatore il Re di

Nauarra,

Nauarra, & suo Luogotenente il Marescial di Matignon. In queste quattro Prouincie, si troua gran numero di nobilità, buone Città, riche, & forti, il che rende il gouerno così honorato come è. In questo gouerno sono le fattioni come ne gl' altri. Il Visconte Dobeterre pretende esser Gouernatore di Poitù contra monsf. di Malicorne, che pretende hauerlo dal Re. Monsf. de Pompadon pretende il gouerno di Limosin contra Monsf di Van-tador. Il conte di Clermont di Lodeue pretende il gouerno di Quercy, che è in Perigord. Di queste Prouincie sono li principali.

SIGNORI.

DELL' VNIONE.

Il Visconte Dobeterre.
il Visconte la Fuiersce.
Monsf. de Roscetouart.
Monsf de Piedufurt.
Monsf. de Sciatignere.
Monsf. de Pompadon.
Monsf de Sensac.
Monsf. de Sessac.
Monsf. de Iours.
Monsf. de l' Isle.
Monsf. de Vigem.
il Viconte di Bresieul.
il Baron di Mesnac.

DEL RE.

Il Marescial di Matrignon Gou.
il Marescial di Biron.
il Beron di Biron suo figliuolo.
Monsf. de la Tremoglia.
il Duca di Vantador.
il Conte de la Roscefucò.
Monsf. de Nermotier.
Monsf. d' Escars Sig. de la Voghion.
Monsf. d' Abins.
Monsf. di Gernac.
il Marchese de Pisany della casa di Duchi di Brettagna.
Monsf. della Ville-Dieu.
il Baron di Stauerach.
il Baron de la Frenest.

Monſ. de Saint-Solaines.
Monſ. de Saint Gelays.
Monſ. de Duras.
Monſ. de Forſ.
Monſ. de Preſſac.
Monſ. de Verac.
il Sig. de Perdiglian.

CITTA.

DELL' VNIONE.

Potiers. Sciatelleroy.
Port. de Pilles.
Luſignan.
Perigueur.
Liborne.

DEL RE.

Bordeos. La Roſcella. S. Gio. d' Angely.
Maran. Niort.
Fontenay. Partenay.
Lodun. Chinon.
Touart.
Angolemi.
Limoges.

Il Fine Della Relatione Delle Diuiſioni di Francia.

DE IMPERIO ET DITIONIBVS HISPANIARVM REGIS,

DISCVRSVS DECIMVS SEPTIMVS.

Magnitudo imperii Hispanici.

POST homines natos nulli vnquam maius obtigit Imperium eo quod Philippus II. olim, & Philippus III. Hispaniarum & Indiarum Rex iam tenet, maxime postquam regiæ Hispaniarum vesti illa Lusitaniæ seu Portugaliæ lacinia quoque est adtexta. Amplissimas enim & nobilissimas totius Europæ, Asiæ atque Africæ regiones cōplectitur; Nouum denique & illum veluti alterum terrarum Orbem, in quo gentes inauditæ antea, natione barbaræ, multitudine innumerabiles, auro & diuitiis affluentes. In Europa *Hispaniam* tenet, quæ totis octingentis retro annis nemini tota q̃ ipsi paruit; *Belgium*, q̄ mille milliaribus ambitur; *Regnum Neapolitanum*, q̄ in circuitu mille & quadringenta milliaria compræhendit; *Insubriam* (quæ *Mediolanensis Ducatus* titulo designatur) cuius ambitus est trecentorū milliarium; *Maioricam, Minoricam* & *Ophiusam* insulas, quarum prima 400. altera 150. tertia 8. milliaria in orbem porrigitur; *Siciliam*, cuius circuitus septingentis milliaribus terminatur; *Sardiniam* cuius 562. milliaribus patet circūferentia. In *Africa* habet idem Rex in sua potestate magnum illum portum, quem *Masalquiuir* appellant, quo nullum vniuersum mare Mediterraneum insigniorem, capaciorem ac securiorem habet. Possidet idem *Oranum Melillam*, & rupem *Pegnonū Velez* dictam. Extra fretum Herculeum siue Gaditanum Insulæ sunt *Canaria* (*Fortunata* olim, vt quidā putant) 12. numero inter quas præcipuè sunt septē, quarū minima 90. milliaria in circuitu cōplectitur. Ad Lusitaniā ptinent *Septa* & *Tangera*; quæ claues sunt Freti, imo toti⁹ Maris Mediterranei, & Oceani Atlantici. Extra fretum eiusdē ditionis est *Mogazanū* in dicto Oceano Lusitanici quoq; sunt iuris 7. Insulæ, quas *Flādricas* vocāt vel *Asores*, suntq; num. 7. quarū prima *Tercera*; in qua Angra ciuitas 40. continent milliaria: *S. Michaelis* Insula longitudinem habet 80. pene milliarium. His adiacent *Portus sanctus*, nec procul inde *Madera*, vini præstantissimi genitrix, quæ insularum in Oceano Atlantico velut regina est. 160. milliaribus cingitur. Sequuntur *Insula Capitis Viridis* (*Capo Verde*) quæ 7. sunt. Sub ipso Æquinoctiali *S. Thō. Insula*, Madera aliquanto maior saccaro ad miraculū abundans. Idem Rex vniuersæ in Africa oræ maritimæ, q̃ à Promon-

In Europa regiones.

In Africa.

torio *Aguero ad Guardafu*, extenditur; omnium deniq; commerciorum, negotiationis & nauigationis in illo Oceano, totq; Insularum, quas natura ibi sparsit, è regione Caprariæ *inter Promõtoria bonæ spei & Guardafuense*, dominium sibi vindicat. Idem in Asia potiorem Orientalis oræ partem, quæ ad Lusitaniam olim pertinuit, nempe *Ormuz, Dium, Goam, Malaccam* &c. possidet. *Ormuz* ob situs commoditatem tam potens est atque opulentum: vt Mahumetanorum siue Arabum dictum sit.

In Asia.

Si terrarum Orbis, quaquà patet, Annulus esset,
Illius Ormuzum gemma *decusque foret*.

Ad Ormuzii regnũ magna spectat *Arabiæ felicis* pars, Persico litori opposita, & quidquid insularum est interiectũ, inter quas est *Baharẽ* omniũ in eo Sinu Insularũ regina, quũ propter magnitudinẽ, cũ summa terræ fertilitate, & mira fructuũ varietate cõiunctã; tũ propter ditissimã Margaritarũ piscationẽ. *Diu* Cambaiæ est clauis, & inæstimabilis thesauri receptaculũ. Præter hãc possident Lusitani *Damanũ, Bazuinũ, Tauaam, Goã*, quę (vt interim *Coulan, Cananorẽ, Cochinũ*, &c. silentio prætereã) tanti momenti est ciuitas, vt Lusitanię Regi tantũ quantũ vnũ aliquod totũ Europæ regnũ pendat. Iidem Lusitani tenẽt omnẽ fere orã illã maritimã, q̃ à *Damano* vrbe *ad Malapurẽ* vsq; extenditur: q̃ quidem integra vel ipsis, vel eorũ Cõfederatis patet, excepto Calecutano regno. *Zeilon* Insula merito totius Orbis deliciæ appellari possit: in qua Lusitani itidẽ Arcẽ habent & Portũ, *Colũbo* nuncupatum. Habent ẽt *Malaccã*, impii sui iis in locis terminũ, clauẽ negociationis & cõmercii in Eoo siue Orientali Oceano, illarumq; Insularũ: q̃ tot ac tãtæ sũt, vt toti Europę magnitudine pares putẽtur. In *Macao* ẽt ad cõmercia cũ Chinis siue Sinis, & in *Tidore* insula, cũ Molucis & Bãdanis exercẽda, domos potius q̃ Arces possidẽt. Ac ꝑfecto res admiratione digna, imõ stupẽda est, à XII. Lusitanorũ millib. (nec n. plures in tãto, terræ marisque tractu sunt) tot potẽtissimos Asiæ Reges & populos tãquã fræno coerceri. Quis nõ miretur tã paucos Lusitanos maris Atlãtici, Indici, & Eoi imperiũ sibi asserere ac tueri? Iã nonaginta circiter effluxerũt anni, ex quo Lusitani oras illas à se occupatas munire cœperunt, cũ æterna nominis sui & toti⁹ Christiani Orbis laude, vtilitate ac fructu. Neque vero obiici põt, facile illis hoc factu fuisse, ꝙ res ipsis fuerit cũ populis inermib. & rei bellicæ imperitis. Ormuzanum enim regnũ eripuerũt Persarũ Regis clienti. Ad Diũ Sultani Ægypti classem plenã Mamaluchis (quibus non minor q̃ Turcarũ Ianizaris, virtutis militaris opinio) ꝓfligarũt: Turcarum classes in mari rubro nõ semel in fugã verterũt. Iterũ deinde cõtra classem Turcicã cui Gusaratæ se coniunxerant, Dium fortiter defenderunt. Anno enim 1538. Turca ægre ferens Lusitanorum in Ori-

Lusitanorũ expeditiones admiranda.

Diu obsessa à Lusitanis defensa.

ente

ente potentiam tantum inualescere; iussit classem instrui in sinu Arabico ad vrbem *Suez*, imposuitque illi 20. millia militum, præter nautas, aliosque qui commeatus curabant, hisce omnibus præfecit Bassam Solymannum qui Cairo præerat. Solymannus cum copiis suis primum *Adenam* appulit, vrbem in extremo ostio Maris Rubri, consilium quem suum per fecialem Regi exposuit. Rex qui Lusitano tributum pendebat, lectis literis, se resque suas Turcæ offert, rogatque Præfectum, vt naui egressus, vrbem intret, excipiendus eo honore, qui talem virum, tanti Imperatoris vicarium, tanti exercitus ducem deceret. Solymannus fraudem subesse ratus, contra Regem inuitat in naues. Paret homo minime malus, seque cum aliquot proceribus in viam dat. Solymannus captum excruciatumque in antenna suspendit, adiungitq; ei quatuor ex optimatibus, dicens, Iure id à se fieri, quod & à Turca hoc in mandatis haberet, & Rex cum Lusitano pecis fœdera iniisset. Inde itum ad opulentissimæ vrbis pulcerrimęque direptionem. Expositis postea ad Dium copiis, cœpit eam valde oppugnare; sed Lusitanorum & præsidiariorum virtute ita defensa est, vt Turca coactus sit obsidionem soluere, & ad sua regna regredi. Postea vero anno 1552. ad Ormuzum multo illustriorem victoriam de alia Turcica classe iidem reportarunt. Cum Regibus Decam, Cambaiæ, Calecuti, Achim (qui plerique Mahumetani sunt, & armis Turcicis probe erant instructi) in Taprobana pugnarunt. Quocirca Lusitanorum in Cambaiam, Indiam, & vniuersam illam Oceani oram maritimam Expeditiones non minus admirandæ sunt, quam Macedonum & Alexandri Magni victoriæ: ac tanto magis, quod Lusitania terrarum spacio Macedonia multo minor sit, nec Lusitani Macedonibus numero fuerint pares. Iidem Sultani Ægyptii classem nauibus vndeuiginti profligarunt. Goam expugnarunt duobus virorum millibus, amissam mille & quingentis recuperarunt. Malaccam octingentis subiugarunt: ac paullo pluribus Ormuzum.

De Hispaniarum Regis in Nouo Orbe imperio.

Altera ditionum Catholici Regis imperio parentium pars Nouo Orbo continentur, vnde quantum vult consequitur, quum sine riuali aut socio illic dominetur. Diuiditur autem nouus Orbis in Continentem & Insulas. Harum in septemtrionali Inditio Oceano tantus est (quum solæ *Lucaia* plures sint 400) numerus, vt nondum cognitus sit, nec si cognoscatur, facile iniri possit. Ex his nonnullæ vel magno regno par sint. *Boriquena* in longitudinem patet 300. milliaria, in latitudinem 60. *Iamaica* paullo minor est. *Cuba* longa est 300. lata 20. Leucas. *Hispaniola* ambitu 1600. milliaria comprehendit. Innumeratas alias omitto. Ad continentem quod attinet, Rex Catholicus vniuersæ oræ maritimæ, qua Floridam, Nouam Hispaniam, Iacatam mare alluit; deinde totius Peninsulæ illius parti Meridionali ad *Caput* vsque *California*, imo ad *Quiuiram* vsque impetat. Eo enim atq; etiam vlterius vsq; pertinent regiones, à Castilien-

Insula.

Continen

sibus detectæ. Ora Nouæ Hispaniæ, quæ initium sumit à S. Helena oppido Panamā transiens & ad Quiuiram vsque protensa, longa est quinquies mille & ducenta milliaria: quibus si coniungantur Mediterranea confinia Septemtriones versus, non minus quam nouies mille milliaria efficientur, *Peru*, cuius initium à Panama sumitur, habet secundum oram Maritimam duodecies mille & sexcenta milliaria, è quibus tria quæ inter Maragnonem & Argenteum fluuios continentur, Brasiliam complectentia Lusitanorum Regem dominum agnoscunt. Et quamuis Noui Orbis continens multa regna & ditiones per quam amplas contineat; duo tamen habet præcipua regna, vel Monarchias potius: Mexicanum nempe & Peruuianum: quorum Reges Potentissimi olim opulentissimique fuerunt. In Regem Mexicanum nemo auidi sanguinis iure successorio; sed à sex viris eligebatur qui iuuenis elegans, strenuus, corpore bene composito, militiæque aptus esset: ideoque Regem olim quemdam, quod ignauus, imbellis, ac timidus esset, veneno necarunt. Regi Senatus supremus assidebat, ex quatuor Nobilitatis & Officiariorum ordinibus constans, sine cuius auctoritate & consensu nihil, quod esset alicuius momenti, statui ac decerni poterat. Nihil æque illis curæ erat, atque bona & recta puerorum educatio. In præcipuo honore habebatur Religio & studium Rei militaris. Celebratur inter eos heros *Flacaellel*, tantus in armis & robore, vt magnam regni Mexicani partem sibi pararit; animi vero tam excelsi, vt oblatum sibi regnum constanter recusarit, dicens, ex vsu Reipublicæ esse vt alius quidem Rex ipse vero eius sit minister. Rex quidem Mexicanus olim summam Maiestatem præseferebat, habitabat splendide, & maximo clientum satellitio stipatus incedebat; Regni pomœria, religionem & linguam ab vno latere ad Teguantepecum vsque, quod Mexico 200 Leucis distat, propagauit; ab alio latere ad Guatimalam, quæ Mexico 300. Leucis abest: quin etiam regni fines ad mare Septemtrionale & Meridionale protulit; Mechacam vero, Thascalam & Terpeacam debellare non potuit. Porro Hispanis inimicitiæ, quę Mexicanis cū Tlascalanis erant, aditum in Mexicanum regnum aperuerunt, & ad id subiugandum plurimum attulerunt adiumenti: quod anno Christi 1518. contigit. Ipsi vero Mexicani in septem tribus diuisi, è plaga Septentrionali in has oras venerant: in qua superioribus annis Hispani ditissimam populosissimamque prouinciam detexere, quam Nouam Mexicum nuncuparunt. Præcipuus honos in armis (vnde & ipsis Nobilitas petebatur) erat positus. Motezuma vltimus Mexicanus Rex, aliquot equitum ordines instituit, quorum alii Principes, Leones, quidam Pardi, nonnulli Aquilæ dicebantur. Iis aurum argentumque gestare, xylo vel gossypio (quod Barbari & Arabes *Cotton & Bombacem* appellant) vestiri, calceatis incedere, inaurata & picta habere vascula (quorum omnium vsus

De Regno Mexicano.

Flacaellel, herois virtus & continentia.

Quomodo aditus Hispanis ad Mexicum apertus.

plebi

plebi interdictus) licebat. *Peruuiani* Imperii cuius Rex Ingæ nomine indigetabatur, conditio ac status olim multo maior ampliorque fuit. Quum summe floreret, à Pasto ad Chile vsque se porrigebat, longitudine mille, latitudine vero centum leucarum; nempe ab Oceano Meridionali *Andi* vsque Orientem versus. Immensa ibi aquarum vis, partim decurrentium, partim stagnantium, obstitit quo minus vlterius progrederentur.

Religio & politia à Viracoca instituta.

Prætextus bellum aliis inferendi fuit, quod in diluuio in ipsis Ingis mundus esset seruatus, & quod ipsi soli vera imbuti essent Religione, quam alios quoque docere tenerentur. Præcipuus illorum Deus erat Viracoca, hoc est, vniuersi creator: alter vero Deus illis Sol erat. Inga Pacacuti qui maiorem superstitionum, quibus populi illi addicti erant, partem commentus est, quum aliorum Deorum templis prædia reditusque assignasset, nullos Viracocæ attribuit: quod quum ille, inquiebat, creator omnium esset, nulla re indigeret. Inter alias res memorabiles ab ipso in regionibus quas armis acquisiuerat, institutas, hæc quoque erat, quod terram in tres partes diuiserat.

Prima Religioni & Diis dedicabatur.

Altera addicebatur Ingæ, qua seipsum, Curiam, parentes, aulicos & præsidia sustentabat; eratque ea pars ceteris maior.

Tertia pars populo cedebat. Nemo rem propriam habebat, sed Ingæ beneficio; nec ea res ad hæredes transibat. Agri qui populi & Communitatis erant, quotannis diuidebantur: & vnicuique tantum terræ assignabatur, quantum ad ipsius & familiæ sustentationem esset necessarium. erat ea portio interdum maior, aut minor, & à tributo immunis. Tributi vero loco terras deorum & Ingæ colebant: fructus recondebant in horrea amplissima, ad id destinata: vnde ingruente sterilitate, annona depromebatur. Idem fiebat de animalibus & iumentis, quæ viritim distribuebantur. Qua quidem in re multo sapientius fecisse mihi videntur, quam Lycurgus vel Romani in publicis agris distribuendis, &c.

Merces e ex Peru Noua Hispania a runtur.

Ex Noua Hispania porro & Peruuia, præter merces, opes inexhaustæ auri & argenti afferuntur. Earum ordinarie duas partes Peruuia, tertiam Noua Hispania suppeditat, quæ quidem mercimoniorum abundantia Mexicum superat. Inter alia dat Concinigliam, qua panni Cramosini (loquimur vt intelligamur) tinguntur: maxime sane precii mercem. Mittit etiam Anir, & boum tergora infinita. Ex insulis vero vberrima coriorum, xyli, sandarachæ, sacchari, cannæfistulæ, & margaritarum vis affertur. Inter Peruuiæ thesauros duo admirandi sunt.

Argenti fodina Potosiana.

Vnus est fodinarum argenti, quæ Potosii anno M D X L. detectæ fuerunt, vnde effossa est & adhuc effoditur tanta vis argenti, vt quin-

ta pars Regi debita XL. annorum spacio ad centum & vndecim Milliones Pesorum accesserit. Vnus autem Peso tredecim nummos Regales (*Reales* vocant) & quartam vnius partem æquat. nec tamen duæ tertiæ partes quintum nummum Regi debitum penderunt. Argentum expurgatur in LV. machinis, ad vicinum flumen exstructis; & XXII. quæ in Valle Tarapaia visuntur. Præter has lauatrinas & organa, alia quoque ibi sunt trusatilia, & quæ ab equis versantur inque gyrum aguntur. Magna quoque diuitiarum vis est in fodinis Guancaualcanis, quæ argento viuo abundant, anno MDLXVII. detectæ: è quibus rex citra vllas expensas quadringenta Pesorum millia percipit. At eadem quæ tam liberaliter auri argentique fodina Peruuiæ largita est, nihil eiusmodi Brasiliæ contulit natura, sed earum loco multas alias eximiasque dotes. Regio tota imprimis amœna est: cœli iucunda admodum & salubris temperies, Lenium quippe à Pelago ventorum commodissimi flatus matutinos vapores ac nebulas tempestiue disiiciunt, solesque purissimos & nitidissimos reddunt. Scatet ea tota ferme plaga fontibus ac syluis & amnibus inclytis: è quibus, vt reliquos taceam, is quem *Argenteum* vocant, leucarum quadraginta ostio in Oceanum fertur, adeo violentus, vt nautæ dulces hauriant latices, priusquam tellurem ex alto conspiciant. Terra partim in planitiem soluta, partim in colles clementer assurgens, felix præpinguibus glebis, & riguo solo semperque vernante, credita semina multiplici reddit fœnore. sacchari præsertim est ferax; quod cœleste donum Attico melli multis partibus præferendum, proceris arundinibus condidit natura: è quibus aquaria mola dulcissimus humor expressus, in ahenis excoquitur, tum formis in panes cogitur, ad metæ figuram; dein rursus, vbi libuerit, eliquatus, artifici manu pigmentis ad instar ceræ varias in effigies indiscreta pœne verisimilitudine trahitur. Cuius generis officinæ hodie, qua præsertim incolunt Lusitani, passim exstructæ visuntur; atque ex ea merce negociatores vel maximum capiunt emolumentum: siquidem nauibus quotannis in Europam euecta, certissimo compendio longe lateque diuenditur.

Brasiliæ descriptio.

Saccharum quomodo conficiatur.

Noui Orbis velut appendices sunt Insulæ *Philippinæ*, Barussæ Ptolemæo dictæ. Quamuis enim, si cœli plagam spectes, in Asia aut circa eam sitæ sint; per Nouam tamen Hispaniam primi earum inuentores ad eam penetrarunt. Præcipuæ sunt *Lussonia*, *Tandair*, *Mindanao*. Tandair cæteris omnibus præstantior est & amœnior, & singulari nomine vocatur Philippina. ambitus eius est CLX. leucarum. *Lusson* multo est maior, sed minus culta. In hac Hispani vrbem condidere, cui nomen Manila, loco opportuno, ad mare. *Mindanao* plures habet vrbes, *Cailon*, *Pauaodes*, *Subut*, *Rapito*, *Suriaco*.

Philippinæ Insulæ.

Est autem harum omnium Insularum solum temperatum,

aer ad calorem accedens, maxime in ora maritima. nam mediterranea frigidiora sunt. Ager Oryzæ, saccari, leguminum feracissimus; mellis ingens vbique copia. Ficus semicubitales. Pisces, gallinæ anates ad vsum quotidianum abundantes. Sunt etiam auri & ferri metalla, quæ & ad vicina loca & in Hispaniam nauibus exportantur. In vniuersum XL. sunt. Quum itaque Catholici Regis imperium tam amplum sit, adeoque pæne dicam infinitum: eius Tractationem quantum ad vires & Gubernandi formam in quatuor partes diuidemus. In prima disseremus de iis regionibus quę Europa continentur: in secunda Nouum Orbem explicabimus: tertia ditiones quæ in ora Occidentali, & Meridionali Africæ sunt: in vltima dominia eius in India & Asia recensebimus.

Hispania nobilitas, & præstantia. Ac prima, ea Hispanici Imperii pars quæ in Europa sita est, omnium nobilissimas ac ditissimas regiones complectitur. Hispania quidem prima est Continentis terræ regio, tanti momenti, vt non minus acriter de eius quam ipsius Italiæ possessione Romani decertarint. Gothi ac Vandali, postquam maximam Romani imperii partem hostilibus armis peruasere, tandem in Hispania exoptatissimos sibi lares fixerunt. Trebellius Pollio Hispaniam & Galliam robur & neruos Romani vocat imperii. Constantinus quum imperium diuideretur, prætulit Hispaniam (& nos Itali tantopere nostra, si diis placet, admiramur) Italiæ. Quum enim ei pro sua portione obtigissent Britannia, Gallia, Hispania, Italia: tribus illis primis contentus prouinciis, Italiam pæne neglexit, eamque collegæ vltro obtulit. *Regni Neapolitani.* Neapolitanum regnum pulcerrima est totius Italiæ gemma, atque ita vulgo audit. Natura enim ibidem velut in compendium id omne collegisse videtur, quod per reliquam Europæ partem minutim disseminauit. *Ducatus Mediolanensis.* Quid de Insubria, seu Mediolanensi Ducatu dicemus? Estne in toto terrarum Orbe alius annona, frugibus, oryza, pecudibus, lacticiniis, vino linoque opulentior? aut opificum & negociatorum multitudine, ædificiorum populique frequentia abundantior, situ loci commodior? Inter omnes Maris Mediterranei insulas caput effert Sicilia, quum amplitudine tum fertilitate. *Belgij.* Inter regiones vltramontanas siue terræ fecunditatem, siue oppidorum magnificentiam, siue politiam, siue locorum munitionem, siue gentis indolem & industriam spectemus (neque enim aliunde feliciora prodeunt ingenia, nec expressiora priscæ virtutis exempla) Belgium siue inferior Germania citra omnem controuersiam primas obtinet.

Forma Imperij in Hispania. Administrandæ Hispaniæ forma Regia est & Principalis, duobus innixa fundamentis, Religione & iustitia: quarum illa protectionem & gratiam diuini numinis, hæc amorem beneuolentiamque populorū conciliat. Illa animos frænat ac regit; hęc manus ligat & coercet: illa Reipublicæ bona spiritualia procurat; hæc pacem temporariam concordiamque tuetur. Hoc in regimine multa præclare inuenta &

consti-

constituta sunt. Deliberantur enim omnia in Consiliis ad id destinatis; & potiorem heic locum habent consilia lenta & grauia, & Fabii cunctatio, quam calida temeritas ac præceps festinatio Marcelli. Vitantur, quantum fieri potest, rerum nouandarum studia, & consuetudinum, ac veterum institutorum mutationes. Quo respiciens, Cardinalis quidam ad Quatuor Sanctos appellatus (qui post Innocentius VIII. Pontifex fuit) dicere solebat, ad imperandum sic ad amussim ac vnguem factos ac natos esse Hispanos, vt hac in re ne hilum quidem erroris committant. Hisce modis Rex Catholicus suo sub imperio (nisi vbi Principum aduersariorum obstat vicinitas) nationes moribus, institutis & ingeniis oppido dispares, Castellanos, Arragonenses, Cantabros, Lusitanos, Italos, Germanos, Orbem nostrum Nouumque, subditos naturales & acquisitos, Christianos & Gentiles, quiete placideq; in officio continet. Et sane rationi omnino consentaneum est, vt ditiones quas Austriaca familia modis quietis & pacificis, matrimoniis scilicet & affinitatibus, sibi adiunxit, quiete et & pacifice regantur: quumq; initia adeo iusta & honesta fuerint, diutissime durent. Quod obiiciunt nonnulli, Imperium hoc diuturnum esse non posse, quum diuisum & longe lateq; per totum terrarum Orbem dispersum sit, parui est momenti. Nam præter alia argumenta à nobis in Disputatione de Statu adducta, adhuc vnum superest, quod scilicet magna imperia aduersus externa mala, mediocria, aduersus intestina melius & facilius conseruentur. Cęterum in imperio hoc ita diuiso, Amplitudo & Mediocritas coniunctę sunt. Amplitudo in toto corpore ex diuersis membris composito consistit; Mediocritas aut in maiori membrorũ parte. Quum enim aliqua eius Imperii membra, (Hispaniam puta, Peruuiam, Mexicũ, &c.) per se magna sint; omnia illa bona habent, quæ tum Amplitudo tũ Mediocritas afferre potest, nempe magnas vires contra hostes externos, & securitatem aduersus domesticas corruptelas & perturbationes. Adde quod interueniente nauigatione & rei maritimæ cura, omnia imperii huius, de quo loquimur, membra non difficilime vniri possint. Quemadmodum enim Augustus Cæsar vna classe, quæ Rauennæ habebat, & altera quæ ad Miseni stabat promontorium, totius Romani imperii securitatem tuebatur, ita & Rex Catholicus, si velit, duabus classibus, vna in nostro Mari (Mediterraneo) altera in Oceano, omnia imperii sui membra tam in Europa quam in Nouo Orbe, vnire possit. Qui si bonum myoparonum & bellicorum nauigiorum numerum in Mari haberet Atlantico, non solum oram maritimam Hispaniæ & Americæ defendere, & classium vltro citroque commeantium securitati posset consulere, sed & Anglos ita rerum suarum incertos reddere, vt quietam Belgii possessionem ei non sint inuisuri. Quod ad classem in mari Mediterraneo attinet, eius beneficio ditiones ad id sitæ facile coniungi posse videntur; sicut videmus Lusitanos vastissimas quas

[H]ispani ad [i]mperandũ [n]ati.

[Q]uibus mo[d]is rex di[st]ractas suas [v]ires vnire [p]ossit.

[C]ompara[ti]o potentia [n]aualis in[te]r R. Ca[th]olicum & [T]urcam.

circa

circa Persiam, Cambaiam, Decan, & ad reliqua Indiæ litora habent regiones, iam XC. annos & eo amplius gloriose sibi conseruasse. In deliberationibus super hac re habitis quidam cæteroqui prudentes viri, Turcæ riualitatem siue æmulationem opposuerunt, dicentes, Si Rex immodicis quas in Arces & Præsidia facit, expensis parcat, & multo minori expensa classem CL. nauium instruat (quod ei facile est factu) fore vt Turcam incitet (cuius classis CXX. triremium numerum non excedit) ad multo maiorem, ducentarum scilicet, instruendam: vnde ingentes postea Catholico Regi faciundi sint sumptus, nec tamen quidquam ad eius potentiam accessurum. At profecto nimis hæc subtiliter, ne dicã versute disputantur. Et in rebus practicis, nihil infelicius fere, quam à nimio ingenii acumine profecta succedunt. Neq; enim satis est dicere, futurum vt Turca maritimis viribus superior esset velit; sed id quoq; cogitandum est, vtrum hoc in ipsius futurum sit potestate. Quamuis enim Turca plus oræ maritimæ possideat quam rex Catholicus; non tamen copiam nemorum habet, nec hominum construendis & regendis nauibus idoneorum. In vniuerso enim Africæ litore vix vllum habet locum, exceptis Algerio & Tripoli, vbi vnum triremium par instruere aut tenere possit. Idem de Ponto Euxino dicimus, vbi nihil magni ad rem naualem momenti est, præter Capham & Trapezuntum. Idem quoq; de tota quasi ora Asiæ est iudicium. Non enim satis est, oris maritimis longe lateque imperitare: sed pluribus rebus opus est; hominibus, inquam, rerum maritimarum peritis, qui labores & incommoda maris tolerare possint, quibus cordi sit nauigatio & negociatio maritima, quibus ligni, canabis, &c. sit satis, qui vitã periculis exponere, & fortiter in iis versari ausint, qui mortem inter Scyllam & charybdim constituti, prouocare non extimescant, qui ventorum & tempestatum minis non exanimentur. At in dimidiata Turcici imperii parte populus Mari assuetus non est, nec fere vllum earum rerum habet vsum. Inter omnes nullus est, qui Catalaunis, Cantabris, Lusitanis, Genuatibus, (hos nomino, propter multa officia quæ Regi Catholico in suis classibus præstant) cõparari vel opponi queat. Duabus Deniq; rebus Rex Catholicus Turcæ præualet. Vna, ꝙ quamuis Turca plures sub imperio in nostro hoc Orbe contineat, eis tamen, quod magna ex parte Christiani sint, contra Christianos fidere nõ multum audet, altera, quod oræ Maritimæ Catholici Regis magis continuæ & vnitæ sunt quã eæ quas Turca possidet; eoq; cõiungi Regis vires facilius possint. Compertum ẽt est classes Orientales plerumq; ab Occidentalibus, Meridionales à Septemtrionalibus, vt Carthaginienses ab Romanis, Asiaticas à Græcis fuisse superatas. Octauius Cæsar Italicis classibus fregit Ægyptiacas; nostro tempore Christiani Turcicas. Ipsi Turcæ fatentur suas triremes nostris cedere; earumque impetus valde timent. Quoties Carolus V. classem instruxerat, tantas vires coniunxit

vt Turca loco se mouere vix ausus fuerit. Ad expeditionem enim Algerianam eduxit naues quingentas; ad Tunetanam plus quam sexcentas, Andreas Auria tantas in Græcia exposuit copias, vt Turca nihil mouere auso, Pattas ceperit & Coronem. Et hæc quidem hactenus.

Belgij maritima potentia.

De Maritimis viribus quas Rex ad Oceanum habet Germanicum, nihil dixi, propter Belgii motus. Verum enimuero quę Europæ regio magis abundat tam nauium quam hominum ad res maritimas instructissimorum incredibili copia quam Hollandia & Selandia? Ecqui portus magis frequentantur, quam Flissinga, Middelburgum, Antuerpia, Amsteltedamum? Nihil dicam de concursu nauium omnis generis ad Hispalim, quo classes ex Noua Hispania & Peruuia appellunt, in quibus semper maximus Nauarchorum & Nautarum numerus exercetur. Cantabrorum in re maritima peritiam & virtutem commemorare nihil attinet, qui tum in arte militari, tum nautica ità excellunt, vt pari ferocia & hosti armato & horribilibus Oceani fluctibus occurrere ausint. Sed in hac de Maritimis viribus disputatione longius aliquando præter institutum nostrum prouecti sumus. dicamus nunc aliquid de Terrestribus.

Peditatus sub Rege Catholico.

Terrestres Catholici Regis vires consistunt in Equitatu & Peditatu. Ad hunc quod attinet, optimi ex omnibus Germaniæ populis milites pedestres ii habentur, qui vulgo *Walones* siue Gallobelgæ dicuntur. De Hispanis non est meum quidquam dicere; quum hanc nationem ab omni æuo bellicosissimis totius Orbis gentibus annumeratam fuisse constet. Galli IX. annorum spacio à Romanis domiti & subiugati fuerunt; at Hispani bellum ad ducentos fere annos duxerunt. Ad *Cantabros* domandos Augustus ipse proficisci necesse habuit. Hispani patria à Mauris liberata, continuo arma in Africam conuerterunt, & præcipua eius loca occuparunt. *Lusitani* inuaserunt Mauritaniam; oris maritimis Guineæ, Æthiopiæ & Cafrariæ frænum imposuerunt; acquisiuerunt Indiam, Malaccam, & insulas Moluccas. *Castellani* Atlantico pernauigato Oceano, Noui Orbis dominium sibi subiecerunt, in quo infinita sunt regna, prouinciæ, populi, linguis, vestitu, moribus differentes. Iidem Gallos Neapoli & Insubria expulerunt.

Quibus in rebus posita Hispaniarum virtus.

Hispanorum virtus *in sagacitate* posita est. nulla enim alia gens melius nouit quid in bello conducat, aut quid obsit. In *diligentia.* nihil per secordiam sibi elabi finunt, omnibus rerum gerendarum occasionibus vnice intenti. *In vnione & concordia.* nunquam enim extra patriam inter se infestis armis concurrerunt. In *tolerantia* denique famis, situs, æstus, frigoris, laboris, omniumque incommodorum, qua omnes alias nationes fatigant & vincunt. His quidem virtutibus multas præclaras victorias ab hostibus reportarunt. Quamuis autem victi aliquando sunt; eos ipsos nihilominus à quibus victi fuerant, rursus vicerunt, sicut accidit in memo-

rabili

rabili illa ad Rauennam clade, nec vnquam insigni aliqua clade affecti sunt; etsi multos aduersos fortunæ casus subierunt, vt in Expeditione Algeriana & Tunetana. III. aut IV. Hispanorũ millia susque deque versarunt nobiliorem Germaniæ partem, & per medios hostes vndique perruperunt. De peditatu Italico qui Catholico Regi paret, non est meum dicere. notum enim est militare robur Marsorum, Pelignorum, Hernicorum, Samnitum, Lucanorum. Quod ad *Equitatum* attinet, Hispaniæ quidem Rex omnium generosissimas equorum totius Europę habet propagines, nempe Asturcones Hispanicos, qui vulgo *Giannetti* dicuntur; maiores Neapolitanos, quos vulgus *Corsieri* (quasi equos ad cursum, vt Varro loquitur, idoneos) appellat; *Sequanicos*, qui inter Gallicos excellunt; & Belgicos, præcipue Frisios, qui totius Germaniæ præstantissimi censentur. Populos quidẽ sub Catholici Regis imperio Natura ipsa quodammodo armasse videtur, ferrifodinis Biscaiæ, Guipuscoæ, & Molinæ; Temperatura quæ est Baionæ, Bilbili, Tolosettæ, Calataiur; Officinis armorũ, quæ sunt Mediolani, Neapoli, Syluæ ducis; instruxisse eos annona, cõmeatu & horreis inexhaustis Apuliæ, Siciliæ, Sardiniæ, Artesiæ, Castiliæ, Andalusiæ. Eadem largita est illis præstantissimi vini copiam, nempe Somæ, Calabriæ, San Martini, Aiomontis, & aliorum infinitorum locorum. Sed præcipuum quo Catholicus rex abundat, est ingens vis auri & argenti, quo quantũ vult equitatum ac peditatum ex Italia & Germania conducere potest, ne gens Hispanica tot in partibus diuersisq; expeditionibus intricata, nimiopere consumatur.

Equitatus regis Catholici.

Ferrifodina & Armatura.

Annona.

Principes quorum regiones Catholici Regis ditionibus finitimæ sunt, & respectu aliquo contemni non debent, sunt, Veneti, Franciæ & Angliæ Reges, & Turca. Cum Venetis iam inde ab eo tempore quo ditio Mediolanensis penes Hispanos est, altissima quies & pax Regi fuit; quod Veneti in id tantum intenti sint, vt ditiones suas tueantur, & oppida & Arces habeant quam munitissimas, omnibus propagandi imperii spretis consiliis. Quum enim tota eorum Respublica ad pacem collineet, non expedit vt res in vicinia turbent. Regi etiam Catholico tot regiones parent, vt eis contentus sit. gens etiam Hispanica expeditionibus aduersus Turcas, Mauros, aliosque hostes in Europa, Asia, Africa & America, iisque tam necessariis & fructuosis occupata est, vt alio vires suas conuertere vix possit. Quin etiam vidimus Hispanos prompte alacriterque in Venetorum gratiam arma cepisse iam tum quum eorum Respublica maximis ac difficillimis bellis, ab Baiasete, Solymanno, Selymo, Turcarum tyrannis, ad Cephaleniam, Preuesam, Lepantum, illatis versaretur: quamuis Turcis multo ipsi quam Veneti sint viciniores: quum ad latera haberent,

Principes finitimi. Veneti.

& etiamnum habeant, Algerium, Tunetum, Aphrodisium, quæ ab Hispania, Sicilia, Sardinia, Balearibus insulis & regno Neapolitano propius absunt quam Cyprus & insulæ maris Ionii. Franciæ Rex Catholicus defensionem suscepit, fecitque sumtus inæstimabiles in Occitania, Prouincia Narbonensi, Delphinatu, Britannia, Lutetiæ Parisiorum aliisque in locis. Quid autem diceremus, si Francia cum Hispania sub vnum imperium redigeretur? Equidem optari id magis ab Hispanis, quam effectum dari posse arbitror, multas ob caussas, quas allegare non est huius loci. nec vero est vt Franci multas sibi de Hispanis victorias promittant. Francorum enim vires in impetu & celeritate, Hispanorum autem in cunctatione consistunt. Facilius autem in cunctãdo impetum eludere, quam elidere impetu cunctãtem & cedentem. Impetus enim facile præuideri, & constantia frangi potest. Consaluus ille cognomento Magnus, Barlettam cum exercitu profectus, postea ad ripas Liris fluuii subsistẽs, primo Gallis possessionem regni Neapolitani, altero omnẽ eius recuperandi spem eripuit. Iisdem artibus Antonius Leua Franciscum Gallorum regem defatigauit ad Ticinum: & Prosper Columna omnes eius Regis Præfectos è Ducatu Mediolanensi eiecit. Fateor equidem, impetum multum in oppugnandis vrbibus valere; fateor etiam Francos hac in re aliquid præstitisse ad Iuosium, Momediũ, Caletum; iidem tamen quotiescunq; de summa rei decertatum fuit, vtplurimum victi fuerunt, vt prœliis ad Greuelingam, Fanum S. Quintini, & ad Senas. In his enim plus valet ordo & ars, quã furor; in illis vero, nempe vrbiũ oppugnationibus, plus efficit impetus & furor, quam consilium. Etsi autem Hispani cunctando præclaras aliquando rerum gerẽdarum occasiones elabi sibi passi sint, eaque ex caussa non leuia incommoda sæpe subierint; illa tamen ipsa cunctatio, maxime quando cũ Gallis eis res fuit, non solum in rebus bellicis, sed aliorum etiam negociorum tractationibus, Hispanis feliciter cessit. Ad Anglos nunc veniamus: quorũ Arma ad sui & Insulæ defensionem quam aliorum offensionem magis sunt accommodata: eaque omnium est Insularum natura, quæ quidem aliquam habent potentiam & momentum. In minoribus enim nec ad se tuendas, nec ad alios offendẽdos satis est virium. Hinc Anglos nihil fere præclari in Continenti fecisse videmus nisi aliorum ope adiutos. Franciam quidem diuexarunt, sed auxilio Ducis Burgundiæ. Deserti deinde ab aliis non solum quod in Francia acquisiuerant, sed & ditiones hereditarias amiserunt, excepto Caleto & Comitatu Oyensi; quibus etiam superiori tempore paucorum dierum spacio à Francisco Guisio Duce sunt exuti. Iidem Belgium nunc exagitant, sed auxilio Belgarum inprimis; sic vt Natura Angliam iis quibus semel eam circumscri-

Angli.

psit limitibus continere voluisse videatur, & magis conseruando quam propagando Imperio inuigilare.

Sunt itaque Anglię vires diuexandis magis Catholici regis ditionibus quam occupādis aut magno periculo inuoluendis idoneæ. Vt vero facilius diuexare eos possint & velint, regionum facit amplitudo & opulentia, latronum & piratarum iniuriis multis in locis opportuna atque exposita. Sicut autem nemo miratur, Turcam tam potentem Principem mare à binis Melitensium aut Florentinorum equitum triremibus, earumq; excursionibus defendere ac securum reddere non posse; ita nemini quoque mirum videri debet piratis Anglis in immenso illo Oceano, qui Catholici Regis ditiones alluit, iter præcludi non posse.

Vires Regis Catholici in Nouo Orbe.

Oceanum nunc traiiciamus. Ditiones quas Catholicus Rex in Nouo Orbe possidet, tam magnæ ac tam potentes sunt, vt parum eis ab hoste quocunq; sit metuendum. Hispani enim omnibus in locis opportunis numerosas fundarunt colonias: quibus occupant fauces fluminum, Portus Maris, & præcipuos transitus, omniaque loca ad continendas in officio & tuendas annonæ fertiles, aut metallorum venis scatentes regiones, aut ad feroces populos compescendos, vel ad frænandas validas ciuitates opportuna. A meridie omnes hæ Noui Orbis regiones nullum hostem habent, qui negocium aut molestiam eis facessat. Nulla enim ibi Insula nec Continens ipsis ad aliquot Milliarium millia adiacet. A latere Septentrionali vexantur aliquando à Francis & Anglis, qui ad classes & portus deprædandos eo vsque excurrunt. Maximum iis in locis damnum passi sunt Hispani anno MDLXXXVI. quando Franciscus Dracus Anglus S. Dominici in Hispaniola insula oppidum diripuit, & in Continenti Cartagenam. Sed ea Anglorum audacia in caussa fuit vt Hispani circumspectiores facti sint, meliusq; earum regionū securitati prospexerint; quas quidem ipsa Natura ab illo Septentrionali latere mirabiliter communiisse videtur. Primq tot Insulis, quæ velut septum aut vallum Nouæ Hispaniæ prætēduntur. deinde frequētia Breuium, vadorum & Arenarum, & mira fluxus & refluxus marini varietate. Fluxus hos *Currentes* siue *Salientes* vocant. Inter ceteros vnus est rapidissimus, qui per Sinū Pariæ, vbi *Os Draconis* vocatur influens, deinde inter Iucatan & Cubam transiens, inter Cubam demum & Caput Floridæ tam rapide se retrorsum vertit, vt nec expansis celox velis eum vllo modo superare, aut contraniti valeat. Et sane fluxus hæc & ventorum varietas, aliaque maris pericula merito terrori est iis quibus nullus ad certum aliquē portum receptus est. Hoc Naturæ beneficio Rex Catholicus vtēdum sibi existimans, egregiā Arcem in quadā Insula, Veræ Crucis oppido vicina, in plaga Mexicana, exstruxit. Ædificauit etiam

aliam munitionem Hauanæ, in Cuba, ex aduerso Floridæ. Illa hostibus opportunitatem euitandi fluxus tollit; hæc facultatem eo vtendi. Excitauit denique validam Molem in S. Dominici oppido, quod, tam opportuno loco situm est, vt ad obtinẽdum eius Maris imperium factum esse videatur. Et vt concludam; sicut Italiæ situs talis est, vt ad imperandum mari Mediterraneo nihil eo sit commodius; ita & Hispaniæ ad Oceani dominium obtinẽdum. Ipsa denique testatur experientia, Hispanos suapte natura variis climatum regionumq; plagis earumque molestiis tolerandis magis quam ceteros mortales esse idoneos.

Philippinarum plenior descriptio.

De Philippinis etsi supra aliquid dictum est, tamen heic quoq; nonnulla ad earum cognitionem pertinentia, explicabimus. Accensentur Nouæ Hispaniæ, non quod eius aut Noui Orbis finibus includantur, sed quod anno MDLXIV. detectæ fuerint per Michaelem Lopesium Legaspium, qui a Ludouico Velasco Nouæ Hispaniæ Prorege ad inquirendum incognitas terras missus fuit. Dictæ sunt Philippinæ, in honorem gratiamque Philippi Hispaniarum Regis, cuius auspiciis ea expeditio erat suscepta. In illo Oceano qui est inter Taprobanam & Nouam Hispaniam, vndecim millia Insularum diuersæ magnitudinis & generis esse perhibentur. Quamuis autem Hispani eas omnes Philippinarum nomine comprehendant, id tamen nomen proprie iis conuenit quæ Septẽtrionibus sunt propiores. Ex his plus quam quadraginta Hispani hactenus sui iuris fecerunt, ducentis hominum millibus subactis. Præcipua dicitur Lusson, quæ ducentas quidem leucas longa, sed stricta admodum est. Ibidem ad ingentis fluuii ostium, qui Manila vocatur, Hispani elegans eiusdem nominis oppidum condiderunt, vtrimq; mari & flumine cinctum.

Manila oppidum.

Vbi fluuius in mare se exonerat, Turrim robustam exstruxerunt; ab altera fluminis parte oppidulum, cui antemurale ex ligno & terra, murus ex lapide & calce. Inter alias quoque Insulas ibi est Cebu, in quo celebris ille Ferdinandus Magellanus obiit. Ambitus eius est vndecim leucarum. sita est sub decimo gradu latitudinis. Tam hæc quã aliæ vicinæ insulæ frugibus abundant, & auri venis; Mindinao etiã Cinnamomo, quod magna copia in Nouã, atq; inde etiam ad Veterem nostrã Hispaniã exportatur. Mandato Regis Catholici ex Noua Hispania in has Insulas, boues, equi & equæ ad propagandum genus sunt delatæ. Hispani qui regiones illas acquisiuerunt, & iam defendunt, numero sunt circiter mille & sexcenti. Milites inter hos nõ sunt plures nongentis. Ædificarunt Arces locis opportunis, maxime in Lusson, Pauai, & Cebu: & triremes aliquot & veloces semper habeant in promtu. In Manila ciuitate domicilium habet Episcopus, cum XVIII. viris Ecclesiasticis. Patrib. Ordinis D. Augustini, & Societatis Iesu:

quorum

quorum opera & ſtudio ad trecenta hominum millia conuerſa ſunt. Maximum impedimentum, quo minus conuerti ſe patiantur, polygamia eſt, quæ apud cunctas illas gentes eſt vſitata. In his ſane inſulis plus momenti eſt poſitum, quam quis forſan exiſtimet. Vltra copiam enim alimentorum & auri quod ibi reperitur, per opportunè eædem ſitæ ſunt quum ad ceteras inſulas ſubiugandas, tum ad Molucas conſeruandas; ad promouendam deniq; in illo Archipelago nauigationem & commercia inter Chinenſes & Mexicanos. Quæ etſi magni ſunt ponderis, illud tamen multo eſt maioris, quod inde tamquam frænum tam ſuperſtitionibus & impiis dogmatis quam armis Mahumetanorum eſt iniectum; qui paullatim ſibi dominium tam Continentis Illius in Aſia quam Inſularum parare incipiebant. Quin etiam Caſtellanis ex Noua Hiſpania Peruuiaque expeditio quam Arabibus ex ſua ditione facilior eſt. Præterquam enim quod illi hos viribus longe ſuperant, compertum fuit nauim bimeſtri ſpacio ex Peruuia ad Philippinas (quæ propius ab Apulcoa & Saliſco quam Peruuia abſunt) appuliſſe, quò nauis ex Arabia toto ſemeſtri non pertingat: non ob id modo quod Arabia à Philippinis longius diſſita ſit quam Peruuia, ſed quod venti communes Caſtellanorum nauigationi (hi enim rectum, illi obliquum tenent curſum) fauerent impenſius. Conficiunt præterea Caſtellani inſtitutum iter vno tractu, ſine vlla quaſi interſtrigatione; Mauri vero pluribus. Vbi enim ad Comorinum promontoriũ peruentũ fuerit, æſtiuũ eis tempus in hibernum mutatur. Idem fere eis accidit ad Malaccam, vbi venti anniuerſarii (quos vulgus *Monſons* appellat) exſpectandi ſunt. Quod amplius eſt, Caſtellani ſemper vento ſecundo & in mari tranquillo (vnde etiã *Pacifici* nomen inuenit) nauigãt; Arabibus aũt Archipelagus ſulcandus eſt, in quo varios improuiſoſq; ventos ac tẽpeſtates ſentiunt, & in piratas ſæpe incidunt & latrones. Adde, ꝙ ſicut exiſtimatio Caſtellanorũ Luſitanis opitulatur ob vicinitatem; ita Luſitanorum virtus Caſtellanis id beneficium abunde fenerat: ac ſi cõtingat, vt duo hi populi coniungantur atq; vniantur, nihil non in illo mari efficient. Cuius rei non ignari Chinenſes proſpiciunt ſibi, ac cauent, Chriſtianorumque vicinitatem & arma ſuſpecta habent.

Luſitanici Regni Appendices;

Dicamus nunc aliquid de ditionibus, quæ cũ regno Luſitaniæ ad Hiſpaniarum Regem ſunt deuolutæ. Regnum hoc CCCXX. milliaria longitudine, & LX. latitudine comprehendens, quamuis exiguis limitibus circumſcriptum, nec ſuo ac loci genio valde ſit opulẽtum, ſitum tamen habet tã opportunum, vt ad nauigationes & lucrum faciendum vix quidquam commodius excogitari poſſit. Incolæ tanto ſunt animo, vt expeditiones in Barbariam, Africam, Æthiopiam, Indiam, Braſiliamque ſuſce-

perint ac perfecerint. Iidem iam per XC. annos continuos dominium præcipuorum locorum & Portuum in dictis prouinciis sibi vindicarunt atque vsurparunt, vt & Patronatum in Oceano Atlantico & Eoo nauigationis. Sed antequam ad cetera pergamus, de *Terceris* insulis aliquid heic dicemus; quod speciali iure ad Lusitanicum eæ pertineant regnum. Hæ insulæ ob situm adeo opportunæ ac necessariæ sunt, vt si non essent, vix in Æthiopiam, Indiam, Brasiliam & Nouum Orbem institui ac perfici queat nauigatio. Classes enim quæ ex dictis illis regionibus soluentes, Hispalim, & Olyssiponem petunt, vix vitare possunt, quin in eis exscensionem faciant. Et Classes, quidem Occidentales, vt ventos sequantur; Orientales vero, vt ventos secundos exspectent. Celebres non ita pridem factæ sunt, primum propter incolarum pertinaciam contra Regem Catholicum, tum quum etiam Lusitaniæ regnum esset adeptus; deinde ob victorias, quas circa ipsas Hispani contra Francicas & Anglicanas classes obtinuerunt.

Tercera insula, alias Asores.

In Africæ Continenti præter Septam & Tanger oppida, quæ rex Catholicus Lusitanici regni iure possidet ad Fretum Gaditanum, & Magazanum extra Fretum, XX. ab Arzilla milliaribus, Meridiem versus, à Capite Aguero ad illud quod Guardafu dicitur, idem duo ditionum (Status vocant) habet genera. Sunt enim regiones quædam, quæ immediate ipsi parent; aliæ Confederatis ipsius subsunt. Ad eiusdem imperium pertinent Insulæ Madera, Portus Sanctus, Insulæ Capitis Viridis, Arguini, Sancti Thomæ, & aliæ complures: quæ non modo sufficientem sibi producunt annonam, sed magnam quoque eius partem ad vicinos, & in Europam etiam mittunt, saccarum imprimis, & arborum fructus, quibus maximè, vt & vino præstantissimo, abundat Madera. Hæc vero loca à nemine alio quam ab Anglis & Francis piratis infestantur; sed raro ii vltra Caput Viride prouehuntur. In insulis Arguini & S. Georgii della Mina habent Lusitani duas institorias (*Fattorias* vocant) easque ad exemplum & formam Arcium factas domos, in quibus variæ merces, quas cum vicinis Guineæ & Libyæ gentibus commutant, aurumque ex Narsinga locisque finitimis ad se trahunt.

Lusitanorũ possessiones in Africa.

Inter confederatos Catholico Regi iis in locis Principes ditissimus honoratissimusque est *Rex Congi*. Est enim id regnum amplum, potens, opulentum. Mira aeris temperie rerumque copia ceteris Æthiopiæ plagis antecellit. Lusitani duas ibi habent colonias, vnam in *S. Saluatoris* ciuitate; alteram in insula quam *Loandam* dicunt. Capiunt ex hoc regno alias quoque opes; sed præcipuum est, quod quina mancipiorum millia quotannis inde in Insulas & Nouum Orbem auehuntur. Pro vno quoque quod

Regnum Congi.

educitur

educitur inde Mancipio, amplum Lusitaniæ Regi vectigal pendi solet. Ex hoc regno ad ditiones Preteiani (quem *Presbyterum Ioannem* vulgus vocat) facile perueniri possit: non enim longissime abesse existimatur. Congi vero regnum adeo Elephantis, annonæ copia, omnibusque aliis rebus necessariis affluit, vt ad eam Expeditionem magnum adferre possit adiumentum. Non procul inde abest regnum *Angola*, cum cuius Principe diu bellum gesserunt Lusitani. Belli caussa primaria fuit Fodinæ quædam argenti; quæ Potosianis neutiquam cedunt; immo tanto illis meliores sunt quantum argentum purum misto & impuro præstat. Vt autem quod res est dicatur, si Lusitani res vicinas tanti quanti longinquas fecissent, easq; vires, quibus Caput Bonę Spei superarunt, penetraruntque in Indiam, Malaccam & Moluccas, in expeditionem Africanam contulissent; facilius ac multo minoribus expensis maiores sibi opes acquirere potuissent. Nulla enim in Orbe Regio auro argentoq; ditior est Narsinga, Æthiopia, Congo, Angola, Butua, Teroa, Maticuca, Boro, Quitieni, Monomatapa, Cafati, Monoemugi.

Angola Regnum.

Humana sed enim cupiditas plerumq; rem
Pluris alienam quam suam visus facit,
Remotiusq; res videtur dissita
Propiore maior esse re.

Inter Promontoria Bonæ Spei & Guardafuense habent Lusitani Arces Cefalæ & Mosambique. Illius beneficio negociationem cum vicinis regionibus (quæ omnes auro & ebore abundant) tuentur; huius autem Nauigationem Indiam versus, faciliorem leuioremque reddunt: propterea quod hic classes ipsorũ interdum hibernant, & plerumque ad tempus aliquod, dum necessaria prouideantur, & tam victores quam nautæ recreentur, subsistunt. Habent in hac eadem plaga Lusitani Regem Melindæ, Quiloæ aliarumque vicinarum Insularum sibi tributarios. Vno verbo dicam: *Nihil Lusitanis hic quam viri desunt.* Nam pręter alias Insulas quæ prostituunt se quasi & parent omnibus, sita hic est *Insula S. Laurentii*, maximis totius Orbis merito annumeranda. Longa enim est MC. lata autem CCCCLXXX. milliaria. Est autem omniũ rerum ad humanam vitam conducibilium abundans. profert enim, fere sine cultura, oryzam, gossypium, saccarum, limones, caryophylla, zingibet, crocum, santalum rubrum, aliaque permulta. Elephantorum etiam copiam habet ingentem & camelorum, quorum carnes habent in deliciis. Leones etiam, leopardos, ceruos, damas, capreas, gallinas nutrit. Incolæ partim Mahumetani sunt, partim Gentiles, reguntur à quatuor senioribus. Vrbes non habent, sed vicatim habitant. Loca præcipua sunt Antipera, Manitenga, Manapatan, Mananiara,

Insula S. Laurentii.

Mamainfo, ad quam sylaæ sunt santali, Antongil. Vilitas rerum maxima. Boues gibbum habent ex sebo: oues caudas duodenûm, aut amplius librarum. His regionibus Lusitanicæ coronæ velut gemmis nobilissimis, vix quisquam insidiari potest, præter Turcam: quod mari tantum adiri possint. Sed perpetuus vltro citroque commeantium Hispanicarum classium cursus securitatem eis parit. Anno quidem MDLXXXIX. quum Turcæ eò vsque penetrassent, Lusitani quamprimum collectis aliquot nauibus ad Mombazam IV. triremes, & vnam Nauim longam eis eripuerunt.

Lusitanorũ possessiones in Asia.

Ditiones quas in Asiæ finibus Lusitani obtinent, circa Persiam, Cambaiam, & in India tam citeriore quam vlteriore sitæ sunt. In Persia habent *Ormuz*, in Cambaia insulam *Diu, Damanũ* & *Bazuin* In India citeriore possident insulam *Chaul, Goam*, cũ vicinis Arcibus, *Cochim, Colam* & insulam *Mauar*. in Zeilon insula Portum *Columbi*. Sed harum omnium caput est Goa, Proregis & præcipuarum totius Indiæ virium, sedes. Ormuz sane & Goa magni non immerito æstimantur, ꝙ his veluti habenis dominium maris, & negociatio in Sinu Persidis & Cambaiæ a Lusitanis retineantur; *Cochim* & *Colam* propter copiam piperis, ꝙ nauibus impositum quotannis in Europam exportatur; Mauar, ob Margaritarum piscationẽ, quæ in illo fit mari; Columbi portus, propter excellentiam & copiam Cinnamomi, quod ea insula præbet; Damanum & Bazuin, ob fertilitatem regionum circumiacentium; qua motus Ioannes III. Lusitaniæ rex veteranis prædia in dictis regionibus assignauit. Goa insuper maximi est momenti, propter situs opportunitatem, cum terræ vbertate cõiunctam. Omnes vero hæ citerioris Indiæ regiones Gossypio, Palmis (quibus maxima incolarum pars se sustentat) Oryza, Pipere, Zingibere aliisque fructibus abundant. Habitant circumcirca multi Principes Catholico Regi partim amici & Cõfederati, partim tributarii. Inter illos ditissimus est Rex Cochinensis, qui prius Calecutani regis fuerat beneficiarius, nec potens admodum; nunc vero ex Lusitanorum amicitia & commercio tantas opes virêsque acquisiuit, vt inter vicinos reges multos habeat inuidos. In duobus his locis habet Rex Catholicus ciuitatulas quasdam, quanti vis precii. Sunt & ibidem nonnulli Reguli Lusitanorum tributarii.

Lusitanorũ vires in India & quibus in rebus ea sita.

Lusitanorũ in his ditionibus vires duabus in rebus sitæ sunt. Vna est situs locorum opportunus & munitus; altera numerus Classium, & precium earum ingens. Ad situm ꝙ attinet, Lusitani paucitati suarum diffisi, quum in Mediterraneas regiones expeditionem suscipere non audeant, vtpote Persis, Gusuratis, Principibus Decan, Regi Narsingæ & aliis longe impares viri-

bus;in id hactenus omni studio incubuerunt,vt ea loca quorum com modus ad nauigationem promouendam & obtinendum maris imperium, situs videbatur, præcipue ea vbi pauci multis frontem obuertere auderent,in suam redigerent potestatem. Vnde quum Portuum iam & Pelagi domini sint, tantas maritimas cogere vires, vt nemo eis resistere queat. Nauigia eorum ita instructa sunt,vt vnum bina vel trina quaterna ve alterius generis non extimescat. Sed operæ pretium est exempla aliquot proponere, vt tanto melius ipsorum in Indiis potentia cognoscatur. Franciscus Almeida cum XX. aut paullo pluribus nauibus fudit Mamaluchos ad Diu. Alphonsus Albuquercius cum classe XXX. magnarum nauium oppugnauit Calecutum. Nauibus XXI. cepit Goam. Nauibus XXXIV. eandem recuperauit. Nauibus XXXIII expugnauit Malaccam. Nauibus XXVI. penetrauit in Mare Rubrum. Nauibus XXII. recepit Ormuz. Deinde Lusitanorum potentia magis magisque indies inualescente. Lupus Suarez iterum in Mare Rubrum expeditionem suscepit XXXVII. nauibus. Lupus Sequeira XXIV. nauibus, sed maiore quam vnquam militum numero, tentauit Gniddam ad ad Mare Rubrum. Idem XL. duxit ad Diu oppidum oppugnandum. Henricus Menesius L. nauibus vastauit Patani oppidum & emporium. Lupus Vazius Sampaius in Armamentario reliquit CXXXVI Naues bellicas omnis generis apparatu probe instructas, Nonius Acunia,contra Diu expeditionem suscepit CCC. nauibus,in quibus tria erant Lusitanorum,& Indorum quinque millia, excepto famulorum armatorum satellitio, quos secum magno numero ducere solent. Constantinus Braganza in Expeditione contra Onor LX. habuit naues veliferas,nec minore in ea quam contra Patane est aggressus.

Principes ibi finitimi.

Præter confœderatos & amicos Principes, itemque tributarios Lusitani in his ditionibus confines habent hostes potentissimos, nimirum Persarum Regem,qui in Ormuz, quod sub eius clientela olim fuit,ius sibi vindicat; Regem Cambaiæ,qui Dium (quæ insula sub ipsius fuerat) imperio aliaque loca in toto illo littore ad se pertinere contendit: Nizzamaluccum & Idalcanum (ita vocantur duo potentissimi Principes regni Decan) Lusitanos nunquam bello impetinerunt, quod eis semper cum aliis longe potentioribus hostibus res fuerit. Cæteri,quamuis ad recuperandam Diu, Chaul,Goam,aliaque loca omnes neruos intenderint, nihilque intentatum reliquerint,nullam tamen expeditionem feliciter vnquam confecerunt. Situs enim illorum locorum recipiendis auxiliis maritimis commodissimi sunt. Et licet hostes nonnullas expeditiones hiberno tempore (vt suppetiis recipiendis Lusitanos prohiberent) susceperint,nihil tamen profecerunt;siquidem nauium Lusitanicarum robur & apparatus, & ipsorum Lusitanorum feroces animi, maximis contemptis

periculis omnia claustra perfregerunt. Dum itaque coniunctis viribus atque animis operam dant Lusitani, obsessi, vt perdurent, & patientia omnes molestias & difficultates vincant; alii vero qui extra periculum, quo obsessis sociis succurrant, omnia maris & ventorum pericula subire non recusant: facile omnes omnium hostium conatus irritos reddiderunt. Nullus autem Lusitanis acrior ibi & formidabilior hostis, quam Turca, qui iis commoditatibus quas Adena vrbs ei præbet, fretus ex Mari Rubro eductis classibus ex India illa Lusitanos profligare atque eiicere conatus est, ad eiusmodi expeditiones modo à Cambaiæ rege, modo suaipsius ambitione extimulatus.

Maxima classis quam Turca ibi instaurauit, LXIV. fuit nauium, quas ad Diu oppugnandum misit: sed ea Lusitanis sic fuit excepta, vt turpi fuga, non sine damno, vnde venerat, se receperit. Aliam deinde XXXII. magnarum nauium contra Ormuz misit; quæ fere tota oppressa ac lacerata interiit, paucis nauibus domum reuersis. In Zeilon Insula Lusitani nihil possident, præter Arcem & Portum Columbi. Rex enim qui eorum fuerat tributarius, à Mauro Mahumetano, Singapandar nomine, regno exutus, nunc tanquam exsul viuit, & Lusitanorum opibus sese sustentat

Lusitanorum vires in India vlteriori.

In India vlteriori possident Lusitani regnum *Malacca* & Insulas *Moluccas*. Malaccæ regnum patet in longitudinem CCLXX milliaria, totumque oræ maritimæ obuersum est. Ager humidus, lutosus, neque vbique fertilis: profert tamen beatioribus locis triticum & santalum. arbores paucas habet; syluas raras, sunt tamen & pascua quædam lætiora, in quibus greges pascuntur, vt in desertis Elephanti. Ergo præter suburbana Malaccæ vrbis loca, cetera fere deserta sunt, ob soli & cœli inclementiam. Ipsa vrbs Malacca ad nobilem fluuium Gazam, ampla est, & incolarum frequentia celebris vrbs, eius circuitum olim fuisse XX. circiter milliarium, secundum maris litus in longum ad milliaria extensæ. Sed Lusitani, vt eius defensio tota esset facilior, in Arcis formam oppidum redegerunt, quæ supra vnum milliare ambitu non comprehendit. Mira hic mercium omnis generis copia, quæ tum ex nostro Orbe, tum ex vicinis locis eo deferuntur. argenti, auri, margaritarum tanta vis, vt fere nusquam in Oriente maior. Est enim situs eius talis, vt non tantum commercia, sed & itinera quæ per immensum illum Oceanum à faucibus Maris Rubri ad Liambo vsque fiunt promontorium, coniungat & vniat: eoque importentur opes & Continentis, & omnium illarum Insularum, quæ coniunctæ & simul copulatæ, amplitudine vix toti cedant Europæ. Duos potentes habet hostes, nempe in Sumatra insula late imperantes Reges Ior & Achim; quorum ille terra potens est, hic mari potentissimus. ab his aliquando obsessa est, & non semel in magnum periculum adducta; sed summissis Goa

&ex

& ex aliis citerioris Indiæ locis auxiliis, non sine magna hostium strage hactenus est conseruata. Tandem etiam Paulus Lima, Regem Ior fudit, arcemque ab ipso haud procul à Malacca constructam, expugnauit: in qua præter alia spolia nongenta tormenta bellica fuerunt reperta. Sed multo maius à Rege Achimèn periculum imminebat, qui Malaccensibus longe erat infestissimus, ac tanto magis metuendus, quanto maritimis viribus potentior. Ad hoc depellendum periculum Rex Catholicus Albuquercio (quem superioribus annis cum amplissimis mandatis & magna militari manu eo misit) Achimensis Regis oppugnandi negocium dedisse existimatur. Restant *Molucca* insulæ, toto orbe celebres, ob ingentem quam proferunt aromatum copiam, præsertim caryophyllorum; quæ inde petita, per alias regiones distribuuntur. Quum vero hæc aromatum negotiatio tanti sit, vt præ cæteris omnibus rebus non Lusitaniam tantum, sed Venetias quoque ditauerit, & præcipua Lusitanicarum opum & viriũm pars inde dependeat; paucis heic eas insulas describemus. Moluccarum nomine comprehenduntur præcipue quinque insulæ, *Ternate, Tidor, Motir, Machiam & Bachian:* quarum maxima vix habet ambitum sex milliarium passuum; omnes vero intra spacium vigintiquinque milliarium concluduntur. Iacent sub Æquatore, inter *Celebes & Gilolo* Insulas. Ager est aridus, spongiosus, quique cadentes è cœlo imbres confestim absorbet antequam in mare dilabantur. Producit varia aromata, Nuces myristicas, Mastichen, lignum Aloes, Santalum, Cinnamomum, Zingiber, Piper, & Caryophyllum. Quæ quotidiano cibo inseruiunt, rare & parce crescunt; sed ea commutatione suarum mercium abunde parant. In his insulis auis interdum decidit *Manucodiata*, maxima pica non minor; nec maior semipede. Caput ei non rotundum, sed pressum est, quale hirundinis, cauda longissima, bifurcata, pedes nulli. itaque perpetuo volare, & auram ruminare creditur. Hanc si cadat, è cœlo aut ex paradiso Mahumetana mitti, superstitiose credunt. In insula Ternate montes, sunt Æthnæ instar ardentes. Sunt qui Moluccis quoque annumerent *Gilolum, Celebiam, Borneonem, Bandam & Timorem.* Timor santalum rubrum & album subministrat. Banda nuces myristicas. Caryophylli arbor in rupibus prouenit. IV. anno quũ cœpit crescere, profert fructum. Arbor foliorum forma & crassitie lauro est simillima, flores vmbellæ instar prodeunt floribus mali aurei non absimiles. collapso flore fructus paullatim protuberant in formam claui; vnde etiam illis apud nostrates nomen. Initio rubri sunt, mox sole tosti nigrescunt. Arbores ita inter se densantur vel soli felicitate, vel seminis aut stolonum fœcunditate, vt plerumque lucos faciant.

Molucca insulæ & earũ descriptio.

Hos inter se partiuntur indigenæ, fructusque colligunt, & abdunt, vt mercatoribus diuendant. *Myristica* arbor procera & patula est,

nostrati

nostrati quercui perquam similis. Nuci operimentum triplex. Primum crassius est aduersus iniurias aeris, ventorum & imbrium. alterum membranæ instar reticulato munimento: quod tertium, aliud scilicet putamen ligneum ambit, membranula illa est *muscata flos*, qui ab Hispanis *Macis* dicitur. *Zingiber*, quod in hisce omnibus Insulis prouenit, duplex est, spontaneum & satiuum hoc illo melius est. herba crocum refert, radix odorata est, & mordax, instar piperis, & quidem pipere ipso calidior. *Cinnamomum*, quod fabulosa antiquitas auium nidis, & præcipue Phœnicis detrahi credidit, cortex est fruticis, malo Punico simillimi. Eum calore dehiscentem à ligno auellunt, & ad solem exsiccant: qui in fistulas contractus, à canalium figura, vulgo *Canella* vocatur. Arbores semel decorticatæ post triennium nouum corticem recuperant, tanta crescendi auiditate, vt syluas ac nemora repleant. Radix aquam mittit odore Camphoræ; sed eam nefas est secare, vetitumque id publico Regum edicto, ne cum radice incidantur ipsæ arbores. Lignum quod *Xylocinnamomum* vocant, ob quandam origani acrimoniam, in fastidio est. *Santali* tria sunt genera, album flauum, rubrum. In insula Timor albi & flaui (vtriusque autem summa est bonitas) syluæ crescunt. Rubrum prouenit in tractu Choromandel & Tanassarin. Sunt etiam in Moluccis tam vastæ arundines, vt ex iis dolia conficiant incolæ. Et hæc de fructibus Moluccarum: è quibus dici non potest, quantam vim extrahant negociatores. Porro has insulas non omnes sub imperio habent Lusitani Olim quidem in Vernate insula Arcem exstruxerant, sed ea auxiliorum inopia, Mahumetanis dedere se coacta fuit. Hinc in Tidor se recipientes, aromaticam negociationem summo studio retinere annixi sunt. Quæ vero nostro tempore eis cum Batauis de Moluccis certamina fuerint, suo à nobis loco dicetur. De incolis quidem illis, qui Mahumetani plerique, vere illud dici possit:

In Orbe terra quà patet nulla integro
Regio aut ditio est, gens cuius è sit pluribus
Conflata nationibus; vel qua magis
Animisq; moribusq; ritibusq; vel
Sermonis inter varietate differat
Se, gente vel qua nulla constans sit minus,
Contra; minus sincera, fida & candida.
Hinc fit vt ibidem nulla pax vnquam, quies
Nec vlla, nec sacri, vel hilum sit boni.

DE

DE REGNO GALLICO

DISCVRSVS ALIVS ET DIuersus à priori & hic numero 18.

HABET Francia pro terminis Alpes, qui ipsam ab Italia diuidunt: Rhodamus separat ipsam à Sabaudia: Araris à Sebusianis & Heduis: Mosella fluuius, à Lotharingia, & Ducatu Luxemburgensi: Aa riuulus Flandriæ, à latere Occidentali est: Franciæ ad Meridiem mare Mediterraneum est & Pyrenæi montes: Ad Occasum Oceanus: ad Septentriones mare Britannicum Extendit se in latere Meridionali Septentrionem versus, à Lotharingia Caletum vsque, spacio quasi C C. leucarum Francicarum, dilatatque se paulo minus inter Ortum & Occasum, à flumine Varo, ad Paurum vsque: Restringit se tamen tanto magis, quanto plus Septentrioni accedit. Eius minima latitudo est inter Caletum & Britanniæ Promontorium. Figura eius inter quadratum & rotundum est, ideoque multo capacior, quam quispiam arbitretur. Continet Prouincias amplissimas, sed præcipuæ sunt Picardia, Normania, Britannia, Francia, Campania, Burgundia, Aruernia, Delphinatus, Prouincia. Nec sunt tamen contemnendæ Bria, Beelsia, Turonia, Andegauensis Ducatus, Santones, Biturigum Ducatus & aliæ. Initium eius est in XLII. gradu, experiturque talem aeris diuersitatem, vt pars quæ ad mare Mediterraneum est, (vbi sunt Languedocia, & Prouincia) producat omne fructuum genus quod dat Italia. Ea autem quæ ad Mare Britannicum est (vbi sunt Britannia, Normannia & Picardiæ pars) vinum non profert: reliquum regni abundat, plus quam credi possit, omni Europæ fructuum genere, exceptis oliuis, ficubus & similibus. Aeris benignitas bonitati terræ & fluuiorum oportunitati coniuncta, adeo propitia commodaque est productioni frugum, omnisque generis animalium, vt ea in re Francia omnes alias Europæ partes superet Inter montes enim Aruerniæ & Delphinatus, & nostrum mare Aer adeo temperatus est, frigore montium, perpetua fere niue opertorum, & leni aura marina, vt ob oculos ponat cœli benignitatem, qua gaudet ora Genuensis. Ab alia autem parte sunt Montes Pyrenæi valli loco, aduersus frigus, quod retunditur perditque suam rigiditatem. Ipsi montes abundant vndiq;

Franciæ fines.

Prouinciæ.

Temperies.

balneis & venis aquæ calidæ. Venti Septentrionales, qui, sicut communis opinio fert, aerem refrigerare deberent, non sunt ibi adeo gelidi, sicut aliis locis: capiunt enim venti partē naturæ locorum per quæ transeun. Si transeunt per montes niuosos, adferunt secum frigus illorum montium; si per stagna, inficiuntur; si per syluas, corrumpuntur; si per regiones arena obsitas, incalescunt; si per lacus aut mare, refrigerantur. Accidit hinc, vt venti Panormi in Sicilia sint extreme calidi: Antequā enim eo perueniunt, verrunt campos Siciliæ, accipiunt eorum calorem, feruntq; eum in dictā ciuitatem. Notus est frigidus Genuæ, quod antequā eo pertingat, mare transit, nec attingit terram, recipitque maris frigiditatem. Aquilo autem, qui per Franciam spirat, venit à Mari, quod sua salsitate caloris aliquid habet, nec impingens in montes glacie aut niue obductos, exerit se, curritq; per campos Normanniæ, Campaniæ Franciæ, aliarumq; Prouinciarum, ad montes Aruerniæ vsq;. Aptior itaq; est Aquilo temperandæ montium frigiditati, quam vt perdat suam temperiem. Ii montes itaque, à ventis Meridionalibus ab vno, & à ventis ab Septentrione flantibus, ab alio latere excalefacti, producunt vndique optima pascua, aluntq; magnum Armentorum, & gregum numerum: herbas quoq; medicinę commodas, & simplicia perfectissima. Inter multos illorum montium ramos est vnus, qui mons Aureus dicitur, propter herbarum copiam, & simplicium nobilitatem. Horum omnium nos Anglia certos reddit. Quamuis enim ipsa magis ad Septentriones vergat quam Francia, quod tamen nullos mōtes, Mare autem vndiq; habet, est ibi Aer satis temperatus. Multo autem temperatior est Francia, quod à polo longius absit. Docent id vites, quæ in Anglia non maturescunt. Reddunt autem Vites in Francia vina perfectissima, acciditque sæpe, vt ventus marinus à Septentrione, aut ab Occasu exortus, Hiemem in Ver mutet, vireantq; campi læti floribus, vestiantur horti, renouetur tota fere natura, ita vt habitatores Turoniæ, Pictauiæ, Insulæ Franciæ, Limaniæ (non solum Prouinciæ, vicinique populi) nec Lacui Benaco (qui nunc *Lago di Garda* dicitur) nec locis amœnioribus inuideant. Terra Franciæ tota fertilis & fructifera est. Apenninus autem occupat fere quartam Italiæ partem, estque vt plurimum asper, redditq; paucos fructus; sed fundus Franciæ vndiquaque omnis boni diues. Montes Auerniæ (qui tam multi non sunt) habent multa bona oppida, multa opulenta fertiliaque loca, in quibus ars pecuaria exercetur, instruuntque carne, butyro, & caseis excellentibus bonam regni partem. Regni fere reliquum explicatur in latos campos, feracibus colliculis, herbosisque vallibus distinctos, Vndique copia cum varietate, fertilitas cum deliciis, situs vtilitas cum pulchritudine regionum contendit. In hoc absque dubio cedit Franciæ Italia. Quamuis enim in aliquo eius angulo amœnitas singularis, & excellentia situs perspiciatur, qualis est quæ vulgo *Pieue Incini*,

Fertilitas.

Riuiera di Salo, Contado Vicentia, appellantur, Campania felix, Territorium Crotonienſe, & Tarentinum, aliquarumque aliarum ciuitatum Calabriæ: ſunt tamen ea hic ſingularia, in Francia communia præcipue in Burgundia, Bria, Inſula Franciæ Turonia, Andegauo, Santonia, Languedocia, vbi apparet ſitus à natura diſtinctos eſſe, & diſpartitos ipſius manu, aliquos Cereri, aliquos Baccho, alios Pomonæ, alioſque Palladi dicatos. Sed alia res viſu & conſideratione dignior in Francia non eſt, quam multitudo & amœnitas fluuiorum nauigabilium, quorum pars eam cingit, ſicut Araris, Rhodanus, Moſella, Soma: pars mediam percurrunt eam, ſicut Sequana, Ligeris, Garumna In hæc tria flumina, influunt partim ex regni extremitatibus, partim ab eius meditullio, tot alia flumina, vt totum regnum ſupra modum mercaturæ, communicationiq; rerum aptum reddant: ita vt propter incredibilem commoditatem, quam habent vecturę mercium, populorũ commercio, dici poſſit, populis eius regni omnia communia eſſe. In ſolo Ducatu Andegauenſi numerantur XL. flumina magna & parua. Vnde Catharina Medicæa Regina Franciæ, ſolita erat dicere in eo regno plura nauigabilia flumina eſſe, quam in cætero Europæ. Hyperbole ſane, quæ à veritate non longe diſcedebat. Terrę fertilitas, & commoditas, q̃ flumina vehendis deuehendiſq; mercibus prębent, faciunt quod tot vrbes & oppida in Francia ſint, quę vt plurimũ in ripis fluuiorũ ſita ſunt. Quamuis Franciæ multi boniq; Portus non deſint, meliores tamen ciuitates non ad mare, ſed in locis Mediterraneis ſitum obtinent. Ex eo colligitur, ipſarum amplitudinem non extrinſecus venire, ſed quaſi domeſticam eſſe. Sunt n. ciuitates maritimæ ibi mediterraneis maiores, vbi plus auxilii ſuſtentaculiq; à mari quã à terra recipiunt, vt ſunt Genua, Venetię, Epidaurus, quę vulgo *Raguſa* dicitur. Sed vbi ciuitatum magnitudo & amplitudo eſſentialiter ſolumq; dependet à terra, ciuitates Mediterraneę excedunt Maritimas. Talis eſt Mediolanũ; alia Longobardiæ, Flandriæ, Germaniæ & Hungariæ oppida. Cum autem terræ opulentia, communis toti Franciæ, & fluuiorum opportunitas generalis ſit, accidit inde, vt (excipio illud veluti totius Orbis noſtri compendium, nempe Lutetiam Pariſiorum, cuius amplitudo procedit à Sede Regis, Curia, Academia, quibus accedit fluuiorũ vicinitas) ciuitates & oppida Franciæ, vt plurimũ mediocria aut parua ſint, opportuna tamen & pulcra frequentiſſimaque. Scribit Ioannes Bodinus, in deſcriptione tẽpore Regis Henrici ſecundi facta (in qua non cõprehenſa fuit Burgundia) numeratos fuiſſe XXVII. mille pagos campanalibus inſtructos: alia autem deſcriptione, quæ regnante Carolo Nono facta eſt, repertum fuiſſe, quod habitatorum numerus XV. milliones excederet. Sicut autem Franciæ ciuitates & oppida fauorem fluminum experiuntur, ita & Arcibus villiſq; nobilium priuatorum, parui lacus ſtagnaque fauent. Quamuis huius Prouinciæ

Fluuij.

lacus,

lacus, Italiæ & Heluetiæ lacubus conferri non possint, sunt tamen in ea tam multa stagna, optimis piscibus plena, vt eorum frequentia suppleat magnitudinem. Idem de syluis dici possit, quæ non adeo spaciosæ, sed frequentes ibi sunt, ex quibus percipiebatur quondam bona census Regii pars. sunt autem nunc prorsus oppignoratæ. Habent quoque nobiles magnos Reditus, ex suis syluis, propter copiam lignorum pro focis, sed multo maiores ex ligno ad fabricas faciendas: nam ob defectum calcis fit maxima ædificiorum pars ex ligno.

Vires & in quibus rebus sita.

Regnum Franciæ tantum habet commeatuum copiam, vt qualemcumque exercitum in campis nutrire sustentareque possit: commeatus enim propter fluminum commoditatem, facillime ex vno loco in alium conduci possunt. Quando Carolus Quintus ex Prouincia, & deinde ex Campania ingressus est Franciam, sustinebat ea plus quam L L. militum millia, vltra Præsidiarios. Regnante Carolo Nono, & nostris temporibus, fuerunt in eo regno, X X. equitum, & X X X. peditum extraneorum, X V. equitum, & centum peditum indigenarum aut naturalium millia, nec tamen annonæ caritate laborauit. Sunt deinde in Francia quatuor Magnetes, qui foris ad se pertrahunt pecuniam: Frumenta, quæ inde in Hispaniam & Portugalliam vehuntur: Vinum, quod in Flandriam & Angliam & ad Maris Balthici accolas mittitur: Sal, quo toti regno, & regionibus vicinis prospicitur. Prouincia quoque sal coquit in Mari Mediterraneo, idque conficit Santonia ad Brouagium, vbi Solis virtus generandi, faciendi & coquendi Sal ex aqua marina cessare, nec vltra Septentrionem versus transire apparet. Ex aqua maris dico, quia vlterius reperitur Sal, ex aqua fontium, vt in Lotharingia; & ex Fontibus & Mineris, in diuersis locis Poloniæ, Angliæ, Germaniæ, ex Mineris quoque effossum fuit in Suecia, quamuis nunc cesset, Tribus dictis Mineris additur quarta, Cannabis & Telæ, quæ quanti census sint vix credi queat. Is autem de eo iudicium facere poterit, qui scit quanta eius copia, instruendis classibus, Vlyssiponensibus & Hispalensibus aduehatur, & quantum in vela & funes, qui ex cannabi conficiuntur, insumatur. Sunt ibi quoque glastum, crocus, aliæque res minoris momenti, quæ quamuis singulæ res supradictas non æquent, aut rebus supradictis pares non sint, omnes tamen simul iunctæ ad bonam (& quę regnum ditare possit) summam ascendunt. Propter has omnium bonorum diuitias, dicebat Ludouicus vndecimus, Franciam pratum florens esse, quod ipse metebat quoties lubebat. Maximilianus Imperator solebat dicere, Regem Franciæ esse pastorem Ouium, cum velleribus aureis, quas tondebat, quoties ei opus esset. Certum profecto est, Reges Franciæ adeo potentes fuisse, vt si tantum ingenio, & prudentia, quantum viribus facultatibusque valuissent, in ipsorum arbitrio res Europæ sitæ fuissent. Sed raro accidit vt vires comitem

abent prudentiam: eamque ob rem finxerunt poëtæ Herculem ıriosum; Ludouicus Ariostus, Rolandum fatuum; Virgilius)aretem insolentem canunt. Græci autem barbaros dixerunt o- ınes populos, qui doctrina & artibus carerent. Homerus Achil- :m iracundum: Martem incautum, ipsumque reti Vulcani con- tringi canit. Quæ res enim plus metuenda, aut quæ potẽtia ma- is formidabilis esse posset, quam Regni quod intra suos limites bunde pascit XV. Hominum Milliones, tantumq; adhuc com- neatuum habet, quanto ad pascendum, sustentandumq; magnũ xercitum opus est? Abundantia enim populi, & commeatuum, unt maximæ cuiuscumque regni vires. Romani Tribum rusti- am maximi fecere, ob hominum frequentiam, & alimentorum opiam. Quod ad Reditus attinet Ludouicus duodecimus perci- iebat ex Regno Franciæ Millionem & semissem. Franciscus rimus peruenit ad tres Milliones; Henricus Secundus ad sex: Carolus Nonus ad septem: Henricus tertius superauit decem Milliones: Ludouicus autem duodecimus reliquit regnum Au- o Argentoque plenum, ideoque dictus fuit Pater populi. Franci- cus primus, quamuis maxima bella gesserit, feceritque infinitas :xpensas, reliquit tamẽ in Thesauro Octingenta aureorum mil- ia: sed Henricus Secundus eius filius, Carolum Imperatorem su- erare volens, sumensq; ab vnoquoque pecunias fœneratitias ad XVI. per centum, reliquit filios obligatos ære alieno, aureorum ricies centenum millium. Quare Carolus Nonus, & Henricus Tertius eius filii, magis tamen hic quam ille, non solum popu- um, sed & Clerum grauare maximis impositionibus coacti fue- e. Vnde videri potest, diuitias Principis non æstimari debere, à nagnitudine Redituum, sed à bono regimine. Franciscus enim rimus, minoribus reditibus gessit maiora bella, reliquitque fi- lem apud mercatores, & paratam pecuniam filio. E contrario Henricus longe minora bella gessit reliquitque regno debita & alamitatem. Dictis reditibus aluere Reges prædecessores MD. ancearios, 4500. sagittarios, quamuis nomine fuerint IV. Lan- earum & sex sagittariorum millia, perpetua stipendia meren- ium. Hic equitatus neruus inter Christianos, pro vnico aut solo abendus est. Vna lancea trahebat secum sagittarium, & sic tur- a lancearum turmam sagittariorum, quæ solo signo distinctæ ant. Eorum enim signum, vulgo *Guidon*, dicebatur, vnus enim Capitaneus, ambabus præerat. Conficiebant itaque centum lan- eæ, CCL. sagittarios, præter ipsas Lanceas. Impendebatur in ac militiã vnus Millio & trecenta aureorũ millia annuatim. Lã- a enim recipiebat CCL. aureos, Sagittarius octoginta, Signi- er centũ, Legatus CCCCLXXXX. Capitaneus DCCCXX. Hanc militiam ad perfectionem reduxit Carolus Septimus, qui

Reditus.

Copia mili tares stipi diaria.

determinauit numerum, stabiliuit stipēdium, disciplinauit eam exercitiis, disposuitque eam in locis Limitaneis, sub Capitaneis, Vicariis, Signiferis, Vexillariis, Diuisi quoque eam militiam, in Cataphractos & sagittarios: adiunxit ei scutiferos, Designatores diuersoriorum, Diribitores, Solutores, Commissarios, eiusque militiæ curam commisit Connestabili, Marescallis, & præcipuis regni dynastis. Non multum vtebantur peditatu domestico, præ metu tumultuum & rebellionum. Carolus Octauus, cognoscens quam necessarius esset peditatus, instruxit Phalangem quinquies mille peditum Francicorum. Eum numerum Franciscus primus ad L. millia auxit; sed ea institutio in fumum abiit, propter malum regimen. Ludouicus Vndecimus, vt pro libitu populum Franciæ tondere, imo excoriare posset, eum inermem reddidit, conduxitque stipendio Heluetios, quam rem imitati sunt ipsius successores Franciscus & Henricus, vsique sunt magno Germanorum numero. sed fallit seipsum, qui suum populum imbellem fore sperat, si milites extraneos in suam ditionem introducat. Vsu enim armorum, & periculorum belli paratur audacia. Vsus & experientia autem in suo regno militibus & populo communis erit, fientque illi pugnaces, si se milites esse profiteantur: hos defendendi necessitas bellatores faciet. Sicut enim conuersatio cum bonis facit bonos, ita & frequentatio militum facit homines pugnaces. Sunt præterea multa negocia, quæ extraneis committi non possunt, quia non habent locorum notitiam. Multa quoque eisdem, ob negocii pondus, credi non debēt. Quare necesse est, vt populi, in quorū patria diu manet bellum, partim per necessitatem, aut suam aut Principis, partim propter vsum & experientiam rerum belli, quæ ipsis quotidie accidunt, fiant bellatores, sicut Franciæ accidit, quæ facta pace cum Hispanis (quamuis Heluetii & Germani abiuissent) remansit plena militibus Francis, qui in ea omnia sursum deorsum voluerunt.

Quod ad munitiones attinet: Non alia est regio, in qua earum maior numerus sit, quod ex pluribus causis fit. Vna est, quod cū regnum in plura dominia & Principatus diuisum erat, nempe Burgundiam, Britanniam, Andegauensem Ducatum, Normanniam: vnusquisque suos fines muniuerit. Creuit numerus munitionum bellis Anglorum, qui magnæ Franciæ parti imperarunt. Situs & natura locorum, fortificationi oportunorum, nec minus diligentia & aptitudo populi ad has res, reddit faciliorem locorum munitionem. Non alia natio est magis industria in muniendo, & quæ labori & sumptibus minus parcat. Nec Francia minus fortis est intus, quam in extremis finibus. Belloua- cum, Trecæ, Aurelia, Andegauum, Biturgium ciuitas, quæ vernacule Bourges dicitur, Limogia, San, Florum, Carcassona,

Munitiones.

Suessio-

Sueſſionum, non cedunt fortitudine Caleto, Peronæ, Narbonæ, & aliis locis limitaneis. Aptaque eſt vnaquęque huius regni pars, vt reliquo regno pro limite ſit.

DE INSVLA ET REGNO ANGLIÆ,

DISCVRSVS DECIMVSNONVS.

INTER Europæ Inſulas, tam magnitudine, quā potentia, primum ſine dubio locum obtinet illa, quam antiqui Britanniam nuncuparūt. Eius ambitus mille & ſexcentis milliaribus patet, diuiſaq; eſt in duo regna, quorum vnum Scotia, alterū Anglia dicitur. Cauſa diuiſionis, eſt fortitudo Scotiæ, quæ adeo aſpera, montoſa, impeditaq; multis lacubus, & ſyluis eſt, vt nec arma Romana eam vnquā plane domare potuerint. Imp. Seuerus amiſit in ea maximā ſui exercitus partē: Reges Angliæ (quamuis vires multo ſuperiores, & multis prœliis victores) numquā potuerunt eam ſui iuris facere. Lacus, ſyluæ & paludes, (quæ in planicie ſtagna efficiunt) ſunt ei pro vallo aggereque, quibus natura eā muniuit fortemq; reddidit. In verticibus montiū, non deſunt planices herbidæ, paſcuis pecudū cōmodæ, & denſæ ſyluæ, feris abundantes. Hæc regnum optime muniunt. Cum enim dicta loca ſcopuloſa montoſaq; ſint, & nihilominus paſcuis & ſyluis copioſa, nunquam timuerunt aut impreſſione cogi, aut ſi obſiderentur, fame premi. Defendit enim eos contra vim hoſtium aſperitas montium, & ſyluarum amplitudo. In obſidionibus ſuſtentant ſe armentis & venatione, quæ nunquam deficere poſſunt. His accedit frequentia populi, armorum vſu & animorum ferocia præſtantis. Poſſunt enim neceſſitate poſtulāte, colligere XXV. aut XXX. hominum millia, vt hoſtibus reſiſtant. Confiſi fortitudini ſitus locorum, & armorum vſu, nō dant operam muniendis ciuitatibus, aut portubus, qui ſatis frequentes ſunt in hoc regno, cum mare ibi admodum ſinuoſum ſit, ita vt in tota Scotia, domus non exſtet à Salo plus quam XX. milliaribus diſtans. Scotiæ Rex imperat quoque Hebridibus, quarum XLII. & Orcadibus quarum XXXII. ſunt. Cum autem nec Scotia, nec dictæ Inſulæ, annonæ copiæ, qua eis ad victū opus eſt, ſuperabundent, nec populi multū artificiis addicti ſint, cōmeant eo

pauci mercatores, estq; populus pecuniarum indigens. Reditus Regii nõ sunt centum aureorum millium. Anglia autem, de qua nunc incidit sermo, diuiditur in tres magnas Prouincias, Angliã, Cornubiam, Walliam. Anglia extendit se ad mare Germanicum: Cornubia est in opposito Galliȩ. Wallia contra Hiberniam. Capit hoc nobilissimum Regnum duos Archiepiscopatus, Cantuariensem & Eboracensem, XX. Episcopatus, & CXXXVI. oppida. Tempore Henrici Regis, & Eduardi eius filii, fuisse recensentur XL. Parochiarum millia, quæ occupatione bonorum Ecclesiasticorum, ad eius numeri circiter dimidium redactæ sunt. Cornubia & Wallia sunt satis asperȩ, victitatque populus in partibus Mediterraneis, lacticiniis & auena, maxime in Wallia, quamuis natura ibi locarit insulam *Monam*, quæ vulgo *Anglesei* dicitur, estq; frugibus & pecudibus adeo fertilis, vt merito Walliæ mater dicatur, Cornubia, quam alii *Cornwalliam* dicunt, est abunde diues fodinis præcellentis stanni & plumbi quoque. Anglia amplitudine, diuitiis & fertilitate, multum dictas duas Prouincias superat. Et quamuis aliquantulum septrionalior sit, nihilominus maris beneficio, aut occulta syderum virtute, Aër ibi benignus temperatusque est, vel potius densus & humidus, quã rigidus & frigidus, quod demonstrant Lauri & Rosmarini, qui virent florentque feliciter. Estque res certa, Flandriam & Brabantiam plus a frigore & glacie infestari, quam Angliam, in qua terra vtplurimum plana est, amœnis & fertilibus colliculis distincta, qui adeo placide & paulatim assurgunt, vt eos è longinquo intuentes, à planicie non distinguant. Præcipua huius regni, annona sunt, frumenta, pecudes, & pisces, quorum abundãtia, bonitas perfectioque tanta est, vt Franciæ non inuideat, imo nulli regioni vicinæ. Inter alias res, caro maxime porcorum & boum, pisciumque Luciorum & Ostrearum, est ibi magis sapida, quam in aliqua alia Europæ parte. Anglia non producit mulos, nec asinos; sed equos infinitos. Opes Angliæ consistunt in Venis nunquam deficientibus stanni & plumbi: sunt in ea quoque Venæ Æris & Ferri: habet quoque maximam abundantiam Lanæ tenuissimæ. Fere in toto Regno, præcipue autem in Cornvvallia effoditur stannum tantæ excellentiæ, vt ipsi non multum ad qualitatem Argenti deesse videatur. Eius similiter vt & plumbi, euehitur ex hoc Regno tanta vis, vt aliquot centena aureorũ millia precium æquet. Lanæ habent hic suam bonitatem, propter colles, quibus regnum plenum est. In iis crescit herbula parua tenuisque quæ nec irrigatur fontibus aut riuulis, nec stercoratur, sed ipsi hyeme Aëris vapor, æstate Ros sufficit, estq; Ouibus adeo grata, vt ferant vellera singularis tenuitatis & mollitiei. Cũ insula non generet Lupos, nec aliud noxium animal, vagantur

Angliæ fertilitas.

Opes.

greges interdiu noctuque per colles, valles & agros, tam priuatos quam publicos, sine metu aut periculo. Ex lanis texuntur Panni delicatissimi, qui magno numero in Germaniam, Poloniam, Daniam, Sueciam & alias regiones euehuntur, vbi magno in precio sunt. Quod in lanificio & Metallis euehitur ex regno, duobus Millionibus aureorum æstimatur. Colliguntur in eo multa legumina, multum quoque Croci. Multum etiam cereuisiæ ex hordeo coquitur, mittiturque copiose in Belgium: sicut & coria & lapides nigri, faciendo igni accommodi. Situs insulæ commoditas facit, vt à mercatoribus, Lusitanis, Hispanis, Francis, Flandris, maris Balthici accolis apprime frequentetur. Negociatio, quam Angli cum Belgis faciunt, ad summam fere inæstimabilem accedit. Scribit enim Ludouicus Guicciardinus, id commercium ante tumultum Belgicum, æstimatum fuisse ad X I I. Milliones aureorum quotannis. Coronæ Angliæ subiacent quoque aliquæ aliæ insulæ, præcipuæ autem sunt Hibernia, Vectis, Monauia, Mona, Druydum olim sedes, quam Angli Anglesei dicunt, Sorlingæ, Grenezaia & Gerzaia. Hibernia amplitudine non multum Angliæ cedit, longa est enim C C C. mill. lata X C. montosa, syluosa, paludosa, pascuorum quam frugum feracior, diues lacte & melle. Emittit magnam quantitatem butyri, coriorum & croci. Multa in ea flumina, piscosique lacus sunt. Duos habet Archiepiscopatus, Armacanum & Casselensem. Locus Hiberniæ clarior celebriorque est Dublinum, portum habens munitum. Insulæ pars; quæ ad Ortum & Meridiem spectat, frequentius inhabitatur. Prouinciæ autem Vltonia, Conachia, & Mononia, ad Occasum & Septentriones sitæ, sunt satis asperæ & syluestres: vbi se aliqui domini, beneficio lacuum & syluarum, contra arma Anglica tuentur. Aliæ tres Insulæ magnitudine fere pares sunt. Mona habet optimum territorium diciturque *mater Cambriæ*, propter frugum pecudumque copiam, quam ei suppeditat. Menauia distat Anglia X X V. milliaria: Episcopatu & duobus Portubus gaudet, sed eius territorium parum felix est. Vectis fere tota montibus asperis occupatur. Est in ea Abrach ciuitas optime munita. hæc insula claudit Portum, imo potius Sinum Antonnæ, qui contra eam est, interque meliores illius Canalis censetur. Anglia fortitudine sui situs, superat omne aliud regnum: habet enim per excellentiam duas illas proprietates quas Aristoteles in situ ciuitatis requirit. Vna est, quod hostibus accessu difficilis: altera, vt eius exitus facilis sit, ad faciendum expeditiones. Est Anglia in Mari, cuius ea est natura, vt regnum fortificet. Mare Hibernicum enim, quod ei ad Occasum est, adeo depressum, & scopulis periculisque plenum est, vt magnis

Lana & Panni.

Negociatio cum Belgis.

Hibernia.

Insulæ ad Angliam pertinentes.

Anglia situs munitus.

nauibus non sit peruium. Maris Britannici (quod Angliæ ad Meridiem est) Æstus ibi cum tanto impetu reciprocatur, vt à XIV. ad XV. passus altum turgeat (horrenda profecto res est) & iterum tantum resideat: possuntque naues difficulter appellere, nisi vento & æstu adiutæ, sed altero multo magis. Ora Maris vndequaque aspera est, præterquam aliquot locis, qua optime munita sunt, sicut Baruicum, Douuer[illegible] Tornes, Dorcestria, Dermont, Bleimutum, Falmut, Milfort, Brigstouia. Vnde tota insula pro vno Munimento & castro censeri posset. Fortitudini situs adiunguntur arma maritima & terrestria. Quod ad Maritimas vires attinet, vltra Myoparones classis (quorum quondam centum esse solebant, non valde alti, sed longi & densi, nunc LXX. aut paulo amplius sunt) habet regnum tot Portus, iique à mercatoribus adeo inuisuntur, vt Angli dicant, numerum nauium, quæ ibi negociantur, accedere ad bis mille. Sed quidquid de eo sit, certum est earu[illegible] cum opus est, CCCC. aut plures colligi posse. Eduardus Tertius transmisit ad expeditionum Caletensem, Henricus Octauus ad obsidionem Bononiensem cum mille nauigiis omnis generis. Itaque insulam aggredi, cuius Portus, propter munitiones ibi factas, accessu, non tantum introitu difficiles & periculosi sunt: & quæ in sua potestate tot naues habet, arduum erit, factuque haud facile. His difficultatibus accedit, quod Angliç populus in rebus maritimis mire dexter est. Non enim alia gens audacior, nec mari promptior est. Ipsi nauibus leuissimis apprimeq; optimis tormentis bellicis instructis (quibus regnum maxime abundat) intrepide tam hyeme quam æstate Oceanum sulcant. Negociantur in Moscouia, Cathaio, Alexandria Ægypti, Constantinopoli, in Liuonia, Barbaria, Guinea. Anno MDLXXXV. classe XXV. nauium (in qua erant 2500. milites) vela fecerunt in Indiam Occidentalem, ceperuntque San-Iacobi oppidum, Fanum Dominici in Hispaniola, Cartagenam in Continente, quæ portum habet commodissimum ad mercaturam inter Hispaniam & Peruuiam exercendam, Ciuitatem S. Augustini, ligneis ædibus constructam, quæ ab Anglis iniecto igne exusta fuit. Infestant continuo Terceram & Capitis viridis insulas, & Brasiliam. Duo ipsorum Capitanei, non minori audacia, quam fortuna, circumnauigarunt totum Orbem. Est præterea in Anglia militia terrestris magni momenti, propter eius multitudinem. Cum enim regnum in LI. Comitatus partitum sit, in eorum vno, qui vulgo Lancaster dicitur, exercitum LXX. peditum millium conscribi posse putatur. Sed vtcumque res se habet, in confesso est, Angliam in campos educere posse centum peditum, & XX. equi-

Vires Maritimæ.

[V]ires Terrestres.

tum

tum millia. Vnicuique Comitatui præest Vicecomes. is cum opus est, delectum militum facit. In faciendo delectu, modo qui sequitur vtuntur. Cogunt omnes habitatores Comitatus, qui annum sextum supra decimum attigerunt, nec sexagesimum excesserunt, se sistere; ex quibus eos deligunt, quos armis magis putant egregios. In peditum numerum adscribuntur maiores membrosioresque. diuiditur peditatus in quatuor genera. Aliqui vtuntur Arcu & sagittis, quæ arma Anglis propria sunt. Olim enim iis sibi acquisiuerunt maximam Franciæ partem, retuleruntque victorias gloriosas: feceruntque captiuum Regem Franciæ Iohannem: occuparunt Lutetiam Parisiorum, quam XVI. annis retinuerunt. Romanis non tam fuerunt tremendæ sagittæ Parthorum, quam Anglorum Francis. Alii vtuntur pro armis, hastis sparo similibus, sed ferro magis solido & grauiori, quibus percutiunt & ex equis detrahunt homines. hoc armorum genus diu vsitatum fuit militiæ Anglicanæ, & satis magni roboris. Duo alia addidit experientia vsusque temporum præsentium. Vnius generis sunt Sclopeta, quibus ipsos huc vsque aliquod experimentum alicuius magni exempli dedisse nescio. Alterius sunt Sarissæ, quæ ipsorum staturæ quam optime conueniunt, sunt enim vt plurimum statura satis alti, neruosi, pleni & firmi. Pro militia equestri seligunt homines staturæ mediocris, sed bene compactos: dexteros, agilesque. Eorum equi magnarum virium non sunt, nec incursione impulsuque boni, Flandricisque aut Germanicis minime conferendi. Præterquam enim, quod pinguedo & amœnitas terræ id non fert (boni enim equi nec terram valde crassam, nec prorsus siccam requirunt) nec ipsi arti equestri multum deditisunt. Angliæ equitatus duorum generum est. Aliqui equites se grauibus armis induunt. Hi maxima ex parte nobiles sunt. Alii leuioribus armis vtuntur. horum duo sunt genera: Vnum se Albensium more armat; aliud equitibus leuis armaturæ Italicis similius est. Induuntur thoracibus, squamis, & tela canabina farcitis, aut laminis & semigalea vtuntur, gestantque lanceas graciles & longas. Quamuis autem Angli ad duo equitum cataphractorum millia, & magnum leuioris armaturæ equitum numerum in campos educere possint, haud tamen equitatus Anglicus se aliquo præclaro facinore nobilitauit, sicut de peditatu dici potest. Rex Eduardus Quartus, qui tot expeditiones in Franciam suscepit, totque victorias assecutus est, vt monstraret, quo militiæ genere maxime fideret, relicto equo se in pedes inter peditatum coniiciebat. E contrario Franci quod nolint plebem armis assuescere, ne opificia manuaria, & negociationem spernant relinquantque, ac inter arma

Equitatus Anglicanus.

insolescant (in quod Franci proni sunt) ponunt militiæ vim in equitatu, qui ex nobilibus fere constat. Cum autem equitatus multus esse non possit, quod Francia equorum egregiam progeniem non habeat, eosque semper aliunde quærere non queant, & quod peditatus multo maiori vsui, quam equitatus in bello sit, plerumque Franci ab Anglis superati fuere. Sed vt doceamus quantas Rex Angliæ copias educere possit, ponemus hic exemplum. Rex Henricus Octauus, in expeditione Bononiensi, transmisit mare, cum exercitu trifariam partito. In prima Acie erant XII. peditum millia, quingenti equites leuis armaturæ, & mille, equis minoribus merentes, lorica & lanceis tantum instructi. Rex omnes vestiuerat panno cyaneo, limbis rubris. Postremam Aciem (ea enim acies, post primam mare traiecit) ducebat Norfolcius. eratque ea acies primæ, peditum equitumque numero par, vestibusque induta, sicut primæ aciei milites. Inter eos erant mille Hiberni, induti camisiis longis strictisque, super quas erat pallium, cætera nudi, capite quoque aperto, capillis longis. Arma eorum erant tria iacula, ensis longus, & chirotheca ferrea, in sinistro brachio, ad cubitum pertingens. In pugnis cingebant vestes altè, erantque expeditissimi in cursu. Media Acies, in qua rex erat, ex XX. peditum, & II. equitum millibus constabat. eorum vestes erant coloris rubri, laciniis coloris crocei distinctæ. Trahebant post se centum tormenta bellica maiora, præter minora. Super currus conuehebant centum molas, quarum vnaquæque ab vno equo rotabatur, faciebatque farinam. Clibanos quoque in curribus habebant, qui progrediendo panem coquebant. Curruum multitudo tanta erat, vt castra iis cingerentur tanquam vallo. Ad trahendum currus & tormenta, & vehenda impedimenta, transmiserunt in Continentem plus quam XXV. equorum millia. Præter omne genus commeatuum, aderant XV. boum millia, & aliorum pecorum ad edulia facientium, numerus infinitus. Quanta fuerit copia scalarum, pontium, glandium, pulueris pyrii, munitionum, lignorum, aliarumque rerum, ad expeditiones militares pertinentium, non possem enumerare.

Opes Regni Anglicani.

Demonstratis viribus Angliæ, videndum quibus neruis redituum & pecuniarum eæ insistant. Prætermittendum non est, Regimen regium Angliæ (in qua authoritas Parlamentorum multum potuit) nunc ad regimen Despoticum reductum esse. Maxima enim negociorum pars, quæ antea ad Parlamenta spectabant, (in quibus vnusquisque, quod sibi videbatur eloqui, suasque rationes adducere poterat) deciduntur nunc in Regis consessu priuato. Parlamenta autem quæ ad moderan-

dum

dum & tanquam regula Regum appetitus coercendum, instituta sunt, conuocantur nunc, vt authoritatem concilient, coloremque inducant Regum voluntati. In Francia peius cessit res. Cum enim in Anglia saltem forma & vsus Parlamentorum remanserit; in Francia Rex Ludouicus Vndecimus, pro crimine læsæ maiestatis habuit, mentionem facere conuocationis Statuum (ita vocant Dietas Regni Francici, quæ in Anglia *Parlamenta* dicuntur) inquiens: *Ego ex pedissequis & pupillo excessi.* Reditus ordinarii regni Anglicani, antequam Henricus Octauus bona ecclesiastica occupasset, accedebant ad quingenta aureorum millia. Percipiuntur hi reditus, ex tutela pupillorum ad XXI. ætatis annum vsque: ii enim omnes quorum bonorum aliqua pars, quantumuis exigua, coronæ regni aliquo modo obnoxia est, sunt durante pupillari ætate sub tutela Regis, qui eis tenue sustentaculum impertitur, seruatque sibi residuos. Reditus donec pupilli XXI. ætatis annum attigerint: quem ingressi, Regi certi aliquid persoluunt. Obligantur præterea ad Tributum, quod Regi pro nuptiis pendunt, qui se patronum matrimoniorum dicit. Percipit præterea rex, plus quam 80. aureorum millia, ex Ducatibus Lancastriæ & Cornubiæ, qui coronæ coniuncti sunt. Præter hæc alia centum aureorum millia ex vectigalibus recipit Mirari non debes, quod ea summa adeo exigua sit. ratio est, quod paucæ ciuitates vectigalia pendunt, & ciuitas Londinensis (quæ veluti centrum commerciorum regni est) ab oneribus libera facta fuit, an. MLXXXIX. ob pecuniarium auxilium, Regi Ricardo Primo, cum in expeditionem terræ Sanctæ proficisceretur subministratum.

Reditus annui.

Dictis Reditibus, alios adiunxit Henricus Octauus: concidit enim Reditus Episcopatuum: adscripsit Fisco Abbatias, & Commendas Equitum Rodiorum, aliorumque Ordinum militarium: suppressit Curas (vt vocant) opulentiores, vendicauitque sibi Annatas & decimas omnium beneficiorum. Pro his rebus ordinauit curiam augmentationum & decimarum, qui Reditus omnes important plus quam octingenta aureorum millia. Reditus itaque ordinarii accedunt ad summam vnius Millionis, & trecenta & amplius aureorum millia. Sunt præterea subsidia extraordinaria, quæ duorum generum sunt. Aliquando enim toti regno imperantur, tunc conuocantur Parlamenta, in iis quid opus sit determinatur, & modus ordoque qui sequendus est. Ordinarie duorum mensium spacio, aut paulo amplius colligitur, quod determinatum est. Aliquando Rex petit à particularibus subsidium, quod ipsi *beneuolentiam* vocant. ea in re conatur vnusquisque suum obsequium Principi probare. Nostris temporibus inuenta est alia via conflandi pecunias: nempe ex quinta parte, aut simili quæ coronæ penditur ab iis, qui licentiam habent prædas faciendi in oris Maritimis Hispaniæ & Noui Orbis. Soliti sunt alii idem facere, facitque adhuc Prorex Algieræ, qui piratas re-

Subsidia extraordinaria.

cipit, cum pacto, vt partem mancipiorum, prædarum spoliorumque ei dent. Sed raro accidit, vt male parta, non male dilabantur. Eos quoque qui prædatum excurrunt, sæpe manet damnum. Vendunt enim patrimonia, vt arment naues; sed lucrum incertum est. Hispani enim qui initio ex improuiso obruti fuerunt, fortificant quotidie Accessus, securasque reddunt suas classes. Hæc de viribus & Reditibus Angliæ dixisse sufficiat.

Nobilitatis Priuilegia.

Addam hoc tantum, in Anglia nobiles loca munita non posside re, nec ædificia fossis aut vallo clausa, nec aliquam iurisdictionem in populum habere. Dignitates Ducum, Marchionum, aliæque, nihil aliud quam puri tituli sunt, quos Rex eis confert; nec tamen ii qui titulis gaudent, aliquid de locis vnde titulum sumunt, possident, sed se aliqua pensione ex ære Regio sustentant. Econtrario gaudent nobiles in Francia, mero & mixto imperio, cum titulis Dominorum, Baronum, Comitum, Marchionum, Ducum, Principum: possident magnas & bonas ciuitates, non tantum pagos; clientes quoque habent, qui ipsis homagium & fidem præstant, sed Regem & Parlamenta superiorem agnoscunt.

DE REGNIS SCANDIÆ,

DISCVRSVS VICESIMVS.

QVAMVIS nulla Suecia mentio facienda videatur, quod quasi extra nostrum Orbem sit (quibuscum nobis nihil commercii est) tamen propter eius amplitudinem, inter alia regna, de quibus in Relationibus agitur, poni merentur. Continetur illa Europæ parte, quum aliqui Scandiam, alii Scandinauiam, alii Balthiam dixerunt, vnde olim Gothi Vandaliq; Imperii Romani conculcatores egressi. Duabus coronis subdita est, Daniæ nempe & Sueciæ. Daniæ Rex, præter Cimbricam Chersonesum, vbi Holsatia, Teutomarsia, Ducatus Slesuicensis & Flensburgensis, Friesæ & Iuthia regiones herbosæ, ideoque pecoribus & feris abundantes sunt, possidet præterea alias amplas insulas, sed præcipuæ sunt eæ, quæ ad ostium Maris Balthici iacent, quarum ibi quindecim numerantur, & comprehenduntur sub Daniæ nomine. earum præcipua est Selandia, quæ in longitudinem ad LX. millia extenditur, latitudo est paulo minor: præstat nobilitate, propter pagorum frequentiam, aeris clementiam, & Regis in ea habitationem. Is quoque Dominus est Gothlandiæ, quæ in regione Gothiæ sita est. eius cognatorum vnus obtinet dominium Osiliæ insulæ mediocris, in

Dania.

magno

magno Sinu Liuoniæ, & in fertiles regiones in ipso continenti Liuoniæ. Regi Daniæ paret Scania, quæ è regione Cimbricæ Chersonesi est, extenditurque ab oppido Nihuss Timalem vsq;. eius est magnũ regnum Noruuegię, quod se à confinijs Scaniæ, Septentriones versus, ad arcem VVardhus extendit, cui adiacent Lappones, amplius quam per mille & CCC. milliaria. Regis Daniæ sunt quoq; insulæ adiacentes (inter quas cum amplitudine tũ vbertate primas tenet Sania) Scetlandiæ, & Fariarum insulæ, quæ in alto mari sunt. Noruuegiæ populi fuere olim valde potentes, afflixerunt diu Angliã, diuexarunt Franciam, obtinueruntque in ea dominium prouinciæ, quæ adhuc Normannia dicitur: in Italia parauerunt sibi regna Siciliæ & Apuliæ: bello sacro autem obtinuit Boemundus Normannorum Princeps, Antiochiæ Principatum. In Oceano Septentrionali obtinet Rex Daniæ dominium dictarum Scetlandicarum & Fariarum, præterea Frislandiæ, & oræ maritimæ Islandiæ & Gronlandiæ. Orcades Insulæ quamuis Regi Scotiæ obediant, Reges Noruuegiæ pro dominis agnouerunt. Regnum Noruuegiæ cum electioni obnoxium factum esset, discordiis aliisq; turbis exagitatum, peruenit ad Regem Danię, qui vt de eo securus sit, tractat dure incolas, spoliatque eos facultatibus, nec miseris hominibus spes est melioris fortunæ, quod Rex omnes aditus & portus Maris habeat. Diuitiæ Regis Daniæ consistunt in copia pecudum & piscium maris, quorum tanta copia est, vt ex halecum captura tantum, ingens pecuniæ vis conficiatur. Tanta piscium omnis generis copia hic est, vt vix Fretum nauigari possit: circa id pascua aliaque loca pecori grata sunt. Scania frumento & pascuis diues est & incolis frequens. Noruuegia nullas alicuius momenti diuitias habet, præter lignorum, fabricandis domibus & nauigiis aptorum (quæ in Hollandiam & Flandriam euehuntur) pecudum, casei & lactis, magnam copiam. Percipit quoque emolumentum, ex pisce frigore indurato, quem Germani Stockfisch vocant: capitur mense Ianuario, exponiturque vento, donec tamquam lignum exsiccetur; atque arefactus ad remotissimas gentes magna copia euehitur. Est quoque aliud piscium genus, qui à loco Bergenses dicuntur. Et hic quidem præcipuus Noruuegis quæstus est: sed & non mediocris is qui è lignis, & præsertim admiranda proceritate malis; itemque ex resina, pice, &c. percipitur.

Diuitiæ.

Quamuis autem auri & argenti fodinis careat Dania; habet tamen multo certius Redituum genus, quodq; multo minoribus constat expensis: vectigal scilicet siue Portorium, quod omnes naues per Freti Balthici angustias (vulgo den Sund vocant) commeantes soluere coguntur. Positæ enim ibi sunt è regione duæ arces, Helsenoria & Croneburgum: quibus veluti compedes Freto illi iniiciuntur, & aditus vel clauditur, vel aperitur. Croneburgum arcem Fridericus Secundus Daniæ Rex maximis & innumerabilibus

Reditus Daniæ regis.

demensis

demersis saxis, interque compacta & fistucata robora conclusis, ac loco fundamenti stabilitis firmatisque, ex ipso maris fundo immani sumtu eduxit, tanta operis firmitate, vt immanes pelagi fluctus magnis prouolutos procellis, atque ad vallum murosque horrendo boatu illisos, citra vllius periculi metum despiciat. Incredibile dictu est, quantus eo nauium numerus continuo appellat, quæ omnes Portorium soluunt. Constat certe nuper Duce Parmensi Alexandro Farnesio bellum contra Belgas Confœderatos gerente, ob iniuriose tractatum à militibus & spoliatum Daniæ Regis Legatum Caium Ranzouium, quingentas vna vice Hollandorum naues eo in freto regis iussu detentas, & magnam pecuniæ summam ab eis exactam. Licet autem non immerito dicere quis possit, naualis hoc Hollandorum magis quam Danorum potentiæ esse argumentum: negari tamen non potest, Daniæ Regis vires ob id quoque maximi faciendas, quippe qui talem locum in sua potestate habeat, vt omnibus per mare Balticum nauigantibus imperare videatur. Maritimas sane Daniæ Regis vires magnas esse superiora cum Suecis gesta bella satis declararunt: in quo aliquando victi, aliquando victores Dani, quamuis ancipiti fortuna sæpe dimicarint, tandem tamen ad æquas pacis conditiones Suecos adegerunt. Quid terra Daniæ Rex possit, nondum satis liquido constat. Quamquam bello Suecico satis magnus Danorum exercitus ductore Daniele Ranzouio, in Scaniam traiecerit, & Suecos vbique profligarit.

Islandia.

Daniæ quoque regi subiecta est Islandia, quæ centum prope milliaria Germanica in longitudinem patet. Et licet inops fere sit omnium rerum, Balthicis tamen mercatoribus frequentatur. Hollandi quidem & Daniam & Noruuegiam adeunt; & omne illud terrarum spacium, quod San. Nicolao vicinum est: cum Russis ibi commercia exercent, reportantque inde Sebum, Ceram, Mel, Linum: eo quoque nauigant Bergenses, Scoti, Franci. In Maris Sinu fere medio, est insula & oppidum V Vardhus, quod Rex Daniæ Fridericus Secundus egregie muniri curauit, mercatores hic pendunt vectigal suarum mercium.

DE

DE REGNO SVECIÆ,

DISCVRSVS VIGESIMVSPRIMVS.

REx Sueciæ dominatur in Scandia, quę Dania amplior est: nam à finibus Scandiæ ad Lappiam vsq;, cōputatur iter XLV. dierū. Ora autem Sinus Bottici plus minus CCC. milliaria longa est, æstimaturque hæc terrarum pars, Italia & Francia maior. Possidet hic Rex, in Liuonia Reualiam, Naruam, rnouiam, aliaque magnæ æstimationis loca: insulam Olandiam, Alandes quæ vix sunt dignæ relatu, aliasq; multas, sed paruæ conerationis, in Mari Sueciæ & Finlandiæ sitas. Diuiduntur hæ regios, relinquendo Liuoniam, in tria regna Gothiæ, Sueciæ, Vanda-, quæ in vndecim Prouincias, & duodecim Comitatus partitæ it; inter quos non comprehenduntur Lappi, quod hi populi (qui ouinciam Suecia maiorem, sed pauperem miseramq; inhabitant, per syluas vallesque vagantur) sub alicuius certo dominio esse, dici n possunt: qui autem aliquo modo certas fixasque sedes, aut dos habent, vt plurimum coronę Sueciæ obediunt, penduntque pelnobiles pro tributo. Trium regnorum quæ diximus, Gothia conmina est Scaniæ, diuiditurque in Orientalem & Occidentalem, minanturque ambæ VVener lacu, in cuius medio est insula, in am, propter eius amœnitatem, se confert & manet sepe Rex: lam XXIV. fluuii influunt, ei vnus tantum exitus est, eum incolæ um lingua, propter excessiuum strepitum, vocant caspitionem boli. Gothiæ nomen, regionem diuinam significat, id ei, propter nonæ copiam, optime quadrat. nulla enim alia regio, carne, piscis, frumento abundantior est. Hic sunt Kalmar ad mare, Viburg, derkope, Norkopę, Tilge, Ianacopia, Vasten, Birka, Linkope, dhus, Schennada, Malmoge, Verdenburg, Varne, Scata, Ledeko-, Timalen. Sequitur Suecia, quę Noruegia & Gothia simul, maior. In Suecia est ciuitas Vpsalia Metropolis, & Stocholmia, in qua idet rex, Stringa, Ennecopia, Orogundia, Arboia, Arosia. Sequitur nlandia, sita inter Sinum Boddicum, & Finnicum, vbi Abo Metrolis est, Ranginna, & Ange ambæ mercimoniis celebres, Vames, burg & Castelhoim in Alandis insulis. Extra ciuitates habitant tici, (qui hic commode viuunt) inter syluas, in vallibus aliisque locis, vbi à vento Septentrionali tuti sunt, & ædificandi commoditas

Gothia.

Suecia.

Finlandia.

ditas lignorumq; copia inuitat: habent suis in domibus greges pecudum instrumentaque conficiendo quidquid ad victum amictumque necessarium est, apta: inde accidit vt ciuitates iis in regionibus nec frequentes nec magnæ sint, sicut in Germania & in Anglia. Numerantur vltra ciuitates & oppida parœciæ 1433 in quarum aliquibus sunt mille rustici, vel, vt ipsi loquuntur, mille familiæ aut foci, paucæque earum parœciarum sunt, in quibus non ad minimum centum familiæ sint: hinc de populi numero iudicium fieri potest, maxime si fœcunditas populi consideretur. Mulieres enim Finlandię propter qualitatem cereuisiæ (vt aliqui putant) eximie fœcundę æstimantur. Diu hic viuunt homines, maxime in locis Septentrionibus expositis: nec mirum ipsis videtur, quod aliqui centesimum supra quadragesimum aut trigesimum attingant. Ea longæuitas multum facit ad propagationem, vbi enim minus diu viuitur, ibi & generandi virtus citius deficit. Hanc ob causam, Deus Dominus noster, vt in mundi initio, propagationem humani generis faciliorem redderet, dabat hominibus septingentos & amplius vitæ annos: itaque generatio quæ nunc propter vitæ nostræ breuitatem, intra quadraginta annorum spacium cessat, extendebatur tunc ab plura centenara annorum quam nunc ad decennaria.

Opes.

Huius regni opes consistunt in copia annonæ, qua summe abundat. id & Gothiæ nomen quod regionem diuinam (vt diximus) & Finlandiæ, quod regionem bonam significat, sicut & nomen Finmarchiæ indicat. Victus eorum sunt carnes, pisces recentes, sale conditi & fumo siccati, frumenta, cereuisia: ea hic tanta copia sunt, vt vix mendicus inter ipsos reperiatur & hospites fere gratis hospitio excipiantur. Ex Mineris Sueciæ eruuntur thesauri: Mineratū enim plumbi, æris, argenti, & aliquantuli auri adeo diues est, vt nulla Europæ regio illam superare existimetur. Mineræ vndequaque inueniuntur, quamuis rustici, quantum in ipsis est, eas occultent tegantque, quod teneantur ligna ad eas vehere, operasque præstare. Argentum purissimum effoditur in Comitatu Vestros. Nisi incolæ industriæ exterorum adeo inuiderent, ipsi maiores diuitias consequi possent: non enim parcere ligno, nec fumos Minerarum, ad colores parandos colligere norunt; nec ipsis gratum est, quod Venæ Minerarum deteguntur. Quod exteros auersantur, non ex odio, quo eos prosequantur oritur, sed à suspicione, ne ab iis ludificentur, aut male habeantur: sunt enim ipsi moribus simplices sincerique: ambitione non flagrant, nec stimulantur ab auaritia. Regis reditus consistunt in quatuor rebus. In Fructibus beneficiorum ecclesiasticorum, in Mineris, in Tributis, in Vectigalibus. fructus beneficiorum accedunt ad bonam pecuniæ summam. In his regnis erant vltra septem Ecclesiæ cathedrales, sexaginta monasteria, partim virorum, partim mulierum, quæ amplissimis reditibus dotata erant. sed ministri hæreseos, qui

Reditus regij.

loco paupertatis in Eangelio prædicatæ, ad suam sectam protrahunt Principes*, eis monstrando bona reditusque Ecclesiasticos, induxerunt primo Gustauum, deinde eius filium Ericum, vt Altaria ornatu, & Ecclesias maxima redituum parte spoliarint. Mineratum aliquæ effodiuntur expensis Regis, aliquæ priuatarum personarum, illarum quidquid effoditur, habet: harum consequitur partem decimam. Trium æris fodinarum decima pars, quæ Regis est, accedit ad summam triginta millium Dalerorum quotannis. Inde iudicium de argento & plumbo fieri potest, sed plus quam omnia alia reddunt Tributa, percipit enim decimas siliginis, frumenti, hordei, piscium, boum, pellium rerumque similium: aliquando ex decima boum, eorum XVIII. millia habuit, iis alit aulam, Officiarios, classem exercitumq; suppeditat enim victum militibus, cum bellū est, geritq; id minima impensa, tam offendendo, quā defendendo, cum Dano & Mosco: consequitur enim à populo sine magna difficultate, magnas contributiones & commeatus. Populus filias regis maritis collocat, datque in dotem centum Dalerorum millia, vltra vasa argentea, aliaque. A rusticis aliisque, qui Tributum annonarium non pendunt, solet Rex, secundum facultates bonorum quotannis, quinque aut plures Daleros viritim exigere. Portoria penduntur in Portubus, eorum præcipui sunt Calmariæ, Lodhusii, Stocholmiæ (vbi aliquando CCC. & plures naues onerariæ visuntur) Ranchinæ, Abo, Augo, Reualiæ, paruouiæ, Naruæ. Æstimatur regem quotannis ad sexcenta aut septingenta Dalerorum millia in thesauros recondere, vltra expensas quas facit in Arces Reualiæ & VViburgi, quæ accedunt ad centum Dalerorum millia quotannis.

Vires Terrestres.

Numerantur in Suecia & Gothia XXXII. Turmæ, quarum vnaquæque est quingentorum aut sexcentorum militum, Sclopetos humeris gestantium; ii quo occasio vocat, eunt: raro hastis aut lanceis vtuntur, propter syluarum frequentiam. Equitatus etiam Sclopetis meret. Peditatus optimus censetur, quod vnusquisque miles ea quibus opus habet conficit ad capsulam Sclopeti vsque, quod indicat ipsos facile contentari posse. Vulgus in Peruuia & regionibus vicinis, quod paruo contenti sunt, faciebat, facitque adhuc, quidquid domui, suisq; personis opus est: vnusque fabricare, texere, vestes consuere, seminare, messem colligere, omniaque necessaria instrumenta conficere nouit. Ad res quæ non adeo communes, nec necessariæ sunt, reperiuntur inter indigenas artifices, qui nulla re præterquam materia opus habent. Equitatus Suecicus in tredecim Turmas diuiditur: Suecia & Gothia earum vndecim, Finlandia duas suppeditat, necessitate autem vrgente, possent multo plures colligi: solus enim Ducatus Vermelandiæ potest (sicut aliqui dicunt) plus quam decem virorum millibus equos subministrare. In Marchia est tanta

equorum copia, vt fere nihilo venundentur. Ambæ hæ Prouinciæ, sunt in Gothia. Ipsarum equi cedunt Frisiis magnitudine, sed maxime strenui, fortes, robustique sunt, labori assueti, facileque pascuntur. Nolo silentio prætetire duas res præclaras, quas Rex Sueciæ in militum commodum facit: vna est, quod si miles ab hoste ea capiatur, redimit eum Rex. Altera, quod si militis equus occidatur, Rex ei alium confert. Rex dat quotannis, Capitaneis, & iis, qui equis merent, in solutionem partis stipendii vestem. quod itidem olim apud Romanos in vsu erat, qui militibus saga dabant. Quod ad res maritimas attinet, regna hæc, propter oræ maritimæ longitudinem, & Portus, abundant nautis nauigiisque, quibus rex vti potest, sicut alii Principes in suis Dominiis. Habet ordinariæ L. naues bellicas, quarum vnaquæque XL. tormentis, pluribus aut paucioribus instructa est. Rex Gustauus instituit etiam Triremium vsum. In bello quod rex Ioannes cum rege Daniæ gessit, antequam pax (quæ Stetini tractabatur) confecta esset habuit LXX. nauigia magna, vltra alia minora, in quibus erant duo de viginti hominum millia. Æstate Mari, hyeme terra belligerant: quum glacie concreti sunt lacus. Mare quoque per magnam longitudinem, secundum litus congelatur. Cum autem de tormentis aliquid dixerim, hoc adiungam. Æstimatur regnum Sueciæ habere, circiter octo Tormentorum bellicorum millia, quorum maxima pars ex ære conflata est, ipsumque multa plura conficere posse, si maior stanni copia suppeteret. In sola Arce Stocholmensi numerantur CCCC. Tormenta bellica.

Principes finitimi.

Ad Occasum conterminus est rex Sueciæ, Dano, Mosco ad Ortum, cum quibus ei longa bella fuere. A Danis multum damni passi sunt Sueci; obsedit enim Rex Christiernus secundus Stocholmiam, cogitque eam ad deditionem: exercuit in incolas inauditā crudelitatem, impleuitque ciuitatem sanguine & cadaueribus. Odiorum causæ sunt ius quod Danus in Sueciam sibi competere putat. Oportunitatem, eam ad libitum diuexandi, ei tribuunt situs regionis, portusq;, præcipue Gothlandia quæ Gothiæ membrum est: ideoque contendunt Sueci eam sui iuris esse, actionemque in ea habent. Postquam Gustauus, regnum recuperauit, ipse eiusque filii Ericus & Ioannes successiue id rexerunt. Quamuis autem satis multum sanguinis bellis inter Gustauum & Danum effusum sit: regno Sueciæ tamen suus honos mansit, ciuitasque Lubecensis (eo in mari potentissima) dum se modo huic, modo illi iungit, ità temperat æquatque suo pondere illorum duorum Regum vires, vt alterum illorum excrescere non sinat, ob periculum quod eo casu sibi impendere videt. Suecus cum Mosco belligerando primas habet, quod Finlandia (quę Russiæ contermina est) ob lacuum & paludum frequentiam, aditus difficiles, periculoque plenos habet, acciditque plus quam semel, vt hostium exercitus, in illis glacie concretis aquis, submersi sint perierintque.

Suecus habet maximam ſuarum claſſium partem hyeme in eo mari, in quo (ſicut ante dictum eſt) tunc bellum geritur, ſicut mari æſtiuo tempore. Habet Arcem Viburgum, quam optime inſtructam, & in finibus Magni Ducis Moſcorum. Naruam, Reualiam aliaque loca & arces, quibus tanquam frænis ipſum cõſtringit. Vt dicam quod verum eſt. Illæ munitiones vtiliſſimæ habendæ ſunt, quæ in hoſtium ſolo iacent: faciunt enim duos effectus, defendunt quod ſuum eſt, & infeſtant hoſtium ditiones: ſuum tanto melius defendunt, quãto ab eo longius diſtant: dum enim hoſtis ſe circum ea torquet, ſunt tua tranquilla, poteſque extra ſtrepitum, damnumque tuorum populorum redituumque, procurare, quæ ad liberanda ea conſeruandaque pertinent. Hoſtem tanto maiori cum damno vexant, quanto ei viciniores ſunt: cuiús generis erat Caletum, dum in poteſtate Anglorum eſſet. Sed vt ad regem Sueciæ reuertar, tantum is in defendendis ſuis ditionibus Moſco potior eſt, quantum vires maritimæ terreſtribus coniunctæ, præualent, aduerſus Principem terreſtribus tantum viribus inſtructum.

DE REGNO POLONIÆ,

DISCVRSVS VIGESIMVS SECVNDVS.

POLONIÆ regnum nunquam tam amplum fuit quam nunc eſt, quoad Magnus Ducatus Lituaniæ & Liuonia ei adiuncta ſint. Extendit ſe à flumine Notes & Obra, (quæ id à Marchia diuidunt) & à fluuio Odera (qui ipſum à Sileſia diſtinguit) ad Bereſaiam & Boryſthenem vſq;, qui ipſum à Moſcouia ſeparant. A Mari Balthico, ad flumen Neſter, quod id à Moldauia diſtinguit: & ad montes Carpathios, qui ipſum ab Hungaria ſeparant vſque. Occupat itaq; à finibus Sileſiæ, ad terminos Moſcouiæ vſque, inter Occaſum & Ortũ CXX. milliaria Germanica. Nec minus ab vltima Liuoniæ parte, ad fines Hungariæ vſque. Cum itaque talis ſit eius forma, vt cum rotunditate participet, multo capacius eſt, quam quiſquam credere poſſet. Multas amplaſq; Prouincias continet. Nempe Poloniã maiorem & minorem, Mazouiã, Pruſſiam, Ruſſiam, Volhiniam, Liuoniam, Lituaniam. Inter eas Prouincias, Polonia à Polonis inhabitata inuenta fuit. Pruſſia cum parte Pomeraniæ, Podolia, Volhinia, Mazouia, Liuonia armis acquiſitę ſunt. Lituania cuius

Fines.

pars erat Samogithia, & Russiæ pars, patrimonialis familiæ Iagellonicæ fuit. Anno enim MCCCLXXX. Iagello, tunc dux Lituaniæ duxit in vxorem Heduigim Principem, quæ familiæ Regis Poloniæ vltima erat, factusq; fuit rex tribus cōditionibus. Vna fuit vt Christianus fieret. Altera, vt suos ad idem faciendum induceret. Tertia vt suam ditionem Poloniæ vniret. Ea conditio nostris temporibus (cum familia Iagellonica defecisset) adimpleta fuit. Cum enim Reges, se ditione hæreditaria, cuius merum habebant imperium, priuare nollent, eamque electioni submittere: distulerunt semper adimpletionem conuentionis, allegantes Proceres & populum Lituaniæ id non passuros, ne illa admistione amitterent gradum & dignitatem. Tandem tamen Lituani cum ab vna parte viderent deficere stirpem suorum Principū (quæ quod ad masculos attinet defecit in Rege Sigismundo Augusto.) Et ab altera parte sibi metuentes à potentia Moscorum, consenserunt, vt vnirentur. Liuonia fuit quōdam equitum Teutonicorum, qui in ea suum Præfectum specialem, qui Magnus Magister dicebatur, habebant. Sed cum, Anno MDLVIII. à Magno Moscorum Duce, maxima ditionis parte spoliati essent, cōfugerunt ad Sigismundum Regem Poloniæ, qui eos in suam tutelam suscepit, sed Liuonia ante liberata non fuit, quam cum Anno 1582. Rex Stephanus id fecit. Regni Polonię pars maxima plana est; exceptis enim aliquibus montibus, qui in minori Polonia visuntur, & aliquibus potius collibus quam montibus, quibus à Prussia distinguitur, omne reliquum explicat se in latissimos campos. Verum quidem est, quod in eo regno satis multæ syluæ sunt, præcipue in Lituania, quæ eis occupatur. Minor & maior Polonia frequentius inhabitantur, quam vlla alia huius regni Prouincia. Idem dicendum fere est de Russia, Prussia & Liuonia, quæ propter opportunitatem maris, portuum, & fluminum, ibi concurrentium, aliis prouinciis, ciuitatibus, & fabricis ornatiores, Commerciis quoque & concursu mercatorum ditiores sunt. Cum enim ibi diu dominati sint Equites Teutonici, ædificarunt ciuitates in morem Germanorum: Arces quoq; & loca præclara, quę se extendunt secundum litus maris, amplius quam per octingenta milliaria, habent multos & opportunos Portus dominanturque omni mercaturæ, inter Poloniam & mare Balthicum. Est ea res magnæ consequentiæ. Fluuius enim Vistula, qui ortum habet in extremitate Silesiæ, transfluit totam Poloniam minorem, & partem maioris, Mazouiam & Prussiam, conditq; se mari Balthico, infra Gedanum; quo conducitur, per plusquam quadraginta miliaria (quo spacio recipit diuersos alios fluuios) magna pars siliginis, frugum, mellis & ceræ. Ab alia parte Duina flumen nobilissimum, (quod oritur ex lacu Ruthenico) auctū aquis, fin-

densque

densque mediam Liuoniam, condit se mari sub Riga: ad quam vrbem magnus concursus est. Sunt prętereà in Prussia & Liuonia multi lacus, inter quos vnus est, qui *Mare nouum* dicitur, quia antiquus non est, ad centum milliaria in longitudinem extensus. In Liuonia est lacus Peibas, plus, quam XL. milliaria longus. Ex eo flumina, quæ Pernouiam vrbem ad mare, & Naruam alluunt, fluunt, faciuntque duos Portus satis celebres. Inter dictas ciuitates sita est Reualia vrbs, quæ duabus supra dictis ciuitatibus non cedit, Samogithia aliis Prouinciis incultior est, retinetque plus Barbarici. Podolia aliis magis deserta est, non terrę vitio, (copiosissima enim est omnium rerum, quas fert clima, cui subiacet) sed culpa Tartarorum, qui eam suis excursionibus adeo infestant, vt præ ipsorum metu, aut fugiant incolæ, aut abducantur in captiuitatem à Turcis & Tartaris.

Poloniæ opes consistunt in copia frumenti, frugumque omnis generis, quibus tanta copia abundat, vt anno elapso, qui fuit MDXC. & anno præsenti, partim subuenerit necessitati Genuensium, Tusciæ & Romæ (non solum gentium, quæ viciniores erant) vbi fame, non caritate extrema tantum laborabatur. Abundat quoque Polonia, melle & cera infinita. Cum enim omnes hæ prouinciæ Septentrionales Polonia, Lituania, Russia, Moscouia, à natura vino donatæ non sint, eius loco contulit illis mellis quantitatem incredibilem, ex quo hi populi conficiunt inter alia potionem delicitam & sanam. Apes mellificant partim in syluis, vbi arbores aut carie, aut hominum industria excauatas reperiunt, aut in Alueariis, quæ rustici in campis posuerunt, aut in terræ puteolis, omnique in loco, vbi vel minimam opportunitatem reperiunt. Abundat quoque Polonia Lino & Cannabe, gregibus & armentis, equis quoque bonis & multis, syluestres equi quoque satis frequentes sunt. Inter syluestria quoque animalia est Bisons, & magna bestia, equi indomiti, boues colore nigri, qui extra syluam, quæ in Mazouia est, non viuunt. Thesauri regni cõsistunt in salinis Bacænæ & Telisciæ, q̃ loca in territorio Cracouiensi sunt. Diuitiæ Poloniæ vt plurimũ inter dominos & nobiles, satis bene diuisæ sunt: nemo enim ex patrimonio adeo diues est, vt alios præter modũ superet, nec maximi reditus excedũt XXV. aureorũ millia. Soli Duces Curlãdiæ & Regii Mõtis excedũt mediocritatẽ. Quamuis enim hi tanquã regni feudatarii Reges in superiorẽ agnoscant, non sunt tamen viua membra regni. Nõ veniunt ad Comitia regni, non habent suffragia in electione regis. Nec partẽ in regni gubernatione. Nec pro dominis naturalibus habentur, sed pro extraneis, sicut verè sunt; Dux Curlãdiæ nẽpe ex familia Ketlerorũ; Dux Regii Montis autẽ ex familia Brãdeburgica. Omnis Prussia fuit olim Equitũ Teutonicorũ,

qui ibi habebant (sicut ante diximus) Magistrum specialem. Qui cum viribus Polonorum resistere non posset, submisit se tanquã feudatarius, Regi Casimiro. Cum deinde Magnus Magister Albertus Brandeburgicus Lutheranismum amplexus esset, factus est ex Magno Magistro Dux Prussiæ, quę tunc in duas partes fuit diuisa: in regiam nempe, quæ immediate sub corona permansit. Et ducalem, quæ tanquam Feudum Alberto & eius successoribus relicta est. In Regia parte sunt Mariæburgum, Tornouia, Culma, Varmia, Gedanum: Ducalis partis (quæ reddit CXX. aureorum millia annui reditus) caput est Regius Mons ciuitas, quam Germani appellant Königsberg/ vbi Dux Aulam habet.

egimen. Poloniæ regimen potius Reipublicæ, quam [illegible] est, quod nobiles (qui magnam autoritatem in Comitiis regni obtinent) Regem eligunt, dantque illi autoritatem, quam volunt, vt tamẽ ipsorum potestas maior sit. De electione Regis non habent legem, nec Statutum aliquod, non certam aliquam formam scriptam nec traditam. Tantum hoc scitur apud Archiepiscopum Gnesnensem, Interregni tempore, supremam autoritatem esse: ipse denunciat Dietas, præsidet in Senatu, proclamat nouum regem, sic vt, cum Archiepiscopo Leopolis, & suis Suffraganeis qui tredecim, Palatinis qui XXVIII. Castellanis maioribus, qui XXX. numero erant antequam Rex Stephanus instituisset nouos Episcopos, Palatinos & Castellanos in Liuonia, quam ipse acquisiuerat, pauci alii intersunt regis electioni. Habent ibi quoque quandam autoritatem Nuncii Terrestres (ita appellant quosdam quasi Agentes Circulorum nobilitatis, qui in Prouinciis habentur) Comitiorum tempore conueniunt hi, in loco Senatui vicino, eligunt ibi duos Marescallos, per quos significant Senatui, quid desiderent, sed cum autoritate fere Tribunitia. Creuit enim paruo abhinc tempore, eorum autoritas existimatioquẽ in tantum, vt autores, & capita potius, quam ministri, & participes deliberationum publicarum regni sint, fuitque vnus, qui exemplo Clodii, renunciauit dignitati Senatoriæ, vt fieret Nuncius. Hi omnes simul, cum nouus rex eligendus est, restringunt magis magisque potentiam regis, nec eam nimis excrescere sinunt. Quamuis autem corona Poloniæ à decreto nobilitatis dependet, non tamen legitur ipsos vnquam successores Regno exclusisse, aut præteriisse, nec regnum in aliam familiam transtulisse, excepta vna vice, cum Ladislaum deponentes (qui tamen postea fuit restitutus) elegerunt Wenceslaum Bohemum. Filiarum Regum quoq; semper ratio habita est, sicut olim Heduigis, quæ Iagelloni ab ipsis collocata fuit, & nostra ætate Annæ, quæ Regi Stephano in vxorem data. Sigismundo tertio non parum profuit, natum fuisse Catharina, Sigismundi Augusti,

[E]lectio re[gis].

&

& Annæ sorore, vt coronam Poloniæ adipisceretur. Etsi autem Regis authoritas ita ab electione dependeat: eius authoritas tamen, cum electus est, in multis rebus absoluta est. Ipsius muneris est conuocare dietas, assignare tempus & locum vt ipsi placet. Eligit consiliarios laicos: nominatque Episcopos, qui deinde manent Consiliarii. Est absolute patronus redituum coronæ, & dominus eorum qui ei immediate subsunt. In nobilum subditos nullum est ius. Est & absolutus executor decretorum in Dietis factorum. Est supremus Iudex nobilium, in causis criminalibus. Habet in manu omnes modos remunerandi beneficioque afficiendi, quos ipsi placet. Vt finem faciam, tantum potest Rex, quantum ipse dexteritate & prudentia valet. Propter rationes supra dictas, viuunt nobiles in Polonia in magna libertate, faciuntque quod ipsis placet. Decreta regis (sicut ipsimet dicunt) non durant plus quam tres dies. Versantur cum rege, non tantum tanquam cognati (quod faciunt Franci) sed vt fratres. Sicut Rex cum plenaria authoritate, eos qui immediate subsunt regit; ita & nobiles disponunt independenter de suis vasallis, in quos ipsorum vnicuique imperium plus quam Regium est, habentq; ipsos fere pro mancipiis. Stabiliendo suo imperio, fecerunt Poloniæ reges, rem notatu admodum dignam. Sicut enim Romani suas vires amplitudinemque auxerunt, communicando Ius Latii, & ciuitatis Romanæ aliis ciuitatibus, immo integris Prouinciis; ita & reges Poloniæ extenderunt, vnierunt, firmaruntque suum Statum, participes faciendo priuilegiorum nobilitati Polonicæ propriorum, Prouincias armis aut alia via acquisitas: ipsarumque nobilitatem, Polonicæ nobilitati æqualem faciendo. Rex Ladislaus hoc modo aggregauit immo vniuit Poloniæ Russiam & Podoliam: Sigismundus Augustus Lituaniam: Stephanus Liuoniam. Æqualitas enim in commoditatibus & honore, reddit animos vnitos in necessitatibus & periculis.

Nobiles.

Opes.

Huius regni vires, sicut & aliorum, consistunt in commeatu, pecuniis, peditatu, equitatu, armis & munitionibus. De commeatu diximus supra. Pecuniis quidem non admodum diues est. Excipiendo enim Portum Gedanensem, non habet Emporium alicuius existimationis. Merces autem quæ ex portubus Prussiæ & Liuoniæ euehuntur, non ditant regnum pecunia, imo, vix pannis ex serico & lana, quæ ex Flandria & Anglia; Vino, Saccharo, Aromatibus, fructibus, quæ ex Hispania, & Lusitania aduehuntur, sufficiunt. Eo vsque ab alia parte quoque defertur Vinum Maluaticum siue Creticum, cuius dolium LXX. aureis vænit. Cum denique regnum mercaturæ addictum non sit, nec ciuitates mercimoniis deditæ sint, nec populi industria polleant; Nobilitas autem magnanima sit, profusa in expendendo, quæque in victu & vestitu plus quam in reditu habet, consumit: cumque condimenta ciborum (aromata,

quorum Poloni plus absumunt quam vlla natio) vinum, panni & serici, & potissima pars laneorum ipsis ab extraneis adferantur, fieri non potest, vt regnum auro & argento diues sit. Opus enim vniuscuiusque regni consistunt in eo vt multæ merces inde euehantur, paucæ inferantur. Vt exeuntia pecunias externas eo trahant, illata non efferant. Ea in re consistunt opes regni Neapolitani & Ducatus Mediolanensis. Illud emittit maximam frugum, vini, olei, serici, croci, equorum, fructuum, & aliarũ rerum quantitatem, quæ maximam externarum pecuniarum vim eo pertrahunt. Hic suppeditat multis regionibus Frumẽta, Oryzam, Pannos, ferramenta & merces omnis generis, recipitq; parum rerum. Si regnum Neapolitanum & regnũ Siciliæ ita abundarent operis artificiose factis, sicut fructibus & bonis quæ natura largitur diuites sunt, nulla alia regna eis possent comparari. Sed vt ad Poloniam reuertamur; eius Reditus non sunt adeo tenues sicut aliqui existimant. Reditus enim regni, qui ex Mineris & Salis & argenti percipiuntur, accedunt ad sexcenta aureorum millia quotannis. Verum quidem est, Sigismundum Augustum, redituum partem oppignorasse. Rex quoq; Henricus, vno ante fugam mẽse, vt sibi vnam nobilitatis partem obligaret, ex Reditibus plus quam pro trecentis aureorum millibus quoquo anno alienauit. Rex quoq; potest, applicando coronæ bona caduca, quæ Reges priuatis personis concedere solent, sibi magnos Reditus parare. Dictorum Redituum magnam partem potest rex sibi seruare parcereq; sumptibus. Eos enim faciunt Lituani, quando rex cum Aula in Lituania degit, idem quoque fit in maxima Poloniæ parte. Hoc parui non faciet is, qui perpendet Scotiæ, Nauarræ, Sardiniæ regnorũ reditus, non excedere centum aureorum millia quotannis. Nec regna Aragoniȩ, quoquo triennio, plus quam C. millia aureorum pendere. Reditus regis Angliæ, antequam vsurpauit bona ecclesiasticorum non excedebant sexcenta aureorũ millia quotannis. Rex Poloniȩ multo plus redituum haberet, si erga suos Palatinos & Castellanos, tanta liberalitate non vteretur. Concedit n. eis vt plurimum duas partes tertias, & fere semper omnes reditus, quos in ipsorum gubernationibus habet. Sed in necessitatibus bellicis & arduis expeditionibus (facto decreto in Comitiis regni) grauat Rex populum magnis impositionibus, aut tributis, quæ ex territoriis percipiuntur, aut ex vectigali cereuisiæ, ascenduntq; ea tributa ad talem pecuniarum summam, vt ea Rex Stephanus sustinuerit onera grauissimi triennalis belli, quod cum Magno Moschorum duce gessit. Sed illud maximum est, quod nobiles propriis expensis, pro defensione regni, regi inseruire obligati sunt. Seruiunt hi equis, armis instructi partim sicut nostri cataphracti equites, partim aliquanto leuioribus partim sicut Tartari; dicun-

Reditus regij.

tur hi Cosacchi, horum ars est furari, depopulari, omnia vastare pessundareque. Eunt in bella pompose ornati sagis & vestibus, quæ auro, argento, milleq; variis coloribus discriminantur. Ornant se quoque pennis & alis Aquilarum, exuuiis Leopardorum & Vrsorum, vexillis, Labarisq; multis variisq;. Hæc aliaq; ornamenta ipsos suis visendos, hostibus terribiles faciunt, ipsosq; animos ad feritatem ferociamque incitare possunt. Ipsorum equi mediocres sunt, sed agiles, & Germanicis longe animosiores. Æstimatur Poloniam necessitate exigente centū, Lituaniam LXX. equitum millia colligere posse, sed tantum circiter centum equitum millia educi posse existimāt aliqui. Verum quidem est, quod equi Lituanici Polonicis longe inferiores sunt. Fidunt Poloni tantum magno numero sui equitatus, vt non verentes vllius hostis vires, parū de Munitionibus extruendis solliciti sint, suumq; exercitum in locis apertis, aduersus hostes, pro patria, liberis, libertate, omnibusque suis bonis, magno animo pugnaturum credunt. Hostibus se nunquam, etiam in quacumq; fortuna, terga obuertere profitentur. Sigismundus Augustus tentauit, vt in Comitiis regni deliberaretur de muniēda Cracouia, propter Cæsaris vicinitatem, sed Polonis id persuadere nunquam potuit, tum q̄ nolint Regibus medio præsidiorum commoditatem dare inuadēdi merum Imperium & absolutam dominationem; tum quod dicunt, sua pectora defendendo regno sufficere. Pedestrem militiam non habent, quod omnis regni populus diuisus sit in mercatores, & artifices (qui oppida incolunt) rusticos, & villicos, qui ruri in tali subiectione (sicut dictum est) degunt. Sunt itaq; arma in manibus nobilium tantum, qui pedibus non militant. In necessitate peditibus Germanicis & Hungaricis vsi sunt, habuitq; Rex Stephanus in expeditione Liuonica, sub signis, plus minus XVI. peditum Germanorum & Hungarorum millia. Ducendis tormentis bellicis, cuniculariorū & fossorū loco vtuntur Tartaris & suis rusticis. Quod ad tormenta bellica, eorumq; apparatum spectat, regnum iis satis instructum est. Tum quod nobiles satis illorum in suis Arcibus habent. Tum quod illorum indigentiam pati nū possit, ob Germaniæ vicinitatem, q̄ metallorum ferax est, habetq; multos magistros fundendi tractandiq; tormenta, atq; omne, quod ad vsum armorum facit. Tanto quoq; tormentis instructior est rex Poloniæ, quanto minorem Arcium numerum habet. Sunt tamen non paruæ considerationis Arces Leopolis, & Camnetzi in Russia, Arx Cracouiensis in minori Polonia, Poloscensis in finib. Moscouiæ, Mariemburgi & aliquorum oppidorū in Prussia, & in Liuonia, q̄ oppida non à Polonis, sed ab Equitib. Teutonicis (qui eorum domini erāt) munita sunt. Poloniæ vires, quas commemorauimus, sunt & numero & natura tales, vt pauca

Vires quales esse debeant.

Europæ regna eas æquent, non superent. Vna res eis deest, nempe agilitas. Sed ad firmitatem cuiuscunque Status quatuor res requiruntur, nempe vt vires sibi propriæ, numerosæ, validæ & agiles sint. Propriæ, quia ægre ei credi potest, quod alterius est. Numerosæ, vt in rebus aduersis, & incommodis, semper aliquæ supersint. Validæ, quia numerus, absque fortitudine parum iuuat, immo potius molestiam, quam auxilium adfert. Agiles, vt facile colligi possint, impellique quo exigit necessitas. Polonis deest dictarum quatuor qualitatum vltima, agilitas nempe: quæ à rebus duabus dependet. Vna est Principis authoritas. Altera, prompta pecunia. Rex potestatem non habet in Polonia aliquid decernendi, bellum indicendi, absque consensu Comitiorum. Sed Comitia & consultationes quibus multos interesse opus est, similes sunt Machinis ex pluribus partibus multisque instrumentis constantibus, quæ progressum alicuius momenti non nisi longo tempore faciunt. Sed in rebus bellicis sunt ii Principes expeditissimi, qui soli imperare possunt: qui pecunias in promptu habent. Alioquin, in indicendis disponendisque Comitiis, vt decreta propositioni respondeant, deinde exequendo, colligendoque pecunias, tanti temporis iactura fit, vt ad expeditionem parum supersit, fugiatque occasio. Barones & nobiles Poloni tam magnos sumptus faciunt inuisendo Comitia, hærentes degentesque in iis, vt ad bellum vires non supersint. Fieri posset vt ad defensionem Status promptior expeditiorque resolutio inueniretur (quod imminens periculum omnibus pauorem incutiat) sed ad aliquid acquirendum credo ibi futuram magnam tarditatem. Spes enim boni non adeo afficit, quam timor mali. Vidimus tamen Moschum abstulisse Sigismundo Augusto Statum Poloscensem & Smoloczensem, nec hi tamen persensit, aut vindicauit, sicut tanto Regi regnoque conueniebat. Idem Moschus absque obstaculo inuasit Liuoniam, quæ se sub vmbra & protectione Sigismundi Augusti contulerat. Tempore quoque Henrici Andegauensis Regis Poloniæ, Iohannes Moldauiæ Princeps (qui magno animo & claris victoriis, per aliquod tempus bella aduersus Turcas gessit) à Polonis præter alia facta fœderis, inter ipsum & Sigismundum Augustum, desertor fuit. Dicamus tamen vires Poloniæ, per se numerosas, independentes & validas, tantum agilitatis & promptitudinis habituras, quantum in rege valoris, roboris & efficaciæ erit. Eius rei fidem fecit Stephanus Bathoreus, cuius tempore Polonia non solum conseruauit sibi nomen & existimationem regni, quod se à viribus extraneis defendere queat: sed quod etiam magni momenti acquisitiones de potentibus hostibus facere valeat. Cum autem dixerimus de agilitate, quæ res viribus cuiuscumque Status necessaria est, non præter institutum erit, causas ipsius agilitatis adiungere. Præcipuæ sunt (sicut diximus) authoritas Principis, qui motum dat, & vis pecuniæ

quæ

quæ ipſum conſeruat. Vidimus enim potentiſſimos exercitus, propter tarditatem torporemque capitis, tempus inutiliter triuiſſe: & præclariſſimas victorias, nullum fructum peperiſſe aut feciſſe, propter pecuniarum penuriam, ſine qua mouere non potuere milites. Multum quoque ad rem facit militum qualitas. Negari enim non poteſt, peditum Germanum & Bohemum ab agilitate laudari non poſſe, quæ laus abſque dubio, Italo, Hiſpano, & Franco debetur, non ob id ſolum quod corpore melius conſtituti ſint, ſed quod plus eſt, quod in bello minori contenti ſint. Quamuis enim vinum non habeant, non pauent: nec cadunt animis ſi carnes deſunt; & quomodocunque cedat, ferunt diutius inopiam & incommoditates. Leuis equitatus magis agilis eſt, quam Cataphracti. Et tractatio Sclopetorum, quam lancearum. Id conſiderantes Franci, vltimis bellis lancearum vſum, in quibus ipſorum militaris gloria conſiſtebat, reliquêrunt: vtunturque earum vice Sclopetis, ſicut Equites Germani enſe Sed quo iudicio id fecerint excutiet alius. Hic non dico, equitem leuioris armaturæ in rebus bellicis abſolute cataphracto eſſe meliorem: id dico, quod expeditior, promptiorque ſit. Multum quoque facit genus equorum. Flandrici multum ſuperant Friſiacos & Germanicos: nec minus præſtant Hungarici Polonicis. Aſturco, Turcicus, Barbaricus prædictis ſunt velociores, inter vtroſque ſunt equi Neapolitani, qui vernacule *Corſieri* appellantur. Quamuis enim Aſturconi velocitate pares non ſint, perdurant in labore, feruntque melius pondus armorum, nec tardi ſunt. Vt quod verum eſt dicatur. Experientia docet, equitatum Germanicum propter eius tarditatem aptum non eſſe ad inſequendum fugientes, nec ad effugiendum hoſtes.

Si enim Valachici, Hungarici, Polonici, Turcici, Mauri, Arabici equites, Germanicos fuderint, non poſſunt effugere; ſi illi autem rupti ſunt, non poſſunt equi Germanici illos conſequi. Falconum enim inſtar aggrediuntur hoſtes, ruſuſque auolant longiſſime. In expeditionibus Maritimis, agilitate parum valent naues. deſtitutæ enim vento moueri non poſſunt neque verti. Aliquantulum, ſed parum amplius faciunt magnæ actuariæ naues, ſed velocitate præſtant maxime Triremes, quas Galeras vocant.

Vidimus itaque claſſes Chriſtianorum, quorum vires in nauibus ſitæ ſunt, bonam æſtatis partem, temporiſque expeditioni commodi, in progrediendo triuiſſe: Turcicas autem claſſes, cito inſtitutum curſum perfeciſſe. Nulla autem res Turcis in ſua agilitate plus commodi contra nos adfert, quam ipſorum parſimonia, & noſtra ingluuies. Vinum enim ſimileſque deliciæ ſunt noſtris exercitibus tanto impedimento, quanto Turcis commeatus ſimul. Mirum itaque non eſt, quod ipſi in expeditiones eant, quam optime inſtructi tormentis, globis, puluere ſulphureo, & omni commeatu: (iis enim

rebus carrus terra triremes mari onerant) non vino, pullis, similibusque non necessariis rebus. Eunt denique in bella vt pugnent, & non vt crapulæ indulgeant.

DE REGNO BRITANNICO,

DISCVRSVS VIGESIMVSTERTIVS.

BRITANNIA Insula, Serenissime Princeps (vt quæ in vniuersum ad illam pertinent, etiam eius rei peritos admoneam) omnium, quas antiqui cognouerint, amplissima, in mari Oceano, quod nemo nescit, collocatur ad partem Occidentalis Europæ in gradu poli primo supra quinquagesimum: ab Oriente littoribus inferioris Germaniæ obiecta: ab Occidente Insulæ ac regno Hiberniæ: à Septentrionibus Insulis Orchadibus: ab Austro Prouinciæ Normandiæ & Britanniæ, olim Armoricis ciuitatibus: variis nominibus vocitata, primo Albion, mox Britannia, demum Anglia, diuersis tamen ethymis, & scriptorum sententiis, quas neque tempus, neque locus permittunt, vt describam. Ab austro ad aquilonem eius longitudo est octingenta millia passuum, latitudo vero maior, trecenta viginti millia passuum; cum ipsius forma triquetra sit, & Scotiæ regno comprehenso, mille septingentis millibus passuum in circuitu contineatur, paucioribus, quam Cæsar computauerat, ducentis octuaginta: abundat fluuiis, ac portubus, aeris est temperationis, solum non vbique planum, sed leuiter assurgens collibus aspectu periucundis, cunctis necessariis rebus instructa; & quamquam quædam magis ad commoditatem, ac delicias facientia à peregrinis comportantur, tamen longe plura ad alias nationes transmittit.

Quæ importantur, & quæ exportantur.

Exportantur inde, vt omnes scimus, lana, ac lanificia omnis generis, stanna, plumba, coria, carbones, carnes, & nonnunquã frugum omne genus, præter cereuisiam. Inter ea, quibus importatis vtitur, numerantur præsertim aromata, sacchara, fructuum omne gen⁹, quod aduehitur ex Gallia, & ex Hispania, vina, olea, & lupulorum flores, quibus ad parandum cereuisiam vtuntur,

panni

panni aurei, & sericei, telæ, & similia, præter colores, & succos pro infectoribus. Ob has, aliasque preciosiores merces, & propter situs commoditatem ab omnibus Europæ nationibus frequentatur citra Poloniam, & postremis temporibus etiam à Moscouia, & Russia, & ab Indiis Occidentalibus, à Menico, à Brasilio, & à littoribus Guiennæ, proinde super cæteras orbis Insulas commoda creditur, & deliciis, opibusque affluentissima. In duas partes diuiditur, quæ duo comprehendunt regna. Mons & flumina soluens, & Tuetus regnum Angliæ à regno Scotiæ discriminat, remanetque Scotis septemtrionalis, pars in longitudine quadringentorum octuaginta milliarium, meridionalis vero Anglis ducentorum triginta Anglorum portio tripartita est, & secundum alios quadripartita: Quatuor autem eæ prouinciæ in viginti duas ciuitates totidemque Episcopatus cum duobus Archiepiscopatibus distribuuntur, quarum nomina & proprietates ad vitandam memoriæ ostentationem multoque magis vt breuitati consulam, historicis, ac geographiis, à quibus diuerse scribuntur, remittam. Dicam solum, quemadmodum Prouinciæ inter se in moribus discrepant, ita lingua differre: nam Vallenses aliter, quam Cornouallenses loquuntur, & vtrique ab Anglorum idiomate dissentiunt. Ad hæc duo linguarum genera, additur, quod in Scotia diuersimode loquuntur agrestes homines à cultis: hi siquidem Britannicæ, illi Hibernicæ linguæ similem linguam in vsu habent: quæ profecto res mirabilis est, vna in Insula quinque linguarum esse diuersitatem. Foret quoque historici ac geographi munus, si de locis maritimis, ac mediterraneis referrem: sed tantum id sufficiet, vt nonnihil referam de Vrbe Londino, regni metropoli, ac regia vere ciuitate, iure inter primaria Europæ vrbes celeberrima, vel si fertilitas, omniumque rerum ad vsum vitæ humanæ facientium commoditas, vel incolarum frequentia spectetur, nam suburbiis, & oppido Osmestrio computatis, trecentis quinquaginta hominum millibus eam constare putant; Pulcherrima quidem est, cum ob vias & ædificia, tunc propter pontem, qui nouemdecim fornicibus ex solido marmore fabrefactis vtramque ripam Tamesis iungit, tum etiam ob Cathedralem Ecclesiam Sancto Paulo dicatam: verum longe pulchrior est ob situm ad ripam Tamesis, à quo fluuio præter iucunditatem maximum accipit emolumentum ex frequenti nauigiorum concursu, quæ trecenta & quadringenta dolia ex nostratibus ferre idonea essent: confluunt autem vndequaque, adiuuante fluxu maris atque refluxu, etsi ciuitas procul à mari sexaginta & amplius distat milliaribus: sed præ cæteris diues est non modo propter commercia & negotiationes, verum etiam ob multa priuilegia, quibus incolæ fruuntur sine exceptione, an populares sint, an mercatores, & artifices: à quorum vno, qui ex viginti quinque Aldermannis nuncupatis eligitur,

Insulæ diuisio.

Idiomata Insulæ diuersa.

Pulchritudo & Portus Londini.

ditiore,

ditiore, ac nummatiore regitur, & quasi in formam Respublica gubernatur, exempta ab omni regis, ac regiorum Dominatu. Populares nominaui, quia nobiles secundum morem Gallorum ac Germanorum omnes procul à ciuitatibus vitam degunt. Vtque de eorum diuitiis non nihil attingam, creduntur in duabus societatibus eorum, qui vernacula Auenturieri appellantur (sunt autem ii, qui speciali priuilegio soli possunt ex Belgio in Angliam mercimonia inuehere, & vicissim ex Anglia in Belgium: quibus vero lanificia exportare licet, ii Stapolieri dicuntur) multi esse diuites adeo, vt quinquaginta, & sexaginta millia illarum librarum Sterlinorum possideant singuli, & maiori parte in numerata pecunia: hæc autem summa plusquam ducenta millia aureorum nostræ monetæ transcendit; præter innumeros mercatores aliarum societatum, vt sunt mercatores Stanni, & aromatum, aliarumque mercium grauium, vnde Grossieri dicuntur, quodque vix credibile videbitur, Salsamentorum mercatores ad eandem & maiorem summam pertingere solent: sic, vt pro re explorata sit habendum, eam vrbem cuilibet vrbi Europæ recte comparari posse.

Opes mercatorum.

Verum hoc argumento, vti cunctis cognito, minusque necessario prætermisso, ad alia veniam maiora, & cognitione huius Excellentissimi Senatus digniora, & antequam referam de natura principum, & eorum, qui regnum gubernant, præmittam in vniuersum aliquid de natura regni, præsertim de eius opibus, ac viribus: vt noscatur, an eius sit validitatis, aut imbecillitatis, quam quispiam animo concepit: vtque tempore ne abutar, dico; etsi olim illius regni potentia, atque dominium duplo maius, latiusque censebatur, cum spatio trecentorum annorum Normandiam, Britanniam, Guiennam, Guasconiam, præcipuas Franciæ prouincias, possederit, & longo tẽpore sibi tributariam Scotiam fecerit, & per annos sexdecim, & amplius totum Galliæ regnum penitus subierit, cuius Coronam publice Parisiis accepit Henricus Sextus, haud ita pridem, hoc est, anno millesimo quadringentesimo quinquagesimo octauo, quę quidem omnia amissa sunt, nihilque reliquum est præter titulos, & quædam vicina loca, insulasque parui momenti, & alteram partem insulæ ac regni Hiberniæ: tamen regnum illud validum adeo remansit adhuc, vt nullius egeat ad sui tutelam: quinimo non modo difficile & arduum opus est, sed etiam penitus impossibile (nisi regnum dissidia nutriat) vi illud expugnare, quemadmodum seorsim Serenitas Vestra ex relationis nostræ progressu percipiet. Nam prius de viribus maritimis sermonem instituendo, eæ præcipue, cum Regnum insulare sit, considerandæ videntur, etsi hæ quoque valde diminutæ sunt ab eo numero, quo olim fuerunt: quippe ducentæ aliquando naues maiores illi reges aduersus hostes suos instruxerunt, præsertim Henricus Quintus aduersus Carolum Sextum Regem Franciæ anno millesi-

Britania antiquum imperium.

Maritima vires.

mo qua-

mo quadringentesimo decimo octauo, sed ne res longinquas nimium attendamus, loquemur de centenis, & amplius nauigiis, quæ Reges Henricus Septimus & Octauus armabant, instructa omnia cum suis administris perpetuo stipendio affectis, quo possent ad omnem occasionem ex tempore præsto esse: modo, vix quadraginta supersunt naues; siquidem vel ob negligentiam, & propter egestatem ad sumptus contrahendos aliæ diuenditæ sunt, aliæ factæ innauigabiles: & nihilominus eæ paucæ, quæ reliquæ sunt, cum aliæ iuris priuatorum existunt, & quas numero ingenti Rex congregare potest, non modo ad regni defensam sufficiunt, sed etiamsi coniungerentur, ad tantum numerum atque extraordinarium ascendunt, vt multa centenaria, vtq; inquiunt Angli, quingentorum numerum expleant. Verum eas ad mediocrem quemlibet numerum redigamus, tot nihilominus essent, si eas militibus, tormentis, armis, omnique munitionum genere exornauerimus, certe si non aggrederentur, at saltem obsisterent cuicunque aggressori: quandoquidem nullum regnum æque classes suas permunire valet, vt hoc Regnum Britanniæ. Et hæc spectant ad eius nauigia, opesque maritimas.

Militia terrestris.

Quod pertinet ad terrestres copias, ac pedites, innumerabilis profecto esset hominum multitudo, si ad eos omnes respexerimus, qui in periculo publico armati consistere tenentur: nam cum nouem & triginta sint portiones, in quas regnum distribuitur nuncupatæ Porchshai, fama est, conscriptos esse ad hanc rem septuaginta mille homines, quamuis vulgus centum mille prædicet: verum his omissis, si milites voluntarios considerauerimus, hi quoque plurimi essent, quibuscum reges illi sæpe mare traiecere, & inter recentiores Henricus Octauus anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto traiecit propter Terracinensem expeditionem, itemque propter Bononiensem anno millesimo quingentesimo quadragesimo quarto quo tempore quadraginta aut circiter quinquaginta millia Britannorum secum duxit, multoque plures conduxisset, nisi sumptibus parcere, faciendis extra regnum suum: necesse habuisset: ex huiusmodi hominum genere vsu postulante viginti aut viginti quinque millia præsto essent, omnes ferreis loricis induti: loquor de iis, quos rex instruere valet: nam si etiam subditi Baronibus ac Dominis connumerentur, longe plures essent; illorum enim nemo est, etsi tenuissimæ conditionis, qui suarum opum, facultatumque proportione plurimos armare nequeat, vsque ad millenum numerum, & amplius, cuiusmodi sunt Comites Arby, Cerosbery, VVestmerland, & præ cæteris Comes de Pemburch: quorum milites etsi non omnes experientia insignes, & exercitati essent, qui quidem pauci sunt militaribus meditamentis assueti, tamen probis, & expertis millitibus mixti (multi siquidem externa bella frequentant) equidem egregium sui specimen præberent, plurimumque ad defensam valerent, præsertim propter indo-

lem,

littora defenduntur ab externi hostis impetu: nunquam enim defensores tam pauci esse possunt, vt, cum recentia subsidia adfutura sint, neq; arma, & tormenta desint, classem quamcunq; arcere nequeant, præsertim cum hostes maris vicissitudines extimescere debeant: neque facile sit reperire Cæsares, aut alios Duces, qui putent, in nudis littoribus naues exponendas ventorum arbitrio, qui creberrime mutantur, & periculosissimas cient tempestates. Igitur Regnum hoc mari nunquam ex tempore offendi potest; Terra vero nulla pars est, nisi quæ septentrionalis, nempe Scotia: à qua parte præsidiarii milites detinendi sunt, alioquin Scoti excursiones facere possent, non solum prædæ spe adducti, cum in syluis habitent, & paupertimam vitam degant, sed etiam incitati odio, quo natura Anglos prosequuntur, aucto ex continuis bellis, præter querimonias veteres, & de finibus controuersias. Hic Regni limes præsidio mille quingentorum militum, qui in quatuor loca distribuitur, defenditur: altera militum pars insidet Baruichii, quod oppidum ad Orientem situm est in faucibus fluuii Medi, frequens mercimoniis, piscium præsertim Salmonum, vsurpatum olim bello, neque vnquam redditum Scotis. Aliud propugnaculum à parte Occa[illegible]us Carledum dicitur: reliqua militia in duobus aliis locis detinetur: quanquā vrbs duramentis celeberrima inter Anglos præcipuum aduersus Scotos propugnaculum habetur, & quia frequent[i]ssima est, militibus stipendia exsoluit. De studiis Scotorum erga Reginam erit suus dicendi locus, cum de cæteris Principibus fiet mentio.

Cæsaris temeritas.

Scotiæ limites.

Ex his igitur arcibus, atque præsidiis Regnum tutum est: verum hæc frustranea esse possunt, si commeatus & pecunia desint, sine quibus Regna ab hostium inuasionibus, & à subdito[rum d]efectionibus, quæ in eo Regno haud raræ sunt, ægre se tue[ntur;] ideo de his etiam breuiter dicam aliquid: dupliciter igitur [pecu]aria consideratur, vel cum iam accumulata est, vel cum indies e[xi]gitur, & paulatim coaceruatur.

Reditus & vectigalia.

Quo ad ordinarios reditus, vt audiui, colliguntur quinque aut sex modis regno illi peculiaribus, & nemini Regum, Principumque cognitis, & vsitatis. Ideo quasdam declarabo. Inter hos præcipua est tutela pupillorum: quæ est huius regni, & Scotiæ specialis prærogatiua, cum à cæteris Principibus vel Christianis, vel infidelibus nullo in vsu habeatur: equidem grauamen est maximum: nam omnes siue mares, siue fœminæ parenti suo superstites minores vno & viginti annis sub tutela Regis viuunt, qui Rex omnia illorum bona, quæ Coronam recognoscunt quantumcunque exili tributo (sunt autem infinita) simulque alia, quæ libera sunt, occupat, fruiturq; iis, ac distrahit, largitur, vel sibi, prout libet, retinere potest, quoadusque pupilli vnum & vigesimum attigerint annum. Hi reditus maximi essent, nisi Regis consuetudo esset illa bona passim aliis concedere: quorum

Rex pupillorum & matrimonoirū dominus.

plurima huic obligationi subiacent, vt Regi aliquid pendant. Quod nisi me tempus deficeret, ostenderem incommoda, quæ ex huiusmodi tutelis emanant, cum quia bona pupillorum negliguntur, tum quia ipsi quoq; pupilli male tractantur, cum vtplurimum tutores mercenarii sint, qui tutelas lucri causa emunt, suamque tantum vtilitatem respiciunt, affinitatesque quasi vi contrahunt, filios suos filiasve, aut nepotes, aut proximos cum pupillis matrimonio fraude coniungentes; neque obstat, quod à parte tutorum nulla sit ad pupillos proportio vel in diuitiis, vel in nobilitate: vnde coniunctis nobilibus atque ignobilibus, preterquam stirpes degenerant, grauissima proficiscuntur odia, ac diuortia frequentissima.

Simul cum tutelis etiam matrimonia intelliguntur non modo pupillorum, sed omnium eorum, qui bona possident aliquo modo obligata Coronæ, etsi maiores sint: hoc autem priuilegiũ regni huius, & Scotiæ speciale est: neque quisquam eiusmodi bonorum possessor potest matrimonium contrahere, atq; concludere, nisi prius Regis beneplacitum impetrauerit, vtpote qui matrimoniorum dominus, hoc est, dotis tradendæ est: sed in hac quoque re liberalitatem solet exercere. Ex huiusmodi reditu antea decem, aut duodecim millia librarum sterlinorum colligebantur, aut in præsens propter occupata ecclesiastica bona laicis bonis aggregata, ex quibus priuati reditus adaucti sunt, intellexi, præter largitiones, quas Regina facit, inde paulo minus, quã librarum 30000. deduci.

Præterea aliud redituum genus est, quod, cum pupilli, ex minori ætate egressi, hæreditatem adeunt, Coronæ soluunt, quod vnius anni fructus exhaurit: aliud quoque, quod Relussum vocant, quod in recognoscendis feudis consistit: feudorum autem tanta est multitudo, vt qui tantummodo militares vocantur, ii numero sint vltra sexaginta millia: & recognoscuntur maiori minorive Regis vtilitate, vt feudorum dignitas requirit: hi autẽ reditus tanquam extraordinarii computantur, si comparentur ordinariis, qui ex patrimonio Coronæ accipiuntur, & antiqui reditus nuncupantur, qui explent sexaginta millia librarum: Cui patrimonio nunc additus est Ducatus Lincastriæ, ex quo triginta millia librarum colliguntur, cumque onera quædam amota fuerint, summa hæc plurimum augebitur. Verum ante omnia regius est prouentus dignus consideratione ex portoriis rerum omnium, quæ exportantur, & importantur tam ab Anglis, quam à peregrinis: sed non sine aliqua differentia, nam in aliquibus quadruplo magis aggrauantur peregrini, quam Britanni: in quibusdam aliis omnis exceditur proportio. Hic vero prouentus magnus esset, quia plurima exportantur, & importantur, si pecu-

Feudorum multitudo.

pars erat Samogithia, & Russiæ pars, patrimonialis familiæ Iagellonicæ fuit. Anno enim MCCCLXXX. Iagello, tunc dux Lituaniæ duxit in vxorem Heduigim Principem, quæ familiæ Regis Poloniæ vltima erat, factusq; fuit rex tribus cōditionibus. Vna fuit vt Christianus fieret. Altera, vt suos ad idem faciendum induceret. Tertia vt suam ditionem Poloniæ vniret. Ea conditio nostris temporibus (cum familia Iagellonica defecisset) adimpleta fuit. Cum enim Reges, se ditione hæreditaria, cuius merum habebant imperium, priuare nollent, eamque electioni submittere: distulerunt semper adimpletionem conuentionis, allegantes Proceres & populum Lituaniæ id non passuros, ne illa admistione amitterent gradum & dignitatem. Tandem tamen Lituani cum ab vna parte viderent deficere stirpem suorum Principū (quæ quod ad masculos attinet defecit in Rege Sigismundo Augusto.) Et ab altera parte sibi metuentes à potentia Moscorum, consenserunt, vt vnirentur. Liuonia fuit quōdam equitum Teutonicorum, qui in ea suum Præfectum specialem, qui Magnus Magister dicebatur, habebant. Sed cum, Anno MDLVIII. à Magno Moscorum Duce, maxima ditionis parte spoliati essent, cōfugerunt ad Sigismundum Regem Poloniæ, qui eos in suam tutelam suscepit, sed Liuonia ante liberata non fuit, quam cum Anno 1582. Rex Stephanus id fecit. Regni Poloniç pars maxima plana est; exceptis enim aliquibus montibus, qui in minori Polonia visuntur, & aliquibus potius collibus quam montibus, quibus à Prussia distinguitur, omne reliquum explicat se in latissimos campos. Verum quidem est, quod in eo regno satis multæ syluæ sunt, præcipue in Lituania, quæ eis occupatur. Minor & maior Polonia frequentius inhabitantur, quam vlla alia huius regni Prouincia. Idem dicendum fere est de Russia, Prussia & Liuonia, quæ propter opportunitatem maris, portuum, & fluminum, ibi concurrentium, aliis prouinciis, ciuitatibus, & fabricis ornatiores, Commerciis quoque & concursu mercatorum ditiores sunt. Cum enim ibi diu dominati sint Equites Teutonici, ædificarunt ciuitates in morem Germanorum: Arces quoq; & loca præclara, quç se extendunt secundum litus maris, amplius quam per octingenta milliaria, habent multos & opportunos Portus dominanturque omni mercaturæ, inter Poloniam & mare Balthicum. Est ea res magnæ consequentiæ. Fluuius enim Vistula, qui ortum habet in extremitate Silesiæ, transfluit totam Poloniam minorem, & partem maioris, Mazouiam & Prussiam, conditq; se mari Balthico, infra Gedanum; quo conducitur, per plusquam quadraginta miliaria (quo spacio recipit diuersos alios fluuios) magna pars siliginis, frugum, mellis & ceræ. Ab alia parte Duina flumen nobilissimum, (quod oritur ex lacu Ruthenico) auctū aquis, fin-

densque mediam Liuoniam, condit se mari sub Riga: ad quam vrbem magnus concursus est. Sunt pręterea in Prussia & Liuonia multi lacus, inter quos vnus est, qui *Marenouum* dicitur, quia antiquus non est, ad centum milliaria in longitudinem extensus. In Liuonia est lacus Peibas, plus, quam XL. milliaria longus. Ex eo flumina, quæ Pernouiam vrbem ad mare, & Naruam alluunt, fluunt, faciuntque duos Portus satis celebres. Inter dictas ciuitates sita est Reualia vrbs, quæ duabus supra dictis ciuitatibus non cedit, Samogithia aliis Prouinciis incultior est, retinetque plus Barbarici. Podolia aliis magis deserta est, non terrę vitio, (copiosissima enim est omnium rerum, quas fert clima, cui subiacet) sed culpa Tartarorum, qui eam suis excursionibus adeo infestant, vt præ ipsorum metu, aut fugiant incolæ, aut abducantur in captiuitatem à Turcis & Tartaris.

Poloniæ opes consistunt in copia frumenti, frugumque omnis generis, quibus tanta copia abundat, vt anno elapso, qui fuit MDXC. & anno præsenti, partim subuenerit necessitati Genuensium, Tusciæ & Romæ (non solum gentium, quæ viciniores erant) vbi fame, non caritate extrema tantum laborabatur. Abundat quoque Polonia, melle & cera infinita. Cum enim omnes hæ prouinciæ Septentrionales Polonia, Lituania, Russia, Moscouia, à natura vino donatæ non sint, eius loco contulit illis mellis quantitatem incredibilem, ex quo hi populi conficiunt inter alia potionem delicitam & sanam. Apes mellificant partim in syluis, vbi arbores aut carie, aut hominum industria excauatas reperiunt, aut in Aluearii, quæ rustici in campis posuerunt, aut in terræ puteolis, omnique in loco, vbi vel minimam oportunitatem reperiunt. Abundat quoque Polonia Lino & Cannabe, gregibus & armentis, equis quoque bonis & multis, syluestres equi quoque satis frequentes sunt. Inter syluestria quoque animalia est Bisons, & magna bestia, equi indomiti, boues colore nigri, qui extra syluam, quæ in Mazouia est, non viuunt. Thesauri regni cõsistunt in salinis Bacænæ & Telisciæ, q̃ loca in territorio Cracouiensi sunt. Diuitiæ Poloniæ vt plurimũ inter dominos & nobiles, satis bene diuisæ sunt: nemo enim ex patrimonio adeo diues est, vt alios præter modũ superet, nec maximi reditus excedũt XXV. aureorũ millia. Soli Duces Curlãdiæ & Regii Mõtis excedũt mediocritatẽ. Quamuis enim hi tanquã regni feudatarii Reges in superiorẽ agnoscant, non sunt tamen viua membra regni. Nõ veniunt ad Comitia regni, non habent suffragia in electione regis. Nec partẽ in regni gubernatione. Nec pro dominis naturalibus habentur, sed pro extraneis, sicut verè sunt; Dux Curlãdiæ nẽpe ex familia Ketlerorũ; Dux Regii Montis autẽ ex familia Brãdeburgica. Omnis Prussia fuit olim Equitũ Teutonicorũ,

qui ibi habebant (sicut ante diximus) Magistrum specialem. Qui cum viribus Polonorum resistere non posset, submisit se tanquã feudatarius, Regi Casimiro. Cum deinde Magnus Magister Albertus Brandeburgicus Lutheranismum amplexus esset, factus est ex Magno Magistro Dux Prussiæ, quę tunc in duas partes fuit diuisa: in regiam nempe, quæ immediate sub corona permansit. Et ducalem, quæ tanquam Feudum Alberto & eius successoribus relicta est. In Regia parte sunt Mariæburgum, Tornouia, Culma, Varmia, Gedanum: Ducalis partis (quæ reddit CXX. aureorum millia annui reditus) caput est Regius Mons ciuitas, quam Germani appellant **Königsberg**/ vbi Dux Aulam habet.

Regimen. Poloniæ regimen potius Reipublicæ, quam [illegible] est, quod nobiles (qui magnam autoritatem in Comitiis regni obtinent) Regem eligunt, dantque illi autoritatem, quam volunt, vt tamẽ ipsorum potestas maior sit. De electione Regis non habent legem, nec Statutum aliquod, non certam aliquam formam scriptam nec traditam. Tantum hoc scitur apud Archiepiscopum Gnesnensem, Interregni tempore, supremam autoritatem esse: ipse denunciat Dietas, præsidet in Senatu, proclamat nouum regem, sic vt, cum Archiepiscopo Leopolis, & suis Suffraganeis qui tredecim, Palatinis qui XXVIII. Castellanis maioribus, qui XXX. numero erant antequam Rex Stephanus instituisset nouos Episcopos, Palatinos & Castellanos in Liuonia, quam ipse acquisiuerat, pauci alii intersunt regis electioni. Habent ibi quoque quandam autoritatem Nuncii Terrestres (ita appellant quosdam quasi Agentes Circulorum nobilitatis, qui in Prouinciis habentur) Comitiorum tempore conueniunt hi, in loco Senatui vicino, eligunt ibi duos Marescallos, per quos significant Senatui, quid desiderent, sed cum autoritate fere Tribunitia. Creuit enim paruo abhinc tempore, eorum autoritas existimatioquẽ in tantum, vt autores, & capita potius, quam ministri, & participes deliberationum publicarum regni sint, fuitque vnus, qui exemplo Clodii, renunciauit dignitati Senatoriæ, vt fieret Nuncius. Hi omnes simul, cum nouus rex eligendus est, restringunt magis magisque potentiam regis, nec eam nimis excrescere sinunt. *[E]lectio re[x].* Quamuis autem corona Poloniæ à decreto nobilitatis dependet, non tamen legitur ipsos vnquam successores Regno exclusisse, aut præteriisse, nec regnum in aliam familiam transtulisse, excepta vna vice, cum Ladislaum deponentes ([qui] tamen postea fuit restitutus) elegerunt Wenceslaum Bohemi[æ]. Filiarum Regum quoq; semper ratio habita est, sicut olim He[d]uigis, quæ Iagelloni ab ipsis collocata fuit, & nostra ætate Annæ, quæ Regi Stephano in vxorem data. Sigismundo tertio non parum profuit, natum fuisse Catharina, Sigismundi Augusti,

&

& Annæ sorore, vt coronam Poloniæ adipisceretur. Etsi autem Regis authoritas ita ab electione dependeat: eius authoritas tamen, cum electus est, in multis rebus absoluta est. Ipsius muneris est conuocare dietas, assignare tempus & locum vt ipsi placet. Eligit consiliarios laicos: nominatque Episcopos, qui deinde manent Consiliarii. Est absolute patronus redituum coronæ, & dominus eorum qui ei immediate subsunt. In nobilum subditos nullum est ius. Est & absolutus executor decretorum in Dietis factorum. Est supremus Iudex nobilium, in causis criminalibus. Habet in manu omnes modos remunerandi beneficioque afficiendi, quos ipsi placet. Vt finem faciam, tantum potest Rex, quantum ipse dexteritate & prudentia valet. Propter rationes supra dictas, viuunt nobiles in Polonia in magna libertate, faciuntque quod ipsis placet. Decreta regis (sicut ipsimet dicunt) non durant plus quam tres dies. Versantur cum rege, non tantum tanquam cognati (quod faciunt Franci) sed vt fratres. Sicut Rex cum plenaria authoritate, eos qui immediate subsunt regit; ita & nobiles disponunt independenter de suis vasallis, in quos ipsorum vnicuique imperium plus quam Regium est, habentq; ipsos fere pro mancipiis. Stabiliendo suo imperio, fecerunt Poloniæ reges, rem notatu admodum dignam. Sicut enim Romani suas vires amplitudinemque auxerunt, communicando Ius Latii, & ciuitatis Romanæ aliis ciuitatibus, immo integris Prouinciis; ita & reges Poloniæ extenderunt, vnierunt, firmaruntquue suum Statum, participes faciendo priuilegiorum nobilitati Polonicæ propriorum, Prouincias armis aut alia via acquisitas: ipsarumque nobilitatem, Polonicæ nobilitati æqualem faciendo. Rex Ladislaus hoc modo aggregauit immo vniuit Poloniæ Russiam & Podoliam: Sigismundus Augustus Lituaniam: Stephanus Liuoniam. Æqualitas enim in commoditatibus & honore, reddit animos vnitos in necessitatibus & periculis.

Nobiles.

Huius regni vires, sicut & aliorum, consistunt in commeatu, pecuniis, peditatu, equitatu, armis & munitionibus. De commeatu diximus supra. Pecuniis quidem non admodum diues est. Excipiendo enim Portum Gedanensem, non habet Emporium alicuius existimationis. Merces autem quæ ex portubus Prussiæ & Liuoniæ euehuntur, non ditant regnum pecunia, imo, vix pannis ex serico & lana, quæ ex Flandria & Anglia; Vino, Sacchato, Aromatibus, fructibus, quæ ex Hispania, & Lusitania aduehuntur, sufficiunt. Eo vsque ab alia parte quoque defertur Vinum Maluaticum siue Creticum, cuius dolium LXX. aureis vænit. Cum denique regnum mercaturæ addictum non sit, nec ciuitates mercimoniis deditæ sint, nec populi industria polleant; Nobilitas autem magnanima sit, profusa in expendendo, quæque in victu & vestitu plus quam in reditu habet, consumit: cumque condimenta ciborum (aromata,

Opes.

quorum Poloni plus absumunt quam vlla natio) vinum, panni è serico, & potissima pars laneorum ipsis ab extraneis adferantur, fieri non potest, vt regnum auro & argento diues sit. Opus enim vniuscuiusque regni consistunt in eo vt multæ merces inde euehantur, paucæ inferantur. Vt exeuntia pecunias externas eo trahant, illata non efferant. Ea in re consistunt opes regni Neapolitani & Ducatus Mediolanensis. Illud emittit maximam frugum, vini, olei, serici, croci, equorum, fructuum, & aliarũ rerum quantitatem, quæ maximam externarum pecuniarum vim eo pertrahunt. Hic suppeditat multis regionibus Fruměta, Oryzam, Pannos, ferramenta & merces omnis generis, recipitq; parum rerum. Si regnum Neapolitanum & regnũ Siciliæ ita abundarent operis artificiose factis, sicut fructibus & bonis quæ natura largitur diuites sunt, nulla alia regna eis possent comparari. Sed vt ad Poloniam reuertamur; eius Reditus non sunt adeo tenues sicut aliqui existimant, Reditus enim regni, qui ex Mineris & Salis & argenti percipiuntur, accedunt ad sexcenta aureorum millia quotannis. Verum quidem est, Sigismundum Augustum, redituum partem oppignorasse. Rex quoq; Henricus, vno ante fugam měse, vt sibi vnam nobilitatis partem obligaret, ex Reditibus plus quam pro trecentis aureorum millibus quoquo anno alienauit. Rex quoq; potest, applicando coronæ bona caduca, quæ Reges priuatis personis concedere solent, sibi magnos Reditus parare. Dictorum Redituum magnam partem potest rex sibi seruare parcereq; sumptibus. Eos enim faciunt Lituani, quando rex cum Aula in Lituania degit, idem quoque fit in maxima Poloniæ parte. Hoc parui non faciet is, qui perpendet Scotiæ, Nauarræ, Sardiniæ regnorũ reditus, non excedere centum aureorum millia quotannis. Nec regna Aragonię, quoquo triennio, plus quam C. millia aureorum pendere. Reditus regis Angliæ, antequam vsurpauit bona ecclesiasticorum non excedebant sexcenta aureorũ millia quotannis. Rex Polonię multo plus redituum haberet, si erga suos Palatinos & Castellanos, tanta liberalitate non vteretur. Concedit n. eis vt plurimum duas partes tertias, & fere semper omnes reditus, quos in ipsorum gubernationibus habet. Sed in necessitatibus bellicis & arduis expeditionibus (facto decreto in Comitiis regni) grauat Rex populum magnis impositionibus, aut tributis, quæ ex territoriis percipiuntur, aut ex vectigali cereuisiæ, ascenduntq; ea tributa ad talem pecuniarum summam, vt ea Rex Stephanus sustinuerit onera grauissimi triennalis belli, quod cum Magno Moschorum duce gessit. Sed illud maximum est, quod nobiles propriis expensis, pro defensione regni, regi inseruire obligati sunt. Seruiunt hi equis, armis instructi partim sicut nostri cataphracti equites, partim aliquanto leuioribus partim sicut Tartari; dicun-

[R]editus re[g]ij.

tur hi Cosacchi,horum ars est furari, depopulari, omnia vastare pessundareque. Eunt in bella pompose ornati sagis & vestibus, quæ auro,argento,milleq; variis coloribus discriminantur. Ornant se quoque pennis & alis Aquilarum, exuuiis Leopardorum & Vrsorum, vexillis,Labarisq; multis variisq;. Hæc aliaq; ornamenta ipsos suis visendos, hostibus terribiles faciunt, ipsosq; animos ad feritatem ferociamque incitare possunt. Ipsorum equi mediocres sunt,sed agiles,& Germanicis longe animosiores. Æstimatur Poloniam necessitate exigente centū,Lituaniam LXX. equitum millia colligere posse,sed tantum circiter centum equitum millia educi posse existimāt aliqui. Verum quidem est,quod equi Lituanici Polonicis longe inferiores sunt. Fidunt Poloni tantum magno numero sui equitatus, vt non verentes vllius hostis vires,parū de Munitionibus extruendis solliciti sint, suumq; exercitum in locis apertis,aduersus hostes, pro patria, liberis,libertate,omnibusque suis bonis,magno animo pugnaturum credunt. Hostibus se nunquam,etiam in quacumq; fortuna,terga obuertere profitentur. Sigismundus Augustus tentauit, vt in Comitiis regni deliberaretur de muniēdā Cracouia, propter Cæsaris vicinitatem,sed Polonis id persuadere nunquam potuit, tum q; nolint Regibus medio præsidiorum commoditatem dare inuadēdi merum Imperium & absolutam dominationem;tum quod dicunt,sua pectora defendendo regno sufficere. Pedestrem militiam non habent, quod omnis regni populus diuisus sit in mercatores,& artifices(qui oppida incolunt)rusticos, & villicos,qui ruri in tali subiectione(sicut dictum est) degunt. Sunt itaq; arma in manibus nobilium tantum,qui pedibus non militant. In necessitate peditibus Germanicis & Hungaricis vsi sunt, habuitq; Rex Stephanus in expeditione Liuonica, sub signis, plus minus XVI. peditum Germanorum & Hungarorum millia. Ducendis tormentis bellicis,cuniculariorū& fossorū loco vtuntur Tartaris & suis rusticis. Quod ad tormenta bellica,eorumq; apparatum spectat,regnum iis satis instructum est. Tum quod nobiles satis illorum in suis Arcibus habent. Tum quod illorum indigentiam pati nū possit, ob Germaniæ vicinitatem,q̄ metallorum ferax est, habetq; multos magistros fundendi tractandiq; tormenta, atq; omne,quod ad vsum armorum facit. Tanto quoq; tormentis instructior est rex Poloniæ, quanto minorem Arcium numerum habet. Sunt tamen non paruæ considerationis Arces Leopolis,& Camnetzi in Russia, Arx Cracouiensis in minori Polonia, Poloscensis in finib. Moscouiæ, Mariemburgi & aliquorum oppidorū in Prussia,& in Liuonia,q̄ oppida non à Polonis, sed ab Equitib. Teutonicis(qui eorum domini erāt) munita sunt. Poloniæ vires, quas commemorauimus,sunt & numero& natura tales, vt pauca

Vires quales esse debeant.

Europæ regna eas æquent, non superent. Vna res eis deest, nempe agilitas. Sed ad firmitatem cuiuscunque Status quatuor res requiruntur, nempe vt vires sibi propriæ, numerosæ, validæ & agiles sint. Propriæ, quia ægre ei credi potest, quod alterius est. Numerosæ, vt in rebus aduersis, & incommodis, semper aliquæ supersint. Validæ, quia numerus, absque fortitudine parum iuuat, immo potius molestiam, quam auxilium adfert. Agiles, vt facile colligi possint, impellique quo exigit necessitas. Polonis deest dictarum quatuor qualitatum vltima, agilitas nempe: quæ à rebus duabus dependet. Vna est Principis authoritas. Altera, prompta pecunia. Rex potestatem non habet in Polonia aliquid decernendi, bellum indicendi, absque consensu Comitiorum. Sed Comitia & consultationes quibus multos interesse opus est, similes sunt Machinis ex pluribus partibus multisque instrumentis constantibus, quæ progressum alicuius momenti non nisi longo tempore faciunt. Sed in rebus bellicis sunt ii Principes expeditissimi, qui soli imperare possunt: qui pecunias in promptu habent. Alioquin, in indicendis disponendisque Comitiis, vt decreta propositioni respondeant, deinde exequendo, colligendoque pecunias, tanti temporis iactura fit, vt ad expeditionem parum supersit, fugiatque occasio. Barones & nobiles Poloni tam magnos sumptus faciunt inuisendo Comitia, hærentes degentesque in iis, vt ad bellum vires non supersint. Fieri posset vt ad defensionem Status promptior expeditiorque resolutio inueniretur (quod imminens periculum omnibus pauorem incutiat) sed ad aliquid acquirendum credo ibi futuram magnam tarditatem. Spes enim boni non adeo afficit, quam timor mali. Vidimus tamen Moschum abstulisse Sigismundo Augusto Statum Poloscensem & Smoloczensem, nec hi tamen persensit, aut vindicauit, sicut tanto Regi regnoque conueniebat. Idem Moschus absque obstaculo inuasit Liuoniam, quæ se sub vmbra & protectione Sigismundi Augusti contulerat. Tempore quoque Henrici Andegauensis Regis Poloniæ, Iohannes Moldauiæ Princeps (qui magno animo & claris victoriis, per aliquod tempus bella aduersus Turcas gessit) à Polonis præter alia facta fœderis, inter ipsum & Sigismundum Augustum, desertor fuit. Dicamus tamen vires Poloniæ, per se numerosas, independentes & validas, tantum agilitatis & promptitudinis habituras, quantum in rege valoris, roboris & efficaciæ erit. Eius rei fidem fecit Stephanus Bathoreus, cuius tempore Polonia non solum conseruauit sibi nomen & existimationem regni, quod se à viribus extraneis defendere queat: sed quod etiam magni momenti acquisitiones de potentibus hostibus facere valeat. Cum autem dixerimus de agilitate, quæ res viribus cuiuscumque Status necessaria est, non præter institutum erit, causas ipsius agilitatis adiungere. Præcipuæ sunt (sicut diximus) authoritas Principis, qui motum dat, & vis pecuniæ

quæ

quæ ipſum conſeruat. Vidimus enim potentiſſimos exercitus, propter tarditatem torporemque capitis, tempus inutiliter triuiſſe: & præclariſſimas victorias, nullum fructum peperiſſe aut feciſſe, propter pecuniarum penuriam, ſine qua mouere non potuere milites, Multum quoque ad rem facit militum qualitas. Negari enim non poteſt, peditum Germanum & Bohemum ab agilitate laudari non poſſe, quæ laus abſque dubio, Italo, Hiſpano, & Franco debetur, non ob id ſolum quod corpore melius conſtituti ſint, ſed quod plus eſt, quod in bello minori contenti ſint. Quamuis enim vinum non habeant, non pauent: nec cadunt animis ſi carnes deſunt; & quomodocunque cedat, ferunt diutius inopiam & incommoditates. Leuis equitatus magis agilis eſt, quam Cataphracti. Et tractatio Sclopetorum, quam lancearum. Id conſiderantes Franci, vltimis bellis lancearum vſum, in quibus ipſorum militaris gloria conſiſtebat, reliquérunt: vtunturque earum vice Sclopetis, ſicut Equites Germani enſe Sed quo iudicio id fecerint excutiet aljus. Hic non dico, equitem leuioris armaturæ in rebus bellicis abſolute cataphracto eſſe meliorem: id dico, quod expeditior, promptiorque ſit. Multum quoque facit genus equorum. Flandrici multum ſuperant Friſiacos & Germanicos: nec minus præſtant Hungarici Polonicis. Aſturco, Turcicus, Barbaricus prædictis ſunt velociores, inter vtroſque ſunt equi Neapolitani, qui vernacule *Corſieri* appellantur. Quamuis enim Aſturconi velocitate pares non ſint, perdurant in labore, feruntque melius pondus armorum, nec tardi ſunt. Vt quod verum eſt dicatur. Experientia docet, equitatum Germanicum propter eius tarditatem aptum non eſſe ad inſequendum fugientes, nec ad effugiendum hoſtes.

Si enim Valachici, Hungarici, Polonici, Turcici, Mauri, Arabici equites, Germanicos fuderint, non poſſunt effugere; ſi illi autem rupti ſunt, non poſſunt equi Germanici illos conſequi. Falconum enim inſtar aggrediuntur hoſtes, rurſuſque auolant longiſſime. In expeditionibus Maritimis, agilitate parum valent naues. deſtitutæ enim vento moueri non poſſunt neque verti. Aliquantulum, ſed parum amplius faciunt magnæ actuariæ naues, ſed velocitate præſtant maxime Triremes, quas Galeras vocant.

Vidimus itaque claſſes Chriſtianorum, quorum vires in nauibus ſitæ ſunt, bonam æſtatis partem, temporiſque expeditioni commodi, in progrediendo triuiſſe: Turcicas autem claſſes, cito inſtitutum curſum perfeciſſe. Nulla autem res Turcis in ſua agilitate plus commodi contra nos adfert, quam ipſorum parſimonia, & noſtra ingluuies. Vinum enim ſimileſque deliciæ ſunt noſtris exercitibus tanto impedimento, quanto Turcis commeatus ſimul. Mirum itaque non eſt, quod ipſi in expeditiones eant, quam optime inſtructi tormentis, globis, puluere ſulphureo, & omni commeatu: (iis enim

rebus carrus terra triremes mari onerant) non vino, pullis, similibusque non necessariis rebus. Eunt denique in bella vt pugnent, & non vt crapulæ indulgeant.

DE REGNO BRITANNICO,

DISCVRSVS VIGESIMVSTERTIVS.

BRITANNIA Insula, Serenissime Princeps (vt quæ in vniuersum ad illam pertinent, etiam eius rei peritos admoneam) omnium, quas antiqui cognouerint, amplissima, in mari Oceano, quod nemo nescit, collocatur ad partem Occidentalis Europæ in gradu poli primo supra quinquagesimum: ab Oriente littoribus inferioris Germaniæ obiecta: ab Occidente Insulæ ac regno Hiberniæ: à Septentrionibus Insulis Orchadibus: ab Austro Prouinciæ Normandiæ & Britanniæ, olim Armoricis ciuitatibus: variis nominibus vocitata, primo Albion, mox Britannia, demum Anglia, diuersis tamen ethymis, & scriptorum sententiis, quas neque tempus, neque locus permittunt, vt describam. Ab austro ad aquilonem eius longitudo est octingenta millia passuum, latitudo vero maior, trecenta viginti millia passuum; cum ipsius forma triquetra sit, & Scotiæ regno comprehenso, mille septingentis millibus passuum in circuitu contineatur, paucioribus, quam Cæsar computauerat, ducentis octuaginta: abundat fluuiis, ac portubus, aeris est temperatioris, solum non vbique planum, sed leuiter assurgens collibus aspectu periucundis, cunctis necessariis rebus instructa; & quamquam quædam magis ad commoditatem, ac delicias facientia à peregrinis comportantur, tamen longe plura ad alias nationes transmittit.

Quæ importantur, & quæ exportantur.

Exportantur inde, vt omnes scimus, lana, ac lanificia omnis generis, stanna, plumba, coria, carbones, carnes, & nonnunquã frugum omne genus, præter cereuisiam. Inter ea, quibus importatis vtitur, numerantur præsertim aromata, sacchara, fructuum omne gen⁹, quod aduehitur ex Gallia, & ex Hispania, vina, olea, & lupulorum flores, quibus ad parandum cereuisiam vtuntur,

panni

panni aurei, & ſericei, telæ, & ſimilia, præter colores, & ſuccos pro infectoribus. Ob has, aliaſque precioſiores merces, & propter ſitus commoditatem ab omnibus Europæ nationibus frequentatur citra Poloniam, & poſtremis temporibus etiam à Moſcouia, & Ruſſia, & ab Indiis Occidentalibus, à Menico, à Braſilio, & à littoribus Guiennæ, proinde ſuper cæteras orbis Inſulas commoda creditur, & deliciis, opibuſque affluentiſſima. In duas partes diuiditur, quæ duo comprehendunt regna. Mons & flumina ſoluens, & Tuetus regnum Angliæ à regno Scotiæ diſcriminat, remanetque Scotis ſeptemtrionalis, pars in longitudine quadringentorum octuaginta milliarium, meridionalis vero Anglis ducentorum triginta Anglorum portio tripartita eſt, & ſecundum alios quadripartita: Quatuor autem eæ prouinciæ in viginti duas ciuitates totidemque Epiſcopatus cum duobus Archiepiſcopatibus diſtribuuntur, quarum nomina & proprietates ad vitandam memoriæ oſtentationem multoque magis vt breuitati conſulam, hiſtoricis, ac geographiis, à quibus diuerſe ſcribuntur, remittam. Dicam ſolum, quemadmodum Prouinciæ inter ſe in moribus diſcrepant, ita lingua differre: nam Vallenſes aliter, quam Cornouallenſes loquuntur, & vtrique ab Anglorum idiomate diſſentiunt. Ad hæc duo linguarum genera, additur, quod in Scotia diuerſimode loquuntur agreſtes homines à cultis; hi ſiquidem Britannicæ, illi Hibernicæ linguæ ſimilem linguam in vſu habent: quæ profecto res mirabilis eſt, vna in Inſula quinque linguarum eſſe diuerſitatem. Foret quoque hiſtorici ac geographi munus, ſi de locis maritimis, ac mediterraneis referrem: ſed tantum id ſufficiet, vt nonnihil referam de Vrbe Londino, regni metropoli, ac regia vere ciuitate, iure inter primaria Europæ vrbes celeberrima, vel ſi fertilitas, omniumque rerum ad vſum vitæ humanæ facientium commoditas, vel incolarum frequentia ſpectetur, nam ſuburbiis, & oppido Oſmeſtrio computatis, trecentis quinquaginta hominum millibus eam conſtare putant; Pulcherrima quidem eſt, cum ob vias & ædificia, tunc propter pontem, qui nouemdecim fornicibus ex ſolido marmore fabrefactis vtramque ripam Tameſis iungit, tum etiam ob Cathedralem Eccleſiam Sancto Paulo dicatam: verum longe pulchrior eſt ob ſitum ad ripam Tameſis, à quo fluuio præter iucunditatem maximum accipit emolumentum ex frequenti nauigiorum concurſu, quæ trecenta & quadringenta dolia ex noſtratibus ferre idonea eſſent: confluunt autem vndequaque, adiuuante fluxu maris atque refluxu, etſi ciuitas procul à mari ſexaginta & amplius diſtat milliaribus: ſed præ cæteris diues eſt non modo propter commercia & negociationes, verum etiam ob multa priuilegia, quibus incolæ fruuntur ſine exceptione, an populares ſint, an mercatores, & artifices: à quorum vno, qui ex viginti quinque Aldermannis nuncupatis eligitur,

Inſulæ diuiſio.

Idiomata Inſulæ diuerſa.

Pulchritudo & Portus Londini.

ditiore,

ditiore, ac nummatiore regitur, & quasi in formam Respublica gubernatur, exempta ab omni regis, ac regiorum Dominatu. Populares nominaui, quia nobiles secundum morem Gallorum ac Germanorum omnes procul à ciuitatibus vitam degunt. Vtque de eorum diuitiis non nihil attingam, creduntur in duabus societatibus eorum, qui vernacula Auenturieri appellantur (sunt autem ii, qui speciali priuilegio soli possunt ex Belgio in Angliam mercimonia inuehere, & vicissim ex Anglia in Belgium: quibus vero lanificia exportare licet, ii Stapolieri dicuntur) multi esse diuites adeo, vt quinquaginta, & sexaginta millia illarum librarum Sterlinorum possideant singuli, & maiori parte in numerata pecunia: hæc autem summa plusquam ducenta millia aureorum nostræ monetæ transcendit; præter innumeros mercatores aliarum societatum, vt sunt mercatores Stanni, & aromatum, aliarumque mercium grauium, vnde Grossieri dicuntur, quódque vix credibile videbitur, Salsamentorum mercatores ad eandem & maiorem summam pertingere solent: sic, vt pro re explorata sit habendum, eam vrbem cuilibet vrbi Europæ recte comparari posse.

Opes mercatorum.

Verum hoc argumento, vti cunctis cognito, minusque necessario prætermisso, ad alia veniam maiora, & cognitione huius Excellentissimi Senatus digniora, & antequam referam de natura principum, & eorum, qui regnum gubernant, præmittam in vniuersum aliquid de natura regni, præsertim de eius opibus, ac viribus: vt noscatur, an eius sit validitatis, aut imbecillitatis, quam quispiam animo concepit: vtque tempore ne abutar, dico; etsi olim illius regni potentia, atque dominium duplo maius, latiusque censebatur, cum spatio trecentorum annorum Normandiam, Britanniam, Guiennam, Guasconiam, præcipuas Franciæ prouincias, possederit, & longo tēpore sibi tributariam Scotiam fecerit, & per annos sexdecim, & amplius totum Galliæ regnum penitus subierit, cuius Coronam publice Parisiis accepit Henricus Sextus, haud ita pridem, hoc est, anno millesimo quadringentesimo quinquagesimo octauo, quę quidem omnia amissa sunt, nihilque reliquum est præter titulos, & quædam vicina loca, insulasque parui momenti, & alteram partem insulæ ac regni Hiberniæ: tamen regnum illud validum adeo remansit adhuc, vt nullius egeat ad sui tutelam: quinimo non modo difficile & arduum opus est, sed etiam penitus impossibile (nisi regnum dissidia nutriat) vi illud expugnare, quemadmodum seorsim Serenitas Vestra ex relationis nostræ progressu percipiet. Nam prius de viribus maritimis sermonem instituendo, eæ præcipue, cum Regnum insulare sit, considerandæ videntur, etsi hæ quoque valde diminutæ sunt ab eo numero, quo olim fuerunt: quippe ducentæ aliquando naues maiores illi reges aduersus hostes suos instruxerunt, præsertim Henricus Quintus aduersus Carolum Sextum Regem Franciæ anno millesi-

[Br]itania [an]tiquum [im]perium.

[M]aritima[e] [vi]res.

mo qua-

mo quadringentesimo decimo octauo, sed ne res longinquas nimium attendamus, loquemur de centenis, & amplius nauigiis, quæ Reges Henricus Septimus & Octauus armabant, instructa omnia cum suis administris perpetuo stipendio affectis, quo possent ad omnem occasionem ex tempore præsto esse: modo, vix quadraginta supersunt naues; siquidem vel ob negligentiam, & propter egestatem ad sumptus contrahendos aliæ diuenditæ sunt, aliæ factæ innauigabiles: & nihilominus eæ paucæ, quæ reliquæ sunt, cum aliæ iuris priuatorum existunt, & quas numero ingenti Rex congregare potest, non modo ad regni defensam sufficiunt, sed etiamsi coniungerentur, ad tantum numerum atque extraordinarium ascendunt, vt multa centenaria, vtq; inquiunt Angli, quingentorum numerum expleant. Verum eas ad mediocrem quemlibet numerum redigamus, tot nihilominus essent, si eas militibus, tormentis, armis, omnique munitionum genere exornauerimus, certe si non aggrederentur, at saltem obsisterent cuicunque aggressori: quandoquidem nullum regnum æque classes suas permunire valet, vt hoc Regnum Britanniæ. Et hæc spectant ad eius nauigia, opesque maritimas.

Militia terrestris.

Quod pertinet ad terrestres copias, ac pedites, innumerabilis profecto esset hominum multitudo, si ad eos omnes respexerimus, qui in periculo publico armati consistere tenentur: nam cum nouem & triginta sint portiones, in quas regnum distribuitur nuncupatæ Porchshai, fama est, conscriptos esse ad hanc rem septuaginta mille homines, quamuis vulgus centum mille prædicet: verum his omissis, si milites voluntarios considerauerimus, hi quoque plurimi essent, quibuscum reges illi sæpe mare traiecere, & inter recentiores Henricus Octauus anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto traiecit propter Terracinensem expeditionem, itemque propter Bononiensem anno millesimo quingentesimo quadragesimo quarto quo tempore quadraginta aut circiter quinquaginta millia Britannorum secum duxit, multoque plures conduxisset, nisi sumptibus parcere, faciendis extra regnum suum: necesse habuisset: ex huiusmodi hominum genere vsu postulante viginti aut viginti quinque millia præsto essent, omnes ferreis loricis induti: loquor de iis, quos rex instruere valet: nam si etiam subditi Baronibus ac Dominis connumerentur, longe plures essent; illorum enim nemo est, etsi tenuissimæ conditionis, qui suarum opum, facultatumque proportione plurimos armare nequeat, vsque ad millenum numerum, & amplius, cuiusmodi sunt Comites Arby, Cerosbery, VVestmerland. & præ cæteris Comes de Pemburch: quorum milites etsi non omnes experientia insignes, & exercitati essent, qui quidem pauci sunt militaribus meditamentis assueti, tamen probis, & expertis millitibus mixti (multi siquidem externa bella frequentant) equidem egregium sui specimen præberent, plurimumque ad defensam valerent, præsertim propter indo-

lem,

lem, atque aptitudinem ipsorum ad exercitamenta militaria,& propter disciplinam, quam in certamine obseruant: alii quoque, etsi inermes, & parum exercitati, nonnihil valerent, propterea quod nulla est, vt nemo ignorat, in toto orbe natio, quę mortis periculum magis, quam Britanni contemnat: Et hæc spectant ad peditatum. Ipsorum arma consueta arcus, & sagittę; quorum armorum tantus est numerus propter communem omnium in sagittando exercitationem nulla gradus, ætatis, professionis exceptione, vt incredibilis existat: quod fit non modo eorum sponte, sed etiam Parlamenti lege, quæ iubet patribus familias, vt pueros etiam, cum ad nouem annos deuenerint, ea in arte exerceant, idque vt cætera otii mala remoueantur. Verum id meditamenti, in quo vires, & spes omnes Reipublicæ collocatæ esse videntur ita promoueant, tantaque est eius existimatio, vt cunctis armis, etiam sclopettis arcum præponant, magisque se hoc tutos putent, quam illis, equidem contra peritissimorum militum ducumque cæterarum nationum opinionem: tanta vi explodunt exonerantue sagittas tantaque simul dexteritate, vt thoraces transfigere quidam posse dicantur, & nemo ipsorum est, qui vel recta, vel sursum sagittans, longius, quam palmo vno aberret à scopo. Et in hoc præcipue consistunt eorum arma offensiua.

Arma Britannorum offensiua.

In defensiuis armis vix vllam adhibent diligentiam, vel ob incuriam, vel quia ea nihili faciunt, malunt siquidem leues, & expediti posse præuenire hostem, currere, retrogradi, & saltare, quam armis circumdati, etsi tutiores, impediri: nam communiter alio armorum genere non vtuntur, quam ad capitis defensam quibusdam leuibus galeis, quæ vix medium obtegunt caput: loricæ autem loco vtuntur annullato ferreo indusio, sed frequentior est vsus thoracum quorundam ex tela crassa multoties duplicata, qui aduersus sagittas vsitatus, & tutus est, & brachiis laminas quasdam ferreas apponunt.

Defensiua.

Quod pertinet ad velites, innumerabiles sunt, sed minus apti; nam prouincia nulla in tota Europa magis abundat equis: at cum imbecilles sint, eo qui, vt cætera omnia animalia ob aeris temperiem, sub dio viuunt, herbaque sola nutriuntur, nihili fiunt; sed cum audaces sint, & generosi; præsertim, si ex Prouincia Vallia ortum ducant, ad explorandos atq; infestandos hostes putantur satis valere, & longe plus valerent, si nutrirentur melius.

Equitatus.

Quo ad cataphractos, cum insula equos non producat aptos, nisi forte aliquos in prouincia Vallia, aut ex equitiis Regiis, Regnum eorum copiam habere nequit. Cum tamen eorum necessitas in dies magis cognoscatur, & propterea quia Domini, & Barones, & Prælati tenentur certum eorum numerum alere ad Regni & Regis defensam, omnes, qui per hęc tempora possunt, curant, vt equitia nutriant. Equi igitur, qui illic conspiciuntur, importati sunt ex Flandria, cum

Serenis-

Serinissima Regina iusserit, vt omnes suæ satisfaciant obligationi, ne ob defectum equorum boni publici cura in desuetudinem procederet.

Ex his igitur equis, additis etiam pensionariis, & aulicis, omnibusque, quotquot ad militiam equestrem obligati sunt, opinantur plerique, si lustratio generalis fieret, posse componi exercitum duorum circiter millium equorum excellentis bonitatis, qui aduersus quemlibet hostilem impetum tuto obiicerentur.

Et hæ sunt Anglicæ militiæ vires, aptæ quidem, modo in Regno adsit concordia, ad externos hostes repellendos: quibus viribus addi quoque possent auxiliares copiæ ex Hybernia, hominum syluestrium, qui Coronæ parent. Hi siquidem vnius diei, & aliunde breuiori nauigatione, absq; vllo impedimento in insulam traiiciunt, vt quondam traiecisse dicuntur non sine regni plurimo fructu, atque adiumento.

Hyberni syluestres.

Cum hactenus opes & multitudinem terrestrium ac maritimorum militum explicauerim, non esset incongruum, vt, quo ordine, quove sumptu in bello detinentur, enarrarem: vt illius Regni mos, diuersus ab eo, quem terra marique seruat Serenitas Vestra, dispiciatur: verum quia hæc res nimium temporis absumeret, & particulatim referenda esset, in aliam occasionem reiiciam, vt Regni situm describam, & quo pacto natura munitum habeatur: nam in insula collocatum est Regnum, & eiusmodi mari circumdatur, quod à cæteris maxime differt, cum in Oriente, & nusquam mare fluxum atque refluxum tam ingentem habeat, quod sub incremento ac decremento altitudinem, ac profunditatem duodecim, vsq; ad quindecim passuum expleat. Quamobrem cum totum Regnum quædam arx esse videatur, Reges illi peculiares arces, quasi superuacaneas non minus aduersus domesticos, quam externos, neglexerunt: nam aduersus domesticos, qui potior viribus est, & in campo victor consistit, is Regni dominus est, semperque erit, hostemque, qui se in arce aliqua condiderit, acriter obsidebit, & fame absque vllo remedio consumet. Aduersus externos vero tutum est regnum, quia, cum insulare sit, classibus eo migrandum est: itaque Reges curauere, vt hostes portubus carerent, neque ad eos appellere absque summis difficultatibus, ac periculis liceret: idcirco quoties aduenturus hostis creditur, circum littora manent excubitores in locis eminentioribus, vt more in Orientalibus, partibus assueto diu fumis, noctu ignibus indicent nauium aduentum, quo indicio insulares statim accurrant quemadmodum sub pœna vitæ omnes patresfamilias, cum statuto nautarum armatorum numero, & commeatu pro quatriduo saltem tenentur accurrere ad ea loca defendenda, vbi maius est inuasionis periculum. Hoc igitur pacto

Situs Insulæ, & natura maris.

Arces nullæ sed littora custodiuntur.

littora

littora defenduntur ab externi hostis impetu:nunquam enim defensores tam pauci esse possunt, vt, cum recentia subsidia adfutura sint, neq; arma,& tormenta desint, classem quamcunq; arcere nequeant, præsertim cum hostes maris vicissitudines extimescere debeant: neque facile sit reperire Cæsares, aut alios Duces, qui putent, in nudis littoribus naues exponendas ventorum arbitrio,qui creberrime mutantur, & periculosissimas cient tempestates. Igitur Regnum hoc mari nunquam ex tempore offendi potest; Terra vero nulla pars est, nisi quæ septentrionalis,nempe Scotia:à qua parte præsidiarii milites detinendi sunt,alioquin Scoti excursiones facere possent, non solum prædæ spe adducti, cum in syluis habitent, & paupertimam vitam degant, sed etiam incitati odio,quo natura Anglos prosequuntur, aucto ex continuis bellis, præter querimonias veteres,& de finibus controuersias. Hic Regni limes præsidio mille quingentorum militum, qui in quatuor loca distribuitur, defenditur:altera militum pars insidet Baruichii, quod oppidum ad Orientem situm est in faucibus fluuii Medi,frequens mercimoniis,piscium præsertim Salmonum,vsurpatum olim bello,neque vnquam redditum Scotis. Aliud propugnaculum,à parte Occasus Carledum dicitur:reliqua militia in duobus aliis locis detinetur: quanquã vrbs duramentis celeberrima inter Anglos præcipuum aduersus Scotos propugnaculum habetur, & quia frequentissima est, militibus stipendia exsoluit. De studiis Scotorum erga Reginam erit suus dicendi locus, cum de cæteris Principibus fiet mentio.

Cæsaris temeritas.

Scotiæ limites.

Reditus & vectigalia.

Ex his igitur arcibus, atque præsidiis Regnum tutum est: verum hæc frustranea esse possunt,si commeatus & pecunia desint,sine quibus Regna ab hostium inuasionibus,& à subditorum defectionibus, quæ in eo Regno haud raræ sunt, ægre se tueri possunt: ideo de his etiam breuiter dicam aliquid: dupliciter igitur res pecuniaria consideratur,vel cum iam accumulata est, vel cum indies exigitur,& paulatim coaceruatur.

Quo ad ordinarios reditus,vt audiui,colliguntur quinque aut sex modis regno illi peculiaribus,& nemini Regum, Principumque cognitis, & vsitatis. Ideo quasdam declarabo. Inter hos præcipua est tutela pupillorum: quæ est huius regni, & Scotiæ specialis prærogatiua,cum à cæteris Principibus vel Christianis, vel infidelibus nullo in vsu habeatur: equidem grauamen est maximum:nam omnes siue mares, siue fœminæ parenti suo superstites minores vno & viginti annis sub tutela Regis viuunt, qui Rex omnia illorum bona,quæ Coronam recognoscunt quantumcunque exili tributo (sunt autem infinita) simulque alia, quæ libera sunt, occupat,fruiturq; iis,ac distrahit, largitur, vel sibi, prout libet,retinere potest,quoadusque pupilli vnum & vigesimum attigerint annum. Hi reditus maximi essent, nisi Regis consuetudo esset illa bona passim aliis concedere: quorum

Rex pupillorum & matrimonoirũ dominus.

plurima

plurima huic obligationi ſubiacent, vt Regi aliquid pendant. Quod niſi me tempus deficeret, oſtenderem incommoda, quæ ex huiuſmodi tutelis emanant, cum quia bona pupillorum negliguntur, tum quia ipſi quoq; pupilli male tractantur, cum vtplurimum tutores mercenarii ſint, qui tutelas lucri cauſa emunt, ſuamque tantum vtilitatem reſpiciunt, affinitateſque quaſi vi contrahunt, filios ſuos filiaſve, aut nepotes, aut proximos cum pupillis matrimonio fraude coniungentes; neque obſtat, quod à parte tutorum nulla ſit ad pupillos proportio vel in diuitiis, vel in nobilitate: vnde coniunctis nobilibus atque ignobilibus, preterquam ſtirpes degenerant, grauiſſima proficiſcuntur odia, ac diuortia frequentiſſima.

Simul cum tutelis etiam matrimonia intelliguntur non modo pupillorum, ſed omnium eorum, qui bona poſſident aliquo modo obligata Coronæ, etſi maiores ſint: hoc autem priuilegiũ regni huius, & Scotiæ ſpeciale eſt: neque quiſquam eiuſmodi bonorum poſſeſſor poteſt matrimonium contrahere, atq; concludere, niſi prius Regis beneplacitum impetrauerit, vtpote qui matrimoniorum dominus, hoc eſt, dotis tradendæ eſt: ſed in hac quoque re liberalitatem ſolet exercere. Ex huiuſmodi reditu antea decem, aut duodecim millia librarum ſterlinorum colligebantur, aut in præſens propter occupata eccleſiaſtica bona laicis bonis aggregata, ex quibus priuati reditus adaucti ſunt, intellexi, præter largitiones, quas Regina facit, inde paulo minus, quã librarum 30000. deduci.

Præterea aliud redituum genus eſt, quod, cum pupilli, ex minori ætate egreſſi, hæreditatem adeunt, Coronæ ſoluunt, quod vnius anni fructus exhaurit: aliud quoque, quod Reluffum vocant, quod in recognoſcendis feudis conſiſtit: feudorum autem tanta eſt multitudo, vt qui tantummodo militares vocantur, ii numero ſint vltra ſexaginta millia: & recognoſcuntur maiori minorive Regis vtilitate, vt feudorum dignitas requirit: hi autẽ reditus tanquam extraordinarii computantur, ſi comparentur ordinariis, qui ex patrimonio Coronæ accipiuntur, & antiqui reditus nuncupantur, qui explent ſexaginta millia librarum: Cui patrimonio nunc additus eſt Ducatus Lincaſtriæ, ex quo triginta millia librarum colliguntur, cumque onera quædam amota fuerint, ſumma hæc plurimum augebitur. Verum ante omnia regius eſt prouentus dignus conſideratione ex portoriis rerum omnium, quæ exportantur, & importantur tam ab Anglis, quam à peregrinis: ſed non ſine aliqua differentia, nam in aliquibus quadruplo magis aggrauantur peregrini, quam Britanni: in quibuſdam aliis omnis exceditur proportio. Hic vero prouentus magnus eſſet, quia plurima exportantur, & importantur, ſi pecu-

Feudorum multitudo.

Publicanorum fraus.

liates publicani iuxta cæterorum Principum morem administrarent, sed cum Principis nomine exigatur, maior pars consumitur in largitionibus, & furtis: nam ex ducentis & amplius millibus librarum, qui putantur inde prouenire, vix quarta pars Coronæ superest; cætera ministrorum, & exactorum sumptibus absumuntur.

Hi fuerunt antiquitus, & in præsens habentur Coronæ reditus: præter quos computandum est emolumentum, quod ex ferri, plumbi, & stanni præcipue fodinis extrahitur, cum vix vlla insulæ pars hoc naturæ munere careat, potissimum vero Prouincia Cornoualliæ mineris abundat. Sunt quoque reditus Episcopatuum, & Abbatiarum vacantium: & quo tempore Abbatiæ suo iure fruebantur (erant autem innumeræ) plurimus erat prouentus, earumque distributio, quemadmodum & Episcopatuum, ad Reges pertinet, qui dum plus minusve differunt eas conferre, ita ipsarum fructus sibi acquirunt. Habent etiam ex regno 20000. librarum. Adscribunt sibi rebellium bona, præter pœnas pecuniarias, quas ex multis exigit tribunalibus, cum scilicet delicta aut Nobilium, aut Ecclesiasticorum, aut publicorum officialium, aut quorumcunq; hominum indies puniuntur. Omnes huiusmodi reditus tam ordinarii quam extraordinarii credebantur tẽpore schismatis quotannis ascendere ad summam librarum centum quinquaginta millium, quæ sunt sexies centena millia aureorum ducatorum. Hi simul cum bonis Ecclesiasticis, quæ Rex Henricus ingenti omnium scandalo occupauit, cũ ab Ecclesia sese alienauit, duplo auctiores facti sunt, quamuis data opera summam adhibuerit in ea re negligentiã, nempe permittens, vt vnusquisq; ex iis occupationibus fieret opulentior. Cum hoc igitur incremẽto credebatur Coronæ reditum annuum esse trecentarũ decem milliũ librarum, hoc est, per ea tempora millionẽ vnum, & 20000. aureorum. Nemo ambigit, cum regnum occasione dispendiorum careat, videlicet in detinendis ad sui tutelam classibus, peditatu, equitatu, quia ex seipso securum est, quin possit regiis necessitatibus non modo cuncta suppetere, sed etiam ea satis superque subministrare, quæ Regum libido postulat: nam exceptis, quæ diximus, Scotiæ præsidiis, quæ remoto belli periculo pro dimidio stipendio à ciuibus custodiuntur, itemq; excepta trecentorum sagittariorum cohorte, & quinquaginta Nobilium, qui stipendia merent vtriq; quotannis libras viginti quinque, item exceptis portuum, & nauium illarum præsidiariarum, quas diminutas esse diximus, reparatione, tormentorum, armorum, omniumq; munitionũ renouatione, palatiorũ, domuumq; regiarum instauratione, quarum numerus toto regno magnus est, præter salaria oratorum, iudicum, aliorumque publicorum

Summa redituum.

Sumptus.

ministrorum, quæ omnes expensæ proculdubio ordinariæ sunt, conseruandoque regno necessariæ: detractis his sumptibus, qui non nimii sunt, reliqua pecunia tota ingẽti superfluitate, ac prodigentia consumitur in aula, mensis scilicet, stabulis, armamentariis, capellis, penuariis, aliisque muneribus ad Reginæ seruitia destinatis, maximo, ac valde superfluo officiariorum numero, quos Clerchi vocant: siquidem nulla toto orbe gens est, quæ Britannos exsuperet in splendore domestico, famulitii multitudine, officiorum, ac graduum distinctione. Adeo vt, ne id reticeã, vnde cætera coniici possunt, sola ciborum, atque potionum expensa sexaginta librarum sterlinorum millia absumat singulis annis, hoc est, ducentos quinquaginta mille aureos: res quidem admirabilis, cuicunq; contingit aspicere cupediarum, quæ singulis diebus parantur, multitudinem: & nihilominus vix quarta pars sumptuum fit, qui regnantibus Henrico, & Odoardo huius Reginæ præcessoribus fiebant, cum ipsa multos abusus, multasq; superfluitates sustulerit, non solum moderando, sed penitus tollendo mensas plerasque.

Luxus Britannorum.

Ex his igitur colliguntur, & in hæc insumuntur regii reditus: Pro extraordinariis autem occasionibus, vt belli, æris alieni, & similium, supersunt extraordinarii modi prouidendæ pecuniæ: qui profecto modi plurimi essent, ac Principi perutiles, si modo vellet partem aliquam illorum grauaminum, quæ in aliis regnis vsurpantur, factaque sunt ordinaria, introducere: verum hac parte reuera mirabilis est, & perrara illius regni libertas, quo nullum regnum minus oneratum est. Igitur Regnum illud extraordinarios reditus nullos habet, quam sola subsidia, quæ Parlamentorum interuentu in publicis necessitatibus decernuntur: ad quæ subsidia indifferenter contribuunt Britanni, ac peregrini: sed tamen plurimis dilationibus penduntur ad portionem bonorum, quæ quisque possidet, quę bona minus rigide æstimantur, & exactionum tempora diuiduntur, ac plus minusve differuntur, prout vrget necessitudo.

Regni pauca sunt grauamina.

Cum satis de viribus, ac munimentis regni dixerim, reliquum foret, vt de Politia nonnihil referrem, vt quam sit à cæteris diuersum appareat: sed breuitatis causa sufficiet, vt significem, iustitiã ibi nõ, vt in cæteris regnis, & Christianis prouinciis administrari: nõ enim ciuilibus & imperialibus legibus gubernatur, sed municipalibus, vt hæc Respub: quæ cum à Gulielmo Normando Bastardo, qui Conquestor, quod perinde est ac tyrannus, vtpote qui vi totum regnum occupauit, institutæ fuerint: admirandum nõ est, quod solam Principis vtilitatem respiciant, subditorum vero bonum desertũ esse videatur, plenæq; sint tricarum, ambiguitatum, sibiq; contrariæ: fuerunt siquidem excogitatæ, ac sancitæ à

Politia regni.

Conquestor quid in Anglia.

Normanicum ius quale.

Normandis, quibus nulla gens magis litigiosa, atque in controuersiis machinandis, & proferendis fallacior reperiri potest. Hæ leges in illis iudiciis inuiolabiliter, ac rigide obseruantur, & in Gymnasiis Londini publice idiomate Normanno præleguntur, quo idiomate paucis ante annis litigia agitabantur, & omnes iudiciarii actus, & publicæ scripturæ conscribebantur; quodque nouum videbitur, confertur gradus Doctoris in ea facultate, vt in Italiæ, aliisque ciuitatibus conferri solet gradus in Iure Ciuili & Canonico. Quod si temporis angustia concederet, possem diuersitates quasdam, & vere notabiles abusus, qui in forma iudiciorum frequentantur, referre, præsertim in iis iudiciis, quæ Inquestæ dicuntur, in quibus tam ciuilibus, quam criminalibus magna subsequuntur incommoda. Hoc iudicium constat ex duodecim viris, qui à iudice congregantur, vt ab iis sententiam suam exquirat, super re, de qua controuertitur: & omnes conueniant, necesse est, alias nequit iudex ad sententiam procedere. Sed ne tædium afferam, hoc totum argumentum postpono, addens tantum, in toto regno, atque in omnibus consultationibus regiam solam voluntatem attendi, cum Reges absoluti Domini sint, atque Monarchæ. Quamobrem ne soli esse videantur in regimine, aut propter inertiam, & maiorem commoditatem, vel ob superbiam, ac pompam, instar Turcici imperii, induxere Consilium præcipuorum officialium, ac ministrorum, qui instar Bassarum congregantur, & Principem vbique sequentes, habent ad hunc effectum & mensam, & proprium in aula diuersorium, ac famulitia splendida, magnaque dignitate regios labores minuunt, siquidem ad eos confugiunt plerique subditi, ac ministri publici, & Principum quoque Oratores. Adeo vt ii Principis aures, & persona dici possint, cum per totum Regnum potentiam exerceant, & imperium in ministros, quos magna autoritate tractant, illique vicissim obedientiam præstant, denique vt Rex, ita ipsi, quæcunque libet, iubere, ac decernere queunt. In huiusmodi Consilium, quod regium dicitur, vtplurimum admittuntur tria vel quatuor præcipua Regni officia, hoc est, Cancellarius, Thesaurarius, & quem vocant Brouizellum (custos priuati sigilli) & Amiralium, præter præstantiores Aulæ, domusque Regię officiales, veluti Stuardum, qui simillimus est Magno Magistro in Gallia, & in Aula Cæsarea Maior Domus maior; omnes vtplurimum Dominos, nobilesque & eximios viros. Quo loco non erit abs re, vt V. Serenitas non ignoret, qui ii sint, qui hodie Consilium hoc Regium explent sub Elisabeth præsente Regina.

Consilium regium.

Archiepiscopus Cantuariensis Metropolita.
Magnus Cancellarius. Christophorus Hatton eques.

Magnus Thesaurarius. Baro Bourgley.
Magnus Magister. Comes Leycestre.
Magnus Amiralius. Baro Carolus Harrade.
Marschallus. Comes Cerosbery.
Comes Darby.
Baro Husduni Gubernator Baruichii in finibus Scotiæ.
Baro Cobham Gubernator quinque portuum.
Baro Bucherst.
Dominus Franciscus Knollis Thesaurarius Reginæ.
Dom. Iacobus Crostels eques.
Dom. Thomas Honigge eques, Vicecamerarius Reginæ.
Dom. Gualterius Mylmey eques.
Dom. Franciscus Pauletus Gubernator insulæ Garseq.
Secretarii vero status sunt hi, videlicet
Dom. Franciscus VValsingbam eques.
Dom. Gulielmus Dauison.
Dom. Thomas VVolley.

Inter hos, vt assolet fieri inter principum Consiliarios vigent factiones, & priuatæ simultates, de quibus nonnihil attingam breuiter.

Magnus Thesaurarius, vir grauis, & doctissimus antiquam fouet, amplectiturq; nobilitatem, aliosque nobiles Catholicos: antiquos nobiles, quia per filium suum cum illis affinitatem contraxit: alios Catholicos, quia dominationis id interesse putat, & hinc gloriam hoc tempore aucupari sperat. Fruitur Reginæ fauore intimo, interq; cæteros eius factionem sequuntur, Episcopus Cantuariensis, Barones Cobham, & Bucherst.

Factiones ministrorũ.

Comes autem Leycestre genio penitus contrario antiquos nobiles deprimit, fouetque detestabilem Caluini opinionem, quodq; magis interest, alias plurimas sectas promouet, quæ ibi vigent, vt amoris familiam, Puritanos, qui tanto numero aucti sunt, vt res incredibilis videatur, qui ab illo tantum sustinentur, vt aliquando eorum opera vtatur, quemadmodum censent plerique. Hi antiquis & præsentibus regni legibus, maximeque Catholicis aduersantur, augentur autem propter gratiam, quam apud Comitem hunc habent. Ipsi quoque in Consilio adhæret Secretarius VValsingham vir Reip. scientissimus, Paulettus, Knollis, Mylmey, aliique nonnulli Puritanæ Sectæ addictissimi. Cæteri magis ornamento sunt, quam seriis rebus tractandis, cum aduersus illos ne hiscere quidem audeant.

Ab his igitur regnum omnino gubernatur. Verum quoniam aliquando materiæ quædam publicæ accidunt, quæ ad bonum, siue etiam detrimentum regni ac subditorum spectāt, verbi gratia, legem nouam constituere, alias examinare, vel reprobare,

pecuniam ad bellum aliquod iam statutum imperare, vel similia ad Remp. pertinentia prouidere, tunc & in similibus casibus consueuerunt Reges modestiæ gratia antiquam consuetudinem seruare, vt scilicet Parlamenta conuocent; in quibus Regni status & ordines tres congregantur, hoc est, clerus, nobiles, & populares, vt ab hisce examinato negotio, quo de agitur, à Regibus deinde eorum decreta confirmentur, aut reprobentur. Et quanquam antiquitus hæc Parlamenta auctoritate ac libertate potiebantur, vt Reges potius politica, & ciuilia capita fuerint, quam Domini, & Monarchæ; tamen ab Eduardo Tertio ad hæc vsque tempora Regum auctoritas adeo munita est, vt hodie Parlamenta regiarum magis cupiditatum laruæ quædam sint, quibus in rerum dubiarum consultationibus laborem, & incommoda, in periculosis autem rebus damnum subterfugiunt, quam vt per ea potestatem suam moderari velint: nam in iis quicquid consulitur, aut decernitur, nihil validum est, nisi regia accedat cōfirmatio: Quin etiam non modo quicquam decernere, aut quemcunque actum facere nequeunt, sed ne congregari quidem possunt, nisi nutu regio, solentq; Reges ad ea quoslibet admittere, atq; ab iisdem remouere, nempe ita formidabiles cunctis facti sunt, vt nemo in Parlamentis, aut extra ipsa, audeat sese ne minimo quidem verbo regiæ voluntati opponere, nisi tamen sibi damnum, ac ruinam velit accersere. Adeo vt quemadmodum serui & subditi sunt ii, qui Parlamentis intersunt, ita actiones & consilia inde prodeuntia seruilia esse, necesse sit.

Parlamentorum qualis auctoritas.

Seruitus Consiliariorum.

Possem hic formam antiquarum vestium equidem pulcherrimam describere, quibus Reges & Barones tantummodo vtuntur, aulas delineare, quas Consiliorum causa frequentant, alteram siquidem pro nobilibus, ac Prælatis domum altam vocant, alteram pro Burgensibus, etsi re ipsa maiori ex parte equites sunt, eximiæque conditionis & ingenii viri, quam domum humilem vocant; possem quoque afferre in medium morem consultandi, & suffragia ferendi, in quo Romanorum priscam consuetudinem retinent, denique formam verborum, quæ in Parlamentis Regina iubet adhiberi in approbandis, aut reprobandis rebus, quæ proponuntur, prout in dictis domibus ante decretæ fuerant.

Partes quoque meæ essent, vt, postquam regni politiam declaraui, morem seruitiorum Reginæ, eiusdemq; Aulæ tam in publicis, quam in priuatis vsibus referrem, cum potissimum à seruitiis, moribusque omnium Principum differant, itidemque referrem speciale priuilegium, quo Reges illi simul cum Rege Galliæ, & Rege Romanorum vtuntur in se ipsis consecrandis, atque vngendis, cum coronantur; simul explicarem causas titulorum,

[V]nctio Regum.

cur vocentur Galliæ, Hiberniæ, & postea & Angliæ Reges: denique vt loquere de equitibus Garteriæ, qui ordo regni illius peculiaris est, vt S. Michaelis ordo Franciæ est, & S. Andreæ, qui alias dicitur Aurei velleris, Burgundicæ Domus. Verum quia hæc, etsi speciosa, nimium curiosa, ac forsitan non incognita sunt, ideo tædii amouendi causa posthabebo omnia, & ad vltimam partem deueniam, qua fœdera & amicitias Reginæ cum cæteris Principibus enarrabo.

Primum considerabo Scotiæ regem tanquam viciniorem: qui etsi cum Regina Angliæ implacabilem exerceat inimicitiam, ex matris suæ nece profectam, quæ quidem nec cunctis Principibus displicuit; tamen necesse est, vt Princeps ille adhuc iuuenis, etsi eximiæ expectationis, suorum subditorum studiis sese accommodet; qui præterquam quod cum Anglis propter ipsorum religionem optime conueniunt, primates illius regni stipendiarii sunt Reginæ, apud quam Scotiæ Rex Oratorem habet.

Cum Daniæ Rege colit Regina optimam amicitiam, super qua articulos nuper quosdam ad mutuas opportunitates conclusere.

Cum Protestantibus Principibus Regina amicitiam, imo auctoritatem retinet: quam muneribus crebrisque legationibus excolit, & inter illos Dux Casimirus ipsius est stipendiarius.

Apud Moschum occasione mercium habet procuratorem suum, itidemque eadem de causa, & forte quia Reip. interest apud Turcam.

Cum Rege Galliæ optimam semper voluntatem professa est, & ambo in mutuo fœdere magnam spem collocauerant; & Regina per Regem Galliæ commercium cum Hispanis continuat, aliaque tractat negotia.

Cum Rege Nauarriæ, cæterisque Franciæ Protestantibus egregie consentit.

Quod attinet ad bellum cum Rege Hispaniæ in Belgio, præterquam quod in ea Prouincia arces aliquot possidet, in Hollandia & Selandia tria sustentat munitissima loca, & eiusmodi, vt nunquam eæ Prouinciæ Catholico Regi sese dedere possint absque Reginæ consensu.

Apud se moratur honestæ pensionis largitione Don Antonius Portugalliæ, cuius ope Lusitanorum studia sibi conciliat.

De successore discursus

Dicam modo breuibus de successoribus ad eam Coronam. Ad quam primo consideratur Scotiæ Rex, vt qui natus est ex filio natu maiore Henrici VII. quæ Scotiæ Regi nupta fuerat: verum duo illi obiiciuntur, primum, quod in regno natus non sit, & consequẽter excludatur iuxta leges à successione: alterum, quod eius mater nuper in Parlamẽto incapax declarata fuerit ad successionẽ

& consequenter ipse quoque. Verum ille prudenter sese gerit, & bona opinio ac fama, quæ de ipsius virtute cunctis innotuit, eius causam egregie promouebit.

Post ipsum recensetur adolescentula quædam duodecim annorum, spei eximiæ, & nata est ex eadem filia Henrici Septimi, sed in secundo matrimonio, & Arabella vocatur. Ambo igitur ex eadem matre prouenrunt. sed eo differunt, quod Scotiæ Rex extra regnum in primo matrimonio natus est, illa in regno, sed in secundo matrimonio.

Sequitur Domus Suffolk, in qua altera eiusdem Henrici Septimi filia nupta est; ex quo matrimonio duæ filiæ ortæ sunt, quarum prima Marchioni Dorcestri nupsit, cuius familiæ causa duæ filiæ Comitis Harifordii regnum ambiunt. Alia nuptui concessa fuit Comiti de Cambrige, ex quo Domus Comitis Arby deriuatur, nec non petitio, quam ad Coronam instituerunt eius filii, qui tres sunt. Obiicitur autem his, quod natales eorum dubii sunt: quo casu Domus Lincastra, & Iorik proximiores habentur: ex hac modo viget Comes de Huntingnon: ex alia vero Portugallenses omnes, vt Rex Hispaniæ, & filii Ducis Parmensis cum aliis plurimis. Verum communis est opinio, si casus hic contigerit, Comitem de Huntingnon Coronam occupaturum, quod is cum regni primoribus plurimas contraxerit affinitates, tum etiam propter eius virtutem, Principumque amicitias. Et de Britannia Insula tot dicta sufficiant.

DE INTERREGNO POLONIÆ,

DISCVRSVS VIGESIMVS QVARTVS.

REGVM vitam & mortem, cum in manu Dei vtraque sit, & à Diuina prouidentia, quæ nunquam errare potest, proficiscatur, quin semper opportune accidat, dubitandum non est. Humanus tamen intellectus, quin ex rerum effectibus eliciat argumenta, ac ratiocinetur, fieri nequaquam potest.

Equidem mors Stephani Battorii, qui vltimus Poloniæ fuit Rex, illi regno plurimum detrimenti attulit, ideo quia Prin-

ceps ille virtutibus excellebat, Christi religionem mirifice iuuabat, externa pericula amouebat, intestinis bellis occurrebat.

Moschus iampridem Ducatum Pollocii Polonis in finibus Moschouiæ constitutum, & Liuoniam, ac Seueriæ Ducatum, item Smolenskum Lithuaniæ membra eripuerat: quas prouincias Rex Stephanus magno studio vindicare conatus est, recepitque Ducatum Seueriæ, ac Smolenskum, dumque pro cæteris vrgebat, pax anno 1582. conclusa est per P. Posseuinum ad nouennium, quæ deinde ad quadriennium à Rege Stephano limitata est; quod equidem belli prosequendi erat argumentum. Huius autem morte Moschus non tantum designatum bellum amplius non extimescit, verum etiam nisi in locum defuncti Rex alter substituatur paris virtutis, Ducatus illos, qui ad Lithuaniam, Coronæ Polonicæ iam coniunctam, spectant, denuo recuperaturus est: adiutus præsertim à schismaticis, qui Podoliam, & Russiam incolunt, & Polonicum dominatum à ceruicibus suis cupiunt depellere. Sola Stephani Regis virtus Tartaros, perpetuis excursionibus Russiam, traiecto Boristhene, infestare, & Leopolim vsque depopulari cuncta solitos, refrenauit; & aliquando inuadere ausos profligauit. Turcarum Imperator anno 1584. ab eodem Stephano petierat, vt iuxta veterem consuetudinem certum militum numerum sibi concederet profecturo ad bellum Persicum, quod Rex negauit, inquiens, Albam aquilam Polonicam nuper deplumatam, atque inertem iam pennas suas recepisse, iamque iuuenescere; & vngues, rostrumque exacuisse, adeo vt seditionemque suam egregie defensura sit. Turcæ consuetas in Poloniam incursiones valde remisere, postquam anno 1584. Poloni multa castella diripuerunt, & præsidiarii milites, Cosasci nuncupati, Seiguam Turcarum arcem deprædati sunt: quo facto hostes parum commoti, quædam tantum capita factionis illius petiuere, & Polledastrum quendam Polonum, qui equorum coemendorum gratia Constantinopoli degebat, interfici iussere: qua in re modestius egere dubio procul propter eximiam Stephani Regis apud ipsos existimationem. Rex Suециæ Ducatum Lithuaniæ, ac Liuoniæ, nec non dotem Elisabethæ Reginæ vxoris suæ, cum ingenti pecuniæ summa, quam Regi Sigismundo Augusto commodatam fuisse constat, prætendit, neque tamen regnante Stephano quidquam attentauit. Idcirco caueat sibi Polonorum Respublica à tot Principum diuersorum, ac sibi finitimorum iuribus, ac prætensionibus, nunc præsertim, cum destituta est Rege, cuius fortitudo, atque charitas conditionem mortalium cæterorum excedebat.

Vnus hom[o] sæpe plus quam tot[a] valet Resp[ublica].

Dictum Stephani.

Regni dissensiones multæ sunt. Prima religionis causa non

Dissensio ex

religione quanta ma la pariat.

mediocris habenda est, & mala plurima parere solet. Primo etenim discordes fiunt sécularis, atque Ecclesiasticus ordo, vnde aliæ proficiscuntur calamitates, cuiusmodi est diminutio authoritatis Episcoporum, & Metropolitarum, Ecclesiarum profanatio, sacrorum bonorum vsurpatio; sacerdotibus alimenta denegantur, decimarum exactio impeditur, sacrorum hominum persecutio admittitur, iniuriæ denique aduersus proximum, & seipsum, imo & Deum commissæ non castigantur. Alterum incommodum ex turbata religione est, quia sectarum diuersitas inter populos rixas, & inimicitias disseminat, quæ non modo in prouincias, in ciuitates, in domos penetrant: sed etiam patrem, & filium, virum & vxorem inter se inimicant, absque vllo honestatis, & politiæ, nedum pietatis, & Christianæ charitatis respectu. Tertium est, quia sectæ huiusmodi libertatem conscientiæ adstruunt, quæ profecto libertas legibus diuinis, naturæ humanæ, iuribusque ipsius regni obsistit, cum enim libidine sua ducantur, nullamque legem aut consuetudinem obseruent, regia quoque edicta floccifaciunt.

Dissensio ex studiis partium.

Altera discordia est ex animorum propensionibus, quibus Poloni in diuersas partes distrahuntur: nam cum Corona illa electitia sit, plerique Principum ad eam adspirantes, illorum animos sibi deuincire curant; quod pluribus efficiunt modis, sed præsertim occasione peregrinantium: nam cum iuuentus Polonica mirum in modum peregrinationibus delectetur, ad diuersorum Principum imperia aduehuntur, vbi summam experti humanitatem, mox in patriam reduces coguntur, ob beneficiorum memoriam Principis benemeriti partes fouere: quod studium, gratique animi significationẽ nullo aptius tempore, quam in interregno, exhibere queunt, cũ scilicet singulorũ vires, & authoritas adæquatur: vnde fit, vt animorum fiat discretio, quæ viuente Rege Rempublicam nequit offendere, propterea quod natio hæc Principi suo fidelissima putatur: sed nihilominus hæc animorum dissidia, & exterorum amicitiæ inter eos aliquam forte simultatem parit.

Dissensio procerum & nobiliũ.

Tertia in regno dissensio est ordinum Senatorii, & Equestris: ad quam rem melius percipiendam ignorandum non est: etsi Nobilium singulorum ea est mens atque cura, vt libertas communis sit, omnibusque æqualis, tamen politiæ necessitatem introduxisse, vt ii, qui in regiminis administratione constituti sunt, maiori floreant authoritate; ac nominis existimatione; ideoque horum superior dignitas duobus gradibus insignitur, videlicet Palatinatu, & Castellanatu: alter prouinciis præest, alter ciuitatibus. Quoniam vero Reges, qui anteactis temporibus illud sceptrum tenuere, hos dignitate eminentiores paullatim ad

publicas

publicas consultationes conuocarunt, & si iis inconsultis iubere, ac disponere, præmia distribuere, ac punire pro arbitratu suo poterant: paruo temporis progressu inualuit mos, & consuetudo, vt viri dignitibus hisce conspicui vnum corpus constituant, quod Senatorius ordo nuncupatur: reliqua nobilitas magnum quoddam est chaos ob regni amplitudinem. Quoties autem constitutiones ac decreta aliqua publice statuenda sunt, tenentur Palatini suos prouinciales nobiles congregare in ciuitatem aliquam, vbi tractandis rebus propositis suam singuli authoritatem, arbitriumque & consensum, aut dissensum rei decernendæ adhibeant: & iuxta maiorem nobilitatis partem stabilito decreto, eliguntur procuratores terrestres, Nuncii nuncupati: qui simul cum aliis ab aliis prouinciis pariter deputati ad locum, vbi Regis arbitro comitia generalia celebrantur, conueniunt, & conuentus ille Equester ordo dicitur, primo ordini inferior dignitate, sed autoritate æqualis: quocirca fere semper Senatorii ordinis opinionibus atq; approbationibus contradicere, atq; resistere consueuit. Causa discordiæ inde proficiscitur, quoniam Senatores id vnum respiciunt, vt regiæ voluntati obsecundent, nam à Rege honores & opes consequuntur: at Equestris ordo bonum publicum respicit, sibi persuadentes, nisi obsistant Senatoribus, libertatem suam perditum iri, & inualituram tyrannidem, hincque ordini Senatorio, quoad possunt, aduersantur.

Nobilium familiarum dissensio.

Quartum dissidium est familiarum nobilissimarum, ac minus nobilium, inter quas familias parum conuenit: proinde si ad aliquem ex se ipsis eligendum veniretur, magnæ in interregno turbæ cieri, atque errores committi possent.

Prouinciarum dissensio.

Postrema discordia est prouinciarum, veluti Lithuaniæ, Russiæ, & Liuoniæ, nobilibus illis ægre ferentibus, cum ipsi potentiores esse sibi videantur, regi à Polonis. Rex autem Stephanus omnes hasce discordias egregie callens, curabat, vt eas omnes consopiret. Nam ad primum Religionis incommodum amouendum, omnes hæreticos ex regiis ciuitatibus exigebat, aulam suam abominabili hac peste purgabat, ædificabat Ecclesias, Collegia erigebat, piis locis reditus assignabat, benemeritos homines ad gradus Ecclesiaços prouehebat, decimarum exactionem concedebat, denique in generalibus Comitiis punctum Religionis ante omnia determinari curabat: futuris quoque electionibus formam præscribere conatus est, quo Nobilium diuersæ inclinationes irritæ fierent, multisque ideo incommodis obuiam iretur, quæ ex hisce discordiis, atque ad exteros propensionibus emanare possent; quemadmodum paullo antea acciderat, vt accersito in regnum Maximiliano Imper. & ex altera parte ipso Battoreo parum abfuerit, quin ad euentum prælium descenderetur: Senatorum discordias sedare, atque componere summa ope nitebatur, etsi maleuoli in sinistram

Has omnes dissensiones Stephanus quomodo pacauerit.

pattem

partem id interpretantur: Nobilium dissidia tollebat, omnibus se eundem æqualiter præbens, in eos æqualiter dignitates conferens, publicos reditus distribuens, aduersus turbidos seuerus, pacis studiosos quoslibet protegens, atque defendens. Differentiæ vero, atq; dissidia prouinciarum pene extinctæ erant, præsertim cum Grodnam ciuitatem, in finibus Lithuaniæ, atque Poloniæ sitam perpetuam fere sibi Regiam prælegisset: proinde videbatur vtrique prouinciæ gratificari, & ad iustitiam administrandam, & ad auxilia ferenda æque commode se habebat, vtramque indifferenter fouebat. In monetis, quas post pacem initam cum Moscho excudi iusserat, asseruit, vtriq; Reipublicę ab se restitutam esse Liuoniam, & Polocium: quibus moribus vtrique parti mirum in modum satisfaciebat.

Cădidatus à Pontifice promotus cur gratior.

Quicunque Candidatorum à Pontifice promouebitur, is dubio procul omnibus anteponendus erit, ob eam potissimum causam, quia nemo timere debet, à summo Pontifice propositum iri virum regio culmine illo indignum, partim quia Sanctæ Sedis Apostolicæ opera, vtpote à Spiritu Sancto profecta, & citra humanos respectus suscepta digna existimantur patrocinio bonorum Christi fidelium, imo & ab inimicis S. Ecclesiæ nonnunquam adiuuantur, partim quia vel hinc argumentum desumeretur, eum virum esse reuera Catholicum: quandoquidem verisimile est, Rempub. illam ad hoc præcipue respecturam, vt Catholicus eligatur, non modo propter antiquam regni consuetudinem, cui hactenus derogatum non fuit, verum etiam quia ipsimet hæretici curaturi sunt, vt in talem Principem cadat electio, qui se Catholicum expresse profiteatur, quemadmodum in pręterito interregno clarissime determinatum est, antequam Stephanus Battoreus de Glormenir eligeretur: nam cum inter ipsos ambigeretur num conducibilius esset, hæreticum hominem eligere, & vererentur omnes, vt ope hæreticorum nomen nobilitatis extincturus esset; Palatinus Vilnensis, qui tunc hæreticus erat, & pertinax, qui ob grauem ætatem, rerumque publicarum experientiam cunctis venerandus videbatur, consuluit, longe magis Reip. expedire, vt Catholicus præferretur, inquiens, si secus fieret, cum primum hæreticus regnum adeptus fuisset, & iustitiam sinistre administrare, vel tyrannidem occupare vellet, neminem fore, qui ipsum à proposito dimouere posset: nihil enim ille vereretur ministros, quin eos etiam occideret, nedum aspernaretur: at si in Catholicum hominem consentiretur, præter conscientiam iurisiurandi, contra quod nihil efficeret, mansurum in officio ob censuras Ecclesiasticas à Pontifice, cui præterea obedientiam præstiturus, & tanquam superiori auditurus esset.

Hæretici quoque Catholicum Regem cur optent.

Pontificii candidati plurimum etiam adiuuabuntur à Senatoribus Ecclesiasticis, qui autoritate pollent, & quorum suffragia maioris æstimanda sunt, non modo quia viri doctrina præstantes sunt, &

virtutum ſuarum cauſa ad eos gradus peruenere, vnde ad cæteros perſuadendos plurimum valebunt; ſed etiam quia primi ſunt ſuffragatores, & quia Regis locum tenet Archiepiſcopus Gneſnenſis, cuius in interregno prærogatiua eſt, vt in ſolio regio reſideat, tanquam legatus natus, & primas, præſertim hodiernus Archiepiſcopus Karanoxki, vir innocentia clarus, & erga Pontificem Sixtum V. egregie animatus, quemadmodum promptitudine congratulationis, quam per legatum ſignificauit, ſtatim atque Pontificatum idem Sixtus adeptus eſt, teſtatum eſſe voluit.

Archiepiſcopus Gneſnenſis.

Præterea plerique Senatores & capita nobilitatis libenter omnem mundanum reſpectum, & amicitiam poſthabebunt, vt Sedis Apoſtolicæ parti adhæreant, cum quia eidem addicti ſunt, atque deuotiſſimi, tum etiam quia in re tanti momenti videbuntur cõſcientiam ſuam in tuto loco habere, fauentes Eccleſiæ candidatis, alioquin ſi electio infeliciter ſuccederet, merito ſibi ipſis, ſuæque pertinaciæ atque impietati omne damnum imputare debebunt: verum etiam ſuæ vtilitatis cauſa Eccleſiaſticos candidatos prouehent, quandoquidem eo caſu Miniſtri Apoſtolici tenebuntur eos Regi commendare, vt ad Senatorias dignitates euehantur, & publicos reditus, quorum collatio ad ſolum Regem ſpectat, obtineant. Apud Regem enim nemo efficacior videtur eſſe debere deprecator, quam Apoſtolicus miniſter vtpote qui facillimum habet ad Regem aditum, ac proinde quem mauult, aut dignum putat, minimo negotio iuuare poteſt. His igitur ita ſe habentibus, nunquam mihi venit in mentem dubitare, quin Summus Pontifex miniſtris ac procuratoribus ſuis mandaturus ſit, vt ad eam Coronam Principem commendent beneuolum ac fidum partibus ſuis, vitæ integerrimæ, religionis amantem, charitatis, iuſtitiæ & ſanctitatis laude eximium, cum vt ab illo omnes boni ſub illo cœlo degentes virtutum exemplum capiant, & in bonitate ſua perſeuerent, aſpicientes, pacem ipſorum, atque politiam Pontifici vehementer cordi eſſe, tum etiam quia is, qui fauore Pontificis prouectus fuerit, ad eius partes maxime inclinabit; qua de re negotia Sedis Apoſtolicæ ex voto eius miniſtrorum tractabuntur: alioquin ſi aliunde ſceptrum obuenerit, quotieſcunque in vſum cleri & Eccleſiæ agitandum aliquid fuerit, vel raro, vel ſumma cum difficultate regem inflectent, ad ea pro ratione temporum concedenda, quæ ſacerdotes, vel pias cauſas adiuuare poſſunt, præſertim quoniam grauiſſimæ ſunt ex ſe ipſis controuerſiæ, quę intercedunt, illic inter ordines Eccleſiaſticum, ac ſecularem: ſed præter hæc Summus Pontifex obuiam ibit, ne regnum illud ad Principem aliquem hæreticum perueniat, quod fieri non poſſe, nobis omnino polliceri non debemus, non obſtantibus regni conſtitutionibus, & numero Catholicorum maximo, cum in præteritis interregnis conſpexerimus, hæreticos validis præſidiis munitos nulla vi detineri potuiſſe, quin pernicioſiſſimũ

Pontif partes valida in regno Polon.

iuſiu-

iusiurandum offerrent Regi, quo obligaretur conscientiæ libertatem defendere, quemadmodum & iuratum est. Quæ res tantum hactenus detrimentum peperit, vt paulo deterius esse videretur, si Regem professione hæreticum coronarent. Quapropter, ne Rex eligatur, qui tam nefarium scelus admissurus sit, libertatem conscientiæ admittendo, Summus Pontifex operam omnem nauare deberet, vt regnum illud ab huiusmodi Principe gubernetur, qui religionem sartam tectam conseruet, & pristino suo candori restituat. Sed vt ad institutum reuertamur, principem ad hoc regnum Pontificis ope promouendum consideremus; multis enim cum dotibus insignitum esse oportere, minime dubium est, quæ scilicet regno, ac nobilibus, nec non occasionibus, quæ indies sese offerunt, responsuræ sunt. Verum credendum est, Pontificem ab initio nihil tentaturum, & auctoritatem suam minime interpositurum esse: prius enim explorandum videtur, ad quem Poloni propendeant, & candidatorum natura, virtus, pietas attendenda est, tumque Pontifex in fauorem eius, quem ob sua merita eligendum, & quem facilius Polonis placiturum, atque electum iri putauerit, inclinabit. Idcirco ego cum Sedis Apostolicæ patrocinium, quod prævalidum futurum est, huic dissertioni applicare nequeam, de iis sermonem instituam, quos in generalibus Comitiis nominatum iri verisimile est. Veruntamen animaduertendum (sicuti in Polonia degens obseruaui, & nunc in Italia à Polonis quibusdam, postquam Regem mortuum esse, allatum est, audio) fieri posse, vt antiquis seculis vsitatus mos repetatur, vt scilicet regia auctoritas deferatur omnibus, vel nonnullis ipsorum Senatoribus, aut Palatinis, amoto regis nomine plerisque exoso, aut saltem ne peregrinum quemquam Principem Regem cooptent, sed Piastum aliquem assumant: hoc autem vocabulo indigenam Regni voco, ducto etymo ab antiquo Piasto, qui etsi indigena, & vilis homo foret, veluti legitur in Chronicis Poloniæ, tamen mirandum in modum Rex fuit electus cuius posteri sexcentis annis regnum perpetuo retinuere: proinde non ab re fuerit, quid hisce de rebus censendum sit, paulisper considerare. Quamuis enim Senatores, qui cæteris præstant, libenter huiusmodi propositionem audituros, credendum sit nihilominus cum imperiorum diuisiones ex se ipsis perniciosissimæ existant, putandum est, id difficulter effici posse ob factiones, quæ diuersæ inter ipsos vigent: quæ profecto ob ipsorum affinitates & clientelas reliquam etiam nobilitatem inficiunt: exemplo quoque deterrebuntur, quod historiarum monumenta testantur: nam hæc diuisio quondam ipsos adeo attriuit, ac debilitauit, vt finitimarum prouinciarum hostilibus armis resistere non tantum impares essent, sed etiam priuatas inimicitias exercerent per ciuilia bella, & proprii sanguinis effusionem: quæ res nostris temporibus magis timeri pos-

Piastus quid.

ſent, cum propter magnam hoſtium fidei Chriſtianæ potentiam, à quibus regnum illud circumdatur, cuiuſmodi ſunt Turcæ, Scythæ, hæretici, ſchiſmatici; tum etiam propter ſimultates, quæ inter primarios viros regnant, præterquam quod Zamoſcius Cancellarius, vir olim apud Stephanum gratioſus, & diuitiis affluens, potenſque, omneſque eius amici, cum ipſe non tanquam Senator, ſed tanquam Senatus ipſius miniſter inter Senatores conſideat, ab omni prærogatiua facile excluderentur. Adduntur præterea inter cæteros Senatores aliæ differentiæ ob religionem prius, deinde ob nobilitatem, aliaque, vnde bella ciuilia cuiuſmodi nunquam inter Polonos geſta fuerunt, timenda eſſe videntur. Quod pertinet ad electionem Piaſti, ſiue indigenæ alicuius, dubitandum non eſt, quin maior pars conſenſura eſſet, ſi modo quis eligendus ſit, concordare inter ſe poſſent: nam audiuntur ſæpenumero priuati nobiles pleriquelamentantes, quod exteros aduocent ad eos reditus conſumendos, qui ex ipſorum Polonorum crumenis exiguntur, eoque magis, quia ſæpe cernunt, eos in beneficium pariter exterorum hominum conuerti, quos in vniuerſum minime diligunt: nam tametſi ex nobilioribus quiſpiam externum aliquem illuc vel curioſitate, vel habitandi cauſa aduectum ſuo patrocinio fouendum ſuſcipit, vt ſunt natura humani, vel ab aliis nationibus laudabilem hunc morem mutuati fuerunt; tamen compertum eſt, eoſdem peregrinos à populo ægris oculis aſpici, odio haberi, ac ſæpe male tractari; quemadmodum maleuolentiæ huius aduerſus alienigenas ſpecimen dederunt, cum in penultimis comitiis nobilitas contra Regem exclamabat, & querebatur, propterea quod in bello Moſchouitico aliis, quam natiuis militibus vteretur, iiſque munera, & maiora ſtipendia, quam indigenis nobilibus, conceſſiſſet, nonnullos etiam Italos præmiis affeciſſet opimis & ſtipendiis eos detineret, & dimiſſo exercitu cætero, eoſdem in hyberna deduceret. Quod tamen in paucis verum comperiebatur: hi vero inſignis fuerant viri, vt Rodulphinus, qui deinde in Tranſyluania vitam depoſuit, & Dominicus Mora, qui nunc quoque in eo regno ſtipendia meret. Ægre ferunt præterea, cum vident Regem vtentem peregrinis, & nobiles Polonos poſt habentem in aulicis officiis, eoque magis, cum ad grauia negotia peragenda inſinuantur, ſicuti potiſſimum conqueſti fuere, cum Stephanus Rex poſt pacem cum Moſcho ſtabilitam Alamanium Curię Magiſtrum, & nobilem Florentinum legatum ſuum miſit ad Regem Suecorum Liuonicarum rerum gratia: Dicunt alii, dum exterus princeps accerſitur, quodammodo dehoneſtari virtutem ac nobilitatem tot Polonorum, qui regendæ patriæ idonei ſunt: ad quam rem eo acrius animantur, quia priſcæ ipſorum hiſtoriæ tradunt, etiam ante primam electionem Piaſti, indigenam ſemper ad regnum vocatum

Peregrini inuiſi Polonis.

fuiſſe:

fuisse: & quamquam exempla illa magna ex parte ridenda ac fabulosa videntur, tamen familiæ Plastæ, & postea Iaiellonicæ documenta animos addunt ad Plastrum promouendum: præterquam quod putant ideo regnicolam eligendum, quia Henrici Regis fuga delusi sunt, regnumque Stephani infortunatum fuit cum ob imperii eius breuitatem, cum propter difficultatem in perdomandis Dantiscanis, qui dum oppugnaretur Liuonia, à Moscho paulo ante capta, defecerant; tum propterea, quia minus gratus fuerat subditis, ac forsan ab ipsis petitus insidiis sed præsertim, quia sine liberis decessisset, arguentes inde, displicere Deo, vt hic nouus ordo exteros Reges alendi continuetur. Neque illud admittunt, in bene constituta Republica, in qua omnes nobiles pari iure censeri, & æquali auctoritate perfrui deberent, non conuenire, vt vnus cæteros superemineat, eique omnes obtemperare teneantur: nam respondent, quemadmodum toleratur, vt inter ipsos nonnulli dignitate atque auctoritate, discreti ordinibus, præstent, idq; ob necessitatem, quam secum affert iustitiæ administratio, tanto magis hanc eminentiorem regiam dignitatem alteri ipsorum concedendam esse, cum iustitiæ administrandæ supremam respiciat solummodo auctoritatem, præsertim quia publicarum rerum consulta, & decreta omnia, quæ prius ad Regem spectabant, iam ad comitiorum generalium communem potestatem absolute redacta esse videntur: quod si Rex in aliquo cæteris excellit, id potissimum consistit in conferendis arbitratu suo omnibus dignitatibus, officiis, gubernationibus, ac reditibus publicis. Ecquis autem non videt, ad hanc rem indigenam, quam exterum aptiorem esse? cum hæc omnia illis Nobilibus Polonis distribuenda sint, qui vere digniores existunt: hi vero difficile cognoscentur ab eo, qui in regno diutissime non sit versatus, quemadmodum ab incola, qui sceptro illo non haberetur indignus, optime cognoscerentur. Quæ argumenta dubio procul ab illis, qui primatem aliquem euehere cupiuerint, explicabuntur non minus in conuocatione Louiciensi, quæ ab Archiepiscopo Gnesnensi intimabitur, quam in aliis prouincialibus conuentibus; quin etiam in ipsis Varsouiensibus Comitiis, ad quæ omnes pro nouo Rege eligendo conuenient.

Consultatio de indigena ad regnum optando.

Verum hisce, quæ hactenus dissertata sunt, licet vehementer, & oratorie, atque efficaciter à quocunque proponantur, duæ considerationes obstant adeo, vt huius rei effectus nullo pacto obtineri queat. Prima est, quoniam inter Lithuaniam & Poloniam acerrimæ oriuntur contentiones: quæ prouinciæ quamquam in vnum corpus Reipublicæ concurrunt, tamen studia partium adeo discrepant, vt nunquam altera prouincia natiuo alterius Regi se subiectura esset, experientia demonstrante, etsi Sigismundus Augustus Rex eas prouincias in cunctis æquiparauit, tamen in omni decreto publico Lithuanos vel dissentire, vel petere conditionem apponi, qua dignoscatur,

Polonicam Rempublicam nihil iuris in eos habere. Quod manifeste deprehensum est, præter cætera exempla, cum sexto abhinc anno tribunal supremum erectum fuit ob iudicia in tertia instātia, cui tribunali noluerunt Lithuani subesse, vt maiorem libertatem sibi retinerent. Altera consideratio est factionum, quæ vigent hodie in regno, quarum superius mentio facta est: nam Ecclesiastici & Catholici nunquam consentirent, vt eligeretur, nisi qui Catholicæ, veræque religionis acerrimus esset defensor, in quem schismatici & hæretici nunquam consentirent, ne eum Regem haberent, à quo non nisi persecutiones & depressiones expectare possent: hæreticum vero sui similem vel non auderent proponere, vel si proponerent, ob regni constitutiones, & ob iam dictas rationes, ab ipsis hæreticis, nedum à Catholicis, reprobaretur: verum contrariæ factiones, quæ aliis de causis inter nobiles illos fouentur, consilio huic de eligendo Piasto obniterentur, vtraque enim pars merito suspicaretur, ne eiusmodi Piastus Rex alteri faueret, alteram deprimeret: quod si neutralis aliquis reperiretur, qui regimini aptus alias esset, hic difficilius adhuc approbaretur, quia cum neutra pars illum in vita priuata fauentem habuerit, timerent singuli, illum aduersarium experiri, cum sceptro potiretur.

Denique si omnes hi respectus cessarent, & Piastum nihilominus vellent eligere, etsi verisimile est, Poloniam plurimos habere imperio dignos ciues, tamen non video, quo pacto aliquis inueniri posset, qui communi desiderio responsurus, & Rex eligēdus esset, maxime cum Palatinus Podoliæ Mieleztey, in quo singulares, vereque regiæ dotes conspiciebantur, vita functus sit. Verum si forte ea Respublica Piastum optare omnino vellet, infrascripti, vt puto, præcipui erunt candidati.

Dux Constantinus Ostrochii Palatinus Kiouiensis, vel Ioannes filius eius natu maior Voliniæ Palatinus.

Dux Simon, siue Dux Alexander Slutzensis.

Alter fratrum Cardinalis Radziuili, qui Duces sunt Olicæ.

Sagurcius Palatinus Posnaniæ.

Latschi Palatinus Siradiæ.

Tencinius Palatinus Cracouiensis.

Zamoscius Castellanus Becensis.

Andreas Sboroschi Curiæ Marscallus, & Zamoscius Regni Cancellarius: vt minoris famæ alios prætermittam, & in regno minus potentes, quemadmodum ibi degens obseruaui.

Quod pertinet ad Ducem Constantinum Ostrocochii, duo illum iuuant: primo, quia nemo illum in toto regno opibus ac diuitiis exuperat: deinde quia prudentia, sinceritate, ingenuitate, liberalitate, gratia, summaque probitate insignis habetur. Ve-

rum duo illi obstitura videntur: quod Lithuanus sit, vnde Poloni minus ei fauebunt, sicuti neque ii Lithuani annuent, qui ad eandem dignitatem adspirabunt: deinde quod Ruthenicæ religioni addictus, & præcipuus schismaticorum fautor sit, etsi annis præteritis pollicitus est, velle se schisma relinquere, sed tamen Græcam religionem Catholicam sequi: qua de re literas dederat Gregorio Decimo tertio sanctæ memoriæ Pontifici, quem obnixe rogabat, vt ministros ad illum mitteret, qui præessent Seminario, quod ipse in suis ditionibus erigere inceperat.

Quam rem quamuis effecerit, possent Catholici Latini dubitare, vt in Senatu vellet Archimandritis suis locum dare, vt religionem illam per totum regnum æqualiter propagaret, veluti modo in Russia & Lithuania.

In Ioanne eius filio hæc exceptio non procedit, nam multis abhinc annis non modo paternum schisma abiurauit, sed ad Catholicam fidem latinam transfugit, in qua se zelantem ac feruentem ostendit; præterquam quod Princeps est egregiis animi dotibus perornatus, multarum linguarum peritus, ab omni nobilitate summopere dilectus: verum hunc, patre superstite, Regem electum iri, nequaquam verisimile est. Duces Slutzenses adhuc valde iuuenes sunt, & quamquam ex Iaiellona familia ortum ducunt, tamen sperandum non est, regiam dignitatem in eos collatum iri, quia prodigalitatis immensæ notantur, & nimium iuuenilibus actionibus oblectari creduntur: præterea cum Lithuani sint, credendum est, Palatinum Vilnensem omnem lapidem moturum, ne ad tantam euehantur amplitudinem, quia matrem ipsorum, iisdem inuitis, vxorem duxit: quamobrem maximas lites inter se exercuerunt, quæ etsi transactæ sunt, tamen Palatinus semper verebitur, vt prauæ in eum voluntatis aliquod adhuc semen retineant.

Radziuilii Duces Olicenses pariter Lithuani, etsi Principes sunt probitate, ac virtutum meritis insignes, nihilominus aduersarii eorum inde obsistendi ansam capient, quia nescitur, an Reipublicæ gerendæ idonei existant, maxime cum omnes sciant, maiorem natu, in cuius fauorem electio tradenda foret, ne ex Republica negotium sibi assumeret, sponte sua, & palam ante triennium Vilnensem Palatinatum propemodum renunciasse, permisisseque contra omnium opinionem, & fratris sui Cardinalis prec s, vt ea dignitas ad hæreticum, qui modo viuit, deferretur: quæ res non parum nominis illius existimationem denigrauit. Cæteri, quos superius nominauimus, Poloni sunt, in quorum singulos haud libenter Lithuani consensuri videntur.

Palatini

Palatini Posnaniæ & Cracouiæ, & Castellanus Sendomiriensis ex tribus toto regno præstantissimis, & nobilitate, atque antiquitate claris familiis præcipui habentur. In alterum illorum tamen magis, quam in alios communis hominum fauor propendere videtur: tamen in singulis quædam aduersatura creduntur. Ac primum in Palatino Posnaniæ vituperatur hæresis, propter quam Caluinismo fauet, & maximam præ se fert animi peruicaciam: in controuersiis etiam, quæ præteritis annis agitabantur, manifestum se Sboroskorum fautorem aduersus Cancellarium & Regem ipsum exhibuit, eoque magis, quia nouæ coniurationis reus circumferebatur, fuitque, vt audiui, ad comitia citatus ob hanc causam à Rege Stephano: Hic igitur, si nominaretur, absque dubio nullos habebit adiutores, præter clientes & asseclas suos, idemque accidet Marschallo Sboroski: nam hisce duabus nominationibus nemo patrocinabitur, nisi qui aduersus Cancellarium eos pariter tutati sunt. Horum autem studia & conatus contrariis studiis atque conatibus euertentur; & Cancellarii partes viribus, & pecunia validiores fore non est dubitandum: muneribus enim, artibusque diuersis aduersariorum amicos debilitare, & in suas partes trahere non erit difficile, cum præsertim hi nominandi ab opibus destituti sint, erogato fere toto patrimonio, quod quidem amplissimum erat, in Rege Stephano ad regnum euocando (neminem enim potentius ei fauisse non ignoramus) & in persecutionibus, quas passi sunt post Samuels mortem, & de læsa Maiestate citationes: adeo vt credendum non sit, supradictos posse regale solium adipisci. Verum Tencinius, & Tarnonius regno impares videntur: ille, quia reipublicæ gubernandæ imperitus existimatur, hic, quia in prædictis Zamoscii controuersiis ei nimium fauit, etsi cum Sboroskis affinitate iunctus esset: ex quibus Nobilium animos se abalienasse videtur. Multo minus credendum est, hanc electionem in Palatinum Laski cadere posse: pusilli enim animi vir habitus est, cum æquo animo tulerit, vt Capitaneatus Lacernensis sibi eriperetur, & Fernes Vesselino homini Hungaro, humili loco nato, sed Regi Stephano percharo, concessus fuerit, cum tamen, omnem Polonicam nobilitatem moleste ferre, quod alienigena præcipuæ arci præfectus esset, non ignoraret: putatur quoque hic Palatinus in sumptibus faciendis profusus nimium, omniumque animos aduersum se ipsum concitauit, propter immensum æs alienum, quod vbicunque peregrinatus est, contraxit, asserentibus nõnullis, eum decies centena aureorum millia profudisse: verum quod magis obstabit, illud est, quod se in causa Sboroskorum examinari voluit contra D. Christophorum: quæ res profecto non parum magno nomini, quod sibi in toto

regno parauerat, detraxisse videtur: Alioquin hic Coronæ illi par esset ob egregias, quæ ad illum exornandum concurrunt, dotes, sanguinis claritatem, speciem dignam imperio, religionem, fortitudinem, in tractandis negotiis peritiam, linguarum notitiam, & in quarumcunque hominum conuersatione morum suauitatem singularem. Quod pertinet ad Firleium Castellanum Biecensem, omnia de eo bona sperari posse videtur, ob virtutes eius titulis & honoribus quibuslibet dignissimas: vir hic quadragenarius vel circiter est, nobilitate clarus, religione cõspicuus, virtute nemini secundus, vitę integritate singularis, morum humanitate laudabilis, demum suis meritis nemini, qui ipsum nouerit, non charus. Quod si nonnihil eidem videtur obsistere, illud tantum est, quia ab opibus, & reditibus non ita munitus est, vt in conuentibus prouincialibus asseclas multos sustinere queat, qui nominationi suæ faueant: attamen si Respublica illa Piastum decreuerit eligere, neque Lithuani, quod ille Polonus sit, difficultatem interponant, neminem video, qui Firleum hunc regni referendarium antecellat.

Denique quod attinet ad Zamoscium, multa non contemnenda animaduerti queunt. Quisquis enim ipsum promouere voluerit, ad illud respiciet, quod hic per se ipsum, quousque regnauit Stephanus, regnum administrauerit; quandoquidem omnia negotia maxima, ad Reipublicæ regimen pertinentia, cum illo consultabantur, & Stephanus incredibiliter eius iudicio, atque consilio cuncta deferebat: proinde apud omnes tantam consecutus erat authoritatem, vt etiamsi Rex fuisset, maiorem adipisci vix potuisset, tantum vnusquisque fauorem, gratiamque ipsius ambiebat: quinimo iam videbatur Rex neminem ad publicas dignitates, publicosve reditus nominare, nisi quos ipse promoueret, & proponeret: neque minore, quam Rex, stipatus erat comitatu, sub prætextu tamen, quod generalis Dux foret exercituum, inque omnibus suis actionibus Maiestatem, moresq; regales seruabat, adeo vt in toto illius Reipub. corpore alius quidẽ eligi non posset, qui ob negotiorum experientiam, in cõsiliis capiendis promptitudinem, apud milites beneuolentiam, animiq; fortitudinem aptior esset. Verum obstabit illi forsitan, quod sui regiminis tempore in vniuersum nobilibus non satisfecerit, sed potius viros generis antiquitate, opum splendore, & Reip. peritia præstantes deprimere curauerit, exaltauerit vero homines viles, incognitos, minimæq; virtutis, sed qui ab ipsius nutu immediate penderent. Quibus artibus etsi illud tantummodo curare poterat, vt se in præsenti statu conseruaret; tamen ad altiora quoq; eum respexisse verisimile est, vt scil. clientes sibi multos adsciceret, quibus in interregno vteretur: quocirca dubitandũ non est,

quin in conuentibus prouincialibus, cũ de Piasto eligendo agetur, quin Zamoscii fautores & numero, & studio cæteris superiores futuri sint. At vero credendum etiã est, validiores nonnullos huic obnixe repugnaturos, cum, ne maiorẽ nobilium partẽ prostratam videant, tum etiam quia Zamoscius hic parum feruens Catholicus in quibusdã occasionibus agnitus est, præsertim cum Rege coram publice cõsuluit, Arrianum posse legitime iuxta antiquam regni formã præscriptam, & typis impressam, neq; vnquã mutatam iurare; quæ res profecto adeo peruersi exempli fuit, vt magnam religionis inobseruantiam indicauerit. Poterunt etiam præter hos plerique Duces, & Domini vel Poloni, vel Lithuani nominari: verum quia de omnibus disserere longum, & forte superuacaneum foret, præsertim cum haud certa spes affulgeat, rempublicam illam id cõsilii capturã, vt ex suis nobilibus quempiam Regem creet, satis erit de his me locutum esse, eoq; magis, quia ex iis, quæ diximus, facile est causas intelligere, cur singuli suas patiuntur difficultates, siue vni, siue alteri parti in præteritis controuersiis adhæserint.

Reliquum modo est, vt de externis Principibus, qui nominãdi putantur, nõnihil disseramus. Primo autem induci non possum, vt credam Imperatorem non nominatum iri, sin minus aliis de causis, saltem vt se ipsos honorent, hoc pacto ostendentes, ipsum Imperatorem curare, vt ad eam Coronam eligatur: quod profecto toti tractationi existimationem addet, eumque, qui eligetur, honestiorem faciet. Verum ita frustra, & absque spe vlla adipiscendi regni eum nominandum esse, verisimile non est: nam cum Maximilianum Imp. in præterito interregno nominauissent, simul decreuerunt, vt mihi relatum est, vt ipso defuncto non intelligeretur interregnum esse, sed absolute succederet Rodulphus eius filius, qui electus est Rex Romanorum: proinde cum regnum morte Stephani vacet, qui regni eiusdem possessionem cepit, cum tamen ab vniuersis ordinibus vocatus non fuisset (quemadmodum aperte declarauerunt, quo tempore miserunt in Transyluaniam Roroniescum Episcopum Chioricensem cum monitis, ne Imperatori impedimento vellet esse, quin pacificam regni caperet possessionem) dicent, qui partes Austriacas tuebuntur, nullum præ Rodulpho Principem vocandum esse, vt illum, qui verus esset Rex, nisi Maximilianus præuẽtus fuisset in capienda possessione à Battoreo: & hæc ab iis quoque fauorabiliter circumferentur, qui parẽti illius minime fauerunt, cum quia hic sincerus est, verusq; Catholicus, tum quia familia Sborosca olim Austriacis aduersa, modo ei vehementer fauebit, cum eius Maiestas Christophorum, eiusque familiam in suis turbulentiis, quas regnante Stephano passus est, maxime protexerit,

idque magis, postquam Cancellarius Zamoscius tribus abhinc annis iussit, tanquam Cracouiensis Capitaneus, Samuelem eius fratrem capite plecti. Ad hæc Palatinus Posnaniæ adhærebit, qui Sboroskis affinis, & iam, vt audio, cum numeroso milite armatum se obtulit, præterquam quod Respublica Cæsaris voluntatem, qua promptissime cum tota Polonia compactionis fœdus stabiliuit, honorifice interpretabitur. Ex altera parte de hac electione sperandum non videtur, quia fama est in Polonia, Imperatorem mala valetudine destineri: proinde vererentur, hæredes illi defuturos: ad quam rem nobilitas illa plurimum respicere videtur, ne in quolibet interregno Principes exteros ad sceptrum illud emendicare cogerentur: Itidem minus sperarent, promptum illum fore ad belli incommoda perferenda, in quibus Regem quoque præsentem esse plurimi faciunt. Præterea dubitandum est, ne ii, qui alias parti Austriacæ fauerunt, ob moram Maximiliani in capienda regni possessione, quam tanto sui sudore procurauerant, refrigerati sint, mutauerintque sententiam, cum Austriacorum partibus fauentes vice beneficiorum, quæ consequi sperabant, de statibus suis deiecti, ac reditibus mulctati, demum sub Rege Stephano pauperati, exules, ac depressi fuerint. Ad hæc additur, quod quemadmodum natio Polonorum ex se ipsa erga peregrinos male affecta sit, & impatiens, vt illuc migrent, ita ægre latura esset, si Germanos ad suas regiones per hanc occasionem aduentãtes aspiceret: nam superbi natura sunt, & timerentur, superbiores fore, si cum authoritate, & tanquam superiores incolerent, quemadmodum intuitu Imperatoris, qui coronaretur, eos excipere necesse esset. Hæc omnia, quæ de Rodulpho disputata sunt, cuicunque Serenissimæ Domus Austriacæ Principi, qui ad hanc electionem nominari, atque euocari posset, applicari queunt, non quia non sint in promptu ii, qui aut Archiduci Carolo, aut Ferdinando se deuouerint, multoque magis Archiduci Ernesto, tanquam iuueni expectationis eximiæ, omnibusque à Deo iis gratiis ornato, quæ illum maioribus titulis, ac dignitatibus augere possunt: sed quia in Republica tot capitum, atque ciuium innumerorum, nihil attendendum est, prçterid, quod in vniuersum animos ad hunc magis, quam alium eligendum mouebit: proinde quanquam plerique Polonorum egregias Principis huius dotes admirantur, tamen ea, quæ supra memorata sunt, maximo erunt impedimento, ne eligatur. Quin etiam antipathia, quam Poloni cum Germanis gerunt, potest nobis persuadere, nullum alium Germanum Principem in Regis locum sufficiendum esse: quamuis verissimum est, Duces etiam Bauariæ optime meritos esse; nemo siquidem ignorat, Gulielmi Ducis pietati, fortitudini, atque prudentiæ multiplices

deberi

debent Coronas ampliores, quam hæc est cæteris inferior. Nam si Poloni Principem quærunt fortis atque inuicti animi, Coloniensia bella nuper gesta, & ob zelum Christi suscepta omnibus patefecerunt, Ducem hunc fortissimum atque inuictissimum esse. Si Catholicum Regem, sanctæque Ecclesiæ deuotum cupiunt, nusquam profecto apud Christianos absolutiorem Principem inuenient, cum imperium suum vndequaque omni hæresum genere expurgatissimum habere velit, dum reliqua Germania cuilibet pestiferæ sectæ iampridem insana sinum suum expandit; Si denique iustum, vigilantem, sagacem malunt, vt iuste, prudenter, pacifice regnum gubernetur; equidem fides incontaminata, & obedientia, quam Duci huic vasalli sui exhibent, sapientia, qua hostilia arma procul amouet, & tranquillitas, qua eius populi inter se fruuntur, satis declarant, à Polonis præ isto iustiorem, prudentiorem, sagaciorem Regem eligi posse neminem: quem præterea tot aliæ dotes animi ac fortunæ exornant generositas, affabilitas, nobilitas, generis antiquitas, vti neminem latet. Prætermissis igitur Germaniæ Principibus, ad filium Sueciæ Regis natu maiorem deuenio, quem aiunt ad hanc Coronam facili negotio electum iri, equidem rationibus ducti probabilibus, quemadmodum anno præterito peculiari scriptura Rusticuccio Cardinali tradita, in qua statum Ecclesiæ Polonicæ referebam, demonstraui. Potissima ratio videtur esse, quia vnicus ramus videtur ille esse, superstes ex stirpe Iaiellonica: mater enim ipsius filia fuit Sigismundi Augusti, & Annæ præsentis Reginæ Poloniæ, imo intuitu aui materni, atque auunculi ipse quoque Sigismundus nuncupatur, videturque tota Polonorum Nobilitas erga Serenissimam illam familiam beneuole affecta esse, cum ex hac paucorum annorum curriculo fortissimi, ac celeberrimi Principes prodierint, huncque Regis Suecorum filium propensis & pronis in eum animis nunquam non commemorat? quandoquidem sicuti sexcentorum annorum spatio Piastæ familiæ superstiti sceptrum perpetuo delatum est, etsi aliquando minus idonei Principes successerint; sic arguunt, Principem hunc vocandum esse, tanquam Regum Iaielloniorum veram propaginem, à quibus quousque linea Regno habilis durauit, maluerunt semper gubernari, etsi hic materna tantum linea ex illo trunco descendit: ideoque magis amplectendus est, quia præter spem, quæ de ipsius egregia indole, & ad regendos populos aptitudine animis hominum insedit, certo scimus, etsi ortum ex parente hæretico, educatumque, vbi multo plures hæretici, quam Catholici degunt, tamen ipsum maternam Religionem semper coluisse, & primis ab annis patre inuito Catholicos ritus prætulisse, & crescente ætate,

in virtute pietatis, & Christianæ Religionis studio flagrantiorem fuisse; & apud se viros diuino spiritu, & sanctitate claros semper habere voluisse: quæ profecto res miraculosæ cuiusdam illuminationis argumentum præbet.

Quocirca sperandum est, Deum gratia sua subtraxisse illum, & integrum seruasse ex tot suggestionum stimulis, quibus quotidie ad veritatem deserendam impellebatur, ob magna Reipub. Christianæ momenta, magnamque Septentrionalium illarum gentium vtilitatem: sed vltra religionem affulget etiam certa spes, eum Regno, licet amplissimo, gubernando non imparem futurum, quod auditur in hac prima iuuenta, contemptus ætati consuetis omnibus voluptatibus, multam regni paterni portionem ab se regi, & libere gubernari, tanta cum Maiestate, ac prouidentia, vt omnium admirationem, & beneuolentiam sibi conciliauerit: quocirca mirandum non erit, si Poloni similiter illum Regno suo moderando aptum arbitrabuntur, eoque magis, quia cum in primæuo flore adolescentiæ constitutus sit, libenter occasionem arripient, qua certus Senatorum numerus illi assistat, vt dicetur inferius.

Ad hasce considerationes plurimæ aliæ adduntur, quæ regni constitutionibus efficaciores sunt: quarum prima in mentionem antea incidit; nempe Regem Sueciæ sæpe dixisse, Magnum Ducatum Lithuaniæ, itemque Liuoniam magis ad se ipsum, quam ad quemquam alium Principem, qui ad illud Regnum eligi possit & magis etiam quam ad ipsam Rempublicam pertinere: nam Lithuania, inquit ipse, familiæ Iaiellonicæ hæreditaria est, ex qua familia hodie nemo superstes est præter eius filium Sigismundum: Liuonia autem Sigismundo Iaiellonio resignata, & concessa fuit non vt Poloniæ regi, sed vt Magno Duci Lithuaniæ, hacque de causa præteritis annis, inquit, Moscho se bellum mouisse, quo tempore in Liuonia portum Naricensem, & quasdam præcipuas arces occupauit, quas Stephano Regi nunquam cedere voluerat, etsi Moschus in conditionibus pacis omnia iura, quę in ea prouincia habebat, renuntiauit: adeo vt etiamsi Suecorum Rex à Polonis hactenus has ditiones vindicare distulit, non ideo asserendum est, ei defuisse voluntatem, sed imo opportunum tempus expectauisse, ac fortasse, quousque Anna Regina Poloniæ, quam concedit iisdem iuribus niti, vita excedat: vel credi magis potest, noluisse Polonorum animos exacerbare, vt interregno superueniente, quemadmodum nunc instat, libentius ad filium corona munerandum inclinent, & hoc pacto omnes differentiæ, siue controuersiæ transigerentur, vtque eos quodammodo in metu contineat, ne, si alium optauerint Regem, bellum grauissimum, atque acerrimum subituri sint; neque for-

tasse

tasse alio scopo partem illam Liuoniæ occupauit, quam vt reliquam aliquando vindicaturus videatur, nisi picta electio successerit: ex quibus facile credendum est, Rempublicam illam Principem Sigismundum aduocaturam: tantoque magis, quia dissoluetur æs, quo Resp. Regi obstricta est, cum ob dotem Elisabethæ eius vxoris, tum ob aliam pecuniam Sigismundo Augusto, vt innui superius, mutuo concessam.

Altera consideratio, quam attendent Poloni in hoc Principe eligendo, ea erit, quod suis prouinciis magnum illud Sueciæ regnum adiungent: eius enim Sigismundus iam designatus, & à populis iuratus Rex est, & cum eodem regno per mare Balticum finitimi quodammodo sibi videntur esse: sicque olim magnum Ducatum Lithuaniæ iidem Poloni acquisiuerunt: verum etsi hæc incorporatio, siue regnorum vnio effici non posset, saltem hoc Sigismundo, & natis ipsius regnantibus, poterunt vires communi defensioni, hostiumque offensæ consociare, quemadmodum per multos annos cum eodem magno Duce Lithuaniæ effectum esse constat.

Tertia cousideratio erit, quia Polonicum regnum, licet equitatu polleat, nunquam ex se ipso classes instruxit, aut ad illas instruendas accommodatum est: at Sueciæ regnum ingentem nauium numerum armare potest, sicuti in bello Moschouitico perspectum est. Quapropter si vnus Princeps duobus adeo potentibus regnis imperitauerit, nulla tam difficilis esset expeditio, quam recte suscipere, ac feliciter perficere non posset, maritimis viribus terrestres copias adiungendo. Et hæc consideratio tanti videtur esse momenti, vt non solum Poloni in hanc electionem consensuri, sed etiam omnes Christiani Principes, quorum non interfit, eam desideraturi sint: nam si fœdus iciendum fuerit, vel bellum aliquod Turcis communibus hostibus inferendum, illius regis opes maximo essent auxilio, & ex se ipsis fortasse hostem repellere, imo oppugnare possent, sicuti ex iis, quæ in allegata Relatione memoraui, persuaderi possumus.

Adhæc adnectendum, quod, cum Poloni aduersus Moschos innatum quoddam gerant odium, pergrata sibi accidet hæc virium coniunctio, vt simul illam potentiam debellent, quæ iam titulo magni Draconis Septentrionalis appellabatur, eoque magis, quia Suecia similiter aduersus eam nationem barbaram flagrat odio: proinde sperabunt Poloni sua non modo recuperare, sed omnem fere Septentrionis oram subiugare.

Quarta & vltima consideratio erit, vt minoris cæteras momenti prætermittam, quod vnam magis, quam alteram factionum partem depressurus, vel exaltaturus sit: nam quod spectat ad religionem, omnino operam dabunt, vt Battorei Regis suc-

cessor Catholicus sit, ac præterea ne contrariæ sectæ homines deprimat: quod hic multo minus, quam cæteri efficiet: patrem enim adhuc habet hæreticum, assuetusque iam est hæreticos populos regere, in quibus exterminandis non elaborat: Catholici vero, qui paucis exceptis in propaganda religione non admodum efferuescunt, gaudebunt, eum esse vere Catholicum, simulque oblectabuntur, quod religionis gratia ciuile bellum non sit excitaturus: ad quam rem, tanquam ad scopum, respiciunt Senatores, atque etiam Ecclesiastici ipsi. Quod pertinet ad præsentes nobilium factiones, anteactis temporibus Suetiæ Rex eiusmodi sagacitatem præsetulit, vt nunquam alterutri parti magis fauere voluerit, multoque minus id effecit Princeps Sigismundus: adeo vt vtrique ipsum propitium habituri sint. Quamobrem si vnanimes ipsum elegerint, ac studiorum promptitudinem exhibuerint, duæ tantummodo res nonnullam pariturae sunt difficultatem, ac forsitan negotii totius effectũ impeditura.

Prima difficultas erit ipsius iuuenilis ætas, quę, vt refertur, annum vigesimum non excedit: proinde vix conuenire videtur, vt in regio, tantæque maiestatis, & eminentiæ solio, iudicaturus criminalia atque ciuilia negotia, consideratis, qui saltem propter grauiorem ætatem, magnaque rerum tam priuatarum quam publicarum experientia non polleat. Quæ difficultas augebitur, quia adhuc sub patria potestate degit. Qua de causa oborietur suspicio, vt pater ipse Reipublicæ clauum teneat, aut saltem in animis nobilium iniiciet id scrupuli, vt nolint ab eo, qui sui iuris non est gubernari. Ex altera parte verisimile est, hanc ætatis exceptionem huic promotioni profuturam: nam inde ansam accipient legem illam exequendi, quam tempore Henrici Regis constituerunt; vt scilicet in aula regia sex ad minus Senatores Regi adsistant, qui, nunquam ipsis inconsultis, regiam possit auctoritatem exercere. Et hæc eadem lex regnante Stephano obseruanda fuerat, sed ipse tanta calliditate vti sciuit, vt nunquam suo tempore fuerit in vsu; qua de re non insucundus accedet fortasse prætextus hic adolescentiæ, vt eandem legem instaurent & exequantur: hoc enim pacto ab omni tyrannidis & iniustitiæ suspicione sibi exempti videbuntur: præterquam quod ipsius fautores exaggerabunt, non dedecere adolescentem Regem & sub patria potestate constitutum adsciscere, quoties in ipso regiarum virtutum, & robusti ingenij semina atque argumenta apparent, & elucescunt, ad quam rem confirmandam exemplorum & rationum cumulus facile suppeditabitur.

Altera difficultas eaque maior erit, quod maior illorum Senatorum Nobiliumque pars, quæ alios Principes externos protegendos & nominandos susceperint, iisdemque sese iam addixerint,

rint, obserabit aures, reiicietque hunc & alios huiusmodi, addito simul cumulo earũ obiectionũ, quæ tempus & occasio suppetet.

Tertia cæteris omnibus vehementior est, quod illa nobilitas non admodum libenter Principem, cui magnum imperium subiacet, ad regimen sui vocare consueuit: siquidem timet, ne aliquando ad subiugandos illos populos animum intendat omnemque illis eripiat libertatem: adeo vt respectus ille, quem profuturum considerabamus, possit in contrarium non inutiliter adduci: verum si, quæ superius [illegible]rauimus, præualuerint, ea spe ducor, vt hæc electio faustum atque honestissimum exitum sortitura sit.

Iam de Nepotibus mortui regis nonnihil dicendum est; de quibus profecto mentio primo loco facienda videbatur, eo quod ipsi de more patrimonialium regnorum veri successores existant: quoniam vero haud scio, quonam pacto inter ipsos concordes futuri sint, vt eorum vnus tantum nominetur, ne se inuicem prępediant, cogor in vniuersum de iisdem primo agere, mox nominatim ipsos in medium afferam. Igitur si Sarmatæ maiorum consuetudinem respicere voluerint, vt respecturos, probabile est, neminem debebunt familiæ Batoreæ in electione præponere, primum vt morem hunc non modo Sarmatiæ, sed cuilibet genti Christianæ aut barbaræ salutarem sartum tectum conseruent, vt scilicet ad regnorum successionem ii vocentur, qui bonorum patrimonialium ex legibus nõ solum municipalibus, sed naturæ & Christianis etiã institutis legitimi successores existũt.

Secundo hos eligere debebunt propter merita Stephani Regis, qui regnum illud citra omnem reprehensionem gubernauit, & in omni actione, præsertim in bello, prouinciis deuictis & publicis priuatisque negotiis recte administratis, Polonici nominis amplificandi summam prętulit cupiditatem; quocirca cum existimandum sit, eiusdem voluntatis fore illos, quoscunq; ex illa familia aduocabunt, par est, occasionem hanc à Polonis prætermissum non iri, vt eam beneficiorum memoriam, quæ ciuilem & Christianam Rempublicam decet, se retinere demonstrent.

Tertio valde credibile est, Senatores Nobilesque illius regni, quos maiori ex parte Stephanus opibus & publicis dignitatibus auxit, ne se beneficiorum immemores ostendant, propensis animis fauturos regis benefactoris sui consanguineis.

Quarto Nepotẽ Stephani facile promoturi videntur, timentes, ne si alter succederet, ipsi gradibus & prærogatiuis suis priuentur, assumptis ad regni ministerium nouis hominibus. Quæ quidem res maximi erit momenti; hoc enim numero præstantiores proceres ac Senatores comprehenduntur, veluti Ginesnensis Archiepiscopus, qui ad illam dignitatem à Stephano euectus fuit

cum

cum prius Episcopus Cuiauiensis esset, etsi Archiepiscopatui illi designatus esset à duobus antecessoribus Regibus coadiutor Kiernkostius, quocum postea litigia acerrima agitata fuere, ex quibus regio fauore sese ille semper extricauit. Episcopus Cracouiensis, qui antea Episcopatum Plocensem obtinebat, à Stephano pariter euectus est: demum quis nescit omnes fere dignitates Senatorias nouem annorum spatio, quibus regnauit Stephanus, vacauisse, & ab eo distributas fuisse? proinde eas arbitratu suo conferendo atque distribuendo multorum studia sibi conciliare, & quasi clientes suos efficere potuit, qui tanquam optimum patrimonium superstites nepotibus in hæreditatem venient: verum inter cæteros Zamoscius Cancellarius, quomodo tantas consecutus est diuitias & nominis existimationem, nisi propter singularem beneuolentiam atque gratiam, qua apud illum gloriosæ memoriæ Regem fruebatur? idcirco iniquitatis notam subiret vel maximæ, & vix homo appellari mereretur, nisi ad Battoreum aliquem eligendum antesignanum præcipuumque fautorem sese præstaret, neque modo auctoritatem suam & amicorum, sed etiam rem totam, & sanguinem, vitamque ipsam exponeret, sin minus vt grati animi significationem repræsentet, at saltem vt fortunas suas, omnemque statum in tuto collocet, & quia vxorem habet ex familia Batorea Transsyluani Principis sororem.

Quinto, communiter putant omnes, Stephanum variis temporibus ingentem auri vim accumulauisse, eamque in Transsyluaniam transmisisse: cuius ope modo qui regnum capere procurabit, amicos & fautores sibi conciliabit, qui in conuentibus prouincialibus nomen eius prouehent, omnemque artem & industriam adhibebunt, quo eligatur: quæ res negotium maxime iuuabit, quippe in Generalibus Comitiis cuilibet nominationi aduersabuntur, vt candidatum suum intrudant.

Sexto multum feret momenti illud, quod hæc sola familia Turcarum Imperatoris patrocinium habitura est, qui suos ad Comitia legatos mittet non solum ob easdem causas, quibus Stephani electioni fauit, sed etiam, quia dum ipse regnauit, bonam amicitiam eiusdem expertus est: salua enim existimatione & Maiestate Regis Christiani & Catholici Stephanus omnibus Turcam officiis prosecutus est. Quantum autem huic familiæ id profuturum sit, vnusquisque dispicere potest, cum ex iis, quæ duobus præteritis interregnis cognita sunt, tum quia compertum est, Rempublicam illam nihil posthabere, quo tyranni illius amicitiam colat, vtpote cuius vires adeo ipsi formidabiles sunt, vt Turcico mandato capite plexus fuerit Palatinus Podoliensis, vir animi fortitudine, ingeniique perspicacia celebris, eodemq;

modo

modo securi percussi fuere triginta pręcipui Cosachi, vtque ne hostilia arma exsuscitarent, patienter habita est occisio Podlodeschii, & trium supra triginta eius familiarium, qui omnes nobiles erant Poloni, quemadmodum in regno tunc circumferebatur: Verum si Respublica illa hostem, qui Persico bello distinebatur, verita, omnibusque obsequiis pacatum habere conata est, quid per hæc tempora, cum pax stabilita est, effecturam putabimus? Denique ex Batoreis vnum electum iri, opinor, quia Regem Corona illa prorsus dignum futurum sibi augurari possunt. Ad quam rem probandam necesse est, de singulis, qui huic dignitati pares, disserere.

Præcipue tota Italia satis edocta est, quibus meritis præcellat Andreas Battoreus Cardinalis S. Hadriani; & quo pacto se titulis ac sceptris dignum pręstiterit, non ignorat Polonia, vbi à teneris vnguiculis educatus fuit. Sed si forte huic placuerit vocationem suam prosequi, Deique Ecclesiæ adiumento esse, vitam seruando Ecclesiasticam & salutem quærendo miserarum atque infelicium illarum animarum, quæ in Transyluania patria sua degunt, in qua Rex Stephanus illius patruus Episcopatum erigere, eiusque administrationem tradere nepoti cupiebat: possent ad regnum vocare Baldassarem fratrem, cuius virtus & probitas multis terrarum partibus innotuit; ad illas enim peregrinatus est, vt mores variarum gentium, atque idiomata apprehenderet: sed ipsius virtus satis etiam claruit, cum bello Moschouitico, etsi adolescens valde, ita fortiter se gessit, vt post mortem Bechesii Dux Generalis Hungarorum militum delectus fuerit. Post hos sequitur Stephanus patruelis ipsorum, qui cum nomine patrui virtutes etiam refert, eiq; sese quam simillimum exhibet. Verum si duo hi minime responderent oneri regio, quod priuatam semper vitam vixerint, neque decere videretur, principes tam parui imperii ad tantum regnum accersere, reliquus est præsens Transyluaniæ princeps trium, quos nominaui, dominorum patruelis, & frater vxoris Zamoscii Cancellaria, & Polonicorum exercituum Generalis. Hic in publicis negotiis, arduisque rebus indolem excelsam adeo præsefert, vt in puerili ætate mira sit tanta sapientia, & ad grauissimas quasque tractationes tam habilis dispositio, sicuti omnium bonorum, qui ex illis partibus adueniunt, voces consentiunt: ætas vero adhuc acerba, quæ obiicietur, ex iis, quæ attuli superius de Principe Sueciæ, illum fortasse tanto magis adiuuabit.

Obiectiones vero, siue exceptiones, quæ Principibus hisce ex familia Battorea obstituræ creduntur, duæ præcipuæ sunt. Prima eaq; omnium grauissima est, quia Hungarica natio Polonorum animos adeo irritauit, sibique infestos reddidit, vt omnia emolumenta, quæ ex quolibet dictorum principum colligi queunt, contempturi esse videantur potius, quam Hungaros in posterum admittere: nam iustum Stephani regimen, vt putant, abunde compensabatur à iactura,

quam

quam in toleranda Hungaricæ militiæ insolentia perpessi sunt: proinde multum sibi lucrifacere videbuntur, si hoc in commodo subleuentur. Altera erit, quia Sborosca familia extrema pati malet, quam in eodem solio sedentem videre vnum ex ea gente, à qua modis ingratissimis se perculsam, atque prostratam putat, cum ne recenti flagello se exponat, tum ne in eadem auctoritate atque amplitudine perseuerantem videat Cancellarium Zamoscium, quem Vatiniano odio prosequitur, & profitetur, fontem ac principium fuisse omnium calamitatum, & ab eo Samuelem securi percussum absque auctoritate sufficiente, cum ille se obtulerit sub fide publica, quod in carcerem detrusus non fuisset. Putant nonnulli, non ab re esse, vt Dux Guisius nominetur, non sine spe felicis euentus: alii Ducem Humenæ, vel alium Galliæ principem substituunt. Hos duo adiuuare possent: si modo Rex Christianissimus assentiretur. Primum, quod Turcarum opem facile impetrarent, vtpote qui Gallicæ Coronæ amicitiam plurimi faciunt. Alterum est, quia si Poloni aliquem Christianissimo Regi gratum Principem eligerent, deponeret ille titulum regis Poloniæ, quem adhuc vsurpat: qua de re libenter electuri videntur, quemcumque ipse proponet, eoque magis, quia Poloni cum Gallis naturæ instinctu recte inuicem conueniunt, vt coniicere est ex genere vestium, & moribus quos libenter à Gallis mutuantur; præterea dux Guisius habetur princeps regnandi gnarus, & belli experiens, quas virtutes in eo, qui Rempublicam illam recturus sit, Poloni maxime requirunt. Verum difficultas, quam forte Christianissimus Rex interponet, huius rei tractationem moratura videtur, præsertim in tanto locorum interuallo, & quia celeritas electionis plurima remouebit discrimina, quæ moram allatura essent. Non desunt, qui plurimam habitum iri rationem putant Ducis Ferrariæ, tum quia nationis Polonæ studiosissimus est, eique cuncta humanitatis officia cunctis temporibus præstitit, tum quia in plurimis vigebit adhuc memoria, in præterito interregno de ipso actitatum fuisse: verum rem alio casuram verendum est, quia princeps hic caret liberis, cumque alias magno applausu nominatus fuerit, tantam apud æmulos suspicionem forte excitauit, vt hanc etiam nominationem infringere curaturi sint. Demum Dux Parmensis Generalis exercituum Catholicorum in Flandria tantam nominis celebritatem consecutus est, vt omnino quibusdam honorificentissime nominandus videatur, maximamque adesse spem felicis electionis, quandoquidem in eo bello tam clarus euasit, vt nullam Regis virtutem Poloni desideraturi sint, qui in hoc Principe abunde conspiciatur, de quo pauca dicenda mihi sunt, quia nimis manifesta existunt orbi terrarum ipsius merita: sed eam Rempubl. huic electioni consensuram sperandum est etiam propter eximia beneficia, & quotidianæ benignitatis officia, quæ nobilitas Polonorum à Cardinale Farnesio ipso-

rum

rum Protectore amplissimo consecuta est: Hæc autem à plurimis Senatoribus, cæterisq; primoribus, qui ob priuatas causas, atq; etiam propter legationum munera in Italiam descenderunt, & beneficiis affecti sunt, exponentur iusta serie, & absq; dubio celebrabuntur. Adeo vt & propter hæc officia, & propter præclaras principis illius virtutes, dicendum esse videatur, omnino ipsum electum iri, nisi tamen æmulatores impediant, vtpote qui liuidis oculis alienam virtutem, sanctosq; labores debito præmio affici patiuntur, vel nisi existimetur princeps ille longe vtilior iis bellis terminandis, in quibus agitur de totius Christiani populi tranquillitate, deque sanctæ Ecclesiæ laude & gloria. Reliquum modo esset de Principibus illis hæreticis referre, qui aliquo argumento eligendi videntur. Quod auertat diuina miseratio, ne populi illi tanto afficiantur; neque profecto persuaderi queo, fore vnquam, vt Respub. illa turpiter adeo à diuina obedientia se subtractura sit, cum propter memorata argumenta, tum quia de Religione alio loco satis relatum est. Nihilominus, vt huic dissertationi finem imponam, illud adiungam, non defore, qui suggestione diabolica regem cupient eiusmodi, qui religionem Catholicam ad nihilum redigat, ideo potissimum verisimile esse nominatum iri ducem Saxoniæ, adolescentem sex & viginti circiter annos agentem, vtque audiuimus, propensum valde ad Caluinismum ampliandum. Lutheranos vero contra patris decreta manifeste prosequentem, curabuntque ipsius fautores gratiam & auctoritatem ipsi conciliare ob duas auri, vnam argenti fodinam, quas possidet, & quia armis, virisque, & congestis thesauris plurimum valet, inualuitque rumor centum hominum millia vno momento eum posse armis instruere, iisque annuum stipendium erogare: certum tamen est, eum moribus instabilem esse, vt ex mutatione sectarum & ex suo à Lutheranismo ad Caluinismum transfugio liquido constat, multoque clarius ex pollicitatione, quam Ducibus Bauariæ fecit, quo tempore in vltimis Augustanis Comitiis professus est velle se hæreses abiurare, & Catholicos ritus suscipere. Sed cum iidem Duces peterent, vt promissa præstaret, excusauit se non posse populos suos contristari, & nihilominus cum ipsis contendit, quia Caluini instituta sequi recusant. Alii forte Regem Daniæ proponent, vt imperium illud finitimum regno vniatur, vtque tumultus, qui inter ipsum & Rempublicam ob ditionem, quæ in Liuonia ad Ducem Magnum Regis fratrem spectabat, excitati fuerant, componantur. Aliqui Marchionem Brandeburgensem in medium afferent, qui semper se amicum professus est, & arbitrum se voluit constituere inter Rempublicam, & Regem Daniæ, itemque inter Ducem Brunsuicensem ob gemmas quasdam, quæ ad Regnum pertinent, quas ipse cum protestationibus quibusdam possidet: Alii fortasse prætensum Ducem Prussiæ nominabunt: sed parua spe, cum mente captus ab omnibus

habeatur.

habeatur. Alii Palatinum Rheni Electorem, aliosque similiter hæreticos Principes. Verum deuotæ preces, quas Catholica Ecclesia effundet ad Deum, vt huis electionis exitum fortunet, prosperetque, non permittent, vt tanto cum detrimento Christianç pietatis aliquid scandali in populis illis innouetur, imo efficient, vt eiusmodi Princeps eligatur, cuius charitate Religio Catholica ad pristinum illum candorem restituatur, in quo plurimis seculis conseruata est. Idque Omnipotens Deus annuere, & secundare non dedignetur.

DE NOVO IN POLONIA REGE ELIGENDO,

DISCVRSVS VIGESIMVSQVINTVS, anno 1587. habitus.

NATIONIS Polonicæ studia & voluntates adeo mobiles sunt, & priuatis vtilitatibus ducuntur, vt futurarum eius actionum difficile iudicium existat: nihilominus tamen, vt Amplitudinis Vestr. mandatis obtemperem, dum iubet, vt de nouo eligendo Rege Polonorum quid ego sentiam, in scriptis referam, libenter ea, quæ ingenii mei imbecillitas, & nonnulla earum partium, in quibus aliquot me annis detinui, cognitio suppeterent, communicabo. Regnum Poloniæ, vt nemo nescit, electiuum est, non hæreditarium, & Reges eliguntur, non vt tanquam regnum, & absolutam exerceant authoritatem, sed tanquam ciuilia Reipublicæ capita, cum simul cum Senatu de pace, de bello, de rebus arduis, ac delictis nobilium coniunctim decernant. Senatus absque nobilium interuentu atque consensu eligere non potest: Nobiles vero, cum aliquis ex noua stirpe Rex inducendus est, ad Comitia in armis consistunt, perinde vt consueuerant prætoriæ cohortes in acclamandis Imperatoribus Romanis: Eo loco ius in armis, & iuxta libitum ipsorum Rex eligitur, & quisquis eligi cupit ei nobilitatis magis, quam Senatorum fauor, & gratia aucupanda est. Plerique sunt candidati Principes, qui in præsenti interregno proponuntur: verum quia celebriores sunt Dux Parmensis, Archidux Ernestus Austriæ, Vaiuoda Transyluaniæ, vel eius cognatus Cardinalis Battoreus, & Princeps Sueciæ; de his meam sententiam declarabo, omittamque indigenas Nobiles, quos Piastos nuncupant, siquidem inaniter credi

uato, fore, vt Polonica capita consensura sint ad vnum ex seipsis promouendum, cui cætera omnia natura equalia subsint, & obediant: quod à sexcentis annis nunquam accidit, post electum scilicet Piastum illum primum, hominem sordido genere natum, quo tempore Respublica nondum leges, quibus vtitur, constabiuerat, & populorum ingenia, moresq; plurimum à præsentibus discrepabant.

Si ætatem, prudentiam, virtutem militarem Ducis Parmensis respexerimus, nulla aduersus illum exceptio timenda videtur, cum iam prouectæ ætatis, rerum humanarum experientissimus, & nostro seculo præclarus existat Imperator, materno genere Austriacam stirpem referens, quæ in eo Senatu plurimum pollet, ex domo Farnesia, & Farnesii Cardinalis Polonici Regni apud Sedem Apostolicam Protectoris nepos: à quo Cardinale Poloni publice & priuatim in Italia eximios honores, & plurima beneuolentiæ argumenta retulerunt: neque deficit illum pecunia, cuius ope apud Nobilitatem gratiosus fiat, si tamen homines habuerit virtute atque eloquentia insignes, qui in Polonia causam suam tueantur: hæ quidem omnes dotes sunt, quæ magnum rei momentum ad eam Coronam consequendam afferre deberent.

Verum plurima, neque minoris considerationis eidem obstitura esse videntur: primo quidem origo Italica nihil ipsum adiuuabit: nam tametsi proceres Poloni, qui Italiam aliquando inuiserunt, moresque Italicos obseruarunt, nostram videntur nationem diligere; tamen in vniuersum nihil minus conuenit, imo illic nostra gens abhorretur, estq; in abominatione, scilicet Italos astutos, & fraudulenti ingenii homines putant: Mallent ipsi Regem, qui natura, & assuetudine mores regionis amplecteretur, ac secum familiaritate quadam versaretur, quam in Principe Italo minime sperarent se comperturos, multo minus in Duce Parmensi, qui inter Hispanos in exercitibus educatus est, in quibus suprema semper authoritate imperauit: quocirca propter eius magnitudinem animi dubitarent semper, vt contemptis ipsorum legibus, animum ad opprimendam Reimpub. conuerteret: quin etiam Stephani Regis exemplum, qui superbius imperitauit, eosque ad humilitatem animorum coëgit, circumspectiores ipsos efficiet in futura electione. Præterea cum Respub. illa Turcicum bellum valde abhorrenter euitet, rebus præteritis edocta, cauebit in posterum, iustamque timoris occasionem habere sibi videbitur, ne Dux Parmæ ob affinitatem atque clientelam, quæ sibi est cum Rege Hispaniarum, ipsius intuitu bellum excitet aduersus Turcas, quod postea extinguere opus arduum sit. Et quanquam Reges vigore legum, absque Senatu, & nobilitatis assensu in publicis Comitiis, neque de pace, neque de bello quid-

quam possunt decernere: tamen prudens aliquis Rex occasionem aperire facile potest, qua se extra culpam poneret, suamque libidinem simul exequeretur: & profecto si Cosaccis frenum paulisper laxaret, nedum eos instigaret, cum ii naturales sint Turcarũ hostes, saltem causa finium incredibiles motus excitent. Neque hanc ob causam electio Parmẽsis Ducis Turcæ Imperatori quicquam placeret; proinde verisimile est operam daturum, & omni ope enixurum, vt omnino excludatur. Strages etiam, quam aduersus hæreticos in Belgio admodum cruentam edidit, meo quidem iudicio eius causam remoraretur; nam Poloni hæretici, qui numero valent, ab eo semper abhorrebunt, neque iniuste suspicabuntur, si Rex foret, vt ille, etsi aduersantibus regni statutis, ipsos persequeretur, vel saltem commodis publicis, & honoribus, qui omnes absque interuentu Senatus per meram vnius Regis autoritatem distribuuntur, eos nunquam cohonestaret.

Archidux Ernestus Austriacus fauentem habiturus est in eo Senatu Austriacam factionem, quæ ad hæc vsque tempora Principibus illis plurimum addicta est: Princeps est singulari virtute præditus, generosus, & natura affabilis, demum Polonorum genio moribus responsurum videtur: duo tamen illi, nisi me animus fallit, aduersabuntur: primum quia Germanus est, nam miram Poloni cum Germanis antipathiam habent; & quanquam Archidux ille, qui benignissimum gerit animum, forte gratiæ plurimum collecturus videtur, tamen dum considerabitur, sub illius vmbra, & patrocinio in Poloniam Germanos, gentem inuisam, ingressuros, & hic authoritatem habituros, id certe priuatim & publice consultantium mentes valde turbaret. Alterum impedimentum videtur esse, quia, cum Polonica Nobilitas nihil potius, & optatius habeat, quam antiquæ libertatis suæ iura tueri, quæ hactenus illibata seruauerunt, inprimis cauerent, ne vicinum Principem tot viribus, & amicitiis validum eligerent, qui Regno frenum iniicere queat, quemadmodum ab aliquo Austriaco sibi timere possent, & ab ipso Ernesto, quem facile cupiditas incessere potest supprimendæ Polonicæ libertatis, illudque Regnum hæreditarii iuris facere, sicuti in Hungarico & Bohemico fecerunt, quæ regna natiuos Reges non habebant. Et hæc ipsa fortasse dubitatio nobiles mouit, vt electionem, quam Senatus in Maximilianum Imperatorem fecerat, in interregno Regis Galliæ, exploderent. Quod si Turca in huiusmodi Comitiis aliquam habuerit authoritatem, credibile est, eum minime passurum, vt Austriacorum Principum quispiam eligatur, ne Polonorum viribus aggregatis illam Hungariæ partem, quam occupauerunt Turcæ, recuperare, & Othomanicum Imperium lacessere velit

re velit. Quod si etiam in eodem ambitu concurrent alii ex domo Austriaca, sicuti forte Ferdinandus, & Carolus Archiduces, aut Maximilianus, & Matthias eius frater, concurrent, Ernesto maior supererit difficultas.

Transyluanus Regulus, vt nepos, & hæres Stephani Regis, nihil in ea successione iuris habet: nam tametsi antiqua fuerit consuetudo, vt filii atq; etiam nepotes defunctorum vsque ad lineæ, siue stirpis totius occasum in Regnum vocati fuerint, tamen spatio ducentorum annorum nunquam nepotes electi fuere, qui nō ex stipite regali descenderint: & quamquam Stephanus Rex eximia virtute decoratus, deque toto regno optime meritus fuit propter egregia facinora, quæ aduersus suos hostes peregit; nihilominus cum Poloni eum magis veriti fuerunt ob ipsius potentiam, ac timuerint, quam dilexerint, cum ille in honoribus, & commodis publicis parum proceribus satisfecerit, præterquam quod suorum bonorum parcus extitit, successoribus suis tenues opes reliquit: neque Princeps ille alibi spem suam firmare potest, quam in auxiliis cognati sui Cancellarii, cuius authoritas sicuti regnante Stephano cæteros proceres superēminebat, ita nunc, quia nobilitatis odium subiuit ob superbiam suam, & quia familiæ Sboroskæ primatem supplicio vltimo extinxit, credibile est, eum de culmine suæ potentiæ deiectum fuisse; Tamen cognatum non mediocriter iuuabit, quia magni est vir ingenii, diuitiis affluens, audacia promptus, & ad hæc Turcicis auxiliis, & pecunia, quæ eum non deficiet, nonnihil boni efficere valebit. Verum non vsque adeo validurus esse videtur, vt difficultates obiiciendas queat diluere, præsertim nondum adultæ Principis ætatis, cum is adhuc adolescentulus sit: quod si vnquam Regnum illud adulto ac præstante Rege indiguit, per hæc tempora vel maxime indiget propter occasionem, quam Moschorum ciuilia bella bene gerendæ Reipublicæ offerunt: & quanquam Turca ipsum, tanquam fiduciarium, ac vasallum suum vehementer promoturus videtur, quemadmodum Stephanum eius patruum promouit, non video, Turcicam opem, præsertim his temporibus, quibus Imperii illius vires alio intentæ sunt, plurimum eidem afferre posse adiumenti. Nam Poloni, vt interregnis imminentibus assolet fieri, fines regni validis præsidiis dispositis forte muniuerunt, quo ab insultibus Turcarum, & cuiuslibet Principis, qui molestiam iis inferre tentaret, sese tutos efficiant, ac tueantur.

Cardinalis Battoreus eius patruelis, & nepos ipse quoque Stephani Regis minora fortasse obstacula patietur: propterea quod ætate iam adultus est, & in ordine Ecclesiastico audit honorifice, notus & plurimum dilectus Senatoribus multis, ingenio &

virtute pollens, apprime affabilis, & qui naturæ Polonorum se adaptabit: nihilominus credibile non est, vt natio illa de patruo eius Rege haud iucundam seruans memoriam, & Hungaros immortali odio prosequens, dubitans etiam, ne ipso electo Cancellarii amplitudo resurgeret, cõsensura sit vnquam ad quemquam ex Batorea domo eligendum.

Princeps Sueciæ etsi adolescentulus est, non tamen adeo acerbæ est ætatis, vt regnum capessere, & paucis post annis recte gubernare nequeat, multisque virtutibus ad eligendum se & senatores, & nobilitatem potest compellere. Nam quia ex materno latere Iaielloniam domum refert, quæ domus ob egregia illorum Regum facinora, & in Rempublicam merita summopere à Nobilibus diligitur, & præsertim ideo, quia Reipublicæ aggregauit maximi momenti regionem, cuiusmodi est Lithuania: item quia nepos est Annæ Reginæ, quæ eiusdem familiæ est, & ex cuius auctoritate magnam gratiam consequetur, præterea quia suppetet ei pecunia, cum ex paternis thesauris, tum ab ipsa Regina ad concilianda sibi nobilium studia: hæc mediusfidius magna sunt adminicula, vnde facili negotio ad regnum promoueri posset. Verum si ad hæc adiungeretur, vt rex Sueciæ amplificandi magis filii sui Principis Sarmatis offerret (vt eum facturum verisimile est) sui regni vnionem ad Polonicam Rempublicam, si filium elegerint, nihil mihi superest dubitandum, quin ipse, cæteris omnibus candidatis suis superatis, coronam illam obtineret: etenim regnum Polonicum vicini regni accessione mirum in modum lucri faceret non solum in seipso, sed etiam propter bona plurima, quæ inde Polonorum emolumento consequerentur, præsertim in compescendis subditis, ac speciatim Dantiscanis & prætensis Ducibus Prussiæ, aliisque qui Suecorũ ope nixi sæpenumero defecerunt, & contra proprios dominos Reges Poloniæ arma sumpserunt: cessarent quoque controuersiæ atque prætensiones iurium, quas Princeps Sueciæ habet in Lithuania, tanquam in Statu, ad maternam hæreditatem spectante: quæ res inter illa duo regna ingentes motus excitare posse videtur: portus Naruæ in Liuonia ad Polonos rediret, quem portum Sueciæ Rex haud pridem occupauit, dum Stephanus cum Moscho bella gereret: quamobrem Poloni coacti sunt portum illum recuperare, acceptamque iniuriam vlcisci. Sed quod magis referret, illud est, quod iunctis duorum regnorum viribus aduersus Moschum progressus fierent feliciores: non enim ignoramus, Moschouiam modo ciuilibus dissensionibus vehementer agitari: adeo vt ex iis, quæ diximus, non videam, cur Sueciæ Princeps, si regni sui vnio proposita fuerit, excludi queat: quandoquidem probabile est, oblationem

huiusmodi nihil minus virium habituram, quam Iaiellonis magni Ducis Lithuaniæ habuerit oblatio: Is enim vt Eduigem Poloniæ Reginam in matrimonium obtineret, Ducatum suum Reipublicæ consociandum proposuit: quæ propositio tantum effecit apud Rempublicam, vt quanquam Heduiges Guilelmo Archiduci Austriæ ante promissa fuisset, iamque illa ad celebrandas nuptias Cracouiam aduenisset, nihilominus Iaielloni concessa fuit: cuius propago, siue linea postmodum annos ducentos feliciter regnauit. Quod si Princeps Sueciæ Catholicam religionem sectatur, quemadmodum vno ore omnes consentiunt, profecto nescirem, quem Respublica Christiana Regem ipso possit eligere fructuosiorem: is enim, debellatis Moschis, in magnitudine & continuatione Imperii cæteros omnes Europæ Principes longo interuallo post se relinqueret, quoniam ab ortu ad occasum totam regionem, quæ inter mare Caspium & Germaniæ terminos comprehēditur, possideret; ab Austro vero ad Septentrionem, a Caucaso vsque ad vltima Scythici maris littora imperii sui protenderent: quantum vero Turcis terrorem tam magnus Princeps adeo vicinus incuteret, quantūq; auxilii fessis Christianorū rebus afferre posset, vnusquisque ex seipso id animi cogitatione consequitur. Quod si ex altera parte Sueciæ Princeps regnum adeptus aduersus Daniæ Regem naturalem suum hostem arma conuerteret, nemini dubium est, quin tanto Regi minor ille Rex resistere non posset: & regno illo Daniæ subiugato, magna Catholicæ religioni vtilitas & adiumentum sequeretur, non solum quia pessimæ naturæ & hæresi infectus Princeps, cuiusmodi est Rex Daniæ extirparetur; verum quoniam multum opus inde exercitus Catholicorum in Belgio acciperent: cum in manu sit Regis Daniæ, clausis maris angustiis, ne subsidia frumentaria transferantur ex Gedanensi ciuitate in Zelandiam & Selandiam, eas regiones obsidere, & fame affligere, præter auxilia plurima & militum, & commeatuum, quæ Catholico Principe in iis maris claustris regnante, transmitti possent per Oceanum illum Septentrionalem ad quamuis contra hæreticos, & præsertim contra Reginam Angliæ, expeditionem.

MONITA CVM AD AVLAM CÆSAREAM missus esset Nuncius, siue

DISCVRSVS VIGESIMVS SEXTVS.

ILLVSTRISSIME Domine : Arbitror, è re tua fore, si nullum omiseris nuntium, quin ei tuas committas literas, quibus significes momenta itineris tui, vnde solicitudo tua, viæque tuæ continuatio cognoscatur. Multo magis igitur, cum Florentiam adueneris, vbi negotium tibi iniunctum est, inde te scribere oportebit : quæ res vel maxime conuenit ei Principi, apud quem nuntius Apostolicus alter degit : quod si nullum literarum argumentum suppetet, satis erit, vt scribas, te verbis Summi Pontificis salutem nuntiauisse, & Celsitudinis istorum Principum benedixisse. Epistola breuis esse debebit, qua solum innuas effectam rem, & quo pacto Principes tua officia susceperint, quaue grati animi significatione.

Si quid erit, quod intersit, scribere, locupletare poteris epistolam : neque enim tuo vnquam Principi debebis quidquam subticere, quod alicuius sit momenti, maxime vero si ad vtilitatem eius Beatitudinis spectauerit. Neque refert, vt epistolæ aliquando breuissimæ sint, quando per ipsas nihil amplius scribendum est, quam quod scribere necesse est : Id autem etsi minimum foret, tamen omissum noceret, & in errore versareris. Tibi porro persuadeas, pergratum fore Principi, si tuis literis, quocunque tendas, & vbicunque degas, edoctus fuerit : quæ res à quibusdam ministris olim neglecta, pessimis modis interdum animos affecit.

Exordia literarum, quas scripturus es, antequam ad Cæsaream aulam peruenias, immutare minimum tibi erit negotium, & quanquam vtrumque immutaueris, minimum intererit; tamen varia sese exordiendi genera offerent, si modo ad ea,

quæ tibi in itinere contingent, & diligentiam, quam plus minusve adhibueris, attenderis.

Hæc variatio affatim suppetet, sumpta ex occasionibus memorandi, quas antea scripseris, literas, item ipsarum argumenta, dies illis adscriptos, nuntios, quibus traditæ, opportunitates, quibus scriptæ fuerunt. Quæ omnia necesse est, vt obserues, scripturus quæcunque in diem accident: quo distincte quidquid agis, cognoscatur, inque tuis literis continua series appareat.

Ne obliuiscare, quotiescunque magni momenti res significanda est, repetitas, ac duplicatas literas scribere: quod si has duplicatas per vias diuersas miseris, vtilius feceris; nam eo ipso prudentia ministri, ac solicitudo lucidius conspicitur. Cum res tractatas cum Principibus aut ministris nuntiare volueris, eademmet verba, quibus actæ sunt, literis referre debebis, eumque de quo scribis, clarum in modum appellare.

Modus verba referendi potius rectus sit, quam obliquus. Obliquus voco ita. Respondit mihi Maiestas Sua, velle se, omnem operam adhibere, vt impediret, ne causa religionis tractaretur. Rectus autem modus est. Respondit mihi Sua Maiestas, volo omnem operam adhibere, vt omnino impediam, ne tractetur, &c.

Neque minus refert, actionem principis, quo cum negotia tractantur, describere, omniaque signa animi, quæ dederit, cum cæteris circumstantiis, quæ alloquium comitantur, exponere, veluti sunt, motus corporis, oculorum volutatio, vultus mutatio, vocis intensio, aut remissio, in dicendo vehementia, breuibus rem aliquam præterire, obscura locutio, aut ambigua, verborum frigiditas, breuitas, repetitio, irritare, & insistere, mentem, oculosque intendere, verba recitare, quæ studio mandata memoriæ videantur: denique omnes ii modi sunt describendi, qui loquentis animum quoquo modo dispositum, vel in quantum ad effectum, vel ad veritatem & sinceritatem seu artificium, aliudve, patefaciunt: subnectendum iudicium, quod ex iis actibus elici potest: qui etsi præcipue in negotio considerandi videntur tamen adnotandi; sunt etiam in officiosis verbis, in quibus aliquando qui loquitur, vt animi sententiam exprimat, insolitis verbis vtitur.

Relatio eorum, qui negotia tractant, debet esse simplex, absque vllis digressionibus vel consiliis, tantum res enarrando, prout transactæ sunt; qua in re cautum & circumspectissimum esse oportet.

Mandata, quæ tibi a Summo Pontifice iniuncta fuerunt, aut limitata sunt, aut libera. In limitatis, quoties aliquid perficitur, non semper necesse est causam repetere, cur ita res gesta sit. Verum in liberis mandatis vel maxime oportet, Ministrum distincte scribere, cur ita fecerit, dixeritue, causam & rationem dicti factique, quoad fieri potest, explicare.

Caueas, ne dubias res, tanquam certas significes, nimiam fidem iis adhibendo, qui tecum agunt. Item caueas, ne certum quid nunties, respiciendo tantum ad generales rerum conclusiones, vel, cum neque scripturam in manu, neque testimonium cuiusquam habueris, quoniam non semper homo in eadem permanet sententia, sed mutatur, ac variatur, neque semper sincerus est, probusque, qualem se profitetur: quisquis enim simplicibus alicuius verbis nimium fidit, sæpe se deceptum comperturus est.

Negotiorum felicis exitus spem ne pollicearis maiorem, quam prudentiæ tuæ conueniat; siquidem hæc te docet, non temere credendum esse, eoque modo loquendum, vt nunquam eo verbis peruenias, vnde te retrahere nequeas.

Si quid tibi scribendum contigerit, quod vario rumore feratur, animaduertas, vt rei nouæ certus auctor in literis tuis nomine appelletur. Expediet etiam explorare, quid censeatur in illa aula de tua legatione, & an de tuis mandatis sinistre quidquam iudicabitur, negando aut affirmando, quæcunque re vera tibi iniuncta fuerunt. Et diligenter inuestigare debebis auctorem, qui tale iudicium protulerit, aut de eo dissertiones instituerit.

Postquam ad illam aulam perueneris, per quoscunque siue suetos, siue insuetos tabellarios scribere debebis: nam si secus feceris, videreris, aut parũ cautus esse, aut in tui principis negotio obdormiscere. Iubeas, vt omnes epistolæ, quascunque scripseris, apud te descriptæ seruentur. Frequenter mandata, quæ recepisti, literasq; tuas perlegito. Cum tibi scribendum est, semper literas, quas antehac scripsisti, relegito, cumq; ad negotia peragenda te cõtuleris, monita principis semper repetito. Postquam peregeris cuncta cum Principe, illico res actas scriptis ordinate cõmendes. Literas de omnibus, quæcunque tractas, paratissimas habeto, vt tabellariis, quicunque ex tempore sese offerre possunt, illas committas, nisi tamen tu ipse certum hominem sis expediturus. Præter illa, quæ scriptis tibi in vrbe mandata sunt, scribito etiam de iis, quæ oretenus à Principe tuo, vel eius ministris audiuisti, vel quæ ad rei substantiam, vel etiam ad circumstantias pertinent, eaque de memoria tua nunquam deponas.

Cum alio Nuntio bene tibi conueniat, eiusque beneuolentiam tibi conciliare studeas. Eius fidem, eiusque iudicium abunde sequere, & publice, & priuatim ei omnem honorem exhibe:

eique ipsi, & suis, patriæque suæ studiosissimum se profiteare.

Merita, quæ cum Sede Apostolica contraxit, amplifica, eiusque spes consolida, & auge: neque tamen memoria tibi excidat, Prælatum illum esse Venetum, eiusque familiæ, quæ Cardinalem habet tibi non valde bene affectum. Nuntium ne lateat, Summum Pontificem designauisse te apud Venetos Nuntium, idque à teipso resciat, simulque ei omnem amicissimam operam polliceare. Hi modi ac respectus multifariam tibi proderunt, præsertim efficies, vt ex illa aula hic intelligatur, vtilem te Reipublicæ operam nauauisse, & optimam ibi omnium de te opinionem excitauisse, & cum illa Maiestate & Principibus honorifice cuncta egisse.

Addo, quod mihi peropportunum videtur, vt à Cæsare reuertens, ad nos accedas edoctus de moribus & qualitatibus Imperatoris, de statu eius, de illius aulæ constitutione, vt possis cuncta Summo Pontifici enuntiare, cum præsertim Imperator sit nouus in eo gradu Princeps. Verum cogitaui, N. tuas vices iam explesse; & nihilominus tibi quoque nonnulla referenda supererunt, quoniam principes in dies & horas mutantur, præsertim iuuenes; & illa Cæsarea Maiestas conditionem mutauit; neque fieri potest; quin nouæ cogitationes illi superuenerint, aliique affectus detegantur, qui ad D.N. relatu digni sint. Igitur in relatione tua non attinges ea, quæ communia sunt, iamque sciuntur, ætatem, complexionem, sanitatem, aliasque corporis habitudines: prætermittes etiam docilitatem, ingenium, disciplinam, animique propensiones, quæ mutationem non receperunt.

Eius consilia ac propensiones ad pacem & bellum inuestigabis: quas amicitias cupiat, & charas habeat: item inimicos, à quibus cauere cogitat, consilia ac fines eius; quidque acturus sit, vt eos assequatur: quasque in iis difficultates recognoscit, quæue contraria: quantum suis viribus, imperiiq; proceribus & aliis confidat, quantumue ijs diffidat. Quid eum defecturum sit necessitudinis tempore: modum, quem in gubernando instituit: quibus rebus imperium ipsius à paterno atque auito differat, quibusve simile, & quare; & an melior, an deterior sit, & quantum: Quibus consiliariis vtatur, & quomodo, & quo pacto res consultas exequatur: res iustitiæ quomodo administrentur: quantum sit beneficus: quantum subditis charus, quantum in amore, aut in metu habitus, prudentia eius, vigilantia, potentia, solicitudo, dexteritas, sinceritas, aliæque animi dotes: Itidem eæ res, quibus magis oblectatur animus eius, & quæ maiore in pretio apud illam Maiestatem habentur: præterea ministrorum conditio; qui præualeant vel per se, vel propter principis fauorem,

quo fruuntur:qua de causa plus minusue diligantur: item inter ipsos quomodo animati, & erga dominum, nec non erga subditos,aliasque nationes & principes affecti existant; quam boni sint,iusti,prudentes, demum qua in re peccent plus minusue, quibusue in rebus tolerari nequeant, quibus laudem promereantur. De religione illius Maiestatis, eiusque ministrorum verba non facio,vtque erga ipsam, & hanc sanctam Sedem, aulamque Romanam & Italiam,principesque Italos bene propensi existant,quia puto,eius sanctitatem de omnibus huiusmodi rebus certiorem iampridem factam fuisse.

Debebis summo studio inquirere,atque intelligere,quibus in rebus illa Maiestatis modo differat ab illo, qui erat ante assumptum imperium. Oratores & ministri, qui in illa aula resident, huc vsque cuncta procul dubio explorauerunt, minimoque labore poteris ab iis plenissime de omnibus doceri: idcirco valde tibi conducet, vt familiaritatem ineas cum eiusmodi viris. Cætera tuæ prudentiæ committo, &c.

DE VRBE CONSTANTINOPOLI ET IMPERIO Turcico,

DISCVRSVS VIGESIMVS SEPTIMVS.

CVM Imperium Ottomannorum permissu diuino, tot ac tantas prouincias & regna perpetuo quodam victoriarum cursu miseris sub iugum, ac debellauerit, ac proinde cunctis gentibus formidandum sit,non erit abs re dubitare, vt idem minimo negotio,nisi obsistatur, ad totius orbis terrarum monarchiam peruenire possit. Quoniam vero huiusmodi discrimen imminet potissimum Serenissimæ huic Reipub. quæ fines habet dominii sui, cum gente adeo superba satis latos (præter varias causas, vnde queunt discordiæ nasci,veluti ex mercatura continua, quæ in communibus regionibus exercetur, ex piratarum damnis, ex necessitate, qua nauigia, & classes nostræ cum hostilibus nauigiis & classibus sæpe con-

ueniunt, præsertim hisce temporibus, quibus maritima Turcarum potentia in tantas vires excreuit, vt ad orbis imperium occupandum opportuna esse videatur.) Idcirco non sine ratione hæc Resp. nullas grauiores repetere potest cogitationes, nihilque magis sollicito animo debet attendere, quam vt Turcarum actiones diligẽter obseruet, ac exploratos habeat. Quamobrem cum ego Bizantio tanti Imperii metropoli, nuper redierim, vbi Bailum egi, coram Serenitate vestra eorum omnium, quæ sexennio exploraui, rationem mihi reddendã esse, duxi: Ad tria itaq; præcipua capita relationem meam redigam. Primum, Imperii Turcici magnitudinem, & bellicam potentiam ob oculos ponam. Deinde referam, à quibusnam & quibus modis tantũ regatur imperium, & regẽtium naturam, moresq; explicabo. Postremo narrabo, quo pacto se habeant ad hoc ipsum imper. cæteri principes, ii maxime, qui cum ipso negotium habent. Postquã Romanũ declinauit Imperiũ, nullus vnquam Principum tot prouincias ac regna sui iuris effecit, quemadmodum Othomani armorum virtute fecerunt: nam imperii huius fines à Dalmaticis Italiæ conterminis partibus incipiendo extendunt sese in Epyrum, totamq; Peloponnesum & Græciam circumeuntes, & maiorem in oriente Insularum partem amplectẽtes, perueniunt spatio mille, & quingentorum millium passuum Constantinopolim vsque, sed à littoribus ponti Euxini vsque ad vltimos Europæ terminos in Asiam prolatantur, & spatio totidem milliarium mari in Ægyptum ducti ampliantur ad Nilum vsque, ad vltimos Asiæ limites: inde itur in Africam, cuius omnia fere littora Turcæ possident vsque ad angustias freti Herculei, exceptis paucis quibusdam, quæ à Regibus Hispaniæ & Lusitaniæ possidentur. Omnis hic maris circuitus spatium est octo millium milliarium: at terrarum circuitus haud minor erit, nam per tandem viam in mediterraneis locis (quorum tamen pleraque inculta, alia angusta sunt, præsertim vbi, Tripolis Alexandriam versus sita est) vsque in Ægyptum fertilissimam regionem Turca dominatur, & inde vsque ad Oceanum, vnde continuo tractu per mare rubrum & littora Adem, & Ghimon ad Euphratem, & inde ad fauces Tygris in sinum Persicum extenditur: ad quæ littora latissimis finibus adiacet Persico regno, adeo vt à mari Caspio nõ multum distet, vbi finitimus Georgianis, Mingrellis, & Circassis, aliisque nationibus, ad vltimam Asiæ partem versus Tanaim regreditur, & tamen in Europam eis, & vltra Danubium dilatat plurimum imperium suum, cui contigui sunt, ac tributarii Bogodamus, Valacchus, & Transyluanus: inde in Hungariam perueniens cum Imperatore communes fines habet; demum in Croatiam penetrans, ad nos adeo sese approximat, vt non procul absit à Foro Iulio.

Diuisio orationis.

Amplitudo Imperii Turc.

Vniuersum hoc imperiũ diuisum est sub regimine viginti Beglierbeorum, qui hodie Bassæ nuncupantur, cum apud Turcas etiam,

Politia Imperij.

nedum apud Christianos, titulorum maxima ratio habeatur. Ad hos autem, qui paulo antea nouemdecim erant, Cyprius Bassa magno Christianorum detrimento additus est, omnesque alii, perinde ac totidem reges, late imperãt. Tres sunt in Europa, hoc est, Græciæ Bassa, qui maior est, & cæteris potentior, Budensis, Temisuarensis. In Asia tredecim sunt, hoc est, Natoliæ, Caramaniæ, Damasci, Aleppi, Tripolis in Syria, Babyloniæ, Baisaræ, Caramachaconani, Edræ, Liuasii, Marasii, Cypri. In Africa tres sunt, Cairus, Tripolis, & Algerium. Quibus omnibus adiungitur maritimus præfectus, qui Beglierbeius dicitur, qui littoribus & insulis Othomanico imperio subiectis præest.

Militia Turc.

Iam terminos delineaui; modo serenitati vestræ, quales reditus ex tanto Imperio Turca colligat, eiusdemque in dominando arcana explicabo. Igitur serenitas vestra non ignoret, hunc Principem omni tempore in apparatu belli cæteros omnes principes longe antecedere: equites enim centum quadraginta quinque mille detinet, quorum octuaginta mille quasi in hybernis per Europam distributi sunt, cæteri quinquaginta mille per Asiam. Hi sunt, qui Spachi Timariotę vocantur, quia non annuo stipendio pecuniario sustentantur, sed assignatis agris detinentur eo pacto, vt tot equos ad bellum alant, quot agrorum assignatorum proportio postulat. Etenim cum Othomani hoc imperium occupassent, non modo directum dominium sibi asseruerunt, sed vtile etiam iuris publici fecerunt, destruentes atque expellentes nobilitatem, cæterosque possessores quoslibet: hæc autem bona deinde inter millites partiti sunt loco stipendii, adeo vt, quoties noua regna capta sunt, militum numerus simul auctus fuerit.

Timarri quomodo instituti.

Cuiusmodi beneficium ex hac re Turcarum Imperator capiat, potest Serenitas vestra ex se ipsa coniicere, cum sine vllo sumptu, vel publici ærarii diminutione tam ingens equitum numerus detineatur, vt si pecunia eroganda foret, quotannis quindecim aureorum milliones non sufficerent. Tot millitum sustentatio non modo in emolumentum ærarii publici redundat, sed etiam fit maiore cum vtilitate & satisfactione militum, maioreque totius imperii securitate: nam cum regiones bello acquisitæ, & agri occupati fuerunt, eorumque facta fuit æstimatio, tunc propter solitas belli confusiones, atque turbas, minimo pretio bona æstimata fuere, vt militibus facilioris victus facultas concederetur; cumque apud acta publica eædem fere æstimationes conseruentur, quia raro variari solent, cumque fructuum pretia valde aucta sint; in præsens Spachi, & Timariotæ longe maiora emolumenta, & pleraque in duplum auctiora, ex bonis sibi attributis extrahunt: adeo vt si iusto iudicio fructus, qui istis Timariotis applicati sunt, æstimentur, ego quidem in eam adducor sententiam, vt opiner, quindecim aureorum milliones singulis annis hos reditus adæquare. Iuuat me, adhuc aliam neque minorem vtilitatem ab hac

Vtilitates ex Timariis.

re dependentem considerare. Turcicum Imperium infœlicissimis populis, qui ei subduntur, adeo graue est, vt inculta omnia, & vndequaque destructa cernantur: & nihilominus nisi hæc Timariotarum loca instituta fuissent, crederem omnino fore, vt peioris essent conditionis quia cum bona illa Principis bona sint, eorumque vsufructus tantum ad mancipia & milites suos pertineat, eam ob causam inquilini & coloni eorum priuilegio aliquo fruuntur, neque ita aspera tyrannide premuntur, ac proinde cum faciliorem, tutioremque victum habeant, ager ideo fit excultior: ex quibus colonis altera vtilitas Principi resultat, quod ordinarios equites, ac præterea remiges pro classibus, aliaque solita Principis emolumenta subministrat: adeo vt dicendum esse videatur, solam hanc Timarrorum institutionem causam esse, cur hoc Imperium tam diu sustineatur: quandoquidem tantus ex iis fructus exigitur, vt ad quinquaginta milliones aureorum quotannis ascendat, si modo computemus militum & colonorum sustentationem: quæ nisi instituta fuisset, merito credendum esset, fore, vt ob malam Turcarum gubernationem imperium magna ex parte destrueretur. Hi Timarri adeo partiti ac distributi sunt, vt qui militiæ vnum debet, assignatus sit illi ager ad æstimationem trium millium asprorum, qui sexaginta scutos aureos conficiunt: sed qui Timarros opulentiores habent, ii tenentur ad bellum ducere tot equites, quot habent millia asprorum in reditibus supra quinque mille aspros: & suis mancipiis ad hoc vti consueuere non sine magna vtilitate atque commodo, quia propter suas necessitates, & ad commeatus ferendos coguntur multos secum ducere famulos, & animalia multa.

Hactenus enarraui, quo pacto Princeps ille centum quadraginta quinque millia equitum, quos in suo imperio descriptos habet, detineat: modo reliquum est, vt nonnihil dicam de quindecim millibus Portæ (quæ dicitur aula Imperatoris) equitum, qui soli ex Principis ærario (Casne dicunt) stipendia merentur duodecim vel quindecim circiter asprorum Diuitem quotidie, prout virtus ipsorum, siue potius fauor, quem obsequiis & muneribus acquirunt, exposcit, sique itur ad bellum viritim scutos viginti, loco largitionis, habent: eorum arma sunt, hasta non admodum fortis, framea, scutum, & aliquorum etiam arcus: arma vero defensiua nulla habent, præter galeam (etsi ii pauci) & nonnulli parte anteriori thoracati sunt: His equites annumerantur, inter quos plerique aulici & Portæ officiales, itidemque singulorum Bassarum & aliorum magnatum, quos tædiosum esset referre, mancipia computantur. Ad summam, omnes hi milites suo stipendio pacis & belli tempore detinentur: adeo vt Imperator ille, bellum decernens, nihil insoliti sumptus adaugere necesse habeat.

Equitatus penes Impp.

Nullos habet pedites Turca, præter Ianizzaros, qui duodecim

Stipatores Imp.

millium

millium aut fortasse minori numero computantur, præsertim quia nunquam omnibus simul vti potest ad vnam expeditionem, cum diuersis in locis necessario distribuendi sint. Isti vt plurimum ex Christianis oriundi sunt, vt dicetur inferius. Hic peditatus antiquis Romanorum legionibus simillimus est, militiæque Turcarum præcipuus neruus: diligenter enim educatur, & in militaribus occupatur exercitiis, Principisque filii dicuntur. Antiquam nihilominus virtutem deserentes, paulatim corrumpi videntur: propterea quod plerique Turcarum filii, qui militariter educati non sunt, ad huiusmodi militiam passim admittuntur, ac proinde ita perfecti non euadunt, vt veteres fuere Ianizzari, qui res admirandas gessere. Stipendium singulorum quotidie est quatuor vsque ad nouem aspros, soluunturque tribus singulis mensibus ex ærario Principis. In cohortes distinguuntur, habentque præfectum generalem nomine Aga, qui omnibus præest, sed centuriones aliive præfecti Balluchibassi vocantur. Ipsorum arma sunt, Sclopeta, quibus dexterrime vtuntur. Hi deinde Spachi fiunt, & gradatim promouentur.

Aga præfectus Ianizzarorũ.

Ad maritimas vires deuenio, quibus Imperator ille melius instructus est, quam quilibet alius Princeps: nam in nauali suo habet modo plusquam trecenta nauigia actuaria, computatis quatuordecim onerariis, quas Maonas vocant: neque loquar de Dalondris genus nauigii, quo equi traiiciuntur. Multas alias triremes nullo negotio ædificare potest, quia si ad Euxini littora suos opifices miserit, vbi scilicet nemora sunt densa, ac vasta, quotquot placet, quam citissime exstruet, neque triremis vna plusquam mille aureis ei constabit: hi vero artifices omnes fere Christiani sunt, quia plerique incolarum Græcorum eam artem callent; quibus pleraque Itala mancipia adducuntur, quæ si cognoscantur illius artis perita, difficilius suam consequuntur libertatem: & compertum est, quo tempore Turca cladem tam magnam in mari accepit, semestri spatio centum quinquaginta triremes exædificatas fuisse, præter illas, quæ integræ superfuerant. Verum quemadmodum triremes Turcis deesse nequeunt, ita remiges, nautas, & milites, qui tormenta explodant, similesq; nauticæ rei peritos homines affatim non habent: quandoquidem Serenitas Vestra, cum eorum classem disiecit, atque submersit, priuauit ipsos penitus maritimo milite, qui non adeo facile restitui potest, veluti terrestris militia instauratur, cum maritima disciplina maiorem experientiam, tempusq; diuturnius requirat. In classibus vtuntur quodã hominum genere, qui dicuntur Alappi, quos circiter viginti singulis triremibus imponunt, vtunturq; illis ad diuersa triremium munera, qui vt plurimum cõtinua stipendia merent, & præterea aliquot, Ianizzari, & Spachi adhibentur, prout opportunum videtur. Et præteritis annis ab extremis vsque Persiæ finibus, curauerunt homines quosdam aduocari, qui Chiurdi nominantur, quos classi ad militiæ

Maritima vires.

vsum

vsum imposuere, sed quemadmodum terra eos ferocissimos esse, constat, ita mari nihili faciendos esse, compertum fuit.

Etsi in tam vasto imperio, mandata magistratuũ executioni demandantur summo studio, ac seueritate, neq; alicuius subditi ratio vlla habetur: summam tamen remigum penuriam patiuntur propter numerum ac frequentiam classium: imo conqueruntur omnes, neq; iniuria, quoniam pauci ex iis, qui classem ascendunt, domum suam vnquam reuertuntur, quũ genus illud hominum maritimis incõmodis ineptum sit, ac pessime tractetur, ac proinde maior eorum pars cito moriatur, quodq; permagni interest, cum necesse habeant, quoties instruunt classem, remigum delectum nouum agere, ipsorum triremes armantur hominibus nouis, inexptis, maritimæ vitæ minus assuetis, vnde morbi, qui eos destruunt, proficiscuntur. Est etiã genus hoc remigum abiecti, ac vilissimi animi, quia in ppetua seruitute habentur, ideoq; triremes hunc in modum instructæ paruifaciendæ sunt, numerusq; ipsarum timendus non est, præsertim hisce tẽporibus, quibus superba opinio illa, quam Turcæ animis suis impresserant, se à Christianis oppugnari, ac vinci non posse, ablata & abolita est: quinimo ipsorum animi timore adeo pculsi sunt, vt cũ nostratib. manum conserere nõ audeant, fatentes, triremes suas nostris inferiores esse omni ex parte, neque minus propter milites pugnæ idoneos, q̃ propter tormenta, aliasque res nauigationi necessarias: & reuera nos vix in Histriam auderemus eas triremes mittere, quas ipsi in longinquas partes, & ad q̃libet facinora mittũt, adeo inermes sunt, & negligẽter instructæ: proinde in tota classe, etsi valde numerosa, vix quinquaginta sunt absolutæ pfectionis triremes: quæ cũ instructæ sint propriis Ducũ mancipiis, quę suarum diuitiarum fundamenta sunt præcipua, ea periculo non libenter exponunt: alterum incommodum est, quod Duces eo magis abhorrent à prælio committendo, quo maius est imminens periculum, timorque, ne serui tumultuentur, atque deficiant.

Nautarum penuria.

Omnes Turcarũ prouinciæ à trib. hominum generib. incolũtur: Asia & Africa à Turcis, multoq; magis à Mauris: qui vero Europã habitãt, eorũ maior pars adeo tyrannice habentur, eorumq; agri adeo deuastãtur, demũ in tanta abiectione, atq; rerũ omniũ desperatione versantur, vt eorũ opera Othomannis valde piculosa futura esset. Quod cũ Turcas non lateat, ipsorum nullã habent rationem. Igitur Princeps aliis hominibus, q̃ his, quos diximus, stipendiarios esse, vti non potest: quod si ij deficerent, quo pacto eos aliunde restituere posset, haud exploratũ habetur: quãdoquidem eius imperium, vastum licet, incultũ est, & solitariũ, omnique ex parte debilitatum, iuxta Turcicum prouerbium;

Incolæ imperii quales.

Vbi Othomanicus equus pedem figit, in eo solo herbam posthac nunquam amplius enasci: & ipsimet fatentur, antiquam sibi virtutem longe diminutam esse: ab initio siquidem hæc natio quælibet incommoda perferre poterat, vtpote quæ paupertima erat, neque satis certas sedes habebat; quæ duæ res industrios homines, & ad quæcunque pericula promptos efficiunt: verum modo, cum illa Porta, tot debellatis regnis, tot ad seipsam diuitias attraxerit, communem imperiorum conditionem passa est, morum scilicet corruptelam, cum nihil militarem virtutem, armorumque gloriam retundet, obscuretque, quam deliciæ, nimiæque commoditates, quemadmodum plurimis experimentis cognitum est. Hinc fit, vt modo Turcæ à bellis abhorreant, ita vt plerique, ne ad expeditionem aduersus Ghimentitum, Alabragam, & Cyprum mitterentur, omnem lapidem mouerint, ingentiaque donatiua effuderint, cum vt periculum, & dispendium effugerent, tum vt opum suarum commoditate fruerentur, sperantes quoque, penes Portam se adulando plura merituros, quam procul arma tractando. Hæ igitur sunt vires Turcarum, militesque, quales descripti: de publico ærario nonnihil superest referendum.

Turcæ degeneres.

Communis opinio est, Turcam quotannis octo aureorum milliones exigere, ex quibus sex tantummodo erogat, duos vero semper recondi: quæ res parum credibilis mihi visa est, quia Rex ille in toto suo imperio nullas habet aurifodinas, & à suis ministris repugnantia intellexi. Illud quidem credendum est, Principi pecuniam deesse non posse, dum modo ærarium non dilapidetur, aut turbæ aliquæ excitentur, vnde reditus publicos exigere non liceat: qui reditus, vt aiunt, consistunt in duobus millionibus Caracciorum, tribus millionibus, & quingentis millibus ex portoriis, & vectigalibus, computatis animalium emolumentis, item in quingentis millibus aureorum ex bonis locatis, demum vno millione ex censibus bonorum caducorum, quæ fisco inferuntur. Id vero nemini mirum esse debet, quicunque considerat, omnes opes vt plurimum, & præcipuas diuitias, priuatorum hominum apud aduenas reperiri, vt postmodum explicabo. Præter hæc exigit Princeps centum sexaginta millia aureorum ex tributis & pensionibus diuersorum Principum: sed quotiescunque hæc fundamenta labarent, equidem non scio, vnde Princeps ille pecuniam conquisiturus esset. Illud tamen verum est, si Turcæ, vt in cæteris, violentiam adhibere vellent, posse illos, præsertim Constantinopoli, multam pecuniam corradere, siquidem credendum est, eo loci ingentem vim auri atque argenti ob spolia tot regnorum congregatam fuisse: cum nuper contigerit, vt Rostanus Bassa quindecim milliones aureorum post mortem reliquerit, eiusque vxor Stultana quingenta millia aureorum in reditibus annuis habuerit.

Opes Turc.

Quod pertinet ad annonam, & commeatus, Imperium illud pacis & belli tempore iis plurimum indiget propter incuriam & negli-

gentiam

gentiam imperandi: sed contrariam ibi penuriæ causam obseruare est, quam in nostris regionibus comperitur: apud nos enim propter populorum multitudinem, & soli angustiam fit annonæ caritas: sed apud Turcas, quia latissimæ regiones solitariæ fiunt, & qui eas incolunt, plus soli excolere nolunt, quam quantum necessitati suæ satis futurum sit, nempe scientes, superfluum sibi à Turcis ablatum iri, fertiles etiam campi remanent inculti, & vepribus obsiti, vnde annonæ defectus oritur. Hoc tamen verum est, cogi eos, quocunque iubentur, necessarios commeatus afferre.

Annona cur cara apud Turcas.

Cum hactenus de magnitudine illius imperii, de viribus, de opibus, de annona verba fecerim, nonnihil modo referam de iis, quæ securitati ac munimento eiusdem officere videntur. Imperium enim illud nulla ex parte ad necessarium belli vsum munitũ est: quod ideo forsitan euenit, quia muniendi scientiam non bene callent, & propter innatam genti auaritiam, aut verius propter nimiam sui ęstimationem, nimirum exercitibus suis fidentes adeo, vt aliis propugnaculis se indigere non putent, ac proinde imperium absque insigni arcium munimento conspicitur. Quæ res Turcis eo magis necessaria videtur, quo populos pręsertim Christianis Principibus finitimos, hostes habent, vtpote qui partim Christianam religionem colunt, & plerique Turcarum ad Persicam superstitionem desciuerunt, Mauri quoque inter sę de religione dissident, vt ii pariter, qui Portæ assistunt: ad quam rem si miseriæ atque ærumnæ, quas pati coguntur, addantur, non potest âb iis aliud expectare Princeps, quam vt aliquando desperatione, quæ timidos quoque audentes persæpe effecit, adducti, imperium eius vehementer concutiant. Idque ad primam partem, quæ potentiam Turcarum spectabat, enarrandam sufficiat. Ad politiam modo explicandam descendo.

Munitiones nullæ Turcarum cur.

Gubernatio & regimen Othomanici Imperii totum est apud homines Christianis ritibus olim initiatos: Diuersis hi modis in seruitutem rapti, & in sectam Mahumeti conuersi sunt: adducuntur autem Constantinopolim duobus modis: altero, quod mittuntur quotannis ministri ad delectum faciendum puerorum, qui filii sint Christianorum parentum, è quorum manibus vi abstrahuntur, & Constantinopolim tracti illa superstitione imbuuntur, opumque & honorum spe allectantur: quod si huiusmodi persuasio locum non habuerit, vis adhibetur: altero, quia cum ditiones, & prouinciæ capiuntur, plerique inducuntur, vt Turcicam religionem suscipiant, quorum nonnulli Principi offeruntur. Ex hoc duplici genere adolescentum delectus alius fit eorum, qui pulchrioris sunt aspectus, corporisque venustiorem formam habent: hi per diuersa Principis claustra distribuuntur,

Delectus puerorum ad militiã quotuplex.

vbi variis educationibus, quas enarrare longum foret, innutriũtur. Hi pedetentim crescentes maiorem dignitatis gradum obtinent, prout virtutem præ se ferunt, & bonæ fortunæ fauor iis adspirat. ii vero, qui excluduntur ab hoc vltimo delectu, seruiliter & in laboriosis exercitationibus educantur, & ex vestibus suis cognoscuntur ab omnibus tanquam Principis mancipia: quum vero ad ætatem duorum & viginti annorum peruenerint, Iannizzerorum numero aggregantur: qui vero in Religione Christiana persistunt, ii miserrimam vitam & ærumnis plenam perpetuo agentes, catenati crudeliter seruiunt, vel tanquam remiges in classe, vel in aliis opificiis magno cum dominorum suorum emolumento. Aliud genus hominum, quam hoc, ex Christianis parentibus oriundum, ad honores & stipendia admitti non solet. Hisce tamen temporibus magna animorum offensione, ac molestia irrepit consuetudo, vt Turcarum filii fauoris causa admittantur: quæ res meo quidem iudicio haud mediocre imperio detrimentum paritura est; & plerisque graue ac molestum est, vt filius aliquis primi Visirii Sangiaccus eligatur, & quanquam nonnulli posteros suos in honore relinquunt, tamen paulatim ita declinare cernuntur, vt minimo etiam gradu spolientur: ac proinde apud Turcas nulla nobilitas conseruatur, nulla rerum humanarum experientia, nulla magnitudo opum, quia ab aliis magnatibus sub diuerso prætextu occupantur. Idcirco igitur ad regendam Rempublicam accersuntur homines ignobiles, inexperti, abiecti, seruiles, primum ex natura ipsorum, deinde quia nullam habent notitiam Reipublicæ, nullam iustitiæ, nullam religionis, nutriti solum in luxuriosis affectibus, pleni libidinis & auaritiæ, ac præsertim addicti arrogantiæ atque superbiæ vitio, quod in ipsis ob tot ac tantas euentuum prosperitates magis ac magis amplificatur.

Cur nobilitas pereat apud Turcas.

Per hæc tempora potestas suprema in Sultano, Selimo, Othomano collocata est, sub quo rerum summæ toti atque vniuersæ Reipubl. gubernandæ præfectus est Mehemeth Bassa, primus Visirius. In illo imperio alia non est auris, ad quam propositiones, responsiones, & mandata, nouitates omnes, quæ ex tot regnis nuntiantur, referantur. Ipse solus omnia munera, omnes gradus, officia omnia & honores imperii totius, qui nihilominus infiniti esse videntur, distribuit: solus audit, solus consulitur, & legatis respondet solus, omnibusq; regnis prouidet, omniaq; ipse ordinat: ad postremum ab ipso cuncta ciuilia, criminalia, politica dependent, neque aliud quam capitis eius consilium attenditur. Attamen in tanta autoritate cum timore, ac summo respectu minimam quamque rem tractat, nempe quia variabilẽ Principis naturam, suosque æmulos Bassas veretur. Qui omnes

Ministri vnius autoritas.

nunquam

nunquam Principem alloquuntur, nisi quo tempore equitat, tūc enim ille modo vnum, modo alterum ad se vocat: sed memoratus Visirius semper & vbique eum alloquitur, præsertim in Diuano, hoc est, auditorio publico, in quo assident omnes Bassæ non modo, sed etiam cæteri illius Portæ ministri præcipui: cæterum Othomani Impp. consueuere ab hominum commercio procul abesse, & cum nemine versari, nisi cum Eunuchis, pueris ac mulieribus; quod genus hominum omni rerum mundanarum intelligentia caret, cum in iis claustris educatum neminem vnquam videant, aut cognoscant, neq; enim cuiquam hominū licet claustra illa ingredi, sed si aliquid agendum est, per schedulas singulis momentis tractari potest, quibus per alias schedulas statim Princeps respondet.

Impp. Turcarum solitarii, & quomodo agant negotium.

Turcicum Imperium nulla instituta legesq; habet, quibus iustitia, & respub. ac religio gubernetur, præterquam vnum Alcoranum. Ideo sicuti opes & arma in manibus eorum ponuntur, qui Christiana religione imbuti fuere: sic lex, eiusque interpretatio apud eos reposita est, qui ab origine sua Turcæ sunt. Hi vero filios suos inter Moschæarum, hoc est, templorum seruitia educant, vbi Alcorani dogmata docentur, postea adulta ætate Cadi, quasi Prætores creantur, iustitiamque administrant, etsi executio apud eos est, penes quos ius armorum viget. Verumenimuero vt aliquid de ipsorum religione attingam, dico, etsi pauci sunt ii, qui Mahumetanam Religionem veram esse opinantur, eademque diuersas apud illos interpretationes recipit, Turcæ nihilominus mordicus retinent cerimonias, consuetasque preces paucissimi omittunt, & nemo ieiunium quotannis menstruum, quod Romadan vocant, non obseruat. Religionis suæ caput, & summum interpretem habent Messti, qui a Principe diligitur, vir præcipuæ integritatis atque sapientiæ. Hic apud Turcas in maxima est veneratione, tantæque autoritatis, vt quoties nonnihil deciderit, Princeps ipse nolit illud retractare: hic idem in qualitate sese immiscet re, siue ea ciuilis sit, siue criminalis, siue etiam ad Rempublicam administrandam pertineat, ea tamen conditione, vt ex se ipso nihil imperet, sed vnicuique liberum sit, cum aliqua vertitur difficultas, ab eo responsum petere breui aliqua facti narratione in papyro exarata: super qua ipse iudicium suum interponit, quod Zetfa appellatur: quod ab altero litigantium, si coram iudice ordinario producatur, causa per ipsum terminatur iuxta tenorem Zetfa, si modo facti narratio veritati congruat. In rebus politicis deinde Princeps eiusdem autoritate vtitur, vt se iustum, ac religiosum ostentet: ipsius enim petit responsum cum de bello hostibus inferendo, tum etiam de cæteris quibuscunque rebus,

Alcorani interpretes.

Summi Antistitis autoritas, & veneratio qualis.

quæ ad imperium ſpectent: quo ſc. religionis medio ſubditos diſponit promptius ad ſua iuſſa peragenda. Id tamen non ignorandum eſt, hanc Mofftim perpetuo adulari Principi, & ad eius placita opinionem ſuam accommodare, ſuasque ſententias ex temporum opportunitate immutare: adeo vt hic homo non infructuoſum futurus ſit inſtrumẽtum ad Principis voluntatem quocunque libet, pro rerum neceſſitate diſponendam.

Hæreſes Turcarum.

Porro ipſorum religio in varias opiniones diſcreta eſt, nõ modo inter Othomanos, Perſas, & Arabes, ſed in ipſo Turcarum imperio inter eoſdem populos ſubiectos; poſſumusq; aſſerere, opinionem illam, quæ hodie ceremoniis retinetur penes portam Othomanam, ad eos tantummodo Turcas redigi, qui Europam habitant, quia in Aſia, & in tota Arabia, intrinſecus Arabicæ opinioni adhærent, etſi Mauri, Syriaci, & Ægyptiaci nonnihil cum Perſis differunt, ſed cum Turcis vel maxime diſſident. Quæ res Othomanis magnum terrorem incutit, nimirum dubitant, vt belli tempore aduerſus Sophum in partibus illis notabilis aliqua defectio detegatur. Verum præter has omnes in illud imperium, ac præſertim in eam partem Europæ, quæ à Chriſtianis incolitur, alia periculoſa inducta eſt opinio, quæ noſtræ ſimillima eſt; nam Chriſtum Deum, ac Redemptorem hominum prædicant: quæ opinio in animis multorum tales egit radices, vt plerique Portæ magnates eandem foueant, & nonnulli incredibili conſtantia propter eandem opinionem mortem non refugerunt: adeo vt ſi aliquando inter populos illos hac de cauſa tumultus aliquis excitetur, equidem haud paruo ſedaretur negotio. Vt vero religionem ſuam tueantur, aiunt, ſolo enſe ſibi diſputandum eſſe cum infidelibus: contra quos ipſis conceditur ſine intermiſſione bellum gerere, donec ſubiugentur, & donec fidem Mahumeti ſuſcipiant, aut fiant tributarii.

Noua opinio Turcarum.

Diſputatio Turcarum qua.

Prohibentur etiam lege, ne vnquam locum h[illegible]ſtituant, quem ferro ceperint, & vbi Moſchæas ædificauer[illegible]cesque ſuas recitauerint: quibus, ex religione deſumptis, loc[illegible]nitbus illa natio ſemper vtitur ad imperium ſuum amplificandu[illegible]. Ex quibus poteſt hic Senatus excellentiſſimus ope ſuæ prudentiæ introſpicere cogitationes iſtorum hominum religione abutentium, vt populos ad onera bellica patienter ſuſtinenda audientes habeant. Neque tamen prætermittam Serenitati Veſtræ ſignificare, cum hæc Reſpublica memorabilem nuper victoriam obtinuiſſet, & imperium illud declinari animaduerteretur, Turcas ipſos profeſſos fuiſſe, quamcunque ſe fortunam libenter toleraturos; videlicet ſperantes, meliori conditione ſe Chriſtianis parituros: Credendumque eſt, in Syria, & in Ægypto Mauros

eiuſdem

eiusdem esse animi, præsertim quia experti sumus, ob nimiam Turcarum tyrannidem Asiaticos Mauros defecisse, Africanos vero libentius Christianis, quam Turcis adhæsisse, & nihilominus Mahumeto addicti omnes sunt: adeo mores ipsorum intolerandi existũt, quum nihil, nisi regnorum, ac prouinciarum euersionem, curent.

Hæc tamen regiminis forma ad imperii propagationem permultum prodest; quia cum subditi omnes abiecte, & mancipiorum more educati & instituti sint, tanta inter eos viget disciplina, & obedientia, vt nihil magis; nimirum vehementer mouentur premii spe, & pœnæ formidine, cum omnes peræque mancipia sint vnius Domini, à cuius nutu vita, patrimonia, honores ipsorum dependent. Quare nihil aliunde auxilii sperantes, omnes suas cogitationes ad præstanda Domino obsequia conuertunt. Hinc quoque ipsorum obedientiam adiuuat finium imperii amplitudo, in quo cum nulla peculiaris iurisdictio includatur, nequeunt ii, qui delictum aliquod committunt, facile salutem quęrere, vti in nostris regionibus assolent delinquentes: quin etiam præter finium longinquitatem inde quoque augetur difficultas; quoniam finitimi Principes religione, & animo à Turcis valde alieni sunt; ac proinde ab iis nullam profugi opem expectare queunt, ideoque inter Turcas perrara fiunt homicidia: tametsi enim iniuria sese afficiunt, & mutua sibi infligunt verbera, iramque suam primis illis animi motibus fuste explent, tamen momento illo præterito omnium obliti esse videntur. Fruitur quoque imperium altero securitatis, atque vtilitatis non minori priuilegio: neque enim permittunt, vt magnatum familiæ in honoribus & autoritate successionem obtineant: ideoque cum & iurisdictione & clientelis careant, potest ille Princeps in vtramque dormire aurem, quod nunquam subditi defecturi sint, cũ omnes defectionum autores remoueantur. Inde fit, vt quoties Bassæ, & primi quoque Visirii odorantur, mortis suæ sententiam stabilitam esse, posthabito omni fugæ remedio, ex se ipsis destinato supplicio sese offerant. Ex hac imperii solitudine aliud quoq; beneficium resultat, quia cum vndequaque incultum sit, & solitarium, quisquis eas regiones terra inuaderet, magnum experiretur incommodum, quod is exercitum difficillime sustẽtare posset, nisi commeatus aliunde comportaret, longeque maiores, quam ii sunt, quos Turcæ præparant, quoties castra mouent. Illud autem pro certo habendum est, nihil magis eidem imperio aliquando nociturum, quam sui in se ipso incredibilem confusionem.

Delinquentes non adeo facile seruantur, vt apud Christianos, & cur.

Difficultas inuadendi Turcicum imperium.

Iam tempus adest, vt quo pacto erga cæteros Principes affecti sint Turcæ, aut hi vicissim erga illos, Serenitati Vestræ refe-

ram. Idcirco a Pontifice exordium capiam, etsi de hoc pauca dicenda sint, cum inter ipsos nulla ex finibus, aut commercio controuersia vertatur, neque opes & imperium ipsius apud Turcas plurimi fiat, quamuis non ignorent, ipsum posse auctoritate nominis sui cæteros Principes coniungere. Quoad Imperatorem, optime cognoscunt, illius vires minimum valere; neq; enim minus à nobis, quam à Turcis sciuntur Germaniæ dissidia propter religionis varietatem, aliisq; de causis, ideo ipsum paruifaciunt. Veruntamen credendum non est, Principem hunc aduersus Imperatorem arma moturum, cum propter Imperii Turcici imbecillitatem, & opinionum nouitates, tũ etiam, quia regiones Turcarum adeo deuastatæ sunt, vt aggredi hostem difficillimum factu sit, docente experientia, propter minimam aduersitatem cogi eos receptui canere, quemadmodum sæpe Sultano Solimanno accidit in bello Persico, & Hungarico. Quod pertinet ad amicitiam, quam cum Rege Christianissimo Turca colere dicitur, nõ eiusmodi est, cuiusmodi eam esse quidam putant, siquidẽ in rebus honestis persæpe non solum non ei obsequuntur, sed in iustissimis etiam rebus maxima iniuria ipsum afficiunt: præterquã quod paulo antea Princeps ille mentem suam erga Regẽ Galliæ satis manifestauit, dum de Polonorum rege eligendo ageretur: nunquam enim fratrem Regis eo pacto, vt regebatur, promouere voluit, imo curauit, vt Poloni Regem ex se ipsis eligerent aliquem. Illud tamen certum est, cum timerent Turcæ, ne electio in domum Austriacã vergeret, aut ad Moschum; tunc minus malum eos putauisse, vt Andegauensium Dux eligeretur, ipsumq; literis tunc suis commendauere, sed eum in modum, vt Galli minus moleste laturi fuerint, si eum non commendauissent: nã præterquam, quod satis frigida erat commendatio, sub conditione adhuc scripta erat; siquidem Polonos hortabantur, vt ex se ipsis regem eligerẽt, sin vero minus id fieri posset, Christianissimi regis frater commendabatur, & huius officii expeditionem adeo procrastinauerunt, vt iam eius Maiestatis frater electus fuerit, antequam perueniret epistola Regẽ Catholicũ Princeps ille minoris facit, cũ quia Tunetum receptum est, tum propter Belgicos tumultus, tum etiã quia nõ ignorat, Regem difficile classem parare posse, quæ suæ superior sit. Rex Poloniæ, quia satis numero posset equitatu, plurimi fit à Turcis, etsi vicissim Turcæ Polonis inferre damna possunt, ideoque Poloni Turcicum Imperatorem valde verentur, eo magis, quia cum fines communes habeant, Turcarum excursiones pertimescunt, siquidem ex iis pecudes & armenta, hominesque abripiuntur; Ad quæ damna effugienda, aduersus Turcas dexteritate vtuntur, & officiose tractant. Moschus vero apud Turcas maiorem habet existimationem, quia

Cum Principibus cæteris quomodo conueniant Turcæ.

Moschi existimatio

poten-

potentior princeps est, vnde cum Othomannis res suas imperiose agit; nempe populis suis confidit, qui & numero & virtute plurimum valent, eum siquidem 150. equitum millia in campũ educere posse, dicunt. Hæ Moschi vires & fœdus, quod cum Persa iniuit, quemadmodum Turcæ cum Tartaris iniuere, ipsum validiorem, & maiore dignum respectu efficiunt, quia si aduersus eum arma mouerentur, Persæ quoque accurrerent, & coniurarent, quemadmodum me degente Constantinopoli compertum est: tunc enim Turcæ tentauerunt, vt Volga fluuius per fossam duceretur in Tanaim, quo commodius cum Moschis cõmercia agitarentur; quæ res profecto maximæ fuisset vtilitatis: sed reuera Turcæ id effecerant, vt suæ classes in mare Caspium adduci, & tota Persia inde infestari posset: eoq; pacto ituri contra Sophum eas tollerent difficultates, quę ex longis itineribus necessario terra suscipiendis patiuntur. Per hæc tẽpora inter Moschos & Turcas, neque pax, neque bellum viget, meoque iudicio conduceret huic Reipub. si Moschorum principi sese beneuolam exhiberet, cum per ipsum Regis Persarum amicitia facile obtineri possit. Hic rex inter omnes Principes apud Portam, hoc est, aulam Imperat. maximam habet nominis existimationem, non solum quia plurimum posse creditur, cum propter latitudinem finium, quos cum Othomannis communes habet, tum propter Moschorum auxilia, sed etiam propter altiores causas: nam omissis difficultatib. quas ambo illi Imperatores in tractando bello experiuntur ob locorum difficultatem, obque deserta loca interiecta, per quæ exercitus duci nequeunt, nisi ingenti commeatu præparato; ad illas explican[illegible]s opes deueniam, quas Persæ aduersus Othomannos in promptu habent.

apud Turcas.

Moschus & Persa fœderati.

*Serenitas vestra non ignorat, quantæ in animis hominum religionis vires existant: scit etiam, post Maumethis mortem, legẽ ipsius à quibusdam discipulis suis interpretatam fuisse: ex quibus interpretationibus hæreses ortæ sunt, quarum maior fuit, quam Aly eiusque asseclæ induxere. Hanc Aly opinionem non solum Persæ omnes sequuntur, quamquam inter se discrepant, sed omnes fere Othomannici imperii prouinciæ eandem retinent: ideoque tanto rerum momento Persis addito, cum populi illi valde sint addicti superstitionibus, Christianis Principibus adprime conduceret cum Sopho artam amicitiam consociare, eiusque animum ita disponere, vt belli communis necessitatibus arma prompta haberet, essetque id ante ipsum discrimen cogitandum, atque exsequendum. Similes dissertiones dilatare possem ad alias quoque nationes, ad Tartaros scilicet, Georgianos, Scythas, denique ad reges Africanos, aliosq; amplissimo huic imperio finitimos: verum quia maius inde tædium, quam

Persarum hæresis exosa Turcis.

vtilitas caperetur, similia prætermittam, vt demum qua in existimatione sit penes Portam hoc Serenissimum Dominum, & quo pacto ea seruari & augeri queat, recenseam.

Duplex imperii fundamentum

Nullum dubium est, Excellentissimi Patres, duo esse præcipua fundamenta, quibus imperia conseruantur. Alterum quidem opes sunt, ac vires, tanquam eiusdem verum fundamentum: at existimatio tantum in se habet auctoritatis, vt sæpe accidat, ipsa deficiente, opes quoque ipsas, ac potentiam labascere, & ad nihilum redigi: at ex aduerso; potentia ab existimatione, ac maiestate tantum incrementi recipit, vt maioribus principatibus ex rebus gestis æquiparetur. Hæc existimatio sustinetur præsertim prudenti negotiorum tractatione: ideo ad hanc rem id addendum mihi videtur, si quid ante hac Turcæ de hoc Domino nostro honorifice sentiebant, antequam bellum mouerent, eam ipsorum sententiam innixam fuisse magis vtilitati alicui, quam existimationi, aut notitiæ, quam haberent virium nostrarum: quo profecto imbecilles illis videri poterant, dum multis abhinc annis nihil experti sunt, vnde nos viriliter secum acturos, suspicari possent: hæc autem opinio eo firmius animis eorũ insederat, propterea quia nostra negotia incredibili verecundia cum illis tanquam potentioribus agebamus, quasi imperii illius labes, & imperfectio nobis lateret: rursus res nostras humiliter agebamus, & offerebamus: quo instituto naturalis ipsorum supebia excrescebat, vt sperare ausi fuerint, simplici petitione se Regnum Cypri à nobis obtenturos: quandoquidem in rebus agendis Turcarum mos est, vt eo magis quempiam conculcare nitantur, quo se ei superiores esse, magis animaduertunt. At diuerso more cum ilis agendo, melior agentium fit conditio. In mentem venit, scripsisse me nonnunquam, cum Turcis agere, atque tractare negotia, perinde esse, ac si vitrea pila ludatur, nam si vnus violenter illam proijciat, non est ab altero pari violentia repercutienda, alioquin frangitur; sed dexteritate capienda est, & scite remittenda. Si quis iuxta superbiam & arrogantiam Turcarum respondeat, is gladio ignem fodicat. Rursus si quis ipsorum arrogantiam indignitate nutriat, agatque demissis animis, id nihil aliud est, quam eundem ignem lignis, & oleo augere: sed si audacter loquare, illud equidem Reip. vel maxime profuturum est. Vtque alium Turcarum morem non prætermittam, addo, inter ipsos donatiua adeo in vsu haberi, vt absque illis quicquam obtineri nequeat. Hoc autem agendum erit cum dignitate: ideo erga quos, & quo modo stylus hic seruandus sit, distinguam breuibus. Tres sunt, quatuorue penes Portam illam ministri, quibuscum necessario pro quolibet negotio agendum est. Hos laudarem, extraordinariis aliquibus munusculis detinẽdos esse, sed

Arrogantia Turcar.

oppor-

opportune, ac prudenter. Et hæc, Serenissime Princeps, de Turcico Imperio Serenitati Vestræ habui referenda.

TVRCICVM IMPERIVM AN INSVPErabile,

DISCVRSVS VIGESIMVS OCTAVVS.

ETsi teste Aristotele, nihil violentum durabile, vnde sequeretur, Turcarum Imperium, quia tyrannicum est & violentum, durabile non esse: tamen experimento, naturæque rationibus comprobatur, eiusmodi imperium non modo perduraturum, sed etiam ex seipso inuictum fore. Quæ res antiquarum historiarum exemplis, neque minus recentibus testimoniis clarissime apparet: legimus enim, Iulium Cæsarem virtute sua ac militari violentia, inuito Senatu populoque Romano, ex ciue Imperatorem se fecisse, qui etsi postea à coniuratis interfectus est, nihilominus imperium ac principatus eius, quanquam ab initio tyrannicus per multa secula mansit, quo vsque legitime in Cõstantinum peruenit, qui primus Christianus Imperatorum fuit. Pari quoque ratione Philippus Vicecomes Dux Mediolani sine filiis maribus defunctus Blancam filiam suam extra matrimonium susceptam reliquit, quam duxit vxorem Franciscus Sfortia Sfortiæ Attendoli filius, suorum temporum celeberrimus Dux: tunc Senatus Mediolanensis ob Philippi mortem libertatem suam resumpserat, sed post multas denique controuersias Franciscus Sfortia, quem memorauimus, virtute sua Ducatum illum occupauit: & quanquam Galeacius Maria eius filius & successor coniuratione quorundam Mediolanensium Patriciorum interemptus fuisset: nihilominus permansit Principatus ille ad nostra tempora, quousque Franciscus Sfortia de illo testatus est. Sic nihilominus principatus adhuc perseuerat ac perseuerabit, quousque diuinę placuerit prouidentiæ, cum tamen in eiusmodi imperiis nunquam deesse soleant proceres, virique primarii, qui perpetuo struunt insidias, videntes, se bonis, dignitatibus & honoribus suis, quibus etiam antiquitus maiores sui fungebantur, spoliatos esse.

Verum Imperium & Pontificatus Turcarum, etsi tyrannicus & violentus est, nihilominus paulatim plurimorum spatio seculorum excreuit auspiciis Othomani, à quo duce familia Principum & Regum sumpsit exordium.

Hic Othomanus virtute atque ingenio singulari, anno millesimo trecentesimo, congregatis viris, opibusque bella gerere recepit, adiutus præsertim Nemphiticis militibus, idque moris instar Cyri habebat, vt illis hostium spolia diuideret, neque modo prædas, verum etiam ditiones ac prouincias partiebatur, ipsosque ad se legis ad vitam liberiorem ducentis illecebris attrahebat: adeo vt vicini populi nullam hac maiorem fœlicitatem inueniri putantes, certatim ad ipsum concurrerent, seseque eidem libenter subiicerent. Quem morem Othomanus, quoad vixit, eiusque successores deinceps retinentes, imperium suum ad eam quam cernimus, amplitudinem propagauere.

Hoc autem eo diutius persistitutum esse censendum est, quia Princeps Turcarum neminem per hæc tempora sibi habet æqualem, quive ad Principatum adspiret, exceptis filiis suis, qui nonnunquam tam procul ab Imperatoris conspectu amandantur, vt sibi ab iis cauere, quod cæteri omnes Principes faciunt, necesse non habeat. Ad hæc eius subditi ac præcipui ministri, cum aut Turcæ natiui sint, sed qui Christianam religionem abiurauerunt, alienigenæ, absque consanguineorum notitia, ex paupertate euecti ad diuitias, opes & honores eiusmodi, vt si pristinam religionem resumere vellent, pro certo habeant, nusquam gentium se posse tantam dignitatis amplitudinem consequi; ideo Princeps ab omni suspicione vacuus dominatur; neque natiuis Turcis eiusmodi auctoritas vnquam conceditur, ex constitutione ipsorum legislatoris, qui Christianis abiuratis Reipublicæ administrationem maioraque negotia commisit: natiuis autem Turcis iustitiam criminalem atque ciuilem commendauit, quia scilicet ii propter Idioma, literasque Arabicas huic administrationi aptiores existunt, hique Cadi nuncupantur. Hucusque valida satis argumenta protulisse mihi videor, vnde quisquis breuem hanc dissertationem perlegerit, facile poterit intelligere: an Turcicum imperium vinci possit, nec ne: Ad hæc autem vitæ libertas addi potest, quæ quidem nimis hominem allicit; vidimusque ac quotidie videmus innumeros, qui relictis parentibus, patrimoniis & patria ad Lutheranos desciscunt.

Iterum ostendi potest, imperium hoc insuperabile esse, propterea quod inquit Aristoteles, virtutem vnitam fortius ac citius operari, quam disgregatam: verbi gratia funale accensum combureт magis, quam candela, aut ipsius funalis ignis, si diuidatur. Quod cum ita se habeat, sequitur, Turcicam potentiam, quæ vnita & maxima est, posse vehementius ac velocius operari, quam Christianorum

poten-

potentiam, quæ inferior & minor est, cum illa ab vno duce, cuius iussa promptius audiuntur, dependeat: Contra, Christianorum potentia, quia disgregata est, & diuersos habet principes, eadem celeritate & vehementia nequit sese Turcarum offensam expedire: ac proinde ab eorum exercitibus & classibus facilius superamur. Quod si quis obiciat, nuper ad Echinadas insulas eos, quamquam plures & vnitos, à nostris disgregatis viribus debellatos fuisse, respondetur, id non Christianorum virtutem, sed merum fuisse Dei miraculum: qui eo tempore se exercituum dominum esse, & cuicunque sibi libitum est, victorias elargiri, ostendere voluit. Id autem compertum est ex eo, quia nemo nescit, quanta difficultate classes Pontificia, Hispanici, & Veneta coniunctæ fuerint, & in quo terrore versaretur vrbs Venetiarum; quæ quidem præcipuum est aduersus Turcas propugnaculum; & postquam sociatæ fuerunt classes, quot inter Generales præfectos discordiæ ortæ fuerint ob scelestos illos homines, qui supplicio affecti sunt: cuius rei fusior mentio habetur in eo discursu, quo allegantur iustæ causæ, cur Veneti ad pacem cum Turcis ineundam adducti sunt, non obstante fœdere. Nemo etiam ignorat, exploratorum vitio factum fuisse, vt nauale certamen committeretur, vtriusque enim partis exploratores retulerant, minorem esse nauigiorum numerum, quam vtrinque habebatur: omnes sciunt, Christianam classem ex Alexandræo portu soluisse, ne eam Turcica inuaderet, quo facto & victa & disiecta fuisset; Turcicam autem ad eum portum conuolasse, vt eam caperet, vel saltem perterrefaceret.

Neminem denique fugit, quanto peior erat Christianæ classis conditio, dum Turcica expansis velis, vento propitio, sole post terga relicto, maiore, vt oculis omnium cernebatur, numero nauium, Christianos aggrederetur: quæ res omnino victoriam Turcis attulissent, nisi Christiani Deo fidentes, & sanctissimo crucis signo sese munientes, sublato in honorem Dei clamore, obuiam iuissent hosti, cui mirandum in modum ventus, inuersus est, malaciaque summa facta, nube sol opertus, qui prius aciem Christianorum lædebat; denique Christiani memorabilem post hominum memoriam consecuti sunt victoriam: quam quia, tanquam diuinitus immissam, non susceperunt, ostendit Deus, non viribus & causis naturalibus Turcæ obsisti posse; sed solis supranaturalibus, quæ à Deo dependent, eundem debellari posse, vt dicetur inferius. Ex quibus satis perspectum est, num viribus nostris, an cœlestibus Turca minister, & flagellum Dei vinci queat.

Post adeptam hanc victoriam Christiani sequenti anno viribus suis bellaturi (& hinc cognoscetur, an vires vnitæ disgregatis for-

tiores sint, & an vehementius operentur) inter se conuenerant, vt mense Martio ad Corcyram omnes Christianorum classes congregarentur, quo Turcicam tempestiue lacesserent, ideoque Veneti maximo cum damno diu fœderatos expectauerunt: at Hispanicæ triremes non modo statuto tempore non accesserunt, verum præsidium illud nauium ac triremium, quod ad Corcyram missum fuerat, reuocatum est: ac proinde classis Veneta cum Pontificis classe coniuncta, neglecto Hispanorum subsidio, obuiam Turcicæ classi procedendi consilium cepit, in quam cum incidissent, neminem fugit, quantopere Duces Generales Pontificis, & Venetorum inter se dissenserint: quæ fuit causa, cur prælio omisso, altera victoria de hostibus non reportaretur: quæ quidem facile obuenisset, quia Turcica, quam Christiana classis eo tempore imbecillior erat. Quare igitur id ita contigit? huic interrogationi respondeat, qui causam scit, aut quisquis actæ rei interfuit. Ideo profecto contigit, quia Christiana classis non vnius erat, & quia Deus largitor est victoriarum. Quod si quis forte diceret: si tunc Hispana classis adfuisset, fortasse eiusmodi controuersias non intercessuras, & prælium commissurum fuisse; respõdetur, paulo post iterum contigisse, vt vnius nostris classibus hostes sese obtulerint, cumque se multo inferiores viderent, fugam cœpisse, & ad littora Methonis, derelicta classe, terga vertisse. Quid igitur tunc temporis hostes seruauit, nisi Principum Christianorum Duces, qui inter se discordes consilia sua in diuersum distrahebant: adeo vt si Christiana classis vnius Ducis fuisset, prælium commissum foret, neque cladis Turcicæ nuntius superfuisset, & ad illud tempus fortasse Turcica potentia finem reperisset: verum nostræ discordiæ, vel potius peccata nostra eripuerunt nobis tam opportunam victoriæ occasionem, quæ quidem felicitate ac magnitudine priori victoriæ locum non concessisset.

Quod profecto diuino permissu factum est, vt pateat omnibus, Turcicum imperium non solum viribus suis, & naturalibus rationibus perseueraturum, sed etiam ad nostra scelera expianda insuperandum fore, nisi causæ superueniant cœlitus immissæ, hoc est, vera non ficta Christianorum charitas, qui fide, spe, & timore Dei instructi, pro eius diuina Maiestate & exaltatione suæ S. fidei solummodo pugnare decernant. Quæ quidem res aliquando, Diuina fauente Clementia, afflictæ Christianorum Reipublicæ concedetur, vt succedat Euangelicum illud:

Tunc fiet vnum ouile, & vnus pastor.

DE

DE BELLO TVRCIS INFERENDO,

DISCVRSVS VIGESIMVSNONVS.

TVRCARVM Imperator ſuperiori Perſico bello fertur ſexcenta hominum millia amiſiſſe, præter eos, qui peſte Conſtantinopoli, aliisque morbis extincti ſunt. Item omnibus fere Conſiliariis, Ducibus ac Præfectis rei militaris priuatus eſt: & quotidie, velut abiecta harum regionum cura, Præſidiarii hinc ad Portam (Aulam Imperatoris) euocantur; quod plane inuſitatum antea, hoc demum anno 1585. fieri cœpit, quando ex Peloponneſo, Dalmatia, Hungaria alio abduci cœperunt, quum antea ex aliis locis huc ſummitterentur. Id quod manifeſtum eſt indicium, Turcarum Sultanum militaribus copiis iam male eſſe inſtructum, quamuis eius imperium quam latiſſime pateat, ac ſubditi omnes ad nutum præſto eſſe, & ad quamcunque militiam proficiſci cogantur. Sed & aliud non minus perſpicuum inopiæ huius argumentum illud eſt, quod Ochialis ad armandam claſſem, quam in Mare nigrum (Pontum Euxinum olim) deduxerat, viliſſimos quoſque conſcripſit, & Græcos etiam multos inuitos ſecum abduxit.

Menſe Octobri Conſtantinopoli Azamogliani in Ianizzaros tranſcripti ſunt, quamuis nec ætate, nec vſu ad eam militiam adhuc eſſent apti. Eodem anno Oſman Dux vniuerſi exercitus eſt renuntiatus, & edictum publicatum, vt munus aliquod & officium militare petiturus, Oſmanem accederet, eiuſque interceſſionem impetraret: nec enim vllum cuiuſquam libellum in Porta receptum iri, quem ipſe manu ſua non conſignaſſet. Præterea ad Ianizzarorum ordinem adſcripti ſunt è Turcis nati, contra quam ab antiquo fieri conſueuit: ſiquidem non niſi ſingulari quadam gratia Ianizzarus fieri poterat, qui Chriſtiano patre, & quidem in Europa non eſſet prognatus. Menſe Martio Spachii militiam omnem detrectarunt, niſi Sultanus ipſe vna proficiſceretur. Quamuis autem ea inſolentia inſigni aliquo exemplo merito fuiſſet reprimenda: Sultanus tamen, multum de ſolito faſtu remittens, decretum fieri paſſus eſt, vt ne poſthac Spachii Oglaſi, id eſt, qui ad Portam excubant, ſine Imperatore expeditionem ſuſcipere cogerentur.

Per id tempus Auſtriorum Archiducum milites Oſtrozanchi

Croatiæ oppidum cœperunt; Vscochi vero ipsa D. Ioannis vigilia Broazzi arcem (forte Durazzo, quæ olim Dyrrachium) cremarunt: dum interim Sultanus ipse sub matris imperio gynæcei voluptatibus sese oblectat, omnium imperandi artium peritia destitutus, morbo etiam caduco grauiter vexatus.

Hinc velut in furorem actus Malessana plerunq; consilia amplectitur, vt nuper Anno M.D.LXXIX. quādo omnes Iudæos, deinde Anno 1584. quādo oēs Christianos Constantinopoli habitantes interfici iusserat: quorum primū auro præsentatio Imperatoris Matri & Ianizarorum Agæ numerato discussum fuit & in ridiculam legem commutatum, vt scilicet posthac Iudæi omnes loco Cidaris (quem Turbant vocant) pileos flaui coloris, Hebræis Medicis antea tantum vsitatos, gestarent. Alter ille in Christianos furor casu magis, vel potius Dei auxilio, quam hominum consilio fuit sedatus, quod facta inquisitione in Christianorum ædibus nulla arma fuissent reperta, quorum metu ille tyrannus hac ratione liberare se volebat. Vnde quibus furiis agitetur facile, intelligi potest.

Et hæc quidem omnia credibile est, certo Dei consilio ita euenisse, ad excitandos Christianos Principes, vt tandem aliquando de iugo tam immanis tyranni, qui & corpora & animas miserrima premit seruitute, excutiendo, cogitare serio incipiant. Licet vero tantæ sint Turcarum in Deum & religionem nostram contumeliæ; vt nihil fieri possit indignius aut blasphemius; tanta etiam damna, quę Christiani quotidie ab eis patiuntur, vt vix quidquam homini contingere possit grauius aut acerbius, & quibus merito Christiani eu usque ad profligandam tantam pestem animus inflammari debeat: vix tamen ac ne vix quidem, nisi animus me fallit, reș vnquam eo deducetur, vt inter Christianos Principes tale, quale pius & rei Christianæ iuuandæ studio flagrans animus exoptat, fœdus percutiatur. Mihi quidem præsentem rerum statum consideranti ita videtur; si Christiani Principes, ac ii inprimis, quorum ditionibus Turcæ proximi sunt, modica pro suis quisq; viribus conferrent auxilia, fore, vt quod multo olim maioribus viribus perfici forsan non posset, multo iam minoribus perficiatur.

Qui vero Turcis bellum inferre velit, eum tria inprimis spectare oportet: Primum, vt certum aliquem locum aut regionem, vbi arma experiatur, determinatum sibi & constitutum habeat. Secundum, vt conatum hunc cum viribus suis comparet, ne iis maiora aggrediatur. Tertium, vt rationes ineat præparandi ea, quibus ad expeditionem opus fuerit. Quum vero vltimum hoc ad eius munus pertineat, cui negotii huius summa committetur: de primis illis duobus tantummodo disseram.

Ad primum quod attinet, ita statuo nullam vtiliorem, gloriosiorem, & fortasse etiam faciliorem armorū expeditionem à Christianis

contra

contra Turcas suscipi posse, quam si ipsam Constantinopolim potius, quam alium quemuis in Africa, Epiro, aut Gręcia locum aggrediantur: quum certum sit, conatus huius difficultates omnes situs qualitate superari, vel certe adiuuari.

Situs Constantinop.

Constantinopolis (Bizantium olim) in Thracia Europæ regione sita est, inter duo freta, vnum Orientem versus, vbi Pontus Euxinus, & alterum versus Occidentem, vbi mare quod Marmora hodie vocant Ad vrbem cum aliunde tum maxime Alexandria ingens æstate orizæ vis conuehi solet: hæc exoneratæ naues in mare maius descendunt, ad frumentum in vrbem comportandum: cum Constantinopoli, quoad hoc, de die in diem viuatur.

Hos quidem commeatus intercludere classis Christiana occupatis illis faucibus facile posset; nec periculum est, vt iam se res habent, ne à Turcica classe opprimatur: quum nauale Constantinopolitanum nauibus ferme sit vacuum, nec lignum aliave materia fabricandis nauibus ibi reperiatur: Trapezunti dicat quis, nullo negotio classis à Turcis instaurari possit. Non nego, at hæc quoque tria grauissima impedimenta obiiciuntur: Primum, quod nauium è ligno recens cæso fabricatarum exiguus sit ad nauigandum vsus. Alterum est, remigum & nautarum defectus: qui pauci in Asia; sed plerique omnes ab Africa & Europa. Tertium metus est. Quis enim credat, male fabricatas illas, & peius armatas naues per occupatas illas à nostris fauces ingressum molituras? Idem metus Africanos quoque, qui sunt ad Orientem, ne suppetias suis ferant, deterrebit. Ad id imprimis opera danda est (quo neglecto, vix vlla spes sit felicis successus) vt mature nostra classis primo vere educatur, & prædictos aditus Aprili & Maio mensibus obsideat. Quum enim omnia pene ad vitam necessaria per fretum illud, siue mare importentur: in magnis profecto rerum omnium, sed annonæ maxime angustiis tam populosa ciuitas versabitur: nec est, vt quis dicat, Heraclea, Silibrea, Rodosto, & Marmora, commeatus posse subuehi: quum & pauci ibi sint, & Marmara, ac Palermus quoque in nostræ classis futuræ sint potestate. Tria illa reliqua oppidula in Europæ littore sita, nauigiorum nullum habebunt vsum. Quod si terrestri itinere iumentis eo quid comportare velint Turcæ, magno opus eis erit commeatu, vt tuto deducantur, cui illud ipsum, quod inde apportarint, ad victum vix satis sit futurum. Sed hac de re plura disserere superuacaneum, videtur. Illud certe constat, cum homines Chamæleontes non sint, eorum vero tot Constantinopoli sunt myriades: interclusis commeatibus incolas vel vltro vrbem esse dedituros, vel deserturos. Præterea quum plus quam ducenta hominum millia Constantinopoli degant, partim Christiani, qui Turcicum Imperium cane peius & angue oderunt; partim Hebræi, qui sub Christianorum

quam

vbi variis educationibus, quas enarrare longum foret, innutriũtur. Hi pedetentim crescentes maiorem dignitatis gradum obtinent, prout virtutem præ se ferunt, & bonæ fortunæ fauor iis adspirat. ii vero, qui excluduntur ab hoc vltimo delectu, seruiliter & in laboriosis exercitationibus educantur, & ex vestibus suis cognoscuntur ab omnibus tanquam Principis mancipia: quum vero ad ætatem duorum & viginti annorum peruenerint, Iannizzerorum numero aggregantur: qui vero in Religione Christiana persistunt, ii miserrimam vitam & ęrumnis plenam perpetuo agentes, catenati crudeliter seruiunt, vel tanquam remiges in classe, vel in aliis opificiis magno cum dominorum suorum emolumento. Aliud genus hominum, quam hoc, ex Christianis parentibus oriundum, ad honores & stipendia admitti non solet. Hisce tamen temporibus magna animorum offensione, ac molestia irrepit consuetudo, vt Turcarum filii fauoris causa admittantur: quæ res meo quidem iudicio haud mediocre imperio detrimentum paritura est; & plerisque graue ac molestum est, vt filius aliquis primi Visirii Sangiaccus eligatur, & quanquam nonnulli posteros suos in honore relinquunt, tamen paulatim ita declinare cernuntur, vt minimo etiam gradu spolientur: ac proinde apud Turcas nulla nobilitas conseruatur, nulla rerum humanarum experientia, nulla magnitudo opum, quia ab aliis magnatibus sub diuerso prætextu occupantur. Idcirco igitur ad regendam Rempublicam accersuntur homines ignobiles, inexperti, abiecti, seruiles, primum ex natura ipsorum, deinde quia nullam habent notitiam Reipublicæ, nullam iustitiæ, nullam religionis, nutriti solum in luxuriosis affectibus, pleni libidinis & auaritiæ, ac præsertim addicti arrogantiæ atque superbiæ vitio, quod in ipsis ob tot ac tantas euentuum prosperitates magis ac magis amplificatur.

Cur nobilitas pereat apud Turcas.

Per hæc tempora potestas suprema in Sultano, Selimo, Othomano collocata est, sub quo rerum summæ toti atque vniuersæ Reipubl. gubernandæ præfectus est Mehemeth Bassa, primus Visirius. In illo imperio alia non est auris, ad quam propositiones, responsiones, & mandata, nouitates omnes, quæ ex tot regnis nuntiantur, referantur. Ipse solus omnia munera, omnes gradus, officia omnia & honores imperii totius, qui nihilominus infiniti esse videntur, distribuit: solus audit, solus consulitur, & legatis respondet solus, omnibusq; regnis prouidet, omniaq; ipse ordinat: ad postremum ab ipso cuncta ciuilia, criminalia, politica dependent, neque aliud quam capitis eius consilium attenditur. Attamen in tanta autoritate cum timore, ac summo respectu minimam quamque rem tractat, nempe quia variabilẽ Principis naturam, suosque æmulos Bassas veretur. Qui omnes

Ministri vnius autoritas.

nunquam

nunquam Principem alloquuntur, nisi quo tempore equitat, tūc enim ille modo vnum, modo alterum ad se vocat: sed memoratus Visirius semper & vbique eum alloquitur, præsertim in Diuano, hoc est, auditorio publico, in quo assident omnes Bassæ non modo, sed etiam cæteri illius Portæ ministri præcipui: cæterum Othomani Impp. consueuere ab hominum commercio procul abesse, & cum nemine versari, nisi cum Eunuchis, pueris ac mulieribus; quod genus hominum omni rerum mundanarum intelligentia caret, cum in iis claustris educatum neminem vnquam videant, aut cognoscant, neq; enim cuiquam hominū licet claustra illa ingredi, sed si aliquid agendum est, per schedulas singulis momentis tractari potest, quibus per alias schedulas statim Princeps respondet.

Impp. Turcarum solitarii, & quomodo agant negotium.

Turcicum Imperium nulla instituta legesq; habet, quibus iustitia, & respub. ac religio gubernetur, præterquam vnum Alcoranum. Ideo sicuti opes & arma in manibus eorum ponuntur, qui Christiana religione imbuti fuere: sic lex, eiusque interpretatio apud eos reposita est, qui ab origine sua Turcæ sunt. Hi vero filios suos inter Moschæarum, hoc est, templorum seruitia educant, vbi Alcorani dogmata docentur, postea adulta ætate Cadi, quasi Prætores creantur, iustitiamque administrant, etsi executio apud eos est, penes quos ius armorum viget. Verumenimuero vt aliquid de ipsorum religione attingam, dico, etsi pauci sunt ii, qui Mahumetanam Religionem veram esse opinantur, eademque diuersas apud illos interpretationes recipit, Turcæ nihilominus mordicus retinent cerimonias, consuetasque preces paucissimi omittunt, & nemo ieiunium quotannis menstruum, quod Romadan vocant, non obseruat. Religionis suæ caput, & summum interpretem habent Messti, qui a Principe diligitur, vir præcipuæ integritatis atque sapientiæ. Hic apud Turcas in maxima est veneratione, tantæque autoritatis, vt quoties nonnihil deciderit, Princeps ipse nolit illud retractare: hic idem in qualitate sese immiscet re, siue ea ciuilis sit, siue criminalis, siue etiam ad Rempublicam administrandam pertineat, ea tamen conditione, vt ex se ipso nihil impetret, sed vnicuique liberum sit, cum aliqua vertitur difficultas, ab eo responsum petere breui aliqua facti narratione in papyro exarata: super qua ipse iudicium suum interponit, quod Zetappellatur: quod ab altero litigantium, si coram iudice ordinario producatur, causa per ipsum terminatur iuxta tenorem versa, si modo facti narratio veritati congruat. In rebus politicis deinde Princeps eiusdem autoritate vtitur, vt se iustum, ac religiosum ostentet: ipsius enim petit responsum cum de bello hostibus inferendo, tum etiam de cæteris quibuscunque rebus,

Alcorani interpretes.

Summi Antistitis autoritas, & veneratio qualis.

quæ ad imperium ſpectent: quo ſc. religionis medio ſubditos diſponit promptius ad ſua iuſſa peragenda. Id tamen non ignorandum eſt, hanc Mofftim perpetuo adulari Principi, & ad eius placita opinionem ſuam accommodare, ſuasque ſententias ex temporum opportunitate immutare: adeo vt hic homo non infructuoſum futurus ſit inſtrumētum ad Principis voluntatem quocunque libet, pro rerum neceſſitate diſponendam.

Hæreſes Turcarum.

Porro ipſorum religio in varias opiniones diſcreta eſt, nō modo inter Othomanos, Perſas, & Arabes, ſed in ipſo Turcarum imperio inter eoſdem populos ſubiectos; poſſumusq; aſſerere, opinionem illam, quæ hodie ceremoniis retinetur penes portam Othomanam, ad eos tantummodo Turcas redigi, qui Europam habitant, quia in Aſia, & in tota Arabia, intrinſecus Arabicæ opinioni adhærent, etſi Mauri, Syriaci, & Ægyptiaci nonnihil cum Perſis differunt, ſed cum Turcis vel maxime diſſident. Quæ res Othomanis magnum terrorem incutit, nimirum dubitant, vt belli tempore aduerſus Sophum in partibus illis notabilis aliqua defectio detegatur. Verum præter has omnes in illud imperium, ac præſertim in eam partem Europæ, quæ à Chriſtianis incolitur, alia periculoſa inducta eſt opinio, quæ noſtræ ſimillima eſt; nam Chriſtum Deum, ac Redemptorem hominum prædicant: quæ opinio in animis multorum tales egit radices, vt plerique Portæ magnates eandem foueant, & nonnulli incredibili conſtantia propter eandem opinionem mortem non refugerunt: adeo vt ſi aliquando inter populos illos hac de cauſa tumultus aliquis excitetur, equidem haud paruo ſedaretur negotio. Vt vero religionem ſuam tueantur, aiunt, ſolo enſe ſibi diſputandum eſſe cum infidelibus: contra quos ipſis conceditur ſine intermiſſione bellum gerere, donec ſubiugentur, & donec fidem Mahumeti ſuſcipiant, aut fiant tributarii.

Noua opinio Turcarum.

Diſputatio Turcarum qua.

Prohibentur etiam lege, ne vnquam locum h[illegible]ſtituant, quem ferro ceperint, & vbi Moſchæas ædificauer[illegible]esque ſuas recitauerint: quibus, ex religione deſumptis, loc[illegible]nitus illa natio ſemper vtitur ad imperium ſuum amplificandu[illegible]. Ex quibus poteſt hic Senatus excellentiſſimus ope ſuæ prudentiæ introſpicere cogitationes iſtorum hominum religione abutentium, vt populos ad onera bellica patienter ſuſtinenda audientes habeant. Neque tamen prætermittam Serenitati Veſtræ ſignificare, cum hæc Reſpublica memorabilem nuper victoriam obtinuiſſet, & imperium illud declinari animaduerteretur, Turcas ipſos profeſſos fuiſſe, quamcunque ſe fortunam libenter toleraturos; videlicet ſperantes, meliori conditione ſe Chriſtianis parituros: Credendumque eſt, in Syria, & in Ægypto Mauros

eiuſdem

eiusdem esse animi, præsertim quia experti sumus, ob nimiam Turcarum tyrannidem Asiaticos Mauros defecisse, Africanos vero libentius Christianis, quam Turcis adhæsisse, & nihilominus Mahumeto addicti omnes sunt: adeo mores ipsorum intolerandi existũt, quum nihil, nisi regnorum, ac prouinciarum euersionem, curent.

Hæc tamen regiminis forma ad imperii propagationem permultum prodest; quia cum subditi omnes abiecte, & mancipiorum more educati & instituti sint, tanta inter eos viget disciplina, & obedientia, vt nihil magis; nimirum vehementer mouentur premii spe, & pœnæ formidine, cum omnes peræque mancipia sint vnius Domini, à cuius nutu vita, patrimonia, honores ipsorum dependent. Quare nihil aliunde auxilii sperantes, omnes suas cogitationes ad præstanda Domino obsequia conuertunt. Hinc quoque ipsorum obedientiam adiuuat finium imperii amplitudo, in quo cum nulla peculiaris iurisdictio includatur, nequeunt ii, qui delictum aliquod committunt, facile salutem quęrere, vti in nostris regionibus assolent delinquentes: quin etiam præter finium longinquitatem inde quoque augetur difficultas; quoniam finitimi Principes religione, & animo à Turcis valde alieni sunt; ac proinde ab iis nullam profugi opem expectare queunt, ideoque inter Turcas perrara fiunt homicidia: tametsi enim iniuria sese afficiunt, & mutua sibi infligunt verbera, iramque suam primis illis animi motibus fuste explent, tamen momento illo præterito omnium obliti esse videntur. Fruitur quoque imperium altero securitatis, atque vtilitatis non minori priuilegio: neque enim permittunt, vt magnatum familiæ in honoribus & autoritate successionem obtineant: ideoque cum & iurisdictione & clientelis careant, potest ille Princeps in vtramque dormire aurem, quod nunquam subditi defecturi sint, cũ omnes defectionum autores remoueantur. Inde fit, vt quoties Bassæ, & primi quoque Visirii odorantur, mortis suæ sententiam stabilitam esse, posthabito omni fugæ remedio, ex se ipsis destinato supplicio sese offerant. Ex hac imperii solitudine aliud quoq; beneficium resultat, quia cum vndequaque incultum sit, & solitarium, quisquis eas regiones terra inuaderet, magnum experiretur incommodum, quod is exercitum difficillime sustẽtare posset, nisi commeatus aliunde comportaret, longeque maiores, quam ii sunt, quos Turcæ præparant, quoties castra mouent. Illud autem pro certo habendum est, nihil magis eidem imperio aliquando nociturum, quam sui in se ipso incredibilem confusionem.

Delinquentes non adeo facile seruantur, vt apud Christianos, & cur.

Difficultas inuadendi Turcicum imperium.

Iam tempus adest, vt quo pacto erga cæteros Principes affecti sint Turcæ, aut hi vicissim erga illos, Serenitati Vestræ refe-

ram. Idcirco a Pontifice exordium capiam, etsi de hoc pauca dicenda sint, cum inter ipsos nulla ex finibus, aut commercio controuersia vertatur, neque opes & imperium ipsius apud Turcas plurimi fiat, quamuis non ignorent, ipsum posse auctoritate nominis sui cæteros Principes coniungere. Quoad Imperatorem, optime cognoscunt, illius vires minimum valere; neq; enim minus à nobis, quam à Turcis sciuntur Germaniæ dissidia propter religionis varietatem, aliisq; de causis, ideo ipsum paruifaciunt. Veruntamen credendum non est, Principem hunc aduersus Imperatorem arma moturum, cum propter Imperii Turcici imbecillitatem, & opinionum nouitates, tũ etiam, quia regiones Turcarum adeo deuastatæ sunt, vt aggredi hostem difficillimum factu sit, docente experientia, propter minimam aduersitatem cogi eos receptui canere, quemadmodum sæpe Sultano Solimanno accidit in bello Persico, & Hungarico. Quod pertinet ad amicitiam, quam cum Rege Christianissimo Turca colere dicitur, nõ eiusmodi est, cuiusmodi eam esse quidam putant, siquidẽ in rebus honestis persæpe non solum non ei obsequuntur, sed in iustissimis etiam rebus maxima iniuria ipsum afficiunt: præterquã quod paulo antea Princeps ille mentem suam erga Regẽ Galliæ satis manifestauit, dum de Polonorum rege eligendo ageretur: nunquam enim fratrem Regis eo pacto, vt regebatur, promouere voluit, imo curauit, vt Poloni Regem ex se ipsis eligerent aliquem. Illud tamen certum est, cum timerent Turcæ, ne electio in domum Austriacã vergeret, aut ad Moschum; tunc minus malum eos putauisse, vt Andegauensium Dux eligeretur, ipsumq; literis tunc suis commendauere, sed eum in modum, vt Galli minus moleste laturi fuerint, si eum non commendauissent: nã præterquam, quod satis frigida erat commendatio, sub conditione adhuc scripta erat; siquidem Polonos hortabantur, vt ex se ipsis regem eligerẽt, sin vero minus id fieri posset, Christianissimi regis frater commendabatur, & huius officii expeditionem adeo procrastinauerunt, vt iam eius Maiestatis frater electus fuerit, antequam perueniret epistola Regẽ Catholicũ Princeps ille minoris facit, cũ quia Tunetum receptum est, tum propter Belgicos tumultus, tum etiã quia nõ ignorat, Regem difficile classem parare posse, quæ suæ superior sit. Rex Poloniæ, quia satis numero posset equitatu, plurimi fit à Turcis, etsi vicissim Turcæ Polonis inferre damna possunt, ideoque Poloni Turcicum Imperatorem valde verentur, eo magis, quia cum fines communes habeant, Turcarum excursiones pertimescunt, siquidem ex iis pecudes & armenta, hominesque abripiuntur; Ad quæ damna effugienda, aduersus Turcas dexteritate vtuntur, & officiose tractant. Moschus vero apud Turcas maiorem habet existimationem, quia

Cum Principibus cæteris quomodo conueniant Turcæ.

Moschi existimatio

poten-

potentior princeps est, vnde cum Othomannis res suas imperiose agit; nempe populis suis confidit, qui & numero & virtute plurimum valent, eum siquidem 150. equitum millia in campũ educere posse, dicunt. Hæ Moschi vires & fœdus, quod cum Persa iniuit, quemadmodum Turcæ cum Tartaris iniuere, ipsum validiorem, & maiore dignum respectu efficiunt, quia si aduersus eum arma mouerentur, Persæ quoque accurrerent, & coniurarent, quemadmodum me degente Constantinopoli compertum est: tunc enim Turcæ tentauerunt, vt Volga fluuius per fossam duceretur in Tanaim, quo commodius cum Moschis cõmercia agitarentur; quæ res profecto maximæ fuisset vtilitatis: sed reuera Turcæ id effecerant, vt suæ classes in mare Caspium adduci, & tota Persia inde infestari posset: eoq; pacto ituri contra Sophum eas tollerent difficultates, quę ex longis itineribus necessario terra suscipiendis patiuntur. Per hæc tẽpora inter Moschos & Turcas, neque pax, neque bellum viget, meoque iudicio conduceret huic Reipub. si Moschorum principi sese beneuolam exhiberet, cum per ipsum Regis Persarum amicitia facile obtineri possit. Hic rex inter omnes Principes apud Portam, hoc est, aulam Imperat, maximam habet nominis existimationem, non solum quia plurimum posse creditur, cum propter latitudinem finium, quos cum Othomannis communes habet, tum propter Moschorum auxilia, sed etiam propter altiores causas: nam omissis difficultatib. quas ambo illi Imperatores in tractando bello experiuntur ob locorum difficultatem, obque deserta loca interiecta, per quæ exercitus duci nequeunt, nisi ingenti commeatu præparato; ad illas explican[illegible]s opes deueniam, quas Persæ aduersus Othomannos in promptu habent.

apud Turcas.

Moschus & Persa fœderati.

*Serenitas vestra non ignorat, quantæ in animis hominum religionis vires existant: scit etiam, post Maumethis mortem, legẽ ipsius à quibusdam discipulis suis interpretatam fuisse: ex quibus interpretationibus hæreses ortæ sunt, quarum maior fuit, quam Aly eiusque asseclæ induxere. Hanc Aly opinionem non solum Persæ omnes sequuntur, quamquam inter se discrepant, sed omnes fere Othomannici imperii prouinciæ eandem retinent: ideoque tanto rerum momento Persis addito, cum populi illi valde sint addicti superstitionibus, Christianis Principibus adprime conduceret cum Sopho artam amicitiam consociare, eiusque animum ita disponere, vt belli communis necessitatibus arma prompta haberet, essetque id ante ipsum discrimen cogitandum, atque exsequendum. Similes dissertiones dilatare possem ad alias quoque nationes, ad Tartaros scilicet, Georgianos, Scythas, denique ad reges Africanos, aliosq; amplissimo huic imperio finitimos: verum quia maius inde tædium, quam

Persarum hæresis exosa Turcis.

vtilitas caperetur, similia prætermittam, vt demum qua in existimatione sit penes Portam hoc Serenissimum Dominum, & quo pacto ea seruari & augeri queat, recenseam.

Duplex imperii fundamentum

Nullum dubium est, Excellentissimi Patres, duo esse præcipua fundamenta, quibus imperia conseruantur. Alterum quidem opes sunt, ac vires, tanquam eiusdem verum fundamentum: at existimatio tantum in se habet auctoritatis, vt sæpe accidat, ipsa deficiente, opes quoque ipsas, ac potentiam labascere, & ad nihilum redigi: at ex aduerso; potentia ab existimatione, ac maiestate tantum incrementi recipit, vt maioribus principatibus ex rebus gestis æquiparetur. Hæc existimatio sustinetur præsertim prudenti negotiorum tractatione: ideo ad hanc rem id addendum mihi videtur, si quid ante hac Turcæ de hoc Domino nostro honorifice sentiebant, antequam bellum mouerent, eam ipsorum sententiam innixam fuisse magis vtilitati alicui, quam existimationi, aut notitiæ, quam haberent virium nostrarum: quo profecto imbecilles illis videri poterant, dum multis abhinc annis nihil experti sunt, vnde nos viriliter secum acturos, suspicari possent: hæc autem opinio eo firmius animis eorũ insederat, propterea quia nostra negotia incredibili verecundia cum illis tanquam potentioribus agebamus, quasi imperii illius labes, & imperfectio nobis lateret: rursus res nostras humiliter agebamus, & offerebamus: quo instituto naturalis ipsorum superbia excrescebat, vt sperare ausi fuerint, simplici petitione se Regnum Cypri à nobis obtenturos: quandoquidem in rebus agendis Turcarum mos est, vt eo magis quempiam conculcare nitantur, quo se ei superiores esse, magis animaduertunt. At diuerso more cum ilis agendo, melior agentium fit conditio. In mentem venit, scripsisse me nonnunquam, cum Turcis agere, atque tractare negotia, perinde esse, ac si vitrea pila ludatur, nam si vnus violenter illam proijciat, non est ab altero pari violentia repercutienda, alioquin frangitur; sed dexteritate capienda est, & scite remittenda. Si quis iuxta superbiam & arrogantiam Turcarum respondeat, is gladio ignem fodicat. Rursus si quis ipsorum arrogantiam indignitate nutriat, agatque demissis animis, id nihil aliud est, quam eundem ignem lignis, & oleo augere: sed si audacter loquare, illud equidem Reip. vel maxime profuturum est. Vtque alium Turcarum morem non prætermittam, addo, inter ipsos donatiua adeo in vsu haberi, vt absque illis quicquam obtineri nequeat. Hoc autem agendum erit cum dignitate: ideo erga quos, & quo modo stylus hic seruandus sit, distinguam breuibus. Tres sunt, quatuorue penes Portam illam ministri, quibuscum necessario pro quolibet negotio agendum est. Hos laudarem, extraordinariis aliquibus munusculis detinẽdos esse, sed

Arrogantia Turcar.

oppor-

opportune, ac prudenter. Et hæc, Serenissime Princeps, de Turcico Imperio Serenitati Vestræ habui referenda.

TVRCICVM IMPERIVM AN INSVPERABILE,

DISCVRSVS VIGESIMVSOCTAVVS.

Etsi teste Aristotele, nihil violentum durabile, vnde sequeretur, Turcarum Imperium, quia tyrannicum est & violentum, durabile non esse: tamen experimento, naturæque rationibus comprobatur, eiusmodi imperium non modo perduraturum, sed etiam ex seipso inuictum fore. Quæ res antiquarum historiarum exemplis, neque minus recentibus testimoniis clarissime apparet: legimus enim, Iulium Cæsarem virtute sua ac militari violentia, inuito Senatu populoque Romano, ex ciue Imperatorem se fecisse, qui etsi postea à coniuratis interfectus est, nihilominus imperium ac principatus eius, quanquam ab initio tyrannicus per multa secula mansit, quo vsque legitime in Cōstantinum peruenit, qui primus Christianus Imperatorum fuit. Pari quoque ratione Philippus Vicecomes Dux Mediolani sine filiis maribus defunctus Blancam filiam suam extra matrimonium susceptam reliquit, quam duxit vxorem Franciscus Sfortia Sfortiæ Attendoli filius, suorum temporum celeberrimus Dux: tunc Senatus Mediolanensis ob Philippi mortem libertatem suam resumpserat, sed post multas denique controuersias Franciscus Sfortia, quem memorauimus, virtute sua Ducatum illum occupauit: & quanquam Galeacius Maria eius filius & successor coniuratione quorundam Mediolanensium Patriciorum interemptus fuisset: nihilominus permansit Principatus ille ad nostra tempora, quousque Franciscus Sfortia de illo testatus est. Sic nihilominus principatus adhuc perseuerat ac perseuerabit, quousque diuinę placuerit prouidentiæ, cum tamen in eiusmodi imperiis nunquam deesse soleant proceres, virique primarii, qui perpetuo struunt insidias, videntes, se bonis, dignitatibus & honoribus suis, quibus etiam antiquitus maiores sui fungebantur, spoliatos esse.

Verum Imperium & Pontificatus Turcarum, etsi tyrannicus & violentus est, nihilominus paulatim plurimorum spatio seculorum excreuit auspiciis Othomani, à quo duce familia Principum & Regum sumpsit exordium.

Hic Othomanus virtute atque ingenio singulari, anno millesimo trecentesimo, congregatis viris, opibusque bella gerere recepit, adiutus præsertim Nemphiticis militibus, idque moris instar Cyri habebat, vt illis hostium spolia diuideret, neque modo prædas, verum etiam ditiones ac prouincias partiebatur, ipsosque ad se legis ad vitam liberiorem ducentis illecebris attrahebat: adeo vt vicini populi nullam hac maiorem fœlicitatem inueniri putantes, certatim ad ipsum concurrerent, seseque eidem liberi et subiicerent. Quem morem Othomanus, quoad vixit, eiusque successores deinceps retinentes, imperium suum ad eam quam cernimus, amplitudinem propagauere.

Hoc autem eo diutius perstiturum esse censendum est, quia Princeps Turcarum neminem per hæc tempora sibi habet æqualem, quive ad Principatum adspiret, exceptis filiis suis, qui nonnunquam tam procul ab Imperatoris conspectu amandantur, vt sibi ab iis cauere, quod cæteri omnes Principes faciunt, necesse non habeat. Ad hæc eius subditi ac præcipui ministri, cum aut Turcæ natiui sint, sed qui Christianam religionem abiurauerunt, alienigenæ, absque consanguineorum notitia, ex paupertate euecti ad diuitias, opes & honores eiusmodi, vt si pristinam religionem resumere vellent, pro certo habeant; nusquam gentium se posse tantam dignitatis amplitudinem consequi; ideo Princeps ab omni suspicione vacuus dominatur; neque natiuis Turcis eiusmodi auctoritas vnquam conceditur, ex constitutione ipsorum legislatoris, qui Christianis abiuratis Reipublicæ administrationem maioraque negotia commisit: natiuis autem Turcis iustitiam criminalem atque ciuilem commendauit, quia scilicet ii propter Idioma, literasque Arabicas huic administrationi aptiores existunt, hique Cadi nuncupantur. Hucusque valida satis argumenta protulisse mihi videor, vnde quisquis breuem hanc dissertationem perlegerit, facile poterit intelligere: an Turcicum imperium vinci possit, nec ne: Adhæc autem vitæ libertas addi potest, quæ quidem nimis hominem allicit; vidimusque ac quotidie videmus innumeros, qui relictis parentibus, patrimoniis & patria ad Lutheranos desciscunt.

Iterum ostendi potest, imperium hoc insuperabile esse, propterea quod inquit Aristoteles, virtutem vnitam fortius ac citius operari, quam disgregatam: verbi gratia funale accensum comburet magis, quam candela, aut ipsius funalis ignis, si diuidatur. Quod cum ita se habeat, sequitur, Turcicam potentiam, quæ vnita & maxima est, posse vehementius ac velocius operari, quam Christianorum

poten-

potentiam, quæ inferior & minor est, cum illa ab vno duce, cuius iussa promptius audiuntur, dependeat: Contra, Christianorum potentia, quia disgregata est, & diuersos habet principes, eadem celeritate & vehementia nequit sese Turcarum offensam expedire: ac proinde ab eorum exercitibus & classibus facilius superamur. Quod si quis obiiciat, nuper ad Echinadas insulas eos, quamquam plures & vnitos, à nostris disgregatis viribus debellatos fuisse, respondetur, id non Christianorum virtutem, sed merum fuisse Dei miraculum: qui eo tempore se exercituum dominum esse, & cuicunque sibi libitum est, victorias elargiri, ostendere voluit. Id autem compertum est ex eo, quia nemo nescit, quanta difficultate classes Pontificia, Hispanici, & Veneta coniunctæ fuerint, & in quo terrore versaretur vrbs Venetiarum; quæ quidem præcipuum est aduersus Turcas propugnaculum; & postquam sociatæ fuerunt classes, quot inter Generales præfectos discordiæ ortæ fuerint ob scelestos illos homines, qui supplicio affecti sunt: cuius rei fusior mentio habetur in eo discursu, quo allegantur iustæ causæ, cur Veneti ad pacem cum Turcis ineundam adducti sunt, non obstante fœdere. Nemo etiam ignorat, exploratorum vitio factum fuisse, vt nauale certamen committeretur, vtriusque enim partis exploratores retulerant, minorem esse nauigiorum numerum, quam vtrinque habebatur: omnes sciunt, Christianam classem ex Alexandræo portu soluisse, ne eam Turcica inuaderet, quo facto & victa & disiecta fuisset; Turcicam autem ad eum portum conuolasse, vt eam caperet, vel saltem perterrefaceret.

Neminem denique fugit, quanto peior erat Christianæ classis conditio, dum Turcica expansis velis, vento propitio, sole post terga relicto, maiore, vt oculis omnium cernebatur, numero nauium, Christianos aggrederetur: quæ res omnino victoriam Turcis attulissent, nisi Christiani Deo fidentes, & sanctissimo crucis signo sese munientes, sublato in honorem Dei clamore, obuiam iuissent hosti. cui mirandum in modum ventus, inuersus est, malaciaque summa facta, nube sol opertus, qui prius aciem Christianorum lædebat; denique Christiani memorabilem post hominum memoriam consecuti sunt victoriam: quam quia, tanquam diuinitus immissam, non susceperunt, ostendit Deus, non viribus & causis naturalibus Turcæ obsisti posse; sed solis supranaturalibus, quæ à Deo dependent, eundem debellari posse, vt dicetur inferius. Ex quibus satis perspectum est, num viribus nostris, an cœlestibus Turca minister, & flagellum Dei vinci queat.

Post adeptam hanc victoriam Christiani sequenti anno viribus suis bellaturi (& hinc cognoscetur, an vires vnitæ disgregatis for-

tiores

tiores sint, & an vehementius operentur) inter se conuenerant, vt mense Martio ad Corcyram omnes Christianorum classes congregarentur, quo Turcicam tempestiue lacesserent, ideoque Veneti maximo cum damno diu fœderatos expectauerunt: at Hispanicæ triremes non modo statuto tempore non accesserunt, verum præsidium illud nauium ac triremium, quod ad Corcyram missum fuerat, reuocatum est: ac proinde classis Veneta cum Pontificis classe coniuncta, neglecto Hispanorum subsidio, obuiam Turcicæ classi procedendi consilium cepit, in quam cum incidissent, neminem fugit, quantopere Duces Generales Pontificis, & Venetorum inter se dissenserint: quæ fuit causa, cur prælio omisso, altera victoria de hostibus non reportaretur: quæ quidem facile obuenisset; quia Turcica, quam Christiana classis eo tempore imbecillior erat. Quare igitur id ita contigit? huic interrogationi respondeat, qui causam scit, aut quisquis actæ rei interfuit. Ideo profecto contigit, quia Christiana classis non vnius erat, & quia Deus largitor est victoriarum. Quod si quis forte diceret: si tunc Hispana classis adfuisset, fortasse eiusmodi controuersias non intercessuras, & prælium commissurum fuisse; respõdetur, paulo post iterum contigisse, vt vnitis nostris classibus hostes sese obtulerint, cumque se multo inferiores viderent, fugam cœpisse, & ad littora Methonis, derelicta classe, terga vertisse. Quid igitur tunc temporis hostes seruauit, nisi Principum Christianorum Duces, qui inter se discordes consilia sua in diuersum distrahebant: adeo vt si Christiana classis vnius Ducis fuisset, prælium commissum foret, neque cladis Turcicæ nuntius superfuisset, & ad illud tempus fortasse Turcica potentia finem reperisset: verum nostræ discordiæ, vel potius peccata nostra eripuerunt nobis tam opportunam victoriæ occasionem, quæ quidem felicitate ac magnitudine priori victoriæ locum non concessisset.

Quod profecto diuino permissu factum est, vt pateat omnibus, Turcicum imperium non solum viribus suis, & naturalibus rationibus perseueraturum, sed etiam ad nostra scelera expianda insuperandum fore, nisi causæ superueniant cœlitus immissæ, hoc est, vera non ficta Christianorum charitas, qui fide, spe, & timore Dei instructi, pro eius diuina Maiestate & exaltatione suæ S. fidei solummodo pugnare decernant. Quæ quidem res aliquando, Diuina fauente Clementia, afflictæ Christianorum Reipublicæ concedetur, vt succedat Euangelicum illud: Tunc fiet vnum ouile, & vnus pastor.

DE BELLO TVRCIS INFERENDO,

DISCVRSVS VIGESIMVSNONVS.

TVRCARVM Imperator superiori Persico bello fertur sexcenta hominum millia amisisse, præter eos, qui peste Constantinopoli, aliisque morbis extincti sunt. Item omnibus fere Consiliariis, Ducibus ac Præfectis rei militaris priuatus est: & quotidie, velut abiecta harum regionum cura, Præsidiarii hinc ad Portam (Aulam Imperatoris) euocantur; quod plane inusitatum antea, hoc demum anno 1585. fieri cœpit, quando ex Peloponneso, Dalmatia, Hungaria alio abduci cœperunt, quum antea ex aliis locis huc summitterentur. Id quod manifestum est indicium, Turcarum Sultanum militaribus copiis iam male esse instructum, quamuis eius imperium quam latissime pateat, ac subditi omnes ad nutum præsto esse, & ad quamcunque militiam proficisci cogantur. Sed & aliud non minus perspicuum inopiæ huius argumentum illud est, quod Ochialis ad armandam classem, quam in Mare nigrum (Pontum Euxinum olim) deduxerat, vilissimos quosque conscripsit, & Græcos etiam multos inuitos secum abduxit.

Mense Octobri Constantinopoli Azamogliani in Ianizzaros transcripti sunt, quamuis nec ætate, nec vsu ad eam militiam adhuc essent apti. Eodem anno Osman Dux vniuersi exercitus est renunciatus, & edictum publicatum, vt munus aliquod & officium militare petiturus, Osmanem accederet, eiusque intercessionem impetraret: nec enim vllum cuiusquam libellum in Porta receptum iri, quem ipse manu sua non consignasset. Præterea ad Ianizzarorum ordinem adscripti sunt è Turcis nati, contra quam ab antiquo fieri consueuit: siquidem non nisi singulari quadam gratia Ianizzarus fieri poterat, qui Christiano patre, & quidem in Europa non esset prognatus. Mense Martio Spachii militiam omnem detrectarunt, nisi Sultanus ipse vna proficisceretur. Quamuis autem ea insolentia insigni aliquo exemplo merito fuisset reprimenda: Sultanus tamen, multum de solito fastu remittens, decretum fieri passus est, vt ne posthac Spachii Oglasi, id est, qui ad Portam excubant, sine Imperatore expeditionem suscipere cogerentur.

Per id tempus Austriorum Archiducum milites Ostrozanchi

Croatiæ oppidum cœperunt; Vscochi vero ipsa D. Ioannis vigilia Broazzi arcem (forte Durazzo, quæ olim Dyrrachium) cremarunt: dum interim Sultanus ipse sub matris imperio gynæcei voluptatibus sese oblectat, omnium imperandi artium peritia destitutus, morbo etiam caduco grauiter vexatus.

Hinc velut in furorem actus Malessana plerunq; consilia amplectitur, vt nuper Anno M.D.LXXIX. quādo omnes Iudæos, deinde Anno 1584. quādo oēs Christianos Constantinopoli habitantes interfici iusserat: quorum primū auro præsentatio Imperatoris Matri & Ianizzarorum Agæ numerato discussum fuit & in ridiculam legem commutatum, vt scilicet posthac Iudæi omnes loco Cidaris (quem Turbant vocant) pileos flaui coloris, Hebræis Medicis antea tantum vsitatos, gestarent. Alter ille in Christianos furor casu magis, vel potius Dei auxilio, quam hominum consilio fuit sedatus, quod facta inquisitione in Christianorum ædibus nulla arma fuissent reperta, quorum metu ille tyrannus hac ratione liberare se volebat. Vnde quibus furiis agitetur facile, intelligi potest.

Et hæc quidem omnia credibile est, certo Dei consilio ita euenisse, ad excitandos Christianos Principes, vt tandem aliquando de iugo tam immanis tyranni, qui & corpora & animas miserrima premit seruitute, excutiendo, cogitare serio incipiant. Licet vero tantæ sint Turcarum in Deum & religionem nostram contumeliæ; vt nihil fieri possit indignius aut blasphemius; tanta etiam damna, quę Christiani quotidie ab eis patiuntur, vt vix quidquam homini contingere possit grauius aut acerbius, & quibus merito Christiani cu usque ad profligandam tantam pestem animus inflammari debeat: vix tamen ac ne vix quidem, nisi animus me fallit, res vnquam eo deducetur, vt inter Christianos Principes tale, quale pius & rei Christianæ iuuandæ studio flagrans animus exoptat, fœdus percutiatur. Mihi quidem præsentem rerum statum consideranti ita videtur; si Christiani Principes, ac ii inprimis, quorum ditionibus Turcæ proximi sunt, modica pro suis quisq; viribus conferrent auxilia, fore, vt quod multo olim maioribus viribus perfici forsan non posset, multo iam minoribus perficiatur.

Qui vero Turcis bellum inferre velit, eum tria inprimis spectare oportet: Primum, vt certum aliquem locum aut regionem, vbi arma experiatur, determinatum sibi & constitutum habeat. Secundum, vt conatum hunc cum viribus suis comparet, ne iis maiora aggrediatur. Tertium, vt rationes ineat præparandi ea, quibus ad expeditionem opus fuerit. Quum vero vltimum hoc ad eius munus pertineat, cui negotii huius summa committetur: de primis illis duobus tantummodo disseram.

Ad primum quod attinet, ita statuo nullam vtiliorem, gloriosiorem, & fortasse etiam faciliorem armorū expeditionem à Christianis

contra

contra Turcas suscipi posse, quam si ipsam Constantinopolim potius, quam alium quemuis in Africa, Epiro, aut Gręcia locum aggrediantur: quum certum sit, conatus huius difficultates omnes situs qualitate superari, vel certe adiuuari.

Situs Constantinop.

Constantinopolis (Bizantium olim) in Thracia Europæ regione sita est, inter duo freta, vnum Orientem versus, vbi Pontus Euxinus, & alterum versus Occidentem, vbi mare quod Marmora hodie vocant Ad vrbem cum aliunde tum maxime Alexandria ingens æstate orizæ vis conuehi solet: hæc exoneratæ naues in mare maius descendunt, ad frumentum in vrbem comportandum: cum Constantinopoli, quoad hoc, de die in diem viuatur.

Hos quidem commeatus intercludere classis Christiana occupatis illis faucibus facile posset; nec periculum est, vt iam se res habent, ne à Turcica classe opprimatur: quum nauale Constantinopolitanum nauibus ferme sit vacuum, nec lignum aliave materia fabricandis nauibus ibi reperiatur: Trapezunti dicat quis, nullo negotio classis à Turcis instaurari possit. Non nego, at hæc quoque tria grauissima impedimenta obiiciuntur: Primum, quod nauium è ligno recens cæso fabricatarum exiguus sit ad nauigandum vsus. Alterum est, remigum & nautarum defectus: qui pauci in Asia; sed plerique omnes ab Africa & Europa. Tertium metus est. Quis enim credat, male fabricatas illas, & peius armatas naues per occupatas illas à nostris fauces ingressum molituras? Idem metus Africanos quoque, qui sunt ad Orientem, ne suppetias suis ferant, deterrebit. Ad id imprimis opera danda est (quo neglecto, vix vlla spes sit felicis successus) vt mature nostra classis primo vere educatur, & prædictos aditus Aprili & Maio mensibus obsideat. Quum enim omnia pene ad vitam necessaria per fretum illud, siue mare importentur: in magnis profecto rerum omnium, sed annonæ maxime angustiis tam populosa ciuitas versabitur: nec est, vt quis dicat, Heraclea, Silibrea, Rodosto, & Marmora, commeatus posse subuehi: quum & pauci ibi sint, & Marmara, ac Palermus quoque in nostræ classis futuræ sint potestate. Tria illa reliqua oppidula in Europæ littore sita, nauigiorum nullum habebunt vsum. Quod si terrestri itinere iumentis eo quid comportare velint Turcæ, magno opus eis erit commeatu, vt tuto deducantur, cui illud ipsum, quod inde apportarint, ad victum vix satis sit futurum. Sed hac de re plura differere superuacaneum, videtur. Illud certe constat, cum homines Chamæleontes non sint, eorum vero tot Constantinopoli sunt myriades: interclusis commeatibus incolas vel vltro vrbem esse dedituros, vel deserturos. Præterea quum plus quam ducenta hominum millia Constantinopoli degant, partim Christiani, qui Turcicum Imperium cane peius & angue oderunt; partim Hebræi, qui sub Christianorum

quam

quam Turcarum imperio viuere mallent: dubium non est, quin in tanta rerum omnium perturbatione iidem moturi aliquid sint, præsertim si armis adiuuentur. Et hæc quidem ad spem pertinent earum rerum, quæ aliunde dependent: sed insipiens profecto fuerit, qui vlla alia in re, quam Dei auxilio & suis ipsius viribus spem ponat. Verum vt quæ dicta sunt, melius intelligantur, fac (quod tamen hoc tempore vix posse fieri videtur) Turcas ingentes contracturos copias, nostrisque occursuros: at quomodo eos traiicient? equites præsertim, cum nec pentones ibi sint ad vsum parati, nec longe nostra classis abfutura sit, quæ facile conatum hunc prohibere queat Econtrario vero noster exercitus tam ab vno, quam ab altero latere semper habebit accessum: imo ab illo Asiæ vsque ad ipsum vrbi è regione oppositum latus peruenire poterit. Sed quum, vti diximus, impedita nauigatio magnam omnino Constantinopolitanæ vrbi rerum omnium penuriam & famem sit allatura; verendum non est, ne ad eam defendendam Turcæ cogant exercitum, quum vix iis, qui ad Capham, & in Persia sunt, necessaria suppeditari possint.

Sed, inquis, quomodo classis nostra in fretum illud penetrabit, duobus vtrinque castellis munitum? Hic sciendum, tam facile ea capi, quam naues eo appelli posse. Quum enim in medio fere canalis illius siue aluei vtrinque ad littus sita sint, periclitante vno, alteri certe vix poterit succurri. At vno capto, facilis nostris erit traiectus. Nihil iam dicam de variis modis & artibus ad intercipienda eiusmodi tam noctu, quam interdiu loca accommodatis: sed situm tantum & naturam duarum harum Molium explicabo. Ea, quæ Asiæ annumeratur, figura est quadrata, in planitie ad ipsum littus sita. Terra circa ea loca solida est, & velut ex luto & arena mista, ideoque facilis suffossu Altera in Europa, ouali figura posita est ad radices montis, in cuius fastigio nulla arx est, aut munitio. Vallum, & muri nihilo illis sunt meliores. Terra sub monte solita est, non petrosa aut sabulosa. Præsidium vtrobique exiguum, & vix quisquam prætet Præfectum, & bombardarium.

At illud ante omnia cauendum est, ne nostrum exercitum in illas ipsas necessitates, quas hostibus impendere diximus, coniiciamus. Quamobrem magna prius annonæ, & rerum ad victum necessariarum vis comportanda est, inprimis panis bis coctus, isque in illas ipsas naues, quibus milites vehuntur, est imponendus. Operæ pretium igitur erit, in Creta, quæ Veneris paret, insula, annonæ horreũ constituere: sed multo tutius, ac commodius fuerit, Proconesum Propontidis (Marmoram hodie) insulam, aut vicinum aliquem locum occupare, quum Creta longius distet, quam vt præsentibus statim necessitatibus subuenire possit.

Non minus prudens consilium fuerit, bonam armorum supernumerariorum copiam in omnem euentum in promptu habere, ad ar-

mandos eos, qui tyrannidis odio se fortasse commouebunt, vt superiori tempore à Græcis Peloponnesum inhabitantibus factũ est, qui misso in Italiam Archiepiscopo, arma flagitarunt. Sed nihil melius, quam vt instituta dissimuletur expeditio, eamque in Barbariam siue Africam adornari, rumor in vulgus spargatur, isque rumor, quibus potest modis, confirmetur.

Nunc alterum illud explicemus, quantis ad hanc rem opus est viribus: quæ quidem, vt est præsens rerum status, si cum susceptæ rei magnitudine conferatur, non adeo magnæ requiruntur. At si Turcarum vires non ita, vti nunc sunt, fuerint exhaustæ, nõ modo maiore robore vtendum, sed de defensione potius, quam inuasione cogitare satius erit. Mihi quidem ita videtur, tantam rem exercitu, in quo quadraginta sint peditum, & duo equitum millia perfici posse, quem quidem secundum littus sub signis & instructa acie duci, & quæ occurrerint præsidia occupari, suaserim. Illud quoq; non negligendum arbitror, vt, vbi hostis nullus visus fuerit, eo equitatus mittatur. Classis cẽtum triremium (Galerarum vulgo) suffecerit, sed expeditarum, & quarum quouis tempore & loco sit vsus. His iungendæ sunt Onerariæ, portandis militibus destinatæ. At earum loco ex vna parte Galeazzas substitui, nõ abs re fuerit, quæ etsi vel ad fugiendos, vel ad persequẽdos hostes minus sunt expeditæ, ad statariam tamen pugnam, & hostium impetus sustinendos mirificam vim habent. Sumptus omnis in hanc expeditionem impendendus, quatuor auri milliones vix excedet; modo nummi prudenter & fideliter tractentur. Nam si singulis militibus quini scutati singulis mensibus dentur; vniuersum stipendium annuum excurret ad duos milliones & quater centena aureorum millia: si equiti deni seni; summa erit centum & nonaginta duo scutatorum millia. Classis vniuersa, in singulas triremes siue Galeras tria scutatorum millia computando, toto anni tempore constabit duodecies centenis aureorum millibus. In Onerarias & Galeazzas forte expensa ferentur ter centena vel quinquagena aureorum millia. Quæ summa in vniuersum efficit quatuor milliones centum & quadraginta duo aureorum millia.

Et tanti profecto sumptus ad bellum, quo quidem viscera eius, & cor petantur, Turcæ inferendum requiruntur. At belli optime gerendi, nisi animus me fallit, hęc omnino ratio ex omnibus maxime tuta fuerit, vtilis, & gloriosa: Quod si non possumus, quod velimus; saltim velimus, quod possumus. Quid illud? nullum hosti respirandi spatium concedamus, sed cõtinuo instemus, vt vires suas tripartito diuidere tandem necesse habeat; nempe si cæteri Principes Carolum Austriæ Archiducem pecunia & commeatibus iuuent, vti Vscochos ex vna, & subditos suos ex altera

parte ad infestandos Turcarum fines immittat; qui numerosioribus quotidie collectis copiis, iustum tandem confecturi sunt exercitum. Et Vscochorum iam nunc duo millia, Georgio Mesechio ductore, coiisse dicuntur; quorum singuli binis Turcis non cesserint. In bello quidem, quod inter Austriacam familiam & Sultanum geritur, operæpretium factum aut digna memoratu suscepta expeditio non putatur, nisi omnibus copiis concurratur, machinis etiam in campum productis; quemadmodum superiore tempore eius prælii, in quo Bassa Budensis & magnus Turcarum numerus cæsus fuit, ad ceteros Turcas vix sensus peruenit, nec quicquam eorum factum est, quod magna aliqua clade accepta, alias fieri consueuit. Hoc igitur modo si diligenter consideratis, quæ se obiecerint, impedimentis, aut bonis, quæ se repræsentarint, occasionibus, Christianorum exercitus in Turcarum fines, ac tandem in interiora, & veluti viscera introducatur; verisimile est, multos Turcis subditos Christianos, (qui plurimi iis in locis habitant, & non minus corporis robore, quam Turcarum odio sunt insignes) quotidie se aggregaturos.

Incredibile est, quę miseri illi homines ab immanissimis Turcis perferre cogantur, à quibus, Timariotis præsertim cuiusque loci, frequentissime vapulant, fraudantur, spoliantur, nec tamen vel hiscere audent. Quod si nihil aliud pati cogerentur: quem, quæso, animum eis putamus esse, quando filios suos è matrum gremiis abripi vident, & eò abduci, vbi nefariis tam impiæ sectæ superstitionibus imbuti, tandem animæ sempiternam facturi sint ruinam? Licet enim Latinis sacerdotibus gentes illæ careant, & vt plurimum Græcorum dogmata & ritus sequantur; suā tamen pietatem & religionem etiam publicis exercitiis & processionibus testatam facere, ad Dei gloriam celebrandam, audent.

Eodem tempore pars aliqua triremium Orientem versus emitti posset, vt quascunque offenderint Turcarum naues, interciperent, & maritimas oras deprædarentur: qua ex re duplex sequetur vtilitas, nam & hostes in continuo metu versabuntur & nostri nautæ & classiarii, qui alias in portubus otio & ignauia torpescere & corrumpi solent, ac sępenumero plus damni, & incommodi quam boni, ad prosperum consiliorum euentum afferunt, in ministeriis suis & armis melius exercitabuntur. Neque Cæsar, & Sarmatarum Rex postponendi sunt, quin suis quisque stimulis incitentur, idque ex humanę prudentiæ officio, non quod aliqua spes affulgeat, vt satis opis ad huiusmodi expeditionem allaturi sint, cum vterque diuersis de causis impediti alia curare teneantur.

N. ADS. C.H. & B.R.A.A. &c. Legati, DE IMPERIO ROMANO,

DISCVRSVS TRIGESIMVS.

ILLVSTRISSIME. Consilium meum est vt ad Legationem hanc profectura Illust. V. Dom. in litteris suis annotet omnia ad quæ peruenerit loca; sic enim & diligentia perspicietur, & totius itineris ratio & series constabit. Sed inprimis quid Florentiæ eo in negotio cuius expeditio vobis commissa est, actum, quid de Principe eiusque consiliis & actionibus existimandum vel sperandum sit, perscribet: ac si nihil aliud, saltem illud, Principem illum à se, S.S. nomine impertita benedictione salutatum esse. Epistolæ breues sint. Argumentum eorum, Negocii gesti expositio: tum quomodo & qua animi significatione hic vel ille Princeps Illust. Vest. Do. exceperit. Si quid aliud notatu dignum occurrerit, id fuse Dom. Vest. persequetur, nihilque omnium eorum omittet, quod vllo modo P.B. scire intererit. Valde enim hic peccant, qui quantumcunq; id sit, quod scribi debuit, non scribunt. Ipsis præterea Principibus semper iucundum est cognoscere, vbi sint, & quid agant eorum Legati: de quo qui certiores eos facere negligunt, malam vtplurimum gratiam inire solent.

Quæ in itinere Legato agenda.

Epistolæ frequenter mittendæ.

Principia epistolarum ex itinere mittendarum, vsque dum ad destinatum locum Illust. V. Dom. perueniant, alia atque alia inuenire facile erit, hæc enim ipsa rerum in itinere compertarum suppeditabit varietas. Sed & priorum litterarum argumenta, tempus personæ quibus inscriptæ, occasiones, &c. repetenda sunt: vt veluti Diarium quoddam sint omnium eorum quæ ab Illust. V. D. aguntur, & seriem habeant continuatam. Duplicare Epistolas in omni grauiori re Illust. V. Dom. ne negligat. Sic enim & ipsæ diuersis viis missæ, melius quo destinatæ sunt perferentur; & prudentia vestra & solicitudo manifestius apparebit.

In narrandis siue referendis iis quæ cum Principibus aut eorum Administris acta sunt, quantum fieri potest, ipsa eorum verba formalia (vt vocant) vsurpanda sunt: isque ad quem

Quibus verbis acta referenda.

ſcribitur, expreſſe admonendus, hæc ſcilicet vel illa fuiſſe. In referendis verbis formalibus recto potius quam obliquo modo vtendum cenſeo. Obliquus modus eſt, quum verbi gratia, ita dicitur: *Reſpondit mihi ſua Maieſtas, velle ſe omnibus modis impedire, ne religionis negocium tractetur*, &c. Rectius vero: *Reſpondit ſua Maieſtas: Volo omnib. modis impedire, ne Religionis negotiũ tractetur, &c.*

Obſeruandi mores & geſtus.

Illud quoq; permagni intereſt, omnes Principum quibuſcum agitur non actiones tantum, ſed mores etiam & geſtus omniaq; quibus animi motus ac ſenſa quoquo modo produntur ſigna, inter loquendum maxime obſeruare ac notare vt ſunt, corporis motus, obtutus oculorum, vultus mutatio, vocis intentio aut remiſſio, vehementia, in dicendo, ſermo de re quapiam breuis & abruptus, obſcurus, ambiguus, frigidus, breuis aut ſæpe repetitus, hæſitatio, fingendæ orationis ſtudium, aliaque multa, quæ quaſi feneſtræ ſunt & ſpecula animorum, in quibus verum & falſum, ſincerum & fictum ita elucet, vt à perito talium rerum non difficillime diſcerni queant. Neque vero notare hæc tantum Legatus debet, ſed quid ipſe etiam, coniectura ex ſingulis his rebus ducta, ſentiat, indicare. Et quamuis mores eiuſmodi & geſtus tũ maxime quando ſeria tractantur negocia, obſeruandi ſunt; tamen nec iidem in familiari ſermone & conuerſatione negligendi ſunt: vbi ſæpe nihil tale cogitantibus verum excidere, & aliquo indicio ſe prodere ſolet.

Narratio qualis.

Negotii geſti expoſitio ſimplex ſit, nullam habeat admiſtam diſputationem aut conſilium: ſed res tantum ſingulas prout geſtæ ſunt, accuſatiſſime complectatur.

Eorum quæ Ill. V. Dom. in mandatis data ſunt, commiſſiones aut limitatæ ſunt, aut liberæ. Quod ſi neceſſe ſit concludere aliquid earum rerum quarum gerendarum ratio certis quibuſdam finibus reſtricta eſt & limitata; nihil attinet cauſſas ſemper explicare eius, quod concluſum eſt. At in arbitrariis ſiue liberis, cauſſa omnium eorum quæ geſta & determinata ſunt diligenter reddenda & perſpicue demonſtranda eſt, nulla omiſſa ad rem intelligendam neceſſaria circumſtantia.

Cautiones aliquot.

Caueat Illuſt. V. Dom. ne res dubias pro certis perſcribat, ab iis quibuſcum negocia tractat decepta, nec facile quidquam pro certo ſumat aut adſeueret generalium quarum concluſionum fiducia, ſcriptis quidem & teſtimoniis aliorum ita fidat, vt ſemper illud meminerit, pleroſque omneis homines non ſemper in vna & eadem perſiſtere ſententia, ſed ex rerum euentis conſilia mutare: nec ea ſinceritate & candore omnia agere, quem præ ſe ferunt. Hinc certum eſt, qui verbis alicuius ſimpliciter fidem habeat, circumuentum & deceptum, erroris ſui nimis ſero deinde pœnitere.

De

De bono negocii quod tractatur euentu ne maiorem ſpem faciat quam ipſa poſtulat prudentia, quæ iubet, parum credere, neque promiſſis aut ſermone eo ſe inducere, vnde pedem quis referre non poſſit.

Si contingat vt grauius aliquid, ſed de quo non omnes idem dicunt, nunciandum ſit; veſtrum erit ſemper eius de qua ſcribitis rei, famæ, aut iudicii auctorem indicare. Bene quoq; fecerit Ill. V. Dom. ſi diligenter animaduertat quid aulici de Legatione hac ſua iudicent, præſertim de iis quæ illa ſpeciatim in mandatis habere fertur. necnon vtrum in mandatis habere aliquid dicatur, quod tamen non habeat, in quo perſona illa quæ hoc vel illud iudicat, diligenter inueſtigari ac conſiderari debet.

Quamprimum Illuſt. V. Dom. ad aulam illam appulerit, nullam tam ordinariam quam extraordinariam mittendarũ litterarum occaſionem negligat. Si enim aliter faciat, verendum ſit ne à Principe ſuo imprudentiæ & negligentiæ inſimuletur. Omniũ epiſtolarum quas miſerit, apographum vel exemplũ ſibi ſeruet. Tam inſtructionem quam literas oẽs frequenti lectione conterat. Epiſtolis ſcribendis non prius manum admoueat, q̃ priores diligenter inſpexerit, nec ad vllum tractandum negocium prius accedat, quam inſtructionem ſuã relegerit. Poſt audientiã impetratam & tractatũ aliquod negocium ſtatim omnia quæcunq; acta ſunt, in ſcripta referat articulatim. De omnibus iis ſcriptas literas ſemp in prõptu habeat, vt quacunq; oblata occaſione, ad eos, quorũ ea ſcire intereſt, mitti queant. Præterea ea quæ à S.S. Ill. V. Dom. in ſcriptis data ſunt, & Inſtructioni inſerta, ea ẽt quæ vel ex ipſius P.B. vel miniſtrorũ ore intellexit, ad rerũ tractandarũ ſummã aut circumſtantiã aliquã pertinentia, Ill. V. Do. ſedulo reuoluat, nec reuoluat tantum, ſed ſcripto etiam conſignet, eaque tamquam memoriæ ſubſidio & actionum norma vtatur.

Epiſtolarũ Exempla ſeruanda.

Pontificii apud S.M. Oratoris amicitiam & fauorem Ill. V. Do. omni officio adiungere ſibi ſtudeat. Eius fidei & iudicio plurimũ à ſe tribui omnibus in rebus oſtendat. In publico omni eũ reuerentia & honore proſequatur; priuatim vero beneuoli erga ipſum & vniuerſam eius familiam & patriam animi iudicia commonſtret. Merita ipſius erga Sedem Apoſtolicam exaggeret; ſpemq; futuræ remunerationis alat atq; augeat. Sciat ille P.B. Ill. V. Dom. opera ac ſeruitio apud Venetã Rempublicam eſſe vſum. aliaque quibus fiducia inter vtrumque ali poteſt. Et hoc quidem ad multas res Illuſt. V. Do. vtile erit; ſed inprimis ad id, vt omnes in aula illa intelligant, Illuſt. V. Dom. S.S. bonam operam præſtitiſſe, & non ſine laude & gratia apud omnes inita, diſceſſiſſe.

Hic Illuſt. V. Dom. commonefacturus erã, vt ingenium, mores & affectus Principis iſtius, regni eius ſtatũ & aulæ cõditiones

diligenter obseruet, vt reuersa, his omnibus SS. edocere queat: sed quum NN. his de rebus Illustr. V. Dominatio plene erudierit, meis eam onerare præceptis nolo. Nihilominus tamen facere nõ possum, quin eorum aliqua hic breuiter includam: idque tanto magis, quanto Principum animi magis sunt instabiles, sub imperiorum maxime initiis. Quum enim S. M. conditionem mutauerit, fieri non potest quin aliis iam cogitationibus animus eius occupetur, aliisq; affectibus distrahatur, quorum notitia P. B. sit necessaria. Omissis ergo iis quæ in ipsa S. M. persona consideranda sunt, vt ætas, cõplexio, sanitas, debilitas, ingeniũ, disciplinę, aliique tam corporis q̃ animi habitus, qui in S. M. mutati non sunt: illa sedulo Illustr. V. Do. notabit, quo belli, quo pacis studio ducatur, quorum amicitiam quærat, quos caros, quos suspectos, & à quibus cauere sibi constitutum habeat; quo actiones suas & cõsilia dirigat; quibus rationibus fines sibi propositos consequi conetur; quibus difficultatibus & remoris impediatur, quomodo eæ amoliendæ; quantum suis & Principum viribus fidat, aut diffidat, quid ei desit, vel supsit; qua forma in administrando impio vtatur: quibus in rebus Patris & Aui in administrando imperio exemplũ sequatur, in quibus ab eodem deflectat, & quas ob caussas; an ratio eius administrandi melior sit aut deterior, &c. quæ consilia, & cũ quibus habeat, quomodo res deliberatas exsequatur; quæ forma sit iustitiæ; quã gratus & charus sit subditis; ametur ne, an timeatur; qua prudentia, vigilãtia, sollicitudine dexteritate, sinceritate, aliisq; animi virtutibus sit præditus; quibus rebus præ cæteris delectetur; quibus Ministris vtatur, quis illorum, vel per se, vel Principis fauore subnixus, plurimum possit; quibus ex caussis vni magis alteri minus faueatur; quomodo erga se inuicem, erga Principẽ, erga subditos, erga alias Nationes & Principes sint animati; quam prudentes sint, boni, iusti, in quibus rebus exorbitent & ab officio discedant; vtrum deniq; intolerabiles sint vel laude digni. De S. M. religione mihi dico, neq; de eius erga S. R. & vniuersos Italiæ Principes affectu: quum his de rebus S. S. optime constare putem. Illud vero ante omnia Illust. V. est Dom. indagandum arbitror, quibus in rebus & ipsa S. M. & res ad imperium eius pertinentes aliter se habeant, quam antequam imperium cepisset, sese habuerunt. Omnes vero has mutationes principum Oratoribus & Legatis in aula iam aliquamdiu versatis cognitas atque exploratas esse quum nihil dubitem: suadeo vt Illustr. Vest. Dom. in eorum alicuius aliorumque aulicorum notitiam & familiaritatem sese insinuet. Sic enim facilè eorum omnium quæ scire operæ precium notitiam consequetur.

Cætera prudentiæ Vestræ committo.

DITIO-

DITIONVM IMPERII ROMANI

DISCVRSVS VNIVERSALIS TRIGESIMVS PRIMVS.

FINES regionum Romano Imperatori subiectarum, *Princeps Serenissime*, a Brixiensi territorio ad extremas vsque Istriæ oras, trecentorum fere miliarium spacio extenduntur, & alibi vix quinquaginta miliaribus a Venetorum Vrbe absunt. Quamobrem Illustrissimam hanc Rempublicam tanti Principis præ cæteris rationem habere oportet.

Germaniæ fines. Quum vero Imperium eius magna ex parte Germania contineatur; nos vt sequentia melius intelligantur, breuem hic Germaniæ descriptionem attexemus. Ea ab Oriente fines habet, Prussiam, Poloniam, Hungariam, Slauoniam, Croatiam. A meridie Venetorum Rempublicam, Rhetos, & Heluetiæ partem attingit. Ab Occidente Gallis, a Septentrionibus Oceano, & Daniç regno disterminatur. Omnis hæc regio quadratam habet formã, æquilateram fere, & in longitudinem patet ad DLX. miliaria: quæ quadruplicata, circuitum eius efficiunt, bis mille sexcentorum miliarium. *Vbertas.* Abundat rebus omnibus ad vitam hominum necessariis; nec quidquam ab exteris petere necesse habet præter ea, quæ deliciis & voluptati inseruiunt: vt sunt, vuæ passę, amygdalæ, aromata, vina exotica, panni serici, & ex auro vel argẽteo, &c. Septentrionibus suppositæ regiones, vino quidem carent; sed pro eo cereuisia vtuntur. *Incolæ.* Incolæ ab antiquis vsque temporibus laudatæ sunt fidei & constantiæ, & ad simplicitatem magis quam astutiam nati, cuius natura quidem rudes sunt; at foris alios tanto facilius decipiunt, quanto minus fraudis sunt suspecti. Castitatem laudant magis quam custodiunt; ob nimis familiarem cum sexu muliebri consuetudinem. Non solum vltra modum vino aliove potu se ingurgitant; sed ebrietatem etiam candidi & sinceri animi indicium esse iudicant: abstemios vero & sobrios fraudem animo voluere dicunt, metuenteis scilicet, ne inter largiora pocula animi secreta prodant.

Porro Statuum siue Ordinum inter Germaniæ Proceres, tri-

plex est genus: Ecclesiasticorum, Sęcularium, & liberarũ Ciuitatum. Inter Prælatos Ecclesiasticos præcipui sunt tres Archiepiscopi Electores, qui imperii Archicancellarii dicuntur: Moguntinus Germaniæ; Coloniensis Italiæ; Treuirensis Galliæ. His dignitate proximi sunt, Archiepiscopus Salisburgensis, qui centena quinquagena florenorum milia quotannis è diœcesis suæ reditibus percipit. Magdeburgẽsis Archiepiscopus Primas est Germaniæ, Bremensis quoq; & alii multi diuitiis & potentia paucis sæcularibus Principibus cesserunt: at nunc, quum olim XLV. numero fuerint, tantum XXV. restant. Sequitur Ordinis Teutonici Magister. Quamuis enim in Prussiam, quam olim militiæ illius socii tenuerunt, hodie Poloniæ Reges tamquam feudum, ius sibi vsurpent: nihilominus tamen Ordinis illius Magister adhuc eligitur, qui multa passim in Germania & fructuosa prædia possidet. Et bonis quidem Ecclesiasticis ac honoribus non Nobiles tantum familiæ, sed Principum etiam filii & cognati aluntur. Sunt etiam septem Abbates, Imperii Principes. Seculares Electores sunt, Comes Palatinus Rheni Dapifer; Dux Saxoniæ, Ensifer siue Archimarscallus; Marchio Brandeburgensis, Camerarius; quibus insuper reliquorum arbiter accedit Rex Bohemiæ, Archipincerna. porro horũ familias alii Principes cognatione attingunt; Bauari nempe, Comites Palatini, Duces Saxoniæ, Marchiones Brandeburgenses, Duces Luneburgici, qui omnium nobilissimi haberi volunt, quod ex antiqua illa Saxonicorum Ducum stirpe orti sint, qui Anno MCCCC. XXIX. quum Misniæ Marchiones essent, à Sigismundo Imperatore ad Electoralis dignitatis fastigium sunt euecti. Sequuntur longa serie alii Duces, Marchiones, Lantgrauii, Burggrauii, Comites & Barones. Austriæ Archiduces ob præeminentiam siue dignitatis prærogatiuam sæcularibus Principibus non adnumerantur, sed Ecclesiasticis. In Comitiis Anno 1548. Augustæ Vindelicorum celebratis omnes Burgundicæ Prouinciæ à Carolo Hispaniarum rege, &c. in sacri Romani Imperii protectionem sunt acceptæ, earumque principi locus itidem inter Ecclesiasticos fuit assignatus. Lotharingiæ quidẽ Dux Impii Principibus olim fuit accensus, iã vero totus in Franciã concessit. Horum omnium magna est potentia, & maior q̃ olim: siquidem alii reditus suos bonis Ecclesiasticis auxerunt; immensis tributis & oneribus subditos grauant. Inter ceteros potentia eminet Dux Saxoniæ; qui vltra quinquies centena thalerorum millia quotãnis in censum refert, ac breui temporis spacio VIII. equitum XV. peditum millia è suis regionibus colligere potest.

Alii Principes.

Ciuitates Liberæ illæ dicuntur, quæ alium Principẽ præter Imperatorem non agnoscunt, harum aliquæ certum soluunt tributum,

Ciuitates liberæ quæ.

tum,

tum, sedita exiguum, vt inde vix quindecim florenorum millia conficiantur. suis vtuntur quæque legibus, atque ita Democratiæ, vel misti imperii habent formam: quamquam apud Norimbergenses Aristocratia esse videatur, qui, vt refert Lippomanus in Polonica sua Relatione, missis olim Legatis, à Veneta Republica leges & imperii exemplar petierunt. Vnde etiam *Germanorum Venetia* ciuitas illa à nonnullis agnominatur. Omnes miro quodam studio libertatem ac iura sua defendunt, quæ olim ab Imperatoribus, & Principibus, sub quibus erant. vel precio vel fauore deuinctis acceperunt. Tantæ earum hodie sunt vires, vt vel potentissimis Principibus ausint resistere. Erant olim numero circiter LXXXVIII iam vero multo sunt pauciores, aliis à Galliarum & Poloniæ regibus, aliis ab Heluetiis & aliis occupatis. Imperatorem quis absolute se scribere non potest, nisi à Romano Pontifice sit coronatus; sed Regem tantum Romanorum, aut Electum. Is vero res Imperii ex Ordinum decretis administrat, quæ in Comitiis feruntur. Comitiis tres Ordines siue Status intersunt.

Electores. Primus est Electorum septemvirûm, quibus Bohemiæ Rex accensetur. Is enim Arbiter potius est quam Elector, nec sententiam fert, nisi Electores in eligendo Imperatore dissentiant; si terni scilicet vnum, & terni alterum dixerint. tunc enim cui Bohemiæ Rex suffragii sui pondus addiderit, is Imperator erit.

Principes. Secundus Ordo siue Status est Principum tam Ecclesiasticorum quam secularium: quibus etiam aliis omnes Comites & Barones Imperii annumerantur.

Ciuitates. Tertius Ordo est Ciuitatum. His omnibus Imperator aut Rex Romanorum proponit ea quæ tractanda sunt; deque iis singuli Ordines separatim habent deliberationem. Ciuitatibus quidem sub sententiæ dicendæ specie quadam consulendi ius est; sed non in deliberationibus aut Conclusionibus. Vltimo loco sententiam dicunt Electores: quæ grauissimum & maximum præ cæteris habet pondus. Est igitur Imperii Status vastus admodum: & raro ipsi Electores aut Principes ad Comitia veniunt, sed legatos mittunt, nec tamen quidquam pro rato acceptant, nisi id suo prius ipsi suffragio comprobarint. Atque hinc conuentus eiusmodi sæpe sunt infructuosi.

Discordia inter Status Imperii. Porro triplici Discordiarum genere Germania agitatur. Primum est inter Principes & Ciuitates liberas: quorum illi imperii, hæ libertatis sunt studiosæ. De finibus quoque regundis controuersiæ nonnunquam inter eosdem incidunt. Secundum est Principum inter se ac potissimum erga potentiores familias, ac omnium illustrissimam Austriacam, quæ imperii dignitatem multo diutius quam cæteræ omnes Imperatoriæ stirpes, retinuit. Caroli enim Magni posteri imperium tenuerunt annos CXIIX. Saxoniæ Duces CXVII. Franconiæ CII. Sueuiæ CX. Austriaci vero iam vltra CLXXX.

Tertium est inter Catholicos & Protestantes. Horum partes sequuntur Ciuitates & sæculares Principes fere omnes; illorum vero è sæcularibus pauci, vt Bauarus, Cliuensis, &c. at Ecclesiastici omnes. Primi sectarum in Germania auctores fuerunt Iohannes Hussius, & Hieronymus Pragensis, qui Iohannis Viclefi Oxfordiensis, qui sub Eduardo Tertio Angliæ Rege, & Carolo Quarto Imperatore vixit, fuerunt discipuli. Ex horum radicibus pullularunt postea Picardi, Lutherani, Zuingliani, Anabaptistæ, Suenckfeldiani, Osiandristæ, & alii; qui Pontificem omnibus quibus possunt modis inuisum reddere conantur. Sed verendum non est ne ab vniuersis Germaniæ Principibus Pontificis profligetur auctoritas; non solum, quod ipsi inter se dissentiunt, sed etiam quod Ecclesiastici à Pontifice dependent.

Austriaca familia origo.

Austriaca familia ad eam quam nunc videmus magnitudinem excreuit hoc modo. Rudolphus Comes Habspurgensis Anno MCCXIII. Imperator fuit electus: cui Manardus, indignatione contra liberos suos & cognatos concepta, Tirolensem Comitatum donauit. Huic filius fuit Albertus, qui patri in Imperatoria dignitate successit, adiectis ad patrimonium Austria & Stiria (quarum possessione Rudolphus Ottocarum Bohemiæ Regem depulerat) & inuestitura, vt vocant, earundem in Comitiis Augustanis Anno MCCCXXIIX. confirmata. His accessit non multo post Carinthia: tumque stirps Austriaca in multos veluti ramos fuit diuisa. Postea tamen ditiones omnes ad Frideric. III. Alberti II. Imperatoris fratrem deuolutæ sunt, qui imperio vnum tantum annum præfuit. Filium Frideric. habuit Maximilianum: qui ducta in matrimonium Caroli Burgundiæ Ducis filia Maria, Burgundiam, Brabantiam, Flandriam, Hollandiam, Selandiam, Luxemburgum, & alias Belgii prouincias suo adiecit imperio. Ex hoc natus filius Philippus Primus matrimonio sibi copulauit Ioannam Ferdinandi & Isabellæ Aragoniæ & Castiliæ Regum filiam: cumque ea dein vniuersa Hispania, Neapolitano item, & Siciliæ regnis, & India Occidentali potitus est. Tanta huius fuit felicitas, vt intra quindecim annorum spacium omnibus in Orbe Christiano regnis vel reges vel reginas dederit excepta Scotia. Ex hoc genitus Carolus Quintus Imperator omnium regnorum quæ matris fuerant, hæreditatem creuit. At ex paternis ditionibus diuisis, Carolo Belgicæ prouinciæ ac Burgundia; Ferdinando eius fratri Austriæ cum annexis regionibus, antiquiori illustrissimæ huius familiæ patrimonio, & annua sexagenûm millium scutatorum ex regno Neapolitano pensione obuenerunt. Coniugem Ferdinandus duxit Annam, Ludouici Hungariæ & Bohemiæ regis sororem; quo sine liberis defuncto, ex conuentione jam olim inter auum eius Maximilianum & Ladislaum socerum facta, Anno MDXXVI. Hungariæ Rex creatus; Ann. autem MDXXXVI.

die quinto Ianuarii in Romanorum Regem fuit electus. Habuit Ferdinandus tres filios: Maximilianum, qui post eum Imperator fuit; Ferdinandum Oenipontinum Principem & Comitem Tirolensem; & Carolum, Croatiæ, Carinthiæ & Carniolæ Ducem.

Austriæ descriptio.

AVSTRIÆ nomine hodie comprehendi solent omnes illæ prouinciæ, quas Ferdinandus ab auo accepit. Quo vero proprie Austria dicitur, diuiditur in Superiorem & Inferiorem, quarum hæc vltra, illa cis Danubium sita est. Ad inferiorē pertinēt, Austria, Linzium Carinthia, Stiria & Carniola. Superior ab Oriente, Hungariam, ab Occidente Bauariam & Comitatum Tirolensem habet finitimum; à meridie mari Adriatico & Venetorum imperio; à Septemtrionibus Morauia & Bohemia clauditur, Regio omnis ab Oriente in Occidentem patet ad CCC. milliaria in longitudinem; vbi latissima est, CCL milliaria comprehendens.

Vienna.

Primaria vrbs Austriæ Vienna est splendore & diuitiis vix vlli vrbium cedens. Præcipuis fluuiis irrigatur Dannubio, Drauo, Sauo, Mura. Solum fertile admodum est, frumenti, vini ferax flumina & stagna piscibus mirum in modum scatent, quod vni regionum deest, alterius abundantia facile suppletur. In Stiria & Carinthia argenti, ferri & plumbi fodinæ non desunt.

Ordines Austriæ.

Incolarum quatuor sunt Ordines. Primus Ecclesiasticorum, qui ab Archiduce eliguntur & confirmantur, Episcopi præsertim. At Abbatum electio penes Conuentus siue Capitula est. Secundus Baronum. Tertius Nobilium, qui quà certa prædia ab Archiduce tenent, superiorem eum agnoscunt. Quartus Ciuitatum, quæ suo modo & iure Rempublicam administrant, caussas tam ciuiles quam criminales disceptant & diiudicant, reditus percipiunt, & ex iis tam ad custodiam quam ad refectionem murorum ac publicorum operum, sumptus faciunt.

Omnes Archiducem dominum & superiorem agnoscunt: at is nihilominus si quod tributum vel tale aliquid subditis imperare velit, necesse est vt petitionem ad publicos Conuentus deferat, quibus omnes quatuor Ordines intersunt.

Prælati & Nobiles in subditos suos & clientes iudicia exercent; nonnulli etiam vitæ ac necis habent potestatem. At controuersias quæ inter ipsos Ordines existunt, Capitaneus siue iudex cuiusque prouinciæ disceptat & diiudicat. Viennæ Consilium est Quindecimvitale, in quod Prælati, Nobiles, & Doctores alleguntur. *Regimentum* vulgo vocant. Ad hoc prouocationes siue Appellationes à ceteris Capitaneis omnium Prouinciarum deferuntur, vt & caussæ nonnullæ integræ, siue in prima instantia. Ei magna libertas, ac fere summa rerum pro arbitrio administrandarum facultas Archiducum beneficio concedi solet.

Subditi

Subditi siue incolæ harum Prouinciarum optima sunt indole, & magno Principes suos amore complectuntur: quamuis tributorum & onerum magnitudine nonnihil aliquando exasperentur. Nobilitas fere omnis nouatum opinionum veneno infecta est: adeo vt quum olim Ferdinandus ex hoc hominum genere Legatos ad Comitia Ratisbonensia misisset, qui auxilia contra Turcas postularent, illi ipsi Protestantium religioni addictos Principes adhorati sint, ne quid quam prius conferent, quam religioni ipsorum satis cautum esset. Arces munitiores harum prouinciarum sunt, Goritia, Tergeste, Gradisca, Neostadium.

Austria superior.

Austria superiori comprehenduntur etiam Comitatus Titolensis & Pfirtensis, Sueuiæ aliqua pars, Constantiense territorium, & alia quædam loca. Ab ortu Carinthiam habet, & partem aliquam Bauariæ & Sueuiæ; ab Austro territorium Brixiense, Vicentinum, Veronense, Taruisinum, Feltrium, &c. Ab Occasu Rhetos siue Lepontios, & Heluetios. Ab Aquilone Bauariam & Sueuiam. Extenditur in longitudinem ad C L. milliaria; lata vero est L X X. Vniuersa in montes asperrimos attollitur, vini, ligni, & salis feracior quam frumenti. Præcipua vrbs est Oenipons, sedes Principis, Parlamenti regionum istarum sedes: ad quod Appellationes omnes deuoluuntur. Ceterarum rerum eadem hic fere quæ in inferiori est ratio, nisi quod Barones & Nobiles hic non sunt diuisi, sed vno & eodem Ordine comprehenduntur: & plebs quoque Comitiis interest, neque tantopere tributis grauatur, vt in inferiori Austria, vbi exemtis Nobilibus, plebi omnia onera imponuntur.

Bohemia descriptio.

Bohemi è gente Sclauonica ortum ducunt, eaque lingua vtuntur. Eis Duces initio præfuerunt, X X. numero, vsque ad Ladislaum, quem anno M L X X X V I I I. Henric. I V. Imperator Moguntiæ regia dignitate ornauit. Cuius posteri & successores quum modestia quadam illo titulo aliquamdiu abstinuissent: de nouo iterum Ladislaus X X V. Dux à Friderico I. Imperatore Rex creatus est Anno M C L V I. Tandem vero eadem dignitas Primislao Anno M C I I. à Philippo Imperatore tributa, vel potius confirmata fuit, qua etiam sequentes omnes vsi sunt. Ex Luxemburgensi familia regnum hoc tenuerunt Iohannes, Carolus, Venceslaus, & Sigismundus, per M X X V. annos. Ex Iagellonica Poloniæ Regum stirpe Ladislaus & Ludouicus, per L V. annos. Ad familiam Austriacam sceptrum hoc bis est deuolutum, bisque rursus ablatum, donec præsenti regi in manus. Primum Rudolpho rege Alberti Imperatoris filio, Anno M C C V I. Secundum, Anno M C C C C L X V I I I. Alberto I I. Imperatore: cui Ladislaus filius successit, ex quo tempore Imperatoria fere Maiestas in Bohemiæ regum familia hæsit. Ordines quidem siue Status Regni ius eligendi regis sibi aliquando vindicare non dubitarunt: at postea diploma siue instrumentum inter Bohe-

mos & Carolum IV. factum repertum esse aiunt, in quo filius regis natu maximus post patrem rex declaratur; & deinceps alii masculini sexus: quibus deficientibus, fœminæ quoque substitui iubentur. Vndique regnum hoc Germanis populis circumseptum est. Terminatur enim ad Septentriones, Silesia, Lusatia, & Misnia; ad Occasum Franconia, siue Norico, Voitlandia, & Palatinatu superiori; ad Meridiem Austria seu Pannonia superiori; ad Ortum Morauia ac Sueuiæ parte. In longum ab ortu in occasum habet milliaria Italica CLX. in latum vero siue à Borea in Austrum CIV. Fluuium nullum aliunde recipit; plurimos autem nobilissimosque extra se diffundit: qui tamen fere omnes in Albim confluunt. Argenti aliorumque metallorum diues est Bohemia: frequentissime colitur, adeo vt XXVI. pagorum millia, oppida vero supra septingenta in ea numerari dicantur. Primaria vrbs est Praga. Diuiditur autem vrbs tota in tres ciuitates, antiquam, nouam & paruam. Muldauia fluuius antiquam à noua, in qua Arx est & templum Cathedrale Sancti Viti, discludit, pons connectit, qui lapideus est, habetque arcus XXIV. opus Vladislai Regis. Præter aratores & rusticos tres in hoc regno incolarum sunt Ordines, Baronum, Nobilium, & Ciuium. Ecclesiasticus enim ordo ab Hussitis superiori tempore vndique exterminatus fuit, & bona ab iis qui potentia præualebant occupata. Vnde inter omnes Christianas prouincias solum hoc regnum neque vllos Episcopos, neque Comites habet. Illorum omnium idem fere ius est, eademque priuilegia, quæ Austriæ Ordinum. nam & subditis ipsi ius dicunt; & regi præter fidem quam ei debent, non vltra sunt obligati quam ad id quod in Regni Comitiis fuerit decretum. Olim caussarum appellationes ad fora siue iudicia extra regnum deferebantur, nempe ad Curiam Magdeburgensem & Lipsiensem; hodie tamen XII. viri Pragæ à rege constituti sunt, quorum iudicio lites omnes determinantur. Rosenbergiorum familia quam ex Vrsinorum gente ortam quidam volunt, totius fere Bohemiæ potentissima est, cuius familiæ Princeps siue caput sexagenum thalerorum millium censum quotannis percipere dicitur. Reliquis incolis & Nobilibus ampli etiam sunt, maxime è stagnis & viuariis reditus; pauci tamen pecunias in numerato habent, quas fere splendidiori victu absumunt. Vasto sunt corpore, & magnis viribus; sed luxu quod diffluunt, plerique laudes suas obscurant. Audaces, iactatores, superbi, nimium sibi suisque viribus confidentes: in promissis superstitiosi dicam an constantes? Nobiles enim in caussis grauissimis vbi magistratui fidem dederunt, iudicio quam primum euocantur, infallibiliter se ipsi sistunt; adeo vt multi quamuis capitalem sententiam in se latum iri non ignorarent, vltro nihilominus comparuisse perhibeantur. In Bohemiæ regis clientela, aliquo respectu sunt, Palatinus, Dux Saxoniæ, Marchio Brandeburgensis. Regno annexæ sunt Morauia, Silesia, Lusatia: quæ id magna

Fines.

Vbertas.

Praga vrbs

Morauia, Silesia, Lusatia.

annulatis, galea aperta; ad defensionem gladio, framea, claua, binis aut ternis sclopis breuiusculis; non nulli etiam lancea. Inter hos sunt Nobiles aliquot, sed ignaui, vt plurimum, & ad res gerendas inutiles Stipendium equiti menstruum aurei duodeni. Seni equites clitellarium habent ad portandam millitarem supellectilem iumentum: quod binos singulis mensibus aureos meret. Inter pedites hastati armis probe sunt instructi, sed male sclopetarii. Menstruum singulis stipendium floreni quaterni. Disciplina apud eos exigua, vel nulla potius est. In extorquendis per tumultum debitis tantum strenui; contra hostes ignaui. Sunt tamen inter eos quidam bonæ notæ milites: sed ii ceterorum contagione inficiuntur. Totum hoc genus peditum ad oppugnationem aut defensionem invtile est; ad statarias tamen pugnas non ineptum; quum ordines accurate tueantur. Econtra Hungaricus peditatus ad prœlia, velitationes, insidias, & oppidorum etiam defensiones multum valet Equi Hungarici pernices sunt; ipsi vero sessores mira agilitate quocumque se nullo negocio flectunt. E solo Hungariæ regno LX. equitum millia in aciem quondam educi potuisse aiunt. at iam ex eo, addita simul Croatia & Slauonia, vix X. millia colligi possint: Inter Hungaros non multi sunt experti militiæ duces. Quibus animus non deest, iis à iudicio plerumque deseruntur. Externis quidem etiam summis viris obedire detrectant. Hinc graues inter Germanos & Hungaros sunt simultates & odia. Hungarorum fidem tamquam sublestam & infidam Germani eleuant. Germanis è contra ignauiam Hungari aliaque vitia exprobrant. Turcæ interim in omnes occasiones intenti, in medio derelictas Prouincias carpunt, & imperium suum longe lateque propagant. Quorum conatus illud quoque non parum iuuat, quod ad Turcicas regiones aditus angusti sint & impediti, quum Imperatoris ditio tota vndique pateat, & ad vim sit exposita. Sed & hoc maximi est momenti, quod Turcæ decem dierum spatio infinitas pæne copias possint contrahere, quum Imperator multo minores vix tot septimanarum spacio colligere queat.

Expeditiones siue Romana subsidia.

Ab Imperii Ordinibus parum accipit Imperator. Aliquando tamen subsidia aliquot Romana (Römer Zug) ei conceduntur. Imperium enim ex prisca consuetudine Imperatori Romam ad coronationem profecturo XX. peditum, IV equitum millia præstare tenetur spatio octo mensium. Hoc subsidio ad bellum contra Turcas, Gallos, & quoscunque Imperii hostes olim Imperatores vsi sunt, & iam vtuntur, postquam Romanæ illæ Expeditiones in desuetudinem venerunt. Ex eo aliquando ad quater centena aureorum millia collecta quidam prodiderunt. Ex Austriæ reditibus, tributis, & vectigalibus decies centena aureorũ millia Imperatorem percipere posse nonnulli scribunt; cuius tamen summæ tres partes vix oneribus exsoluendis sufficiunt, ita vt vix quarta ærario inferatur. Quantum ad

subsidia extraordinaria; superioribus annis ab Austria inferiori quater centena septuagena, ex superiori vero ter centena aureorum millia in censum relata perhibentur. Bohemiæ census quater centenis aureorum millibus; Hungariæ sexies centenis millibus æstimatur; ita vt in vniuersum fiant vicies centena aureorum millia, siue bini aureorum milliones. Sed præter hæc S. M. non exiguum emolumentum ex bonis Ecclesiasticis percipit.

Satellitiũ.

Ad custodiam corporis S. M. alit CXL. equites, menstruo duodenum florenorum stipendio, & XL. satellites, quibus menstruũ stipendium, floreni octoni; Musicos quadraginta, quibus à denis ad denos quinos florenos, stipendium singulis mensibus numeratur. Non parum quoq; in Nobilitatem quæ ad magnificentiam aulam sequitur, impenditur.

Aula officia.

Præcipua aulæ officia sunt; Maior domus, siue Aulæ Magister; magnus Cancellarius; Marescallus, qui in Aula ius dicit; Camerarius; & Stabuli magister. Tria sunt consilia: Bellicum: Camerale, cui pecuniæ conficiendæ cura incumbit; & Consilium Status.

Federa & amicitia.

Cum Heluetiis & Rhetis S. M. pacem colit; licet illi multa loca teneant, quæ Austriacæ domus olim fuerunt. Erga Pontificem præsentem optime est animatus. Hispaniarum regem singulari amore & obseruantia prosequitur. A Venetis non est alienus, eorumque Legato multa beneuoli animi indicia ostendit: etsi de finibus nonnunquam turbæ oriantur. Ceteros Italiæ Principes caute admodum & prudenter tractat, omniumque beneuolentiam variis officiis alit; nec ægre fert eas quæ inter ipsos sunt de dignitatis prærogatiua contentiones & æmulationes. Et hæc quidem sunt quæ Serenitati Vestræ de N. imperio & ditionibus scribenda habui, cui, &c.

DE FAMILIA AVSTRIACA, EIVS IMPERII ET DITIONIBUS,

DISCVRSVS TRIGESIMVS SECVNDVS.

QVVM longo iam tempore Imperium in Serenissima familia Austriaca permanserit (habuit enim felicissime continuata nec interrupta successione, septem Imperatores) non erit præter institutum nostrum de ea aliquod verba face-

parte ad infestandos Turcarum fines immittat; qui numerosioribus quotidie collectis copiis, iustum tandem confecturi sunt exercitum. Et Vscochorum iam nunc duo millia, Georgio Meschio ductore, coiisse dicuntur; quorum singuli binis Turcis non cesserint. In bello quidem, quod inter Austriacam familiam & Sultanum geritur, operæpretium factum aut digna memoratu suscepta expeditio non putatur, nisi omnibus copiis concurratur, machinis etiam in campum productis; quemadmodum superiore tempore eius prælii, in quo Bassa Budensis & magnus Turcarum numerus cæsus fuit, ad ceteros Turcas vix sensus peruenit, nec quicquam eorum factum est, quod magna aliqua clade accepta, alias fieri consueuit. Hoc igitur modo si diligenter consideratis, quæ se obiecerint, impedimentis, aut bonis, quæ se repræsentarint, occasionibus, Christianorum exercitus in Turcarum fines, ac tandem in interiora, & veluti viscera introducatur; verisimile est, multos Turcis subditos Christianos, (qui plurimi iis in locis habitant, & non minus corporis robore, quam Turcarum odio sunt insignes) quotidie se aggregaturos.

Incredibile est, quę miseri illi homines ab immanissimis Turcis perferre cogantur, à quibus, Timariotis præsertim cuiusque loci, frequentissime vapulant, fraudantur, spoliantur, nec tamen vel hiscere audent. Quod si nihil aliud pati cogerentur: quem, quæso, animum eis putamus esse, quando filios suos è matrum gremiis abripi vident, & eo abduci, vbi nefariis tam impiæ sectæ superstitionibus imbuti, tandem animæ sempiternam facturi sint ruinam? Licet enim Latinis sacerdotibus gentes illæ careant, & vt plurimum Græcorum dogmata & ritus sequantur, suam tamen pietatem & religionem etiam publicis exercitiis & processionibus testatam facere, ad Dei gloriam celebrandam, audent.

Eodem tempore pars aliqua triremium Orientem versus emitti posset, vt quascunque offenderint Turcarum naues, interciperent, & maritimas oras deprædarentur: qua ex re duplex sequetur vtilitas, nam & hostes in continuo metu versabuntur & nostri nautæ & classiarii, qui alias in portubus otio & ignauia torpescere & corrumpi solent, ac sępenumero plus damni, & incommodi quam boni, ad prosperum consiliorum euentum afferunt, in ministeriis suis & armis melius exercitabuntur. Neque Cæsar, & Sarmatarum Rex postponendi sunt, quin suis quisque stimulis incitentur, idque ex humanę prudentiæ officio, non quod aliqua spes affulgeat, vt satis opis ad huiusmodi expeditionem allaturi sint, cum vterque diuersis de causis impediti alia curare teneantur.

N. ADS. C. H. & B. R. A. A. &c. Legati, De Imperio Romano,

DISCVRSVS TRIGESIMVS.

ILLVSTRISSIME. Consilium meum est vt ad Legationem hanc profectura Illust. V. Dom. in litteris suis annotet omnia ad quæ peruenerit loca; sic enim & diligentia perspicietur, & totius itineris ratio & series constabit. Sed inprimis quid Florentiæ eo in negotio cuius expeditio vobis commissa est, actum, quid de Principe eiusque consiliis & actionibus existimandum vel sperandum sit, perscribet: ac si nihil aliud, saltem illud, Principem illum à se, S.S. nomine impertita benedictione salutatum esse. Epistolæ breues sint. Argumentum eorum, Negocii gesti expeditio: tum quomodo & qua animi significatione hic vel ille Princeps Illust. Vest. Do. exceperit. Si quid aliud notatu dignum occurrerit, id fuse Dom. Vest. persequetur, nihilque omnium eorum omittet, quod vllo modo P. B. scire intererit. Valde enim hic peccant, qui quantumcunq; id sit, quod scribi debuit, non scribunt. Ipsis præterea Principibus semper iucundum est cognoscere, vbi sint, & quid agant eorum Legati: de quo qui certiores eos facere negligunt, malam vtplurimum gratiam inire solent.

Quæ in itinere Legato agenda.

Epistolæ frequenter mittendæ.

Principia epistolarum ex itinere mittendarum, vsque dum ad destinatum locum Illust. V. Dom. perueniant, alia atque alia inuenire facile erit, hæc enim ipsa rerum in itinere compertarum suppeditabit varietas. Sed & priorum litterarum argumenta, tempus personæ quibus inscriptæ, occasiones, &c. repetenda sunt: vt veluti Diarium quoddam sint omnium eorum quæ ab Illust. V. D. aguntur, & seriem habeant continuatam. Duplicare Epistolas in omni grauiori re Illust. V. Dom. ne negligat. Sic enim & ipsæ diuersis viis missæ, melius quo destinatæ sunt perferentur; & prudentia vestra & solicitudo manifestius apparebit.

In narrandis siue referendis iis quæ cum Principibus aut eorum Administris acta sunt, quantum fieri potest, ipsa eorum verba formalia (vt vocant) vsurpanda sunt: isque ad quem

Quibus verbis acta referenda.

ſcribitur, expreſſe admonendus, hæc ſcilicet vel illa fuiſſe. In referendis verbis formalibus recto potius quam obliquo modo vtendum cenſeo. Obliquus modus eſt, quum verbi gratia, ita dicitur *Reſpondit mihi ſua Maieſtas, velle ſe omnibus modis impedire, ne religionis negocium tractetur*, &c. Rectius vero: *Reſpondit ſua Maieſtas: Volo omnib. modis impedire, ne Religionis negotiũ tractetur, &c.*

Obſeruandi mores & geſtus.

Illud quoq; permagni intereſt, omnes Principum quibuſcum agitur non actiones tantum, ſed mores etiam & geſtus omniaq; quibus animi motus ac ſenſa quoquo modo produntur ſigna, inter loquendum maxime obſeruare ac notare vt ſunt, corporis motus, obtutus oculorum, vultus mutatio, vocis intentio aut remiſſio, vehementia, in dicendo, ſermo de re quapiam breuis & abruptus, obſcurus, ambiguus, frigidus, breuis aut ſæpe repetitus, hæſitatio, fingendæ orationis ſtudium, aliaque multa, quæ quaſi feneſtræ ſunt & ſpecula animorum, in quibus verum & falſum, ſincerum & fictum ita elucet, vt à perito talium rerum non difficillime diſcerni queant. Neque vero notare hæc tantum Legatus debet, ſed quid ipſe etiam, coniectura ex ſingulis his rebus ducta, ſentiat, indicare. Et quamuis mores eiuſmodi & geſtus tũ maxime quando ſeria tractantur negocia, obſeruandi ſunt; tamen nec iidem in familiari ſermone & conuerſatione negligendi ſunt: vbi ſæpe nihil tale cogitantibus verum excidere, & aliquo indicio ſe prodere ſolet.

Narratio qualis.

Negotii geſti expoſitio ſimplex ſit, nullam habeat admiſtam diſputationem aut conſilium: ſed res tantum ſingulas prout geſtæ ſunt, accuratiſſime complectatur.

Eorum quæ Ill. V. Dom. in mandatis data ſunt, commiſſiones aut limitatæ ſunt, aut liberæ. Quod ſi neceſſe ſit concludere aliquid earum rerum quarum gerendarum ratio certis quibuſdam finibus reſtricta eſt & limitata; nihil attinet cauſſas ſemper explicare eius, quod concluſum eſt. At in arbitrariis ſiue liberis, cauſſa omnium eorum quæ geſta & determinata ſunt diligenter reddenda & perſpicue demonſtranda eſt, nulla omiſſa ad rem intelligendam neceſſaria circumſtantia.

Cautiones aliquot.

Caueat Illuſt. V. Dom. ne res dubias pro certis perſcribat, ab iis quibuſcum negocia tractat decepta, nec facile quidquam pro certo ſumat aut adſeueret generalium quarum concluſionum fiducia, ſcriptis quidem & teſtimoniis aliorum ita fidat, vt ſemper illud meminerit, pleroſque omneis homines non ſemper in vna & eadem perſiſtere ſententia, ſed ex rerum euentis conſilia mutare: nec ea ſinceritate & candore omnia agere, quem præ ſe ferunt. Hinc certum eſt, qui verbis alicuius ſimpliciter fidem habeat, circumuentum & deceptum, erroris ſui nimis ſero deinde pœnitere.

De bono negocii quod tractatur euentu ne maiorem spem faciat quam ipsa postulat prudentia, quæ iubet, parum credere, neque promissis aut sermone eo se inducere, vnde pedem quis referre non possit.

Si contingat vt grauius aliquid, sed de quo non omnes idem dicunt, nunciandum sit; vestrum erit semper eius de qua scribitis rei, famæ, aut iudicii auctorem indicare. Bene quoq; fecerit Ill. V. Dom. si diligenter animaduertat quid aulici de Legatione hac sua iudicent, præsertim de iis quæ illa speciatim in mandatis habere fertur. necnon vtrum in mandatis habere aliquid dicatur, quod tamen non habeat, in quo persona illa quæ hoc vel illud iudicat, diligenter inuestigari ac considerari debet.

Quamprimum Illust. V. Dom. ad aulam illam appulerit, nullam tam ordinariam quam extraordinariam mittendarũ litterarum occasionem negligat. Si enim aliter faciat, verendum sit ne à Principe suo imprudentiæ & negligentiæ insimuletur. Omniũ epistolarum quas miserit, apographum vel exemplũ sibi seruet. Tam instructionem quam literas oẽs frequenti lectione contestat. Epistolis scribendis non prius manum admoueat, q̃ priores diligenter inspexerit, nec ad vllum tractandum negocium prius accedat, quam instructionem suã relegerit. Post audientiã impetratam & tractatũ aliquod negocium statim omnia quæcunq; acta sunt, in scripta referat articulatim. De omnibus iis scriptas literas semp in prõptu habeat, vt quacunq; oblata occasione, ad eos, quorũ ea scire interest, mitti queant. Præterea ea quæ à S.S. Ill. V. Dom. in scriptis data sunt, & Instructioni inserta, ea ẽt quæ vel ex ipsius P.B. vel ministrorũ ore intellexit, ad rerũ tractandarũ summã aut circumstantiã aliquã pertinentia, Ill. V. Do. sedulo reuoluat, nec reuoluat tantum, sed scripto etiam consignet, eaque tamquam memoriæ subsidio & actionum norma vtatur.

Epistolarũ Exempla seruanda.

Pontificii apud S. M. Oratoris amicitiam & fauorem Ill. V. Do. omni officio adiungere sibi studeat. Eius fidei & iudicio plurimũ à se tribui omnibus in rebus ostendat. In publico omni eũ reuerentia & honore prosequatur; priuatim vero beneuoli erga ipsum & vniuersam eius familiam & patriam animi iudicia commonstret. Merita ipsius erga Sedem Apostolicam exaggeret; spemq; futuræ remunerationis alat atq; augeat. Sciat ille P.B. Ill. V. Dom. opera ac seruitio apud Venetã Rempublicam esse vsum. aliaque quibus fiducia inter vtrumque ali potest. Et hoc quidem ad multas res Illust. V. Do. vtile erit; sed inprimis ad id, vt omnes in aula illa intelligant, Illust. V. Dom. S.S. bonam operam præstitisse, & non sine laude & gratia apud omnes inita, discessisse.

Hic Illust. V. Dom. commonefacturus erã, vt ingenium, mores & affectus Principis istius, regni eius statũ & aulæ cõditiones

diligenter obseruet, vt reuersa, his omnibus SS. edocere queat: sed quum NN. his de rebus Illustr. V. Dominatio plene erudierit, meis eam onerare præceptis nolo. Nihilominus tamen facere nõ possum, quin eorum aliqua hic breuiter includam: idque tanto magis, quanto Principum animi magis sunt instabiles, sub imperiorum maxime initiis. Quum enim S. M. conditionem mutauerit, fieri non potest quin aliis iam cogitationibus animus eius occupetur, aliisq; affectibus distrahatur, quorum notitia P. B. sit necessaria. Omissis ergo iis quæ in ipsa S. M. persona consideranda sunt, vt ætas, cõplexio, sanitas, debilitas, ingeniũ, disciplinę, aliique tam corporis q̃ animi habitus, qui in S. M. mutati non sunt: illa sedulo Illustr. V. Do. notabit, quo belli, quo pacis studio ducatur, quorum amicitiam quærat, quos caros, quos suspectos, & à quibus cauere sibi constitutum habeat; quo actiones suas & cõsilia dirigat; quibus rationibus fines sibi propositos consequi conetur; quibus difficultatibus & remoris impediatur, quomodo eæ amoliendæ; quantum suis & Principum viribus fidat, aut diffidat, quid ei desit, vel supsit; qua forma in administrando impio vtatur: quibus in rebus Patris & Aui in administrando imperio exemplũ sequatur, in quibus ab eodem deflectat, & quas ob caussas; an ratio eius administrandi melior sit aut deterior, &c. quæ consilia, & cũ quibus habeat, quomodo res deliberatas exsequatur; quæ forma sit iustitiæ; quã gratus & charus sit subditis; ameturne, an timeatur; qua prudentia, vigilãtia, sollicitudine dexteritate, sinceritate, aliisq; animi virtutibus sit præditus; quibus rebus præ cæteris delectetur; quibus Ministris vtatur, quis illorum, vel per se, vel Principis fauore subnixus, plurimum possit; quibus ex caussis vni magis alteri minus faueatur; quomodo erga se inuicem, erga Principẽ, erga subditos, erga alias Nationes & Principes sint animati; quam prudentes sint, boni, iusti, in quibus rebus exorbitent & ab officio discedant; vtrum deniq; intolerabiles sint vel laude digni. De S. M. religione nihil dico, neq; de eius erga S. R. & vniuersos Italiæ Principes affectu; quum his de rebus S. S. optime constare putem. Illud vero ante omnia Illust. V. est Dom. indagandum arbitror, quibus in rebus & ipsa S. M. & res ad imperium eius pertinentes aliter se habeant, quam antequam imperium cepisset, sese habuerunt. Omnes vero has mutationes principum Oratoribus & Legatis in aula iam aliquamdiu versatis cognitas atque exploratas esse quum nihil dubitem: suadeo vt Illustr. Vest. Dom. in eorum alicuius aliorumque aulicorum notitiam & familiaritatem sese insinuet. Sic enim facilè eorum omnium quæ scire operæ precium notitiam consequetur.

Cætera prudentiæ Vestræ committo.

DITIO-

DITIONVM IMPERII ROMANI

DISCVRSVS VNIVERSALIS TRIGESIMVS PRIMVS.

FINES regionum Romano Imperatori subiectarum, *Princeps Serenissime*, a Brixiensi territorio ad extremas vsque Istriæ oras, trecentorum fere miliarium spacio extenduntur, & alibi vix quinquaginta miliaribus a Venetorum Vrbe absunt. Quamobrem Illustrissimam hanc Rempublicam tanti Principis præ cæteris rationem habere oportet.

Germania fines. Quum vero Imperium eius magna ex parte Germania contineatur; nos vt sequentia melius intelligantur, breuem hic Germaniæ descriptionem attexemus. Ea ab Oriente fines habet, Prussiam, Poloniam, Hungariam, Slauoniam, Croatiam. A meridie Venetorum Rempublicam, Rhetos, & Heluetiæ partem attingit. Ab Occidente Gallis; a Septentrionibus Oceano, & Daniæ regno disterminatur. Omnis hæc regio quadratam habet formã, æquilateram fere, & in longitudinem patet ad DLX. miliaria: quæ quadruplicata, circuitum eius efficiunt, bis mille sexcentorum miliarium. *Vbertas.* Abundat rebus omnibus ad vitam hominum necessariis; nec quidquam ab exteris petere necesse habet præter ea, quæ deliciis & voluptati inseruiunt: vt sunt, vuæ passæ, amygdalæ, aromata, vina exotica, panni serici, & ex auro vel argẽteo, &c. Septentrionibus supposita regiones, vino quidem carent; sed pro eo cereuisia vtuntur. *Incolæ.* Incolæ ab antiquis vsque temporibus laudatæ sunt fidei & constantiæ, & ad simplicitatem magis quam astutiam nati, cuius natura quidem rudes sunt; at foris alios tanto facilius decipiunt, quanto minus fraudis sunt suspecti. Castitatem laudant magis quam custodiunt; ob nimis familiarem cum sexu muliebri consuetudinem. Non solum vltra modum vino aliove potu se ingurgitant; sed ebrietatem etiam candidi & sinceri animi indicium esse iudicant: abstemios vero & sobrios fraudem animo voluere dicunt, metuenteis scilicet, ne inter largiora pocula animi secreta prodant.

Porro Statuum siue Ordinum inter Germaniæ Proceres, tri-

plex est genus: Ecclesiasticorum, Secularium, & liberarũ Ciuitatum. Inter Prælatos Ecclesiasticos præcipui sunt tres Archiepiscopi Electores, qui imperii Archicancellarii dicuntur: Moguntinus Germaniæ; Coloniensis Italiæ; Treuirensis Galliæ. His dignitate proximi sunt, Archiepiscopus Salisburgensis, qui centena quinquagena florenorum milia quotannis è diœcesis suæ reditibus percipit. Magdeburgẽsis Archiepiscopus Primas est Germaniæ, Bremensis quoq; & alii multi diuitiis & potentia paucis sæcularibus Principibus cesserunt: at nunc, quum olim XLV. numero fuerint, tantum XXV. restant. Sequitur Ordinis Teutonici Magister. Quamuis enim in Prussiam, quam olim militiæ illius socii tenuerunt, hodie Poloniæ Reges tamquam feudum, ius sibi vsurpent: nihilominus tamen Ordinis illius Magister adhuc eligitur, qui multa passim in Germania & fructuosa prædia possidet. Et bonis quidem Ecclesiasticis ac honoribus non Nobiles tantum familiæ, sed Principum etiam filii & cognati aluntur. Sunt etiam septem Abbates, Imperii Principes. Seculares Electores sunt, Comes Palatinus Rheni Dapifer; Dux Saxoniæ, Ensifer siue Archimarscallus; Marchio Brandeburgensis, Camerarius; quibus insuper reliquorum arbiter accedit Rex Bohemiæ, Archipincerna. porro horũ familias alii Principes cognatione attingunt; Bauari nempe, Comites Palatini, Duces Saxoniæ, Marchiones Brandeburgenses, Duces Luneburgici, qui omnium nobilissimi haberi volunt, quod ex antiqua illa Saxonicorum Ducum stirpe orti sint, qui Anno MCCCC. XXIX. quum Misniæ Marchiones essent, à Sigismundo Imperatore ad Electoralis dignitatis fastigium sunt euecti. Sequuntur longa serie alii Duces, Marchiones, Lantgrauii, Burggrauii, Comites & Barones. Austriæ Archiduces ob præeminentiam siue dignitatis prærogatiuam sæcularibus Principibus non adnumerantur, sed Ecclesiasticis. In Comitiis Anno 1548. Augustæ Vindelicorum celebratis omnes Burgundicæ Prouinciæ à Carolo Hispaniarum rege, &c. in sacri Romani Imperii protectionem sunt acceptæ, earumque principi locus itidem inter Ecclesiasticos fuit assignatus. Lotharingiæ quidẽ Dux Impii Principibus olim fuit accensus, iã vero totus in Franciã concessit. Horum omnium magna est potentia, & maior q̃ olim: siquidem alii reditus suos bonis Ecclesiasticis auxerunt; immensis tributis & oneribus subditos grauant. Inter ceteros potentia eminet Dux Saxoniæ; qui vltra quinquies centena thalerorum millia quotãnis in censum refert, ac breui temporis spacio VIII. equitum XV. peditum millia è suis regionibus colligere potest.

Alii Principes.

Ciuitates Liberæ illæ dicuntur, quæ alium Principẽ præter Imperatorem non agnoscunt, harum aliquæ certum soluunt tribu-

Ciuitates Liberæ quæ.

tum,

tum, sedita exiguum, vt inde vix quindecim florenorum millia conficiantur. suis vtuntur quæque legibus, atque ita Democratiæ, vel misti imperii habent formam: quamquam apud Norimbergenses Aristocratia esse videatur, qui, vt refert Lippomanus in Polonica sua Relatione, missis olim Legatis, à Veneta Republica leges & imperii exemplar petierunt. Vnde etiam *Germanorum Venetiæ* ciuitas illa à nonnullis agnominatur. Omnes miro quodam studio libertatem ac iura sua defendunt, quæ olim ab Imperatoribus, & Principibus, sub quibus erant. vel precio vel fauore deuinctis acceperunt. Tantæ earum hodie sunt vires, vt vel potentissimis Principibus ausint resistere Erant olim numero circiter LXXXVIII iam vero multo sunt pauciores, aliis à Galliarum & Poloniæ regibus, aliis ab Heluetiis & aliis occupatis. Imperatorem quis absolute se scribere non potest, nisi à Romano Pontifice sit coronatus; sed Regem tantum Romanorum, aut Electum. Is vero res Imperii ex Ordinum decretis administrat, quæ in Comitiis feruntur. Comitiis tres Ordines siue Status intersunt.

Electores.

Primus est Electorum septemvirûm, quibus Bohemiæ Rex accensetur. Is enim Arbiter potius est quam Elector, nec sententiam fert, nisi Electores in eligendo Imperatore dissentiant; si terni scilicet vnum, & terni alterum dixerint. tunc enim cui Bohemiæ Rex suffragii sui pondus addiderit, is Imperator erit.

Principes.

Secundus Ordo siue Status est Principum tam Ecclesiasticorum quam secularium: quibus etiam aliis omnes Comites & Barones Imperii annumerantur.

Ciuitates.

Tertius Ordo est Ciuitatum. His omnibus Imperator aut Rex Romanorum proponit ea quæ tractanda sunt; deque iis singuli Ordines separatim habent deliberationem. Ciuitatibus quidem sub sententiæ dicendæ specie quadam consulendi ius est; sed non in deliberationibus aut Conclusionibus. Vltimo loco sententiam dicunt Electores: quæ grauissimum & maximum præ cæteris habet pondus. Est igitur Imperii Status vastus admodum: & raro ipsi Electores aut Principes ad Comitia veniunt, sed legatos mittunt, nec tamen quidquam pro rato acceptant, nisi id suo prius ipsi suffragio comprobarint. Atque hinc conuentus eiusmodi sæpe sunt infructuosi.

Discordia inter Status Imperii.

Porro triplici Discordiarum genere Germania agitatur. Primum est inter Principes & Ciuitates liberas: quorum illi imperii, hæ libertatis sunt studiosæ. De finibus quoque regundis controuersiæ nonnunquam inter eosdem incidunt. Secundum est Principum inter se ac potissimum erga potentiores familias, ac omnium illustrissimam Austriacam, quæ imperii dignitatem multo diutius quam cæteræ omnes Imperatoriæ stirpes, retinuit. Caroli enim Magni posteri imperium tenuerunt annos CXIIX. Saxoniæ Duces CXVII. Franconiæ CII. Sueuiæ CX. Austriaci vero iam vltra CLXXX.

Tertium est inter Catholicos & Protestantes. Horum partes sequuntur Ciuitates & sæculares Principes fere omnes; illorum vero è sæcularibus pauci, vt Bauarus, Cliuensis, &c. at Ecclesiastici omnes. Primi sectarum in Germania auctores fuerunt Iohannes Hussius, & Hieronymus Pragensis, qui Iohannis Viclefi Oxfordiensis, qui sub Eduardo Tertio Angliæ Rege, & Carolo Quarto Imperatore vixit, fuerunt discipuli. Ex horum radicibus pullularunt postea Piscardi, Lutherani, Zuingliani, Anabaptistæ, Suenckfeldiani, Osiandristæ, & alii; qui Pontificem omnibus quibus possunt modis inuisum reddere conantur. Sed verendum non est ne ab vniuersis Germaniæ Principibus Pontificis profligetur auctoritas; non solum, quod ipsi inter se dissentiunt, sed etiam quod Ecclesiastici à Pontifice dependent.

Austriacæ familiæ origo.

Austriaca familia ad eam quam nunc videmus magnitudinem excreuit hoc modo. Rudolphus Comes Habspurgensis Anno MCCXIII. Imperator fuit electus: cui Manardus, indignatione contra liberos suos & cognatos concepta, Tirolensem Comitatum donauit. Huic filius fuit Albertus, qui patri in Imperatoria dignitate successit, adiectis ad patrimonium Austria & Stiria (quarum possessione Rudolphus Ottocarum Bohemiæ Regem depulerat) & inuestitura, vt vocant, earundem in Comitiis Augustanis Anno MCCCXXIIX. confirmata. His accessit non multo post Carinthia: tumque stirps Austriaca in multos veluti ramos fuit diuisa. Postea tamen ditiones omnes ad Frideric. III. Alberti II. Imperatoris fratrem deuolutæ sunt, qui imperio vnum tantum annum præfuit. Filium Frideric. habuit Maximilianum: qui ducta in matrimonium Caroli Burgundiæ Ducis filia Maria, Burgundiam, Brabantiam, Flandriam, Hollandiam, Selandiam, Luxemburgum, & alias Belgii prouincias suo adiecit imperio. Ex hoc natus filius Philippus Primus matrimonio sibi copulauit Ioannam Ferdinandi & Isabellæ Aragoniæ & Castiliæ Regum filiam: cumque ea dein vniuersa Hispania, Neapolitano item, & Siciliæ regnis, & India Occidentali potitus est. Tanta huius fuit felicitas, vt intra quindecim annorum spacium omnibus in Orbe Christiano regnis vel reges vel reginas dederit excepta Scotia. Ex hoc genitus Carolus Quintus Imperator omnium regnorum quæ matris fuerant, hæreditatem creuit. At ex paternis ditionibus diuisis, Carolo Belgicæ prouinciæ ac Burgundia; Ferdinando eius fratri Austriæ cum annexis regionibus, antiquiori illustrissimæ huius familiæ patrimonio, & annua sexagenum millium scutatorum ex regno Neapolitano pensione obuenerunt. Coniugem Ferdinandus duxit Annam, Ludouici Hungariæ & Bohemiæ regis sororem; quo sine liberis defuncto, ex conuentione iam olim inter auum eius Maximilianum & Ladislaum socerum facta, Anno MDXXVI. Hungariæ Rex creatus; Ann. autem MDXXXVI.

die quinto Ianuarii in Romanorum Regem fuit electus. Habuit Ferdinandus tres filios: Maximilianum, qui post eum Imperator fuit; Ferdinandum Oenipontinum Principem & Comitem Tirolensem; & Carolum, Croatiæ, Carinthiæ & Carniolæ Ducem.

Austriæ descriptio.

AVSTRIÆ nomine hodie comprehendi solent omnes illæ prouinciæ, quas Ferdinandus ab auo accepit. Quo vero proprie Austria dicitur, diuiditur in Superiorem & Inferiorem, quarum hæc vltra, illa cis Danubium sita est. Ad inferiorẽ pertinẽt, Austria, Linzium Carinthia, Stiria & Carniola. Superior ab Oriente, Hungariam, ab Occidente Bauariam & Comitatum Tirolensem habet finitimum; à meridie mari Adriatico & Venetorum imperio; à Septemtrionibus Morauia & Bohemia clauditur, Regio omnis ab Oriente in Occidentem patet ad C C C. milliaria in longitudinem; vbi latissima est, C C L milliaria comprehendens.

Vienna.

Primaria vrbs Austriæ Vienna est splendore & diuitiis vix vlli vrbium cedens. Præcipuis fluuiis irrigatur Dannubio, Drauo, Sauo, Mura. Solum fertile admodum est, frumenti, vini ferax flumina & stagna piscibus mirum in modum scatent, quod vni regionum deest, alterius abundantia facile suppletur. In Stiria & Carinthia argenti, ferri & plumbi fodinæ non desunt.

Ordines Austriæ.

Incolarum quatuor sunt Ordines. Primus Ecclesiasticorum, qui ab Archiduce eliguntur & confirmantur, Episcopi præsertim. At Abbatum electio penes Conuentus siue Capitula est. Secundus Baronum. Tertius Nobilium, qui quà certa prædia ab Archiduce tenent, superiorem eum agnoscunt. Quartus Ciuitatum, quæ suo modo & iure Rempublicam administrant, caussas tam ciuiles quam criminales disceptant & diiudicant, reditus percipiunt, & ex iis tam ad custodiam quam ad refectionem murorum ac publicorum operum, sumptus faciunt.

Omnes Archiducem dominum & superiorem agnoscunt: at is nihilominus si quod tributum vel tale aliquid subditis imperare velit, necesse est vt petitionem ad publicos Conuentus deferat, quibus omnes quatuor Ordines intersunt.

Prælati & Nobiles in subditos suos & clientes iudicia exercent; nonnulli etiam vitæ ac necis habent potestatem. At controuersias quæ inter ipsos Ordines existunt, Capitaneus siue iudex cuiusque prouinciæ disceptat & diiudicat. Viennæ Consilium est Quindecimvirale, in quod Prælati, Nobiles, & Doctores alleguntur. *Regimentum* vulgo vocant. Ad hoc prouocationes siue Appellationes à ceteris Capitaneis omnium Prouinciarum deferuntur, vt & caussæ nonnullæ integræ, siue in prima instantia. Ei magna libertas, ac fere summa rerum pro arbitrio administrandarum facultas Archiducum beneficio concedi solet.

Subditi

Subditi siue incolæ harum Prouinciarum optima sunt indole, & magno Principes suos amore complectuntur: quamuis tributorum & onerum magnitudine nonnihil aliquando exasperentur. Nobilitas fere omnis nouatum opinionum veneno infecta est: adeo vt quum olim Ferdinandus ex hoc hominum genere Legatos ad Comitia Ratisbonensia misisset, qui auxilia contra Turcas postularent, illi ipsi Protestantium religioni addictos Principes adhorati sint, ne quidquam prius conferent, quam religioni ipsorum satis cautum esset. Arces munitiores harum prouinciarum sunt, Goritia, Tergeste, Gradisca, Neostadium.

Austria superior.

Austria superiori comprehenduntur etiam Comitatus Tirolensis & Pfirtensis, Sueuiæ aliqua pars, Constantiense territorium, & alia quædam loca. Ab ortu Carinthiam habet, & partem aliquam Bauariæ & Sueuiæ; ab Austro territorium Brixiense, Vicentinum, Veronense, Taruisinum, Feltrium, &c. Ab Occasu Rhetos siue Lepontios, & Heluetios. Ab Aquilone Bauariam & Sueuiam. Extenditur in longitudinem ad C L milliaria; lata vero est LXX. Vniuersa in montes aspertimos attollitur, vini, ligni, & salis feracior quam frumenti. Præcipua vrbs est Oenipons, sedes Principis, Parlamenti regionum istarum sedes: ad quod Appellationes omnes deuoluuntur. Ceterarum rerum eadem hic fere quæ in inferiori est ratio, nisi quod Barones & Nobiles hic non sunt diuisi, sed vno & eodem Ordine comprehenduntur: & plebs quoque Comitiis interest, neque tantopere tributis grauatur, vt in inferiori Austria, vbi exemtis Nobilibus, plebi omnia onera imponuntur.

Bohemiæ descriptio.

Bohemi è gente Sclauonica ortum ducunt, eaque lingua vtuntur. Eis Duces initio præfuerunt, XX. numero, vsque ad Ladislaum, quem anno MLXXXVIII. Henric IV. Imperator Moguntiæ regia dignitate ornauit. Cuius posteri & successores quum modestia quadam illo titulo aliquamdiu abstinuissent: de nouo iterum Ladislaus XXV. Dux à Friderico I. Imperatore Rex creatus est Anno MCLVI. Tandem vero eadem dignitas Primislao Anno MCII. à Philippo Imperatore tributa, vel potius confirmata fuit, qua etiam sequentes omnes vsi sunt. Ex Luxemburgensi familia regnum hoc tenuerunt Iohannes, Carolus, Venceslaus, & Sigismundus, per MXXV. annos. Ex Iagellonica Poloniæ Regum stirpe Ladislaus & Ludouicus, per LV. annos. Ad familiam Austriacam sceptrum hoc bis est deuolutum, bisque rursus ablatum, donec præsenti regi in manus. Primum Rudolpho rege Alberti Imperatoris filio, Anno MCCVI. Secundum, Anno MCCCCLXVIII. Alberto II. Imperatore: cui Ladislaus filius successit, ex quo tempore Imperatoria fere Maiestas in Bohemiæ regum familia hæsit. Ordines quidem siue Status Regni ius eligendi regis sibi aliquando vindicare non dubitarunt: at postea diploma siue instrumentum inter Bohe-

mos & Carolum IV. factum repertum esse aiunt, in quo filius regis natu maximus post patrem rex declaratur; & deinceps alii masculini sexus: quibus deficientibus, fœminæ quoque substitui iubentur. Vndique regnum hoc Germanis populis circumseptum est. Terminatur enim ad Septentriones, Silesia, Lusatia, & Misnia; ad Occasum Franconia, siue Norico, Voitlandia, & Palatinatu superiori; ad Meridiem Austria seu Pannonia superiori; ad Ortum Morauia ac Sueuiæ parte, In longum ab ortu in occasum habet milliaria Italica CLX. in latum vero siue à Borea in Austrum CIV. Fluuium nullum aliunde recipit; plurimos autem nobilissimosque extra se diffundit: qui tamen fere omnes in Albim confluunt. Argenti aliorumque metallorum diues est Bohemia: frequentissime colitur, adeo vt XXVI. pagorum millia, oppida vero supra septingenta in ea numerari dicantur. Primaria vrbs est Praga. Diuiditur autem vrbs tota in tres ciuitates, antiquam, nouam & paruam. Muldauia fluuius antiquam à noua, in qua Arx est & templum Cathedrale Sancti Viti, discludit, pons conuectit, qui lapideus est, habetque arcus XXIV. opus Vladislai Regis. Præter aratores & rusticos tres in hoc regno incolarum sunt Ordines. Baronum, Nobilium, & Ciuium. Ecclesiasticus enim ordo ab Hussitis superiori tempore vndique exterminatus fuit, & bona ab iis qui potentia præualebant occupata. Vnde inter omnes Christianas prouincias solum hoc regnum neque vllos Episcopos, neque Comites habet. Illorum omnium idem fere ius est, eademque priuilegia, quæ Austriæ Ordinum. nam & subditis ipsi ius dicunt; & regi præter fidem quam ei debent, non vltra sunt obligati quam ad id quod in Regni Comitiis fuerit decretum. Olim caussarum appellationes ad fora siue iudicia extra regnum deferebantur, nempe ad Curiam Magdeburgensem & Lipsiensem; hodie tamen XII. viri Pragæ à rege constituti sunt, quorum iudicio lites omnes determinantur. Rosenbergiorum familia quam ex Vrsinorum gente ortam quidam volunt, totius fere Bohemiæ potentissima est, cuius familiæ Princeps siue caput sexagenum thalerorum millium censum quotannis percipere dicitur. Reliquis incolis & Nobilibus ampli etiam sunt, maxime è stagnis & viuariis reditus; pauci tamen pecunias in numerato habent, quas fere splendidiori victu absumunt. Vasto sunt corpore, & magnis viribus; sed luxu quod diffluunt, plerique laudes suas obscurant. Audaces, iactatores, superbi, nimium sibi suisque viribus confidentes: in promissis superstitiosi dicam an constantes? Nobiles enim in caussis grauissimis vbi magistratui fidem dederunt, iudicio quam primum euocantur, infallibiliter se ipsi sistunt; adeo vt multi quamuis capitalem sententiam in se latum iri non ignorarent, vltro nihilominus comparuisse perhibeantur. In Bohemiæ regis clientela, aliquo respectu sunt, Palatinus, Dux Saxoniæ, Marchio Brandeburgensis. Regno annexæ sunt Morauia, Silesia, Lusatia: quæ id magna

Fines.

Vbertas.

Praga vrb[s]

Morauia, Silesia, Lu[-]satia.

ex parte

ex parte includunt. Ab Occidente eædem Misnia & Saxonia; ab Oriente Hungaria & Polonia; à septemtrionibus Marchia Brandeburgica disterminantur. Earum longitudo ab Austro ad Aquilonem patet ad CCCC milliaria; latitudo ad LXX. In administranda Republica suis vtuntur moribus & legibus, iisdem fere quibus Bohemi. In Morauia tamen & Silesia Episcopi sunt, quibus Ordo Ecclesiasticus constat. Silesiæ administratio magna ex parte est penes Episcopum Vratislauiensem. Morauiæ & Lusatiæ Præfecti à rege dantur. Pauca hic loca munita. Bohemi quidem suam regionem sylua Hercinia qua circumdatur, adprime munitam esse sibi persuadent: nulla tamen hic claustra aut viarum angustiæ, quibus hosti aditus intercludi possit. Hungaria me vocat. Coluerunt regionem istam primum Pæones, siue Pannones: postea Gothi, qui ab Hunnis expulsi sunt, Hunni à Longobardis, qui etiam totos XLII annos hic consedere. Successerunt iterum Hunni Anno CCCLXXVII. duce Attila: post cuius obitum Carolus Magnus eam sui iuris fecit. Anno autem CM. sub Arnulpho Imp. è Scythia profecti Hungari loca ista occupauerunt, Paganismum colentes vsq; ad Regis Stephani, quem Sanctum vocant, inaugurationem: cuius coronam cœlitus, vti fama est, demissam, Hungari magna habent in veneratione. Ab eo tempore, Anno CMCXXII. ad nostra vsque tempora religionem Christianam Hungaria professa est. Stephani posteri regnum CXXXVII. annos tenuerunt. Dehinc exteri vel cognationis vel electionis iure sceptro potiti sunt: quamuis Hungari ius eligendi regis sibi liberum esse contendant, nec facile quem alium admittant. Post hos Bohemiæ, Poloniæ, Neapoleos Reges, & Valachiæ Despotæ ad regnum adsciti sunt; donec tandem familia Austriaca rerum potita est. Sunt Hungari feræ admodum & agrestis naturæ, ad auaritiam & crudelitatem propensi; fluxæ etiam fidei à nonnullis insimulantur. Vestitu & aspectu etiam parum à Turcis differunt. Lingua vtuntur ab omnibus reliquis differenti. Fines regni olim fuerunt, ab Ortu Bulgaria; ab occasu Morauia & Austria; à meridie Bosnia & Seruia; ab Aquilone Moldauia, Russia & Polonia: si Transyluaniam ei includamus. Longitudo eius est CCCC. latitudo CCL. miliarium. Omnes fere totius Europæ regiones soli fecunditate superat: nam frumentum, vinum, salem, carnes, metalla, &c. tanta copia suppeditat, vt ad remotas etiam gentes necessaria inde conuehantur. Præcipui fluuii sunt Danubius, Drauus, Sauus, Tibiscus, & alii minores. Diuiditur vniuersa Hungaria in Citeriorem & Vlteriorem. Vlterior omnem illum tractum complectitur qui vltra Danubium est; quem quidem medium Tibiscus secat. Regnum olim Comitatus habuit L. de quib. XXVIII. Rex siue Imperator hodie possidet, VI. rebellibus parent: ceteri Turcicam seruiunt seruitutem. Ciuitates in administranda Republica suis itidem vt in Austria, legibus vtuntur. Rusticani homines

Hungaria descriptio.

Reges.

Incolæ.

Fines.

Ciuitates.

post

post motum illum Anno MDXIV. excitatum, perpetuæ seruituti addicti fuerant: sed eis postea in comitiis Posoniensibus libertas est restituta; quamquam hodie etiam vilipenduntur, magisque oneribus grauantur. Episcopi spiritualis & temporalis gladii ius habent. Inter hos eminet Strigoniensis Archiepiscopus: qui ciuitate à Turcis occupata, Posonium domicilium transtulit. Rex Archiepiscopos & Episcopos regni eligit antiquo iure, sed Cœnobiorum Antistites à Monachorum collegiis eliguntur. Singulis Comitatibus Præfectus à rege datur, qui Comes inde dicitur. His omnibus superior est regni Palatinus regis Vicarius, cuius ea fere est auctoritas quæ apud Venetos maris Præfecti. Præter hunc duo sunt supremi caussarum iudices: quorum vnus est Archiepiscopus Strigoniensis; alter Iudex Aulicus, qui Appellationes primæ instantiæ disceptant. De rebus publicis deliberationes in Comitiis habentur &c.

Episcopi.

Palatinus.

Transyluania Hungariæ nō finitima tm̄, sed quodammodo etiam annexa & inserta, regio est nō ampla quidē, sed opulenta admodū, & vbere omnium rerū prouentu felix. Fodinas habet auri, argenti, salis. Aliquibus etiam locis exscinduntur auri glebæ purissimi, cuius effossi statim vsus esse possit, sine accuratiori separatione. Princeps omnibus reb. ad bellū necessariis, armis, equis, pecunia, annona est instructus.

Transyluania.

Nauale Austriæ Archiduces Viennæ habent, in quo L. circiter varii generis nauigia asseruantur: quibus magnum Hungaricarum nauium numerum facile iidem addere possint. His carina plana est; longitudo altero tanto quam Venetarum Gondularum maior. Reguntur ac propugnāntur à XXIV. viris, è quibus IV. in ceteros imperium habent. Classiarii hi vt plurimum Hungari sunt, Slauoni, Itali, Græci: pauci Germani. His enim ad terrestrem tantum militiam vtitur Imperator, sine mistura fere aliarum gentium: quas illi vix inter se ferunt. Italos quidem & Hispanos non aspernatur Imperator, sed subditos irritandos sibi non putat.

Nauale. Viennense.

In Comitiis nostri temporis vix vnquam vllus exercitus decretus fuit, in quo peditatus XXIV millia, aut equitatus VIII equitum millia excesserit. Constat tamen, si postulet necessitas, è Germania XC. peditum, & XXV. equitum millia ita colligi posse, vt nulla eius regio viris aut viribus nudetur. Notarunt enim harum rerum curiosi, vno eodemque tempore tantum Germanorum numerum diuersis Principibus militasse. Ex inferiori Austria Imperatori procliue esset XII. peditum, & III. equitum millia colligere. Sed peditatus is hodie non magni æstimatur. E Comitatu Tirolensi conscribi possent IV. peditum lectissimorum millia, & CCC. equites. Sed rari hic habentur delectus, ne operæ ad fodinas desint. Sola Bohemia X. equitum millia subministrare potest: peditum vero numerum incredibilem: Et equites quidem habentur in precio; pedites, paruæ sunt rei. Armis ad defensionem vtuntur, lorica, manicis

Quanta copia è Germania conscribi queant.

Quanta ex Austria.

annulatis,

annulatis, galea aperta; ad defensionem, gladio, framea, claua, binis aut ternis sclopis breuiusculis; non nulli etiam lancea. Inter hos sunt Nobiles aliquot, sed ignaui, vt plurimum, & ad res gerendas inutiles Stipendium equiti menstruum aurei duodeni. Seni equites clitellarium habent ad portandam militarem supellectilem iumentum: quod binos singulis mensibus aureos meret. Inter pedites hastati armis probe sunt instructi, sed male sclopetarii. Menstruum singulis stipendium floreni quaterni. Disciplina apud eos exigua, vel nulla potius est. In extorquendis per tumultum debitis tantum strenui; contra hostes ignaui. Sunt tamen inter eos quidam bonæ notæ milites: sed ii ceterorum contagione inficiuntur. Totum hoc genus peditum ad oppugnationem aut defensionem inutile est; ad statarias tamen pugnas non ineptum; quum ordines accurate tueantur. Econtra Hungaricus peditatus ad prœlia, velitationes, insidias, & oppidorum etiam defensiones multum valet Equi Hungarici pernices sunt; ipsi vero sessores mira agilitate quocumque se nullo negocio flectunt. E solo Hungariæ regno LX. equitum millia in aciem quondam educi potuisse aiunt. at iam ex eo, addita simul Croatia & Slauonia, vix X. millia colligi possint: Inter Hungaros non multi sunt experti militiæ duces. Quibus animus non deest, iis à iudicio plerumque deseruntur. Externis quidem etiam summis viris obedire detrectant. Hinc graues inter Germanos & Hungaros sunt simultates & odia. Hungarorum fidem tamquam sublestam & infidam Germani eleuant. Germanis è contra ignauiam Hungari aliaque vitia exprobrant. Turcæ interim in omnes occasiones intenti, in medio derelictas Prouincias carpunt, & imperium suum longe lateque propagant. Quorum conatus illud quoque non parum iuuat, quod ad Turcicas regiones aditus angusti sint & impediti, quum Imperatoris ditio tota vndique pateat, & ad vim sit exposita. Sed & hoc maximi est momenti, quod Turcæ decem dierum spatio infinitas pæne copias possint contrahere, quum Imperator multo minores vix tot septimanarum spacio colligere queat.

Expeditiones siue Romana subsidia.

Ab Imperii Ordinibus parum accipit Imperator. Aliquando tamen subsidia aliquot Romana (Römer Zug) ei conceduntur. Imperium enim ex prisca consuetudine Imperatori Romam ad coronationem profecturo XX. peditum, IV equitum millia præstare tenetur spatio octo mensium. Hoc subsidio ad bellum contra Turcas, Gallos, & quoscunque Imperii hostes olim Imperatores vsi sunt, & iam vtuntur, postquam Romanæ illæ Expeditiones in desuetudinem venerunt. Ex eo aliquando ad quater centena aureorum millia collecta quidam prodiderunt. Ex Austriæ reditibus, tributis, & vectigalibus decies centena aureorũ millia Imperatorem percipere posse nonnulli scribunt; cuius tamen summæ tres partes vix oneribus exsoluendis sufficiunt, ita vt vix quarta ærario inferatur. Quantum ad

subsidia

ſubſidia extraordinaria; ſuperioribus annis ab Auſtria inferiori quater centena ſeptuagena, ex ſuperiori vero ter centena aureorum millia in cenſum relata perhibentur. Bohemiæ cenſus quater centenis aureorum millibus; Hungariæ ſexies centenis millibus æſtimatur; ita vt in vniuerſum fiant vicies centena aureorum millia, ſiue bini aureorum milliones. Sed præter hæc S. M. non exiguum emolumentum ex bonis Eccleſiaſticis percipit.

Satellitiū.

Ad cuſtodiam corporis S.M. alit CXL. equites, menſtruo duodenum florenorum ſtipendio, & XL. ſatellites, quibus menſtruũ ſtipendium, floreni octoni; Muſicos quadraginta, quibus à denis ad denos quinos florenos, ſtipendium ſingulis menſibus numeratur. Non parum quoq; in Nobilitatem quæ ad magnificentiam aulam ſequitur, impenditur.

Aula officia.

Præcipua aulæ officia ſunt; Maior domus, ſiue Aulæ Magiſter; magnus Cancellarius; Mareſcallus, qui in Aula ius dicit; Camerarius; & Stabuli magiſter. Tria ſunt conſilia: Bellicum: Camerale, cui pecuniæ conficiendæ cura incumbit; & Conſilium Status.

Federa & amicitia.

Cum Heluetiis & Rhetis S. M. pacem colit; licet illi multa loca teneant, quæ Auſtriacæ domus olim fuerunt. Erga Pontificem præſentem optime eſt animatus. Hiſpaniarum regem ſingulari amore & obſeruantia proſequitur. A Venetis non eſt alienus, eorumque Legato multa beneuoli animi indicia oſtendit: etſi de finibus nonnunquam turbæ oriantur. Ceteros Italiæ Principes caute admodum & prudenter tractat, omniumque beneuolentiam variis officiis alit; nec ægre fert eas quæ inter ipſos ſunt de dignitatis prærogatiua contentiones & æmulationes. Et hæc quidem ſunt quæ Serenitati Veſtræ de N. imperio & ditionibus ſcribenda habui, cui, &c.

DE FAMILIA AVSTRIACA, EIVS IMPERII ET DITIONIBUS,

DISCVRSVS TRIGESIMVS SECVNDVS.

QVVM longo iam tempore Imperium in Sereniſſima familia Auſtriaca permanſerit (habuit enim feliciſſime continuata nec interrupta ſucceſſione, ſeptem Imperatores) non erit præter inſtitutum noſtrum de ea aliquod verba face-

re. Hæc serenissima familia celebrari famaque inclarescere cœpit, eodem fere tempore quo familia Othomannica, excitataque à Deo videtur vt suæ Ecclesiæ cõtra Turcas & hæreticos pro vallo & propugnaculo esset. Duos habuit palmites, qui à duobus Philippi I. Regis Hispaniarum, Archiducis Austriæ, &c. filiis, Carolo V. & Ferdinando I. Rom. Imperatoribus prognati sunt. Illi (Carolo Imp.) Belgium, Hispaniaque cum iis quæ inde depẽdent cessit, quæ filio suo dignissimo, Regi Hispaniarum Philippo II. reliquit: de eius ditionibus alias suo loco Ferdinando: ditiones in Germania obtigere, Austria nempe, Bohemia, Tirolensis Comitatus aliæq; Prouinciæ; quibus per Annam vxorem, Hungariç regnum accessit. Is (Ferdinandus) post se, tres filios reliquit, qui quamuis ditiones patrimoniales in partes tres diuiserint, rexerunt tamen reguntque adhuc eas ipsorum successores, tanquã vnam Rempublicam, iisdem consiliis, animis, institutisque ponuntque nobis ob oculos in effectu, antiquum illum tergeminũ Geryonem: omnes enim ad defensionem communis Status, (quamuis prouinciæ alterius sint ditionis) non aliter adcurrunt, quam si ad vnum solum omnes pertinerent. Sunt hi Status tam ampli, tantique momenti, vt nisi tanto terrarum spacio, quantum à montibus Carpathiis ad Segniam vsque est, Turcæ adiacerent (quis eos vigilare & semper magnas expensas subire cogit) non populorum frequentia, nec opibus thesaurisque, nec ciuitatum magnificentia, nec viribus maximis Orbis Christiani regnis cederent. Facile id percipere poterit is, qui considerarit distantiam à Tergesto ad vltimos Lusatiæ terminos, à Tibisco ad Nabum, & à Canisia Constantiam ad lacum Podamicum vsque, iis finibus continentur, Lusatia, Silesia, Bohemia, Morauia, Austria, & magna Hungariæ pars, Prouinciæ amplissimæ, populo frequentes, commeatu opibusque abundantes, præterea Stiria, Carinthia, Carniola, Comitatus Goritiæ, Tirolis, Ciliæ, & Principatus Sueuiæ, Alsatiæ, Brisgouiæ, Constantiæ. Inter has Prouincias Bohemia se in longitudinem, ad 140. milliaria extendit, diciturque ea continere 380. tum Arces, tum oppida muris cincta, & 32. pagorum millia. Sequuntur Morauia, Silesia, Lusatia, quarum vna quæque de amplitudine cum Bohemia contendit, sed ab ea potentia populique frequentia vincuntur. Tres hæ Prouinciæ in longitudinem ad 600. in latitudinem ad 120. milliaria protenduntur. Optimo peditatu equitatuque abundant. Lusatiæ milites (quorum 20. millia, qui apti bello sint, facillime conscribi possent) inter optimos pedites censentur. Stiria, quę venis argenti ferrique diues est, in lõgitudinem ad 60. in latitudinem ad 110. milliaria excurrit. Carinthia (hæc maxima sui parte montosa syluisque plena est) in longitudine 75. in latitudine autem 55. millia-

ria continet. Carniola cum ditionibus vicinis Tergestum vsque, extendit se per 150. milliaria, latitudo autem earum est 45. milliarum. Frugibus, vino, carne, ligno abundant. Comitatus Tirolensis fodinis argenti salinisq; diues est, longus latusq; 18. milliaribus Germanicis. Præterea ditiones in Sueuia, Alsatia, Rhetia, (familia Austriaca in hac 18. communitates sub sua iurisdictione habet.) Hæ Prouinciæ omnes plus minus duos milliones & dimidium ordinarii reditus, tantumque extraordinarii pendunt: incolis frequentes adeo sunt, vt necessitate vrgente, centum peditum, & plus quam 30. equitum millia conscribere possint. Non scio an ex aliquo Europæ regno maior militum numerus educi queat. Itaque non tam impotens Princeps est Imperator, quam aliqui ipsum ex ignorantia imperiorum existimant, putantes ipsius dominium arctis finibus circumscriptum & commeatibus inops esse, populoque infrequens videri, ipsumque pecuniæ inopia laborare: est enim eius dominium amplissimum, fertilissimū, ditissimum, populoque frequentissimum, sed Turca conterminus (cui ipse à montibus Carpathiis ad mare Adriaticum vsque adiacet) posset vel potentioris Principis neruos elidere. Nullum Principem putarim, cuius fines Turcarum finibus terra iungantur, qui non solum belli, sed & pacis tempore tantos sumtus perferre queat. Faciendæ sunt enim immensæ expensæ in extruendis munitionibus, earumque præsidiis. Turca enim magnis viribus, iisque fortibus, alacribus, omnique tempore promtis præstat, estque pacis tempore armis instructior quam quisquam aliorum Principum dum bellum maxime viget. Necesse itaq; est, vt is, qui Turcæ conterminus est, ob suspicionem metumque adeo præpotentis hostis semper sibi caueat, & sumtus faciat, sicut Imperator stipendia largitur, plus minus 20. militum millibus, in finibus Hungariæ excubantibus. Hæ sunt magnæ expensæ, nec minus munitionibus locorum impendendum est, vltra alias expensas, in arcanis negotiis, quæ huius instituti non est commemorare. Cum itaque videamus Turcam, insatiabilis Draconis instar, tot nobilissimas Prouincias, tot florentissima regna deuorasse, suæque subiecisse tyrannidi tot ciuitates, quæ extra omne periculum esse putabantur, totque loca, quæ capi non posse putabantur, expugnasse; ne dormiamus in vtramque aurem, & cum ad scapulas lateraq; nostra sit, ne existimemus eum longe abesse.

DE IMPERIO ET POTENTIA TVM TVRCICI IMPERII, TVM Catholicissimi Regis Hispaniarum, eorumque virium comparatione,

DISCVRSVS TRIGESIMVSTERTIVS.

Turcica ditiones in Europa.

TVRCA imperio suo præcipuas fere trium Orbis terræ partium regiones comprehendit. In Europa enim totã oram maritimã ab Epidauro (quæ *Ragusia* hodie) ad Tanais vsque fauces excurrentem possidet: tum quidquid inter Budam & Constantinopolim, & à Ponto Euxino ad Sauum vsque interiacet. Eo spacio comprehenditur melior Hungariæ pars, tota Bosnia, Seruia, Bulgaria, Macedonia, Epirus, Græcia, Peloponesus, Thracia, Archipelagus cum suis insulis. In Asia & Africa tenet id omne, quod ab oppido Belis *de la Gomera* ad Alexandriam Ægypti; à Bugia ad Guargalam; ab Alexandria ad Sienem; & ab Heroum ciuitate (quam nunc Suez appellant) ad Suachen vsque continetur. Imperium huius amplitudo ex magnitudine aliquarum eius partium æstimari potest Palus Mæotis (quæ tota est imperii Turcici) mille milliaribus in orbe patet. Pontus Euxinus bis mille & septingẽta milliaria ambitu suo comprehendit. Vniuersum Maris Mediterranni, quod Turcæ paret litus continet in circuitu octo milliariorum millia. Ægyptus quæ tota Turcis paret, quinquaginta milliaria longitudine comprehendere existimatur. A Taurisio iter in suo facit Budam vsque, per ter mille & ducenta millia. Tantundem ferme interuallum est, à Derbento ad mare Caspium, Adenam ad Sinũ Arabicum vsque. A Balsera ad sinum Persicum. Tremissenum in Barbaria vsque, paulo minus quam quatuor milliariorum millia numerantur. In mari nobilissimas insulas, Cyprum, Eubœam, Rhodum, Samum, Chium, Lesbum & alias in Archipelago sparsas, sub imperio habet.

In Asia & Africa.

Insula.

Regionum fertilitas.

Nec vero maxime tantum hoc terrarum & pelagi spacio, sed opulentæ etiã & annona abundantes continentur regiones. Quæ enim terra fecundior frugibus ditiorque Ægypto, Africa, Syria, Asia tota? Quæ opulentior & omnibus bonis magis affluens

quam

quam Hungaria, Græcia, Thracia? In his ditionibus habet Turca quatuor vrbes quum magnitudine & populi frequentia tum diuitiis admirabiles, Constantinopolim, Alcairum, Alepum, Thaurisium. Constantinopolis omnes Europæ ciuitates incolarum multitudine superat. Putantur enim in ea plus quam septingenta hominum millia degere. Quod si ita est, duas fere Parisiorum Lutetias æquant. Alepum maxima est Syriæ ciuitas, & quasi centrum, quo mercimonia vndique confluunt. Taurisium maxima totius Persarum imperii vrbs (quibus olim erepta nunc vero recuperata dicitur) vltra ducenta hominum millia alit. Alcairum inter omnes Africæ ciuitates principatum tenet, non enim vlla est, quam non longo post se interuallo relinquat: quamuis nonnulli Cano vrbem magnitudine parem ei faciant, Horreum est non Ægypti tantum, & magnæ partis Africæ, sed etiam Indiæ, cuius thesauri in Mare Rubrum, deinde Camelorum dorsis Alcairum deuecti, tandem per regiones quas Mare alluit Mediterraneum, distribuuntur.

Constantinopolis. *Alepum.* *Taurisium* *Alcairum.*

Hoc tantum imperium, quod iisdem pene quibus Solis cursus terminatur finibus, ex paruis initiis ad hanc, quam nunc videmus omnibus Ghristianis Principibus formidabilem potentiam, per arma & Christianorum discordias excreuit. Artes vero Turcarum bellicæ fuerunt: semper paratum esse instructumque ad offendendum & præueniendum hostem; in Expeditionibus vti celeritate admirabili; habere vires in promptu & quasi ad manum; vno tempore plura non tentare; non diu cum vno aliquo populo bellum gerere, ne in armis exercitetur, non consumere tempus & pecunias in expeditionibus parui momenti; non omnia simul inuolare; sed singula carpere & capere pedetentim. Multum quoque conatus eorum promouit ipsorum Principum præsentia, qui maxime expeditionum parti ipsi præfuerunt. Aliis quoque artibus vsi sunt Turcæ, quibus trecentorum annorum spacio Otthomannidæ maximorum sibi regnorum imperium acquisiuerunt, idque ab anno MD. ad hoc vsque sæculum altero tantum auctius reddiderunt.

Turcici imperii initium. *Artes Turcarum bellica.*

Otthomannidarum siue Osmanidarum imperium plane est Despoticum, vel potius Tyrānnicū, Magnus enim Turca adeo absolutam rerum omnium intra fines sui imperii habet potestatem, vt incolæ se mancipia ipsius, non subditos nuncupent. Non sui quisquam iuris est; multoque minus domus quam inhabitat, aut terræ quam colit, dominus est, exceptis aliquot familiis Constantinopolitanis, quibus præmii loco, singulari priuilegio & beneficio à Mahumete II. id concessum. Nec quisquam tam magnus aut potens est, vt non dicam de fortunis, sed de vita etiam ipsa vllam sibi securitatem promittere possit, nisi

Imperii forma.

Quibus modis imperium suũ tueatur Sultanus.

quandiu magno Domino visum fuerit. Adeo etiam aerem ipsum quem hauriunt, Turcæ Principi suo referunt acceptum. Hoc tã absolutum imperium Turca duobus modis tuetur. Primo quod arma subditis aufert. Deinde: quod Mamaluchis siue Apostatis, quos à Christianis tamquam decimas capit, omnia committit: Hac arte duo bona consequitur. Primum est, quod prouincias flore ac neruo virorum spoliat: ex quibus iuuenes robustiores armisque aptiores deliguntur. Alterum, quod his seipsum armat, & securitati suæ maiorem in modum consulit. Ianitzari enim è parentum gremio in ipsa pueritia abrepti, & huius vel illius cura educati, priusquam id aduertant, euadunt Mahumetani, & omni parentum nõ amore tantum, sed notitia etiam amissa, toti à Magno Domino dependent, qui eos pascit ac fouet; à quo omnia exspectant; & cui omnia referunt accepta.

Turcici imperii vires.

Turcarum vires consistunt in equitatu, peditatu, classibus, cõmeatu, pecuniis. Quod ad pecunias attinet, communis opinio est Turcam quotannis octuagies centena aureorum millia siue octo aureorum milliones ex ordinariis reditibus in ærarium referre. Quæ summa quamuis pro tanta imperii amplitudine, exigua videri possit, haud tamen fere maior est quod Turcæ nullius alterius rei curam quam armorum habere videantur, quem sua natura ad regiones deuastandas & exscindendas quam collocupletandas magis accommodata sunt. Iidem ad alendos suos exercitus, & promouendas expeditiones ita regiones spoliant atque exhauriunt, vt vix necessaria vitæ subsidia eis relinquant. Hinc incolæ quibus nulla spes opibus suo labore partis fruendi, agriculturæ ac commerciis tantam dant operam quanta ad vitam sustentandam necessaria videtur; immo vix ea sibi comparant quibus vita carere non potest. Quid enim prodest sementem facere quam alius messurus? aut metere, quod alius absumpturus sit. Itaque in Ottomannici imperii ditionibus videre est passim syluas ingentes, agros vepretis obductos, omnia vbique vasta & cultu deserta, paucissimas ciuitates populo frequentes. In nostris regionibus ex populi frequentia annonæ oritur caritas; in Turcia vero ex hominum paucitate. Maxima pars rusticorum cõmeatibus aliisque rebus necessariis ad castra cõuehendis immoritur, aut in itineribus, & classibus absumitur, nam ex decem Remigum millibus, vix quartus quisque reuertitur; cæteri aeris mutatione, labore, aliisq; erumnis confecti pereunt, idque tanto sæpius accidit, quod Turcæ classes semper hyeme subducunt atque exarmant, vnde fit vt remiges, epibatæ & classiarii nunquam mari eiusque incommodis assuescant. Mercatura autem omniaque fere commercia in manibus sunt Iudæorum & Christianorum Ragusianorum, Venetorum, Gallorum, Anglo-

Cur agricultura apud Turcas neglecta.

rum. In tanta ditione quam Turcæ in Europa habent vix est vllum aliud celebre emporium præter Constantinopolim, & Capham & Thessalonicam. In Asia Alepum est, Damascus, Tripolis, Adena. In Africa Alcairum, Alexandria, Algerium reditus suppeditat agricultura, eadem artificiis materiam præbet. Artificiis mercatura instruitur. Iam agricultura iacente, iacent omnia. Etsi autem ordinarii in Turcico imperio reditus eam quã diximus summam non excedunt, credi tamen vix potest, quantum extra ordinem Principis ærario accedat, præcipue ex Confiscationibus & donatiuis. Bassæ enim aliique ministri Turcici subditorum sanguinem & fortunas tanquam hirundines exsugunt, & thesauros accumulant inæstimabiles: qui tãdem vt plurimum, fisco Principis cedunt. Ibrahimus Bassa Alcairo sexagies centena aureorum millia, id est, sex milliones auexisse fertur. multo maiorem summam sibi acquisiuerat Mahumetes Vezeir. Ochialis præter alias immensas diuitias, tria mancipiorum millia habebat. Selymi II. Soror Sultana quolibet die percipiebat bis mille & quingentos Zechinos siue coronatos; cœpitq; ad pegrinorum commoditatem Aquæ ductum ab Alcairo Mechã vsque pducere. Opus profecto incredibile. Sultano facile est caussam aliquam inuenire cuiuis pro libitu vitam cum fortunis auferendi. Iam & Donaria magna sunt & immensa. Nullus enim legatus cũ adire ausit sine dono. Nemo munus aliquod aut dignitatem consequi potest, nisi pecunia interueniente. Nullus a prouincia cui præfuit, aut ab expeditione quam confecit, vacuis manibus in tanti Principis conspectum venit, nec vero tanto Principi titiuillitia donantur, aut teruncii. Moldauiæ, Valachiæ, Transyluaniæ, Vaiuodæ Principatus suos donatiuis redimunt & seruant. Et Moldauiæ quidem & Valachiæ Principes sæpissime mutantur, dantur enim ij Principatus plus offerentibus: qui vt promissa exoluant, non tondent sed deglubunt populos, & prouincias ad inopiam redigunt. Vidimus nihilominus superiori tempore bello Persico Turcarum exhausta æraria, & thesauros prope omnes consumptos. Proximis annis & Constantinopoli & in vniuerso Imperio Turcico Auri pretium supra quam credi potest, auctum fuit ita vt aureus numus duplo plus quam prius valuerit. Ipsa insuper Auri & Argenti materia sic fuit adulterata, vt Ianizari occasione hinc arrepta ignem Constantinopolitanæ Vrbi iniecerint, & ingentem non ciuibus solum, sed ipsi etiam Sultano incusserint pauorem. Tum quidem Sultani nomine à mercatoribus Alepiensibus LX. aureorum millia mutuo fuerunt petita. Quamuis igitur Reditus Turcici imperii regionum magnitudini & fertilitati parum respondere videantur; vna tamen res est quæ vel sola ad publicas vires sustentandas

Emporia Turcica.

Bassarum auaritia.

Donatiua frequentia apud Turcas.

Timarra apud Turcas, quid.

ſatis ſit, Timariorum ſcilicet vel Feudorum multitudo. Ottomannidæ enim Principes eos omnes agros quos bello hoſtibus aufferunt, ſibi vindicant: & prioribus dominis partem aliquam, exiguam aut nullam relinquentes, reliquum in Timarra (quæ ſunt inſtar Commendarum aut Feudorum apud nos,) partiuntur; aut dant agros bene meritis militibus, quoad vixerint, ea conditione, vt aliquot equos ad belli vſum ſemper paratos alant. In quo omnis Turcarum de conſeruando imperio cura & prudentia ſita videtur. Niſi enim hac ratione militibus propter vtilitatem quam inde ſperant, telluris colendæ ſtudium & neceſſitas quodammodo incumberet, omnia vaſta cultuque deſerta ſqualkerent. Solent ipſimet Turcæ dicere, vbi Sultani equus pedem ponat, ibidem nullam amplius creſcere herbam. Prædictis Timarris CCL. millia equitum aluntur, qui armis probe inſtructi, eo proficiſcuntur quo Princeps iuſſerit, ſine vllo vel minimo eius ſumtu. Tantus equitatus ceteroqui vix XIV. auri millionibus nutriri poſſet. Ac tanto magis mirum, quod aliqui Turcarum Reditus cum Chriſtianorum Principum Reditibus conferentes, huius tanti Ottomannicarum opum membri nullam faciant mentionem. In eo bello quod Turca ſuperiori tempore cum Perſis geſſit, tantum terræ Imperio ſuo adieciſſe fertur, vt XL. Timarrorum millia erexerit, nouumque gazophylacium Tauriſii inſtituerit, vnde decies centena aureorum millia quotannis percipit. Timarrorum inſtitutio & dilectus Azomoglianorum (ita vocant iuuenes, qui ad Ianizarorum militiam & contubernia adſcribuntur) duæ ſunt præcipuæ Turcici imperii columnæ. Vtrumq; ad Romanorum imitationem inſtitutum videtur. Romani enim Imperatores non ciuibus tantum, ſed ſociis etiam ad bella vtebantur: ex quibꝰ prætorianus etiam conſtabat exercitus, qui nuſquam ab Imperatoris latere diſcedebat. Tacitus docet, dilectus hos iuuentutis Batauis rebellandi occaſionem dediſſe. In impio Romano agri dabantur militibus in vſumfructũ, & in compenſationem bene & fortiter factorum: dicebanturq; Beneficia, & qui iis fruebantur Beneficiarii. Alexander Seuerus conceſſit heredibus militum vt iis beneficiis frui poſſent, ea tamen conditione, ſi militiam ſequerentur. Sic Conſtantinus Magnus Præfectis & Tribunis militum de ſe bene meritis eos agros hereditarios eſſe voluit, qui ad vitam tantum antehac concedi erant ſoliti. In Galliis Feuda ex temporariis perpetua facta ſunt, regnantibus vltimis ex Carlouingiorum gente regibus. Horum Timariotarum Principi ad multas res percommoda eſt & vtilis opera, ſed duas inprimis. Vna eſt, quod his, tamquam fræno quodam ſubditos coercet, vt tam cito mouere ſe non poſſint, quin hos ſtatim veluti falcones

Duæ Turcici Imperii columnæ.

Timariorum vſus.

quosdam ceruicibus suis habeant imminentes; quippe qui per vniuersum Imperium sunt diuisi. Altera, quod dum vna dictorum Timariotarum pars, continendos in officio populos domi manet, semper altera ad omnes quæ occurrunt, expeditiones parata est. Sic igitur & præsidium Imperii; ad coercendos qui oriri possent tumultus; & præcipuus belli gerendi neruus in Timariotis consistit. Præter hos Turcarum Sultanus sub signis semper habeat bonum equitum numerum, quibus stipendia dependit. Ii diuiduntur in Spachios, Vlufagos, & Caripicos: suntque tamquam seminaria ministrorum & Præfectorum Imperii. Inde enim ordinarie sumuntur Bassæ, Beglerbegi, Sangiachi. Præter hos sunt qui Aleanzi dicuntur, & auxiliarii Tartari, Valachi, Moldaui. Altera virium pars est, peditatus, cuius flos & præcipuum robur, Ianitzari. In his legendis duo considerantur, natio, & corporis ad arma habilitas. Ad nationem quod attinet, ex Europa tantum scribuntur, nulli ex Asia. Asiaticos enim pro mollioribus habent (vt sane sunt) & promoribus ad fugiendum quam ap pugnandum. At Europæi pugnaces sunt, & bellatores. Ad habilitatem quod attinet, seliguntur pueri, in quibus plura indicia roboris, agilitatis & audaciæ apparent. Tria enim hæc præcipuæ in milite requiruntur. Dilectus tertio quoquo anno habentur, nisi necessitas anticigare copat: vt bello persico accidit, quo non solum frequentiores dilectus habiti sunt, sed etiam ad *Azomaglianos* (sic dicuntur tirones, qui deinde Ianizari) Asiatici aliique miscellanei adscripti sunt, quod nunquam antehac factum. Quum ii iuuenes Constantinopolim adducti sunt, lustrantur ab Aga, qui nomen pueri, patrem & patriam in tabulas refert. Ex his deinde aliqui in Asiam minorem, quæ nunc *Nablia*, & in alias Prouincias mittuntur, vbi linguam & legem gentis addiscunt, imbuunturque vitiis & moribus eorum quibuscum degunt; atque ita etiam non animaduertentes, Mahumetani fiunt. Alii per Septa (*Serraglia* Aurcæ vocant) quæ Sultanus Constantinopoli & Peræ habet, distribuuntur. Quibus facies liberalior, & mores decori, Conclaui Principis destinantur. A oto eo tempore quo iuuenes hi Azomagliani vocantur, certo carent magisterio, nec præscriptis occupantur exercitis; sed hic operam nauat colendis hortis, ille fabricis, alius seruitiis domesticis, similibusque aliis rebus. Post certum tempus reuocantur in Contubernia Azomaglianorum (ita appellantur toto tempore quoad Ianizarorum albo inscripti fuerint) traduntur que Præfectis, qui eius operis manuariis laboribusque exercent. Quod ad victum & amictum, satis male habentur. Somnum capiunt in spaciosis ædificiis & dormitoriis, iis quæ apud Cœnobitas religiosos visuntur, non absimilibus. Lucerna ibi pernox, & frequens custos, sine quorum permissu neuo mouere se loco audet. Interdiu Arcum & sclopetum tractare discunt: cuius rei vbi aliquem habuerint vsum, numero Ianizarorum aut Spachiorum adscribuntur.

Azomaglianorum dilectus.

Disciplina Amozaglianorum.

Illis ſtipendium eſt à quinis Aſperis ad octonos (monetæ hoc genus eſt) his deni. In album Ianizarorum relati in bellum aut oppidorum præſidia mittuntur; aut in aula (*Portam* appellant) manent. Hic tria loca ampliſſima ſunt, monaſteriorum inſtar, ad habitandum Viuunt ibidem ſub Præfectis in certas claſſes diſtributi; minoreſque inſeruiunt maioribus in expendendo, & coquendo, & ſimilia miniſteria obeundo, magno cum ſilentio & obedientia. Qui vnius claſſis ſunt communi vtuntur contubernio & menſa: dormiuntque in atriis longiſſimis. Si eorum aliqui abſque venia foris pernoctauerint, ſequenti veſpera probe depectuntur, tanta cum diſciplina, vt poſteaquam vapulauerint, ſimiarum more Præfecti manus deoſculentur.

Ianizarorũ munia.

Gaudent Ianizari multis priuilegiis, honorantur quamuis ſunt inſolentiores, timenturque ab omnibus. In expeditionibus & itineribus deprædantur caſas & fortunas Chriſtianorum; nec vel verbo contra mutire licet. Empturi, non multum licitantur; ſed precium pro libito rebus dicunt. A nullo alio magiſtratu quam ab Aga iudicantur; nec plectuntur in extremo ſupplicio citra periculum ſeditionis. ideoque id raro, & valde ſecreto fit. Aliqui ex eorum numero adiunguntur Legatis obſeruandis & cuſtodiendis; alii comites dantur peregre proficiſcentibus, iis maxime qui lautiores ſunt conditionis, vt per Turcicas ditiones tuto iter facere queant, nec gratuita hæc eſt opera, ſed honorario non vili redimi ſolet. Quin etiam tanta eſt eorum auctoritas, vel metus potius, vt Sultani electio in ipſorum quodammodo ſit manu, niſi enim ipſi Sultanum approbent aut ei acclamẽt, creatus dici non poteſt Tum Princeps nouus electus, congiarium eis dare ſolet, & ſtipendium augere. Quum grauius aliquod bellum geritur, pars eorum vna cum Aga, ſiue eius Legato euocantur; & quaſi Triarii olim apud Romanos, in ſubſidio ſunt, & vltimi omnium confligunt.

Aga munus.

Ianizarorum militia eneruata.

Nullum apud Turcas inuidioſum magis quam Agæ eſt munus. Is ſolus & Græciæ Beglerbegus ſibi ipſi Legatos ſiue Vicarios conſtituendi ius non habent; ſed ii ab ipſo Sultano dantur. Agis nihil magis exitiabile eſt quam eximius Ianizarorum fauor Numerus eorum intra duodecim & quatuordecim millia conſiſtit. Olim in magna militaris hic ordo fuit exiſtimatione; at noſtro tempore multum exiliuit, poſtquam Turcæ etiam & Aſiatici adſcribi cœperunt, quum antea non niſi *Rum* (ſic enim Europæos vocant, quaſi *Romanos*) aſſumerentur. Multum quoque diſciplinam eorum eneruauit matrimoniorum vſus, qui antea ipſis fuit interdictus; at iam concedi ſolet. Sed & Conſtantinopolitanæ Vrbis deliciis (qua nihil mollius, nihil effeminatius) vehementer robur eorum tam corporis quam animi fractum eſt & debilitatum; ita vt ſegnities eorum & inſolentia incredibilis ſit, & plane intolerabilis. Vulgo omne Turcici Imperii robur in hac Ianizarorum militia conſiſtere putantur: quod tamen falſum eſſe, alibi oſtendimus. Præter Ianizaros *Aſapi* ſunt, peditatus vilis:

qui

qui ligone magis quam ense vtuntur, magisque ad hostes multitudine defatigandos quam virtute superandos conducunt; adeo vt Ianizari Asaporum cadaueribus fossas impleant, & per ea in hostium valla & muros enitantur. Sicut autem Romani milites habebant partim legionarios; partim auxiliarios quorum illi præcipuum robur militiæ, hi velut additamentum & auctarium erant: ita & Turca equitatum quem stipendiarium habet, & Timariotas pro robore exercitus existimat Ianizaros pro legione prætoria habet, Alcanzos pro additamento, Asapos vero pro numero ducit.

Naualis Turcarum potentia.

Sequitur vt de nauali Turcarum militia atque apparatu aliquid dicamus. Ac primum, vix vllus toto orbe est Princeps, qui maiorem opportunitatem habeat instituendæ classis quam Turca. Epiri enim & Ciliciæ nemora, ac multo magis Nicomedienses & Trapezuntinæ tam vastæ ac densæ sunt, tamque refertæ omnis generis arboribus ad naues fabricandas aptis, vt dictu sit incredibile. Immo Triremes ipsæ iam fabricatæ, de Nicomediæ syluis in Pontum Euxinum cadere ac sponte quodammodo delabi videntur. Nec desunt Fabri ad copiam illorum lignorum elaborandam: quum etiam Christiani auaritia ducti, operam Turcis locare non dubitent. Post insignem illam cladem ad Echinades acceptam, statim aliam Turcæ eduxerunt, quæ nostræ quamuis victrici occurrere vetita non est. Nec vmquam Turcarum Sultano hominum rei maritimæ expertorum copia defuit. Ex Triremibus enim quas præsidii loco in Insulis Lesbo. Rhodo, Cypro, & Alexandriæ habet; itemque ex portubus Tuneti, Bugiæ, Algerii, vbi sua, Turcis non inuitis, piratæ habent receptacula, magnum numerum remigum, nautarum & classiariorum ad quantumuis magnam classem instituendam semper habet in promptu. Quantæ eius in mari sint vires, nostro tempore apparuit in classibus quas habuit ad Meliten, ad Echinadas, & Gulettam.

Apparatus bellicus Turcarum.

Ad bellicos apparatus quod attinet, habet sane Turcarum Imperator ingentes, ac pœne incredibiles. Tormenta habet innumera. E tota Hungaria quinque millia abduxit; quingenta è Cypro; è Guletta non multo pauciora. Tam immani magnitudine apud Turcas sunt machinæ, vt strepitu, non ictu tantum muros demoliantur. Reliqui apparatus, pulueris pyrii & globorum tantam vim secum trahunt, quanta vel ad difficilimas ac maxime diuturnas oppugnationes est necessaria. Exemplo sint oppugnatio Melitensis, vbi explosa sunt plus quam IX. globorum millia; ad Famagustam CXVIII. millia Gulettæ XXXIX. dierum spacio Turcæ tormentorum impetu omnes munitiones deiecerunt, quas nostri XL. annis excitarant.

Persico bello Osman summus militiæ Præfectus, quingenta tormenta campestria secum duxit.

Quatiunt Turcæ mœnia tanta vi tormentorum, ac vberrationem tanto studio continuant, vt omnia prosternant ac solo æquant. Vbi tormentis nihil efficitur, securibus vtuntur & bipennibus; vbi harum nullus vsus, ligone fossas implent, & muros suffodiunt; si nec hoc sufficit, militum eas cadaueribus implent, & per suorum stragem gradum sibi faciunt. Tria habent Turcæ quæ neminem non terrent: Multitudinem hominum innumerabilem; Disciplinam militarem firmam & inuiolabilem; Commeatuum copiam infinitam. Multitudo quidem sua natura confusionem parere solet: & plerumque magni exercitus paruis cedere sunt coacti. At infinita Turcarum multitudo tam composite ac tanto cum ordine incedit, vt melior vel multo minoribus copiis seruari non possit: sic vt non numero tantum, sed arte etiam & disciplina nostros exercitus longe superent. Iam eadem in aliis rebus Disciplina tam accurata est & tam sancta, vt non dicam nostris hominibus (apud quos vix eius vmbra) sed ne Romanis quidem ipsis hac in re cedant. Disciplina in his rebus consistit. In parcimonia. Sustentant se modico pane vel placenta, sub cineribus cocta, & Oryza cum carne ad solem exsiccata, & minutim contusa. Vini vsus ipsis interdictus, vt quondam Carthaginensibus. Denis militibus gregariis vnus præest decurio, cui omnibus in rebus sine vlla refragatione obtemperant. In castris nec vnam fœminam siue focariam videre est. Est ibi silentium mirabile. Tanti enim exercitus manuum & signis nutu, sine vllis verbis reguntur. Ne noctu strepitum aut tumultum excitent, captiuos aliquando effugere patiuntur. Rixas & furta seuere puniunt. Ex itinere nuspiam deflectere licet; multo minus in vineas aut agros ad carpendos fructus excurrere. Mortem contemnunt, quam putant ineuitabili fato contingere. Strenuos præmia, ignauos certa pœna manet. Solent vero Ottomannidæ Principes semper alicubi belligerari, vt exercitatos habeant milites, & disciplina militaris non intermittatur. Quum autem militaris disciplina armis apparatuque bellico destituta minus nihilo sit (gigas quippe quantumuis ferox, sed inermis, à puero armato vinci posset) tantam machinarum & bellicorum apparatuum omnis generis, rerumque ad arma tractanda necessariarum vim secum trahunt, vt nullius alterius rei curam habere videantur. Id facile credet is qui ruinas quas illi quocumq; velut infaustum sidus incubuerunt, fecerint, considerabit.

Disciplina militaris.

Principes finitimi.

Ad Orientem Turcæ finitimos habent Persas, secundum lineam quæ fictione quadam à Taruisio ad Balsaram vsque ducenda est. Ad Sinum Persicum & meridiem Lusitanorum imperium attingunt. Ad Occasum Seriphos Africæ & vltra mare regnum Neapolitanum spectant. Ad Septemtriones Poloniæ regnum & Austriacæ familiæ imperio disterminantur. Bellicis viribus Turcarum Sultanus Persarum rege absque dubio superior est: vt exemplis patet. Mahumetes

enim

enim II. vicit Vsumcassanum: Selymus I. & eius filius Solimanus in fugam egerunt Ismaelem & Tamasum. Amurathes III. per suos vicarios Persis eripuit totam Mediam, Armeniam maiorem, & regiam ciuitatem Taurisium. Quod præualet, peditatui acceptum referri debet, quo Persa caret; & tormentis bellicis, quorum nec copiam nec tractandorum vsum habent. Quamuis autem Persæ nonnunquam equitatus virtute Turcas in aperto campo profligauerint & deiecerint: iidem nihilominus semper tamquam victi, regionibus & oppidis tum quoque sunt exsuti. Solimanus abstulit eis Mesopotamiam; Amurathes Mediam. Nec Persæ solum damnum passi sunt, ac sua amiserunt; sed socios quoque cladis fecerunt participes. Selymus I. spoliauit Mameluchos Ægypto & Syria. Amurathes III. Georgianos ad internecionem pæne deleuit, Persarum Sophi confederatos.

Comparatio Turcarū virium cum Persis.

At si cum Lusitanis Turcarum Imperatori bellum gerendum sit; multo inferior deprehenditur. Omnis enim cum ipsis decertandi ratio sita est in viribus naualibus, quibus Lusitani Turcis tanto superiores sunt, quanto Oceanus Indicus Sinu Persico & Mari Rubro maior est. Habent enim Lusitani in India loca & Portus, immo ditiones & dominia, ligno aliaque materia, commeatibus omnique apparatu nautico referta. Nec desunt eis sociorum, potentissimorum Principum auxilia. Econtrario Turca nihil munitum habet in Sinu Persico præter Balsaram. Arabiæ ora, quæ forsan aliquas præbere possit commoditates, quatuor tantum, iisque infirmis oppidis præcincta est. Itaque heic, vt & in mari Rubro classem armare valde sit difficile, quod regio omnis ligno fabricandis nauibus idoneo careat. Hinc si quando Turcæ, quod tamen parraro factum est, classem in Mari Rubro instruxerunt (quod in Sinu Persico multo fieri posset difficilius) necesse habuerunt materiam fabricandis nauibus ex Bithyniæ & Ciliciæ portubus per Nilum Alcaitum vsque deuehere, vnde Camelorum dorsis Suez (olim *Heroum Ciuitatem*) vbi qualecumque Armamentarium siue Nauale Turcæ habent, fuit deportata. Et sane ex omnibus expeditionibus quas Turcæ illis in locis contra Lusitanos susceperunt, nihil fere præter damnum & dedecus domum retulerunt; vt Anno M.D.XXXVIII ad oppidū Diu; Anno M.D.LII. ad insulam Ormus: Anno M.D.LXXX. ad Mombazam, vbi quotuor triremes & vna Galeotta Turcica, quæ Mombazæ regis fauore adiutæ mare illud occupare, & Lusitanos impedire constituerant, captæ fuerunt. Lusitani quidem omnibus viribus obstant, ne Turcæ in eo mari pedem figant: & quamprimum subodorantur classem à Turcis ornari, statim ipsos aggrediuntur, & in ipso procinctu, vel etiam ante opprimunt: adeo sæpe in ipsum vsque Mare Rubrum, nemine resistente, penetrarint.

Cum Lusitanis.

Abissinorum Principi (imperite *Presbyterum Ioannem* vulgus vocat) idem Turcarum Stultanus bellica potentia præualet, ducibus

Cum Presbytero Ioanne.

scilicet,

scilicet, militibus, armis, omnisque generis apparatu. Ille enim Princeps vastissimas habet regiones sine vllo munimento; innumeros milites sine armis. Hinc Barnagasso eius vicarius vniuersa ora maritima ad Mare Rubrum à Turcis exutus, eoque redactus est, vt & pacem tributo sibi redimere fuerit coactus. Magnum quidem & latum est Seriphiorum in Africa imperium, at Turcarum latius, qui id omne possident quod inter Mare Rubrum & Velez de la Gomera oppidum interiacet: quamuis Seriphiorum ditiones multo sint fertiliores, & plures habeant munitiones, neque ita, vt Turcarum, sint dispersæ. Hos quo minus alter alteri bellum inferre audeat, Catholici regis impedit vicinitas, & ab eo metus. Ex reliquis Christianis Principis sibi conterminis Turca Poloniæ regem aliquo modo timere videtur: siquidem non semel prouocatus, & primum regnante Henrico Tertio, quando Iuonia Valachiæ Vaiuoda cum Turcis bellum gessit, quo in bello multi Poloni equites Iuoniæ militarunt; deinde Sigismundo III. regnante, quando Kosaci crebris excursionibus Turcarum ditiones infestarunt, & in illo denique motu qui sub Ioanne Zamoiscio generali Polonici exercitus ductore existit: iniurias semper dissimulauit, nec solita superbia vlcisci conatus est. Poloni vicissim post infeliciter susceptam à Rege Ladislao expeditionem, non solum postea nihil amplius contra Turcas tentandum sibi duxerunt, sed Valachos etiam sibi confederatos deseruerunt: quod tamen Regum magis nimiæ sollicitudini vel pusillanimitati, quam Polonicæ nobilitatis ignauiæ imputandum nonnulli existimant. Sigismundus I. à Leone Decimo Pontifice ad bellum contra Turcas inuitatus, Quid multis opus est, respondit? Fac ceteri Christiani Principes concordibus animis & consiliis coeant; ego pro mea parte non deero. Sigismundus II. tam ab omni bello abhorruit, vt non solũ Turcas non aggressus, sed nec atroces iniurias à Moscouitis illatas vltus fuerit. Rex Stephanus potentiæ suorum vicinorum non iniquus æstimator, iudicabat cum Turcas manus conserere, rem esse periculosissimam: attamen cum familiaribus sermones habens, dicebat se cum XXX. peditum millibus quos equitatui Polonico iungeret, facile expeditionem in Turcam suscepturum fuisse, idq; meditari quodammodo videbatur. Princeps Austriaci longiore terrarũ tractu, quam vllus alius Princeps Turcæ contermini sunt, expenduntque in præsidia arcium (in quibus cum equitum, tum peditum plus quam viginti millia habent) maiorem suorum Redituum partem, auxilioque Germanico suis viribus coniuncto magis ad defendendum sua; q̃ amissa recuperandũ, imperiumq; dilatandum attenti fuerunt. Ferdinandus Austriacus, maiore robore quam successu, expeditionem Budanam & Possegensem suscepit. Accidit id, non quod eius vires non satis firmæ validæque essent, sed quod agilitate dexteritateq; carerent. Id volo eius Principis exercitus numerosos, omnibusq; rebus probe quidem in-

Turca Polonos & hi vicissim Turcas metuũt.

Cum Austriacis.

structos

structos fuisse, sed constitisse ex Germanis & Bohemis, gentibus tardis, lentis, parumque idoneis ad resistendum Turcis, qui in factionibus bellicis expediti, dextrique sunt. Veneti sunt quoque Turcis mari & terra, per multa centena milliaria finitimi. Tuentur seipsos aduersus Turcas magis pacis quam belli artibus, egregie muniendo sua loca, fugiendo pericula & expensas belli, Commercio, Donariis: denique, nihil non faciendo, ne ad manus veniatur, saluis libertate & statu. Dicam quod res est. Quamuis eis pecunia cum bellico apparatu sufficiente suppeteret, desunt tamen milites & commeatus tanto bello pares. Reliquus est Rex Catholicus, inter cuius & Ottomannicas vires, nō est magnæ æstimationis differentia. Regis Reditus (loquor de iis quos Europa habet) excedunt Reditus Turcæ. Accipit enim plus quam IV. Auri Milliones ex ditionibus, quas in Italia & Sicilia habet. Plus quam duos in Lusitania. Ex Terris Nouis plus minus quam tres Milliones, annos promiscue computando. Et hæ quidem Accepti partes æquant Turcici Sultani Reditus. At si quis ordinarios Castillæ, Aragoniæ, Belgii, &c. Reditus hic annumerare velit; profecto nequaquam Sultani ærarium cum Catholici regis ærario comparandum videbitur. Sed quid reperies, dicat aliquis, quod Timarris opponi possit? Primum id, quod Regis Reditus, Turcicis longe sunt maiores. Deinde Subsidia quæ Rex extraordinarie, imo magna ex parte, postquā iam inoleuerunt, ordinarie à suis percipit: qualia sunt Cruciata (*Crusados* Hispanis) quod tribuit genus Regis subditi ad belli contra infideles & hæreticos vsum conferunt: idq; tantū est vt mediocris alicuius Regni Reditus æquent. Deinde Subsidia Ecclesiæ (*Excusados* vulgo) qui centū fere triremibus alendis sufficiunt. Caduca Officia (*Magistragos* indigetant, estq; id quod pro magistratibus & honoribus à Cādidatis numerari solet) ex quibus in Hispania & Neapolitano Regno incredibilis pecuniæ vis conflari solet. Vt silentio prętercam Donaria populorum tam ordinaria quam extraordinaria, quæ sane maxime sunt. Nam Regnum Neapolitanum dat quoquo tertio anno plus minus duodecies centena Aureorum millia, id est vnum Millionem, & ducenta aureorū millia. Sicilia, Sardinia, Ducatus Mediolanensis, Castilia, & alię ditiones, nec nō Nouus Orbis, mittunt suis tēporibus magnifica dona. Quid dicemus de Contributionibus? Castilia quidem proximis annis Regi Contributionis nomine octo Milliones aureorū quatuor annis dependit: quæ summa vnius anni censum ex toto Imperio Turcico æquat. Nihil dico de numero Cōmendarū, quas vocāt, Ordinū Equestrium Montegię, Calatrauæ, Alcantaræ, Sancti Iacobi, quarū Reditus etiam nihil amplius habenti ad bellum non maximum gerendum satis esse possint. Ex hac vna re tam multæ ac tantæ Catholico Regi ministros suos remunerandi ac ditandi suppedunt rationes, quantæ vix Angliæ & Poloniæ Regibus ex vniuerso regno. Adde his omnibus magnum

Cum Venetis.

Cum Rege Catholico.

Extraordinarii Catholici Regis Reditus.

equitum numerum, quem ordinarie Rex Catholicus in sua ditione paratum habet. In Hispaniis tria millia, tantundem cataphractorum & leuis armaturæ numerum in Belgio. In Ducatu Mediolanensi CCCC. Cataphractos, & mille equites leuioris armaturæ. In regno Neapolitano mille & quingentos cataphractos: quod quidem maximum totius Italicæ militiæ est robur. In Sicilia totidem equites, mille scilicet & quingentos. Nec parui fieri debet obligatio, qua clientes fiduciarii siue Vasalli, vrgente necessitate, suis expensis, maxime quum bellum defendendum est, seruire tenentur. Et sane feudorum & militiarum ex casu, vt vocant, in Hispaniis ingens est numerus: vtpote in quibus numerentur XXIII Duces, XXXII Marchiones, XLIV. Vicecomites, VII Archiepiscopi (nam & hi vt quorum maximæ sunt opes, pro rata tribuunt) tum XXXIII Episcopi. In regno Neapolitano sunt XIV. Principes, XXV. Duces, XXXVII. Marchiones, LV. Comites. CCCCXLVIII. Barones. Vt nihil dicatur de Lusitania, Sicilia, Sardinia, Belgio, Mediolano siue Insubria. Sed & hoc considerandum est, equitatum Timariotarum apud Turcas non tam virtute & robore quam numero præstare. villarum enim & prædiorum quę feudi nomine tenent commoditates & deliciæ, studiumque seipsos locupletandi fructibus agrorum, ignauiores, viliores, pacis & otii quam belli magis cupidos eos reddit. Ægre ab ædibus auelli se patiuntur, & ad expeditiones proficiscuntur maiori cum desiderio domum redeundi, fruendique deliciis hortorum, & fructuum è possessionibus suis copia, quam confligendi cum hoste, aut eorum spoliis sese ornandi. Quod si aliquantulum prædæ armis acquisitæ milites etiam feroces in languorem dat & ignauiam: quid faciat magna possessio, amœna villa, diues prædium, vxor ac liberi charissimi, domi relicti? Taceo quod equitatus quem Turca Timarris sustentat, subiugatis potius populis tamquam fræno coercendis institutus est, quam hostibus infestandis. Subditi enim vi sub Turcarum imperio continentur. Quamplurimi Principem habent odio, immo detestantur, & religionis & imperii eius odio quodam interneciuo. Religionis odio Mauri & Arabes, & ipsi Mahumetani quidem, sed diuersis sectis addicti. Religionem eius & imperium simul exsecrantur Christiani, qui plus quam duas tertias partes subditorum conficiunt. Atque hæc caussa est, quod maior fere Timariotarum pars domi retineatur: quippe qui sine Status vel ipsius imperii periculo abduci non possint. Est denique is equitatus tanto regionum spacio huc illuc dispersus, vt magno numero in arduam aliquam expeditionem educi nequeat: nec diu in ea longe ab domo perstare possunt, quin multarum rerum inopia conflictentur, & ad summas tandem miserias redigantur, si nulla aliunde quam ab ipsis Timarris & prædiis, vitæ sustentandæ habeant subsidia. Et sane rerum præteritarum experientia æquales fere horum Principum esse vires docuit.

Iactura enim classis Hispanicæ ad Gerbi insulam Turcicæ classis fugæ à Melitensi expugnatione opponi potest. Gulettæ amissio opponitur expugnationi Pegnoni Velez. Tunetum fere iis in prædam cessit, qui manus admouerunt. Rex quidem Catholicus nullam hactenus insignem ac memoratu dignam contra Turcas suscepit nauigationem: sed ad Melitam & Oranum strenue se defendit. Nihil dicam de memorabili illa ad Echinades insulas siue Naupactum nauali victoria; quum in eius societatem alii quoque Principes veniant, partemque aliquam non immerito decerpant. Vtrimque postea de armorum in aliquot annos induciis tractatum fuit inter Regem & Turcam. Vterque æque fuit occupatus & vndique distentus. Vnus in Persia, alter in Belgio. Et id quidem in caussa fuit, cur alter in alterum non omnes potuerit explicare vires. Vtrique in bellum, ob regionum longinquitatem, immanes sumtus fuere impendendi; sed Regi maiores quam Turcæ. Quamuis enim Persia Constantinopoli (vnde maxima pars virium summittebatur) longissime distet; non tamen ita longe abest a Mesopotamia & aliis Turcici Imperii ditionibus, vnde in omnem euentum auxilia peti poterant. Sed Belgium ab aliis Regis ditionibus longissimo distat interuallo. Turcæ cum Persa solo, amicis destituto res fuit. Regi autem vno tempore cum Rebellibus, Francis, Anglis & Germanis (quæ nationes Persis inferiores potentia non sunt) concertandum fuit; nec Turcas vmquam est aggressus, quin aliud ei bellum, vel in Belgio vel alibi fuerit gerendum.

DE STATV REGNI SVECIÆ,

DISCVRSVS TRIGESIMVSQVARTVS.

CVM alibi ea retulerim atque enarrauerim, quæ ad rem Suecorum, quatenus ad religionem, spectabant, hoc loco tractabo ea, quæ ad rerum temporalium cognitionem pertinent, neque specialia quædam illius Arctoi orbis nationum instituta, moresque prætermittam.

Fines Sueciæ.

Succia, si Ducatus Finlandiæ, & Gotthia, quæ in Orientalem, & Occiduam diuiditur, includatur, à Septentrione contermina

est Oceano, à Meridie mari Baltico, ita dicto ab oppido quodam Latinis Orizodia nuncupato, quod in angustiis maris Danici, vnde influit Oceanus, visitur: ab Oriente Moscouiam habet, & Russiam, ab Occidente Noruegiam, & Daniam, duo regna hac tempestate Regis Danimarchiæ ditioni subiecta.

Eius latitudo.

Ex numero graduum, quibus Suecici regni prouinciæ diuersæ continentur, facile colligi potest eam regionem vastam esse; prout reuera latissima est: nam Stocolmia regia ciuitate, quæ sub quinquagesimo quinto gradu sita est, vsque in Laponios iter est longum amplius quam mille miliaribus Italicis, & à finibus Daniæ vsque Stocolmium (quæ vrbs fere in meditullio regni, quod ad longitudinem, iacet, insumuntur plus quam quindecim dies iusti itineris, nosque non sine aliqua industria minus quam viginti insumere nequiuimus.

Laponii.

Quin etiam à primario quodam viro, qui bellorum præteritorum causa regnum illud quaquauersus permetitus est, intellexi, longe latius illud esse, quam sit Italia tota totaque simul Francia, à se æstimari, computatis Lapponiis & ducatu Finlandiæ.

Regnorum situs, ac feracitas.

Situs, planitiei est incultæ, ideoque maior pars saltibus & altissimis syluis obsitus, pinuum, abietum, quercuum: in quibus syluis communiter habitatur, seriturque, & pascua habentur pecudibus & armentis lætissima, & lacus ampli, quorum plurimi piscibus abundant optimis ac saluberrimis. Neque desunt flumina; nisi quod minime naues admittunt, vtpote quæ arboribus in ea decidentibus implicantur, vel ingentibus saxis impediuntur, vel ab arte in suum alueum vt commodius decurrant, non diriguntur, vel maiore anni parte glacie consistunt. Conspiciuntur etiam montes, & valles, vt in Finlandia; quæ vox perinde vt illa prouinciæ Finmarchiæ in Suecia terram optimam significat; eodemque pacto Dallacarliæ vox prope Finmarchiam denotat Vallem hominum. Tractum illum terrarum, quem Lappones obtinent, latissimum esse audiui, longeque maiorem, quam tota Suecia: sed quia tota illa gens certis caret sedibus, & perpetuo vagatur, alicui subiecta regi dici non potest, etsi ii, qui minus vagantur, Suecico parent Imperio.

Dania & Suecia reges tur discordes.

Tripliciter diuiduntur regiones illæ: primum in tria regna, Sueciam, Gothiam, Vandaliam, etsi hoc nomen Vandalorum secundum Neotericos pertinet ad latus illud Germaniæ, quæ mari Baltico alluitur, quo Pomerania comprehenditur cum reliquis vrbibus illis Imperialibus & maritimis; & ob hæc tria regna, Sueciæ Rex tria diademata fert in suis insignibus, quamuis eadem Rex quoque Daniæ ferat: qua de re ob diuersa eorum iura adhuc inter se dissident.

Altera diuisio fit in vndecim prouincias, quæ vndecim Ducatus & Comitatus duodecim continent: Ducatus sunt Vplandia, Gothia Occidentalis nuncupata Vestrogothia, Gothia Orientalis dicta Ostrogothia, Smoladia, Vesmania Dalaharlia, magnus Ducatus Finlãdiæ, in quo continentur Abesis Ducatus, Satagundiæ, Careliæ, nec non Tauastiæ. Comitatus sunt Helsingia, Angermania, Gestritia, Medelpadia, Botina Orientalis & Occidentalis, Vlandia, Vermelandia, Nuitia, Dalia, itidem Insula Vlandiæ, cuius tamen Comitatus ad Finlandiam pertinet. In omnibus his Ducatibus atque Comitatibus pleræque comperiebantur arces, verum diuersis bellorum iactationibus, atque dissidiis & suspicionibus, quibus Lutherana secta originem dedit, solo æquatæ, vel derelictæ perierunt: quæ vero in presens conspiciuntur adhuc validæ, vel passim construuntur, hæ sunt; Versus Occidentalem Oceanum apud Elsburgensem ciuitatem ad lacum Veneris conspicitur arx Elsfelsburgensis: quod vocabulum ex ratione situs desumitur, quandoquidem maritimum sinum denotat, cum haud procul inde influat mare: duæ visuntur aliæ, altera Goltburgensis nomine, quasi aureum Castellum, altera Cronebergum.

Diuisio Sueciæ.

Arces.

Versus mare Balticum sex milliaribus procul à Scania, quæ Prouincia est regni Danimarchiæ, cernitur castellũ & vrbs Calmariæ: In Ostrogothia vero Castellum Valleni prope monasterium, vbi Sanctæ Brigidæ, eiusq; filiæ Sanctæ Catharinæ corpora requiescunt.

Fuit quoque olim in Euerọpia arx, quam Rex instaurandam putat, nomine Borlzolomia, in Insula Vlandiæ, quæ arx à Maiestate Regia hodie ædificatur: hæc autem Insula duodeviginti satis amplas habet Parochias, & septuaginta millibus passuum lõgitudinem suam absoluit Mari Baltico, estque Reginæ præsentis dotalibus bonis adscripta. Sunt insuper arces Stecburgium, Nicopia, Vicerbinum, Gribselmia castellum in Vpsalia. Arx Stocolmii, in qua propriam habet sedem Rex; & Vrbuna, vbi Henricus Rex, qui præsentis Regis frater extitit, carcere detentus, & vita functus est anno præterito: distat autem Vrbuna vndecim milliaribus procul ab vrbe Stocolmii in agro Vpsaliæ. Et hæ sunt arces, quæ in regno Sueciæ numerantur.

Stocolmiũ Regia.

Quæ vero in Finlandia censentur, sunt, altera in ciuitate Abbo, altera paulo vlterius dicitur Elsingofors: altera in Tauastia nominatur Ginstausthaus, quod perinde est, ac si dicatur Domus Tauastiæ, quæ nominatur Hislet, hoc est, Castrum nouum; altera demum arx apud Viburgum sita est, finitima seu vicina Moscouiæ.

Præter has regiones & arces possidet Sueciæ Rex in Liuonia egregiam ciuitatem Riualiam, quæ arce magni momenti communita est (olim ad Commendatorem quendam siue supremum magistrum ordinis Liuonici, vel, vt quidam putant, ad regnum Poloniæ pertinebat, sed temporibus Henrici Regis capta est) & præter hanc haud pridem eiusdem Regis exercitus à Moscho aliam arcem vindicauerunt dictam Emuespel, pro cuius munitione, aliasque ob causas discessionis meæ tempore Duces quidam ad aulam regiam venerant, qui plurima ad hanc rem monita afferebant, opemque Ducis Curlandiæ cognomine Koter pollicebantur; hic autem Dux ille est, qui antea magnus Magister, vel Commendator ordinis Liuonici vocabatur, sed Catholicæ religionis rituum desertor, hunc pariter titulum deposuit.

Curlandiæ Dux desertor sui Ordinis.

Tertia regni diuisio est ex Episcopatibus, qui antiquitus septem erant, si Archiepiscopatus Vpsaliæ, qui in omnibus illis regnis Primas est, & metropolita, annumeretur. Ætate Gostaui patris huius Regis additus fuit Viburgi in Finlandia Episcopatus, verum quia inconsulta Sede Apostolica erectus fuit, nominis huius honorem reuera non promeretur. Septem igitur Episcopatus hi sunt, Vpsalensis, Lincopensis, Aroscienfis, Scarensis, (qui fere totus in Ducatu & patrimonio Ducis Caroli comprehenditur, exceptis sexdecim Parochiis, ad Regem Suecorum pertinentibus) Imperialis, qui etiam dicitur Stregniensis, Vellimnensis, & vltimo loco Abboensis in Finlandia.

Episcopatuum numerus.

In iis Diœcesibus cum Lutherani ea regna inficerent, septuaginta erant monasteria vel Cænobia Religiosorum & Virginũ: nunc autem etsi pleraque illorum ędificiorum supersunt, nullum à nostratibus religiosis possidetur, præterquam Vasteni Monasterium, vbi S. Brigidæ eiusque filiæ Beatæ Catharinæ reliquiæ seruantur, & duodeviginti moniales sub Venerabilis Abbatissæ imperio viuunt, cui duo Catholici Sacerdotes Sueci ministrant, qui sanctam religionem nostram constanter retinuerunt, ipsarumque monialium numerus sub Regis & Reginæ patrocinio quotidie augetur cum quatuor vel quinque ab hinc annis septem duntaxat essent virgines, aut ad summum octo. In Diœcesi Vpsaliæ numerantur centum septuaginta & vna parochia: extenditur autem ad Lappones vsque, & Finmarchiam comprehendit, quæ regio Lutheranismo addicta Christum D.N. abiecit: ibi vero octo sunt satis amplæ Parochiæ, circiter quadraginta duo millia hominum comprehendentes, quemadmodum percepi à quodam seculari homine Parochiæ Pitensis, quæ vicina est Lulæ, vltimæ in Septentrione Parochiæ, quę mille millibus passuum Stocolmio abest.

Et Parœciarum ingens numerus, atq; amplitudo.

Diœcesis Lincopiæ ducentas & viginti sex continet Parochias; Vexcensis ducentas & decem: Scarensis Lincopiensem numero adæquat: Stregmensis centum habet Parochias.

Episcopatus Abboensis quingentas: quæ maiori ex parte adeo frequentes sunt, vt in Finlandia pleræq; Parochiæ mille rusticos, vt aiunt, hoc est, mille familias contineant, aliæ vero octingẽtas, aut quingentas, vel paulo infrequentiores; rarissime autem inueniuntur, quæ centum rusticos non admittant.

Hæ autem inter syluas disperguntur perque alia loca aperta, quibus ad ædificandas domos materiæ & lignorum abundantia non desit præsertim, vbi à vehementia Borealis flatus protegantur, in iisdem domibus animalium armenta detinentes, & opificia quæq; exercentes victui, atque amictui necessaria. Quamobrem in iis regnis ciuitates eius magnitudinis atque frequentiæ, cuiusmodi in aliis videre est, minime visuntur.

Inter Parochias vero, quas dixi, non computantur, quæ in diuersis oppidis, atque vrbibus videntur; quarum numerus permultus est cuius rei exactam adipisci notitiam mihi nequaquam licuit. Ex quibus probabilem quandam coniecturam sumentes, & Parochiarum numerum inuicem ita computantes, vt singulæ Parochiæ ducentas familias, singulæ vero familiæ decem homines complectantur (quia familiæ admodum fæcundæ sunt ac persæpe duplo numerosiores) solæ campestres Parochiæ tres milliones hominum numerabunt, non comprehensis Lapponibus, qui cum adhuc perpauci Christiani sint, nullam habere Parochiam videntur: illorum vero quis numerus censeatur, mihi constare non potuit.

Idiomata gentium.

Igitur in omnibus iis regnis tria diuersa celebrantur Idiomata Sueca, quæ in omnibus prouinciis in vsu habentur, nempe in Gothia, in Noruegia, Dania; cui Suecæ linguæ Saxonica plerisq; in vocibus assimilatur, quemadmodum Belgica & Anglica modicæ pronunciationis flexu discriminantur. Secundo loco accedit lingua Phinnonensis, quæ non solum in magno Ducatu Finlandiæ in vsu est, (excepta vna prouincia, vbi Sueca lingua plurimum conseruatur) sed etiam in maiore parte Riualiæ ciuitatis Liuonicæ, & circa illius regionem, vtpote quæ à Finlandica lingua plerisque in vocalibus minimum differt, neque adeo difficilis videtur, vt est Idioma superioris Germaniæ. Itaque minimo negotio addiscitur & pronuntiatur: proinde Gallos & Italos cognoui, qui ea vocabula satis apte explicabant, quemadmodum ipsimet Sueci attestabantur.

Temperies aeris clementior.

Aeris temperies communiter purgatissima est, ac proinde salubris per totam Sueciæ longitudinem. Neque vero tanta est ipsius asperitas & inclementia, neq; frigora adeo intensa, vti non nemo

inexpertus fortasse putauerit; neque enim hypocausta, sed camini in vsu habentur, qui postea quam ligna in carbones redacta sunt, lamina quadam ferri claudi queunt, quod per rimam quandam extrahitur, & absconditur in circuitu camini: quibusdam vero in locis vbi lacunæ sunt, vel aquæ ob incuriam aliaue de causa stagnantes, aer aliquando grauior est, eo nebulis, ac humiditate humana capita læduntur.

Sanitas incolarum.

Idcirco diuturnam incolæ vitam viuunt, præsertim in montibus locisque Borealibus, neque quicquam mirantur plerosque suorum ad centum triginta vel quadraginta annorum ætatem peruenire; quæ ætas adhuc foret ipsis communior, nisi vitę filum nimio potu atque cibo sæpenumero interciderent non minus in Suecia, quam in Gothia, & in Finlandia: proinde in aula regis duo vix Medici aut Pharmacopolæ videntur.

Ad regnorum, quæ diximus, gubernationem iam deuenio: huius autem gubernationis quatuor partes habentur; prima est Aulæ & regalis residentia Principis cum singulis subditis Prouinciis: altera est rerum militarium dispositio atque tractatio: tertia Regiorum vectigalium: postrema morum rituumque qui in iis regnis obseruantur.

Politia regni.

Si generatim regna considerentur, sub vno rege ea gubernari asserendum est, qui anteactis temporibus eligebatur; ætate vero Gostaui patris præsentis regis hæreditarius factus est.

Consiliarii regii.

Regi duodecim Nobiles administrant Consiliarii, quorum numerus ad hæc vsque tempora non fuit adauctus: cum vero Stocolmio excederem in eiusmodi dignitate infrascripti accensebantur.

Petrus Comes Vysiburgensis, Baro in Ridboholm Archidapifer Regni Sueciæ, qui vir Regi Patruelis est homo prouectæ ætatis, prudentia ac moderatione conspicuus. Nicolaus Ghilliestemus Baro in Lundholm. Fagleretus Magnus Regni Cancellarius. Henricus Sparre Dominus in Sundii Vicecancellarius Regni: hic fuit aliquando in Italia, & gener est Comitis Petri, vir magnæ nobilitatis. Gabriel Ghristierni Baro in Morbii.

Georgius Gero Baro Borcheuk & Olmo.

Henricus Gostaui Baro in Cronenbergh & Vrestein.

Honce Schildo Bielh Baro in Lehoo vocatus Magister aulæ Regis Sueciæ.

Nicolas Flamig Baro in Vrich primus Admiralius regni.

Henricus de Gillenstyerno Eques auratus in Hynaz.

Nicolaus Acatri Eques auratus in Erka.

Ranueopse Eques auratus in Sothonote.

Gostauus Bancer Eques auratus in Dinsholm Marschallus Aulæ Regiæ.

Præter Consiliarios diuersi adsunt regii ministri: nam illa regna, vti diximus, non modo in Prouincias, Ducatus, & Comitatus diuiduntur, sed etiam quælibet Prouincia partitur in territoria, quæ Parochias plus minusue comprehendunt: singulæ vero Parochiæ suo reguntur Lancemano siue Consule: territoria deinde suum habent Vicecomitem, qui alter fere Prætor est, qui ius dicit.

Vicecomitibus superior siue præfectus est, qui latine Legifer dicitur, munus ad Regiam Maiestatem proxime accedens: est autem simillimus Siniscallis Franciæ, dicunturque à Suecis Lamem, tanquam supremi Iusticiarii: à Vicecomitibus fit appellatio ad Præfectos & Legiferos: ab his ad Consilium Regale: ab hoc ad ipsum Regem prouocatur. Affirmat porro Regia Maiestas in illis regnis vndecim Præfectos aut Legiferos haberi, quibus plus quam trecenti Vicecomitatus subiiciuntur. Legiferi autem partem sui territorii, quotannis circumeunt, visitantque donec vndequaque visitatis, circulo quodam absoluto, ad priorem partem denuo visitandam reuertantur: quæ res quemadmodum ad statum Reipub. sigillatim dignoscendum, & ad remedia opportuna morbis publicis adhibenda mirifice prodest, ita populos subleuat, recreatque: quandoquidem ex territoriis & Parochiis, quas visitauerunt, tributum alternatim exigunt, neque vniuersa simul aggrauantur.

Visitatio regni.

Territoria vero antiquitus hunc in modum distributa erant, vt singulis centum Rusticis, hoc est, familiis, quæ extra ciuitates habitant, vnus assignaretur quasi centurio, siue minor Iudex; qui certis anni temporibus, etsi apud ipsos non residet, apud eosdem tamen iustitiam exercet. Et nihilominus Rex minoribus huiusmodi iudicibus, iuxta virtutem atque ipsorum merita, ducentarum nonnunquam familiarum administrationem tradit.

Iustitia administratio.

Omnia hæc munera viris committuntur, partim nobilitate præclaris, partim qui virtutum meritis ea promereantur.

Lancemanus, siue Consul Porochiarum singularum ex ipsis rusticis deligi solent: hic vero ad Vicecomitem pro necessitate confugium habet; interque cætera munera, quæ Lancemano competunt, alterum est, vt quoties aliquæ prouinciæ à Rege cōuocantur, illuc tendat, vbi Regia Maiestas residet; vt rerum exequendarum mandata suscipiat; quod singulis ferme annis semel contingere solet.

Curat etiam Lancemanus, vt prouideatur, ne viatoribus desint hospitia, vtque iis equi ad iter peragendum suppetant, itidemque trahæ comparentur tempore glaciei vel niuis; hæ vero parui cursus sunt absq; rotis: taxatio vero singulorum equorum

Lancemani iurisdictio.

est, solutio medii grossi monetæ Romanæ pro vno quoque milliari Suecico, cuius longitudo quinque semper, aut etiam sex Italica milliaria conficit.

...icecomi-...m digni-...u.

Vicecomites minimo salario detinentur, vtpote qui ab Exactoribus regiis, qui per singulas prouincias dispositi sunt vestes singulis annis semel obtinent præter quadraginta vel quinquaginta talleros, qui viritim distribuuntur: fruuntur quoque immunitatibus, donis, & similibus.

...mollan-...a.

Sola Smolandia, quæ regno Danico finitima est, quia satis ample patet, quinquaginta duob. repleta est Vicecomitatibus, in quibus omnium Suecorum bellicosissima gens degit, quæ nonnunquam ad numerum triginta millium armatorum tumultuata est. Igitur præter hæc munera, præcipuæ vndecim prouinciæ solebant singulæ gubernatorem vnum, tanquam Proregem, habere: Gubernatores autem propter antiquas regni constitutiones ipsi regii Consiliarii deputabantur, qui simul cum Vicecomitibus modo maiore, modo minore numero, prout occasio postulabat, ad regem accedebant, vel sibi commissa munera per substitutos homines exercebant.

Perdurauit hæc institutio, dum religio Catholica floruit: quæ res in causa erat, vt seditiones, quæ aliquando in Prouinciis excitabantur, facilius componerentur: & reges longe minoribus afficiebantur molestiis, cum subditi rarius ad eius Maiestatem confugere necesse haberent.

...ubuersa ...eligione, ...egna pe-...re necesse ...t.

Verum posteaquam Christiernus Rex Daniæ Sueciam ingressus Stocolmium ad deditionem armis compulit, & incredibili in ea ciuitate vsus est sæuitie, propter quam meliores, atque nobiliores ciues interfecti sunt, nunquam forma illa gubernationis in pristinum restitui potuit, cum propter hunc defectum, tum etiam, quia Gostauus huius Regis parens, cum ad thronum regalem ascendisset, plurimumque in legibus regni Sueciæ & Gothiæ ordinandis elaboraret, paucisque post annis ab Archidiacono Sueco subuerteretur, adeo vt secta Lutherana posthac inualesceret, etsi magnæ virtutis Rex censendus est, diuque regnauit: nunquam tamen regnum in pristinam formam redigere potuit; quandoquidem rebus diuinis, in quibus præcipue religio vera consistit, conculcatis, admirandum non est, si regna quoque pessum iuerint. Subsecuta sunt deinde inter Henricum Gostaui primogenitū, & inter Regem Danimarchiæ acerrima bella, in quibus pleriq; Nobilium similiter extincti sunt. Qua de re effectum est, vt qui superstites remansere, vel pauci essent, vel Reip. parum periti, & consequenter iste Rex nondum iuxta veterem morem prouinciis, quas memorauimus, gubernatores imposuit, exceptis tribus, aut quatuor, iisque suasu præcipui viri. Sed forte

Rex aliis quoque ducitur causis ac rationibus, vnde regioni ordinationem in longum differat, cum quia Regia Maiestas aliquando illud pronuntiauit; Bracchium suum dextrum non bene credere aut fidere sinistro; tum præterea, quia cum altas quasdam animo voluat cogitationes, quemadmodum alibi diximus, maiorem in illis promouendis difficultatem nancisceretur, si prouinciis eiusmodi magistratus imponeret, qui negotia turbarent magis, quam promouerent. Quod ad ciuitatem Stocolmii pertinet, vbi regia sedes est, ciuitas ipsa quatuor habet Consules, qui ordinariam & politicam gubernationem absoluunt: hi, quoad viuunt, perdurant, & duo vicissim singulis annis præcedunt, omnesque quatuor simul cum Senatoribus, qui ex ciuium numero existunt, in suum Consistorium congregantur, in quo de rebus Politicis ordinariis deliberant; cum nihilominus inter se ipsos quædam peculiaria munera diuisim gerant; nempe alter ædificiis præest, alter iudiciis, alter noua decreta legesque promulgat: quæ omnia nihilominus minime aguntur, nisi Locumtenens arcis Stocolmii, in qua Rex residet, interueniat: hic enim Locumtenens quatuor Consulibus, quos diximus, maior est, inque rebus arduis regii Consiliarii, qui aulæ intersunt, de integro negotia discutiunt, & ab ipsis pariter ad Regem appellatur cuius sententia diffinitiua est.

Iudiciorum ordo.

Senatorum numerus, qui dictis 4. Consulibus assistunt, duodecimus est, quorum munus ad vitam durat, nisi tamen ob aliquod delictum deponantur, aut ipsimet petant exauthorari. Leges vero, quę in vniuersum vigent, antiquæ sunt, & ab illo tempore repetitæ, quo S. Henricus Rex Succiæ Catholicam Religionem sanguine suo restituit, ad hæc vsque tempora in hoc Regno permanserunt, excepto, quod leges illæ, quæ ad iurisdictionem Ecclesiasticam spectant, non obseruantur perinde, vt obseruandæ essent, cum veri desiderentur Episcopi, neque Religionis Catholicæ exercitium celebretur: remanent nihilominus eædem leges simul cum aliis incorporatæ, quibus opera Cardinalis Raimundi, cum ad illas Septentrionis partes aduenisset, vnus additus est articulus, qui Ecclesiasticus nuncupatur: hoc autem cauetur, vt filii oriundi ex Sacerdotibus, aut Monachis pari iure censeantur cum illis, qui ex adulterino concubitu suscipiuntur: id vero tunc factum est, cum dictus Cardinalis omnes concubinas à Sacerdotibus remouit: qui abusus, etsi turpissimus, tamen valde communis erat.

Perpetui Senatores.

Legum Suecicarum antiquitas.

Cardinalis legati autoritas.

Aliæ præterea leges erant Ecclesiasticæ, quibus ostenditur, quinam sint in rebus spiritualibus competentes iudices, & quibus in casibus Episcopi causas ad sua tribunalia euocabant: quæ omnia, si Religio restitueretur, facile in vsum redirent, quia Regis iureiurando se obligant generalibus verbis ad omnes leges obseruandas; & modo Pseudoepiscopi concubinis suis, & filiis, quibus peculia com-

parant, contenti, id vnum summa ope nituntur, vt falsitates, quas induxerunt, defendant, atque sustineant, vtpote vnicum breuis huius, & fallacis ipsorum libertatis fulcimentum.

Vsura abo-ita.

In legibus Suecis nulla fit vsurarum mentio, nisi cum debitor à multis creditoribus ad pretium restituendum vrgetur; quod si aliquis creditorum mutuo dedit debitori aliquo pacto ad mutuum rependendum, creditor excluditur, & rei repetendæ ius amittit; viget tamen mos, quemadmodum mihi Rex dicebat, vt non modo vsurarius, sed etiam qui cum huiusmodi hominibus negotium habeat, castigetur atque puniatur.

Et nihilominus quemadmodum in omnibus his regnis nulla est consuetudo mutuandi, nisi gratuito, ita hoc vitium non adeo frequens est: præterquam Stocolmii, quia ad eam vrbem plerique ex Germania inferiore conuolauerunt, qui simul cum hæresibus similes & alios fructus inuexerunt haud diuersos.

Adulteriū abominabi-ᴗ.

Adulterium capitali supplicio punitur, eoque minore indulgentia, sic delinquentes coniugio alieno illigati fuerint: tunc etenim in potestatem viri adulter traditur, vt pro legibus castigetur: si vero in cœlibatu sit, pecunia multatur pro prima vice: sed si iterum delinquat, raro euenit, quin capite plectatur.

Criminalia uomodo ractentur.

Qui alium vulnerat, quinque talleris exsoluendis punitur: si partem aliquam corporis mutilauerit, vt digitum vel alia, in duplum tenetur: si membrum aliquod præcipuum mancum aut inutile remanserit, læsus integre compensandus est.

Si in capite aut in pectore feriatur, & deinde vulneratus ante finem anni mortem obeat, vulnerator ad mortem, vt parricida, damnatur.

Cadauera interfectorum, nisi reus adsit, sepulturæ minime traduntur, donec homicida vltimo supplicio non sit affectus, etiamsi aliquando multæ septimanæ prætereant, antequam executio sortiatur.

Aduocatio rohibita.

Si Iudex, qui bis ab actore ad sententiam diffinitiuam pronuntiādam rogatur, malit esse dilator, pœnam subire cogitur, neque lites quicquam prolongantur: cui rei plurimum prodest antiqua consuetudo, qua prohibentur omnes procuratorem aut patronum in causis sibi adsciscere: vnusquisque enim rem suam enarrat, & iura sua explicat coram iudice.

Si nihilominus vidua esset, aut pupillus, vel rudis aliquis, aut excors, propinquior consanguineus causam prosequitur: quod si hic defuerit, Senatus tutorem assignat, & negotium quamprimum expeditur: persæpe tamen ex quibusdam causis & circumstantiis excusatur iudex, quoties iure putat, non posse à se promulgationem sententiæ præcipitari.

Intellexi à quodam viro, in domo S. Brigitæ Romæ olim duo re-

licta fuisse exempla Suecarum Regum, quas Latine in Suecia Legisterium appellant, & alterum exemplorum in marginibus notis illustratum fuisse à quodam de gente Brasch, qui vltimus omnium Catholicorum Episcopus fuit Lincopiæ: hic vero manu sua textui illi addiderat iuris communis concordantias.

De dispositione atque regimine rerum militarium.

QVÆLIBET prouincia suum habet ordinatium peditatum, præfixo numero, atque equitatum. In regnis Sueciæ & Gothiæ 32. numerantur vexilla peditum: probabile autem puto, hoc nomen Vexilli à Romanis acceptum fuisse eo tempore, cum quidam Septemtrionales post varias per externa loca peregrinationes domum redibant. Vexillum vnum nonnunquam 600. aut 700 milites comprehendebat, numerum cohorti Romanæ fere similem. Hi, quocunque opus est, ad Regis nutum castra mouent, omnesque fere sunt sclopetarii, pauciores hastati, quia syluarum frequentia, ac densitas hastarum tractationem impediret, quemadmodum etiam equitatus non hastas lanceasve gerit, sed sclopetis vtitur more Raitrorum.

Vexilla quot sint, & quot milites comprehendant.

Hæc militia, quia in iisdem regionibus nata est, & ab ineunte ætate assuefacta cibis, facillime frigus tollerat, neque delicias multifacit: ideo accidit, vt magnas quidam dixerit; Se in illis regionibus nullos magis cupere milites, quam Suecos, vtpote laboribus ac militaribus functionibus accommodatissimos: præterquam quod vnusquisque sibi calceos, tibialia, vestimenta sclopetorum ligneas capsulas, aliaque necessaria conficere nouit: quæ res iis otiandi, & peccatorum grauiumq; turbarum occasionem eripit: quibus rebus exercitus impediri solent, militesque effici ignaui atque inutiles, & regiones siue prouinciæ tributis onerari, vel populationibus affligi. Vnde laudabili militiæ exemplo in arce Stocolmii frigoribus aspertimis excubitores incredibilis tolerantiæ laude peruigilant, & totam noctem in locum ipsorum vix subrogatur quisquam, etiamsi hyemales noctes duodeuiginti propemodum horas complectantur.

Militaris disciplina.

Singula vexilla suum habent Ducem, Locumtenentem, Signiferum. Dux etiam belli tempore, dum contra Danos aut Moschos dimicatur, nihil amplius habet, quam vnum vestimentum annuum, additis quadraginta talleris pro stipendio pecuniario, nec non immunitate sui ipsius, & paucorum quorundam ab illo tributo, quod Regi solet dependi: miles tamen immunitate non fruitur, nisi bello, aut belli suspicione durante: neque aliud stipendium exigit, quam vnum tallerum vel quinque marchas (quæ sunt quinque talleri partes) quolibet mense. In castris mouendis præcursores per domos

A Rege aluntur.

& ho-

& hospitia diuersa ipsos distribuunt, sed agmine collecto, & cateruatim euntes, vel castra figentes, cibum habent à Rege, neque ad stipendium computatur, quod si ab hoste capiantur, Rex secundum veterem morem ex suo ærario ipsos redimit, pretium hostibus soluendo; quod si in prælio equum amittant (si equestrem exerceant militiam) Rex alium ipsis restituit.

Equitatus similiter sub vnoquoque vexillo, quod peditum vexillis numero non est inferius, suum Ducem habet, Locumtenentem, Excubitorem: & equiti cuilibet militanti maius non datur stipendium, quam viginti tallerorum, & vnius vestimenti singulis annis, cum dictis exemptionibus & conditionibus, quas dixi: Ductores nihilominus vexillorum, eademque proportione cæteri primores ministri tot similia lucrantur stipendia, quot seruos habent penes se, si modo cum equis illos ad bellum comitentur. Quocirca Nobiles, & præcipui viri honeste se sustentare queunt, & cum famulitio splendido iuxta gentis consuetudinem.

Ordinaria equitatus vexilla in Suecia & in Gothia vndecim sunt, duo vero in Finlandia: quod si plura velit Rex habere, res non fuerit ardua, modo thesaurus eum non deficiat.

In Finlandia duo sunt vexilla, alterum gregariorum militum, alterum nobilium: inde vero hæc paucitas in tanta regionis latitudine proficiscitur, quod ex iis terris maxima nautarum pars, & nauium ædificandarum magistri atque operarii petantur, quemadmodum similiter in quibusdam aliis prouinciis, ad penitiorem Septentrionem locatis, contingit, quæ vel quia montibus & Alpibus refertæ sunt (qualis est Angermania) vel quia equis carent, vt Danlecatlia, suppeditare solent maritimis classibus conuenientem nautarum numerum: qua de re fusius dicetur inferius.

In Smolandia, in Vestrogothia, & in Ostrogothia quædam sunt vexilla nobilium equitum, & Vestrogothia sola magis, quam cæteræ, abundat nobilitate. Equitatui vero præfici, nisi nobilis vir, nō potest. Inter equos optimi sunt Curtaldi & breuiores equi, qui aliquanto breuiores sunt Frisiis, bene tamen quadrati, & validi, laboribusq;, ac tenui alimento apprime assueti.

Lustratio militaris.

Omnium ordinum singulis annis fit lustratio, & ipsemet Rex locum diemque, quo lustrari debeant, indicit Præfectis, vel iis, qui Legiferi vocantur, & locus diesque idem fere & multo prius cognitus est: neque pariter iidem semper lustrantur, qui annis præteritis comparuerunt, ne forte commoditatem nanciscantur rebellionem, vel machinationem aliquam aggrediendi.

Aulici.

In ipsa deinde Regis aula singuli Nobiles eum in modum seruiunt, vt ex aulicorum numero semper in promptu sint trecenti quinquaginta armati equites, quanquam Consiliarii, aliique Nobiles ab hoc onere eximantur. Hoc tamen verum est, non solum No-

Nobilibus, ſed etiam ſingulis eorum famulis (quod antiquitus non ſeruabatur) quolibet menſe ſtipendiariam pecuniam numerari, & famulis equitibus ſingulis talleros ſex numerari.

De claſſe & armis maritimis.

Claſſis regia.

REx quinquaginta circiter naues bello paratas habere ſolet, quibus præfectus eſt Admiralius vnus. Septem dictarum nauium ad præſens magnorum nauigiorum, quos Galiones dicimus, magnitudinem exæquant: aliæ quadraginta circiter æneis tormentis inſtructæ ſunt. De pretio, quo ſingulæ conſtarent, ſi numerata pecunia emendæ eſſent (computato pretio tormentorum, munitionum, ſtipendiorum non modo nautarum, ſed etiam militum ad quinque menſes ſufficientium, item annonæ pro eodem temporis ſpatio) ſeparata erit relatio, quam ab homine inſigni rerumque peritiſſimo accepimus.

Nautarum copia.

Rex vtplurimum non ignorat, vbi ſex nautarum millia conſcribat, neque ſolum remiges, ſed etiam magiſtros & miniſtros nauium, imo omnium horum numerum adhuc maiorem habet; propterea quod omnis tractus Finlandici maris, qui quadringenta millia paſſuum longitudinis occupat, item Bothnicum mare, quod duplo maius eſt è regione regni Sueciæ, & quædam inſulæ continuam ſuppeditant incolis occaſionem in mari verſandi, & conſequenter experti & audaces nautæ queunt euadere.

In vltimo bello, quod Ioannes tertius, qui modo regnat, cum Rege Danimarchiæ geſſit, antequam Stetini ambo pacem & concordiam inirent, Sueciæ Rex ſeptuaginta naues conduxit, præter munitas alias, quæ Spinghæ dicuntur, & præter equitatum, quem in continenti habebat, claſſi decem & octo millia hominum impoſuerat, qui pro opportunitate temporis in terram dimicandi cauſa deſcendebant: etenim in illis regionibus ſuper glacie prælia committuntur, cum quia lacus & flumina congelata facilius tranſeuntur, tum etiam quia commeatus minore negotio conducuntur: æſtiuo autem tempore in mari dimicatur: hyeme enim mare circa littora haud parum conglaciari ſolet.

Hyeme cõmodius bella geruntur.

Illorum nautarum acquirendorum, nec non detinendorum ratio Regi admodum diſpendioſa eſt, quandoquidem ex tributo, quod Prouinciæ pendunt, diſtribuit inter ipſos carnes, piſces, butyrum, ſiliginem, hordeum, pro maiori ſtipendiorum parte.

Minore ſumptu militant Sueci.

Hinc ſequitur, Regem minimo diſpendio poſſe quotannis naues aliquot ad bellum ædificare, cum etiam ipſis operariis vice pecuniæ nihil niſi hos commeatus elargiatur, quibus iidem magis ſatisfacit, vtpote quorum ſimplicitas nondum ab exteris corrupta, quia carent obiecto, quod illos à ritu naturali exorbitare compellat, contenta eſt

victu necessario: præterquam quod Rex vicinas habet sylvas pulcherrimas atq; infinitas cum fodinis ære atq; auro abundantibus, quo ære vidi Ecclesias contectas: itaque semel Rex mihi dixit, Bellum, quod Regi Catholico vno millione constaret, sibi centum millibus tallerorum non constitutum.

Tormentorum numerus.

Ex abundantia dictarum fodinarum accidit, in iis regionibus non modo ad muniendas arces, sed etiam ad armanda nauigia magnum reperiri numerum tormentorum, dixitque mihi vir egregius, totam illorum summam ad octo millia ascendere, ex ære conflata maiori ex parte: & in sola Stocolmii arce quadringenta tormenta maioris & minoris longitudinis annumerantur: & Regia Maiestas, si artifices in promptu haberet, & cupri maiorem quantitatem, maximum eorum numerum conficere posset.

Classis in varias Regnorum partes pacis tempore distribui solet: maiora nauigia in portu Stocolmii stationem habent, in quo propter loci naturam naues solent commorari, quot fere excogitari queunt, sine anchoris & securæ: quoniam ex mari aperto Stocolmium vsque nauigatur inter scopulos spatio quadraginta circiter milliarium Italicorum, & in eo portu, cum glacies iam soluta, & naues peregrinæ adueniunt, 200. & aliquando 300. naues connumerantur.

Portus nauium regiarum.

Regiæ cæteræ naues in reliquis Sueciæ portubus morantur, sed magis in Finlandia. vt Moscho obsistant, impediantque ne ex Germania, aliisve partibus illuc afferantur ea, quæ contra Regem Sueciæ ipsum adiuuare possint, ideoque Maiestas Regia non permittit, vt illuc naues migrent traiiciantque, nisi scripto licentiam impetrauerint, quod sua manu vallatum sit, eæque litteræ passus vocantur, quæ Lubecensibus, aliisque pro centum & amplius aliquando talleris coemuntur.

De vectigalibus regiis.

QVATVOR genera sunt earum rerum, quæ in illo regno ordinarios reditus regios absoluunt, posteaquam religio catholica sectæ Lutheranæ mala perpetitur. Primo fructus Ecclesiasticorum beneficiorum: secundo fodinæ: tertio decimæ frugum, aliorumque commeatuum, atque etiam pellium: postremo vectigalia, & portoria.

Dixi, posteaquam secta Lutherana grassata est, quoniam antea Vpsaliæ Archiepiscopus, cæterique suæ Episcopi, multis cum dignitatibus ac prærogatiuis, nec non monasteriis latifundia possidebant, multosque inde reditus colligebant: verum ministri hæretici, vt Principes & Nobiles ad hæresim allicerent, vtque carnis libertatem libentius retinerent, ipsis proposuere, vt bona multa, & immobilia

audacter occuparent, & Episcopis multo minores reseruarent reditus. Quod cum effectum fuisset, magnus Thesaurus congregatus est, qui iusto Dei iudicio, tanquam Ecclesiastica bona ab altari subrepta, in manus Henrici Regis deueniens, totus breuissimo tempore in bellis & suspicionibus dissipatus fuit, & rex mente captus tandem carceri mancipatus, diademate regio spoliatus fuit simul cum libertate, æternaque salute.

Henrici Regis miseria

Hic rex nihilominus Ecclesias spoliatas in integrum restituere conatur, quod in alia relatione fusius explicauimus: & Regia Maiestas sæpe dixit, apparere, postquam bellum in iis regnis inualuit, non solum vice pacis, illuc rebellionem ingressam, & discordias debacchatas esse, sed etiam vice operum pietatis, & loco diuitiarum successisse profanitatem quasi ethnicam, & bonorum plurimorum extremam penuriam.

Damna hæreseos.

Fodinæ non modo habentur cupri, ferri, plumbi, sed etiam argenti, quo talleri Sueci cuduntur, qui propter argenti puritatem in Germania inter meliores habentur: inuenitur quoque aliqua aurifodina, sed raro, & parua; hincque fit, vt paucæ aureæ monetæ excudantur. Omnia tamen in ærario regio cuduntur, & præter talleros imprimuntur monetæ, quæ quartam partem, & octauam talleri æquiualent, & quædam, quæ Restri dicuntur, aliæque minores & rotundæ monetæ, quæ Roski dicuntur, & triginta duæ vnum tallerum exæquant. Et quamuis cupro abundent, tamen nulla moneta in eo metallo cuditur, excepto quod in Reskis aliqua inseritur mixtura, nempe simul cum moribus antiqua illa sinceritas, quæ antea melius conseruabatur, corrumpitur in dies.

Moneta Regni.

Inuenta pariter fuit annis superioribus aliqua salis fodina, sed propter incuriam, vt quidam putant, mox euanuit.

Omnium fodinarum decimam rex exigit, vbi suis sumptibus non eruuntur: nonnunquam tamen suis præmium soluit cupro, aliisq; metallis, quod si rustici diuersarum fodinarum venas, quæ in dies reperiuntur, non absconderent, neque desideraretur bonorum magistrorum numerus aliquis, ita creditur, fore vt ad magnam summam ascenderet vtilitas, quæ ex illis fodinis extraheretur.

Fodinæ plurimæ.

Cur vero rustici fodinas non indicent, ea ratio est, quia vbi reteguntur, circum vicini omnes ad ligna ferenda, & ad quædam opera præstanda taxantur: quod grauamen ipsi pro viribus effugiunt.

Præterea rex per omnia regna sua tributum exigit, & decimas frugum, siliginis, hordei, butyri, piscium, boum, pellium, rerumque similium: quarum rerum summam intelligere non potui, quamuis in fisco regio certa eorum ratio habeatur: illud tamen certum est, iis exactionibus sustentari non modo classem, & maris ministros, sed etiam terræ continentis regiones, regni proceres, & aulicos.

Tributa & exactiones.

Cum rex ad sua regna defendenda, vel, vt milites emittat, bellum

decernit,

decernit, iubet voluntatem suam prouinciis intimari, & iuxta commeatuum, qui necessarii sunt, quantitatem, contributioni consentiunt: quę contributio valde onerosa est, quia raro accidit, quin regna illa continuis bellis diuexentur, vel cum Dano, vel cum Moscho, cum quo iam à nouem annis hic rex bellum gerit.

Nobiles exempti.

Est nihilominus in huiusmodi distributione differentia hęc, quod Nobiles, pariterque eorum subditi nihil vt plurimum contribuunt: verum quoties decernuntur bella consensu Nobilium, tunc ipsorum subditi medietatem taxationis pendunt, quam etiam ii, qui immediate regi subiiciuntur, Maiestati Regiæ concedunt.

Similiter tenentur populi contribuere ratione dotis filiarum regis, cum earum aliqua nubit: summa autem contributionis huius à quodam tempore huc vsque fuit centum millium tallerorum præter argentea vascula, & supellectilem domesticam, prout numerus est filiorum regis. Rex nihilominus illud superaddere potest, quod honestati consentaneum putat.

Pellium reditus, & vectigal modo maius est, modo minor, prout frigora magis minusve intensa, & niues abundant, vel non: nam quo eæ magis excrescunt, eo plura capiuntur animalia.

Lapones pelles regi pendunt.

Ex regione Laponum, qui in vltimo septentrione collocati sunt, rex maiorem pellium partem extrahit, vtque earum certiorem habeat rationem, quotannis illuc hominem Regia Maiestas mittit, quem scribam appellant. Is adeo diligenter captorum animalium multitudinem inquirit, vt rex difficiliter defraudari queat. Hæ pelles ad Regem allatæ inter consanguineos Regis distribuuntur, interque amicos, & iisdem plerique donantur, & mercatores compensantur, qui ad vsum aulæ suas merces dederunt, vel sunt daturi.

Neque à populis hisce Laponibus aliud exigitur tributum, neque enim in alio sese exercent, quam in venatione, cuius prædam permutant in rebus necessariis, etsi manu & acu opificia quædam conficiunt, quibus se ingeniosos esse ostendunt.

Liberalitas regia.

Præter maritimos portus nulla imposita sunt vectigalia, nullæue exactiones. Hoc tamen verum est, solere regem à quolibet Rustico, aliisque qui commeatum tributo eximuntur, ad patrimonii proportionem exigere ab vno quinque, ab altero 6. modo 8. & plures talleros singulis ann. Quoties vero aliquem procerum rex beneficio afficit, solet ei certum aliquem Rusticorum numerum largiri, qui tanquam subditi & tributarii sub domino viuant, plures modo, modo pauciores: Qua in re maiestas regia minime parca est, cum præter indigenas plerisque etiam exteris famulantibus Baronatus donauerit, & Dominatus, annuosque reditus ad aliquot tallerorum millia viritim.

De ministris, qui regiis reditibus præpositi sunt.

PRimo loco est Commissarius Generalis, qui mandata subscribit omnium rerum, quæcunque loco stipendii, siue salarii vnicuique ministrantium assignantur; Et quanquam Commissarius Generalis pecuniam minime tractat, vnde ipsius hæredes extra periculum sunt, vt rationem reddere cogantur; tamen absque illius subscriptione nemini quicquam exsoluitur.

Sub hoc viro alter nomine Quæstoris cēsetur, qui instar Thesaurarii est, hic enim regiam pecuniam colligit, seruat, in fiscum infert, & rationem ipsius custodit.

Cum Quæstore quatuor coniunguntur dicti Camerarii, qui in Secretario notam seruant omnium redituum regiorum: hi vero simul cum Quæstore secundum opportunitatem congregantur, rationem administrationis reddituri singulis annis coram Commissario Generali, & quibusdam Regiis Consiliariis, quos rex alternatim accensere consueuit.

Quæstore & Camerarii quomodo reg Thesaurū gubernent

Quæstor deinde in singulis prouinciis diuersos habet exactores, & tanquam tributorum, & iurium regalium vindices: quas autem res afferunt, in fiscum eæ regium reponuntur, qui nonnullis ab hinc annis locupletior in dies fit, quemadmodum explorauimus.

Quæ vero in præsens in Thesaurum regium passim inferuntur, detractis ordinariis sumptibus & grauaminibus, vti intellexi à magnate quodam, summam explent fere sex aut septem tumulorum aureorum, hoc est, totidem centenorum millium tallerorum Alemanicorum.

Arces nihilominus Ripaliæ & Viburgi, (quæ propugnacula sunt aduersus Moschos) auferunt expensam pro præsidiis, cæterisque oneribus centum millium tallerorum.

A prudentibus quibusdam viris intelleximus, Regi non defuturos opulentiores reditus, nisi temporum dispositio obstaret, & nisi artificum & operariorum, qui desiderarentur, copia deesset: verbi gratia: habet Regia Maiestas naues multas, quæ maiori ex parte nauigare possent Oceanum, possentque ingentes arbores, cæteramque ad rem nauticam facientem materiam, item frugū quantitatem exportare, vnde importantes deinde salem pro vsu regionis, aliaque necessaria, reditus regios vehementer augerent non sine subditorum vtilitate, quia ab exteris mercatoribus in duplum cariora omnia venduntur, quæ aliunde viliora possent comparari.

Quibus deest industria.

Ex fodinis similiter maior colligeretur vtilitas, si peregrini ad illud opus admitterentur, qui lignorum parsimoniam curarent, & flumina syluas excindentia sisterent, & mineralia loca dili-

gentius inuestigarent, & effoderent. Aduenæ autem non admittuntur, etsi rex facile eos reciperet, propter suspicacem ipsorum naturam, qua timent se decipi, aliosque ad regnum inuadendum alliceret. Attamen ex cupro & ære, quod duabus tribusve tantum fodinis effoditur, Rex per hæc tempora mille quingentos, vt aiunt, schipontos, & aliquando amplius colligit: quarum monetarum æstimatio est triginta millium tallerorum: ex cupro tamen nouies maior vtilitas est: sed, vt superius indicaui, omnia hæc cedunt in emolumentum partim eorum, qui fundi domini fuerant, partim in precium eorum, qui laborant in effodiendo. Quod si Rex aliunde velit iis satisfacere, potest sibi omne cuprũ vel æs retinere: quibus tamen negotiis præest quidam nomine Faue, qui Generalis quidam Regius Præfectus est.

Minerarũ vtilitas.

De ingeniorum qualitate: & breuiter describuntur mores, ritus, consuetudo in cibis, vestibus, ædificiis horum regnorum.

INgenia satis idonea sunt ad apprehendendas non tantum mechanicas disciplinas & artes, sed etiam speculatiuas, & idiomata quæque. Inter hæc autem quicunque in aliquo numero sunt, Latine loqui, aut Germanice, vel vtramque linguam libenter addiscunt: cum vero alias discunt, eam non sentiunt difficultatem in pronunciatione, quam Germani præseferunt vel in Italica, vel in Latina lingua.

[I]ngenia docilia.

Mores eorum in vniuersum simplices sunt, iique, quales eos decent, qui mundi ornamenta & magnitudinẽ non inspexerunt, easq; res ob oculos nunquam habuerunt, quæ intelligentiam exacuere valent, vel eorum appetitum exstimulare, vnde vacui honorum, cæterarumq; similium rerum desiderio, contenti naturali sustentatione, vitam ducunt securam; ideoq; maiorem telluris quantitatem colere, quam iis opus sit, negligunt, quemadmodũ commode possent, si modo vellent plerasque inutiles syluas cædere, quod facillime efficerent, dubitandum non est, quin tribus mensibus æstiuis maximam meterent frugum copiam: eæ siquidem Maio mense satæ, metuntur Augusto propter intensum calorem & efficaciam solis, qui tota nocte (si modo ea nox dicenda est) super terram cernitur.

[M]ores simplicia.

[...]l æstate [...]utinus colitur.

Et quanquam prisca illa simplicitas maiori ex parte adhuc viget, tamen post militum peregrinorum, hoc est, Germanorum & Scotorum aduentum, & post inductas hæreses, quarum causa à Prædicantibus innumeras audiunt calumnias aduersus Catholicos, paulatim de antiqua bonitate deiiciuntur, aucta quodam-

[S]implicitas [...]ntis cur [...]minuatur.

modo

modo ipsorum naturali suspicacitate. Hospitia vero, quæ olim simul cum cibo quasi gratuita erant, iam intermissa sunt, etiamsi viatores minimum in itineribus suis expendant, quia Sueci non eum habent morem, vt quidquam petant pro hospitio, aut cibo, & pro eo, quod plurimum accidit, peregrinantes apud Pastores diuertere consueuerunt, hoc est, apud sacra antiquitus sacerdotum diuersoria, argumentum circa hospitalitatem prisci moris tempore Catholicæ religionis; neq; in viis grassatores inueniuntur, adeo vt multa cum securitate peregrinari liceat.

De peccatis & fraudibus nihil quicquã audiui: Mulieres prudentes sunt, vtpote quæ ab ebrietate abstinent, & à quadraginta circiter annis etiam viri pauci inebriantur. Doctrina Lutheri valde frequens est: non blasphemant, nisi quod aliquando cacodæmoni animas, & corpora humana subiiciunt.

Mulieres sobria ac pudica.

Quod attinet ad ritus, & religionis modos, etsi in alia relatione ea de re satis diximus. nihilominus reuera dicam, populos esse deceptos, quia veri à falsis presbyteris non distinguuntur: ideo hi longa veste vtuntur, pileum rotundum gerentes, instar laicorum Italiæ, cuiusmodi pileo seculares in Suecia non vtuntur.

Religio deprauata, sed nondum tota.

Retinet populus antiquos ritus plerosque, quos Lutherani detestantur: nam ieiunia obseruantur, pro defunctis maxima eorũ pars orat, honorat, & multis in locis orat Dei matrem Virginem Mariam: & hodierno quoque tempore consueuerunt in Finlandia, cum quis sternutat, ita augurari, Deus, & Dei mater te adiuuet. Qua de re, quicunque in Finlandia conuersionem animarum illarum operatus fuerit, is magnam profecto aperiet portam ingressus in Moscouiam, ideoque mecum adduxi quosdam ex ea regione, vt Romæ erudiantur.

Omnes omnium Parochiarum Ecclesiæ ex muro constructæ sunt, & affabre ædificatæ adhibitis duabus turribus sigillatim. Hæ à parochis reparantur, magnoq; studio exornantur, cœmiteria muro cincta, ac diligenter custodita, ne animalia ingrediantur: In domibus, sed in Ecclesiis magis, atque etiam in altaribus adhuc imagines visuntur. Missa dicitur (si modo missa vocanda est) ritu Lutherano, & alibi adhuc in choris vidi breuiaria & Missalia antiqua in papyro pergamena.

Cibi communiter sunt triticum ex duplici genere: alterum Nouembri mense, alterum Maio seritur, & Augusto metitur, simul cum siligine, etsi panis ex diuerso, ac mixto, ac puro grano conficitur: hordeum satis bonum enascitur: partem tamen tritici in cereuisia paranda absumunt, quæ communis est ipsorum potio, etsi præter hanc ditiores aliis potionibus vtuntur, vt sunt vina Rhenana, Hispanica, Gallica, Medonem, Græcis & Latinis dictum Gedromez, & vinum crematum.

Cibis qualibus vtantur.

Quidam pauperum populorum tempore carioris annonæ panem comedunt confectum ex corticibus pinuum, aut abietũ, qui cortices, quia calidioris sunt qualitatis, valde creduntur stomacho prodesse, neque tantum ex eo viuunt, sed etiam robusti validique sunt.

Carnes affatim habent, quas magna ex parte saliunt, nempe boum, porcorum, anserum, aliorumque animalium; vitulos autem nunquam fere comedunt.

Pisces abundanter habent salitos, & recentes, & fumo arefactos, alios quoque exsiccatos frigore absque sale, fasianos, pauones, & perdices, quarum copiam maximam habent, etsi caro illarum paulo durior est, atque solidior, quam cæteræ, quæ in temperatis regionibus capiuntur.

[L]acticinia [p]rima, & [p]ostrema [m]ensa, non [o]bsonium [se]ptentrio[n]alium.

Intellexi, quotannis regem ratione decimæ, ac tributi habere boum plusquam duodevigintimillia; & in eum modum de cæteris, hoc est, butyrum, caseum, lacticinia, quæ cum optima sint, & copiosa, communiter ante conuiuium prægustantur, itemque bellariorum locum tenent.

[L]egumina [d]esunt ob [i]ncuriam [i]ncolarum.

Nascerentur legumina copiose, nisi culturam negligerent: nihilominus præter pisa, quę, vt ciceres, rotunda sunt, & alba, & fabas quasdam, quarum rerum copia habetur, vsusque frequens, cætera desiderantur.

Herbæ tribus aut quatuor anni mensibus non desunt: sed prę ter caules (quos salitos ad hyemem seruant) herbas nihili faciunt.

Populi vestes simplices sunt, vt plebis in Lombardia, quantum ad formam earum. Habent nihilominus in vsu tegumenta capitis subducta pellibus non minori cum simplicitate.

Mulieres oppidanæ, omnesq; præsertim Stocolmii, vestes gerunt longas, & super iis pallium longum ex panno nigro plicis minutissimis accommodatum.

Nobiles more Alemanico vestiuntur, sed longe moderatius; aliqui etiam aulici Italicis vestibus vtuntur, ad quarum morem valde sese adaptat in vestibus suis rex & princeps filius.

Cum itinerantur, ferunt Rustici securim loco ensis: Nobiles vero, eorumque famuli enses ferunt simul cum sclopetis paruis.

Ædificia.

Ædificia, exceptis Ecclesiis, quas muro constructas esse narraui, lignea sunt propter frigus arcendum, sed multo elegantiora, quam quæ in Polonicis campis conspiciuntur.

Nonnullæ tamen vrbes domos habent lapideas, vt iam totum Stocolmium intra mœnia: in suburbiis vero domus ligneæ sunt, & eundem in modum Ripalia, & Viburgum, aliaque oppida, quę lapideas habent domos, multoque pulchriores. Hic autem

Rex

Rex mirifice delectatur politis, atque elegantibus rebus, ac proinde curat, vt lateritiis ædificiis durabilibus exornentur pleraque illorum regnorum loca.

Historici à rebus Suecia.

Quisquis gentis antiquitatem noscere cupit, is Alberti Kranzii Suetiam legat. De multis rebus, quæ fabulosæ putantur, etsi veræ, & à me pro parte inspectæ fuerunt, legatur historia Iohannis, & Olai Magni Archiepiscopi Vpsaliæ, qui in Suecia tanquam veraces historici habentur.

De nominibus terrarum, portuum, sinuum, & vbi, & quo gradu sita singula sint, legatur Ziglierus paucis ab hinc annis euulgatus inter opera Rameri, quibus hæreticus quispiam nostris temporibus addidit indicem, & notas plenas falsitatis, vt Catholicam veritatem obscuraret, præsertim vbi de vera religione disseritur: quæ admonendi gratia dicta sint.

Hoc tamen verum est, ex quibusdam terris, locisque, quæ à Ziglicro suo tempore Sueciæ attribuuntur, in præsens haud reperiri vestigia eadem, cum pleraque in potestatem Regis Danimarchiæ vel bello, vel conditionibus deuenerint.

In gradibus pariter, sub quibus pleraque oppida & portus Sueciæ collocantur, nonnihil diuersitatis inueni inter ipsum & quosdam alios Sueciæ peritos.

Omnia, quæcunque vidi, aut ex relatione ipsius Regis audiui, aut mihi ipsius primores & proceres dixere, in hunc locum congessi, quemadmodum mihi imperatum est, Reliqua quæ magis particulariter ad meam vocationem & missionem pertinent, oretenus referam, cuicunque beatitudo vestra mandauerit.

DE PVBLICIS ET PRIVATIS CONSILIIS, QVÆ Rex Catholicissimus Hispaniarum in vniuersis suis regnis habet,

DISCVRSVS XXXV.

COMPLVRES circa se Rex Catholicus habet Cōsiliarios, quibus omnium fere negotiorum curam atque expeditionem committere solet. Hi aut præsentes de quibus rebus videtur sermonem cum Rege conferunt, aut scriptorem de qua consultatio est, proponunt: quorum tamen vtrumque fere simul fieri solet. Qui enim caussam suam breuiter explicare cupit, oretenus id facere potest, sed præter hoc libellus plerumque siue scriptum porrigitur, quod Rex in conclaue suum reuersus inspicere ac legere solet, ac deinde pro negotii conditione & qualitate, ad vnum aliquod Consiliariorum collegiū mittit. Inter hæc præcipuū illud est, ꝙ supremum Consilium Status vocant, in quo res eæ tractantur quæ Regni statum ac gubernationē, sicque ipsam Regiam coronam & auctoritatē concernunt: ad quod etiā præcipui è Magistratibus, ac fere Principes aut Principibus dignatione pares assumuntur. Horum singulis bina Ducatorū millia quotannis pro salario numerari solent. Et Philippi quidē II. Regis temporibus hi erant Archiepiscopus Hispalēsis, generalis totius Hispaniæ Inquisitor: Consilii Regii Præses: Cōsilii Italici Præses: Dux Francouillanus: Rigomesius de Silua: Ioannes Manriques de Lara: Comes Feriæ, Regiæ custodiæ præfectus: Commendator maior Alcantaræ: Præses Consiliorum Ordinum S. Iacobi, Alcantaræ, & Calatrauæ; Antonius Peresius à secretis &c.

Consilium Regium.

Est quoque Regium siue Regale Consilium, ad quod prouocationis beneficio, omnes caussæ & lites à ceteris omnibus Castiliæ tribunalibus deuoluuntur. Et huius quidem caput est Præses, qui plerumque vnus est ex titulatis, vt vocant, Dominis siue proceribus, interdum vero Ecclesiastici ordinis Prælatus, vt tum

fuit

fuit D. Spinosa. Huic duodecim adiuncti sunt Collegæ, ex aliis tribunalibus siue Dicasteriis.

De rebus grauibus & arduis, quę in hoc Consilio occurrũt, corã ipso Rege consultatur diebus Veneris: ad q munus ex illorum numero tres à Rege sunt electi, cum titulo consiliariorũ Cameræ, à quibus caussæ, quas vocant, Gratiæ expediuntur, at grauiores, coram ipso Rege disceptantur ac deciduntur. In hoc Consilio Secretarius est Cameræ, & duo alii Secretarii qui tribus illis Consiliariis adiunguntur. Consilium hoc ordinarie diebus Sabbathi haberi solet. Anno M D LX. Rex ad consilium hoc quatuor alios Auditores allegit, qui de omnibus caussis quæ per appellationem è Vallidoletana & Granatensi Cancellariis post duas cõformes latas sententias, & 1500. Ducatorum depositionẽ, eo deuoluuntur, cognoscant. Quod vt melius intelligatur, sciendum Validoleti & Granatæ duas esse cancellarias, quæ prima vice de nulla omnino lite cognoscunt, nisi quæ pertinet ad pupillos, orphanos, viduas & personas miserabiles, sed post latam ab ordinario Iudice sententiã, lites omnes in Regnis Castiliensis coronæ, p appellationẽ tractantur. Quod si fiat vt in Cancellaria secũda sententia primæ conformis feratur, licet dãnato ad eãdẽ Cancellariã prouocare, q̃ de nouo eã caussam alii ex eadẽ Cancellaria Auditori cõmittit, cuius iudiciũ siue sententia si duabus illis primis sentẽtiis conformis repiatur, amplius appellare nõ licet, nisi in caussa q̃ quatuor Ducatorum millia excedat, in qua ad ipsum tantũ Regem prouocare fas est: quo casu Appellans 1500. Ducatos deponere prius tenetur. Caussam postea Rex vni ex Consilii Regii Assessoribus cõmittere solebat: sed quum ij aliis grauissimis negotiis occupati essent, ac lites proinde eiusmodi in infinitũ fere procederent, nec vmquam ferè terminarentur, quatuor illi, vti diximus, Auditores ad Regium Consiliũ adiuncti sunt, quorum munus est eiusmodi lites decidere & terminare. Quod si ab his duæ primæ sententiæ tamquã iuste latæ confirmatæ fuerint, pecunia deposita hoc modo diuidi solet: quingẽti Ducati regio Fisco inferũtur, quingẽti aduersæ parti, & totidẽ Iudicibus quib. illa prouocatione iniuria quodammodo facta est, numerantur.

Porro in Cancellariis his sequẽtes sunt Officiarii siue Assessores; Præses vnus, Auditores sedecim, quatuor Alcaldi siue rerum capitalium Quæsitores, Fisci procurator, Relator, Secretarius, & denique duo Alcaldi nobiles.

Consilium bellicum.

In Consilio bellico siue militari tractantur ea omnia q̃ tam ad terrestrem quã naualem pertinent militiã, & vtriusq; apparatus, nec non quæ ad limitũ custodiam, & præsidiorum spectãt muni-

tiones. In hoc vero Consilio præter certos alios reique bellicæ peritos homines, omnes qui in Consilio Status sunt, admittuntur, excepto Secretario, qui perpetuus est.

Consilium rerum Italicarum.

In Italico consilio tractantur ea omnia, tam quoad res gratiæ quam iustitiæ, quæ regnum Neapolitanum, Siciliam, & Insubriam siue Statum Mediolanensem (quæ omnia Hispaniarum Rex in Italia possidet) concernunt. Habet id Præsidem vnum, & quatuor Regentes, quorum salarium annuum sunt milleni ducati: & Secretarium vnum.

Consilium Ordinum siue Commendaturarum.

Consilium hoc præcipue constat vno Præside, quatuor Auditoribus litteratis, duobus Secretariis, Fiscali, & procuratore Regio: & ad hoc referuntur res quæ ad tres Ordines siue Commendaturas pertinent, scilicet S. Iacobi, Alcantaræ, & Calatrauæ.

Consilium Arragoniæ.

In hoc Consilio cognoscuntur negocia (tam quoad gratiam quam iustitiam) Aragoniæ, Valentiæ, Catalauni, & adiacentium Insularum. In eo sunt vnus Procancellarius, quatuor Consiliarii litterati, vnus Fiscalis, & aliquot Secretarii.

Consilium Indicum.

Indici Consilii præcipua membra sunt, Præses vnus, & sex Auditores, qui de omnibus rebus ad Indias spectantibus, tam gratiæ quam iustitiæ sententiam ferunt.

Consilium Haziendæ.

Consilium hoc quod Haziendæ vocant, singulis fere septimanis per dies aliquot in Palatio habetur, inque eo tractatur de regiis prouentibus, assignationibus, hypothecis, debitorum exsolutionibus, alienatorum recuperatione & similibus rebus. Ad hoc veniunt tres Quæstores (Contadores vulgo vocant) maiores, & tres minores, itemque Cameræ Consiliarii, cum vno Secretario & vno Relatore.

Consilium Rationale siue Contadoriæ.

Huius Consilii membra sunt tres Quæstores maiores, & tres minores, præter quatuor Auditores, & vnum Secretarium: à quibus res iustitiæ circa rem pecuniariam tractantur.

Consilium quod vulgo dicitur, Contadores de Cuentas.

In hoc Consilio duo sunt Contadores siue Quæstores maiores, & totidem minores, aliique Officiarii, & aliquot Secretarii. Coram his rationes statuum domesticorum in aulam Regiam ponuntur, ac prouentus & reditus omnium regnorum & prouinciarum consignantur, & in quas illi res expendantur, inuestigatur.

Consilium Hispalense.

Hispali Regens vnus cum quatuor Auditoribus, Consilium constituit, qui tam in Vrbe quam eius territorio ius dicunt, iustitiamque administrant.

Consilium Nauarræ.

In regno Nauarreno similis est Senatus siue Consilium.

Consilium Galitiæ.

In Galitia Tribunal est, & Gubernator siue Præfectus, qui Consilii Præses est.

Consilium regni Aragonici.

In Arragonia Tribunal est Regentium & Consiliariorum, vt vocant: vt & in regno Valentiano, & Catalaunico.

Consilium Inquisitionis.

Inter omnia vero totius Hispaniæ tam Indicum tribunalia quam Consiliariorum collegia, auctoritate & potestate præcipuum est Inquisitionis generalis Consilium siue tribunal, cuius caput est inquisitor generalis, qui regiam aulam sequitur, & adiunctos habet qua-

tuor Consiliarios Ecclesiastici ordinis vitæ morumque probitate & litterarum doctrina commendatos. In hac, caussæ omnes ad hæresim & Fidei Christianæ corruptionem pertinentes, ventilantur, & ab eo cætera Inquisitionis collegia diriguntur, quæ sunt Hispali, Cordubæ, Granatæ, in Murcia, Calabria, Legione, Galitia, Arragona, Valentia, Catalauno, Toleti, Vallidoleti, &c.

Consilium Flandricum siue rerum Belgicarum.

In Consilio hoc quod Flandricum vocant, res ad Belgicas prouincias & Burgundiam spectantes tractantur atque expediuntur. Præsidet huic Regens, quem Præsidentem vocant, cui adiuncti sunt duo Consiliarii, & vnus Secretarius. Scripturæ omnes & Decreta Gallica lingua concipiuntur. eademque linguæ chartæ memoriales siue libelli supplices conscripti offeruntur.

Offi.ium Alcaldorum.

Circa Regem vel in eius aula perpetuo sunt quatuor Alcaldi siue Præfecti, qui de rebus tam criminalibus quam ciuilibus intra quinque milliaria cognitionem sibi sumunt, & ius dicunt, & ad alias quoque regni partes cum commissione mittuntur. Hi amplam valde habent potestatem, ac præcipue in criminalibus, in quibus rigido admodum processu vtuntur. nemini ab eorum tribunali prouocare licet. Circa hos sunt triginta vnus Algazili, & magnus scribarum numerus: iique tam tribunalia quam carceres habent dispertitos.

DE EXPEDITIONE IN AFRICAM SIVE BARBARIAM ad Catholicissimum Regem Hispaniarum adhortatio, seu

DISCVRSVS XXXVI.

POSTEAQVAM de Catholici Hispaniarum Regis morte (qui in maiori nunc viuit gloria) mihi renunciatum fuit, statim cogitare cœpi quidnam potissimũ noui Regis pectori instillandum, & ad quæ ille potissimum exhortãdus esset, vt primis his imbutus pręceptis animus, tanto facilius deinde per sequentes annos, & felicius imperium administrare, eisque tamquam certa norma ac regula vti posset. Ac primum, id omnium mihi consultissimum visum est, vt S. D. N. Papa suam interponeret auctoritatem, ac suis consiliis tenerum iuuenis animum firmaret. Vbi vero de itinere regiæ sponsæ per Italiam, & sponsalitiis Ferrarię ab ipso Pontifice celebrandis accepi, valde mihi gauisus, & bonis omnibus gratulatus sum, quod non dubitarem, quin ea amoris & honoris significatio, cuius ostendenda multiplex se tum oblatura erat occasio, animum Regis ita Pontifici & cæteris deuinctura esset, vt ea quæ ad suam ipsius magnitudinem, ad totius Christianæ Reipublicæ emolumentum, & imprimis ad veram Fidem & Dei gloriam propugnandam pertinent, facile persuaderi sibi passurus sit.

Quia vero Illustrissima vestra Dominatio mandauit mihi, vt hac de re sententiam meam exponam: equidem quod in me non est, morem geram, præsertim quum arrogantiæ suspicionem, iussionis tollat necessitas. Cętera vero excusata facile habebit is, qui non ignorat, me totum iam trienniũ procul ab aulica vita abesse; ac propterea multarum ad quas Dissertatio hæc nostra accommodanda fuerat, rerum notitiam mihi deesse. Quare vereor ne mihi veteribus tantum quibusdam notitiis innixo, idem accidat quod cæcis, qui per notas sibi plateas bacillo gressum facile regunt; at vbi ad murum aliquem vel aliud obstaculum peruenerint toto impingunt corpore, & in terram reuoluti, circumstantibus ridendi materiam præbeant.

Verum enimuero cæcitatem meam rideant, qui volent, mihi illud satis est, vt Illustrissimæ Vestræ Dominationi seruitii

prom-

promptitudinem, & quasi cæcam quondam obedientiam testatam faciam & reipsa probem.

Vt ergo ad rem ipsam accedamus, illud inprimis considerandum existimo, an nouus hic Rex maiorum suorum facta & res gestas vel ipse legerit, vel ex aliorum perceperit sermonibus. Quod si factum non est, quam primum fiat oportet. Sed prudentia hic adhibenda est, vt scilicet vetustioribus relictis historiis recentiores, Ferdinandi potissimum res gestæ & præclara facinora ob oculos ei ponantur atque inculcentur: qui Mauritianis è tota Hispania profligatis, Granatense regnum atque alia recuperauit, & in Africa siue Barbaria pedem posuit & firmauit. Cuius pietatem ac zelum vt Deus nouo aliquo beneficio remuneraretur, eius auspiciis nouum Orbem detegi passus est.

Post hunc amplissimam præbent materiam immortalia Caroli V. Imperatoris facta: qui grauissimum aduersus Protestanteis Germaniæ Principes suscepit, & incredibili celeritate & felicitate confecit, qui Hungariam toties ab Turcarum incursionibus defendit & liberauit, atq; eas conseruauit reliquias, quibus hodieque ad regni quondam florentissimi recuperationem Austriaca domus cum Deo, non infeliciter vtitur, qui Tunetanam vrbem cœpit, & regulo quamuis barbaro & infideli restituit, ita tamen vt Guleta tamquam pede gulæ ipsius imposito, in officio eum contineret, & tributum soluere cogeret, qui eadem fide, in eadem Barbaria Tremisenum Regem, à Barbarossa vi pulsum, in regnum restituit, ac tributarium fecit, quod tamen tributum sequentes reguli dependere recusarunt, quamuis Lusitani etiamnum arces aliquot & munimenta eo in regno teneant, vt Oran oppidum & portum valde munitum, & Mozaquibir, &c. Post hæc admirabiles Lusitanorum expeditiones, & inprimis Immanuelis, & aliorum Regum facta præclarissima inculcanda censeam: qui tantis in Africa victoriis potiti sunt, qui maritimam Guineæ oram suo adiecerunt imperio, qui Barbaricum & Indicum mare emensi, ad vltimas vsque terras cum imperio suo simul Christianam religionem protulerunt, &c. In singulis his historiis amplius sese aperit dicendi campus, & faces acerrimæ ad inflammandum generosissimi Regis animum, vt in iis rebus omnibus maiorum suorum insistat vestigiis, præsertim si ei demonstretur, singulari ac certissima Dei prouidentia factum esse, vt triplex illa Castiliæ, Arragoniæ & Lusitaniæ Regum stirps in ipso vel potius patre ipsius coaluerit, & ad tantam potentiam euaserit, totque regiones & regna acquisiuerit, quot & quanta vnus aliquis Princeps, post mundum conditum, numquam possedit. Quocirca si vel diuinis his beneficiis dignum exhibere, vel hominum de se exspectationi satisfacere velit, necesse esse, vt in hac ætate, in tanta præstantissimorum belli ducum copia, in tanta rerum omnium ad quamcumque etiam grauissimam expedi-

Lusitanorũ res gestæ.

tionem

tionem requisitarum affluentia, non modo Castilianorum Regum virtutem, Aragoniorum in amplificando regno miram solertiam, & incredibiles Lusitanorum conatus ac labores imitetur; sed quum horum omnium vires in se vnum congestæ sint, sibi vnum tantum præstandum esse quantum illi simul omnes præstiterunt. Quod quidem facile poterit auxiliante eo, qui non sine caussa tam amplas atq; immensas tam in hoc, quam in altero hemisphærio regiones sub vnius obedientia coniungere ac cōstringere voluit, vt eius imperium quam late per vniuersum orbem patet, nunquam solem occidentem videat: quod quidem de nullius vmquam Principis imperio dici potuit, aut etiamnum dici potest. His ac similibus stimulis excitandus est Principis animus, ac monendus, Maiestate sua indignum esse ocio torpescere, præsertim quum Patris insigni prudentia res ita constitutæ sint, vt quæ magis ei placuerit, expeditionem suscipere possit, vtpote nullo necessario bello innexus. Quod quidem certissimum diuini fauoris est argumentum, tam lato scilicet ad gloriam aperto campo, quæ tanto maior futura est, quod in eius societatem pauci venire possunt. Quæ enim ab aliis cœpta sunt, & segnius plerumque procedunt, & felix eorum successus ad primum auctorem magna ex parte referri solet. Æquum ergo esse, vt tantus Rex non vulgare aliquid aggrediendo, hominum de se exspectationem non modo egregie sustineat, sed etiam vincat, ac tantæ potentiæ æqualem animum ac virtutem ostendat, & hoc quidem in his ipsis Imperii principiis, ex quibus, qualiacunque fuerint, fere de ceteris iudicari solet. Recentium enim eiusmodi exemplorum, quę non tantum memoria tenentur, verum etiam in ipsos oculos incurrunt, magna in omnem partem vis est. Et sane exigua etiam, vel mediocri potentia præditi Principes, virtute ac sapientia sua effecerunt vt inter maximos totius orbis Principes habeantur, è contra alii virium suarum magnitudine oppressi, potius quam eleuati, propter ignauiam inter postremos numerantur, qualis est is, ne longius exempla petamus, is qui hodie rerum potitur Turcarum Imperator.

Hispani Regis.

Porro in disputatione, quænam impræsentiarum suæ Maiestati sese offerat expeditio ceteris commodior, tutior, vtilior, ac gloriosior vnicuique sententiam suam dicere, & quibus videbitur rationibus confirmare licebit: quas equidem hoc loco nec adducere nec refutare operæprecium videbitur. Illud solum dicam, Angliæ oppugnationem, quam multi fortassis suadebunt, minime mihi aggrediendam videri. Nam quotiescunque quæ superioribus annis acciderunt in memoriam reuoco, toties illa mihi subit cogitatio, consilium hoc Deo ipsi displicere, vt qui tantis viribus tentatam, ac tot ac tam feruentibus Catholicorum precibus & votis adiutam oppugnationem minime fortunarit. Quid quod inde noua inter Hispanos & Gallos diffidentiæ ac suspicionum semina facile oriri possint, quæ totam

Christia-

Christianam Rempublicam denuo mirum in modum perturbatura, ac tantum non euersura sint? Habeo alias quoque complures rationes, ob quas prædictam expeditionem minime suaserim; in primis vero illam, quod ad eiusmodi expeditionem magno apparatu opus est, ad quem comportandum quum multum temporis requiratur, mora illa interim non solum inuidiæ occasionem datura, verum etiam multum de Regis eiusque virium existimatione detractura est. Tandem vero si conatus non qui sperabatur successum habeat (quod facile fieri potest, in tantis rerum quæ hic passim occurrent, difficultatibus) noui Regis animus valde ad eiusmodi in posterũ refrigescet, prætterquam quod dignitas eius & reputatio apud alios valde minuetur. Sed etsi vel maxime succedat conatus, plus tamen inuidiæ apud plerosq; q̃ laudis est habiturus, nec Rex diu quidquã aliud moliri poterit, viribus eius omnibus & cõsiliis in eo ꝙ partũ est, tuendo, & animis gentis ab omni peregrinorũ imperio alienissimę pacandis, occupandis, occupatis. quamquã ne sic quidem multũ eum effecturũ credibile est, quum experientia & exẽplis constet, vix vnquã peregrinũ imperium in alieno solo, nisi exstirpatis plane indigenis, stabile fuisse.

Expeditiones vero eas ego suscipiendas suaserim, quibus & manum subito admouere licet, & quarum initium ipsum statim finem atq; exitum quodammodo ostendat: tum quæ certissimam gloriam, vtilitatem incomparabilẽ & ipsius Dei honorẽ ac seruitium coniunctum habent, quæ etiam faciles sint, & quantũ in humanis rebus dicere licet, tutæ siue securæ ab omni deniq; inuidia liberæ, ita vt in eis ipsa Inuidia nihil culpare possit. Quia vero nõ vnius sed plurimũ expeditionũ mentionem feci; primo de præcipua eaque; magis nota & vicina loquar, inde vero adhuc vnam & alteram breuiter attingam, sed tales, quarum nulla alterius vires impediat & frangat, ac omnes simul ad eundem finem, nempe Turcici Imperii ruinam tendant.

Contra Barbariam expeditio suscipienda & ...ur.

Primum itaq; expeditionem contra vel Algerium vel Tunetum, celeberrima Barbariæ regna & eiusdem nominis vrbes, fieri volo, eo consilio vt omnis illa ora, diuino adiuuante auxilio, in potestatẽ redigatur, & fines sensim longius ac latius proferantur. Solet enim vnius & alterius loci occupatio cetera occupandi occasionem ac vires prudentibus ac vigilantibus subministrare: qua quidẽ ratione ex paruis Imperiis maxima effecta sunt. Sic è tenuibus admodum principiis Tartarorum exstitit Imperium: sic Arabes, Saraceni, ac Turcæ etiam ad hanc quam videmus magnitudinem Imperium suum euexerunt: hoc deniq; modo omnes illæ vetustæ Monarchię, Romana inprimis, constitutæ fuerunt. Ad hanc vero siue Tunetanam siue Algerianam expeditionem maioribus viribus opus non est quã rex Hispaniarum paucis diebus in occulto fere contrahere potest. Neq; enim hoc rerum statu verendum est, ne Turcæ classem contra educant, & nostræ opponãt, aut hac in parte obsessis vllum auxilium ferant. Quare ad-

iunctis ad eas quas Rex ordinatie in procinctu habere solet, nouis quot visum fuerit triremibus, nec non iis quæ à Pontifice Duce Hetruriæ, Ordine Melitensium equitum, Duce Sabaudiæ, & Republica Genuensi, occultato tamen, quantū fieri potest, consilio, peti possunt & ex improuiso in Barbariam impressione facta, credibile est eiusmodi classem quid quid velit effecturā, nec vllū obstaculū, si modo fides iis quę de istis locis perhibetur, quod superari nō posset, inuenturam. Illud tm̄ opera danda est, vt classis alimonia & reliquo necessario apparatu quamoptime instructa sit, quæ ñ è Sicilia, Sardinia, Maiorica & aliis vicinis insulis ac regionibus sine vllo impedimento subuehi possunt. Quid ergo Amurathes Raisius insignis ille Tunetensis pirata, paucis myoparonibus instructus, aliud facere poterit, q̃ vt in tutū aliquem locum se subducat. At Cicalę filius, iuuenis imperitus, & paternæ fortunæ instabilitate iactatus, mediocrem fortassis inter Christianos locum & conditionem, vastæ illi sed incertæ & præcipiti magnorum inter Turcas honorū spei præferet nec de patre fortassis aliter quis iudicaturus sit si intima eius sensa introspicere detur. Quid n. aliud sibi vo unt paucis retro mensib. in Sicilia & alibi eo facta, nisi illud forte, vt hac ratione viam aliquam sibi ad vlteriorem cum Christianis tractationem sternat? Equidem constat mihi, Turcas Musulmanos, id est, natos siue genuinos, cum quorū nonnullis sermonem ipse contuli, ægre admodū ferre ac male interpretari, quod in hoc suo discessu nullum Christianis damnum intulerit, sed familiariter admodum cum Venetis & Hispanis conuersatus sit: qua calumnia dubium non est, quin inimici ipsis, quos multos habet & potentes, ad subuertendum eum sint vsuri. Sed, vt ad propositum redeamus, impetu in Barbariam facto, consultum quoq; mihi videtur vt Arabes, inquietum hominum genus, qui magno numero mediterraneam Africæ partem, Numidiam scilicet (quæ Bildulgerid hodie) & citra Atlantem, ipsam quoq; Barbariam siue mari propiores oras incolunt, velut in prædæ societatem vocentur, vt & ipsi vicinas sibi regiones occupent. Quod quidem perlubenter atque vltro etiam eos facturos credibile est, vt qui Turcis ob continua damna admodum infesti sunt; tum natura sua & vitæ velut quadam professione ad prædę vndecumq; faciendę dediti. Sed si vel nihil moueant, satis est quod eorum auxilia hosti nihil commodare possunt. Nam & magnis conducuntur stipendiis, nec intra muros tamen includi se sinunt, adeoq; multo plus damni amicis quam hostibus vt plurimū afferunt. De Seriffio siue Fessæ rege, cuius potentia Maroccani regni & aliorū locorū accessione, nuper nō mediocriter aucta est, suspicio aliqua vel diffidētia cōcipi fortasse possit, vt q medius inter Turcas & Hispanos interiectus, Status sui siue salutis fundamentum in æquatis vtriusq; gentis viribus ponit, non ignarus, ei quæ alteram oppresserit, se prædā fore. Is igitur vbi oppressis Turcis, Hispanorū vires iis in locis præualere

Cicalæ collusio cum Christianis.

Arabes Barbariæ incolæ.

senserit,

senserit, procul dubio rerum suarum satagere, & quibus poterit rationibus saluti suæ prospicere incipiet; vt est gentis illius præ cæteris sagacissimum ingenium, & ad quæuis momenta rerum aptum. Quare in ipso expeditionis procinctu, nec prius, cum dicto rege, tractatio quædam instituenda, isque inuitandus videtur, vt securitati & saluti suæ & ipse ex altera parte consulat, & vel regnum Tremezenum vel aliam regionem opportunam, expugnandam sibi sumat: nec tamen huius expeditionis alius finis publice proponendus, quam vt nidi illi & speluncæ piratarum, qui Italiæ & Hispaniæ litora, vt & insulas vicinas Catholici Regis subiectas imperio, continuis incursionibus infestant, destruantur. Quod quidem ita ei persuadendum est, vt ne de vlteriori eius expeditionis scopo siue fine quidquam ante tempus ei suboleat, siquidem facto aliquo felici expeditionis progressu, velit nolit. in pace sibi viuendum, eamque ab Hispanis quasi precario obtinendam fore intelliget, imperio ipsius (quod cetero qui tantum non est vt valde metuendum sit) tam à mari Mediterraneo quam Oceano, Catholici Regis viribus vndique circumdato & incluso. Iampridem enim Catholica Maiestas in Africano Herculei siue Gaditani freti litore in potestate habet Septam siue Ceutam, & Sangu, & ad Oceanum Atlanticum Laracham versus, Masugam, oppidum valde munitum, Anno M. D. LVIII. à Lusitanis exstructum, tum quum iidem de Saphi Azamore, & Arzilla oppidis quæ Mauris erepta possidebant hodieque possident, deserendis cogitarent quod ægre & non nisi quam maximis sumptibus ea tuerentur, & hæc quidem quæ diximus loca iam olim ad Lusitanorum imperium pertinebant. Sed & Castilienses in eadem Barbariæ ora versus Orientem in Tremezeno regno tenebant Masaquibir & Oram; arces duas firmissimas & portus valde opportunos: inprimis vero Masaquibir totius Barbariæ capacissimus est portus, quod ipsum nomen significat. Habent vero iidem Castilienses in Fessæ regno celebre oppidum, Melillam nomine, & Pegnondi Velez, arcem inexpugnabilem: quæ duo instar fræni sunt, vel iugi potius, ad Fessanum regem in officio continendum: qui licet superiori tempore Sebastianum Lusitaniæ regem magno prœlio fuderit ac profligarit, in quo etiam Rex iam dictus ipse cecidit, illam tamen victoriam non tam potentiæ Fessani regis, quam aliis caussis, & sinistro cuidam fato adscribendam inde constat, quod prœli aleam Fessanus quoquo modo subterfugere atque à se diuertere studuerit, atque etiam cum iactura quadam & diminutione sui regni, pacem redimere conatus sit. Sed his omissis, equidem tam ob hanc quam alias caussas, primum impetum in Tunetanam vrbem ac regnum fieri suaserim, vtpote quæ à Fessano regno longius, à Sicilia vero propius abest, quæ longo quodam tractu ab ea parte versus Africam sese expandens, mare quod intermedium est, ita coarctat, vt aditus omnes obsideri, & auxilia,

quæ

quæ Turcæ ex Orientalibus regionibus forsan summittere tentabunt, facile excludi ac prohiberi possint. Præterea Tunetano portu occupato, facile erit inde longe lateque arma proferre, & auctis siue redintegratis viribus, victoriam persequi: qua commoditate portus Algerianus caret, vt cuius aditus ob situm valde difficilis est & periculosus, quemadmodum cum suo damno Hispani non semel experti sunt. Etsi enim translata ab Algeriana vrbe in vicinam insulam mole (vbi Pegnon olim arx, Hispanis à Barbarossa erepta steterat) receptus ibi & statio tutior sit, aditus tamen non minus quam ante est difficilis, præsertim si quis sese cum exercitu opponat, & classem ingredi prohibeat. Atqui in portu Tunetano aditus intercludi non potest: eoque maior inde cetera maior occupandi facultas erit: quod quidem si ab Algerio fiat initium, multo sequius se habet, vbi nempe è re nata atque ex ipsa occasione consilium capiendum est. Illud omnino faciendum est, vt ab opportuno aliquo & insigni loco expeditionis fiat initium; vtque eodem tempore etiam alia loca minoris momenti tententur, vt Tripolis, Brigia, Bona, Biserta, & alia quam plurima, immo infinita. Memini quum in Hispania essem, Franciscum Hetruriæ Ducem per Ludouicum Douaram legatum suum Philippo Regi, inclytæ memoriæ, proposuisse, si suis sumtibus triremes aliquot ad suam classem adiungere velit, se suis sumtibus, & vel cum capitis periculo contra Algerium aliquid tentaturum, atque etiam si vrbe illa potiatur, beneficii siue feudi loco ab Hispanica corona accepturum & recogniturum; immo pro eo Portum Herculis, Orbitellum, & Montem Argentarium compensationis loco Regi traditurum. Hanc quidem conditionem quamuis luculentam Rex Catholicus tum minime accipiendam sibi duxit: quæ vero caussæ eum mouerint, varia tam in aula quam alibi vbicumque huius rei notitia percrebuit, fuere hominum iudicia. Ego quidem semper mihi persuasi, id eo factum, quod Rex hanc glorię materiam sibiipsi eripi nollet, non ignarus, præter eam incredibile quoque totius tam Italiæ quam Hispaniæ studium & amorem hac insuper victoria sese consequuturum, vt quæ quotannis à piratis inde venientibus, maximo cum damno & miserrima multorum millium captiuitate infestantur, non sine eorum nota siue ignominia, quorum erat contra eiusmodi casus prouidere. Et hæc quidem res in Hispania, quum ibi essem, tantam caussata est animorum commotionem, vt de non permutandis siue redimendis captiuis consultatum fuerit, ne scilicet piratis illis remiges essent quibus ad suos myoparones instruendos vterentur: quod tamen consilium, tanquam pietati & Christianæ caritati contrarium, & Catholici etiam Regis bonæ existimationi minus honorificum, tum repu-

diatum fuit. Ex quo facile intelligi potest, quanta ex eiusmodi expeditione, & tam necessario ad rem Christianam iuuandam atque etiam tanti Regis potentia digno conatu tam gloria quam vtilitas sperari possit.

Quodsi præteritorum temporum reuoluimus memoriam, comperiemus Castiliæ & Portugalliæ Reges de Africa siue Barbaria subiuganda olim tanto studio atque æmulatione inter se certasse, vt non minus quam de Indiarum possessione & nauigatione transigi inter ipsos necesse fuerit. Anno quidem MDVIII. inter duas has coronas hęc conditio siue lex facta est, vt nimirum Castilienses ea loca quæ sunt à Tetuana Orientem versus oppugnanda sibi sumerent; Lusitanis vero siue Portugallensibus ea quæ à Septa siue Ceuta versus Occidentem porriguntur, cederent. At hodie controuersia illa omnis penitus sublata est, Portugallia ad cetera quoque Hispaniarum regna adiuncta, ita vt ab vno hoc Rege tantum commodum Christiana Respublica merito exspectare possit.

Nolo hic de multis aliis quæ tantam victoriam consequuturæ sunt rebus disserere, vt quæ cuiuis qui vel mediocrem tam hodierni status quam historiarum cognitionem habeat, in mentem venire possunt. Illud tantum dicam, hoc semel suscepto ac perfecto conatu, omnes Christianos Principes & Respublicas ad tacitum quoddam fœdus prouocatum iri. Hispanorum enim viribus supradictarum vrbium alterius accessione auctis, & ad maiora audenda animatis, summi Pontificis auctoritate reciproca quædam obligatio de bello continuando confici poterit, designatis vnicuique iis finibus qui viciniores ipsius sunt imperio, vt nempe Hispanis Barbaria & omnes illæ prouinciæ ad Ægyptum vsque vna cum Syria cedant, Venetis vero (quod vtinam Deus aliquando largiatur) aduersa Adriatici maris ora, quondam imperio ipsorum coniuncta, nimirum Albania, Morea, Nigropontus, Salonica, cum innumeris illis insulis in Archipelago sparsis, adeoque quidquid iis in locis è Barbarorum manibus extorqueri possit. Sic ab aliis quoque partibus Romano Imperatori, itemque Poloniæ Regi sui cuique fines assignandi erunt: quos speciatim hic persequi nolo. Meo quidem iudicio vnum hoc satis esse debet ad permouendos omnium Principum ad hanc expeditionem animos, Venetorum inprimis: & sane si primus conatus non infeliciter successerit, dubium non est, quin certatim omnes accursuri, & de arbore succisa, vt in prouerbio est, ligna sibi sumturi sint.

Ad conatum vero hunc promouẽdum multum faciet id, quod Romæ cum Perona Cardinali, Christianissimi Regis ad Pontificem pro impetrãda absolutione Legato, tractatum, & ab eodem

etiam probatum memini: quod quidem consilium hodieque, rebus ab illo tempore valde mutatis, multo magis esset probaturus. Quia enim Rex Christianissimus quamdiu cum Hispanis sibi bellum esset, Turcis aperte se hostem profiteri recusabat; illud nonnulli ab eo petendum suadebant, vt saltim conniueret, & Britannicis aliquot myoparonibus in Archipelagus excurrendi, & loca Turcis subiecta deprædandi clam potestatem faceret. Solet enim ea gens quotannis in illo pelago volitare, & spretis omnibus periculis & viribus hostium longe maioribus, opimas prædas agere, omniaque terroris implere, ita vt ne triremes quidem appropinquare eorum nauigiis audeant, aut prœlii aleam subire. Quod si magnus talium myoparonum numerus ad ea loca mittatur, vix profecto tota Græcia ab eorum inuasione sese defendet: atque ita Constantinopolis Græciæ commoditatibus & fructibus priuata, ad extremam penuriam tandem redigetur, præsertim quum Valachia quoque & Moldauia iam à Turcarum defecerint imperio, è quibus Turcarum Imperatorem olim quotannis supra viginti centum aureorum millia percepisse, ex homine earum rerum gnaro intellexi, quibus iam carere cogitur: quæ quidem iactura è fluminum maxime & portuum Maris Maioris, quod vocant, adeoque omnium fere commerciorum interclusione, ac vectigalium diminutione exsistit, præterquam quod ad tuendos fines, & similes aliorum populorum reprimendos conatus longe iam maioribus opus est præsidiis; & ipsa Constantinopolis, quo incredibilis annonæ vis è duabus illi prouinciis conuehi solebat, in magno versatur famis periculo. Et sane ea quam dixi Archipelagi ac Græciæ infestatio non minora forsan Turcarum rebus allatura est incommoda, vtpote iam ante satis afflictis. Equidem vt hodie res se habent, caussam non video cur Rex Christianissimus non aperte se Turcis hostem profiteri, atque in eo Pontifici morem gerere debeat; quum à Turcis parum sperare possit. Cur ergo eos metuat? Quid vero ab iis sperandum sibi sit, inde facile colligere poterit, quod in tantis suis periculis & laboribus, quãuis tam per se, quam per Angliæ Reginam sollicite peteret, nullum omnino vnquam auxilium potuit impetrare. Nec sane video, quid eiusmodi amicitiæ, cui multi magnam quæ Gallia passa est, malorum partem imputandam putant, dissolutio Galliç Regi nocere possit, cuius fines tam terra quam mari à Turcico Imperio quam longissime absunt. Sed obiiciat hic Rex, non magni faciendum sibi tale consilium vel conatum, è quo nihil vtilitatis sperare habeat, quum etiamsi quid armis ibi acquisiuerit, id ob locorum distantiam tueri ac conseruare non possit. Atqui quis neget eam vtilitatem longe maximam fore, si antiqua

illius Francorum virtutis memoria & gloria, in Orientalibus illis regionibus, quas olim subegerunt, & quibus etiam hodie sunt formidabiles, renouetur? Nec profecto illa parua gloria atque vtilitas censeri debet, quæ ex communis hostis, qui tot iam annos Christianos misere habuit & vexauit, exstirpatione, ac tot millium animarum è tam fœda & tristi seruitute liberatione, ad vniuersam Christianam Rempublicam reditura est. Sed in hac expeditione multæ aliæ rem Christianam adiuuandi occasiones procul dubio sese offerent, inprimis vero Rhodum insulam recuperandi, & Melitensibus Equitibus restituendi, vt velut propugnaculum sint & antemurale contra Crucis hostes. Quam quidem nonnulli harum rerum non imperiti, iudicant vel vna illa Gallicarum nauium classe recuperari posse, distractis scilicet eo quem supra diximus modo Turcarum viribus, & vndique in eorum Imperium assultu facto. Sed & complures aliæ tam fructus quam gloriæ immortalis consequendæ occasiones sese offerent. Verum in eiusmodi nauali expeditione illud diligenter cauendum erit, vt Christianorum in quos forte inciderint, ratio habeatur: quum gens illa piratica nihil aliud quam prædam consectari vulgo credatur. Quocirca talis dux præficiendus est, qui magna polleat auctoritate; & in vniuersum omnibus illud inculcandum, id eos spectare debere non vt prædam tantum consequantur, verum multo magis vt communis & hereditarii hostis vires frangant, & asperrimæ seruitutis iugo eorundem sacrorum & religionis socios liberent: qui si eodem cum infidelibus loco haberi se ac tractari viderint, nequaquam, quod alias facturi erant, ad Crucis vexilla accurrent, & re ac consilio nostros iuuabunt. Et tanti quidem vna hæc est cautio, vt ea sola eiusmodi expeditionis fructum aut promouere aut impedire queat. Et hæc quidem ad primam ac præcipuam expeditionem satis erunt; quæ tanto gloriosior futura est, quod ea ipsa ab immortalis memoriæ Carolo Quinto Imperatore tẽtata sit, quamuis non cum eo qui optabatur, successu. Sed & ante eum Ferdinãdus Rex Catholicus eam cordi habuit; qui eiectis Saracenis siue Mauris ex vniuersa Hispania, eosdem ex Africa quoque, vel Barbaria saltim, Hispaniæ tam importuna quam opportuna, profligere statuerat, supradictis arcibus & oppidis iam in ea potitus, quæ etiam non sine certissimo diuini fauoris iudicio, in tot ac tantis rerum perturbationibus imperiorumque mutationibus, iam per centum & amplius annos in Castilianorum Regem potestate permanserunt, quemadmodum & Tripolis permansisset, nisi Melitensium Equitum vel aliorum secordia atque ignauia fuisset amissa. Quantum vero Barbariæ inuasio Turcarum rebus incommodatura sit; ex eo patet, quod illa multo maiorem

& meliorem tam hominum quam nauium partem ad instruendam classem suppeditare solet. Quod si quis de victoriæ progressu disserere, & quonam modo is faciendus sit ostendere velit, multa facile folia implebit. Vno verbo dicere satis est, quod scilicet vno & altero oppido Barbariæ occupato, vniuerso porro regionis occupatio minime difficilis futura, immo ipsa quoque Alexandria cum Ægypto & Syria nobilissimis regionibus, in nostrorum manus breui ventura videatur: vt quæ semper ei in prædam cesserunt qui vno prœlio superior euasit, quum nullas magni momenti arces habeant & munimenta, & a gente inuicta ac seruili habitentur, quæ dominum ac facile mutat, præsertim quum peiori conditione quam sunt, esse non possint.

Sed iam ad alteram Expeditionem veniamus, ad quā rectius intelligendam multa quidem præmittere atque prius explicare opus esset; sed quum sciam ea pleraque omnia Illust. V. Dom. vel iam ante satis nota esse, vel ab aliis harum rerum peritis discere posse, ab iis recensendis supersedeo, atque illud tantum dico, illo ipso tempore quo hæc suscipietur Expeditio, ad hostium vires distrahendas, ac maiorem eis incutiendum metum, operæ pretium, immo necessarium qnasi fore, vt Rex Catholicus classem suam Indicam siue ordinariis siue paullo maioribus viribus instructam, in mare Rubrum immittat, & tam Arabiæ ad Orientem, quam Æthiopiæ ad Occasum litus, vtrumque Mahumetano subiectum imperio, aggrediatur atque oppugnet. Quod vt tanto felicius perficiatur, non ipse tantum locorum situs, sed Regum & Principum iis in locis ingenia & studia ab idoneis hominibus explorari possunt: quales sunt Reges Adenæ & Zeylon, cuius imperium in Æthiopiæ confinibus illud promōtorium siue Caput cōplectitur, quod ab antiquis Aromata, hodie vero Guardafu dicitur, in ipso Maris Rubri ostio siue ingressu positum. Huius quidem regis magnæ vires & singularia in Mahumetana propugnanda religione studia perhibentur, eoque continuum cum Christianis in Æthiopia bellum gerit, & preciosa dona frequenter Mecham ad Mahumetis sepulchrum mittere solet: alter vero Rex Adenæ scilicet, qui extremam Arabiæ felicis partem possidet, qua illa duo prospectat maria, Oceanum scilicet Barbaricum & mare Rubrum, innato fere, vt omnes Arabes, odio Turcas prosequitur, vt qui iugum hoc seruitutis ægerrime ferunt. Quocirca vix dubium est quin ad primum nostrorum motum ipsi quoque aliquid conaturi sint, præsertim si libertatis nostris auxiliis recuperandæ spes eis ostendatur, nec illi Turcarum vires vndiq; distractas, valde sibi metuendas putent. Interim nostra classis Camarin & Mazuam insulas in illo mari ad vim & prædā valde opportunas, nec non Suaquen munitius aliquanto iis in locis oppi-

dum, oppugnabit, ac nullo negocio, cũ Dei auxilio, expugnabit quũ pleraq; Arabiæ oppida & arces, quamuis muris post frequẽtatã à Lusitanis ad ea loca nauigationẽ, circumdatę, parum ad insultũ vel mediocrẽ sustinendum firmæ sint, vt sunt Zebit, Medina, Gida, & Mecha, vbi impurissimi illius nebulonis & impostoris Mahumetis ossa seruari dicuntur, & frequentissimis supstitiosorum hominũ pegrinationibus visitari, ac preciosis donis coli ac tantũ non adorari solent. Et patrũ quidẽ nostrorũ memoria Dux Alboquercius rei maritimæ pfectus, ad abominabile hoc destruendũ sepulchrũ subitaneam incursionem facere decreuerat, quæ tamen euentu caruit. Sed & Suez nobilissimum Ægypti ad frontẽ Maris Rubri, & aromatum mercatu celeberrimum quondam oppidum, à nostris occupatum, multas commoditates præbere poterit. Quum enim aromatũ & Indicarum mercium ad Lusitanos iam translato mercatu, ciuitas ea quondã florentissima iam ad nihilum fere redacta sit, & in portu quamuis capacissimo pauca admodum nauigia reliqua sint: facile nostris erit quum iis, tum ipsa quoque vrbe & portu potiri. Quam enim maritimæ Turcarum vires iis in locis tenues sint & exiguæ, inde patet, quod Lusitanis illã intercludendi nauigationem toties repetitus conatus, semper infeliciter ipsis successerit, sic vt omnium illorũ marium quasi tutam possessionem Lusitanis relinquere sint coacti. Ex quibus omnibus manifestum est, etiam quantulacumque classe rem in illis locis præclare & vtiliter gerendi, nostris spem esse; econtra Turcarum res, ob metum ne tota Arabia seditionem moueat, in magna fore perturbatione. Sed & verendum ipsis erit, ne Æthiopiæ quoq; rex aliquid moueat, & loca sibi ablata, inprimis vero Mazuam insulam recuperare studeat. Inprimis vero illud metuent, ne ad Suez, cuius occupationem nostris facilem fore diximus, exscensione facta, in Ægyptum ab illa parte plane immunitam impetus fiat, & coniunctis, tam iis quæ p Barbariam ad Alexandriam vsque summitti possunt, quam quę ad maritima loca inuadenda destinatę sunt, viribus, omnia vno momẽto subuertantur & subigantur: quum ab Alexandria ad Suez vsque vix sexaginta milliarium sit interuallum. Vnde facile fieri potest, vt simul tam Arabes in Africa & Gimen, quam Christiani in Ægypto passim habitantes, exsurgant, ac Turcis sese opponant. Tãto autem terror is maior futurus est, quanta numerosior classis ad eam expeditionem mittetur: qua tamen primæ illius expeditionis vires nequaquam minuentur aut impedientur.

Quum primum rex Philippus, viuo adhuc patre Carolo V. gubernationi fuit admotus, in Anglia vbi tũ erat, Anno MDLV. consultatum fuit de bello contra Galliam gerendo vel potius cõtinuando, ad decretum vt oppugnatio à tribus partibus fieret, &

Belgi quidem Dux Sabaudiæ, ex Italia Dux Albæ, & ex Hispania [illegible] Infantalgi arma inferret. Huius sui consilii siue propositi [illegible] Rex his verbis explicabat, Patrem suum hactenus Regi Galliæ scrupulos non mediocres iniecisse, at sibi aliam [illegible] ineundam esse rationem ac viam longe breuiorem atque expeditiorem. ex quo tam consilio quam sermone mirum [illegible] præclare omnes de incomparabili regis huius virtute [illegible] cœperint. Quum vero is qui iam rerum potitur vires habeat maiores, pudor sane sit minorem ostendere animum & alacritatem.

Explicatis hactenus duobus Turcarum imperiū oppugnandi modis, iisq; facilibus valde & expeditis, iam tertium quoq; proponam, qui vt non tantum vtilitatis promittat, nihilo tamē minus hosti [illegible] adferet, neque tot sumptus aut tantam curam & sollicitudinem requiret, neque enim tam ipse rex bellum hic gerere necesse habebit, quam alios excitare ad id in locis valde opportunis contra Turcas gerendum. Id vero commodissime, meo quidem iudicio, fieri poterit, si Rex Catholicus naues aliquot (etiam ex Indica classe, si aliæ non sint in promptu) ad alteram Arabiæ partem per Sinum Persicum mittat (quem hodie Elcatif aut mare Mesedin appellant) rebus omnibus, & inprimis peritissimis belli ducibus instructos mittat, & Persarum Regi, qui Ormuzio [illegible] maris illius ingressu vicinis est ad Bagadet, quæ Babylonia olim, oppugnandam auxilia, inprimis tormenta, quibus maxime opus habet, offerat, hac quidem conditione, vt vel Balsara, nobile iis in locis emporium, & Hispanoū rebus valde opportunū vel alia quæpiā ciuitas mercedis siue compēsationis loco cedat. Quod si Persæ munere aliquid vel nolint vel nō possint, aut ob alias caussas inuitandi non videantur, Arabes qui alterum Persici Sinus litus habitant, excitandi sunt, qui quum à Balsara & Bagadet vno tantum flumine Euphrate scilicet, diuiduntur, [illegible] mediocribus auxiliis adiuti, Turcarum rebus multum incommodare possunt. Superiori tempore quum Pontifex Vecchietum in Hispaniam ablegasset, vt inde in Persiam nauigaret, & huius gentis regi auxilia, inprimis vero quæ ad rem tormentariam pertinent offerret, consilium id Hispanis nō placuit, existimantibus, Persarum Regis auctis viribus, non minus formidabilem eum quam ipsos Turcas Christianis hostem futurum. Quia enim Ormuzium regnum vi subegerunt Hispani, nō sine caussa verentur, ne Persæ de eo recuperando cogitent, eoque vires ipsorum augeri nolint. Quamquā hoc ipsum in speciē cautum & prudens consilium non minus forte sinistrum euentū habiturum est, quam Aetii, qui Attilam & Hunnos, quum posset ob certas alias caussas exstirpare noluit, deinde vero quū vellet,

non potuit, atque ita non sibi tantum, sed vniuerso pæne mundo ruinam & exitium attraxit. Quidquid sit, si Hispani cum Persis nihil sibi negocii esse velint, Arabum qui inter Sinum Persicum & Mare Rubrum habitant, opibus atque auxiliis commodissime vti poterunt. Illud certum est non minus Turcas Arabum genti quam ipsis Christianis diffidere, vt qui tertiam Turcici Imperii partē teneant, & quamuis nulla stataria militiæ disciplina vtantur, pro strenuis tamen bellatoribus habeantur. Quamuis autē, vti diximus, tanta eorum in Turcico Imperio sit multitudo, illud tamen mirum est quod pauci admodum Turcarum castra, aut Sultani aulam sequuntur, nisi forte aut iudex aliquis, aut medicus, aut sacerdos: quod sane certissimum est diffidentiæ inter vtramque gentem argumentum. Quocirca in tribus illis à me propositis partibus, semper Arabes tentandos & contra Turcas excitandos monui. Illi quidem qui in Africa habitant, partim Tremezeno subiecti sunt imperio, partim libertate gaudent, & in vallibus ac campis habitant eo modo quo Tartarorum Hordæ, quas vocant, licet etiam arces nonnullas & oppida teneant, & ad omnem prædæ aut lauti stipendii spem continuo arma arripiunt. Qui in ipsa Arabia habitant, inuiti Turcarum parent imperio, quod tanto molestius ferunt, quanto nobiliores se putant illis ipsis quibus iam seruire coguntur.

Quod si Pontificis iussu atque hortatu à Rege Catholico expeditio hæc suscipiatur, ac tribus, vti diximus, locis communis omnium Christianorum hostis oppugnetur, dubium non est, quin auxiliante diuina gratia, ingēs operæ precium fieri, & Christianorum res misere hactenus ab infidelibus istis laceratæ atque afflictæ, in melius restitui possint, neque enim vnquam tempus fuit magis opportunum, neque hostium vires magis attritæ, adeo vt non immerito valde sibi metuant. Quam occasionem si iam Principes Christiani neglexerint, frustra deinde sperabunt aut optabunt. Quod superest, Illustr. V. Dominationem humiliter rogo atque oro, vt hanc meam Dissertatiunculam bonam in partem accipiat, & non tam ingenii mei tenuitatem quam promptissimam obsequendi voluntatem spectet, & commendatam sibi habeat.

DE REGNO CHERSONESI, QVOD Malaccæ dicitur,

DISCVRSVS XXXVII.

AVREA Cherſoneſus à veteribus dicta, peninſula eſt Indici maris verſus Sinarum regnum ſeſe extendens, cuius Caput ſiue promontorium hodie Sincapura dicitur, promontorio Comorino, quod ab antiquis Corum appellatur, oppoſitum, ac famoſum illum Sinum Gangeticum quem Golfo de Bengala noſtri vocant, includit. A peninſula hac non procul abeſt Sumatra inſula quam continenti olim coniunctam; & maris violentia abſciſſam nonnulli credunt: quod idem de Zeylon quoque inſula perhibetur, quæ ab altera parte Comorini promontorii ſita eſt. Vtra vero Taprobana veterum fuit, inter hiſtoricos non conuenit. Veterem quidem plerumque ſcriptores Sumatram eſſe putant, ſed recentiores Zeylon eſſe, multis grauiſſimis rationibus oſtendunt, vbi etiam terreſtrem Paradiſum fuiſſe nonnulli exiſtimant. Hodie certe ſepulchrum in montis cuiuſdam faſtigio magna deuotione viſitari ſolet, in quo primi noſtri parentis Adami oſſa recondita dicuntur.

Sed, vt ad propoſitum redeamus, fieri poteſt, vt qui Sumatram continenti ſiue Terræ firmæ olim connexam fuiſſe credunt, non minus decipiantur, quam Hannibal olim, qui de Sicilia idem putauit. Si enim Sumatra continentis pars & peninſula fuiſſet, equidem eam, non vero Malaccam Auream antiquorum Cherſoneſum fuiſſe crediderim, quum Sumatra auri multo ſit feracior quam Malacca. At ſi præſentem rerum ſtatum conſideremus ac tam veterum quam recentiorum, etiam ipſius Ptolomæi opiniones excutiamus, ſine dubio quæ Malacca hodie dicitur, Aureum veterum Cherſoneſum eſſe reperiemus. Eſt enim Malaccæ regnum vndique à mari incluſum, excepta illa parte quæ Septentrionem ſpectat, vbi regni Sion ſiue Saban, vt quidem appellant, fines attingit, & iſthmo quodam continenti connectitur, de cuius latitudine nihil certi habemus; quamuis credibile ſit aliquanto latiorem eſſe quam vel Tauricæ Cherſoneſi vel Peloponeſi iſthmum, quemadmodum ipſum quoque Malaccæ

gnum modo dictis regionibus amplius est, vt quod vltra mille & quingenta milliaria in circuitu complecti fertur.

Regio ipsa sterilis sane est, & pauca ad vitam necessaria producit: nihilominus mira est ibi omnium rerum abundantia, quæ eo vndique conuehuntur. Ad Orientem Philippinas habet insulas, & Moluccas atque illud mare, quod Archipelagus S. Lazari dicitur, vnde ingens quum aliarum preciosarum mercium, tum inprimis aromatum copia adfertur. Ad Septentriones Sinarum iacet regio, quingentis milliaribus inde distans; qui magnum ibi & copiosum mercatum exercent, & muscum, rhabarbarum, margaritas, vasa parcellana, pannum sericum varii generis, ac infinita eiusmodi mercimonia eo conuehunt, ac inde rursus piper, crocum, pannos è lana, argentum viuum, & mille alia exportant. Versus meridiem Iauam maiorem insulam obiectam habet, quæ magnam oryzæ copiam, animalia tam terrestria quam volatilia, oleum, cepas, & arma suppeditat. Sumatra vero diuersa legumina & frumenta, oryzam scilicet, milium, necnon sandalum album, camphoram (qui vtilissimus & ad multa remedia expertus liquor siue resina est) piper, zingiber, cassiam, aliaque quamplurima Malaccam mittit: quæ omnia insulani illi per alios distrahere necesse habent, quippe cum quibus vix vlla gens commercia exercet. Nam & valde barbari ac feri sunt Sumatræ incolæ, & inter se continua fere bella ferunt. Maritimas quidem oras Mahumetani tenent, partes vero mediterraneas pagani siue gentiles. Est quoque aer ibi minus salubris ob nimiam paludum frequentiam & noxiorum humorum exhalationem. At Occidentem versus regna sunt, Malabar, Bisnagar, Bengala & alia, cum quorum incolis Malaccenses continua exercent commercia: versus Aquilonem vero regnum Pegu iacet, cuius incolæ similiter multas ac valde preciosas merces Malaccam aduehunt, ita vt omnium opulentissimi mercatores habitare ibi credantur, Christiani, Iudæi, Gentiles, Arabes, qui tamen diuitiis suis vt plurimum ad luxum & flagitia abutuntur. Plerique enim enim omnes musicæ & amoribus sunt dediti, ac vix quidquam quam balnea, hortos & quidquid ad corporis voluptates pertinet, curant, quamuis habitu corporis parum sint venusto, fusci scilicet coloris, repandis naribus, & paruis oculis; quæ tamen vitia cura expolire & emendare student.

Scripserunt nonnulli, Malaccam ciuitatem ante quinquaginta annos aut paullo amplius ab Sinarum Rege loci opportunitatem sequuto esse conditam: sed duplici in errore versantur.

Primum quod Sinarum reges imperium suum nunquam tam late protulerunt, illo præsertim tempore quo recens Tartarorum iugum excusserant, ac magis de tuenda libertate quam augendo imperio, vt verisimile est, cogitabant.

Deinde vero non est consentaneum, locum tam celebrem & op-

portunum

portunum tam tarde habitari cœpisse. Contradicunt eidem etiam opinioni historici, qui locum illum magna ciuium multitudine & mercatu celebratum prodiderunt. Putant quidam Tacolam Ptolomæi hanc ipsam esse Malaccam: quæ ampla valde est, mediaque à flumine lato irrigatur, & insigni ponte coniungitur. ædes magnam partem ligneæ sunt & palmarum foliis, pro Indorum more, tectæ. Et hæc quidem totius regni erat metropolis, ibique præfectus siue Gubernator habitabat, à rege Sion vel Sabon missus: cuius nominis ambiguitas fortassis illum de Sinarum imperio errorem peperit. Est enim Sian amplissimum & potens regnum, inter Malaccam & Pegu interiectum, cuius rex in Vdir celebri ciuitate domicilium habet, & ad subita quæuis quinquaginta bellatorum millia contrahere potest.

Eo tempore quo Lusitani primum has oras & maria frequentare cœperunt, Arabes quidam Mamudius nomine per vim Malaccæ imperium vel tyrannidem potius inuaserat, qui partim vi partim fraude non solum iam dictam vrbem & regnum suo subiecit imperio, & Siani quoque regem cuius antea minister fuerat prœlio victum, tributarium sibi fecit, ac breui ex vectigalibus & aliis exactionibus tantas opes acquisiuit, vt & ciuibus odiosus, & vicinis Principibus suspectus euaserit. Quum ergo Didocus Secheria Lusitanus cum nauibus aliquot eo appulisset, Mamudius aduenarum viribus & amicitia opes suas stabiliendas sibi duxit: sed non multo post Arabum & Iudæorum consiliis seductus, scelerata fraude Secheriam cum omnibus Lusitanis interficere statuit. Quamuis autem consilium hoc non omni ex parte successerit, Lusitanorum tamen res valde afflixit, triginta ex eorum numero interfectis, & totidem in vincula coniectis.

Malacca à Lusitanis subigitur.

Quam quidem sceleratam perfidiam Dux Alboquercius generalis Indiæ Præfectus, Magni nomen à rebus præclare gestis adeptus grauissime vltus est, & non solum captiuos illos liberauit, sed Mamudium quoq; aliquot prœliis victum instar rabiosi canis immori coegit, & Malaccam suo subiecit imperio, quæ hodie à Lusitanis mirum in modum tam arce quam muris & fossis, vltra decē milliaria complectentibus, munita est, & tutum Hispanis, ad quos Lusitanicarum victoriarum fructus hodie pertinet, receptaculum & infinitas alias vtilitates, ob Moluccarum inprimis viciniam, præbet. Hæc Alboquercii expeditio siue victoria, nisi memoria me fallit, incidit in ann. M D X. Sincapuræ promontorium an veteribus notum, & quomodo ab eis appellatum fuerit, non inuenio, nec Ptolomæus eius meminit, sed credibile est à regionis nomine denominatum fuisse: nec fluminis etiam, quod Malaccā præterfluit, vllam apud scriptores mentionem reperio, nisi quod produnt quidam Gazam non procul à Malacca

in mare exire, & ostium eius vltra quindecim milliaria patere. Ptolomæus ciuitatum & fluminum quorundam huius peninsulæ nomina ponit, quæ ab hodiernis valde diuersa sunt. Præter Tacolam vero quam Malaccam, vti dictum est, fuisse existimo, idem Labanam ponit, quæ fortassis illa ipsa ciuitas est, quæ Sian siue Sion dicitur, & toti regno nomen dat, in parte Orientali ad isthmum posita, quæ non ita pridem à rege Pegu, vna cum toto regno subacta est, tanto cum exercitu vt Xerxis ille minus iam fabulosus videatur. Cum Pegu incolis Lusitani frequentissima exercuerunt commercia, & in ipsa etiam vrbe, vbi regis aula erat, habitarunt, multis ab eodem donati priuilegiis & immunitatibus, ac sine vllo Religionis impedimento, quam quidem etiam subditis acceptare licet Persuasum quippe illi populi habent, in quacunque Religione posse aliquem saluari, & salutem non à fide, sed bonis operibus dependere. At postremis his annis, id est, paullo ante annum M D C. tanta in regno Pegu rerum facta est commutatio, ac tantæ clades & ruinæ inciderunt, vt penitus destructum, nec multis annis aut etiam sæculis, pristino nitori restitutum iri videatur. Sed historias has vere admirandas fusius enarrare non est huius loci.

DE SERENISSIMI ARCHIDVCIS MATTHIÆ ad Belgium profectione,

DISCVRSVS XXXVIII.

MAGNI profecto momenti res est, Excellentissime Domine, quod Matthias Archidux in Belgium iter instituisse dicitur, præsertim si id fiat cum Imperatoris consensu: nec dubium est quin magna statuum in illis regionibus rebellioni fomenta accessura, ac Catholici Regis consiliis & rebus multum incommodi allatura sint Non tamen cum amico illo sentio, qui conatibus his tam facilem successum promittit: siquidem Principem aliquem potentem imperio exsuere, res sane difficilis admodum est, nisi viribus ille longe sit potentior, aut saltim par. Et sane credo Status illos, vel etiam Imperatorem si forte ipsius quoque cōcurrat assensus, multis difficultatibus sese implicituras priusquam

iungerem hunc in Belgici imperii possessione stabiliant & confirment. Quando enim prouinciæ aliquæ arma contra Principem naturalem & cui ad vindicandam iniuriam vires non desunt, arma arripiunt, ac proinde in magnam rerum omnium perturbationem incidunt; necesse quidem est vt nouum sibi Principem eligant, qui incommodis omnibus mediatur & imperium æquabiliter administret: at in eo eligendo diligens cautio adhibenda est, vt scilicet is in quo singularis prudentia cum pari potentia coniuncta sit, eligatur. Nam ad nouum & quasi alienum administrandum imperium, requiruntur primum vires promptæ atque expeditæ, tum vicinorum fauor & beneuolentia: quæ vtrum in A.M. reperiantur, prudens quivis facile intelligit. Atqui his commoditatibus priuatus aliquis Princeps, non modo prouincias sibi creditas, recte gubernare poterit, verum etiam certissimum eis adferret ruinam, neque enim ad aliud seruire poterit, quam vt omnes difficultates in vnum veluti nodum constringat, cuius disserandi, omniaque miscendi hoste occasionem nancifcentur.

At primum quod ad prudentiam attinet, quum iuuenili adhuc ætate sit, necesse erit vt aliis se velut in sinum tradat, eorumque consiliis vtatur: quæ quidem ad ruinam præceps admodum & breuis est via. Si enim vni alicui tanta tradatur auctoritas, vt solus Principem in sua quasi potestate habeat, incredibile inde in ceterorum animis odium atque inuidia nascetur, eorum præsertim qui præcipuæ electionis auctores fuerunt siue adiutores, ac propterea debiti huius importuni semper exactores erunt. At qui debitum hoc exsoluere velit, Principatus neruos valde debilitabit, & aliorum animos offendet. At sane non video quomodo viginti annorum Princeps inter tam periculosos scopulos tuto nauigare possit, tot præsertim vndique cinctus Consiliariis, qui in varia studia & sententias distracti, & mutua æmulatione accensi, atque etiam priuatæ magis quam publicæ saluti intenti, Principis statum euertent potius quam stabilient.

Ad vires siue potentiam quod attinet, non valde magnam eam esse inde patet, quod ea omnis in Statuum iam duodecim graui bello afflictis opibus consistet: quod quam diu durauerit, exigui fructus è publicis reditibus, vectigalibus, aliisque commerciis sperari possunt. Reges quidem Neapolitani qui regnum solis viribus tueri coacti fuerunt, ruinam tandem effugere non potuerunt. Tanto vero peior conditione nouus hic Princeps futurus est, quanto arctioribus limitibus auctoritas eius & potestas restringetur. Qui enim nouum sibi Principem eligunt, non nisi certis conditionibus ac legibus facere id solent, in quas ille Principatum suscepturus, iurare cogitur: quippe qui timeant, ne in eamdem rursus incidant tyrannidem, è qua liberari expectant: ita vt pauca in Principis potestate relinquantur,

quibus ſupremam auctoritatem tueri poſſit, ad ruinam vero lata pateat via. Eiuſmodi leges ſiue conditiones illæ fuerunt, quibus Siculi Petrum Aragonium ad regnum vocarunt: qui ſi nullas alias ad tuendam ſuam auctoritatem & ſtatum habuiſſet vires quam iſtius regni, procul dubio illa vna electione fuiſſet peſſumdatus, neque enim vulgo vmquam perſuaderi potuit, vt eius belli quod nouo Principi à Franciæ rege potentiſſimo & non leui iniuria affecto, impendebat, rationem haberet, ac Principi auxilia præſtaret: quamuis non ignorarent, ſi Princeps à Francis victus atque expulſus fuiſſet, vniuerſo regno certiſſimam paratam eſſe ruinam atque interitum.

Quam vero fallax ſit externorum auxiliorum ſpes, quam etiam facile confederatorum, ob diuerſa ſtudia & ſententias, vires diſtrahantur ac frangantur, omnibus notum eſt. Quantis vero opibus, quanta etiam patientia ei Principi opus erit, cuius omnis ſpes in Germaniæ, tam variis ſtudiis diſtractæ, viribus collocata ſit? Quid vero ſpei nouo Principi eſſe poſſit, contra potentiſſimi Regis arma, in regione ſiue Statu iam ante diuturnis belli calamitatibus afflicto atque exhauſto, vbi ægre bellum à ſe defendere, ac numquam hoſtem vel præuenire vel diuertere poſſit, ſed in ſuis ipſius viſceribus quaſi nutrire neceſſe habeat? Et hæ quidem omnes difficultates occurrent, ſi vel maxime ab omnibus prouinciis vnanimiter recipiatur, ac pro Principe recognoſcatur. Quid vero ſperandum ſit, ſi ab vna tantum parte recipiatur, cui vis facile eſt intelligere. Ex quibus omnibus patet, quam debiles eiuſmodi Principis ad ſtatum ſuum tuendum, vires futuræ ſint.

Ad vicinorum beneuolentiam & fauorem quod attinet, ſic quidem exiſtimo, tam Gallos quam Anglos malle, vt regiones illas Belgicas dominus aliquis minus potens teneat: ea tamen iam eſt temporum conditio atque is rerum ſtatus, vt vtriuſque gentis reges exigua auxilia præſtare poſſint. Quantum ad Germanos, puto equidem & ipſos malle Ariſtociatiam quamdam in Belgio conſtitutam videre, quam alicuius ex Auſtriaca familia, ob potentiam & magnitudinem illis pleriſque inuiſa, Principatum. Licet enim ex eadem familia ſit Rex Catholicus: nihilominus tamen quum regna ipſius à Germania longe abſint, nec Imperatoriam dignitatem ambire videatur, potentia eius nec tam odioſa nec tam ſuſpecta eſt, quam alterius ex eadem familia, qui & ex ipſa Germania ortus ſit, & in Germania viuat. Huic enim rationes ſiue media non deerunt quibus Imperium ſibi acquirat, & in familia ſua perpetuum & quaſi hereditarium faciat.

Ex quibus omnibus recte concludere mihi poſſe videor, nouum Principem, iuuenem, viribus debilem, ſed prudentia & conſilio, ob

ætatis imperitiam, multo debiliorem, nullis federibus aut externis auxiliis quæ quidem magni sint momenti, subnixum, in statu nouo, eoque vsurpato, difficulter admodum contra potentissimi Regis, qualis Catholicus est, arma & assultum sese defensurum, præsertim si non tam victoriæ quam vltionis studio bellum à Rege susceptum videatur. neque enim parum profuerit, vt belli ibi gerendi ratio tota commutetur.

Ea enim remedia quæ hactenus ad malos expurgandos Belgicorum Statuum humores duodecim his proximis annis adhibita sunt, Legum scilicet rigor, & vis armorum, nihil aliud effecerunt, quam quod ægrotum debilitarunt, medicum defatigarunt, & ipsum morbum auxerunt.

At si alia via ineatur, ac non lenia remedia, sed vstiones ac sectiones adhibeantur, bellum breui confectum omniaque sanatum iri certior spes erit. Incredibiles enim tum fiunt progressus, si arma contra eum qui resistit, seuere atque etiam crudeliter exerceantur, at erga eos qui sese dedunt & ad officium redeunt, quæcumque potest humanitas & benignitas vsurpetur. Et hic quidem modus belli finiendi, tollendæ dissensiones, & frangendæ rebellium pertinaciæ expeditissimus est & efficacissimus. Semper enim rebellium antesignani, quos veniæ desperatio ad peruicaciam armat, pauci sunt: at vulgus quanto vbi periculum adhuc longe abest, magis ferum est atque indomitum, tanto magis, vbi periculum in foribus videt, animum demittit, ac nemo est qui mori velit, quando adhuc vitæ spes ostenditur.

Illud quidem nequaquam mihi verisimile videtur, Regem Catholicum tantas iniurias dissimulaturum, ac tanta damna æquo animo laturum: immo non dubito quin potius omne suum imperium ac statum periculo expositurus sit, ac omnibus viribus bellum in Belgio gesturus. ad quod maximas iam habet commoditates, ceteris omnibus regnis & dominiis in pace & traquillitate constitutis: vnde quidem certissima victoriæ spes, præsertim quum ad vel maximos alendos exercitus & hostem è campo submouendum, ei omnia affatim suppetant.

Quod si quis tanto bello maturioris ætatis & maioris experientiæ ducem quam Ioannem Austrium præficiendum putet, is vicissim cogitet, defectum hunc, si quis sit, insigni huius iuuenis felicitate, tum etiam caussæ iustitia, & virium quas Rex Catholicus breui contrahere potest, magnitudine facile compensatum ac suppletum iri, quum Felicitas præcipuum sit, ac ante omnia quæ in imperatore requiruntur, maxime necessarium. Caussæ æquitas siue iustitia plerumque etiam quum armis disceptatur, bonum exitum sortitur.

Vires

Vires vero Catholici Regis & armorum vis incredibilis futura est, siquidem Hispani non solum pro Principis sui auctoritate, sed propria quoque salute & honore aliisque emolumentis certabunt, ac tam inter se quam cum aliis nationibus quæ Catholico regi in hoc bello operam nauabunt, concordiam omni studio conseruabunt, vt qui vndique ab hostibus cinctos, procul à patria, ac nullam aliam quam in armis sibi spem esse videbunt, atque ita vitæ beneficium, mortis fortiter oppetendæ consilio debebunt.

Et hæc quidem in præsentiarum super Matthiæ Archiducis in Belgium profectione mihi in mentem veniunt. Nec tamen illud abnuo, longe alium finem fortasse rem habituram, si cunctatio quædam aut aliud quoddam sinistrum fatum Catholici regis rebus & consiliis interueniat. Certum enim est, somnum longum, id est, tarditatem atque inertiam, & magnum imperium vna stare non posse, quod super est excellentissimæ vestræ manus humiliter exosculor, eique omne felicitatem à Deo immortali precor.

CLARISSIMI VIRI N. ORATORIS VENETI, CVM EX CONVENTU Nicææ reuerſus eſſet, Relatio: vbi inter Paulum III. ſummum Pontificem, inter Carolum V. Imperatorem, & inter Franciſcum Regem Galliæ habito colloquio de grauiſſimis Reip. Chriſtianæ rebus conſultatum eſt, & inter vtrunq; horum Principum Maieſtatem decennales induciæ concluſæ.

DISCVRSVS XXXIX.

QVANQVAM noſtra legatio, Sereniſſime Princeps, & Excellentiſſimi, Grauiſſimiq; Domini, breui fuerit circumſcripta temporis ſpatio, & nos quęcunque actitata fuerunt, indies perſcripſimus, cunctaque rerum euenta ſignificauimus, vnde pauca vel nihil ſupererit Excellentiſſimis VV. DD. referendum: tamen, vt laudabilem hunc noſtræ bene inſtitutæ Reipub. morem ſeruemus, quaſi villicationis noſtræ iuxta Euangelium rationem reddentes, breuibus enarrabo cuncta, quæ ſcitu digna mihi videbuntur, præſertim hiſce tẽporibus, quibus omnia ad trutinam iudicii penſanda, atque examinanda ſunt, quantum in quolibet alio huic Reip. difficillimo tempore vnquam oportuerit. Quamobrem Excellẽtiſſimæ DD. VV. vt ſolent, attentis animis orationem meam audire ne grauẽtur, dum ego abſoluere conabor hoc munus meum omni ſinceritate ac breuitate, neque, vt ſpero, ſine veſtri oblectatione.

Igitur ego & Collega meus cũ die Veneris hebdomadæ maioris, qui fuit dies decimus nonus Aprilis, Venetiis diſceſſiſſemus, urgente profectionem noſtram Sublimitate V. & die Lunæ poſt Paſcha Patauio, in qua vrbe Sabbato ſancto, & ſequenti die ſolennis feſtiuitatis morati ſumus ad equos deligendos, & cætera ad iter exornanda, viam inſtitutam proſequentes die 25. Brixiam

perue-

peruenimus; vbi allatum est, Pontificem Placentiæ substitisse: & nos quoque substitimus vsque ad diem 29. vestra mandata expectantes, quæ cum reuerenter, vt decebat, accepissemus, ac perlegissemus, duo nobis peculiariter iniuncta fuisse, comperimus: alterum, vt apud eius Sanctitatem permanentes, pacem inter Cæsaream Maiestatem, & Christianissimum Regem iniri nomine Serenitatis V. omni studio, & labore curaremus, tanquam salutare, vnicumq; nostræ, & Christianæ Reipublicæ aduersus imminentia extrema pericula remedium. Quod si omnibus exantlatis laboribus pax desperanda videretur, eo casu, vt nihil prætermitteremus, saltem vt inter ipsos induciæ quam longissimæ fieri possent, concluderentur. Alterum mandatum fuerat, vt Maiestatem Cæsaream hortaremur, ne hoc anno ex Italia discedat, verũ quamprimum Principem Doriam cum sua classe mittat in Oriẽtem, nostræque sese adiungat, eoque pacto aduersus crudelem hostem non solum communia nostra defendantur, sed adeo vires ipsius contundantur, vt in posterum ab ipso Christianis timendum non sit. Quibus in rebus coram Excellentiss. DD. VV. quæ partium nostrarũ erunt, & desiderio vestro responsura sunt, exponam. Quoniam vero ex secundo capite manauit oblatio, quam Sublimitati V. Cæsar exhibuit pro expeditione anno futuro aduersus Turcas suscipienda; ideo de hac quoque re, quæ digna mihi ac relatu necessaria videbuntur, nonnihil explicabo.

Et primo quidem Sublimitas V. & Excellentissimæ DD. VV. cognoscent, quo pacto Pontifex in hoc toto negotio processerit, quas difficultates habuerit, quibus cõsiliis vsus fuerit, quem exitum res inuenerit, & cur induciæ, non pax conclusa fuerit, quidque ex hoc facto de duobus istis Principibus sperandum, & expectandum sit.

Igitur hisce cum mandatis Brixia egressi, & die 2. Maii Placentiam peruenientes, Pontificem illic diutius moratus fuisse, comperimus ideo, quia à Duce Sabandiæ arcem Nicææ sibi concedi postulauerat, & mentem Ducis nondum cognitam habebat: hoc autem curabatur, quo Principes hi securius ad eius Sanctitatem accedere, & de rebus tractandis consultare possent, cumque Dux postulatis se satisfacturũ scripsisset, Pontifex Nicæam versus perrexit. Quare nos, vt mandatũ nouissime à Serenitate V. nobis iniunctum exequeremur, vt sc. ab eius Sanctitate integram summã ducatorum ducentorum millium procuraremus ex subsidio cleri absq; detractione 30. millium, quæ in sui vsum petiuerat, tertia die discessimus, quanquam Magnificus N. impeditus valde periculoso stranguriæ morbo remansit, Põtificem ad Castrũ S. Ioannis inuenturi. Vbi nostris rebus expositis honorifice habiti fuimus, nempe videbatur Pontifici, cum ad hanc pacem procuran-

dam

dam tam libentibus animis Sublimitas V. concurreret, rē facilius ex voto successuram. Quod attinet ad pecuniam ex subsidio Cleri, eo die, & postero ita egimus cum Pontifice, vt V. Celsitudo dicta 30. aureorum millia impetrauerit, & relictis centū octuaginta millibus in eum modum, quo scripsimus (Reuerendissimi N. deprecatio plurimum nobis adiumenti attulit) Sublimitas V. quæcunque petenda iusserat, obtinuit: itaque eius Sanctitatē itinere prosecuti fuimus, & die 11. mensis, ille vero 10. Sauonā peruenimus; qua in ciuitate Cæsarem die 9. ad Villamfrancam accessisse percepimus. Nos tunc opportunitatem temporis capientes (neq; enim ante ipsius aduentum in Italiam id monendum putauimus) Pontificem rogauimus, illi persuadere vellet ad Rempub. Christianam iuuandam, vt intra Italiam sese contineret, & Doriā Principem cum tota classe in Orientem mitteret: Pontifex autem tractandam rem suscepit alacri animo, existimans, vt dixit, hæc duo valde necessaria esse, & Imperatori quoque non minus honorifica & vtilia, partim ob fœderis conditiones, partim ob dignitatis suæ gradum, & quia sponte pollicitus olim fuerat, se aduersus Turcas similia præstiturum, quemadmodum ipsi Concilium etiam iniunxerat, & reuera effecit.

Post hæc ascensis triremibus simul cum Pontifice appulimus Nicæam die 17. cum duodecim Principis Doriæ triremibus, vbi cum Dux Sabaudiæ promissam arcem Pontifici tradere renuisset, quemadmodum Serenitati V. scripsimus, ipse in ciuitatem ingredi noluit, sed in quodam monasterio secundum mare hospitatus est, vbi detinuit se perpetuo non sine multo incommodo. Cum illuc peruenisset, plurimis nuntiis Regem Christianissimū accersiuit; qui demum vltimo die mensis ad Villamnouam venit. Hoc loco non tacebo, eius Sanctitatem toto hoc itinere, & agendi tempore adeo feruentem, & cupidam fuisse in pace horum Principum curanda, vt neque ingrauescentis ætatis rationē habuerit, neq; Pontificiam dignitatem, aut asperitatem, & incommoda longi itineris, neque vllam animi molestiam, aut corporis laborem respexerit, verum omnia tanta patientia pertulisse, vt nemo non fuerit admiratione captus: adeoq; hoc desiderio Reip. tranquillandæ tractus est, vt, quemadmodum publica voce vsurpabatur, nimium crediderit spei, quam Reuerendissimi Cardd. Iacobatius, & Carpensis alter ad Cæsarem Legatus missus, alter ad Christianissimum, fecerant. Hæc autem fuerunt ad me verba Regis: Si Cardinalis, inquit, Carpēsis Pontifici verum scripsisset, & verbis meis significauisset, me paci minime consensurum, nisi Mediolani Statum receperim, eius Sanctitas, explorato Cæsaris animo, & cōperto aduersari, tam leui de causa, vrbe deserta, inanem hunc laborem non suscepisset.

In huiusmodi desiderio suo duo aduersa Pontifici contigerũt, quæ ad hosce duos Principes simul congregandos, vt cum iis agere posset, maximo fuerunt impedimento: alterum fuit Ducis Sabaudiæ pertinacia, qui arcem Nicææ concedere recusauit, etsi prius illam se Pontifici daturum promiserat, modo spem eripuerat, demum penitus negauerat: ob quam difficultatem Pontifex Placentiæ substiterat non sine animo Romam redeundi, nisi Dux se arcem concessurum, iterum nuntiauisset. Cum vero prope Nicæam esset, retulissetque Petrus Aloysius, quem Pontifex miserat, vt eius nomine arcem reciperet, noluisse Ducem illam consignare, Monachũ reuersus est, vnde iterum Ducis, qui Monachũ venerat, pollicitationibus deceptus, Nicæam migrauit, & in eodem, quod diximus, monasterio mansit, quemadmodum fusius ad Sublimitatem V. scripsimus. Causa tãtæ pertinaciæ reuera fuit suspicio quædam, quam Dux animo conceperat, ne Hispani per hanc occasionem arcem, & ciuitatem Nicææ interciperent, quæ sola ex omnibus eius ditionibus reliqua sibi fuerat: quam eandem suspicionem alebat populus, qui etsi à Gallis pariter timebat, inuisius tamen erat nomen Hispanorum. Quamobrem huius Conuentus toto tempore populus in armis semper fuit, & arcem simul cum filio Ducis, nec non portas, forum, totamque vrbem ipse custodiuit. Neque huiusmodi suspicione carebat Christianissimus Rex, qui idcirco Pontifici scripserat, velle se ad eius Sanctitatem negotii causa accedere, etiamsi arcem non haberet. Nihilominus neque Imperator, neque Christianissimus libere vnquam accessere: quia imo Imperator semel arma vrbi minatus est, eaque ostendit; qua de re à suis reprehensus est, & quoties colloquium habendum fuit (ternum autem habitum est) Pontifex ipse Cæsarem adiuit ad locum quendam inter Nicæam, & Villamfrancam medio itinere situm: neque Rex Christianissimus vnquam accessit, sed Pontifex item illum conuenerat: prima vice quodam in loco præparato, qui tribus milliaribus Nicæa distat, ad quem Rex cũ toto equitatu armato, & sex millibus Lanzechenecorum accessit, & simul cum filiis suis pedẽ eius exosculatus est, solennemque ipsi præstitit obedientiam: iterum citra Varum fluuium ad S. Laurentium, qui locus est quatuor milliaria procul Nicæa. Alterum, vnde aliqua difficultas, & impedimentum manauit, controuersia quædam fuit, quæ inter Episcopum Lauri Oratoris Regii, & Cardinales Turnonium, ac Triultium oborta est ob literas, quas cõtra Pontificem, & Cardinalem Carpensem Placentiæ scripserant: qua de re detentus fuit Euangelista Cittadinus Triultii Cardinalis secretarius, & Triultius ab eius Sanctitate plurimum reprehensus fuit: quę controuersia potissimum effecit, vt Rex tamdiu moratus fuerit, quin ad Con-

uentum

uentum Villænouæ veniret ante dies duos & viginti, postquam Cæsar Villamfrancam appulisset, & quatuordecim dies postquã Pontifex Nicæam venisset: vt vero tota hæc suspicio remoueretur, Pontifex necesse duxit Latinum Iuuenalem citatis equis ad Regem Placentia mittere, & deinde Episcopum Tureæ Nuntiũ in Gallia, denique ipsum Episcopum Lauri, vt Pontificem a calumniis (si quæ forte ad Regem essent delatæ) purgaret, Regique persuaderent, vt quamprimum conueniret.

Cum Nicæam nos aduenissemus, primo Imperatorem ad Villamfrancam conuenimus, mox Christianiss. Regem ad Villanouam: & coram vtroque legationis nostræ capita exposita sunt, atq; vniuersus Reip. nõ solũ nostræ, sed etiã Christianæ status periculorũ plenus, nisi illæ Maiestates pacẽ inter se iniuerint, quæ sola præsentibus damnis occurrere potest, ita expressus fuit, tantaq; facundia, atq; arte, vt vterq; commoueri visus fuerit: & quamuis ambæ illæ Maiestates linguam Italicam adprime calleant; tamen Imperator, cum responsum daret, excusauit se primum, quod Italico idiomate tam ornatæ orationi pro dignitate satisfacere non posset: at Rex Christianissimns, etsi eum vehementer rogauimus, nunquam Italicis verbis respondere voluit, cũ sibi, vt aiebat, videretur non posse aliena vtens lingua tantæ orationi par esse: & in responsis suis vterque insigniter animatũ ad pacem se profitebatur, eamq; cupere tam propensis animis, vt nihil supra: ad particularia tamen nemo deueniebat, nisi quod Rex dixerat, omnino se velle Mediolani Statum recipere, quem sibi competere cunctis exploratum esset.

Igitur Pontifex pacis huius negotium aggressus, cum vtroq; sæpe loquebatur, & procuratores ipsorum coram se de tota re disserere iubebat, singulosque articulos examinare, alteram etiam procuratorum, vt alterum visitaret, inducebat, itemque Reginam, vt Imperatorem fratrem suum, quod bis fecit, inuiseret, demum nihil eorum prætermisit, quæ Principes illos ad pacem stabiliendam disponere poterant, tantaque animi charitate, atque sinceritate processit, vt libere sententiam suam coram vtroque professus, mirum in modum iis satisfecerit, omnesque ex animis ipsorum suspiciones amouerit, seque amicissimum vtrique esse persuaserit: de induciis vero nullam mentionem induxit, nisi posteaquam desperatam pacis conclusionem animaduertit: in quo toto negotio, quemadmodum suum ex vrbe discessum inconsultis Cardinalibus aliisue decreuit, suo tantum vsus est consilio, neque quidquam cum Cardd. Collegio communicauit, nisi quando Cæsar ad Mediolani Statum quosdam præficiendos nominauit sub certis conditionibus, quas Rex abnuerat: hæc enim cum Cardd. communicata fuere, vt eorum

 iudi-

iudicium exquireretur. Quod efficere viſus eſt, vel quia facinoris huius præclari, quod ad exitum perducere ſperabat, laudem gloriamque ſolus ambiebat: vel quia Cardinalium, qui omnes, paucis exceptis, aderant, Collegium in duas diuiſum erat factiones, altera Regi, altera Cæſari adhærebat: proinde cũ a toto Collegio fidum ac ſincerum conſilium non ſperaret, & negotii modum, intentiones, & actiones ſecretas fore diffideret, paucos quoſdam ſibi viſos meliores, magiſq; fideles cooptauit, nihili faciens, odium cæterorum, & Collegii reliqui maleuolentiam incurrere. Difficultates per Regẽ obiectæ erant, quia ſtatũ Mediolani in præſens, aut modico tẽporis ſpatio tradi ſibi, vel filio ſuo ſecundogenito Duci Aurelianenſium petebat: is autẽ inueſtituræ ius obtineret: Duci Sabaudiæ, quin arces & vrbes, quas Rex occupauerat, reſtituerentur, obſtabãt capitulationes Madrilii & Cameraci, h.e. ſuperioritatis in Belgio, quam prouinciam Cæſar ſui iuris fecit, & modo poſſidet. Impator autẽ à Rege Ducatum Berlini repetebat, item vt defuncti Ducis hæredib. Ghedinum, & Picardia reſtitueretur, ſi ſibi Mediolanũ reſtituendũ foret; quo caſu petebat etiam, vt idem Rex aduerſus Turcas fœderatus eſſet, eamq; ſumptuum & onerum portionem ſuſciperet, quæ iuſta decernetur: Concilio aſſentiat, relicta Lutheranorum, Regiſque Angliæ amicitia. Quæ omnes difficultates ad eas redigebantur, videlicet ad reſtitutionem Mediolani, ad fœdus contra Turcas ineundum, & ad relinquendam amicitiam Regis Angliæ, quemadmodum nobis dixerat Pontifex, & has Imperatori ſolas ſupereſſe teſtatus fuerat: arces autem & oppida Sabaudiæ, & Ghedini reſtituere facile annuebat, ſi modo viciſſim Mediolanum haberet, neque de capitulatione Madrilii, & Cameraci quidquam difficultatis audiebatur.

In his controuerſiis Rex quatuor conditiones propoſuit: primum, vt omnes controuerſiæ tam antiquæ quam recentes componerentur; quam rem nihilominus ob multitudinem, & grauitatem litium, tam anguſto tempore tranſigere difficillimũ factu eſſe aiebat: alterum, vt, de nouis controuerſiis tantum intelligendo, in præſens daretur Regi ſtatus Mediolani ſimul cum eius inueſtitura in ſecundogenitum filium, & ſe contra Turcas fœderi aſſenſurum, itemq; Concilio, relicta amicitia Regis Angliæ, & Lutheranorum, etſi Concilio aſſenſum ſe pręſtiturum profitebatur, ſicuti Chriſtianiſſimum Regem decebat, in gratiam Pontificis, non intuitu Cæſaris: tertium, ſi de præſenti ſtatus Mediolani tradendus non eſſet, niſi triennii ſpatio, ipſe quoq; pacẽ ſtabilire contentus erat, cum hac conditione, vt ne obligaretur ad vllã rem reſtituendã, neq; ad ſubſidia belli contribuenda contra Turcas, neq; ad amicitias prędictorũ relinquendas, niſi abſoluto

trien-

triennio, aut quando Mediolani Status re ipsa sibi traditus esset. Et quartum quoque addi si cuperetur, hæc triennii conditio ad annos viginti protrahatur, quo annorum numero illorum Principum vitæ extendi posse videntur.

Ex aduerso Imperator proposuit, primo, se daturum Mediolani Statum Duci Aurelianensium vna cum inuestitura, & matrimonio iam agitato; verum nolle se illum libere tradere, nisi spatio triennii, quo tempore filia secundogenita Regis Romanorũ, quæ in matrimonium eius promissa fuerat, posset vna cum marito suo possessionem, ac regimen Status Mediolanensis capessere: neque minus tamen patebat, Regem Christianissimum teneri ad restituendas arces, & oppida, & ad accipiendas alias conditiones fœderis, & in presens relinquendas amicitias, quas diximus. Quæ propositæ conditiones cum à Rege Christianissimo reiicerentur, & ab ipso Pontifice nimium duræ atque asperæ iudicarentur, Cæsar psuasus fuit à Pontifice, &, quemadmodũ mihi dixit, à Regina sorore inductus est, vt alterũ proponeret modũ concordiæ, videlicet vt de præsenti statũ Mediolani in depositum traderet, vtq; nomine Ducis Aurelianensium vsq; ad nonũ annum regeretur, & conseruaretur, cum infrascriptis conditionibus. Vt in præsens inuestituram status Mediolanensis Duci Aurelianorum, & vxori, ipsorumque posteris cõcederet: de præsenti inter ipsos matrimonium contraheret: de præsenti statum Mediolani vtendum fruendum, ac reditus omnes traderet, detractis expensis custodum, ministrorum, Gubernatorum & Castellanorum, ac similium: iurarent populi ipsis fidelitatem, atque obedientiam: regimen status traderetur Cardinali alicui, quẽ malet Pontifex: vtque Regi Christianissimo, eiusque filio penitus caueretur, præter fideiussionem Regis Lusitaniæ, aliorumq; principum, ac mercatorum, & nummulariorum, offerebat, se daturũ obsidem filiam in matrimonium promissam in manu Serenissimæ Renatæ Duci Ferrariæ, cognatæ Regis Christianissimi, & filium secundo genitum Regis Romanorum apud sublimitatẽ V. vel ambos apud Ducem Lotharingiæ vasallum Regis coniunctissimum. Præterea contentus erat, vt Rex, quousque sibi Status Mediolani totus spatio triennii consignaretur, in sua potestate similiter retineret cuncta loca Sabaudiæ, quæ citra & vltra montes possidet: neque de controuersiis Picardiæ, cæterisue in præsens obligaretur, nisi vt fœderi contra Turcas se aggregare, & dictas amicitias hæreticorum relinquere; de præsenti se obligaret, Depositarium autem hunc nominabat futurum Serenissimũ regem Romanorum fratrem suum: qui, etsi, aiebat, alter Cæsar à quibusdam existimari posset: tamen, quia de conseruando statu filiæ suæ, & generi sui agebatur, & quia diuersos habet respectus

 quam

quam Cæsar,& propter tot cautelas & fideiussiones, idoneus ac syncerus habendus erat. Hæc secunda conditio Regi proposita ab ipso non acceptata fuit, verum depositum neque laudauit, neque vituperauit: & quamquam Depositarium improbabat, tamen non petens ipsius personam commutari, semper asseruit, statutum sibi esse, ad nullam rem se obligare velle, nisi status Mediolani de præsenti concederetur: addens, de præsenti concessum, intellecturum esse, etsi sex vel septem mensium spatium interponeretur.

Quæ conditio hoc modo non acceptata à Rege Christianissimo, communicata fuit à Pontifice cum Collegio Reuerendissimorum Cardinalium, vt ab iis, quid sentirent, exquireret: & neminem comperit, cui depositum non probaretur, etsi pleriq; Depositariũ improbarent, quod is eadem persona cum Cæsare videretur: quod si Depositarius, qui vtrisque fidus esset, commutaretur, videbatur conditio hæc omnibus probari etiã Cardinalibus Regis amicis, qui nullo iure illam reiectum iri, asserebant.

Cum igitur cerneret Pontifex, nullam posse huic paci formam modumq; excogitari, omnemque tractationem desperatam esse, cumque discessionis tempus iam immineret, ne re penitus infecta reuerti cogeretur, nobis quoque ad minus malum optandum hortantibus, animum adiecit ad inducias ipsis proponendas: in quibus exorandis minimam difficultatem inuenit, nempe amborum animis ad eas propendentibus: hoc diffidebãt, quia Rex Christianissimus inducias longas, hoc est, annorum viginti, aut viginti quinque, vel quoad viuerent, cupiebat: Imperator autem triennium concedebat: ad decennium redactæ sunt hoc pacto, ne p Pontificem, aut p eosdẽ Principes staret, quin adhuc agitaretur de pace: sed tractatio Romæ continuaretur, & ad hanc rem mitteret Rex ad vrbem Cardinalem Turnonium, & vnum ex Præsidentibus Lutetiæ, Imperator vero alios procuratores suos, qui agerent cum Põtifice. Et quemadmodum huic paci tractandæ nonnihil moræ & impedimenti attulit Pontifici denegata arx, sic profecto hinc facilius induciarum stipulatio secuta est. Nam diuturnas inducias Imperator, quod ipse professus est, modo & antehac reprobauit, ne Dux Sabaudiæ tamdiu statu suo priuaretur. Qui Dux cum Cæsarem visitaret, asperis verbis reprehensus est, quod arcem Pontifici negauisset: cum vero Regem inuiseret, ab eo perhumaniter exceptus est: attamen in hac induciarum conclusione petiit Imperator, vt ab vtroque reditus nonnulli, quibus hoc spatio Dux frueretur, eidem assignarentur: cur ei assensum negauit Rex. Hæ induciæ tam feliciter, totq; humanitatis officiis inter procuratores vtriusq; Maiestatis stabilitæ, eiusmodi sunt, vt, cum ab vtroq; horum principum,

cipum, tanquam pax, habeantur, & hæc speretur quamprimum, Pontifici eximiam attulerint animi hilaritatem & gaudium, adeo vt vix magis exhilaratum se fuisse putauerit, cum euectus est ad Pontificatum, quemadmodum nobis, aliisque contestabatur.

Nos profecto mandatorum, quæ nobis tum Senatus iniunxerat, non immemores, nunquam de induciis mentionem vllam fecimus, nisi cum Pontifex nobis retulisset, sed de pace concludenda nihil amplius spei habere: imo in principio tractationis cum Pontifex de sublimitatis V. opinione circa inducias nos interrogauisset, ei respondimus, veritatem celantes, nos in mandatis habere, vt de pace tantummodo loquamur, tanquam de re, quæ sola communi vtilitati conduceret: vtque verum fateamur, de induciis tunc nihil diximus non sine aliquo remorsu conscientiæ, ne forte erraremus, Pontifici, qui neutri parti addictus, & totam negotii seriem solus tractabat nostra subticentes consilia, dum ipse nobiscum liberrime agebat: nihilominus maluimus ita dicere, ne intempestiue mentio induciarum inueheretur. Verum quando omnis pacis spes euanuerat, vt eadem mandata exequeremur, Pontifici longas inducias suggessimus, tanquam minus malum, de quibus tamen neque cum Imperatore, neque cum Rege antea locuti sumus, nisi quod publicatis induciis dum ipsorum Maiestatibus gratularemur ipsas collaudauimus, præsertim ob adiunctam spem, quod liberam reliquerint pacis tractationem: quæ quidem exoptatissimum erat, vnicumque præsentibus Reipublicæ malis remedium.

Cur autem ambo tantam præsetulerint pertinaciam, Imperator scilicet statum Mediolani in præsens denegando, & Rex fœdus abnuendo, neque amicitias dictas abdicando, nisi status Mediolani statim tradatur; quo ad Cæsarem creditur hæc esse causa, quia nullo modo hanc ditionem Regi velit consignare, sed sibi retinere cogitet, Regique verba dare. Verum profecto hanc opinionem Cæsar iniquam esse, fortasse ostendit, ea proposita conditione Depositarii, per quem re ipsa illo statu seipsum priuabat, eumque ad alterum transferebat, qui etsi frater, tamen ob supradictas rationes ab eodem Cæsare plurimum discrepabat: item exuebat se statim omnibus ipsius reditibus, atque vtilitatibus, quas Duci Aurelianorum decedebat, totque addebat cautiones, & obsidum fideiussiones, præter oppidorum & castellorum possessionem, vt iis solis retentis consenserit Rex decennalibus induciis absque vlla spe Mediolani vnquam recipiendi: & nihilominus poterat credere, post triennium omnino hunc statum sub Cæsaris dominatu non futurum. Idcirco verior altera causa existimanda est, quam Cæsar, ipsiusque amici allegant, nequaquam se Regi confidere posse, dubitantes, fore, vt Rex nihil eorum, quæ polliceretur, obseruet: imo statim atque in Italiam pedem inferret, bella moturum aduersus Florentinos, Genuenses, Ducem Vrbini,

Regnum Neapolis: itaque dum Cæsar crederet sibi pacem quæsiuisse, & socium sibi aggregauisse ad Turcicum bellum, maiore ac periculosiore bello se implicaret, quo cogeretur non solum Turcas omittere, sed ad sua tuenda (neque mediocri cum periculo & labore) retraheretur, postquam hosti vires addidisset, & in suam domum induxisset.

Hanc suspicionem augebant plerique, quos Cæsar secum habebat: hi enim, sicuti Pontifex aliquando mihi dixerat, huiusmodi consilia Cæsari dissuadebant; inter quos præcipue Genuenses à Rege, si forte Mediolani Ducatu potiretur, sibi maxime timebant, præsertim Princeps Doria, qui, vt aiunt, Imperatori dixit, si Rex Mediolano dominaretur, se cum suis triremibus in Hispaniam migraturum: præter hunc etiam Marchio Vastius, aliique, qui per hæc tempora Ducatum illum gubernant, nollent ab eiusmodi administratione remoueri, ideo omnes ingenii sui neruos adhibent, vt Cæsari persuadeant, ne se de præsenti priuet eo imperio, illudque tam potenti Regi concedat: proinde Cæsar cogitat, si adhuc triennio retineatur, fore interim, vt filia Regis Romanorum, quæ modo nouem aut decem circiter annos expleuit, viripotens fiat: quod si Rex contra Turcas fœdere iungeretur, & Concilio assentiret, amicitiasque dictas relinqueret, hoc pacto posset Cæsar fidere cum Regis constantiæ, tum Ducatus stabilitati, vt scilicet Duci & posteris suis subiectus permaneat, non regno Franciæ fiat accessio.

Quod vero attinet ad Regem, non desunt, qui dicant, ipsius consilium esse Mediolanum regno adiicere, non Duci Aureliensium concredere, ideoque statum illum incontinenti peti, ne amicos, quorum opera vtitur, & vtetur, donec eandem ditionem acquirat, à se abalienet, & deinde pro hac restituturum alteram, quæcunque sibi videbitur opportunior.

Si vero ipsius amicitiæ attendantur, potest etiam fieri, vt hoc in negotio Regis mens pura & sincera sit, & filio illum statum deposcat propter Domus, & Coronæ securitatem & pacem. Nam quia Rex ex Claudia prima ipsius vxore, & olim Ducissa Britanniæ plures suscepit filios, inter quos secundo genito & posteris suis Ducatus hæreditas debetur, Rex autem cum Ducatum Coronæ vnire desiderat, ideoque Delphino populi obedientiæ iuramentum præstiterunt: contra vero Ducatus Mediolani iure successionis ad primogenitum Franciæ, hoc est, Delphinum spectat, vnde inter duos filios bellum oriri posset, præsertim cum secundogenitus nobilitati, patrique percharus sit: hoc modo, vtroque viribus suis decedente, totus Franciæ status Coronæ vniretur, omnisque bellorum occasio à filiis remoueretur.

Quamobrem in Rege eandem militauisse caussam, quæ in Cæsare, dicendum videtur, mutuam scilicet incredulitatem & suspicio-

nem,

nem, quam ipse Rex de illo concepit ne post desertos amicos, & exhaustos contra Turcam thesauros, Cæsar nihilominus statum Mediolani non restitueret, sed sibi retinere mallet: altera causa esse potest, qu a hæc triennii conditio non minimam honori suo notam, & ignominiam inurere posset, dum ipse suæ fidei quasi pignus Cæsari statum Mediolani possidendum relinqueret, & non ab eo potius fide illius cautelam aliquam exigeret: tertia, quod Regem pudeat amicos suos abiicere, & contra Turcas pecuniam suam pigeat erogare; cum præsertim in bello nuper confecto contra Cæsarem se ipsum pene exinaniuerit, & Franciam exhauserit ob magna & crebra tributa, quæ imperauit, adeo vt nonnulli dicant, fuisse ab se alienatum totum fere patrimonium, & ad Nicææ conuentum proficisci non potuisse, quin prius nouum regno vectigal ad sumptus faciendos imponeret.

Idcirco maluisse aiunt Regem (vt parceret sumptui, & populos paulisper instauraret, & occupato in bellis aduersario, accumularet pecuniam) inducias, quam pacem acceptare, & arces, atque oppida Sabaudiæ, & in partibus Picardiæ absque Mediolani statu eiusque promissione possidere, quam pacem inire cum deposito Mediolani, eiusdemque reditibus per triennium: proinde asseuerant, libentius inducias his conditionibus, quam pacem cum ditione Mediolanensi à Rege conclusam fuisse.

Quis exitus hanc tractationem maneat, equidem altioris esse videtur indaginis, cum propter innumeras, & ingentes horum Principum controuersias, tum propter suspicionem, ac mutuam æmulationem: propter quam Rex ex vna parte sumptibus in Turcico bello faciendis minime contributurus videtur, ne Cæsarem æmulatorem suum suis viribus extollat, magisque gloriosum efficiat: ex altera contributurus videtur, ne, si Cæsar solus aduersus Turcas victoriam consequatur, & Rex imperii, quod acquireretur, gloriæque particeps non esset, vituperetur ipse, & maiorum suorum laude, gloriaque destituatur: Cæsar vero gloria atque existimatione, nec non imperio crescat.

Verumtamen dum considero, ab vno extremo ad alterum non nisi medio pertransiri, & quo magis mobile aliquod ab vno extremo remouetur, eo magis ad contrarium vergi, cumque videantur hi duo principes (olim inter se infensissimi, adeo vt sine ira & odio nominati inuicem pati non possent) modo mansuetiores facti remisisse multum de pristina maleuolentia, & Rex bis Reginam ad inuisendum Imperatorem miserit, quocum etiam cœnauit, & simul cum Delphina filia apud Cæsarem pernoctauit: præterea cum munera preciosa vltro citroque missa fuerint, & modo transeuntem Massilia Cæsarem visuri, amplexuri, & allocuturi sint: insuper cum Imperator duram, ac pertinacem illam opinionem

in potestate sua retinendi Status Mediolanensis suæ cautelæ gratia abdicauerit, imo deposito consenserit, adiectis conditionibus, quibus pars in præsenti & omnia triennii spatio tradi videntur: Rex vero ex altera parte dixerit, si sibi Mediolanum tradatur spatio sex, aut septem mensium, perinde sibi esse, ac si de præsenti habeat; Ex his omnibus videtur mihi certam esse fouendam spem, fore, vt Pontifice tractationem pacis prosequente, tandem inter ipsos concilietur, præsertim cum idem Pontifex apud vtrumque summam ex præteritis rebus sibi fidem struxerit.

Hæc autem pax facilius, certiusque sanciri potest, si decretum Turcicum bellum continuabitur: Nam, cum Cæsar ad illud adeo propensus, & animatus esse circumferatur, vt ipsemet proficisci statuerit, ideo, quo instructius, & maiore victoriæ spe suscipiatur, omnem nauabit operam, vt Rex quoque contribuat, viresque maiores adiungat, quam rem pacis ope assequi potest: quod si huius expeditionis cupiditas eum non vrgeret, fortasse parum curaret Cæsar Mediolani Statum concedere, vt pacem consequatur

Pari ratione Rex, si Imperatorem in eo bello implicitum spectare mallet, & Christiani succumberent, solus idem Rex tantum, adeoq; potentem tyrannum ex noua victoria factum validiorem sustinere non posset, ac proinde ipse quoque simul cum excidio cæterorum Christianorum in prædam ac seruitutem communis hostis duceretur: at si Christiani superarent, Imperator omnem gloriam atque existimationem lucrifaceret, adeo vt ipse Rex omni parte victoriæ destitutus ignominiam subiret, Cæsarique inferior fieret, sic, vt nulla inter eos amplius proportio futura esset, ideoque alterutrum horum sequi deberet: Verum nisi bellum Turcicum continuaretur, hic respectus Regem non commoueret.

Vt autem obstaculum illud remoueatur, ne Imperator viribus viribus Gallorum Regisque contributione potentiam suam augeat, putarim ego, posse aliquam rationem iniri, qua Rex tanquam socius idem bellum tractare, cum prædæ partem accidere posset, ad antiquam scilicet Franciæ regni gloriam conseruandam, & ad consequendam gloriæ, victoriæ, imperiique debitam portionem, vtque ne Cæsar cuncta sibi vindicet: id autem dupliciter: primo modo, si Rex separatis exercitibus Hierosolymam & Syriam (in quibus partibus olim amici eius contra infideles egregias victorias consecuti sunt) inuaderet: altero, si coniunctim cum Imperatore Christianissimus Rex hostem adoriretur, sed suis militibus præficeret Ducem Aureliensium, qui hoc casu sub Cæsare militaret, & locorum, quæ caperentur, portionem sibi acquireret. Verum hæc caliginosa nocte premit Deus, cui soli rerum omnium exitus noti sunt; quæ vtinam cito viderem in augmentum gloriæ ipsius ac Christianæ religionis, patriæque nostræ.

Huc-

Hucuſque omnia,quę ad primam partem faciebant,expoſuimus: vidimus enim in tractatione pacis, quomodo egerit Pontifex, quas difficultates inuenerit,quę vtrinq; propoſitæ fuerint conditiones,cur omnes reiectæ fuerint,exitum induciarũ decennalium, demum quis exitus ſperetur huius pacis. Modo ad alteram partem deueniendum eſt,quæ de rebus bellicis tractabit,& de rebus iis,quæ ad oppugnandos Turcas pro præſenti, & quæ pro ſequenti anno requiruntur:ſimul Serenitas Veſtra, & Dominationes Veſtræ excellentiſſimæ intelligẽt,quid ab Imperatore petierimus,&quale retulerimus reſponſum,curque ſubſidia Cæſarea Maieſtas expoſcat ad annum futurum aduerſus Turcas; ipſius certam, & deliberatam huius expeditionis ſuſcipiendæ voluntatem,cum ipſemet ad bellum proficiſci decreuerit; demum Cæſaris, & Pontificis erga hanc excellentiſſimam Rempublicam ſtudium, animique propenſionem beneuolam.

Nos igitur, Sereniſſime Princeps, vt mandata nobis impoſita à Sublimitate V.& ab hoc Excellentiſſimo Senatu exequeremur, cum primum à Cæſare auditi fuimus, eique periculum,quod Sublimitatis V.rebus impendet,niſi à confœderatis cito validæ ſuppetiæ ferantur,præterquam de pace facienda precibus obnixis egimus,eius Maieſtatem verbis Sublimitatis V. vehementer rogauimus, poſtquam in Italiam veniſſet,vt hinc nolit diſcedere,ſed ſtatim Principem Doriam cum claſſe, quam in promptu habebat,in Orientem mitteret, vbi cum noſtra coniungeretur,ſimulque ea perficerent,quę ad Rempublicam Chriſtianam tuendam aduerſus tam potentem hoſtem in tanto periculo perficienda eſſent: eadem deprecatus eſt Pontifex, cum hac de re ipſe & Cæſar egerunt, quemadmodum nobis antea pollicitus fuerat. Verum Cæſarea Maieſtas,cum à Pontifice diſceſſiſſet,per Conſiliarios ſuos excuſauit ſe nobiſcum,quod ipſemet in Italia remanere non poſſet, cum quia erat ei neceſſe ad ſua regna reuerti,quæ,vt citius ad conuentum hunc accederet, paulum confuſa reliquerat, tum etiam, quia deerat hic apparatus, neque talis fieri poterat, vt cum dignitate ſua remanere,& de inferendo Turcis offenſiuo bello commode agi poſſet: minus etiam poterat ob eandem cauſam rediturus in Hiſpaniam Principem Doriam modo cum calſſe in Orientem mittere; Verum vt in hac re, quoad fieri poſſet præſtare aliquid, cum propter anguſtiam temporis à capitulationibus fœderis præſcripti, neceſſariæ res ad hoſtem oppugnandum apparari nequiuerint,decreuiſſe mittere illuc ſtatim omnes Neapolis, & Siciliæ triremes vna cum quinquaginta, vel ſexaginta nauibus, & numeroſis copiis ſub imperio D.Ferrantis Proregis Siciliæ,donec Princeps Doria ſuperueniret, quem, cum primum in Hiſpaniam perueniſſet, in Orientem ſtatim expediturus erat,quemadmodum ſummopere expetebatur. Curauimus quoque ſummo ſtudio, ac diligentia, vt decreta ſua omni celeritate, ſe abſente, executioni mandanda iuberet;

ſed

ſed quia cuncta hæc in dies ad Excellentiſſimas DD. VV. perſcripſimus, ea repetere prolixum, & ſuperuacaneum eſt.

Inter hæc agenda obſeruauimus, quoniam anno præterito tardæ admodum conſultationes fuerunt, eos virium apparatus decerni non potuiſſe, qui ſequenti anno hoſti offendendo ſatis futuræ eſſent, quemadmodum hæc eadem verba ad Serenitatem V. ſcripſimus: quæ eadem verba à Cæſareis Conſiliatiis non minus, quam ab ipſo Pontifice percepimus.

Poſt hæc reſponſum, quoties ſimul congrederemur, poſtulauimus: quod nunquam accipere potuimus, antequam Nicæam perueniremus. Cum vero Cæſar cum Pontifice ad Sinegiam (qui locus inter Nicæam & Sabaudiam ſitus, Doriæ domui paret, ibique Princeps natus eſt) colloquium habuiſſet, apparuit, Cæſarem illo contentum minime fuiſſe: itaque quamuis in Sabaudia remanere decreuiſſet, recta Genuam profectus eſt, vt nihil omitteret ante ſuum ex Italia diſceſſum, quo à Sublimitate V. reſponſum aliquod clarius obtineret; cui reſponſo adeo incumbebat, vt, cum diſſoluto conuentu, & induciis concluſis ad Villamfrancam iu ſſemus, diſceſſum noſtrum ſignificandi, & veniam petendi cauſa, renuerit nos dimittere, dixeritque; ſe venturum Sauonam vſque commitandi gratia Pontificis, vbi iterum colloquium nobis daretur. Nobis itaque Genuam aduentantibus, Cęſar per octiduum cũ Pontifice ſeſe detinuit, cumq; ab eodem Pontifice diſcedendi veniam peteremus, conſuluit, è Rep. fore, ſi biduum adhuc ſubſiſteremus, vt interim Venetiis reſponſum, quod Cæſari magis placeret, afferretur: Itaque expectauimus, quouſque Pontifex Genua diſcederet, ſcilicet dubitantes, ne diſſolutio conuentu, ad quẽ miſſi eramus, forte erraremus, niſi vtriq; tam paruam moram petenti ſatisfaceremus. Reſponſum autem Sublimitatis V. obſcuris atq; ambiguis verbis conceptum, adeo vt intelligi non poſſet, noſtræq; Reip. neceſſitati congruere non videretur, quam iniucundum Cæſari acciderit, quantumq; ipſe vrſerit, vt aliud apertius reſponſum curaremus, pluribus non explicabo, quia literis id copioſe ſignificaui, quarum memoriam Excellentiſſimæ DD. VV. adhuc recentem habere poſſunt. Verum vt hanc petitionem, quoad poſſumus, ex aliorum opinione interpretemur, equidem circumfertur, Cęſarem nequaquam hanc expeditionem ſuſcepturum eſſe, nihilque amplius facturum, quã hoc anno præſtiterit, ſed potius ſeſe excuſaſaturum, quod hic Senatus obſcurum reſponſum dederit. Ego vero opinionem hanc damnandã puto: nam ſi id intenderet, ſatis illi fuiſſet, ſemel Senatum rogauiſſe, & niſi reſponſum veniſſet, hanc excuſationem obtendere, vel, ſi reſponſum ambiguum foret, illius declarationem non expetere: his enim artibus facilius ſeſe excuſauiſſet, neq; nouum reſponſum petere & vrgere debebat; quod quidem contra ipſius voluntatem, ſi huiuſmodi cogitationem aluiſſet, ſuperuenire

poterat. Verum ipſe quidem priori reſponſo noluit acquieſcere, imo per Pontificem ſæpe nos rogatos eſſe voluit, vt reſponſionē eiuſmodi procuraremus, quæ Sublimitatis V. conſilium certo declararet antequam ipſe ex Italia excederet. Diſceſſit ex Villafranca Sauonam verſus, vnde Genuam recta contendit, vbi octiduum manſit cum Pontifice, & eo amplius, donec triremes, quæ eundem Pontificem vlterius conduxerant, reuerterentur, cumque nos dimiſiſſet, iuſſit nobis efficaciſſimis verbis, vt Venetias redeuntes, ipſius verbis Excellentiſſimas V V. DD. obnixe rogaremus, vellent hac de re tempeſtiue adeo conſilium capere, vt ſaltim toto Iulio menſe præſenti certam haberet reſponſionem, vt ipſe ſua Hiſpania regna inuiſens poſſit pecuniam, milites, naues, commeatus & munitiones congregare; adeo vt per totum Februarium menſem, qui ſequetur, omnibus ad tantum bellum neceſſariis conquiſitis in Italiam ſe transferre, hoſtemq; aggredi poſſit, priuſquam ille ad ſui defenſionem ſeſe inſtruxerit. Qua de re nihil dubito, Sereniſſime Princeps, quin hæc ab eo poſtulentur eo animo, firmoque conſilio, vt anno futuro ipſemet omnino hanc expeditionem ſuſcipiat: cuius rei adeo ſe cupidum verbis ſuis oſtendit, vt nihil ſupra; neque vero nos tantum, ſed quicunque eum allocuti ſunt, id vnanimi voce confirmant. Pontifex certe, qui ſæpius, quam cæteri, & fidentius de omnibus rebus, ac preſertim de hac expeditione cum eo ſermonem habuit; Cæſarem ſtatuiſſe, & ſummopere cupere hoc bellum, teſtatus nobis eſt, ideoque eum curare, eiuſmodi ſecum vires adducere, vt tutus ipſe, & certa cum ſpe victoriæ proficiſci queat. Hoc igitur animo Sublimitatis V. reſponſum feſtinanter petit, vtque ex eius verbis conieci non vnis de cauſis: Prima ea eſt, quoniam fruſtra tempus conterere videtur, longum bellum aduerſus Turcas ſuſtinendo tantum defenſionis gratia; Et ne ii tempore, atque vſu & experientia belli doceantur oppida ſua præcipua more noſtro munire, vnde inexpugnabiles fiant, bono publico fœderatorum congruere, & præſertim noſtræ Reipublicæ, quæ damno, ac periculo certiori expoſita eſt, valde conducere bellum aggredi offenſiuum, & in hoc nihil opis, aut temporis omittere, ſed cuncta ad vernum tempus futuri anni ita parata habere, vt in hoſtem impetus fieri poſſit; altera cauſa eſt, vt in Hiſpaniam reuertens munitiones bellicas tempeſtiue, & copioſe prouidere poſſit, non autem cum tanta temporis iactura, vt factum fuit anno præterito, ſic, vt cum opus fuerit, præparari nequeant; neque periculo, ſimul & damno, ac dedecori liceat obuiam procedere: quam moram valde timet, dixitque haud raro, ex hac cauſa hoc anno ſe non potuiſſe opportuno tempore neceſſarias res congregare, cumque Sublimitatis V. reſponſum ei prælegimus (cum ſcilicet bellum hoc & ſequente anno iam decretum ſit, argumentum nobis proponendum poſſe temporis progreſſu conſiderari) eius Maieſtas eo reſponſo

minime

minime satisfacta, & pręsentis anni successu examinato, non sine aliquo iracundiæ argumento respondit; Num facturi simus, sicut anno præterito, quo consultationem quatuor mensibus protraximus, & inde ad res consultas exequendas vnum mensem tribuimus, cum tamen contra faciendum sit, hoc est, vno mense deliberandum, & quaterni menses executioni, atque instructioni tribuendi? Cum ab Imperatore veniam discessus nostri petiuimus, vnde tertia causa colligi posset, nobis dixit, Quod ad seipsum attinebat, corpus sibi iam defatigatum, & laboribus debilitatum, thesauros quoque diminutos esse in bellis, quæ in Germania, in Africa, in Italia gesta sunt; proinde se quietis indigere posse spatio saltem quadriennii, aut quinquennii, vt vires reparet, accumuletque pecunias: tamen quia conspicabatur, hanc moram hosti profuturam, præbituramque commodum, & occasionem tanto magis vires Christianorum, & potissimum Sublimitatem Vestram debilitandi, atque offendendi, nostra loca deprædando, ac destruendo, ex quibus potentior, ac validior fieret, & ex altera parte ipse Imperator podagra interim, aliisque morbis laborans, posset in dies magis ac magis robore corporis declinare: præterea Pontifex, & Princeps Doria vltimæ senectutis mala, & citam mortem expectant, quibus viris deficientibus, magnum bello huic momentum deesset: his de causis percupere se aiebat, hoc Senatus decretum, ne diutius tam nobilis expeditio procrastinaretur.

Quarta supradictis causa adiici potest, cum videret Cæsar expectatissimum hoc responsum minime afferri, in suspicionem adductum fuisse, ne forte hæc Respublica constantem admodum in fœdere voluntatem retineat, verum si pacis conditiones à Turcis ei proponantur, fore, vt illas acceptet, & confœderatos derelinquat. Quam rem vltimo die, quo ad Villamfrancam eum allocuti sumus, aperte nobis significauit, cum discessuri eum salutaremus; etsi huiusmodi suspicionem aduersus nonnullos ex suis se animo concepisse dissimulanter aiebat. Verum hæc eadem suspicio ex responso allato non minimum confirmata est: ex quo, vt mihi narrabat, quæ sibi conclusio elicienda foret, nesciebat, cumq; tabellarius ad classem, quæ tunc inter Nicæam & Sauonam erat, peruenit, Cæsar idem responsum manifestauit Pontifici, de quo ambo, cum ad littus descendissent, diu disseruerunt, quemadmodum eis Sanctitas tunc mihi narrauit, cum Ænobarbi Piratæ classis expeditionem simul cum eodem responso nuntiauissem apud Genuam, vbi vesperi portum cepimus; ideoque Pontifex nos hortatus est, vt omnino talem suspicionem ex animo Cæsaris euelleremus, eique animos adderemus. Sed eandem suspicionem vni ex Cardinalibus nostris, quem plurimum diligit, multique facit, & quo cum maxima fiducia loquitur, detexit: nam colloquens cum illo responsum hoc defendente, honesteque interpretante, addidit amplius Cæsar, videri quibusdam, Venetos rerum

rustica-

usticarum peritos esse: & plerosque affirmare, Rempubl. in fœdere minus constantem fore, non solum Christianorum rebus sic, vt modo, stantibus, verum etiam si cum Rege ipse pacem iniret: imo præterea fore, vt, si honesta aliqua pacis conditio Reipublicæ à Turcis proponeretur, ipsam accipiat, amoto omni fœderatorum respectu: subdiditque alios opinari, Senatum anno præterito tardam responsionem dedisse, vt ipse res necessarias prouidendi commoditate destituerentur, ac proinde omissis propter temporis angustiam rebus necessariis, Respublica prætexeret sibi causam, cur expensas non amplius continuaret. Quam suspicionem nos ex ipsius animo remouere conati sumus, asserẽtes, Sublimitatem vestram consulto fœderatis sese coniunxisse, & consultationem hanc sæpe examinatam approbauisse, contemptis pacis conditionibus, quæ afferebantur a Turca, etiam cum eius Maiestas adhuc bello destineretur cũ Rege Christianiss. & Rempublicam fidei atque constantiæ argumenta quælibet præstituram, quemadmodum sui moris est, vt nunquam socios suos desertos esse velit: quamuis haud dubiam foueat spem, fore, vt pariter fœderati non sint ei defuturi in auxiliis, quibus necessario indiget, ferendis. Et reuera, Serenissime Princeps, nobis minime probatur, vt apud Cæsarem suspicio hęc radices permittatur diutius agere, quoniam posset hęc non modo impedimenta plurima afferre communibus Christianorum consiliis & vtilitatibus, sed etiam ipsum remorari in auxiliis, quæ nobis, in periculo maximo constitutis, necessaria sunt, subministrandis.

Cum hactenus desiderium, quo Cæsaris animus flagrat belli cum Turcis gerendi, eiusdemque desiderii causas declarauerim, quo consilio idem bellum expediendum sit, ex iis, quæ intellexi, nonnulla mihi referenda supersunt. Dico igitur, etsi Cæsar in bellicis pręteritis thesauros exhausisse, reditusque suos oppignorasse, & Regna, statusque tot tributis onerasse videtur: nihilominus credibile esse, cum eius Maiestas ipsamet profectura sit ad bellum tam pium, tam sacrum, tam omnibus exoptatum, vt illum neque pecunia, neque militum copia defectura vnquam sit; alioquin spontaneo bello abstineret. Quod si Viennam se transtulit, tot exercitibus suis, præter eos, quos Germania suppeditauit, stipatus aduersus potentissimum Turcarum exercitum, itẽ in Africam tanta classe, quantam vnquam instruxerint Christiani, in Galliam quoque penetrauit tanto classium apparatu, & peditatu, atque equitatu, vt semper opinarentur omnes, ei pecuniã defuturam, neque tamen vnquam defuit; & præterea, si sustinuit, & cogitabat perseuerantius Franciæ bellum sustinere, quod bellum fieri non poterat absque ingenti summa pecunię, credi etiam potest, in hoc bello, ad quod ipsemet proficiscetur, nihil ei pariter

defuturum, præsertim clientibus ac populis suis in ipsum egregie animatis, promptisque ad pecuniam non solum subministrandam, sed etiam ad eum certatim concomitandum: præterea quãquam multos ex reditibus suis oppigneraiuit, vt iis qui pecuniam mutuo dederant, exsolueret, non ideo sequitur, eum destitui bonis aliis, quæ distrahat obligetque, quin etiam verisimile est, eũ cuncta oppigneraturum, ea spe, vt non solum pignora postmodum redimat, sed etiam noua bona, nouosque status per victoriã acquirat. Demum, vt Oratoris nostri apud eam Maiestatem literis certiores facti sumus, indubitatum est, iam ipsi Pontificem Cruciatæ vectigal concessisse, item reditus bonorum Ecclesiæ vacantium ad triennium, nec non facultatem, vt quartam beneficiorũ partem alienare possit. Ex quibus omnibus rebus (vt ipse etiam Orator scribit) duos & amplius milliones aureorum collecturus est: miles deinde, & pecunia eum nequaquam potest deficere; vt ex hisce causis sperandum esse videatur, eum feliciter hãc expeditionem suscepturum esse, stantibus cum Rege induciis, multoq; magis, si pax, quæ certe non est desperanda, inter ipsos concludetur. Quoniam vero de hisce viribus eius nonnulli dubitare malunt, ac forte animum ipsum aggrediendi belli huius in dubium reuocant, quod præsenti anno classem cum militibus, quos nostræ classi in Oriente aggregare tenebatur, mittere distulerit; necessarium esse mihi videtur, vt de dilationis causis nonnihil attingam, easq; potissimum, quæ ab ipso allegantur.

Primam igitur dixit fuisse in decernendo fœdere tarditatem, quod fœdus cum non nisi Februario mense conclusum fuisset, satis temporis non habuit ad prouidenda offensiuo bello necessaria, imo neque ad defensiuum potuisse antehac se præparare, cuius tamen causa se iussisse, vt triremes suæ, quas in Regnis Neapolis, & Siciliæ habet, simul cum quinquaginta, vel sexaginta nauibus, & decem millibus peditum, in Orientem nauigent: quibus viribus hosti etiam damna non mediocria per occasionem inferri possunt.

Alteram causam dixit fuisse hunc Nicææ Conuentum, ad quẽ cum accedere decreuisset, à Pontifice, & à Sublimitate V. rogatus, propter suspicionem classis Regiæ, quæ in portu Massiliæ morabatur, coactus est Principem Doriam cum triremibus eius secum adducere, donec in Hispaniam reuerteretur. Hic autem Conuentus cum præter omnium, suamque opinionem dilatus fuerit, Principem Doriam cum classe in Orientem, vt se nostræ coniungat, dimittere non potuit, quem nihilominus omnino dimissurus esset, cum primum Barcinonem peruenisset.

Tertia, quia, cum Rex Christianissimus simul cum viginti-

quinque armatorum millibus ad Conuentum accederet, cogebatur sibi cauere, ideoq; hanc partem classis, quam Duce D. Ferrante mittere potuerat, retinuit; cumque suum perpetuis sumptibus ærarium exhaustum sit, non adeo promptam ad nouum hũc sumptum faciendum pecuniam habuit, neque ausus est eam erogare, antequam trimestres induciæ à Rege obtinerentur, quas obtinuit, cum primum Rex decreuit ad Villamnouam accedere: ideoq; Cæsar moratus est, donec id succederet, aut Conuentus declararetur, cuius occasione vires ad bellum Turcicum contribuendas deliberaret.

Posset quoque causa quarta considerari, propterea quod Imperator pecuniam suam parcissime solet expendere, adeo vt in ipso rerum suarum periculo tantam interponere consueuerit moram, vt aliquod prius incommodum perpessæ fuerint: cumque præterea opinaretur, Turcam maximo terra marique apparatu hoc anno Christianos aggressurum, cum bellum offensiuum iuxta capitulationem designatum pro rei necessitate instrui non posset, neque defensiuum bellum adeo sibi necessarium videretur, cuncta maluit procrastinare, vt tanto plus pecuniæ ad offendendum hostem sibi suppeteret. Fortasse vice quintæ causæ adnecti potest, Principem Doriam nõ permisisse, vt à quoquam alio Duce hoc bellum gereretur, vt ipsemet totum tractare possit; & Imperatorem libenter distulisse, vt eiusdem viri singulari virtute & experientia vteretur, ac proinde diem ex die expectans, & spe tractus, tempestiue Principem rediturum, cuncta ad bellum opportuna retardauerit. Verum quæcunque harum causa verior sit, exploratum est, Cæsarem sæpe confessum esse, quo tardiores futuri essent apparatus, eo validiores & instructiores fore. Neque tamẽ suspicandum videtur, id à Cæsare malo animo, vt quispiam putat, effectum fuisse: nulla siquidem causa subest, cur id suspicentur, præsertim cum iure possit dubitare, vt subtractis auxiliis facilius ad conditiones pacis à Turcis accipiendas propendeamus: quocirca potius existimandum est, propter aliquam ex supradictis causis, vel propter multas ipsarum simul, ipsum non potuisse, & propter dictos respectus distulisse: at modo, cum nullo distinetur bello, ad hoc omnibus viribus suis hoc anno, & altero dubio procul incumbet diligenter.

Imperatoris & Principis Doriæ animus est, quemadmodum ex illorum ore audiuimus, hoc anno cum classibus Regia, & Cæsarea & nostra, cumque decem millibus Pontificiis militibus & nostris aggredi classem Turcicam; quod si in iis partibus non inueniatur repugnantia, in Peloponneso opportunum aliquem situm intercipere, ibique sedes figere, atque inde vsque ad vernum tempus cætera infestare: Cumque Principem ante

noſtrum Genua diſceſſum inuiſeremus, bonum aliquem in Oriente portum memorauit: quo occupato, cogitant, claſſem ibi ſubſiſtere debere tota hyeme, vel, ſicuti dixit Imperator, Meſſanæ vel Brunduſii anno futuro: Imperator vero, cum Genuæ eum vltimo vidimus, dixerat, videri ſibi, augendas eſſe vires in capitulatione præſcriptas tam in equitibus, quam in peditibus, nec non in nauibus, aliiſque rebus: hoc eſt, equitibus addendos eſſe alios quater mille, & octingenti eſſent more Burgundionum armati, præterea non pauciores Vaſtatores Italici, quam quinquies mille, neque minus quam ducentæ naues, non enim pauciora ſufficerent tot peditibus, equitibus, aliiſque apparatibus ferendis.

Ipſe vero Cæſar nauigiis, quæ in Hiſpania curaturus eſt, profitetur, ſe menſe Martio in Italiam aduenturum, & claſſem ſuam claſſibus fœderatorum coniuncturum, vt hoſtem, antequam inſtructus ſit, aggrediatur, & damno afficiat. His copiis & claſſibus ſimul iunctis recta Conſtantinopolim contendere meditatur: quam vrbem parum munitam eſſe, intellexit, & claſſem Turcicam, ſi vſquam reperiretur, expugnare, certa cum ſpe victoriæ.

Quod ſi claſſis hoſtium ad Euxinum portum confugeret, hoc pacto fœderatorum claſſis mari dominaretur, & anguſtias Helleſponti (Dardanellos vocant) expugnare poſſet, quas ab vna parte inualidas eſſe, & captu faciles audiuit: quibus ſuperatis Conſtantinopolis facilius poſſet expugnari: qua vrbe capta Euxinus, totumque Turcicum imperium victori cederet; cumque illic nullæ arces exiſtant, & vndique, præſertim in Europæ regionibus innumeri habitent Chriſtiani, iis regionibus penitus priuaretur: In Aſia quoque magno afficeretur detrimento, totque præſertim maritima oppida occuparentur, vt facile afflictum, & deſtructum remanſurum eſſet imperium. Quoniam vero de his iam ad Serenitatem veſtram perſcripſimus, neque dum eorum fortaſſe irrepſit obliuio, Relationi meæ finem imponam.

DE STATV POLITICO IN DANIÆ REGNO,

DISCVRSVS XL.

DANIÆ Regnum amplum & valde populosum vulgo Danmarchia, quasi Danorum tractus siue regio appellatur, quæ autem horum Danorum fuerit origo, ne ipsis quidem Danis satis cõstat, nisi quod quidam à Dano primo ipsorum Rege, & aliqui à Dahis Asiæ populo, eam repetant. Dudo autem Sanquintinus, Gulielmo Camdeno referente, eos è Scandia in veteres Cimbrorum sedes venisse asserit, videntur autem ab aquis dicti, quia *Aha* siue A apud illos fluuium significat, & ipsi se Daneman, quasi viros aquaticos & fluuiales vocant.

Dania Præfectura. Distincta est autem vniuersim Dania in Præfecturas centum & octoginta quatuor, quæ *Haret* dicuntur, & à totidẽ Præfectis legũ Danicarũ peritis administrantur. Habent Regẽ magis ex ꝓcerũ electione q̃ ex natalium successione. Eius eligendi vet⁹ mos fuit, vt quũ suffragia ferrent, in apto campo lapidibus insisterẽt, eo facto, nempe subiectorum lapidum firmitate, electionis constantiam designantes. Iam vero coronantur Reges Hafniæ, in tẽplo D. Mariæ, ante altare, & in prædictum templum à Regni Senatoribus ducuntur; & insignia Regia illis præferuntur, vt sunt ensis, globus, corona. *Mos Regis eligendi.* Neque hæc munera sunt certis & propriis familiis attributa, vt in reliquis fere regnis, sed vt quisque virtute ac dignitate præcellit, ei muneri adhibetur. Postea oportet Regẽ iurare, articulos præscriptos, qui in vsu ante aliquot tẽpora fuerunt, se stricte seruaturum, & religionem Christ. iura ac consuetudines regni defensurum. Deinceps vngitur ab Episcopo Rotschildiensi, & ab omnibus Regni Senatoribus primo illi corona imponitur, qui Maiestati suæ tunc iuramentum præstant, si ante coronationem non fuerit factum. Rex postea ex Nobilitate & Proceribus Milites aut Equites auratos leni percussione ensis designat, qui antea in bello & pace egregiam operam præstiterunt. Et sic maiores Danorum optimum politiæ statum & monarchiam constituerunt, nec vlla vnquã natio eos plane subegit, vel patrios ritus & priuilegia sustulit. At contra populi septẽtrionales, vt Dani, Sueci, Noruegi, totã pœne Europã deuastarunt, *Septẽtrionalium populorũ expeditiones.*

& in nonnullis locis regna etiam constituerunt. Nota est enim apud omnes Historiographos Cimbrorum in Italiam expeditio, Longobardorum regni in Italia constitutio, Gothorum Hispaniæ subactio, Normanorum in Gallia habitatio, Regni Neapolitani & Siciliæ erectio, Gotfridi contra Carolum Magnum in Frisiam eruptio, Anglorum per aliquot annos in Britannia insula subiectio. Canutus etiam cognomento Magnus, quinque Imperia tenuit. Rex enim Daniæ, Sueciæ, Noruegiæ, Angliæ & Normaniæ fuit, nec non Henrici III. Imperatoris socer. vnde hi versus exstant:

Desine mirari quos garrula laudibus effert
Græcia, quos iactat Roma superba, Duces.
Danica non vlli veterum virtute secundum
Edidit, hyberno terra propinqua freto.
Facta mihi Magni pepererunt inclita nomen:
Quinque sub imperio regna fuere meo.
Me sibi delegit socerum qui tertius orbis,
Arbiter Henricus nomine sceptra tulit.
Iustitia præclarus eram, regesque potentes
Subiectos docui legibus esse suis.

Ex quibus constat, vt etiam ex sequentibus bellis, quæ varii Reges ex Oldenburgensi familia gesserunt, gentem Danorum esse bellicosissimam, & terra mariq; profligandis hostibus felicẽ. Liberam semper habuerũt Proceres ac Senatores Regni potestatem eligendi Reges, vt adhuc habent: sed plerumq; filium Regis primogenitum designarũt, nisi grauissimis caussis impedirẽtur, nihilominus tamen a regiæ familiæ linea vel prosapia numquam deflexerunt. Regnum diuidi, nisi coacti intestino aliquo bello, non permiserunt. Iuniores filios aut fratres Regis in alias prouincias ablegarunt, quum participes Regni fieri nõ possent. Inde tot expeditiones susceptæ, quum etiam Nobiles ac plebeii omnes honestum in patria locum habere non possent, vel vt loca opportuniora adipiscerentur. Septemtrionales enim populi valde fecũdi sunt, propter sanguinis abundantiam ac calorem pugnaces & rixosi, plurimi cibi & potus (aer enim frigidus appetitum excitat) quem tamen concoquunt, propterea viuaces etiam, formosi, proceræ staturæ, fidei tenaces. Viuaces esse argumento est, quod Reges ipsorum valde diu regnis præfuerint, multi XXX. omnes nonnulli XL. annis aliqui etiam diutius.

Primus Regni Status, Rex Secundus, Nobilitas.

Porro regnum vniuersum in quinq; Status siue Ordines diuisum est. Primus est Regis, & Regiæ familiæ. Secundus, Nobilitatis. Sed hic sciendũ inter nobiles hos nullos esse Comites aut Barones, multo minus Duces; sed oẽs longa serie maiorũ nobilitatẽ demonstrare posse. Clypeos gestãt simplices, quos mutare aut

augere,

augere, dedecori esse antiquitati illorum putant. Viuunt adhuc nonnullæ familiæ quæ adfuerunt tractationi inter Carolũ Magnũ & Henningũ Danorũ Regem, super Lidora fluuio factæ, vt Vren, & alii. Hi possident sua bona cũ minori ac maiori siue capitis Iurisdictione, liberam etiã habent venandi aucupandiq; potestatẽ in suis bonis, quemadmodũ Comites in Germania. Bona illorum in toto regno non sunt feudataria, sed hæreditaria siue allodialia. Omnia castra, prædia & bona, tam mobilia q̃ immobilia a parentibus relicta, æquis portionibus diuiduntur inter fratres. ad ea sorores etiam admittuntur, ex singulari priuilegio, ita tamen, vt frater duas partes, soror vero vnam tantum capiat, filiisq; arces & castra cedant. Sic multa prædia ad primogenitum venire non possunt, sed diuiduntur. Et nonnulli honestis familiis prognati, & virtute præditi, possunt per matrimonia, Regibus adiuuantibus, ad amplas possessiones promoueri.

Senatores Regni.

Ex hoc Nobilium ordine eliguntur Senatores Regni, quorum numerus XXVIII. raro excedit. Senatoribꝰ omnibus honesta decreta sunt alimenta à Rege & Regno. Singuli n. arces habent quãdiu Senatoriã obtinẽt dignitatẽ, de quibus nihil Regi depẽdunt, sed tantũ coguntur equites aliquot alere pacis & belli tẽpore, & quandocunq; a Rege euocantur, ei propriis sumptibus in Regno p̃sto esse. Si Legati extra Regnũ ablegantur, honeste illis ꝓuidetur ex fisco, vt tanquam Regii Legati Principum more, in itinere viuere ac sese ostentare possint. Reliqui Nobiles etiã honestum à Rege habent stipendium, siue in aula Regia viuant, siue ab ea discedant. Nã habet Rex prædia, quæ Danico nomine Verleheninge, id est beneficia vel feuda vocantur. His ꝓuidet bene de se Regnoque meritis, ad vitam aut aliquot annos: De his coguntur equites aliquot alere, & fisco certã pecuniæ summã singulis annis dependere, eo tamen modo, vt pro labore & propriis seruitiis etiam aliquam prouentus partem accipiant.

Est etiam salutaris in Daniæ Regno constitutio, qua Rex ꝓhibetur bona immobilia emere à Nobilibus, eã potissimũ ob caussam, ne aliqua dissensio inter Regẽ & proceres Regni oriatur. Rex enim alioqui posset loca quædam ad se ꝑtrahere & occupare, quę Nobiles vendere nollent: proinde per hanc constitutionem huic rei à proceribus Regni optime prouisum est. Licet tamen Regi permutare bona cum Nobilibus. Econtra Nobilibus non licet vlla bona à Regiis emere rusticis. Nam aliqui rustici habent bona hæreditaria, & fere libera, vt antea dictum est.

Nobilium apud Danos familiarũ nomina.

Præcipuarum vero familiarũ nobilium quę in Dania inueniũtur, nomina fere sunt: Kaas, Guldẽstern, Mũk, Rosenkrãtz, Grabbe, Walkendorp, Brahe, Schram, Pasberg, Hardenberg, Vlstand, Bing, Belou, Vipfert, Gort, Schefeld, Ranzou, Schelen, Friese,

Iud, Bilde, Dresselberch, Green, Brockenhausen, Holke, Trolle, Knuten, Biorn, Sehestede, Iensen, Stuege, Mattiessen, Lunge, Geleschut, Glambeke, Banner, Luck, Rastorp, Krusen, Fassi, Linderman, Suon, Santbeke, Quitrou, Lange, Crabbe, Marizer, Cragge, Achsel, Beck, Rutstede, Negel, Witfeld, Splitlof, Appelgard, Iuenam, Podessen, Reutter, Podenbusch, qui fuerunt quōdā Barones ex Ducatu Pomeraniæ, quorū familia adhuc ibi inuenitur, Vren, qui vixerunt tempore Caroli Magni; Bilck, Galle, Vogersen, Bassi, Solle Daac, Bax, Baselich, Venstermann, Hoken, Lindou, Bille, Ruten, Hundertmark, Heiderstorper, Volde, Papenheim, Spar, Falster, Narbu, Vorm, Bilde, Bockholt Budde, Suaben, Santberch, Gram, Lutken, Vhrup, Spegel, Bāmelberg, Rosenspart, Duue, Hube, Schaugard, Must, Gris, Falke, Brune, Laxman, Duram, Baggen, Norman, Goss, Matre, Rosengard, Totten, Ronnou, Krumpen, &c.

Magister aulæ. E Nobilitate eligitur aulæ Magister siue præfectus. Hoc officium fere tale est cuiusmodi Maior domus in Gallia. Is enim plerumque residet Hafniæ, tanquam Vicarius Regius, & dirigit res à Rege ad se destinatas.

Mariscalcus Admiralius. Deinde Mariscalcus tempore belli & pacis ea q̄ ad expeditiones ptinent procurat. Admiralius naues ædificat, veteres restaurat, & singulis annis ea ordinat, quæ ad tutandum Oceanū & res nauticas spectāt. Habet & is sub se constitutū alium Admiraliū, & in singulis nauibus præfectum, equestri genere prognatum.

Cancellarius. Ad Cancellarium Regni ex omnibus prouinciis & insulis prouocare licet; à quo ad Regem & Senatum Regni vicissim appellatio deuoluitur.

Haret siue Præfectura. Singulæ prouinciæ diuisæ sunt in HÆRET siue Præfecturas, aut diœceses, sub quibus multę sunt parochię. Ibi primum de iure disputant, si forte inter aliquos cōtrouersiæ fuerint ortæ. Hinc licet appellare ad Iudicem terræ istius; deinde ad Cancellarium; postremo ad Regē & Regni Senatores, vbi finalis sententia fertur & promulgatur. Habent ius scriptum, compilatum à Voldemaro primo Episcopis & Senatoribus, legi naturę valde congruum, & non multum à Romanis legibus discrepans, cuius tamen vigore & simplicitate lites citius decidi possunt, lataque sententia paratum habet exsequutionem. Primo iudices si iniquam tulerint sententiam, in dimidiam partem bonorum condemnantur, quorum Rex vnam capit semissem, & læsus iniusta sententia alteram. Senatoribus adhibuit Voldematus primus (ni fallor) Episcopos, quos rursus Christianus III. propter certas caussas ac rebellionem Senatu amouit.

Cancellarius regis. Cancellarius Regis, qui plerumq; in aula Regē sequitur, habet sibi adiūctos VII. vel VIII. nobiles Secretarios & scribas; omnia

vero

vero negotia tractantur è Rege ipso. Si autem aliquid magni accidat, vt si de pace aut bello, de fœderibus ineundis, de finibus defendendis, &, sit deliberandum, concilium Senatorum à Rege indicitur. Nec licet Regi vllum tributum imponere Regno ac Nobilium rusticis, absque consensu Senatorum & Procerum.

Ærarij præfectus.

Ærarii item Præfectus, omnes totius Regni reditus, tam castrorum quam prædiorum nec non vectigalia tam in mari quam in terra colligit & asseruat rationes audit, examinat, inquirit, acceptilationes pecuniam soluentibus reddit. Hic habet adiunctos duos ex Nobilitate, & scribas multos è plebe; qui omnes annuum habent stipendium.

Tertius Status Ecclesiasticorum.

Tertius est status Ecclesiasticus, in quo fuerunt Episcopi septem, vt Archiepiscopus Lundensis, Episcopus, Rotschildiensis, Ripensis, Ottoniensis, Viburgensis, Arhusensis & Slesuicensis: ad quem cæteri etiam Canonici referuntur. Hi habent decimas in regno: quæ tamen in diuersis prouinciis, diuerso modo diuiduntur, semissem enim decimarum percipiunt Episcopi, semissem Rex, aliquam partem Canonici, Pastores, &c pars etiam ad ædificanda templa confertur. Et quantum ad Pontificium ius attinet, semper in hoc regno, quemadmodum etiam in Gallia, nominationes & ordinationes Prælaturarum Episcopatuumque, à Regibus ad hoc vsque tempus collatę fuerunt, vt etiam ex responso Voldemari I. vt opinor, Daniæ Regis, quod hic annectere libuit, constat. Quum enim Pontifex Romanus à Rege hæc & similia postularet, fertur rescripsisse Rex: *Regnum habemus à subditis, vitam à parentibus, religionem à Romana Ecclesia: quam si repetit remitto per præsentes.* Et quemadmodum non nullis (iure an iniuria non disputo) Caroli V. decretum vt prudens laudatur, ne in posterum Ecclesiasticis personis in Belgio vllam rem immobilem coemere liceret sine Principis consensu: sic Christianus III. non minus prudenter constituit, nē Ecclesiastici aliquid vendant absque expresso Regis mandato. Alioqui id genus hominibus in toto regno optime prouisum est à Christiano III. & Scholæ in multis locis erectæ, & duæ in vltima Islandia, vbi etiam propriam habent typographiam.

Academia Hafniensis.

Vna tantum est in toto regno Academia, Hafniæ scilicet, quæ fundata est à Christierno I. permissu Sixti Pontificis, Anno Christi MCDLXXVIII. quam Fridericus II. quamuis bello Suecico septennali implicitus, locupletauit, & eius prouentus sexaginta tallerorum millibus.

Quartus Status Mercatorum.

Quartus Status est Ciuium & Mercatorum, in vrbibus & oppidulis habitantium. Hi sua quoque habent priuilegia, quibus fruuntur, & his attributi sunt agri proprii, & syluæ certis limitibus circumscriptæ. Mercaturam exercent satis copiosam, tam terra quam mari, in omnibus partibus Europæ. Ex his, quemadmodum etiam ex ru-

sticorum liberis, eliguntur Episcopi, Canonici, Pastores, Senatores oppidani, Scribæ in castris & arcibus, magistri ac gubernatores nauium: aliqui etiam vectigalibus aliisque percipiendis reditibus præficiuntur. Iudicia omnia inferiora ex his constituuntur, præside interdum vno ex Nobilitate.

Quintus Rusticorũ.

Quintus status Rusticorum horum duo sunt genera. Primum vocant *Freibunden*, id est liberos Colonos. Hi possident agros hæreditarios; paullulum tamen inde singulis pendunt anuis. Hi etiam mercaturam & piscaturam exercent. Seruitiis præstandis non opprimuntur, nec tributa pendunt, nisi consentientibus Regni Senatoribus. Alterum genus est eorum, qui non possident bona hæreditaria, sed à Rege, Nobilibus, aut Ecclesiasticis ea conducunt, & seruitia multa inde dominis præstare coguntur, prout cum agri domino conuenerunt.

Hæc fere sunt quæ de Politia Danica comperta nobis, & hoc loco exponenda visa sunt: ex quibus patet Monarchiam siue regnum Danicum iam ab antiquis vsq; temporibus optime fuisse constitutum, & penes Nobilitatem, liberam Regis electionem semper fuisse, attamen ex Regia familia, vt antea dictum est, plerumque, immo fere semper, nisi summa necessitate aliud imperante, Reges sibi petiisse: vnde hoc commodi Dania consequuta est, vt nulla intestina habuerit bella ac dissensiones, nisi quæ ortæ fuerunt inter Regiam familiam, quæ tamen Nobilitatis interuentu, cito sunt compositæ, præsertim quum Regum filii nullam capiant regni partem.

Deinde quum omnes sint tantum Nobiles in Regno, & Baronum, Comitum Ducumque nomina & titulos ignorent, nullus tantis pollet opibus, vt iis confisus, Regi aut Regis familiæ sese opponere audeat, eo quod inter filios & filias semper paterna hæreditas diuidatur.

In Dania summa dignitas est Equitum, quos ab ornamentis, quæ illis tribuuntur, Auratos vocant. sed illa nemini nisi tempore pacis & belli bene de Republica merito confertur.

Ita habent Daniæ Reges optime florentem Rempublicam, quæ facile contra exteros hostes defendi potest, quum subditi vnanimes cum Rege vt naturali suo domino, terra marique hostibus resistere queant.

FINIS PRIMI TOMI.

RERVM

RERVM POLITICARVM SIVE DE STATV IMPERIORVM, ET RERVMPVBLICARVM, earumque perfecta cognitione & administratione,

TOMVS SECVNDVS,

Continens

DISCVRSVS ET RELATIONES,
Ducatus siue Principatus, totius orbis terrarum concernentes.

DE INFERIORI GERMANIA, EIVSQVE BELGICIS Prouinciis & Rebuspublicis,

DISCVRSVS I.

NONNVLLA inferioris Germaniæ pars communiter sub nomine Flandriæ comprehenditur. Huius inferioris Germaniæ, siue Belgii Septemdecim sunt Prouinciæ, quanquam sub vno titulo reguntur: hoc est, Ducatus quatuor, Brabantiæ, Limburgi, Luxemburgi, & Geldriæ, Comitatus septem Flandriæ, Artesiæ, Hannoniæ, Hollandiæ, Selandiæ, Namurci, & Zutphaniæ : Marchionatus Sacri Imperii : Quinque

Prouinciarum numerus.

etiam

ſed quia cuncta hæc in dies ad Excellentiſſimas DD. VV. perſcripſimus, ea repetere prolixum, & ſuperuacaneum eſt.

Inter hæc agenda obſeruauimus, quoniam anno præterito tardæ admodum conſultationes fuerunt, eos virium apparatus decerni non potuiſſe, qui ſequenti anno hoſti offendendo ſatis futuræ eſſent, quemadmodum hæc eadem verba ad Serenitatem V. ſcripſimus: quæ eadem verba à Cæſareis Conſiliariis non minus, quam ab ipſo Pontifice percepimus.

Poſt hæc reſponſum, quoties ſimul congrederemur, poſtulauimus: quod nunquam accipere potuimus, antequam Nicæam perueniremus. Cum vero Cæſar cum Pontifice ad Sinegiam (qui locus inter Nicæam & Sabaudiam ſitus, Doriæ domui paret, ibique Princeps natus eſt) colloquium habuiſſet, apparuit, Cæſarem illo contentum minime fuiſſe: itaque quamuis in Sabaudia remanere decreuiſſet, recta Genuam profectus eſt, vt nihil omitteret ante ſuum ex Italia diſceſſum, quo à Sublimitate V. reſponſum aliquod clarius obtineret; cui reſponſo adeo incumbebat, vt, cum diſſoluto conuentu, & induciis concluſis ad Villamfrancam iuiſſemus, diſceſſum noſtrum ſignificandi, & veniam petendi cauſa, renuerit nos dimittere, dixeritque; ſe venturum Sauonam vſque committandi gratia Pontificis, vbi iterum colloquium nobis daretur. Nobis itaque Genuam aduentantibus, Cęſar per octiduum cũ Pontifice ſeſe detinuit, cumq; ab eodem Pontifice diſcedendi veniam peteremus, conſuluit, è Rep. fore, ſi biduum adhuc ſubſiſteremus, vt interim Venetiis reſponſum, quod Cæſari magis placeret, afferretur: Itaque expectauimus, quouſque Pontifex Genua diſcederet, ſcilicet dubitantes, ne diſſolutio conuentu, ad quẽ miſſi eramus, forte erraremus, niſi vtriq; tam paruam moram petenti ſatisfaceremus. Reſponſum autem Sublimitatis V. obſcuris atq; ambiguis verbis conceptum, adeo vt intelligi non poſſet, noſtræq; Reip. neceſſitati congruere non videretur, quam iniucundum Cæſari acciderit, quantumq; ipſe vrſerit, vt aliud apertius reſponſum curaremus, pluribus non explicabo, quia literis id copioſe ſignificaui, quarum memoriam Excellentiſſimæ DD. VV. adhuc recentem habere poſſunt. Verum vt hanc petitionem, quoad poſſumus, ex aliorum opinione interpretemur, equidem circumfertur, Cęſarem nequaquam hanc expeditionem ſuſcepturum eſſe, nihilque amplius facturum, quã hoc anno præſtiterit, ſed potius ſeſe excuſaſaturum, quod hic Senatus obſcurum reſponſum dederit. Ego vero opinionem hanc damnandã puto: nam ſi id intenderet, ſatis illi fuiſſet, ſemel Senatum rogauiſſe, & niſi reſponſum veniſſet, hanc excuſationem obtendere, vel, ſi reſponſum ambiguum foret, illius declarationem non expetere: his enim artibus facilius ſeſe excuſauiſſet, neq; nouum reſponſum petere & vrgere debebat; quod quidem contra ipſius voluntatem, ſi huiuſmodi cogitationem aluiſſet, ſuperuenire

poterat

poterat. Verum ipſe quidem priori reſponſo noluit acquieſcere, imo per Pontificem ſæpe nos rogatos eſſe voluit, vt reſponſionẽ eiuſmodi procuraremus, quæ Sublimitatis V. conſilium certo declararet antequam ipſe ex Italia excederet. Diſceſſit ex Villafranca Sauonam verſus, vnde Genuam recta contendit, vbi octiduum manſit cum Pontifice, & eo amplius, donec triremes, quæ eundem Pontificem vlterius conduxerant, reuerterentur, cumque nos dimiſiſſet, iuſſit nobis efficaciſſimis verbis, vt Venetias redeuntes, ipſius verbis Excellentiſſimas VV. DD. obnixe rogaremus, vellent hac de re tempeſtiue adeo conſilium capere, vt ſaltim toto Iulio menſe præſenti certam haberet reſponſionem, vt ipſe ſua Hiſpania regna inuiſens poſſit pecuniam, milites, naues, commeatus & munitiones congregare; adeo vt per totum Februarium menſem, qui ſequetur, omnibus ad tantum bellum neceſſariis conquiſitis in Italiam ſe transferre, hoſtemq; aggredi poſſit, priuſquam ille ad ſui defenſionem ſeſe inſtruxerit. Qua de re nihil dubito, Sereniſſime Princeps, quin hæc ab eo poſtulentur eo animo, firmoque conſilio, vt anno futuro ipſemet omnino hanc expeditionem ſuſcipiat: cuius rei adeo ſe cupidum verbis ſuis oſtendit, vt nihil ſupra; neque vero nos tantum, ſed quicunque eum allocuti ſunt, id vnanimi voce confirmant. Pontifex certe, qui ſæpius, quam cæteri, & fidentiuſ de omnibus rebus, ac preſertim de hac expeditione cum eo ſermonem habuit; Cæſarem ſtatuiſſe, & ſummopere cupere hoc bellum, teſtatus nobis eſt, ideoque eum curare, eiuſmodi ſecum vires adducere, vt tutus ipſe, & certa cum ſpe victoriæ proficiſci queat. Hoc igitur animo Sublimitatis V. reſponſum feſtinanter petit, vtque ex eius verbis conieci non vnis de cauſis: Prima ea eſt, quoniam fruſtra tempus conterere videtur, longum bellum aduerſus Turcas ſuſtinendo tantum defenſionis gratia; Et ne ii tempore, atque vſu & experientia belli doceantur oppida ſua præcipua more noſtro munire, vnde inexpugnabiles fiant, bono publico fœderatorum congruere, & præſertim noſtræ Reipublicæ, quæ damno, ac periculo certiori expoſita eſt, valde conducere bellum aggredi offenſiuum, & in hoc nihil opis, aut temporis omittere, ſed cuncta ad vernum tempus futuri anni ita parata habere, vt in hoſtem impetus fieri poſſit: altera cauſa eſt, vt in Hiſpaniam reuertens munitiones bellicas tempeſtiue, & copioſe prouidere poſſit, non autem cum tanta temporis iactura, vt factum fuit anno præterito, ſic, vt cum opus fuerit, præparari nequeant; neque periculo, ſimul & damno, ac dedecori liceat obuiam procedere: quam moram valde timet, dixitque haud raro, ex hac cauſa hoc anno ſe non potuiſſe opportuno tempore neceſſarias res congregare, cumque Sublimitatis V. reſponſum ei prælegimus (cum ſcilicet bellum hoc & ſequente anno iam decretum ſit, argumentum nobis proponendum poſſe temporis progreſſu conſiderari) eius Maieſtas eo reſponſo

minime

minime satisfacta, & præsentis anni successu examinato, non sine aliquo iracundiæ argumento respondit; Num facturi simus, sicut anno præterito, quo consultationem quatuor mensibus protraximus, & inde ad res consultas exequendas vnum mensem tribuimus, cum tamen contra faciendum sit, hoc est, vno mense deliberandum, & quaterni menses executioni, atque instructioni tribuendi? Cum ab Imperatore veniam discessus nostri petiuimus, vnde tertia causa colligi posset, nobis dixit, Quod ad se ipsum attinebat, corpus sibi iam defatigatum, & laboribus debilitatum, thesauros quoque diminutos esse in bellis, quæ in Germania, in Africa, in Italia gesta sunt; proinde se quietis indigere posse spatio saltem quadriennii, aut quinquennii, vt vires reparet, accumuletque pecunias: tamen quia conspicabatur, hanc moram hosti profuturam, præbituramque commodum, & occasionem tanto magis vires Christianorum, & potissimum Sublimitatem Vestram debilitandi, atque offendendi, nostra loca deprædando, ac destruendo, ex quibus potentior, ac validior fieret, & ex altera parte ipse Imperator podagra interim, aliisque morbis laborans, posset in dies magis ac magis robore corporis declinare: præterea Pontifex, & Princeps Doria vltimæ senectutis mala, & citam mortem expectant, quibus viris deficientibus, magnum bello huic momentum deesset: his de causis percupere se aiebat, hoc Senatus decretum, ne diutius tam nobilis expeditio procrastinaretur.

Quarta supradictis causa adiici potest, cum videret Cæsar expectatissimum hoc responsum minime afferri, in suspicionem adductum fuisse, ne forte hæc Respublica constantem admodum in fœdere voluntatem retineat, verum si pacis conditiones à Turcis ei proponantur, fore, vt illas acceptet, & confœderatos derelinquat. Quam rem vltimo die, quo ad Villamfrancam eum allocuti sumus, aperte nobis significauit, cum discessuri eum salutaremus; etsi huiusmodi suspicionem aduersus nonnullos ex suis se animo concepisse dissimulanter aiebat. Verum hæc eadem suspicio ex responso allato non minimum confirmata est: ex quo, vt mihi narrabat, quæ sibi conclusio elicienda foret, nesciebat, cumq; tabellarius ad classem, quæ tunc inter Nicæam & Sauonam erat, peruenit, Cæsar idem responsum manifestauit Pontifici, de quo ambo, cum ad littus descendissent, diu disseruerunt, quemadmodum eis Sanctitas tunc mihi narrauit, cum Ænobarbi Piratæ classis expeditionem simul cum eodem responso nuntiauissem apud Genuam, vbi vesperi portum cepimus; ideoque Pontifex nos hortatus est, vt omnino talem suspicionem ex animo Cæsaris euelleremus, eique animos adderemus. Sed eandem suspicionem vni ex Cardinalibus nostris, quem plurimum diligit, multique facit, & quo cum maxima fiducia loquitur, detexit: nam colloquens cum illo responsum hoc defendente, honesteque interpretante, addidit amplius Cæsar, videri quibusdam, Venetos rerum

rustica-

rusticarum peritos esse: & plerosque affirmare, Rempubl. in fœdere minus constantem fore, non solum Christianorum rebus sic, vt modo, stantibus, verum etiam si cum Rege ipse pacem iniret: imo præterea fore, vt, si honesta aliqua pacis conditio Reipublicæ à Turcis proponeretur, ipsam accipiat, amoto omni fœderatorum respectu: subdiditque alios opinari, Senatum anno præterito tardam responsionem dedisse, vt ipse res necessarias prouidendi commoditate destituerentur, ac proinde omissis propter temporis angustiam rebus necessariis, Respublica prætexeret sibi causam, cur expensas non amplius continuaret. Quam suspicionem nos ex ipsius animo remouere conati sumus, asserētes, Sublimitatem vestram consulto fœderatis sese coniunxisse, & consultationem hanc sæpe examinatam approbauisse, contemptis pacis conditionibus, quæ afferebantur a Turca, etiam cum eius Maiestas adhuc bello destineretur cū Rege Christianiss. & Rempublicam fidei atque constantiæ argumenta quælibet præstituram, quemadmodum sui moris est, vt nunquam socios suos desertos esse velit: quamuis haud dubiam foueat spem, fore, vt pariter fœderati non sint ei defuturi in auxiliis, quibus necessario indiget, ferendis. Et reuera, Serenissime Princeps, nobis minime probatur, vt apud Cæsarem suspicio hęc radices permittatur diutius agere, quoniam posset hęc non modo impedimenta plurima afferre communibus Christianorum consiliis & vtilitatibus, sed etiam ipsum remorari in auxiliis, quæ nobis, in periculo maximo constitutis, necessaria sunt, subministrandis.

Cum hactenus desiderium, quo Cæsaris animus flagrat belli cum Turcis gerendi, eiusdemque desiderii causas declarauerim, quo consilio idem bellum expediendum sit, ex iis, quæ intellexi, nonnulla mihi referenda supersunt. Dico igitur, etsi Cæsar in bellicis pręteritis thesauros exhausisse, reditusque suos oppignorasse, & Regna, statusque tot tributis onerasse videtur: nihilominus credibile esse, cum eius Maiestas ipsamet profectura sit ad bellum tam pium, tam sacrum, tam omnibus exoptatum, vt illum neque pecunia, neque militum copia defectura vnquam sit; alioquin spontaneo bello abstineret. Quod si Viennam se transtulit, tot exercitibus suis, præter eos, quos Germania suppeditauit, stipatus aduersus potentissimum Turcarum exercitum, itē in Africam tanta classe, quantam vnquam instruxerint Christiani, in Galliam quoque penetrauit tanto classium apparatu, & peditatu, atque equitatu, vt semper opinarentur omnes, ei pecuniā defuturam, neque tamen vnquam defuit; & præterea, si sustinuit, & cogitabat perseuerantius Franciæ bellum sustinere, quod bellum fieri non poterat absque ingenti summa pecunię, credi etiam potest, in hoc bello, ad quod ipsemet proficiscetur, nihil ei pariter

defuturum, præsertim clientibus ac populis suis in ipsum egregie animatis, promptisque ad pecuniam non solum subministrandam, sed etiam ad eum certatim concomitandum: præterea quãquam multos ex reditibus suis oppigneraui, vt iis qui pecuniam mutuo dederant, exsolueret, non ideo sequitur, cum destitui bonis aliis, quæ distrahat obligetque, quin etiam verisimile est, eũ cuncta oppigneraturum, ea spe, vt non solum pignora postmodum redimat, sed etiam noua bona, nouosque status per victoriã acquirat. Demum, vt Oratoris nostri apud eam Maiestatem literis certiores facti sumus, indubitatum est, iam ipsi Pontificem Cruciatæ vectigal concessisse, item reditus bonorum Ecclesiæ vacantium ad triennium, nec non facultatem, vt quartam beneficiorũ partem alienare possit. Ex quibus omnibus rebus (vt ipse etiam Orator scribit) duos & amplius milliones aureorum collecturus est: miles deinde, & pecunia eum nequaquam potest deficere; vt ex hisce causis sperandum esse videatur, eum feliciter hãc expeditionem suscepturum esse, stantibus cum Rege induciis, multoq; magis, si pax, quæ certe non est desperanda, inter ipsos concludetur. Quoniam vero de hisce viribus eius nonnulli dubitare malunt, ac forte animum ipsum aggrediendi belli huius in dubium reuocant, quod præsenti anno classem cum militibus, quos nostrę classi in Oriente aggregare tenebatur, mittere distulerit; necessarium esse mihi videtur, vt de dilationis causis nonnihil attingam, easq; potissimum, quæ ab ipso allegantur.

Primam igitur dixit fuisse in decernendo fœdere tarditatem, quod fœdus cum non nisi Februario mense conclusum fuisset, satis temporis non habuit ad prouidenda offensiuo bello necessaria, imo neque ad defensiuum potuisse antehac se præparare, cuius tamen causa se iussisse, vt triremes suæ, quas in Regnis Neapolis, & Siciliæ habet, simul cum quinquaginta, vel sexaginta nauibus, & decem millibus peditum, in Orientem nauigent: quibus viribus hosti etiam damna non mediocria per occasionem inferri possunt.

Alteram causam dixit fuisse hunc Nicææ Conuentum, ad quẽ cum accedere decreuisset, à Pontifice, & à Sublimitate V. rogatus, propter suspicionem classis Regiæ, quæ in portu Massiliæ morabatur, coactus est Principem Doriam cum triremibus eius secum adducere, donec in Hispaniam reuerteretur. Hic autem Conuentus cum præter omnium, suamque opinionem dilatus fuerit, Principem Doriam cum classe in Orientem, vt se nostræ coniungat, dimittere non potuit, quem nihilominus omnino dimissurus esset, cum primum Barcinonem peruenisset.

Tertia, quia, cum Rex Christianissimus simul cum viginti-

quinque armatorum millibus ad Conuentum accederet, cogebatur sibi cauere, ideoq; hanc partem classis, quam Duce D. Ferrante mittere potuerat, retinuit; cumque suum perpetuis sumptibus ærarium exhaustum sit, non adeo promptam ad nouum hũc sumptum faciendum pecuniam habuit, neque ausus est eam erogare, antequam trimestres induciæ à Rege obtinerentur, quas obtinuit, cum primum Rex decreuit ad Villamnouam accedere: ideoq; Cæsar moratus est, donec id succederet, aut Conuentus declararetur, cuius occasione vires ad bellum Turcicum contribuendas deliberaret.

Posset quoque causa quarta considerari, propterea quod Imperator pecuniam suam parcissime solet expendere, adeo vt in ipso rerum suarum periculo tantam interponere consueuerit moram, ut aliquod prius incommodum perpessæ fuerint: cumque præterea opinaretur, Turcam maximo terra marique apparatu hoc anno Christianos aggressurum, cum bellum offensiuum iuxta capitulationem designatum pro rei necessitate instrui non posset, neque defensiuum bellum adeo sibi necessarium videretur, cuncta maluit procrastinare, vt tanto plus pecuniæ ad offendendum hostem sibi suppeteret. Fortasse vice quintæ causæ adnecti potest, Principem Doriam nõ permisisse, vt à quoquam alio Duce hoc bellum gereretur, vt ipsemet totum tractare possit; & Imperatorem libenter distulisse, vt eiusdem viri singulari virtute & experientia vteretur, ac proinde diem ex die expectans, & spe trahens, tempestiue Principem rediturum, cuncta ad bellum opportuna retardauerit. Verum quæcunque harum causa verior sit, exploratum est, Cæsarem sæpe confessum esse, quo tardiores futuri essent apparatus, eo validiores & instructiores fore. Neque tamẽ suspicandum videtur, id à Cæsare malo animo, vt quispiam putat, effectum fuisse: nulla siquidem causa subest, cur id suspicetur, præsertim cum iure possit dubitare, vt subtractis auxiliis facilius ad conditiones pacis à Turcis accipiendas propendeamus: quocirca potius existimandum est, propter aliquam ex supradictis causis, vel propter multas ipsarum simul, ipsum non potuisse & propter dictos respectus distulisse: at modo, cum nullo detinetur bello, ad hoc omnibus viribus suis hoc anno, & altero dubio procul incumbet diligenter.

Imperatoris & Principis Doriæ animus est, quemadmodum illorum ore audiuimus, hoc anno cum classibus Regia, & Cæsarea & nostra, cumque decem millibus Pontificiis militibus nostris aggredi classem Turcicam; quod si in iis partibus non inueniatur repugnantia, in Peloponneso opportunum aliquem situm intercipere, ibique sedes figere, atque inde vsque vernum tempus cætera infestare: Cumque Principem ante

nostrum Genua discessum inuiseremus, bonum aliquem in Oriente portum memorauit: quo occupato, cogitant, classem ibi subsistere debere tota hyeme, vel, sicuti dixit Imperator, Messanæ vel Brundusii anno futuro: Imperator vero, cum Genuæ eum vltimo vidimus, dixerat, videri sibi, augendas esse vires in capitulatione præscriptas tam in equitibus, quam in peditibus, nec non in nauibus, aliisque rebus: hoc est, equitibus addendos esse alios quater mille, & octingenti essent more Burgundionum armati, præterea non pauciores Vastatores Italici, quam quinquies mille, neque minus quam ducentæ naues, non enim pauciora sufficerent tot peditibus, equitibus, aliisque apparatibus ferendis.

Ipse vero Cæsar nauigiis, quæ in Hispania curaturus est, profitetur, se mense Martio in Italiam aduenturum, & classem suam classibus fœderatorum coniuncturum, vt hostem, antequam instructus sit, aggrediatur, & damno afficiat. His copiis & classibus simul iunctis recta Constantinopolim contendere meditatur: quam vrbem parum munitam esse, intellexit, & classem Turcicam, si vsquam reperiretur, expugnare, certa cum spe victoriæ.

Quod si classis hostium ad Euxinum portum confugeret, hoc pacto fœderatorum classis mari dominaretur, & angustias Hellesponti (Dardanellos vocant) expugnare posset, quas ab vna parte inualidas esse, & captu faciles audiuit: quibus superatis Constantinopolis facilius posset expugnari: qua vrbe capta Euxinus, totumque Turcicum imperium victori cederet; cumque illic nullæ arces existant, & vndique, præsertim in Europæ regionibus innumeri habitent Christiani, iis regionibus penitus priuaretur: In Asia quoque magno afficeretur detrimento, totque præsertim maritima oppida occuparentur, vt facile afflictum, & destructum remansurum esset imperium. Quoniam vero de his iam ad Serenitatem vestram perscripsimus, neque dum eorum fortasse irrepsit obliuio, Relationi meæ finem imponam.

DE STATV POLITICO IN DANIÆ REGNO,

DISCVRSVS XL.

DANIÆ Regnum amplum & valde populosum vulgo Danmarchia, quasi Danorum tractus siue regio appellatur, quæ autem horum Danorum fuerit origo, ne ipsis quidem Danis satis cõstat, nisi quod quidam à Dano primo ipsorum Rege, & aliqui à Dahis Asiæ populo, eam repetant. Dudo autem Sanquintinus, Gulielmo Camdeno referente, eos è Scandia in veteres Cimbrorum sedes venisse asserit, videntur autem ab aquis dicti, quia *Aha* siue A apud illos fluuium significat, & ipsi se Daneman, quasi viros aquaticos & fluuiales vocant.

Distincta est autem vniuersim Dania in Præfecturas centum & octoginta quatuor, quæ *Heret* dicuntur, & à totidẽ Præfectis legũ Danicarũ peritis administrantur. Habent Regẽ magis ex procerũ electione q̃ ex natalium successione. Eius eligendi vet⁹ mos fuit, vt quũ suffragia ferrent, in apto campo lapidibus insisterẽt, eo facto, nempe subiectorum lapidum firmitate, electionis constantiam designantes. Iam vero coronantur Reges Hafniç, in tẽplo D. Mariæ, ante altare, & in prædictum templum à Regni Senatoribus ducuntur; & insignia Regia illis præferuntur, vt sunt ensis, globus, corona. Neque hæc munera sunt certis & propriis familiis attributa, vt in reliquis fere regnis, sed vt quisque virtute & dignitate præcellit, ei muneri adhibetur. Postea oportet Regẽ iurare, articulos præscriptos, qui in vsu ante aliquot tẽpora fuerunt, se stricte seruaturum, & religionem Christ. iura ac consuetudines regni defensurum. Deinceps vngitur ab Episcopo Rotchildiensi, & ab omnibus Regni Senatoribus primo illi corona imponitur, qui Maiestati suæ tunc iuramentum præstant, si ante coronationem non fuerit factum. Rex postea ex Nobilitate & Proceribus Milites aut Equites auratos leni percussione ensis designat, qui antea in bello & pace egregiam operam præstiterint. Et sic maiores Danorum optimum politiæ statum & monarchiam constituerunt, nec vlla vnquã natio eos plane subegit, vel patrios ritus & priuilegia sustulit. At contra populi septẽtrionales, vt Dani, Sueci, Noruegi, totã pœne Europã deuastarunt,

Daniæ Præfectura.

Mos Regis eligendi.

Septẽtrionalium populorũ expeditiones.

& in nonnullis locis regna etiam constituerunt. Nota est enim apud omnes Historiographos Cimbrorum in Italiam expeditio, Longobardorum regni in Italia constitutio, Gothorum Hispaniæ subactio, Normanorum in Gallia habitatio, Regni Neapolitani & Siciliæ erectio, Gotfridi contra Carolum Magnum in Frisiam eruptio, Anglorum per aliquot annos in Britannia insula subiectio. Canutus etiam cognomento Magnus, quinque Imperia tenuit. Rex enim Daniæ, Sueciæ, Noruegiæ, Angliæ & Normaniæ fuit, nec non Henrici III. Imperatoris socer. vnde hi versus exstant:

Desine mirari quos garrula laudibus effert
Græcia, quos iactat Roma superba, Duces.
Danica non vlli veterum virtute secundum
Edidit, hyberno terra propinqua freto.
Facta mihi Magni pepererunt inclita nomen:
Quinque sub imperio regna fuere meo.
Me sibi delegit socerum qui tertius orbis,
Arbiter Henricus nomine sceptra tulit.
Iustitia præclarus eram, regesque potentes
Subiectos docui legibus esse suis.

Ex quibus constat, vt etiam ex sequentibus bellis, quæ varii Reges ex Oldenburgensi familia gesserunt, gentem Danorum esse bellicosissimam, & terra mariq; profligandis hostibus felicē. Liberam semper habuerūt Proceres ac Senatores Regni potestatem eligendi Reges, vt adhuc habent: sed plerumq; filium Regis primogenitum designarūt, nisi grauissimis caussis impedirētur, nihilominus tamen a regiæ familiæ linea vel prosapia numquam deflexerunt. Regnum diuidi, nisi coacti intestino aliquo bello, non permiserunt. Iuniores filios aut fratres Regis in alias prouincias ablegarunt, quum participes Regni fieri nō possent. Inde tot expeditiones susceptæ, quum etiam Nobiles ac plebeii omnes honestum in patria locum habere non possent, vel vt loca opportuniora adipiscerentur. Septemtrionales enim populi valde fecūdi sunt, propter sanguinis abundantiam ac calorem pugnaces & rixosi, plurimi cibi & potus (aer enim frigidus appetitum excitat) quem tamen concoquunt, propterea viuaces etiam, formosi, proceræ staturæ, fidei tenaces. Viuaces esse argumento est, quod Reges ipsorum valde diu regnis præfuerint, multi XXX. omnes nonnulli XL. annis aliqui etiam diutius.

Primus Regni Status, Rex Secundus, Nobilitas.

Porro regnum vniuersum in quinq; Status siue Ordines diuisum est. Primus est Regis, & Regiæ familiæ. Secundus, Nobilitatis. Sed hic sciendū inter nobiles hos nullos esse Comites aut Barones, multo minus Duces: sed oēs longa serie maiorū nobilitatē demonstrare posse. Clypeos gestāt simplices, quos mutare aut

augere,

augere, dedecori esse antiquitati illorum putant. Viuunt adhuc nonnullæ familiæ quæ adfuerunt tractationi inter Carolũ Magnũ & Henningũ Danorũ Regem, super Lidora fluuio factæ, vt Vren, & alii. Hi possident sua bona cũ minori ac maiori siue capitis Iurisdictione, liberam etiã habent venandi aucupandiq; potestatẽ in suis bonis, quemadmodũ Comites in Germania. Bona illorum in toto regno non sunt feudataria, sed hæreditaria siue allodialia. Omnia castra, prædia & bona, tam mobilia q̃ immobilia a parentibus relicta, æquis portionibus diuiduntur inter fratres. ad ea sorores etiam admittuntur, ex singulari priuilegio, ita tamen, vt frater duas partes, soror vero vnam tantum capiat, filiisq; arces & castra cedant. Sic multa prædia ad primogenitum venire non possunt, sed diuiduntur. Et nonnulli honestis familiis prognati, & virtute prædití, possunt per matrimonia, Regibus adiuuantibus, ad amplas possessiones promoueri.

Senatores Regni.

Ex hoc Nobilium ordine eliguntur Senatores Regni, quorum numerus XXVIII. raro excedit. Senatoribꝰ omnibus honesta decreta sunt alimenta à Rege & Regno. Singuli n. arces habent quãdiu Senatoriã obtinẽt dignitatẽ, de quibus nihil Regi depẽdunt, sed tantũ coguntur equites aliquot alere pacis & belli tẽpore, & quandocunq; a Rege euocantur, ei propriis sumptibus in Regno ꝑsto esse. Si Legati extra Regnũ ablegantur, honeste illis ꝓuidetur ex fisco, vt tanquam Regii Legati Principum more, in itinere viuere ac sese ostentare possint. Reliqui Nobiles etiã honestum à Rege habent stipendium, siue in aula Regia viuant, siue ab ea discedant. Nã habet Rex prædia, quæ Danico nomine Verlehenínge, id est beneficia vel feuda vocantur. His ꝓuidet bene de se Regnoque meritis, ad vitam aut aliquot annos: De his coguntur equites aliquot alere, & fisco certã pecuniæ summã singulis annis dependere, eo tamen modo, vt pro labore & propriis seruitiis etiam aliquam prouentus partem accipiant.

Est etiam salutaris in Daniæ Regno constitutio, qua Rex ꝓhibetur bona immobilia emere à Nobilibus, eã potissimũ ob caussam, ne aliqua dissensio inter Regẽ & proceres Regni oriatur. Rex enim alioqui posset loca quædam ad se ptrahere & occupare, quę Nobiles vendere nollent: proinde per hanc constitutionem huic rei à proceribus Regni optime prouisum est. Licet tamen Regi permutare bona cum Nobilibus. Econtra Nobilibus non licet vlla bona à Regiis emere rusticis. Nam aliqui rustici habent bona hæreditaria, & fere libera, vt antea dictum est.

Nobilium apud Danos familiarũ nomina.

Præcipuarum vero familiarũ nobilium quę in Dania inueniũtur, nomina fere sunt: Kaas, Guldẽstern, Mũk, Rosenkrãtz, Grabbe, Walkendorp, Brahe, Schram, Pasberg, Hardenberg, Vlstand, Bing, Belou, Vipfert, Gore, Schefeld, Ranzou, Schelen, Friese,

Iud, Bilde, Dresselberch, Green, Brockenhausen, Holke, Trolle, Knuten, Biorn, Schestede, Iensen, Stuege, Mattiessen, Lunge, Geleschut, Glambeke, Banner, Luck, Rastorp, Krusen, Fassi, Linderman, Suon, Santbeke, Quitrou, Lange, Crabbe, Marizer, Cragge, Achsel, Beck, Rutstede, Negel, Witfeld, Splitlof, Appelgard, Iuenam, Podessen, Reutter, Podenbusch, qui fuerunt quõdã Barones ex Ducatu Pomeraniæ, quorũ familia adhuc ibi inuenitur, Vren, qui vixerunt tempore Caroli Magni; Bilck, Galle, Vogersen, Bassi, Solle Daac, Bax, Baselich, Vensterman, Hoken, Lindou, Bille, Ruten, Hundertmark, Heiderstorper, Volde, Papenheim, Spar, Faster, Narbu, Vorm, Bilde, Bockholt Budde, Suaben, Santberch, Gram, Lutken, Vhrup, Spegel, Bãmelberg, Rosenspart, Duue, Hube, Schaugard, Must, Gris, Falke, Brune, Laxman, Duram, Baggen, Norman, Goss, Matre, Rosengard, Totten, Ronnou, Krumpen, &c.

Magister aulæ. E Nobilitate eligitur aulæ Magister siue præfectus. Hoc officium fere tale est cuiusmodi Maior domus in Gallia. Is enim plerumque residet Hafniæ, tanquam Vicarius Regius, & dirigit res à Rege ad se destinatas.

Mariscalcus Admiralius. Deinde Mariscalcus tempore belli & pacis ea q̃ ad expeditiones ptinent procurat. Admiralius naues ædificat, veteres restaurat, & singulis annis ea ordinat, quæ ad tutandum Oceanũ & res nauticas spectãt. Habet & is sub se constitutũ alium Admiraliũ, & in singulis nauibus præfectum, equestri genere prognatum.

Cancellarius. Ad Cancellarium Regni ex omnibus prouinciis & insulis prouocare licet; à quo ad Regem & Senatum Regni vicissim appellatio deuoluitur.

Haret siue Præfectura. Singulæ prouinciæ diuisæ sunt in HÆRET siue Præfecturas, aut diœceses, sub quibus multę sunt parochię. Ibi primum de iure disputant, si forte inter aliquos cõtrouersiæ fuerint ortæ. Hinc licet appellare ad Iudicem terræ istius; deinde ad Cancellarium; postremo ad Regẽ & Regni Senatores, vbi finalis sententia fertur & promulgatur. Habent ius scriptum, compilatum à Voldemaro primo Episcopis & Senatoribus, legi naturę valde congruum, & non multum à Romanis legibus discrepans, cuius tamen vigore & simplicitate lites citius decidi possunt, lataque sententia paratum habet exsequutionem. Primo iudices si iniquam tulerint sententiam, in dimidiam partem bonorum condemnantur, quorum Rex vnam capit semissem, & læsus iniusta sententia alteram. Senatoribus adhibuit Voldematus primus (ni fallor) Episcopos, quos rursus Christianus III. propter certas caussas ac rebellionem Senatu amouit.

Cancellarius regis. Cancellarius Regis, qui plerumq; in aula Regẽ sequitur, habet sibi adiũctos VII. vel VIII. nobiles Secretarios & scribas; omnia

vero

vero negotia tractantur è Rege ipso. Si autem aliquid magni acciderit, vt si de pace aut bello, de fœderibus ineundis, de finibus defendendis, &c, sit deliberandum, concilium Senatorum à Rege indicitur. Nec licet Regi vllum tributum imponere Regno ac Nobilium rusticis, absque consensu Senatorum & Procerum.

Ærarij præfectus.

Ærarii item Præfectus, omnes totius Regni reditus, tam castrorum quam prædiorum nec non vectigalia tam in mari quam in terra colligit & asseruat rationes audit, examinat, inquirit, acceptilationes pecuniam soluentibus reddit. Hic habet adiunctos duos ex Nobilitate, & scribas multos è plebe; qui omnes annuum habent stipendium.

Tertius Status Ecclesiasticorum.

Tertius est status Ecclesiasticus, in quo fuerunt Episcopi septem, vt Archiepiscopus Lundensis, Episcopus, Rotschildiensis, Ripensis, Ottoniensis, Viburgensis, Arhusensis & Slesuicensis: ad quem cæteri etiam Canonici referuntur. Hi habent decimas in regno: quæ tamen in diuersis prouinciis, diuerso modo diuiduntur, semissem enim decimarum percipiunt Episcopi, semissem Rex, aliquam partem Canonici, Pastores, &c pars etiam ad ædificanda templa confertur. Et quantum ad Pontificium ius attinet, semper in hoc regno, quemadmodum etiam in Gallia, nominationes & ordinationes Prælaturarum Episcopatuumque, à Regibus ad hoc vsque tempus collatę fuerunt, vt etiam ex responso Voldemari I. vt opinor, Daniæ Regis, quod hic annectere libuit, constat. Quum enim Pontifex Romanus à Rege hæc & similia postularet, fertur rescripsisse Rex: *Regnum habemus à subditis, vitam à parentibus, religionem à Romana Ecclesia: quam si repetis remitto per præsentes.* Et quemadmodum non nullis (iure an iniuria non disputo) Caroli V. decretum vt prudens laudatur, ne in posterum Ecclesiasticis personis in Belgio vllam rem immobilem coemere liceret sine Principis consensu; sic Christianus III. non minus prudenter constituit, nè Ecclesiastici aliquid vendant absque expresso Regis mandato. Alioqui id genus hominibus in toto regno optime prouisum est à Christiano III. & Scholæ in multis locis erectæ, & duæ in vltima Islandia, vbi etiam propriam habent typographiam.

Academia Hafniensis.

Vna tantum est in toto regno Academia, Hafniæ scilicet, quæ fundata est à Christierno I. permissu Sixti Pontificis, Anno Christi MCDLXXVIII. quam Fridericus II. quamuis bello Succico septennali implicitus, locupletauit, & eius prouentus sexaginta talleroum millibus.

Quartus status Mercatorum.

Quartus Status est Ciuium & Mercatorum, in vrbibus & oppidulis habitantium. Hi sua quoque habent priuilegia, quibus fruuntur, & his attributi sunt agri proprii, & syluæ certis limitibus circumscriptæ. Mercaturam exercent satis copiosam, tam terra quam mari, in omnibus partibus Europæ. Ex his, quemadmodum etiam ex ru-

ſticorum liberis, eliguntur Epiſcopi, Canonici, Paſtores, Senatores oppidani, Scribæ in caſtris & arcibus, magiſtri ac gubernatores nauium: aliqui etiam vectigalibus aliiſque percipiendis reditibus præficiuntur. Iudicia omnia inferiora ex his conſtituuntur, præſide interdum vno ex Nobilitate.

Quintus Ruſticorũ.

Quintus ſtatus Ruſticorum horum duo ſunt genera. Primum vocant *Freibunden*, id eſt liberos Colonos. Hi poſſident agros hæreditarios; paullulum tamen inde ſingulis pendunt anuis. Hi etiam mercaturam & piſcaturam exercent. Seruitiis præſtandis non opprimuntur, nec tributa pendunt, niſi conſentientibus Regni Senatoribus. Alterum genus eſt eorum, qui non poſſident bona hæreditaria, ſed à Rege, Nobilibus, aut Eccleſiaſticis ea conducunt, & ſeruitia multa inde dominis præſtare coguntur, prout cum agri domino conuenerunt.

Hæc fere ſunt quæ de Politia Danica comperta nobis, & hoc loco exponenda viſa ſunt: ex quibus patet Monarchiam ſiue regnum Danicum iam ab antiquis vſq; temporibus optime fuiſſe conſtitutum, & penes Nobilitatem, liberam Regis electionem ſemper fuiſſe, attamen ex Regia familia, vt antea dictum eſt, plerumque, immo fere ſemper, niſi ſumma neceſſitate aliud imperante, Reges ſibi petiiſſe: vnde hoc commodi Dania conſequuta eſt, vt nulla inteſtina habuerit bella ac diſſenſiones, niſi quæ ortæ fuerunt inter Regiam familiam, quæ tamen Nobilitatis interuentu, cito ſunt compoſitæ, præſertim quum Regum filii nullam capiant regni partem.

Deinde quum omnes ſint tantum Nobiles in Regno, & Baronum, Comitum Ducumque nomina & titulos ignorent, nullus tantis pollet opibus, vt iis confiſus, Regi aut Regis familiæ ſeſe opponere audeat, eo quod inter filios & filias ſemper paterna hæreditas diuidatur.

In Dania ſumma dignitas eſt Equitum, quos ab ornamentis, quæ illis tribuuntur, Auratos vocant. ſed illa nemini niſi tempore pacis & belli bene de Republica merito confertur.

Ita habent Daniæ Reges optime florentem Rempublicam, quæ facile contra exteros hoſtes defendi poteſt, quum ſubditi vnanimes cum Rege vt naturali ſuo domino, terra marique hoſtibus reſiſtere queant.

FINIS PRIMI TOMI.

RERVM POLITICARVM SIVE DE STATV IMPERIORVM, ET RERVMPVBLICARVM, earumque perfecta cognitione & administratione,

TOMVS SECVNDVS,

Continens

DISCVRSVS ET RELATIONES,
Ducatus siue Principatus, totius orbis terrarum concernentes.

DE INFERIORI GERMANIA, EIVSQVE BELGICIS Prouinciis & Rebuspublicis,

DISCVRSVS I.

NONNVLLA inferioris Germaniæ pars communiter sub nomine Flandriæ comprehenditur. Huius inferioris Germaniæ, siue Belgii Septemdecim sunt Prouinciæ, quanquam sub vno titulo reguntur: hoc est, Ducatus quatuor, Brabantiæ, Limburgi, Luxemburgi, & Geldriæ, Comitatus septem Flandriæ, Artesiæ, Hannoniæ, Hollandiæ, Selandiæ, Namurci, & Zutphaniæ: Marchionatus Sacri Imperii: Quinque

Prouinciarum numerus.

etiam

etiam Dominia, Frisiæ Occidentalis, Mechliniæ, Vltraiecti, Transisalanæ, & Groningæ: Regiones omnes cultissimæ, quæ omnes ab vno Principe pendent, & sub vno Flandriæ nomine continentur. In vnum autem corpus hoc pacto coaluerunt. Nam Ludouicus de Mala Comes Flandriæ vxorem duxit Margaritam filiam vnicam Iohannis Tertii: Quo coniugio Dux etiam Brabantię, Luxemburgi, multorumque statuum vltra Mosam factus est. Hæc Margarita nupsit Philippo Audaci Duci Burgundiæ, cuius hæreditas ad prædictos status iure successionis obuenit, excepto dominio Vltraiecti, Transisalanæ, & Groningæ, quæ Carolo Quinto Imperatori obtigerunt. Defecit linea Ducum Burgundiæ cum eo Carolo, qui apud Nanceium ab Heluetiis anno millesimo quadringentesimo septuagesimo septimo cæsus est: ex quo vnica tantum filia fuit superstes Maria omnium supradictorum statuum hæres, exceptis iis, quos Carolus Quintus sibi pepigerat: quæ Maria, cum nupsisset Maximiliano filio Imperatoris Federici Austriæ, qui paulo post fuit Imperator, omnia illa dominia in domum Austriacam intulit: ex Maximiliano nempe deuoluta sunt ad Philippum eius filium, ex hoc ad Carolum Quintum, ex quo ad præsentem regem Catholicum.

Ius dominij.

Aer in his regionibus humidior est, sed tamen, qui incolarum sanitati conducat: æstates iucundæ, peramœnæ, & temperato calore tolerabiles, non feruent æstu, non abundant muscarum, culicumque examinibus, non tonitru quatiuntur: terræmotus vero rarissimi. Hiemes longe ventosæ. Spirante Aquilone, vel Euro subitum excitatur & arctum gelu; Austro vero & Zephyro tepescit aer, frigusque in pluuias conuertitur.

Natura prouida.

Ager planus est, paucis collibus assurgens, exceptis regionibus Luxemburgi, Namurci, & parte quadam Hannoniæ. Multis etiam locis sabulosus est, præsertim qua Flandriæ, Selandiæ, Hollandiæ litora Oceano pulsantur: hic enim aduersus fluctuum impetum natura colles sabulosos instar obicum prætendit, mirabili & nunquam satis prædicanda prouidentia. Solum ipsum pingue est & fertile, sed alibi pinguius, alibi sterilius. Gignit frumentum, hordeum, siliginem, linum, canabin, pyra, mala, nuces, auellanas, cerasa, pruna; quæ tamen aliunde quoque maxime in Hollandiam magna copia importantur. Arborea materies ad cotidianos vsus, structurasque ædificiorum aliquibus prouinciis non deest: Hollandi tamen ligna fere omnia exstruendis nauibus, è Noruuegia aliisque regionibus Septentrionalibus petunt. Vites paucæ, nisi forte Louanii, & in tractu Luxemburgico, è quibus vinum premitur non insipidum: reliquis locis vuas habent mensis secundis, quam vino aptiores. Boues, equi, oues, pecora, armentaque nusquam terrarum felicius nascuntur, aut aluntur. Equi inprimis grandes, robusti, bello apti, Boues optimi, præsertim in Hollandia & Frisia, quibus vnus bos pondere sæpissi-

me 1200. libras excedit. Ludouicus Guicciardinus, qui Belgicam accuratissime verissimeque descripsit, refert Comiti Hochstratano Mechliniæ bouem dono datum, cuius pondus fuerit bis mille quingentatum viginti octo librarum: quem is propterea in palatio suo depingi curauit. Ouium lanæ paulo duriores sunt Hispanicis & Anglicis, quod ex pratorum pascuorumque humiditate hic colligitur, & per omnes Europæ oras magno cum lucro distrahitur. Fodinæ metallicæ magni momenti nullæ. Fontes rari, & non nisi montosis in locis, lacus, stagna, paludes non tantum ad aquarum vsum, sed ad piscium quoque capturas valde frequentes. Flumina hic perpauca oriuntur: sed alibi orta maxima & plurima his locis vel in Oceanum sese exonerant, vel in aliud flumen maius. Præcipua sunt, Rhenus, Mosa, Scaldis, Amisius, Minora, Mosella, Lisa, Aa, Sambra, Dela, Diesa, Vidrus (Vechta vulgo) Scarpa, & alia permulta. Habent prætereà regiones quædam syluas & nemora. Arduennam syluam hic statuit Cæsar, quam idem tradidit à Rheno fluuio per fines Treuirorum ad Neruios, & initium Rhemorum pertinere, & millibus passuum amplius quingentis patere in longitudinem, attingere Menapios, Eburones, Aduaticos, vsque ad Scaldim: at nostro tempore multo est minor, neque ex milliaria exuperat. Mare vero toti Belgicę non tantum nauigationes commodas præstat, sed etiam pisces, qui & huic regioni sufficiunt, & ad vicinos quoque exportantur. Incolæ sunt formosi, quieti, parum cholerici, parum ambitiosi, parum superbi, non admodum rebus Venereis dediti, ciuiles, aperti, comes, blandi, ad omnia prompti, salsi, & interdum dicaces, labbriosi, industrii, fideles, grati in benemeritos, artium omnium scientiarumque capaces, libertatis & auitorum priuilegiorum etiam ad mortem vsque tenaces & studiosi. Mulieres formosæ, pudicæ, sobriæ, reifamiliaris studiosissimæ, adeo vt & mercaturam domi exerceant, & interdum ad vicina oppida & regiones commeent, sine vlla vel leuissima criminis alicuius, impudicitiæ maxime suspitione. Bello autem iam olim nobiles: Cæsar lib. 1. Commentariorum, omnium Gallorum eos vocat fortissimos Secundo libro, solos esse, ait, qui patrum memoria, omni Gallia vexata, Teutones Cimbrosque intra fines suos ingredi prohibuissent: eaque re factum, vti rerum istarum memoria magnam sibi authoritatem, magnosque spiritus in re militari sumerent. Experti id nostro seculo tot peregrini exercitus, qui tanquam veterani cum tironibus congressi, in ciuibus, rusticis, nautis ferociam & vim veteranorum deprehenderunt. Inprimis vero dediti sunt artibus mechanicis, non sordidis quidem & vilibus, sed nobilioribus, panni contexendi, lanificia tractandi, aulæa & tapetia conficiendi, quæ non tantum ipsius regionis vsibus inseruiant, sed etiam vlterius in Galliam, Hispaniam, Germaniam, reliquamque Europam, atque adeo in Africam & Asiam deportentur. Æstus maris

Bos mirus.

Flumina Belgij.

Arduena sylua.

Mores gentis.

Mechanica florent.

Oceani natura.

(quo

(quo mare, motu in se replicato, accrescit, decrescitque) varius ac diuersus est: plerisque tamen in locis senis horis intumescit Oceanus, senis detumescit. Tam vehemens vero æstus est, vt Caleti, & in Flandria, ac Sellandiæ littoribus ad duodeuiginti pedes assurgat, ac multo altius, vbi fretum est angustius, vt Bristollæ in Cornuallia Angliæ prouincia, vbi sexaginta, in Britannia vero circa Sanmalum & Sanmichaelem nonaginta pedes mare intumescit. Neque vero semper eadem sunt momenta fluxus & refluxus. Singulis enim diebus vna fere hora tardius mare accrescit: quod ipsum argumentum est, fluxus causam esse Lunam, quæ pro diuersis ad Solem adspectibus maiores minoresve æstus ciet, ita vt in singulis Nouiluniis binæ quadraturæ tumorem Oceano, & rursus aliæ binæ detrimentum afferant.

Halecum piscatio pretiosa.

Præter ingentes, qui è terra acquiruntur, reditus, piscationes in quibusdam Belgicæ prouinciis, sed inprimis in Hollandia, sunt quæstuosissimæ: ac primo halecum, quos Haringos vocant. Hi postquam ex Arctoi maris latebris discesserunt (quod præcipitante iam vere solet fieri) velut commutatis sedibus in æstiua contendunt palabundi, tanta interdum multitudine, vt oppositis retibus sisti eorum nequeat impetus. Tum vero classes variæ, partitæ inter se certas ac definitas stationes sub Britannia, Scotiæ ora, & Orcadibus, singulæ pro viribus isti piscium generi insidiantur, nauigiis in eum vsum extructis, aluo panda, obtusa prora, quæ Busas appellant: captas partim sale & muria condunt, partim domum delatas fumo durant. Aiunt ex vna hac piscatione quotannis vnum millionem & quater centena ac septuaginta circiter aureorum millia confici. Magnus quoque fit quæstus, dimidii scilicet millionis, ex Asellorum piscatura, Cabelian, & Lapperdan vocant; nec minor ex Salmonum captura.

Salis copia aducta ad salsamenta.

Ad conditurам hanc piscium ingens Salis vis absumitur, quem atrum & sordidum è Gallia, Hispania, Lusitania allatum, singulari artificio excoquunt, magnis atque amplis lebetibus, redduntque ita purum, & candidum, vt cum niue etiam certare possit. Rudi Hispanico vel Armorico adfundunt aquam, decoqunt, colliguntq; ex centum libris salis Hispanici centum quadraginta quinque libras puriores: eaque ars iam quadringentis circiter annis, in Selandia maxime, summo cum incolarum emolumento, vicinorum etiam commodo, fuit vsurpata. Hunc salem per Galliam, Angliam, Daniam, Germaniam, & reliquam Europam diuendunt.

Forma regiminis.

Forma regiminis apud Belgas pro regionum diuersitate varia quoque est & diuersa. In vniuersum quidem omnibus Princeps imperat, at singuli cuiusque prouinciæ Status suis priuilegiis, iure & libertate vtuntur, & secundum ea Remp. administrant. Princeps Gubernatorem omnium prouinciarum constituere solet; cui Burgundiæ quoq; Comitatus paret. Ei tria Consilia sunt adiuncta. Primum

Consilium Status dicitur, secundum Priuatum, tertium Finantiarum siue Ærarii. Consilium Status Præsidem vnum habet, & Consiliariorum numerum indeterminatum: inque id, prout visum Principi fuerit, vel plures vel pauciores leguntur. In hoc res omnes ad Statum siue summam Reipub. pertinentes tractantur, scilicet de bello & pace, de Legatis vel alio mittendis, vel audiendis, de fœderibus & amicitia vicinorum atque exterorum Principum; & ad hoc à cæteris Consiliis res omnes grauiores referuntur. In Consilio priuato 12. fere sunt Iurisconsulti, & doctrina atque experientia præstantes viri, ad hoc munus ab ipso Principe & Gubernatore electi. Eis quoque vnus Præsidis nomine præest. In hoc consilio res ad iurisdictionem spectantes disentiuntur, agiturque de priuilegiis, gratiis & remissionibus, legibus, statutis, edictis, regionum finibus, controuersiis, ac si grauior quæpiam causa occurrat, eam cum Consilio status communicant; & vicissim Status etiam Consilii res ad Iurisdictionem & Iustitiam pertinentes ad priuatum hoc Consilium referre solent. In Consilium Finantiarum tres sunt è Belgicis Primatibus, vnus Thesaurarius, vnus Receptor, vt vocant, & alii, quibus pars aliqua publici ærarii commissa est. Consilium hoc Principis patrimonium & subsidia moderatur, & vtrasque tabulas tam accepti quam expensi in bello ac pace seruat, ac rei nummariæ curam habet. Est præterea Camera Rationum huius Finantiarum Consilii quasi membrum, in qua septem sunt Rationum magistri, cum aliquot ministris siue minoribus Officiariis: coram quibus omnes, qui nummos Principis in Brabantia, & adhærentibus regionibus, Ducatuque Luxemburgensi tractant, rationes reddunt, & acceptilationes recipiunt. Licet vero aliæ etiam præter illas, quæ Bruxellis vna cum tribus Consiliis resident, sint Cameræ, omnes tamen Finantiarum Consilio, tanquam capiti, subsunt.

Consilium Status.

Consilium priuatum.

Finantiarum Cons.

Camera rationum.

Præter iam dictos Magistratus & Consilia vtplurimum singulis prouinciis Gubernator particularis præest, quem tanquam Principis vel generalis Gubernatoris vicarium, de summa rei, ac potissimum de iis, quæ ad bellum pertinent, refertur.

Gubernatores particulares.

Habet insuper Princeps in singulis fere regionibus aliud quoque publicum consilium, vt Mechliniæ in Brabantia, quod Cancellaria, & alibi aliter appellatur. In hoc XII. interdum, interdum XVI. nonnunquam etiam XVIII. sunt Consiliarii, cum vno Præside: quibus annumerantur quoque Principis Aduocatus, Procurator Fiscalis, & alii magistratus minores à Gubernatore generali constituti; quorum omnium tam in causis ciuilibus quam criminalibus magna est potestas atque autoritas, ad hoc enim Consilium non priuati tantum omnes & Officiarii, sed ipse quoque Rex, si ei cum subdito aliqua in causis Iustitiæ sit controuersia, vocari & citari possunt, sententiam accipere coguntur. Ad idem à cæteris Curis

prouoca-

prouocationes fiunt, alibi vero vt Mechliniæ in Brabantia, in Hannonia, Geldria, & Frisia, sententiæ diffinitiuæ sine prouocatione feruntur.

In omnibus his Curiis siue Magistratibus ius obtinet commune, nisi municipale, aut priuilegia, aut edicta Principis ei aduersentur.

Præter dictos illos magistratus quotannis à Gubernatore Generali Commissarii quidam mittuntur, qui rationes omnes tam accepti, quam expensi diligenter inspiciant, omniaque minutatim excutiant. In Brabantia quoque iidem ex Pontificis concessione atque authoritate Monasteria atque Hospitalia visitandi ius habent.

Quomodo congregentur Status.

Quoties Princeps cum Statibus, vel de nouis ferendis legibus, vel de subsidiis contribuendis, vel quacunque alia de re grauiori tractare vult, in iis congregandis hac vtitur ratione. Per singulas prouincias literas circummittit, ac statibus certum locum atque tempus constituit, vbi cum plenis Prouinciæ quisque suæ mandatis compareant: & plerunque eiusmodi conuentus Bruxellis in Brabantia habentur. In omnibus vero Prouinciis, Comitatibus, & oppidis scitur, quot & quinam in Comitiis suffragiorum ius habeant: quorum numerus sane magnus est. Horum tres sunt ordines. Primus Ecclesiasticorum, secundus Nobilitatis, tertius Ciuium siue oppidanorum. Deputatis facultas est Communitates suas obligandi, non tamen quicquam statuendi, nisi sub expressa hac conditione, si omnibus Statibus ita videatur, omnesque ex more ad Comitia vocentur. Deputatis, Gubernatore præsente, vel Præses Consiliariorum aliquis rem, de qua tractatur, exponit, blandissimis verbis, simulque validis rationibus ad persuadendum vtens. Audita propositione, Status tempus delibe randi sumunt: singuli deinde mature omnia expendunt, ac scripto tandem respondent. Id responsum si Principi non placuerit, negotium retractatur, Gubernatore interim summam adhibente diligentiam, vt Status in id, quod Princeps rogauerit, consentiant. Quibus quicquam concedere recusantibus, patienter ferendum, ac totum negotium in aliud commodius tempus differendum est.

Modus consultationis.

Quamuis autem totius imperii summa ac Maiestas penes Principem sit; singulæ tamen regiones & ciuitates suas leges, ritus, & particularia habent priuilegia, eisq; in administranda Republica vtuntur magna cum libertate. Ritus hi, leges, & priuilegia valde inter se differunt, quum olim Belgicæ prouinciæ non solum diuersos habuerint Principes, sed inter se etiam diu crudelissima bella gesserint. Mensurarum quoque, ponderum, & morum discrepans est ratio, ac diuersæ quoque linguæ, ac ingenia tam varia, vt cum Imper. Carolus V. sæpius de prouinciis omnibus in vnam regni formam redigendis consultationem suscepisset, nullum vnquam huius sui consilii inuenire potuerit exitũ. Omnes nihilominus iis in rebus conueniunt,

Discrepant hæ prouinciæ inter se. Caroli V. Consilium.

quibus

quibus Status aut Respub. formatur aut firmatur, & particularis singulorum membrorum administratio in nullo fere alio differt, nisi eorum, qui publicas res tractant, numero. Nobiliorum ciuitatum administratio quatuor velut membris constat. Primum est Noui Senatus, quo omnes magistratus tam maiores, quam minores comprehenduntur. Secundum est Senatus Veteris, in quo ii sunt, qui magistratu aut dignitate aliqua perfuncti sunt. Tertium est ciuium, quorum veluti Duces sunt Vicorum magistri: quorum fere idem munus est, ac Romæ eorum, qui Caporoni dicuntur; & alibi plures sunt, alibi pauciores, pro loci scilicet ac ciuitatis cuiusque magnitudine; Antuerpiæ eiusmodi Vicorum magistri viginti sex sunt. Quartum membrum opificiorum magistros, siue Decanos (sic enim appellant) complectitur pro loci itidem qualitate numero differentes. Antuerpiæ Decani eiusmodi sunt LIV. Ex omnibus his membris particularis cuiusque ciuitatis gubernatio constituitur. Exemplo sit Antuerpia: à quo cæterarum vrbium administrationes parum differunt, excepto Senatorum & magistratuum numero, qui, vti diximus, pro locorum diuersitate varius quoque est & diuersus. Modus vero eligendorum Magistratuum in modo dicta vrbe talis est. Præsens Magistratus è nobilibus familiis nouem designat; ac totidem Vicorum magistri. Octodecim his è præsenti Magistratu alteri adiunguntur XVIII. ita vt in vniuersum Candidati fiant XXXVI. Horum nomina ad Principem aut Gubernatorem generalem mittuntur; èque his XVIII. eliguntur, quos antiqua Gallica voce Scabinos appellant: his ius est duos eligendi Consules siue Burgomagistros, quorum vnus plerunque ciuitatis negotia apud Principem, & cæteros Prouinciæ Ordines tractat, alter domi tã ciuium, quam exterorum causas cognoscit. Sic ergo vrbis Antuerpiensis magistratus ex Scabinis duodeviginti & duobus Cõsulibus constituitur: & Consulis quidem vrbani magna est autoritas tam in causis ciuilibus, quam in criminalibus: Sed Iustitiæ exequendæ duo Principis Vicarii potestatem habent; quorum ille, qui ciuilibus causis præest, Ammanus; qui criminalibus, Scultetus vocatur. Munera hæc à Principe conferuntur, nec temporanea sunt, sed ad vitam perpetua. Sculteti officium est delinquentes apprehendere, iustitiam à supremo magistratu petere, & sententias exequutioni demandare. Ammanus pro tribunali in causis ciuilibus ius dicit, Senatus insuper siue vrbanus magistratus etiam non interueniente autoritate Principis minores constituit magistratus. Inter alios duo Ærarii Tribuni è Nobilium siue Patriciorum ordine à plebe; & vicissim Receptor vnus è plebe à Nobilibus designatur: à quibus nummi omnes supremi magistratus iussu recipiuntur atque erogantur. Ex eodem magistratu Consi-

Ciuitates quomodo regantur.

liarii è plebe creantur, qui Nautarum, hortulanorum, fabrorum sunt Decani: Mechliniæ magistratus vrbicus æquali portione est diuisus. E duodecim enim Senatoribus sex sunt Nobiles, sex plebeii, opificiorum scilicet Decani, siue Tribuni, vt Piscatorũ, pistorum, hortulanorum, coctorum cereuisiæ. Cõsiliarii hi plebeii non modo in Senatum veniendi, ac sententiæ dicendæ ius habent, verum etiam tumultuose plerunq; & cum strepitu negotia tractant, præsertim si de contribuenda pecunia agatur, quã plebs ægre fert in Nobilium manus venire. Quin etiam tanta est illorum insolentia, inconstantia, & perpetua aduersum Nobiles æmulatio atque inuidia, vt etiam sine vllo supremi magistratus respectu ipsorum sæpe Principum voluntati & decretis reclament, atque aduersentur. Hinc factum est, vt è XXXV. à Ludouico Harlembequio primo Flandriæ Comite ad Philippum Regem Catholicum, vix tres fuerint: qui non seditione aliqua, siue populi rebellione fuerint exagitati. Harum ciuitatum quædam magnos habent reditus. Sola Antuerpia ad ducenta & quinquaginta scutatorum millia quotannis è publicis reditibus percipere dicitur: sed tam hæc, quam cæteræ vrbes, durante hoc bello, graui ære alieno obstrictæ sunt: nec spes est, eas tam cito exoneratum atque liberatum iri, decrescente quotidie mercaturæ & opificiorum tractatione, in quibus duabus rebus Flandriæ ac totius Belgii opes consistunt. Damnum quidem quod Antuerpia ex mercaturæ detrimento accepit, vix æstimari potest. Guicciardinus eam iniuit rationem, vt demonstrauit commercia Antuerpię excedere 12. milliones coronatorum: cuius calculus rebus Antuerpianis florentibus non modo non superauit, at ne æquauit quidem iustam æstimationem. At hæc fuere; nunc enim Mars Mercurium pepulit, atque alio, maxime vero Middelburgum in Selandiam, Amstelredamum atque Roterodamum in Hollandiam abduxit.

Plebeii magistratus seditiosi.

Ciuitatum reditus.

Antuerpiæ opes.

Baronum & Nobilium, qui oppida & arces in Belgio tenent, potestas ac iurisdictio angustis admodum terminis est circumscripta: neque enim subditis suis & clientibus fiduciariis tributũ vel imperare, vel etiam vltro oblatum accipere possunt, nisi de Principis consensu: sed relictis populo suis priuilegiis, immunitatibus & libertatibus, titulis tantum & bonorum patrimonialiũ prouentu summa cum modestia gaudent & fruuntur. Sunt tamen inter Principes & Nobiles, qui particulares quasdam tam iurisdictiones, quam ditiones possident, tam absoluti imperii, vt neminem superiorem nisi Deum ipsum agnoscant.

Baronum limitata potestas.

Status Ecclesiasticus in omnibus Belgii regionibus potens admodum est, atque opulentissimus: adeo quidem vt Carolus V. Imper. legem ferre necesse habuerit, qua cauetur, ne quis Ordinis

Status Ecclesiasticus potens.

Eccle-

Ecclesiastici res soli, siue bona immobilia quocunq; titulo comparare sibi possit, nisi permissu & assensu Principis. In extraordinariis, quæ Principi dantur, subsidiis, idem Ordo partem suam confert separatim. Eidem Principi eædem fere intercedunt, quo ad Ecclesiasticam iurisdictionem, cum Pontifice conuentiones, quæ Franciæ Regibus: Principis est enim nominare siue designare Prælatos, Pontificis confirmare: neque vllum rescriptum sine Principis consensu exequutioni demandari; neque subditi vlla ex causa ad aliud tribunal extra patriam citari aut vocari possunt; sed omnes causæ, quæcunque illæ sint, coram Ordinariis cuiusq; loci, aut regionis magistratibus, siue Commissariis, ventilari, ac disceptari debent. Titulus extraordinarius, quo Ordinis huius caput, siue Princeps vtitur, est, vt se inscribat Canonicum S. Seruatii, & Abbatem S. Gertrudis (quod est celeberrimum ac ditissimum Monasterium) Vicariumque Imperii ad Dietmarsos vsque in Daniæ finibus, per vniuersam Frisiam: quem titulum siue dignitatem Maximilianus Primus Cæsar pro se suisque successoribus ab Imperatore & patre suo Friderico obtinuit. Sed de politia Belgica deque harum septemdecim prouinciarum administratione, qui plura scire volet, adeat Franciscum Guicciardinum, cuius de hac re præclarus exstat in Belgicæ descriptione Commentariolus.

Titulus Principis Belgarum.

In his regionibus Princeps alios milites alere nō solebat olim, quam qui in finibus per præsidia erant dispositi. Carolus V. Imperator tria circiter equitum millia magna ex parte leuiter armatorum è regionum incolis conscripsit, eamq; militiam perpetuam & ad omnes casus subitos paratam esse, iussit, Præfecturis inter Nobiles & Barones cuiusq; Prouinciæ distributis, vulgo vocant Turmas Ordinarias.

Militia & præsidia.

Reditus, quos Princeps ex hisce capit Prouinciis quotannis tres circiter Auri milliones conficiunt, non additis extraordinariis subsidiis, & confiscationibus: Et harum quidem tertia tantum pars ad Principem redit, nisi in causis læsæ Maiestatis.

Principis reditus.

DE DVCATV FERRARIENSI,

DISCVRSVS II.

QVONIAM in quolibet Principe, imo in homine quolibet, dotes cum internæ, cum extrinsecæ considerandæ sunt (extrinsecas dotes appello, stirpem, ex qua ortus est, statum quem possidet, amicos, hostes: Internas voco, animi corporisq; qualitates) ideo relationem meam ad quatuor hæc capita redigam, videlicet ad Nobilitatem, Imperium, Amicos, Inimicos, denique ad Principis huius Celsitudinem deueniam.

Nobilitas Estensis.

Nobilitate, & generis sui antiquitate Dux Ferrariæ cunctos Italiæ Principes longo post se interuallo relinquit, excepta tamen Serenissima Venetorum Republica. Nam Serenissima hæc Domus septingentis circiter abhinc annis, regionibus, quæ modo illi subiacent, magna ex parte dominatur, cum huius sanguinis Principes latius quoque imperitauerint, & vrbes non mediocres olim possederint, vt est oppidum Ateste, vnde cognomen deriuant, Rhodigium, Parma, & Placentia. Habuerunt quoque Principes huius Domus titulos diuersos, sed vltimis temporibus Anno 1452. die 15. Maii Marchio Borsius ab Imperat. Federico III. in foro Ferrariensi insignitus est titulo Ducis Mutinæ, ac Regii cũ omnibus illis priuilegiis, honoribus, dignitatibus, prærogatiuis, & iuribus, quibus maiores Germaniæ Duces cohonestantur.

Magnus Dux Ferraria.

Idem Dux Borsius Anno 1451. cum Romam iuisset, à Pontifice Paulo huius nominis Secundo, natione Veneto, genere Balborum die 14. Aprilis donatus fuit titulo magni Ducis Ferrariæ, primusque hic fuit, excepto Mediolani Duce, qui in Italia hunc titulum obtinuerit, possidetque non vnum, sed tres Ducatus, Ferrariam, Mutinam, Regium, fuitque à Pontifice & ab Imper. magni Ducis & Principis Imperii priuilegiis decoratus: quę quidem iura, & prærogatiuæ ad nullum alium Italiæ Ducem simul iunctæ vnquã pertinuere. Et hoc est fundamentũ iurium, q̃ prætendit in controuersia sua aduersus Magnũ Ducem Etruriæ: qui [illegible]odi contentione superior euadere cupiens, summa

Lis cũ ma-

ope

ope nixus est annis præteritis, vt à Pontifice duplex Ducum declararetur ordo: alter Ducum prouinciarum, alter ciuitatum, idque ea de causa, vt Ducibus Saxoniæ, Bauariæ, Sabaudiæ, qui ꝓuinciarum Duces sunt, insereretur, sed cum ipse inter prouinciarum Duces, & in primo atque honestiore ordine connumeraretur, absque vlla difficultate Duci Ferrariæ præcederet, vtpote qui Dux ciuitatum, non prouinciarum, in secundo gradu & ordine Ducum cõputandus foret. Verum eius Celsitudo cũ sese ad Aulã Cæsareã Maiest. transtulisset, an. 1574. die 14. Apr. curauit ꝓmulgari decretũ, quo ipse declarabatur locũ habere inter Duces Imperii, qui in German. existunt, idq; vt cõprehenderẽtur Saxoniæ, Bauar. Cliuiæ, Lotharingiæ & Sabaudiæ Duces, atq; obtineret, Ferrariã, Florentiam, & Mantuam vnius classis, atq; ordinis esse Duces, & hoc pacto Ferrariæ Dux voti sui cõpos factus est. Hæc controuersia istorum Principum adeo coram Cæsare pendet, vt etiãsi quædam interlocutoriæ sententiæ natæ sint, tamen definitiuæ sentẽtiæ spes nulla affulgeat, quia Cæsar ita procedit, vt amborũ spes lactet, atq; sustentet. Idcirco Orator Florentiæ cũ supplicasset admitti non tantum vt legatus magni Ducis, sed etiam Reip. Florentinæ (qua in re totius negotii momẽtum vertebatur, cum dubio procul Resp. Florentina Duci Ferrariæ præcedat) Imperat. tandẽ Florentino fauit, declarans, hunc actum & interlocutoriam sententiam Duci Ferrariæ nihil detrimenti afferre debere: ꝙ decretum re ipsa nihil continebat aliud, q̃ anterioris decreti reuocationem, ne scil. displiceret Ferrariensi, & Florentino Duci gratificaret. Ex quo prudentiores aulici quidam opinãtur, eius Maiestatem nunquã sententiam diffinitiuam ꝓnunciaturã, nã cũ suæ vtilitatis rationem habeat, cognoscit, dum lis pendet sub iudice, se posse ab vtroque Ducum plurima officia, atque obsequia expectare, verum quotiescunque diffinitiue ius dixerit, de eo, contra quem sententiam tulisset, vel parum, vel nihil sibi polliceri posset: rursus ille, pro quo decreuisset, non adeo prompte Cæsari morem gereret, quantum eundem Cæsarem cæteroquin propitium sibi efficere conaretur propter causæ expeditionem, eiusque animi alienationem timeret.

Ducum distinctio.

Decretum pro Florentino Duce.

Causa indecisa.

A Borsio ad præsentem vsque Ducem quinq; fuerunt Duces, Borsius, Hercules primus, Alphonsus primus, Hercules secũdus, & Alphonsus secundus, qui hodie dominatur, estque nobilissim⁹ Princeps non modo propter tot maiores suos Principes lineæ masculinæ, sed etiam quia materno latere ex regio sanguine Galliæ descendit, auunculumque ciet magnum regem Ludouicum Duodecimum, qui parens fuit Claudiæ, & Reneæ: ex illa natus est Henricus Rex pater Christianissimi regis, quem habemus: ex hac Dux hic, & Illustrissimus Cardinalis Estensis.

Argumentum relationis.

In huius Principis imperio quatuor, vt mea fert sententia, inprimis consideranda sunt: Status siue ipsum imperium, soli ac regionum qualitas, subditi, vires ac reditus. Ad Statum siue Imperium Ducis Ferrariensis quod attinet, est id sane peramplum, tum commodissimo loco situm. A mari Adriatico ad Tyrrhenum vsque in longitudinem patet C L X. milliaria; Latitudo ad maris vsque litus circiter L X. milliaria comprehendit, hoc modo: A Primara ad Magnauaccam I X. sunt milliaria. A Magnauacca Volanum vsque X V I I I. Volano Gorrum totidem; a Gorro ad Venetorum confinia V I. inde ad Fanum S. Ambrosii in territorio Bononiensi, non procul à Castelfranco V. numerantur milliaria; à Mutina Regium X V. à Regio ad Barsellam totidem: omne hoc spatium his finibus comprehensum alibi latius expanditur, alibi coartatur & restringitur. Præter Ferrariam Dux insignes duas, & principali dignitate ornatas, vrbes possidet, Mutinam, & Regium, ciuium multitudine & opibus florentes: in paludibus Adriaticis Comaclum, in Romandiola multas arces & castella: in Hetruria Graffinianum; Carporum denique oppidum, multas ad res tenentibus opportunum, inprimis vero ad infestandum Ferrariæ Ducatum. Est enim in meditullio eius positum à Carolo Quinto Imperatore; qui ad res suas in Italia stabiliendas Ducis amicitiam modis omnibus conciliãdam sibi putabat, ei feudi Imperialis loco concessum, & à Marco Pio Carporum Principe ob rebellionem ablatum. Id tamen Ferrariensis Dux Saxoli dominii permutatione redemerat: Sed Leonellus Pius Cardinalis Carpensis pater, nunquam adduci potuit, nec prece nec precio, vt in eam permutationem consentiret. Quocirca Ferrariensis, Imperatore assentiente, eum possessione deiecit; interim vero centum scutatorum millia apud Venetos deposuit: quos, Leonello accipere recusante, Imperator recepit, & Ferrariensi possessionem Imperiali auctoritate tribuit, & confirmauit. Habet vero multas & magnas commoditates Ferrariensis Ducatus: quum eius ditio, vti dictum est, à mari ad mare pertingat, & in Adriatico quidem aliquot habet portus, vt ad Volanum & Magnauaccam: qui licet magnarum nauium capaces non sint, non maximis tamen impensis & laboribus capaces reddi possent. Horum portuum, sed inprimis Padi, fluuiorum in Italia omnium regis, beneficio, & domesticæ opes & superfluæ in alias regiones exportari, & necessaria aliunde cõuehi queunt: inprimis vero mercibus omnibus, quæ è Pedemontio, Lombardia, Tuscia siue Hetruria Venetias transportantur, Ferrariensis Ducatus transitum præbet. Vno tamen non exiguo laborat incommodo, quod Padi (vel potius rami eius) alueus obstructus, Reni maxime fluminis è Bononiensi territorio decur-

Latitudo Ducatus.

Carpenses ad Ferrariensem quomodo deuoluti.

Padi vtilitas.

rentis

rentis impetu accumulatis arenis, nauigationem infra Ferrariam difficilem reddit; vt verendum sit, nisi operibus & molibus fluminis cursus adiuuetur, ne nauigatio plane intercludatur. Sed huic incommodo Dux maximis impensis medetur, ductis hinc inde fossis, aliisque excitatis operibus, quibus circiter 20. hominum millia quotidie occupantur. Quoniam vero nec amplitudo, nec commoditas sola ditionem aliquam, securam ac tutam reddunt, sed duo præterea requiruntur, vt scilicet eadem tam natura, quam operibus munita sit, vtque rerum omnium necessariarum copia abundet (facile quippe est copiis præualenti regionem nullis munitionibus firmatam, sed omnium iniuriis quasi expositam occupare, ac sub iugum mittere: vti Carolus Octauus Galliarum Rex regnum Neapolitanum. Sultanus Selymus Anno MDXIV. & MDXV. Ægyptum & Syriam; eiusque filius Solimannus magnam Hungariæ partem domuit: quod tã facile nunquam ipsis futurum erat, si vel paucis munitionibus regiones eæ fuissent firmatæ, quibus oppugnãdis primum eumque acerrimum hostis impetum sine dubio fregissent: nec vero sterilis & ab annona inops regio diu contra hostes se tueri possit, præsidiariis necessario commeatu destitutis) quum, inquam, ditionis securitas in duabus prædictis rebus, munitionibus scilicet & commeatuum copia præcipue posita sit: Ferrariensem Ducatũ contra vim quamcunque firmissimum esse affirmare ausim, vtpote qui multa loca habeat munitissima, & rerum omnium ad vitam necessariarum incredibili copia abundet.

Regiones natura & arte parum munitas facile occupari.

Munitiones præcipuæ sunt. Ferraria, Mutina, Regium, Carpi, Barsella ad ripam Padi, Sestola, Castellum nouum, Verruca in Hetruria, Graffinianum.

Munitiones Ferrariensis Ducatus Ferraria.

Ferraria Metropolis totius Ducatus, vnde & ei nomen, ambitu comprehendit sex aut septem millia passuum: Vrbs inexpugnabilis fere habetur. Ab vno enim latere, vbi vetusto muro cincta est, Padum habet præterlabentem, qui parti illi, veluti amplissima fossa, prætenditur, & ab omni assultu tutam reddit. Est enim Padus ibi latus vltra centenos passus, ac tantæ profunditatis, vt nullibi vado transmitti possit. Reliqua vrbis latera fortissimis propugnaculis vallo crasso admodum & lato, & fossis profundis cincta sunt. Quum solum sit humidum & aquosum, cuniculi agi, aut munitiones suffodi nequeunt. Qua Francolinum spectat, hostium castris obsideri non potest, non propterea tantum, quod planicies illa ex vrbicis propugnaculis tota infestari, verum etiam aquis obrui possit. Vrbs ipsa plateis peramplis, magnificis palatiis, ac ædibus splendidissimis, inprimis vero augusta Arce exornata est. Est quoque ibidem celebre litterarum Gymnasium, in quo præclari viri hu-

Soli fertilitas.

maniora studia, Iurisprudentiam & Medicinam profitētur. Territorium vrbi subiectum magna ex parte planum est Pado, Reno, & Canali à Mutina ducto irrigatur: solo tam fertili, vt si bona sit messis, duas tertias; si mediocris, semissem frumenti ad vicinos mittat; nunquam vero tam sterilis sit, quin supersit poti⁹ aliquid incolis, quam desit. Ferraria & Romandiola feuda sunt seu prædia fiduciaria Sedis Romanæ: pro quorum inuestitura Dux quotannis Pontifici dependit sena scutatorum millia: Ferrariense territorium confine est Rauennati & Bononiensi. Sed Rauenna ab ipsa vrbe Ferrariensi admodum longe distat; at Bononiense territorium vix quatuor milliaribus ab ipsa vrbe abest. Venetorum etiam fines attingit ad villam Pelasellæ: Mirandulani Comitis ditionem quoque ad fanum S. Bernardi habet finitimam; ad Stellam vero oppidum, Mantuanum attingit Ducatum.

Mutina vrbs & ager.

Mutina antiqua valde ciuitas, Galliæ Cisalpinæ olim, quæ hodie Lombardia dicitur, fuit caput. Natura & opere munita est & ampla; ciues opulenti sunt & bellicosi. Territorium fertile habet, & inprimis vini optimi & delicatissimi ferax, vbi in colles assurgit. Montium ei parti, quæ Fregnana dicitur, Sextula insidet loci ingenio & situ quum opportunus, tum præsidio & arte munitus valde locus, quod in ipsis Pontificiæ & Florentinæ ditionum confinibus sit positus. Mutinense territorium conterminum est Bononiensi & Mirandulano, in montanis vero locis, sed multis ab ipsa vrbe milliaribus, Florentini quoque Ducis imperium attingit.

Regium Lepidi.

Regium Lepidi, quod à Marco Æmilio Lepido Triumuiro cognomen accepit, eoq; ab eo, quod in Calabria situm est, distinguitur, vrbs est lauta, nobilis, frequens, munita; solo sita valde fertili; loco pulchro, amœno. Territorium partim in campos & planiciem sese explicat, partim in montes attollitur. Præter Regium Ruberia est castrum firmissimum, & Bersella; Ruberia ditionem Mediolanensem spectat; & Ducatum Mantuanum; cui confine est Regiensis vrbis territorium; vt & Principatui Parmensi, & dominio Corregiano. Regium Nicolaus Tertius Marchio Arestinus à Duce Mediolanensi an. MCCCCXXI obtinuit: postea vero anno MCCCCLII. Borsus, vti supra diximus, fiduciariæ clientelæ nomine vna cum Mutina ab Imperatore accepit. Tandem Carolus V. Imperator inter Clementem VII. & Ducem Alphonsum arbiter electus, duos hos Ducatus, Mutinensem & Regiensem, Arestino adiudicauit.

Graffiniana.

Graffiniana Tusciæ siue Hetruriæ pars est, in qua ferri sunt fodinæ, ex quibus Dux magnum percipit emolumentum. In

eadem

eadem prouincia in ipso aditu Verrucula est, oppidum munitissimum. De cæteris nihil addo: quorum descriptio ex Chorographorum libris peti potest.

in subditis quæ attendenda.

In subditis hæc præcipue consideranda sunt; vtrum bellicosi sint an imbelles; quieti & obedientes, an turbulenti; Principemne ament an oderint: quarum rerum consideratio non magni tantum est momenti, sed multum etiam ad conseruandum & destruendum Principatum facit. Sultanus Selymus Maluchorum regnum in Ægypto nullam etiam ob causam breui tempore radicitus deleuit, quam quod subditi plerique omnes nequam essent, & Turcicum Imperium pessime odissent. Hodie quidem Galliæ pacem nihil magis turbat, quam inquieta incolarum & turbulenta ingenia, quibus pace diuturna nihil molestius. A temporibus Ludouici VI. ad Francisci II vsque regnum Galli, bellis externis distenti, aut fines suos defendere coacti, pacem inter se coluerunt: at nunc, pace cum vicinis vndique composita, arma in sua ipsorum viscera, & contra Regem ipsum converterunt.

Quos odium, quos amor populi fructus soleant parere, plurima exempla demonstrant.

Subditorũ natura turbulẽta multas inuexit vbique calamitates.

Quam enim aliam ob causam Alphonsus Arragoniæ Rex Neapolitano Regno exactus est, vltro accito Carolo VIII. Galliarum Rege, quam quod subditis parum charus esset? At quum Galli multa & ipsi licenter contra subditos patrarent, iidem qui Gallos ante accersiuerant, ad Ferdinandum Regem defecerunt. Idem subditorum amor & beneuolentia Franciscum Mariam Vrbinatum Ducem, à Leone X. P. M. Ducatu eiectum, restituit ac reduxit: eodemque munitus Alphonsus I. Ferrariæ Dux Iulii II. Leonis X & Clementis VII Pontificum Atestinæ familiæ infestissimorum odia & inimicitias acerbissimas sensit quidem, sed superauit tandem & contempsit. Superiori quoque tempore Illustrissimæ Venetorum Reipublicæ ab hostibus vndique circumsessæ & oppugnatæ, nihil tam præsidio fuit, quam subditorum amor & beneuolentia, multis nominibus, sed inprimis humanitate, iustitia & clementia acquisita. Sed vt ad institutum nostrum redeamus; populi Duci Ferrariensi subditi bellicosi admodum sunt, & Atestinæ familiæ amantissimi, Nobiles inprimis. In vniuersum vero Lombardi (quorum regione ii magna ex parte comprehenduntur) natura inquieti sunt & feroces.

Militia Ducis & stipatores.

Ad vires quod attinet, habet Dux præter corporis stipatores, qui quinquaginta sunt equites leuis armaturæ, & centum Germani pedites lectissimi, tam in vrbe quam eius territorio supra XXVII. hominum millia armis assuetorum, quibus ad omnes casus vti potest. E nobilitate quidem, si opus sit, idem magnum equitum numerum possit colligere. Armorum enim tractatione Nobiles hic maxime delectantur, ac plerique aliquem militiæ vsum & experien-

tiam habent; atque facultates suas omnes, imo vitam quoque in Statu Principis sui defendendo profundere non dubitarent. Tormentis vero, aliisque bellicis commeatibus idem Dux non mediocriter est instructus.

Reditus.

Reditus omnes excurrunt ad quinquies centena scutatorum millia: magna ex parte in vectigalibus consistunt: quum in vrbe nihil omnium rerum exportetur aut importetur, quin decima pars iusti valoris soluatur. Decimæ quoque ex omni contractu, emptione, locatione, venditione, donatione, Ducis ærario penduntur. Nec contemnendus est reditus, quem Dux mensibus Octobri & Nouembri è stagno Comaclino (Comacchio vulgo) percipit, vbi incredibili Cephalorum & Anguillarum copia fiscellis excepta, & sale dein condita aut fumo siccata, ad reliquas Italiæ ciuitates exportatur, adeo vt quadragena ex hoc piscaturæ genere scutatorum millia quotannis conficiantur. Sed nihil Principis ærarium æque auget ac locupletat atque Officiariorum siue Magistratuum respectus, qui sine vllo impedimento munia sua administrant, ac subditis quod Princeps iusserit imperant: neque hi vel minimum quid detrectare ausint. Et vero firmissimus Imperii neruus subditorum est obedientia: vulgus hic nil æque cauet, quam ne fiscum defraudasse deprehendantur: si quidem deprehensi non mercibus tantum priuantur, sed pœna etiam arbitraria multantur. Sic igitur vnoquoque sine fraude vectigalia atque eiusmodi onera soluente fiscus siue ærarium Principis valde collocupletatur: neq; exiguum emolumentum inde accedit, quod hominum cultura ad littus maxime mansuefactus ager, semina siue fructus magno cum fœnore reddit.

Piscatio lucrosa.

Expensa.

Porro expensis non ita magnis Dux grauatur. In vniuersum enim sumptus, quos Dux facit in suam ipsius personam, præsidia, pensiones in cognatos, donationes, cæteros excipiendos, fabricas, aulicam familiam (quæ splendidissima est, & Nobilitate domestica abundat) stabulum (in quo quadringenti fere semper equi aluntur) ad bis centena scutatorum millia ascendunt.

Diuitiæ Ducum.

Hercules quidem Atestinus Ferrariæ Dux Henrico Gallorum Regi decies quinquies centena aureorum millia mutuo dedit: neque vero credibile est, omnem illum suam pecuniam erogare voluisse, sed ad suas necessitates aliquid, & fortasse plus reseruasse. Coniiciunt nonnulli, quum tot iam annos pacifice Principatum, qui hodie rebus præest, Alphonsus Dux administrarit, vltra decem auri milliones in loculis habere, quibus belli tempore vti possit. Quæ sane res magni est momenti, ne scilicet Princeps ingruente bello, tum, quum populus omni belli clade vexatur, tributis quoque subditos grauare, atque ita afflictis afflictionem superaddere necesse habeat; qua quidem re in omni motu nihil est periculosius. Et sane publica etiam hominũ fama Dux Ferrariensis rei nummariæ facultatibus & præsentanea

Lector exẽplum cape. Mortuo nihil inuentũ est.

pecunia etiam potentissimis ac maximis Principibus non par tantum, sed superior quoque esse perhibetur.

Ferrariensis ditio finitimos habet Pontificem Romanum, Regem Catholicum, Venetos, Ducem Florentinum, Mantuanum, & Parmensem, Rempublic. Lucensem, Comites Mirandulæ & Dominos Corregii, Pontificis idem & Sedis Romanæ est obseruantissimus, vtpote Catholicus inprimis Princeps & religiosus, à qua etiam obseruantia nunquam deflectet, quam diu per Pontifices licebit. Huius quidem auus Dux Alphonsus à Iulio II. Leone X. & Clemente VII. diu ac vehementer fuit exagitatus; huic quoque, qui iam rerum potitur, Pius IV. & Pius V. multum negotii facessiuerunt: instigante maxime Duce Florentino, ob duplicem, de sale scilicet, & finibus controuersiam. Illa quidem de finibus cum agro Bononiensi vetus admodum est, & à Venetis olim tempore Borsi Ducis arbitris electis, decisa, determinatis finibus, quibus iam loco motis, & signis ablatis, nuper eadem quæstio exagitari cœpit.

Amici Ducis, aut inimici.

De sale controuersia non minoris etiam est momenti. Habent enim Duces Ferrarienses salis conficiendi antiquitus priuilegia, nisi iustis de causis id Pontifex vetuerit, hac tamen conditione, vt Ferrariensis certo pretio magnam salis vim è Pontificis ditione ad subditorum suorum vsum compararet. Postea vero Pontifex Ducem ab sale conficiendo abstinere iussit. quin etiam Commissarium in ipsa vrbe Ferrariensi constituere voluit, qui Sedis Romanæ nomine rem salariam procuraret, & vectigal perciperet. Dux econtra illud prætendebat, ab Auo suo Alphonso mutatis conditionibus, præiudicium sibi & successoribus fieri non posse: neque æquum esse, cum Princeps sit sui iuris, vt alterius Principis Commissarium & hominem in suæ iurisdictionis detrimentum admittere cogatur. At cum hodierno Pontifice Duci bene conuenire videtur. Et quamuis de Pontificum animis nihil fere certi quisquam sibi promittere possit, ob frequentem mutationem, & ingens suos euehendi desiderium, quo plerique omnes in dignitate illa constituti flagrant, adeo vt hanc ob causam Italiæ quies non raro turbata sit; credibile tamen est omnes iustos & pios Pontifices & Mediceæ familiæ non obnoxios paterno amore prædictum Ducem complexuros; aut etiam si minus eum amauerint, à vi tamen omni & iniuria sibi temperaturos, non solum Imperatoris, Regis Catholici, & Venetæ Reipublicæ respectu; sed illo etiam metu, ne Ducis instigatione Principes Germani Lutheranæ sectæ addicti in Italiam exercitum ducant, & Pontificis tam authoritatem, quam statum vniuersum conuellant, ac labefactent.

Salis conficiendi priuilegium, occasio controuersiæ cum Pontif.

Imperatorem siue Cæsarem Dux Ferrariensis comiter obseruat, & magna veneratione prosequitur: Imperator vicissim beneuoli erga eundem animi manifesta signa ostendit: idque fecit inprimis Pii IV. & Pii V. Pontificum temporibus.

Venetam

Venetam Rempublicam idem Dux amat & honorat; vtpote qui in eius amicitia magnum securitati suæ præsidium positum esse, non ignoret. Gallia non tantum longe dissita, sed afflicta etiam atque exhausta est, neque erga Ducem, vt olim, animata. Hispania quoque & longe à Ducis Imperio abest, & grauissimis bellis implicita, suis ipsa opibus eget: quod vero pessimum est, pleraque eius regni negotia à ministris auaris & ambitiosis administrantur. Cum Germaniæ Principibus idem Dux nimis arctam amicitiam colere, aut ea ad res suas stabiliendas vti se non posse intelligit, nisi omnes Italiæ Principes offendere, diuina & humana permiscere, Statum suum manifesto periculo exponere, famæ denique & existimationi probrum ac dedecus conciliare velit; quum Veneti propinqui sint, & non minus viribus quam authoritate valeant, ad quorum opem sine iusta cuiusquam offensione vel querela in necessitatibus perfugium sibi habet paratum. Cum Mantuæ & Parmæ Ducibus cognatione idem, & firma amicitia est coniunctus, qui quod sub Pontificis, Imperatoris, & Catholici Regis viuant protectione, pari eundem beneuolentia & officiis prosequuntur. De magno Hetruriæ Duce aliquid dicere nihil attinet. Nota enim est, quæ inter duos hos Principes de præeminentia intercedit, & coram Imperatore iam diu agitatur, controuersia.

Et solenne est Principibus animi sensa, quantum fieri potest, occultare, & tum demum, quum occasio se obtulerit, expromere: interim vero in rebus omnibus beneuoli animi indicia præ se ferre. Qũ vero ex omnibus Principibus Imperatoris Romani & Galliarum Regis præcipua ratio habenda sit, quod etsi Ferrariæ Ducatui non sunt finitimi, ab Italia tamen non longe earum ditiones & regna absint: de vtroque aliquid addam. Auus & pater moderni Ducis è Gallica stirpe orti sunt: ipseque Dux è Renata Ludouici XII. filia natus prima iuuentutis suæ tyrocinia in Galliis fecit, vbi fortibus factis, & variis dignis Principe virtutibus apud Henricum Regem auunculum gratiam singularem & amorem est adeptus; eundemque Franciscus nepos plurimum coluit & obseruauit.

Postea vero iratus, quum ob mutuam pecuniam sæpius postulatam, sed non redditam, tum ob prælatum sibi in præeminentiæ gradu, Reginæ matris potissimum opera, Ducem Florentinum, ex aula discessit, atque exinde in Hispanorum & Caroli Imperatoris partes pronior fuit: cum Galliæ tamen Rege inimicitias nullas aperte gessit, quod id rebus suis minime expediret, vtpote qui vicies millenum scutatorum reditus annuos ex illo Regno percipiat.

Imperator & Serenissimi eius fratres summum erga Ducem amorem & beneuolentiam demonstrant, quamuis affinitas, quæ inter ipsos fuit, Barbaræ Ducissę morte iam quodammodo rupta sit &

sublata;

ablata; Eindem vero beneuolentiam Dux omni officiorum genere lere studet.

Eidem cum Germaniæ quibusdam Principibus, Palatino inprimis, Saxoniæ, & Brunsuici Ducibus (qui ex eodem stemmate Atestinorum descenderunt) magnæ sunt necessitudines, quas tam literis, quam Legatis vltro citroque missis vtrique conseruare student. Quo tempore Pius IV. Ferrariensem acerbis odiis est insectatus, idem firmissima tam peditum quam equitum auxilia Duci obtulerunt: quibus licet Dux non sit vsus, nec fortassis vsurus sit, magni tamen propterea fieri, ac hostibus suis formidabilior videri debet.

Mores Ducis.

Reliquum est, vt de internis atque externis Principis huius virtutibus aliquid dicamus. Statura corporis procera est, membris bene & decenter compositis, facie venusta, vultu graui, firma valetudine, & potius corporis robore, natus annos circiter quinquaginta septem. Vxores tres habuit; Primam Cosmi Florentinorum Ducis filiam. Secunda Imperatoris, Austriaca familia prognata, soror fuit. Tertia vero, quam in Matrimonio habuit, è Gonzaga fuit familia, Mantuani Ducis soror. Ex quibus omnibus nullos procreauit liberos; quam ob causam incertum est, nisi quod naturali quadam ad generandum impotentia laborare existimetur.

Ad animi dotes, & primum ad Religionem, tanto magis Principi necessariam, quanto plus is Deo debet, quod attinet; Dux Ferrariensis Catholicam Religionem summo studio & zelo amplectitur. Iustitiæ simul & clementiæ laudem affectat; at multa cum humilitate & summissione adiri vult & rogari. In audientia & congressionibus comem admodum, & facilem se præbet; omnibusque, si non semper re ipsa, verbis tamen humanioribus satisfacere studet. Pacis ante omnia est studiosus, & subditorum discordias in ipsa herba statim extinguit, non ignarus, quantum inde ad Principis statum redundare possit detrimentum & periculum, dum scilicet æmuli Principes his sese immiscent, & ad sua compendia abutuntur. Et concordia quidem Ferrariensis Nobilitatis tanta est, vt in Italia vix quicquam simile reperiatur. Voluptatibus Dux Ferrariensis moderate vtitur: quę virtus tanto in Principe est laudabilior, quanto maiorem summa rerum potestas peccandi licentiam subministrat: prudens admodum est: eaque virtus in multis ipsius actionibus hactenus eluxit. Cum enim initio sui principatus æmulum haberet potentem admodum & ditissimum Florentinorum Ducem; animaduerteret vero in Gallicis auxiliis, cum maiores ipsius maxime à Iulio Secundo, Leone Decimo, & Clemente Septimo, exagitarentur, parum sibi spei esse, imo potius regnum illud ipsummet ciuilibus dissensionibus fractum & effundatum externo potius auxilio egere, quam aliis quidquam opis præstare posse: ad Austriacæ familiæ clientelam & protectionem confugiendũ sibi existimauit: eaque re omnes omnium suorum

æmulorum

æmulorum conatus & consilia disturbauit. Quum vero ad res suas stabiliendas tali subsidio opus sibi esse intelligeret, quod non aliunde dependeret; idem vero nouisset, quantopere Lutherani Germaniæ Principes in Italiam cum exercitu descendere expetant: eosdem omnibus officiis demereri studuit, adeo vt certum sit vel minimo eius nutu, quantum voluerit, Germanorum numerum in Italiam irrupturum fuisse. Qui vero intimas eius cogitationes & consilia norunt, existimant, hanc cum Germanis amicitiam eo tantum spectasse, vt Pontifices & Ducem Florentinum illorum metu tanto sibi haberet æquiores; neque vnquam Germanos in Italiam adducturum fuisse, quorum inconstantiam probe haberet perspectam, cum pecunia fide quoque eorum deficiente. Vt vero Dux ipse Italiæ quietem non facile turbaturus existimatur, ita quoque si quis tantis virtutibus ornato, tantis opibus & adfinitatibus munito arma inferre velit, grauissimum sine dubio hostem sibi & aduersarium sit excitaturus.

DE MAGNO DVCATV HETRVRIÆ, RELATIO SIVE DISCVRSVS III.

CVM ad perficiendum legationis meæ munus à Serenitate Vest. mihi nuper iniunctum, eidem omnia significare tenear, quæ digna scitu, atque relatu explorare mihi contigit; minuendi tædii causa breuibus agam, neq; tamen quidquam momenti alicuius omittam. Vt vero aliquis in sermone meo elucescat ordo in duo ipsum capita distinguam: Primo quidem iura Imperii Principis illius declarabo, deinde peculiares illius animi, corporisque dotes, & Principum amicitias referam. Quo ad primum, quemadmodum Principum cogitationes eo tendunt, vt pax tanquã vltimus eorum finis sit, bellum vero quasi medium quoddã, ad pacem ducat, ita quasdam res ii possident, quæ belli propriæ existunt, aliæ vero ad pacẽ spectant: tertio loco aliæ communes sunt vtriq;: & de postremis hisce prius instituam sermonẽ, cũ duarũ præcedentium basim & fundamentum eas esse putem: sunt aũt imperii & subditorũ conditiones, item res pecuniaria, quę hodie neruus est belli, & pacis ornamentum.

Possidet Magnus Dux, cũ iam coniunxerit Status trium Rerump. Florentinæ nempe, Pisanæ, & Senensis prouinciam Etruriæ, aut eius partem maiorem, nobiliorem, pulchrioremq;. Neq; in præsentia laborem hunc mihi assumam, vt pleraq; enarrẽ bella ciuilia, & externa,

crebras

crebras singularū politiæ mutationes, cum, quia longa ac tædio referta esset enarratio, tum quia superuacaneum est ea explicare, quæ historiis passim celebrantur. Verum ad rerum præsentem statum attendam, cōsiderans ante omnia, Prouinciam hanc à natura omnibus iis priuilegiis coniunctim insignitā esse, quæcunq; alibi separatim liberaliter cęteris Prouinciis indulsit: situs vero felicitate nulli locorum concedere, cū in meditullio atq; vmbilico Italiæ collocata refulgeat, tribus partibus altissimis montibus præcincta: quarta vero parte, quę mari, ac territorio Romæ terminatur, vbi natura defuit, ars suppleuit, cum territorium Senen e arcibus permunitum sit, vt suo loco dicetur. Occupat hic Status in longitudine spatium ducentorum circiter milliarium Italicorū: in angustiore parte claudit circumferentiam suam spatio quinquaginta millium passuum. Finitimos habet Regem Catholicum ob arces, quas eius Maiestas in Statu Senensi possidet, Telamonem, Portum Herculis, & Orbetellum: Pontificem propter Flaminiam, & agrum Bononiensem: Vicinos quoq; habet Ducem Vrbinatem: Ducem Ferrariæ, Genuensem Rempublicam, Marchiones Massæ, Malaspinam, & sanctæ Floræ.

Hetruriæ felicitas.

Habet hic Princeps in suo Statu vnico quindecim ciuitates, in Statu nempe Florentino, & Pisano, Pistorium, Volaterrā, Aretium, Burgum S. Sepulchri, Cortonam, & Montē Politianum. In Statu Senensi sunt septem ciuitates, Senæ, Mons Alcioni, Grossetum, Suuana, Pientia, & Massa, quæ ciuitates omnes, exceptis Senis, & Pisis populo satis frequentes sunt: nam posteriores duę libertate diu gauisæ, seruitutis iugum ægre, inuiteque ferentes, vacuæ fere derelictæ sunt, exemploq; sunt aliis, quam durum sit iis inseruire, quibuscum diu contenderis. Sed huic malo Princeps singulari industria studioq; remedium afferre studet, ipsasq; ciuibus frequentes reddere: Pisis nempe erecto studio, quod nunc ibi non mediocriter floret, nomenque adeptum est per Italiam: fabricari quoq; ibidem curat Princeps triremes, aliaque ad rem maritimam spectantia: iussit quoque ibidem habitare Equites Ordinis S. Stephani: degitque præterea Dux ibidem quotannis duobus aut tribus mensibus hibernis, procurat quoque culturæ idoneas reddere multas paludes, vt aerem male sanum, purum sanumque efficiat. Ciues denique Pisanos (quod summum est) multis oneribus liberat, eoque medio illos ciues, qui patrios lares deseruerant, allicit, inuitatque, vt redeant in patriam, quamuis sub iugum missam, sed quæ nunc à multis, extremisque malis liberata sit, videturque hæc res ad votum succedere, potestque status Pisanus populoque frequens dici, cum in eo, Florentinoque sint plusquam octingenta hominum millia, & in Statu Senensi plusquam sexcenta. Populus hic omni arti, exercitioque aptus est, docetq; id abunde singularis splendor artium mœchanicarum, liberaliumque huius Prouinciæ, industria in mercimoniis exercēdis. Strenuitas in armis, & ingenium

Pisæ.

multorum

multorum huius regionis in bonis literis excellens. Fertilitate quoque gaudet hæc prouincia omnibusque rebus abundat: Florentinum vero territorium etsi frumento non abundat, attamen habet eius loco vini, cannabis, aliarumque rerum necessariarum magnam copiam, præter eam, quam habet Senensis ditio, cuius agri mari adiacentes fertiles adeo sunt, vt Appuliæ agris nihil cedant: neq; enim Senenses agri supplent tantummodo, præstantque, quod Florentia opus habet, sed etiam elargiuntur Genuensibus, Lucensibus, aliisque vicinis regionibus. Etruria itaque sua fertilitate, inquilinorumque industria abundãs, multamq; suarum rerum exteris impertiens, ipsa paucarum rerum externarum indiga, magnas coacervat opes. Eæ enim aut industria parantur, aut ex reditibus percipiuntur, qui multi magnique esse solent in regionibus fertilibus, sed in regionibus sterilibus florent artes mœchanicæ, mercaturaque. Cum autem Senensis ditio eximie fertilis existat, percipiunt eius inquilini opimos reditus, negliguntque mercaturam; in ditione autem Florentina parant sibi multi magnas opes mercatura, industriaque. Sunt enim in ea ciuitate multi artifices, suntque in ea nobilia, eximiaque opera. In textrinis texuntur magna industria, diligentiaque variæ res ex lana, serico & auro, nec in ea re cedit Florentia Flandriæ: parantur hic quoque panni ex auro pulcherrimi: in primis abundat Florentia iis, qui se exercent serico, & lana, quod & faciunt nobiles, ditioresque eius ciuitatis cum honore & lucro ipsorum, totiusque populi. Quod autem Florentiæ confectum est, non solum in eius ditione venditur, sed per totam distribuitur Italiam, imo per vniuersam Europam, vtque mihi magnus Dux narrabat, in Indiam vsque, vbi mercatores merces valoris centum aureorum vendunt centum quinquaginta. Obseruatum fuit, vno anno Florentiæ confectos fuisse pannos (quos vulgo rascie vocant) valoris duorum millionum aureorum: ingens profecto summa. Ciuium Florentinorum opes multo maiores fuerũt, cum libertate fruerentur, gesserunt enim tunc grandia bella, impenderuntque multum in onera publica, in magnum palatiorum, sumptuosorum numerum expensis permagnis, à priuatis ciuibus, in ciuitate ædificatis, sed adhuc maioribus extra ciuitatem, sicut videtur in planitie, & collibus circa vrbem.

Senensis & Florentinus ager.

Mercatura vbi magis floreat.

Florentini liberi ditiores.

Clerus quoque, Episcopatus nempe, Abbatiæ, Præposituræ, Xenodochia ditissima sunt, sicut & multa monasteria, percipiuntque hi (vt fama fert) quotannis ex reditibus quinquaginta aureorum nummum millia. Opes priuatorum valde ditant Principis ærarium: facultates enim priuatorum nihil aliud sunt, quam Principis thesaurus in multorum loculos diuisus, præcipue cum priuatorum facultatibus vti potest Princeps, quod magno Duci facile est, medio onerum, quæ in vsu sunt Florentiæ. Ex dotibus percipit octo pro vnoquoque centenario; tantundem ex venditione & emptione bonorum

Priuatæ opes ærarium Principis.

immobi-

immobilium & domuum. Locatores domuum pendunt decimam precii partem; Litem instituentes certam summam pecuniæ, quæ sportula dicitur, Duci soluunt. Datium autem, seu vectigal quoque penditur Duci pro animalibus, quæ Florentiam ducuntur. Carnis pondere vendita libra pendit nummum, vulgo quatrinum. Cambia pendunt certum quid pro centenario: vt absoluam, omne, quod Florentiam infertur, aut ibidem laboratur, habet, vt dici solet, suam campanulam. Vtebatur Princeps, cum opus esset, facultatibus suorum subditorum modo perfacili: nam cum sibi opus erant centum aut ducenta aureorum millia, conficiebatur catalogus eorum, quibus paratæ erant pecuniæ, eosque probe notat Princeps. Iisdem pecuniosis ciuibus imponebatur pecunia petita, sed exigebatur ab vnoquoque pecunia maior aut minor secundum eius facultates, sed ab vno nūquam vltra quinque nummum millia exigebantur. Facta diuisione significabatur vnicuique, quantum intra dies aliquos numerare deberet in deposito, terminumq; præfixum nunquam elabi sinebant, cum timore pœnæ, tum ne principis gratia, fauoreq; exciderent. Qui pecuniam impositam numerarat, creditor inscribebatur pecuniæ numeratæ, quæ ei reddebatur post 28. menses, intra quod tēpus, in toto principis statu, pecunia ab eo petita colligebatur. Hac ratione vtebatur Princeps, cum opus esset, facultatibus subditorū absque eorum magno damno. Sed magnus Dux, qui nunc ad clauum sedet, cum pecuniis non egeat, adeo benignus, magnanimusque est, vt mutuo det suam pecuniam aliis, tantum abest, vt suo populo grauis esse velit.

Vectigalia Principis.

Reditus publici ascendunt ad aureorum nummum millionem & semis: percipitur enim ex datiis, vectigalibus, aliisq; oneribus summa aureorum sexcentorum millium. Sena numerat centum quinquaginta millia: Telonium Liburni reddit centum triginta millia: datia, siue vectigalia rerum maritimarum per vniuersum statum, excepta Sena, ascendit ad centum octuaginta millia: ex datio, siue vectigali carnis, excepta Sena, percipiuntur centum sexaginta millia: ex sale, minerisq; ferri, argentique tantundem, nempe centum sexaginta millia Duci accrescit. Lucrum quoque percipit magnus Dux ex deposititiis pecuniis, cuius magnam vim deponit apud mensarios: lucratur quoque ex locatione duarum magnarum triremium, quæ merces alio deferunt.

Summa redituum.

Fama fert, ipsum magnam paratæ pecuniæ vim habere, putantque aliqui, eundem in Thesauro magni Ducis mortui, reperisse plus minus decem millionum, & in clenodiis valorem duorum millionum, potestque hoc facile colligi, si cōputentur reditus, & impensæ, quas Magnus Dux mortuus fecit multis iam annis. Est itaque Magnus Dux Etruriæ tam qualitate sua, quam

amplitudine status, numeroque populorum, pecuniaque, quam habet, pacis tempore colendus, belli autem magnifaciendus. Eius Status potest dici Ferreus: præter enim naturalem fortitudinem montium, qui ipsum à tribus lateribus cingunt, tanquam muri, habet ad quartum latus multas validasque arces, nempe in ditione Senensi, in qua numerantur quinque ciuitates munitæ Sena nempe, quæ à natura & arte munita est, sicut & mons Alcioni, Grossettum, & Sauana. Vltra has ciuitates sunt & aliæ arces alicuius momenti, Radicofanum nempe, Monsfalco, Lucignanus, Monsrigonius, aliæque: sed præterquam, quod in earum forma aliquid desideratur, nimis paruę sunt, nec multos defensores capere possunt, nec iisdem se ipsis tuendis, subducendisq; locus est.

Situs Imperii.

In statu Florentino ciuitates omnes, quæ numero septem sunt, mediocriter munitæ dici possunt (excepto Montepolitano) præcipue autem Florentia, quamuis vndequaque muris, sicut nunc fiunt, munita non sit: sunt in ea duæ arces, vna fanum Miniati, in colle sita, ea vniuersæ ciuitati imperat; altera arx planitiei dicitur, tempore libertatis ædificata. Ambæ arces quamuis ædificatæ sint, vt iis, tanquam frenis populus coërceatur, necessitate tamen vrgente iis se defendere possunt Florentini contra exteros hostes. Sed præterquam, quod earum forma laudari non potest, nec ex iis hostes offendi queunt, laborant etiam paruitate. In fano Miniati habet Magnus Dux quadraginta, in altera arce centum prę-sidiarios milites. In statu Florentino, & Pisano spectantur adhuc aliæ arces, Empoli nempe, Pratum, Liburnum, Castrocarum, in Romandiola Saxum: Omnibus iis multa necessària desunt, suntque omnes paruæ atq; incapaces. Quas arces nō describam, cum quia tempus me deficit, cum quia ab oculato teste relatio certior haberi potest.

Arces Florentiæ & cætera.

Quod ad vires magni Ducis attinet, primumque terrestres: habet Dux validam grandemque militiam peditum, in suó statu conscriptorum, ad triginta sex millia vsque, vel etiam ad triginta octo millia, vt ipsemet Dux fassus est. Hæc militia egregie se habet: natura enim disciplinæ militari assueuit, estque id proprium ei prouinciæ: temporibus enim antiquis, modernisque egregios, validosque dedit milites, nunc vero eos in arte militari exerceri curat diligenter Magnus Dux, vtiturque in hoc negotio multis Capitaneis præclaris. Vnusquisque militum quoque studet sclopeta probe displodere tam se ipsum oblectando, quam præmiis à principe allectus. Suppeditat hanc militiam magni ducis ditio, & ciuitates, excepta Florentia, quod forsan magno Duci securum non videatur arma populo Florentino in manus dare. Ex conscriptione militum nemo excluditur præter presbyteros,

Milites.

& scho-

& ſcholaſticos, iiſque, qui nomina militiæ non dedere, haud permittitur arma ferre nec in ciuitatibus, nec extra ipſas, nullisque, qui conſcripti non ſunt, ſtipendia mereri, nec domi, nec extra apud alios ſub pœnis grauiſſimis permiſſum. Gaudent hi conſcripti milites multis priuilegiis, immunitatibusque: propter debita incarcerari non poſſunt, ſicut alii, cumque hæc priuilegia inuiolabiliter obſeruentur, multi veterani milites, bellisque in Etruria, Francia, regionibusque orientalibus geſtis exercitati, huic militiæ magni Ducis libenter dant nomina, habeturque ea militia, cum propter numerum, tum propter militum virtutem ex præcipuis Italiæ: vnuſquiſque eorum tenetur arma ſibi à magno Duce vſui data conſeruare, nitidaq; ſeruare, vt iis neceſſitate vrgente poſſit vti, abſq; magni Ducis diſpendio. Militiam hanc poteſt magnus Dux intra 6. aut 8. dies, congregare, adunareque in ciuitate Florentia, cum quod ea ſit in meditullio Etruriæ, & tanquam centrū ditionum magni Ducis, æqualiter vicina omnibus eius partibus, tū propter commodam regulam, ſummamque facilitatem, qua hoc fieri poteſt. Eſt præterea alia deſcriptio, qua continentur magno numero vaſtatores, ſiue foſſores: his vtitur etiam pacis tempore in ædificandis arcibus, ducēdis fluminibus, meliorandisq; agris, cui negotio magna diligentia incumbebat magni Ducis pater. Equites centum inſtructos ordinarie habet apud ſe magnus Dux, datque eorum cuique pacis tempore ſeptē aureos menſtruatim: belli autem tempore ordinarium ſtipendium: præter hos ſunt quadringenti equites læuis armaturæ, quibus menſtruatim numerat tres aureos pacis tempore; cum autem viget bellum, recipiunt ordinarium quoque ſtipendium. Hi equitatus conſcribuntur in Magni Ducis ditionibus, vltraq; ſtipendium gaudent multis immunitatibus realibus & perſonalibus, euaduntq; ſtrenui milites. Quādo egreditur ex Algerio magna piratarum manus ad deprædandum, non plene fidit magnus Dux præſidiariis militibus, in turres ad id ſtructas diſtributis, quæq; ſibi inuicē ſigna faciūt, ſed turres ſecuras reddit equitibus, equitesq; ipſis turribus. Præter hunc equitatum habet adhuc vnā turmam equitum magnus Dux. Hæ ſunt ordinariæ ipſius vires, ſed extraordinarie multo plus viriū ſibi parare poteſt, eius enim ditio populoſa, numeroq; ſupradicto referta eſt: exterorum quoque militum talem numerum conſcribere poteſt, qui ſufficiat, eiſque ſtipendium, ſicut alii Principes, erogare.

Militum priuilegia.

Equitatus.

Maritimæ rei multam curam impendebat rex Coſmus, ſciens, in ea caput rerum ſitum eſſe, neminemque principem magnum dici poſſe, qui mari potens non ſit: motus itaq; his rationibus, inſtigatusq; a ſuis propriis deliberationibus, quæ ad maiora ſemper adſpirabant, procurauit, obtinuitque per Carolum V. Imper.

Maritimæ vires.

Elba Insula.

à Domino Plumbini, vt is sibi cederet Insulam Iluam, siue Elbam ei subditam, quod is dominus Plumbini eam aduersus piratas tueri non posset, erat enim ab iis vastata, poteratque ea Insula, si segniter defenderetur, occupari à Turcis: quod si accidisset, magnam calamitatem, damnumque toti Italiæ afferre potuisset, propter Insulæ Elbæ situm, cuius reditus tamen, gubernatioque villarum, locorumque muris carentium domino Plumbini manserunt. Est in hac Insula Portus, Ferrarus dictus, magnæ cuiuscunque classis capax, huc tanquam in loco securo appellunt fere omnes naues ex Occidente venientes, quæ deinde tendunt Liburnum, ibique merces magno principis commodo deponũt. Si Insula Elba in alicuius potestate esset, qui numerum sufficientem triremium haberet, aliisque vellet damnum inferre, is facile maritimas regiones superiores Barbariam, inferioresq; Prouinciam, Liguriam, Etruriamq; infestando, sibi dominium eius maris parare posset, ita vt nemini liceret eo in mari nauigare, quam cui id permitteret. Possidet in hac Insula magnus Dux paruam turrim, quam eius pater à suo nomine dixit Cosinopolim, suntq; ad custodiam portus in ipsius ore in apice duorum montiũ duæ arces, quæ cum nunc sint perfectæ, habentur pro munitis, & fere inexpugnabilibus cum situ, tum artificio. In iis sunt multa tormenta bellica, omneq; munitionis genus.

Nauale Pisanum.

Est Pisis Nauale magni Ducis, in eoque magna abundantia lignorum, stupæ, cannabis, aliusque materiæ ædificiis idoneæ, possentq; ibi armari multæ triremes. In territorio Pisano est magna dictarum rerum abundantia, quibus olim Pisani nominis sui famam late propugnauerunt, imperiumque amplificauerunt. In hoc Nauali parum laboratur, plusq; naues reficiuntur, quam nouæ parantur. Est adhuc aliud Nauale magni Duci in Insula Elba, vbi sunt eius triremes; opificumq;, qui in eo operas faciunt, pars maxima est naturalium in ditione Serenitatis Vestræ, vel exilio abacti, vel allecti lucro. Habet duodecim triremes, nempe octo instructas, duas autem nondum paratas: prætereaque tres naues, vulgo galeassas dictas, quæ mare sulcarunt, præter adhuc duas, quæ nondum sunt nauigationi idoneæ: quales vero eæ sint, cum biennio simul cum classe vestræ Serenitatis nauigauerint, poterit id intellexisse ab Excellentissimis Generalibus, plurimique testes oculati melius hanc rem edocebunt, quam possim ego auritus tantum. Id constat, eas neque robore, neque magnitudine nostratibus comparandas esse. Duos quoque Galeones habet, alterum magnum, multis hominibus, multisque tormentis capacem, alterum minorem, neque incognitum Serenitati Vestrę. Hi ambo nunc principis emolumento cum mercibus nauigant. Armat magnus Dux triremes suas mancipiis, homini-

Triremes magni Ducis.

busque

busque damnatis, liberos enim non admouet remigationi, ne statum suum exhauriat, cum enim alias in Africam octingentos homines misisset cum classe Cæsarea ad expeditionem Pignori, maior eorum pars occubuit, sicuti nouis militibus euenire solet: hisce tamen si vellet vti, satis bonum triremium numerum posset instruere. Officiales & ministros triremibus imponit homines peregrinos, vtpote Siculos, Corsos, Græcos, interq; hos nonnullos Seren. Vestræ subditos. In triremibus habet fere eundem, quem habet vestra Serenitas, militum numerum, qui Scapoli dicuntur, sed tormenta pauciora. Et Liburni bis cocti panes fiunt, quotidieque ad quadraginta millia mensurarum laborantur. Hoc loco non desunt funes omnis generis, anchoræ, omniaque nauium, armamenta, vt peregrinæ naues appellere possint libentius, cuncta necessaria accepturæ. Multa mihi prædicabat magnus Dux de quadam trireme, cui nomen Vera, per eam velocissimos pyratas Algerii captos, capitaneam triremem Neapolis victam fuisse, demum toto orbe non putat præstantiorem inueniri.

Equites S. Steph.

Vt militiæ maritimæ vires, maioremque reputationem pararet, magnus Dux Cosimus instituit ordinem Equitum S. Stephani, obtinuitque à Pontifice Pio V. multa priuilegia, licentiamque percipiendi pensionem super bona Ecclesiastica ad ducentos aureos vsque, possuntque ij equites vxorem ducere, sed in classe militare debent, nec possunt frui commendis; beneficiisq; ordinis, nisi in triremibus per annos tres militauerint. Vt huic Ordini nomen, dignitatemq; pararet, magnus Dux eius Magister esse voluit, inque id officium successit eius filius, distribuitque maiora officia inter suos ministros præcipuos. Militiæ terrestri, maritimæque, vt vigeat, præfecit Dux multos præclaros Capitaneos, militaresque viros Italiæ, largiturque eis opima stipendia. Instrumentis bellicis probe instructus est magnus Dux, suntque eorum in arce Florentina plus minus centum quinquaginta, nempe tormenta campestria, suntq; eius arces probe instructæ, præcipue eæ, quæ sunt in Elba. In arce Florentina est magna vis pulueris pyrii, globorum, rerumque victui necessariarum, nempe frumenti, milii, carnis salitæ, aceti, casei, & similium.

Cum igitur hactenus ea, quæ pacis & belli communia sunt, ab hoc Principe possessa, itemque ea, quæ propria belli sunt, retulerim: reliquum est, vt, cum pax sit quies, & summum bonum omnium hominum, & consequenter omnium Principum, enarrem hoc loco, quæ ipsius propria sunt, hoc est, iustitiæ administrationem, distributionem magistratuum, formam bene viuẽdi, ciuitatis splendorem, & res huiusmodi, quæ à pace dependent. Quod pertinet ad Imperii regimen, etsi in voluntate vnius

Consiliarii pauci cur.

Principis consistit, tamen in omnibus solet ille Secretarii sui Vsimbardi consilium exquirere: præter quem amicos suos quosdam aliquando contulit, sed neque semper, neque de omnibus. Inter eos Horatius Oricellaius eminet, vir multæ sagacitatis. Hic paruus Consiliariorum numerus efficit, vt (præterquã quod Princeps absolutior est dominus, quia dum caret Consiliariis, nemo potest dicere; ita decreuit Consilium, sed oportet, vt dicat; ita iussit Princeps) res etiam consultæ arcanæ magis sint, ac magis forsitan securæ.

Magistratuum vocabula retenta.

Quo ad alteram partem, quæ Iudiciorum est: hæc penes magistratus & tribunalia sunt, prout erant libertatis tempore, tam in rebus ciuilibus, quam in criminalibus: illæ siquidem iudicantur à quodam numero doctorum virorum nomine Rotæ, vt fit Romæ, ac Bononiæ: criminalia vero, vt antea, iudicantur, cum iidem sint magistratus, excepto Confallonerio, cuius nomen tantum immutatum est, diciturque Locumtenens: sunt iidem Consiliarii, Octouiri, omnesque vrbani magistratus, & Præfecturæ, exceptis principalibus ciuitatum Gubernatoribus, qui à Principe mittuntur, eodemque modo arcium præfectis, vtque tempore Reipubl. ita nunc eorum nomina sorte ex vrna extrahuntur, in qua omnes Nobiles triplici ordine iuxta hominum conditionem atque professionem includuntur. Ex prima vrna maiores magistratus extrahuntur: ex altera mediocres: ex tertia inferiores, & vnusquisque Patricios quinque extrahit: ille vero electus intelligitur, qui plura suffragia obtinuerit. Quolibet quinquennio renouantur vrnæ, & qui ab vna ad alteram transire vult, hoc tempore permittitur. Hæ vero electiones à Principis arbitrio spiritum & autoritatem capiunt, ad se ipsum enim vult pertinere confirmationem.

In rebus tamen ad magistratus pertinentibus nunquam fere se immiscet: habet nihilominus Secretarium, quem Criminalium vocant, cuius munus est omnes maiores momenti processus tam intra, quam extra vrbem formatos recognoscere, Principique referre ipsius tenorem simul cum sententia. Quod ideo fit, cum vt magistratus scientes, acta sua sciri à Principe, atque examinari, timore infamiæ pœnæque retracti iustitiam administrent eo candore, qui decet, tum etiam vt directe ad vnum cuncta referantur. Hoc genus politiæ Magnus Dux retinet, quia cum necessarii sint, qui ius dicant, vult per hanc minimam priscæ libertatis vmbram aliqua ex parte ciuium cupiditatem solari, eisque ansam præstare, vt suæ satisfaciant ambitioni, & ex iisdem honoribus, ac muneribus publicis emolumentum aliquod acquirant.

Hoc idem Senis obseruatur, eademque de causa, cum iidem

prisci magistratus, & consilia retineantur, eadem Palatii autoritas, vbi residet supremus Magistratus, demum reliquiæ, atque vmbræ, & vocabula iam mortuæ Reipublicæ adhuc seruantur; sed habet illic Magnus Dux Gubernatorem suum generalem, virum, qui immediate supremam Principis autoritatem repræsentat, cunctaque prouidet, nihilque illo inscio executioni demandatur, imo in rebus arduis Princeps ipse consulitur. Hac igitur facie ciuitatum illarum politiæ cernuntur, quantum per hæc tẽpora nobilitate celebres, tantum olim ob libertatem præclaræ. Verum quia splendor, quo Principes viuunt, pacis soboles, & propago videtur esse, necesse est, vt hoc loco ad hanc rem nonnihil edisseram. Detinet Magnus Dux Aulam, siue familiam valde conspicuam, quæ Ducalis dignitatis terminos excedens, ad regalem tamen pompam non attingit: nam satis multos nobiles viros alit in duplici classe constitutos: aut enim ordinarie seruiunt, aut cum opus est, magnificentiæ causa: adest quoque ingens officialium, ac ministrorum multitudo. Vtitur etiam inter seruitia filiis nobilium virorum, numero plusquam sexaginta, & nonnulli Principum virorum filii sunt, quos omnes magno studio, ac liberaliter educandos curat. Stipatores habet centum allabarderios, quos memoraui: sex & triginta stapedarios, aliosque plurimos ad necessaria seruitia, in quibus satis notabilem fecit sumptum, præter Gynæceum, quod magnæ Ducissæ assistit. In stabulis suis visuntur circiter centum quinquaginta equi ex suis equitiis geniti: inter quos extant plerique ad cursum apti, alii agilitate præstant, & singuli decenti pulchritudine conspiciendi. Quod spectat ad Palatia, Princeps hic maiorum suorum æmulator (qui maiores sui in priuata fortuna animo regali præparauerunt ædificia posteris ex progenie sua orituris Principibus) eandem ipse quoque oblectationem præ se fert, plerisque in locis ædificando: Et in foro ad Palatium, quod habitat, plusquam quinquaginta conclauia superadditurus est, vna cum ingenti aula ad vsum comœdiarum agendarum, eo artificio, vt pauimentum accliue sit, vt qui eminus spectant, à populo scenæ proximiore ne impediantur. In hac parte ædium insignes viros hospitio excipere meditatur, Equites, Legatos, aliosque huiusmodi, eritque hoc Palatium inter clarissima Italiæ ædificia connumerandum. Ædificatur prætereà in nobilissimo illo Pithiorum palatio; quod ob amplitudinem suam, nobilitatem, atque architecturam, item propter ornamenta, hortorum amœnitatem, fontes, statuas, quemadmodum æquabit cuiuslibet in Italia splendorem, ita Vltramontanorum Regum etsi maximorum, magnificentiam superabit. Ædificator primus olim animum gessit prealtum, ac viri-

Splendor domesticus Principis.

Ædificia.

Pithiorum palatium.

bus carentem, Lucas dictus cognomine Pithius, qui prospectum anterioris partis fabrefecit, verum paupertate inde contracta coactus fuit Duci Cosmo ædes totas vendere: postea læsæ Maiestatis reus damnatus est: præter hoc palatium fruitur alio Magnus Dux in loco, situque syluarum frequente, quod Pratolinum appellatur, multis porticibus aulisque perornatum, scaturientibus vndique aquis, vt Tyburtinum palatium: & reuera magnificentissimum est. Duo alia habet palatia, alterum vocatur Podium, alterum Castellum; quæ situ, ædificio, ornamentis omnigenis, fontibusque præstantissima sunt: vt etiam ab hac parte beatum Principem illum appellare queamus.

Cum iam, quæ possidentur ab isto Principe, tam pacis & belli propria, quam vtriusque communia enarrauerim, externarum rerum caput me absoluisse puto.

Proinde ad res internas transeuntes perpendimus, huius vniuersi imperii, harumque opum, & iurium patronum ac dominum esse hodie Ferdinandum Medices ex hac (vt ita dicam) fatali domo progenitum: quo nomine recte vti possumus: in tanta enim rerum vicissitudine, atque varietate non solum seruata est, sed etiam eum in modum aucta, vt amplitudinem suam ex persecutionibus, & bellorum ærumnis propemodum deriuauerit, & ab inimicis suis gloriam quæsiuerit: qua de re Cosmus ille magnus, tanquam felix planta, germinauit Cosmum huius magni Ducis patrem, qui ex priuata fortuna ad Principatum euectus, & in ipso ab eadem fortuna, ac simul virtute prouectus, victis ac debellatis hostibus, detectis coniurationibus, aucto armis atque prudentia imperio, & existimatione, demum filio suo custodiæ Caroli V. mancipato, ad posteros suos successionis ius transmisit. Cosmus hic, dum gubernaculo præsedit, curauit incorruptæ iustitiæ æquilibrio, summaque temperãtia animos populorum sibi subiicere: qui populi alioquin desperatione ducebantur: sed vxore defuncta, & filio in Imperii successione stabilito, cum vndique omnia tuta esse facta videret, suis cupiditatibus habenas adeo laxauit, vt ab iis pertractus, in exitialem adeo ceciderit morbum, vt quadriennio simul cum motu corporis ingenii vim amiserit, & post hæc vitam plantæ magis, quam humanam vixerit, demum vita defunctus imperii ac felicitatis suæ hæredem filium reliquerit.

Tertius additur Leo XI.

Duos habuit hæc domus Pontifices, Cardinales plurimos, Duces quatuor: hic autem Dux ex Hispana matre ortus est præcipuæ familiæ, & dupliciter affinitate vinctus Duci Ferrariensi: habet enim vxorem Christiernam filiam Ducis Lotharingiæ, religionis & morum optimorum exemplar, tantum animi do-

tibus,

tibus, quantum corporis forma insignem Vtque ad affinitates reuertar, plurimos habet magnus Dux affines, videlicet Mantuæ Ducem, Sforciadum familiam aliasque adeo, vt si affines omnes amici essent, hic Princeps pro virili sua polleret amicitiis. Quod si maiorum suorum vestigia ita imitatus fuerit, vti præclara habet domestica exempla, credendum est, ei nihil ad summam felicitatem defore: duos & quadraginta agit annos, mediocris est staturæ, crines habet subflauos, egregiæque formæ Princeps est, quemadmodum DD. VV. excellentissimæ, quæ ipsum in hac vrbe conspexerunt, meminisse queunt: venatione, aliisque laboribus magnopere delectatur. Præditus est alto, ac fœcundo iuxta ac pater, ingenio, sed pacis amantior, pollet sagacitate iudicii, in sermone circumspectus, & cautus, loquentiæ parum habet, & facta verbis anteponit: de omnibus tamen apposite dicit, præsertim de Mathematicis, atque Geographicis, quarũ peritus est, Rerumpubl. sollicitus explorator, & ministros suos adprime diligentes ac vigilantes esse desiderat: profitetur se pollicitorũ obseruantissimum, ac pacis amantẽ, & prudenter enititur in animis eorum, quibuscum loquitur, præsertim hominum publicorum, eam inserere opinionem, vt credant, eum non cupere fines imperii protendere, sed tantum seruare: iustitiam exercet, ac tuetur incorruptam: vrbem pulchriorem ditioremque efficere curat, ornatque illam ædificiis & arcibus: qua in re mirum in modum elaborat. Liberalis potius quam stricti moris habetur, populo gratissimus, quod publicis commodis studeat. In priuatis aliquibus fortasse viget priuatarum offensionum, publicæque iniuriæ memoria.

Mores Ferdinandi magni Ducis.

Cum itaque hæc sint, quæ de corporis animique dotibus huius Principis coniicere atque inuestigare potui, digna, quæ à Ser. V. resciantur; reliqua est vltima pars, quæ erat de amicitiis, quas cum Principibus cæteris colit, aut refugit: quæ quidem pars, vt præ cæteris refert plurimum, ita quoque difficilior est, cum de latebris, atque recessibus animorum mihi loquendum sit, quæ quidem latebræ vbique abstrusæ sunt atque reconditæ in pectoribus hominum, & præsertim Principum ingenia inperscrutabilis sunt profunditatis: tamen dicam, quæ obseruaui, atque ex ipsius vtilitatibus atque commodis cognoui: vtilitas enim ea est, quæ affectus hominum, maxime Principum gubernat.

Amicitia principis.

Cum Pontifice Princeps hic optime conuenire studet, cum quia maximum ab Ecclesiastico dominatu damnum capere potest, quoties infestum habere Pontificem, tum etiam quia ex eo bene animato plurimas colligere potest vtilitates: neque enim à quoquam sibi valde timere debet, cum Pontificem beneuolum habuerit, quia hostis in eius ditionem ingredi aliunde non potest, quam à Romano Imperio, cingentibus totam prouinciam vndequaque montibus, qui exercitibus perdifficilem aditum præstant, præsertim bellicis tor-

mentis, cumque hostis ingressus fuisset, commeatus aliunde accipere commodius nequit, quam ab Ecclesiæ ditione, cum cætera fere omnia loca sterilia sint. Quamobrem pauci exercitus nihil efficerent, numerosi fame premerentur, potissimum quia in Etruria hæc viget consuetudo, vt pacis tempore (ne belli tempore nouum videatur) commeatus in ciuitates importentur, & agrestes loci pene exhauriantur, quo indies annona subministratur.

Pontificiæ ditionis opportunitas aduersus Florentinos.

Verum si à parte Pontificis exercitus ingrueret, ad tum potentiorem haberet, & commeatus facile supportarentur, cum ex Latio, tum ex Lombardia, & Bononia: cuius rei experientiam magistram habet, cum vrbs Florentia nunquam graue aliquod passa fuerit periculum, quin per illam Pontificii Dominii portam intrauerit, præsertim sedentibus Leone, & Clemente, qui patriam subuersam familiæ suæ subiecerunt. Hæc præterea cum Pontifice coniunctio magno Duci commoda est cum propter existimationem, quam in suis negotiis ad tutelam Imperii sui inde colligit, cum quia multa ab eo auxilia, & commoda refert in amicis suis per Ecclesiasticas opes ditandis. His respectibus atque euentis edoctus, curauit semper, ne creetur Pontifex, qui aliquo modo ei obligatus non sit, & hac ratione plurimos Cardinales sibi conciliare studet, eos maxime, qui præcipui sunt Pontificatus candidati: sed sanctæ Sedi etiam non minori cedit emolumento hæc amicitia propter tutelam, ac existimationem, quibus munitur ex coniunctione cum Principe, qui finitimus est, viribusque pollet: sic enim ex duobus Imperiis vnum quasi conficitur, cumque mutuæ sint vtilitates, credendum est, huiusmodi animorum coniunctionem omnibus temporibus, casibusque seruatum iri, præsertim cum præsenti Pontifice, erga quem Magnus Dux perofficiose se gerit, & ab eo plurima refert beneficia, iamque hæc beneuolentia summopere adaucta est.

Cæsarem Princeps hic singulari prosequitur obseruantia, & plurimis obsequiis eius gratiam aucupatur; qua in re Imperator ipsum abunde compensat, plurimam præ se ferens erga ipsum beneuolentiam: quem etiam plurimi facit idem Cæsar, cum propter commune affinitatis vinculum, tum etiam vtilitatis causa, cum Magnus Dux & milites & pecuniam ad bellum Hungaricum suppetias miserit: diciturque propter inuestituram integrum huius tituli, & alias pluribus vicibus distribuisse hactenus inter illius Aulæ ministros munera æstimanda plusquam 300000 aureorum: neque tamen Maiestatis Cæs. spes hic terminantur, cum hinc plura officia semper expectet, adeo vt beneuola hæc animorum propensio admiranda non sit. Erga Regem Galliæ officiosissimus esse consueuerat Magnus Dux tanquam erga æmulum Hispani Regis, vt scilicet Italiæ statum æquilibrio illo firmaret, vehementerque ambiebat existimari Princeps magnus, & sapiens, authoritate, consilioque & viribus in Italia pol-

ens, demum ante omnia qui à nullo dependere & liber esse vellet.

Cum Rege Catholico Principem hunc non bene conuenire credibile est, quia etiam illius Maiestas, monita ex quibusdam praeteriti Ducis actionibus, vnde ad maiora adspirare noscebatur, Magni Ducis felicitatem ægris oculis aspicit, eiusque vires non minus veretur, quam ipse Hispanicas extimescat, vtque audio, illibenter Senensem ditionem sub Magno Duce videt, neque adeo prompto animo inuestituræ, quam Imperator eius parens concessit, assensum suum præstitit. Hanc simultatem Magnus Dux mortuus instituit, quo tempore Genua tumultuata est, nam cum Magnus Dux maxime timeret ne ciuitas hæc ad manus Hispanorum deueniret, commeatu, aliisque subsidiis iuuit ciues eos, qui intra ciuitatem dominabantur, & cum eiectis ciuibus egit acerrime, præsertim cum Andrea Doria, aliaque fecit eiusmodi.

Cum Germanis Principibus bonam amicitiam nititur conseruare, cum Duce Bauariæ præsertim, quocum & crebræ literæ, & mutua munuscula sæpe intercedunt.

Cum Duce Sabaudiæ, etsi extrinsecus non videntur nisi beneuoli animi argumenta, mutuaque honoris officia; tamen cum alter alterius felicitati opibusque inuideat, non ignorat V. Serenitas, vbi grauis est æmulatio, ibi fieri non posse, vt amplificatio riualis multum desideretur, vtque ibidem amor aliquis retineatur: & forte in re clara non opus est his coniecturis.

Cum Duce Ferrariæ propter fines statuum nonnunquam non mediocrium rixarum occasiones nascuntur: & in hisce Galliæ turbis cum hi Principes cogitationibus suis in diuersum tendant, non possunt non occulto odio se inuicem habere, etsi multis humanitatis officiis se mutuo prosequuntur.

Cum Duce Mantuæ præter arctum affinitatis nodum summo amore coniunctus est, creduntur que ambo iisdem finibus duci ad sui conseruationem.

Cum Duce Vrbini, quia ipsum opibus ac viribus suis longe inferiorem putat, negligitque, minime conuenire videtur, & similiter limitum occasione simul haud raro iungantur. Quod attinet ad Rempublicam Genuensem, cum Magnus Dux defunctus parti ciuium eiectorum fauerit, quo tempore dissensione ciuili agitabantur, dubitandum non est, quin alteram factionem parum amicam semper sit habiturus, præterquam quod ad Corsicæ dominium, tanquam olim Pisanorum adspirat, & multa accidunt quotidie propter fines, & aliis de causis, quibus studia ipsorum immutari necesse est. Lucenses vero apud Magnum Ducem ita se habent, vt coturnix apud accipitrem, nempe in anxietate, ac timore perenni, cum in medio illius Status siti sint, clausi vndique, annonæ omniumque rerum necessa-

narum indigentes, quas aliunde, quam à Magno Duce, vel per eius ditionem acquirere nequeunt: adeo vt suo arbitratu hic Princeps eos subiicere posse videatur: verum abstinet, diuque forsitan abstinebit; cum quia non posset id efficere absque Imperatoris offensione, cuius patrocinio commendatur, tum etiam, quia magis sibi forte conducit, vt ea ciuitas sua libertate fruatur, quam vt sibi seruiat, cum in hoc Statu inde multa subsidia obtineat, & nunquam suarum petitionum repulsam ferat. Quod si tyrannidem eius occupare mallet, dubium non esset, quin homines illi libertati, de qua mire gaudent, seque iactitant, assuefacti, & diuites magis pecunia numerata, quam agris, patrium solum deserentes, mœnia, non ciuitatem concederent: quo pacto Magnus Dux præsenti commodo destitueretur.

Cum hucusque dixerim de amicitiis, quas gerit hic Princeps cum cæteris finitimis, siue remotis Principibus, reliquum est, vt referam, quæ sit eius voluntas, animusq; erga hanc Serenissimam Rempubl. Quod vltimo loco ideo reseruaui, quoniam scopus hic esse videtur legationis meæ, cognitu multo vtilissimus. Si igitur exterioribus officiis, honoribus, ac beneuolentiæ argumentis intimus animi affectus detegitur; si propria vtilitas & ratio imperandi aliquid in hac re præstare potest: equidem omni dubitatione caret, Magnum Ducem erga V. Serenitatem optime animatum esse; cum quia legationem hanc charissimam habuit, & honorifice suscepit; tum etiam quia cum Serenissima Rep. firmandæ amicitiæ cupiditate eum flagrare cognoui: Nam cum Magnus Dux cum Principibus magnis vltra montes amicitiam non habeat, excepto Cæsare, quem Hispanorum studia secuturum non dubitat, neq; minus in Italia, excepto Pontifice; sperat, fore, vt Ecclesiæ coniunctus, & V. Serenitatis beneuolus possit suam existimationem egregie tueri adeo, vt quisquis contra ipsum aliquid machinaturus sit, spe sua deiiciatur: præterquam quod sui natura pacis amicus est, quam desiderat tam ob externas, quam ob intestinas rationes, cum imperet populis libertati assuetis, mobilibus, rerumque nouarum cupidis, quibus nescio an in turbationibus similibus fidendum sibi esset: in pace vero thesaurum accumulans commodo temporis fruitur, auget existimationem, rerum præteritarum memoriam minuit, ob externas vero causas pacem anteponit, quia eiusdem mentis cernit Serenitatem V. eosdem timere vicinos, communes fere habere omnes respectus, ideoq; sperat hanc societatem, ac vehementer eam cupit, vt communibus viribus procul amoueantur bella, & propria existimatio, nec non Italiæ pax confirmetur, creditque per tres hos Principes (adiuncto nempe Pontifice) quasi totidem bene resonantes chordas, mirabilem harmoniam saluti communi consecuturam: Sic Aula, sic Princeps ille arbitratur.

DE INSVBRIÆ, SIVE MEDIOLANENSI DVCATV AD legatum, quomodo ea regenda, monita, siue

DISCVRSVS IV.

QVANQVAM, Illustriss. & Excellentiss. Princeps, Excellentia V. in rebus ad Imperium rite administrandum pertinentibus tam bene est exercitata, vt ambitiosus vel ineptus merito videri debeat, qui eandem suis præceptis erudire conetur: nihilominus tamen ab eadem, cui vnice deinctum & obnoxium me fateor, iussus, & omnia potius, quam vt tatificandi meam Vestræ Excellentiæ voluntatem desiderari patiar, ıcturus, pauca hic de iis, quæ ad Mediolanensem Prouinciam recte ubernandam spectant, differam: idque tanto lubentius, quod toto lo quinquennio, quo Mediolani Ferdinando Gonzaga Imperium dministrante vixi, multas res & grauissima pericula vidi, notaui, atue etiam quibusdam interfui, quibus bonus ille Eques, durante sius gubernatione, est perfunctus. Quæ certe tot ac tanta fuerunt, t nescio, an cuiquam vel plura vel grauiora accidere possint. Nam vno eodemque tempore cum vicinis potentibus valde bellum ei it gerendum in magna publici ærarii, atque etiam priuatorum iuium inopia, sublesta & dubia ministrorum fide, imo aperta quoundam contumacia, magno vniuersæ Hispanicæ gentis odio atque nuidia; & grauissimæ eundem cum Atrebatensium Episcopo apud arolum V. Imperatorem valde gratioso, exercuere simultates. Ex nibus omnibus incommodis damna quoque & multæ offensiones romanarunt: hinc Imperatoris in Gonzagam odium; ex hoc furiorilla syndicatio, siue inquisitio, quam Franciscus Pacecus, & Berardus de Bolea, tam acerbe instituerunt, atque executi sunt, vt non iemoriam solum prædicti Domini Gubernatoris, sed personam uoque ipsam quodammodo obruerint & sepeliuerint, processit. Iorum omnium malorum vna tantum radix & scaturigo fuit, Ioanis scilicet Maonæ hominis rapacissimi, & ad omne scelus rebus suis el tantillum profuturum proiecti (qui Gubernatori tanquam secreorum rerum arbiter adiunctus fuerat) flagitia. Id ergo tantum in hac

Propositio argumenti.

mea scriptura agam, vt ostendam V. Excell. quibus modis dictus ille Gubernator & nimia sua facilitate, & ministrorum suorum perfidia in tam miseram ruinam præcipitarit. Sed vt iis, quæ à nobis dicentur, ordo aliquis constet, nouit V. Excell. in omni statu gubernando duo consideranda esse rerum genera: vnum earũ quæ intrinsecæ, alterum, quæ extrinsecæ dicuntur. Intrinseca siue interna sunt tria: Iustitię administratio, Ærarii siue publicorum redituum cura, & rerum ad militiam pertinentium diligens procuratio. Externa tria itidem sunt: Modus cum vicinis conuersandi, Diligentia in negotiis eorum & rebus, quas scire interest, peruestigandis. Dexteritas eorum animis ita se insinuandi, & tantam fiduciam sibi comparandi, vti Gubernator earum rerum, quæ in Comitiis apud ipsos tractantur, aliquam habeat notitiam, eisque quodammodo intersit.

Quæ in imperiis consideranda.

Iustitiæ administratio in omni prouincia præcipuum est Gubernatoris munus: sed in iis maxime regionibus & oppidis, quæ in finibus alicuius imperii sunt positæ, & præcipue si nouum illud sit, & vetustate nondum bene confirmatum. Vix enim vllus vnquam fuit populus, qui, iustitia æqualiter omnibus administrata, communi consensu ad res nouas aspirarit; & vetere expulso, nouum dominum accersiuerit, neque profecto omnibus molestiis, quibus subditi in confinibus plerunque vexantur & premuntur, commodior afferri potest medicina, quam æquabilis quædam, & recta iustitiæ administratio: cuius quidem rationes, ob magni Senatus autoritatem, in Mediolanensis ditionis Imperio ita constitutæ sunt, vt si Gubernator muneribus illis dignos atq; idoneos præficiat homines, omnia, quæ ad caput hoc pertinent, facillime & sua tantum inspectione dirigere, atq; etiam efficere possit. Senatus ab Imperatore Carolo concessa authoritas siue potestas his verbis continetur. Senatus Mediolanensis potestatem habeat constitutiones Principis confirmandi, infirmandi, tollendi, dispensandi contra statuta, habilitationes, prærogationes, restitutiones faciendi. A Senatu ne prouocare possint rei: & quidquid is faciet, parem vim habeat, vt si à Principe factum & decretum esset; non tamen possit delictorum veniam & gratiam tribuere, aut literas saluiconductus reis criminum date. Vt horum vel minimum violare vel tollere Gubernatori periculosum, ita singulis plenas habenas permittere, neque vbi opus sit restringere, ipsis subditis quoque valde fuerit damnosum. Quoniam vero & Princeps ipse facile decipi, & Iudex corrumpi; Iustitiæ quidem administratio tum optime se habebit, quando huius integritatem illius exstimulabit vigilantia atque inspectio. Quæ inspectio tanto magis est necessaria, quanto maior est Tribunalium auctoritas, maxime si in Iudicis manu quodammodo posita sit Iustitia, si ab eius sententia nulla detur prouocatio, si aliquandiu magna fuerit subditorum licentia, vt in hoc, de quo loquimur, imperio, ob parum prudentem & prosperam trium proximo-

Iustitia recta administratio quanti sit momenti.

Autoritas Senatus Mediolanensis.

um Gubernatorum administrationem. Gubernator vero, qui cum Magistratibus colliditur, & simultates suscipit, tres grauissimos committit errores. Primus est, quod vniuersam Iustitiæ harmoniam, que concentum corrumpit & tollit, cum magno totius Reipub. damno. Secundus, quod iis, qui inferiores sunt, æqualem se facit: qui ordinarius est æmulationis siue competentiæ effectus. Tertius, quod latum eis, qui in eodem versantur munere, malignandi atque offendendi aperit campum. Inprimis tamen vtile fuerit oculos semper in Magistratuum actionibus habere defixos. Iudiciorumque obseruare processus: hoc siquidem metu tam hi, quam illi in officio continebuntur; Gubernatori vero suprema conseruabitur authoritas. Ferdinandus quidem Gonzaga sibi ipsi & familiæ suæ debet imputare: nam quatuor modis cum Senatus contentiones exercuit.

Superior cũ inferioribus magistratibus contendens tripliciter errat.

Primus modus fuit, quod cum Maona eo modo, quo in Sicilia fecerat, venalem prostituere vellet Iustitiam, Gubernatorem in magnam de Senatu eiusque deliberationibus adduxit diffidentiam, tantumque effecit, vt in omnibus causis grauioribus, quæ sua intererant, Gonzaga Senatus decreta aut vi impediret, aut Senatorũ minus gratium opera adiutus, cauillatione eluderet, aut Senatusconsultis intercederet, prout scil. partium alteri facturum se recepisset: tam misere bonus ille gubernator erat fascinatus? Secunda dissidii causa eiusdem fuit Maonæ auaritia, qui gratias itidem suo arbitrio vendere volebat. Erat enim ibi moris, vt rebus iudicatis condemnati ad Gubernatoris recurrerent gratiam, qui tum à Senatu plenius omni de re informabatur, vtrùm scilicet causa illa gratiæ capax esset, vel minus, tam ipsius causæ, quam eius, qui veniam & gratiam petebat, respectu: quod primis aliquot mensibus à Gonzaga obseruatum, quum Maona parum quæstui suo & rebus conducere animaduerteret, Gubernatori persuasit, ne ad Senatus arbitrium gratias suas dispensaret, atque ita auctoritatem suam vilescere pateretur: quod consilium Gonzaga sequutus, nihil tale postea ad Senatum retulit, sed suo & Maonæ arbitrio in his pro regula est vsus, vnde factum est, vt multæ gratiæ, quas Gonzaga concesserat, ab Aulico consilio reuocatæ & irritæ pronuntiatæ fuerint, vt in causa Marchionis Soncini, & aliorum. Tertia dissensionis causa fuit, quod quum ante Gubernatores in conferendis quibusdam officiis biennalibus Senatus iudicium de iis, quibus ea conferenda essent, solerent exquirere, eique, vt par erat, plurimum tribuerent, Maona vero id quoque suo quod ex officiorum venditione captabat, lucro obstare cerneret; Gonzagæ itidem auctor fuit, vt in hac quoque re suo ipsius staret iudicio, nec Senatus authoritatem sequeretur. Id ægre ferens Senatus, quum postea in Officiarios inquisitio institueretur (syndicationem appellant) id muneris hominibus demandauit, qui, vt dici solet,

Consilium vtilitatis suæ causa datum.

nodum

nodum etiam in scirpo quærerent, & quæstiones acerrime haberent, quo Gubernatoris in malis eligendis ministris & officiariis imprudentia & temeritas tanto omnibus fieret manifestior. Quartam discordiæ inter Gubernatorem & Senatum causam, præter Maonæ praua consilia, ipsius Gubernatoris domus & familia præbuit. Vix enim quidquam Iustitiæ & æquitati tam est inimicum, quam cum aut vxor, aut liberi, aut alii, qui Gubernatori vel sanguine coniuncti sunt, aut singulari apud eum gratia florent, ac proinde Iudicibus sunt formidabiles causis sese immiscent, & calida nimis sua studia & fauorem ostendunt: vt quidem eo tempore facere solebat Principissa Hippolyta, & multo magis Fabricius Columna Gonzagæ gener. Quocirca rem faciunt bonis Iudicibus gratissimam, litigantibus vero vtilissimam, & Principi ipsi inprimis honorificam, qui prohibent, ne vel consanguinei, vel quicunque alii, quorum aliquis est apud Iudices respectus, aliorum causis coram tribunali disceptandis sese ingerant, easve amplectantur. Gubernatoris cum Senatu dissidium, in apertam eiusdem cum Senatus Præside inimicitiam erupit; Ioannem vero Varanam Senatorem Hispanum eo vsque instigauit, vt non solum Gubernatori sese opponere, sed perniciem quoque & ruinam minari, & moliri simul auderet; quam etiam tandem eidem attulit, inquisitione siue syndicatione contra Gubernatorem eiusque actiones instituta. Hæc omnia incommoda facile euitabit is, qui à se ipso dependet, neque ad ministrorum lubitum circumagi se sinit; sed potius hanc præcipuam curarum suarum & muneris partem esse existimat, vt in vitam actionesque ministrorum diligenter adhibita, qua par est, prudentia, inquirat. Hac enim ratione illud efficiet, vt Iudices Gubernatoris vigilantia excitati, Iustitiam æquabiliter sine cuiusquam odio vel gratia administrent; omnes vero tam publica munera, quam gratias ab eodem impetrandas sibi intelligant, salua tamen & integra Senatus quoque authoritate iis in rebus, vbi ea vti vel necessitas, vel mos iubet.

Si mei non fuerint dominati, &c.

Princeps se ipsum audiat, non ministros.

Secundum Gubernatorii muneris caput esse diximus Ærarii, vel Redituum curam: cuius quidem summam laudem V. consecuta esse dicitur Excellentia, erogato in Fœderis sumptus sesquimillione, neque tamen vlla publicorum agrorum aut redituum parte oppignorata. Quæ quidem res tanto magis statui Mediolanensi est necessaria, quanto is minori semper egestate conflictatur: quæ in omnibus quidem prouinciis periculosa est, sed longe periculosissima in iis, quæ in finibus positæ, non nisi auxiliis è longinquo petitis iuuari possunt, & vicinæ sunt iis, quibuscum aut grauia olim bella gesserunt, aut pacem habent parum securam. Equidem interfui sæpenumero sermonibus, quum Galliarum Regis Oratores Abinius & Foxius rebus suis vtilissimam fore dicerent hanc publicam Insubriæ egestatem, & populi nimiis exactionibus grauati animos parum æquos, si Rex

Ærarij cura quantum referat.

ipsorum bellum esset suscepturus. Quod quidem periculum vt audientibus illis eleuaui tum, atq; irrisi; ita V. Excellentiæ minime illud contemnendum esse in aurem insusurro; maxime si mori aliquem contingat, vnde populus res nouandi sumeret occasionem, quod facile posset contingere, partim ob turbas & inuasiones extrinsecas, partim ob intrinsecas infirmitates & morbos, quibus nulla potest alia adhiberi tum medicina, quam ex præsentibus, licet tenuibus valde & accisis opibus: nisi quis irritare crabrones, & tributum imponendo seditioni ansam præbere velit.

Redituum vero tam conseruandorum, quam augendorum modi sunt quatuor: Vectigalia augere, Fœnora & vsuras moderari, superfluos sumptus resecare, Ministrorum manus & actiones diligenter obseruare. Vectigalium, & quæ sub hoc comprehenduntur nomine, exactionum augmentatio hodie in tota Italia feliciter vsurpatur. Diuturna enim pax negotiationem ita aluit, atque eo prouexit, vt omnes, tam Principes, quam mercatores non mediocrem ex ea faciant quæstum.

Reditus publici quibus modis augeantur.

Equidem obstupui, cum intellexissem, in quantum Pontificiæ ditionis reditus paucis annis aucti essent. Solum enim Romæ vectigal in tres menses auctum, viginti scutatorum millia plus solito reddidit: quamuis Romæ mercatura nequaquam ita floreat, vt Mediolani.

Quantum vero vtilitatis habeat vsurarum moderatio, nemini est obscurũ. Est enim Fœnus siue Vsura cancri instar, siue gangrenæ, quæ quicquid complexa est, exedit ac depascitur. Hanc quidem adhibere moderationem nunc in tãta pecuniarum apud mensarios copia facile est: vt iam in regno Neapolitano contigisse videmus, vbi vsuræ nomine septeni nunc pro centenis soluuntur; quum antea multo fuerit maior. Idem quo minus hactenus in statu Mediolanensi factum sit, in causa est ministrorum siue imprudentia, siue malitia, quibus nunquam fere promissa soluentibus mercatores pecunias suas credere volunt, nisi immanes vsuras stipulati.

Superfluos sumptus resecare illius tantopere à priscis laudatæ Parcimoniæ præcipuum est munus: quam iidem verissime magnum esse vectigal dixerunt. Fiunt autem superflui sumptus, vel in nimis magnis, etiam eorum, quorum opera necessaria est, ministrorum salariis vel stipendiis, vel in salariis quamuis mediocribus aut nihil aut parum vtilium ac necessariorum; in pensionibus; in honorariis; in mercedum augmentationibus, quas nõ facile sit moderari, aut rursus plane abolere. In his vero moderandis ita versandum, atque ad viuum ita omnia resecanda sunt, vt non minori cura ac parcimonia Principis facultates, quam nostram ipsorum rem familiarem tractemus.

Insibulanda sunt manus ministrorũ.

Manus vero ministrorum diligenter obseruare, eorumq; auaritiæ & rapacitati fibulam ponere Gubernator inprimis debet. Tot enim exactionum & concussionum sunt modi, quibus ministri passim cum Gubernatoris probro, Principis damno, & populi vexatione vtuntur, vt enumerari vix queant. An vero cautione hac in Mediolanensis prouinciæ administratione opus sit, tritum sermone indicat prouerbium, quo regii in Sicilia ministri rodere, in Neapol. regno comedere, in Mediolanensi Principatu deuorare dicuntur.

Triplex peculatorum genus.

Nouas ærarii cum populi grauamine augendi rationes comminisci, hoc quidem tempore minime suaserim. Quanto enim maior est populi de Vestra Excellentia: vt Italiæ Principis benignitate & æquitate expectatio, fore scilicet, vt veteribus tributis subleuetur potius, quam nouis oneretur; tanto acrioris, si contra accidat, percipiet sensum doloris. Hanc quidem publici ærarii partem Don Ferdinandus Gonzaga à Maona suo deceptus ita debilitauit atque exhausit, vt bello ardente, exiguæ pecuniæ defectu, à periculo totius status perdẽdi parum sæpe abfuerit. Maona enim in suspicionẽ adductis, & summotis omnibus iis, quorũ in hoc omni de reditibus & vectigalibus augendis negotio consilia antea exquiri solebant, effecerat, vt penes se vnum hac in re decernendi esset facultas; ad consilium vero tantum in speciem & dicis causa, referebat, ascitis sibi duobus aliis concoloribus, quorum societatem Magnus Cancellarius Taberna Triumuiratum appellare solebat: qui ipse deinde, re à Syndicatoribus siue Recognitoribus peruestigata, & fraude eorum detecta, Dom. Ferdinandum ab omni culpa esse liberum, cõfessi sunt, nisi quod ministro scelerato & auaro nimis facile in omnibus fidem habuisset. Is vero (Maona) vt Gubernatori fœnori accipiendæ pecuniæ erat auctor; ita decisa sibi aliqua lucri parte, mercatoribus suadebat, vt quantas possent vsuras stipularentur; adeo vt Recognitorum vnus Franciscus Pacecus dixerit, Tres viros illos multo plus ex vniuerso Insubriæ statu emolumenti percepisse, quam ipsum Imperatorem, confectis in eam rem rationibus, quarum exemplum ad V. Excellent. mitto.

Hæ tam sinistræ à Maona introductæ & vsurpatæ, Gubernatore vero approbatæ, vel saltim toleratę tractandi ærarii rationes Magnum Cancellarium Tabernam, & Ioannem de Luna Arci Mediolanensi præfectum excitarunt, vt rem omnem ad Aulam detulerint, & inuidiose exaggerarint. Multo ergo satius, imo necessarium fuerit, vt in tractandis ærarii rebus Gubernator eorum omnium, quibus aliqua eius curæ pars demandata est, consiliis vtatur: Sic enim & sinceritatis suæ manifestum dabit specimen, & officiariis suam conseruabit auctoritatem & gradum, &

quod

quod melius atq; vtilius fuerit, multo facilius perſpiciet, ac procurabit, & omnis doli ac fraudis anſam præcidet.

Militia curanda.

Non minor rei militaris cura eſſe debet; vt ſcilicet milites ſub diſciplina contineantur, militiæ ducibus ſatisfiat, & ſua conſtet apud militem auctoritas, munita conſeruentur præſidia, cohortes tam equitum, quam peditum integrum habeant militum numerum, commeatuum denique omnis generis copia in promptu ſit. Et quamuis vbique hæc ſummo ſtudio procuranda ſint; maxime tamen circa prouinciarum fines, ne cum damno & ignominia negligentiam hanc luamus.

Heluetiorũ perfidia.

Heluetios Inſubria ſemper experta eſt malos ac iniquos vicinos, vtpote qui non ignobilem eius partem etiam pacis tempore vſurpare non dubitarunt, ac potiſſimum Belinzona occupata ſub Ludouico Duodecimo Gallorum Rege. Quum enim is totam Inſubriam ſui iuris feciſſet, & Heluetios, quorum opera eo in bello vſus fuerat, dimiſiſſet, non ſtipendiis tantum ad aſſem perſolutis, ſed honorariis etiam ac penſionibus donatos: illi ipſi domum reuerſi, vt dixi, Belinzonam ſumma cum inſolentia occuparunt, neque vllam aliam facti ſui rationem reddiderunt, quã quod eo loco ad aperiendum in Inſubriam aditum opus ſibi eſſe, dicerent: Ludouico vero Rege locum illum repetente, multo ferocius, Muratam quoque & Locarnam popoſcerunt, atque etiam ipſo facto occuparunt, vt aditus ipſis ad libitum in Italiam pateret: neque Rex eorum locorum vnquam ab eis impetrare potuit reſtitutionem. Tanti ſcilicet eſt eiuſmodi vicinos habere, qui quum ipſi nihil habeant, quod perdant, facile ad vim [illegible] inferendam prouocantur; ipſi interea in latibulis ſuis, ab omni aditu à Natura ipſa ſecluſis, deliteſcentes. Iidem Luganum ſuæ poteſtatis fecerunt: idemque de Valle Telina dici poſſit à Rhætis ſiue Griſonibus occupata, ſi modo contractui inter eoſdem & Statum Mediolanenſem Anno priori, quam Voltolinam illi inuaſiſſent inito, fides conſtet. At iidem Diuionem in Burgundia cum extremo Galliæ periculo ſuam ſub poteſtatem redegerunt, neque ab eius poſſeſſione prius quam ingens ipſis à Tremolio pecuniæ depenſa eſſet ſummã, depelli potuerunt. Pacis tempore ab iiſdem Carolus Dux tota fere Sabaudia, à Franciſco vero Primo Breſſana Valle & magna Pedemontii Ducatus parte fuit exutus.

Heluetii Inſubria periculoſi.

Quod ſi vnquam Heluetiorum gens Inſubribus formidabilis fuit & damnoſa, hodie certe multo eſt formidabilior: quando ſcilicet omnem cupide expectant occaſionem, fines ſuos eouſque proferendi, & in ſuo ipſorum imperio ſementem poſſint facere, meſſemque colligere. Neque enim ferendum ſibi exiſtimant, vt quibus ferrum ſuperabundat, iis panis deſit. Hoc ipſorum conſilium ex vltimo cum Gallis

renouato fœdere perspicue apparet. Nunquam enim post percussum primum Anno MCCCCLXX. sub Ludouico XI. rege cum Francis fœdus, omnes simul pagi vno & eodem fœdere cōprehendi voluerunt, nisi nuper paucos ante menses: non quod is Franciæ sit status, vt magnum aliquod priuatum compendium, vt olim, ab ea sperare possint, sed quod arbitrantur, fore, vt propediem insignis aliqua contingat mutatio, qua imperium, amplissimum illud quidem, sed nec antiquum, nec vnitum, nec armis nec opibus bene instructum, neque successoribus ad tantam sustinendam machinam aptis fultum perturbetur, & si non totū, saltem pars eius aliqua prædæ ipsis relinquatur. In tali vero & simili casu vsurpatores plerumq; arma cum iis coniungere solent, qui ius aliquod prætendunt.

Aduersus vicinos, quæ curanda.

Qui igitur cum vicinis eiusmodi confligtantur, qui possunt, volunt, & solent offendere, non solum ea, quæ ad bellum & rem militarem pertinent, procurare debent; sed multas quoque alias cautiones adhibere, & quasi semper è re nata consilium adhibere. Sunt enim incommoda, quæ rebus, præsertim politicis, interuenire solent fungorum instar, qui vna nocte nascuntur. Quod si V. Excel. in omnibus aliis rebus sumptibus parcat; hanc vero (militarem) sedulo procurarit: equidem prudenter valde & temporibus conuenienter facere videbitur: siquidem V. Excel. gubernatio per naturæ cursum propius, quam superiorum Vicariorum abest ab iis accidentibus, quæ impellere alteram in lancem illud æquilibrium possunt, quo pax hodie & quies in Republica Christiana conseruatur. Hæc breuiter de internis.

Externa imperiorū.

De externis sequitur: quorum primum caput est, quomodo vicini sint tractandi, in quo vt plurimum magno cum damno & periculo peccari solet. Modus vero huius tractationis pro finium quoque, quos Gubernator sibi habet propositos, diuersitate diuersus quoq; est. Aliis enim rationibus, aliisq; consiliis vtitur, qui pacem cum aliquo colere constituit; aliis, qui vel vni vel pluribus bellum inferre parat.

Pax, quibus modis cum vicinis seruatur.

Qui pacifice cum vicinis viuere animum induxit, ad septem has regulas vniuersales tanquam ad Cynosuram respicere debet.

Primo, vt fœdera & contractus cum ipsis initos accurate obseruet.

Secundo, ita se gerat, idq; in omnibus rebus vnice præseferat, vt ne minimum quid ad cuiusquam præiudicium facere, nec vt sibi fiat, pati velle videatur.

Tertio, mercaturam siue commercia reciproca, ex quibus aliqua ad subditos & Principis ærarium redit vtilitas, omnibus viribus promoueat.

Quarto,

Quarto, in dissensionibus vicinorum & discordiis (sine tamen suspicione quasi anxie illud ambiat) arbitrum & sequestrum se ferat.

Quinto, cum dexteritate quadam & sagacitate inter eosdem, si qua existit, diffidentiam alat, cum primis si mutua ipsorum confidentia & conspiratio damnum statui aut periculum possit creare.

Sexto, eos qui tanquam imbecilliores ad ipsius opem & tutelam confugerunt, nunquam desertos patiatur, multo vero minus eos, qui in eadem cum Principe tuo sunt naui, siue fortuna.

Septimo, in fauendo, auxiliando, & protegendo, vbi necessitas insignem aliquam alacritatem non requirit, ita moderate versetur, vt ne alii ad æmulationem nouasque quærendas inimicitias excitentur. Hac quidem in re Dominus Franciscus Gonzaga vehementer errauit, qui Doriæ Principis arte, nouas semper ei suspiciones instillantis, deceptus, tanto studio atque ardore consilium eius de vlciscenda Ioannetini morte, aliisque Petri Aloisii Farnesii, cum ipsius ruina, factis, promouit, vt non prius conquieuerit, quam Imperatorem in suam quoque sententiam pertraxisset; amotis omnibus obstaculis, quæ sane plura & grauissima sese obiiciebant. Initio enim Imperator non cunctanter tantum agebat, sed dementiam quoque existimabat, rebus in Germania dubiis, Gallico regno ac Rege opibus ac viribus florente, ac recentibus inter vtrumque odiis & æmulationibus, Pontificem irritare, Italiam periculosissimis tumultibus & turbis implere: eamque ob causam aliquandiu obstinatissime coniurationis capitibus subscribere recusabat, priusquam ea ad finem esset perducta. Sed superatis tandem Gonzagæ maxima diligentia omnibus difficultatibus, Aloisius quidem à coniuratis trucidatus est: Farnesii vero ad Gallorum Regis opem confugerunt, vnde grauissimum inter duos hos Principes potentissimos bellum exarsit, quod vtriusque regiones & status vehementer afflixit. Et ex hac quidem protectione statim illud, de quo diximus, incommodum sequutum est, Gallorum Rege æmulo potentissimo in Italiam introducto, cum quo, Senatum vrbe occupata, bellum Imperatori eiusque ministris & clientibus gerendum fuit valde periculosum, & vno prælio non de Hetruriæ tantum, sed omnium etiam, quas Imperator in Italia habebat, regionum possessione decertandum: quod prospere ad Senas gestum, Imperatori quidem eiusque adhærentibus securitatem peperit; at si idem infeliciter cecidisset, de eius in Italia fortunis actum fuisset. Et hæc quidem damna & pericula vnius ministri Ferdinandi Gonzagæ imprudentia

tia vel temeritas accersiuit, callidis enim vsi consiliis, vbi cunctabundis & maturis opus erat.

Diffidentiæ siue dissensiones, quæ hodie inter Insubriæ, siue statui Mediolanensi vicinos intercedunt, hæ sunt.

Inter Sabaudum & Mantuanum, Montis Ferrati causâ.

Inter Genuates & Sabaudum, ob Sauonam: maxime postquã Octauianus Ferrerius, quod cum Immanuele Philiberto Sabaudiæ Duce collusisse argueretur, à Genuatibus gladio est pcussus.

Inter Florentinum & Genuates, finium causâ.

Inter Ferrariam & Lucam, eandem ob causam.

Inter Florentinum & Parmensem, ob multas superioris temporis offensiones, quarum memoria & sensus etiamnum forsan viuit.

Inter Ferrariensem & Sabaudum, & Florentinum, ob titulum & præeminentiam.

Vicinorum actiones obseruanda.

Secundum rerum extrinsecarum ad Gubernationem pertinentium genus in diligenti eorum, quæ apud vicinos aguntur, peruestigatione consistit; quæ diligentia licet belli tempore inprimis sit necessaria, tamen neque in pace omitti debet. Inciduut enim sæpe eiusmodi res, quibus nisi mature obuiam eatur, pacem turbare, bellumque conflare, aut damnum conciliare, aut vtilitatibus detrimentum aliquod afferre possint. Rationes, quibus harum rerum cognitio acquiri potest, duæ sunt. Aut enim Amicorum opera, aut Exploratorum hic est vtendum. Hi vt plurimum infideles sunt; illi parum sinceri: at iudicii trutina vtrique probe sunt expendendi. Quum vero vix vllus odiosus magis hominum sit affectus, quam in aliorum inuestigandis rebus curiositas; ea prudenter admodum & solerter celanda est, ne subodorati illi aliquid, sua clam habeant, ac caute omnia ac circumspecte agant; tum ne suspectos & odiosos pacis præsertim tempore, nos ipsos faciamus. Magnopere laudatus fuit Brissacus Galliæ Marescallus, Pedemontani Ducatus olim Gubernator, quod, etiam ardente bello, nunquam ipse cum Exploratoribus sermonem misceret, sed Sauasano ministro ipsius audiendi eos, atque examinandi negotium daret.

Quomodo explorẽtur. Curiositas odiosa ideo celanda.

Amicorum opera in exquirendis vicinorum negotiis Ferdinandus Gonzaga prudenter atque vtiliter fuit vsus. Is vero variis officiorum generibus apud Bernatium Rempublicam sibi conciliauerat, Nicolaum Zerchintem à Secretis, Hieronymum Hirlacum Senatorem, & Præsidem Battiuellam; quorum opera illud effecit, vt Bernates à fœdere cum Gallis percutiendo abstinuerit, nec milite eos iuuerint; ac simul non ea tantum, quæ alii Principes cum Republica illa tractabant, verum etiam in-

tima omnium pagorum apud Heluetios consilia & instituta est expiscatus: quo quidem nihil ad status Mediolanensis conseruandam incolumitatem erat opportunius. Anno autem millesimo quingentesimo quinquagesimo parum abfuit, quin eorundem amicorum eisque cognatorum opera cum vniuersa Heluetiorum gente de defendenda ditione Mediolanensi fœdus fuerit percussum: quod vt rebus suis vtilissimum, summopere hactenus Imperator exoptarat. Id vero quum Gallorum Regis comperissent ministri, omni studio, multisque largitionibus illud impediuerunt, nihilominus tamen Imperator Battiuellæ filio, quamuis res non successisset, promissam in Burgundia arcem donauit.

Nuntii, & res nunciata quomodo trutinanda.

Ea quoque, quæ de vicinis renunciata nobis sunt, diligenter ruminanda, & mature iudicio suo ponderanda, periculosum quippe est omnia credere, & ad ea consilia dirigere. Quum Ferdinando Gonzagæ Genua renunciatum esset, Horatium Peccum, & Georgium Tricerchium, nobiles Senenses, cum Gallis de Mediolanensi arce occupanda consilium agitare; res ea Gonzagæ tam absurda visa est, vt totum hoc commentitium esse arbitraretur: neque enim credibile existimabat, duos hos peregrinos, opibus & amicis destitutos, vel cogitationem tanti facinoris suscipere audere. Paucis tamen post diebus verissimum id fuisse deprehensum est; neque quicquam arci illi saluti fuit, quam quod scalæ duobus palmis iusto breuiores fuerant: qua amissa, quæ consecuta fuissent, facile est cuiuis colligere. E contrario idem Gonzaga facile fidem habebat iis, quæ Doria de Petri Aloisii contra Mediolanensem Statum machinationibus singulari quodam artificio ad ipsum deferri curabat: quæ res Aloisio necem tanto magis accelerauit. Alius, cuius nomini parco, eidem Gonzagæ persuaserat, Sabaudum ad Gallos defectionem cogitare; multas quidem ob causas; sed inprimis ob acerbam Caroli V. Imper. reprehensionem, quod Gallorum equitatum in loco quodam opportuno non inuasisset. Quod Gonzagæ non tantum verisimile visum fuit, sed dignum etiam, quod ad Imperatorem referretur, inde præter multa alia diffidentiæ signa erga Ducis in Pedemontio ministros palam ostensa, vicinis suis præsidiis tam numerosum militem imposuit, ac si periculum illud certo certius, & iam in foribus esset. Et hæc quidem ipsemet, quum in Anglia vterque essemus, Sabaudiæ Ducem mihi narrare memini, non sine acerbissimi doloris sensu. Inde postea iam apertas inimicitias contra Gonzagam gessit atque exercuit, & in ruina eius acceleranda diligentem operam nauauit. Idē Ferdinandus Gonzaga, quum Salassiorum Marchio ei fidem non habuisset, in ex-

Credulitas & incredulitas æque nocitua imperantibus.

tremum fere periculum vniuersum statum Insubriæ adduxit. Monuerat is Ferdinandum Gonzagam, Dominum de Neriu de Vercellarum oppido Gallis prodendo consilia tractare; ac simul auxilia rebus suis postularat. Lectis his literis, Gonzaga sibi persuasit, id eo tantum à prædicto Marchione confictum esse, auxilia vt tanto facilius impetraret, idque etiam sequenti mane nonnullis non sine risu narrauit. At vix mensis exierat, cum Vercellarum oppidum, Domini de Neriu potissimum opera, in Gallorum potestatem venit: ac nisi arx, cuius ope deinde oppidum fuit recuperatum, hostiles manus effugisset, vniuersus Insubriæ status ad incitas, siue extremum periculum fuisset redactus. Quod quidem periculum & alia multa nunquam incurrisset Gonzaga, si Regulas de eiusmodi aliorum monitis & nuntiis sedulo obseruasset, ex quibus præcipuæ sunt: Audire omnia: Secreta habere omnia: Examinare diligenter omnia, expensis omnibus circumstantiis & conditionibus personarum, rerum, loci, temporis, & aliis, ex quibus aliquo modo vel falsum inuestigari potest.

Monita quib. regulis accipienda.

In iis quoque, quę circa ipsum fuerint, sobrie & caute tractandis, diligentem adhibere cautionem Gubernator debet; ac pręcipue in Agentibus, quos vocant, qui Legatorum, siue Oratorum apud alios Principes succenturiati veluti sunt, & Optiones, & plerunq; rerum tractandarum non peritissimi: hinc iidem nimis subtiliter omnia excutientes, & nodum sæpe in scirpo quærẽtes, res ab omni ratione abhorrentes comminiscuntur, & dominis etiam suis persuadere conantur. Cosmus Medices Hetruriæ Dux apud Ferdinandum Gonzagam Agentem quendam habebat, qui nescio quas opinionum Chimæras sibi ipse fingens animum Principis sui à Gonzaga vehementer alienauit, adeo vt is cũ Ioanne de Luna contra prædictum Producẽ sese coniunxerit. Gonzaga optimæ voluntatis suæ sibi conscius mirabatur, nec tamen sciebat, quænam illius esset offensionis causa: donec tandẽ Agentis leuitas & mendacia in apertum fuere producta.

Cum legatis circumspecte agendum.

Venetorum ibidem Agens, siue Subdelegatus, cũ quodam die Gonzaga de bello, quod in Corsica tum gerebant Genuates, libere sermonem cum ipso contulisset, absurdã ex illius verbis fabulã commentus est, Gonzagam scilicet de ædificanda Genuæ arce cogitare. Quod, licet vanissimũ & imprudens mendacium, p totam Italiam fidem inuenit; Genuæ vero incredibiles turbas excitauit, adeo vt ciues, quum forte per id tempus Hispaniarum tum Princeps, iam Rex, eo appulisset, aperta diffidentiæ signa præ se ferrent. Hinc prudentior factus Gonzaga, dicere solebat, Agentes eiusmodi hominum esse genus, quibus cum circumspecte admodum, & quasi alia assumpta persona loquendum sit.

Restat

Restat vltimum rerum extrinsecarum caput, quod est, ita se vicinorum animis insinuare, tantamque confidentiam sibi conciliare, vt deliberationum & consiliorum, quæ in conuentibus ipsorum tractantur, quodāmodo sis particeps. Quanti vero intersit Principis, ita à vicinis amari, vt fiduciam quoque in ipso ponant, omnibus perspicuum est, nec vllis ad demonstrandum exemplis eget. Quibus vero modis amor ille & fiducia acquiri possit, nemini quoque politicarum rerum paulo peritiori est obscurum. Verum ita se gerere, vt Amor hic integer conseruetur, neque Fiducia illa diffidentiæ quadam nube obducatur, singularis est prudentiæ & dexteritatis. Quum enim dolor interdum & molestia eorum, quæ fiunt, ita premi, & celari non possit, quin eius indicia sese prodant; fit plerunque, vt multo tempore collecta gratia vno effundatur momento. Quod vt vitetur, duo præcepta notanda sunt. Primum est, Ne vlla offensionis vel simultatis signa erga eos ostendamus, quos fidere nobis volumus. Alterum, In doloris sensu id semper operam demus, vt culpa in ministrum aliquem conferri, & emendari queat; mente tamen & tacito animi sensu, quod ad rei ipsius summam, dissimulata.

Acquirenda fidei præcepta duo.

Illud de annonæ & rerum victui inseruientium cura, quę ad vtrasque res tam intrinsecas quam extrinsecas pertinet, singulari capite à nobis erat explicandum: quum vero in mea hac scriptura nihil aliud mihi propositum sit, quam ea V. Excell. quasi intento digito commonstrare, in quibus Ferdinandus Gonzaga, Maonæ scelere & malitia supplantatus, lapsus est: illud tantum dicam, nullam rem magis probrosam eiusdem nomini & existimationi fuisse, quam hanc eandem. Neque enim vlla est natio, vel gens, quæ annona vel paullum ingrauescente, facilius omnia ad Gubernatoris trahat infamiam, quam Lombardorū, etiam tum, cum inopiam à sterilitate proficisci non ignorant. Causa vero est ministrorum auaritia, qui vtplurimum quanto annona est grauior, tanto maiori cum licentia fraudes & imposturas multiplices committunt: neque curatu facile est hoc vulnus iam inueteratum. Spero tamen, quæ est singularis V. Excell. prudentia, rara integritas, & incredibilis sapientia, eiusdem diligentia & opera malis omnibus conuenientem adhibitum iri medicinam, ac fore, vti (quod dici solet) Panis sit in Foro, Iustitia in Curia, securitas & pax vbique, gubernante scilicet eo, cuius ad audiendum facilitas, ad credendum cunctatio, in deliberando maturitas, celeritas in exequendo, in moribus integritas, publicis rebus pariat securitatem; qui denique familiam suam ipse gubernet, ipse vero à nemine suorum familiarium & ministrorum, sed ab ipsa tantum ratione regatur.

Annona procuratio apud Lombardos cur difficilior.

DE SABAVDIÆ DVCATV,

DISCVRSVS V.

DOMINIVM Ducis Sabaudiæ patet in longitudinem ad CCC. milliaria Italica, initium faciendo à finibus Comitatus Burgundiæ Bressæque, progrediendoque ad fluuium Sesiam supra Vercellas eius latitudo est CLX milliarium, incipiendo à monte Sancti Bernhardi & Valle Augustæ, ad mare Ligusticum vsque, vbi est Nicæa Prouinciæ, vulgo *Nizza en Prouinza*, talisque est eius forma vt in ambitu nongenta milliaria comprehendat. Totum hoc Dominium ad Orientem habet Statum Mediolanensem & Marchionatum Montisferrati; ad Occidentem ei est fluuius Araris, vulgo *la Saone*, & Liber Comitatus Burgundiæ; à Meridie iungitur Prouinciæ & Delphinatui, & Liguriæ, Comitatusque Nicææ alluitur mari Ligustico; ad Septentrionem habet Heluetiam. Diuidi potest Dominium Ducis Sabaudiæ in partes duas, sicut & Alpes id diuidunt, in *Sabaudiam* nempe & *Pedemontium*. In Sabaudia sunt Episcopatus Tarentasiensis, Maurianensis & Beleiensis, habetque Dux nominationem Episcoporum. Sunt quoque in Sabaudia tres Arces siue Castella, vulgo dicuntur *Bourp en Bresse*. Mommelium, Nuntiata. Sabaudiam inhabitant, quingenta circiter animatum millia. Solebat Dux stipendia largiri aliquot Turmis equitum leuioris armaturæ, Sabaudis, qui se strenue gerebant in præsidiis Bressæ & Chamberiaci, sed Dux vt sumptus, quos in eam militiam faciebat, belli tempore melius collocaret, omnes illos milites dimisit. Nobilium virorum Duci feudatoriorum magnus est numerus, qui se in armis exercent; quod sæpe cum Francis bella gesserint Sabaudi. Pedemontium nihil simile cum Sabaudia habet. Hæc enim montosa est, Pedemontii autem pars maxima planæ æqualisque est, aspectu iucunda, nec solum delectat eius amœnitas visum, sed eius campi fertilitate eximii, multum lucri adferunt colonis. Frumenta enim suppeditãt Sabaudiæ & Heluetiis, aliquandoq; Genuensibus; quod si nõ fieret, vili in Pedemontio viui posset; sed dicti vicini adeo magnam annonæ copiam inde petunt, vt ipsum Pedemontium penuria aliquando laboret, acciditq; vt Frumenti modius, qui Scuto aut nummo Aureo & semis venundari so-

Sabaudia.

Pedemontium.

lebat,

lebat, aut ad summum duobus, Scutis aureisve nummis tribus, aliquando quatuor væneat. Pedemontio includitur Ducatus Augustæ, vulgo *Ducche d' Aosta*, dictus. continet is magnum Arcium numerum, Feudorum quoque, quæ nobiles possident. singuli horum non magnis pollent diuitiis, sed omnes simul magnas possident opes. In Pedemontio sunt quoque territoria Vercellense, Canauense, Comitatus Niceæ. Suntque in eo septem Ciuitates, Augusta nempe, quam ædificauit Augustus, à quo nomen est adepta. munita haud est *Augusta*, sed pulchris valde muris cincta. Secunda ciuitas, *Vercellæ* dicitur. Tertia *Inurea*. Quarta appellatur *Asta*. Quinta *Mondouium*. *Nicea* sexto loco numeratur. Septimæ *Taurinum* vulgo *Turino* nomen est. hæc Archiepiscopi sedes est, sæpeque hic versatur Dux. In Pedemontio septingenta millia incolarum sunt, quorum numerus quotidie maior fit. Hic populus haud vilis est, sed multi eorum strenui sunt milites, pauci artibus mechanicis incumbunt, nec eas magni faciunt. sufficere sibi putant victum & amictum. in eo imitantur nobiles, qui mercaturam haud exercent, quamuis commoditate, quam Padus fluuius eis offert, mercaturam cum Mediolanensis Status incolis, & multarum ciuitatum ad ripas Padi sitarum exercere possent; immo & cum Venetis. sed hoc ipsi non curant, extranei autem mercatura Telæ, Canabis, Lanæ, & pauci Serici, magna simul parant diuitias: dici itaque posset, quidquid mercatores lucrantur, id eis à Pedemontanis dono dari, quod ipsi sibi parare possent, si velint. Pedemontani in id solum incumbũt vt Penuarium probe sit instructum, vtque laute viuant; ipsique Artifices mechanici ferina carne aliisque preciosis cibis vesci volunt, vt verum sit, Pedemontanos quidquid habent insumere in luxum. Ducem id quidem male habet quod ciues industrii non sint, offertque ipsis modum exercendi mercaturam, consequendique lucrum; Aquæductus fieri curat, omniaque tentat, vt somnum eis excutiat. In Pedemontanis industria requiritur, sed id obedientia erga suum Principem pensant, vt vitæ quoque innocentia: sunt enim adeo simplices mansuetique, partim naturali instinctu, partim timore Fisci, vt amanter quieteque inter se viuant, raraque sint inter ipsos homicidia vulneraque. Habet Dux plus minus viginti virorum millia selectorum, qui armis instructi sunt, nempe partim Pectoralibus, partim Sarissis Sclopetisque. Iidem in certas turmas & signa sunt diuisi sub Capitaneis, qui alios superiores agnoscunt, ii vulgo *Colonnelli* dicuntur. Hi milites semper se exercent, fiuntque eorum lustrationes certis temporibus. In Pedemontio numerantur plus quam octingentæ Arces, quæ nobilibus in feudum sunt concessæ, Feudatariorumque communi voce plus minus septem millia esse dicuntur; sique ii præstarent quod debent tenenturque facere, esset Dux Sabaudiæ potens admodum. Mari habet ordinarie tres Triremes instructas.

Ducatus Augusta.

Ciuitates.

Incolæ.

Militia.

Redi-

Opes.

Reditus Ducis Sabaudiç ordinarii extraordinariique accedunt ad quingenta Aureorum millia, nempe Vectigal Salis 50000. Telonium Susæ 24000. Vectigal mercium exterarum 18000. Alia vectigalia, cum eo quod Villafrancæ soluitur dicunt accedere ad 25000. Ordinarium antiquum cum eo, quod Baliaggi dicitur accedit ad 70000. Taxa ordinaria Pedemontii, cum mutatione Salis, ab alio montium latere, in Vectigal ordinarium perpetuumque 263000. Confiscationes bonorum, condemnationes, augmentum subsidiorum, compositiones delictorum, Censuales, qui vulgo *Tagliabeli* dicuntur, & de suis bonis disponere haud possunt, nisi pendant aliquam pecuniæ summam Duci pro eius arbitrio; & Tributum quod pendunt Iudæi, & ex similibus rebus percipitur 50000. Summa totalis est Aureorum 50000. De expensis nihil certi dici posset, tamen hoc scitur in malitiam impendi Aureorum 10000. In Aulam Ducis 60000 In Ducissam 20000. In Triremes 22000. Duci Nemorosio cognato Ducis, penduntur Aureorum millia 14. In Stipendia Officiariorum ab vtroque Alpium latere, Senatum, Cameras Iudiciarias aliaque, impenduntur 90000. In Legatos & res extraordinarias insumuntur Aureorum 16000. In Donatiua 12000. In Veredarios & eos qui Duci sunt à pedibus 10000. Dux impendit in res ei gratas 10000. Summa harum impensarum accedit ad 38000. Aureorum.

Expensa.

DE DVCATV FERRARIENSI,

DISCVRSVS VI.

Fines & amplitudo.

IN omni Imperio quatuor, meo quidem iudicio, in primis consideranda sunt: Status siue ipsum imperium, Soli ac regionum qualitas, Subditi, Vires ac Reditus. Ad Statum siue imperium Ducis Ferrariensis quod attinet, est id sane peramplum, tum commodissimo loco situm. A mari Adriatico ad Tyrrhenum vsque in longitudinem patet CLX. milliaria; Latitudo ad maris vsque litus circiter LX. milliaria comprehendit, hoc modo. A Primara ad Magna vaccam IX. sunt milliaria, à Magna vacca Volanum vsque XVIII. Volano Gozzum totidem; à Gozzo ad Venetorum confinia VI. inde ad Fanum S. Ambrosii in

terri-

territorio Bononiensi, non procul à Castelfranco, V. numerantur milliaria; à Mutina Regium X V. à Regio ad Bersellam totidem: omne hoc spacium his finibus comprehensum alibi latius expanditur, alibi coartatur & restringitur. Præter Ferrariam Dux insignes duas & Principali dignitate ornatas vrbes possidet, Mutinam & Regium, ciuium multitudine & opibus florenteis: in paludibus Adriaticis Comaclum, in Romanula multas arces & castella: in Hetruria Graffinianum; Carporum deniq; oppidum, multas ad res tenentibus opportunum, inprimis vero ad infestandum Ferrariæ Ducatum. Est enim in meditullio eius positum: à Carolo V. Imperatore, qui ad res suas in Italia stabiliendas Ducis amicitiam modis omnibus conciliandam sibi putabat, ei feudi imperialis loco concessum, & Marco Pio Carporum Principe ob rebellionem ablatum. Id tamen Ferrariensis Sextulani dominii permutatione redemerat. sed Leonellus Pius Cardinalis pater, numquam adduci potuit nec prece nec precio, vt in eam permutationem consentiret. Quocirca Ferrariensis imperatore assentiente, eum possessione deiecit; interim vero centum scutatorum millia apud Venetos deposuit: quos Leonello accipere recusante, Imperator recepit, & Farrariensi possessionem Imperiali auctoritate tribuit & confirmauit. Habet vero multas & magnas commoditates Ferrariensis Ducatus; quum eius ditio, vti dictum est, à mari ad mare pertingat. & in Adriatico quidem aliquot habet portus, vt ad Volanum, & Magna vacam: qui licet magnarum nauium capaces non sint, non maximis tamen impensis & laboribus capaces reddi possent. Horum portuum, sed in primis Padi, fluuiorum in Italia omnium regis beneficio, & domesticæ opes & superfluæ in alias regiones exportari, & necessaria aliunde conuehi queunt: in primis vero mercibus omnibus quæ è Pedemontio, Lombardia, Tuscia siue Hetruria Venetias transportantur, Ferrariensis Ducatus transitum præbet. Vno tamen non exiguo laborat incommodo, quod Padi (vel potius rami eius) alueus obstructus, Deni maxime fluminis à Bononiensi territorio decurrentis impetu accumulatis arenis, nauigationem infra Ferrariam difficilem reddit; vt verendum sit, nisi operibus & molibus fluminis cursus adiuuetur, ne nauigatio plane intercludatur. Sed huic incommodo Dux maximis impensis medetur, ductis hinc inde fossis, aliisque excitatis operibus, quibus circiter X X. hominum millia quotidie occupantur. Quoniam vero nec amplitudo nec commoditas solę ditionem aliquam securam ac tutam reddunt, sed duo præterea requiruntur, vt scilicet eadem tam natura quam operibus munita sit, vtque rerum omnium necessariarum copia abundet (facile quippe est copiis præualenti regionem nullis munitionibus firmatam, sed omnium iniuriis quasi expositam occupare ac sub iugum mittere: vti Carolus VIII. Galliarum Rex regnum Neapolitanum; Sultanus

Carpi.

Portus & flumina.

Selymus Anno M D X I V. & M D X V. Ægyptum & Syriam; eiusq;filius Solimannus magnam Hungariæ partem domuit: quod tã facile nunquam ipsis futurum erat, si vel paucis munitionibus regiones eæ fuissent firmatæ, quibus oppugnãdis primum eumq;acerrimum hostis impetum sine dubio fregissent: nec vero sterilis & ab annona inops regio diu contra hostes se tueri possit, præsidiariis necessario commeatu destitutis) quum, inquam, ditionis securitas in duabus prædictis rebus, munitionibus scilicet & commeatuum copia præcipue posita sit: Ferrariensem Ducatũ contra vim quamcunque firmissimum esse affirmare ausim, vtpote qui multa loca habeat munitissima, & rerum omnium ad vitam necessariarum incredibili copia abundet.

Munitiones præcipuæ sunt. Ferraria, Mutina, Regium, Carpi, Barsella ad ripam Padi, Sestola, Castellum nouum, Verruca in Hetruria, Graffinianũ, &c. *Ferraria* Metropolis totius Ducatus, vnde & ei nomen, ambitu comprehendit V I. aut V I I. milliaria. vrbs inexpugnabilis fere habetur. Ab vno enim latere, vbi vetusto muro cincta est, Padũ habet præter labentem, qui parti illi, veluti amplissima fossa, prętenditur, & ab omni assultu tutam reddit. Est enim Padus ibi latus vltra centenos passus, ac tantæ profunditatis, vt nullibi vado transmitti possit. Reliqua vrbis latera fortissimis propugnaculis vallo crasso admodum & lato, & fossis profundis cincta sunt. Quum solum sit humidum & aquosum, cuniculi agi, aut munitiones suffodi nequeunt. Qua Francolinum spectat, castris includi non potest, nõ propterea tantum quod planicies illa ex vrbicis propugnaculis tota infestari, verũ etiam aquis obrui possit. Vrbs ipsa plateis peramplis, magnificis palatiis, ac ædibus splendidissimis, in primis vero augusta Arce exornata est. Est quoq; ibidem celebre literarum gymnasium, in quo celebres viri humaniora studia, Iurisprudentiam & Medicinã profitentur. Territorium vrbi subiectum magna ex parte planum est Pado, Deno, & Canali à Mutina ducto irrigatur: solo tam fertili, vt si bona sit messis, duas tertias; si mediocris semissem frumenti ad vicinos mittat; numquam vero tam sterilis sit, quin supersit potius aliquid incolis q̃ desit. Ferraria & Romanula feuda sunt seu prędia fiduciaria Sedis Romanæ: pro quorũ inuestitura Dux quotannis Pontifici dependit sena scutatorũ millia. Ferrariense territorium confine est Rauennati & Bononiensi. Sed Rauenna ab ipsa vrbe Ferrariensi admodum longe distat; at Bononiense territorium vix quatuor milliaribus ab ipsa vrbe abest. Venetorũ etiam fines attingit, nec nõ Pelasellæ ciuitatis. Mirãdulani Comitis ditionẽ quoq; ad fanum S. Bernardi habet finitimam; ad Stellam vero oppidum Mantuanũ attingit Ducatum.

Ferraria.

Mutina antiqua valde ciuitas, Galliæ Cisalpinæ olim, quæ hodie Lombardia dicitur, fuit caput. Natura & opere munita est, & ampla;

Mutina.

ciues opulenti sunt & bellicosi. Territorium fertile habet, & inprimis vini optimi & delicatissimi ferax, vbi in colles assurgit. Montium ei parti quę *Fregnana* dicitur, *Sextula* insidet loci ingenio & situ quum opportunus tum præsidio & arte munitus valde locus, quod in ipsis Pontificiæ & Florentinæ ditionum confinibus sit positus. Mutinense territorium conterminum est Bononiensi & Mirandulano, in montanis vero locis, sed multis ab ipsa vrbe milliaribus, Florentini quoque Ducis imperium attingit.

Regium Lepidi, quod à Marco Æmilio Lepido Trium viro cognomen accepit, eoq; ab eo quod in Calabria situm est distinguitur, vrbs est lauta, nobilis, frequens, munita; solo sita valde fertili; loco pulcro amœno. Territorium partim in campos & planiciem sese explicat, partim in mõtes attollitur. Præter Regium Ruberia est castrum firmissimum, & Bersella. Ruberia ditionem Mediolanensem spectat, & Ducatum Mantuanum: cui confine est Regiensis vrbis territorium; vt & Principatui Parmensi, & dominio Corregiano. Regium Nicolaus III. Marchio Atestinus à Duce Mediolanẽsi Anno MCCCCXXI. obtinuit: postea vero Anno MCCCCLII Borsus, vti supra diximus, fiduciariæ clientelæ nomine vna cum Mutina ab Imperatore accepit. Tandem Carolus V. Imperator inter Clęmentem VII & Ducem Alphonsum arbiter electus, duos hos Ducatus, Mutinensem & Regiensem, Atestino adiudicauit.

Regium Lepidi.

Graffiniana Tusciæ siue Hetruriæ pars est, in qua Ferri sunt fodinæ, ex quibus Dux magnum percipit emolumentum. In eadem prouincia in ipso aditu Verrucula est, oppidum munitissimum. De ceteris nihil addo: quorum descriptio ex chorographorum libris peti potest.

Graffiniana.

In subditis hæc præcipue consideranda sunt; vtrum bellicosi sint an imbelles; quieti & obedientes, an turbulenti; Principemne ament an oderint: quarum rerum consideratio non magni tantum est momenti, sed multum etiam ad conseruandum & destruendum Principatum facit. Sultanus Selimus Mamaluchorum regnum in Ægypto nullam etiam ob caussam breui tempore radicitus deleuit, quam quod subditi plerique omnes nequam essent, & Turcicum imperium pessime odissent. Hodie quidem Galliæ pacem nihil magis turbat quam inquieta incolarum & turbulenta ingenia, quibus pace diuturna nihil molestius. A temporibus Ludouici VI. ad Francisci II. vsque regnum Galli belli externis distenti, aut fines suos defendere coacti, pacem inter se coluerunt: at nunc pace cum vicinis vndiq; composita, arma in sua ipsorũ viscera & contra Regẽ ipsum conuerterunt. Quos odium, quos amor populi fructus soleant parere, plurima exempla demonstrant. Quam enim aliam ob caussam Alphonsus Aragoniæ Rex Neapolitano regno exactus est, vltro accito Carolo VIII. Galliarum rege, quam quod subditis parum charus esset? At quum

In subditis quæ consideranda.

Subditorum amor & beneuolentia tutissimum præsidium.

Galli multa & ipsi licenter contra subditos patrarent, iidem qui Gallos ante accersiuerant, ad Ferdinandum regem defecerunt. Idem subditorum amor & beneuolentia Franciscum Mariam Vrbinatum Ducem, à Leone Dicimo P.M. Ducatu eiectum, restituit ac reduxit: eodemque munitus Alphonsus I. Ferrariæ Dux, Iulii II. Leonis ex Clementis VII. Pontificum Atestinæ familiæ infestissimorum odia & inimicitias acerbissimas sensit quidem, sed superauit tandem & contempsit. Superiori quoque tempore illustrissimæ, Venetorum Reipublicæ ab hostibus vndique circumsessæ & oppugnatæ, nihil tam præsidio fuit, quam subditorum amor & beneuolentia, multis nominibus, sed inprimis humanitate, iustitia & clementia acquisita. Sed vt ad institutum nostrum redeamus; populi Duci Ferrariense subditi bellicosi admodum sunt, & Atestinæ familiæ amantissimi, Nobiles inprimis. In vniuersum vero Lombardi (quorum regione ii magna ex parte comprehenduntur) natura inquieti sunt & feroces.

Ad vires quod attinet, habet Dux præter corporis stipatores, qui quinquaginta sunt equites leuioris armaturæ & centum Germani pedites lectissimi, tam in vrbe quam eius territorio supra 27. hominum millia armis assuetorum, quibus ad omnes casus vti potest. E nobilitate quidem, si opus sit, idem magnum equitum numerum possit colligere. Armorum enim tractatione Nobiles heic maxime delectantur, ac plerique aliquem militiæ vsum & experientiam habent, atque facultates suas omnes, immo vitam quoque in statu Principis sui defendendo profundere non dubitarent. Tormentis vero aliisque bellicis commeatibus idem Dux non mediocriter est instructus.

Reditus omnes excurrunt ad quinquies centena scutatorum millia. Magna ex parte in Vectigalibus consistunt: quum in vrbem nihil omnium rerum exportetur aut importentur, quindecima pars iusti valoris soluatur. Decimæ quoque ex omni contractu, emptione, locatione, venditione, donatione, &c. Ducis ærario penduntur. Nec contemnendus est reditus quem Dux mensibus Octobri & Nouembri è stagno Gomaclino (*Comacchio* vulgo) percipit, vbi incredibilis Cephalorum & Anguillarum copia fiscellis excepta, & sale dein condita, aut fumo siccata, ad reliquas Italiæ ciuitates exportatur: adeo vt quadragena ex hoc piscaturæ genere scutatorum millia quotannis conficiantur. Sed nihil Principis ærarium æque auget ac locupletat atq; Officiariorum siue Magistratuum respectus, qui sine vllo impedimento munia sua administrant, ac subditis quod Princeps iusserit, imperant: neq; hi vel minimum quid detractare ausint. Et vero firmissimus imperii neruus subditorum est obedientia. vulgus hic nil æque cauet quam ne fiscum defraudasse deprehendatur: siquidem deprehensi, non mercibus tantum priuantur, sed pœna

etiam arbitraria multantur. Sic igitur vnoquoq; sine fraude vectigalia atque eiusmodi onera soluente fiscus siue ærarium Principis valde collocupletatur: neq; exiguum emolumentum inde accedit, quod hominum cultura ad littus maxime mansuefactus ager, semina siue fructus magno cum fœnore reddit.

Expensa.

Porro expensis non ita magnis Dux grauatur. In vniuersum enim sumptus, quos Dux facit in suam ipsius personam, præsidia, pensiones in cognatos, donationes, cæteros excipiendos, fabricas, aulicam familiam (quæ splendidissima est, & Nobilitate domestica abundat) stabulum (in quo quadringenti fere semper equi aluntur) ad bis centena scutatorum millia ascendunt.

Hercules quidem Atestinus Ferrariæ Dux Henrico Gallorum Regi decies quinquies centena aureorum millia mutuo dedit: neque vero credibile est, omnem illum suam pecuniā erogare voluisse, sed & ad suas necessitates aliquid, & fortasse plus reseruasse. Coniiciunt nonnulli, quum tot iam annos pacifice Principatum, qui hodie rebus præest, Alphonsus Dux administrarit, vltra decem auri milliones in loculis habere, quibus belli tempore vti possit. Quæ sane res magni est momenti, ne scilicet Princeps ingruente bello, tum, quum populus omni belli clade vexatur, tributis quoque subditos grauare, atque ita afflictis afflictionem superaddere necesse habeat; qua quidem re in omni motu nihil est periculosius. Et sane publica etiam hominū fama Dux Ferrariensis rei nummariæ facultatibus & præsentanea pecunia etiam potentissimis ac maximis Principibus non par tantum, sed superior quoque esse perhibetur.

Principes finitimi.

Ferrariensis ditio finitimos habet Pontificem Romanum, Regem Catholicum, Venetos, Ducem Florentinum, Mantuanum, & Parmensem, Rempublic. Lucensem, Comites Mirandulæ. & Dominos Corregii, Pontificis idem & Sedis Romanæ est obseruantissimus, vtpote Catholicus inprimis Princeps & religiosus, à qua etiam obseruantia nunquam deflectet, quamdiu per Pontifices licebit. Huius quidem auus Dux Alphonsus à Iulio II. Leone X. & Clemente VII. diu ac vehementer fuit exagitatus; huic quoque, qui iam rerum potitur, Pius IV. & Pius V. multum negotii facessiuerunt: instigante maxime Duce Florentino, & ob duplicem, de sale scilicet, & finibus controuersiam. Illa quidem de finibus cum agro Bononiensi vetus admodum est, & à Venetis olim tempore Borsi Ducis arbitris electis, decisa, determinatis finibus, quibus iam loco motis, & signis ablatis, nuper eadem quæstio rursus exagitari cœpit.

De sale controuersia non minoris etiam est momenti. Habent enim Duces Ferrarienses salis conficiendi antiquitus priuilegia, nisi iustis de causis id Pontifex vetuerit, hac tamen conditione, vt Ferrariensis certo pretio magnam salis vim è Pontificis ditione ad subditorum suorum vsum compararet. Postea vero Pontifex Ducem ab sale

conficiendo abstinere iussit, quin etiam Commissarium in ipsa vrbe Ferrariensi constituere voluit, qui Sedis Romanæ nomine rem salariam procuraret, & vectigal perciperet. Dux econtra illud prætendebat, ab Auo suo Alphonso mutatis conditionibus, præiudicium sibi & successoribus fieri non posse: neque æquum esse, cum Princeps sit sui iuris, vt alterius Principis Commissarium & hominem in suæ iurisdictionis detrimentum admittere cogatur. At cum hodierno Pontifice Duci bene conuenire videtur. Et quamuis de Pontificum animis nihil fere certi quisquam sibi promittere possit, ob frequentem mutationem, & ingens suos euehendi desiderium, quo plerique omnes in dignitate illa constituti flagrant, adeo vt hanc ob causam Italiæ quies non raro turbata sit: credibile tamen est omnes iustos & pios Pontifices & Mediceæ familiæ non obnoxios paterno amore prædictum Ducem complexuros; aut etiam si minus eum amauerint, à vi tamen omni & iniuria sibi temperaturos, non solum Imperatoris, Regis Catholici, & Venetæ Reipublicæ respectu; sed illo etiam metu, ne Ducis instigatione Principes Germani Lutheranæ sectæ addicti in Italiam exercitum ducant, & Pontificis tam authoritatem, quam statum vniuersum conuellant, ac labefactent.

Imperatorem siue Cæsarem Dux Ferrariensis comiter obseruat, & magna veneratione prosequitur: Imperator vicissim beneuoli erga eundem animi manifesta signa ostendit: idque fecit inprimis Pii IV. & Pii V. Pontificum temporibus.

Venetam Rempublicam Dux amat & honorat; vtpote qui in eius amicitia magnum securitati suæ præsidium positum esse nō ignoret. Gallia non tantum longe dissita, sed afflicta etiam atque exhausta est, neq; erga Ducem, vt olim, animata. Hispania quoque & longe à Ducis imperio abest, & grauissimis bellis implicita, suis ipsa opibus eget; quod vero pessimū est, pleraq; eius regni negocia à ministris auaris & ambitiosis administrantur. Cū Germaniæ Principibus idem Dux nimis arctam amicitiā colere, aut ad ea res suas stabiliendas vti se non posse intelligit, nisi omnes Italię Principes offendere, diuina & humana permiscere, Statum suum manifesto periculo exponere, famæ deniq; & existimationi probrum ac dedecus conciliare velit: quum Veneti propinqui sint, & non minus viribus quam auctoritate valeant, ad quorum opem sine iusta cuiusquam offensione vel querela in necessitatibus perfugium sibi habet paratum. Cum Mantuæ & Parmæ Ducibus cognatione idem & firma amicitia est cōiunctus: qui quod sub Pontificis, Imperatoris & Catholici Regis viuant protectione, pari eundem beneuolentia & officiis prosequuntur. De magno Hetruriæ Duce aliquid dicere nihil attinet. Nota enim est quæ inter duos hos Principes de præeminentia intercedit, & coram Imperatore iam diu agitatur controuersia.

Et solemne est Principibus animi sensa quantum fieri potest occultare, & tum demum quum occasio se obtulerit, expromere: interim vero in rebus omnibus beneuoli animi indicia præ se ferre. Quum vero ex omnibus Principibus Imperatoris Roman. & Galliarum Regis præcipua ratio habenda sit, quod etsi Ferrariæ Ducatui non sunt finitimi, ab Italia tamen non longe earum ditiones & regna absint: de vtroque aliquid addam. Auus & Pater moderni Ducis è Gallica stirpe orti sunt: ipseque Dux è Renata Ludouici XII. filia natus, prima iuuentutis suæ tyrocinia in Galliis fecit, vbi fortibus factis & variis dignis Principe virtutibus apud Henricum Regem auunculum gratiam singularem & amorem est adeptus; eundemq; Franciscus nepos plurimum coluit & obseruauit. Postea vero iratus quum ob mutuam pecuniam sæpius postulatam, sed non redditam, tum ob prælatum sibi in præeminentiæ gradu, reginæ matris potissimum opera Ducem Florentinum, ex aula discessit, atque exinde in Hispanorum & Caroli Imperatoris partes pronior fuit: cum Galliæ tamen rege inimicitias nullas aperte gessit, quod id rebus suis minime expediret, vtpote qui vicies millenûm scutatorum reditus annuos ex illo regno percipiat.

Cum Galliæ Rege.

Imperator & Serenissimi eius fratres summum erga Ducem amorem & beneuolentiam demonstrant, quamuis affinitas quæ inter ipsos fuit, Barbaræ Ducissæ morte iam quodammodo rupta sit & sublata. Eandem vero beneuolentiam Dux omni officiorum genere alere studet.

Cum Imperatore.

Eidem cum Germaniæ quibusdam Principibus, Palatino inprimis, Saxoniæ & Brunsuici Ducibus (qui ex eodem stemmate Atestinorum descenderunt) magnæ sunt necessitudines, quas tam literis quam Legatis vltro citroque missis vtrique conseruare student. Quo tempore Pius IV. Ferrariensem acerbis odiis est insectatus, iidem firmissima tam peditum quam equitum auxilia Duci obtulerunt: quibus licet Dux non sit vsus, nec fortassis vsurus sit, magni tamen propterea fieri, ac hostibus suis formidabilior videri debet.

Cũ Germaniæ Principibus.

Reliquum est, vt de externis atq; internis Principis huius virtutibus aliquid dicamus. Statura corporis procera est, membris bene & decenter compositis, facie venusta, vultu graui, firma valetudine, & totius corporis robore, natus annos circiter LVII. Vxores tres habuit. Primam Cosmi Florentinorum Ducis filiam. Secunda Imperatoris Austriaca familia prognata soror fuit. Tertia vero quam in matrimonio habuit, è Gonzaga fuit familia, Mantuani Ducis soror. Ex quibus omnibus nullos procreauit liberos; quam ob caussam, incertum est, nisi quod naturali quadam ad generandum impotentia laborare existimetur.

Externæ dotes.

nterna.

Ad animi dotes, & primum ad Religionem tanto magis Principi necessariam quanto plus is Deo debet, quod attinet; Dux Ferrariensis Catholicam religionem summo studio & zelo amplectitur. Iustitiæ simul & clementiæ laudem affectat; at multa cum humilitate & summissione adiri vult & rogari. In audientia & congressibus comem admodum & facilem se præbet; omnibusque si non semper reipsa, verbis tamen humanioribus satisfacere studet. Pacis ante omnia est studiosus, & subditorũ discordias in ipsa herba statim extinguit, non ignarus quantum inde ad Principis statum redundare possit detrimẽtum & periculum, dum scilicet æmuli Principes iis sese immiscent, & ad sua compendia abutuntur. Et concordia quidem Ferrariensis Nobilitatis tanta est, vt in Italia vix quidquam simile reperiatur. Voluptatibus Dux Ferrariensis moderate vtitur: quæ virtus tanto in Principe est laudabilior, quanto maiorem summa rerũ potestas peccandi licentiã subministrat. prudens admodum est: eaq; virtus in multis ipsius actionibus hactenus eluxit. Quum enim initio sui Principatus æmulum haberet potentem admodum & ditissimũ, Florentinorum Ducem; animaduerteret vero in Gallicis auxiliis, quibus maiores ipsius, maxime quum à Iulio II. Leone X. & Clemente VII. exagitarentur, parum sibi spei esse, immo potius regnum illud ipsummet ciuilibus dissensionibus fractum & pessundatum, externo potius auxilio egere, quam aliis quidquã opis præstare posse: ad Austriacæ familiæ clientelam & protectionem confugiendum sibi existimauit; eaque re omnes omnium suorũ æmulorum conatus & consilia disturbauit. Quum vero ad res suas stabiliendas tali subsidio opus sibi esse intelligeret, quod non aliunde dependeret; idem vero nouisset, quantopere Lutherani Germaniæ Principes in Italiam cum exercitu descendere expetant: eosdem omnibus officiis demereri studuit, adeo vt certum sit vel minimo eius nutu, quantum voluerit, Germanorum numerum in Italiam irrupturum fuisse. Qui vero intimas eius cogitationes & consilia norunt, existimant, hanc cum Germanis amicitiam eo tantum spectasse, vt Pontifices & Ducem Florentinum illorum metu tanto sibi haberet æquiores; neque vnquam Germanos in Italiam adducturum fuisse, quorum inconstantiam probe haberet perspectam; cum pecunia fide quoque eorum deficiente. Vt vero Dux ipse Italiæ quietem non facile turbaturus existimatur; ita quoque si quis tantis virtutibus ornato, tantis opibus & adfinitatibus munito arma inferre velit, grauissimum sine dubio hostem sibi & aduersarium sit excitaturus, &c.

DE DVCATV VRBINATI,

DISCVRSVS VII.

IOANNES Franciſcus Gonzaga patri Ioan. Franciſco, Domino Mantuæ ſucceſſit. A Sigiſmundo Cæſare Mantuæ in magnificentiſſimo Tribunali in foro D. Petri primus Marchio creat⁹, Anno à Chriſto nato 1433. conceſſis ipſi inſignibus Aquilæ nigræ, albo in campo, cum cruce rubente. Obiit rerum geſtarum gloria clarus, principatu inter filios diuiſo Anno MCCCCXLIV.

Ludouico Gonzagæ, pater Ioannes moriturus Mãtuam, Macheriam, Goitum, omniaque ad Veronam ſita tribuit. Patre viuo Piccinino & Mediolanenſibus militauit contra Venetos, à quibus captus Lytrum perſoluit. Cum fratre Carolo diu dimicauit. ad extremum tamen victor. Fridericum Tertium Imp. & Chriſtianum Primum Daniæ Regem hoſpitio ſplendidiſſime excepit Anno 1469. in vrbe multa ædificauit magnifice: Ædis D. Sebaſtiani fundamenta iecit: templi S. Andreæ horologium abſoluit abſolutiſſimum. Fato conceſſit Anno MCCCCLXXVIII.

Federicus Mantuæ Marchio Tertius, bello & pace multa ſapienter egregieque geſſit. In ciues ſuos tanta fuit beneuolẽtia, vt re ſua familiari pecuniaq; mutua præter vllam cõpendii fructuſve ſpem eos iuuaret: plurimas in vrbe artes opificiaq; exerceri voluit; deſidiam & otium ante omnia deteſtatus: ingenia ſuorum temporum humanitate, liberalitate, gratiaq; ſumme fouit. Hoſpites præcipuis honoribus habuit. Obiit Anno 1484.

Franciſcus ſecundum fata patris Federici, principatus inſignia cepit Anno 1484. primum omnium Italiæ Principum barbam perpetuo aluit. Diſciplinæ militari ſtudioſiſſime vacauit; quapropter non apud Italiæ ſolum magnates ſummum exiſtimationis gradum tenuit, ſed etiam apud Maximilianum Primum Imp. & Ludouicum XII. Regem Francorum; à Venetis item ob illuſtrem animi magnitudinem, & immenſum pugnacis ingenii ardorem, delectus imperator gemino bello victor extitit cum inſigni gloria. Cæterum vir prædicatur bonus, & dexter, erga ſuos

milites liberalis, erga hospites magnificus, erga ciuitates amans. Post insignem rerum egregie bello gestarum gloriam supremum diem finiit Anno Christi 1519.

Federicus Marchio Mantuanus Quintus 3. Non. Aprilis Ann. Christi 1519. solenni ritu Sceptrum Imperii sumpsit in porta templi Cathedralis, nulla re patri inferior, commendatione militaris virtutis fuit; quamobrem cum à Leone X. Pont. Rom. tum à Florentinis, copiarum præfectus, ætate adhuc prima est constitutus. Carolum V. Imp. postquam Augustalem coronam à Clemente VII. Pont. Rom. Bononiæ sumpserat, splendidissime hospitio excepit; à quo in Ducem Mantuæ electus, insequenti anno, qui fuit 1531. vxorem duxit Margaretam Gulielmi Palæologi Montisferrati Marchionis filiam, cum dote illius Marchionatus. Obiit Anno 1540.

Franciscus Dux Mantuæ & Marchio Montisferrati secundus, puer septennis solennia Principatus cepit, sub tutela patrui sui Herculis Cardinalis. Non multo post nuptias cum Catharina Ferdinandi Imp. filia celebratas; quum fortuito in Mincium fluuium incidisset, ab corpis syncope febrem continuo traxit, quæ eum breui consumpsit, Anno Christi 1550.

Gulielmus sacris initiatus Francisco fratri successit in vtroque Mantuæ & Montisferrati principatu: à Maximiliano II. Imp. in Ducem Montisferrati est inuestitus, & magnis priuilegiis donatus Anno Christi 1573. Obiit Anno 1587.

Vincentius post patris Gulielmi fata rerum gubernacula suscepit.

1. Ottone vel Odone Antonii Vrbini & Monfeltrii Principe, ob libidines in quasuis matronas, præsertim virginem nobilem, populari furore trucidato, successit in gubernatione Fridericus vir prudens, facundus, literatus, in Mathematicis disciplinis excellens, & ingeniorum amator, bello felix, pace clarus, apud Italiæ Principes honoratus, à suis dilectus, Vrbinum splendidis ędificiis exornauit, præcipue sumptuosa illa domo, cum Bibliotheca magnifice instructa, quam ingenti multitudine voluminum optimorum, Auro, Argento, Serico mirifice opertorum ornatorumque, repleuit. à Sixto IV. Dux Vrbini primus renunciatus est, educatus à socero in omnibus artibus liberalibus vsque ad XI. ætatis annum, quo Mantuam missus, p biennium literis incubuit honestis sub Victorino Feltrio, à Sigismundo Imp. Eques Auratus creatus est. Variis in bellis feliciter rem gessit, generalis Florẽtinorũ contra Alfonsum Regem Neapolitanum An. 1447. cõstitutus. In ludicro certamine equestri oculũ amisit dextrum Anno MCCCCL. Senis obiit An. 1452. pacẽ cũ Malatesta fecit An. 1459 Pio II. PP. pacem cõponente, & Forum Sempronii precio 11000.

Aureo-

Aureorum nummûm ab eodem Galeatio Malatesta emit. In bello quod Veneti aduersus Herculem Estensem Ferrariæ Ducē gesserunt, Padana aura insalubri febrim concepit, qua extinctus est Ferrariæ Anno 1482. ætatis 80. Corpus Vrbinum portatum, & in S. Bernardini monasterio quod extra vrbem ædificauerat, sepultum est. Tria ferramenta, ex quibus ignis excutitur trigonice posita, & in medio Silex cum inscript. *Non quoduis tero.*

2. Guido Vbaldus vel Guido Baldus Ducis Friderici filius, Dux Vrbini secūdus fuit. Educatus in disciplina Ludouici Odisii Paduani, sub quo in literis Græcis & Latinis plurimum profecit. Patre defuncto militiam sequutus est, inseruiitque Innocentio Octauo PP. contra Ferdinandum Neapolitanum Regem. Ciuitates rebelles in obedientiam reduxit. Florentinis contra Pisanos militauit, & horum Rempubl. prorsus euertit. Dux copiarum Alexandri VI. PP. aduersos Vrsinos in hostium potestatem, amisso exercitū venit Anno 1497. Postea à Cæsare Borgia circumuentus, vim eius & carcerem vix euasit, Anno 1501. mox Paulo Vrsino Grauinæ Duce, Vitellocio & Oliueroto Firmiano ad Senegalliam captis, profugere coactus, sed Alexandro Sexto PP. mortuo, rediens, summa omnium voluntate & lætitia receptus est. Iulio Secundo PP. gratus. Reliqua vita tranquille acta moritur sine liberis Fossonbronæ Anno 1508. sepultus iuxta patrem, cum adoptasset Frāciscum Mariam, nepotem ex sorore Ioanna, Princeps & moribus, & virtutibus & literis præstans Elephante cingulo ligato, multisque muscis infestato, pro Symbolo vsus est, cum inscript. *Virtus vnita.*

3. Franciscus Maria Roboreus natus Anno 1491. adoptatus in familiam Monfeltriam, Feltrii cognomen accepit, & Dux Vrbini III. à Guidone Baldo affine & antecessore designatus est. Patri in Soræ, Senegalliæque principatu successit. Iulii II. patrui copias duxit, sed à Ioan. Iacobo Triuultio fusus est. Alidosium Cardinalem, apud Rauennam trucidauit, quod Bentiuolis Bononiam reddidisset. Reconciliatus patruo Pontifici Iulio II. cum Galliæ Regis Ludouici XII. partes sequi in animo haberet, Pisauri Principatu donatur An. 1512. 12. Februarii, cuius possessionem accepit Anno 1513. A Leone X. tota Vmbria ac Pisauro pulsus, Vrbini Ducatum amisit, quem PP. dedit Laurentio Medici. Exercitu itaque collecto, qui confecto bello Veneto, à Gallicis ducibus dimittebatur, magnum terrorem Pontifici & Florentinis incussit, verum desertus à suis nihil effecit, sed ad Lotrechium se conuertit. Leone decimo defuncto Vmbriam, & Ducatum Vrbini, vt legitimus hæres recepit, auxilio Hispani, Anno 1517. & Imperator Veneti exercitus factus, cunctando hostes, vt prudens princeps vicit, Pauiam eis eripuit Anno 1582.

multas ciuitates ad dandum Tributum coegit. A Paulo III. afflictus est, ob Camerini negocia, quam ciuitatem ratione nurus suæ possedit. Sapientissimus & grauissimus Capitaneus comparandus etiã cum quouis ex antiquioribus, à Carolo V. dilectus, veneno ab inimicis necatur Pisauri, Anno 1538. sepultus Vrbini in templo S. Claræ, Symbolo vsus, Olea, cum inscript. *Se sibi.*

4. Guibaldus II. Roboreus vel Monfeltrius, patri Francisco Duci successit, Dux Vrbini IV. Pisauri Dynasta, Soræ & Senogalliæ dominus, Literatus & Musicus celebris, iudicio & in Architectura insignis. bella plurima sedauit, Capitaneus generalis vel Imperator totius exercitus à Iulio III. creatus, cum bellum in Hetruria arderet, Anno 1553. quo in officio & dignitate seruiit etiam Venetis ac Philippo Regi Hispaniarum. A Carolo V. Eques Ordinis Aurei Velleris creatus. Corruptus à ministris malignis, subditos inprimis Vrbinates & Eugubinos exactionibus onerauit, ideoque in odium populi incidens tumultum eius expertus est, & melancholia grauatus in febrim quartanam incidit, qua mense integro laborans, moritur Pisauri Anno 1578. sepultus in monasterio Corporis Christi. Symbolum eius fuit, Pyramides tres Ordine caueæ quadratæ impositæ.

5. Franciscus Maria II. Roboreus vel Monfeltrius, Dux Vrbini V. natus Anno 1549. Hispaniam in iuuentute adiit, & vixit in Aula Regis Philippi, vnde rediens in patriam Anno 1571. Capitaneus classis contra Turcas factus, interfuit prœlio ad Echinades facto. Gubernationem Vrbini Ducatus accepit Anno 1578. Princeps humanus, literarum studiosus, in Mathematicis, Theologicis ac Philosophicis rebus excellens, Bibliothecam sibi collegit copiosissimam & instructissimam. Symbolo vtitur: Leone erecto, qui dextero pede anteriore tenet gladium, cum inscript. *Non deest generoso in pectore virtus,* 2. Palma, cuius altera pars lapide premitur, cum inscrip. *Inclinata resurgo.* Vxor Lucretia Estẽsis, filia Herculis secundi Ducis Ferrariæ, quæ pro Symbolo vtitur Palma ad litus maris posita, in quam flat ventus, cum inscrip. *Vi crescit.* Possidet Dux Vrbini 7. ciuitates & plus quam 300. Castella, ciuitatum nomina sunt, Vrbinum, Eugubium, Cagliũ, Fossembrono, hæ sunt Ducatus Vrbini. Fanum Leonis caput est Comitatus Monfeltrii, Sinigalia & Pisaurum. Dominium Ducis Vrbini est admodum fertile, floridum, omnibusque ad vitam commode transigendam abundans, bona eius dominii pars sita est ad Mare Adriaticum, quod apprime opportunum commodumque est inuectioni rerum omnium, quæ vndequaque facile fieri potest, possuntque multa inde commode euehi deferrique ad alia loca. Extenditur hoc dominium in longitudinem sexaginta miliaria, in latitudinem 35. conter-

minum

minum imo insertum est ditioni Romanæ Ecclesiæ, cuius Vrbini Dux Feudatarius est: attingit quoque dominium Ducis Vrbini fines Florentinorum, soluitque Dux Vrbini quotannis Romano Pont. pro censu recognitioneque Aureorum 2200. Reditus Ducis Vrbini quos percipit ex bonis hereditariis, Gabellis aliisque prouentibus æstimantur accedere ad centum Aureorum millia quotannis, at si vellet Dux suis subditis imperare multo maiorem pecuniarum summam, ab ipsis posset consequi, sed ipse insistens vestigiis suorum antecessorum, volensque à subditis armari, eos non grauat insuetis oneribus, mauultque minus pecuniarum possidere.

LAVRENTII MOCENICI DE SVA AD VRBINI DVCEM Legatione,

DISCVRSVS VIII.

SERENISSIME *Princeps, Excellentissimi Senatores & Patres conscripti.* Legationis meæ ad Guidum Vbaldum Vrbini Ducem, historiam & euentum pro more expositurus, breuitati ita studebo vt nec vel vestra patientia, vel ocio meo abuti videar: nec tamen quidquam omittam earum rerum quarum cognitio Seren. Vestræ in grauissimis his negociis alicui vsui esse possit.

Heic auctor noster Vrbinatium Ducum Genealogiam subiungit; quam nos superiori illa contenti, ne actum agamus, præterimus. Reliqua ergo sequuntur.

Possidet Vrbini Dux aliquam Vmbriæ partem; in Marca vero Anconitana septem ciuitates, & trecenta circiter castella & pagos.

Ciuitates sunt, *Vrbinum, Eugubium, Caglio, & Fossombrunum.* Et hæc quidem ad Vrbini Ducatum pertinent. *San Leo* Montis Feltrii Comitatus est metropolis, cum *Senogallia & Pisauro.*

Ciuitates.

Ager fertilissimus est, & omnium rerum tam ad necessitatem, quam voluptatem copia abundat. Regio fere omnis ad maris Adriatici litus posita est, eoque multas habet opportunitates recipiendis exoticis mercibus. In longitudinem patet hic Ducatus sexaginta milliaria; latitudo vero triginta quinque milliaria comprehendit. Coniunctus quodammodo & insertus est S. Romanæ Ecclesiæ di-

Ager.

tioni, cuius quoque idem Dux cliens est fiduciarius siue vasallus, ei que censu & recognitionis nomine quotannis bis mille ducentos & quadraginta scutatos dependit. Ab altera vero parte Ducem Florentinum habet finitimum.

Reditus.

Reditus omnes tam in possessionibus quam vectigalibus ad centum scutatorum millia excurrunt. Quod si populo tributum imponere velit, sine dubio maiorem longe summam Dux possit colligere. At maiorum exempla sequutus, pecunia idem carere quam acerbis exactionibus populi se in odium concitare mauult.

Matrimonia.

Idem Dux in matrimonio habuit duas coniuges. Primam Iuliam Varanam, Camerini Ducissam: quem Ducatum Dux quoque viuo patre Francisco Maria, possedit. Quamuis enim Camerini Duce sine liberis defuncto, Paulus III. Pontifex in eius ditionem ius sibi vindicauerit, tamquam ad Sedem Romanam deuolutam: bello tamen tam magnanimum Principem lacessendum sibi non putauit, quum præsertim eumdem ad sui defensionem omnia comparare videret. Francisco autem Maria è viuis sublato, & Guidone Vbaldo nondum pueritiæ annos egresso, Pontifex prædictum Ducatum nullo negocio occupauit, & Petro Aloisio filio suo concessit, postea vero cum Parmæ & Placentiæ Principatu permutauit; cuius permutationis formulæ omnes Cardinales, Pisanis exceptis, subscripserunt; quod Ecclesiæ Romanæ rebus percommodam & vtilem esse Pontifex asseueraret. Altera Ducis coniux fuit Victoria Farnesia, quæ etiamnum viuit, nata annos circiter LX. Principissa prudens admodum, omnibus Gratiarum donis exculta, & Duci marito ardentissime amata. Eadem quum in omni re tum præsertim in sermone eximiam quandam modestiam & prudentiam ostendit: ac nuper mihi in sermone familiari summum suum Serenissimæ nostræ Reipublicæ gratificandi desiderium, tum immensum ex eiusdem periculis & difficultatibus dolorem exponens, significare me Seren. Vestræ iussit, quum ipsa vtpote mulier, præsentibus malis medicinam facere non possit, se Deum votis omnibus comprecaturam, vt Serenissimam Vestram Rempublicam omnibus ærumnis liberatam, tandem gloriosa de omnibus hostibus suis victoria donare clementissime & cumulare velit: vtque eædem preces ad Deum fiant, per omnia suæ ditionis monasteria edicturam. Equidem tam ex his verbis quam factis omnibus, dum me tamquam Serenit. Vestræ Legatum eximio cultu & humanitate tam ipsa quam Dux eius maritus semper prosequuti sunt, singularem quemdam vtriusq;, sed illius maxime, erga Remp. nostram amorē & beneuolētiam notare potui atq; obseruare.

Liberi & eorum matrimonia.

Habet Dux sex filios, duas filias naturales, & vnam legitimam, è Camerini Ducissa natam, ex præsenti vero coniuge vnum suscepit filium, Principem & hæredem, & duas filias. Filiarum naturalium vna Antonio Landriano olim nupserat: quo mortuo eadem in Petri

Antonii de Luna Mediolanensis Patricii opulentissimi, & Castellæ domini matrimonium concessit. Alteram duxit Guido Vbaldus Regneri filius, domini Montini nepos qui in Vestræ Serenitatis iam est seruitio. E Camerini Ducissa nata filia Friderico Borromæo Pii IV. Pontificis nepoti nupta fuit. Promiserat quidem initio Pontifex se Camerini Ducatum eidem feudi loco concessurum; at Friderico defuncto, res infecta mansit. Hodie eadem Ducem Grauini, ex Vrsinorum familia, magnæ auctoritatis Principem in matrimonio quũ habuisset, partu filia extincta fuit, magno cum prædicti Principis dolore. Moriens testamento hæredem scripsit patrem suum Ducem Vrbinatem: eaque hæreditas auri & argenti facti atque infecti variorumq; cimeliorum ad centies & octuagies centena scutatorum millia æquare dicitur. Ex filiabus è præsenti Ducissa natis maior natu Bisignano Principi, è Sanseuerinatium familia, homini ditissimo, & maximæ in vniuerso regno auctoritatis, nupsit. Is ex annuis reditibus centum circiter scutatorum millia quotannis habere fertur; sed idem multo ære alieno est obligatus. Ducissæ nomen est Isabella, multis tam animi quam corporis dotibus ornata, & marito perchara. Altera filiarum iuuencula est, eximia forma & magno animo prædita Princeps filius, ab auo paterno Franciscus Maria dictus, ingenio prompto & facili. Corporis exercitiis valde est deditus, pilæ scilicet, venationi, aliisque talibus quæ armorum velut quoddam sunt tyrocinium. Militiam enim paullo firmiori ætate sequi Princeps constitutum habet: eoque tam assidue prædictis vtitur exercitiis vt metus sit ne valetudinem offendat. Præter hæc omnibus Principe dignis rebus oblectatur, equestri scilicet arte, ad cuius vsum multos eosque exquisitæ bonitatis equos continuò alit; tum studiis Mathematicis, & quæ munitionibus exstruendis inseruiunt. Idem iam vxorem duxit Lucretiam Atestinam, Ducis Ferrariensis sororem, formæ quidem gratia florentem, sed ætate paullo prouectiorem. Nata enim iam est annos vndequadraginta: ideoque matrimonium hoc impar quodammodo videtur, quum Princeps eius maritus vicesimum quintum ætatis annum nondum excesserit: ac tanto idem ipsi Principi, aulicis, omnibus denique subditis minus gratum est, quanto minor spes est hæredis. Cur vero Dux matrimonium hoc filio suo conciliandum sibi existimarit hanc nonnulli adferunt caussam, quod Princeps regis in Hispania aulam sequens, virginem ibi efflictim deperierit, adeoque in matrimonium ducere constituerit, licet genere & conditione imparem. Id veritus pater, alio filii animum occupandum amore censuit.

Sed quum animaduerteret illas cum Hispanica puella nuptias sine illius gentis offensione disturbari nõ posse, nisi multo splendidiori cum præcipua aliqua totius Italicæ Principissa matrimonio; illustrissimam hanc fœminam ex antiquissima Atestinorum stirpe, Ducisq;

Fer-

Ferrariensis filiam, vxorem ei dedit. Dotis nomine eidem à fratre data sunt centum & quinquaginta millia. Quum nuper miro quodam vrbis vestræ visendæ desiderio flagrare se mihi in sermone familiari dixisset, respondi, conspectum eius Serenissimo Principi, & Senatui ac populo Veneto semper fore gratissimum: eorum tamen nomine rogare me vt paullo lætius tempus expectare velit, quo tanto honorificentius excipi & tractari possit.

Dux Vrbinas Capitaneus generalis, &c.

Dux hic vt Vestra nouit Serenitas, vestræ olim Reipublicæ egregiam vt generalis militiæ Præfectus, operam præstitit, idem deinde à Pontifice summus militiæ in Ecclesiæ Romanæ ditionibus præfectus fuit constitutus, hodie à Philippo Hispaniarum Rege Catholico vt generalis in Italia militiæ Capitaneus, duodenum aureorum millium annuo stipendio est conductus. Ad alios insuper vsus Rex Catholicus eidem Duci quotannis triginta quinque aureorum millia transmittit; quæ pro Ducis arbitrio in homines militares distribuuntur.

Quamuis autem idem Dux Regiæ Catholicæ Maiestati seruitium lubenter atque vltro etiam præstare videatur, à qua etiam eximium honorem & remunerationem accipit; quantum tamen ex eius & aulicorum sermone intelligere potui, idem ad Serenitatis Vestræ seruitium non omnino difficillime reduci queat. Et sane eumdem vehementer pœnitere videtur, quod à V. Serenitatis seruitio discessit: sed quod factum est, infectum fieri nequit.

Pisaurum.

Annos habet Dux circiter LVII. sed firma adhuc vtitur valetudine, nisi quod podagræ interdum doloribus vexatur. Solebat olim hyeme Pisauri degere: quæ ciuitas à litore maris Adriatici non procul abest, circuitu duo milliaria complectens, & ad morem hodiernum propugnaculis & munitionibus firmata. Harum munitionum fundamenta Dux Franciscus Maria iecit, hic vero Dux consummauit; tum armaria omni bellici apparatus genere instruxit, &c.

Amici.

Lætam & iucundam Dux cum Aulicis suis agit vitam. Familiares eius præcipui sunt, quique ab eius latere vix vmquam discedunt, Petrus Bonarellus, Duci inprimis charus, generalis Equitum Magister, qui fere vnus apud Ducem omnia potest: Comes Fabius Landrianus, qui neptem Ducis vxorem habet: Regenerus de Monte, generalis pedestris militiæ Præfectus: Comes Montis-belli, cui supradicti Petri Comitis soror matrimonio est coniuncta. Hunc quidem Montis-belli Comitem Dux mihi à principio huius belli eum percupidum semper Vestræ Serenitati operam suam præstandi fuisse dixit. Et quum de seruitio eius ante actum, idque etiam quodammodo acceptatum sit; rogare vt eumdem Vestræ Serenitati commendem; neque dubitare quin opera eius Reipublicæ vtilissima futura sit, nam & eundem satis magnum militum numerū

facile

facile posse secum adducere. Quamuis autem hac de re nullum adhuc in Collegio verbum fecerim; quum tamen Ducis hæc commendatio diligenter mihi consideranda videatur, eam heic Serenitati Vestræ aperiendam atque rem omnem explicandam duxi. Mihi quidem omnia diligenter perpendenti difficilis admodum futura videtur peditum conscriptio, nõ tantum quod Pontifex omnia quæcumque potest obiiciat impedimenta, sed etiam quod publica fama vestri milites in præsidiis passim multa dictu fœda, perpessu aspera exantlasse dicantur; eoque pauci sine dubio nomina militiæ nostræ dare velint. Ab eodem Duce & illustrissimo Cardinali nonnulli alii militiæ duces mihi commendati sunt, quorum nomina Collegio exhibui. Neq; hoc contentus, omnium ducum militarium qui in Ducis aula iam degunt, nomina expiscatus sum, & in tabulas referri curaui, vti Vestra Serenitas in omnem euentum eorum quorum copia fuerit, opera vti queat.

Grauissimas Dux Vrbini sustinet expensas. neq; enim ipse tantum, sed Princeps etiam filius, Ducissa & Principissa, singuli familiam aulicam alunt splendidissimam. tum magni quoque in hospitibus excipiendis & magnifice tractandis fiunt sumptus. Erga ministros liberalis est: & quos semel in gratiam & fauorem recepit eos omnibus officiis deuincire sibi non cessat. Vnde magna hominum ad aulam illam vndique concurrit multitudo.

Huius quidem Principis amicitiam magni omnino faciendam censeo, quippe qui è ditione sua duodecim lectissimorum & in armis exercitatorum virorum millia possit colligere. Et quamuis prouentus siue reditus non maximos percipiat; animos tamen subditorum ita sibi habet deuinctos & obnoxios, vt si necessitas postularit fortunas omnes, imo vitam ipsam pro salute Principis, lubenter omnibus periculis sint expositurі. Huius amoris non obscura signa nuper in Principis nuptiis apparuerunt, quando Pisaurienses imprimis & Vrbinates in Arcus triumphales & eiusmodi publicæ lætitiæ monumẽta, vltra decem scutatorum millia impenderunt. Illud etiam magni est quod ingens frumenti vis ex eius ditione potest colligi. Præterquam enim quod ager fertilissimus sit; in Senigallia quoque, quæ in Agri Vrbinatis & Pontificiæ ditionis confinibus, est posita, ingens mercatorum est numerus: qui tam ex hac quam ex illo magnam frumenti eo copiam conuehunt, atque inde distrahunt, inscio fere Pontifice & sine ipsius consensu. Sed illud magnam Duci gratiam conciliat & auctoritatem, quod & suopte ingenio prudens admodum est, & quum omnium bonarum artium, tum imprimis bellicarum apprime gnarus, quarum cognitionem & propria experientia sibi acquisiuit, & è Patris, cui merito Princeps inter omnes ætatis suæ belli duces locus merito, omnium iudicio assignatur, scriptis & monitis hausit: quæ idem Dux diligenter admodum inter charissimas res sibi

adseruat

adseruat, & quotidiana fere lectione & meditatione terit ac versat. Nuper quidem quum Foro Iuliensium rerũ incidisset mentio idem mihi dixit, tanto lubentius se de iis verba facturum, quod ea sibi iam olim Pater quasi præiuisset, & quid heic faciendum, præsignasset: qua de re prolixius iam ante ad S. V. scripsi, neq; cum fastidio heic ea repetam ex Patris monitis, vrgebat idque inprimis curæ vobis esse debere dictitabat, vt vel Vtinæ collocatæ præsidio, & excitatis munitionibus, vel ad Liuentiam collocato propugnaculo Foro Iuliensis ager à Turcarum excursionibus & rapinis defenderetur. Miserrimum enim & probrosum simul Reipublicæ Serenissimæ fore spectaculum agrum fertilem diripi, vastari atque incendi, & fidelissimos subditos magno numero in quauis morte tristiorem seruitutem abduci. Hac quidem in re Serenitas vestra pro summa sua sapientia & prudentia singulari, quod visum fuerit fieri curabit, dabitque operam eo quo placuerit modo, ne ibi detrimentum aliquod accipiatur. Cetera, de quibus idem Dux sermonem mecum contulit, repetere heic nihil opus esse existimo, de Federe scilicet, de Portubus, de militibus melius tractandis, &c. Ad quæ tum quidem pro exiguo ingenii mei modulo & intelligentia illis annis quibus in rebus arduis Vestræ Serenitati inseruiui acquisita, respondi: eadem vero fusius ad Seren. Vestr. perscripsi. Qua in re si Vestræ Serenitati & Excellentiss. Dominationibus satisfeci, est quod Deo gratias agam, & mihi ipsi gratuler; sin minus, vos ego, Dux Serenissime, Domini Excellentissimi humiliter rogo atque oro, vt imbecillitati meę quod defuerit condonetis, neque tam facultate, quam voluntate factum meum metiendum vobis existimetis. Vnum tacere non possum, publicis rumoribus passim tam multa circumferri, quæ Serenissimæ Reipublicæ vestræ milites pati cogantur, vt nemo eius amans sine summo ea dolore audire possit. Sed his omnibus, & si qua alia sunt, incommodis remedium à vobis allatum iri, nihil dubito.

Tanto etiam pluris à Serenit. Vestr. & Excell. Dom. Dux hic fieri debet, quanto maiori beneuolentia & amore vniuersum Reipublicæ vestræ Statum complectitur. Mihi quidem ab Serenissima Republica ad se misso, omnibusque meis comitibus omni officiorum genere abunde satisfecit; quamuis sibi ipse numquam satisfaceret, domestico ex filiæ morte luctu occupatus. Sed vt hæc falsa sunt & inania sæpe argumenta, quibus simplices facile decipiuntur; ita alia intrinseca quamplurima signa, de prædicti Ducis animo dubitare non sinunt. Nam & de rebus, ad Vestram Rempublicam pertinentibus, non aliter loquebatur quam de suis ipsius; & ex illius periculis & difficultatibus non minorem sentire se molestiam quam si ipse iis premeretur, signis minime fallacibus declarabat. Mihi quidem aliquoties humaniter admisso non aurem tantum & animum præbuit, sed consilia sua libere & sincere, quantũ ex omnibus rebus colligi potest,

impertiuit; quin etiam discessum iam meditanti per Secretarium mandauit, Serenit. V. & excell. D. monerem, vt ad Famagustæ defensionem, quo mille quingentos milites à vobis missos dixeram maius præsidium mari, adhuc ab hostili classe libero, quamprimum mitteretur: quod iam à Seren. Vest. factum conspirantibus animis & iudiciis video. Non minor in Rempublicam nostram amor est & obseruantia Illustrissimi Cardinalis, Ducis fratris; nec non Principis, siue hæredis & filii, qui, vt in ceteris omnibus virtutibus patris & maiorũ vestigia sequitur, ita in amanda hac vestra & complectenda Republica, nequaquam, vti certa spes est, degenerabit. Licet autem in vniuersum tota hæc Illustrissima familia omnesq; ex ea pregnati Reipubl. vestræ sint amantissimi: in Duce tñ singulare quoddam S. V. & Excel. Dom. inseruiendi & gratificandi desiderium animaduertere licet.

Quo vero animo & affectu ceteros Principes idem consequatur, vt superuacuum fortasse, ita non minus difficile dictu videri debet, vtpote de rebus occultis admodum & abstrusis, de internis scilicet animi moribus, cuius altissimi sunt recessus, & obscurissimæ latebrę, quæ non nisi coniecturis quibusdam peruestigari possunt. Neque committendum mihi videtur, vt his atque eiusmodi commemorandis Seren. Vestr. & Excell. D. D. aures, atque cogitationes grauissimis Reipublicæ curis iam occupatas, detineam, atq; ita in publica commoda peccem, Verbo absoluam: Esse scilicet Ducem Sedis Romanæ feudatarium siue vasallum, Catholici Regis ministrum, Ducis Parmensis cognatum, Mantuani quasi fratrem germanum, & nouum Ferrariensis ad finem.

Secretario in mea Legatione vsus sum Octauiano Mario; quo morbi vi correpto, id munus M. Antonius Massa à me accitus tanto lubentius suscepit, quod iam olim omnem suam operam, studium & seruitium Serenissimæ huic Reipublicæ addixerit: de cuius virtutibus, & inprimis summa diligentia, qua in omnibus rebus sui muneris vsus est nihil dicam, quum is Serenit. Vestr. Excell. D. D. iam ante satis notus sit, neque virtutes ipsius meo egeant præconio. Illud tantum dicam, talem ac tantum virum, in extremo iam quasi fortunæ apice collocatum (quod tam pater quam reliqui fratres omnes in fratre suo qui ad Nicosiam captus fuerat, redimendo facultates omnes & totum patrimonium impenderint) dignum esse, qui Vestræ Serenitatis & Excellentiæ D. D. liberalissima ope subleuetur.

De me etiam etsi fortasse quidquam addere superuacuum est illud tamen affirmare possum, nullum me laborem, nullos sumptus, posthabitis etiam omnibus priuatis vtilitatibus subterfugisse in mãdatis Ser. V. exequentis, & munere diligenter obeundo: idque porro quoque omnibus in rebus quas fidei meæ concredere Serenit. V. videbitur, facturum polliceor & recipio. Quod si quid forte in hoc omni

negocio desideretur: velim non voluntatem mihi, sed facultatem singula melius exequendi defuisse persuasum habeatis. Mihi certe nihil gratius erit, quam non operam tantum, sed vitam quoq; ipsam Reipublicæ impendere, cui totum me meaque omnia iam inde ab initio, quo publicarum rerum tractationi admotus sum, consecraui & deuoui.

DE MAGNO DVCATV MOSCOVIÆ,

DISCVRSVS IX.

Fines.

MAGNVS Dux Moscorum est dominus amplissimæ regionis, inter cuius fines comprehendũtur multæ ditiones. Septentriones versus pertingit eius ditio ad Oceanum Septẽtrionalem, protenditurque à Sinu Graduico, ad Obi fluuium: à Meridie continuatur eius imperium, secundum cursum fluuii Volgæ, ad Mare Caspium vsque: ad Occasum attingit fines Liuoniæ, habetque fere pro termino Boristhenem, sicut ab Ortu Volgam. Dicunt aliqui totum hoc imperium in longitudinem protendi ad tria milliarium millia, in latitudinem ad mille, quingenta. quo spacio continentur XV. Ducatus, XVI. prouinciæ, & duo regna. Mosci quondam Tartaris subditi erant; nam Boido eorum Princeps Anno MCXL. subiugauit totam Moscouiam, sed Ioannes primus Magnus Dux confisus discordiis Tartarorum, qui se mutuo vexabant, negauit eis Tributum. Progressu temporis, cum à Tartaris Precopensibus superatus esset Ammetes, vltimus successor Boidi, qui mortuus est Vilnæ, adiunxit Magnus Dux suæ ditioni Permiam, Vcatlam & Iugriam, quæ Ammeti subditæ erant. Crescentibus itaque semper Magnorum Ducum viribus, cœpit Basilius Cazan, & Ioannes secundus Citrachan Prouincias, quæ nomina regnorum habent. Vt dicatur quod verum est: Magni Duces valde dilatarunt suum imperium. Cœperunt magnum ducatum Seueriensem & Smolozcensem, Bielschiensem, Plescouiensem, Nouoguardiensem, Iaroslauiensem, Roscouiensem, partim à Polonis, partim ab aliis Principibus. Occuparunt magnam Liuoniæ partem, feceruntq; se terribiles vicinis. Principes & primariæ ciuitates harum prouinciarum sunt Mosqua, vbi Metropolita habitat. Roscouia &

Ciuitates.

Nouo-

Nouogardia sedes Archiepiscoporum. Cortisia, Resania, Columna, Susdalia, Casanum, Vologda, Tueria, Smolenzco, quæ Episcopatus sunt. Deinde Plescouia, Porcouia, Staricia, Sloboda, Iarosłauia, Volodomeria (vnde imperij sedes translata est, per Ioannem secundum, in ciuitatem Mosquam) Mosca, fanũ Nicolai, Sugana, Vstiud, Cargapolia. Princeps habitat in ciuitate Mosqua, quæ nomen sumit à Mosco flumine, quod XC. milliaria altius oritur. Fuit ciuitas Mosqua quondam maior, quam nunc est, habebatque in circuitu nouem milliaria, sed postquam Anno MDLXX. direpta, flaminisq; tradita fuit à Tartaris Precopensibus, non habet nunc in ambitu vltra quinque miliaria, stabulanturq; in ea cum hominum XXX. millibus, boues aliaq; talia pecora, secundum Relationem, quam Posseuinus, non minus iudicio bonus, quam diligens scriptor fecit. Nouogardia cognomen magnæ habet, & tamen idem scriptor ei non attribuit vltra XX. habitatorum millia, sicut & Smolenzio & Plescouiæ; quod mihi difficile creditu videtur, si verum est, quod alii scribunt, scilicet, quod cum Plescouia obsideretur à Stephano Rege Poloniæ, in ea fuisse L. peditum, & VII. equitum millia. Is numerus adeo magnus est, vt quamuis totus ex indigenis compositus non fuisset, requirat tamen frequentiam hominum supradicta maiorem. Vbi enim Princeps intrudit implicatque LXXVII. pugnatorum millia, necesse est, vt ordinarius inhabitatorum numerus multo maior sit. Volunt quidam hanc regionem, præteritis temporibus, multo frequentius inhabitatam fuisse, sed quod postea tribus de causis habitatoribus infrequentior facta sit. Prima fuit pestis, (res noua in Moscouia) quæ multa hominum millia abstulit: altera Principum crudelitas, qui multos, potissimum nobiles occiderunt: tertia, excursiones, & deprædationes Tartarorum Præcopitarum, & Nagaiorum, qui nunquam quiescunt, nec vicinos quiete frui sinunt. Non deprædantur solum agros, sed & abducunt totos populos: quos postea vendunt Turcis aliisque gentibus. Vt vno verbo dicam, Magnorum Ducum irruptiones in longinquas regiones magnam fecerunt vastitatem. Nulla in re melius perspicitur Principis prudentia, quam in bene dispiciendo, quæ expeditio suo Statui sit futura damnosa aut vtilis, & dum duci se non patitur vana specie amplitudinis arripiendæ, quæ non sit ei futura firma & stabilis, sed securitatem suam turbatura. Is enim, qui ea spe ductus, vt statum suum amplificet, eum aut populo, aut opibus eneruat, mihi similis esse videtur illi, qui vt muros & tecta suæ domus altius tollat, conscindit fundamenta ædificii. Totius dignitatis caput est, conseruare: sed acquisitiones illæ, quæ fiunt diminuẽdo vires proprias, illi Legi aduersantur: cumque acquisitiones sint tanquam insitiones, condi-

Mosca urbs.

tionem imperii meliorem, non deteriorem facere debent. Sicut enim fiunt insitiones, aut ad nobilitandam, aut ad domesticam reddendam arborem siluestrem, aut ad plantam infrugiferam emendandam, & vt fertilis sit faciẽdum: ita & expeditiones Principum tales esse debent, vt commoda & beneficia referant, alias sunt inutiles labores, qui plus destruunt, quam ædificant, & plus perturbationis quam securitatis reddunt. Eiusmodi sunt ordinarie bella, quæ mouentur ad acquirendum regiones longe dissitas, quæque nihil contigui cum nostris habent: cum enim tam procul absint, requirunt maiora præsidia, quam nostræ facultates vt eas conseruemus, ferunt. Omnis itaque deliberatio expeditionum, tribus capitibus inniti debet. Prima est causæ æquitas. Altera facilitas vincendi. Tertia fructus victoriæ. Bella autem quæ suscipiuntur, sine spe alicuius fructus, sunt meræ amentiæ. Magni Duces, sæpe terminos sui imperii dilatarunt, sed potentiam non auxerunt. Nemo expeditiones longinquiores, maiorumque expensarum fecit, quam Magnus Dux Ioannes. Cœpit enim regna Cazam ad Volgam, & Astrachan ad mare Caspium: subiugauit bonam partem Liuoniæ. In quibus expeditionibus periit magnus hominũ numerus, in itineribus, in prœliis, adsultibus, ferro, morbo, fame, aliisque incommodis. Postquam ea acquisiuit, fuit opus ibi habere magna præsidia, deducendo eo totas colonias. Cum itaque homines essent longe à domibus, implicati aut in acquirendo alieno, aut in conseruando parto, manserunt domi vxores, quasi viduæ absque prole. Cum itaque homines in extremis regni finibus consumebantur, remansit regni meditullium tanquam cor exangue, priuatumque alimento, cumque ab Stephano Rege Poloniæ peteretur, defuere ipsi domi vires ad resistendum, amisit itaque Polotiam aliaque magni momenti loca, quæ ei erepta fuere, ac necesse habuit tradere Polonis totam Liuoniam. Vt ad nostrum institutum reuertamur, Moscouia magna ex parte est occupata syluis immensis, & Lacubus. Syluæ sunt rami Herciniæ, quæ se per totum Septentrionem diffundit, sed plus forsitan in hac prouincia, quam in alia. Hic arbores immensæ magnitudinis videntur, suntq; propter earum spissitudinem solis radiis impenetrabiles. Ex iis arboribus incredibilis Resinæ & picis quantitas effluit. Hic producitur copia mellis & ceræ inexhausta. Apes enim absque cura humana, faciunt Aluearia in corticibus & cauitatibus arborum. Hic est copia omnis pecoris & ferarum: vt sunt, Martures, Zibellini, Lupi, ex quorũ pellibus fit diues mercatura. Ex his syluis exscinditur fere omnis materia, tam domibus quam munitionibus fabricandis apta: muri enim ciuitatum fiunt ex trabibus simul coniunctis in quadrante, implentq; vacuum gleba, & terra. Faciunt quoq; ex iisdem trabibus

turres tantæ altitudinis & crassitudinis, vt omne tormentum bellicum quantumuis magnum ferant. Cito flammis corripiuntur, sed non tam cito cedunt quassationi quæ fit tormentis bellicis. Disputant aliqui, quales munitiones meliores sint, num ex lapide aut ex calce, aut ex terra. Pro vltima sententia adducunt tales causas, quod citius fiant, & minori expensa, meliusque resistant quassationi, & quamuis facile destruantur, reficiantur quoque breui tempore: faciliusque mutatur (si casus & occasio necessitasque requirit) latus ex terra constructum, quam lapide. Sed his non obstantibus debent præferri munitiones quæ muros ex lapide habent. Cum enim quatuor modi offendendi munitionem sint, Tormenta, Cuniculi, Ignis, Excisio (quæ ligone & sarculo fit.) Murus ex lapide, forte minus, resistendo, quam terra cedendo tormentis bellicis præstabit, sed aduersus cuniculos, ignem & excisionem, longe excellit murus ex lapide. Et ad iungendum muro, quod in munitionibus ex ligno ex terra constructis boni est, eriguntur Aggeres intrinseci. De Aquis nihil opus est dicere. Moscouia enim est mater fluuiorum & lacuum: Duinæ, Borysthenis, Volgæ, Desuæ, Onegæ, Moscæ, Voliscæ, & fama celeberrimi Tanais, Lacus Inę, ad quem est Magna Nouogardia, Voloppo multorumque aliorum. Aquarum abundantia reddit aërem magis frigidum, quam generationi animalium, & propagationi plantarum requiritur, etsi frigus calore salubrius esse æstimatur. Pecudes paruæ sunt, & segetes aliquando non perueniunt ad maturitatem. Terra fere ab aquis absorpta, vt plurimum leuis est, & arenosa, ideoque & siccitas & pluuia immoderata, facile consumunt fruges. Hyems durat nouem menses paulo plus aut minus, & tamen hic copia est frugum, hordei & pascuorum, & ex consequenti carnium, tam ferinarum quam mansuetarum. Moscouia producit Poma, Nuces, Corylos, aliorum frugum vix habent notitiam Mosci, qui ex piscibus faciunt magnum lucrum, eorum siquidem maximam abundantiam habent. Indurant eos frigore & vento, sicut fit in Norvvegia, aliisq; in locis Septentrionalibus, seruantque eos pro bona annona, tam in præsidiis munitionum, quam in domibus priuatorum. Regio enim est multum mercaturæ dedita, quia indigenæ suapte natura non sunt admodum industrii. Nec possunt ibi esse multa mercimonia, vbi non florent artes & artificia: tum quod Moscis non licet ditione sui principis excedere. Ob has causas non habent vllum vsum maris. Commutant tantum ea quæ Regio fert, nempe Pelles, Resinam, Ceram, cum panno, aliisque quæ Armeni perferunt in Astrachan ad mare Caspium, & Angli ad Fanum Nicolai ad Sinum Graduicum.

Fluuii. *Fructus.*

Regimen.

Magnus Dux Moscorum regit suos populos magis Despotice,

quam vllus alius Princeps, quem nouimus: disponit enim absolute de personis subditorum, & ipsorum rebus. Ideo dicebat Mahumetes Vesirus, quod Moscus & Turca, soli inter Principes essent domini suorum Dominiorum, eaque de causa putabat, expeditionem Stephani Regis Polonorum, plenam difficultatibus fore. Vt in sua potentia & autoritate se Magnus Dux conseruet, vtitur artificio & industria incredibili. Primo non licet cuiquam suorum vasallorum exire regni fines, sub pœna mortis. Hac de causa nemo subditorum suorum nauigat, nec cum Legato externi Principis loqui potest, nec vti opera externi medici, in suis morbis, nisi cum venia. Vtitur apparatu inæstimabili in vestitu, addens ornatum Pontificũ cum maiestate Regis: fert capite Mytram, Margaritis & gemmis preciosissimis nitentem. Si eam capite non gerit, habet eam coram se in suo Throno, mutatq; eam ad sustentandam amplitudinem multis vicibus. In sinistra manu tenet Pastorale ditissimum, indutus veste, aut tunica longa, illi non absimili, quam Papa gerit ingrediens sacrarium digitos annulis aureis refertos habet. Imago Christi ad dexteram, & sanctissimæ Matris Virginis super cathedram in qua sedet, est. Regia & proregia camera est plena viris, vestibus auro depictis, vsq; ad talos indutis. In ceremoniis ad Religionem spectantibus vtitur exquisita sagacitate solertiaque. Cum assidet mensę, quoties mutantur patinæ, aut vult bibere, multa signa Crucis edit. In Ieiuniis exhibet singularem venerationem, & in templo præ deuotione fronte terram percutit, sicut & alii. Ne alius plus ipso scire possit, nullæ ibi sunt scholæ præterquam in quibus docetur legere & scribere. Nihil legunt præter Euangelia, & aliquam historiã, aut descriptionem vitarum Sanctorum, aut homiliam Sancti Ioannis Chrysostomi aut alterius: haberetque eum suspectum, qui demonstrationem faceret, se velle in literis maiorem progressum facere, nec impune ferret. Id facit, ne aliquis plus ipso, aut quantum ipse sapiat. Indeque accidit vt Scribæ, & ipsimet Antiscribæ ordinarie, nec scribant nec respondeant Legatis Principum externorum, nisi in quantum Magnus Dux eis dictat. Cum negociantur, nunquam Magnus Dux nominatur, quin omnes assurgant in pedes, cum magna veneratione. Idem etiã ad mensam fit, quãdo ipse ad bibendum inuitat, aut participem facit suæ patinæ aliquem, fit id quoque in mille aliis similibus occasionibus. Docentur à pueris Mosci credere & loqui de ipsorum Principe, sicut de Deo. Deus solus (dicunt) & Magnus dominus scit hoc: magister noster dominus scit omnes res. Omne quidquid habemus, sanitatis & cõmodi, procedit à Magno Domino. Accidit inde, vt subditi, videntes tantam amplitudinem maiestatemque in suo Principe, nec aliarũ quam eius rerum notitiã habentes, reue-

reantur ipsum, obediantque ei, non sicut subditi, sed tanquam mancipia, habeantque eum pro Deo potius, quam pro Principe. Non habet sub se dominos titulis insignes, sicut inter nos sunt Duces,& Barones. Si ipse alicui pagum aut prædium concedit, non transit ad hæredes, nisi id ipse confirmet. Et si ipse aliis ea concesserit, villici tamen persoluunt ei portionem fructuum, debentque ei operas. Id in causa est, vt vnusquisque à nutu Magni Ducis dependeat,& quanto aliquis ditior sit, tanto ei plus debeat. Vt obuiet seditionibus, transfert integras familias ex vno loco in alium, mittitque in præsidia quos vult longe à domo tanquam in exilium.

Opes.

Ex iis, quæ dicta sunt, fieri potest iudicium de eius diuitiis opibusque. Cum itaque ipse adeo absolute omnium rerum dominus sit, vtitur opera subditorum pro libitu, & tali parte ipsorũ bonorum, sicut ipsi placet. Arrogat sibi ex ferarum exuuiis talem portionem ac vult, & ex piscibus omnis generis, quantum vult: pellicea vendit aut dat dono, prout libet. Pisces vero siccati seruantur pro munitione. In foro nemo sua vendere potest, nisi Principis primum vendita sint. Mineras auri aut argenti nullas habet. Ciuitates mercimoniis celebriores, vnde ipse maximam redituum partem percipit, sunt Astrachan ad mare Caspium, quo deferuntur merces Persiæ & Armeniæ: & Fanum Nicolai ad Sinum Graduicum, quo appellunt naues Anglorum & Hollandorum oneratæ ære aliisque mercibus, quæ inde Vologdam ducuntur. Vbi Legati domum sunt reuersi, aufert eis Lautia quæ à Principibus acceperunt, dando aliquid in illorum vicem, aliquando nihil. Vt finem faciam sibi metit, capitque, quidquid in sua ditione aut boni aut preciosi est. Putatur aliquem thesaurũ habere, in Arcibus Mosquæ, Iaroslauiæ & lacus Albi, quod verisimile est. Magnus enim Dux Ioannes spoliauit calicibus, reliquiis, crucibus, & argento totam fere Liuoniam. nec concedit Aurum & Argentum sua ditione efferri, nisi in redemptionẽ bello captiuorum, aliorumq; qui in captiuitatem abducti sunt. Verum quidem est, ꝙ amissione Liuoniæ, quam An. MDLXXXII. cessit Stephano Regi Poloniæ priuatus fuit ea regni parte, quæ erat ditissima, propter commercium Maris Balthici, & meliori ditione quam habebat, in qua erant XXXIV. Arces.

Munitiones.

Munimentum regionis consistit, & in pluralitate paludum fluminumque,& in densitate nemorum. In vsu habent Mosci, loca hostibus proxima depopulari, vt densæ syluæ ibi crescant, quod & fit ob terræ humiditatem, suntque eæ ciuitatibus non secus ac Sepes, ac Valla pro munitione. Multum laboris id Polonis attulit. Vt enim sibi itinera ad oppida hostium pararent, necesse eis fuit exscindere syluas & magni temporis iacturam facere. Ha-

bet Magnus Dux Munitiones, quæ partim ex lapidibus, Italico more, constructæ sunt, sed absque lateribus & arte ædificatoria: tales sunt Arces Mosquæ, Nouogardiæ, Plescouiæ, Porcouiæ, Stariciæ, Slobodæ, Alexandri; partim ex gleba viminibus contexta & probe calcata, qualis est Smolenzco. Sed ordinarie extruuntur muri locorum fortium ex magnis trabibus, inter illas constipant terram, relinquendo ad defensionem foramina pro Pyrobolariis. Talis ædificatio commoda est defensioni, contra tormenta bellica, sed non resistit igni. Subditi Magni Ducis inseruiunt suo Principi in bello, sicut ante de suo Regimine agentes diximus, sed potius timore pœnæ (si se non strenue gesserint) quam promptitudinem alacritatemque monstrant. Capitaneis ad nutum præsto sunt, patiuntur omnem incommoditatem, nec curant frigus nec pluuias, patiunturque incredibiliter inediam famemque, suntque paruo contenti. Æstimantur itaque aptiores defendendis castris, quam prœliis campestribus. Illis enim multum valet patientia & tolerantia; hic autem requiritur audacia animusque. Poloni sunt meliores conflictibus campestribus, quam propugnandis Arcibus. Magnus Moscouiæ dux Ioannes, experientia edoctus de suorum in velitationibus & prœliis ignauia, & de Polonorum audacia animisque, dicebat suos opus habere calcaribus quibus impellerentur, Polonos freno quo retinerentur. Vires præcipuæ huius Principis consistunt in equitatu, sed quem equorum numerum educere possit difficile dictu est.

Vires.

Nec tamen credo ipsum trecenta millia armis instruere posse (ut aliqui dicunt) habet enim ditionem vastam, & pro maiori parte incultam. Ab Cassano enim Astrachanum vsque vix inuenitur pagus, quamuis inter ea oppida aliquot dierum iter sit. Bello quod ei intulit Stephanus rex Poloniæ (qui tamen non vltra LX. millia tum equitum tum peditum habebat) ipse tantum militum colligere non potuit, quo non dico se ei aperto Marte obiiceret; sed nec potuit ipsum diuertere ab oppugnationibus Polotiæ, Vilicoluci aliorumque locorum, nec ab obsidione Plescouiæ. Anno M D L X X. penetrauit Princeps Tartarorum Præcopitarum, cum L X X X. equorum millibus, vsque in viscera sui Imperii, tradiditque flammis ipsam Mosquam vrbem Regalem. Sed ii

Equitatus.

qui dicunt Magnum Ducem C C C. & Regem Poloniæ C C. equorum millia educere posse, potius numerant capita equorum, quam equitum. Etsi enim tot equorum millia sint, non tamen omnis equus bello bonus est, nec vnicuique equitandi vis, aut se armandi facultas. Vni deest animus, alteri opes non suppetunt, alteri vires corporis, alteri animi fortitudoque alacritasque desunt. Quamuis in Moscouia, tot equorum hominumque millia essent, quot illi dicunt, admodum difficile tamen esset,

ſet,(immo vix poſſibile)eos in vnum locum cogere,nec Principi in hoc ſuppeterent pecuniæ,nec commeatus ſufficerent. Ducenti enim equi prœliatores requirerent in Moſcouia ter centum clitellarios,ac alios totidem miniſtros,quibus omnibus oporteret ſufficere commeatus,ſicut & Annonariis,Mercatoribus,Artificibus,Famulis,qui in bello requiruntur. Neceſſe itaque eſſet totam Moſcouiam in vnum cogi, ac tum verendum,ne in tanto itinere ab vna parte regni, in regionem directo contrariam & hominum & iumentorum vires labaſcerent. Quamuis etiam poſſibile eſſet, tantum numerum (ſicut dictum eſt) equorum colligere,id tamen Statui non expediret. Neceſſe enim eſſet denudare confinia præſidiis, Prouincias neruis, ciuitates Magiſtratibus,campos agricolis. Inde clare apparet, Principem cuius Status C L.millia equitum cogere poſſet, abunde præſtare, ſi tertiam eorum partem, in exercitum Regalem educat. de bellis,non excurſionibus loquor. Scribunt aliqui, qui in affirmando magis moderati ſunt. Moſcum cogere poſſe C L.equorum millia,ſi neceſſitas ſe defendi id requireret: & quod Ioannes tertius eduxit in expeditionem Aſtrachanenſem, C X X.equitum, & X X. peditum millia. Idem adortus eſt Liuoniam, tempore Regis Alexandri,magnis exercitibus, retinuitque adhuc alium ad Regni ſui fines. Equitatui addidit Magnus Dux Ioannes aliquot millia Pyrobolariorum quos ipſe inſtituit, inter quos erant multi externi milites, qui ipſi præſtiterunt egregiam operam, in defenſione ſuarum vrbium. Quoquo ſecundo aut tertio anno,deſcribit per Regiones bello aptos. In commentarios referuntur filii nobilium & numerus famulorum equorumque. Equites, ditiores præcipue vtuntur Thoracibus æneis, galeis, & laminis ſubtilibus & tenuibus, quæ ex Perſia adferuntur, & lanceis. Alii geſtant thoraces, goſſypio quam optime farcitos, qui ſagittis reſiſtunt.Hi vtuntur Arcu,multi eorum Sclopeto,omnes enſe & pugione. Ei inſeruiunt quoque Germani in bellis & in fortificandis locis.

Principes finitimi.

Magno Moſcorum Duci iunguntur Præcopus Princeps Tartarorum, Tauricæ Cherſoneſi Circaſſii quinque montium (inhabitant hi regionem quæ ſe ad V I I. dierum iter extendit, reguntur que à ſeptem Ducibus, Heluetiorum modo) Tartarus Nogay: Reges Suecicæ & Poloniæ. A Præcopo percipit multum damni, nec ei ſpes eſt de ſumenda vindicta, quia cum Turca confederatus eſt Præcopus, inſtruiturque à Turca ſclopetis tormentiſque bellicis, habetque in ſua ditione loca fortia,cum præſidio Turcico. itaque eum inuadere difficile factu arduumque eſſet. Concitaret enim in ſe potentiam illius.Præcopo commodum eſt (ſicut & pluries fecit) ſu-

bitas excursiones facere in Prouincias Magni Ducis, sicut & potest facere in Prouincias Regis Poloniæ, diripereque obuia. Quod Magnus Dux subiugauit Tartaros Cassanenses, & Astrachanenses, accidit id beneficio tormentorum bellicorum quibus illi carebant. Duxit inter alia contra Cassanenses aliquas huiusmodi machinas. Temoni plaustrorum affigebat tabulam latam & crassam, cum multo foramine, traiiciendo Sclopeto & Mosqueto inuentam. Cum itaque ipsi grauiter ferirent hostes (qui sagittis tantum vtebantur quibus Mosci lædi non poterant) non fuit difficile, eos vincere subiugareque. Sed Præcopus habet vsum Sclopetorum, & quod amplius est, amicitiam & protectionem Turcæ: qui vt sibi iter aperiret in Moscouiam, aut in mare Caspium, tentauit annis iam elapsis ducere fossam à Tanai ad Volgam, (hoc molimen altioris erat animi, quam Turcæ plerunque faciunt) sed eius milites fugati fuere a Moscis, in hoc adiuti à Tartaris, qui verebantur, ne plane à Turcis pessundarentur, si illud opus eis successisset. Nec solum ruperunt classem Turcicam ceperuntque eius partem, sed & exitio dederunt exercitum terrestrem, in quo numerabantur L X X X. Tartarorum & X X V. Turcarum millia, inter quos erāt ter mille Ianizari. Circassii viuunt (sicut diximus) more Heluetiorum; non nituntur vt sibi aliquid acquirant, sed tanquam mercenarii milites militant Turcis, Persis, Mosco; à quo tam longe dissiti sunt, vt non habeant occasionem sibi timendi ab eius viribus. Tartari Nagai magis formidandi sunt, propter subitum impetum & excursionem, quam propter iustam potentiam, quæ eis sit ad suscipiendas expeditiones Regias. Annis retro elapsis, cum semouissent, vt Mosco damnum inferrent, retrogressi sunt placati donis quæ eis missa fuere. Cum hi, sicut & Arabes, dediti sint, latrociniis & grassationibus, facilius est ipsos auertere donis, quam pugnando. Quod plus est, cū ipsi nec ciuitatem, nec munitionem habeant, qua expugnata & in dominium hostis redacta deprimi & tanquam freno cohiberi possint, bellum ipsis inferre, est expensas facere sine lucro. Aduersus hos tenet Magnus Dux magnum equitatus numerum in Citracham, Cazan, & Viatca: habet quoque præsidium in Culugan contra Tanam, vt resistant Præcopitis. Cum Rege Sueciæ iungit fines Moscus, præcipue ad partem Finlandiæ, vbi Suecus (cum quo diu bellum gessit) paucis retro annis ei eripuit munitiones Serenosco, Pernauiam maiorem & minorem in Liuonia, aliaque loca, cum Moscus impeteretur à Rege Stephano. Tenet Suecus in extremitate Sinus Finlandiæ munitionem Viburgum, magno præsidio & expensa, vt resistat Russis & Magno duci. Habet quoque in illo Mari & Portubus vicinis suas naues

bellicas, tum vt obuiet omni tentamento Magni Ducis, tum vt impediat, ne ex Germania in Moscouiam vehantur arma & apparatus bellici: nec aliæ naues quam suæ ad illas oras appellere possunt, nisi permissione propria Regis Manu signata. Hoc commodum classis, & potentia naualis fecit Regem Sueciæ, iis locis vbi vim armorum explicare potest, Mosco superiorem, cepitque hac via ab hoste multa loca in ora Liuoniæ locisque vicinis. Sed vbi equitatus Duci, frequentiaque populi vsui esse potest, nempe in campis apertis, & in locis lõge à mari Balthico dissitis, videtur Magnus Dux potiores quodammodo partes habuisse; semper enim fere inuasit Suecum. Non possunt tamen sibi inuicem multum damni inferre, propter asperitatem montium, frigus, glaciem, niuesque. Superest Poloniæ Rex, inter quem & magnum Ducem est differentia, quod Moscus plus regionum habet, sed Polonus melius habitatas ciuilioresque. Illi plures subditi obedientioresque sunt, huic autem audaciores & animosiores. Illi ad resistendum quam aggrediendum sunt aptiores; hi ad inuadendum. Illi ad defendendum munitiones; hi aperto prœlio pugnandum. Illi magis iuncti vnitique sunt; hi magis deliberati ad factionem expeditionemque. Illi timent minus inediam & incommoditates, hi mortem & ferrum. Sed vtrique tantum valent, quantum eorum Principes virtute & fortitudine præstat. Magnus enim Dux Basilius cœpit Magnum Ducatum Smolenscensem, & Poloscensem, & amplissimam ditionem in Liuonia. Econtrario Stephanus Poloniæ Rex eripuit vltimo bello Iohanni Magno Duci, filio Basilii, Polosco, aliaque diuersa magni momenti loca: obsedit ciuitatem Plescouiensem, cogitque tandem Moscum, tota Liuonia decedere. Inde videtur populum tantum valere, quantum ingenio animoque valet Rex.

Aromata per Moscouiam aduehi an queant.

Illud vero memorabile est, quod refert Paulus Iouius, Paulum quemdam Genuensem Centurionem vehementer & supra æquum Lusitanorum iniuriis accensum, acceptis à Leone Decimo Pontifice commendatitiis literis in Moscouiã venisse ad Principem Basilium, eique quum alia quædam de consociandis vtriusque Ecclesiæ ritibus exposuisse, tum etiam ostendere voluisse nouum & incredibile iter petendis ab India aromatibus per Moscouiam. Se namque fama cognouisse quum in Syria Ægyptoque & Ponto negociaretur, aromata ex vlteriori India aduerso amne Indo subuehi posse, atque inde modico terrestri itinere superatis Parapomisidarum montium iugis, traduci in Oxum Bactrianorum amnem, qui iisdem fere ortus montibus quibus Indus, in Hircanum mare, raptis secum multis amnibus ad Strauam portum effunditur. Porro ab ipsa Straua tutam facilemque nauigationem videri vsque ad emporium Citrachan, ostiumque Volgæ. amnis inde vero aduersis semper amnibus Volga, Ocha & Mosca, in vrbem Moscam; hinc terrestri itinere Rigam,

& in ipsum mare Sarmaticum omnesque occiduas regiones, maiore compendio quam Lusitani facerent, qui tota Africa circumnauigata, aromata partim longinquæ nauigationis incommodo, partim sentinæ vitiis corrumpi paterentur, ac postremum in Olysiponensibus conditoriis promercalibus deposita non ante venderent quam vetera omnia & diuturno situ muccida distracta essent. Sed nihil impetrauit Paulus: quoniam Basilius homini extero ac ignoto eas regiones quæ ad Caspium mare & Persarum regna aditum præberent, minime aperiendas esse existimabat. Plura & scitu digna de Moscouia peti possunt ex Matthiæ Michouii Sarmatia.

DE REBVS PERSICIS,

VBI PRINCIPIA ET MOMENTA omnia illius belli vsque ad annum millesimum quingentesimum octogesimum octauum, aliaque multa describuntur,

DISCVRSVS X.

QVo magis desideraui, Serenissime Princeps, vt de omnibus, quæcunque bello Persico contigerunt, deque eius belli causis, atque principiis, quæ quidem incertissima sunt, varieque narrantur, certior fierem, nihilque ignorarem eorum, quæ gesta sunt vsque ad discessum meum ex Oriente; eo maior mihi difficultas in hoc voto consequendo sese offerebat, cum quia eæ nationes mendaces sunt natura, & interpretes rerum ignari, tum quia nimia curiositate suspicionem animis illorum iniicere non expediebat. In hac difficultate nihilominus, & nuntiorum angustiis non defuit occasio, vnde satis luminis habuerim ad ea perspicienda, ac perscrutanda, quæ accidebant indies: demum eiusmodi sese dedit opportunitas, vt omnia, quæcunque inter Turcas & Persas acta sunt, & dissensionum originem, & effecta vsque ad finem mei Consulatus diligentissime intellexerim. Prætermittam referre amicitias, quas inini cum aliquibus ex primoribus, magisque sinceris Aleppi militibus, inter quos alter fuit Zaly-

pey Zannorum, & Spachinorum dictæ ciuitatis Dux: præteribo etiam aliquem nominare alium qui cæteris, hæc negotia studiose tractantibus communis esse potuit ad progressuum illorum intelligentiam: tantum referam, quæ, vt hoc votum meum sim consecutus, in causa extiterunt.

Missus fuit Bassa Aleppi quidam nomine Maxuthean, ille, quem primum legatum miserat Constantinopolim Rex Persarum, vt pacem tractaret, qui deinde à Rege defecit, & Turcis sese dedidit, quemadmodum Excellentissimæ DD Vestræ ex huius scripturæ lectione intelligent, & ex meis literis, ac forsitan à Bailis, viris clarissimis, pro tempore cognouere.

Occasio relationis.

Hic igitur, postquam Aleppum peruenit, fuit à me de more visitatus: qua in visitatione adeo se propensum professus est, & cupidum meæ amicitiæ, arctæque consuetudinis, vt res mihi noua visa fuerit. Non ignorabat mores nostros, non leges, & magistratus huius Serenissimæ Reipublicæ, non ædificiorum magnificentiam, non ciuitatis huius situm peculiarem: callebat quoque subditarum ciuitatum nomina, & fines earum adeo exacte, vt in his partibus aliquod vixisse tēpus videretur. In memoriā reduxit legationem, quam ad Regem Persiæ obiuit Vincentius de Alexandris, & quomodo tractatus fuerit, & quantum Rex Thamas veritus fuerit, in eo negotio, de quo agebatur, quidquam promittere: alia pleraque mihi explicauit, varia petens, variaque respondens. demum rogauit me, vt ego cum illo & ille mecum aliquando priuate versaremur. Ego vero, quanquam nulla in re, quæ ipsi cæterisve damnum, aut suspicionem, aut molestiam paritura esse videretur, fidentius egi, & in rebus ad Rempublicam spectantibus omnem, quam potui, cautionem adhibui: nihilominus aliis mediis amicitiam adeo nutriui, vt turbis & incommodis illius negotii valde profuerim: & quo nihil magis optabam, multam mihi commoditatem suppeditauit cuncta huius belli momenta noscendi: Etenim partim ex se ipso, partim meis interrogationibus allectus, omnem successum non minus Persarum, quam Turcarum exercitus libere mihi patefaciebat: quas eius narrationes cum ego contulissem cum iis, quæ Turcæ plurimi familiares Persarum referebant, & postremo cum Homar Affendi, qui Tripolim aduenerat, eorum conuersatione eas veraces esse comperiebam, adeoque fidas, & indubitatas, vt quæ seriatim euenere, scriptis consignare potuerim. Verum etsi in iis rebus noscendis vndequaque satisfacturus essem, non minimum tamen dubitabam, an expediret, cuncta Serenitati Vestræ, & DD. Vestris Excellentissimis enarrare, an quæ tempore præcessorum meorum, & Bailorum Constantinopolis successerunt, omittens, ea solum describerem, quæ mei Consulatus tempore gesta sunt. Quapropter cum superuacaneum mihi videatur repetere, quę clarissimi illi viri possent iā retulisse, non audebo in hac

rela

relatione mea ad ea me extendere, quæ mei temp
duот. Et nihilominus multo melius, vtiliusque exi
Serenitati Vestræ profutura sunt, abundare, quam
tasse desiderari queunt, deficere, etsi actum ab al
saltem gaudebo id me effecisse ab opportunitate
quam curauerim si non aliorum præclara facinor
quare, at certe, quod licet, imitari. Qua spe fretu
stram, Vestrasque DD. Excellentiss. etiam atque
dium, ac voluntatem meam magis, quam tem
meamque ineptiam excusent, neque longiore p
sitam narrationem deuenio.

Religio prætextus belli, non causa.

Dico autem, causam huius belli nequaquam f
inueteratam de Religione dissensionem, quem
tempore fortasse creditum est, sed tantum immen
murathi Turcarum Regis ambitionem, qua fine
ferre cupiuerat: quæ ambitio non adeo ipsius anim
uersus Persas, quin aduersus quamlibet etiam Eur
bacchari potuerit: Verum contra Regnum illud
tra alia sese conuertit, quia facilius sibi videbatu
sequi se posse in iis partibus, quam in cæteris alia
tionibus.

Seditio ciuium occasio hostium.

Neq; ex se ipso hoc bellum aggressus est, sed à
citatus, à quibus occasionem pulcherrimam præ
esse persuadebatur. Etenim Taumas Rege Persa
ter Sultanos variæ secutæ sunt discordiæ, quorun
Aiderum in regnum vocabant: huius autem mor
uatum est Hismaeli, qui, vt tutius imperaret, totam
acerbissimis ac frequentissimis replens, tumultus
turbulentissimas concitauit inter subditos: quæ
magis auctæ sunt, quia nouam legem Casbini pu
uari iusserat, contumaces, ac reluctantes morte a
has tot perturbationes tota illius regni politia,
confusa erat ob necem illam Hismaeli à sua sor
na cum Sultanis iuramento obstricta in eius mo
rat: qua de re Persicum Imperium excisum esse fu
penitusque ineptum ad quemlibet vel minimum
tum retundendum. Quæ regni imbecillitas, atqu
die incrementum maius sumebat, & in deterius
sumpto in regnum Maliameto Codabõda, qui n
net, homine rerum ad ciuilem felicitatem, atqu
pertinentium ignarum, oculis infirmum, trium gn
fœminatum in actionibus timidum, & inconside
magis interest, apud Sultanos nullius existimation
rerum conuersionibus regnum illud olim extimesc

vicinorum, atque longinquorum contemptionem deuenit. Ex his nouitatibus exsuscitatus Amurath, omissis cæteris bellis, huc suam ambitionem vertit, ea spe, vt quā vellet victoriam, gloriamque adipisceretur. Dum vero huiusmodi spe lactabatur, Zeltuf, qui tūc Zeani Bassa erat, ipsum de toto Persię statu edocuit, & ad mouendum bellum impulit, eique ausus est fortunatos triumphos polliceri. Quamobrem in decernendo bello perstitit: videlicet volutabat animo, non contra bellica tormenta, non sclopetos, non contra arces, & munitissimas Europæ vrbes, sed contra solos enses & sagittas, contra apertas, & incustoditas Asię vrbes sibi belligerandum esse, vnde nihil arduum omnia læta, & prospera augurabatur. Et quamuis Siruanus inter Visirios solus bella maritima contra Christianos præferret: tamen commune desiderium, Regisque ambitio præualuit, qui suam sententiam amplexus, bellum publicauit, incepitque plurima damna inferre versus fines dicti Bassæ Zeani nomine Zeltuf. Exercitus autem Ducem generalem creauit Mustapham Bassam anno 1577. cui omnia ad bellum necessaria, & omnis auctoritas ad cuncta prouidenda cōcessa fuit. Itaque huius expeditionis gratia ad omnes commodiores Imperii partes missus fuit, mandatumque, vt omnes Bassæ & subditarum vrbium gubernatores intra verni temporis spatium in ciuitate Erziro congregarentur. Erzirum autem ciuitas est sex vel septem circiter dies itineris, locata procul à portu Trapezuntii, mediterranea, & transituris in Armeniam, in Georgiam, in Siruaniam, & Tauris percommoda. Ad eam igitur vrbem Syriæ exercitus ad numerum quatuor millium sese contulere, item ex Caramania quatuor mille: ex Mesopotamia duodecim millia: ex Babylonia & Curdi centum millia: ex Natolia centum duodecim millia: ex Georgia centum millia: ex Iudæa & Palæstina centum millia: Iannizzari ex vrbe Constantinopoli tria millia: Spacoglani, & similes quatuor millia. Qui omnes ascendunt ad summā fere sexcentorum millium, omnes stipendiarii, totidemque voluntarii milites conduxit secum præterea Mustapha ex vrbe Constantinopoli tormenta belli minora, Asprorum ingentia pondera cum facultate ex fisco Aleppi accipiendi cætera pro necessitate. Iussit congregari hordea, frumenta, oryzam, aliosque commeatus, & ex sola vrbe Aleppo conducta fuere octo millia iumenta frumento onusta, & per Pontum Euxinum maxima pars horum commeatuum translata fuit ad eundem, quem dixi, portum Trapezuntinum: ipseque tandem Generalis in eandem vrbem ad finem Maii sese contulit, ex qua post diligentem militum omnium lustrationem versus Charsium contendit, oppidum in finibus positum, studiose solo æquatum à Solymano in conclusione pacis, quam cum Romasio à Chats iniuit: inde in Georgiam se transtulit, & secundis castris vltra Charsium substitit cum exercitu sub collibus Chiezderni in quibusdam campis, qui ab illis montibus denominantur. In castris locan-

Facilitas belli.

Mustapha dux belli decernitur.

Exercitus Turcarum.

Commeatus.

Castrametatio Turcica.

dis duos colles occupauit, in quorum altero à dextri
nus Bassa, vt ex iis collibus aduentus hostium explo
cum cætero exercitu, quem ad eas partes adduceb
quam cohortes, quæ duos colles occupauerant, e
Erant autem hæ, computatis voluntariis, ac stipe
sexaginta vel octuaginta circiter millia hominum:
præsertim Osmanus Bassa voluntarius, qui deinc
extitit, & mortuus est Assancassanus Generalis, qu
loco dicetur. Aderat etiam Caitarius Bassa, & M
plerique delectorum militum.

Persica audacia.

Verum Rex Persarum statim atque audiuit, M
stantinopoli expeditum esse, ipse quoque exercitu
instruxit, iussitque Tocamasio Gubernatori Rei
Chamo Gubernatori Gengi, Serapio Chamo Gub
ni, aliisque Ducibus, & Gubernatoribus ciuitatum
terminæ sunt, vt copias omnes imperiis suis subdi
& collectis viribus obuiam Turcis exercitibus p
liumque inirent, quam optima possent, condition
mandatis nihil morati sunt, sed copiis contractis
decim, vel decem & octo millium hominum vers
tenderunt, & in planitie, quæ dicitur Chiolder,
Bassas in duobus collibus considentes viderunt, cre
lem exercitum ampliorem non esse, audacter proc
copiæ idem effecerunt, relictis collibus, & præli
que virtute commissum est, in quo ferociter dimic
to maiorem virtutem præ se tulerunt Persæ; qui,
to inferiores, felicissimam nihilominus ex hostib
lerunt, debellatis septem Sanghiachis, magnoqu
to tam voluntariorum militum, quam stipendiario
stapha, cum excidium suorum obseruaret, atque
toto exercitu præcipitanter; maximisque clamori
sas iam commixtos, & in occisione Turcarum co
est, & exercitu dissipato Persarum, cohortes maxi
trauit, & fugatis Ducibus hostes captiuos ad nu
lium effecit, & quinque millia trucidauit, non me
rum detrimento: & clades multo cruentior vtrisq
nox suis vmbris dirempto prælio cunctos ad qu
cauisset. Scripserunt Persæ res gestas Casbini ad
illata, nec non accepta diligenter significauerunt:
dicauerunt cuncta Amuratho Constantinopolim
die iussit Mustapha, vt ex capitibus Persarum in c
gnaculum ædificaretur, quod effectum est, nouo
mento spectaculo. Huc Mansachiar filius Viduæ
cessit vt se clientem ac subditum efficeret Amura

Pugna cruenta & pertinax.

Sæuitia Turcica.

ſtapha ſecutus eſt iter ſuum, atque Seruanum perrexit: In reditu vero Muſtapha in vrbem Teflis venit, quæ regia vrbs eſt in Georgia Simonis Bechi, verum à Dauto eiuſdem Simonis fratre occupata. Cum idem Simon in poteſtate Perſarum eſſet, vti ſuo loco ſcribetur, arcis Teflis diruta mœnia reſtaurauit arcemque, quam vacuam reperit, 100. bellicis tormentis inſtruxit, addito præſidio 60000. militum ſub imperio cuiuſdam Mahumethi Baſſæ, qui filius fuit Eorruti, alter voluntariorum: qui ſimul cum cæteris, audita Dauti fuga, Seruanum verſus diſceſſit. Quo in itinere legati venerunt ab Alexandro, quem Magnum appellant, Principem Zagghen, item à Georgiano, qui nomine Alexandri Principis Regi obedientiam præſtiterunt & Muſtaphę ditiſſima ac nobiliſſima munera attulerunt, idemque fecerunt alii indigenæ fere omnes ex ciuitate Hecchi, quæ intra fines Seruaniæ comprehenditur: eoque pacto Turcæ abſque præclaris facinoribus relatu dignis peruenere ad flumen Canach; quod Georgiam diuidit à Seruano, & paulo poſt in Araxem fluuium ſeſe exonerans, magno circuitu, quo per bonum ſpatium prouehitur, peninſulam quandam format fœcundam oryza, omnibuſque humano victui neceſſariis frugibus. Interim Duces Perſarum, qui ex memorato prælio profugerant, hoſtilem exercitum ſemper inſequebantur, ſperantes, fore, vt propter longitudinem itineris, quod neceſſario inter infœcunda & infructuoſa loca faciendum erat, cogeretur commeatum & quietem quærere: itaque ad memoratam peninſulam iuere, & poſt aliquot colles occultati, expectauerunt, donec frumentatores, aliique milites Turcarum illuc aduenirent, cumque opportunitas videretur, è latebris prodeuntes, cruentam illorum ſtragem ediderunt: nam cum primum Turcæ ad Canach fluuium peruenere, iuſſu Muſtaphæ congregatis mille hominibus de gente ſeruili, vt commeatum exercitui quærerent, Perſæ ipſos ad peninſulam contendentes ex tempore aggreſſi, ad vnum trucidauerunt: adeo vt ne nuntius quidem ſupereſſet. Verum Muſtapha, qui non procul aberat auditis clamoribus, & ex ſtrepitu, qui ibi edebatur, excogitato infortunio, illico in equum aſcendens, illuc, vnde clamor audiebatur cum toto exercitu feſtinanter accurrit, indicibus quibuſdam profugis, quos obuios habuerat; & Perſas in præda occiſorum colligenda occupatos adoriens, vix Ducibus, vt fugam arriperent, tempus permiſit, interfectis omnibus, vel in fluuium ſubmerſis: Duces vero Perſæ triſtiſſimum hunc nuntium Regi ſuo, Casbini degenti, mittentes, omnes peſſimis modis afflicti, ad patria loca reuerterunt, à Rege ſuo mandata noua expectantes. Verum Turcę poſt captam quietem victoriam hoſtibus quidem exitioſam, ſed ſibi quoque cruentam nimis meditantes, coacti fuere, vt in Seruaniam tranſirent, flumen Canas traiicere. Qua de re Muſtapha rogauit, atque hortatus eſt omnes milites, vt ipſum ſequerentur, ſed Græciæ & Conſtantinopolis

Erga victorem, ac potentiorem blanditia.

Inſidiæ Perſarum.

Varius Martis ludus.

milites in ipsius vitam machinati sunt; eumque i
proinde ipse rapidi atque alti fluminis vadum te
audentior solido decreuit, omnesque eum Bassæ i
gulorum serui, ac fere omnes voluntarii, etsi ma
nam 8000 hominum vndis abrepta fuerunt, cu
equitum, camelorum, mulorum, & multorum im
ctura. Postero die transiuit reliquus exercitus, sed
tuna: nam arena vestigiis illorum, qui transiuera
mota, & in vnum locum à fluminis aquis congest
dam effecerat in alueo, super quo quicumque tra
euasit, neque in hac parte exercitus quisquam peri
ad Vrbem Eres se contulit, quam similiter omni
vacuam inuenit, à vilissimo hominum genere hal
ad victorē Turcā obsequia sua attulit. Hoc loco iu
cari arcem in media ciuitate, cui præposuit Caita
delecto milite, & quadringentis belli tormentis. Q
mis inclementia vrgebat, & multum viæ restabat, I
creuit, sed antequam discederet, Visirum guberna
nominauit prouinciæ Siruaniæ Vsmanum Bassam
xerat, vt Tumachium & Derbentum occuparet,
ret, quos prope eam ciuitatem Derbentum adue
Discessit Mustapha, & in Erzirum reuertit. Os
chium occupauit, legatosque misit ad ciuitatem D
ues vrbis reportauere cum primoribus ciuium, qu
bant, vt illic residere vellet. Vocauit similiter Tarta
micarpum, ad dimidium itineris diem, castra fix
triginta millium Duce Albicherai frater Regis T
notum, qui in regionibus vicinis paludi Mæotidi
Albicherai Capham venit, & inde Sumacchiam
millibus, vtque illi Osmanus imperauerat, totam
ciam vastauit, atque depopulatus est, vnde se ad v
regia est Emanguli Chami, conuertit. Ad ripas fl
peruenisset, repetit ibi castrametantem Areschan
aliquid noui & suppetias sibi ferri præstolabatur.
sæ Areschami omnem militiam trucidauit, quem
macchum misit ad Osmanum, qui eum iussit su
quoddam, in quo ipse cum Gubernator esset, tribu
hæc dictus Tartarus Gengium versus excurrit
Emangulum Chamum, qui venationi indulge
re, Gengium diripuit, multas secum diuitias, hon
sicque onustus spoliis, & præda in Seruaniam ad v
rediuit, sed cum ad quosdam campos viridantib
datos peruenisset, seq; cum suis militibus quieti d
retur, à Persis ex tempore lacessitus, & afflictus fu

Mustapha fœlices progressus.

Tartarorū excursio.

Securitas periculum.

Rex, qui memoratis duobus præliis damnum & excidium suorum acceperat, neque ignorabat, Turcas in Seruaniam cōtēdisse, extemplo maiorem natu filium expediuerat nomine Emir Emza Minze vna cum suo primo Visirio nomine Miaizen Salmas, quibus ducendos commiserat duodecim mille circiter milites, vt Turcas infestis signis assequerentur.

Princeps Persa Taurisio emenso, & Carachachio post se relicto, prope Eres peruenit, & obuiam habuit Caitasium Bassam qui fame exstimulatus vicinas regiones incaute excursionibus infestabat cum toto exercitu suo, quo trucidato arcem Eres simul cum ducentis belli tormentis recuperandi: hæc vero Sumachiam versus misit, vbi intellexerat Hosmanum Bassam detineri, cumq; ad campos peruenisset, in quibus Tartari castra metabantur, etsi illos numero superiores esse, non ignoraret, tamen animaduertens, somno sopitos esse, eosdem aggressus, ingentem atque vniuersalem ipsorum stragem edidit, viuo capto eorum Duce Abdircherai, quem Casbinum patri misit, ibidemque memorata bellica tormenta inuenit: Sumachiam vsque delatus est, vbi statim Osmano protestatus est, si ciuitatem restitueret vita donandum fore, sin minus, executurū se, quæ decere putauerit, Osmanus, qui de Tartarorum occisione nihil audiuerat, ipsorumq; reuersionem singulis horis sperabat, responderi iussit, vrbem se libenter restituturum, cæterum se vehementer rogare, vt tres sibi dies concederentur, quibus res suas parare posset; videlicet spe ductus, fore interim, vt Tartari reuerterentur, sed transacto triduo, cernens, neminem sibi suppetias ferre, calamitatem, quę acciderat, suspicatus est, cumq; locum male munitum, & sine tormentis bellicis insideret, ad pugnam descendere ausus non est, proinde nocturnis vmbris protectus, tutiorem atque occultiorem viam per montes ingressus Demicarpium confugit, vbi hilariter à suis exceptus est, & secure sese continuit, cum locus ille mœnibus, fossis, situ in monte edito esset, & prope mare, demum ab ipsa natura egregie munitus. Persarum Princeps à Sumachianis, tāquam rebellibus, pœnas exegit seuerissimas, cum quia hostem sine vlla repugnatione receperant, tum quia sibi victori portas non aperuerant, atque aditum grauatim concesserant; vnde ad vrbem Eres conuersus, miseram illam plebem simili de causa castigauit: quamobrem vtraque ciuitas destructa, atque deserta est non minus hostium, quam amicorum sæuitiæ. Persarū Principem reuersum ad vrbem Casbinum Rex, & Sultani, omnisque populus summo gaudio excepit. Verum Tartarus Abdircherai perhumaniter à Rege tractatus fuerat: etenim in palatium receptus, tanquam amicus, non vt captiuus habitus fuerat, idq; propterea, quod sperabat Persa, fore, vt ipsum sibi generum adsciscere-

Turca obsessi.

Rebelles castigati.

Victor honori habitus.

Captiuus Rex Tartarorū egregie habitus.

ret, filiam suam ipsi in vxorem tradens, eoque
rorum natione fœdere perculso, prouinciam
Georgiam seruare cupiebat;iamque inter mul
dircherai pleraque officia amatoria agitabant
propter pulchritudinem morumque eleganti
tate dignum se præbebat, iamque hæc amato
blicabantur, vt plerique Sultanorum, qui ad ea
rabant, Zelotypi euaderent. Tolerabatur tam
terat melius, hæc fama, & publicæ salutis cau
lorum consopiebantur, neque quidquam tur
fuisset, nisi paulo post rumor dispersus fuisset,
Principis factam impudicam, atque inho
copiam iuueni Tartaro impudenter facere vo
modi dedecore commoti, Sultani, iam Zelo
que, & regiæ honestatis amore agitati, ne pa
captiuum tantam ignominiam in regium
attulisse, omnes coniurati ex tempore in
si sunt, & Tartari cor mille sagittis transfi
Regis, suæ ignominiæ ignari, publicum
tes.

Gynaceum Tartari amore captũ.

Aiunt, impudicam quoq; Reginam regis
fectam fuisse, verum an mandato Regis, an ex
perpetrauerint, adhuc inexploratum est: de ho
psam quoque extinctam remansisse, atque ad
nestæ culpæ meritas pœnas dedisse. Hæ fuer
primo Mustaphæ, qui in vrbe Erziro exautor
to exercitu, quemadmodum Rex iusserat, ad
ces incumbebat, quibus scilicet conflaret bip
huiusmodi instrumenta ad munitionem Car
quenti tentare decreuerat: iamque iuxta ed
ditas vrbes diuulgata, in Vrbem Erzirum
mnes Bassæ conuenerant, & frequentiori
gentes conuolauerant, quæ nihilominus cum
tem viarum, quæ inter Cairum & Garam are
pter pestilentiam, quam, Aleppi & in vicinis
rant, paruo numero ad memoratam vrbem
iamque ad nouam expeditionem omnis ap
ptissimus: cum etiam Casbini consultatum fu
dis Turcis maiora damna inferri possent, ne
batur, quales essent Amuratis Regis cogitati
Carsiæ: sed communiter æstimabatur, Turc
rium esse, vt Teflis præsidia validiora mitter
decretum fuit, vt Simon Bech, qui tunc in c
extractus, in Georgiam mitteretur, nec non

Impudica Regina interempta.

Persæ sua tuentur intrepide.

marius Persarum Dux, cumque his sex aut septem millia hominum, & pleraq; belli tormenta, quæ ab oppido Eres accepta fuerant, vt fauces & angustias Tomais occluderent, & cuicunque oppidum illud suppetias laturo excidium pararent. Hunc in modum secundi huius anni principia ordinabantur, quibus principium dedit Mustapha discedens ab vrbe Erziro, & Carsiam vadens, quo se contulit octidui spatio, vbi viginti quatuor dies moratus eo tempore, super ruinis illius loci octuaginta circiter turres erexit, balneas fabricauit, circa muros, & intra ciuitatem ex Euphratis ibi vicini fluminis riuo aquam conduxit; deinde Assanum Bassam, filium olim Mehemeti Visiri, cum viginti millibus militum ad Teflis subueniendum misit, quo aureos quadraginta mille, & pleraque necessaria tum victui, tum prælio cõtulerat. Iuit Assanus ad locum illum sustentandum, dumque angustias transire conatur, Alyculi Cam & Simon ex syluis illum aggrediuntur, nouo atque inusitato dimicandi genere, multaque inter illos anfractus Assano damna intulerunt; Sed cum à superiore hostium numero circumuenirentur, salutem fuga quæsiuerunt; itaque Simon in tuta loca sese recepit, sed Alyculi qui nimis audax vsque ad vallum Assani excurrerat, captiuus factus est, sicque Assanus superatis hostibus ad oppidum Teflis peruenit, vbi verbis magnificis, pecuniis, munitionibus, militibus prę sidiariis animos addidit, magnoque fuit adiumento; mox denuo reuersus est. Quo in reditu Simon dictas angustias continuo ordine tormentorum conclusit, ea cogitatione, vt cum Assanus reuerteretur, præparata tormenta simul exploderet, exercitumque vniuersum disiiceret. Verum Turca Dux nouum cœpit cõsilium, mandauitque, vt Alyculi coram se duceretur, cui dixit, si aliam viam sibi ostenderet, qua maximum illud periculum angustiarum euitare posset, donaturum se illi libertatem: Alyculi statim viam per medium lucum indicauit, per quam Assanus transiens, arma hostilia nihilominus obuia habuit; nam animaduertens Simon hostis digressionem hanc, omni spe destitutus, bellica tormenta deseruit, cæterisque impedimentis relictis, Turcicum exercitum insecutus est, quem assecutus, cum iam ex luco egrederetur, præter ingentem stragem & excisionem postremæ aciei omnem Assani, & alterius Bassæ supellectilem abstulit, nihilque vlterius efficere valens, cecinit receptui: & Assanus vna cum Alyculi captiuo, cui pollicitam libertatem minime seruauit, Carsiam venit ad Mustapham, à quo summa hilaritate atque honore susceptus est. Omnes exinde Erzirium rediuerunt, vbi memoratus Alyculi carceri mancipatus est; atque in hunc modum secundi huius anni contentionibus finis impositus est.

Arx exstruitur à Turcis.

Angustiæ quædam Turcis difficiles.

Mustapha potentia corruit.

Mustapha tunc temporis reus factus est c
quibus ad Portam delatus fuit, præsertim ve
nani, quocum antiqua intercedebant odia.
fuit Generalis, & ad bellum Persicum suprem

Sinan subrogatus.

statimque ad oppidum Sinas sese conduxit.
Persarum accepisset, huiusmodi Ducum mut
leuatus est, fieri posse, vt controuersia belli
tur: neque enim ignorabat Sinani animum pr
Europæa, quam ad Asiatica bella: proinde M
ad Sinan, & ad Regem Amurath huius tract
tendum decreuit. Igitur dictus Morut Can
cultate concludendæ pacis, quotiescunque
Teflis & Cars contentus foret; cumque ad
sui Regis propensionem ei, ac desiderium
nan affirmauit, frustra profecturum illum C
nisi certum, ac determinatum Consilium affer
quæcunque primo anno Mustapha occupaue
ta Seruania. Quamobrem legatus Persæ pro
rebatur: nihilominus sperans, à Rege se imp
Sinan negauerat, ad portam mitti voluit, v
Mustapham Bassam allocutus fuisset, nihil ef

Suspicaces Regum animi.

se ex manibus Turcarum, qui iam perpetuu
nabantur, & ipsum tanquam exploratorem
extricaret, aureos montes pollicitus & profe
persuadere, vt Seruaniam relinqueret, permit
deret, inque Persiam remearet: vbi deinde i
gis Persarum deuenit, quasi Seruaniam absque
tulisset, & suggestione Emireani, qui Gube
cum hoc Maxut Chan inimicitias gerebat, ta
gis insedit suspicio, vt nunquam cessauerit, c
inusta fuerit aduersus Regem rebellionis no
commotus Rex, iussit, vt viuus Maxut ad se ad
Emircan duodecim ex suis militibus ad opp
antiquum Maxut Cani feudum ablegauit, v

Egregia antitechna.

traherent. Maxut, qui nonnihil sermonis hac d
moto animo horum militum aduentum expe
lautissimo conuiuio excepit, iussitq; iis sacchá
& confectiones sacchareas omnis generis aff
quisitioribus blanditiis adhibitis, dumque obc
tis manibus & pedibus eos in profundum pute
ingenti quodam saxo obturauit; ipseque inter
tiosiori supellectile, vna cum familia, vxore,
mnique thesauro summa pernicitate Casengig
masium & Ranum transtulit, vnde ad Portam

Rege susceptus, & honorifice habitus fuit, quemadmodum suo loco dicetur. Verum hoc tempore Persarum Rex in Caracuch, quod oppidum inter Seruaniam & Tauris locatum, omnibus rebus necessariis affatim abundat, sese continebat: quo in loco exercitu triginta millium circiter hominum congregato, Sinani aduentum præstolabatur, quem credebat, vt Mustaphæ gloriam vinceret, transiturum vltra Tauris, vel Seruaniam; at quocunque iret in eodem loco Caracuch, vtpote peropportuno ad hostem inuadendum consistebat.

Rex Persa hostem expectat intrepide.

Quoniam vero exploratum erat, oportere ad oppidum Teslis in Georgia auxilium mittere, duos expediuerat primarios Duces, Tocomachium, & Mangulium Chamum, vt cum Simone arma coniungerent, Turcicisque legionibus damna, & incommoda, quanta maxima possent, inferrent. Sinan igitur Erzirum accessit, & collectis copiis, consuetisque munitionibus aggregatis, Carsiam petiit, & inde in Georgiam ad oppidum Teslis migrauit, eo animo, vt in iis angustiis Thomanis, vbi nuper maximum Turcæ euaserant periculum, arcem exædificaret. Cum Thomanis igitur esset, ibi castra metatus est, vbi diebus octo totidemque noctibus maximis pluuiis infestatus, & inde excedere coactus, Teslis migrarit, quo in loco debitum pecuniæ atque munitionum auxilium reliquit: sed in reditu decem millia lixarum atque calonum cum plerisque animalibus atque munitionibus amisit, & Triatam perueniens, intellexit, regem Persarum numeroso cum exercitu aduentare: Quamobrem omnia grauiora impedimenta Ardacamum versus direxit, ipse vero cum omnibus copiis ad campos Chielder castra locauit, vbi per totum lustrauit exercitum, exercuitque perinde ac hostis adesset, tormenta, & sclopeta explodendo, quasi aduersus Regem ipse processurus: sed inanis ac simulata fuit fama; quin etiam misit interim Volachium, vt ab hostium Rege legatum peteret, per quem pacis conditiones tractarentur. Quod fortasse meditatus est, vt Regem à cogitatione illum inuadendi auerteret, vel quia Constantinopolim redire percupiebat, cum ibi à Rege ob mortem Mahumeti, ac matris, & Mustaphæ primus Visirius electus fuisset.

Teslis suppetia lata.

Sinani thrasonissimus.

Rex Persa Oratorem misit Abraincam cum mandatis iisdem re, quæ Maxut Chan habuerat, fuitque à Sinane maximo exceptus gaudio, simulque in Erzirum iuerunt, omnesque milites fuerunt dimissi. Persa in Caracach hybernauit, expectans, quem finem hæc pacis tractatio sortiretur, nempe vehementer optabat fines illos imperii sui tranquillos efficere; vt vires suas aduersus Abas Mizize filium suum (qui à Rege dicebatur defecisse, auctore delationis Visirio Mizire Salmas, quemad-

Regem Persam aliud bellum intestinum distrahit.

modum suo loco scribetur) arma conuerteret.
Regi suo aduentum legati significauit, ab eo
cum hoc legato ad portam reditum sibi perm
vt vel pax concludatur, omnibus iis conditi
gis desiderari queunt, vel si forte iniri nequi
aperte cognoscat ex sermonibus, qui coram
non posse, vt hostis instituto modo bellandi ex
iugum mittatur, sed nouos belli modos exco
que apparatus faciendos, quorum ne minima
absque maximo eius tædio describere non pos
rescripsit Sinan præ ambitione sedendi, tan
rius, adeoque rem vrsit, vt tandem Rex ei sa
spe ductus, fore, vt ex rebus propositis alic
scilicet pax, vel modus Regis Persarum bre
debellandi.

Sinan Byzantium reuertitur.

Cum igitur Byzantium aduenisset, primum
ceptum fuit, illud extitit, vt Teflis subuenir
auxilio arx illa sustentari diutius non poterat
uit ad fines Vani validas cohortes mittere, vt
ziri non excurreret cum Turcarum dedecore
Quamobrem (etsi contra Sinani voluntaten
hoc bellum Mehemeth Bassa, vir iudicio Sin
dem riualis, & inimicus, olim Mustaphæ B
concrediti sunt milites ad Teflis subueniend
cohortes ex Erziminio, Caramito, & Altun
locis Manucchiari Georgiani; qui sanctissi
abnegatis, Turcicam superstitionem amplex
tri Alexandro regnum eriperet: qui animar
mi crimine fœdare voluerat. Itaque vigintic
matorum secum ducebat, vtque triginta mi
pleræque munitiones, atque commeatus in
Vani inferrentur, expediti fuerunt cum dece
num Bassa Aleppi, & alter Marasii. Hi porro f
commissos absque vlla molestia tutati sunt, c
nitate, & gaudio ad suas domos hyeme rediue
hemeth Bassa admodum diuerso fortunæ affla
iuit ex instituto itinere: nam, cum ad fines v
imperii terminos accessisset, dum fluuium tra
nis mixtis cum Persis lacessitus, malis modis k
gatus fuit. Erant hi Tocomachi, & Mangu
cham, & Cimorcham: qui, intellecto Sinani
nopolim, & aduentu Mehemethi in Georgia
millibus militum, per ea loca subsistentes, au
pias expectabant, vt iis interfectis, intercept

Turcarum iniqua conditio.

Subsidia Turcica intercepta.

do Teflis subsidio, ab iis desereretur, & ad pristinas Simonis coniunctas vires restitueretur. Hi igitur, dum copiæ Mehemethi dictum fluuium transeunt, hostilem exercitum aggressi, breui momento eum coniecerunt in fugam, atque profligauerunt, ablatis impedimentis cum triginta millibus ducatorum, nec non munitionibus omnibus, interfeceruntque duodecim circiter hominum millia, & inde abscedentes ad sua loca reuerterunt. Mehemethus interea militum suorum disiectas reliquias collegit, quoad melius potuit, priuatam impendens pecuniam & commeatum, seque ad arcem Teflis conduxit, ad quam cum peruenisset, obsessi milites protestati sunt, se arcem deserturos, nisi quam primum commeatus & stipendia ipsis debita suppeditentur. Quapropter Mehemethus suos hortatus est, vt de sua pecunia vnusquisque tantum eroget, vt iusta portione thesaurus à Rege ibi commissus redintegretur, communibusque militum illorum necessitatibus succurratur, qui virtuti, ipsorumque incommodis honorifice, insigniterque opem, auxiliumque meriti erant; ipseque ante omnes 4000. ducatorum enumerauit; & supplementum ab Alexandro Leuontolio Principe Taglieni petitum fuit, qui statim prompto animo pecuniam, commeatum, & quæcunque Mehemethus rogauerat, misit, itaque oppidum illud, quod alioquin expugnandum erat, retentum est. Hac clade audita, Mehemethus Charsiam rediit, transiuitque per regionem Georgiani, qui sacros ritus abiurauerat: quoniam vero opera & audacia Simonis hæc damna Mehemetho acciderant, ipsum decreuit è viuis tollere, ipsiusque territorium diripere. Idcirco ad Altunacalam accedens Georgiano significandum curauit, se à Porta illuc aduenisse cum mandatis, vt ad se ipse quoque accederet, regia iussa auditurus, interimque suis seruis, atque etiam Bassæ Caramiti imperauit, vt si Georgianus accederet, ipsum adorirentur, caputque præciderent. Georgianus autem, qui iam audiuerat coniurationem, & Mehumethi insidias prænouerat, etsi ad tentorium Mehemethi pergere decreuit, ne timorem præ se ferret, seque reum, & contumacem per se ipsum efficeret tamen 50. ex validioribus, ac fide præstantiorib. viris delegit, quibus iussit, vt bene armati se ipsum sequerentur ad tentorium vsque, & primo eius clamore ad arma omnes accurrerent. Hi mandata exsecuti sunt, à plerisque præterea suffulti, & Georgiani tergo adhærentes, ipsum ad tentorium vsque associauerunt. Cum ergo simulatum officium audisset, respondissetque, se erga Amurathem omnibus obsequiis paratissimum esse, iam abscedebat, cum Bassa Caramiti, & Cheraia Mehemethi per manicam togæ illum trahentes, iniunxerunt, vt sederet; clamauit illico Georgianus, simulque cum clamore

Consilium Ducis laudabile.

Mehemethi insidias elusit Georgianus.

Insidiatores merito habiti.

ensem exstraxit, & cum sinistra manu detracta thy
Checaiæ, caput, & collum vsque ad stomachum
transuerse Bassam Caramiti percussit, maxillamq
cum aure cæcidit, & furiose Mehemetum Bassa
quinque ei vulnera inflixit, totumque tentorium,
litibus abundabat, tumultu repleuit, & exinde a
lius iniuria, vel minatione discessit, seque in palatiu
pit. Turcæ incontinenti ex eo loco migrauerunt,
contendentes, vnde Mehemetus vulneribus affectu
nopolin totam rem ad Regem perscripsit. Exarsit
tantum suorum militum detrimentum, dedecusq;
& quasi cuncta euenissent, non propter imperata ip
pter suorum Visiriorum male consulta, contra eos
ipsosque ignorantiæ, & inexperientiæ arguens, pa
no dixit, omnia hæc damna accepta fuisse ob ambit
na eius consilia, dum redire Constantinopolim affe
suleretque, vt subsidio ferendo tam parua militum n
que debilis mitteretur. Sinan vero ex sui natura R
tionem tolerare non potuit absque responso: itaqu
inquiebat, Byzantium non modo propter aduentu
sarum, sed vt experiretur, an posset ipsum Princip
ad meliora capienda consilia pro hostium expugna
minum vero, quod in Georgia acceptum fuerat, nc
ptum, quia ipse male consuluisset: satis enim mont
methum ad bellum illud ineptum fore: verum om
fuisse ex Consilio ipsius Principis, qui ita iusserat: C
infortunium secutum esset, neque infectaneri posse
sunt, procedendum esse, vt posthac alia via, ac ratio
di, quam hactenus seruata est, instituitur: suum
consilium, hunc modum oppugnandi hostis ædi
cium desefendum esse, vtpote quæ arces nimio thes
rent: hoc enim modo populi depauperarentur citi
meatus omnes inutiliter absumerentur: verum ne
ipse Rex moueatur, seque vel Caramitum, vel Ale
ferat, vel in Amasiam saltem; etenim rumore solo
ipsum, Persæ timore afficerentur, optimisque pacis
bus acquiescent. Rex Sinani sermonem audiens va
est, quo scilicet ipsum electionis Mehemethi rep
& Constantinopoli exire iubebat, quæ res ei mole
dolosa erat: nihilominus susurrationibus, tacitisqu
loquium illud transactum est. Porro Sinano vxor R
serat, vt profectionem hanc proponeret, cupida,
thus filius eius imperium occuparet, patremque ext
quam suspicionem, & quia in administratione eiu

Ira Regis in Consultores.

Libertas Sinanum perdidit.

Subdola propositio Consiliarii.

parum satisfecerat, decreuit Rex, ipsum Ducis supremi munere exspoliare, & procul amouere ab aula, quemadmodum DD. Vestræ Illustriss. audiuerunt. Post Sinani priuationem Ebraimcham Persarum legatus post ludibria multa in Erzirium captiuus missus fuit, vbi adhuc detinetur. Verum non obstantibus molestiis, quas cœpit animo Rex ob copias cœsas, itidemque ob tumultus à Georgiano suscitatos, decreuit nihilominus prauam voluntatem, quam aduersus Georgianum gerebat, dissimulare, quo ipsum in officio continens, facilius arci Teflis opem ferre possit, minusque sint contumaces populi Georgiani; quin etiam cum illo arctam amicitiam, ac beneuolentiam præ se tulit, quemadmodum suo loco narrabitur. Interea ad Regem Persam Duces hilares, vtpote victores, conuolauere, incredibile gaudium toti Regno afferentes: Vnde occasionem arripuit Mirizę Salmas primus Visirius illius Regis, & socer illius Principis persuadendi Regi, vt in Coruzan tenderet ad ciuitatem Heri, comitatus exercitu forti, atque instructo, quo filium suum nomine Abas Mirize, tanquam ipsius rebellem, oppugnaret, caperetque: torque ei rationes adduxit, & preces addidit, vt demum illuc patrem impulerit: quod ideo machinabatur, vt genero suo totum regnum vindicaret, neque dominatione filii, qui patri obsequentissimus semper fuerat, diuideretur. Igitur Persa sperans, Turcas ad vleiscendas solum iniurias Georgiani conuersum iri, daturosque operam, vt Teflis accessum quam tutissimum efficerent, collectis copiis ad numerum viginti millium Cotanzanum versus discessit, eo consilio, vt omnibus Sultanis, qui filii partes fouerent, mortem inferret; ipsum vero filium captiuum faceret, ac regionis illius gubernationi arbitratu suo alium præficeret.

Dissimulatio iniuriæ calidissima.

Pater filiũ bello aggreditur.

Verum antequam Taurisio proficisceretur, fines Turcarum optimis custodibus permuniuit, relicto Emangulocham in Gengia cum custodia Seruani Seraphiani, in Nachrina Tochomath, Sultano in Neiuan, Emirchamo in Tauris cum titulo atque authoritate supremi Ducis, qui sese obtulerat, effecturum, vt ad ea loca defendenda factio Turcomanorum accederet, omnesque vires atque ingenium ad eam rem se adhibiturum, vt Turcæ ad illas regiones non accederent, vel si accessissent, maxima damna reportarent. Igitur castra mouit, & direxit Casbinum versus, comitantibus simul cum exercitu Principe filio, suoque primo Visirio, & Casbini congruo relicto præsidio, Cotazanum contendit. In Seruianam cum peruenisset præfecto regionis, tanquam filii partibus addicto, vitam ademit, similiterque duobus Sultanis subditis iurisdictioni Heri: quæ vrbs sita, mœnibus, & aquis fluentibus munita, optimeque instructa erat ab eodem Abas Mirize: Qui patris aduentu intellecto, necibusque amicorum suorum auditis, arma sumpserat, ne parens iratus in ciuitatem irrumperet; neque ignarus, quam falsis atque iniustis rebel-

Laniena incipitur contra fautores filii.

 lionis

lionis accuſationibus à Viſirio impeteretur, vt ſe a
ret, ſuamque innocentiam teſtaretur, duos miſit
vt ab eo cauſas, cur tanto armorum motu illuc ve
ſeque obſides eidem offerrent, donec ſeditioſi Viſi
lumnias deprehendat.

Inquiſitio ſuper crimine filij.

Hi ergo Regem rogauerunt. vt aduerſus filium
gentiſſime inquireret: quod ſi compererit ipſum
duellionis reum fuiſſe, quinimo non fuiſſe pate
uantiſſimum, ſibi ipſis obtruncato capite ſupplici
que exercituum vires contra vrbem illam ipſum
tat; at ſi in accuſationibus nullam deprehenderit v
tur interfectorum Sultanorum ſanguinem, & in
ſtam vlciſci morte tumultuarii Salmas Viſirii ſui.
mnes Sultanos prouinciarum, Corazani gubern
bas Mirize, omnes iudices, quæſtores, & magiſt
voluitque ab iis reſcire, quo titulo appellari, qu
ab ipſis velit Abas Mirize, an tanquam Rex Perſi
rex Heri, item an exhortatus illos vnquam fuerit,
cicum irent, fuitque ab vniuerſis reſponſum, Abas

Innocens deprehenditur.

beri, tanquam Proregem, eoque nomine illum ſe
re in edictis, nullumque vnquam ſe mandatum, a
habuiſſe, quominus ad Turcicum bellum prodire
blas fines turbarentur, quo tempore coacti fuere i
ſequi, & pro Status conſeruatione contra alios ho
ſummam; deuotionem filii, fidemque eximiam
aduerſus Viſirium ſuum inquirere ſtatuit, vt cauſa
motus ſuaſiſſet, perueſtigaret. Summo odio V

De accuſatore inquiritur, &

tota aula, omnibuſque vrbium ſubditarum popul
liſſimo genere oriundus erat, & ab omnibus ea di
blanditiis, & aſſentationibus, & quodam in pu
dentiæ genere peruenerat, indignus iudicabatur
noua grauamina, nouaſque impoſitiones Regi P
non ſuggeſſerat: quapropter in inquiſitione, qua
Rex inſtituerat, nemo inuentus eſt, qui non aſſer
ab ipſo ob ambitioſam amplificandi genero ſuo o
piditatẽ excitatos fuiſſe, ac forſitan vt Regem de
vtque filium ſubſtitueret, qui nunquam eiuſmo
batur: qua de re certior factus Rex, decreuit amou
ſirium, & capite plectere, quemadmodum exte

Noxius deprehẽditur, & capite punitur.

Egreſſus deinde Abas ex vrbe Heri patri, fratriq
ſit, inter quos amor perfectiſſimus renouatus eſt,
mis oſtenderunt, quam ægre tuliſſent ſuſpiciones
guinis, mutuæque necis truculenta deſideria. Re
dem imperio, rex vero Caſbinum, & inde Tauri

tum dum Persæ ciuilibus dissensionibus inuolui agitabantur, sperantes, fore, vt Turcæ ad subiugandam Georgiam, ac præsertim Simonem & Mamuchiar, qui fidem abiurauerat, debellandos incumberent, iidem Turcæ noua & inopinata consilia ad effectum deduxerant.

Etenim Amurath expulso ab aula Sinan, Ducem generalem elegerat Ferrat, alterum Portæ Bassam, cui iniunxerat, vt Reiuanum fabricaret, viamque, quæ à Cars ad Reiuanum conducit, tutam efficeret, miseratque duos Capigos totidemque Chiaus cum triginta millibus ducatorum ad Manuchiar prædictum, quem obnixe rogabat, vt vellet ipse Teflis hæc auxilia ferre, eumque commeatum, quem necessarium putauerit, comparare: pollicebatur autem maximos ei honores & præmia, certo asseuerans, se obliuioni mandauisse cuncta, quæ contra Mehemethum Generalem effecisset, gnarus, quanta ratione ad ea peragenda compulsus fuisset. Igitur Ferrat ordinario exercitu congregato viæ se dedit, Amasiam versus, & ex Erzito-Carsiam peruenit, vbi totum lustrauit exercitum: inde vero ad Agiacalasi se transtulit, vbi arcem exstruxit, cui præsidio imposuit quædam alia tormenta bellica cum quingentis militibus: exinde ad Reiuanum penetrauit, oppidum sub cura & gubernatione Tosomach Sultani constitutum, habebatque in mandatis illud permuniendi, & Amurathis imperio adiiciendi.

Ducis mutatio.

Quamobrem hortos, domosque, quas dictus Tosomach incolebat, elegit, totumque illum ambitum, qui centum vlnas in circuitu patebat, muro ac fossis præcinxit, illas aquis irrigando, quæ à monte supra Reiuan erecto descendentes, in Araxen sese exonerant: multa tormenta bellica super muros disposuit, itidemque in turre, quam exædificauerat: ibidemque septem millia militum, quodam Bassa Duce, reliquit: inde è vestigio Carsium rediuit, inque reditu denuo castellum Agiacalasi visitauit. Carsiam accedens intellexit, abiuratum Georgianum Manuchiar, cui Rex Amurathes cum Capigiis & Chiaus, quos diximus, subsidia miserat pro oppido Teflis; interfectis iisdem Capigiis & Chiausis, hortationibus Simonis à Turca defecisse, & erroris sui pœnituisse, quod religionem mutauerat, totoque commeatu & subsidio retento cuncta inter Simonem & seipsum diuisisse: adeo vt milites Teflis arcem deserturi essent, nisi expectatum auxilium iis ferretur; proinde expediuit subito Issam Bassam Teflis cum triginta millibus ducatorum, cui triginta millia hominum assignauerat, quibusdam debitum præsidium Teflis attulit, rediitque absque vllo ab hostibus momenti alicuius damno. Postea Ferrat regionem Mamucchiar aggressus, misit Rissuan Bassam cum decem millibus militum ad excursiones faciendas, qui instar fulminis villas, & campestria loca, atque viciniores ciuitates dissipauit, multos captiuos, & copiosam prædam ad castra reportans.

Arcis noua exstructio.

Excursiones Turcarum.

Quibus

Ambigua fides Ermichani punita oculis, & bonis.

Quibus peractis, Erzirum reuersus, cuncta, quæ contigerant, Amurathi diligenter significauit. Persa vero, cum nouam Reiuani structuram inuenisset, cumque à Tocomacho, & ab omnibus certior factus esset, Ermichamum, qui amplissimis verbis pollicitus fuerat, se Turcis restiturum, si ad illos fines accessissent, nihil effecisse, & ne vnum quidem equum mouisse, vt Turcicam exercitum infestaret, aliquam suspicans collusionem, quam cum Duce Turcarum haberet, nullo temporis interuallo dictum Emirchamum vinciri iussit; & candente ferro oculis eum priuauit, bonisque suis acceptis in carcerem trusit, vbi duobus post mensibus vitam cum morte commutauit.

Turcomani turbant.

Ex morte Emirchami subita, ac tumultuosa exorta est seditio factionis Turcomanorum: quæ factio in Persia præ cæteris Ducibus, à quibus ipsa in legiones distributa honores, ac patrocinium sperabat, vnum Emirchamum suspiciebat, in eoque magnam spem collocauerat propter honores, & existimationem, quam apud Regem consecutus erat: quocirca audito eo infortunio, quod Emirchami acceleratum fuerat, tota factio aduersus Regem, patremque insurrexit, negauitque, se amplius officia sua Regi præstituram, & contumaciam, atque inimicitiam amplexa est, cuius exitus dicetur inferius.

Verum Ferrat ab Amurathe anno proximo Nacsiuani morari (qui locus à Schrapcham gubernatur) & ad oppidum Teflis ordinarium subsidium ferre iussus, exercitum cansuetum collegit, & edictis per omnes Imperii vrbes promulgatis, commeatum & pecuniam necessariam parauit, iamque accinctus erat itineri Erzirium versus, cum nuntium accepit, Regem Persarum exercitum Turcis numerosissimum collegisse: quo nuntio Ferrat discessionem suam distulit, eaque de re Constantinopolim prius scripsit.

Persarum exercitus validus, sed contumacibus Turcomanis.

Rex autem Persarum Tauris exercitum suum, qui triginta quinque circiter millium hominum erat absque Turcomanorum factione, collegerat: hæc vero factio vexilla regia, vt diximus, sequi noluerat: sed Rex cum militibus Tauris, Scirati, Cassani, Casbini, Spaani, Gengi, Ardouili, aliorumque locorum, illuc se contulerat vindictæ cupientissimus aduersus Turcas, ea spe ductus, vt Simon cum suo cognato Mauchiaro, qui nuper à Turcis desciuerat, satis superque virium haberet, quibus infestaret quoscunque, qui Teflis suppetias ferrent. Cum peruenisset Constantinopolim nuntius Ferrati, Amurath Rex ei renunciauit, vt simularet adhuc famam alio tempore eundi in Nactinan.

Simulata profectio.

Itaque Ferrat deceptis Persis, qui ipsum expectabant, neque in Georgiam subsidia vlla mittebant, absque vllo damno vel impedimento per Georgiam se Lory versus conduxit, versusque Tamanis, quæ loca olim Georgiani Simonis erant, vbi vetera mœnia instaurauit, fossas purgauit, Lory arcem permuniuit, quam trecentis bellicis tormentis auxit, præsidioque imposuit Ali

Bassam Græciæ cum octo millibus hominum. Inde ad Tomanum se conuertit ad fauces angustiarum, interque syluas, vallesque præcipites arcem fundauit, quam centum muniuit tormentis, Præside Nassano Bassa cum octo millibus militum. Misit quoque Ressuanum cum duodecim millibus hominum Teflis, vbi Daucchan Simonis frater in clientelam se tradidit. Simon autem & Mamuchiar cum quatuor mille Georgianis secum militantibus, in reditu Ferrat Bassam aggressi, cruentum prælium commisere, quo inuicta Georgianorum virtus explorata perspectaque est, cum inferiores numero Turcis, longo temporis spatio pugnam sustentauerint, cum maxima sanguinis vtriusque partis profusione: at Georgianis tandem necesse fuit receptui canere, cum equus, quo Simon insidebat, interfectus fuisset, adeo vt pedibus salutem sibi non sine omnium admiratione quæsiuerit. Ressuanus interim ad Ferrat perrexit, quæque gesta fuerant, ei significauit: qui vna per regionem viduæ, & Mamuchiari discesserunt. Ex itinere captiuus Alyculi, quem Ferrat circumducebat, vt vias, situsque regionum doceret, corruptis custodibus, aliisque artibus, euasit. Ferrat igitur per incredibiles molestias & ærumnas, ab hymali tempore, soloque alpestre enatas, ad loca Mamuchiari peruenit. Quamobrem periere multi, neque pauci à Georgianis profligati fuere, omnes scilicet, quicunque agmen deserebant, vita spoliabantur, quemadmodum & interemptus fuit Tallolius Sangiacchus Saffetti, item Homar Aga Iannizzerorum Damasci, qui ambo simul cum tribus millibus hominum, vt annonæ penuriam effugerent, aciem relinquentes à Georgianis interfecti sunt. Decreuerat Generalis Clifeam munire, sed Græci, & Constantinopolitani milites seditiose id vetuerunt, cumque ille in eiusmodi incommodis perdurare vellet, turpibus iniuriis affectus fuit à militibus: tentorii siquidem funes præciderunt, pecora abegerunt, eiusque mulieres, quas secum ducebat, abduxerunt, ad postremum omni ipsum ignominia affecerunt: proinde omisso bello, in Erzirium se subtraxit. Ob quæ dedecora à Rege Ducis munere priuatus fuit. Interea Turcarum Rex Tauris vrbem, quod diu cupiuerat, aggredi decreuit, cumque neminem Osmani Bassæ virtuti anteferret, quem maxime honorabat, ad Portam ipsum vocauit, & huic expeditioni, amoto Ferrat Bassa, præfecit: quamobrem missis Capigiis, & Chiausis per Siruaniam, iussit, vt Constantinopolim veniret, relinqueretque suo loco Demicarpi hominem cum titulo & auctoritate Bassæ & Sumacchiæ similiter alium eligeret Bassam: quibus rebus peractis, ipse per Mengrellanos, & per Caffam, superato triremibus Ponto, Constantinopolim venit.

Georgianorum bellica virtus.

Simon Georgianus fugit pedibus.

Alyculi captiuus fugit.

Exercitum antecedere, siue subsequi periculosum.

Ferrat à militibus contemptus, & à rege depositus,

Osmanus assumptus.

Cum vero in Mengrelliam ingressus fuisset, duodecim millia Tartarorum ipsum aggressi, ab eo feliciter disiecti fuere, quemadmodum Serenitas Vestra à Clarissimis Bialis certior facta fuit. Verum

quis

quis fuerit, qui Tartaros illos in insidiis locarat, deque morte Tartatari Cumani, de priuatione Sciausi tunc primi Visirii, de assumptione huius Osmani ad Visiriatum, deque noui regis Tartari successione, ad me non pertinet scribere. Quibus rebus tanquam neminem fugientibus, & ad me minime spectantibus, relictis, ad institutum sermonem reuerto. Osmanus ad Portam adductus, fuit à Rege primus Visirius delectus, & Generalis Dux exercitus Taurici declaratus. Itaque Constantinopoli profectus ad fines Anguri in Amasia hybenaruit, vbi vsque ad finem Iulii mensis sese continuit: & tumultu illo, qui Constantinopoli agitabatur occasione triremis filii Ramadami olim Bassæ Algerii, Erzirium versus migrauit, vbi militibus, cunctisque ad bellum necessariis congregatis, principio sextilis, euulgato rumore, se ad Naciruanum contendere, per Charsiam & Chielder in campos Calderauos perrexit, vbi lustrato exercitu, quadraginta millia militum dimisit, quos noluit secum habere, iterque prosecutus est cum centum quinquaginta millibus armatorum, præter lixas & calones. Ciuitatibus Cos, Maranti, & Soffiani superatis, vnde Tauris prospiciebatur, extemplo speculatorum acies, quæ decem millibus constabat, in quosdam hortos descendit, vt totam regionem exploraret: itaque excurrentes, viamque aperientes, famemque recentibus cibariis exsatiantes, ad puteum aquæ salsæ peruenere, vbi à Principe Persarum ex improuiso dissipati sunt. Hic Princeps, audito Osmani aduentu, famam virtutis suæ quam longissime extendere deliberauerat, cumque satis militiæ ad necessitatem ob discordiam Turcomanorum cogere nequiuisset, consilium iniuerat, Turcicum exercitum clandestinis callidisq; aggressionibus diuexare, quē simul atq; extenuasset, extremā sortem tunc aperto Marte tentaturus erat. Etsi igitur Turcomani cōtumaces perstiterant. Rex ex suis terris, excepto Teilari & Heri, aliisq; iurisditionibus, exercitum collegerat ad numerum quinquaginta millium circiter militum, quorum Dux ipse Princeps erat. Et expectatis primis Turcarum cohortibus, ipsam inter hortos dictos profligauit, cum secum non amplius duodecim mille milites haberet: Quo egregio facinore perfecto versus castra regia perrexit: rex enim frater 10000. passuum supra Tauris castra metatus fuerat. Intellecta clade primæ aciei, Osmanus illico Bassam Cicalam, & Bassam Caramiri cum viginti millibus hominum expediuit, vt primum hoc damnum resarcirent, atque vlciscerentur qui pernicissime Principem insequentes, eum assecuti sunt, antequam in tuta loca se recepisset prælioque commisso duabus ante noctem horis, vsque ad nocturnas tenebras dimicatum fuit cum ingenti Turcarum strage: nam antequam aduesperasceret, Bassa Caramiri ad tentoria Osmani se conuertit, tectusque vmbris fugam continuauit. Cicalla vero suis cohortibus, imo suis ipsius equis, qui sequebantur, suisque seruis exspoliatus fuit; adeo vt Princeps sum-

Osmanus ad bellum Persicum proficiscitur.

Et Tauris versus copias ducit.

Vario Marte vsus est.

Duces Turcarum iterum profligati.

mo

mo gaudio gestiens ad paterna tentoria se conduxerit. Non ideo Osmanus moram illam interiecit, quin recta ad vrbem Tauris pergeret, vbi duobus procul milliaribus castra posuit; dum vero castrametaretur, Aliculi Cham Tauris Gubernator egressus de vrbe cum quatuor millibus equitum, incredibili velocitate Turcarum aciem ab omni latere lacessitam turbauit, damnisque multis affecit, & post mediam noctem de integro maiori numero iterum egressus, in exercitum hostilem inuectus, Bassam Maras interfecit, eiusque turmas dissipauit multorum Turcarum terrore; & vrbe relicta, quam haud satis munitam, neque defendi posse cognouerat, ad regia castra se subtraxit. Postridie mane seruorum, viliumque hominum frequentissima manus, prædandi auida, iniussu Ducis, Tauris ingredi tentauit, sed vehementem repulsam in portis passa est: nam ciues arma tractare potius ducentes, quam mancipes fieri, acerrime pugnauere. Itaque primæ hæ cohortes vrbem ingredi nequiuissent, nisi seruorum domini, qui illuc accurrerant, ipsis aperuissent viam Persis fugatis, qui sub domibus, ex fenestris, in anfractibus viarum, sagittis & sclopetis maxima Turcis damna inferebant. Innumeræ nihilominus neces, prædæ, & captiuitates ciuium aggregabantur, & plerique eorum iuuenes, mulieres, animalia, ad exercitum Turcarum auecta fuere. Interea Osmanus vrbem circumdedit: quæ deinde ter miserrime direpta fuit, arcemque exstruere incepit, muroque cinxit hortos, domosque Aliculi, & Emirchami, in quibus pleraque collocauit tormenta cum duodecim millibus militum sub præfectura Giafferi Bassa Tripolis, omnemque commentuum necessariam copiam reliquit. Dum structura attollebatur, cum Persæ intellexissent, Osmanum morbo correptum esse, eo audentiores prælia renouauere. Nam pater Rex cum Alyculi aliisque Ducibus, totoque exercitu, qui viginti millibus hominum constabat, aduersus exercitum Osmani contendit, quingentos milites præmittens, ostentandis viribus, & velitandi gratia. Osmanus tantam audaciam intelligens, credensque, hostiles copias numerosiores esse, Cicalam, & Bassam Caramiti cum triginta millibus delectis militibus expediuit, qui in hostes prouecti in fugam ipsos coniecerunt, cumque iterum faciem vertissent, denuo hi insecuti sunt, sicque fugis huiusmodi simulatis Turcæ ab exercitu Osmani procul allecti, quousque tormenta bellica pertingere non possent: posteaquam in quodam montium sinu delati fuere, Persæ eos terribiliter aggressi, miserabili strage trucitauerunt: Turcæ vero inopinato hostium numero perterriti, prælio relicto, terga verterunt, maximaq; damna retulerunt minimo Persarum detrimento; qui hostes acrius insecuti fuissent, nisi nox prælium diremisset. Paucis post diebus cum exploratum esset, Turcas triginta millibus hominum diminutos esse, Ducemque

Ex vrbe Tauris Turca infestantur.

Tauris deserta à Persis &

Capta à Turcis.

Osmanus ægrotabat.

Hinc hostes audentiores.

Osma-

Osmanum ægre decumbere, & quotidie grauius ægrotare, decreuerunt Persæ iterum cum hoste manum conserere; Quamobrem exercitu viginti quinque millium instructo castra mouerunt, Turcisque sese obiecerunt, postremam aciem haud procul constituentes. Rex igitur castra mouens, Osmanum ad singulare certamen prouocauit his verbis, si miles esset, in campum prodiret, vbi virilitatem eius, probaturum se, offerebat. Osmanus, qui propter ægritudinem prodire non poterat, misit Bassam Caramiti, tanquam præfectum Generalem suique vices gerentem, cumque ipso Cicalam, Bassam Caramaniæ, Bassam Trapezuntii, multosque alios Bassas, & Sangiachos cum 60000. hominum. Pater Persa tam ingentem numerum expauescere visus est, pedemque referens, donec ad suos, à quibus expectabatur, perueniret, dato signo, manum conseruit cum Turcis; & in medios hostes irruens Bassæ Caramiti Generali caput amputauit, ipsumque lanceæ affixum hac atque illac circumtulit. Turcę Ducem suum occisum cernentes, & à subsidiariis militibus, qui latebant, lacessiti, iam pugnæ impares videbantur; contra vero Persæ facti audentiores victoriam prosequebantur, quæ ante solis occasum Persis obuenit, capto etiam Bassa Caramaniæ, interempto Bassa Trapezuntii, multisque aliis Bassis & Sangiachis, priuati vero milites ad triginta millia interfecti fuere. Discessit Osmanus ex ciuitate Tauris, & Sanchassanum migrauit, vbi mortuus est, hucque iterum Persa dimicaturus aduenit, cum iam iam Turcæ discessuri essent, quibus duodeviginti millia Camelorum atque mulorum abstulerunt onustorum seruis & præda Taurensi exercitumque penetrantes vsque ad impedimenta atq; tormenta incredibilia damna hostibus intulerunt. Osmanus antequã moreretur, Cicalam Generalem suo loco creauit, qui post vltimam hanc cladem Sancassano discessit, & Salmas versus profectus est. Vespere illius diei cum ad torrentem aquæ Salamustræ peruenisset castra metatus est, at Persa pater post illum equitauit & mane diei, dum conuasaretur, exercitum Cicalæ adortus est, sed fortuna insolita. Nam Cicala suspicans, quod factum est, noluit, vt tentoria colligerentur, neque iumentis impedimenta imponerentur, nisi prius omnes milites in armis tormentaque instructa essent. Venit igitur Pater Rex, sed in ea aggressione à tormentis pessime habitus, postea ab exercitu toto lacessitus, maiore damno affectus, etsi manifesta & expressa virtutis argumenta præ se tulit. Ex eo loco Cicala Vanum migrauit, vnde exercitum valde afflictum, ac misere se habentem dimisit. Interea Persæ nationem Turcomanam sibi conciliare curauerunt, ipseque Rex Mahemet Chamo literas humanitatis & officii plenas scripsit; propter quas ad eum accessit: verum animo perfido, nam Thamas fratrem patris Regis pro Duce suæ nationis rogare decreuerat loco Hermicani, quem cum habuisset Regem ipsum salutare in contemptum patris ipsiusque Regis destinauerat.

Dux ducem prouocat: Sed alij subrogantur in locum ægrotantis.

Interficiuntur pene omnes.

Osmanus moritur.

Cicala generalis Persas affligit.

Turcomanos sibi Persæ conciliare conantur.

Cum

Cum igitur ipſum Thamas petiiſſet, fuit illi conceſſus, ſummoq; ſtudio ac diligentia arcis Tauris expugnatio parabatur, dumque foſſa impleretur, & ſpes expugnationis non minima fulgeret, Mahemet, quem diximus, tota factione noctu ſubleuata cum eodem Thamas diſceſſit, Casbinumque contendit, eo animo, vt ipſum Thamas Regem acclamaret. Rex & Pater, imo tota Perſia hinc notabile ſenſit detrimentum, qua de re ſperata arcis expugnatio derelicta fuit, illudque regnum tumultibus ac diſſenſionibus repletum eſt: & nihilominus ipſe Pater inteſtinum hoc periculum amouere coactus, cum quatuordecim millibus hominum, & ſtipatus Sultanis fide præſtantioribus, ipſos Turcomanos inſecutus eſt, illosque aſſecutus, antequam Casbinum peruenirent, expugnauit, & Mehemet Camo, itemque Caliphæ Sultano capitis pœnam irrogauit, fratremque Thamas captum in Chaiam vinctum tranſmiſit, & Casbinum accedens militum delectum egit, vt Tauris vrbem repeteret. Subſtitit Pater Casbini vſque ad menſem Iulii; quo tempore Turcomanos placauit, militesque conſcripſit in regionibus Heri & Zeilani, tantumq; obtinuit, vt Perſiam in concordiam vndequaque reduxerit: quod toto hoc bello perfici nequiuerat. Reuerſus Tauris, diſceſſit Salmas verſus, & trucidatis illius Baſſæ militibus vrbem depopulatus eſt, milites Reiuani de medio ſuſtulit, cunctaque ea patrauit, quæ famam gignere potuerunt arcem Tauris captam fuiſſe, & ſi deinde nihil aliud reſcitum eſt, niſi quod viginti quatuor millia Perſarum militum ſub præfectura Veli Sultani & Emanguli Cami Vanum verſus aduenerant, vt nouum Ducem Generalē Ferrat Baſſam obuium haberent: qui Conſtantinopoli profectus per regionem Amaſiam in illis partibus iam audiebatur. Faxit Deus, vt (quemadmodum in votis habetur) factiones & varia euenta multiplicent, quo huiuſmodi motus in oriente perſeuerare queant: qui reuera duraturi ſperantur, ſi modo Turcæ illam arcem Tauris retineant, cum quia victoriæ & poſſeſſiones retentę ſpem atque inſolentiam victoribus addunt, & vellet Amurath penetrare forſan Casbinum vſque vel ſaltem Liraum: tum etiam, quia Perſæ tot iniuriis & damnis affecti nunquam tanto ſuo dedecore, atque iactura pacis conditionibus acquieſcent, quemadmodum recuperato illo propugnaculo dubitandum eſt, ne pacis negotium incipiatur, quam Turcæ & Perſæ cum arcis illius demolitione non difficulter amplexuri videntur: Turcæ, quia contenti videri poſſunt arcibus, quas in Siruania & Georgia exſtruxere, neque forte ſperant ampliores progreſſus: Perſæ vero, quia dedecore & damno, quod ex illius arcis exſtructione ſuſceperant, exonerati forent: tanto magis, quia Amurath, ſi bellum continuare maluerit, neceſſe habebit ad nouos portus fabricandos, vetereſq;

Sed proditionem machinantur.

Quam Rex puniuit.

Iudicium de pace futura.

restaurandos, aliis ærariis vti, cum illud Aleppi supplere amplius nequeat tot militum, qui in arcibus detinentur, stipendia, cumq iam hoc anno Rex à mercatoribus Aleppi sexaginta millia ducatorum mutuo habuerit, cumq; pestis & exercituum strages, annonæque penuria populos afflixerit, & male animauerit.

Hæc sunt, Serenissime Princeps, quæ occasione, quam dixi colligere potui ad Orientis motus enucleate referendos: Quæ sicuti nũquam, nisi hac opportunitate ductus, ausus fuissem scribere: ita DD. VV. Excellentissimas rogo atque obtestor, vt æqui bonique omnia consulant, & in meliorem partem interpretentur, meæque relationis defectus, & vitia excusent, scribentis animum respiciẽtes magis, quam opus ipsum, quo Serenitati Vestræ, etiam cum erroris periculo, inseruire malui; quam in re opportuna defecisse videri.

FINIS TOMI SECVNDI.

RERVM POLITICARVM SIVE DE STATV IMPERIORVM RERVMQVE PVBLICARVM, ac eorum perfecta cognitione & administratione,

TOMVS TERTIVS,

Continens

DISCVRSVS ET RELATIONES, varias Respublicas & Ciuitates liberas & alia similia concernentes.

DE SERENISSIMA REPVBLICA VENETORVM, DEQVE eius imperio & populorum moribus,

DISCVRSVS I.

SCRIPSISTI ad me, Vir Illustrissime, cum tibi diuersas præteritis diebus Venetorum Legatorum Relationes, quæ ad Principes, eorumq; ditiones & opes pertinebant, mirabili eloquio conscriptas, miserim, cupere te vehementer, vt Venetorum Imperium ob oculos tibi ponam. Quamobrem obsequii causa hanc tibi descriptionem huiusce Reipublicæ mitto, in tria diuisam capita. Primum, Venetæ ditio-

nis terminos terra marique, reditus, expensas, ciuitatum dotes, præsertim quas in continenti possident, mores, opes, paupertatē populorum explicabit: Alterū docebit, quot nauium numerum possint instruere, vnde eas apparent, quo pacto triremes armentur; & comparatæ triremibus cæterorum Principum quid præstent. Postremo, quibus legum institutis præclarissimi illi viri Rempublicam suam gubernent, populos iudicent, cuiusmodi sint Consilia, tribunalia, mores, denique omnia, quæcunq; relatu digna nihil visa sunt, intelliges.

Venetiæ, vt omnibus patet, ciuitas est in maris Adriatici ęstuariis collocata, pulcherrima, ac singulari suo situ admirabilis præ cæteris ciuitatibus; quibus nulli cedit, siue spectetur magnificentissimarum ædium eximia pulchritudo, siue incolentium splendor siue opes publicæ ac priuatæ, siue templorum ornamenta, inter quæ Sancti Marci fanum principatum obtinet; siue religio, quæ Venetos ciues supra cæteros exornat, siue aduenarum multitudo, qui terra marique conueniunt, siue mercium opulentia, quibus ciuitas mirum in modum abundat. Veruntamen etsi vrbs illa pulchra est, diues, pomposa, amœna, nihilominus ipsa quoque suis vitiis, vt res humanæ sunt, carere non potest: hoc autem non prætermittam, canalium illorum alueos aliquando sordibus ita repleri, vt fœtentissimam exhalent Mephitim. Sunt Veneti aspectu formosi: mulieres lasciuæ sunt, Gratiisq; debent plurimum; peregrinis delectantur, eorumq; amorem pretio, aut officiis sibi studiose conciliant. Solent viduæ, virgines, ac meretrices per vias incedere nigris vestibus, facie operta, item nigris velaminibus: sed vxoratæ vestibus coloratis vtuntur, apertamq; faciem gerunt.

De præcipuis Venetorum ciuitatibus in continente.

PAdua nobilissima ciuitas cunctas Serenissimæ huius Reip. ciuitates amplitudine sua excedit: nouem millium passiuum circuitu ambitur, propugnaculis, arcibusque, quæ ad eam defendēdam requiruntur, munitissima. Bini illam regunt Senatores Præturæ ac Præfecturæ nomine, qui cæteris ciuitatum Rectoribus dignitate præcedunt. Habet Padua celeberrimum Gymnasium, & cæteris in Italia præstantissimum, cum ob Iuristarum, Philosophorumq; excellentiam, tum etiam ob adolescentium studiosorum multitudinem, qui nonnunquam quater mille numerantur. Frugum, vini, cæterorumq; fructuum affatim suppetit copia, maiorque suppeteret, nisi Venetias vicinas haberet. In agro Pa, tauino castella permulta videntur, ac nullum valde munitum, iisque patricii Veneti gubernandis præfecti sunt. Patauini ciues

natura

natura superbi habentur, & quidam ex nobilioribus reditus possident annuos 25. millium aureorum; plurimi depauperati sunt, quia Veneti agros ipsorum sibi vindicauerunt, & absque studiosorum subsidio, qui pecuniam afferunt, vrbemque exornant, ciuitas illa incommodius sese haberet. Peregrinos oderunt, & sine Gymnasio libentius viuerent, cum quia à studiosis persæpe iniurias patiuntur, tum potissimum quia perpetuo coguntur esse Zelotypi vxorum suarum, quæ eo mansuetiores sunt, & benignæ erga amasios suos, quo natura formosæ sunt, ac perelegantes. Reditus, quos ex hac vrbe Veneti colligunt, sunt aurei 140000.

Viginti milliaribus Patauia distat Vicentia, ciuitas etsi parua, tamen pulchra, iucunda, prædiues, fœcunda, & ciuibus multis exculta, sed nullis munita propugnaculis. Sunt Vicentini opulenti, factiosi, homicidæ, neque priores vsquam homines tellus vlla in Venetorum ditione progenerat: nulla iis fides, ipsorumque scelera, atque homicidia fere impunita remanent, quia vrbis rectores, etsi iustitiæ assertores, nequeunt criminales, vt aiunt, causas decernere absque Consultatione quorundam ex præcipuis Vincentiæ ciuibus, qui hoc priuilegio fruuntur antiquitus, vt criminalia delicta simul cum magistratu ipsi quoque diiudicent: qua de causa hæc gens criminibus patrandis adeo assuefacta est, tantamque sibi arrogauit licentiam, vt nihil supra. Ex hac ciuitate colligit quotannis Respub. aureos 36000.

Verona abest ab vrbe Vicentia triginta millibus passuum, pulcherrima omnium, quæcunque in Venetorum ditione quiescunt, & paulo minor est Patauio. Circa mœnia latissimis cingitur fossis, ante mænibus, propugnaculis amplissimis, solidissimisque. In media vrbe castellum est munitum, & bellicis tormentis instructum: Ciuitas iucunde sita est, eamque præterfluit Athesis, magnus ac limpidus fluuius: multæ ibi antiquitates conspiciuntur, præsertim amphitheatrum, quod Romano Colossæo persimile est, sed hoc pulchrius, ac perfectius: ager sterilis vtplurimum est. A duobus gubernatur Venetis Patriciis, adhibito numero ciuium, qui instar Vicentinorum Consultationi, iudiciisque intersunt, sed ij maiore iudicant integritate. Habet Veronensis ager duo Castella præcipua, videlicet Liniacum, quod cum agro Mantuano terminos habet, & Pescheriam, quæ cum Brixiensi; illud ad ripam Athesis positum, procul ab vrbe milliaribus sexdecim, hoc ad Benacum lacum; Liniacum vero singularis est arx, & propugnaculum non solum Veronensis territorii, sed etiam Patauini, ac Vicentini. In vtroque castello, titulo Prouisorum, patricii sigillatim habentur cum equitum,

peditumque cohortibus. Ex hac ciuitate Resp. annuum vectigal habet aureos 90000.

Brixia nobilissima Lombardiæ ciuitas quadraginta millibus passuum distat Verona, quæ sicuti pulchrior, sic hæc ditior est cunctis Venetorum ciuitatibus. Quinque milliarium circuitum habet, solidissimis mœnibus, ac propugnaculis, fossisque profundissimis præcincta. Arx in colle sita ciuitati imminet, & quamuis ab arte munitissima esse videatur, tamen à vicinis qui prædominantur, montibus oppugnari potest: Sic ciuitas domibus pulchris exornatur, sed palatiis & fanis exquisitum in modum ædificatis caret, cum ciues ædium suarum magnificentiæ parum existant curiosi: Brixiensis ager amplissimus, & Veronensi, ac Patauino simul amplior est. Ciuitas, quantum domus capaces sunt, habitatur: artificibus abundat, potissimum, qui arma parant, quorum copia per multas orbis terrarum partes distrahitur: ager plerisque fluuiis irrigatur, vnde riuis mirabili arte deductis fertilis redditur. Oppidis magnis incolitur, vt Salodio, cuius territorium latum est non minus, quam Vicentinum territorium: situm est oppidum hoc ad ripam Benaci sub monte quodam, vnde præcipua loci amœnitas. Sunt etiam Asulæ, & Orcinoui arces: illa ad fines Mantuanorum visitur: hæc Mediolanensium agro adiacet: & vtrique impositus est Patricius Venetus nomine Generalis Prouisionis, aliique Gubernatores cum delecto milite: Verum huc, & ad alia oppida, ac municipia, Prætorum loco, mittuntur ciues Brixienses à suo Consilio electi, qui ciuilia & criminalia iudicia exercent, & vitæ necisque potestatem habent. Diuites sunt, & superbi, multoque oblectantur famulitio, ipsique & mulieres suæ pomposæ incedunt, equis, curribus, ornamentis vtuntur splendidis, & ante omnia conuiuantur opipare: armigeri sunt: viri formosi sunt: fœminæ pudicitia magis, quam forma insignes. Duo vrbem gubernant, vt alias, præfecti, sed melius, quam alibi, administratur iustitia, quod Consultationē ciuium, vt Veronæ, ac Vincentiæ, non habeant. Præter extraordinaria subsidia pendit hæc vrbs Reip. aureos 100450. subsidiis autem eiusmodi populus ille persæpe grauatur.

Parum hinc distat Bergomum ciuitas genialis, paucis abhinc annis permunita, prout necessitudo postulare videbatur, cum ad fines Imperii Veneti sita sit. Magno insignitur agro, sed sterilibus interstincto vallibus: frugibus minus abundat, neque vix pro semestri victum suppeditat: vnde Bergomates per totum terrarum orbem dispersi adeo sua exacuunt ingenia, etsi loquelam rudem habent, vt quocunque vadant, diuitias sibi comparent, & per hæc tempora inueniuntur Bergomates palatiorum,

immen-

immensarumque opum possessores, quorum parentes baiulabant. Continet Bergomum viuacia & excitata ingenia, præsertim in re poetica. A binis præsidibus regitur, redditque Reip. annuos aureos 60000.

In Foroiulio possident Veneti celebrem vrbem Vtinum, quæ tamen munita non est: adeo vt hostes ipsam aggredi ex tempore, & offendere queant absque vlla repugnantia, & recta Taruisium contendere, quæ ciuitas duodeviginti milliaribus abest Venetiis, de qua dicemus nonnihil inferius. Forumiulium sterilis est, & pauperibus incolis habitata regio: hi vero ingenio rudes, natura sordidi, & inhonesti sunt, & Germanorum moribus, quibus adiacent, fere simillimi. Habet multa castella, Pordonorum, Ciuidalem, & alia: regitur vno præside titulo Locumtenentis: & ex hac prouincia colligit Resp. quotannis aureos 30000.

Taruisium non admodum magna est ciuitas, sed munita valde, & inter fines Patauii, Foriiulii, Venetiarum collocata: nobiles alit ciues, satisque opulentos, quod eius territorium latissimum sit, multaque habeat castella; frugibus abundat, vinoque, sed agri pars maior à ciuibus Venetis possidetur. Taruisini natura auari sunt, & imbelles, & pigritantur libenter, nunquam à patrio nido abscedentes, vnoque Præside reguntur, & pendunt Reip. aureos annuos 90000.

Hactenus præcipuas continentis vrbes descripsi, oppidorum, & separatarum jurisdictionum mentione posthabita. Crema arx est, & ciuitas munitissima. Polesinum quoque præcipuis castellis frequentatur, vt Rhodigio, Lendenaria, & Badia: quod totum territorium Athesi irrigatur: prætermisi etiam innumera alia castella, & municipia, quibus Patricii Veneti imperitant.

Omnibus arcibus præficiuntur Patricii, & includuntur milites ad custodiam sufficientes, & ex ditionibus hisce militia terrestris, ac maritima non paruo numero deligi potest. Sforcia Palauicinus Dux est Generalis Reipublicæ, qui experientia, prudentia, virtute plurimum valet. Post ipsum habet Respublica cataphractorum Duces: illi vero tres viritim equos in lustrationibus offerre tenentur.

De Prouinciis maritimis.

AD prouincias maritimas Venetis subiectas deuenio. Catharum, & Iadram arces maximi momenti possident, & honestis exornatas ædificiis, atque ciuibus: ex tota Dalmatia decem millia aureorum exigunt. Possident præterea Corcyram, atque Cretam insulas: quæ sumptum maiorem, quam cen-

ſum afferunt, ſiquidem ibi præſidia militum detinentur, ſalaria præſidibus, ac miniſtris plurimis conſtituta ſunt, ædificia, & mœnia conſtruuntur, ac reparantur, armamentaria, & naualia ſuſtinentur: ob quæ & ſimilia grauamina vix dimidiam fructuum partem Reſpublica inferre poteſt ærario publico.

Pars ſecunda.

Triremium genera.

POST hæc de claſſe Venetorum inſtituam. Centum Venetiarum ciuitas triremes educere poteſt, quarum omnium remiges iam deſcripti habentur: quinquaginta à collegiis opificum vrbis inſtruuntur: aliæ vero, quæ Palatinæ triremes vocantur, nauicularum vrbanarum remigibus armantur, aliiſque. Hiſce omnibus Patricii præficiuntur, Palatinis tamen præſtantiores: nautas, operarios, milites vrbs ipſa ſuppeditat: duodecim triremes, quæ faliſeæ dicuntur, implentur hominibus, qui deliguntur in oppidis & pagis continentis, & ſimiliter à Patriciis reguntur. Iterum duodecim per Hiſtriam, Dalmatiam, & Slauoniam armantur, hoc eſt, Iuſtitiopolis duas, Vegla vnam, Spalatum vnam, Tragarium vnam, Curzola vnam, & Catharum alteram: quarum præſides ciues ſunt earundem ciuitatum, ab ipſarum Conſilio electi. Eſt quoque Prouiſor claſſis, qui ſemper in mari verſatur, cuius imperium in omnes extenditur, ſexque ducit ſecum triremes liberas, apud Corcyram perpetuo reſidens, vt maria Orientem verſus excurrat, atque cuſtodiat. Reliquas decem armat Creta inſula, & liberis remigibus implentur, quibus indigenæ ciues præficiuntur. Eſt in ſinu Adriatico magiſtratus alius nomine Capitanei, cui in Pharo inſula reſidenti quatuor ſubſunt triremes cum vno duce. Habent quoque gubernatorem vnum cum quatuor triremibus, quæ ab inuitis militibus remigantur: hic apud Corcyram ſtationem habet ſub vexillo Prouiſoris, & apud Cretam hybernat, vt ſi verno tempore bellum ingruerit, decem præſto ſint triremes: at pacis tempore quatuor tantum armantur, quibus cum ad Prouiſorem Corcyram verſus reuertitur.

Præterea in finibus fere ſinus Adriatici Capitaneum Fuſtarum, hoc eſt, minorum triremium detinent cum quinque fuſtis, totidemque nauigiis armatis ad reprimendos inſultus Vſcoccorum, quæ gens Signiam incolit, ſub ditione Regis Romanorum, plurimaque damna inferre conſueuit. Triremes liberæ ferunt homines duos & quinquaginta: coactæ totidem, & vtræque bellicis tormentis, aliiſque neceſſariis mu-

Defectus Venetæ claſſis.

nimen-

nimentis instructę sunt: præfecti vero salarium habent centum sexaginta aureos menstruos.

Vt dixi, omnes hi Præsides Ducesve à Republica statuta loca, vbi resideant, & excurrant, habent, neque oportet eos mandata vel tantillum transgredi. Hæ triremes optime nauigant, sed in nauigationibus suis timidæ sunt, quia ante vesperas portum petunt, & nunquam noctu faciunt.

Præsides singularum triremium, & Prouisores triennio absunt, mox reuertuntur in patriam magistratum deposituri, & successorem accipiunt, adque alia eliguntur munia. Etsi bene remigant, tamen in velificando tardæ sunt, humilesque nimium, adeo vt ab irato mari impedimentum habeant, quo minus progredi possint: sed affabre, ac perfecte ædificatæ sunt, habentque remigum ordines sex & viginti.

Annonæ penuria.

Venetiis visitur nauale, in quo trecentæ sunt triremes, omniaque armamenta ad illas instruendas necessaria: & postulante necessitate Veneti, quotlibet, triremes omnis generis armare queunt: sed quanquam id efficere possunt, & pecuniam, thesaurosque admirandos possident, eas tamen sustentare difficillimum illis esset, cum frugem, vix suffecturam Venetiis, in ditionibus suis colligant, nedum classium egestati satisfacturam.

Verum hæc Respublica eiusmodi pollet sapientia, vt pacem colat, & amicitiam tueatur omnium Principum, præsertim Christianorum: adeo vt ex Sicilia, aliisque partibus commeatus defuturi non sint, & milites ob celebrem stipendiorum promptitudinem libenter aduolaturi: qua de causa classes eorum formidabiles esse oportet.

Pars tertia & vltima.

Magistratus.

RELIQVVM est, vt Politia consideretur: Totam Rempublicam quadraginta fere Senatores tractant. Hi sunt: Procuratores S. Marci sex, qui gradus, excepto Principe, supremus est. Et nonnulli ad hanc dignitatem eliguntur, quod in minoribus magistratibus, & Reipublic. administrationibus honeste ac laudabiliter sese gesserint: alii magnam pecuniæ summam erogauerint, vt hoc gradu cohonestarentur. Sequuntur hos Consiliarii sex, & Decemuiri: tres sapientes, vt vocant, magnos, tres continentis. Qui omnes magistratus, exceptis Procuratoribus, qui perennes sunt, passim immutantur, suntque cæteris omnibus honestiores, vtpote penes quos totum regendæ Reipublicæ pondus recumbit.

Princeps autem etsi id nominis habet, tamen omni caret authoritate; quia nihil sine Consiliariis efficere, & ne epistolam quidem aperire valet: quolibet octiduo, Mercurii die, salarium exigit centum Zecchinorum: aulam non alit, vt liberi Principes, sed congruam so-

lum familiam. Iisdem fere vestibus, quo ad formam, vtitur, quibus dicti Senatores, excepto, quod pileum fert ab vno latere acutum, quasi in cornu desinat. Quoties terra marive progreditur, vniuersus eum Senatus comitatur, maximo quidem cum decoro, ac maiestate: egredi à ciuitate absque Senatus venia non licet. Primus Dux Venetiarum creatus fuit anno Christiano septingentesimo sexto, & ad hæc vsque tempora fuere Duces octuaginta nouem. Decemviri cæteris magistratibus præstant, quia coram iis grauiora Reipublicæ negotia agitantur, & delicta plectuntur, vt falsæ monetæ, læsæ Maiestatis, patriciorum homicidia, aliique atrocissimi casus. In hoc Decemuirorum Consilio interueniunt etiam Dux, & Consiliarii cæteri cum supranumerariis.

...ucum ve-...istus.

Quicunque Collegium constituunt, numero sunt septem & viginti, hoc est, Consiliarii sex, sapientes magni sex, totidem sapientes continentis, Tria capita quadragesimi ordinis, & quinque sapientes ordinum. Verum cum aliquid arcani tractandum est capita Decemuirum vocantur, quæ tria sunt: quia singulis mensibus capita creantur: qui cum aduenerint, iubentur egredi tria capita quadragesimi ordinis, & quinque capita ordinum: tuncque deliberant inter se quicquid necesse est.

In Consilio Rogatorum, hoc est, in Senatu comprehenduntur vrbani fere omnes magistratus, & nonullorum tantum capita, seu limitatus numerus, quorum plerique suffragii iure carent, omnesque circiter centum quinquaginta sunt. Leguntur in hoc Senatu epistolæ, quæcunque ad eum scribuntur à Principibus totius orbis terrarum, à Legatis, à Rectoribus vrbium, aliisque suis ministris, & politica negotia quælibet tractantur, bellumque aut induciæ decernuntur. Cuilibet Senatori licet in materia, qua de agitur, differere, suamque interponere sententiam; sed per suffragia concluditur, sicuti in cæteris Consiliis vsitatum est. Ad hoc Consilium omnes omnium preces corriguntur, Ducum, militum, aliorumque administrorum, qui benemeriti alicuius causa, vel laudabili aliquo opere præmium poscunt, vel iusta aliqua ratione petunt admitti ad se purgandum: & reuera in exorandis precibus benignum est hoc Consilium. Referunt in Senatum Sapientes Magni quolibet octiduo de omnibus, quæ agenda sunt, factisque relationibus epistolæ tribuuntur necessariæ. Omnia Consilia suos habent epistolarum magistros, sed ii maiore sunt in existimatione, qui Decemuiris inseruiunt, hique à Senatu eliguntur, & stipendia merent, gradibusque multis fruuntur.

Sunt etiam diuersi magistratus, qui causas ciuiles & criminales separatim determinant, limitatis iurisdictionibus. Horum magistratuum sententiæ definitiuæ sunt, neque ab iis datur prouocatio: sunt quoque minores magistratus, quos enumerare superuacaneum

puto.

puto. Illud tamen non prætermittam, solere quolibet Solis die Consilium congregari, in quod omnes patriici omnis ætatis supra vigesimum annum ingrediuntur: in quo Consilio omnes terra marique magistratus eliguntur: gradusque iuxta meritorum proportionem distribuuntur: ad ciuitates autem regendas viri prouectæ mittuntur ætatis. Quod si laudabiliter se gesserint, ad maiora promouentur: sui minus deprimuntur adeo, vt nunquam amplius ad honores emergere queant: quod si iniquitates commiserint, seuere puniuntur: singulis trienniis, aut quinquenniis consueuit Respublica terra marique Syndicos expedire, quorum munus est in acta omnium Rectorum inquirere, quicunque subditos gubernauerunt, aut gubernant: cumque rediuerint Venetias in ius vocant reos, & causa tractatur, donec de iure terminetur. Reuera huius Reipublicæ, quæ tam pulchrum imperium tamdiu seruarunt, summis laudibus efferendæ sunt. Fruuntur Veneti in præsens pace cum omnibus Principibus, & quia timidi sunt potius, quam militares, tranquillitatem pacis bellicis turbis anteponunt. Nullam tamen à quoquam iniuriam tolerant, & à nemine præter Turcam se timere profitentur: qui Turca, quia omnibus Venetorum ditionibus maritimis imminet, ab iisdem omnia, quæ vult, extorquet: statim enim atque malum aliquem affectum iis ostendit, illi muneribus ipsum placare conantur. Et nihilominus si ab ipso vexarentur, possent adiunctis auxiliis Principum, ac præsertim Hispanorum, à tanto tyranno satis se & sua defendere.

Reditus Venetiarum in pluribus consistunt; ex vino sunt aureorum centum octuaginta millia. Ex oleo sex millia. Ex mercium portoriis centum millia. Ex ingressu mercium quadraginta millia. Ex tricesimo quadraginta millia. Ex egressu mercium triginta octo millia. Ex tritici portorio viginti millia. Ex ferro decem millia. Ex carne triginta millia. Ex fructibus sex millia. Ex lignis octo millia. Ex Paneriis octo millia. Ex molendinis octo millia. Hique fere sunt omnes Reipublicæ reditus, præter eos, quos ex singulis ciuitatibus colligi, retulimus.

DE STATV HELVETIORVM RELATIO, siue

DISCVRSVS II.

HELVETII vetustis temporibus Gallorum nomine censebantur, quanquam nostra tempestate Germani dicuntur. ea natio quondam teste Cæsare, Regionem, quæ Reno & monte Iura continetur, insederat: cumque traiecto Septentrionali Oceano migrasset è regno Sueciæ, quo vocabulo adhuc populorum inundatio quædam, qui in territorio & Dominio Habspurgensi, antiquo, domus Austriacę patrimonio, exiguo temporis spatio magnam illius imperii partem armis sibi vindicauerunt, & cum plerisq; vicinorum ciuitatibus icto fœdere, per sæuissima bella omnem fere ditionem Austriacis in iis partibus ademerunt, finibus militari virtute mirum in modum amplificatis. Alpibus deinde illis ad culturam redactis, multo maiorem potentiam adepti sunt ob amicitias & fœderationes, quibus arcte colligantur cum Sedunensibus populis, qui modo Vallenses, cumque Rhetis, qui Grisones nuncupantur: quibus populis Germanicam linguam communicauerunt, etsi ii Italicam plerunque, sed valde corrupte loquuntur. Hæc tria nationum genera sub forma Reipublicæ montium illorum tractum, perinde ac totius orbis terrarum eminens dorsum, numerosissima incolunt; dorsum, inquam, propterea quod nusquam terrarum vllum clima, aut globus Alpium adeo celsus, & longe lateque extensus, qui hunc æquiparet. reperitur, vtpote ex quo maxima Europæ flumina promanant, qualia sunt Rhenus, Rhodanus, Adda, Ticinum, Ensium, Athesis, Danubius, & minora pleraque. Hi populi ab antiquis ipsorum sedibus Suizzeri denominantur, & in tredecim pagos, siue, vt vernacule dicimus, Cantones diuiduntur, hoc est, in Bernensem & Tigurinum, qui præcipui habentur, Onderualdensem, Vranensem, Lucernensem, Glaronensem, Friburgensem, Appenzelensem, Suitensem, Basiliensem, Sancti Galli, Sollodurensem & Curensem, præter Vallenses & Grisones: Qui omnes simul iunctis viribus, non amplius quam sexaginta millia hominum tractandis armis idonea suppeditarent, quanquam in popu-

Defectio ab Austriacis.

Situs regionis.

Fluminum maximorũ scaturigines.

Cantones Suizzerorum, eorumque fœdus.

lum

lum longe maximum excreſcunt. Ex quo hominum, quem retulimus, numero Suizzeri circiter triginta quinque millia ſuppeterent, Vallenſes vero, & Griſones reliquum educerent: quoniam vero inter ipſos religionis cauſa diſſidia plurima vigent, vnaquæque gens cauet, ne plurimos indigenas ad externa ſtipendia emittat, ſcilicet verentes, ne aduerſa pars inualeſcat, & nonnihil detrimenti, iniuriæve alteri machinetur. Etſi inter ſe pace fruuntur, & mutuis conditionibus fœdus egregie conſtabilitum eſt, adeo vt ad ſe defendendos validiſſimi eſſe videantur: bello nihilominus inferendo minus eos valere, exploratũ eſt ob cauſam, quam attulimus; præterquam quod publicis carent prouentibus ac reditibus, quibus decem millia militum vix per tres menſes ſuſtentari queant: viuunt autem eæ gentes incredibili cum ſecuritate, arrogantia, libertate, atque ruſticitate: aduerſus Auſtriacos nunquam non refractarii, atque contumaces, cum propter bellorum cauſas, quæ ſibi cum Comitibus Habſpurgenſibus eorum maioribus interceſſerunt, tum etiam propter mutuas iniurias, clades & prælia, quæ intulerunt atque commiſerunt aduerſus Duces Burgundiæ, & poſtremo propter diminutam Duci Sabaudiæ, dominationem. Heluetii populi ſunt finitimi Sabaudiæ, Mediolanenſi ditioni, Conſtantię ciuitati, nonnullisque aliis imperialibus ciuitatibus, item Regis Romanorum prouinciis, & Burgundiæ. Inter montes maiori ex parte & plerique in planitie habitant, ſpiritum prę ſe ferunt bellicoſum, atque ferocem, paupertate premuntur, ſtipendio magis, quam alio ſubſidio victitant, in commune gubernantur, præcipuæ eorum ciuitates perpetuo fœdere coniunctæ, ſunt Tigurum, Berna, Lucerna, Suitiorum, Vriorum, & Vnderualdiorum pagi, Tugium, Clarona, ſiue Glareana, Friburgum, Salodurum, Baſilea, & Scaphuſium. Ex his circiter quindecim, aut ſexdecim optimorum peditum millia ſine vllo publicarum virium detrimento ad exteros mitti poſſunt. Quibus Rhetorum populi adiuncti, Curienſis videlicet, Agnellinus & Tomiaſcus, qui Bergomatibus in Mediolanenſi ditione, & Tirolenſi Comitatui adiacent, decem circiter armatorum millia extra patriam queunt mittere; hiſque adnexi Vallenſes, qui ad Lemanum lacum, & ad fines Pedemontii, nec non Heluericorum ſiti ſunt, ſex millia hominum ad externæ militiæ vſum in promptu habent: præter quos, populi Labatenſes, Appatellenſes, cum oppido S. Galli 4000. conſcribunt. Omnes hi populi in militibus deligendis ſiue ad exteros tranſmittendis, hac vtuntur conſuetudine: Primum in vnaquaque communitate tam Duces, quam milites tot, quot requiſiti fuerint, eliguntur; ita tamen, vt ne idonei homines è domeſticis præſidiis detrahantur. His communitas pro ſtipendiis, ſi forte ea ab ipſo, cui militant, non perſoluta fuerint, fideiubet. Lectis his, vexilla tolluntur, ſiue mouentur: contra quæ nemini ciuium, vbicunque illi fuerint, arma ferre fas eſt, ſub capitis etiam pœna, & omnium bono-

Militia numerus, & vires.

Fines Heluetiorum.

Mos in conſcribendis militibus.

rum

Vexilla peculiaria, & generalia.

rum confiscatione. Vexilla hæc multa sunt & diuersa singularum fere ciuitatum, siue pagorum. Præcipua sunt duodecim vel tredecim pagorum. Habent quoque Grisones siue Rheti, Valesii, Abbatiscellenses, & Sangallenses vnum vexillum generale, quod tamen nunquam effertur, nisi educatur talis exercitus, in quem Duces & milites ab vniuersa communitate decreti, & missi fuerint: quod tamen perraro contigit, cum ipsius communitatis nunquam fuerit consuetudo, vt omnes simul milites congregent, nisi si ditiones suas ab hostium impetu defendendi necessitas ingruerit: deliguntur autem, ac decernuntur milites communi consilio, vexillumque hoc generale confœderationis vexillum vocatur, contra quod nemo militum communitati subiectus arma ferre potest sub pœna confiscationis bonorum, & amittendæ vitæ, in eoque omnia comprehensorum locorum insignia depicta cernuntur. Præter quod generale vexillum 13. Heluetiorum pagi peculiare gerunt vexillum, expressis singulorum insignibus, neq; attollitur aut eleuetur in publicum, nisi eodem modo, vti diximus, publicus accedat consensus, & aduersus ipsum nemini Heluetiorum militare fas est, sub pœnis, quas recensuimus. Habent præterea tres pagi Suitiorum, & Vnderualdensium commune vexillum, quod tres illæ communitates erigunt, neq; subditis contra illos arma ferre licet. Habent Rheti similiter vexillum sub iisdem conditionibus. Valenses pari ratione suum educunt, itidemque Abbatenses, Appatellenses, & Sangallenses. Quamobrem periculosum est Principi ex Heluetiis conducere militem, nisi ab ipsa communitate, subque eius vexillo electum. Id magno cum suo incommodo expertus est Ludouicus Sfortia, qui in principatum suum reuersus magnum Heluetiorum numerum stipendiis conductorum sub signis habuit ex eorum numero, qui quorumuis Principum militiam sequuntur, nulla patriæ aut communitatis decreto suffulti. Contra vero Gallorum Rex milites ab ipsa tredecim pagorum communitate electos, seruatis ipsorum institutis, sub publico vexillo ducebat: vnde factum est, vt voluntarii Heluetii Ludouico inseruientes, ipsum prodiderint, ideo quia contra commune Reipublicæ quisque suæ vexillum arma ferre nollent & patriam & patrimonia sua amitterent: quod idem in præsens eædem gentes vniuersæ dubio procul efficerent.

Cõtra proprium vexillum nemini militare fas est.

Cur Heluetij Ludouicum Sfortiam prodisse videantur.

MONI-

MONITA AD LEGATVM CVM AD HELVETIOS MISSVS esset, siue de variis Heluetiorum Rebus,

DISCVRSVS III.

QVATENVS anteactis temporibus experientia docuit, negotia, quæ cum potenti Heluetiorum Repub. tractantur, difficilia sunt, neque exitum, qui desideratur, tuto sortiuntur, idque propter numerum ac multitudinem eorum, quibuscum agendum est, vtpote qui propter diuersas causas, & effecta diuersas fouent sententias, verum maior ipsorum pars vtilitate trahitur, tametsi primores, præcipuique viri, vt populum, plebemque, quocunque libet, deducant, suam tuentur, prætexentes, quæcunq; ab se tractantur, ea omnia illuc tendere, vt commodum, & trãquillitas publica & imperium, ac libertatis cõseruatio defendatur.

Omnis negotiorum tractatio cum Heluetiorum primoribus circa duo versatur: aut enim publice aut secreto agendum est, vtq; negotium aliquod illic feliciter succedat primum necesse est, aliquot sigillatim in singulis vicis (anguli vocantur) potentiores, & bonæ famæ, magnæque auctoritatis viros sibi conciliare, & cum ipsis res agendas communicare adeo, vt quæ postulanda sunt, apprime intelligant; deinde publice scriptis proponenda, & oretenus coram Senatoribus & consiliis explicanda: illi enim, qui prius de tota re edocti sunt, prout expedire arbitrantur, persuadent, adiuuant, opitulantur adeo, vt negotia optatum finem sortiantur.

Quoniam vero, vt huiusmodi operam ab ipsis recipiamus, fieri non potest, nisi munera iis donentur, hoc est, sericæ vestes, torques aurei, argentea vasa, & similia, adhibitis etiam pensionum clandestinis pollicitationibus: est adhuc magis necessarium aliqua promissa in publicum proferre, vt negotiis maior impertiatur auctoritas, & fautoribus illis addatur animus ad causam nostram pro occasionibus prouendam alacrius.

In hac inclyta natione quidam vici, siue anguli antiquæ sunt religionis, quidam vero nouissimam susceperunt. Hi secretos ambitus, & alloquia non admittunt, & qui priuati illa admitterent, à ma-

gistrati-

gistratibus seuere castigarentur: ideoque ab iis cauendum est, cumque ipsis palam tractandum, atque in primis enitendum, vt persuadeantur, fore, vt omnia cessura sint in maiorem eorum antiquę libertatis, & confœderationis honorem & magnitudinem.

Animaduertendum quoque est, ne vlla res noua in vulgus spargatur, aut secreto cum vllo Heluericorum quidquam communicetur, præsertim si res sint veritati contrariæ: nam quotiescunque de aliquo male sentiunt, maximo negotio postea eidem fidem præstant. Et in quocunque negotio satius est breuem esse, & quandam verborum sobrietate vti, quam contrario more.

In vicis particularibus negotia tractantur cum Burgimagistris, Syndicis & Amannis, qui pro tempore munere funguntur publico simul cum plurimis, paucisue Consiliariis. Naturæ sunt secretæ, prout requirunt negotia; cumque opus est, ab iisdem magistratibus tempore congressus, aut colloquii impetranda sunt: deinde petenda est responsio vel voce, vel scriptis, neque omittenda sunt conuiuia, quibus consiliarii, cæterique excipiendi sunt; amant enim mirifice honores & blanditias.

In generalibus Comitiis negotia tractantur cum Oratoribus Vicorum, qui destinantur à suis primoribus ad ea Comitia; & oportet præcipuorum Vicorum, vbi Comitia celebrantur, Oratores adire, etsi illi vici in ordine Vicorum non essent ex dignioribus. Et iampridem Comitia celebrari solent Badæ, & Ergoniæ, quæ pertinent ad quinque vicos in quibus Domini Tigurini præcipui sunt: modusque quem diximus, ita seruandus est in colloquio, sicut in responso petendo: Deinde, prout necessitudo postulauerit, ab vno ad alterum Oratorem singulorum Vicorum negotia tractanda sunt. Neque vero expectandum vnquam est, vt aliis ipsi fœdera, ac pacta vlla proponant, etsi pro ipsorum vtilitate quærantur: semper enim hoc institutum seruauerunt antehac, & modo seruant, vt ipsis quæcunq; agenda sunt, primo proponantur, quæ deinde ipsimet dominis suis, ac superioribus referunt: quod si annuerint, vnus, alterue ex ipsis ad hanc rem peragendam speciatim deputatur.

In Generalibus Comitiis vtplurimum satisfacere solent Nuntio Pontificio, Oratori, siue Procuratori Cæsareæ Maiestatis, Serenissimo Regi Romanorum, Regi Galliæ, aliisque Oratoribus, & personis publicis atque priuatis. Cumque hæc loca libertatem colant, necesse est, nullum ibi inimicitiæ actum præseferre.

Ius residendi, tractionis causa, impetrari potest ab illo Vico, qui propinquior, commodior & vtilior est negotio tractando: cum vero necesse est aliqua de causa ad alios vicos se transferre, tunc semper aliqua occasio siue excusatio obtendenda est, ne suspicio inducatur; ad quam rem sedulo adimaduertendum est.

Omni tempore magna particularium, ac præcipuorum virorum

ratio habenda est, etsi aliorum principum stipendiarii, atq; contrariæ factionis essent: etenim vbi de vtilitate agitur, cuncta negligunt.

Et Badæ, vbi in præsens Comitia celebrantur, omnium magistratuum summus est habendus respectus, item Gubernatorum & inferiorum quorumcunque, nec non eorum, qui sunt à secretis, qui omnes Comitiis intersunt, & inter potentiores adnumerantur. In primis Oratori de religione nunquam sermo instituendus est, neque eorum opinionibus aduersandum.

DE HELVETIORVM REPVBLICA, EIVSQVE FORMA & fœderibus,

DISCVRSVS III.

VIDEO, inquit, quamplurimos in eo errore versari, vt Heluetiorum vnam putent & eandem esse ciuitatem; quum tamen tredecim Respub. finibus & imperio diuisæ sint. Antea quidem omnium vna fuit Imperii Germanici prouincia, quæ ab Imperat. vicario regebatur. Principes defectionis fuere Suitenses, Vrani, Vnderualdi, qui anno 1315. fœdus sanctissimum percusserunt, ac primo cauerunt. Ne quis imperium Principis vllius admitteret aut ferret. Deinde anno 1321. Lucerna in societatem venit; aliquanto post, id est anno 1351. Tigurini societatis fœdere coniuncti sunt; anno sequenti Tugienses, Bernates, ac Biennensis. Post cladem Sempachiam nobilitate à plebeiis fusa & prostrata, quod factum memorant anno 1481. Solodurenses & Glarenses vna cum superioribus, qui fœdera renouabant, in amicitiam venerunt. Basilea tandem accessit anno 1501. vna cũ Schafhusianis quos proxime sequuti sunt Abbaticellani ac Friburgenses anno 1513. Ad hæc Heluetiorum oppida accessit cœnobiarcha Sangallus, tum Mulhusani & Rotuilenses sub annum circiter 1525. postremo Valesii anno 1527. quo anno Geneuates, qui sese in libertatem vindicarant, Bernatibus fœdere coniuncti sunt: quorum omnium societatis ac fœderum exempla descripta extant, ex quibus intelligitur viginti Respublicas finibus & imperio diuisas, æquo fœdere in societatem &

amicitiam conuenisse; legibus tamen & conditionibus diuersis. Bernates enim Vranorum, Suitensium, & Vnderualdensium opes & auxilia euocare possunt; vt Tigurini ac Bernates vicissim seipsos euocant, & ab Lucernatibus euocantur quinque priores: ex quibus Suitenses, Vrani & Vnderualdenses omnium consequentium auxiliis & opibus, si bello lacessiti fuerint, adiuuantur; variis tamen ex caussis. Omnium autem Heluetiorum Conuentus seorsim à Rhetis, Geneuatibus & Valesiis, coguntur singulis annis, & quæ à legatorum ciuitatum parte maxima decreta sunt, omnes tenent. Habēt autem singuli iura maiestatis, suos, inquā, magistratus, ærarium, agrum suis finibus diuisum, stemmata, tesseram, nomē, numismata, sigillum, iurisdictionem, leges, mores & instituta à se inuicem diuisa. Si vnius ciuitatis opibus & armis fines agrorum propagati sint, id proprium est eius ciuitatis cuius auspiciis parta est victoria, vt quidem iudicauit Franciscus I. Rex Francorum, arbiter ab Heluetiis electus. Nam Bernates ex quo in libertatem seipsos vindicarunt, quadraginta circiter oppida imperio domestico adiecerunt, quibus imperant exercitus, tributa, leges; in quæ tamen cæteri nullum ius habent, quin etiam Basilienses quum anno 1560. quinquaginta aureorum millia Regi Francorum mutuo dedissent, fideiussores acceperunt Solodurenses. Quoniam autem præfecturas nouem communibus omnium auxiliis in deditionem acceperunt, singulæ ciuitates vicissim Prætorem mittere consueuerunt ad ius dicendum; vt sua cuique Heluetiæ ciuitati iura & obsequia tribuantur. Badense etiam oppidum, vbi conuentus annui coguntur, commune est octo ciuitatum, quæ post victoriam Sempachiam simul coaluerunt. Satis etiam, opinor, omnibus persuasum est, non vnam omnium esse religionem: nec dubium quin armis ac ferro iam pridem decernere concupierint, id quod Pontifex Romanus per legatos efficere sæpe conatus est: & confecta res esset, nisi sapientissimis Regum nostrorum (Franciæ scilicet) consiliis reuocarentur; tum propter mutuam erga socios necessitudinem, tum etiam, quod ab eorum salute ac tranquillitate securitas Francorum quodammodo pendere videatur. Ac certe vna omnium Respublica plerisque videri possit, propterea, quod decreta in comitiis communibus communi consensione comprobata omnes tenent & obligant: vt quidem satis intellectum est ex eo, quod à septem Ciuitatum legatis decretum est anno 1554. quo tempore, quum prætores earum ciuitatum, quæ antiquam religionem acerrime tuentur, communes Præfecturas iureiurando adigerent, ne religionum ritus veteres innouarent: qua religionis specie communes subditi carceribus ac suppliciorum metu à Romanæ religionis Prætoribus Catholicis vrgebantur, nisi ciuita-

tes nouæ religionis intercessissent. Et quidem res ad vim & arma prolapsura videbatur, nisi Legati Francorum dissidia composuissent, ea lege, vt Acta iurisiurandi à communibus subditis extorta rescinderentur; & vt communes subditi nouam religionem contra fœdus susceptam eiurare cogerentur, si maxima pars ciuitatum Helueticarum ita decreuisset. Ad hanc pacis actionem magnum attulerunt adiumentum Glarenses & Abbaticellani communes socii, qui vtramque religionem suscipiunt ac probant. Ex quo efficitur, vt quod maxima pars sociarum ciuitatum decreuerit, singulos teneat. At ne societatem quidem, aut fœdus, aut amicitiam cum vllo Principe contrahere sociis licet, nisi conspirante omnium consensu. Quum enim ciuitates Heluetiorum quæ nouam religionem probarunt, societatem cum Philippo Hessorum Principe & cum ciuitate Argentina coiissent, ab ea sociis postulantibus, discedere coacti sunt. Et qui Romanam religionem colunt, societatem cum Austriacis contractam deserere coacti sunt. Ac tametsi cum Pio IV. Pontifice maximo fœdus religionis tuendę caussa percussissent: id tamen quãtumuis à Pontificibus præmiis propositis pellicerentur, renouare noluerunt. Quum autem ageretur de fœderibus cũ Francisco I. Francorum Rege sanciendis, diutissime intercesserunt ciuitates Heluetiorum quæ noua religione nõ ita pridem imbutæ fuerant. Zuinglii Theologi acerrimis cõcionibus persuasi; qui peregrinis Principibus militare nefas esse contendebat; ac tantum profecit, vt sui non aliter quam amicitiæ caussa, societatem cum rege nostro coirent. Renouatis autem cum Henrico II. fœderibus, Basilienses & Schafhusiani cum ciuitatibus Catholicis non tantum ad amicitiam, sed etiam ad auxiliares exercitus cũ Francis sese adiunxerunt. Tigurini tamen & Bernates, suos indicta capitali pœna, regi Francorum mereri vetuerunt, anno 1554. At ciuitas Vnderualdensium, Cardinali Tridentino exercitum conscribente, subditos ab exercitu reuocauit, capitis ac bonorum proposita pœna, si quis alteri quam Regi Francorum militaret. Quæ certissima sunt argumenta, tot esse apud Heluetios Respublicas, quot ciuitates. Ita quoque tres Rhetorum ciuitates, quæ quinquaginta collegiis constant, diuisa seorsim imperia moderantur: quoties autem conuentus habent, maxima Rhetorum ciuitas legatos octo ac viginti mittere consueuit; secunda viginti quatuor; minima, quatuordecim, iis conditionibus, vt ea quæ pars legatorum maxima decreuit de rebus ad vniuersitatem & communes socios pertinentibus, singulos teneant. Interdum etiam plebs vniuersa cogitur ad ea quæ in Republica grauissima sunt, diiudicanda. Fallunt igitur qui vnam ex tribus ciuitatibus Rempublicam conflari putant. Nam

communes conuentus, ager communis, hostes, amici communes, Rempublicam non efficiunt eandem; non etiamsi ærarium omnium idem sit: sed summa imperandi prohibendiq; potestas, qua quæque ciuitas suos coërcere potest.

De origine eiusdem Reipublicæ, Idem lib. IV. Cap. I.

Populares Heluetiorum Status ab arrogantia quidem & libidine Præfectorum originem habuerunt; sed incrementa maxima sequuta sunt victoriam Sempachiam, circiter annum 1357. quibus temporibus optimates ac nobiles fusi & prostrati, popularibus cesserunt. Harum igitur conuersionum caussa præcipua est in temeritate posita, quę vt frangitur offensione accepta, ita quoque arrogantius ob victoriam insolescit, nec hostem habet capitaliorem quam nimis prosperos rerum gestarum euentus; nec magistros prudentiæ meliores quam casus aduersos, quibus fracta & abiecta sapientum consiliis insistit, eisq; gubernacula moderanda tradit, &c.

De Fœderibus aliquot Heluetiearum ciuitatum, idem lib. I. Cap. VI.

Cuiusmodi fœdus est illud (*Communicatio ciuitatis*, Gallice *Cambourgoisie*) quod inter Valesios & quinque pagos Heluetiorum minores ictum est anno 1527. tum etiam inter Bernates & Friburgos 1505. ac rursus inter Geneuates & Bernates anno 1557. quorum fœderum ea vis est, vt mutua inter ipsos sit communicatio ciuitatis & amicitiæ fides; & qui ex sociis sua ciuitate deserta sociorum ciuitatem adire malit, momento ciuis ac subditus sit alterius ciuitatis, sine cooptatione, rogatione, aut rescripto singulari, &c.

De variis Consiliis Heluetiorum, Idem lib. III. Cap. I.

Suitensium ciuitas, vt valde exigua sit, ac sine oppido, sine mœnibus, sine arce imperium tueatur; nihilominus tamen præter Senatum 45. virorum, Consilium habet septem virorum, quibus præest Amannus. Eadem consilii constituendi ratione vtuntur Vrii. Bernates ducentos Senatores habent; Lucernates centum. Vtrisque tamen consilium sanctius est, his quidem duodeuiginti; illis viginti sex virorum. Aliorum alius est vtriusque consilii numerus; eadem ratio tamen. Quin etiam apud Basilienses, præter vtrumque Consilium quatuor viri, duo inquam, Burgomagistri cum totidem Collegiorum Principibus (Zunfftmeister) arcana tractant. Apud Bernates eodem funguntur munere duo Prætores Auoerii & Signiferi quatuor, &c.

De eorum cum imperio necessitudine, & quare iidem in federibus Imperium semper excipiant, ex Lib. I. Cap. VII.

Ferdinandus Imperator Caroli V. frater per legatos vetuit Grumbachum & coniuratos, qui ab Imperiali curia proscripti erant, hospitio ab Heluetiis excipi: quod quum imperare magis quam rogare videretur, Heluetii, liberi populi, aliquantum commoti sunt. Antea quoque Morletus Musæus regis Francorum apud Heluetios legatus, Regem admonuit, Mediolanẽsem Præsidem vetuisse Cardinalem Sedunensem sui iuris Principem ac Heluetiorum socium, quominus cum Francis fedus iniret: interdictum tamen illud irrisit Cardinalis, & in Regis nostri (Francorum) societatem venit, à quo trecentos aureos annuæ pensionis accepit. Non dubito ego, quin Germaniæ Principes Heluetios si possint, sub imperium reuocare conentur. Hinc illa in omnibus federibus Heluetiorum, quæ cum exteris Principibus feriuntur, imperii Germanici exceptio, quæ semper tacita quadam ratione inesse dicitur, nisi deserta & expressa clausula reiiciatur. Quod vt fieret aduersus Imperatorem in eo federe quod Heluetii cum Francisco rege contraxerunt an. 1521. curauit Ghisca legatus, idque habuit in mandatis. Nam ætate superiore Sigismundus Imperator Heluetios ad arma capienda aduersus Fridericum Austriacum contra federa Austriacæ gentis sollicitauerat, quum diceret hoc ab Heluetiis Imperii Germanici Maiestati deberi; in omnibus autem federibus Maiestatem superioris tacite semper excipi, id quod verum est, quantum ad iura Maiestatis attinet: non tamen Heluetios opinor Imperio Germanico propterea teneri, sed Germanorum Maiestatem superiorem confiteri, atque adeo Imperatorem ipsum, qui est in Imperii Germanici fide ac ditione. Nam in federe octo ciuitatum Helueticarũ, Tigurini, Bernates, Suitenses, Vnderualdi, quod antea imperii Germanici partem fecissent, exceperunt Imperii Germanici Maiestatem, ne Germanis fraudi esset quod fedus sancirent. Nec ita pridem Tigurini, Lucernates, Vrii, Glarenses, per Legatos ad Ferdinandũ quum Augustæ conuentus haberet, petierunt, vt sibi priuilegiorum libertate vti frui liceret. Ac iam pridẽ antiquo federe, quod cum imperio Germanico & Heluetiorum ciuitatibus ictum est, cauetur, ne cum exteris Principibus societatẽ Heluetiis inire liceat, vt bellum intra fines imperii geratur. Nã propterea Carolus V. Imperator anno 1553. questus est per litteras ad Heluetios scriptas, antiqua federa cum Germanis percussa violari ab exercitu Heluetiorum, qui non dubitarat coniunctis co-

piis cum rege nostro, Germanorum agris vastitatem inferre. Nec multo post ab Heluetiis petiit, vt pœnas sumerent de exercitum qui in Austriacos agros inuasisset, contra fedus quod inter Austriæ Principes & Heluetios percussum est, annos 1457. ac renouatum anno 1500. quo federe Romanus Pontifex imperium Germanicum, ac domus Austriaca excipiuntur, pensionis lege dicta, qua singulis Heluetiorum ciuitatibus ducenti floreni in singulos annos darentur. Ac rursus anno 1554. Iulii 20. die, renouatum fedus est. Nam fedus Francorum cum Heluetiis contractum est ad tuendos sociorum fines, non ad exteros inuadendos, quæ ratio facit quo minus Heluetii fines Germanorum & Austriacæ gentis inuadere velint; non quia imperii legibus teneantur, quod sanctius cautum est in federibus Francorum & Heluetiorum renouandis anno 1549. quibus excluduntur omnes qui nec Germanis subditi sunt, nec lingua Germanica vtuntur. Ac sæpissime Carolus V. Imperator ab Heluetiis petiit, vti Mediolanensis ager vna cum regno Neapoleos ac Siciliæ, federibus Austriacis exciperentur; quod plane recusarunt Heluetii anno 1555.

De Rhetis.

Idem iudicandum nobis relinquitur de Rhetorum ciuitatibus ab imperio Germanico auulsis, quæ nec imperii, nec imperatoris Edictis se teneri satis declarauerunt; quum ne Principem quidē Germanum, qui ab Imperatore Pontifex Rhetorum erat designatus, ferre noluerint; sed quum inter se tres ciuitates Rhetorū de pontificis (*Episcopi*) creatione dissiderent; Heluetii dissidiorum quæ inter ciuitates suboriuntur, ex federe arbitros sese ferentes, Pontificem siue Episcopum eum esse iusserunt, qui erat in Collegio sacerdotum (*Capitulo*) cooptatus; & in posterum Pontifices esse decreuit eos, quibus Cadorum tribus suffragaretur.

De Heluetiorum Federibus, & primo cum Allobrogum Principe, ibidem.

Heluetii antea cum Principe Allobrogum sociati erant, isque inter Federatos primus erat: contracta vero cum Rege Francorum Ludouico XI. societate, regem tum propter regiam Maiestatem, tum etiam propter annuas pensiones, Federatorum Principem pronunciarunt, quum tamen omnes æquo federe secum ipsi coniugarentur.

De Rhetorum cum Francis necessitudine & vtrum ij Heluetiis federibus cum Francis comprehendantur.

Socii sociorum, socii nostri non sunt: qui tamen in federibus

ſanciendis excipiuntur, vt Rhetorum ciuitates antiquo fœdere cum Heluetiis percuſſo anno 1521. diſerte excipiuntur: qui tandẽ æquo fœdere & iiſdem legibus cum Heluetiis in Francorum ſocietatem venerunt anno 1550. Etſi enim Rheti conſociati fuiſſent æquis legibus eo fœdere quod cum minoribus Heluetiorum ciuitatibus percuſſerunt anno 1498. Heluetiorum tamen imperiis parere cogebantur, ſi decreta res eſſet in conuentu Heluetiearum ciuitatum, quod quum indigne ferrent Rhetorum populi, ſocietatem dirimere cogitabant, niſi legatus Francorum rem compoſuiſſet. Id vero clam tentabatur à Carolo V. Imperatore, aureorum vndecim millium largitione in Principes ciuitatum effuſa, qui maieſtatis accuſati, & quæſtione admota confeſſi, decem aureorum millia mulctæ nomine fiſco dependere damnati ſunt: vt quidem ex Commentariis legati Francorum ad Heluetios didicimus. iiſdem Francorum & Heluetiorum fœderibus excepti ſunt Geneuates: qui cum Bernatibus ſocietatem coierunt anno 1526. in annos triginta, deinde fœdera renouarunt anno 1550.

De more comitiorum & creandorum magiſtratuum apud Rhetos & Heluetios montanos, idem Lib. II. Cap. VII.

Reſpublicæ Rhetorum tres populares, curias cogunt ad comitia creandis magiſtratibus ac legibus ferendis, ea tamen ratione, vt maiores curiæ maiorem ferant ſuffragiorum partẽ. Aliter Heluetii montani, ſcilicet Vrii, Suitenſes, Vnderualdi, Tugii, Glarenſes; Abbaticellani: qui quod maxime omnium populares ſunt, comitia in apertis ac patentibus locis habere ſolẽt, ac ſuffragia viritim ferre, qui modo ciues annum decimũ quartum attigerunt, veteriq; Athenienſium chirotonia manibus elatis, ſuffragantur; ſed id rariſſime, id eſt, in Ammanno Principe ciuitatis (ſiue Prætore) ac in Senatu legendo, ceteriſq; magiſtratibus mandandis, ſæpius etiã imperia continuantur. Nam Ammannus (qui fere ſemper toto triennio Principatum exercet) ſtans pro concione, veniam à populo precatur, ſi quid in magiſtratu gerendo peccârit; deinde tres ciues deſignat, ex quibus vni populus in annum ſequentem imperium tribuit: deinde legatum ei ſubſtituit, Cancellarium, poſtea Tribunum ærarii. Si quid inopinatũ occurrat, comitia extra ordinem coguntur. Hoc autem Rhetorum Reſpublicæ ab Heluetiis differunt, quod hi quaſi manu ſe duci patiuntur, vt qui capita ciuitatis vnius pellexerit, totã ciuitatẽ in ſuam ſententiam facile pertractum iri confidat: illi vero nec precibus nec illecebris magiſtratuum cõmouentur, niſi quis

curias singulas populariter demulceat. Id quidem facile intellectum est a Legatis Francorum, qui regem per litteras anno 1565. admonuerunt, Rhetorum Curias à Francorum societate pæne desciuisse, ac iam Hispanos plura suffragia tulisse in Curia Cadorum, sed paullo post detecta fraude, populus duci iussit ciues factionis Hispanorum, qui quæstione adhibita peculatus damnati, ducenta sestertia (aureorum decem millia) ærario publico dependerunt, quo facto, legati 27. ab Heluetiis & Rhetis in Galliam renouandæ societatis causa venerunt.

Quantum Heluetii inter se differant moribus, legibus, religione & statu, idem Lib. V. Cap. I.

Quis nescit Heluetios ab extremis Gothorum finibus oriundos, moribus, legibus, institutis, religione, statu differre ac distare plurimum? nam qui montes inter eos accolunt, vt Rhetorum quoque natio, ceteris habentur ferociores ac bellicosiores; statu vero magis populari & licentia maiore fruuntur, certe tractabiliores sunt ac vitæ cultu aliquanto splendidiores: aristocratiam quoque magis probare, ac licentiam indomitam agrestium hominum veritati congruentem, arctioribus quibusdam legibus ac religionum vinculis constringere solent, &c.

De forma Reipublicæ, magistratibus, nobilitate, &c. ex Lib. II. Cap. VII.

Heluetii Montani adeo populares sunt, Vrii, inquam Suitenses, Vnderualdi, Tugii, Glarenses, Abbaticellani, vt non modo penes vniuersos, modo puberes, summa sit Reip. potestas, verum etiam magistratus omnes ac maxima quæque imperia sellulariis & opificibus tribuantur; ac ne mœnibus quidem aut vllis propugnaculis ciuitates muniãtur. ceteri minus sunt populares. Tametsi enim Bernates ac Tigurini ex opificibus plerisque Senatum constituunt, maximos tamen in Republica magistratus ex patritiis, aut certe ex iis qui generis antiquitate clariores sunt, creare solent: quo fit vt hi stabiliores sint, ac seditionibus quam illi minus opportuni. Rhetorum vero comitia, nimis illa quidem popularia, difficillime reguntur, & commoda vix placantur. Nam libertatis popularis hæc summa est, vt omnes omnibus æquari possint, nec aliter parere velint quam ea conditione, vt vicissim imperent iis quibus paruerunt, ac ne sic quidem in officio contineri possunt, nisi valde necessaria iustaque præcipientibus; aut largitionibus, aut verborũ illecebris demulceantur. Quum vero multi multis virtutibus, opibus ac nobilitate excellere nequeant;

queant;fere fit vt nobiles,locupletes,& virtute præstantes multitudo inuidia quadam & animo maleuolentia suffuso insectetur: tum si quis generoso ac præstanti animo plebis intemperanter libertate abutentis,libidini frenos iniicere audeat, hunc mulcta exilio, proscriptione,morte denique damnare non dubitent,eoque magis si locuples sit ad imperium affectare videatur, ac sæpe fit vt potenti vnius supplicio vel cæde plebs elata in cæteros quoque violenter prorumpat: idque potissimum si armis tentata res est,ac optimates potentia plebis frangantur:vt contigit post Sempachiam cladem, qua Heluetiorum qui montes accolunt nobilitas pœne tota occubuit; cæteri ferre liberum exilium quam plebis direptionibus & contumeliis patere maluerunt,nam quod Bernates ac Tigurini nobilium Illustrium familias habent,id mirum videri debet nemini, quum securitate maxima, ac sine vi, exhausti ciuilibus bellis contraxerint cum victoribus societatem, moderatius tamen Heluetii libertate populari, quam olim Græci aut Itali vsi videntur:qui sæpe nouas tabulas petebant, aut à ditioribus commota fere plebe, in creditores ac locupletes irruebant, ac domos expilabant, eosque ad agrorum æqualem diuisionem compellebant,interdicta pecorum & agrorum vltra modum acqu sitione; à quibus Heluetii fere semper abhorruerunt. Ac tametsi congiaria Principum & peregrinorum munera in quibusdum Heluetiorum ciuitatibus, non in ærarium publicum coganțur, sed plebi diuidantur, vt quo plures quisque liberos habet,eo plus habeat emolumenti: nihilominus tamen quum Glarenses à Morleto Regis Francorum legato anno 1550. peterent, vt priuatæ pensiones quas à rege potentiores accipiebant, omnibus ex æquo, vna cum publica pensione diuiderentur; Henricus rex sese facturum negauit, ac potius de sua munificentia tantundem detracturum testatus est,quam priuata publicis misceri pateretur.

De caussa defectionis Heluetiorum, idem Lib.V.Cap.V.

Atque hæc (inquit) potissima ratio,quamobrem propugnacula ciuitatibus bene constitutis perniciosa debeant videri, vt tyrannidis occasio Principibus improbis eripiatur,nam propterea populi,*nidos tyrannidis* Arces appellant;tyranni vero, *iuga populorum*. Sic enim Grillerus Heluetiorum Præfectus, Vranam arcem quam ipse exstrui iusserat, **Zwing Vri**, id est, Vriorum iugum ac compedes appellabat, inde tyrannidis, inde defectionis quoque Heluetiorum origo,&c.

De caussa belli contra Carolum Burgundum ab Heluetiis suscepti & gesti, idem Lib. IV. Cap. I.

Heluetii bellum grauissimum aduersus Carolum Burgundiorum Ducem susceperunt, quod non aliter quam ipsius Ducis occasu finem accepit: quum Heluetiis currus pellium ablatus esset.

INSTRVCTIO N. N. LEGATI AD HELVETIOS MISSI, & de publicis rebus gerendis,

DISCVRSVS IV.

NEGOCIA quæ cum Heluetiis à Legatis tractantur, vt quidem ipsa testatur experientia, raro admodum ad finem optatum perducuntur, ob personarum, quibus cum vno & eodem momento negocium est, numerum & multitudinem, ac proinde sententiarum diuersitatem. Cuius rei diuersæ quoque sunt causæ; vna tamen præcipua est, quod priuata vtilitate plerique omnes ducuntur: quamuis primores ciuitatum, ad continendos quiete populos communem vtilitatem omnibus suis actionibus prætexant, ac quidquid faciunt, Reipublicæ ac libertatis causa facere videri velint.

Modus cum Heluetiis eiusmodi negocia tractandi duplex est; vnus in publico; alter priuatim & secreto. Et quidem vt publica negocia ad felicem exitum perducantur, opus est vt in singulis ciuitatibus vel pagis aliquot magnæ auctoritatis & vitæ honestæ viri de iis quæ in Comitiis eorum proponere nobis decretum est, bene ac diligenter erudiantur atque informentur; ac demum eadem vel voce vel scriptis ad publicum Consilium & Senatum referantur: atque ita publicum negocium illorum suffragiis adiutum, tanto facilius procedet. Quanquam vero illud sine donis & muneribus, ac præsertim annuarum pensionum promissione obtineri vix possit: tamen inprimis necessariũ est, vt quo maior negotio concilietur auctoritas, & illi tanto liberius loqui & suffragari nobis possint, vt publicæ quoque pensiones promittantur.

Porro

Porro in hac inclyta natione pagi nonnulli & ciuitates antiquam, alii nouam amplectuntur religionem. Qui nouam profitentur, secretas omnes actiones respuunt; eosque quos clanculum eiusmodi consilia cum exteris habere deprehenderint, seuere castigant. Quocirca cauendum est ne apud hos vlla clam instituatur actio, sed publice omnia atque in propatulo agantur. At apud eos qui antiquam colunt religionem tam priuatim quam publice citra quam periculum agere licet: ita tamen vt quæcunque tractantur, ad ipsorum Reipublicæ honorem, vtilitatem & antiquam libertatem conseruandam pertinere videantur. Cauendum quoq; est ne nouarum rerum quidquam, vel quod mendacii suspicionem habeat, cuiquam Heluetiorum in secreto dicatur. Sic enim est eorum comparatum ingenium, vt quos semel non optima fide secū egisse animaduerterint, eis postea non facile fidant: quāuis ipsi summa cum libertate omnia loquantur & agant. Et in omni negotio satius est sobrie omnia, sincere & breuiter loqui & agere, quam multis verborum aut rerum vti ambagibus.

Apud ciuitates singulas siue priuatim negotia cum Consulibus siue Burgomagistris, Prætoribus siue Ammanis, & Scabinis, adeoq; cum Consilio tum magno tum sanctiori tractantur. Iidem clam omnia habent pro rei cuiusque differentia & qualitate. Mandata exposituris audientiam impetrare necesse est; ac postea responsum siue scripto siue voce postulare; tum vel Consiliarios omnes vel præcipuos frequentibus excipere conuiuiis, quippe qui ante omnia honorari velint & munifice tractari.

In publicis Conuentibus negotia cum vniuersis pagorum legatis tractantur, seruata cuiusq; dignitatis prærogatiua, sed inprimis eius loci vbi comitia habentur. Iam quidem conuentus. Badenæ (quæ Ergouiæ ciuitas est) vniuersales Heluetiorum conuentus celebrari solent: in quibus principem locum tenent Tigurini, quorum legati primi adeundi sunt: idemq; modus tam in petenda audientia quam poscendo responso seruandus est; deinceps vero quæ amplius necessaria videntur apud reliquorum pagorum legatos sunt explicanda. Neq; est vt quis exspectet dum ipsi capita quędam vel ad consultandum vel ad respondendum proponant, etiamsi de ipsorum quoque vtilitatibus agatur. Hunc enim semper morem obseruarunt, & adhuc obseruant Heluetii, vt mandata exposituros audiant quidem, ipsi vero ad ea exponenda neminem vltro inuitent; deque his quæ exposita sunt, ad suarum ciuitatum senatum ac populum singuli postea referant, eorum iudicia requirant, & decreta exspectent, quæ per vnum aut plures homines idoneos ad conuentus tandem perferuntur.

In comitiis vniuersalibus multum tribuunt Pontificis, Cæsaris, Romanorum regis (si quis est) Francorum regis, Legatis siue Oratoribus. Et quoniam summa omnes Heluetii gaudent libertate, caute cū iis agendum, neq; vlla contra sentientis animi indicia ostendēda.

Ad Heluetios missus Legatus siue Orator vbi maxime commodum ipsi ad rem quam agere instituit promouendam videbitur, domicilium sibi constituet. Quod si aliquando ad cæteros qaoque pagos eorumque imperia excurrere negotium postularit operam idem dabit vt itineri suo necessariam aliquam & credibilem caussam prætendant,ne sinistris suspicionibus se suasque actiones grauet Et heic inprimis sedula cautione est opus.

Semper vero, omnique loco & tempore præcipua eorum pagorum, qui inter cæteros dignitate & viribus eminent, ratio habenda est,etiamsi illi aliis Principibus,atque etiam ipsis aduersariis,annuarum pensionum largitione sint obstricti. Plerumque enim illa lanx in quam majus imponitur emolumentum,præponderare solet. Badenæ quidem vbi conuentus annui habentur Prætoris prouincialis, (**Landtvogt** ipsi appellant) & qui vicariam ipsi præstant operam, ac denique eius qui vniuersis pagis in conuentu illo à secretis est gratia sollicite captanda est,quum tres hi publicis omnibus deliberationibus intersint, & apud omnes ac singulos multum possint. Imprimis autem neque vllam religionis faciet mentionem Legatus,neque opinionibus ipsorum aperte contraibit atque aduersabitur; sed potius veluti cursum flectendo,eos sibi adiungere studebit,&c.

DE VARIIS REBVSPVBLICIS ET PROVINCIIS in Belgio,

DISCVRSVS V.

Fines.

BELGIVM siue Inferiorem Germaniam vniuersam hodie Itali & Hispani *Flandriæ* nomine appellant. Fines vero Belgii nunc proprie dicti sunt ab Aquilone Oceanus,ab Austro Lotharingi, Veromandui, Picardi, ab Ortu Amisius fluuius, Vestphalia cum parte Rheni superiore Vicinos autem hos habet Principes, Comitem Frisiæ Orientalis,Episcopum Monasteriensem, Archiepiscopum Coloniensem,Ducem Cliuensem & Iuliacensem, Regem Galliæ. Hodie in septemdecim Prouincias diuiditur, quas Carolus V. Imperator omnes possedit: ac præterea insertos quasi habet Episcopatum Leodiensem,Ducatum Iuliacensem,cum Cliuensi;quæ regiones omnes

Belgii olim dicti & Germaniæ inferioris vix dimidia pars sunt. Sunt autem in prouinciis hisce Ducatus quatuor, *Brabantia*, *Limburgi*, *Luxemburgi & Geldria*. Comitatus septem, *Flandria, Artesia, Hannonia, Hollandia, Selandia, Namurci, & Zutphania* Marchionatus *Sacri Imperij*. Dominia quinque, *Frisia occidentalis, Mechlinia, Vltraiecti, Trans Isalana & Groninga*; Regiones omnes cultissimæ, vt in quibus, teste Ludouico Guicciardino, numerentur vrbes fossis & vallo munitæ ducentæ viginti octo: Pagi autem sex mille trecenti atque amplius, præter arces, monasteria, villas, aliaque ædificia singularia, quorum numerus pæne est infinitus. Quomodo vero hæ omnes Prouincię coniunctæ sint, inque vnum corpus coaluerint, quomodo item ad Carolum V. & filium eius Philippum deuolutæ sint, operæpretium est cognoscere. Ludouicus Malanus (*de Male*) Comes & Dom. Flandriæ, Niuerniæ, Rastellæ, Salinarum, Antuerpiæ & Mechliniæ; post matris vero obitum Comes quoque Burgundiæ & Artesiæ, vxorem duxit Margaritam, filiam Ioannis Ducis Brabantiæ, quo coniugio dux etiam Brabantiæ, Limburgi, & Lotharingæ factus est. Ex hac vnicam filiam genuit, matri cognominem Margaritam, ditionum patriarum heredem: quæ anno 1369 Gandaui nupsit Philippo Valesio, Duci Burgundiæ, cui ob virtutem singularem cognomentum fuit *Audacus* vixit is annos 70. Obiit Hallæ iuxta Bruxellam, anno Christi MCCCCIV. Liberos reliquit Ioannem, Antonium Philippum Valesios; Catharinam, Mariam, & Margaritam. Hi omnes coniugio res patrias auxerunt. Catharina Lupoldo Duci Austriæ nupsit; Maria Amedeo Duci Sabaudiæ; Margarita Comiti Hollandiæ & Hannoniæ. Antonius Valesius à patre constitutus Dux Britanniæ, Lotharingiæ & Limburgi, vxorem duxit Elisabetham Ducissam Luxemburgii; ex qua filios suscepit Ioannem, maritum Iacobæ Comitissæ Hollandiæ, & Philippum ambos Britannię Duces. Antonius cum fratre natu minimo Philippo Valesio in bello Gallico ad Terouanam anno MCCCCXV. filii Antonii sine liberis postea defuncti, patruum Ioannem Valesium heredem reliquerunt. Ioannes igitur Valesius qui *intrepidus* dictus est, quum esset è fratribus natu minimus, anno 1404 patri successit, auctusque fratrum ac nepotum obitu multis & amplis ditionibus, misere & præter fas cæsus est, anno 1419 à Carolo Duce Aurelianensi. Liberos reliquit, Philippum, Margaritam, Isabellam & Catharinam. Philippus cognomento *Bonus* vel *Pius*, 22 ætatis anno patri successit in Ducatu Burgundiæ, Comitatu Flandriæ, Burgundiæ, Artesiæ, Marchionatu Imperii, Salinarum & Mechliniæ. Hic Atrebati cum Duce Aurelianensi Caroli filio pacem contraxit, eumque è carcere in quo annos iam XXV. ab Anglis detentus fuerat, liberauit, soluto insuper precio redemptionis, & sorore Maria in vxorem ipsi data. Hic obitu Theodorici Comitis Namurensis, factus est eius Comitatus heres; obitu

17. Prouincia.

Belgica prouincia quomodo ad Austriacam familiam sint deuoluta.

Philippi,

Philippi, auctus est Ducatibus Brabantiæ, Lotharingiæ & Limburgi, obitu Iacobæ, Comitibus Hannoniæ, Hollandiæ, Selandiæ & Frisiæ. Ducatus quoque Luxemburgicus ei accessit ab Elisabetha, Antonii patrui sui vidua. Ita factum est vt vnius Philippi Boni imperio subiectæ fuerint amplissimæ opulentissimæque prouinciæ, Burgundiæ vtriusque, Brabantiæ, Limburgi, Flandriæ, Artesiæ, Hannoniæ, Hollandiæ, Selandiæ, Namurci, Frisiæ, Mechliniæ, & Marchionatus Imperii. Vxorem is habuit Isabellam Portugalliæ regis filiam. Vixit annos 71. obiit anno MCCCC, vno filio tot prouinciarum herede relicto, Carolo *Audace*, qui non tantum patrium imperium conseruauit, verum etiam auxit, adiecta Geldria, Surphania, & Ducatu Iuliacensi. Hic ad Nanceium in Lotharingia ab Heluetiis cæsus est: cuius Historiæ, supra quoque delibatæ, hæc est summa. Anno 1374. ortum est bellum in Carolum Audacem Burgundiæ Ducem & Heluetios, partim quod hi in Petri ab Hagenbach mortem consensissent, partim quod iisdem Sigismundus Imperator vsus esset in recuperandis Alsatiæ & Sumgouiæ prouinciis, quas Carolus tenere nitebatur. Quum igitur suscepta expeditione in Heluetios iter faceret per Lotharingiam, Nanceium oppugnauit & cepit: inde per superiorem Burgundiam in Sabaudiam venit: occupauit ibi prope Gransen duas arces, Germanosque omnes præsidiarios (erant autem quingenti) ex arboribus suspendi iussit. Heluetii res suas repetentes commisso prœlio Burgundos vincunt, Carolumque castris pellunt. Præda fuit trigesies centum millium coronatorum. Carolus restaurato exercitu instituit Mursam obsidere, oppidum ditionis Bernatium. Heluetii adiuncto sibi Renato Lotharingæ Duce, cui Nanceium ereptum fuerat à Burgundo, Carolum vincunt fugantque. Occubuerant eo prœlio ex Caroli exercitu 17. hominum millia. Tertio igitur belli aleam tentaturus, Nanceium, quod interea Renatus Lotharingiæ Dux recuperauerat, media hieme obsedit. Sed Renatus ciuibus suis opem laturus cum Heluetiis, Gallis, Germanisque, impetu in Carolum facto, Burgundos pepulit. Fugientes partim occisi, partim capti, partim aquis absorpti sunt. Nox prœlium diremit. Ipse Carolus quum fuga salutem quæreret, lapsus ex equo, tribus vulneribus est interfectus, nō sine graui suspitione proditionis ab Italo quodam Comite Compobasso institutæ. Cadauer niuibus tectum desideratum aliquamdiu fuit, sparsi etiam rumores varii, aliis eum captum abductumque ad Galliæ regem contendentibus; aliis fuga elapsum, & in aliquo Germaniæ monasterio latitantem. Inuentus etiam Spiræ quidam Bruxellensis (oppidum est Spirensis diœceseos, vulgo Bruselam Bruxein) qui vultu & reliquo corporis filo quia Carolum referret ipse Carolus esse vulgo iudicabatur, quantumuis ipse reclamaret: nec ante finis fuit quam solutis niuibus, Caroli cadauer, morte, vulneribus, frigore immutatum, difficulterque agnitum,

De Caroli Audacis Burgundi morte historia.

Nanceium

Nanceium delatum fuit. Hic finis Caroli fatorum: hic exitus illum sorte tulit. Eius leipsana condita Nanceii in æde D. Gregorii, translata sunt Brugas anno 1550. à Maria Hungariæ & Bohemiæ regina, Belgii Gubernatrice. Atque hic est Carolus ille Caroli V. abauus, nati anno 1500. ex Ioanna Ferdinandi Aragonum regis filia, Philippi Austriaci vxore: qui Philippus filius fuit Maximil. Austriaci, ex Matre Maria, vnica Caroli Audacis ad Nanceium cesi, filia & herede. Sub his Prouinciæ quæ antea plures Dom. habuerant, coniunctæ in vnum quasi corpus coaluerunt, atque hodie communi Belgicæ vel inferioris Germaniæ nomine censentur. Aer in his regionibus humidior est, sed tamen qui incolarum sanitati conducat: æstates iucundæ, peramœnæ, & temperato calore tolerabiles, non feruent æstu, non abundant muscarum culicumque examinibus, non tonitru quatiuntur; terræmotus vero rarissimi. Hiemes longæ ventosæ. Spirante Aquilone vel Euro subitum excitatur & arctum gelu; Austro vero & Zephyro tepescit aer, frigusque in pluuias conuertitur. Ager planus est, paucis collibus adsurgens; exceptis regionibus Luxemburgi, Namurci, & parte quadam Hannoniæ multis etiam locis sabulosus est, præsertim qua Flandriæ, Selandiæ, Hollandiæ littora Oceano pulsantur, hic enim aduersus fluctuum impetum natura colles sabulosas instar obicum prætendit; mirabili & numquam satis prædicanda prouidentia. Solum ipsum pingue est & fertile, sed alibi pinguius, alibi sterilius. Gignit frumentum, hordeum, siliginem, linum, canabin, pyra, mala, nuces, auellanas, cerasa, pruna: quæ tamen aliunde quoque maxime in Holandiam, magna copia importantur. Arborea materies ad cotidianos vsus structurasque ædificiorum aliquibus prouinciis non deest: Hollandi tamen ligna fere omnia exstruendis nauibus, è Noruegia aliisque regionibus Septemtrionalibus petunt. Vites paucæ, nisi forte Louanii, & in tractu Luxemburgico, è quibus vinum premitur non insipidum: reliquis locis vuas habent mensis secundis quam vino aptiores. Boues, Equi, Oues, pecora, armentaq; nusquam terrarũ felicius nascuntur aut aluntur. Equi inprimis grandes, robusti, bello apti. Boues opimi, præsertim in Hollandia & Frisia, quibus vnus bos pondere sæpissime mille & ducentas libras excedit. Ludouicus Guicciardinus, qui Belgicam accuratissime verissimeque descripsit, refert Comiti Hochstratano Mechliniæ bouem dono datum, cuius pondus fuerit bis mille quingentarum viginti octo librarum, quem is propterea in palatio suo depingi curauit. Ouium lanæ paullo duriores sunt Hispanicis & Anglicis; quod ex pratorum pascuorumque humiditate fieri existimant. Rubia tinctorum abunde hic colligitur, & per omnes Europæ oras magno cum lucro distrahitur. Fodinæ metallicæ magni momenti nullæ. Fontes rari, & non nisi montosis in locis. Lacus, Stagna, paludes non tantum ad aquarum

vsum

vsum, sed ad piscium quoque capturas valde frequentes. Flumina hic perpauca oriuntur; sed alibi orta, maxima & plurima his locis vel in Oceanum sese exonerant, vel in aliud flumen maius, Præcipua sunt, *Rhenus*, *Mosa*, *Scaldis*, *Amisius*. Minora *Mosella*, *Lisa*, *Aa*, *Sambra*. *Dela*, *Diesa*, *Vidrus* (Vechta vulgo) *Scarpa*, & alia permulta. Habent præterea regiones quædam syluas & nemora. Arduenam syluam hic statuit Cæsar, quam idem tradidit à Rheno fluuio per fines Treuirorum ad Neruios & initium Rhemorum pertinere, & millibus passuum amplius quingentis patere in longitudinem, attingere Menapios, Eburones, Aduaticos, vsque ad Scaldim, at nostro tempore multo est minor, neque 100. milliaria exuperat. Mare vero toti Belgicæ non tantum nauigationes commodas præstat, sed etiam pisces, qui & huic regioni sufficiunt, & ad vicinos quoque exportantur. Incolæ sunt formosi, quieti, parum cholerici, parum ambitiosi, parum superbi, non admodum rebus Venereis dediti, ciuiles, aperti, comes, blandi, ad omnia prompti, salsi, & interdum dicaces, laboriosi, industrii, fideles, grati in bene meritos, artium omnium scientiarumque capaces, libertatis & auitorum priuilegiorum etiam ad mortem vsque tenaces & studiosi. Mulieres formosi, pudicæ, sobriæ, rei familiaris studiosissimæ, adeo vt ad mercaturam domi exerceant, & interdum ad vicina oppida & regiones commeent, sine vlla vel leuissima criminis alicuius, impudicitiæ maxime, suspitione. Bello autem iam olim nobiles. Cæsar Lib. I Commentariorum, omnium Gallorum eos vocat fortissimos. Secundo libros solos esse ait, qui patrum memoria, omni Gallia vexata Teutones Cimbrosque intra fines suos ingredi prohibuissent; eaque re factum, vti rerum istarum memoria magnam sibi auctoritatem magnosque spiritus in re militari sumerent. Experti id nostro sæculo tot peregrini exercitus, qui tam quam veterani cum tironibus congressi, in ciuibus; rusticis, nautis ferociam & vim veteranorum deprehenderunt. In primis vero dediti sunt artibus mechanicis, non sordidis quidem & vilibus, sed nobilioribus, panni contexendi, lanificia tractandi, aulæa & tapetia conficiendi; quæ non tantum ipsius regionis vsibus inseruiant, sed etiam vlterius in Galliam, Hispaniam, Germaniam, reliquamque Europam, atque adeo in Africam & Asiam deportentur. Æstus maris, (quo mare motu in se replicato accrescit decrescitque) varius ac diuersus est, plerisque tamen in locis senis horis intumescit Oceanus, senis detumescit. Tam vehemens vero æstus est, vt Caleti & in Flandriæ ac Selandiæ litoribus ad duodeuiginti pedes assurgat; ac multo altius vbi fretum est angustius, vt Bristollæ in Cornuallia Angliæ prouincia, vbi sexaginta, in Britannia vero circa Senamalum & Sanmichaelem nonaginta pedes mare intumescit. Neque vero semper eadem sunt momenta fluxus & refluxus. Singulis enim diebus vna fere hora tardius mare accrescit, quod ipsum argumentum est, flu-

[S]ylua.

[I]ncolæ & [e]orũ mores.

Æstus maris.

xus caussam esse Lunam, quæ pro diuersis ad Solem adspectibus maiores minoresve æstus ciet; ita vt in singulis Nouiluniis binæ quadraturæ tumorem Oceano, & rursus aliæ binæ detrimentum afferant.

Reditus ex Piscatione.

Præter ingentes qui è terra acquiruntur reditus, piscationis in quibusdam Belgicæ prouinciis, sed imprimis in Hollandia, sunt quæstuosissimæ: ac primo halecum, quos *Haringos* vocant. Hi postquam ex Arctoi maris latebris discesserunt (quod præcipitante iam vere solet fieri) velut commutatis sedibus in æstiua contendunt palabundi, tanta interdum multitudine, vt oppositis retibus sisti eorum nequeat impetus. Tum vero classes variæ partitæ inter se certas ac definitas stationes sub Britannia, Scotiæ ora & Orcadibus, singulæ pro viribus isti piscium generi insidiantur, nauigiis in eum vsum exstructis, aluo panda, obtusa prora, quæ *Busas* appellant, captas partim sale & muria cõdiunt, partim domum delatas fumo durant. Aiunt ex vna hac piscatione quotannis vnum Millionem & quater centena ac septuaginta circiter aureorum millia confici. Magnus quoque fit quæstus, dimidii scilicet Millionis, ex Asellorum piscatura, *Cabeliau & Lapperdan* vocant: nec minor ex Salmonũ captura. Ad conditurã hanc Piscium ingens Salis vis absumitur, quem atrũ & sordidum è Gallia, Hispania, Lusitania allatũ, singulari artificio excoquunt magnis atq; amplis lebetibus, redduntq; ita purum & cãdidum, vt cum niue etiam certare possit. Rudi Hispanico vel Armorico adfundunt aquam, decoquunt, colliguntque ex centum libris salis Hispanici, centum quadraginta quinque libras puriores: eaq; ars iam quadringentis circiter annis in Selandia maxime summo cum incolarum emolumento & vicinorum etiam commodo fuit vsurpata. Hunc Salem per Galliam, Angliam, Daniam, Germaniam & reliquam Europam diuendunt.

De Sale cõficiendo.

Regiminis forma.

Forma regiminis apud Belgas pro regionum diuersitate varia quoque est & diuersa. In vniuersum quidem omnibus Princeps imperat; at singuli cuiusque prouinciæ Status suis priuilegiis, iure & libertate vtuntur, & secundum ea Rempublicam administrant. Princeps Gubernatorem omnium prouinciarum constituere solet; cui Burgundiæ quoque Comitatus paret. Ei tria consilia sunt adiuncta. Primum *Consilium Status* dicitur; secundum *Priuatum*; tertium *Finantiarum* siue Ærarii. Consilium Status Præsidem vnum habet, & Consiliariorum numerum indeterminatum: inque id, prout visum Principi fuerit, vel plures vel pauciores leguntur. In hoc res omnes ad Statum siue Summam Reipublicæ pertinentes tractantur, scilicet de bello & pace, de Legatis vel alio mittendis vel audiendis, de Fœderibus & amicitia vicinorum atq; exterorum Principũ: & ad hoc à cæteris Cõsiliis res

Consilium Status.

Consilium Priuatum.

omnes grauiores referuntur. In Consilio priuato duodecim fere sunt Iurisconsulti & doctrina atque experientia præstantes viri, ad hoc munus ab ipso Principe & Gubernatore delecti. Eis quoque vnus Præsidis nomine præest. In hoc Consilio res ad Iurisdictionem spectantes discutiuntur; agiturque de priuilegiis, gratiis & remissionibus, legibus, statutis, Edictis, regionum finibus, controuersiis, &c. ac si grauior quæpiam caussa occurrat, eam cum Consilio Status communicant; & vicissim Status etiam Consiliarii res ad Iurisdictionem & Iustitiam pertinentes ad Priuatum hoc Consilium referre solent. In Consilio Finantiarum tres sunt è Belgicis Primatibus, vnus Thesaurarius, vnus Receptor, vt vocant, & alii quibus pars aliqua publici ærarii commissa est. Consilium hoc Principis patrimonium & subsidia moderatur, & vtrasque tabulas tam accepti quam expensi in bello ac pace seruat, ac rei numariæ curam habet. Est præterea Camera rationum (Rechentammer vulgo) huius Finantiarum Consilii quasi membrum; in qua septem sunt Rationum magistri, cum aliquot ministris, siue minoribus Officiariis: coram quibus omnes qui nummos Principis in Brabantia & adhærentibus regionibus Ducatuque Luxemburgensi tractant, rationes reddunt, & acceptilationes recipiunt. Licet vero aliæ etiam præter illas, quæ Bruxellis vna cum tribus Consiliis resident, sint Cameræ; omnes tamen Finantiarum Consilio tanquam capiti subsunt.

Finantiarii Consilium.

Camera Rationum.

Gubernatores particulares.

Præter iam dictos Magistratus & Consilia vt plurimum singulis prouinciis Gubernator particularis præest, quem tanquam Principis vel generalis Gubernatoris vicarium, de summa rei, ac potissimum de iis quæ ad bellum pertinent, referunt.

Curia siue Tribunalia.

Habet insuper Princeps in singulis fere regionibus aliud quoque publicum consilium, vt Mechliniæ in Brabantia, quod Cancellaria, & alibi aliter appellatur. In hoc 12. interdum, interdum 16. nonnunquam etiam 18. sunt Consiliarii, cum vno præside, quibus annumerantur quoque Principis Aduocatus, Procurator, Fiscalis, & alii magistratus minores à Gubernatore generali constituti; quorum omnium tam in caussis ciuilibus quam criminalibus magna est potestas atque auctoritas, ad hoc enim Consilium non priuati tantum omnes, & Officiarii, sed ipse quoque Rex, si ei cum subdito aliqua in caussis Iustitiæ sit controuersia, vocari & citari possunt, sententiamque accipere coguntur. Ad idem à cæteris Curiis prouocationes fiunt; alibi vero vt Mechliniæ in Brabantia, in Hannonia, Geldria & Frisia, sententiæ diffinitiuæ sine prouocatione feruntur.

In omnibus his Curiis siue Magistratibus ius obtinet Commune, nisi municipale, aut Priuilegia, aut Edicta Principis ei aduersentur.

Præter dictos illos magistratus quotannis à Gubernatore generali Commissarii quidam mittuntur, qui rationes omnes tam accepti quam expensi diligenter inspiciant, omniaque minutatim excutiant. In Brabantia quoque iidem ex Pontificis concessione atque auctoritate monasteria atque Hospitalia visitandi ius habent.

Modus comitiorum.

Quoties Princeps cum Statibus vel de nouis ferendis legibus, vel de subditis contribuendis, vel quacunque alia de re grauiori tractare vult in iis congregandis hac vtitur ratione. Per singulas Prouincias litteras circummittit, ac statibus certum locum ac tempus constituit, vbi cum plenis Prouinciæ quisque suæ mandatis compareant: & plerumq; eiusmodi Conuentus Bruxellis in Brabantia habentur. In omnibus vero Prouinciis, Comitatibus & oppidis scitur, quot & quinam in comitiis suffragiorum ius habeant: quorum numerus sane magnus est. Horum tres sunt Ordines. Primus Ecclesiasticorum, secundus Nobilitatis, tertius Ciuium siue oppidanorum. Deputatis facultas est Communitates suas obligandi, non tamen quidquā statuendi, nisi sub expressa hac conditione si omnibus Statibus ita videatur, omnesque ex more ad comitia vocentur. Deputatis, Gubernatore præsente, vel Præses vel Consiliariorum aliquis rem de qua tractatur, exponit, blandissimis verbis simulq; validis rationibus ad persuadendum vtens. Audita propositione, status tēpus deliberandi sumunt: singuli deinde mature omnia expendunt, ac scripto tandem respondent. Id responsum si Principi non placuerit, negocium retractatur, Gubernatore interim summam adhibente diligentiam, vt Status in id quod Princeps rogauerit, consentiant. Quibus quidquam concedere recusantibus, patienter ferendum, ac totum negocium in aliud commodius tempus differendum est.

Quamuis autē totius imperii summa ac Maiestas penes Principem sit; singulæ tamen regiones & ciuitates suas leges, ritus & particularia habent priuilegia, eisque in administranda Republica vtuntur, magna cum libertate. Ritus hi, leges & Priuilegia valde inter se differunt, quum olim Belgicæ Prouinciæ non solum diuersos habuerint Principes, sed inter se etiam diu crudelissima bella gesserint. Mensurarum quoque, ponderum & morum discrepans est ratio, ac diuersæ quoque linguæ, ac ingenia tā varia, vt quum Imperator Carolus V. sæpius de Prouinciis omnibus in vnam Regni formam redigendis consultationem suscepisset, nullum vnquam huius sui Consilii inuenire potuerit exitum. Omnes nihilominus iis in rebus conueniunt, quibus Status aut Respubl. formatur aut firmatur; & particularis singulorum membrorum administratio in nullo fere alio differt, nisi

Forma regiminis ciuitatum.

eorum qui publicas res tractant numero. Nobiliorum ciuitatum administratio quatuor velut membris constat. Primum est Noui Senatus, quo omnes magistratus tam maiores quã minores cõprehenduntur. Secundum est Senatus Veteris, in quo ii sunt qui magistratu aut dignitate aliqua perfuncti sunt. Tertium est Ciuium, quorum veluti duces sunt Vicorum magistri: quorũ idem fere munus est ac Romæ eorum qui *Caporoni* dicũtur; & alibi plures sunt alibi pauciores, pro loci scilicet ac Ciuitatis cuiusq; magnitudine. Antuerpiæ eiusmodi Vicorum magistri viginti sex sunt. Quartum membrum opificiorum magistros siue Decanos (sic enim appellant) cõplectitur, pro loci itidem qualitate numero differentes. Antuerpiæ Decani eiusmodi sunt LIV. Ex omnibus his membris particularis cuiusque ciuitatis gubernatio constituitur. Exemplo sit Antuerpia: à quo cæterarum vrbium administrationes parum differunt, excepto Senatorum & magistratuum numero, qui, vti diximus pro locorum diuersitate varius quoque est & diuersus. Modus vero eligendorum magistratuum in modo dicta vrbe talis est. Præsens magistratus è nobilibus familiis nouem designat; ac totidem Vicorum magistri. Octodecim his è præsenti magistratu alteri adiunguntur XVIII. ita vt in vniuersum candidati fiant XXXVI. Horum nomina ad Principem aut Gubernatorem generalem mittuntur; æque his XVIII. eliguntur quos antiqua Gallica voce Scabinos appellant. his ius est duos eligendi Consules siue Burgomagistros, quorum vnus plerumq; Ciuitatis negotia apud Principem & cæteros Prouinciæ Ordines tractat; alter domi tam ciuium quam exterorũ causas cognoscit. Sic ergo Vrbis Antuerpiensis magistratus ex Scabinis duodeuiginti & duobus Consulibus constituitur. Et Consulis quidem Vrbani magna est auctoritas tam in caussis ciuilibus quam criminalibus: sed Iustitiæ exequendæ duo Principis Vicarii potestatem habent; quorum ille qui ciuilibus causis præest, *Ammannus*; qui criminalibus, *Scultetus* vocatur. Munera hæc à Principe conferuntur, nec temporanea sunt, sed ad vitam perpetua. Sculteti officium est delinquentes apprehendere, Iustitiam à supremo magistratu petere, & sententias exsequutioni demandare. Amannus pro tribunali in causis ciuilibus ius dicit. Senatus insuper siue Vrbanus magistratus, non etiam interueniente auctoritate Principis, minores constituit magistratus. Inter alios duo Ærarii Tribuni è Nobilium siue Patriciorum ordine à plebe; & vicissim Receptor vnus è plebe à Nobilibus designatur: à quibus numi omnes supremi magistratus iussu recipiuntur atque erogantur. Ex eodem magistratu Consiliarii è plebe creãtur, qui nautarum, hortulanorum, fabrorũ, &c. sunt Decani. Mechliniæ magistratus Vrbicus æquali portione est diuisus. E

Antuerpiẽsis vrbis administratio Politica.

duodecim enim Senatoribus sex sunt Nobiles, sex plebeii, Opificiorum scilicet Decani siue tribuni, vt Piscatorum, pistorum, hortulanorum, Coctorum cereuisiæ, &c. Consiliarii hi plebeii non modo in Senatum veniendi ac sententiæ dicendæ ius habẽt, verum etiam tumultuose plerumque & cum strepitu negotia tractant, præsertim si de contribuenda pecunia agatur, quam plebs ægre fert in Nobilium manus venire. Quin etiam tanta est illorũ insolentia, inconstantia, & perpetua aduersum nobiles æmulatio atque inuidia; vti etiam sine vllo supremi magistratus respectu ipsorum sæpe Principum voluntati & decretis reclament atque aduersentur. Hinc factum est vt è 35. à Ludouico Harlembequio primo Flandriæ Comite ad Philippum regem Catholicum vix tres fuerint, qui non seditione aliqua siue populi rebellione fuerint exagitati. Harum ciuitatum quædam magnos habent reditus. Sola Antuerpia ad ducenta & quinquaginta scutatorum millia quotannis è publicis reditibus percipere dicitur: sed tam hæc quam ceteræ vrbes durante hoc bello graui ære alieno obstrictæ sunt: nec spes est eas tam cito exoneratum atque liberatum iri, decrescente quotidie mercaturæ & opificiorum tractatione, in quibus duabus rebus Flandriæ ac totius Belgii opes consistunt. Damnum quidem quod Antuerpia ex mercaturæ detrimento accepit, vix ęstimari potest. Guicciardinus eam iniuit rationem, vt demonstrarit commercia Antuerpiæ excedere duodecim milliones coronatorum: cuius calculus rebus Antuerpianis florentibus non modo non superauit, ac ne ęquauit quidem iustam ęstimationem. At hæc fuere, nunc enim Mars Mercurium pepulit, atque alio, maxime vero Middelburgum in Selandiam, Amstelredamum atque Roderodamum in Hollandiam abduxit.

Nobilitatis imperium.

Baronum & Nobilium qui oppida & Arces in Belgio tenent, potestas ac Iurisdictio angustis admodum terminis est circumscripta. neque enim subditis suis & clientibus fiduciariis tributum vel imperare vel etiam vltro oblatum accipere possunt, nisi de Principis consensu: sed relictis populo suis priuilegiis, immunitatibus & libertatibus, titulis tantum & bonorum patrimonialium prouentu summa cum modestia gaudent & fruuntur. Sunt tamen inter Principes & Nobiles, qui particulares quasdã tam Iurisdictiones quam ditiones possident, tam absoluti imperii vt neminem superiorem nisi Deum ipsum agnoscant.

Status Ecclesiastici opes & dignitas.

Status Ecclesiasticus in omnibus Belgii regionibus potens admodum est, atque opulentissimus: adeo quidem vt Carolus V. Imperator legem ferre necesse habuerit, qua cauetur ne quis Ordinis Ecclesiastici res soli siue bona immobilia quocumq; titulo comparare sibi possit, nisi permissu & assensu Principis. In extraordinariis quæ Principi dantur subsidiis, idem Ordo par-

tem suam confert separatim. Eidem Principi eædem fere intercedunt, quoad Ecclesiasticam Iurisdictionem, cum Pontifice conuentiones, quæ Franciæ Regibus. Principis enim est Nominare siue Designare Prælatos, Pontificis Confirmare: neque vllum Rescriptum sine Principis consensu exsequutioni demandari; neque subditi vlla ex caussa ad aliud tribunal extra patriam citari aut vocari possunt; sed omnes caussæ quæcumque illæ sint, coram Ordinariis cuiusque loci aut regionis magistratibus siue Commissariis ventilari ac disceptari debent. Titulus extraordinarius quo Ordinis huius caput siue Princeps vtitur, est vt se inscribat *Canonicum S. Seruatii*, & *Abbatem S. Gertrudis* (quod est celeberrimum ac ditissimum Monasterium) *Vicariumque Imperii* ad Dietmarsos vsque in Daniæ finibus, per vniuersam Frisiam: quem titulum siue dignitatem Maximilianus I. Cæsar pro se suisque successoribus ab Imperatore & patre suo Friderico obtinuit. Sed de Politia Belgica deque harum septemdecim Prouinciarum administratione qui plura scire volet, adeat Franciscum Guicciardinum, cuius de hac re præclarus exstat in Belgicæ descriptione Commentariolus.

Militia.

In his regionibus Princeps alios milites alere non solebat olim, quam qui in finibus per præsidia erant dispositi. Carolus V. Imp. tria circiter equitum millia magna ex parte leuiter armatorum è regionum incolis conscripsit, eamque militiam perpetuã & ad omnes casus subditos paratam esse iussit, Præfecturis inter Nobiles & Barones cuiusque Prouinciæ distributis. vulgo vocant **die Bende von Ordinantien** / id est Turmas Ordinarias.

Reditus.

Reditus quos Princeps ex hisce capit Prouinciis quotannis tres circiter Auri milliones conficiunt, non additis extraordinariis subsidiis, & confiscationibus. Et harum quidem tertia tantum pars ad Principem redit, nisi in causis læsæ Maiestatis, &c.

AN BELLVM VEL PAX AVT POTIVS INDVCIÆ REGI Hiſpaniarum expediant cum Gallo, Angla, Patauo,

DISCVRSVS VI.

VT literas tuas manu mea poſui. calamum in eam inſerui ad reſpondendum. An non lubens & ſubito facerem, quod amicus volebat? virè Principibus petebat; patriæ vtilitatem tangeret? Ego vero lubens atque etiam calide; etſi hæc aura à tenui præſertim meo corpore calorem omnem arcet. Sed animus erectus & alacer is eſt, qui hæc & alia vincit. De re igitur. Audi. Deliberatur, bellum an pax cum hoſte placeat, & dicam diſtincte ſententiam meam. Hoſtis nobis triplex, vt nunc eſt ſtatus rerum; Gallus, Angla, Batauus. Duo illi externi; hic tertius internus, & rebellis potius quam hoſtis. Si igitur de prioribus quæritur, à Regis hoc conſiliis totum & opibus pendet, bellum an pacem cum iis velit; & vtrum pro re conducat. Si metus ab illo barbaro & communi hoſte Auſtriacis non eſſet, ego putarem Regem tractu omnes iſtos poſſe frangere, ſi tantum bellum ex fide & diſciplina aliqua geratur. Fidem dico in pecuniarum adminiſtratione & munerum; vt illa non diſſipetur, vt hæc idoneis & dignis dentur. Nam de fide in ipſum Regē, vix puto ambigendum aut quærendum. Addidi diſciplinam, quoniā reuera ſine ea (fiant & dicantur omnia) bellum nullum feliciter ſatis & fortiter geretur. O militem bonum ad manum, & minores duces! ſed opus eſt iſto legum & ſeueritatis quodam vinculo; ꝙ conſtringat, & vires & viros iſtos vtiles Reipublicæ reddat; diffluunt alioquin per laſciuiam, per libidinem, per ferociam: nec aliud in iſta militari turba, quam rapinæ aut ſeditiones. Tu & prudentes noſtis, me vera dicere; & fons malorum noſtrorum eſt iſte, Si hoſtis progreſſus fecerit, à regreſſu noſtro eſt; atque is vitia noſtra virtutem ſuam interpretatur, & ſuperbe ac ſtolide in iis ſe iactat. Sed vt diffundar, & collectæ ſententiam peragam; quoniam bellum grande ac metuendum Europæ inſtare à Chriſtiani nominis hoſte videtur, Rex & conſilium eius vidento; an non melius cum externis illis hoſtibus, aut certe

alterutro eorum, pacifici. Si cum vtroque Batavi ponent animos, & aut sponte aut vi venient sub leges: si cum altero, etiã idem fiet. Volo dictũ cum altera, id est, Angla, Illa in manu oppida duo Selandiæ & Hollãdiæ habet, aditus haud dubie & claustra maris & terræ. Non nimis à pace abhorrere eam, ego arbitror; quia mulier est; quia ærarium iã tenue (non eæ opes quę putantur) quia populo inuito bellũ est; qui cõmercia & libertatem mallet. Quod pseuerat, magis à metu, q̃ ab odio est. Et audi verũ verbum: magnitudo nostri Regis, virtus aut fortuna Hispaniarũ intra sexaginta annos formidabilis facta est finitimis & longinquis. Metũ hunc adimere, ambitionem non præferre, è re sit inprimis: & facta sane, non verba, impetũ augent. De Gallo pariter sentio, id est, eum occulte & tacite omnino velle pacẽ. Nouellũ eius regnum, status vacillans, dissidium aut suspicio inter viros Principes; ea omnia quietem suadẽt. Et addo viscera ipsa, vt sic dicã, ærarii euulsa. Nisi exteri palã & occulte sustentẽt, ac focillent, iã defecisset. Sed cũ isto an Rex noster pacẽ velit, haud equidẽ scio penetrare, in cõsilia illa intima nolo; potest tamen inducias salua omni spe sua & destinatione. Quid enim ibi in longũ firmi? ne successor quidem satis certus quorundã iudiciis & in corpore illo semel moto, vereor, vt alii aliiq; morbi, nisi magna quidẽ Regis aut felicitas aut prudentia euincat. Sed definiendo; cũ Angla pax opportunissime fiat: Gallus se ponatur, qui, nisi lacessitus, non lacesset. Batavi in manus veniãt, de quibus ꝓprie puto te rogare. Quid ergo? cũ iis bellũ hactenus infelix, nec nunc felicius sperandũ, nisi in tota facie rei aliquid mutetur. Loca valida omnia habẽt, loca sibi opportuna, militẽ exercitatũ & satis bonũ, victoriis animosum, ordinẽ aliquẽ in ærario & tota gubernatione; quãdiu bellũ & metus est, haud facilę soluendũ: vt ista remittãtur, & amittãtur, pax aliqua sit & quies, q̃ nunquã in talibus bellis initia sine bono apto Regis. Maiestas illa nominis & occultũ in animis vinculũ illos trahit, aut potius retrahit qui male abierunt: & quidã gaudent datũ honestũ sic regressum. Centeni aliquot homines aut milleni ad religionẽ & regẽ vltro redibunt, si occasio redeundi suggeratur: hæc præsidia hostibus detrahimus; & amplius, in plebeia aut plurium illa Gubernatione occasiones inter ipsos dissidiis damus. Mihi crede habent odia, factiones, & sua vulnera; sed occuluntur ea omnia impendente magno illo metu, qui ęqualiter tangit oẽs. Remitte paululũ, ad ingenia & vitia sua redibũt. Vt boues instãte lupo coeũt, capita & cornua iũgunt; abeunte, quisq; sibi pascit. Sic Batavi nostri, quos ambitio fortasse valde non tangit, magis auaritia & amor quæstus. Vbi hoc postremum; an non regibus semper occasio ad se trahendi? aureo isto hamo piscandi? Intelligunt peritiores. Sed vt fiat vtiliter, quiete aliqua opus est, & occasiones

ea da-

ea dabit. In ista, inquam fere omnes consentimus. sed alii diuturnam eam volunt, id est, pacem: alii temporaneam, id est, inducias. Tu vtram; audi. Pacem ex animo velim, & ponam ante omnia humana bona: religioni & regi pulcerrima sit, patria necessaria, bonis & mediocriter bonis optatissima. Sed quid est? velim & optem, vereor, quod non fiet. Ego bonam honestamque pacem hac scena rerum fieri posse, in animum duco. Causæ: Aut inclinatio hostium, aut à nobis metus eo ducat. Neutrum est. Et vide, an inclinatio: minime. Sunt in Florenti sua re publice & priuatim; qui gubernant, Crassi omnes sunt & parui Crœsi. Vis eos optimam fortunam cum dubia commutare: At metuunt fortasse. Vtinam nostra sic essent. Debebant profecto, à potentissimo suo Rege: vt id quoque addam; sicut olim à dominis suis fugitiui. Sed reuerentia, vetustate & pertinacia rebellionis, iam excussa & metu, ignauia (liceat libere hoc dicere) aut prauitate nostra (quis ordo? quis miles? quæ consilia?) cur metuant? nisi occulta quædam sint & tegantur, quæ me fugiunt. Omnia sunt talia, quæ ad perseuerandum eos hortentur, non resipiscendum. Addo fœdera cum vicinis, cum quibusdam etiam Germanis clam aut palam icta: nauigationes nouas speratas, imo tentatas: quæ etsi infida omnia & vana quidem sunt, tamen plebeios illos animos inflant & auram inspirare modestiæ non patiuntur & bonæ mentis. Ergo de pace vix est vt sperem, nisi tali, quæ disiungat à Rege, quæ licentiores & illos & nos faciat; quo scio quosdam spectare. De religione consulto omitto; & Theologis permitto; etsi rationem eius inter prima habendam sapientes omnes sciunt. Magis itaque ad inducias inclinem. Primum, quia hostis facilius audiet, nec multæ hic tricæ in conditionibus ac pactis; res manent vtrimque imminutæ. Deinde, quia auctoritate Principum Germaniæ tale aliquid honestissime impetretur, & sine ignominia Regis. Tertio, quia leges nullæ duræ nobis imponuntur, quas ægre aut turpiter postea soluamus. Quarto, quia commoda similia, quæ ex pace sequũtur; nempe communicatio inter nos & coniunctio, partium redditio sub diplomate regio & fide, remissio hostium, & omnia minus intenta. Denique fatum, & Deus, & euentus aliquis pro Rege. Vis exemplum illustre in hanc rem & consimile? Sexti Pompeii bella Sicula cum Octauiano Cæsare legisti? Siciliam & Sardiniam habebat, locis se tenebat, & tuebatur, famemque & inopiam Italiæ importabat. Vinci numquam potuit, nisi breui pace. Ea pacta cum illo est, exules recepti, & vires abductæ, corruptus occulte eius miles. Quid dicam? Terribilis ille & paulo ante Neptunus vix vna naui effugit, ceruices gladio præbuit, & intra annum extinctum totum bellum. Vetus hoc est; fiet nouum, si eadem adhibentur, & inprimis si consilio & intentione rem administramus. Acribus consiliis opus est, iisque fidis occultis. Quod si non aliud ex his induciis; quam re-

ſpirario aliqua & quies ; pro re noſtra multum ſit, & egemus Rem publicam aut diſciplinam militarem emendare ſi volumus (debemus, ſi regere Regem volumus) non fiet apte aut cito per arma. Licentia nimis inualuit, corruptio, & mala quæ optimis potentiſſimiſque rebus & regibus ſunt perdendis. Huc vt noſtri eant, ex animo voueo, quæ fulcra & fundamenta ſunt omnis ſtatus. Habes vno calore & tenore ſcripta, quæ mihi ſunt viſa : quæ premes aut communicabis, quædam aut omnia, vt tibi erit viſum. Epiſtola enim tua vtere, ſed non abutere, etſi pro amicitia hoc quoque potes. Non enim niſi verba ſunt: ſi aliqua incauta, excuſet amor in patriam, & libertas, quæ conſulenti ſemper data eſt. Louanii, 3. Nonas Ianuarii, MDXCV.

PETRI CAIETANI AD PROVINCIAS BELGICAS AD ARtem militarem ſub Alexandro Farneſio exercendam, & Regi Catholico inſeruiendum miſſi Inſtructio, ſiue

DISCVRSVS VII.

INTER ſuum Illuſtriſſ. Veſtra Dominatio eo ordine qui ei commonſtratus eſt, perſequeretur : ex omnibus vero locis, ac per omnes quos nanciſci poterit, idoneos homines ea quæ ſcire intererit, ad N. N. perſcribet. Ad Principem vbi peruenerit, ſiue is militiæ, ſiue domi fuerit, ſtatim cum præcipuis militiæ ducibus, inprimis cum Quæſtore exercitus, familiaritatem contrahet, atque ex iis expiſcabitur vniuerſi belli ſtatum, vt de ſingulis proxima occaſione N. N. certiores facere poſſit. Id enim & ipſis Dominis pergratum erit, &c.

Præcepta literas ſcripturis neceſſaria.

Ne quid tale literis committat, quod, ſi eæ non recte perferantur, vel ipſi aliis nocere queat. ad quam rem vtile fuerit inuſitatis literarum notis (quas *Ziſras* appellant) vti.

Scribendi vero laborem V. Dom. non fugiat, qui & ipſi vtilis, & aliis gratus eſt futurus.

In charta breuiter consignet quæ scribenda videbuntur, memoriæ iuuandæ caussa.

Calamo manum ad scribendum admoturus, chartam illam ob oculos ponat, & ita singula capita persequatur, iis quæ iam scripta sunt, deletis.

Catalogum insuper personarum ad quas literas scribendas, tum eius quod scribendum existimabit, conficiet, ad euitandum memoriæ lapsum.

Literis quas is ad quem scripseris, aliis commonstrare necesse habet, ne quidquam inserat, quod secreto & clam sit habendum.

Literæ quibus diuersæ res continentur, per capita distinguendæ sunt, scriptura non continuata, sed nouis paragraphis distincta.

Omnium literarum (quę quidem alicuius sint momenti) apographum siue exemplum seruandum.

Literæ mature sunt scribendæ, sed non prius obsignandæ quam Nuncio iam vrgente; vt interea quod visum fuerit, addi possit.

Si ad vnum aliquem plures sint scribendæ literæ, ordo earum numeris est consignandus, vt materia siue rerum contextus sit legenti continuus: eoque ordine in fasciculum compingendæ.

Omnibus etiam infimæ sortis hominibus, qui suis literis nos prouocauerint, quantum fieri potest, respondendum est.

Literæ acceptæ legendæ ac relegendæ sæpius sunt, verbaque & res præcipuæ enotandæ; eæque quando responderi visum fuerit, ante oculos habendæ: nec memoriæ fidendum.

Ipsa literarum autographa, quę excusationem aliquam aut quodcumque aliud commodum olim nobis adferre possunt, diligenter adseruanda sunt & custodienda: eæ vero scripturæ, quæ damnum aut periculum creare nobis possunt, Vulcano statim sunt consecrandæ.

Et hæc quidem literarum scribendarum præcepta sunto: quæ vt rectius perferantur, cum veredariorum magistris familiaritas est contrahenda, à quibus insuper illud commodi consequemur, vt Nouorum siue scripturarum apographa nobis communicent, vel si quid aliud sit, de eo nos commonefaciant.

Forma epistolæ officiosæ.

De vestra in Belgium profectione eiusque consilio iam pater ad Catholicum Regem scripsit, in hunc fere sensum: Iam tredecim annos esse & eo amplius, ex quo suum omne obsequium & seruitium Catholicæ Regiæ Maiestati consecrarit ac deuouerit, id vnice expetens, vt bonam, vtilem ac gratam eidem operam nauuare possit: at fortunæ & suæ sortis iniquitate

Factum

factum esse, vt hactenus id non nisi in minimis quibusdam rebus potuerit præstare. Tantum vero abesse vt desiderium illud exstinctum sit, vt etiam indies se quotidie sentiat augeri. Id quum per seipsum explere non possit, Petrum filium in Belgium ablegare, vt sub Regiæ eius Maiestatis auspiciis, ductu vero Alexandri Farnesii generalis Prouinciarum gubernatoris, militarem artem condiscat atque exerceat, totumque se in seruitium Regiæ Maiestatis transferibat atque addicat: votis se omnibus optare vt huic vtriusque tam suæ quam filii voluntati fortuna & occasio Regi gratificandi ne desit. Illud denique humiliter rogare atque orare, vt hunc vtriusque conatum Regia Maiestas gratum habere velit: cuius si nulla alia futura sit vtilitas, illam tamen longe fore maximam, quod inde omnes promptum suum Regi inseruiendi animum perspecturi sint, vtpote hoc veluti quodam deposito & fidei suæ pignore abunde testificatum, &c. Et ad hunc quidem modum & sensum Illust. V. Dom. cum Regiis Ministris loqui & scribere oportet, quo scilicet nihil aliud quam Regis seruitium spectare videatur.

Quibus officiis & erga quos Regis beneuolentia demerenda.

Princeps (Parmensis, Alexander Farnesius) hodie Regiæ Maiestatis in Belgio locum tenet, & non exercitibus tantum, verum etiam Reip. ac omnibus & singulis prouinciis summo cum imperio præest. Vnde facile colligi potest, qui Regi inseruire velit, Principi quoque eum inseruire oportere; qui vero Principi recte inseruiret, eum Regi quoque inseruiturum. Quum vero seruire, nec tamen ei cui seruias satisfacere, perinde sit ac non seruire; illud omni ope, cura & studio V. Dom. contendet, vt Principi satisfaciat: quod tum fiet, si bene ipsi inseruierit, id est, si aptum se & parem commissis negociis ostenderit ac demonstrarit.

Quæ addiscenda.

Ad hoc consequendum, necesse erit vt ea quarum V. Dom. nullum adhuc aut exiguum habet vsum, addiscat. Ea vero duplicis sunt generis. vnum earũ est rerum quę ad bellum & rem militarem pertinent; alterum earum quæ ipsius Principis animum, sensum & voluntatem proprie spectant. Neque enim satis est tribuno vel duci militarem artem tenere, nisi etiam eamdem ad summi ducis gustum, iudicium & voluntatem exercere nouerit.

Quæ in quaque regione obseruanda.

His præsuppositis, Illustr. Vestr. Dom. omnia quæ ad Belgii cognitionem requiruntur diligenter inquiret, quam late scilicet pateat, quos Principes habeat vicinos, à quibus lateribus assiliri atque offendi queat, in quot & quas Prouincias vniuersum Belgium sit distinctum, quomodo singulæ appellentur, quæ Maria, quos Portus, quos Montes, quæ Flumina, quos Lacus, quæ stagna & Paludes, & si quid notatu dignum, singulæ habeant; quibus rebus careant, quibus abundent; quos fructus, animalia, metalla terra producat; quæ artes & opificia in singulis floreant, &c.

In primis vero quas Vrbes, oppida & Arces singulæ Prouinciæ habeant: quam populosæ eæ sint, quam munitæ, quam opulentæ: quæ familiæ Illustres & Nobiles, quæ & quantæ ipsarum opes, cognationes, clientela, vires: subditorum natura, ingenia, mores, studia, religio: quæ facies Reipublicæ, & iudiciorum; quæ forma gubernandi; qui & quanti Regis sint Reditus, in quibus rebus ii consistant, vtrum ii augeri possint, quomodo, & quantum.

Ad harum rerum notitiam adiungenda sunt, principia huius belli, & caussæ tam primariæ quam secundariæ, quid vtrimque prætendatur, quomodo Dux Albanus, quomodo Ludouicus Requisenius, Castiliæ Commendator, quomodo Ioannes Austrius Belgii res administrarit: quibus in rebus singulorum Administrationes diuersæ, in quibus similes fuerint: qui à quibus, & quibus in rebus errores sint commissi; ex his qui correcti sint, qui minus, & quomodo, & quamobrem: tum quæ cautiones vtiles, quæ consilia prospere vel male cesserint: quæ, quantæ vires sint Rebellium, quæ fomenta & subsidia; quam bene hæc fundata, & an durabilia ea sint: quanti sumptus regi sint faciendi: vnde fiat vt hoc bellum tanto tempore durauerit & adhuc duret: an spes sit id vmquam, à Rege ad finem perduci posse, vel minus: si conficere id Rex possit, cur differat; si non possit, quid & quos exspectet: quid denique vel sperandum sit vel timendum.

Notanda munitiora loca.

Operam quoque det Illust. V. Dom. vt, si fieri potest, præcipuorum vniuersæ regionis propugnaculorum ichnographiam sibi comparet, siue ea in Regis siue in Rebellium sint potestate. Exquirat quid vnicuique eorum ad summam perfectionem desit, quibus viribus & modis singula aut expugnari aut defendi queant, quæ impedimenta hic vel illic se obiiciant, an & quomodo ea possint tolli, aliaque eiusmodi: quæ vel ipsis propugnaculorum delineationibus adnotanda sunt, vel singulari libello conscribenda. Est enim Ars nihil aliud quã systema siue comprehensio quædam præceptorum siue regularum, ad certum aliquem finem conducentium: quæ quidem Pręcepta siue Regulæ ex ipso vsu enatæ & desumptæ. Quod si ergo Dom. Vest. artem militarem siue imperatoriam velit addiscere, necesse erit vt eius præcepta ex optimis cognoscat magistris, tum ipsa quoque horum consilia & actiones ad rem militarem pertinentes sedulo obseruet.

Sermones cum militiæ gnaris conferendi.

Vtile igitur fuerit non quidem cum quouis è vulgo, sed cum peritissimis rei militaris ducibus frequentes habere sermones, eaque omnia quæ ad hanc artem spectant, animo probe infigere ac ruminari. Quod & ipsum parum fructuosum erit, nisi omnia quæ intellexerimus, in commodum ordinem redigantur. Quocirca consilium meum est vt Dom. V. tam Casus quam Regulas militares calamo adnotet. hoc enim modo ingentem sibi Propositionum siue Axiomatum Militarium supellectilem sibi comparabit.

Loci Communes militares.

Hunc in vsum librum ego confici suaserim, veluti *Locos Commu-*

nes,

nes, cuius folia singula vel plura (prout rei amplitudo requirere videbitur) certo veluti capite sint consignata, ad quod omnia sub voce illa comprehensa, axiomata, præcepta, dicta, iudicia, opiniones, consilia, euentus, &c. referantur. Exempli gratia: si intellexero iustam Hastæ siue Sarissæ, quam *Picam* appellant, longitudinem esse pedum sedecim, eamque ad arcendos sustinendosque equites multo esse vtilissimam; primo è voce hac *Hasta* titulum faciam, ac deinde sub eo omnia quæ eo pertinent, conscribam. Simile iudicium esto de cæteris, vt si vel ex sermone vel vsu ipso animaduertero sclopetorum tractandorum siue exonerandorum in prœlio hanc esse rationem, vt primi exoneratis sclopis à tergo sequentibus cedant, & eo ordine quo à tergo ad frontem progressi sunt, à fronte ad tergum cohortis inconfuse velut in orbem redeant, interque eundum sclopos rursus ad ictum instruant: tam hoc quam alia omnia huc spectantia sub voce hac *Sclopus*, adnotabo. Idem quoque de cæteris tam personis & Officiis, quam Instrumentis, Actionibus, Strategematis, munitionibus, commeatibus, impedimentis, militum hospitiis, itinere faciundo, instruendo prœlio, obsidione vel facienda vel soluenda, ferendis suppetiis, agendis cuniculis, ducendis fossis, instaurandis muris, iaciendis vallis, &c. intelligendum est.

Verumenimuero hæc vel audire vel in scripta referre, vel memoriæ etiam commendare satis non est, nisi eadem opere ipso quoque vel ipsi exsequamur, vel alios exsequi videamus; quæque didicimus, in vsum deducamus. Idcirco operam det Vestr. Dom. vt quoties aliquid opere ipso præstandum est, inter primos potius sit quam postremos, & cuiusq; actionis militaris principium, medium, & finem, siue euentum notet: tum rationes exquirat cur hoc illo, cur illud alio fiat modo, notatis semper locorum & temporum differentiis: nec vero ipsis Officialibus siue ministris auxiliarem in his rebus manum admouere operamque præstare, exercitii caussa, grauetur, ita tamen vt reliquas operas non retardet vel impediat, aut confusionem aliquam caussetur: inprimis vero ne Officiariorum animos perturbet atque offendat; & ante omnia quidquid harum rerum facit, Principe non inuito faciat.

Ephemerides siue Diaria.

Ad cæteras res conducit Ephemerides siue Diarium conficere, in quo non tantum cuiuscunque diei Euenta & successus, sed modi etiam & caussæ notentur: quarum rerum cognitio in omnibus consiliis non vtilis tantum est, sed etiam necessaria.

De modis vero quibus speciatim V. Dom. Principi in bello inseruire oporteat, nihil aliud quod dicam habeo, nisi eo omnia vestra studia dirigenda, vt de prompta vestra voluntate Principi constet: eaque in re prudentum consiliis esse vtendum. Nec vero illud tantum operam dabit vt in rebus ad ipsius Regis seruitium pertinentibus Principi bene inseruiat; verum etiam vt ad Principis ipsius gustum &

humo-

humores (vt loquuntur) sese adcommodet : qua vna ratione ipsius gratiam & amorem facillime sibi comparabit.

Principem aiunt omnibus in rebus singularem quamdam præ se ferre grauitatem, ideoq; existimāt nonnulli eadem illum erga Vestr. Dom vsurum. Sed quidquid huius futurum sit, dico Principem aut Illustr. Vestr. Dom. vbi ad eum venerit, humaniter familiariterq; excepturum & tractaturum, eiq; munus aliquod commissurum; vel horum nihil facturum, aut mediam quamdam viam ingressurum. Primo quidem casu Illustr. Vestr. Dom. perpetuum quendam obsequii & reuerentiæ tenorem & in actionibus suis constantiam ostendet; ac quanto maiori à Principe honore afficietur, tanto eumdem humiliori obedientia deuincire sibi magis studebit; nec hoc Principis fauore insolescet, aut in licentiam sese effundet, sed tanto submissius erga omnes se geret. Altero casu V. D nulla irati animi aut diffidentis indicia præ se ferat, sed cum modestia perpetua constantem seruiendi voluntatem ostendat, neque vlla re, quæ offensionem parere queat, commoueri aut perturbari patiatur. Consideret id aut naturæ Principis, aut voluntati tribuendum esse: nec aliter ratione muneris & personæ quam sustinet, facere posse; ac fortasse vt ita faciat, in mandatis habere. Tam ex hoc quam ex illo V. Dom. facile potest intelligere quomodo in tertio casu gerere se debeat.

Similes amant similes.

Princeps magno est animo, & quorumdam iudicio ad quęuis subeunda & prouocanda etiam pericula audacior ac promptior quam personæ dignitas, quam, vt diximus sustinet, requirit: vtpote in cuius incolumitate & Regis existimatio, & totius fere Belgii, quantū quidem in eo Regis imperium agnoscit, posita sit. Hinc reprehensione non caruit, quod ad Tornacum quum animosius quam prudentius vrbis mœnia subiisset, seq; gregariis militibus immiscuisset; grauiter fuerit vulneratus. Quum vero similis simili vt plurimū gaudeat; credibile est homines animosos, & consilio manuq; promptos à Principe amari & magnifieri: quumq; idem ab omni lusu siue tesserarū siue chartarum abhorreat, non inepte quis etiam colligat, lusores parum ei esse gratos. Quibus vero aliis rebus delectetur idem Princeps, quasque auersetur, è familiaribus & domesticis Vest: Dom. exquirat.

Assiduitas circa Principes molesta.

Quamuis autem vestrum sit omniumque qui militiam regis sequuntur, Principi inseruire eumque officii caussa frequenter comitari, manifestum tamen est nimiam nocere assiduitatem circa Principem, vtpote quæ ipsa veluti seruitutem ei imponat, multaque impedimenta & incommoda afferat. Quapropter inuestiget Vest. Dom. quomodo Princeps tempus dispentet, quas horas ocio & recreationibus, quas negotiis tribuat, quando solus esse cupiat, quando amicorum & quorum expetat conuersationem: vt ne dum officiosus esse velis, molestus fias.

Præsente Principe

Præsente Principe Illustr. Vestr. Dom. paulo loquatur, eaque sibi

optime

quomodo quis se gerere debeat.

optime nota, & loco, tempori ac personis accommodata. Si quando Princeps alloquendus sit, fiat id cum præmeditatione & concinno ordine eorum quæ dicenda sunt Sermonibus quos vel ipse Princeps, vel alii, eo præsente, habent, attentas aures animumque præbeat: qui enim negligentes hic sunt, eos qui loquuntur parui facere videntur; qui vero auscultant, præter beneuolentiam, etiam intelligentiæ ac iudicii opinionem sibi conciliant. Vt vero quæ dicta sunt intelligere videatis, externis quibusdam signis ac gestibus orationem & verba subsequere, accommodis accommodatis ad res ipsas affectuum significationibus, prout quidque vel placere vel displicere debet. Sed hic omnia vitanda est hypocrisis, simulatio & fucus.

Præsente Principe nullum animi subtristis aut cogitabundi dandum indicium. Mœstitia enim & melancholici siue austeri vultus Principes viros offendere solent in sui quippe contemptum interpretantur, aliquem præsentem corpore, animo veluti interim peregrinari. Si quid Princeps ipse tibi dixerit; in sinu tuo illud contine: quod si alium id narrantem tibi audias, ignotum id tibi simula. Semper vero vltimum in loquendo tibi locum sume.

An & qui & quomodo commendandi.

Non deerunt qui vt Illustr. Vest. Dom. se Principi commendet, aut apud eum intercedat, flagitabunt. At meum consilium est, paucis ea in re esse gratificandum. nam si illi quod petierint obtineant, datum beneficium V. Dom. imputabitur; sin repulsam ferant, ea tibi quoque molestiam pariet. Nihilominus eis qui tale officii genus à vobis postularint, iusta & idonea excusatione quoddammodo est satisfaciendum. Quod si recusare non possis; illud vide vt res quas petieris iustæ sint, dignæ eo qui petit, loco & tempori accommodatę, nec concedi insolitæ; sed quantum fieri potest, cum Regiæ Maiestatis vel Principis honore & commodo coniunctę Personæ quas commendandas susceperis, ne odiosæ sint, neve vlla famæ macula contaminatæ. Antequam vero beneficium aliquod alteri impetrare in animum induxeris, diligenter quære vtrum is qui tuam flagitat commendationem, competitorem forsitan habeat, quis ille sit, quos amicos & fautores vel ex regis vel Principis habeat ministris. Impetratum beneficium magni æstima; repulsam vero patienter fer, neque ea te offendi, vllum indicium præbe.

Si Princeps V. Dom. negocium aliquod commiserit, omnia eius capita distincte coram ipso Principe vt ab eo proposita sunt replicet; neque ab eo incertus discedat. Quod si ea prolixa sint, aut multa, aut graui, scripto ea vna cum eorumdem declaratione consignet; cogitetque satius esse frequenti interrogatione Principi negocium ac molestiam facessere, quam erroris forte committendi periculum adire.

In publicis actionibus non valde de gradu aut præeminentia Dom. Vest. laboret, sed omnem locum sibi honorificum; omneque

munus

munus sibi iniunctum dignum se esse putet, idque præsente Principe ita exsequatur, ac si Rex ipse spectator atque arbiter; absente vero Principe non aliter, ac si coram is adesset. Si quis forte cui Princeps, vel qui Principi subiratus sit, Vestr. Dom. familiariter sese applicet, eum semel quidem admittat atq; audiat, vicem eius dolere se ostendat, scrupulum quantum fieri potest, ipsi eximat, Principem excuset, & ad omnia patienter ferenda eum qui factã sibi iniuriam putat, hortetur. Ante omnia vero caueat, ne operam suam ei promittat, aut consilium det: siquidem eiusmodi homines non semper verum fatentur, ac sæpe magnis vitiis laborant: neque nos scimus quid vel ipsis obstet odiumque conciliet, vel quomodo erga nos sint animati, quoque animo nos sentent.

Sermone quomodo vtendum.

Si quis Ill. V. Dom. vitio vertat, quod præsente Principe pauca loquatur; respondeat, idem se facturam quouis alio præsente: quum tacere non vulgaris virtutis sit opus, & silentii, vt est in trito verbo, tutum sit premium. Ita tamen tacendum est, vt non stupiditati, sed prudentiæ silentium adscribatur. Sermo vel ad interrogationem vel Responsionem sit comparatus. Interrogationes opportune fiant modeste; Responsiones breuiter & prudenter. Interrogandi vero, qui plurimarum rerum scientia sunt instructi; à quibus ea quæ scire opus est discamus. A Narrationibus, Disputationibus, Contentionibus abstineat V. Do. nec iudicium vel sententiam de quoquam ferat. De omnibus bene loquatur, & maxime de iis qui Principi chari sunt. Neminem vituperet, nisi aliter facere non possit; nec tamen personam, sed factũ. De omnibus Nationibus honorifice loquatur, & cuiusque mores, ingenia & studia habeat perspecta. Familiaribus, domesticis & ministris iubeat frænare linguam neque male aut contumeliose de quoquam loqui. Quod enim familia loquendo peccat, patrono siue patrifamilias imputari solet. Illud semper cogitet atq; omnino persuasum habeat Illu. V. Dom. quæcumque dixerit aut fecerit, nequaquam latere: castraq; exploratorum plena esse, qui maxima & minima quæque ad Principem deferant. Quocirca aliorum monita, inprimis domesticorum, boni consulat, vt tanto liberius quæ necessaria scitu sunt, suggerere ausint.

Omnium Nationum ingeniis & moribus Do. V. sese accommodet: cum Italis Italico, cum Hispanis Hispanico, cum Belgis Belgico more conuersetur. Belgarum ingenia nôrit: eos scilicet credulos esse, suspicionũ plenos, nouarum rerum studiosos, parũ gratos, loquaces, ebriosos, corpori curando plus æquo intentos, in animi passionibus atq; affectibus indulgentes.

Omnium etiam infimæ conditionis hominum quicunque apud Principem in honore aliquo & pretio sunt, beneuolentiam

quouis officiorum genere demereri sibi studeat; eius memor, quod vulgo dici solet: Vnum hominem sæpe esse instar millium; quod in bello maxime verum est.

Calumniatoribus ac delatoribus aures occludat, vt & iis qui eiusmodi aliisque assentatoriis artibus in gratiam sese insinuare student: idque tanto magis, si res turpes, & quæ ad magnates vel ipsum spectant Principem deferant: qui non solum audiendi non sunt, verum etiam procul arcendi atque eliminandi.

Si quis æmulus aut inuidus clanculum Vest. Dom. obtrectauerit, rem omnem diligenter prius exploret, ac contemtu potius quam odio sese vindicet. Inprimis vero ita vitam instituat, vt nemo facile ei fidem habeat: quin etiam honore aliisque humanitatis officiis animum eius maleuolum frangere, & ad æquitatem flectere studeat.

Amicos aliosque operam nauantes omni beneuolentia complectatur. Amicitiam non facile cõtrahat; contractam vero non dissoluat, nisi ipsius amici vitio & culpa manifesta.

Cum æmulis vel apertis etiam inimicis in gratiam redeat, omneque odium deponat, quoties vel Regis vel Principis seruitium atque vtilitas requirat, committat, vt ii ad Regis vel Principis præiudicium ac detrimentum aliquid per errorem faciant aut designent; sed mature eos admoneat, & quantum in se est iuuet, non aliter ac in communi periculo.

Quando tacendum.

Dissimulatio quidem, inter milites inprimis & aulicos, omnino est necessaria; non omnis tamen dissimulatio à prudentia proficiscitur, aut prudenter adhibetur. Optima eius pars est, *Tacere,* ac præcipue has ob caussas. Ne propaletur id, quod ab alio nostræ fidei commissum est. Ne factum aliquod in lucem protrahatur, è quo nihil nisi scandalum oriri possit. Ne consilium aliquod aperiatur, quod apertum, deinde ad exitum perduci non possit. Ne alterius vitia & defectus videamur cognoscere, eique exprobrare velle. Natura enim ita comparatum est, vt eos qui vitia nostra nôrunt, oderimus. Ne alterius consilia & cogitationes, vel animum maleuolum erga nos aut eos quos amamus; vel beneuolentiam aliorum erga inimicos nostros perspectam habere videamur. Ne ostendamus offensam aliquam nos sentire, aut pro offensa habere, aut eam grauem nobis existimare. Ne nobis ipsis vel contendendi vel respondendi cum damno nostro, aut quando id non res ipsa, aut persona, aut locus, aut tempus requirit, necessitatem imponamus. Ne deniq; vt verbo absoluam, aut damnum aut ignominiam iumento nostro (quod aiunt) nobis accersamus.

Dissimulatio cũ silentio.

In his omnibus casibus dissimulare simul & tacere expedit. Et

quam-

quamquam id aduersus amicos durius videatur, quidquam scilicet eos celare, quod ad vtilitates eorum promouendas spectat: ratio ipsa nihilominus id iubet, ne dum aliis prodesse volumus, nos ipsos grauiter lædamus.

At incidunt sæpe casus in quibus etiam in ipso sermone dissimulatione vtendum est: quando nimirum ex nobis quæritur, vtrum hoc vel illo modo se habeat, quæ nostra sint consilia, opiniones, sententiæ, cogitationes, &c. Tunc enim tacendum non est, responsio tamen dissimulatione quadam ita inuoluenda, vt ne mendacium dicamus in eo quoque deprehendamur, nec verum tamen fateamur.

Dissimulatio in sermone.

Sunt quidam qui in tali casu dissimulatione ita vtuntur, vt in sermone parum transultoria quadam leuitate, sibi constent, aut ipsum abrumpant sermonem. Alii rogati, quidquam sibi constare negant: in eoque grauiter peccant, quod & verum negant, & falsum affirmant. Quomodo ergo, inquis, hic formanda responsio? Dicam: hoc modo, quo in bello sæpe milites sine fuga pugnã deuitant, saluis tam fortunis siue impedimẽtis quam viris. Quod vt commode fiat, tria in Respondendo obseruanda sunt: primum, nec fateri nec negare, quod verum est: secundum, non dicere, quod dici non oportet: tertium, ita respondere vt interrogans æque ac ante fuerat, discedat à nobis incertus, ac tanto laudabilior semper est responsio quanto est cautior: quamuis liceat nonnumquam eos qui interrogando exorbitant, vel aperte vel occulte perstringere, pro personarum scilicet ac circumstantiarum ratione.

Dissimulatio in factis.

Est etiam dissimulatio quædam in factis & gestibus, quando scilicet vel gaudium vel dolorem in sinu nostro continemus, vt spei an timori propiores simus, incertum sit: vel aliis persuademus nos videre, quæ videmus, & sentire, quæ sentimus, scire denique, agere & velle, quæ scimus, agimus & volumus.

Dissimulationis quidem in humana vita eiusque negociis idẽ fere est vsus qui Antidotorum siue Curæ præseruatiuæ in medicina: nam vt hæc contra veneni vim humanum corpus muniunt; ita dissimulatio multos à nobis depellit errores, fraudes & imposturas. At eadem minus prudenter vsurpata, tantum abest vt prosit, vt etiam valde obsit. Cauendum igitur, ne silente lingua vultus, oculi ac cæteri gestus loquantur: atque ita quod maxime celatum volumus, in lucem protrahatur. Et in primis scitum hic & vbique illud est: Ne quid nimis.

Occasionibus quomodo vtendũ.

Quum vero in omni rerum maxime in bello fortuna plurimum potest. Iccirco omnes occasiones diligenter captandæ atque in vsum nostrum conuertendæ sunt; quippe, quæ ipsa rerũ gerendarum sint materia & ex difficilibus reddant facilia, ex

impoſſibilibus poſſibilia, ex periculoſis quieta, ex damnoſis vtilia; ex malis bona. Has igitur non præueniat, ſed exſpectet, non anteuertat, ſed aduertat qui rem quamcumque bene atque vtiliter gerere volet: neque eas impatientia ſua corrumpat, aut dum fortunam anticipare ſtudet, ſe ipſum præcipitet. Eæ vero ſi vltro ſe non offerant, quærendæ ſunt, non tamen veluti vi adhibita, ſed prudentia quadam & dexteritate. Emendicatæ enim aut veluti capillo attractæ occaſiones vt plurimum nec commodæ ſunt nec felices. Iam vbi vel vltro ſe obtulerit vel reperta fuerit occaſio, diligenter ea cognoſcenda eſt atque exploranda. Quod etſi difficile quodammodo eſt, vtpote res oculis inuſitata: ab eo tamen qui accidentia, vel circũmſtantias omnes diligenter conſiderauerit, & certum finem ſibi propoſitum habuerit, indagari atq; erui poteſt. Quum vero omnes occaſiones noſtris rebus non ſtatim opportunæ ſint; iudicio hic opus eſt, quod cæterarum etiam omniũ rerum eſt menſura, easque ponderat & diſcernit. Adhibito iudicio, occaſio celeriter arripienda eſt: quum Fortuna velociſſime abeat & fronte capillata ſit, poſtica vero calua, vt neglecta ſemel, fruſtra deinde requiratur.

Exſequutio quomodo facienda.

In exſequendis rebus deliberatis Illuſt. Veſt. Dom. circumſpecta ſit ſimul & cordata. Qui enim timet & dubitat, minus facit quam oportet: qui quidem omnis periculi fons eſt & ſcaturigo. In exſequutione duo reprehendi ſolent. Vnum, quando aliquid imperfecte quis exſequitur, nec ipſum opus ad finem perducit: quod qui facit, occaſionem ſibi ipſe corrumpit atque inutilem reddit. Alterum eſt, quod occaſio bene apprehenſa atque vſurpata ſæpe aliam multo meliorem generat ac ſuppeditat; quam qui aut non intelligit, aut ea non recte vtitur, & Rempublicam commodo, & ſeipſum honore & gloria defraudat.

A ſacris abſtinendũ.

Primum ac vltimum monitorum caput illud eſto: vt quocunque Veſtr. Dom. venerit in oppidis & pagis omnem vim à templis, monaſteriis, perſonis ac rebus ſacris abſtineat, ſuosque abſtinere iubeat. Quod quum in omni alio bello impium ſit, tum in hoc maxime, in quo religio & iuſta Catholici Regis cauſſa diſceptatur. Tanto magis id Illuſtr. Veſtr. Dom. præ cæteris hoc facere decet, quod ea S.R. Sedi ſubdita ſit, nata ex familia in qua Cardinales ſunt & Prælati: quæque non ſolum de Sede Apoſtolica bene eſt merita, ſed eidem ſuam quoque magnitudinem refert acceptam. Deus quidem Optimus Maximus Illuſt. Veſt. Dom. eiuſque omnibus actionibus benedicet, ſuamque gratiam impertiet; ac tanto vberius quanto eum magis Dominatio Veſtra timebit & honorabit.

DE REPVBLICA TIGVRINA, BERNENSI ET ALIIS præcipuis ciuitatibus & pagis liberis,

DISCVRSVS IX.

Tigurinus Pagus & ciuitas.

TIGVRVM, quæ Thuregum etiam, Germanis Zurich dicitur, vetustissima vrbs est, sita loco amœno, ad exitum magni cuiusdam Lacus, cuius pars inferior ab vrbe nomen habet, effunditque amnem Limagum, quem haud procul à Glarona recipit, & diuidit vrbem in duas ciuitates, maiorem & minorem, quæ tamen tribus coniunguntur amœnis pontibus. Forum habet frumentarium amplissimum. Est enim solum huius tractus, ac præsertim circa Tigurum, vini & frumenti plurimi ferax, quod inde ad Rhætos vsque exportatur. Reliquæ annonæ forum illic quoque locuples est: Lacus subuectioni idoneus. Etsi autem Tigurum quinto demũ loco Heluetico federi accesserit, nihilo tamen minus propter vrbis celebritatem & potentiam princeps locus omnium consensu illi datus est, quem hodie quoque, etsi aucto federe, in comitiis, legationibus, aliisque publicis actionibus retinet, & summa cum dignitate tuetur.

Ratio administranda Reip. apud Tigurinos & Basileenses.

Tiguri & Basileæ eadem fere obseruatur Reipublicæ administrandæ ratio: de qua paucula subiiciemus. Ex tribubus omnes qui publicis consiliis intersunt, pari numero è singulis deliguntur, tam Tiguri quam Basileæ. Sunt autem præcipuæ auctoritatis duo publica Consilia in hisce vrbibus. Maius, quando plures totius plebis conueniunt; & id plerumque tantum in grauioribus negociis, & quæ ad totam Rempublicam pertinent, conuocatur. Minus, quod quotidie Reipub. administrandæ intendit, & ciuium controuersias cognoscit. Ac Tiguri quidem Maius Consilium est CC. hominum, Basileæ CCXLIV. Minus consilium Tiguri L. hominibus constat; Basileæ LXIV. Etenim è singulis tribubus duodeni in Maius consilium assumuntur, nisi quod Tiguri è nobilium societate XVIII. deliguntur. In Minus consilium Tiguri singulæ tribus ternos dant homines, qua-

ternos Basileæ. Hic accedunt duo Consules in singulis vrbibus, publici consilii capita. Basileæ præterea totidem Tribuni, quos vna cum consulibus capita nominant. Præterea Tiguri Nobilium societas senos in Minus consilium mittit, quum aliæ tribus tantum ternos dent; & adhuc sex alii liberis suffragiis cooptantur, ex quibuscumque tribubus magistratui visum fuerit. Minus Consilium diuiditur in Vetus & Nouum Veterem Senatum eos nominant, qui per semestre munere suo defuncti sunt. Hi etsi quoque conuocantur quum Senatus habetur, non tamen semper vocantur; & sunt quædam quæ Nouus tantum Senatus transigit. Basileæ etiam Maius Consilium simili modo diuiditur, atque è duodecim viris tributum, sex Nouo, & totidem Veteri senatui accensentur, conuenit autem Minus consilium plerumque ter, nonnunquam etiam quater, singulis septimanis. Vtrique senatui præest consul. hunc Maius Consilium eligit. consulibus potestate proximi sunt Tribuni: quorum tres sunt Tiguri, duo Basileæ, qui vna cum Consulibus quatuor vrbis Capita nominantur. Sed hæc satis plura qui petit, Iosiam Simlerum adeat, copiose & docte his de rebus disserentem.

Federis porro à Tigurinis cum quatuor Pagis anno MCCCLI. facti, ea vis est: vt communia ab omni parte auxilia præstentur iis, quibus intra certos terminos comprehensis, vis aut iniuria à quoquam fiet. Vt ad auxilium vocati, sine mora præsto adsint: sumptum vero de suo faciant. Vt in subitaneis casibus in Fano Abbatiæ ad D. Virginem conuentus habeatur, & de eo quo opus fuerit, deliberetur & concludatur. Vt obsessi iis qui auxilium ferent, impensas restituant. Vt quicumque damnum alicui Confederatorum dederit, in eum & eos qui ipsum adiuuerint, iure Repræsaliorum siue sequestrationis tam in corpore quam in bonis vti liceat. Vt Controuersiæ inter Confederatos a binis vtrimque delectis decidantur: inter quos si non conueniat, aut suffragia paria sint, illi communi consensu vnum è Confederatis eiusmodi negotio idoneum adsciscant, atque ita sententiam ferant. Vt nemo Confederatorum ab altero pignus capiat, nisi creditor parum sibi cautum probet. Vt proscriptis à ceteris Confederatis domicilium aut vitæ necessaria non subministrentur. Vt nemo Confederatorum cum aliis fedus faciat. Vt vnicuique suis antiquis priuilegiis, immunitatibus & libertate, vti frui concedatur. Vt federis tabulis, si communiter omnibus ita visum fuerit, addere aliquid, detrahere, vel mutare liceat, &c. Cetera capita eadem fere sunt cum superioribus in federe Lucernate.

Tugium siue Zug.

Tuginus Pagus.

Tugium, vulgo Zug, oppidum, eiusdemque nominis regio, versus Septemtriones Suitiam vicinitate attingens, in pede pascui & vitibus consiti montis, lacui piscoso adiacet, cui à ciuitate nomen, Lacus Tuginus: qui ad meridiem versus, ad Artense oppidum extenditur. Agrum compascuum, vini frumentique feracem habet. Paruit aliquando Nobilibus, postea in Austriorum potestatem peruenit. hi bello Heluetico, perpetuo præsidia illic aluere, quæ Suitios & Tigurinos infestabant. Itaque anno M C C C L I I. Tigurini cum quatuor aliis Pagis expeditionem aduersus Tugium suscepere. Præsidiarii oppidi inunitionibus diffidentes, ante aduentum Heluetiorum id deseruere; ciues tamen qui fidem Austrio seruare vellent, obsidionem per dies X V. sustinuerunt. Tandem deditionem fecerunt, & Heluetiis sacramentum dixerunt, hac conditione, vt si intra præfinitum tempus Dux Austrius eos, adducto exercitu, obsidione liberaret, ab Heluetico sacramento liberi, in eius obedientiam redire possent. Quum autem vidissent in Austrio sibi nullam spem esse, Heluetico sese federi iunxerunt, iisdem plane quæ suprascriptæ sunt, conditionibus. factum id Lucernæ, anno M C C C L I I. die Mercurii post festum Ioannis Baptistæ.

Fedus.

Glarona, vulgo Glaris.

Glaronensis Pagus.

Glarona, Heluetici federis vallis ac regio, iuxta Limagum fluuium, non admodum ampla, longitudine trium milliariorum Germanicorum, nomen habens à præcipuo totius regionis vico, cincta vndique fere altissimis alpibus, à meridie & oriente Rhætos, ab occasu Vrios & Suitios attingit, à Septemtrionibus castra Rhætica dictam regionem, qua Limagus vallem egreditur. Huius regionis iurisdictio, vna cum quibusdam prouentibus sunt tempore S. Fridelini per Comitem quemdam donata monasterio Seckingensi, tempore scilicet Clodouei, primi Francorum Christiani Regis, nempe anno Domini 17. qui primus Francorum Rex fuit qui in Rhætia, Alemania, & Heluetia imperauit. Consequuta est hæc regio posteris temporibus libertatem & propriam iurisdictionem, adiunxitque se federi Heluetico anno M C C L I I. Viuunt incolæ lacte, caseo, butyro, & carnibus. Ibi inter angustias montium nulli aut pauci seruntur agri, raræ plantantur vites.

Hortos pomiferos habent, & prata lætissima. Vinum & frumentum aliunde inuehuntur. Pisces Lacus ministrant. Aues carnesque ferinas syluosi montes suppeditant. Patriam hanc Henricus Glareanus, & Ægidius Tscudus, viri doctissimi, ortu suo nobilitarunt. Est autem Glarona in XV. partes distributa, quas vocant Taguan. Imperat. Verdenbergensi Comitatui, quem emeruntanno MDXVII. cum Suitiis alternatim Præfectos mittunt Vzenacum; & in castra Rhætica siue Vesem.

Fedus.

Porro federis idem fere tenor, & eadem omnino vis est quæ superiorum.

Berna.

Berna.

Berna, si annos numeres, non admodum vetus vrbs est; si situm & cultum, si mores & ciuilitatem, si leges & instituta, si potentiam & virtutem respicias, nulli vrbium cedit. De eius constructione sic legitur. Berchtholdus Zeringiæ Dux IV. huius nominis, construxit suo tempore duo Friburga, hoc est, libera castella, vnum scilicet in Brisgouia, alterum in Nuchtlandia. Et quo sui subditi firmiorem & tutiorem in Nuchtlandia haberent mansionem, deliberauit aliam exstruere ciuitatem, iuxta arcem suam quæ Nideck appellabatur, in peninsula quæ Saccus vocabatur, quam tunc sylua quercina occupabat. Quodam autem tempore quum idem Berchtholdus venationi intenderet, dicebat suis: Ciuitatem quam in hoc opportuno loco condere deliberauimus, nominari volumus vocabulo bestiæ quæ nobis prima occurrerit captaque fuerit. Ceperunt autem Vrsum, quem Germani *Beren* vocant. Est autem huius ciuitatis situs in peninsula, quam facit Arola fluuius nauigabilis.

Nam ad meridionalem plagam vrbis fluit amnis ille in demisso loco ab occasu in ortum, ac tunc reflexus, petit occasum, ad iactum bombardæ, quanta scilicet est longitudo ciuitatis: sicque amnis est ciuitati loco fossæ aqua inundantis, nisi quod ad occasum ad iactum balistæ, fundus ciuitatis cohæret continenti, qui isthmus si perfoderetur, haberet Berna formam insulæ. Est autem à meridie & septentrione valde profundus despectus in subiectam aquam; ab ortu lenis est ascẽsus in summum ciuitatis. Adiacens solum omnium rerum est ferax pręterquam vini, quod haud procul è sua terra Bernates optimum aduehunt. Apud hos summus magistratus & publici Consilii caput prætor est, quem *Schultheissen* appellant, Germanica voce, tanquam eũ qui debitoribus imperet vt creditoribus suis satisfaciant. Consi-

Administrandæ Reip. ratio.

lia etiam hic publice duo ſunt, Maius & Minus. Maius Conſilium Bernæ, ſicut & Tiguri, nomen habet ducentorum, quamuis plures ſint ducentis. Minus vero Conſilium Bernæ eſt hominum XXVI. Senatus eligendi ratio hæc ſeruatur. Quatuor vrbis ſigniferi ex omni ciuium numero viros XVI. expertæ fidei & virtutis ſibi adiungunt: atque hi XX viri vna cum Conſule, Maiorem Senatum eligunt, ac poſtea etiam Minorem. Conſules, quorum præcipua dignitas eſt, ab vtroque Conſilio communibus ſuffragiis eliguntur. Adminiſtrantur autem à Minore Senatu res vrbanæ, ac prouocationes ſubditorum audiuntur, præterquam ex Præfecturis Sabaudicis poſtremo bello captis. Quæ autem ad totam Rempublicam pertinent, maximique ſunt momenti, ad ducentos ſeu Maius Conſilium referuntur. Conſul qui vtrique Conſilio præſidet, ab vniuerſo populo deligitur.

Fœdus cum Heluetiis.

Fœderis porro anno MCCCLV. à Bernatibus cum tribus Heluetiorum pagis initi eadem fere vis eſt quæ Tigurinorum, niſi quod certa locorum, quouſque ſcilicet auxilia mittenda, & ſumptuum ratio aſſignatur; tum lites vtrimque incidentes ab arbitris (quorum ibidem eligendorum ratio oſtenditur) decidi iubentur.

De Rhætis ſiue Griſonibus.

Rhætorum origo.

Explicatis præcipuis Heluetiorum Pagis (cæterorum deſcriptionem è Chorographicis libris petat qui volet) de Rhætis & Valeſianis pauca dicenda reſtant. Rhætorum ſcriptor Italicus hanc originem tradit. Bellouesus, inquit, cum magna Gallorum multitudine annis ante Chriſtum natum CLXXXVIII. in Italiam profectus, eam Hetruriæ ſiue Tuſciæ partem vbi nunc Florentia, Piſæ & Luca cernuntur, occupauit, expulſis vetuſtis cultoribus, qui Rhæto quodam duce inter aſperrimas Alpes, non procul à Rheni & Atheſis fontibus, ſedem ſibi delegerunt, & tam in montibus quam vallibus arces & pagos aliquot condiderunt, & fines ſuos à Brigantino lacu ad Italiam vſque, vbi Comum, Verona & Tridentum iacent, protulerunt. Anno poſt Chriſtum CCCLVII. Conſtantinus Imperator cum Germanis bellum gerens, exercitum in Rhætiam adduxit, & in planicie quadam ad Alpium fauces, vnum milliare à Rheno diſtante, conſedit, vbi poſtea anno CDXLVIII. inſignis & Epiſcopalis ciuitas, ab Imperatoris ſede Curia dicta, effloruit. Habuit hæc vſque ad annum MCDXLI. triginta duos Epiſcopos, qui Rectores & Defenſores Rhætiæ dicuntur. Primum fœdus Epiſcopus & Collegium cum ciuitate percuſſit: cui poſtea vicini Abbates & reguli aliquot nomen quoque dederunt. Id fœdus *Domus Dei* vocatum. Non multo poſt omnes vallem illam habitantes, commune fœdus fecerunt, quod *octo* Calii *Decem iudiciorum* appellant. Tandem Griſones (ſic enim tum dici cœperunt muniendi ſui cauſa tum ſeptem Heluetio-

Domus Dei

rum Pagis æternum fœdus pepigerunt: cuius eadem omnino vis est, quæ superiorum, vt scilicet mutua auxilia præstentur, neque cum hoste pax fiat, nisi altera quoque parte comprehensa.

Valesia.

Valesia descriptio.

Vallis huius situm breuiter explicabo. Porrecta est secundum vtramque Rhodani ripam, trium aut quatuor dierum secundum longitudinem itinere patens; cincta vndique altissimis montibus, perpetua niue candentibus. Initium sumit à Fano S. Mauritii, versus lacum Lemanum, vbi pons Rhodano impositus, porta clauditur & à custodibus seruatur; & extenditur ad montem vsque S. Gothardi. Populi hi Seduni olim dicti fuerunt; quod nomen hodieque primariæ ciuitati mansit. Vniuersa vallis in duas partes diuiditur, superiorem scilicet & inferiorem. Superior initium sumit à Furca monte, & ad Morsum vsque fluuium paullo infra Sedunum sese extendit, & VII. Conuentus quos *Decumas* vocant, & in vniuersum triginta circiter Parochias complectitur. Inferior à dicto fluuio ad Mauritii vsque pontem porrigitur, sexque continet Communitates, quas *Bandieras* vocant, in quibus XXIV. Parochiæ numerantur. Huius incolæ superioribus Valesiis parent: sed, vt supra quoque diximus, summam Episcopus Sedunensis obtinet auctoritatem & potestatem, qui sex arces montibus impositas & bene munitas habet. Vallis vniuersa omnium rerum ad vitam hominis necessariarum inprimis fertilis est & fœcunda: cuius descriptionem latissimam vide apud Munsterum in Cosmographia.

Fœdus Valesianorum.

Anno MCDXVII. Valesiani cum Lucernatibus, Vriis, Suitiis & Vnderualdis fœdus fecerunt, quinque scilicet hæ Decumæ: Sedunum siue Sitten, Siders, Visp, Brigens, & Gembs: Anno vero MCDLXV. cum Bernatibus. Tandem patrum nostrorum memoria anno MDXXVIII. prædictum fœdus cum Vriis, Suitiis, Vnderualdis, Lucernatibus, Tigurinis, Friburgiis & Salodoranis, ab Episcopo, Collegio & septem Decumis est renouatum. Eius præcipua capita & leges sunt: Vt auxilia mutua præstentur. Vt ad defectionem à Christiana religione alios cogere volentes, communibus auxilis prohibeantur & coerceantur. Vt homicidia vbi commissa sunt puniantur. Vt noua vectigalia imponere aut augere, ad aliorum detrimentum nemini liceat. Vt vetus libertas tam in spiritualibus quam sæcularibus conseruetur. Vt vetusta fœdera rata maneant, nisi Religionis dissensio inciderit. Vt decimo quoque anno Fœdus hoc renouetur,

&c.

Oppidum & Monasterium S. Galli, Mulhusium & Rotuila.

Præter XIII. Pagos, Rhætos siue Grisones, & Valesianos, Heluetico quoque fœderi adiuncta sunt oppidum siue Fanum S. Galli, Mulhusiũ, & Rotuila. S. Gall. oppidum à lacu Brigantino non longe distat, in valle quadam aspera positum. nomen habet à S. Gallo, qui è Scotia eo veniens, primũ eo in loco habitauit vbi iam Abbatis cella visitur. Huius successores tandem eo potentiæ peruenerunt, vt vicinos continuis fere bellis vexarint, donec tandem anno MCDLV. cum IV. Heluetiorum Pagis fœdus pepigerunt, quamuis Imperii essent beneficiarii siue clientes, cuius eadem vis est quæ superiorum.

Oppidum S. Galli.

Mulhusium ciuitas est Imperialis, non longe à Basilea distans: Rotuila vero Sueuiæ ciuitas est; quarum vtraque cum Heluetiis, illa quidem anno MCDLXVIII. hæc vero anno MCDLXIII. fœdus iniit, iisdem legibus fere & conditionibus quibus superiores, quod multoties deinde fuit renouatum.

Porro quum superioribus annis ob religionis dissidium multæ inter Confœderatos exortæ essent controuersiæ, adeoque in apertum bellum exarsissent; tandem conuentibus aliquot habitis, Galliç regis interuentu, Pax religioni constituta est, his fere legibus, vt vnicuique liceat quam velit amplecti religionem. Ne religionis caussa cuiquam vis fiat, aut iniuria vel probrum & ludibrium inferatur. Vt antiquum fœdus omnibus suis partibus integrum conseruetur, &c.

Controuersia ob religionem sopita.

Cęterum non abs re monendus mihi Lector videtur, tres esse modos quibus Resp. eiusmodi fines suos amplificare studuerunt. Primus à Lacedæmoniis & Atheniensibus fuit vsurpatus, qui quascunque cœpissent ciuitates, suo statim subiecerunt imperio; aut quas defendere non poterant, desolarunt: quod non ignorarent, difficillimum esse libertati assuetas ciuitates sub imperio retinere. Et hic quidem modus omnium est maxime incommodus & infructuosus.

Secundus is est, quo Hetrusci olim ante Romanum conditum imperium, vsi sunt, duodecim scilicet ciuitates, Fesulæ, Aretium, Volaterra, &c. quæ simul iunctæ, Reip. quasi formam quanquam constituebant, ita vt nullus inter eas dignitatis gradus esset, & oppida acquisita, immediate in societatem reciperentur.

Tertius Romanis fuit vsitatus, qui multos populos socios sibi fecerunt, hac tamen lege vt Populi Romani maiestatem comiter illi obseruarent, & tam imperandi partes quam regiones bello acquisitæ Romanorum subiicerentur imperio. Et hic modus amplificandæ Reipublicæ semper habitus fuit commodissimus, vt re ipsa compertum est. sed nec alter ille spernendus est, quippe quo ciuitates illę non modo totam Hetruriam, verum etiam magnam Lombardiæ partem sub imperium redegerunt.

Et

Et hunc quidem modum hodieque obseruant Heluetii & Confœderati, qui in vnum quasi Reipub. corpus, in plura membra distinctum coaluerunt, sine vlla fere graduum & dignitatis distinctione, eiectis permagna ex parte regulis & dominis, qui iurisdictionem olim & superioritatem habuerunt. Iure enim Heluetii omnes fere pares sunt, nisi quod ii qui magistratibus funguntur, aut prudentiæ aliarumque virtutum laude commendantur, à reliquis obseruantur & præcipuo habentur loco. Hinc odium illud inter Principes ab vna, & ciuitates Germanorum ac Heluetiorum Rempublic. ab altera parte. Illi enim imperium affectant; hæ vero libertatem amant ac summis viribus propugnant, imo omnem Nobilitatem odio habent, libertati scilicet infestam. Quapropter illi qui in Germaniæ ciuitatibus remanserunt, Heluetiorum metuentes exemplum, omni contentione discordiam inter eos alere student: quin etiam omnes qui arma inter Germanos tractant, natura Heluetiis parum sunt beneuoli, eo scilicet, quod illis rei militaris gloria florentibus, se non magno in precio sentiant haberi. Sunt enim Heluetii, vt initio diximus, bellicosi admodum, & ad quosuis perferendos labores, natura quodammodo facti, vtpote inter asperrimos montes nati & educati. Militiam à teneris continuo exercent, & Romanorum more, ordines seruare, arma tractare, & quidquid eo pertinet, condiscunt. Statura plerumque sunt mediocri, atque etiam infra mediocrem, sed bene compacto & robusto corpore. Opibus non abundant: quod tamen deest, parcimonia supplent, aut facile eo carent. In vestibus nullus eis luxus, vt nec in cibo & potu, vt qui magnam partem carne & lacticiniis viuant. In moribus agreste quiddam & impolitum præ se ferunt, omnis affectatæ elegantiæ hostes.

Heluetij libertatis amantes.

Heluetiorũ natura.

Anno MDXIII. Franciæ Rex Insubriam siue Mediolanensem Ducatum oppugnaturus, Heluetiis vt sibi militarent, multis modis persuadere conatus est: quod tamen illi ob fœdus cum Maximiliano Imperatore & Domo Austriaca præfracte recusarunt. Quum vero Rex nihilominus expeditionem cum decem peditum & totidem equitum millibus suscepisset, à nouem Heluetiorum millibus vniuersus ipsius exercitus profligatus fuit & dissipatus. Sequenti anno Pontifex, Imperator, & Dux Mediolanensis certatim non minori studio Heluetiorum auxilia ambiuerunt, promissa annua pensione; eoque res tandem deducta est, vt fœdus illi cum Pontifice Leone Decimo percusserint. Inde Franciæ Regem iterum cum quadraginta peditum & viginti equitum millibus & centum maioribus tormentis in Italiam descendentem, triginta sex Heluetiorum millia adorti sunt, & prœlio vicerunt, in quo septem Heluetiorum & duodecim Gallorum millia ceciderunt: tuncque in Pedemontio & Insubria quinquaginta Heluetiorum millia numerati dicuntur. Commisso hoc prœlio Imperator Heluetios per Legatos monuit, ne pacẽ cum

Heluetiorũ amicitia à multis expetita.

Gallorum rege facerent: illi vero nihilominus, promissa male sibi seruari ac parum dignam gratiam rependi conquesti, ad Galliæ opes respexerunt, pace cum Francisco Rege Anno MDXVI. Genuæ facta, atq; etiam artissimo inito cum Galliæ regno, certis assignatis annuis pensionibus, fœdere, in quo hactenus constanter permanserunt.

DE REPVBLICA VENETA REBVSQVE Venetis,

DISCVRSVS X.

Interna. AMPLISSIMAM potentissimamque Venetorum Rempublicam descripturus, primum res eius internas, inde externas, persequar. Internas voco situm, munitiones, commoditates, pulchritudinem & splendorem ipsius Vrbis. *Situs.* Sita est in intimo Adriatici sinus recessu. Insulas fere sexaginta (adiectis tandem aliis duodecim) parua inter se spacio disiunctas, intercurrentibus euripis continet. Eas à vehementiori maris impetu agger tenuis (*Litus* vocant) artificio prouide naturæ prætentus tuetur. is curuus instar arcus, & ostiis quinis interruptus, quæ singula modicum portum efficiunt, nauigiis & aquis marinis aditum in æstuaria præbet. His in lacunis (quibus ad ducenta circiter miliaria circundatur) media sedens, vim omnem à terra ridet, à mari vero, facile propulsare potest: sic vt ab ipsa natura vix quidquam munitius fieri possit. Opportunitates siue commoditates tam à mari quam à fluminibus tantæ sunt quantæ vel votis conceptis optari possint. *Commoditates.* Vnde tam ex insulis & longinquis regionibus, quam vicinis oppidis res omnes quum ad hominum vsum & necessitatem, tum ad delicias ac voluptates expetitæ, tanta copia inuehuntur, vt (quod dictu mirabile) in qua vrbe nihil ferme gignitur, in ea omnium maxima & incredibilis exuberet copia. Quare non immerito à Iasone *l. si insulam ff. de verb. oblig.* Deliciarum paradisus appellatur. Quid de frequentissimis dicam canalibus vel aquæductibus, per quos exiguo labore & sumptu, mira cum celeritate res omnes in diuersas Vrbis regiones infinitis fere cymbis (*Gundulas* vocant, & supra VIII. millia esse aiunt) transportantur. Quod si quis terrestri magis itinere delectetur, ei Pontes è viuo saxo mirabili artificio facti, quam plurimi

(qua-

(quadringentos aliqui numerarit, additis ligneis) occurrent, sæpe tamen non agnoſcentur, ita vt quum ſolo inſiſtere te putes, ſalum ſub pedibus habeas: & mare ipſum ab hominibus inambuletur.

Pulchritudo vero ac ſplendor Vrbis tantus eſt, vt Orbis potius miraculum debeat videri. Exornatur enim ædibus vndique pulcherrimis, palatiis regiis; templis ſplendidiſſimis, ſumptuoſiſſimis pontibus, admirandæ ſtructuræ molibus, columnis & ſtatuis, foris ampliſſimis, tabernis innumeris, omni mercium genere refertis: in quibus innumera mortalium, variis ex Orbis partibus, corporum vario cultu, variis linguis ac moribus, multitudo ſumma cum admiratione ſpectatur.

Externa. Iam ad externa nos deducit oratio: quæ ſunt, Regna, Ciuitates, Populi, Arces, Oppida quæ ſub imperio Veneti habent; Vires terreſtres ac maritimæ; Reditus, Vectigalia, & quæ ad publicum ærarium pertinent; Forma imperii qua in republica adminiſtranda vtuntur; amicitiæ & fœdera quæ cum aliis in toto orbe Principibus colunt. De quibus ſigillatim ordine dicemus.

Et vt à primo auſpicemur, poſſident Veneti in Lombardia & Marchia Taruiſina ſeptẽ amplas, opulentas ac populoſas ciuitates præter multa oppida elegantiſſima, Arceſq; non paucas. Ciuitates ſunt, Bergomum, Crema, Brixia, Verona, Vicentia, Patauium, quæ omnes natura & arte ſunt munitiſſimæ, excepta Vicentia, quæ tamen quod velut in vmbilico cæterarum incluſa ſit, & ipſa eſt extra periculum. Verona autem & Brixia inexpugnabiles habentur. Oppida ſunt Baſſanum, Caſtellum francum, aliaq; multa; quę breuitatis ſtudio omitto. Arces & caſtella munita ſunt, Orcinovum, Aſola in territorio Brixienſi, Piſcaria, Lignacum. Eiſdem ſubeſt, Poliſinum in Rouigo, in qua multa oppida ſunt admodum lauta. Lombardia, ſeptemtriones verſus digreſſis Foro Iulienſis occurrit diſtrictus (*Forli* Italis, **Friaul** Germanis) quem & ipſum pæne vniuerſum Veneti ſub imperio habẽt; vna cum Iſtria, quæ extrema eſt Italiæ ab eo latere prouincia. In tractu Foro Iulienſi nullus munitus eſt locus, præter arcem Maranũ, inter paludes & æſtuaria ſitam, haud longe à mari, validiſſimã illam quidem, vtpote ad quam tanquam peninſulam quandam nullus niſi ab vna parte patet acceſſus, quæ mediocri militum præſidio munita, facile omnem vim eluſerit. Non longe hinc abeſt Oſopo arx prævalida, ad radices montis ſita, quę vel maximo exercitu, per tritiſſimum hoc iter in Italiam irrumpere conanti, tranſitum præcludere queat. aliæ enim viæ ſiue itinera bellicis machinis imperuia ſunt. In eadem prouincia Vtinum eſt, *Vdene* vulgo, elegans quidem, ſed debile oppidum, quod terra ſabuloſa munitioni nõ ſit accommoda. Iſtria quoq; multa habet oppida, ſed parũ firma, præter vnum illud quod *Caput Iſtriæ* vulgo dicitur. A finibus Italiæ orientem verſus omnia fere flumina inſulaſq; quæ Dalmatiæ & Sclauoniæ prætenduntur, in pote-

ſtate

state habent Veneti: in quibus aliquot sunt oppida, & arces nonnullæ munitæ, vt Zara & Catharum. Sed oppida Dalmatiæ munire, nihil necesse est, quod terrestris exercitus eo duci non possit. Excursiones quidē fieri possint, sed non magni momenti, quæ & ipse facilime reprimi queant, ob viarum difficultates, & itinerum per aspertimos montes angustias. Præterea sub Venetorum imperio est Corcyra Insula (*Corfu* hodie) in mari Adriatico sita, & arcem habens munitissimam, quę instar clauis est vel ostium Adriatici sinus, ita vt medriocri classem ingressus præcludi, & quamuis magna classis prohiberi possit. Idem imperium agnoscunt Cephalenia, Zacynthus, Cithera, Lucera, & Zara insulæ: de quibus Chorographi consulendi. Vltra has Venetis subest nobilis illa insula quę Candia hodie dicitur, olim Creta, cuius ambitus est 700. miliarium. Quatuor habet ciuitates, Candiam (à qua vniuersæ Insulæ nomen) Caneam, Rethimum, & Scithiam; quarum duæ illæ priores situ & arte sunt munitissimę; duæ reliquæ situ tantū. Ducali eminet dignitate, eius metropolis est Candia Venetorum colonia: quorū multæ nobiles, stirpes ibi radices egerūt. Nauale etiam habet, omni apparatu egregie instructum. Vt verbo absoluam, Insula hæc tantæ est magnitudinis, tantæque fertilitatis (vini imprimis generosissimi, & quod ad remotissimas regiones transportatur ferax) vt non immerito pro regno haberi queat.

Insula.

Et his quidem populis, regionibus, insulis, oppidis imperant Veneti; ex quibus (vt ad secundum iam veniamus) hodie percipit vicies centena aureorum millia quotannis, pacis quidem tempore. Ex ciuitatibus Italiæ supra nominatis colliguntur quotannis octingēta millia. Bergamum quippe & Brixia solæ plus q̄ trecenta millia soluunt. In ipsa Vrbe ex vario Vectigalium genere coguntur ad Septies centena millia. Solum enim de vino vectigal locatur CXXX aureorum millibus quotannis. Non parum etiam decimæ, & taxæ siue capitationes, tam Nobilitati quam vniuerso populo impositæ reddunt. Reliqua quinquies centena de binis illis aureorum millionibus, ex sale colliguntur, qui fit multis locis ad mare sitis, nec non ex Datiis quæ vocant gabellis & subsidiis, quæ ciuitates maritimæ Reipublicæ largiuntur. Volunt quidam, è sola Cypro Insula olim, antequam à Turcis ea esset occupata, Rempublicam percepisse quinquies centena aureorum millia quotannis: habeturque pro certo iam etiam aliis modis eandem nihilominus summam à cæteris Reipublicæ subditis solui, ita vt publico ærario nihil quoad hoc decesserit.

Reditus Venetæ Reipublicæ.

Tanti ac tales sunt reditus ordinariis Venetæ Reipublicæ: cui hic vsu venit, q̄ cæteris fere omnibus Principibus Christianis contingere solet, vt scilicet reditus fere omnes in expensas ordinarias erogentur, in militiam nempe, Classes, oppidorum & arcium munitiones necessarias, in stipendia Magistratuum, & eorum omnium quibus

Expensa.

publicum

publicum aliquod munus demandatum, quibus omnibus detractis, parum reliquum fieri creditur: si quid tamen supersit, id fere antiquis debitis exsoluendis erogari solet. Quamuis autem, vti diximus, ordinarii Reditus ordinariis fere Expensis absumantur: non tamen propterea vires & opes huius Reipublicæ minoris æstimari debent. Ii enim Principes & Respublicæ cæteris potentiores censeri debent, qui plures habent pecuniæ extra ordinem colligendæ modos, qua sane ratione Veneta Respublica vix vlli cesserit, quippe quæ plus, atque etiam minore cum periculo & metu consequi hoc modo possit, quam quisquam aliorum Principum. Quando enim Reipublicę aut bellum infertur, aut pacis etiam tempore Classis armanda est (id quod fieri solet quotiescunque Turcæ magnam aliquam classem eduxisse nunciatur) Veneti ad extraordinarios hos modo recurrunt, qui varii sunt, ad tria tamen hæc genera omnes referri possunt. Primus modus est, Decimarum multiplicatio, quas tam Nobiles quam Ciues omnes è rebus soli siue immobilibus soluere solent. multiplicantur autem decimæ numero, quod scilicet loco vnius quæ quot annis pendi solebat, penduntur duæ aut tres, prout Senatui visum fuerit. idem etiam vsurpatur in multiplicando eo vectigali quod à mercatoribus exigi solet (*Taxam* vocant) secundum mercium valorem: quæ quidem Taxa plerumque decimam efficit lucri partem, & tam à Nobilibus quam ditioribus Ciuibus pendi solet. Ad primum hunc modum alius etiam pertinet, Census scilicet qui populo indicitur. omnium enim Opificiorum tribus bello ingruente, certum hominum numerum suis sumptibus ad vsum Reipublicę conducere tenētur. Et primus hic quidem modus nihil habet difficultatis: soluunt enim omnes lubenter, & vltro patriæ ferunt auxilium. Quod si his modus publicis necessitatibus non sufficiat, secundo vtuntur, qui est, quod Patriciorum omniumque qui Magistratibus, aut aliis publicis muneribus fungūtur salaria Reipublicę necessitati impendunt, quin etiam honores & imperia proscribunt quodammodo: quod quidem superiori tempore contigit, ab omnibus fere Christianis Principibus Cameracensi fœdere colligatis, ob causam non grauissimam, Reipublicæ illato bello: in quo totos septem annos publicis rationibus paullo minus quater millies CLX. id est quinque ducatorum milliones,) Veneti expensum tulerunt cuius summæ decimam partem ex honorum eiusmodi mercatura quæsierunt. Qua tamen in re ita versantur, vt non plus offerendi, si is malus sit aut ineptus, sed ex plus offerentibus optimo & aptissimo munus siue publicum aliquod officium addicant. Sed laudabilius multo ac tutius est illud, quod olim Genensi bello attritis Reipublicæ opibus & ciuitate pecuniis & ciuibus exhausta, iidem fecisse leguntur, cum trecentos ciueis, quos *Cittadinos* appellant, accepta pecunia in Patritiorum album retulerunt, vt eadem qua patritii prærogatiua fruerentur. ex quo magnam pecu-

Modi augendorum redituum.

niæ vim coegerunt, & nouorum Patriciorum incremento, plebeiorum potentiam infregerunt. Eiusdem fere generis illud est, quod *Consilii Depositum* vocant: quo iunioribus, quibus per ætatem nec in Senatum venire, nec honores petere nondum licet, depensa pecunia ea prærogatiua concedi solet.

Tertius.

Tertius modus conficiendæ pecuniæ difficilioribus tantum Reipublicæ temporibus vsurpatur, quando scilicet à priuatis pecuniæ mutuo sumuntur: quibus conferre recusantibus, etiam vi cædem extorquentur, bona eorum tam mobilia quam immobilia hastæ subiiciendo. Neque tamen tumultus inde aut seditio metuenda est, quæ apud alios ex multo leuioribus sæpe causis existunt. vulneri enim huic Senatus prudentia medetur. Exempli gratia: Si extrema vrgente necessitate Senatus statuat tertiam partem fortunarum omnium ciuium vendi oportere; summam omnis eius pecuniæ Respublica sibi acceptam refert, seque debiti nomine omnibus & singulis pro rata cuiusque parte obstringit, certo etiam tempore solutioni præfinito, post bellum finitum, quo sortem simul & fenus (binos de centenis) recipiant: atque ita satis fit creditoribus intra annos triginta: & hoc modo vtitur Respublica in veteribus debitis exoluendis, diciturque vulgo: *Pro di Monte vecchio*, id est, *Mons vetus*. Est etiam *Mons nouus*, quo quini de centenis penduntur quotannis; item *Mons subsidii*, quo soluuntur debita primis illis minus antiqua; aut vsura aliquanto amplior dependitur, ac sors etiam siue summa capitalis intra breue tempus renumeratur, & hic *Mons nouissimus* appellatur. Et his quidem modis facile omnia debita intra XXV. aut XXX. annorum spacium expunguntur, si nullum Reipublicæ sit bellum: quod quantum potest, illa fugit ac detestatur. Solent quoque Veneti sub monetæ nomine (quam *Zeccam* vocant) pecuniam accipere bessalibus vsuris, id est, octonûm pensione annua in centenos constituta: sed ea vltra duodeuiginti annos non procedit. Iidem præterea agros publicos aliaque bona soli siue immobilia *Sortibus* subiecerunt, scedulæ sunt, duplicis generis; quarum vnæ sortientium nominibus, alteræ lucri vel nihili nomine sunt inscriptæ: quæ præsentibus aliquot è Senatorum numero binis ex ollis in publico extrahuntur, sic vt lucrum scedulæ inscriptum, ad eum redeat cuius nomen altera habet. Sed & plures alias amplificandi ærarii ac corrogandæ pecuniæ Senatus Venetus habet rationes, quibus tamen raro, ac non nisi extrema vrgente necessitate vsus est, ac præcipue superiorum temporum bellis, quæ multa ac grauissima cum totius orbis potentissimis Principibus gessit; quamuis hodieque citra vllum seditionis metum vti possit. Sed nihil laudabilius est, quam quod priuatis opibus Rempublicam sustentare ciues non recusent, Principis ac

Montes Venetorum.

Venetorum amor in patriam.

cæterorum procerum exempla sequuti, qui voluntaria oblatione non aurum tantum & argentum signatum, sed ornamenta etiam, mundum muliebrem, & quæ talia ad ostentationem magis quam ad vsum comparata, ad publicas subleuandas necessitates contulerunt. Nec vero Venetorum tantum in ipsa vrbe ciuium tanta fuit erga patriam liberalitas; sed municipales etiam eamdem sunt æmulati, in illis scilicet insulis, regionibus, oppidis, quæ Venetorum imperio reguntur. Memini quidem quum Venetiis degerem, optimates in Cypro Insula, quamuis tum nullo Respublica bello, aut alia necessitate premeretur, vltra centum scutatorum millia Principi ac Senatui obtulisse, tantum vt cœptę Nicosiæ vrbis munitiones maturius absoluerentur. Vnde facile iudicari potest, quid iidem vrgente necessitate facturi fuissent. Amant enim omnes lene ac mansuetum illius Reipublicæ imperium; in quo iustitia omnibus æquabiliter administratur, nec permittitur, vt pauperes à locupletioribus vel potentioribus opprimantur. Quin plerique etiam suas opes publicas ducunt, vt tritum in hac vrbe sit prouerbium, Non multum referre quantũ in ærario sit, modo ciues opibus abundent. Frustra ergo sit, qui hîc ærario modum statuere, aut summam eius quod infertur certam ac definitam inire velit: quum tot eius supplendi atque augendi sint rationes. Quare hoc omisso, ad alia pergemus.

Vires bellica & munitiones.

Ad munitiones porro & Arma Reipublicæ Venetæ quod attinet, licet Venetorum vnicus scopus sit, cauere ne vrbis imperium offendatur, aut Respublica detrimentum accipiat; nec fere causa sit quare cuiquam ipsorum ditionis parti timere debeant: ædificarunt tamen, ædificant etiamnum, ac porro ædificabunt Fortalitia, vt ditiones suas tutiores reddant: quorum omnium numerus tam magnus est, structura tam perfecta, vt haud scio, an quisquam alius Princeps vel plura vel maioris momenti possideat. Cincta enim sunt aggeribus crassissimis, muris pulcerrimis, propugnaculis contra omnem vim firmissimis, densissimo & commode adacto vallorum ordine, fossis & profundis & amplis. Sed inprimis Ciuitates quædam municipales inter munitissimas totius orbis habendæ sunt, eæ scilicet, quæ aquis ita abundant, vt diuerti illæ aut exhauriri nulla ratione, aut certe difficillime possint, vt Taruisium, Lignacum, & Crema. Aliarum circuitus tam amplus est planitiesque tam larga, vt non nisi innumerabili quasi exercitu queant obsideri, quales sunt Patauium & Verona. Aliis arces hoc modo sunt impositæ, vt earum beneficio etiam captæ iam vrbes facile possint recuperari, ac hostibus extorqueri, vt Brixiæ, Bergomo, & Veronæ. Sed & omnes fere regiones & oppida quibus imperant Veneti, vel maritima sunt, vel fluminibus adsita: quibus à Republ. maritimis opibus prævalida,

facile succurri possit. Ab eo vero latere qua continentem respiciunt, vix possint tormentis quassari, quum propter situm, tum propter ipsarum regionum naturam, quæ magna ex parte montosæ sunt, & viarum angustiis, aut fluminibus & paludibus impeditæ, tormentisque ducendis imperuiæ: quales sunt Istria, Dalmatia, & insulæ fere omnes. Sic vt natura ipsa etiam vrbis imperium muniisse videatur.

Peditatus. Milites ad præsidia Veneti ex illis ipsis regionibus in quibus sita sunt, conscribere solent, quorum fidei plurimum tribuunt. In Lombardia XXV. virorum millia habent, quæ in armis tractandis exerceri solent, vnde miles ad vsum Reipub. velut depromi possit. *Cernide* appellantur, id est, Selecti, quod in vnaquaque regione siue districtu legantur qui armis sunt aptiores: eorum quotannis variæ fiunt lustrationes, vniuersim & viritim. Quum autem hi maiori ex parte ex aratoribus & rustica plebe sint collecti, nec ordines seruare nôrint, ac propterea ad prœlia & acies inepti: si quando iustum Respub. velit conscribere exercitum, solet stipendiis conducere eos qui in municipalibus oppidis habitant, nec exteros etiam aspernatur. Italicus quidem peditatus fortitudine, agilitate, & quum in conserendis velitationibus, tum in assiliendis oppidis audacia vix vlli genti cedit: at ordines non tam accurate ac constanter tuentur Itali vt Germani, quorũ militia eam ob caussam maximopere laudatur. Hinc etiam Veneti pagis aliquot Heluecticorum ac Rhætorum annuas pensiones largiuntur, vt militẽ ibi conscribere sibi liceat. Ex his igitur, exteris nempe, & subditis conductum exercitum Veneti alunt, circiter quindecim millium, ad viginti vsq; millia virorum: & si necessitas postulet, additis tyronibus & aliis, ad XXXV. millia facile conficere possent. Reliqui ad præsidia tam in oppidis quam triremibus distribuuntur. Pediti pro stipendio XLV. dierum numerantur terni nummi aurei: ingruente autem necessitate, quini, plus minus. E-

Equitatus. quites cataphractos sexcentos iidem quum ad pręsidium tum ad splendorẽ continue alunt selectissimos: quorum vnusquisq; olim ternos secum equos trahere solebat; sed hodie plures duobus non admittuntur: iique necesse est vt sint validi, & ad bellum apti. Equiti stipendii annui loco dantur centeni viceni ducati: suntque omnes fere nobili stirpe ex aliqua Lombardicarum ciuitatũ orti. Horum numerũ, si velit, ad mille vsq; & eo amplius, Senatus augere possit. Solebat olim in Lombardia mille leuis armaturę equitibus stipendia largiri; sed inutilibus his impensis iam parcit: quod facile sit magnum eiusmodi equitũ numerum passim colligere; præterquam quod ad manum habet Dalmatas illos & Epirotas equites (*Stratiotas & Cappelletos* nominant) quorum opera non inutilis est ad obsidenda itinere & cõmeatus hostibus

intercludendos. Sunt enim exercitati, agiles; & turbati ac disiecti, momento se recolligunt & aciem redintegrant. Huius generis equitum è Dalmatia & insulis circiter tria millia conscribi possint; totidem vero leuioris armaturæ ex aliis Italiæ municipiis. Solent autem Veneti ferme quotiescunque bellum terra gesturi sunt, peregrinis ducibus vti, eo maxime, qui in cæteros omnes imperium habent; sic vt Duces etiam & Marchiones amplissimis stipendiis conducti, stipendia ab eis acceperint. His belli tempore duos è Senatorum numero, dignitate, virtutibus & meritis præcipuos adiungunt, quos *Prouisores Generales* appellant: sine quorum consensu Imperatori nec prœlium committere, nec quidquam quod magni ad rerum summam momenti sit, aggredi licet.

Imperator & Duces.

Vires maritimæ.

De militia maritima, quæ caput rerum est, & qua maxime Venetorum opes nituntur, vt iam aliquid dicamus locus postulat. Sed vt omnia melius intelligantur, lectorem prius in ipsum Nauale (*Arsenale* vocant Veneti) quod in vrbe est, ducamus. Est is locus intra vrbem, ambitu duorum mill. mœnibus vndique validis munitus, cum opportunis ad custodiam turribus, sine valle tamen è cespite, quo non eget, quum tormentis verberari non possit: insulæ speciem habet, quippe canali profundo vndiq; circumdatum: & si alio nomine appellare velimus, merito arx Venetæ vrbis dici possit. In eo ducentas triremes (*Galeas*) numeraui: præter eas quæ in mare erant deductæ: quæ pauciores non sunt quam quadraginta. Aliæ insuper, ad viginti, illis quidem velocitate non pares, sed magnitudine & robore ad impressionem faciendam aut sustinendam multo superiores. *Galeras* appellant: & in maritima militia Cataphractorum vim habent. Aiunt viginti horum secundo vento & remis impulsas, ex minoribus illis vel centum præualere: coniunctæ, classem quodammodo inuincibilem reddunt. Præterea in hoc nauali tot tamque diuersa Armorum genera passim, non sine spectantium stupore, videre est, vt integris armandis exercitibus sufficiat: tum machinarum ac bellici apparatus tanta copia, quanta non maritimis tantum copiis, sed terrestribus etiam, adeoque oppidis & arcibus in terra satis sit. Conficitur hic è ligno, ferro, ære, lino, canabi, omne nautici apparatus genus, anchoræ, tormenta, catenæ, spiræ, rudentes, vela, à plus quam trecentis viris. Roboris quidem seu ligni ingens huc vis comportatur, è quo naues omnis generis, variaque armamenta iis ornandis necessaria, remi, antennæ, &c. conficiuntur. Qua in re magna cura vtitur Senatus, querceta in ditionibus suis diligenter custodiendo. hinc fit, vt nunquam eis materia desit. Excisæ vero quercus, quum syluæ vt plurimũ haud procul à mari aut flumine absint, facile Venetias deducuntur.

Nauale.

Galea.

Galera.

Tanta vero vtuntur operarii celeritate, vt decem dierum spacio XXX. Galeras omnibus ad bellicam expeditionem rebus abunde instruxerint atque armarint. Fabricantur in eo tantum triremes paruæ & magnæ (*Galea* & *Galera*) & Catascopia siue speculatoria nauigia (*Fustas* appellant) Onerarias enim probe instructas quamplurimas ciues habent: quibus Respublica quum op⁹ est, pro suis vtitur. Venetis quoque non desunt Epibatæ siue nautæ. hos enim quũ ciuitates maritimæ, atque etiam continentis; tum ipsa vrbs affatim suppeditat. Classiarii ex Selectis illis, quos *delle Cernide* vocant, conscribuntur. Triremium Præfecti & subpræfecti maiorem partem ex nobilitate Veneta leguntur: suntq; multi. nam præter Capitaneum & Supracomitem (vt appellant) bini in singulis sunt Nobiles, eo fine, vt artem rei maritimæ à iuuentute condiscant, & laboribns assuescant. Venetis itaque ad instituendam classem nihil deest, nisi forsan Panis nauticus seu bis coctus; maxime annonæ caritate premente, Sed & huius copiã multa amplissimaq; præbent granaria, in quibus adseruatur infinita frumẽti aliarumq; frugum vis, vt & panis bis cocti. Porro ad ipsius sinus defensionẽ, vt & insularum maris Ionij, semp XXXV. aut XL. triremes excubias agũt, quibus preest Prouisor vnus, & Præfectus vnus. in harũ singulas Respublica quotannis impendit quina ducatorum millia, præter panem bis coctum. Hæ triremes non solum mare securum reddunt à piratarũ metu, sed & pacis tẽpore velut schola sunt & palæstra maritimæ militiæ, in qua Nobiles quãplurimi quotidie exercẽtur: qui quidẽ fructus tantarum impensarũ est non exiguus, & Reipublicæ magnã conciliat existimationẽ. Dictus triremium numerus altero tanto augetur quotiescuuq; Turca classem instruit; tumque *Generalis* siue thalassiarchus constituitur: quod nomen tantã habet vim apud Turcas, vt non dico ad Venetam vrbem propius accedere, sed Sinum etiam ipsum ingredi non ausint. Licet autẽ hæc classis, cui maris tutela est demandata, potens admodum sit, & vel magno hosti formidabilis; haud tamen naues oẽs Sinum nauigãtes à piratis potest defendere. Est enim genus quoddã hominũ qui Vschochi appellantur. habitãt in oppidis quibusdã Austriacæ familiæ subiectis, & alibi. Ii naues Dalmatiæ littus legentes frequẽter inuadere solẽt & diripere: tamq; strenue latrocinantur, vt Venetis necesse sit circa ea loca continuo quinque Catascopia siue Fustas armatas, cum præfecto, in excubiis & specula constitutas habere.

Naues præsidiariæ.

Vschochi.

Quantam autẽ classem educere Veneti possint, facile æstimabit is qui immensam nauium multitudinem, quæ illis in prõptu semper, habeat exploratam. Quum enim nihil omnium earum rerum quæ ad classem ornandam requiruntur, eis desit, tot quot

opus esse videbitur naues facile est illis instruere. Verum quidem est iam multis annis Venetam classem, vt plurimis, centenis triremibus & paucis nauibus constitisse. At si superiorũ temporũ repetere velimus memoriã, constat ante CC. aut CCC. annos, quũ nondũ tantæ essent Reipublicæ vires. Venetos ad expeditionẽ in Palæstinã classem eduxisse ducentarũ nauium, ac totidem ad expeditionem Constantinopolitanam. Quod vero numerũ iã minuunt, eo fit, quod tot naues sub vnum veluti ictum fortunę subiicere, consultum ipsis nõ videtur. Etiamsi vero numero fortassis impar sit classis Veneta Turcicæ; robore tamen & vi præstat: nec dubium est si Turcæ Venetos aggressuri sint (quod æquis viribus nunquam sunt ausi) quin prœlio futuri sint inferiores.

Reipubl. forma.

Nunc vt Reipublicæ formam explicemus ordo postulat: quã quidem tam bene constitutam habent Veneti, vt nullum nostro quidem æuo sit imperium, quod diutius maiestatem suam, nusquam interrupta libertate, defenderit: vt merito dici possit Vrbs omnium Vrbium clarissima & florentissima, Mundi Theatrum, cõmune totius Orbis Emporium, Victrix & domitrix tot tantorumque Hostiũ, Adriatici Regina maris, Italici nominis gloria decusq;. Quæ elogia vt merito huic Reipublicæ tribuũtur; ita negari non potest, præcipuũ huius felicitatis fontẽ esse optimũ Statũ, & miro quodãmodo tẽperatam Reipublicæ administrationẽ. Quamuis autem ad clauum Reipublicæ Venetę sedeant Nobiles tantũ, exclusa Plebe; Oligarchia tamen dici nõ potest; multo minus Monarchia, licet ei Dux aut Princeps præsit: sed ex trib⁹ harmonica quadã proportione cõfusa est & tẽperata. In Duce enim regia quodãmodo Maiestas elucet; in Senatu Aristocratia; in Cõsilio maximo, Democratia. Dux, *Doge* vulgo, Reip. caput, & Senatus est Princeps: ei tamen iniussu Senatus nec pace agere, nec bello quidquã licet. Aditus eidem patet in omnia Consilia (plura enim sunt, vt dicemus) ibiq; sententiæ dicendæ, sed non statuendi quidquã ius habet. Ipse Senatũ consulit. Senatus auctor decernit. Decreta tamen Ducis nomine promulgantur. Senatus, vulgo *Gran Consiglio*, Basis est totius Status: eius Membra Nobiles oẽs XXV. annis maiores; quibus mira in dicendo libertas, summa in consulendo integritas, eximius recti veriq; cultus, studium conseruandæ libertatis tuendiq; Imperii incredibile, insignis in aduersis constantia. in hoc, si recte iudicare velimus, imperii maiestas consistit. Est & aliud Consilium paucorũ, non ditiorũ tamẽ sed sapientia rerumq; vsu præstantiorum; ꝙ appellant *Decem sapientum*. His iunguntur XV. Senatores: quidquid hi, Princeps, a Sex viri statuerint, ratum est. Sunt præterea multa alia Consilia, paucorum dici possunt: quæ sigillatim explicare, magni esset laboris & ab instituta nostra breuitate abhorrẽtis. Hoc tantũ dico

ex omni

ex omnibus paucorum Consiliis vnum componi, quod vulgo *di Predagi* dicitur. initio enim rogabantur prudentiores ciuiũ, vt dicerent sententiã, deliberarentq; quid esset ex vsu Reipublicæ. Ei vltra CCXX. Senatores non intersunt: at si recte non putare volumus, Senatus hic non absone dici possit. In hoc Senatores eliguntur ex maiori illo Consilio, maxima prudẽtiæ ac sapientię habita ratione: quum ad ipsos referantur maximi momenti negocia, de bello, & pace, de locis muniendis, de conducendis militiæ ducibus, de legatis ad exteros Principes mittendis. In hoc itidem Cõsilio referantur literę ad Rempubl. scriptæ; omnia deniq; grauiora negotia tractantur. Sed vt ad primũ illud, *Grande Consilium*, redeamus, in id, vt diximus, oẽs admittuntur Nobiles, qui XXV. ætatis annum excesserunt, suntq; omnes in Albo quodã conscripti. aliqui tamen rogatione lata, ante id ætatis tẽpus, XX. tamen annis maiores, admittuntur. Numero sunt bis mille circiter & quingenti: raro tamen, quod multi & priuata negocia & præfecturas ac magistratus foris gerentes, absunt, vltra mille & sexcẽtos in Senatum veniunt. Hi octauo quoq; die coeunt, die scilicet Dominico, mane, vt & horis matutinis dierum festorũ. Creantur tunc magistratus, & publicorum munerũ functiones distribuũtur, pulchro atque admirando ordine: leguntur in Senatũ quem *Pregadi* vocant, qui plura habuerint suffragia, aut in Decem virale & alia Collegia. Etsi autem eligendi ratio in fortunæ potestate tota posita videatur: candidato tamen vt munus consequatur: virtus necessaria est; qui nunquam id consequetur, nisi Consilii pars maior eo dignum iudicauerit. Possent hic multa dici de mirabili ordine creandorum magistratuum, & quam quiete ac modeste omnia peragantur; sed longum id nimis esset, & Lectori forsan fastidiosum. Hunc ergo locum enumeratione Magistratuum apud Venetos concludam: quos sermone consultius censeo memorare vernaculo quam Latino, Præter Ducem & Magnum Consilium (*Gran Consiglio*) sunt.

III.	*Pregradi.*
IV.	*Collegio.*
V.	*Saui grandi.*
VI.	*Saui de terra ferma.*
VII.	*Saui de gl' Ordini.*
VIII.	*Consiglieri.*
IX.	*Consiglieri da basso.*
X.	*Procuratori di S. Marco.*
XI.	*Consiglio di Dieci.*
XII.	*Auogadori di Commune.*
XIII.	*Censore.*
XIV.	*Petitione.*

XV.	Forestiero.
XVI.	Mobile.
XVII.	Procuratore.
XVIII.	Proprio.
XIX.	Essaminatore.
XX.	Cathaueri.
XXI.	Piouego.
XXII.	Sindici.
XXIII.	Sopracastaldi.
XXIV.	Superiori.
XXV.	Auditori Vecchi.
XXVI.	Auditori Nuoui.
XXVII.	Auditori Nuouissimi.
XXVIII.	Signori di Notte Ciuili.
XXIX.	Signori di Notte Criminali.
XXX.	Quarantia Vecchia.
XXXI.	Quarantia Noua.
XXXII.	Collegio di XXV.
XXXIII.	Quarantia Criminale.
XXXIV.	Signori all' Acque.
XXXV.	Signori all' Biaue.
XXXVI.	Signori alla Santà.
XXXVII.	Dogana da Mare.
XXXVIII.	Cinque della pace.
XXXIX.	Giustitia Vecchia.
XL.	Consoli di Mercatanti.
XLI.	Sopra Consoli.
XLII.	Sopra le Pompe.
XLIII.	Alla Farina.
XLIV.	Gouernatori del Entrate.
XLV.	Sopra Datii.
XLVI.	Giustitia Noua.
XLVII.	Sette Sauii.
XLVIII.	Signori al Sale.
XLIX.	Signori sopra i Conti.
L.	Proueditori di Commune.
LI.	Sopra le Camere.
LII.	Dieci Officii.
LIII.	Cazude.
LIV.	Dieci Sauii.
LV.	Ragioni Nuoue.
LVI.	Ragioni Vecchie.
LVII.	Datio dal Vino.
LVIII.	Ternaria Vecchia.

LIX.	*Signori alla Grascia.*
LX.	*Dogana da Terra.*
LXI.	*Panni à Oro.*
LXII.	*Cinque alla Mercantia.*
LXIII.	*La Secreta.*
LXIV.	*Tre Camere di Monti.*
LXV.	*Avogatori Fiscali.*
LXVI.	*Camerlinghi di Comune.*
LXVII.	*Estraordinarij.*
LXVIII.	*Tauola dall' Vscita.*
LXIX.	*Messetaria.*

Quæ munera totamque Venetorum Rempublicam plenius explicant quum alii multi, tum M. Franciscus Sansouinus docto libro, cui titulus, *Del Gouerno & Administratione di diuersi Regni & Republiche*, vt in Italiæ Chorographia annotauit Merula.

Mores.

De priscorum Venetorum moribus Cassiodorus Rauennas ad Theodorum quendam ita scribit: *Paupertas ibi diuitia: sub æqualitate unus cibus omnes reficit: habitatio similis uniuersa concludit. nesciunt de pecuniis inuidere: & sub hac degentes mensura vitia fugiunt quibus Mundus obnoxius est.* Vestitu Veneti simili vtuntur, oblongo scilicet graui, & togato, haud pomposo vel superbo. Vna fere eademque ciborum est ratio, sobria scilicet & parca. lege enim sumptuaria luxus tam in vestibus quam in Conuiuiis prohibetur, diuitis & pauperis nullum est discrimen: sed virtus tantum in honore est. obseruant iuuenes ac reuerentur senes tanquam patres; & vicissim ab iis tanquam filii amantur: atque etiam nonnullis, vti supra quoque dictum est, ius conceditur veniendi in Senatum, suamque ibi sententiam de Rebusplicis dicendi: quæ quidem res, meo iudicio, iuuentutem ad rerum grauium studia omni animi contentione complectenda magnopere inuitat & impellit; præterquam quod alacri iuuenum vigore & ardore senum tepor calefit. Quamuis autem ipsa rerum summa sit penes Patritios siue Nobiles: plebeii tamen suas quoque habent partes in illustrissima hac Republica. Admittuntur enim ad functiones honorarias & vtiles, Præfecturas nempe aliquarum Arcium, Scribarum & Secretariorum munera, &c. quod in caussa est vt populus Nobilitatem amet atque obseruet; Nobiles plebeios protegant, & fauore prosequantur, iisque ad consequendos honores sint adiumento. Pauperum quidem Senatus magnam habet curam, eosque multis modis iuuat, multisque beneficiis & summa liberalitate ita deuincit, vt non solum Patritios tanquam subditi reuereantur, sed tamquam mancipia. Impendit enim quotannis magnam pecuniarum vim, vt panis aliaque ad victum necessaria, vili væneant precio: eoque mirum non est, quod plebs in-

Parcimonia.

Amor inter magistratus & subditos.

cumbente aliqua Reipublicæ necessitate, tributa lubenter confert, omniaque onera sibi imposita æquis animis sustinet. Populi quoque aliarum ciuitatum Venetis subditorum fide & obsequio ipsis Vrbis ciuibus non cedunt. Præfecti enim à Republica missi hunc vnum actionum suarum scopum sibi habent propositum, vt iustitiam æquabiliter omnibus administrent & ciuitatum quibus præpositi sunt vtilitates promoueant & augeant, Sciunt enim hac se vna ratione ad maiores in Vrbe honores peruenire posse; sin autem secus faciant, non pœnas euasuros, vel ad minimum ab omnibus honoribus exclusum iri. Caussa altera ob quam Venetorum amatur imperium, hæc est, quod subditi grauibus tributis & vectigalibus non onerantur, quibus aliqui tyranni miseras exhauriunt ciuitates.

Imperij soliditas.

Satis hactenus formam Reipublicæ Venetæ (quantum quidem ad nostrum institutum) explicuisse nobis videmur: quæ quidem si cum aliis ante ipsam celebratis conferatur (sermo mihi est non de imperii amplitudine & viribus, sed de regimine & legibus) tanto omnes post se relinquere interuallo videbitur, vt illas ab hominibus rapinæ deditis & sanguinariis; hanc vero ab ipso Deo & Philosophis conditam merito quis existimare debeat. Magnum quidem populi Romani fuit imperium, & potentia incredibilis, qua vniuersum pœne orbem sibi subiecerunt. Illa tamen Respublica libertatem suam tueri ac conseruare vltra septingentos annos non potuit: hæc vero tot hostibus in perniciem ipsius coniuratis circumsessa atque impugnata, ab iis socios & amicos se finxerant deserta, suis vnius viribus ac subditorum fide freta omneis omnium hostium impetus, tam Turcarum, quam Principum Christianorum, qui sua potentia vniuersum Orbem complexi videbantur, non sustinuit tantum; sed etiam quando iam actum de ea putabatur, è cineribus tanquam Phœnix quidem reuixit, & floridior semper & præclarior euasit. Certe nulla Respublica memoratur, quæ tanto temporis spacio, vltra mille scilicet annos, libertatem suam tam integram atque illibatam conseruarit. Neque vero quidquam ei metuendum videtur, quod quidem Ciuitatis statum labefactare aut conuellere possit, præter illam vnicam Rerumpublicarum labem ac pestem, Discordiam scilicet, qua, vt vere dixit historicus, res etiam magnæ dilabuntur. Sed mirum est quanto studio quum Senatus tum vniuersi ciues, vt huic malo obuiam eatur, inuigilent. Negari quidem non potest, multa flagitia, atque enormia etiam scelera (quod in tanto hominum colluuie mirum videri non debet) Venetiis frequenter patrari: ex quo si quis inferre velit, iusta Dei indignatione eam excisum iri, sinistre mihi quidem iudicare videatur. In tales enim flagitiosos & conscelerratos homines Magistratus diligentissime inquirunt, inque ipsis puniendis iusta vtuntur seueritate. Magna insuper est in vrbe piorum hominum Deique metuentium multitudo, quorum caussa credibile

est

est Deum hactenus Ciuitati pepercisse ac porro etiam parsurum, eiusque imperium prosperaturum.

Restat vt quomodo Venetis cum aliis Orbis Principibus conueniat, quæ fœdera, quas societates & amicitias colant, breuiter exponatur.

Amicitia & societates Venetorum.

De quo quidem certi quod dicam nihil habeo: hoc constat, eos magni semper fecisse Romanos Pontifices, & adhuc magni facere, religionis quadam reuerentia, &ob arma eorum spiritualia: & si Pontificem Romanum minus haberent beneuolum, res eorum haud prospere successuræ videntur. Cum cæteris Principibus amicitiam iidem & pacem omnibus modis conseruare student; non ignari coniunctis illorum viribus difficulter se posse resistere; sed velut in medio positos omnibus prædæ relictum iri. Norunt enim magnam Principum partem oculos adiecisse iis ciuitatibus quas multas & opulentas in Italia ipsi possident: tum in vniuersum omnes Principes fere Rebuspublicis parum fauere. Sed vt ad particularia veniamus, Regem Hispaniarum omnibus officiis colit & demereri studet Respublica, non solum quod imperium eius longe lateque patet per Italiam, sed etiam quod pacis inter omnes Italiæ Principes conseruandæ studiosum eum animaduertunt. Quamuis autem arctiori se cum ipso fœdere coniungere olim recusarint, id tamen nulla alia de caussa fecerunt, quam ne aliis Principibus sinistri aliquid suspicandi darent occasionem, Turcæ inprimis, vtque toti Orbi testatum facerent Rempublicam nemini addictam esse vel obnoxiam, nec eius libertatem aliunde pendere, &c.

Porro sunt etiam inter Principes, quos non sine causa formidant Veneti: ideoque ab iis cauere sibi student, non tantum quod ditiones ipsorum à se inuicem remotæ sint, sed etiam quod sciunt Principes vt plurimum popularibus eiusmodi imperiis minus esse æquos. Ex omnibus fere neminem magis metuunt quam Turcam, quod terra vinci posse non videatur, marique adeo potens sit, vt amissa vna classe, facile aliam reparare possit: ipsi vero accepta aliqua offensione, magno in periculo futuri sint, ne vniuerso maris imperio exuantur, vel certe in nauigationibus totaque re maritima plurimum impediantur. Timent insuper Veneti, ne suscepto cum Turcis bello, famem suæ Vrbi inuehant. Pacis enim tempore è Turcico imperio incredibilis frumenti & annonæ vis Venetias, atque inde ad alias Ciuitates comportari solet: & credibile sane est, commeatibus eo interclusis, breui magnam rei frumentariæ inopiam apud Venetos futuram: qua vna coactæ quædam ipsorum in Albania & Peloponeso ciuitates olim postquam diu hostibus acerrime restitissent, tandem sese dediderunt. Pacem itaq; cum Turca omnibus modis seruare student Veneti, sed maxime donis quibusdam siue honorariis non parui

precii,

precii,& ad excursiones quasdam conniuendo,quas vt non vlciscuntur;ita sibi suisque rebus tam sollicite prospiciunt, vt nulla ipsis maior vis aut insidiæ sint metuendæ. Est Venetis quoque adprime vtilis Turcarum amicitia, propter mercaturam, quam quæstuosam & vberem in ipsorum regionibus exercent. Si tamen vltro Turca bellum eis inferre velit equidem vbi vires suas ostentet,atque exerceat, habiturum eum credo, ac fortasse grauiores inimicos reperturum quam putarat. Suspectam quoque Veneti habere videntur Hispaniarum Regis potentiam, quod is magnam Italiæ partem possideat: paullo tamen securius degunt, quum videant pacis eum esse studiosissimum. nec parum etiam ciuitatibus suis fidunt, quas sciunt valide esse munitas.

Quod si is Reipublicæ quietem turbaret; defensioni tantum intenti fore videntur,nec in vnius prœlii aleam Reipublicæ fortunam expositurі: qua ratione sperant se posse resistere, quamuis norint se viribus terrestribus ipso longe esse inferiores. Imperator quomodo erga eos animatus sit, non credo quisquam facile pro certo dixerit. Eius amicitiam vt omnibus modis demereri & conseruare student Veneti; ita ei parum fidendum sibi existimant, nec tamen valde sibi metuunt; Imperatorem Turcico bello implicitum videntes. A Francorum Rege auxilium potius exspectant quam offensionem;nec vires eius reformidant, quas in Italia nullas habet. Et credibile est, si Italiæ res turbare Rex vellet (quod fortasse nunquam faciet)eum Venetos sibi fœdere potius coniuncturum,quam hostiliter prouocaturum. Ii tamen ita arbitrantur,rebus suis magis conducere,vt sint bellorum quæ inter alios geruntur,spectatores, quam vt se iungendo vni,alterum offendant,belloq; non necessarioRemp. inuoluant.

Ab Italiæ Principibus parum quoque sibi timent, quum ipsos in varia studia & factiones discissos videant, nec soli illi valde sint potentes. Confidunt quoque Pontifices Romanos Reipublicæ partes amplexuros potius quam aliorum: quos quidem omnibus officiis colunt & deliniunt. nec sane rebus suis Pontifices optime consulturi videantur,si Rempublicam negligerent,Principisque externi potentiam augerent.Principes itaque Italiæ Rempublicam hanc, si necessitas posceret, defendendam sibi potius aduersus Turcarum vires aut alios existimabunt,quam vt eandem oppugnent,aut in exitium eius coniurent:in qua sola adhuc radius antiquæ gloriæ nominisque Italici splendor superesse videtur.

Quæ desint Reip.

Enarratis hactenus iis quibus excellit Venetorum Respublica, quæ multa sane sunt;non abs re erit breuiter quid eidem desit(quum nihil sit in hoc Orbe perfectum & ab omni parte beatum) indicare. Primum quidem & maximum est, annonæ penuria. Est enim non ipsa Vrbs tantum, sed cætera etiam Venetorum ditio adeo

popu-

populosa, vt nutriendis ciuibus agri non sufficiant: & nisi Venetias mari infinita annonæ vis comportaretur, ciuitas fame etiam sit laboratura: qua quidem nulla res est, præsertim in populari imperio, perniciosior, & ad motus excitandos validior; quum Venter, vt recte ille dixit, auribus careat. Et hanc quidem ob causam præcipue tam sollicite cum Turcis pacem colunt Veneti, nec Hispaniarum Regis negligenda eis est gratia, ex cuius regnis, Sicilia & Apulia sæpe etiam frumenta Venetias conuehuntur. Secundo bellicarum rerum intelligentes vitio ei vertunt, quod nullo peditatu quam Italico in Bellis vtantur: de cuius virtute, si verum dicere amemus, non est hodie ea existimatio quæ olim fuit. Id ex eo accidit, quod pugnandi modi multum ab antiquis illis sint immutati; sic vt ad statariam pugnam non valde vtilis videatur peditatus Italicus; nec Germanico, Heluetico aut Hispanico comparari possit. Rectius igitur factura sit Respublica, si copiis suis terrestribus ex Germanis vel Heluetiis conscriptos pedites adiungat: qua ratione exercitus suos optime firmare, & multo formidabiliores reddere possit. Tertio reprehenduntur à nonnullis Veneti, quod rebus bellicis administrandis, ac præcipue rerum summæ exteros vt plurimum præficere solent: quod quidem aliud non est, quam Rempublicam exterorum arbitrio committere, vel potius submittere: quorum tamen potestatem, additis inspectoribus valde restringunt.

Pręterea quum expugnandarum arcium ac oppidorum noui quotidię modi excogitentur, necesse est vt aliquando munitionum mutetur ratio. qua in re incredibilem pecuniarum vim Respublica frustra absumpsit. Quamuis igitur hæc atque alia multum de felicitate huius Reipublicæ detrahere videantur: omnibus tamen incommodis facilis adhiberi medicina solet. Prudentes enim illi patres nihil aliud spectant, aut agunt, quā vt omnibus periculis mature obuiam eant, vtq; in vniuerso suo Statu pacem, quietem ac libertatem tueantur: eoque lites omnes ciuium statim in ipso ortu aut amica transactione, aut Decemuiralis Collegii iudicio componunt. Neque vero vllum è ciuium siue Patritiorum ordine ad tantam dignitatem & potentiam euehi patiuntur, vt tyrannidem inuadere, aut Rempublicam opprimere possit, sed omnes mirabili iustitiæ æquabilitate concordes inter se viuunt. Vnde spes est, Rempublicam hanc suis legibus & viribus, sed inprimis Dei ope subnixam, incolumem staturam semper: quam hactenus summæ Deo curæ fuisse, multa testantur, & abunde omnibus notum est. Nos nobilissimæ huius & celeberrimæ Vrbis descriptionem pulcherrimo illo Iacobi Sanazarii elogio claudamus, quod sic habet,

Viderat Hadriacis Venetam Neptunus in vndis
Stare vrbem, & toti ponere iura mari:

Nunc

Nunc mihi Tarpeias quantumuis Iuppiter arces.
Obiice, & illa tui mœnia Martis, ait.
Si Pelago Tybrim præfers, vrbem aspice vtramque.
Illam homines dicas, hanc posuisse Deos.

Ecce vero magnificentiam & munificentiam populique Veneti. Pro singulis versibus iussit Sannazario singulos centenos aureos numerari.

DE STATV POLITICO APVD LVCENSES,

DISCVRSVS XI.

Lucæ descriptio.

LVCA Hetruriæ vrbs est nobilissima, à Lucomone Hetrusco, vt quidā volunt, dicta. Strabo libro V Lucam Lunæ montibus vicinam ponit. hodie certe regio illa adhuc Lunigiana vulgo vocatur, bellicosis hominibus habitata Porro Lucensis ciuitatis ambitus duo milliaria Italica complectitur, hominum XXIV. millia in ea numerari dicuntur. Familiæ ibi sunt opulentissimę, mercaturam plerę que exercentes, inprimis serici panni, cuius conficiendi artem ciuēs à Castrutio Castricano tyrrannide oppressi, relicta ciuitate, Florentiam & ad alias Italiæ vrbes pertulerunt. Incolæ humani sunt & sinceri. Lingua vtuntur præ ceteris Hetruriæ oppidis magis eleganti, & molestis illis accentibus purgata. Sola ex omnibus ciuitatibus, quamuis parua, libertatem tuetur. Politici status fundamentum Senatus est à quo rel qui omnes Megistratus ordinatur. Hic tribus hominum generibus constat. Alii enim ordinarii sunt Senatores, eamque dignitatem per annum tenent alii extraordinarii, qui prout visum Senatui fuerit, assumuntur: alii in mortuorum locū sunt surrogati, quorum itidem munus est annuum. Senatores in vniuersum sunt centum & sexaginta; sed vt plurimum ordinarii sunt tantum centum & viginti.

Senatus siue consilium.

Ciuitas vniuersa in tres partes distributa est. Prima S. Saluatoris, secunda S. Paulini, tertia S. Mauritii vocatur. Ex his Senatus supremum Magistratum, quem Signoriam vocant, elegit, ternos scilicet è singulis partibus, quibus additur Confalonerius, id est, vexillifer, Reipublicæ caput, qui per vices modo ex hoc altero anno ex altera, tertio ex tertia & sic rursus à prima initio sumitur.

Confalonerius.

Decem

Decem hi tertio quoque anno eliguntur, & Confalonerio exce-
pto, Antiani vocantur. Fit autem electio hoc modo. Tres, pro pa-
rium ciuitatis numero, viri ad numeranda suffragia deputantur,
quos Assortatores nominant. Inde Senatus quibusdam Confalo-
nerii eligendi dat negocium. Electioni vero Assortatores assistunt,
& suffragia numerant, vsque ad CLXXX. quorum numerus præ-
terquam illis, nemini est cognitus, ne quid vero fraudis ab eis com-
mittatur, duo monachi eis adiunguntur, vnus è S. Dominici, alter
è S. Francisci familia. Assortatores magistratus certis hominibus
mandandi habent potestatem, hoc scilicet modo: vt Caius hoc
mense huic officio, Mæuius illo mense alteri præsit, &c. Et deputatio
hæc in secreto fit, nec cuiquam sub graui pœna licet eam reuelare.
Porro magistratus siue Signoria in Palatio semper se continet, & pu-
blicis sumptibus alitur, neque inde nisi capitis pœnam incurrere ve-
lint, discedere eis licet. Et decemuiris Commendator eligitur per vi-
ces, cuius munus per tres annos durat. Is cæteris adeoque ipsi Con-
falonerio imperandi, & solus ad Collegium referendi, non tamen
sine eius assensu quidquam statuendi habet potestatem. Rem à
commendatore collegis propositam & probatam, Confalonerius in-
de Senatui proponit. Et illorum quidem imperium ad exteros tan-
tum pertinet, non ad ciues; & referendi, nihil tamen decernendi, vt
diximus, habent potestatem.

Secretarij.

Secretariorum, qui tres sunt, officium ad Maiestatis crimen tan-
tum extenditur: in quo ipso Confalonerio sunt superiores, nec tamen
sine eo quidquam facere possunt. Etsi autem prius ad Consilium
quod facturi sunt referre teneantur, fit tamen sæpe, necessitate scili-
cet ita exigente, vt factum anticipent & postmodum rationem eius
apud Senatum reddant.

Colloquium

Consilium Colloquii, vt vocant, constat XIII. viris è Senatu ele-
ctis. Hi in rebus intricatis & dubiis, de iis quæ in Senatu proponenda
sunt disceptant, & dictis sententiis, cum X. viris siue Signoria, quid
faciendum sit, deliberant.

Quæstores.

Sex virorum Collegio publicorum redituum & ærarii cura com-
missa est. E Maiori Consilio eliguntur, & ministrum qui decreta
ipsorum exsequatur, habent Camerlingum, quasi Camerarium,
dictum.

Rota.

Rota (magistratus plerisq; Italię vrbibus) tribus constat Iuriscon-
sultis, quorum patria quinquaginta ab vrbe miliaribus absit. Vnus ti-
tulum habet Potestatis: alter Iudex est maleficiorum: tertius caussa-
rum ciuilium; ita vt vnoquoque semestri inter se officia permutent.
Si potestas ciuem aliquem in manu non habeat, sententiam suam
scriptam Consilio tradit, quod illam vel approbat vel refutat. De pe-
regrinis vero solus Potestas sine aliorum interuentu, iudicat. Breui-
ter, omnes res Ciuiles à tribus his viris tractantur.

Aula mercatorum.

Aula mercatorum nouem constat viris, ternis scilicet à singulis vrbis partibus electis. Ab his res ad mercaturam pertinentes disceptantur; & delinquentes etiam capite multantur. Iurisconsultum habent extraneum, tanquam iudicem.

Abundantia Officium nouem itidem viros habet, pari ratione electos. Horum est ea omnia quę ad victum, & alimoniam pertinent, prouidere.

Sunt & alii qui reliquarum rerum ad munitionem spectantium, eorumque locorum vbi illæ asseruantur, curam habent.

Itemque alii sex commissarii dicti, qui rem militarem procurant, & continuo militum aliquem numerum in armis exercent.

Nec non tres alii, qui Sanitatis curatores dicuntur. Horum est operam dare, vt sordes, immunditiæ, cibi noxii & corrupti, & ea omnia quæ sanitati nocent, quantum fieri potest, amoueantur.

Porro ad maleficiis & sceleribus purgandam ciuitatem, Lucenses Consilium habent, quod discolorum appellant. Modus suffragia ferendi talis est.

Proscriptionis modus.

Septimana illa proxima ante Pascha, quæ Sancta dicitur, qui in hoc consilio sunt, certo quodam loco congregantur. Ex iis vnusquisque scedulam in qua nomen eius quem ille pro homine flagitioso & ciuitate indigno habet, scriptum est, in arcam ad id præparatam immittit. Quo facto, scedulæ promuntur: ac si forte alicuius nomen aliquoties iteratum legatur, res ad Maius Consilium refertur, ibique rursus suffragia ineuntur: quorum duæ partes si nominato illi aduersentur, is talis pro homine nefario & ciuitate indigno iudicatur, statimque exulare eo adhuc vespere publica pręconis voce iubetur. Proscriptionis vero hic, modus est, vt intra triennium quinquaginta milliaribus ab vrbe absit: cui si contrauenerit, capitis pœnam incurrit. Finito triennio si is reuersus vitam non emendarit, rursus eodem modo in exilium pellitur. Hæc pœna non multum absimilis est Atheniensium ostracismo.

Sunt etiam octouiri qui diuersoria & hospites diligenter obseruant & examinant, præsertim in mendaciis deprehensos.

Ab vrbano magistratu centum milites extranei, quorum patria L. milliaribus ab vrbe absit, conducuntur: quibus tamen capitale est muros noctu conscendere, quorum custodia ciuibus commissa est, addito menstruo trium scutatorum stipendio. In singulis portis bini Commissarii præsidio adsunt, quorum vnus ante, alter post meridiem quæ necessaria sunt curat.

DE

DE STATV POLITICO APVD GENVATES,

DISCVRSVS XII.

TOTIVS Liguriæ tam antiquitate quam potentia, nobilissima vrbs est Genua, vt quæ dictæ regionis maiori parti iam diu imperarit. Vrbs ipsa non ædificiorum tantum tam publicorum quam priuatorum splendore, verum etiam ciuium multitudine & industria, nulli pene in Italia cedit. Litori maris Ligustici meridiem versus adiacet: à Septentrione vero leniter velut è cliuo quodam descendit; ita vt partim in plano, partim in alto sit posita. Ambitus eius sex milliaria Italica complectitur, situ adeo vndique amœna, vt nihil omnino amœnius desiderari possit. De origine eius multa, sed pleraque fabulis non absimilia, circumferuntur. Dicunt alii, nomen & originem habere à Iano Saturni filio; alii à Gemino Phaetontis socio; alii à Iano, qui Noe fuerit. id constat, ducentis & nonaginta annis ante Christum natum memoriam eius exstitisse, vt è tabula quadam ænea, in valle Porcifera ante annos aliquot reperta, & in templo S. Laurentii collocata, apparet: vbi antiquis litteris scriptum legitur, Lucio Cæcilio & Quinto Minutio Consulibus, legatos à populo Romano missos esse, qui controuersias inter Viturios & Genuates de finibus ortas, disceptarent & deciderent, &c.

Genua descriptio.

Porro Vrbs hæc superioribus aliquot seculis longe lateque imperauit; maritimis quidem viribus adeo potens fuit, vt totius Italiæ fere potentissima sit habita. Variam tamen fortunam semper experta est, modo ab Insubriæ Ducibus, modo Gallorum armis vexata. Præterquam enim quod ciuitas hæc opulentissima est, tam commoda etiam loco est posita, vt quasi porta sit transalpinis nationibus in Italiam descendere volentibus. Ciues industria nulli nationi cedunt, plerique mercaturam exercent adeo copiosam ac quæstuosam, vt complures priuatorum opes sint supergressi, ac Principibus eo in genere fere pares sint. Reperiuntur enim non pauci, quorum facultates quinquies centena ducatorum millia excedunt. Pecuniæ certe signatæ vix vspiam maior est abundantia. His confisi opibus, plurimas inter se factiones fere

Genua vexata

ſemper aluerunt, dum alter alterum imperio depellere ſtuduit: ſed nobiles inprimis ſunt Adorniorum & Fregoſiorum familiæ, quæ de vrbis imperio ſæpe contenderunt. In hanc vero qua iam fruuntur libertatem Andreæ Auriæ beneficio reſtituti ſunt, qui ſe ſimul & patriam à Gallorum ſeruitute vindicauit, raro ſane nō fortitudinis tantum, verum etiam modeſtiæ exemplo. Quum enim facile imperium ſibi vindicare poſſet, maluit optimus, & æterna memoria digniſſimus vir, patriā liberā quam ſe in ſummo honoris gradu collocatum videre: etſi neſcio, an cuiquam maior honor quam hic ipſe contingere poſſit. Alterum huius ciuitatis lumen & decus fuit Chriſtophorus Columbus, is qui Nouum illum orbem primus nobis detexit: quamuis ſi vere & recte iudicare volumus, huius factum ad illius præſtantiam non accedat. Recte ergo Genuates qui optime de patria merito ſeni ſtatuam in publico poſuerunt. Sed iam tempus eſt, vt Reipublicæ illius formam paucis deſcribamus.

Andreas Auria.

Vrbe in libertatem anno 1528. reſtituta, inſigniores tam Nobilium quam Plebeorum familiæ, quæ ſenas quidem in vrbe apertas domos poſſiderent, deſcriptæ ſunt. Harum repertæ fuerunt duodetriginta: reliquæ quidem ipſæ quoque alicuius nominis & auctoritatis erant, non tamen ſenas ædes apertas habebant, prædictis familiis adſcriptæ ſunt. Sic ergo imperium vrbis in harum XXVIII. familiarum manus deuenit ſub Nobilitatis titulo, excluſo populo & plebe, &c.

Familiæ XXVIII. nobiles.

Conſilium Maius.

Conſilium Maius

EPrædictis familiis Conſilium cogitur quadringentorum virorum, qui vna cum Duce & reliquis Gubernatoribus, ſummam Reipublicæ adminiſtrant. Conſilium hoc à Duce & Gubernatoribus eligitur: qui octo ſunt, & per biennium continuo Reipublicæ negotia tractant. Ad hoc conſilium res arduæ, & quæ ad Status incolumitatem & ſalutem pertinent, referuntur. Speciatim vero Dux & dicti illi octo Gubernatores Italica voce La Signoria (id eſt, Dominatus) dicuntur. Quod ſi res aliquę non maximi, alicuius tamen momenti inciderint; Conſilium Minus, in quo centum ſunt Nobiles, ſuffragiis Ducis & Gubernatorum è quadringentis illis electi, Maiori illi ſuccenturiatur.

Dux.

Dux.

REipublicæ vniuerſæ apud Genuates caput & Princeps, Dux appellatur, cui & titulus & omnes honores ad eiuſmodi dignitatem pertinentes, tribuuntur. Antiquus hic honoris & ſummus iam olim gradus apud Genuates fuit. Imperium binos an-

nos continuos tenet, quibus in publico habitat Vrbis Palatio, quingentis Germanis satellitibus regium in morem stipatus, adeo vt absoluti ac veri Principatus, speciem habeat. Primis duobus ab inito magistratu diebus Ducalibus vtitur vestibus & ornamentis: toto vero reliquo tempore deinceps priuati in modum, magnifice tamen & sumptuose, vestitur. Auctoritas eius magna est: solus enim quiduis ad Senatum siue Consilium referendi & ad deliberandum proponendi potestatem habet; quod nemini reliquorum Senatorum licet: eoque omnia ab ipso prius tractentur necesse est. Eligendi Ducis ratio hæc seruatur. Tertio die Ianuarii, Consilium Maius & Minus congregantur: quibus is qui præcedentibus annis Dux fuit, non interest: elapso enim biennio, is Calendis Ianuarii domum suam sese abdit, & tãquam priuatus aliquis, tota vita Procuratori tantum audit. Ex vtroque horum viginti octo Nobiles, singuli scilicet ex vnaquaque familia, eliguntur: electi in Palatii quodam loco includuntur, & vna cum illis Senatoribus, qui aut per ætatem, aut familiæ contumaciam ad Ducalem dignitatem non sunt habiles, octodecim è suorum numero, non tamen plures vno ex vna familia, eligunt: qui octodecim rursus alios viginti octo eligunt, qui vna cum prædictis Senatoribus eos quos Maiori Consilio ad Ducalem dignitatem euehendos proponere volunt, legunt. Sed hic notãdum est, Maiori Consilio plures quam quatuor proponi non posse: & in electione necesse est, vt viginti octo illi viri cum prædictis Senatoribus in duas partes consentiant. Hoc actu finito, priusquam conclaui egrediantur, iidem alios viginti octo, è singulis familiis vnum eligunt, qui simul de quatuor illis suffragia ferunt, & è sua electione duas tertias remouere, & in locum eorum qui reprobati fuerint, vnum aut plures, qui tamen Senatores sint, substituere possunt. His peractis, Consilium siue Senatus conuocatur, & quatuor illi proponuntur: & qui plura suffragia tulerit, Princeps siue Dux creatur.

Octo Gubernatores.

DVci assident octo Gubernatores, velut Consiliarii. Horum officium itidem binos durat annos: ac proprie, vti diximus, vna cum Duce, Signoriæ siue supremi magistratus nomen & dignitatem tuentur. Penes hos quidem est Respublicæ administrãdæ munus: nullam tamen rem maioris momenti, & quæ ad communem spectat salutem, soli tractare possunt, sed eiusmodi omnia ad Maius Consilium referuntur. Bini senis mensibus eliguntur, hoc modo. Minus Cõsilium vna cum Senatu & Duce viginti octo è singulis familiis vnum eligunt: cum Senatu & Duce

nonnunquam duodecim, interdum quatuordecim viros Maiori Consilio proponunt, cuius deinde suffragiis vnum tantum ex illorum numero ad hanc dignitatem assumitur. Sequenti die idem modus in secundo eligendo rursum obseruatur. Finito biennio, singuli horum Gubernatorum Procuratorum collegio accensentur, inque eo per biennium manent, ita vt in iam dicto Procuratorum collegio semper octo reperiantur, qui præcipua Reipublicæ negocia tractarint. Hi omnes in Senatum vna cum Duce & octo Gubernatoribus, veniunt, quando de grauibus rebus deliberatur: exque iis duo cum Duce in publico Palatio, sex vero reliqui domi suæ habitant, sic vt tertio quoque mense illi qui cum Duce sunt, inter se permutentur.

Procuratores.

PRocuratorem aliqui perpetui sunt, vt illi qui Ducali dignitate perfuncti sunt; aliqui vero biennium tantum muneris hoc administrant, illi scilicet qui Gubernatores fuerunt. Horum magna est dignitas atque auctoritas, adeo vt sine eorum consiliis vix quidquam paullo grauius administretur aut decernatur. Publica negocia tractant, vt sunt reditus ciuitatis & alia eiusmodi.

Potestas.

Potestas eiusq; munus.

QVos hactenus recensuimus Magistratus, Republica tantum administranda occupantur. Iam quod ad iudicia, & primũ quæ Criminalia dicuntur attinet, communiter Doctor aliquis siue Iurisconsultus exteræ nationis, quem Potestatem vocant, annuo stipendio conducitur. Hic sedem habet in palatio quodam, quod Ducali vicinum est; & de criminibus ac sceleribus cognoscit; nec tamen absque Senatus consensu capitis pœnam in quoquam exsequi potest. Ei alii duo extranei Iurisconsulti adiuncti sunt, quorum vnus Maleficiorum, alter Fiscalis Iudex nuncupatur. Ab his iudicia contra reos constituuntur, processus & alia quæ ad iudiciarium spectant ordinem, formantur. Præter hos Potestas vicariũ habet, qui de ciuilibus caussis, quoad exsequutionem tantum, cognoscit.

Extraordinarii.

VII. Viri Extraordinarii.

APud Genuates collegium quoque est Septem virum, qui *Extraordinarii* dicuntur. Hi Principis personam quasi repræsentant, vt qui in Republica administranda sint occupati. Munus eorum est, lites finire aut prolongare, pupillis tutores dare, & de controuersiis inter cognatos, aut inter diuites & pauperes ortis, cognoscere. Officium hoc semestre est, & multum habet dignitatis.

Quinque supremi.

Syndicatores.

ALIVS præterea apud eosdem Magistratus est, in quo quinque sunt viri, qui *supremi Syndicatores* vulgo dicuntur. Horum partes sunt tam in Ducem quam Gubernatores, ac ceteros omnes magistratus finitis ipsorum officiis, inquirere, quod *Syndicare* Itali vocant, & in male administratæ Reipublicæ reos animaduertere. Vbi enim magistratus ab Officio discesserint. Quinque hi viri promulgari siue proclamari iubent, vt si quis contra Ducem, Gubernatores, &c. actionem aliquam instituere velit, coram se compareat, actionem in eum, vel eos daturis; ac iustitiam sine vllo respectu administraturis. Et hanc quidem ob caussam octo continuo dies eiusmodi caussis contra Ducem & Gubernatores cognoscendis deputati sunt: quorum aliquis si reus deprehensus fuerit, punitur; si non publicum ei innocentiæ datur testimonium, & sic in Procuratorum collegium iis cooptatur. Præterea ad hos à multis aliis Reipublicæ magistratibus prouocationes fiunt. Dignitas denique huius officii tanta est, vt Genuates optimum Principem & patriæ liberatorem Andream Auriam hoc præcipue honore cohonestandum sibi putarint, dum ei primum inter Syndicatores locum tribuerunt.

Rota.

Rota Officium.

AD Ciuiles caussas siue controuersias & iudicia quod attinet, conducunt Genuates secundo quoque anno quinque Doctores siue Iurisconsultos extraneos; quorum collegium *Rota* nominatur: Hi ciuilibus caussis cognoscendis vacant, & in Palatio apud Ducem habitant. Lites secundum ius scriptum Imperiale disceptant & diiudicant; ordinem vero iudiciorum certum à ciuitate iam olim præscriptum & antiquitus vsurpatum, obseruant.

Censores.

Censorum munus.

EORVM quæ arte aut manu fiunt cura Censoribus commissa est. Horum est prouidere vt omnis iniustitia inter ementes & vendentes, & alios qui mercaturam vel artem aliquam manuariam tractant, præcaueatur, vt omnibus debito pondere & mensura mercimonia ministrentur. Habent vero eiusmodi Artificum & mercatorum collegia superiores quosdam, *Consules* dictos, quorum magna est auctoritas, eorum præsertim qui

pannos sericos tractant; adeo vt sui ordinis homines ciuitate expellendi, ad remos damnandi, & aliis modis pro delicti ratione, puniendi, habeant potestatem.

Quadraginta Capitanei.

GENVA Quadraginta etiam sunt Capitanei, è Nobilium numero delecti, qui singulis annis permutantur. Hi sub se habent centenos è populo, sic vt in vniuersum quatuor millia efficiantur: quorum est periculosis temporibus pro Republica excubare, & præsidium agitare. Quoties vero supremus Magistratus prodit, quadraginta hi Capitanei, magnifice omnes vestiti, honoris eum caussa comitantur. Sed præter has Centurias ciues vniuersi sub certis signis, & Capitaneis descripti & distributi sunt, ij scilicet qui intra vigesimum & sexagesimum ætatis annum sunt constituti.

Generalis militiæ Præfectus.

HABET præterea Respublica hæc Generalem, vt vocant, militiæ præfectum, cui reliqui Capitanei subsunt: vt eius operam belli tempore semper habeant paratam.

Magistratus Sangeorgianus.

MVNVS hoc nobilissimum ann. CXLVII. institutum fuit, cui etiam Respublica illa magnam suæ incolumitatis partē debet. Quamuis enim Genuensium ciuitas in sterili fere solo sita sit, & opibus ibi genitis parum abundet: magistratibus tamen nunquam ad Reipublicæ subleuandas necessitates, & conficiendam pecuniam rationes defuerunt, quam ij qui ad clauum Reipublicæ sederunt, à priuatis hominibus vel inuitis vel volentibus, mutuo sumpserunt, sine tamen ipsorum damno, quippe grauibus vsuris, pro temporis conditione & varietate persolutis, ne scilicet qui publicam rem suis facultatibus iuuarent, priuatim detrimentum paterentur.

Compræ siue Cameræ rationales apud Genuenses.

Quo vero ad erogandam Reipublicæ pecuniam ciues alacriores redderent, creditoribus, assignatis certis hypothecis & redditibus, è frumenti, vini aut aliarum rerum vectigalibus, &c. cauebatur. Et hic quasi Reipublicæ cum priuatis hominibus contractus, *Compera* dicebatur, additumque vt qui centum libras mutuo dedisset, in hac velut societate vnum locum, qui ducentas, duos locos teneret, & sic deinceps: adeo vt Comperæ siue societates eiusmodi valde multiplicatæ fuerint, quarum aliæ dice-

bantur Capituli, aliæ S. Pauli, aliæ Salis, &c. Harum vnaquæque à ciuibus quibusdam administrabatur, quorum erat operam dare, vt creditoribus recte satisfieret, & rationes inter hos & Rempublicam iuste seruarentur. Quum vero, vt fieri solet, è multitudine magna nata esset confusio, decretum fuit vt omnes in vnum corpus redigerentur, cui Compræ siue Cameræ à D. Georgio nomen inditum, eiusque cura quibusdam itidem ciuibus commissa est: qui quum singulari industria & prudentia munus sibi iniunctum administrarent, publicæ vero necessitates, magnos requirerent sumptus, Locatiorum (sic enim supra diximus, nominari eos qui in hanc societatem admittuntur) numerus valde creuit, adeo vt oppignerata magna publicorum redituum parte, Officii huius curæ & negocia mirum in modum aucta sint, & oppida etiam & territoria eius dictioni accesserint. Inde factum vt Societas hæc primum ab ipsa Republica, deinde à Pontificibus, Imperatoribus & aliis ciuitatis dominis multa priuilegia impetrarit, sic vt quamuis hoc Officium ab ipsa Republica & iis qui Palatium gubernant, dependeat, nihilominus tamen vrbano magistratui subiecta non sit, sed omnes etiam qui partem aliquã Reipublicæ capessunt eius priuilegia inuiolata se seruaturos promittere & iurare cogantur. Vt vero in aliis fere rebus principia valde tenuia sunt, & contempta, temporis vero successu paulatim ad perfectionem contendunt; ita in hoc quoque Officio siue magistratu accidit, cuius hodie multo melior & perfectior est forma quam olim fuit, Quantum enim ad comparationem vtilitatis siue emolumenti à Locatario percipiendi attinet, non iam certum quid est præfinitum aut determinatum, vt olim sed pro ratione reditus & sumptuum, itemque ad conseruationem earum rerum quarum cura Officio huic commissa est, & prout vectigalia fructuosa fuerint vel minus, omnia diriguntur, quin etiam ipsa redituum percipiendorum quæ hodie in vsu ratio multo securior est & ad conscientiam accommodatior: prætterquam quod, vt diximus hac ratione dominia aliquot & territoria ei sunt acquisita, ad quorum faciliorem administrationem nouas regulas & nouas leges condere oportuit. Huius quidem Officii siue magistratus respectu Genuensium ciuitas in duas quasi Communitates diuidi potest: quarum prima Maior est, & ab iis qui in Palatio ius dicunt, gubernatur, & integram fere ciuitatem comprehendit. Altera parua est, cui Sangeorgianus magistratus præest, & ad Locatarios siue redituum participes spectat. Illa quidem multis mutationibus obnoxia & tyrannicum imperium nonnunquam experta est; hæc vero libera semper & ad certos ciues adstricta, ac proinde firma fuit.

Splendor & libertas huius officii.

Octo Protectores S. Georgii.

Protectores S. Georgii quomodo eligantur.

PORRO huic Officio siue magistratui octo viri præsunt, qui Protectores vulgo dicuntur, eorum munus annuum est: eliguntur vero sexto quoque mense quatuor viri ex omni Locatariorum siue creditorum numero, sic tamen vt credita pecunia ad certam & præfinitam ascendat summam, Eliguntur autem hoc modo. Ex omni illo numero octoginta viri sorte ducuntur; hi statim è suo numero triginta quatuor item sorte ducunt, quibus conclaui egredi non licet, nisi octo prius illis Protectoribus electis; necesse vero est vt eorum singuli decem suffragia vel puncta ferant.

Anno MCDXLIV. aliud Officium S.Georgii in quo octo fuerunt viri, constitutum est, quod ab anno institutionis hodieque nomen habet, & Officium XLIV. scilic. anni, vocatur. Caussa vero ob quam institutum illud fuerit, hæc fertur. Quum Officium sæpedictum triginta septem annorum spacio valde esset auctum, adeo vt octo illi Protectores negotiis tractandis non sufficerent, nec intra annum vertentem ea possent expedire quæ ad conficiendam pecuniam & promouenda emolumenta spectarent: creditoribus necessarium visum est, ad Reliqua hæc bono ordine conseruanda (in quibus maxime huius Officii opes consistunt) aliquot eligere qui earum rerum curam gererent, & in omnibus Sangeorgiariæ Societatis vtilitatem promouerent, omnia vero ita occulte administrarent, ne tyrannis eum tollendi daretur occasio. Et hoc quidem modo octo viri illi electi sunt, è quibus bini quoque anno permutantur. Horum est colligere & administrare ea quæ ex annuis prouentibus, quorum cura octo Protectoribus concredita est, reliqua fiunt.

Officium hoc Corsicam insulam, aliasque nonnullas ciuitates & loca sub suo habet imperio, & omnes ad eorum conseruationem necessarios sumptus facit, &c.

DE HELVETIORVM CONFOEDERATIONIBVS, EArumque causis & prima origine, Relatio siue

DISCVRSVS XIV.

HELVETIORVM regio, quæ Germaniæ hodie magna ex parte annumeratur, quasi dorso Mundi imposita videtur, vt quæ tota fere præ cæteris Europæ partibus, in altissimos montes attollatur. Ab Oriente Rhætos siue Grisones, necnon Constantiense territorium & partem aliquam Sueuiæ, ac districtus Austriacæ familiæ parentes attingit: ab Occidente Valesiam & Burgundiæ Comitatum: à Meridie Ducatum Mediolanensem qua Comum situm est: à Septemtrionibus vero Rhenum & Alsatiæ partem, qua Basilea conspicitur. (quæ ciuitas hodie XIII. Pagis accensetur) pro finibus habet.

Heluetiæ situs.

Heluetiis confœderati sunt tres Grisonum pagi, qui olim alta Rhætia. Et ab Oriente Comitatu Tirolensi includitur ab Occidente Heluetiorum terram vicinam habet: à Meridie Insubriam siue Ducatum Mediolanensem, ad Bergomum: à Septentrionibus Austriacæ familiæ ad Alpes ditiones. His deinde Valesiani accesserunt, Seduni olim dicti ad Rhodini ripam habitantes. quorum regio ab Ortu Heluetia; ac Occasu Sabaudia; à Meridie Lacu maiori & Pedemontio à Septentrionibus lacu Lemano terminatur.

Rhætiæ situs & Valesiæ.

Horum omnis Confœderatorum regio in tres veluti populos diuisa est: Heluetios scilicet, Rhætos siue Grisones, & Valesianos.

Heluetii (vt veterem diuisionem in Ergouiam. Turgouiam, &c. omittamus) in tredecim pagos sunt distributi; qui Cantones Italis, Germanis Orter, id est, loca dicuntur. Suntque hi: Tigurum, Berna, Lucerna, Vrii, Suitii, Vnderualdii, Solodurum, Schafhusa, Tugium, Clarona, Basilea, Friburgum, Abbatiscella.

Est vero omnis Heluetiorum regio, vt paullo ante dictum est, altissimis & præruptis montibus & saxis aspera, & multis lacubus & stagnis intersecta, è quibus incolæ maximas capiunt vtilitates. Natura & situ vndique munitissima est, quum angusti admodum per

Regionis qualitas.

claustra inuias pœne vias pateat ad eam aditus, adeo vt vel lapidum iactu etiam magnum exercitum prohibere & profligare possint: id quod Leopoldo Austriæ Archiduci in Tigurinos mouenti; accidit, & aliis, vt infra attingemus. Vt iam nihil dicamus de commeatuum & annonæ, non ob viarum tantum angustias, sed ipsius quoque regionis sterilitatem, difficultatibus. Est enim is totius regionis situs, vt equitatus omnino ibi sit inutilis; & peditatus quoque exterus, ob locorum imperitiam & alias caussas, parum ibi semper profecerit.

In hac regione capita & scaturigines sunt præcipuorum totius Europæ fluuiorum, vt Rheni, Addæ, Rhodani, Athesis, Oeni, Ticini, & aliorum.

De Heluetiis.

Heluetiorũ fortitudo & origo.

HELVETII, vt ex variis historicorum monumentis apparet, iam ab antiquis temporibus rei militaris gloria floruerunt, vt qui multas variarum nationum profligarint exercitus; vt Romanorum annis centum circiter ante Christum natum interfecto Lucio Cassio Consule: quum hominum multitudinem alere non posset, inito cum vicinis fœdere, iidem de vniuersa Gallia subiuganda cogitarunt; iamque incensis quamplurimis pagis, quo spem reditus suis omnem adimerent, belli initium fecerant, sed à Iulio Cæsare exercitus tum in Galliis habente, subito oppressi, temerarii cœpti pœnas dederunt. Heluetiam quoque ingens Cimbrorum, quos maris inundatio laribus exegerat, inundauit multitudo. Hi transitu per Germaniam facto, magnam Galliæ Belgicæ partem occuparunt: sed quum neque hæc tantæ multitudini alendæ sufficeret, ad Rhodanum concesserunt, & à Romanis sedem ibi flagitarunt: qua negata, pars eorum in Italiam irrupit, vbi multis vtrimque datis & acceptis cladibus Romanis duce Mario, tandem ad internecionem sunt deleti. Reliqui qui cis Alpes manserant, eam Heluetiæ partem quam hodie Suiti & Vrii colunt, tenuisse à quibusdam putantur. Alii scribunt, tempore Sigeberti Suecorum Regis, tantam in Septemtrionalibus illis regnis incolarum fuisse multitudinem, vt nouas terras atque possessiones quærere coacti fuerint. Superato ergo Rheno eos Galliam occupasse: inde metu consternatos vicinos populos Legatos de pace ad eos misisse, quibus illi responderint, se nihil aliud petere quam tantum terræ, vbi sine damno aliorum ex eius cultura vitam sustentare queant. Ab Heluetiis ergo in patriæ interiora receptos, quæ pars fere tota montibus & lacubus occupatur, sed à nouis incolis magno labore & assidua cultura multo fertilior & populosior etiam tandem facta est. Proditum quoque apud nonnullos historicos legitur, ad Oceanum tres olim populos habitasse, vt Saxones nimirum, Anglos, & Vittos. Ex his Anglos cum Vitto-

rum parte, in insulam quæ hodie ab illis Anglia dicitur, nauigasse, & sedem ibi fixisse. Reliquos Vittos in Heluetiam venisse, & non procul à Tigurino agro consedisse; vnde & hodie Suitii (vulgo Schweitzer appellati fuere) qui labescente Romano Imperio, primo sub aliorum dominatu fuerint, donec tandem incolæ paullatim in hanc qua iam fruuntur libertatem se asseruerunt, vt breuiter dicemus, initio à primis huius libertatis auctoribus, Vriorum scilicet, Suitiorum & Vnderualdiorum pagis, facto.

DE VRIORVM, SVITIORVM ET VNDERVALdiorum Pagis,

DISCVRSVS XV.

Vrij, & eorum origo.

INTER Heluetiorum pagos Vrii non quidem viribus aut dignitate, sed fœderis antiquitate primi nominantur. Apud hos nullæ sunt muratæ ciuitates; sed regionis caput est Altorfum, locus apertus, à Lucerna qua in Italiam itur, vno milliari Italico distans, vbi asperrimi sunt montes: eiusque Iurisdictio vltra montem S. Gothardi extenditur. Volunt nonnulli hanc ciuitatem Iulii Cæsaris temporibus Taurim dictam fuisse, à Tauro, quem Germani Vri (Vhrochs) appellarint; indeque hodiernum nomen promanasse. Argumento etiā esse publicum gentis quod hodieq; vsurpant, insigne, caput scilicet Tauri nigri in area siue campo flauo. Incolæ ipsi se à Gothis & Vngaris, qui in eam venerint regionem, & fidem Christianam postea amplexi sint, descendisse ferunt. Post multorum dominatus, hanc Vriorum gentem è Germaniam egressam, ad Tigurum concessisse, eo fere tempore quo Romanum Imperium ad Germanos translatum est, & omnes fere Imperii ciuitates in libertatem sese vendicarent, & instar Rerumpublicarum administrari cœpissent, nec alium superiorem agnoscerent nisi Sacrum Romanum Imperium: vt videre est è priuilegiis à Rudolpho Primo, Habspurgensi Comite, postea anno millesimo ducentesimo nonagesimo primo Romanorum Imperatore, & aliis sequentibus, prædictæ Heluetiorum genti concessis: quam nonnulli volunt, Austriæ Ducibus nunquam subiectam fuisse, sed

Imperatoribus tantum ex ea familia, non vero Austriæ Archiducibus paruisse.

Suitij.

Suitiorum pagus ad ripam iacet Lucernensis lacus, ad dextram qua Lucerna Altorfum itur. Ab Oriente finitimos habet Vnderualdios, infra & supra Syluam, ab altera parte lacus, vbi populi Roma quondam exacti habitarunt, positus est ad Occasum.

Præfectorũ insolentia Pagos ad defectionem impellit.

Pagis his olim, iam asserta libertate, Romani Imperatores Iudices dederunt, qui tamen nullam administrandæ Reipublicæ, sed ius tantum dicendi potestatem habebant. Horum aliqui eiecti, aliqui etiam ab hominibus libertati assuetis, male multati, & morte etiam fuerunt affecti; quod munere suo ad scelera & libidines abuterentur: vt quidam apud Vnderualdios siue Syluanos, qui robustum iuuenem tamquam bouem iugum suscipere iusserat; quod quum ille facere recusasset, per vim eum cogere voluit: at fuga elapso iuuene, iratus petulantissimus Iudex, misero hominis patri oculos effodi iussit. Alius quidam eodem in pago, honestam fœminam, marito absente balneum sibi parare, & vna secum lauare iusserat. at fœmina rem eo vsque distulit, dum maritus reuerteretur: qui re intellecta, iusta indignatione accensus, Iudicem securi occidit. Apud Suitios & Vrios alius quidam Iudex mera petulantia vel stultitia potius instigatus, palo in loco publico iuxta viam pileum suum imposuit, addito mandato, vt omnes illac prætereuntes, pileo illi suo honorem & reuerentiam exhiberent. Id quum Guilielmus Tellus, cordatus homo facere nollet: Iudex vocatum ad se acerbe increpuit: deinde pomum capiti pueri (is vero ipsius Guilielmi erat filiolus) impositum, sagitta petere ac ferire iussit. Per aliquot dies tergiuersatus miser pater tandem quum vim sibi paratam cerneret, rem aggreditur periculi plenam; artis suæ (erat enim iaculandi peritissimus) & Dei inprimis beneficio adiutus, illæso filio, pomum ferit. Quum vero duas sagittas in promptu haberet, rogatus à Iudice quidnam altera illa facturus fuerit? Ego, inquit, si charissimum mihi filium læsissem, alteram illam statim in te fuissem contorsurus. Iratus Præfectus hominem captum nauigio imponi, & domum suam abduci in carcerem iubet: at homo locorum peritus, delusis custodibus, per asperrima montium iuga aufugit, & ad populares reuersus, vehementi oratione, & grauissimis querelis & eorum & vicinorum omnium animos accendit. His iniuriis & aliis Præfectorum sceleribus tres illi populi, Vrii scilicet, Suitii, & Vnderualdii irritati. Iudices omnes siue Præfectos suis regionibus eiecerunt, communi inter se facto fœdere, cui postea reliqui etiam pagi, vt infra ordine dicemus, nomen dederunt.

Tres pagi Ludouico Imp. fauët.

Anno MCCCXIV. exorto graui in Romano Imperio schismate, quod Electores, Septem viri alii Ludouicum Bauarum alii Fridericum Austriacum ad Imperium vocassent, iam dicti

tre

tres pagi Austriacum pro Imperatore agnoscere recusarunt, vt qui pauciorum suffragiis electus esset. Quare Austriacus Leopoldum filium cum exercitu ad Suitiorum pagum oppugnandum misit; tanto faciliorem sibi promittens victoriam, quod à Bauaro illis auxilium ferri non posse, quasi pro certo haberet. Vix regionem ingressus Leopoldi quamuis lectissimus exercitus, mox vndique à tribus illis populis cæsus ac profligatus est, loci inprimis commoditate adiutis, hinc montibus, illinc aquis & stagnis vndiq; cinctis nec parum profuit eis tum temporis commoditas, viis passim glacie adstrictis, adeo vt equorum in prœlio nullus omnino fuerit vsus, sed vel solo lapidum è montium iugis iactu, tantus hosti terror incussus, vt multi vltro se in lacum præcipitarint. Circa idem tempus idem Imperator Fridericus Stamburgio Comiti, Vnderualdiis finitimo, eos oppugnandi negotium dederat: quem tamen illi, quamuis nullis exteris auxiliis adiuti, facile aditu prohibuerunt.

Postquam vero tanti belli onus iam dicti tres pagi per biennium sustinuissent: tandem, vti dicere cœpimus, in vnum quasi Reipublicæ corpus sese colligarunt, quod trium pagorum dictum est, icto in has leges Federe.

Fedus trium Pagorum siue Cantonum.

Fedus Pagorum, eiusque leges.

IN nomine Domini, Amen. Quum hominum memoria valde sit debilis, & rerum successus, qui perpetua memoria conseruari debebant, obliuione facile tradantur: vtile sane & necessarium est, vt res quæ ad pacem, quietem, vtilitatem & honorem spectant, scriptis & instrumentis publicis siue diplomatis consignentur. Quare nos sympatriotæ, Vrii, Suitii & Vnderualdi, notum facimus omnibus præsentem hanc scripturam lecturis, aut legi audituris, quod ad occurrendum temporis difficultatibus, pacem, quietem ac concordiam inter nos conseruandam, & vitam ac bona nostra tanto melius tuenda, communi consensu fœdus fecerimus, idque fide stabili & perpetuo iuramento firmauerimus, ac promiserimus, nos consiliis inuicem adiuturos, & personas nostras & fortunas impensuros tā extra quam intra patriam contra omnes illos, qui vel personis nostris vel fortunis vim inferre, aut quidquam quod in damnum cuiuscumque nostrum redundare possit, tentare conati fuerint; contra hos tales promittimus nos vim passis auxilia pro viribus præstituros, & iniuriarum auctores vel vi vel ratione ad satisfactionem coacturos.

Secundo conclusum inter nos est & stabilitum, ne cuiquā nostrum Cantonum siue pagorum, multo vero minus cuiquam priuato liceat dominatum occupare, aut dominum recipere, sine aliorum consilio & consensu, sed potius vt omnes vtriusq; sexus, in debitis & honestis rebus, veris suis dominis obedientiam præstent, iis tamen exceptis

qui ferro patriam inuadere aut iniustum aliquid imperare præsumpserint, quibus quamdiu à nostris dissidebunt, nullum omnino obsequium aut seruitium est præstandum.

Tertio, cõclusum itẽ est & stabilitum, ne quisquã nostrorũ pagorum aut confœderatorũ extraneum quemcunq;, sine cõsilio & consensu reliquorum Pagorum & Confederatorum, auxilio iuuet.

Quarto conclusum item est & stabilitum, ne quis Confederatorum cum extraneo quoquam, sine reliquorum Confederatorum assensu, in vllam tractationem descendat.

Quinto, si quis forte aliquẽ dictorũ pagorũ ciuẽ prodiderit, aut in aliorũ manus tradiderit, aut quidquã horũ supra & infra scriptorum non obseruarit, illum pro turpi proditore & nullius fidei homine haberi, Pagorum magistratibus tradi, & bona eius publicari iubemus.

Sexto conclusum item est, ne quis vspiam toleretur Iudex seu iuri dicundo præfectus, qui vel pecunia vel alio illegitimo modo munus illud sibi acquisierit, aut qui non sit sympatriota.

Septimo inter Confederatos dissidium aut ẽt bellũ existat, eorum est qui meliores ac prudentiores habentur, sese interponere, & discordiam, turbas, aut bellũ modis omnibus tollere & sopire; contradicentem vero siue æquas suscipere conditiones recusantẽ, ipsius contradicentis sumptibus ac damno ad officium communi auxilio reuocare.

Octauo, si item inter Pagos ipsos discordia aut bellum ortum fuerit, & vnus eorum æquis rationibus acquiescere nolit, reliqui Pagi cæteris contra hunc contumacem & inobedientem, & quidem huius ipsius sumptibus & damno, succurrere teneantur.

Nono, si Confederatorum quis alterum occidat (nisi defendendi sui caussa, coactum id se fecisse probarit) & fuga sibi consulet: tum is qui talem hospitio susceperit, aut defenderit, itidem pro bandito siue proscripto habeatur, nec in patriam reuerti ei liceat, nisi communi Pagorum consensu admissus fuerit & absolutus.

Decimo, si forte Confederatorum quis alterius domum incenderit, & aufugiat, ei nulla vmquam in patriam reuertendi concedatur venia; qui vero talem hospitio susceperit, aut auxilio iuuerit, damnum passo id resarcire teneatur.

Vndecimo, nemo Confederatorũ de altero pignus aliquod capiat aut auferat, nisi securitatis caussa; neq; id sine suo facere possit Iudice.

Duodecimo, omnes & singuli suo quisq; Iudici siue præfecto obedientiam pręstare, coram eo comparere, & caussam dicere teneantur.

Decimotertio, si quis Iudici sese opposuerit, aut ei obedire recusarit, vel sua inobedientia cuiquam Confederatorum damnum caussatus fuerit, reliquorum confederatorum est talem ad officium reducere, & ad satisfaciendum ei qui damnum passus est, cogere.

Decimoquarto, vt Fedus hoc & Capitulatio, & omnia suprascripta & comprehensa in perpetuum firma sint, & suum vigorem retineant,

Nos

Nos sympatriotæ & conciues, Vrii, nempe, Suitii & Vnderualdi sigilla nostra præsentibus litteris appendimus, quæ scriptæ sunt in Vren Anno MCCCXXV. Calend Martii, postridie S. Nicolai, &c.

Porro eodem anno Ludouicus Imperator supradictis Pagis omnia priuilegia confirmauit & rata esse iussit. Nos posthac in cæterorum pagorum describendis Fœderibus tanto erimus breuiores, quod primum hoc sit quasi cæterorum fundamentum & exemplar.

Imp. Ludouicus Bauarus Heluetijs priuilegia confirmat.

Sopitis quę diu ob prædictum schisma, Imperium afflixerant, dissensionibus, exemplo & libertatis dulcedine inuitatæ reliquæ Heluetiorum vrbes siue pagi, quum irritare eas ac lacessere potentes vicini non desinerent, idem fecerunt, & inita cum prioribus (Vriis scilicet, Suitiis & Vnderualdis, qui confederationis, vt diximus, initium fecerant) & inter se societate, eaque artissimis federum legibus deuincta, potentiam confecerunt vicinis facile parem, quæ sociorum accessione & victoriis adaucta, iisdem etiam formidabilis euasit. Lucerna federi trium pagorum quod Anno Christi MCCCVIII. factum fuerat, prima accessit Anno MCCCXXXII. Tigurum Federi nomen dedit Anno MCCCLI. Berna federi Heluetico iuncta est an. MCCCLV. Tugium siue Zug, anno MCCCLII Glarona cum Tugio simul & eodem tempore in fedus recepta est. Friburgum & Saladorum simul anno MCCCCLXXXI. in federis societatem venerunt. Basilea anno MDI. se decem Pagis federe iunxit. Eodem anno Schafhusa in numerum Pagorum recepta, cum vndecim pepigit. Abbatiscella anno MDII. numero Pagorum est accensita. Et hæc prima Heluetiæ pars est, XIII. Pagis (quos Cantones vocant, vti diximus) constans. Hi soli hoc iuris habent pre aliis confederatis, quod de omnibus ad Heluet icorum Rempublicam spectantibus, in publicis conuentibus deliberant, & suffragia ferunt, omnium totius ciuitatis commodorum & incommodorum participes sunt, Præfecturas quas communibus viribus acquisierint, pari iure administrant, & reliquæ prædæ publicæ ex æquo sunt participes.

Qui populi III. pagorum federi & quando accesserint.

Prima Heluetia pars.

Secunda pars sunt Federati, vt Abbas & Oppidum S. Galli, federe iunctum quatuor Pagis Heluetiorum anno MCCCCLV. & postea anno MCCCCLVI. cum VI. Pagis, Tiguro, Berna, Lucerna, Suitia, Tugio & Glarona in perpetuum. Rhætorum populus siue Grisonum (vulgo Graupundtner) cum VII. veteribus Pagis æternum fedus pepigit anno MCCCCXCVII. Curienses vero, quorum societas Domus Dei vocatur, anno MCCCCXCVIII. Tertia societas, quæ Decem Iudiciorum vocatur, cum Heluetiis non pepigit; sed quia duabus prioribus æterno federe cohæret, etiam Heluetiis amicitiam & fidelem societatem præstat. Sedunum cum Valesia tota, æternum iniit cum Bernatibus anno MCCCLXXV. Et post quum religionis controuersia orta esset, Hadrianus Episcopus Sedunensis, & septem Decumæ Valesianorum fedus fecerunt 1532. Fridburgi cum septem Pagis Heluetiæ,

Secunda pars Heluetia, Confederati.

Lucerna,

Lucerna, Vria, Suitia, Vnderualdia, Tugio, Friburgo, Salodoro, ex integro Romanæ religioni adhærentibus. Rotueil primo fedus iniit cum Heluetiis an. MDLXIII. in annos quindecim; quod aliquoties renouatum, anno MDXIX. perpetuo sancitum est. Mulhusen anno MCDXIX. Heluetiis sese coniunxit. Bienna, Piel, Bernatibus se federe astrinxit annis 1303 1306. 1352. ac 1367. artissimo. Geneua ius ciuitatis cũ Bernatibus pepigit, idq; artius firmauit an. MDXXXVI. nondum tamen communi Pagorum ciuitati siue corpori inserta est.

Tertia pars Heluetia in qua Præfectura.

Tertia in parte sunt Præfecturæ, armis aut spontanea deditione acquisitę. Turgouia anno MCCCCLX. in potestatem Heluetiorum redacta, cui VII. vetustiores Pagi imperant. Aquensis siue Badensis subiugata anno 1415. cui 9 primi Pagi imperant. Rheguscí, anno MCDCI. conquisita, à VII. primis Pagis & XIII. regitur. Sarunetum, Sargans vulgo anno MCDLXXXIII. à Georgio Verdenbergensi Comite VII. primis Pagis venditum, à quibus etiam regitur. Liberæ Prouinciæ captæ anno MCDXV. septem veterum Pagorum agnoscunt imperium, Lugana, Locarnum, Mendresium, vallis Madia. Hæ IV. Præfecturæ ex dono Maximiliani Sfortiæ Ducis Mediolanensis anno MDXIII. in Heluetiorum potestatem venere. His omnes Pagi præsunt, excepta Abbatiscella Bilitonum vel Bellizona, cuius imperium ad III. Pagos spectat, eisque confirmatum est anno MDXIII.

Valesiani.

Valesia, quæ itidem Heluetico federe comprehenditur, tres populos, ac proinde triplex complectitur fedus. Duo priores sunt Viberi & Seduni, qui vno nomine Liberi Valesii superiores dicuntur, & in septem conuentus, quos Decumas vel Decinas vocant, diuisi sunt. Veragri, qui & Valesiani inferiores, superiorum imperio parent. Omnium tamen Princeps est Episcopus Sedunensis, qui summam tam in Ecclesiasticis quam ciuilibus rebus auctoritatem obtinet, & Comes atque Præfectus Valesiæ nominatur.

Reip. apud Heluetios forma.

Porro Heluetiorum Respublica ex optimatum & populari imperio mista est. Etenim ex his populis quibus tota ciuitas constat, quidam Democratico imperio vtuntur, vbi totius plebis consilio fere omnia aguntur, veluti in his pagis qui nulla habent oppida, vti sunt Vrii, Suitii, Vnderualdi, Glaronenses & Abbatiscellani. & par ratio est Tugiorum, quamuis hi oppidum habeant. Alii ab optimatibus reguntur, vt omnes vrbes Helueticæ, Tigurum, Berna, Lucerna, &c. Sed quum potestas summa penes populum sit, à quo Magistratus eliguntur, mistæ sunt hæ Respublicæ, & aliæ plus Aristocratiæ, aliæ plus Democratiæ habent. Sed iam tempus est vt Pagos singulos, & eorum federa breuiter describamus.

PAGVS

PAGVS LVCERNENSIS.

PAgus hic nomen habet à Lucerna ciuitate: quæ initium, vt nonnulli volunt, è quodam monasterio anno DCCCXL. sub Ludouico II. Francorum Rege cœpit: cuius quidem etiam hodie extra ciuitatem ad alteram Rusæ fluuii ripam vestigia monstrantur. Sita est ad Rusam fluuium, qua is effluit ex Lacu amplo, Lucernensi à dicta vrbe dicto, & per quem ad tres pagos nauigatur, ad pedem altissimi montis, quem Fractum, & Pilati montē vulgo nuncupant. Locus vrbi commodus est, quod hac iter sit in Italiam per Alpes Lepontias, quem Montem S. Gothardi hodie vocant. hinc merces ad Alpes subuehuntur, indeque in Italiam clitellariis iumentis, & vicissim Italiæ merces per Lacum & Rusam fluuium in Rhenum, ac porro in Oceanum deferuntur. Vrbs est satis amœna & elegans, dignitate ac opibus florens, commune emporium Suitiorum, Vriorum & Vnderualdorum. Fœderi accessit anno MCCCXXXII. vt supra dictū est: cuius hæc vis est.

Lucerna pagus.

Primo articulo Cæsarea Maiestas & S. Romanorū Imperium excipiuntur, vt ipsa Lucerna ciuitas, ne scilicet quid vnius vel alterius iuri, priuilegiis, & antiquis consuetudinibus per hoc derogetur.

Præcipua fœderis Lucernensis capita.

Secundus est de finibus antiquo more regundis.

Tertio & Quarto, vt pars vna apud alteram caussam dicat; & de iniuriis partis vnius, reliquæ cognoscant, & iniuriam facientem ad officium communibus auxiliis cogant.

Quinto, vt auxilium suis quisq; propriis sumtibus ferat.

Sexto, vt Controuersiæ melioribus & prudentioribus ex vnoquoque Pago delectis, decidendæ permittantur eorumq; sententiæ stetur, & detrectans, suo damno & sumtu ad officium reducatur.

Septimo, si controuersia inter tres Pagos exsistat, & duo consentiant, vt tertius Lucernarum opera ad concordiam reducatur, nisi manifesta duorum Pagorum vtilitas aliud suadeat.

Octauo, ne alii sine communi consensu in fœdus recipiantur, aut fœdera cum aliis ineantur.

Nono, vt nemini confœderatorum, nisi iudicis interuentu ab altero pignora capere liceat.

Decimo, sententiæ se opponēs, damnum inde ad alios redundans, resarcire teneatur.

Vndecimo, ab vno Pagorum proscripti, in cæteris proscripti, itidem habeantur; & tales suscipiens, in eandem pœnam, non tamen capitis incurrat.

Duodecimo, vt fœderis huius caput aliquod violans, pro homine nullius fidei habeatur.

Decretum Sangallense.

Orta deinde de arbitrorum ad lites componendas vtrimq; deligendorum numero controuersia, in conuentu Sangallensi decretum est, vt in tali casu è Lucernatibus tot quot à tribus Pagis ad hoc deligantur, & æqualitas vbique, siue tres Pagi inter se, siue à Lucernatibus, aut hi ab vno aut duobus eorum dissideant, seruetur.

DE IMPERIO TVRCICO,

SIVE DE REBVS VARIIS Turcicis,

DISCVRSVS XVI.

Turcæ qui & vnde.

QVVM in superioribus Tomis Turcarũ eorumque progressus crebra sit facta mentio; operæ precium nobis visum est, Compensam Turcici Imperii Descriptionem, omniumq; Imperatorum Catalogum hic subiungere.

Turcarum meminit Pomponius Mela libro primo, vbi ait: *Fœcundos pabulo iuxta Mæotim, at alia steriles nudosq; campos tenent Budini. Geloni vrbem ligneam habitant. Iuxta Thyrsagetæ Turcæq; vastas syluas occupant, aluntur q; venando.* Eosdem agnoscit Plinius *lib. VI. cap. VII* Neq; est dubium, quin ab his nominis & gentis originem traxerint illi, qui longe lateq; hodie imperitant, ignauia nostra magni. Horum Imperatorũ a Tartaris originem trahunt, vt & vniuersa gens; cui se Christiani Apostatæ adiunxerunt. Sunt autem pleriq; facie lata, membris compactis, corpore quadrato, comam radunt, barbam, mystacẽ præsertim, alunt. Ingenio sunt tardo, stupido, ignauo: ex quo facile intelligi potest, natos, illos esse ad seruitia, sed nunc præter naturam, vi iustitiæ locum occupante, imperare. In suos igitur obsequiosi in exteros superbe imperiosi sunt, iactabundi, arrogantes, fastuosi. Religionis locum apud eos obtinet superstitio. Hæc à Mahumete, conficta est circa annum DCXXIII. imperante Heraclio. Ferunt Mahumetem istum fuisse natione Cyrenaicum patre magno, matre Ismaelitide, ingenio subdolo, & ad quiduis audendum apto, corpore immani, aspectu truci, voce terribili. Hic heri sui viduam, Israelitici generis, quinquagenariam, quod esset locupletissima, vxorem duxit: cuius opibus instructus, multo magis a se institutum semel insaniæ genus aduersus Veteris &

Turcarum superstitio.

Noui

Noui Testamenti doctrinam vrsit. Accessit ad huius dementiam Sergii flagitiosissimi Monachi perfidia, qui ob hæresin Nestorianam Constantinopoli eiectus, in Arabiam tunc temporis profugerat. Huius instinctu ex Iudaico fermento & massa Nestoriana hæresin formauit nouam, quam de paxillo suspensam, protinus Arabes & vicini omnes admirari, suscipere, venerari cœperunt. Epilepsiæ morbo ex intempestiuis commessationibus cõtracto, vsus est ad fingendos arcanos cum Gabriele Archangelo sermones & congressus. Columbam adsuefecerat, vt ex aure ipsius peteret pabulum, quod veterator callide eo loco abdere cõsueuerat. Hanc ille dicebat esse ipsissimum Spiritum sanctum. Volumen nouæ suæ legis condidit, Alcoranum. Quumque iam appetendi regni opportunum tempus videretur, columbæ scedam alligat in qua scriptum: *Quisquis tauro iugum imposuerit, rex esto.* Subornatur taurus, cuius inter cornua Alcoranus defigitur. hic cum multorum terrore subito erumpens, ad Mahumetem (ita enim adsuefactus fuerat) adcurrit. Is pro concione legem veluti cœlo demissam recipit. Sergius aperta columbæ scedula, verba legit, adfert iugum; quo imposito, confestim Mahumetes Rex, Sergius Propheta denunciantur. In lege omnia absurda & ridicula, de creatione Mundi, de eius fine, de Paradiso, inferno, cœlo, terra, creatione hominis, deque Mahumetis itinere in Paradisum. Vnum tamen Deum agnoscit, Christum etiam pro magno Propheta coli præcipit, vt & Mosen, & se. Annum non ex Solis, sed ex Lunæ cursu æstimari vult. Hisce omnibus & infinitis aliis à se institutis, Arabiaque vniuersa subacta, post multa bella tandem veneno à domesticis extinctus est, quum ageret annum XL. Sepulchrum eius in Mecha Persidis summo cultu & veneratione Turcæ & Mahumetani omnes prosequuntur. Vartomanus tamen tradit, monumentum eius esse in Arabiæ Petreæ vrbe quam vocant Medinam, atque ibi loci à Saracenis solere frequẽtibus peregrinationibus visitari. Narrat idem, quum esset Medinæ, Ducem quendam quaterna millia saraphorum (numi genus est) obtulisse Mystagogo, vt ostenderet cadauer Nabi, quod Arabibus Prophetam significat, ibi Mystagogum: Tune hisce luminibus quibus tot scelera perpetrasti, audebis eum conspicari, cuius intuitu Deus maximus cœlum & terram creauit? Tum Ducem: Agnosco vera esse quæ dicis: sed hoc vnum liceat mihi impetrare, vt videam Nabi; quo viso, libenter mihi oculos in gratiam eius statim effodiam. Hæc eo hic commemoranda duxi, vt nos quibus à Christo lux adfulsit, beatitudinem nostram ex illorum imperitia miseriaque æstimemus, gloriantes in sola eius cruce. Multa interim ab eis præclare dicuntur, quale illud est, quod Panormi in Sicilia supra portã quandam positũ Arabicis litteris exstat: *Non est*

Mahumetis astus.

Religio qualis.

Mira Mahumetis veneratio.

Deus alius præter vnum Deum: Non est alius potens præter eundem Deum: neque est alius Victor præter eundem quem colimus Deum. Sed profecto ignorantia est blasphemia, quidquid extra Christum de Deo scitur, aut dicitur etiam speciosissime. Neque enim fieri potest, vt qui Filium ignorat, norit Patrem. Ex hoc igitur Architecto noui dogmatis orta est fœda Turcarum superstitio. Hi se non Turcas, sed *Musalmanos* dici volunt, hoc enim sonat, *Recte credentes*. Monachorum Ordines, habent quatuor; *Torlacorum, Deruisiorum, Calendorum, & Hugiemalonum.* Christianos Iudæos multo præferunt: cum illis cœnare aut negociari non detrectant, quin etiam eorum coniugia non refugiunt; hos vero omnium mortalium flagitiosissimos vilissimosque iudicant. Vxores habere quot libet, licet. Aleam fugiunt, alueo delectantur. In eleemosynis profusi sunt, quibus non suos solum, sed etiam Christianos iuuant; aues etiam à se emtas interdum dimittunt, sanctitati tale opus adscribentes. Vestes omnibus oblongæ. Sidari alba caput tegunt; qui autem ex stirpe Mahumetis sunt, viridi. Honoris causa caput non aperiunt, sed inclinato corpore reuerentiam exhibent. Pars læua omnibus honestior, forte quia liberam sibi cupiunt dextram. Tergum obuertere inhonestum credunt: itaque post salutationem retrocedentes, frontem semper aduersam habent illi quem salutarant. Ter edunt quotidie, cernui, cruribus decussatim compositis, cibus ipsis oryza, pisces, carnes, præter porcinam. Vinum non bibunt, nam id lege vetitum: sed eius loco aquam, cui mel, saccharum aut iulebum admistum est. Opii frequens apud eos vsus. Domus priuatæ angustæ: neque enim curant quomodo habitent, maxima illis cura exstruendi spaciosas Meschitas siue templa, & Carbasara siue Xenodochia: adhæc balnea, aquæductus, pontes, vias, aliaque publici operis. Vrbes muro clausas perraras habent. Summa ipsis imperii vis in subditorum impotentia est. Itaque mœnia vrbium à se captarum statim deiiciunt tamquam infaustum & infœlix sidus, omnia depopulantes. Hinc prouerbium ortum est: *Qua Ottomannicus aliquis transiuit, ibi neque folia neque gramen prouenire.* Debellatæ prouinciæ, rectorem dant, qui nobiles, præsertim eos qui Principali stirpe orti sunt, ad vnum omnes occidit, familiasque opulentiores alio transfert. Neminem tamen cogunt ad obiurandum religionem. Arma victis adimunt. Ipsi militaris disciplinæ amantissimi, obsequiosi, laboris, æstus, frigoris tolerantes, pauco cibo eoque vili contenti, in itineribus conficiendis omnia silentio peragant. Arma habent, lãceam, arcum, securim, acinacem, clauam ferream, gladios quos vocant *Scimilare*, sclopeta, aliaq; omnia quæ Christianis in vsu sunt, nisi quod equites cataphracti apud ipsos rari.

Turca Monachi.

Habitus & mores.

Arma.

Primus illorum Imperator Ottomannus fuit, Tartarus natione, miles magni Cham. homo audax, corporis viribus præ cæteris eximius. Hic prætextu iniuriarum quarundam secedens à Tartaris, cœpit in Cappadocia montes atque aditus insidere. Habebat initio apud se equites XL. Accessere tum prædæ spe, tum scelerum suorum conscientia permoti alii multi, quorum opera quod ante clam instituerat, palam adgredi cœpit, occupauitque *Cappadociam*, *Pontum*, *Bithyniam*, *Pamphiliam*, & *Ciliciam*, regiones opulentissimas. Hæc gesta sunt circa Annum Domini nostri MCCC. Imperauit autem Osmanes siue Ottomannus Primus annos XXVIII.

Primus Turcarum Imperator Ottomannus.

Successit ei Orchanes, qui patrium Imperium iisdem artibus, sed maiore opum vi & diuitiarum copia seruauit auxitque, vsus inprimis opportunitate Christianorum, animis inter se dissidentium, quo factum est, vt *Mysiam*, *Lycaoniam*, *Phrygiam*, *Cariam* domuerit, Niceam obsederit ceperitque, & regnum ad Hellespontum vsque protulerit. Contendebant eo tempore inter se Palæologi Constantinopolitani cum Cantacuzeno. Ratus autem Orchanes quod res erat, fore vt si huic faueret, in Europam accerseretur traiecit, & viam posteris strauit Europam diuexandi. Sub finem vitæ infeliciter cum Tartaris decertans, occubuit, postquam regnasset annos vnum & XXX.

Orchanes.

Sequutus hunc est filius MVRAT, siue *Amurathes*, magnus simulandi & dissimulandi artifex, robore animi, laborum tolerantia, disciplina rei militaris maiorum suorum par? Hic côtentiones illas, de quibus modo dictum est, inter Græcos dissimulando fouit: quibus bello fessis exhaustisque vsus Genuensium nauibus conductitiis (specta hominum perfidiam & auaritiam) ex Asia in Thraciam, superato Hellesponto traiecit. Anno MCCCLXIII. *Callipolin* in Chersoneso sitam occupauit, quam magna statim pars Thraciæ sequuta est. Postea deuicit *Mysiam*, *Bessas*, *Triballos*. Denique quum expugnata *Adrianopoli*, Seruiæ Bulgariæque inhiaret, à Lazaro Seruiæ Despota victus occisusque est, Anno imperii XXXI. Liberos reliquit Solimannum & Baiazetum.

Amurathes secundus.

BAIAZETVS, qui aliis Pesartes, fratre interempto, rerum potitus, Thraciam omnem subiugare sibi instituit. Vir erat ingenio acri & maximarum rerum cupido: in rebus capessendis audax, in administrandis solers, in laboribus perferendis indefessus, in Occasionibus prospiciendis acutus & sagax, in exsequendis constans. Igitur *Thracia* omni superata, animum ad Constantinopolim adiecerat: sed primum *Thessaliam*, *Macedoniam*, *Phocidem*, *Atticam*, occupare visum est *Mysios* quoque (qui hodie Seruii) *Illiricos* (qui hodie Bosnenses) & *Triballorum* (qui

Baiazetus primus.

Bulgari dicuntur) partem reliquam, Principe Bulgariæ interfecto, subegit. Iamque Constantinopoleos suburbia spoliarat, vrbemque ipsam totos annos octo obsederat; quum Hungarorum Gallorumque, quos Imperator eo nomine in Italiam profectus, accersiuerat, aduentantium copias reformidans, relicta obsidione ad Nicopolim iis occurrit. Congressus victor euasit cæsis captisque magna ex parte Gallorum ducibus. Occubuit eo prœlio Ioannes Burgundiæ Dux; euasit Sigismundus Hungariæ & Bohemiæ Rex. Elatus rerum successu Baiazetus, rursus Constantinopolim contendit, eamque longa triennii obsidione fatigauit: iamque actum erat de obsessis, quum *Timircultu*, quem hodie Tamerlanem vocant, magnus Tartarorum Cham; igni & ferro Asiam totam depopulari, vrbes vastare prædas agere instituit, cuius ille subito terrore euocatus, in Galatiæ & Bithyniæ finibus aciem instruxit. Pugnatum est aduersis signis multam in noctem. Baiazetus superatus, captus, aureisque compedibus vinctus, in cauea per Asiam à Tamerlane traductus fuit. Periere Turcarum ducenta millia. Incidit hæc clades in annum Christi MCCCXCVII. Baiazetus haud multo post dimissus, in Asia mortuus est, postquam regnasset annos XIII. menses VI. Filios reliquit Calapinum, Moysen, Mahumetem, & Mustaphum.

Calapinus.

CALAPINVS, qui & Alpin, subito extinctus est; filius eius Orchanes à Moyse patruo occisus: ipse etiam Moyses à fratre.

Mahumete.

MAHVMETE. Hic *Valachiam Macedoniamque* omnem deuicit, signaque Turcica ad Ionium vsque pelagus protulit. Regiam constituit Adrianopoli, & postquam imperasset annos XVII. vita functus est anno Domini MCCCCXXII.

Amurathes secundus.

Ei successit Amurathes Secundus, qui Moralbeg suis. Hic Genuensium opera in Thraciam delatus, patruum suum Mustaphum, cui Græci addictiores erant, bello vicit. *Thessalonicam* vrbem antiquam, & tam temporis amplitudine, amœnitate, opibus situque illustrem, quam tunc Veneti tenebant, euertit *Cyprum, Epirum, Ætoliam* subegit. Quumque intelligeret rebus suis stabiliendis, Christianorum vero debilitandis, magnopere sibi Georgii Despotæ Seruiæ domini, amicitiam prodesse posse, eam omnibus modis ambiit, ducta insuper eius filia in vxorem, Fretus itaque tum suis viribus, tum perfidi Despotæ fide, Belgradum ad Saui & Dannubii confluentem sitam vrbem, quam paullo ante Despota Sigismundo Imperatori dono dederat, oppugnare aggreditur. Periere in ea obsidione septem Turcarum millia.

Hac victoria confirmati Christianorum animi maiora spe-

rare incipiunt. Vladislaus Poloniæ & Hungariæ Rex Ioannem Hunniadem, ob res bene gestas Vaiuodam siue Ducem Transyluaniæ fecerat. Hic Seruiam ingressus, Turcas expulit, eos, denique postea Transyluaniæ fines ingressus, longe lateque strauit. Posthæc in Bulgaria sexies vno die cum Turcis iusto prœlio decertans, semper victor euasit Capta ibi hostium millia quatuor, signa nouem, duces tredecim. Ad extremum Amurates tot malis amens, indignansque induciarum federa sancte cõcepta, Eugenii Pontifices suasu ab Vladislao temere rapta esse, copiis suis omnibus collectis, extrema experiri statuit. Erant tunc forte castra Christianorum ad lacum Varnensem. Turca corruptis speculatoribus, infra Callipolim ex Asia in Europam repente transmisit exercitum, soluitq; Genuensibus, penes quos faucium illarum potestas erat, centum millia aureorum. Pugnatum est vtrimque magnis animis tres dies perpetuos. Tandem victoria penes Amuratem fuit, merito Christianos fractæ fidei incusantem. Rex Vladislaus eo prœlio confectus interiit. Hunniades ægre saluus euasit.

Clades Varanensis.

Iulianus Cardinalis, auctor, vt quidam volunt, rupti federis, equo delapsus, misere animam in deuio saltu exhalauit. Quibus rebus elatus Amurates, murum hexamilum in Isthmo Corinthiaco exstructum diruit, ac tandem in Prusia Bithyniæ vrbe, in qua sedes tunc erat Imperatorum, vitam finiit, anno imperii sui XXX.

Suffectus ei fuit in Imperio MAHVMETES secundus. Hic fratris nece quum tyrannidem suam stabiliuisset, *Constantinopolim* expugnauit, Anno MCCCCLIII. penultima die mensis Maij. Post triennium Belgradum se contulit; sed multis ibi suorum interemptis, ipse saucius discedere coactus fuit. Postea *Bulgariam* occupauit, & arcem Rasciæ ad Danubii ripam, quam vocant *Smideron*: tam *Dalmatiam* & *Croatiam*, cum *Rascia* omni. *Trapezuntem* etiam expugnauit, & *Mitylenem*, cum aliis quibusdam Ægæi maris insulis. Venetos qui Hexamilum restituere aggressi fuerant, disturbauit. *Euboeam* cæpit, & *Theodosiam*, quæ nunc Caffa dicitur, Genuensium vrbem, in Taurica Chersoneso. Tandem frustra oppugnata Rhodo, obiit Cal. Maij, Anno MCCCCLXXXI. Regnauit annos XXXI. vixit annos LVIII. Filios reliquit Baiazetum & Zyzymum, qui aliis Zeliabus dicitur.

Mahumetes Secundus.

BAIAZETVS rerum potitus fratrem frustra Sultani Ægyptii auxiliis adiutum, Prusia Asiaque omni expellit: qui quum ad Christianos defecisset, & Rhodum venisset, inde missus est in Galliam: postea Anno MDLXXXVIII. Romam ad Innocentium VIII. neque multo post ab Alexandro Papa

Baiazetus secundus.

veneno porrecto extinctus est. Baiazetus interea *Ciliam* & *Album castrum* in Moldauia expugnauit: *Modon* insulam & vrbem Venetiis eripuit, cum Sophi rege Persarum diu infeliciter bellum gessit, Imperauit annos XXXII.

Zelymus Primus.

ZELYMVS filius, vitæ patris pertæsus, eum veneno interfecit, idem fratres nepotesque strangulari iussit. His actibus acquisitum imperium per tyrannidem rexit & conseruauit. Primus iste in Africam traiecit, & eiecto Sultano magnam Ægyptii partem occupauit. Sultanus erat Campho, homo obesus senioque confectus, annorum scilicet LXXVI. quo interfecto, Mamaluchi Sultanum fecerunt Tomumberium. Sed & hunc prœlio victum in fugam Zelymus coegit & Alcairum Anno MDXVII. cepit. Sultanum inter paludes latitantem extraxit, & post varios cruciatus suspendi iussit. Rebus ita confectis quum Constantinopolim rediisset victor, cancro renes depascente exstinctus est, Anno MDXX. postquam regnasset annos VIII. vixissetq; XLVI.

Sol manus.

Successit ei SOLIMANVS. Hic *Belgradum* cepit, propugnaculum non Hungariæ solum, sed totius etiam orbis Christiani. Idem *Rhodum* deuicit. *Strigonium* & *Budam* aliasque Hungariæ vrbes expugnauit. Viennam Austriæ obsedit, tandemque ad Sigethum periit, anno imperii sui XLVII.

Zelymus secundus.

Sequutus est Zelymus secundus, qui inducias cum Maximiliano fecit annorum VIII. *Cyprum* Venetis ademit, *Tunetum & Goulettam* occupauit, obiitque Anno MDLXXV. Hac imperantes, classis Turcica ad Neupactum memorabili victoria à Christianis profligata est.

Amurathes. 2.

Eum AMVRATHES excepit: & hunc.

Mahumetes tertius.

MAHVMETES Tertius, qui parricidio interemptis fratribus duodeviginti, imperium auspicatus est, & ante biennium fere è vita & ipse abiit. *Hac de serie & Catalogo, & pracipuis rebus gestis Turcicorum Imperatorum.*

Habet igitur, vt ex pictis iam constat, Turcarum Imperator latas amplasque admodum regiones. In EVROPA *Hungaria* magnam partem, & *Thraciam*. cum *Gracia vniuersa*. hoc est, *Macedonia*, *Epiro*, *Achaia Peloponeso*, *& cum insulis maris Ægai*. Præterea *Illyridis* siue *Sclauonia* partem, tam *Bosuam*, *Seruiam*, *Rasciã & Bulgariam*. In AFRICA habet *Algerium Turci*, *Tripolim*, *totam Ægyptum ab Alexandria vsque ad Asuam vrbi, quem Syene est*. In ASIA vero habet *Natoliam* quæ est *Asia minor*, *Cyprum*, *Palestinam*, *Cœlosyriam*, *Babyloniam*, *Arabiam* omne cum *Armenia*. Sed de his & priori Tomo aliquid dictum est, & in sequentibus quoque Tractatibus dicetur.

DE AMPLISSIMO SINARVM REGNO EIVSQVE regni Rebuſpublicis,

DISCVRSVS XVII.

Sinarum Situs.

AMPLISSIMVM Sinarum regnum, vt ipſi Sinæ delineant, eſt forma propemodum quadrata. Extenditur à Septemtrione in Meridiem à prouincia Cantonia, vbi maxime depreſſum eſt: quæ prouincia Zonæ torridæ ſuppoſita non plus ſeptemdecim aut octodecim graduum altitudinem habet; quia vero regni altitudo maxima eſt, quadraginta duobus gradibus polus eleuatur. A Cantone qui iter faciunt, numerant milliaria Italica amplius ſexcenta; quæ recta proficiſcentibus ſunt quadringenta & quinquaginta. Ab ortu habet Loxam quæ illi continens eſt, Iaponem & Oceanum, per quem ad Sinus è Peruana & noua Hiſpania Malaccam iter eſt. Ab Occidente iis minutis regnis quæ inter Bengalam & Mogoris imperium ac Perſidem iacet, terminatur. A meridie inſulas Philippinas, Moluccas & alias ſpectat, & ab aliqua Orientis parte Malaccam, Sionem & alias regiones his finitimas. A ſeptemtrione iis populis attingitur quos vulgo Tartaros nominamus, qui cum Sinis aſſiduo bellum geſſerunt, & ſemel vniuerſam eorum regionem imperio ſuo adiunxerunt.

Situm eſt hoc regnum idonea admodum Orbis plaga. nam præter ea quibus ipſum abundat, ab India cæteriſque regionibus tam prope abeſt, vt procliue ſit ea quibus eget, & aliunde conuehere. Sed antequam ad alia progrediar, poſtquam ſitus & altitudinis mentionem feci, quum vt harum rerum curioſis gratum faciam, tu vt tabulas Geographicas etiam nuper editas corrigam, duos minime leues earum errores aperiam. Vnus eſt quod Sinarum regionem tertia parte maiorem vero faciunt, quandoquidem vrbi Pachino tribuunt quinquaginta gradus, quum nos, qui accurate facto aſtrolabio eius altitudinem ſemel & iterum menſi ſumus, non niſi quadraginta deprehenderimus. Iam fines regni quum non omnino tridui itinere diſtent ab hac vrbe, non poſſunt eam plus duobus gradibus excellere atque ita magni illi muri, per totam Europam fama celebratiſſimi, quadraginta duos gradus ſibi vindicant, quę maxima eſt huius regni

altitudo. Alter error est, quod tabulæ nostræ aliud quoddam regnum Sinis adiungunt, quod Cataium appellant: quum reipsa illud sit ipsum Sinarum regnum; & vrbs Cambalu quam eius caput faciunt, sit hoc ipsum Pachinum, vbi iam viuimus. Id adeo manifeste nuper didicimus, quum è Mogoris prouinciis Narratio quædam sparsa in vulgus de Cataii opibus ad nos allata esset, quæ tam belle in Sinas quadrabat vt dubitare cœperimus, an forte nihil hoc regnum ab illo differret.

Postquam Pachinum attigimus, duo nauigiorum agmina offendimus, alterum Maurorum qui è paruis illis regnis, qui exiguo tractu à Sinis diuiduntur: alterum Turcarum, qui tumentibus turbinatisque pileis tecti è Mogoris imperio aduenerant, & magni Ismaelitis Sophi: sic enim vulgo non ab illis modo, sed ab Hispanis etiam, Italis, Venetis, Indis, Lusitanis vocatur; quorum illi populorum famam auditu tantum acceperant. Solemne est his Turcis atque Mauris quinto quoque anno terrestri itinere Sinas proficisci, in specie quidem quasi ab suo ad Sinarum regem obsequii & vectigalis soluendi causa sint missi, confictis ad id litteris, quibus nullo negocio os Sinis sublinunt, qui libenter sibi persuaderi patiuntur reges omnes suo regi parere: reuera autem lucrum tantum & mercimoniorum compendia sequuntur. nam etsi complures non ignorent, falsam esse illam tributi pensitationem: accipiuntur tamen ab illis beneuole, & quæstum minime pœnitendum faciunt. Rex enim ab eo die quo regnum intrant, vsque ad eum quo indidem emigrant, suis eos impensis benigne alit, & discedentium arcas, quæ vno anno mille numeratæ sunt gratis euehi imperat. Magnam etiam mercium partem postquam iusto ab eis precio coemit, Legatiuq; præterea abeuntes ornat. Caput mercium quas aduehunt, est quoddam lapidis genus, candidi, sed obscuri, & prope cinerei, quem Iaspidem vocant. Videndum sitne is qui in sacris literis toties Lapis preciosus appellatur. Eruitur non frustratim è lapicidinis excisus, sed integer, ad instar silicum qui in imis fluminibus iacent. Apud Sinas magno in precio est, atque inprimis apud Regem, quod ad multarum rerum ornatum faciat. Præstantioris libra octoginta, deterioris quinquaginta aut sexaginta ducatis vænit Iccirco plurimum eius institores siue propolæ lucrantur. Vidi in Europa lapides de hoc genere, sed alius coloris quam sunt hi qui tanti ab Sinis æstimantur.

Hi ergo tales vbi in regiam venerint, in domum huic rei diffinitam, è vestigio compacti, nusquam abire permittuntur. Inter alia quæ ex his hominibus sciscitati sumus, fuit etiam illud de Cataio, quo nomine ab illis hoc Sinarum regnum appellaretur, Responderunt. Cataium, neque in vlla Mogoris aut Persarum regione aliud nomen obtinere: neque aliud se regnum nouisse quod ita nuncupe

tur.

tur. Quærentibus deinde, quo nomine vocaren hanc vrbem Pachinum? responderunt Cambalu; quam ciuitatem, vt ante memoraui, vulgatæ tabulæ primariam Cataii esse statuunt. Quare nullus hac de re reliquus videtur ambigendi locus, præsertim quod illis terris hic confines sumus quas si nullum in tabulis vitium esset, Cataium esse oportet.

At certum est, præter paucos quosdam, eosque viles, Mauros & Ethnicos, nullam ibi eiusmodi prouinciam aut vrbem reperiri. Didicimus ab eisdem quid sit Moscus, cuius nonnihil secum attulerant: esse nimirum stomachum animantis, quæ fele maior in regione Sinis finitima, ab eorum tamen ditione exempta, locis syluestribus gignitur & pascitur, atque vnius stomachi gratia perimitur atque expetitur. Antequam ex Hispania soluerem forte in librum typis excusum incidi, quo ab homine, vanis, credo, auctoribus decepto, de Mosco deque aliis rebus sexcenta, quæ hisce oculis postea deprehendi, mendacia erant prodita: etsi his vera non pauca iungerentur. Aduexerant iidem non exiguum præstantis Rhabarbari numerum, cuius aliquantum, delectu pro nostro arbitrio facto, denis in singulas libras denariis, emimus. Est autem herba syluestris, rapo non absimilis: cuius effertos stare campos memorabant.

Qui Sinarum fines accolunt, narrant immensas illas arenas quas vulgo Cosmographi in Arabia collocant, Sinas à Mogoribus siue Tartaris vicinisque regnis disterminare. Quam esse caussam oportet, cur Reges illi, quibus neque Sinarum opes neque imbecillitas & mollities ignoratæ sunt, in tanta vicinitate regionum eos bello tentare non audeant. nempe difficile nimis opere iudicant, per tam ingentem arenarum vastitatem exercitum traducere.

Partiuntur Sinæ hoc regnum in tredecim prouincias & duas regias, quæ duabus prouinciis facile se æquant. Vna quælibet prouincia suam habet metropolim & ciuitas suum territorium certo vicorum numero definitum. Ex Sinarum libris liquido discere licet, quod vrbes, castella, loca alia toto regno sint, quot in horum quolibet ædes, quantum in singulis hominum, quantum fructuum ex singulis agris capiatur, quantum vectigal ex singulis regis pendatur, & alia eiusmodi. Equidem toto eo itinere quod confecimus, tot vrbes à nobis, tot castella, tot oppida visa sunt, vt qui in rem præsentem non venerit, capere huius regionis amplitudinem non possit. Neque enim facile adduceris vt credas, alteram, tertiam interdum horam continenter ad alicuius vrbis mœnia secundum fluminis ripam nauigando consumi. Vrbem vero ipsam perpetuo tractu multa oppida & villæ breui interuallo sic consequuntur, nunquam vt in vllius conspectu non sit alia, atque huiusmodi totum Pachinum vsque est iter. Castella quæ voco sunt etiam magna frequentia, mercatu

celebria.

celebria. Nam etsi hoc nomen eis tribuimus quod apud nos angustis fere locis conuenit: Sinæ tamen ampla & exigua nullo habent discrimine. atque ita castella quædam sunt maiora, quædam minora, quæ nobis sunt villæ. Vrbes omnes atq; oppida bene altis mœnibus sunt cincta. verum quoniam in alium locum hac mihi percensenda seruaui, de Nanchino duntaxat pauca disseram.

Nanchinũ.

Iacet hæc vrbs sub graduum triginta duorum & dimidiati altitudine. Octodecim ve leucis abest à mari, ad quod per flumen vehi licet, quod late patenti ostio erumpit. Triplici muro lateritio excelso & eleganti ambitur. Portas habet amplas, & visendi operis, quæ maturæ ante primas tenebras clauduntur. Fuit hæc vrbs annis ab hinc ducentis Regum sedes: quapropter eximie est ornata. Plateas habet duarum leucarum aut duarum & senis longas, item latas, & vbique vel silicibus, vel lapidibus quadratis prægrandibus, aut certe lateribus stratas. In eius medio ingentia Regum Palatia visuntur. Huius vrbis ambitum sic ostendere solent Sinæ. quum duo equites albente cœlo eadem porta egressi, diuersis viis totum diem secundum muros equitantes perpetuo, vesperi ad portam ei qua exierant oppositam siue contrariam conuenturos dicunt. Hoc certe liquet, eius circuitum minimum vndecim aut duodecim leucas complecti; & quantum ex aspectu coniici licet, ducenda domorum millia. Nobis quidem qui in ea aliquamdiu morati sumus, vno consensu visum est, tum hanc tum Pachinum, pro se vtramuis, tanto aut etiam maiori populi numero abundare, quatuor de illis eximiis & celebertimis Europæ vrbibus, cuiusmodi est Roma, Vlypsio, Lutetia, & aliæ frequentiores. quippe quum tanta sit eius vastitas, non vno neque decem tantum vicis, sed maxima sui parte totum diem crebro hominum concursu celebratur. Accedit quod ab ea non paucæ vrbes vnius aut alterius diei duntaxat itinere absunt, & amplitudine & celebritate mercatus insignes Eminent inter hos Hancheum & Sucheũ. Ac Sucheum quidem grande est inprimis, & Venetiarum instar plateas partim aqua affluentes, partim terrestres habet. Sinæ quo eius terræ benignitatem, copias & vilem omnium quæque inibi gignuntur quæque importantur annonam significent, has duas vrbes Paradisum nominant. Sucheum vero tantopere tum à reliquo hominum genere, tum vero à mercatoribus frequentatur, vt in libro typis edito, quo totius regni vectigalia conscripta sunt, proditum sit, hanc vnam vrbem pendere regi ex argento, auro, oryza, serico & aliis quibus circumfluit, quotannis centies & vicies centena millia; id est, duodecim milliones, siue centum & viginti vasa auri, vt hodie vulgo loquuntur: quantum è multis prouinciis longo interuallo temporis non cogitur. Hoc quidem incredibile videri posset; sed præterquam quod ipsimet hoc scribunt, qui has vrbes norit, mirari desinet.

Desunt tamen illis quæ vrbibus magnificentiam & elegantiam præcipuam conciliant: qualia sunt templa, & sumptuosa ædificia. Carent enim eorum ædes externo splendore & sublimibus vestibulis, quibus nostrates ornantur. Itaque qui Europæorum habitationes viderit, neque architectoriæ artis plane expers fuerit, plurimum hic desiderabit. Domus sunt humiles, carent porticibus, xystis, fenestris, prospectu in publicum: impluuium duntaxat habent non contemnendum, & intima ædium politiora, & Clatano, vt Lusitani vocant, victa atque illustrata.

Sunt vero adeo inter se tum ingeniis tum operibus similes Sinę, vt qui vna aliquam eorum vrbem præcipuam viderit, eum non sit necesse lustrare cæteras. Nam etsi his duabus aliæ de magnitudine concedunt, pro portione tamen eas hominum copia, multitudine mercimoniorum, atque ædificiorum genere sequuntur.

Pleraque omnis huius regni pars omnium quæ ad vitæ humanæ vsum pertinent apprime est ferax. Cuius rei fere causa quod fluuius vndique & frequentibus alluitur & magnis, qui non modo piscium copiam, opportunitatemque ducendarum ad irriganda arua (quod Sinis valde vsitatum est) incilium, sed singularem etiam prouinciis omnibus inter se agendi contrahendique facultatem præbent. Ideo & mercatores opibus, & vrbes singulæ omnibus quæ toto regno vsquam gignuntur, affluunt.

Quum Macao Pachinum peteremus, quod sexcentarum leucarum est interuallum, nunquam nisi vnius diei iter, compendii gratia, terra fecimus, ac fere flumine vecti sumus, quo me maius nullibi vidisse memini: quapropter non immerito Mare paruum à Sinis dicitur: nam quum in eo centum à mari leucis naue ascendissem, affatim tamen eo loco marinorum, & aliorum erat reperire.

Vidi ad huius fluuii ripam quosdam ad piscationem auibus vtentes anseris fere magnitudine, rostro longo ad instar corui, sed superiori parte valde adunco. Has Sinæ piscari condocefaciunt: & quia collo sunt oblongo, sic illud reuinciunt, vt pisces captos penitus deglutire nequeant; sin aliqui ob paruitatem in stomachum descenderint, reductos eiectare compellunt. Cum grandioribus piscibus tamdiu rostro depugnant, dum arreptos eo attrahant vt à piscatore cerni possint, qui reticulo ad perticam alligato inferne subit, & prædam aufert. Hac arte vidimus interdum pisces vnius aut sesquilibræ capi. Aiunt capi etiam maiores: ac posteaquam adeo certus & quæstuosus est hic piscatus, imperatum esse ab rege in singula coruorum huius generis capita tributum.

In aliud deinde nihilo augustinus flumen delati sumus, sed luto quam aquę similius, propterea quod nescio quomodo tot iam annos nunquam non terra eius aquis miscetur, quas affuso alumine defæcant; cætero qui non sunt potabiles.

Extra hos duos amnes cæteri hominum industria sunt facti, quo ex vno oppido in aliud nauigari possit. Multitudo certe nauium, quas toto itinere Pachinum vsque obuias habuimus, inter ea merito censeri debet quæ in hoc regno præclara memorantur. Duo sunt enim in qualibet vrbe nauigiorum genera, aliud comparatum ad nauigandum, aliud ad habitandum, atque ex his nonnulla cum ipsis ædibus pulchritudine & commoditate certant, alia rudia & parum venusta à pauperioribus habitantur, qui eo gallinas & sues conducunt, suumque sibi sumptum, vt ille ait, siue quæstum exercent.

Memini nos quum Nanchinum prima luce ingrederemur, quingentas & amplius naues ante nostram videre, quæ pansis velis pro tanta vrbe annona onustæ, eadem nobiscum hora inuehebantur. Neque vnquam hic vltro citroque commeantium toto die concursus deficit. Mandarinorum (id est, præfectorum) naues regiis impensis ædificatæ, vel Europæos nostros venustate sua ducerent, adeo nihil illis fieri posse videtur elegantius. Pleræque omnes tympanotribas habent & tubicines, qui vel dum vrbem aliquam prætereunt, vel dum in alias incidunt naues, signum dant, quo illis omnes decedant. Longitudine æquiparant triremes, sed altero tanto sunt latiores, aliquanto amplius, longe vero altiores. Nam super aquam plus octo palmis eminent, atque iccirco plurimum vehunt. Longinquiores vrbes quæ per difficultates viarum tributa Pachinum conuehere nequeunt, pro iis certum argenti numerum, aliæ vnde promptus est commeatus, oryzam fere dependunt. Huic rei singulæ vrbes suas habent naues onerarias, amplas & munitas, quæ confertim Mandarino aliquo duce, ad diem soluunt. Ferunt in vicina Nanchino regione earum esse admodum dena millia. At non omnes quotannis hunc cursum conficiunt, sed in fertiliores annos nonnullas supernumerarias habent, neque omnes ad vnum annum proxime sequentem reuertuntur. De earum numero nolim equidem statuere, hoc scio iter omne Nanchino Pachinum, perpetuum quendam vicum nobis esse visum vndique nauibus prætextum, inter quas facile ferebantur, eo quod tarde incedebant, maxime deficiente, vt in amne minime natiuo, sæpenumero aqua: nisi quod obiectacula portum in modum habent, quæ adduci & demitti possunt, quibus quum profluentem tres quatuor aut sex horas inhibuerint, iis deinde apertis cursum nauibus facilem præstant, dum ad alium similem locum vel cataractam perueniunt.

Præter has quæ annonam auehunt, aliæ item multæ sunt quæ quotannis res quasdam raras & delicatas ex agro Nanchimensi summissas, regi eiusque familiæ conuehunt. Harum agmina interdum duodenis constant; quas veste serica ad ornatum regiæ domus onerant: aliæ multas & exquisitas ciborum delicias aduehunt. Sunt &

ıa nauigia laxa & venusta quibus, præter sericum, ea ferebantur uæ in exsequialibus sacrificiis & idolorum sacris adoleri solent. Priatorum naues mille esse perhibentur. Regis Eunuchi præsunt. Janchino vsque in mediam regiam inuehuntur. Per hos omnes fluios, cessante vento, nautæ sex aut septem, quantumuis onustam naım facile & quiete pertrahunt.

Vbertas Sinarum regionis.

Porro incredibilis est in hac regione earum rerum copia quæ ad ıominum vitam degendam necessariæ videntur: atq; hęc vna, si quæ lia, Sinarum natio aliarum gentium commerciis carere potest. Siuidem quæ aliunde importantur, neque sunt eiusmodi, vt sine iis iui nequeat, neque omnibus in vsu sunt, quippe nihil fere ab exteris xpetunt magnopere, præter argentum: quum contra quæ hinc exortantur, & multa sint, & perutilia, vt sericum, aurum, moscus, seıcæ vestes, argilla ex qua vasa fictilia fiunt quæ Porcellana vocanur gossypium, ferrum elaboratum aurichalcum, argentum viuum, accharum, mel, cera, casia, opera è ligno aurata, vt lecticæ, plutei, arcæ, & similia alia innumera: quæ quum plenis hinc nauibus asportentur in Iaponem, Indiam, Manilam, & alio, decies tamen plura ippeterent, si pro rerum facultate esset emptorum copia.

Longe apud Sinas viliori quam in Europa passim væneunt. Libra acchari æstimatur X. aut XI. quattrinis, & quandoque sex: sin acerıatim compares, centum libræ nouem aut X. Iulius *est Italica moıeta genus*) constant. In regia vero vrbe vbi omnia cariora sunt, libra ex baiocis aut vno Carolino æstimatur. Ceræ & magna copia est & præstantia, eius libra Pachini vno Iulio & quadrante paratur: libræ ıutem nostra nostratibus sunt maiores, quippe quarum pondus sit luatum & viginti vnciarum. Mellis pręterea ingens est copia, ac propterea mira vilitas: adhæc æris & aurichalci, cuius quantumuis expoliti libra non pluris quam vno Iulio & quadrante vænundatur. Centum acus sex quatrinis comparantur, & minoris quum plusculas posceris. Interea tamen exteros qui cum Sinis contrahunt, ad rem attentos esse oportet, quoniam occasionem nullam augendi rerum precii sibi elabi facile patiuntur.

Alimentorum non minor copia est, vt bubulæ, veruecinæ ouillæ, caprinæ. atque inprimis suillæ, qua magnam partem vescuntur, neque desunt cerui & lepores, quos falconibus venantur, qui tum alibi frequentes inueniuntur, nostratibus pares, & Pachini, in qua vrbe, vti diximus, maior est annonæ caritas, singuli quinis tantum aut septenis baiocis æstimantur. Iam vero gallinarum, anserum, anatum, aliarumque auium, quæ vęnatu capiuntur, tantum suppetit, quantum optare possis. Denique cæteræ omnis carnis par est vilitas. Vrbem quandam transiimus ex amplioribus, in qua libra carnis gallinaceæ tanti vænibat quanti bubulæ aut veruecinæ, hoc est, sex quattrinis: Nanchini quamtumuis in ea vrbe sit

regium

regium Consilium, dimidio grosso. Piscium eadem fere est indicatura & precium aut etiam leuius, quod vrbs ad amnem iacet. Vidimus piscem decem librarum emi vnico Iulio, nosque ipsi libram truttarum grandium vno baioco; & decem, duodecim, sedecim, atque interdum duodeviginti oua vno Conduren, qui aliquanto amplius est quam baiocus, obsonauimus. Fructuum eadem prope ratio. Certe quum proximum hoc nostrum iter faceremus, iamque Armaniaca quæ ibi optimæ notæ sunt maturescerent, ex iis ducenta tribus baiocis vendi vidimus.

Delectantur Sinę plerique omnes herbis ac leguminibus tum sale conditis tum recentibus, à nullo tamen lautiore conuiuio & epulo carnem aut piscem abesse volunt. Abundant & nucibus iuglandibus, castaneis, auellanis, pineas rariores reperias. Ficus habent absimiles quidem nostris, sed tantum nihilo pauciores aut deteriores, ac fortasse etiam meliores. Hæc omnia fert quidem hæc regio, at non quæuis eius prouincia: verum quod vni deest, id sumit ab alia. Victitant vt plurimum Sinæ oryza sola aqua decocta quæ quidem obsonii insolentia aduenis initio molesta esse solet. Bis fere quotannis fructus capiuntur, quibusdam locis ter: estque ad id terra perquam apposita, quum immensa planitie, tum crebris ad irrigationem incilibus & fossis, quæ orizæ cum primis prosunt, solum assiduis aquis perfusum postulanti.

Postquam Cantonem ingressi Pachinum iter intendimus, pauci nobi visi montes, paucissimi cis Nanchinum: planities vero interdum centum leucarum, vt visus in ea deficeret. Vidi etiam frumenti plurimum, è quo placentas nullo admisto fermento, vapore bullientis aquæ, pinsunt: quæ quum crusta careant, edentulis senibus sunt accommodatæ. In hac rerum omnium affluentia, præter orizam, multa rerum genera non suppeterent omnibus, si tanti cibi quanti nostrates, Sinæ essent. Edunt fere ter quotidie, primo mane, deinde altera hora à meridie, tertio primo tenebris, oppido semper frugaliter. Præter locupletiores Mandarinos, cæteri etiam qui re sunt minime tenui, carne & pisce fere abstinent, leguminibus salitis & herbis quæ prope nihilo constant, contenti. Caput victus est oryza aut milium, quibus famem pellunt. Sunt equi, muli, aliaque iumenta, quorum eos carnibus vesci, etsi non sub locupletibus auctoribus accepi. Vino vtuntur ex oryza factitio, quare in hoc quidem deteriori sunt conditione quam nostrates: siue vinum seu aquam bibunt, calidum bibunt. Tam sunt inter edendum elegantes, nihil vt manibus contingant. quamobrem neque mappis neque mantilibus vtuntur. Perpetuus calidæ potionis vsus & abstinentia à crudis fructibus, quorum illi non ita vt nostrates, sunt appetentes, multis eos morbis liberat. itaque pleriq; omnes valent. Carent oliuis, & tamen oleo abundant, quod præstantissimum ex herba quadam conficiunt, quam Hispani,

Allegriam, Lusitani *Gergelinum* vocant. Nolim illud quidem exæquare nostro, fateor tamen nihil me in illo desiderare, facileque nostrati carere. facilius vero Sinę, qui cuiusuis alius esum & odorem fastidiunt, quod experti ipsi sumus, oblato modico de nostro quod attuleramus. quinetiam suum oleum odoriferum nuncupant, Tantum in natura consuetudo vim habet. Vt Sinæ ipsi, sic & fructus diuersarum prouinciarum inter se differunt: quare frustra quæras in frigidioribus regni partibus qui in Cantone nascũtur. Sunt ibi mala Medica, dulcedine incredibili, quæ vna cũ cortice esitantur, neq; iis meliora adhuc vsquam comperta esse constat. Toto regno abunde lignorum est: quod satis ostendit nauiũ multitudo, & earum pretii vilitas: siquidẽ hic nauis, meo quidem iudicio, tribus quadrantibus minoris quam in Italia aut Hispania ædificatur, & rebus omnibus necessariis instruitur. In emendo aut vendendo non vtuntur auro, etsi eius non sunt inopes, sed argento, quod non cudunt, sed fundunt fere in formam panum: vnde quum quid emendum est, præcidunt quantum est opus, & appendunt in libella permodica, nostræ bilanci seu stateræ prope gemella, quam quilibet secum adfert in forum. Iam licet non parum argenti importetur, maximam tamen eius vim, quemadmodum & auri, ex patriis fodinis eruunt. Obseruant studiose in mercando quotæ notæ sit argentum, eo quod alterum vt probius, ita & carius est. Sane in rem fuit Sinas non ferire monetam, sed delectu adhibito argentum expendere, eo quod, vt sunt industrii in re facienda, multis alioqui dolis fenestra aperiretur. [illegible]sus est præterea monetæ ex aurichalco, in qua item probam a falsa discernunt, nihil enim nõ fraudibus est obnoxium. Agilla quam Procellanam dicimus nulla adhuc vicit Sinensem, quæ vt minimi est precii, ita tanta copia, vt præter id omne quod regno satis sit, possit quantumuis nauium numerum explere. Vestium multitudine & precii vilitate nos superant, præstantia non assequuntur. Sericum multum illis est & probum, sed elaborandi artem non tenent. Texunt Damascenas, heteromallas rasiles, bombycinas, sed color vbi aliquamdiu blanditus est oculis; cito deperit, ac primo omni nitore exuitur. Vulgaris plebeiorum hominum vestitus è gossypio est, quem per hyemem item gossypinis aut sericis tomentis ad defendendum frigus appositis, quæ calanticam aliquam magnitudine æquent, infarciunt, eaque ad id vnum cõparata habent. Sunt ex honestioribus, qui salutaturi magnates, aut quid simile facturi toga talari serica induuntur: neque desunt quibus hic quotidianus cultus est; minime tamen eo luxu qui in libris vulgatis describitur. Vestiuntur omnes, adeoque ipsi milites, veste ad talos demissa, manicis laxis in aduersa parte apertis, & infra brachia vndique adstrictis, qua vestitus forma sic dele-

ctantur, nihil vt ei par fieri posse credant. Et sane plena est dignitatis & modestiæ, præsertim ea qua Mandarini vtuntur, quæ à cæteris paulum diuersa est. Viri æque ac mulieres comam promittunt, præter Bonzios (id est, eorum sacerdotes) qui raduntur. Viri capillos in nodum astringunt, certoque reticuli genere è setis equinis ad instar capillatis muliebris laboriose contexto continent, æstate vero multi pileis caput operiunt, simili opere retiatio. Varia sunt tegminum capitis genera, cuiuslibet conditioni siue statui accommodata: eorum infimum quo plebei homines capita fere operiunt, rotundum est. Calcei ex eadem sunt materia è qua cętera sunt vestimenta, ac fere serici, variis ad aspectum venustis oris atque obstragulis deuincti. Turpe ducunt capite non operto in cuiusquam, præsertim in dignitate aliqua positi, conspectum venire. Permagni faciunt careq; emunt, quæ ex Europa afferuntur, ac pannos quosdam, præcipue holosericos triplici villo, quos Lusitani institores vænales habent, longe suis antepo-nunt. Denique omnes panni in honore sunt & precio, atq; etiam vndulati & subtiles nonnulli, qui ex India mittuntur. Specula & quidquid est vitrei operis quamuis in Europa contemtum, hic admiratores reperit & minime parcos mercatores.

Habitus corporis Sinarum.

Sunt pleriq; omnes Sinæ barba rara, breui naso, oculis modicis & nigricantibus quamobrem de meis qui sunt ferrugineo colore, cuiusmodi nullos præterea viderunt, multa philosophantur: ex quibus hoc est iactatum, quod eiusmodi oculis cognosci posse narrant quo loco abditæ sunt gemmæ aliæque res preciosæ: somniant etiam intra illos litteras quasdam latere. Hominem fœdũ & inuenustum quum volunt depingere, tribuunt illi breuem vestem, magnos oculos, barbam & nasum oblongum. Candidi sunt maiorem partem, non tamen æque ac Europæi, qui illis valde cãdidi videntur. Eruditi omnes, grauitate præstant & ingenio, eximiamq; in moribus modestiam præ se ferunt. Artifices perinde ac nos omnium artium habent, & complures eandem nobiscum opus faciendi rationem tenent, iisdemque vtuntur instrumentis. Quam quisque artem factitet, aut quod munus sustineat, id in eius est manu, neque, quod nonnullos audiui in Europæ commemorantes, patrem sequi compellitur, sed quo libuerit maxime, appellit animum. Ita prout ipsis commodum est, vel student, vel deserunt aut mutant officia. Operam suam non magno locant: atque vt ipsis nostri artifices ingenio & industria, sic illis ipsi vicissim aliis rebus multo præstant. Seruitia siue sint viri siue fœminæ, vili conducuntur: neque plus duobus scutatis vna cum victu, citra vestitum, viro datur, eo nimirum quod eiusmodi hominum mira sit frequentia. Et vt multos reperire est inopes, quibus plurimi sunt liberi, ita solemne est, eos vænum ire, neque cu-

uſquam alterius rei precium vſque eo apud Sinas iacere compe-
ri. Videas hominem adoleſcentem duodecim aut quindecim an-
nos natum, nullo naturali vitio affectum duodecim aut quinde-
cim Iuliis vendi, difficilioribus temporibus etiã minoris empti,
non alio fere quam mancipiorum iure ſunt, quanquam habeãtur
liberaliter, & vbi tempus eſt, nuptum collocentur. Neque tãmen
interea in regno tot opibus ac populis redundante quiſquam ho-
mo aut vllus hominum ordo diuitiis & potẽtia cum noſtratibus
certare poteſt. Ægre inuenies inter eos qui vel regem proxime
cognatione attingunt, qui in fortunis ſuis ſiue copiis viginti ſcu-
tatorum millia habeat: pauci ſunt & eximii quidam qui decem
millia poſſideant, neque alios fere reditus habent quam quos ex
agris muneribusq; capiunt: qui ſane ſat modici ſunt. Sed vt noſtri
pecunioſiores ſint, ſi tamen annonæ apud Sinas vilitatem cũ no-
ſtrate caritate cõferas, pares eſſe videbuntur. De plebe nemo pro-
pe quiſquam in ocio degit ætatem, pleriq; in omnes opere faciũ-
do victum ſibi parant. Iam vero in tanta hominum colluuie tan-
taque regni vaſtitate non plus quam trecenta cognomina ſunt,
eaq; omnia monoſyllaba. Nonnulli ſunt, ſed rari, qui equeſtris
ordinis cenſeri poſſunt, qui ſcil. pro opera regi in tempore naua-
ta, hereditariis ab eo dignitatibus ſunt ornati. Non eſt tamen vlla
prope in Sinis natalium claritas vel ſplendor, neq; quiſquã alteri
maiores ſuos audet opponere: ſed nobilitas omnis ex literarũ ſtu-
diis munerumq; & dignitatum Mãdarinorum gradibus petitur.
Itaq; cui filius eſt Doctor vel Mandarinus, is quum ipſi tum vni-
uerſæ familię honori eſt, quo tamdiu illa floret dum litteratos aut
Mandarinos progignit. Nemini à regis propinquis aut cæteris
villam vllam propriam aut ſibi vectigalem poſſidere licet, ſed vni
regi omnia conferuntur: ipſe autem reditus Mandarinus attri-
buit, & leges ſtatuit, quo cauſam adimat quidquã à priuatis po-
ſtulandi: nõ tamen idcirco multi eos ſpoliare & vexare deſinent.
Sinis ab anno 15. ad 22. aut 20. nuptias contrahendi tempus eſt.
Vnam habent præcipuam in legitimo matrimonio, quæ ipſo nu-
ptiarum die quando in mariti domum ducitur, publice per vi-
cos fortunas ſuas & ſupellectilem omnem præ ſe agit. Præter hæc
alias quot commodum eſt, emunt, & quum libuerit, diſtra-
hunt: non tamen deinde eis fas eſt venditæ propinquam aut et-
iam ſine conſanguinitate vlla cognominem in matrimonium
ducere. Concubinarum filios hæredes quoque inſtitui mos eſt:
neque magni intereſt ad diuitias & honores conſequendos le-
gitima matrefamilias an alia ſis natus. Atque hoc eſt vnum ex
iis ac forte præcipuum, quod homines honeſtos ac Mandarinos
à Chriſtiana religione auocat, quod vxorum fere habeant & li-
berum greges, quos repudiare atque abdicare abſque extra-

ordinario Dei afflictu vix possunt. Quum aliis in rebus, tum præcipue in iussis faciendis, auguriis superstitiose sunt dediti, quod ita se amorem & obseruantiam erga parentes declarare existimant, cuius rei pleni sunt eorum libri. Igitur & apprime sunt obsequiosi parentibus, & in dicto minus audientes graues pœnæ constitutæ sunt. Fit quandoque vt viri dignitate & Mandari natu præditi, impetrata regis venia, iis se sponte abdicent quo domi se abdere, & decrepita iam ætate parentibus inseruire possint. Quæ tam iusta censetur ab omnibus postulatio, nemo vt facile repulsam ferat. Mortuos parentes liberi omnes summorum infimorũ, tres integros annos lugent: atque vt nobis pullus color, sic illis tela candida, ex qua pileos etiam faciunt, lugubris est, Primis mensibus aspera veste induti, fune ad exemplum nostrorum Fratrum discalceatorum, se præcingunt. Cuilibet Mandarino quamuis potenti, allato de morte patris aut matris nuncio (nisi rebus bellicis præsit) munere & dignitate è vestigio abeundum est, deserenda Respubl. susceptæ pro litterariis gradibus contentiones omittendæ, secedendum intra domesticos parietes, & parentibus extremo honore prosequendis, & elugendis vacandum. Locupletiores non statim à morte suos terræ mandant, sed alterum aut tertium annum domi in conclaui idoneo detinent, quo ad eos salutandos, adolendos odores, & imponendas feretro escas ventitare solent quotidie: nonnunquam etiam Bonzii ad ferendas lachrymas conueniunt. Iam Mandarinis non satis est seposuisse negocia vestemque mutasse, sed ea etiam prope omnia quibus vtebantur, commutant. Multi non amplius sellis, sed scabellis insident: salutationibus fere abstinent, raros admittunt salutatores, partem chartæ in qua scribunt alio colore inficiunt. Quo die efferendum est funus, magno apparatu qui illud comitaturi sunt, propinqui ac necessarii, candidati omnes confluunt, ac pro sua quisque copia Bonzios congregãt, qui lugubria carmina instrumentis musicis emodulentur; quos siue ex ornatu siue ex numeris sacerdotes nostrates existimare possis, vniusmodi cantum canentes: adeo illis similes sunt. Onerant & fercula sigillis candidis chartaceis aut sericis, vexilla item conficiunt, aliaque insignia. Locus quo corpus defertur, variis imaginibus ornatus est: effertur autem arca prægrandi: nam quum hæc omnis gens in apparatu exsequiarum felicitatem suam ponit, tum maxime in duobus, arcæ qua conduntur præstantia, & sepulturæ loco & modo. Non ergo exspectant dum sibi post mortem arcæ lignum quæratur à posteris, neque si aliis eam curam permitterent, possent loculus ante eo opere fieri quo assolet, quam corpus puteret. Igitur in re quam tanti reputant, ne liberis quidem suis fidunt, sed ipsi per tempus lignum aliquod sibi comparant quam possunt

minime corruptioni obnoxium, plerumque quatuor, sex aut octo digitos crassum, quare quum ad hoc ante etiam clauditur, fieri potest vt diu funus citra putorem vllum domi seruetur. In vnũ eiusmodi loculum sunt qui septuaginta, octoginta aut centũ ducatos expensos ferant. Atque vt pars quædam beatitudinis ipsis videtur, idoneum esse nactum, ita contra ante emori quam vllus præparatus sit, quod raro vsu venit, infortunatum ducunt. Alterum est sepultura ipsa, & sepulchrum. Hoc sortito sibi deligunt, adhibitis in consilium huius artis peritis caute admodum & considerate, rati suam posterorumque fortunam in electione sitam esse. Itaque est inuenire qui annum ipsum in hac delibera tione consumat, velitne suum sepulchrum septentrionis regionem, an aliam aliquam spectare. Quamobrem inter Sinas præcipua de sepulchris est contentio. Fiunt hæc extra vrbium mœnia in campis, aut in montibus, vbi structili, aut lateritio, aut alio opere cryptam subterraneam exstruunt, quam postquam in ea arcam deposuerunt, vndique bene communiunt ac subinde eodem redeunt, suosque ritus iterant, & esculenta afferunt. Male auspicatum iudicant intra pomœria sepeliri. Quod si cui contra accidit, etsi omnium Sinarum longe esset Princeps, numquam eum suos lugere mortuos patientur, atque inprimis mulieres, quæ nullum de tali infortunio loquendi plorandique finem faciunt. Sunt etiam qui Metempsychosin fieri credunt, quocirca à morte præcipue patris aut matris animantium cædibus temperant, ne forte aut illorum aut cuiusquam alterius animam in iis latentem perimant. Abstinent præterea quidam pauperiores, qui olim ex diuitiore & ornatiore domo renasci desiderant.

Tametsi vero inter Sinas pauci sunt qui diuinitatis aliquid in idolis esse credant, quiue illis maledicere vereantur, omnes tamẽ consuetudine quadam faciunt, vt eis si non diuinos, ac statos tamen honores habeant, quique plus eis tribuunt, chartas, thus, aliosque odores incendant, & hostias mactent. In codicibus vanorum Deorum multa de inferis leguntur, qui etiam multifariam atque in omnibus prope vrbibus in quibus est aliquod eorum templum, cælari visuntur affabre, cum tetris formidolosisque cacodæmonibus, qui mille modis reos misere exercent. Res tota artis forte laudem habet, fidem vulgo etiam non habet, quod terroris tantum causa ficta putetur.

Quod si cuiquam fidem mereri videtur, is simul præterito certo annorum numero, animas inde in animantes aliquas migraturas esse credit. Qui idola aliquo loco ducunt, sorte ante ea tracta consulunt quid sibi euenturum sit. Necdum tamen vsquam toto regno vllum oraculum memoratur cuiusquam dæmonis p

simulachrum aliquod responsa dantis, cuiusmodi alibi reperias, ea est vel populi de ipsis existimatio, vel Bonziorum improbitas. Ædes in quibus reponuntur, sordium fere sunt & fetoris plenæ, neque vlla fere paullo lautior aut angustior exstat. Plurimum diuinationibus se dedunt, atque aliter etiam quam à diis de prospera atque aduersa fortuna, deque consiliorum suorum euentu ariolos sciscitantur, quorum est ingens multitudo hominum circumforaneorum, spermolegorum, mendacium, qui quam plurimis imponunt. Et tamen Sinæ homines minime hebetes, qui illis hæc ignota esse non ignorant, sæpeque eos vanos comperiunt, non temere iis inconsultis negocium aliquod aggrediuntur. Ac plane existimo, ex eis nonnullos, quamuis paucos, pactiones aliquas cum dæmonibus habere: quod ex quibusdam argumentis (de quibus hic dicendi locus non est) coniici facile potest.

Superstitiones Sinarũ.

Duæ sunt egregiæ primatiorum in Sinis hominum delirationes, & ante alias exitiosæ. Vna est, quod studio se suo mirificam quandam vitæ longæuitatem assequi posse confidunt. Huius attis mille artes excogitant, & medicamenta sumunt innumera, ad minuendam quam producendam vitam aptiora. Atque huius dementiæ præcepta & multis libris sunt prodita & à magistris hominibus minime leuibus aut egenis explicantur. Sunt qui se valde senes esse mentiuntur, ad quos veluti cœlestes homines, vulgi concursus fiunt diu viuendi instituta & præcepta (in quo fortunam suam verti credunt) ab iis discere cupientes. Altera deliratio posita est in studio & contentione fingendi argenti, de qua item arte complures habent conscriptos libros, vtuntur ad hoc verbis multis & argento viuo: qua in re consumunt modicum illud argentum quod habent, neque spem tamen vmquam abiiciunt. Quod vero necdum euentus spei responderit, id ex eo euenire iactant, quia necdum sua sibi fors fortuna obtigerit, quam multi multorum annorum ieiunio accersere conantur.

Militia apud Sinas.

In Sinarum regno magna est per omnes prouincias militum sparsa multitudo, quos in tanto tot retro annorum otio alere Sinæ non desinunt. Verum vt gens pacis est & quietis studiosa; ita milites, præter Bonzios deterrima sunt conditione: nulla in iis virtus, nulla industria, nullum robur. Multi ex iis artem aliquam factitant, multi aurigæ sunt, aut Mandarinorum & honestiorum hominum lecticarii. Vbi deinde delectus fiunt, militant donec stipendium abstulerint. Itaque in nullo sunt honoris gradu. Pœna à tribunis in eos decerni solita, est scutica, qua perinde vt in ludis litterariis pueri vapulant. Neque his tam ad vnguem factis strenuisque militibus siue ad læden-

dum siue ad propulsandum hostem arma desunt. Ridere ea potius quam commemorare libet. Nulla eis alicuius precii bombarda, neque enim in cuiusquam militis manu vllam vidi (vidi autem plurimas) cuius sipho siue fistula palmam excederet. Sed minime id mirum videri debet; quippe quum in tam diuturna quiete nullum locum habuerint exercendæ virtutis: qui si illis daretur, iis sunt corporis viribus vt minime segnes aut inepti bellatores futuri videantur.

Mandarini quoque siue præfecti militares longe iis dignitate sunt inferiores, qui in aliquo Eruditorum gradu collocati, litteris præsunt. Militares vero eiusmodi præfecturæ aut tribunatus non acquiruntur vllis militiæ præclaris facinoribus, aut bellica virtute; sed iubentur verba aut scriptum facere de militari aliquo argumento: atque ex omni numero deliguntur ij qui optime id fecisse visi fuerint. Ad hoc alteram vel tertiam sagittam iaciunt, quo suam iaculandi peritiam ostendant. Carent tormentorum administrandorum scientia; quamquam pro mœnibus nonnullarum vrbium vidi quædam breuia, ore æque ac postrema parte lato, quæ haud scio an vmquam explodantur. Sex aut octo omnino adhuc visa in muris, qui sua potius altitudine quam eiusmodi tormentorum terrore muniantur. Præcipuus militum numerus ac robur in his regni partibus quæ Tartaros attingunt, commoratur.

Quadringenti iam anni sunt, postquam vniuersa Sinarum regio in Regis Tartarorum potestatem venit: cui se expugnationi interfuisse Paulus Venetus testatur. Tenuerunt eam Tartari annos ducentos: quibus elapsis, Bonzius quidam, homo consilio & manu promptus in regem exortus, eum exturbauit, & regnum inuasit, quod ex eo die eius posteri etiamnum obtinent. Hoc ergo est quod maioribus præsidiis hanc Tartarorum viciniam tueantur. E Tartaris tum in aliquo regno, tum in his circa Pachinum partibus adolescentes multi relicti sunt, vultu & colore Sinis dissimiles, atque his in terris Mahumetem sequuntur, & Moscheas habent.

Præter milites nemo fert arma, nullius edicti metu, sed quod præterquam belli, nusquam iis sit vsus, deinde viri graues & eruditi arma plane contemnunt: neque eos vnquam inter se, vt nostrates solent, armis decertare videas. Quod si quando ad manus venitur, pugnis inter se conscindunt, depaxos dant, & comas vellunt: momento deinde redeunt in gratiam. Iam colaphum alicui impegisse, & similia, quæ nostri cædibus vlciscuntur, non tanti putant.

Plurimum sunt Sinæ litterarum studiis dediti, quod in iis honorem, opesque suas omnes sitas vident. Sunt illis circi-

ter quadraginta diuersarum inter se litterarum millia, nisi quod nonnullæ ex aliis constant. Carent Alphabeto, & omni quod eius vicem suppleat; sed cuiuis rei significandæ sua est tributa litera ab omnibus aliis diuersa. Et quum tot sint litteræ vt earum quotidie octo decemue millia vsurpentur, voces tamen ipsæ numquam plus vna syllaba recipiunt. Mos est vt septimo ætatis anno legere & scribere condiscant, in quo penicillis vtuntur. Exstant complures libelli, quibus pueri proposita Mandarinatus spe, ad studia inuitantur. Nullam scientiam attingunt, vt Mathematicam philosophiam, & similes. In vna Rhetorica versatur omnis eorum labor. Totius enim eruditionis ipsorum summa atque laus posita est in facultate de proposito aliquo argumento disserendi, verbis ad rem accommodatis & elegantibus: item vt in Europa nostra veteres illi Oratores consueuerunt. Ergo vt pollent ingeniis, præmiisque etiam accenduntur, omnes huc neruos suos conferunt, omnibusque aliis actibus repudiatis, & abiectis, iis quæ mortem auocare & otium consumere possent, plurimum in hoc vno studiorum genere elaborant.

Non adeunt, neque omnino habent vllas studiorum Vniuersitates siue Academias, sed quibus per facultates licet, magistrum quempiam non magno conducunt suis liberis domi instituendis: sin; copia est in quolibet oppido complurium, qui certo ad victum mineruali in singulos menses contenti, cuilibet operam nauant. Itaque de magistris nihil constitutū est publice, sed docere cuilibet licet, & dare operā cuilibet magistro, in singulorum est manu. Proinde carent etiam ratione explorandi à primo eorū doctrinam, qui in nullo adhuc litterario honore sunt; sed quicūque eo euehi studet, quolibet tertio anno ad vrbē prouinciæ caput sponte proficiscitur vbi magnus eorum numerus qui id expetunt, probatur & excutitur, atq; ex iis soli in optato gradu collocantur, quorum compositissima scripta iudicata fuerint. Reliqui vacui domum redeunt, certi studia vigere diligentius, quo proximis comitiis probam se iudicibus & honorem adipisci possent. Tres sunt eruditorum gradus, tribus illis nostris similes, Baccalaureorum, Licentiatorum, Doctorum. Omnium horum candidatis, eadem proponitur ad scribendum materia & scribendi modus. Traditur illa pridie, confestimque omnes in amplissimas ædes deducuntur, vbi conclauibus inter se disclusi nullam habent facultatem, vel verbum inter se conferendi. Ad hoc hominem certum singulis adiungunt, qui eos cum quoquam loqui vetet; cauentque studiose ne quis vel chartam digitali longitudine secum afferat; qua in re valde sunt seueri. Nihil iis dant præter atramentum, chartam & lucernam, defi-

niunt viginti quatuor horas, intra quas orationem elaboratam esse oportet. Ea res homines sic sollicitos habet, vt nonnulli elapsis viginti quatuor horis, ita confecti consumptique prodeant vt paullo post emoriantur: quod potissimum Licentiæ & Doctoratus petitoribus solet accidere. Cæterum quamuis confectæ ab se orationi quilibet nomen suum adscribat, iudices tamen & Mandarini ea non inspiciunt. Adhibent siquidem celeres librarios, qui quod singuli scripserunt, omisso nomine describant, ac deinde ipsa autographa claudant, obsignent & diligenter custodiant. Apographa dantur iudicibus, hominibus omnium eruditissimis, qui ignari cuiusnam sit quod libet opus, neque vllo relicto gratiæ loco, sincere ea scripta deligunt & seponunt quæ ornatiora censuerint. Vbi renunciandi sunt qui puncta tulerint, autographa cum apographis comparant, atque ita quinam ii sint, cognoscunt & promulgant. Qua in re tam sunt attenti & cauti, vt quisquis alicuius doli compertus suspectusve fuerit, loco suo moueatur, sit licet vnus quispiam principum Mandarinorum. quod in altero & tertio gradu obseruatur seuerius. Primum gradum assequutus, multis ipse vniuersaque familia facultatibus, immunitatibusque eximius est, sed eum necesse est tam diu iudicibus iterum atque iterum doctrinam suam pertentandam præbere, donec tertium gradum contigerit: quod ea gratia fit, ne studium remittat. Hac necessitate non est astrictus qui needum vllum eruditionis titulum sustinet. Fit etiam sæpenumero, vt qui hac lege tenetur, neque tamen grauiter in studia incumbit, de primo quem iam consequutus est gradu, non sine probro & decore deturbetur: multi item quod vltra porro ascendere nequeant, in primo consistunt. Eadem est alterius gradus ratio ad eum accedunt qui iam ad primum peruenerant: non tamen omnes, sed qui delectu habito, ad examen admissi fuerint, quod priori longe est accuratius & honorificentius. Huius alterius ordinis tot sunt in qualibet prouincia quod rex esse permiserit; qui vt quamque ornatam esse desiderat, quod maiorem minoremve litteratorum numerum ferat, aut simili aliqua de caussa, ita huius ei honoris facultatem indulget. In hoc honore constitutus, quum libuerit Mandorinatu ornatur, & Reipublicæ gubernaculis admouetur: non tamen iis adhuc muneribus, quæ tertio ordini propria sunt, dignus esse iudicatur. Singulis qui pro tertio gradu periculum sui facere cupiunt, Mandarini è pecunia regia certum ducatorum numerum dant, quo in regiam proficisci, & specimen suæ eruditionis, quod quolibet triennio fieri solet, dare possint. Qui spe frustrantur, iterum atque iterum exspectant, dum tandem vel decrepiti quod optant assequantur. Horum candidatorum numerus ita definitus est, vt plures trecentis quinquaginta esse non possint: quos inter censeri multa alterius ordinis millia certatim appetunt. Ad hunc vltimum statum qui perueuerit, nihil iam habet quo vltra

progreditur; neque in hoc genere quidquam cuiquam arbitrantur accidere posse fortunatius. Ex his trecenti quinquaginta proscriptionis cuiusque elegantia, duæ classes eximiæ conficiuntur. Prior tres continet omnium præstantissimas, quorum vnus eminet. In hos rex præcipue munificus est, ac simul electi sunt, etsi etiamnum adolescentes sint, inter primos proceres palatii numerantur. Altera classis triginta est vel quinquaginta reliquis insigniorum, qui Mandorini palatii fiunt. Qui supersunt, sparsi per prouincias, extemplo Mandarinatu & munere aliquo siue in regia siue foris in prouinciis decorantur, vti deinde compertum fuerit eos Rempublicam gerere, ita vel porro euehuntur, vel, quod interdum accidit, abiecti honoribus exuuntur. Quilibet Doctor quamprimum eo honore potitus est, in patria sua ædium liminibus, eam domũ Doctoris inscribit. Omnes exinde ei domui honorem habent, & fores quibusdam quasi arboribus cingunt, quas singuli eius vrbis Mandarini cum expanso vexillo ad eum mittunt: atque inibi arbores stæ perstant imposterum. Ei vero qui Doctorum primus renunciatur, arcum triumphalem insignem erigere solent.

Libri Sinarum.

In ædium vestibulis Sinarum Doctores libros habent, bis mille aut bis mille & quingentis adhuc annis à veteribus philosophis elucubratos, in quibus de virtutibus moralibus & gerenda Republica luculente disseritur. Hi quasi in Diuorum numero habentur, atque ante alios vnus quidam, quem præcipue omnes colunt, cui etiam quotannis Mandarini & eruditi omnes pro scriptis ab eo libris aliisque in Remp. meritis gratulabundi sacra faciunt. Reges etiam Sinarum iam ipsos bis mille annos eius posteros pro sua erga eorum parentem obseruantia, alunt, atque maximis in Republ. dignitatibus cumulant. Hi sunt libri quibus se dedunt, & è quibus suos petunt ad scribendum locos, in quo & ordinis litterarum inter se, ne temere positæ videantur, & aptæ sententiarum dispositionis ratio habetur. Postquam renunciati sunt Doctores eorum, omnes illæ lucubrationes eduntur in lucem, non modo ipsorum, sed patriæ etiam & patris nomine multisque laudibus additis. Sunt hi Philosophi ad Sinas eodem loco quo apud nos Seneca & Plato: nemo tamen illorum vel copia vel elegantia scriptorum eum quoquam nostrorum componi potest. Pondere vero sententiarum, quæ in cæteris non sunt contemnendæ, ille vnus quem præstare dixi, nostris par videri potest. Iis qui scite norunt scribere longe maior ab Sinis quam à nostratibus honor tribuitur. Itaque plurimorum quotannis libri vulgantur, in quibus nihil est accuratum, nihil selectum; sed quod cuique in mentem venit, siue probum sit seu prauum, id protrudit, quo fit vt plerique libri nugarum sint pleni. Qui inter eos excellunt, de nulla scientia (quarum, vt dixi, sunt ignari) verbum faciunt, sed sententias duntaxat quasdam complectuntur, conformandis moribus, aut ordi-

nandæ Reipublicæ idoneas. Typorum exprimendorum ratio multum à nostra dissidet:non enim coniungunt literas, sed in singula folia tabulam formant, quæ vtrimque characteres haberet : quod etsi per quam laboriosum videbitur, sunt tamen in eo celeres & expediti, neque care sua æstimant. Solent quoque candidas literas formare in nigro;qua in re nostras antecellunt, etsi in illo concedunt. Ad hoc vtuntur typis lapideis,qui non gerunt characteres vniuersos, quo recti exprimantur in charta, sed quum in lapide tum in charta eundem situm habent. Id autem faciunt, humefacta in principio charta, ac lapidi imposita quam vbi leuiter re aliqua minime dura identidem impulerint,sensum in typorum lacunas infigunt,dum eæ partes reliqua charta sunt depressiores. Tum vero chartam atramento tingunt, quod quia ima literarum non alluit, candidæ illæ manent. Liber quispiam noster quamuis magnitudine par,plurimum eorum quemuis rerum copia superat:idcirco quod nos non longe minutioribus literis vtimur. Neque vero tantus in hac lingua scribendi legendique labor Sinas deterret ; qui ad negociandi consuetudinem, plerique omnes vtrumque norunt. Suus est & pactis honor. Igitur homines etiam primi ordinis in eam artem inclinabunt:Laudi præterea habetur pingere & fidibus didicisse; de quo spectatæ etiam auctoritatis viri gloriantur. Ac pingendi quidem inter illos media ars est,quod neque vmbras addere, neque oleum norint : ad canendum tamen grauiter ac temperate fidibus, fere plerisque multa dexteritas inest. Audiui non semel eorum concentus, præsertim in aula, quum ornandi recreandique mei caussa, Eunuchi regii aliquamdiu, vt mihi quidem visum est, iucunde suis cytharis sonuerunt : non tamen nostris exæquari posse existimo : sibi fortassis etiam longe superiores videntur. Vnum est illis duntaxat cytharæ genus grauiorum hominum auribus accommodum, quod valde laudare solent, sambucæ non absimile,quam communiter Harpam dicimus: etsi in forma & canendi modo neque cum hoc neque cum vlla alia nostratium fidium consentiat.

Porro quemadmodum nullum est in Sinis hominum genus eruditis atque doctoribus honestius;ita nullum est meliori indole, neq; grauioribus magisque ingenuis moribus præditum. Nam illi quoque qui humiles ante erant & pauperes, parentibus sordidæ officinæ deditis, vt fere plerumq; sunt nati, vna cum honoribus altiores quosdam & generosiores spiritus induunt. Quod si vllum est in Sinis hominum genus quos cum magnatib.nostris,quos Titulatos dicimus, equitibus aulicis conferri possit, hic vnus est Mandarinorum ordo: adeo multi inter illos sunt, eximia in suis negociis sustinendis sedulitate, innocentia, & boni publici studio. Nostris sane admirationi sunt, quum homines ethnici, qui Dei nec metu nec amore ducuntur, tanta vitæ integritate sunt ; cuius vt proximis annis documenta solito cre-

briora darent, fecit huius regis impotentia, flagitiosi mores & auaritia. Nam etsi summam ille rerum omnium potestatem habeat, patique, quum libuerit, in maximum quemuis Mandarinorum, atque in postremum quemque hominem dominatu vtatur: extiterunt tamen per hos annos non pauci, qui insigni loquendi libertate excellentique animi scriptis ad eum literis quæ ab omnibus legi possent (hic enim est, regem palam conueniendi modus) vitia eius coarguerent: neq; eos vllius supplicii quod pręter certam dignitatis iacturam impendebat, metus auertit, ex iis vnus litteras suas sic exorsus est: Etsi, Rex, compertum habeo, stare iam furcam mihi paratam, & inflammatum esse rogum quo cremer; non tamen iccirco flagitia tua, iniurias, & noxia publicæ improbitatis exempla reprehendere dubitabo aut desinam. Ita quum scripsisset, visus est Rex non modo obstupescere confidentiam, sed integritatem etiam animique celsitudinem revereri: ergo etsi in eum animaduertit, modum tamen adhiberi iussit. Adiungam & aliud commemorabile quod superioribus hisce annis gestum est. Habet Rex præter legitimam vxorem alias complures pellices, quas inter quidem est ordo, vt alia primum alia alterum obtineat locum. Ex legitima coniuge nullos suscepit liberos, sed qui maximus est natu ex tertia aut quarta, alter vero minor & secunda genitus est. Quum ergo more institutoque gentis natu maior hęres scribendus esset, Rex tamen alterius pellicis quam amabat ardentius, rogatu, eius filium statuit, posthabito priori, ad Principatum vocare. Hanc peruersitatem Mandarini complures increpare ausi & maiori studentes gradu suo deiecti. Hic Mandarini reliqui qui plurimum possunt in regia, quum regem tergiuersari, atque id quod ipsi peterent, quodque ius ipsum postularet, detrectare cernerent, communi consilio edicunt publice, vt omnes aulici Mandarini, quorum sunt aliquot millia, ad diem & horam in regia adessent: qui defuisset, dignitate multaretur. Postquam ad condictum vna cum insignibus Mandarinatus conuenerunt, libellum dant regi, quo ei denuntiant quando toties causæ tam iustæ admonitus, neque audire neque legitimum Principem renunciare vellet, quærere qui ei seruire vellent, sed quidem iam id minime posse, & sponte Mandarinorum ornamentis se abdicare. Territus hoc principum totius regni consilio Rex, Eunuchum ad eos ablegat qui ornamenta recipere iuberet, facturum Regem quod ipsi rogauissent. Denique hominem perpulerunt, vt quod ius esset, faceret. igitur hoc ipso anno legitimus Princeps (de quo postea aliquid dicetur) renunciatus est.

Mandarinorum apud Sinas dignitas & mores.

Occasio quidem hoc loco esset de Mandarinis dicendi, neque abs re foret singillatim gubernandi vias explicare: verum tanta numerum multitudo maioris est operis quam vt in pauca capita conferri possit. Hoc generatim sciendum est, complures Mandarinos præclare excogitare multa: sed cogitata factis non persequi. Quid plura?

Administratio plane ethnica est, & plurimis vitiis cumulata. Carent multis legibus: in iure dicundo animi sui sententiam sequuntur: in suis prouinciis nouas ferunt leges vt libet, easque plurimum ab aliorum legibus alienas. Potest enim quis vel ex eo coniicere, non optime hoc regnum administrari, quod non quisquis ornate scribere didicit, idem etiam habeat legislatoris prudentiam. Taceo quod sæpe lites in rem suam vertunt, ius violant, & qua licet, rapiunt. Muneribus nihil crebrius, neque cuiusquam rei tam vulgata nundinatio quam gratiæ, & quamquam alteri non ignotum sit alterius scelus, dissimulant tamen inter se, quippe eorundem participes facinorum. Sed quum maxime latere student, produnt se maxime. Magna est in omnibus vrbibus Mandarinorum multitudo; at in regiis Pachini prope immensa. Vt enim prætereeam Mandarinos bello præpositos, qui non magno sunt loco; aliorum maior est hic quam vbiuis alibi numerus: nam præter eos qui negociorum caussa assidue has vrbes celebrant, huius quidem vrbis assidui Mandarini sunt plus bis mille quingenti Hi omnes quotidie consultoribus & litigatoribus dant operam: quis vero tantus sit caussarum concursus, aut quæ cuiuslibet iurisdictio, nondum satis nobis compertum est. E præcipuis totius regni Mandarinis sex in hac vrbe degunt, sex pari numero consiliis præsident, Supremus est qui totius regni Mandarinos vel euehit, ad altiores magistratus, quum ita merentur, vel in ordinem redigit atq; castigat. quum suo muneri desunt, hunc Sinæ propter potestatis amplitudinem, Mandarinum cœlestem appellant. Is caussas omnes promouendorum ad dignitates & abdicandorum refert ad Regem, qui de singulis ita statuit, vt minimus etiam totius regni Mandarinus suum honorem Regi acceptum referat. Alter Mandarinus curam gerit rituum omnium, tum humanorum, vt eorum qui in omnibus Regis negociis adhibentur, in oratione noui Regis & designatione Principis, in vtriusque nuptiis; tum diuinorum, vt qui vsurpantur in inferiis & sacrificiis quæ Reges cœlo & terræ facere mos est. Alius ex iisdem sex consilii bellici est caput. Alius rationes Regis procurat. Alius ædificiis ac domibus regiis, atque impensis ad eas necessariis, deinde mœnibus etiam vrbium, & similibus rebus præest. Alius iuri dicundo caussisque capitalibus. Hos sex vnus duntaxat Mandarinorum ordo antecedit, quos Rex ad consilia de quauis re adhibet. Atq; hi quidem, vt est captus Sinarum, opulenti sunt & lauti: nemo tamen illorum vlli magistratuum nostrarium etiam vulgarium esse potest. Annona quam à Rege habent, mediocris est, famuli contempti, neq; vllum splendorem pręse ferentes; vulgus tamen hominum hos etiam veretur, iis paret, neque minus ad eorum quam ipsorum Mandarinorum pedes procumbit. Pœna ordinaria quam à sontibus Mandarini omnes exigunt, est vt parte arundinis trium quatuorue digitum longitudine iustaque crassitudine eos percuti iubeant: quo supplicio

ſæpe intereunt, tanta eſt eorum cum data opera cædunt, immanitas. Caſtigant autem fere puerorum ſtudentium more, leui aut nulla de cauſſa, tum petitorem, tum vnde petitur, imperato vtrique certo ictuum numero exinde modus liti ponitur. Neque aliam recitant ſententiam, quam quum ita duntaxat pronunciant: Vapulet viginti verberibus. Solent Mandarinis maioribus prodeuntibus in publicum anteire nonnulli qui voce aut inſtrumento aliquo populum decedere iubeant. In minoribus autem oppidis prætereunte Mandarino aliquo magno, in ædes omnes diffugiunt, ſeque abdunt, & opifices operas ſuas intermittunt. Ipſe adeo vidi quum oppido ad Mandarini conſpectum ſummo omnes ſilentio, atque adeo canes ipſi diffugerent, tanta eſt omnium in eos reuerentia. Sunt etiam qui catenas aliaque inſtrumenta ante ſe raptari iubeant. In regiis autem nullum quantumuis ampliſſimum Mandarinum prætereuntem populus fugit, ſed tantum de via cedit. In iiſdem regiis maiores Mandarini equis etiam vehuntur, alii ſellis; in prouinciis autem omnes in ſellis, hominum humeris deportantur, habentque pro magiſtratus amplitudine ſellas duas, aut quatuor, vel etiam octo.

Eſt præterea cuique prouinciæ magiſtratus qui eam quotannis palam inſpiciat, atque in Mandarinos inquirat: ſunt etiam occulti quidam & clandeſtini inſpectores, ſed ii nequaquam ordinarii: atq; vt ferunt ſunt huiuſmodi inſpectiones iam pridem deſitæ, hoc icirco dixerim quod olim quum eſſem in Hiſpania ſemper acceperam perpetuum eſſe hanc apud Sinas inquirendi morem. Solius publici inſpectoris eſt, capitis damnare. Minime ſunt in vltimo decernendo ſupplicio crudeles. Solus Rex, atque hic inprimis, cuius eſt ſingularis ſæuitia, atrocibus exemplis reos nonnunquam mori cogit: vt quum in hac vrbe proximis ſuperioribus diebus hiberno cœlo, frigidiſſima tempeſtate, octo homines leuis cuiuſdam atque, vt fertur, falſi criminis reos, ſtare iuſſit in publico, collo aſſeri inſerto, ea craſſitudine, vt magnam capitis partem amplecteretur, qui duobus ſcamnis ſubnixus ſic homines ſuſtinebat, vt dies noctesque pedibus cogerentur inſiſtere. Huic ergo ſupplicio quum illi tres integros menſes, appoſita cuſtodia, addicti eſſent, putrefactis ac perditis diuturna ſtatione tibiis, ante quintum decimum diem morte ſunt defuncti. Vidi homines quum hoc ritu ſtarent ac me ſane eorum miſertum eſt. Nullum aliud vidi vel audiui ſupplicium diritate frequentari, niſi quod, vt ante narraui, Mandarini interdum flagris & verberibus miſeros enecant: quod ſane atrox eſt facinus.

Sunt Sinæ rerum nouarum ſane per quam curioſi, quas typis mandatas breui tota regione diuulgant. Habent & libros quibus Mandarinorum omnium inſcripta nomina & patria eſt: quorum ſi quiſquam gradu dimouetur, vt ſæpenumero fit, eius & nomen delent, & quum ita res fert, facile reſtituunt.

Præter

Præter alia in officiis etiam comitatis humanitatiſque tuendis multi ſunt, quæ pro conditinne eius qui cum agitur, varia ſunt. Vulgare eſt quod adhibetur in ſalutationibus, vt hoſpiti ſalutatum venienti manus honeſtior detur, quæ alibi eſt dextera, alibi ſiniſtra; deinde altera manu in alterius manicam, quæ longa eſt & laxa, inſerta, ambas ita connexas protendunt, corpuſque ad terram vſque incuruant. Deinde hoſpes ſedem patrisfamilias, paterfamilias ſedem hoſpitis ſublatam ſuo loco deſtituit. Cæterum hoſpitis locus eſt ſuperior, in atrii medio, ſeiunctus ab omni pariete: patris vero familias inferior, alteri contra oppoſitus, ita vt alter aduerſus alterum ſpectet. Tum vero poſt delicias verborum, potio exemplo affertur, quam *Chiam* vocant, aquæ ex herba quadam magni inter eos precii, quam ſine ſumma inhumanitatis atque inſcitiæ nota omitti non licet. Hæc bis aut ter propinanda eſt, non ſine fructibus & dulciariis, additur & cochlear hauriendæ potioni. Quod ſi hoſpes moretur diutius, non committunt quin aliud præterea aliquod eſculentum præbeant, quod ille, niſi inſtet quotidianum veſcendi tempus, parce admodum deguſtat. Qui alterum ſalutaturus accedit, niſi perfamiliaris & neceſſarius ſit, famulum pręmittit cum litteris ſalutis, quas *Paitre*, hoc eſt, libellum ſalutationis appellant, quo nomine, ſicut & ipſo libro, nihil eſt frequentius. In eo quatuor verbis declarant, quanto officio & ſtudio eum proſequantur quem conuentum volunt. Pro conditione tamen tum ſalutaturi, tum eius cui ſalus affertur, alia atque alia eſt litterarum formula, aut enim vti ad maiorem, aut æqualem, aut minorum, aut diſcipulum ſcribunt, denique vt eſt hominis dignitas, ita eſt & obſequii modus. Neque enim fieri poteſt quin in tanta congreſſuum vel varietate vel crebritate multiformes etiam ſint ritus. Tum huius tum aliorum quæ de hac re poſtea perſcribam, exempla mitto in litteris, quas à primatibus Mandarinorum, atque à vulgaribus etiam hominibus ad nos ſcriptas accepimus: ad iecta ſingulis interpretatione, lingua patria. Eas omnibus qui eas inſpicient, voluptatem allaturas non mediocrem confido. Simulac epiſtola quam *Paitre* vocari dixi, allata eſt, certior fit is qui adeundus eſt, qui è veſtigio ad accipiendum hoſpitem iam iam adfuturum ſe apparat. Quod ſi quotidiano vſu notus eſt, depoſita vulgari, propriam quandam eius temporis veſtem induit, quemadmo dum item is qui ſalutatum venit, ad quem alter hoc cultu ornatum, niſi mutata veſte prodire non audet. Ea ergo celeriter iniecta, id quod vrget tranſigunt. In digreſſu hoſpes præit, ac ſub ipſo limine muneribus & officiis inter ſe pro dignitate vtriuſque, certant, quocirca paterfamilias propius aut longius, atque interdum etiam vſque in publicum, hoſpitem perſequitur, atque ibi tantiſper exſpectat dum ille ſellam aut equum conſcendat. Tum demum brachiis maniciſq;

ſubla-

ſublatis inter ſe valere iubent, atque diſcedunt. A digreſſu famulos inter ſe allegant qui gratias agant; hic quidem de ſalute ſibi dicta; illos autē de liberalitate in ſe accipiendo exhibita. Si ſalutator quē ſalutatū ibat, domi nō repererit, Paitre, id eſt libellum ſalutationis, ibi relinquit, quo ille de hoſpitis ad ſalutandum aduentu fiat certior. Tum vero eius eſt cui ſalus afferebatur, quamprimum hoc officium exſequi vel eadem vel proximo die, ſi ſalutator dignitate maior; aut intra tres vel quatuor dies, ſi par eſt. Præſtat hæc ille ad eundem ipſum modum qui explicatus eſt. Quod ſi eum domi non offenderit, vbi ſalutis libellum tradiderit, munere ſuo perfunctus cenſetur. At vero quando dignitate ille anteſtat qui prior acceſſit, vt ſi de numero ſit primorum Mandarinorum, poſtridie ad eum adit qui ſalutatus fuit per libellum, quo ei de ſalutatione facta gratulatur, quod ſi obuium etiam habuerit, verbis prætereà gratias agit. Salutatorum item digniorum mos eſt aliquanto maturius libellum de ſuo aduentu præmittere, & patremfamilias aduerſum agredi atque aduenientem honore & hoſpitio excipere. Domus pars præcipua & honeſtiſſima in ſummo eſt, in quam hoſpitem deducunt. Quemadmodum vero in ſcribendo variant pro cuiuslibet dignitate, conditione, & ætate (nam characteres etiam maiores format qui Mandarinatu præcellit, minores qui inferior eſt) ſic etiam ſermonem ad cuiuſque fortunam accommodant. Obuios in publico ſalutant manibus conſertis intra manicas atq; elatis, breuique in eam rem formulam verborum. Qui primum inter ſe noſſe incipiunt, hoc etiam in amplius adiungunt, vt ad pedes abiecti, terram ſæpius fronte feriant, alioſque ritus adhibeant, quos percenſere nunc quidem piget. Quum munus aliquod mittunt, adiungunt ſcedulam ſiue Paitre, vt ante dictum eſt, in qua res omnes perſcribuntur quæ dono mittuntur, non ſine honore verborum.

Porro ſiue donum accipiatur, ſiue pars eius duntaxat, ſeu omnino refutatur, nunquam non alter libellus mittitur, miniatis marginibus, cui hoc inſcriptum eſt: *Gratias tibi ago.* Neque vero vmquam eum qui munus attulit, ſine pecuniaria mercede domum licet dimittere; neque munus par aut præſtantius non rependere Id quod magno ſtudio, cumprimis qui tenuiore fortuna ſunt obſeruant. Et id quidem nobis tædium ac moleſtiam non mediocrem parit, poſteaquā cū potentiſſimis Mandarinis, qui res noſtrates, quarū indigi ſane ſumus, expetunt aſſiduo muneribus certandum eſt. Afferuntur interdum ad nos Macao horologia arenaria, thecæ pectinanæ, cultelli, aliaque Europæa; quæ quum iſthic nihili prope æſtimantur, hic autem prætioſa ſint, homines nobis conciliant, cauſſamq; dant de noſtris factis deque eorum ſalute verba cum illis faciendi.

Ad munera & ſalutationes accedunt conuiuia atq; epulæ, quibus vna amant indulgere. Solemnibus epulis duas ſingulis conuiuis men-

ſas in-

ſas inſtruere mos eſt: alteram carne & piſce, alteram fructibus & bellariis refertam. In vulgaribus conuiuiis vel vnam vni, vel vnam duobus apponunt. Dapibus eas onerant multa varietate, quæſito apparatu atque inſtinctu: quas ne refrigeſcant, per interualla, proferunt. Quinque vel ſex diebus, ante, miſſo Paitre ſiue libello ad diem inuitant: cui venire integrum non eſt, is alio libello reſcripto excuſatum ſe haberi rogat. Alioqui ſilentio, ſe vẽturum oſtendit. Is libellus officii honorisque ſignificationibus plenus eſt. Prima luce eius diei quo conuiuium futurum eſt, allegat, & ſub ipſam horam alium: qui conuiuam iterum atq; iterum acceſſat, neq; vero ille, ſi vel vna harum vocationum deeſſet, venire dignaretur. Vbi ad ipſum conuiuium ventum eſt, magis vrbanitatis ſtudiis certatur, ſed nihil, vt de loco in accubitu capeſſendo: itaque ſæpe dum ordinantur, dum collocantur, annus, vt ille ait, abit: nimirum quilibet ſeu vere ſeu falſo alteri ſtudet concedere. Iam in capiendo cibo plurimum ſane diſcrepant à nobis ſuſpicari poſſis epulas eſſe non ad edendum comparatas: adeo dicis duntaxat cauſſà, modicum quid delibant, bibuntque ſæpius è cyathis fictilibus procellanis, quorum quilibet non plus quinque aut ſex vini cochlearia capit. Interea variis ſermonibus cõuiuiũ in quartam ſextam ve horam producitur: & tamen famem referunt domum, quod nobis etiam non raro euenit, quamquam damus operam, ne inuitantibus quãtum licet, annuamus, eo quod nimis longi temporis iacturam faciamus, niſi à ſupremi ordinis Mandarino vocemur, metu ne eius humanitate repudianda eam offendamus. Finitis epulis, ſinguli conuiuæ poſtridie famulum mittunt cum literis, quibus de præbito epulo conuiuatori gratias agunt. Ex quibus intelligitur, quibus in rebus Sinæ dimidium ætatis ſuæ conſumant. Nullum enim maius illis eſt negocium, neque in quo plus temporis conterant, quam ſalutationibus, cœnis, muneribus intentos eſſe. Sed inprimis multi in his ſunt, anno nouo ineunte, cuius quindecim primores dies feſtas habent; deinde per dies ſuas natales, quas ſplendide agitant: & quum iter facturi, aut ex eo ſunt reduces. Denique vt modum his omnino ponam, mitto ex multis literis quæ ad nos ſcriptæ ſunt, ſingularum exempla: quarum etſi verba non intelligis, animaduertes tamen ritus & mores huius gentis, & quantum inter illos & candorem illum qui in Europa colitur, interſit: nobis tamen omnibus ita neceſſario viuendum, atque ad ipſorum conſuetudinem fingendi mores videntur, quo iis mollioribus & facilioribus ad accipienda Chriſti inſtituta, vtamur.

Degit in hac vrbe homo Turca, qui annis abhinc quadraginta vnum vel alterum Leonem ad huius regis parentem aduexit: is, quod neque habitu neque moribus & inſtitutis Sinas vllo modo

ſequi velit, non reperit qui vel cum eo rationem habere, vel a fores eius dignetur accedere. Noſtros autem, Deo nobis omni animos deuinciente, nemo fugit: ſcilicet, quod vident nos nu lum eorum agendi, veſtiendi, cæteræque vitæ morem aſpernar nam omnes Mandarini, qui valent plurimum, nos ſalutatum do mum noſtram ventitant, & (quo animo ne in ſibi quidem mun ribus & gradu pares, eſſe ſolent) de noſtra etiam palam amicit gloriantur. Merito igitur Deo laudes grateſque agendæ ſun quippe paucis ab hinc annis fieri non poſſe credebatur, vt eo lo co, exiſtimatione, ſanctitatis & eruditionis opinione aliquand Patres eſſent, qua nunc eos florentes videmus. Id ſpem nobis fa cit fore vt reliqua etiam à quibus eſt difficultas, Deus perfrin gat; quo ſummo cum totius Europæ noſtræ Patrumque noſtro rum, qui tot labores in hac regione exantlarunt, gaudio vide poſſimus ſanctæ noſtræ religionis decreta libere vulgari & acc pi à multis, Deique noſtri honorem & gloriam, ac ſanctæ Roma næ Eccleſiæ ditionem longe lateque propagari. Non præterib animi lætitiam; qua cum eruditi inter Sinas ordinem illum ho noremque rerum Eccleſiaſticarum & ceremoniarum audiun quumque intelligunt Epiſcopos nobis eſſe, quos ipſi Mandar nos vocant, alioſque rerum ſacrarum magiſtratus. Sed præc puam voluptatem hauriunt ex iis, quæ de Pontifice Maximo na rantur: vt, quod ad tantum faſtigium non hæreditario iure, ſe innocentiæ & ſanctitatis ſuffragiis aſcendatur; quod Reges o mnes ei obtemperent; quod quum ab illo res omnes quæ ad ſa crorum religiones moreſque probos pertinent: librique omne qui de his rebus conficiuntur, vna & auctoritatem obtineant, ta men reperiantur qui oblatam ſibi tantam dignitatem recuſen His nos rebus in ſpem inducimur, eos quæ tam libentes audiu atque approbant, Deo annuente, ſequuturos, neque in mor grauate inducturos, quod verbis tantopere dilaudant. Verunta men vt hæc quæ de Pontifice Maximo dicuntur à nobis minim obſcura ſint vel ambigua, neque ipſi diſſentiant, nobis tamen ſi ne quædam ridicula in hoc genere euenere. Vnum eſt, quo quum ex nobis audiunt, modeſtiæ cauſſa nonnunquam eſſe q Pontificatum Maximum defugiat, confeſtim ſciſcitantur; Ec quid idcirco recuſet, quod certus ſit ſuam excuſationem minim acceptum iri? rati ſcilicet nemini cauſſam dicturum quin Por tifex fiat, ſi eam locum habituram eſſe cognoſcat. Id ſcilicet e ſuis moribus loquuntur: quoties enim magiſtratu aliquo auger tur à Rege, extemplo libellum ei mittunt quo mille rationib eum honorem deprecantur: at nihil tamen eis accidere poſſet in felicius quam ſi deprecantibus Rex obſequeretur. Quod etſi ple rumque non facit, tamen cum incredibili, vt ipſe vidi, deprecan

tis dolore, interdum facit. Solemne nihilominus est, vel cum hoc periculo excusationem afferre, & in speciem oblatam dignitatem ab se amoliri. Alterum risu dignum est, quod complures nobis affirmant, vbi in patriam redierimus procul dubio ad Pontificatum nos euectum iri: causam afferunt, vel potius mussant inter se, quod postquam eorum libros vidimus atq; peruoluimus, qui, vt ipsi sentiunt, soli perfectionem absolutionemque scientiarum continent, Europæos omnes homines longo iam iam interuallo supremus. Tanto apud illos in honore & precio sunt Philosophorum aliorumque libri, in quibus studium ipsorum omne versatur. Video ex iis quæ institueram dicere, superesse cõplura, & nunc vsque eo egere temporis, vt ne summatim quidem ea, vt adhuc feci, perstringendi sit locus, quare faciendum mihi videtur, vt illa iam quidem prætercam, dum maiore aliquando ocio, meliore ordine ac non vti nunc tumultuario opere & impetu ea persequi liceat. Absoluam ergo has litteras si duo duntaxat addidero, vnum de fœminis, sed paucis; alterum de Rege, eiusq; domibus & famulitio.

Sinæ omnes, vt supra narraui, quot collibitum est, vxores habent: ea res dedecore, turbis, rixis ac iurgiis inter ipsas ipsarumque liberos, domos & familias confundit ac miscet. Quare nullum nostratium laudandorum finem faciunt, quum eos intelligunt vno matrimonio esse contentos; tametsi hanc beatitudinem ipsi necdum opere experiri velint. Certe hæc vxorum inter se, & proinde etiam à maritis alienatio animorum, stimulus erit, vti spero ad leges diuinas, quæ præter vnam legitimam coniugem, cæteras omnes vetant, libentius amplectendas. Cætera nobis fœminarum vita moresque idcirco ignota sunt, quod ætatem intra domesticos parietes tenent, neque vsquam nisi perraro ad matres, sorores aut valde propinquos consanguinitate, salutandos prodeunt in publicum: nam alium quempiam hominum adire, ne in mentem illis venit. Vidi interdum habitum fœminarum vilium & operariarum, quibus in publico versari licet, minime sane sordidum aut indecorum. Per viam item alicubi offendimus nonnullas de plebe, instar fere virorum nostratium, breuibus vestibus succinctas, nullo præterquam in capite & pedibus discrimine. Interea quæ fœminis Sinensibus studio sunt, non postremum est, modicis esse pedibus, sic vt ægre propterea ingrediantur, semperque lapsuræ videantur. Caussam necdum comperi, neque ipsi Sinæ produnt, quando id pro venusto haberi sit cœptum. Sunt qui negent originem ab vllo studio leporis hausisse, sed quod fœminis caussam ademtam vellent domo exeundi.

Fuerunt Sinæ historiarum admodum studiosi ac diligente: quas de suis regibus habent, plus quatuor annorum millia com plexas. Sane si quid eorum libri fidei merentur, qui nonnihil et iam de diluuio meminerunt, tum ex ipsis tum ex aliis diuersis h. storiis comperiri videtur, maiorem longe annorum numerur inter illud nostramque memoriam fluxisse, quam vulgaris nc strorum Chronologorum & frequentioribus probata ratio sta tua, aiunt se aptam inter se & perpetuam historiam habere. Ve rum, quia nihil mihi de horum librorum fide historiarumqu veritate exploratum est, hoc missum faciam. Illud certum ha beo, prodi quædam de eorum rebus deque regibus, qui quandc cumque diluuium orbem oppresserit, non multo post ea tempc ra exstiterunt.

Inter eos antiquos Reges nonnulli tanta virtutis laude floru e runt, eaque excellentis cuiusdam virtutis exempla præbuerunt vt naturalis legis obseruatione salutem assequuti credi possin Neque illi idola vlla, sed vnum duntaxat numen cœli terræqu auctorem coluisse memorantur. Ex his fuerunt, qui quum filic suo ceteroqui legitimos patriæ dignitatis hæredes, minus ad re gnandum idoneos esse cognoscerent, illis abdicatis, ei regnur tradiderunt, quem omnibus prudentia atque integritate præsta re compertum habebant. Fuit hoc regnum tamdiu in multam. nuta diuisum, donec in vnum coaluit. Quadringentis abhin annis, vt prius dixi; Rex Tartarus totum tenuit; quem ducent post Pronzius Sina expulit. Is Tartarus tum alia sui monumen ta, tum nonnulla Mathematica instrumenta ænea reliquit. Nar chini, quibus paria, certe non perfectiora in Europa reperiri, i omnibus est visum qui ea inspexerũt. Ex iis vnum est globus o bis terrestris gradibus, meridianis, parelisq; omnibus distinctu alterum est astrolabium, quod in se tria complectitur: primum Septentrione in meridiem; alterum ab ortu ad occasum; tertiu in aliam partem altitudini locorum, stellis, horis, aliisque simili bus metiendis idoneum. Tertium instrumentum est sphæra co lestis. Sunt omnia ita ad vnguem & accurate facta, nihil vt in i desiderare possis. Singulorum dicuntur est amplius octo palmc rum. Supra sunt Dracones ita apte collocati, atque accommod: ti ad suos horizontes, vt eorum ordinandorum, atque adeo te tius Mathematicæ disciplinæ peritissimum fuisse necesse sit q illa cõstituit. Sina illa Pronzius qui Tartarum exturbauit, singu lari sapientia animique robore fuit, ac de eius in rebus agend prudentia, apophthegmatis; domiciabilique dubiis in rebus cõ silio; multa memoriæ commendata circumferuntur. Huius adc locuples testis est tanta vniuersi regni moles, institutaque omni quæ ab ipso profecta, ad hanc vsque diem sancta inuiolataqu

custc

ustodiuntur. Is Magistratus, magistratuumque nomina muta-
it, vt fere solent ex alia familia ad imperium prouecti, regum
tiam, dignitatum atque vrbium appellationes nouare; Rempu-
licam omnem tam distincte primoribus regni gubernandam
ommisit, vt, quod Sinæ etiam prædicare solent; multis anno-
um millibus, sublata omni turbarum perduellionisque caussa,
lorere posse videatur. Qui enim hæc antea tentabant, prætores
rouinciarum & potentiores Mandarini, in quorum manu ad-
ninistratio rei communis, exercitus & ærarii erat, ab eo in ordi-
em redacti sunt. Itaq; qui nunc militibus imperant, nullam ha-
ent curam soluendi stipendii; quique hæc curant nullũ in mili-
es imperiũ obtinent. Multum etiam authoritatem magistratuũ
ttriuit, eamque in plures partitus est, opes item quorundam po-
entium, & locupletum sic accidit, nemo vt iam in regno multũ
osse dici possit. Memini me in libro quodam legere Hispanis lit-
eris scripto, regem quando suis tribunis non fideret, ob nimiam
orum potentiam, adiungere illis hominem de sua familia, qui
os obseruaret. Huius vero nihil est, quemadmodum neque
lia quæ narrat author de constitutis ab rege annonis, deque
nagistratibus, in plures principes distributis, quæ profecto ali-
er habent, neque eorum vestigium vllum extat, siquidem tri-
uni neque potestate, nec opibus valent, etsi non desit hominum
urba, qui eis obsecundare iubentur, pluribus tamen in eosdem
us est. Quapropter ægre vnquam, ad faciendam rebellionem,
præsertim in medio regno, vbi fere continentur, tantaque regis
vicinitate conspirabunt.

Regum Tartarorum, eiusque qui illos regno exuit, sedes
Nanchinum fuit, quo salubritatẽ cœli, solique vbertate, nullus
est in Sinis locus præstantior. Deinde vero quo Tartaros præ-
sentior arceret, huc in eorum viciniam se contulit. Tametsi ve-
ro nunc nunquam desint è Tartaris latrunculi; tamen partim,
quod gens tota in factiones hodie scissa est, partim quod militari
gloria non sane multum Sinis antecellunt, nihil præclari ab iis
patratur. Huic regi insignia proinde vt Cæsari Aquila, & nostro
regi Leones cum castellis, sunt Dracones. His omnia complen-
tur, atque adeo vestes non modo superiores, sed etiam, vt ferunt,
intimæ, in quibus filis aureis acu pinguntur.

Intuenti mihi huius regni fortunas, solus rex, resque eius am-
plæ, illustresque videntur. Neque enim, vt in Europa nostra
quicquam est, quod contra eius copias æstimari possit. Itaque
rex est longe omnium rerum potentissimus, & vere magnus. E-
ius vectigalia ita prope immensa sunt, vt ea, nisi in ipsorum-
met tabulis, in quibus omnia sigillatim perscripta sunt, legis-
sem, commemorare dubitarem. Non quod mihi res certa non

sit(quo enim plura de hoc regno cognoscuntur, eo minus,) sed quod metuo ne nimis arduum mihi sit, iis quibus explorata non sunt hæc talia persuadere. Vt ergo breui rationem computem, sunt omnino huius regis prouentus in singulos annos millies & quingenties centena millia, quę ex argento fere, auro, oriza aliisque rebus innumeris, plerumque tamen ex argento capit. Neque incredibilia iudicabit esse, quæ dico, qui regionis amplitudinem, qui imposita capitibus hominum, terris arboribus, omnibus denique prope rebus vectigalia attendet, cum interea nemo sit, qui regno tributi quicquam exportet. Verum vt magnus est censuum numerus, ita frequenter sunt eorum profundendorum caussæ. Plurimi enim sumptu regio viuunt, vt Mandarini omnes, quibus à rege confertur annona, omnes milites, omnes regis propinqui, Eunuchi, aliudque vulgus hominum prope infinitum. Quare ingentes ab eo impensæ fiunt. Non tamen idcirco deest magna pecuniæ vis quæ in thesaurum recondatur, neque dubito, quin ea nunc sit longe maxima.

Complura modica regna quæ Sinas circumiacent, huic regi parent, aut certe vectigalia sunt, tale est ab hac parte Coreanum & alia, quorum necdum nomina teneo, ab illa vero Malaca, Macaum, aliaque multa, non raro etiam ex iis regionibus iniurias illi inferunt abductis, aut cæsis hominibus. Quæris fortassis, cur quæso his molestiis se non expediat, & tantus rex tantilla regna sui iuris non faciat? Ad id principio respondeo, minime illi facultatem deesse: deinde narro rem compertam, sed nostris hominibus admirabiliorem. Neque Sinæ, neque Rex cogitationem vllam de promouendis regni terminis suscipiunt, quod adeo verum est, vt ne oblatas quidem sibi duas regiones sint accepturi. Longe vero ægrius, si longinquæ essent, quod cum cæteris, tum Mandarinis præcipue, ornatisque hominibus infortunatum esse videatur, è suo regni in alias oras exire. Recens etiamnum, ac sane illustre exemplum exstat in regno Coreano, quod cum Iaponii inuasissent, Sinæ suis terris quas illud attingit, præsidio futuri, numerosum eo militem miserunt. Verum postquam Iaponii nunciata sui regis morte sponte cesserant. Sinæque alterum tertiumue annum Coream tenuerunt, denique cum reperire non posset, qui ad eam administrandam domo vellet egredi, omnino deseruerunt; adeo nulla regem libido tenet imperii proferendi. Idem facturum crediderim, si aliud quoduis ei regnum daretur in manus. De regnis vero sibi tributariis nihilo magis est sollicitus, pendant quicquam nec ne, nam si non desunt, id sui potius emolumenti studio faciunt, quam regis metu. Itaque facile passus est, Philippinas insulas, quæ olim Sinis vectigales erant, nihil iam sibi debere.

Est huic regi vt cæteris, vna coniux legitima, in qua deligenda nihil præter mores, & formæ venustatem spectatur, quando natalium nullus hic splendor est. Secundum hanc alias sibi complures iisdem conditionibus quæsitas, in concubinatum copulat. Harum liberi, cum ex legitima nulli nascuntur, regno potiuntur, quod non raro vsu venit, nam & is qui modo regnat, quique illi succedet, ita geniti sunt. Nulla Deo deuota virgo perinde vt hæ fœminæ postquam ad regis connubium accitæ sunt ædium septis arcentur, quippe non modo domo prodire, sed ne parentibus quidem aut fratribus loqui sinuntur. Nulla aut sane per exigua sunt potestate, nimirum nihil præter id, quod forte precibus a rege obtinent, possunt. Seruitium porro omne cum regis, tum reginæ cæterarumque mulierum Eunuchis constat, quod profecto stirpe regia indignum est.

Sunt hi Eunuchi ad vnum omnes ex humillima regni fæce, quos parentes, cum præ inopia alere non possint, teneros adhuc, Eunuchos ea spe faciunt, quod olim aditum aliquem in regiam sint reperturi. At non eius sunt generis, cuius nonnulli in Europa, sed cuiusmodi Turcis sunt familiares. Eadem causa quæ parentes eo impulit, facit etiam vt nulla cura educati, nihil aut exiguum quiddam litterarum degustent. Eliguntur nonnunquam hi Eunuchi in demortuorum locum, ac primo, postquam huc accessi, anno plus ter mille cooptatos esse constat: competitorum vero viginti millia fuisse accepimus. Eorum deligendorum prouincia data erat ei Mandarino, quem ex primoribus esse dixi, eaque quæ regem attingunt curare, ac deinde Eunucho grandi natu, multaque apud regem gratia. Qui eo munere sunt digni à duabus potissimum rebus animaduertuntur, formæ dignitate, & exercitatione, celeritateque linguæ, quamobrem hoc eos experimento inspiciunt, vt duas voces, quæ, nisi à pronunciandi gnaris, ægre proferuntur, edicere iubeant. Lecti deductique in regiam diuersis muneribus occupantur, atque inprimis morigerari antiquioribus Eunuchis iubentur, qui multiplici patientiæ, & moderationis exercitatione eos probant, atque vti se præclare dederint, ita ad altiora prouehunt.

Ex eisdem Eunuchis habet rex suos symphoniacos, & Mathematicos, qui vt eos vno verbo tibi expediam, rerum omnium sunt ignarissimi, nisi forte in speciem quid venditent. Nonnullis quandoque negotium datur, vti totam noctem excubent, atque obseruent, num quis cometa, aut quid simile in cælo appareat, regemque certiorem faciant, sunt &, alia huius generis officia.

Plerique omnes sunt pecuniæ vehementer auidi, atque vt

ſunt è ſordibus emerſi, vbi primum ſe apud regem gratioſos eſſe ſenſerint, faſtu quodam atque aduerſum omnes inſolentia tumeſcunt. Regi ſeruilem plane ſeruitutem ſeruiunt, ſiquidē in quāuis partem eius libidinibus obſequuntur, ac ſi vel tantillum deliquerint, acerbe vapulant, ab hoc præſertim rege, qui quauis offenſiuncula accepta, flagris in eos ſæuit vſque ad necem. Non tamen deſunt nonnulli integrioribus moribus, neque vulgari prudentia, quorum conſiliis rex in ſuis negotiis maioriſque momēti rebus vtitur: & quamuis non immodicæ fortunæ in eos ab rege conferuntur, ſunt tamen ita lautæ, vt bene & honeſte viuere, ac veſtibus etiam ſericis, eleganti opere ornatis abundare poſſint, multum illi indutu, amictuque à cæteris mortalibus diſſentiunt. Tanta eſt eorum in regia colluuies, vt ad ſedecim millia eſſe ferantur. Atque ex eo facile coniicere poteris, qualia ad virtutem exempla, qualeſque inſtitutores regi ſuppetant, qui inter has hominum ſordes, interque fœminarum quaſillos educetur. Conſueuerunt hi reges nonnullis è ſupremo Mandarinorum ordine quandoque aſpiciendos ſe præbere cæterorum hominum neminem aſpectu verboue dignantur. At non licet ei, cui conueniendi regis copia facta eſt, aulam eius intimam ingredi, ſed ipſe in quendam locum prodit foras. Porro ſi nulla eoque vſpiam gens, in qua ius gentium iaceat, ei licet Sinas annumeres, nam vt nulla eſt ipſis cum cæteris populo conſuetudo, ita ab eo more qui omnibus communis eſt, abhorrent plurimum. Itaque Legatis exterarum gentium haud aliter quam per cauſſam deferendorum munerum, aditus fieri ad regiam poteſt. Neque tamen interea ſpes fuerit videndi, aut cognoſcendi regis. Non enim inducunt animum credere quemquam vſquam gentium viuere, qui dignus ſit cum ſuo rege per legatos agere. Quod ſi qui mittuntur, vt annis ſuperioribus Iaponii de pactionibus quibuſdam legati venerunt, neque accerſuntur in conſpectum, neque audiuntur à rege, ſed à Mandarino, qui deinde de tota legatione refert ad regem. Iam honor, & humanitas qua ab iis accipiuntur, tanta eſt quanta eorum de exteris exiſtimatio, id eſt prope nulla. Quiſquis acceſſerit, continuo in miſeras ædes contruditur, nulla exeundi poteſtate. Quare vaniſſimum eſt, quod olim in Hiſpania legi, Sinarum regem quatuor habere aulas, in quibus Regum legatis pro eorum dignitate, daret operam, cum de eo Sinæ ne cogitent quidem, neque omnino huc Legati deueniant.

Regis pallatia quamuis operis elegantia Europæis inferiora ſint, multum tamen in gentium ſubſtructionum molibus præcedunt. Triplici muro ambiuntur in quadrum ducto, quorum primus iuſti oppidi amplitudinem exæquat. Intra primum

ac ſecundum, alius quidam eſt, qui magnam domus partem, quam Eunuchi opifices,& viliores, vt ianitores,& ſimiles tenent. Intra primum, ac ſecundum domus eſt regia non continens, ſed in plures partes contra inter ſe proportione reſpondentes diſtributa, variiſque diſtincta domiciliis. Earum quælibet percelſa eſt, longa vero item, & curſus vnius equi patiens. In imo nulla eſt habitatio, ſed moles lateritia longitudine & amplitudine ædificio æqualis, non ſine portis marmoreis, quibus ex vna in aliam tranſitus patet. Ea ſtructura hominis altitudinem, aliquantum ſuperat. Huic impoſitæ ſunt pergulæ, porticus, auiæ, conclauia, quæ extrinſecus aſpicientibus, (introire enim nemini licet,) peruenuſta videntur. Magnam partem lignis conſtant, auratis tranſennis, varioque pictura ornatu. Tecta per quam ſcite fabricata ſunt, imbricibus meliori longe forma quam noſtrates, nam & croceo colore, qui regi proprius ac familiaris eſt, tinctæ ſunt, atque ita inter ſe aptæ, vt cœlatæ videantur. Denique hæc domicilia ſiue ob multitudinem, ſiue ob molem ſuperbum mihi quiddam, ac magnificū eſſe viſa ſunt. Inter hos etiam muros amnis, cuius ante commemini, labitur, ſtratus, ad commeandum vtrimque, multis quadro marmore affabre conſtructus pontibus. His iiſdem duobus muris illa etiam regiæ pars claudebatur, quæ præteritis annis fulmine icta, atque eius ardore conſumpta eſt, quo tempore ruentium ex alto lapidum impetu complura grandiora ſaxa eliſa, & ruinæ, vt ipſe vidi, & incendii retinent notas. Regem perhibent cum effuſas cœlo flammas videret, imperaſſe filio, vt ſupplex cœli pacem expoſceret. neque enim ſe dignum eſſe, cuius preces audirentur. Sepiuntur his muris Eunuchorum grauiorum ſedes, qui vt in collegiis aſſolet, vna viuunt habitaculis diſcluſi. Sunt in eodem ſpatio montes, nemora, aliaque ad regis voluptatem comparata. Late admodum excurrunt, quod vel tum didici, cum ad erudiendos de ratione aptandorum horologiorum Eunuchos eo irarem. etenim prius mihi octo ingentia palatia tranſeunda erant, quam ad eorum domus accederem, neque pauciora vltra illas ſupererant. Eunuchi humiles ferè habitant domos & male fabricatas, cæteroqui hominibus, quos regi ad manum eſſe oportet, ſatis opportunas.

Sequitur tertius murus, intra quem Rex cum coniugibus, liberis iiſque qui familiares ſunt adminiſtri, viuit, quo nemini cæterorum pedem inferre fas eſt. Quapropter etſi hanc tertiam partem inprimis ornatam, viſuque dignam eſſe cognoram, vt ſane videntur, nihil tamen de ea habeo, quod diſerte commemorem. Vnum tamen hoc non reticebo, me, cum in Eunuchorum Mathematicorum ædibus diuerſarer, turrim aſcendiſſe vnde in tecta, arbores hortos proſpectus erat, viſumque mihi eſſe, qui non paucas in Europa ſumptuoſas domos viderim, nunquam tam inſanum, vaſtumque opus à me eſſe viſum. Idcirco nunquam non illic magna operarum vis, omnis generis

partim noua molitur, partim vetera reficit, ac tuetur.

Nunquam Rex, atque hic inprimis progreditur foras. Eius enim maiores semel quotannis in templum cœlo & terræ sacrum sacrificatum exibant. quare quo apparatu educatur equidem explicare non possum. nisi quod eius asseclæ adeo nihil augustum & splendidum præ se ferunt, vt mihi videatur non posse longo interuallo ad nostrorum regum maiestatem accedere. In principe filio promulgando morem hi reges tenent, sane quam barbarum, paucis enim exinde diebus cæteros omnes liberos domo in certos quasi fines relegant. Ibi, vsque ad pronepotes, regium in morem habentur, nulla inter ea spe vel parentum, vel maioris fratris videndi. Eorum posteri, Regis cognati audiunt. atque ab eo vectigal modicum quidem, quod tamen ad tolerandum victum satis sit, accipiunt, at nullo vnquam publico munere fungi sinuntur. Contrahunt, & matrimonia ineunt cum quouis de populo, adeo nulla prope regiæ consanguinitatis rationem habent, neque vllam sibi idcirco eximiam authoritatem vendicant. Alii regis affines, qui aut sorores filias, aut alias Reges vel Reginæ proinquas duxerunt domum, etsi idoneis ad viuendum copiis non egent, non magno tamen sunt loco, neque magnifico cultu vtuntur, sed vtroque se à Mandarinis præuerti patiuntur. Maritus sororis huius Regis nos salutatum venit tribus quatuorve seruulis comitatus. Maritus item sororis eius, quæ filio principi nupsit, ad nos equo aduectus est, vno duntaxat circum pedes sequente. Idem comitiis interest quibus Doctoratus aut Mandarinatus candidati, inspiciuntur. Tantillum ad augendas eorum fortunas Regis cognatio confert, vel affinitas.

Hic tempus, mi Pater, at non vel scribendi materies, vel amor tibi cæterisque patribus, & carissimis fratribus gratificandi me deserit. Quod si hæc pauca, quæ scribo, non displicuisse cognouero, equidem libenter de iis quæ Deo opem præstante, gratiaque nos sua amplectente, gerentur in posterum, vos faciam certiores. Illi vt me commendetis, enixe rogo.

Mitto vna cum his literis duas tabulas, in quibus hoc Sinarum Regnum describitur quæ post ad me allatæ sunt, quam illas scripseram. Decreueram ea in linguam patriam transfundere, quæ Sinensibus literis adscripta sunt, quibus vectigalia omnia, quæ à singulis prouinciis regi penduntur, ædium, populique numerus, aliaque similia explicantur. Verum excluso tempore præstare non licuit. Quare nunc sola ipsa exempla transmitto, alio anno eadem, si Deo cordi erit, explanata à me habebis. Rotunda & quadrata quæ in eis visuntur, sunt vrbes & oppida celebria, ac munita, nam quæ mœnibus carent, etsi crebriora sunt, eorum tamen incolarum numerus non perscribitur. Amnes distincte admodum annotantur. Lineæ grandiores prouinciarum fines ostendunt, tenuiores, & breuiore gyro,

definiu it ditionem primariarum vrbium. Nos more nostro alias tabulas vniuersum orbem complexas, Sinensibus literis, confecimus, quas item sequenti anno, quo interpretandi sit locus, si Deus vitam nostram tuebitur, exspectabitis. Mitto & alias chartas complures, vti videas cuiusmodi sit Sinarum scriptura, & quale nobis sciendum sit literarum genus. Pachini VII. Idus Martias MDCII.

DE STATV POLITICO IN REGNO Galliæ,

DISCVRSVS XVIII.

GALLI omnium scriptorum iudicio, populi sagacissimi ac bellicosissimi, optimum sibi Politiæ statum constituere conantes, Monarchiam Regalem elegerunt. Natura enim ita comparatum videbant, vt vnum aliquem excellenti dignitate magis venerentur & metuant homines; quam coactum aliquem numerum delectorum, qui tempore commutantur. Ratio etiam ipsa præscribit, in omnibus rebus ad vnum aliquem, velut ad caput atque fontem, necessario confugiendum; & rem esse plenam incommodi & periculi, quando plures imperium simul obtinent.

Monarchia laus.

Quinetiam exempla testantur Monarchias, etiamsi vel interitu Principum vel alio quodam humano casu fuerint immutatę, diuturniores fuisse & tranquilliores, quam vel Optimatum vel popularem statum: vt in Assyriis & Ægyptiis & Parthis, immo vt propioribus exemplis vtamur, in Britannia, Hispania Galliaque videmus; quibus sane prouinciis nullæ aliæ Respublicæ temporis diuturnitate conferri possunt. Fit vero plerumque, vt Optimatum status, qui Aristocratia dicitur, in Oligarchiam commutetur, quæ paucorum est dominatus, quando ex Optimatibus & primis ciuitatis quidam pauci, velut coniuratione facta, honores & emolumenta omnia inter se partiuntur, & suas priuatim fortunas amplificare student, neglecta communi vtilitate, quam solam & inprimis curare debebant.

Alterum genus quod ad promiscuum vulgus pertinet, & popularis

ſtatus ſeu Democratia dicitur, ſemper habitum eſt tumultuoſum & periculi plenum, & viris præſtantibus inimicum. Prudentiſſime ergo Galli populi ab omni tempore vni magis, quem ex virtute & iuſtitia æſtimabant cæteris præcellere, quam & pluribus ac præcipuis populi, vel multitudini, rerum ſummam commendandam eſſe cenſuerunt, prout & ſingularis aliquis, qui ſolus rerum potitur, facilius aut promptius incommodis & periculis mederi poteſt, quam multi ſimul, gradu & dignitate pares. Neque vero effrænatam ſiue abſolutam in Reges ſuos tranſtulerunt poteſtatem, ſed certis legibus & conditionibus optime limitatam & circumſcriptam, ne tyrannidi locus daretur, vt in progreſſu oſtendemus. Cæterum quemadmodum in humanis actionibus nihil ſtabile eſt & perpetuum, ſed cuncta vel temporis lapſu collabaſcunt, vel ſæculorum prauitate immutantur; ſic in Gallia quoque licet idem ſemper ſtatus, monarchicus ſcilicet Regalis, fuerit, non omni tamen tempore eadem gubernandæ Reip ratio fuit: quam omnem ab initio conſtituti Regni breuiter ac dilucide exponemus.

Status Galliæ, priuſquam à Romanis illam in prouinciam eſſet redacta, is fuit, vt neque vniuerſa vnius imperio regeretur, neque ſingulæ ciuitates vel in populi vel in Optimatum poteſtate eſſent; ſed ita diuiſa fuit, vt pleræque Optimatum conſilio regerentur (quæ Liberæ dicebantur) cæteræ Reges haberent. Omnes quidem id inſtitutum tenebant, vt certo anni tempore publicum gentis concilium agerent, in quo quæ ad ſummam Reip pertinere videbantur, conſtituerent. Ciuitates autem LXIV. Tacitus libro III. numerat, hoc eſt, vt ex Cæſare intelligitur, regiones quæ non modo lingua, moribus & inſtitutis, verum etiam iiſdem Magiſtratibus vtebantur, qualis ipſe multis locis Heduorum, Auernorum, Rhemorum, &c. ciuitates præcipue commemorat.

Reges vero vel Regulos potius Galli tum eos appellabant, qui non ad tempus vt ciuitatum Magiſtratus, ſed in perpetuum, regium imperium, quantumuis exiguis finibus, obtinebant: quos immutata temporum conſuetudo, Duces, Marchiones, Comites, nominauit.

Erant hi Reges non hæreditarii, ſed à populo propter iuſtitiæ opinionem eligebantur; neque habebant infinitum, ſolutum & effrænatum imperium, ſed certis legibus ita circumſcriptum, vt non minus ipſi in populi, quam populus in ipſorum poteſtate eſſent: vt fere regna illa nihil niſi Magiſtratus perpetui viderentur. Nam multos nominat Cæſar priuatos, quorum tamen parentes ac maiores Regnum obtinuerant. Optimatum ergo & delectorum auctoritate, quibus eam poteſtatem populis permiſerat, tanquam fræno coercebantur: quæ optima Reip. forma, teſte Platone, Ariſtotele, Polybio & Cicerone, fuit.

Porro Gallia à Romanis in prouinciæ formam redacta, eodem

modo Reges ipsorum ex virtute & Nobilitate (ad Germanorum exemplum vt apud Tacitum videre est) totius populi iudicio ac suffragiis electi ac constituti sunt: quorum tres tantum in hodiernum vsque diem, annis fere MCC. quibus regnum illud durauit familiæ recensentur.

Regiæ apud Gallos stirpes.

I. Merouingiorum, qui orti à Meroueo, stirpem ad annos CCLXXXII. propagarunt.

II. Carolouingiorum, qui orti à Carolo Magno, sobolem ad annos CCCXXXVII. produxerunt.

III. Capeuingorum, qui ab Hugone Capeto prognati, annis fere DXC. regnum obtinent.

Nam licet deferendi Regni iudicium arbitriumque penes Ordinum comitia publicumque totius gentis Concilium semper fuerit; filiis tamen & iis qui ex Regis demortui stirpe essent, propter nobilitatem, more Germanorum, & innatam quodammodo virtutem, prærogatiuam illam fere reliquerunt, vt eos quasi hæreditatis quodam iure aliis pari virtute præferrent, ita tamen, vt si Regis defuncti filii annis XXIX. minores essent, eos creari ius non esset, adeo vt alium ætatis legitimæ creari necesse esset: cuius exemplum exstat anno Christi CCCIX in Elogio Rege. Sed & subinde hoc ipsum Regnum quod Francogalliæ dicitur, inter plures Regum demortuorum filios ex procerum Regni voluntate & arbitrio diuisum fuisse, plurima exstant exempla. Si vero populus filio repudiato alium eligeret, relinquebantur filio repudiato ad tuendam suam dignitatem res quæ propriæ Regis & ipsius patrimoniales fuerunt. Cætera quæ Regni & Reipublicæ erant, & Reipublicæ dicuntur, ei ad quem regnum deferebatur attribuebantur, sicut, & eæ res, quæ Fisci dicuntur, quæ scilicet ad tuendam dignitatem suam partim ad vsus Reipublicæ repentinos attributæ sunt, vt erant Ducatus & Comitatus varii, qui etiam in populi comitiis illis assignabantur. Secundo & illud semper obseruatum fuit, vt filiæ à regni successione excluderentur (non quidem lege Salica, vt quidam male existimant. nam ea de priuato tantum patrimonio, nec de feudis quidem sed de allodiis, auctore Salagasto, vno ex Regni proceribus, vnde Salica ab eius nomine dicta est, constituta fuit) & iis neglectis, fratribus vel patruis, aut etiam extraneis per Proceres regnum semper delatum sit, atque hæc de Regibus, primo Reipublicæ capite. Antequam autem reliqua de Regis electione, eiusque & Reipublicæ concilio, rationeque administrandi regni aliquid dicam: operæ pretium facturum me arbitror si prius membra illa regni quæ Regem constituendi & abdicandi potestatem habere diximus, paucis descripsero, quo magis dulcis bella harmonia qua Regnum hoc à maioribus constitutum & temperatum est, elucescat.

Illud in primis magni est momenti, Regiam potestatẽ ac reliquos

omnes

omnes regni ordines adeo commodis & æquis rationibus inter se deuinctos esse ac velut coagmētatos, vt vix vllum possit inter ipsos magnum dissiduum oriri. Sunt autem ordines in Gallis tres præcipui, penes quos legitimum gentis concilium regnumque adimendi ac constituendi facultas omnibus temporibus fuit, Nobilitas scilicet, Populus, Vulgus. Hi singuli pro sua quisque conditione suas habent leges ac Instituta, quibus viuntur, & adeo commode sunt inuicem aggregati, vt ægre facultatem habeant alii alios opprimendi, aut etiam aduersus Reges coniurandi. De Ecclesiasticorum ordine, qui quartus censeri potest, (quamquam hodie, quum in tantam excreuerit potentiam, primum obtineat) deinde dicturi sumus.

Nobilitas apud Gallos.

Nobilitas igitur Galliæ siue Equestris ordo maximis fruitur commoditatibus ac priuilegiis, eoque fit vt magno quodam affectu Regem complectantur, & vitam quoque pro ipsius ac patriæ salute profundant. Neque enim vllum pendunt tributum, & armatis licet ipsis esse quoque loco, & multa habent vitæ præsidia, sic vt non sit opus illiberalem aut quæstuariam aliquam artem exercere. Hoc enim nostris moribus, minime illis conceditur, nisi forte domi maneant, ac rei familiari studeant. Sed si Regem sectari velint, habent quo se honeste alant. Plurima enim sunt domus & aulæ Regiæ ministeria, quæ solis Nobilibus attribuuntur, qui singuli partem aliquam anni procurandis consumunt, & reliquum tempus vacuum habent ac liberum rebus priuatis atque domesticis administrandis. Hi omnes annuum à Rege accipiunt stipendium, & ampliora sperandi magnas habent occasiones. Principes autem viri & maioris dignitatis Proceres, quoniam & ipsi Regis beneficentiam experiuntur, ac partem Reipublicæ procurant, Nobilibus qui sunt re familiari minus lauda, victum & alia sæpe communicant. Deinde Reges perpetuum alunt & numerosum equitatum exercendæ & alendæ nobilitatis caussa, ac in tanto equitatus numero plurimæ sunt præfecturæ quę in illos distribuuntur, eaque ratio non minus pacis quam belli tempore durat. Maioris quidem loci Nobiles pro sua quisque conditione ac virtute præficiuntur equitibus, ex reliquis autem alii sunt legati, alii signiferi, alii cataphracti, & qui per ætatem arma ferre non possunt, reliquis famulantur, & quum nullum est bellum, licet ipsis manere domi, eiusque stipendii partem aliquam parcimonia conseruare. Ad hæc vix credibile est quam multæ sint per Galliam præfecturæ, vt sic dicam, vrbanæ quæ soli Nobilitati committuntur. nam alii prouinciis, alii finibus, alii castellis & arcibus, alii vicis præficiuntur. vt interim nihil dicam de maioribus illis muneribus quę Principibus tantum tribui solent, cuiusmodi sunt qui ipsorum lingua Connestabuli, Marescalli, Ammiralii, & id genus alii dicuntur. Sed & annuam pecuniam, velut honorarium quoddam Reges liberalitate quadam elargiri solent in multos nobiles qui nulli sunt addicti ministerio.

Hi appellantur ipsorum lingua Pensionarii. Satis igitur ex iis quæ diximus apparet, ordinem Equestrem valde honeste & liberaliter in Galliis haberi; & recte quidem. nam & patriam ab hostibus defendunt, & natura fere cæteris antecellunt, & non solum ipsis, verum etiam maiorum ipsorum meritis atque virtuti illud tribuitur.

Alter etiam ordo suas habet commoditates non exiguas. Ad hunc pertinent mercatores, qui eo maiorem quęstum faciunt, quod tuto ipsis per omnem Galliam proficisci ac negociari licet, tum quod nobiles ab omni mercatura abstinent, & splendide fere ac sumptuose vestiuntur. Huic etiam ordini conueniunt ac tribuuntur quæsturæ & rationes numariæ, item præturæ, & quidquid ad iurisdictionem pertinet: qua sane in re plurimum est honoris & emolumenti. Sunt enim in hoc regno Iuris administri, Iudices, Aduocati, caussarum Procuratores, Scribæ, & id genus alii, multo plures, mea quidem sententia, quam in reliquis omnibus orbis Christiani prouinciis: quod per opportune illis accidit, qui relicta mercatura, his rebus operam nauare volunt.

Et adeo quidem fructuosus & diues est hic ordo, vt Nobiles etiam inuideant: quamquam certe dignitate & splendore reliquis omnibus præstent. Et qui sunt alterius ordinis, vt plurimum ad hunc aspirant, vt postea dicemus.

Tertius ordo plebis siue Vulgi.

In tertio genere est Vulgus & promiscua hominum multitudo, qui & agros colunt, & omnis generis artificia tractant. Vt autem hi vel nimia vtantur libertate, vel admodum sint diuites, vel in armis etiam exercitati, non est consultum. Nam quia conditionem seruitutis oderunt omnes, & natura suas fortunas amplificare student, facile fit, vt arma capiant, & potentiores opprimant: quod & in Galliis & aliis in locis non semel accidisse constat. Vt autem eiusmodi sint ordines ac veluti gradus in omni Republica, necesse est: quemadmodum in corpore humano videmus infirmiora & ignobiliora membra ministrare dignioribus. Neque tamen est quod hi statum suum cauillentur aut deplorent & indigne ferant; quoniam & ius ipsis communicatur æquabiliter, & quam à maioribus acceperunt, ea vtuntur libertate, & multis etiam Reipublicæ ministeriis adhibentur, & sola virtute, industria & assiduitate possunt emergere, & ad secundum ordinem peruenire quod secundo non licet, vt scilicet ad primum euadat, nisi Regis singularibus beneficio, quod ille solet iis impertiri qui aut iam fecerunt, aut pro republica præclarum aliquid & egregium facere possunt. Et prudenter quidem istud institutum est, primum vt ordo conseruetur Equestris, qui per bella fere minuitur, & sumptus vix tolerare potest. Deinde vt homines tantis excitati pręmiis, virtute cōtendant, & ad supremum gradum eluctentur. Hac etiam spe confisi qui sunt plebeii & infimi ordinis adspirant ad secundum, & quum in

eo ver-

eo versari fuerint aliquamdiu, ad primum. Itaque fit vt minus sit in ter ipsos inuidiæ & maleuolentiæ, quando vident meritis ac virtut patefactam esse ad amplissimos honores viam; & propositum esl periculum, si malis rationibus eosdem studeant obtinere. Quod l vel conatus nimium difficilis, vel nulla spes esset amplior consequen di, qui sunt mediocris & infimi gradus, magni præsertim animi caus sam reperirent & occasionem excitandi motus, & sui ordinis homi nes, contra potentiores armandi: nunc autem minime difficilis el ratio: & videmus quam multi ex humili sæpe loco ad summum fasti gium euadant. Hanc quoque rationem diligenter olim seruaban Romani. nam à populari statim gradum faciebant ad ordinen Equestrem, & hinc deinde ad Patriam & Senatoriam dignitaten patebat aditus.

Ordo Ecclesiasticus.

Est præterea ordo Ecclesiasticus nulli non communis, qui mod animum huc adiiciat: & pro Galliæ consuetudine non raro accidit, v etiam plebei homines, virtute ac eruditione præstantes, amplissimo in eo genere honores consequantur, Cardinalatum aliquando, ve etiam Pontificatum. Quæ sane ad virtutem & litterarum studia mi rificam homines inflammandi vim habet.

Cohærentia Ordinum Regni.

Ex iam dictis liquet quam apte & venuste inter se cohæreant om nes regni ordines è quibus si quis aliquid delinquat, facilis est medi cina nam si Nobiles cæteris iniuriam faciant, coercentur ab iis qu ius reddunt, quorum tāta est auctoritas, vt quantumuis magni Prin cipes eorum cogantur parere decretis. Quod si populus etiam siu vulgus aliquid moliatur, vt nonnunquam accidit, non est difficil Nobilitati propter potentiam & vsum armorum illos ad officium re ducere, eoque fit vt suarum rerum finibus ac veluti cancellis sese con tineant omnes, ac pacem alii cum aliis colant, quando neque caus sam habent neque facultatem etiam aliquid conandi, & periculun in eo summum esse vident. Itaque Regem tanti beneficii auctoren amplectuntur & amant omnes ac quum tempus incidit, libentissim imperata faciunt, & publicis necessitatibus magno studio subue niunt. Quod si priuatim aliqui ab officio discedent, parata sunt re media, sic vt malum non possit longius serpere. Et hæc quidem d Ordinum in hoc regno statu satis.

Ex quibus constat, quam concinne Monarchia hæc iuxta iust tiam distributiuam sit temperata, atque administrata & Aristocra tice, hoc est, Optimatum imperio, & Democratice, hoc est, totiu populi interuentu: quippe quum ad omnes honores omnibus pate aditus. Quæ quidem est illa Reipublicæ forma, quam tantoper propter dulcem harmoniam omniumque Reipub. generum tempe rationem, omnes Philosophi commendarunt, & vbi vetus illa Le aurea locum habet: *Salus populi suprema Lex esto.*

Concilium publicum.

Verum vt redeamus vnde digressi sumus, ex tribus hisce Reg

Ordin

Ordinibus seu Statibus solet quotannis ad Calendas Maii publicum ac solemne Concilium seu Parlamentum vulgo haberi, atq; adeo quoties maior aliqua res inciderit, cui Rex in aureo tribunali sedens, præerat; & hinc primum Principes Regnique Magistratus, tum inferiori loco legati ex singulis ciuitatibus subsidebant, quos vulgo Deputatos appellant. Carpento autem Rex in atrium vehebatur, bobus tracto, quos auriga stimulo agebat. Vbi in atrium vel potius in Reipublicæ sacrarium ventum erat, tum Principes Regem in aureo solio collocabant, reliqui vero, vti diximus suo quisque loco atque ordine subsidebant, eoq; demum in statu atq; Sacrario Regia Maiestas dicebatur.

Auctoritas concilii Statuum.

Auctoritas vero huius Concilii omni tempore summa fuit, & hæc potissimum in eo agi solebant. Primum de creando vel abdicando Rege: tum de Pace & Bello, de Legibus publicis, de summis honoribus, præfecturis & procurationibus Reipublicæ, de assignanda patrimonii parte liberis defuncti Regis, vel dote filiabus constituenda, quam Germanico verbo Abannagium, quasi exclusoriam partem appellant: denique de iis rebus omnibus quæ vulgus etiam nunc Negocia Statuum populari verbo nominat, quoniam de nulla, vt diximus, Reipublicæ parte, nisi in Statuum siue Ordinum Concilio agi ius esset. Item si quis Princeps aut illustriore loco natus, criminis alicuius insimularetur, in iudicium ad illud Concilium vocabatur, ibique caussam dicere cogebatur. Quinetiam si quãdo Rex maiores sumtus facere instituisset, veluti in templis ædificandis, & monasteriis fundandis, Rex Ordinum consilium & sententiam exquirebat. Postremo nec illud quidem prætermittendum est, tantam huius Concilii apud cæteras gentes auctoritatem fuisse, vt etiam Principes exteri, si quid controuersiæ haberent, id interdum huius Concilii arbitrio ac iudicio permitterent.

Placita siue decreta.

Atque hoc Concilium historici alias Curiam, alias Conuentum, alias Parlamentum, alias Placitum appellare solent, quod re in multorum consilio quæsita & deliberata, tandem inter ipsos placuisset & conuenisset. Vnde & Placita Philosophorum apud Ciceronem & alios dicta sunt. Atque hinc etiam promanasse videtur hodiernum illud in mandatis ac litteris Regis: *Quoniam ita nobis placitum est.* quod male nunc à Scribis Gallicis traductum est: *Car tel est nostre plaisir.*

Magistri Palatii.

Eligi etiam solebant in eodem hoc Ordinum conuentu seu concilio præfecti Reipublicæ, qui Merouingiis temporibus Maiores domus, hoc est, Magistri Palatii dicebantur. Horum eadem apud Reges potestas fuit, quæ quondam apud Imperatores Romanos erat Præfectorum prætorio, qui etiam Aulæ præfecti dicebantur. Qui quum Regiam potestatem desidia Regum aliquã-

diu obſediſſent, eandem facultatem nacti, eam pro ſua occuparunt & vſurparunt. Nam quum omnia fere Reipublicæ munera obirent, & ſi quod gerendum eſſet bellum, exercitibus præeſſent, Reges domi nudo atque inani nomine contenti, in ocio viuebant: vnde eo progreſſa res eſt, vt Childerico Rege XVIII. regnum obtinente, Pipinus Magiſter Palatii qui Regis nomine magna diuturnaque bella geſſerat, Saxones deuicerat, ſuamque in poteſtatem redegerat oblatam Regii nominis occupandi facultatem non repudiarit, exercitu præſertim eoq; victore & glorioſo inſtructus. Tanta autem Præfectorum potentia initium (vt diximus) cœpit tempore Clotharii II. circiter annum Chriſti MLXXXVIII. id eſt circiter annum 130. poſt regnum Francogalliæ conſtitutum.

Porro hic Pipinus in regnum, depoſito Childerico, ſublimatus eſt: de quo hæc in Appendice Hannibaldi apud Trithemium, præter Marſilium Patauinum de translatione Imperii capite VI. Eodem anno, inquit Trithemius, Proceres totius Regni conuenientes in vnum, ſuper abrogatione Regis Childerici inutilis, cœperunt habere Concilium. Placuit autem in commune omnibus, vt Regem Childericum nullam regnādi vel peritiam vel poteſtatem habentem deponerent, & Pipinum, penes quem totius regni ſumma manebat auctoritas, in Regem ſublimarent. Sed Pipinus in hanc rem conſentire noluit, niſi prius conſilium Pontificis Zachariæ inquiratur, cauſſas allegans ſe mouentes.

Comes ſtabuli, & quatuor Mareſcalli Franciæ.

In Magiſtri huius Palatii locum ſucceſſiſſe videntur Comites ſtabuli, vulgo conneſtabuli. Comites vulgo dicebantur omnes, qui ampliſſimos quoſq; honores in Regia obtinebant, & Rempublicam pro parte adminiſtrabant. Erat autem comes ſtabuli fere is qui apud Romanos Magiſter equitum dicebatur, id eſt qui equitatui præerat, cui cuſtodes equorum ſuberant, qui vulgo Scarieri appellātur. Mareſchalcus Germanis vocatur, hodie eandem obtinet dignitatem quam olim Præfecti Prætorio, ſeu, vt diximus Magiſtri Palatii, & ſub eo ſunt quatuor Mareſchalci, id eſt, Equitū Magiſtri, ad quos pertinet litium militarium & eiuſmodi rerum diiudicatio.

Pares Frāciæ.

Poſt hæc erecti ſunt tempore Hugonis Capeti (licet non ſatis inter ſcriptores de hac origine conueniat) illi quos Pares Franciæ vocant. Ille enim amoto legitimo herede quum Regnum occupaſſet, Proceres aliquot nouo beneficio & honore ſibi deuinciendos putauit: nam eiuſmodi aliquid ab eo factum eſſe, omnes conſentiunt. Horum Parium conſtituendorum duplex cauſſa fuiſſe videtur: Primum vt Regum Inaugurationi, & vt tum loquebantur, Inueſtituræ præeſſent, hoc eſt vt Regem Imperii ſui inſignibus atque infulis ſolemniter in Principum atque Optimatum

conuentu exornarent. Deinde, vt si quis è Potentiorum aut Principum Franciæ numero, criminis alicuius capitalis reus fieret, iudicium illud exercerent: nam quum antiquitus iudicia illa in publico gentis concilio exercerentur, vt supra dictum est, atque is mos maiorum paullatim Capeuingiorum instituto ad Iudiciale Parlamentum transferri cœpisset, neque Principes Regni facile illi Parlamento fortunas suas committendas putarent: Regibus ad suas rationes id commodissimum visum est, præter illius Parlamenti curiam, hunc Parium consessum instituere, quæ Parium Curia vocata est: quorum tamen numerus atque ordo aliquamdiu varius fuit, neque enim duodecim viri semper fuerunt, vt nonnulli existimant, sed interdum plures, interdum pauciores erant, prout Regi, à quo summi honoris ac beneficii loco dignitatis hæc conferebatur, commodum visum fuit (idque variis exemplis probari posset) sicut & Parium hæc dignitas sæpe variis Principibus attributa est, & ad illorum iudicia nõnulli insuper alii è Franciæ Proceribus, Satrapis & Episcopis adhiberi sunt soliti, Postremo in illorum numero etiam exteri Reges ac Principes fuerunt.

Publici cõcilii auctoritas.

Porro, etsi hac Parium institutione, & quod Hugo ille Capetus ad conciliandos sibi retinendosque, vt diximus, Procerum animos, dignitates quæ temporariæ erant, puta Regni Ducatus & Comitatus, perpetuas fecit, haud parum publici, de quo supra, Concilii auctoritatem, licet cum eiusdem Concilii assensu, astute imminuerit; cætera tamen cuncta adhuc ab eodem, pro more, pendebant Concilio, adeo vt etiam Budæus & Carolus Molinæus tradant, rei numariæ ius, hoc est, potestatem numorum vel augendi vel minuendi precii, semper penes Francorum populum fuisse. Memorabile est illud bellum, quod propter publicum bonum Proceres Regni, assiduis plebis querimoniis & expostulationibus incitati, aduersus Ludouicum XI. Regem decreuerunt. Quin nec illud omittendum, sub eodem Ludouico Concilium publicum apud Turones ad Calend. Aprilis, anno MCDLXVII. coactum fuisse, in quo placuit vt certi probatiq; viri XXXVI. scilicet, Curatores Reipublicæ ex singulis ordinibus deligerentur, qui Rempublicam ordinarent, & iuri ac iustitiæ prouiderent, duodecim scilicet ex Clero (qui vnum ordinem iam obtinebat) totidem à Nobilitate, & totidem iuris ac iustitiæ periti ex populo: fidemque Rex tum Regali verbo promissoque dedit, ratum se habiturum quidquid illi XXXVI. viri constituerent.

Atque hæc quidem in genere ad Capeuingiorum vsque tempora totius Reipublicę gubernandæ, Regni ve administrandi fuit vsurpata ratio nosque ea hactenus recensuimus Officiariorum

Regni munera, quibus qui præsunt seu funguntur, proprie Regni seu Coronæ administratores, officiales vel Sapientes dicuntur, quales sunt inprimis illi, quos publicum Concilium constituere diximus. Item Pares Franciæ, deinde Connestabilis, Admiralius, Cancellarius, Quæstor generalis Franciæ, &c. Alii etiam omni tempore fuerunt Commarii & Officiarii Regi, qui priuata Regum negocia curabant, eisque famulabantur aut administrabant, quales sunt Camerarii, & alii ministri & Officiales Aulæ Regiæ.

Curia seu Parlamenta Galliæ.

Præter hæc publica munera, instituta sunt successu temporis, alia atque alia Parlamenta Iuridica qua de re sciendum, ad hæc fere Capeuingorum tempora, & simplicem minimeque intricatam iuris reddendi rationem, rarasque omnino lites fuisse: quod vel hinc licet cognoscere, quod Rex Ludouicus cognomento Diues, qui regnauit circiter annum MCCXXX. (vt ex Ionuillio, qui eius vitam descripsit, constat) ipse vel controuersias disceptabat, vel disceptandi negocium nonnullis è suo comitatu demandabat. Quod idem de Carolo Magno proditum, qui vel dum calciaretur, lites dirimebat; Huius lex talis in Capitulari exstat: Hoc missi nostri notum faciant Comitibus, & populo, quod nos in omni septimana vnum diem ad caussas audiendas sedere volumus. Crescente deinde, prauitate temporis, litium multitudine, primum Basilica magnifica Regis Ludouici Huttini, vel, vt alii volunt, Philippi Pulchri Imperio circiter annum MCCXCII. ædificata est. Tum ex mediocri Iudicum numero tres Decuriæ factæ, Magnæ Cameræ scilicet, Inquisitionum & Postulatorum. Sed anno MDXXII. Rex Franciscus quartam deinde Cameram, in qua XX. noui Consiliarii, adiecit. Rursus idem Rex anno MDXLIII. alios, viginti creauit. Sed hic Iudicum conuentus nō fuit perpetuus & perennis, vt hodie, sed indictiuus, nec nisi certo Principis mandato exerceri solitus. Ad diem idem S. Martini, id est, II. Idus Nouemb. à Rege edictum proponebatur, quo Parlamentum inchoandi Iudicibus à Rege datur auctoritas.

Parlamentum Parisiense.

Verum paullatim in tantum huius consessus siue Parlamenti auctoritas excreuit vt nulla Regis lex, nulla constitutio rata esset, nisi cuius illi Consiliarii auctores aut approbatores fuissent: deinde vt nullus tota Gallia magistratus non modo vrbanus, verum & militaris esset, quem non ab illo Consessu inaugurari, & apud eundem in leges iurare oporteret: tum vt ab eorum sententiis appellandi ius non esset, sed vt eorum decreta rata ac fixa essent: postremo quidquid potestatis, imperii, auctoritatis, penes publicum Concilium & Statuum Parlamentum (cuius scilicet illi iam & nomen & auctoritatem obtinent) fuisse diximus, id totum in Senatum illum translatum fuerit.

At hodie, quando solus Rex pro suo iudicio, cum Secreto ac Priuato suo Consilio quiduis decernit, prorsus in ordinarium Iuridicum Consilium conuersum est, non amplius circa Rempubl. regnique negotia occupatur, fixamque suam sedem in Parisiorum habet vrbe. Quod quidem latissime patet, & amplissimam præ cæteris Ordinariis Curiis seu Parlamentis (quę septem omnino in Gallia nunc sunt) iurisdictionem habet. Cognoscunt autem singula de caussis & criminalibus omnibus, & quod à singulis definitum fuerit, ei standum est. Illud Parisiense præ cæteris habet, quod in eum consessum quandoque ipsi Reges venire solebant, quoties magnam aliquam rem tractandam haberent, quæ vel bellum vel pacem concerneret. Hodie adhuc pactiones Regum, & quidquid omnino ad Regni constitutionem pertinet, in eo recitatur, & scriptis publicis, quorum ipsi custodiam habent, inseritur.

Sic quæ ab omni antiquitate & primordio Regni Francogalliæ ad publicos Ordinum conuentus referebantur, & postea iis abolitis, ad Senatum seu Parlamentum Parisiense, ea hodie ad solum Regem, & quos ille in consilium adhibere vult, translata sunt.

Magnum consilium.

Est & aliud in hoc Regno institutum Consilium, quod Magnum vocant, ex veris Principibus ac præcipuis Aulæ & Regni constans, quod tempore Caroli Septimi & Octaui non nisi circa negotia Status Regni ac ipsius Reipublicæ incolumitatem occupari solebat. Sed & hoc ipsum adeo multitudine caussarum ac litium, temporis successu, obrutum fuit, vt Carolus Octauus ordinarium ex eo Consilium XVII. Consiliariorum fecerit: quos deinde Ludouicus XII. ad viginti adauxit, addito Cancellario Concilii præside, adeo vt sub rege Francisco & ipsa Cancellarii dignitas in Præsidatum, vt sic dicam, erecta fuerit, atque deinde illi solum vacarent cognitioni caussarum extraordinariarum, à priuato Consilio iis commissarum; & fere ordinariæ appellationibus Præfecti hospitalis, vt vocant.

Consilium priuatum vel Secretum.

Præter ordinaria iam dicta septem Iuridica Parlamenta, vt vulgato vtamur verbo, & Magnum Consilium, habet Rex priuatum adhuc Consilium, quod perpetuum & ordinarium est, Regemq; fere comitatur, & circa negotia Regni præcipua, occupari solet; quamquam & id hodie in Ordinarium quasi Consilium conuersum sit, quando scilicet caussis ciuitatum & Parlamentorũ fere vacat, & plerumq; etiam aliorum priuatorum non ita magni momenti caussis, adeo vt hi viri spectabiles & Illustres aliis rebus occupati, negotiorum publicorum, & statum Regni concernentium, cognitionem & curam propemodum omnem amiserint, totaque Regni administratio & cura Regis ar-

bitrio & paucorum delectorum iudicio commissa esse hodie videatur, quod Secretum Consilium nuncupatur, in quo cunctæ proponuntur deliberationes summam rerum concernentes, & super quibus deliberatum à Priuato & Finantiarum Consilio fuit, si eiusmodi modo negotia fuerint quæ Regis peculiarem cognitionem requirant. In hoc cuncta beneficia, litteræ & mandata Regia signantur, aliorum Principum, Legatorum, Præsidum, & Capitaneorum litteræ reserantur, Responsa concipiuntur, & Statuum Secretariis committuntur.

DE STATV POLITICO IN BELGIO SVB BVRGVNDICA siue Austriaca familia,

DISCVRSVS XIX.

Galliæ diuisio.

GALLIA omnis, vt Cæsar habet, diuisa est in Belgicam, Celticam & Aquitanicam, Belgicę semissem fere Austriaca possidet familia; alteram, Picardiam scilicet, Campaniam, Normaniam (quamquam hæ duæ postremæ non toræ sub Belgio continentur) Galliæ rex, Dux Lotharingiæ, Iuliæ, Cliuiæ, Archiepiscopi Moguntiuus, Treuirensis, Colonienssis, & Leodiensis Episcopus possident. Produxit hæc Belgica, teste eodem Cæsare, illustriores semper ac fortiores milites quam reliqua Gallia, ita vt non modo illius tempore, verum etiam nostro sæculo omnem belli molem sustinuerit.

Continet autem hoc nostrum Belgium circiter trecentas, & viginti munitas vrbes, & circiter ducenta & triginta oppida priuilegiata, pagorum vero plus minus, duodecim millia.

Galliæ Belgica.

Et quamquam tota hæc Belgica propter diuersas Imperiales & Regales dignitates, Electoratus, Archiepiscopatus, Episcopatus, tum coronationem tam Imperatoriæ Maiestatis, quæ Aquisgrani fit, quam Regni Francici apud Suessones, celeberrima fit; illa tamen pars quæ Regi Catholico semper paruit, longe nobilissima est, tum propter frequentes in ea & opulentissimas vrbes, infinita oppida, & innumerabiles pagos, adeoque inhabitatorum admirandam frequentiam, eorum diuitias, ciuilitatem ac animi fortitudinem. Quibus rebus etiam Carolum V.

motum

motum fuisse ferunt, vt non semel de regno ex his prouinciis constituendo, deliberarit: verum propter priuilegiorum, morum atque legum in singulis prouinciis diuersitatem, tum continuorum bellorum difficultates, quibus opprimebatur, ab instituto reuocatum fuisse.

Hæc pars ambitu suo vniuerso continet milliaria Flandrica trecenta & quadraginta circiter, quæ faciunt Italica fere mille. Continet vrbes clausas ducentas & octo, & circiter centum & quinquaginta oppida, vrbibus propter splendorem & priuilegia, haud inferiora, pagos vero plus minus sexies mille & trecentos maiores, minorum autem infinitum fere numerum, sicut & diuersa Dominia, Comitatus ac Principatus, merum & mistum imperium habentes.

Hodierna Belgii magnitudo.

Eadem in hoc Belgio est administrandæ Reipublicæ ac iustitiæ ratio quæ in Regno Galliæ, eadem Magistratuum nomina, eademque auctoritas prouinciis omnibus. Vnus à rege Catholico semper est generalis cum summa auctoritate Præfectus, qui & Burgundiæ Comitatui præest, neque ob multitudinem regnorum ac prouinciarum quas possidet Rex Catholicus, ipsius præsens, sicut Burgundiæ Duces solebant, Belgii imperium administrare potest. Quapropter tempore Maximiliani Cæsaris, eiusque filii Philippi, summæ rerum ibi præfuit Georgius Saxoniæ Dux, Caroli V. Imperatoris tempore, primum Margareta Austriaca, Imperatoris matertera: qua defuncta, soror dictæ Cæsareæ Maiestatis Maria Vngariæ Regina, ab ann. MDXXXI. ad annum MDLV. quo Imperatoria Maiestas totum Belgium Philippo filio resignauit, qui successiue easdem prouincias demandauit suo nomine regendas Emanueli Philiberto Sabaudiæ Duci consobrino (nam ex duabus sororibus Regis Lusitaniæ vterque natus erat) qui à Rege in Ducatum Sabaudiæ restitutus, Præfecturæ renunciauit: itaque in eius locum surrogata est Regis soror, Margareta Parmæ ac Placentiæ Ducis vxor; cui præter alia consueta, assignata fuere in singulos annos XXXVI. coronatorum millia. Porro hic Præfectus licet summam adeoque plenissimam haberet per totum Belgium auctoritatam, cuncta tamen maiora munera atque officia, vt sunt Præsidiatus, cancellariatus Statuum, itemque omnes leges, decreta & negotia sub Regis nomine distribuuntur ac promulgantur. Scire autem hic oportet, antequam de singulis consiliis seorsim aliquid dicamus, olim duo illa consilia Statuum & Priuatum vnum tantum apud Principem fuisse, quod Priuatum nuncupabatur: verum multiplicatis negotiis, in duo diuersa id partiri necesse fuit.

Præses siue Gubernator totius Belgii.

Consilium Statuum vt vocant, quod apud Gubernatorem

Consilium Statuum

resident, incerto constat consiliariorum numero. Pro arbitrio enim Principis & negotiorum grauitate, plures vel pauciores adhibentur. constat vero ex diuersi Belgii prouinciarum Præfectis, nonnullisque Iurisperitis, qui propter doctrinam, integritatem ac virtutes in hunc consessum recipiuntur. Huic ordini vnus præest iudex seu Præses concilii. Cum hoc concilio deliberat summus Belgii Præses super rebus Principis, & publicis, puta de bello & pace, deque generali totius patriæ administratione. Eodem in deliberationem deferuntur omnes quæ hinc inde emergunt difficultates & negotia: item Federa cum Principibus & vicinis: an dimittendi sint vel retinendi belli duces seu capitanei. Item de propugnaculis, munitionibus, prouisionibus siue apparatu armorum; demittendis aut recipiendis legationibus; cunctaque huc referuntur à reliquis consiliis grauiora negotia, denique vt summatim dicamus, quidquid conseruationem ac protectionem totius patriæ intus & foris concernit, in hoc consilio deliberatur. Solent & extraordinariis magisque arduis negotiis adhiberi quoque omnes Ordinis aurei Velleris collegæ, & ex aliis Gubernatoribus prouinciarum & Officiariis Regiis nonnulli.

Consilium Priuatum seu Secretū.

Consilium quod vocant Priuatum seu Secretum, similiter apud Gubernatorem resides, constat ordinariæ x. vel XII. consiliariis, iisque Doctoribus aut Licentiatis, à rege vel eius locū tenente electis. Hoc quum diuisum sit propter multitudinē negotiorum à consilio Statuum, de quo iam diximus, sibi reseruauit quidquid ad iustitiam, ius & politiā pertinet, vt & inspectionem aliorum consiliorum. Huius itaq; est concedere priuilegia, consensum, gratiam, veniam, immunitates, remissiones. Item condere leges, ordinationes, statuta, edicta: vnde & libellorum siue supplicationum Magistri vocantur. Huius item consilii est cognoscere de limitibus & confinibus prouinciarum, deque partibus principalibus dominii, superioritatis & auctoritatis Principis, dominiorum & aliorum aulicorum immatriculatorum. Denique penes hoc Consilium est conseruatio atque administratio Iustitiæ, cæterarumque rerum omnium inspectio: quamquam subinde magis ardua Consilio Statuum communicet, ac vicissim hoc ea quæ politiam ac Iustitiam aliquo modo concernunt, ad illud referat, eiusque sententiam exquirat. Habet hoc Consilium suum quoque Præsidem.

Consilium Finantiarum.

In eadem Curia resides & aliud Consilium, quod vulgo Finantiarum appellatur. Huic communiter præfecti semper fuere, tres è prudentioribus dominis præcipui, tamquam Capita, vnus Thesaurarius, vnus Receptor generalis, & tres Cōmissarii docti ac prudentes cum duobus Graphiariis siue scribis, aliisque

Officiariis. Hoc Consilium curam habet bonorum patrimonialium & redituum Principis, subsidiorum ordinariorum & extraordinariorum, Cameræ rationalis. Receptorum, aliorumque Officiariorum Regias pecunias tractantium. In eodem fiunt taxationes, assignantur rationes soluendi quidquid pacem vel bellum concernit, itemque fortificationes, munitiones prouisiones, adeoque omnes expensæ tam ordinariæ quam extraordinariæ, pro conseruatione Status patriæ. Hoc item bona Principis elocat, facit moderationes ac restrictiones, eius ordinationibus contentas. Breuiter, omnem habet curam Principalis Thesauri vniuersi.

Camera rationum.

Est alius Bruxellæ magistratus Regius, qui est tamquam membrum Consilii Finantiarum, appellaturque camera rationalis, cui præest vnus Præses, & septem Magistri rationum, quatuor scilicet ordinarii & tres extraordinarii, cum nonnullis aliis Officiariis. Reddunt huic rationem administrationis pecuniarum regis omnes Thesaurarii & Receptores Brabantiæ, & adhærentis ditionis, item agri Lucemburgici; recipiuntque omnes hic suas acceptilationes siue quitantias. Præter hanc vero cameram sunt adhuc in Belgio tres aliæ cameræ rationales, in Flandria scilicet, Hollandia & Geldria: quæ omnes summarie rationem reddere coguntur Finantiarum consilio, tanquam omnium inspectori. Atque hæc sunt consilia, vel Officiarii, qui perpetuo generalem Belgii Præfectum comitantur, vel apud eum resident.

Consilia Prouincialia.

Est & aliud in hoc Belgio Consilium in singulis fere prouinciis, quod Parlamentum Regium vulgo nominant, quale est Machliniæ, in Brabantia vero Cancellariam vocant. Præsunt huic vt plurimum, pro locorum diuersitate, vel XII. vel XV. vel XVIII. Consiliarii Doctores & Licentiati, vnusque Præses seu Cancellarius tamquam iudex. Adsistunt pariter Aduocatus & Procurator Fisci, Graphiarii, Secretarii, aliique Officiarii, omnes à Locumtenente Regio electi, & à Rege stipendiati. Hic Magistratus summam habet potestatem de cunctis tam ciuilibus quam criminalibus caussis, & omnibus in hisce prouincialibus regiisque dominiis controuersiis cognoscendi. Habet & actiuam & passiuam cognitionem fundamentorum confinium, differentiarum, quæ à Prælaturis earumque iurisdictionibus exsistunt, exceptis bonis mortuis, vulgo *amortisez* dictis, quorum cognitio ad curiam Ecclesiasticam pertinet. Similiter obseruari curat priuilegia, exemptiones, officia, beneficia, prouisiones, &c. à Principe concessa; saluis nihilominus semper iurisdictionibus & priuilegiis locorum particularibus. Huc vocantur in ius non solum omnes Regis officiarii & ministri prouinciales, sed & Rex ipse, pro quo respondent eius Procurator & Aduocatus minimeque summa eius auctoritas aut dignitas cuiquam præiudicio est aut damno. Quinimo accidit iam pridem in Geldria, regnante rege Philippo, vt quum Regia

Maiestas in caussa quadam contra dominum de Anhold succubuisset, ac nemo Officiariorum sententiam exsequutioni mandare vellet aut auderet, Rex ipse eam realiter & ipso facto sit exsequutus. Ad hoc tribunal cunctæ deferuntur Appellationes inferiorum cuiusque prouinciæ iudiciorum: neque hoc vllam econtra appellationem admittit, sed duntaxat syndicatum, quem Reuisionem vulgo appellant. Rarius vero fit, vt Reuisionem petens, non maximarum expensarum eo nomine faciendarum, & ipsius caussæ iacturam patiatur. Sed nec per Reuisionem hanc prioris sententiæ exequutio differtur. In omnibus his cuiusque prouinciæ Curiis iudicatur secundum ius commune, saluis tamen legibus municipalibus, & singulorum locorum constitutionibus, quæ plurimæ sunt, decretisque Principum, vulgo Mandamentis, quæ quatenus priuilegiis fraudi non sunt, cæteris omnibus præferuntur. Verum tamen antequam hæc publicantur, in deliberationem & cognitionem dicti consilii trahuntur. suntque eatenus & habentur æqua & in iure fundata, quatenus cum scriptis legibus conueniunt.

Præter iam dicta deputat etiam Regis nomine Præses certos singulis annis legatos per singulas fere prouincias; qui Reuisorum funguntur officio, vt scilicet rationes redituum seu prouentuum aliaque patriam concernentia reuideant, animaduertantque quid in quoque peccatum sit, & specialiter in Brabantia, vbi Princeps singularem habet in loca sacra auctoritatem. Quapropter iisdem mandatur etiam, vt animaduertant in rationes Ecclesiam, Monasteriorum & Xenodochiorum; & si indebite quid administratum deprehendatur, relatione ad curiam facta, seuere id corrigitur & reparatur, adeo vt licet singulæ prouinciæ & ciuitates suis legibus & priuilegiis viuant & gaudeant, summa tamen administrandæ Iustitiæ ratio à Rege emanet atque in eum redundet, cui etiam omnes Officiarii iuramento obstringuntur.

Militia Belgica.

Tempore pacis, Rex siue Princeps non nisi paucos habet in regni confinibus præsidiarios milites, ea autem loca sunt numero viginti sex, omnia quidem & singula maximi momenti propugnacula. Alia deinde equestris militia, ab omni antiquitate obseruata à Carolo V. anno MDXLVII. prudenter restituta, & reparata est, quam ordinarias Bendas seu Turmas vulgo nominat. Sunt vero in his tria millia lectorum equitum, qui distributi in XXIV. Bendas, præcipuis prouinciarum dominis regendi committuntur: hique suos habent vicarios siue Locumtenentes, aliosque Officiarios. Vnus est generalis Quæstor militiæ, qui Regis nomine hisce turmis ordinariis stipendium soluit.

Turma ordinaria.

Res maritima.

Præterea nullam fere habet Rex pacis tempore classem maritimam instructam; sed quia omnes portus nauibus varii generis & magnitudinis abundant, necessitatis tempore omnes eas naues, vel

quot

quot & quas ex iis libet, eximi iubet, suisque eas sumptibus ad bellum ornat, soluto nauium dominis quod æquum est. Atque in hunc finem toti rei maritimæ præfecit vnum belli totiusque classis summum ducem siue præfectum, quem admiralium vulgo vocant. Hic omnis prædæ belli tempore, omnium confiscationum, omnis denique generalis mercaturæ, quæ cum licentia Principis ad prouincias ex hostili solo defertur, suam habet partem. Hanc vero Regis vel Principis Licentiam Admiralius sua manu approbare & confirmare debet, antequam indemnitatem promittere sibi mercatores queant. Est & alius maxime quidem dignitatis Præfectus tormentorum bellicorum, & quidquid ad id genus armorum pertinet: quæ quidem Arma Machliniæ ordinariæ asseruari solent.

Dominia seu bona patrimonialia Principis.

Venationes, aucupia & piscationes per hasce prouincias, pro diuersitate Iurisdictionum, sunt Principis, ciuitatum, propriorumque dominiorum, excepta Brabantia, vbi quinque tantum syluæ Principi ab omni venatione & aucupio liberæ sunt; per reliquam vero totam prouinciam vnicuique cum canibus & auibus non tamen retibus, libera est venatio & piscatio. Princeps in singulis fere prouinciis suos venationi Præfectos habet, & nominatim in Brabantia magnæ id dignitatis officium est, & qui ei præest, Magnus Venator Brabantiæ appellari solet.

Syluarum reditus.

Præcipuæ quæque earum regionum syluæ ad Regis visum non modo venandi, sed & lignandi iure spectant. estque hæc non minima redituum ipsius pars. Reliqui reditus in ciuitatibus, villis, castellis, terris, molendinis aliisque, ab omni antiquitate Principibus patriæ attributis, consistunt, qui vulgo *Domaines*, Latine forsan Dominia, magis vero proprie *Bona patrimony* siue *patrimonialia* dicuntur. Sed & vectigalia quædam mercium tam mari quam terra inter eos reditus connumerantur. similiter Princeps reditus quosdam in præcipuis habet ciuitatibus, Antuerpiæ præsertim, vbi præter certam bonorum confiscatorum partem, habet & monetæ, carcerum & piscationum & locationem, aliaque nonnulla, quæ Principis ærarium siue dominium mire collocupletant.

Modus conuocandi Status.

Princeps petiturus quid, vel nouum tributum nouasque leges impositurus, conuocare solet, certo assignato die & loco, qui communiter Bruxellis esse solet, tum propter Regiam Curiam, tum quod Brabantini extra ditionem suam nihil deliberent, omnes totius Belgii Ordines siue Status, qui sic debito modo interpellati, haud grauate comparent, vel saltim secundum sub mulcta aliqua pecuniaria appellati, legitimo numero, plures vel pauciores, prout citati sunt, pro caussa necessitatis, conueniunt. Sunt autem qui communiter Bruxellis comparare solent hi; Brabantini, Flandri, Attesii, Hannonii, Valenciniani, Insulani siue Risselani, Duacenses, & Orchesii, Hollandi, Traiectenses, Selandi, Namurcenses, Tornacenses & Tornæsii, &

Machli-

Machlinienses. Reliquarum prouinciarum ordines, vt sunt Geldri, Frisii, Lucemburgii, quia remotiores sunt, à suis Gubernatoribus (nisi grauissima aliqua inciderit deliberatio, vbi omnium suffragiis opus est) domi conuocantur, ibidemque res proponitur & decernitur.

Ordines vel status generales.

Porro Ordinum generalium tres sunt status. Primus, Ecclesiasticus; secundus, Nobilitas; tertius, præcipuæ Ciuitates. Horum statuum membra personę ac deputati, qui semper ad id electi fuerunt comparent, vel suos deputant legatos. Verum non omnium regionum est in hac parte idem vsus & consuetudo. Exempli gratia. Brabantini, Hannonii, Attesii, Namurcenses & Selandi diuersis Commissariis eem expediendam committunt, puta, Ecclesiastic Abbatem; Nobilitas Ducem, Marchionem Principem, Baronem & Nobiles; Ciuitates vero consules, vulgo Burgomagistros, & duos vel tres Scabinos, vnumque ciuitatis Syndicum, quem Pensionarium appellant, plures vel pauciores, prout rei necessitas exegerit, delegant. Flandri per vnum solum Legatum, vel Commissarium vulgo, ratione quatuor Membrorum comparent; quæ quidem quatuor Membra supradictos Status omnes repræsentant: quamquam & hi separatim suos delegare queant, qui inspectionem in id, quod à dicto Membrorum Legato fit aut conceditur, habeant, ne quid præiudicii inde sibi exsistat. Verum communiter quod quatuor illa Membra statuunt, id ratum firmumque habetur. Hollandi duorum tantum Statuum nomine, Nobilitas scilicet & Ciuitatum nomine Legatos deputant, iique totam prouinciam repræsentant. Hoc modo coacto Concilio, in præsentia Regii Præfecti siue Locumtenentis, Præfe[illegible] vel aliquis Statuum Consiliarius, Principis seu Regis nomine pe[illegible]onem eiusdem in vniuerso consessu humanissime exponit. Illi post consuetas deliberationes, singuli pro se inscriptis respondent: quo quidem Responso si Regi non sit satisfactum, multis conatur ille rationibus Ordinis ad assentiendum petitioni permouere, nec enim illud tyrannicum hic vllo modo locum habet: *Sic volo, sic iubeo.* quin etsi ad vnum pœne omnes Ordines regis petitioni assensissent, sola tamen Antuerpia consensum hunc infringere & irritum facere potest; siquidem Ordines omnes ea lege & conditione consentire censentur, si omnes status atque singula eorum membra aliquid comprobant & in suam quodque ratam portionem consentiant. Quocirca omnino necesse est, vt non modo omnes Ordines seu status generaliter consentiant, sed & omnium statuum singula quoque membra suum præbeant assensum.

Vnde sæpe fit, vt nulla habita regiarum demonstrationum ratione, nihil pœne vnquam propter suffragiorum diuersitatem, Regi cōcedatur: quo quidē casu Rex pro eo tempore patienter acquiescit, & rem in commodius tempus differt. Attamen rarius est, vt moderatus

Prin-

Princeps à subditis placito & prudenti ingenio præditis, id quod petit non tandem consequatur. Si quam Ordines pecuniam Principi siue Regi prom ferint, neque eam commode in numerato habere queant, aliam ineunt inter se, cum consensu tamen Principis, conquirendis rationem, decimam vel vectigal quoddam rebus communibus ad tempus imponendo, vel alio quodam modo, pro ratione loci temporis & occasionis: quæ pecunia iuxta modum, taxam & proportionem consuetam dependitur. Ecclesiastici suam portionem separatim soluunt. Nobilitas & Ciuitates, propter necessitudinem commerciorum & vtilitatis inter se, simul soluunt. Brabantini quidem, tanquam primi propter antiquitatem & dignitatem Ducalem, suam dependunt partem in florenis vicenum stuferorum. Et sic reliquæ quoque prouinciæ, iuxta consuetas taxas, quæ non facile mutantur.

Quod ad Pontificum in has ditiones ius attinet, non maius illud est quam in regno Franciæ. Cunctæ enim nominationes & ordinationes Prælatorum, Episcoporum, &c ad Principem pertinent; Pontifex solam habet confirmationem & expeditionem, nec vllum cuiuscumque status laicum vel secularem propter quoduis delictum vel caussam, extra patriam euocare potest, Quare si quis de eiusmodi prætendat, legatum certum de facto vel iure cogniturum, expediat nececesse est. Nullum præterea conferre beneficium potest, nec gratia vel bullam largiri quæ sortiantur effectum, nisi exsequendi potestas ex Principis Placito, vt vulgo nuncupant, petenti conceda tur. Quantum ad decimas, eæ feræ per totam ditionem soluuntur, sed diuersis modis, alibi enim solis Ecclesiasticis, alibi vero partim his, partim loci dominis: alii vndecimam tantum partem dependunt alii minus, secundum diuersarum prouinciarum & locorum consuetudines & priuilegia: exstatque Caroli V. Imperatoris decretum, ne liceret in posterum vllis Ecclesiasticis personis vel locis sacris vllam rem immobilem absque Principis licentia coemere aut habere.

FINIS TOMI TERTII.

RERVM POLITICARVM SIVE DE STATV IMPERIORVM RERVMQVE PVBLICARVM, ac eorum perfecta cognitione & administratione,

TOMVS QVARTVS,

Continens

VARIAS ET MISCELLANEAS RELATIONES, Discursus, Instructiones ac Deliberationes, præcepta de publicis & alijs regnorum ac rerumpublicarum Negotijs, & quomodo ea bene gubernari debeant.

DE RELIGIONE, QVOD IN EA PRÆCIPVVM FVNDAMENtum conseruandi quamcumque Rempublicam,

DISCVRSVS I.

Religionis vsus & necessitas.

INITIVM Sapientiæ, fonsque omnis boni est Timor Domini: sine quo omnium hominum consilia vana sunt somnia, & stultitia mera. Et profecto grauiter errat Princeps, existimans se solius humanæ Prudentiæ ope fretum, sine diuini numinis auxilio & seipsum & imperium vel statum gubernare

posse.

posse. Quin etiam videmus plerumque eos, qui abiecta omni Religionis cura, Dei honorem susque deque habent, horrendis modis puniri, & tristissimis calamitatibus tum quando nihil minus cogitant, inuolui. Quare opera danda est Principibus, vt subditi vera Dei cognitione & timore siue Religione imbuantur, in eaque foueantur: persuasumque habeant, diuinorum præceptorum transgressionem & temporalibus pœnis in hac vita, & æterno supplicio in illa altera esse luendam. Hinc est quod plerique omnes qui Reipublicæ alicuius statum constabilire voluerunt, à Religione tamquam præcipuo fundamento, auspicium sibi sumendum duxerunt: quum ea vna veluti frænum quoddam sit, quo subditi in vnius Dei cultu & adoratione, & debita erga Principem obedientia retinentur. Neque enim superiorem aliquem in hoc mundo agnoscere aut ferre possunt: qui supremum illum cœli ac terrarum moderatorem non agnoscunt aut non reuerentur. Equidem facile hic nobis esset complura ex antiquis historiarum momentis eorum afferre exempla, qui ad stabiliendam monarchiam præcipue Religione, aut prætextu quodam & simulata specie Religionis vsi sunt; cui mysteria quædam & varias cæremonias attexuerunt, vt earum admirabilitate populos quos legibus suis subiicere volebant, tanto obsequentiores redderent, & veluti Numinis quadam reuerentia in officio retinerent His artibus vsi Numa Pompilius, Lycurgus, Sertorius, & alii, magnam sibi omnibus in rebus conciliarunt auctoritatem, quod scilicet nihil nisi consultis prius diis, auspicari viderentur, idque etiam vltro præ se ferrent. Alii qui nouam comminisci Religionem non potuerunt, antiquam & receptam in quibusdam immutando, singularis opinionem sanctitatis parere sibi studuerunt: vt Ismael Persarum rex & Harduellus eius cognatus, qui ad Mahumetanas leges nouis additis superstitionibus, magnas in Asia res confecerunt. At peius etiam Hugonotæ in Galliarum regno, dum puriorem Religionem obtrudere conantur, nullo diuinarum aut humanarum legum habito respectu, & proculcata omni quæ Magistratui debetur reuerentia, omnia peruerterunt, & vniuersale in Ecclesiam scandalum inuexerunt. Tandem vero tam alieni ab omni Religione deprehensi sunt, quam procul omnis eorum vita ab omni pietate abest: adeo vt veræ & Apostolicæ fidei quæ in sola Catholica Romana Ecclesia pura semper permansit, Deformatores potius quam Reformatores haberi debeant.

In Reipubl.

Persæ religionem mutant.

Sed, vt ad rem redeamus, illud inprimis tenendum est, non esse vllam ad conseruandum cuiuscumque imperii statum magis accommodatam, quam Christianam Religionem: vtpote quæ conscientiæ vinculo omnes homines ad Regis vel cuiuscunque etiam morosi & acerbi domini obedientiam adstringit. Quid vero ad conseruationem alicuius status vtilius reperiri posset, quam id

Christiana Religio vnica & vera.

quod

quod subditis Regi aut principi in omnibus plene obediendi necessitatem imponit? Quod si ipse Saluator & Dominus noster IESVS CHRISTVS Imperatoris se subiecit legibus, dum & pro se & pro D. Petro Apostolo vectigal persoluit: quis dubitet discipulos, (si modo Magistrum, vt omnino necesse est, imitari velint) idem facturos. Hic mihi in mentem venit id quod in libello quodam à Patribus societatis Iesu edito, memoriæ proditum nuper legere me memini: fuisse scilicet nescio quem in Nouo Orbe Principem, qui quamuis paganus esset & idololatra, vbi tamen doctrinæ Christianæ puritatem & simplicitatem cognouit, subditis confestim, vltro permiserit vt Christianæ Religioni nomina darent, & sancto baptismate initiarentur, quod diceret, debitam se certo de Christianis obedientiam & fidelitatem sibi posse promittere, si legem cui sese obstrinxerunt, obseruare velint. Sed iam de ipsa Religione id quod ad nostrum maxime institutum pertinet, persequamur.

Mahumetana superstitionis impuritas.

Ac primum Mahumetana Religio (vt hoc ei nomen precario tribuamus) è tot tamque absurdis fabulis, tamque monstrosis opinionum portẽtis concinnata est, vt falsitatis facile conuinci possit: quod quidem si solidis rationibus, magnum vniuerso Turcarum fiat imperio periculum sit allaturum. Quid absurdius, quid magis ridiculum nugacissimis & impiis Alcorani fabulis? Equidem nullum somnium tam vanum est, quam nugæ illæ Mahumeticæ: fraudes vero & imposturæ tam crassæ, vt mirum sit quemquam cordatum iis decipi potuisse. Id quum homo astutissimus ipse animaduerteret, ac vereretur ne vel minimo admoto ariete tam imbecilla Nouæ Religionis fundamenta collaberentur: nouos eius stabiliendæ & stupidis hominibus commendandæ modos exagitauit. Ac primum legis suæ præcepta omnino ad sensum naturalem, & inferiora hæc siue terrestria accommodauit; ratus & obseruationem eorum hac ratione multo faciliorem, & carnis illecebris magis gratam futurum. Et sane versipellis ille impostor commodiorem rationem excogitare non potuit, qua crassæ illius omnique doctrinarum & humanitatis studio destitutę gentis animos incantaret, & quidquid in eis generosi est spiritus, velut in profundo voluptatum & sensuum externorum cœno sepeliret. Idem de Luthero & Caluino est iudicium: quorum discipulis pro ludo & ioco fuit templa diripere, altaria deiicere, nouis nuptiarum modis matrimonii sacramentum polluere, omnemque erga legitimos Principes obedientiam abiicere & proculcare. Vt breuiter absoluam, omnis eorum religio & zelus ad ostentationem & fucum, & ad illum solum finem comparata fuerunt, vt doctrinæ suæ falsitatem prouatum cupiditatum illecebris commendarent.

Mahumetis fraudes.

De religione Turcis disputare non licet.

Alter modus quo superstitiones suas stabiliuit Mahumetes, is fuit quod de religionibus aut vllo earum articulo, nisi gladio disputare seuerissime prohibuit: vnde & legem suam *Gladij legem* appellar

voluit

voluit. Quocirca Turcarum Princeps, cui summa rerum omnium est potestas, idem omnium quæ in religione occurrunt controuersiarum iudex est & arbiter, quas etiam ipse pro suo libitu decidit: adeo vt Nouatoribus locus nõ sit, qui quamprimum caput exserere cœperint, funditus & à stirpe amputantur & exstinguuntur. Et sane credibile est barbaros illos exemplũ à Christianis Principibus capere: apud quos Religionum Nouitas & Varietas discordiis & turbis omnia permiscuit. Quæ omnia quum Turcarum Principem nequaquam lateant, nihil prius habet quã vt tanta incommoda, quãta noua affert legis interpretatio, auertat. Harduellus momento temporis hac ratione totam fere Asiam commouit, & Baiaseti II. res & statum in extremum discrimen adduxit. Sed profecto nihil est, quod impuri huius nebulonis (Mahumetis scilicet) superstitionibus plus auctoritatis atque etiam roboris conciliat, quam quod summus ipse Princeps siue Imperator eas tam deuote obseruat, tam demisse veneratur, & tam religiose colit atque amplectitur, vt deuotius aut ardentius nihil fieri posse videatur. Nec minorem vim apud stupidos illos & barbaros homines, qui sensu magis quam ratione ducuntur, illud habet, quod cæteras nationes in ipsorum regionibus dispersas tot tantisq; miseriis & calamitatibus quotidie afflictas vidẽt; vnde se solos Deo charos, suamq; Religionem vnice ei gratam & acceptam persuasum habent. Dici enim non potest quam crudeliter barbari isti eos omnes habeant, qui ipsorum superstitiones non sequuntur; sed in primis nullum miseriæ est genus, quod in Christianos non effundant.

VTRVM MELIVS SIT ET COMMODIVS IN BELLO VLTRO AD hostem oppugnandum exire; an domi impetum eius excipere & vim propulsare?

DISCVRSVS II.

Difficilis admodum & multorum disputationibus vexata est quæstio: Præstetne in bello vltro hostem oppugnare, an vim eius domi nostrę exspectare & propulsare? Langæus quidem, Machiauellus & alii nostræ ætatis Scriptores satis prolixe quæstionem hanc tractarunt. Quod si

mihi quoque iudicium meum interponere heic liceat, equidem existimo melius semper esse prius assilire quam dum ab alio assiliaris exspectare: id quod præstantissimos militiæ duces, Alexandrum Magnum, Annibalem, Scipionem, Iulium Cæsarem aliosque re ipsa fecisse historiæ testantur; qui omnes eos qui aliter sentirent, minime audiendos, sed procul a consiliis habendos, nisi quis decipi velit suo exemplo docuerunt. Ac sane si aliter fecissent, quis non videt eos grauiter erraturos fuisse? Sunt quidem qui nescio quam subtilibus argumentis contrarium demonstrare conati sunt; quorum tamen rationes parum validæ sunt, inprimis quod attinet ad bellum Turcis inferendum. His eos quoque annumerandos existimo, qui nescio quæ noua inuenta & machinas iactant, & mirabiles earum effectus promittunt, neque tamen vlterius progrediuntur, quam quod simplices quasdam formas in charta adumbrant: ast tum demum quando ad rem ipsam venitur, quantum inter superficiariam delineationem & effectum ipsum intersit, non sine stupore intelligunt. Sed vt ad rem redeamus, certum est ei qui alterum assiliat plus animi esse quam ei qui vim exspectat & propulsat tantum: siquidem ille, dum hic media quibus se defendat circumspicit, iam à principio quid facere velit, deliberatum habet. Deinde bellum, quod infertur, semper plus habet commoditatis, quam quod propulsatur: quum assiliens in ipsa quam inuadit regione multa inueniat ad res suas opportuna. Vt, exempli gratia, si vnum aut alterum è subditis nouerit, qui Principi quem ipse inuadere constituit, infensi sint, quam facile erit eos ad suas partes pertrahere? quin etiam sæpe occasio vniuersalem seditionem excitandi sese offert. Quæ omnia si diligenter obseruentur, assulturi propositum multum iuuare possunt. Sic Carolus 8. Rex Franciæ facilem sibi aditum ad Neapolitanum oppugnandum regnum aperuit. Sic Ludouicus 12. Insubriam suo subiecit imperio: iisdem de causis Mamalucorum imperium Selimo 1. cessit. Sed & alia longe validiori ratione sententia hæc comprobari potest. Hoste enim ante portas stante, quis nescit omnia timoris & periculi ita plena esse, vt omne fere consilium ciuium animis excutiatur? Tum enim vndiquaque turbæ inopinatæ emergunt, omnia suspecta sunt, & ad tractandum ita difficilia, vt ad quemnam Diuorum ac Diuarum confugere debeamus, incerti ac velut attoniti hæreamus. Quum enim multis locis prouidendum, ac præsidia huc illuc vbi maxime opus fuerit, distribuenda sint: fit plerumque vt rebus nostris ab vna parte pacatis, ab altera nouæ turbæ exsistant. Præterea copiis huc illuc distributis, exercitus imminuatur necesse est; ex quo fit vt hostis libidini omnia relinquantur, ac tandem Respublica in præsentissimum veniat discrimen.

Quod si quis copias siue exercitum diuidere nolit, is multa loca hosti occupanda relinquet, vnde ille pedetentim progredi & arma vlterius proferre possit. Econtra etiamsi quis inuadenti paribus cum copiis & viribus alacriter sese obiiciat, in eius nihilominus arbitrio erit vel confligere vel pedem referre: id quod totum à iudicio sapientis Imperatoris dependet, qualis Solimanus fuit, qui Carolo V. ad defensionem alacriter properante, exercitum ex Hungaria reducendum sibi existimauit. Et quamuis periculum sæpe in ipsum assilientem, quantumuis consilio manuque promtum ac strenuum, recidat, aut certe recidere possit: credibile tamen est, non propterea victi res ita afflictas fore, vt restaurari nullo modo possint, præsertim si ea quam inuaserat regio à ditione ipsius hæreditaria longe sit dissita. Exemplo sit Franciscus Rex Franciæ, cuius ad Ticinum clades & captiuitas victori ad summam rerum non multum profuit, nec Franciæ regno (quod multi putabant) mutationem aut exitium attulit. Quin etiam facilius est fusum & dissipatum exercitum in peregrina quam propria regione recolligere & redintegrare. Nam si domi sinistre cadat prœlium, fortunaque nos deserat; statim homines nouarum rerum cupidi cristas erigunt, beneuoli vero metu attoniti obstupescunt, ita vt parum ab eis auxilii sperandum sit: hinc opus est consternatos rursus bonam in spē erigere, inprimis vero eorum quos fidos nobis experti sumus, reliquias diligenter recolligere, eorumque custodiæ quæ reliqua sunt loca patriæ permittere: quæ omnia hosti tam vicino, quantum periculi & difficultatis habeant, nemo non videt. Econtra vero clades forte procul à nostris regionibus in aliena terra accepta, subditos nostros tanto metu nequaquam percellet; quinetiam eosdem ad opem multo promtius ferendam excitabit, quo scilicet periculum quam possunt longissime à se depellant. Equidem Machiauellum hic magno in errore versari video, existimantem atque etiam pertinaciter asseuerantem, si Romani tres illas insignes clades, quibus ab Annibale affecti fuerant, extra Italiam accepissent, numquam eos tam facile, vt quidem fecisse eos legimus, dissipatas copias restauraturos fuisse. Opinionis suæ fundamentum in eo ponit, quod ait, si extra Italiam Romanorum tum fuisset exercitus, non potuisse fieri vt tam bene, aut tam cito restitueretur, rursusque victori insultanti obiiceretur. Sed profecto egregie decipitur Machiauellus. Constat enim iis cladibus quas Romani in Italia acceperunt, non solum ad bellum aptæ iuuentutis florem, sed multas etiam ciuitates & oppida amissa; tum multos populos ad rebellandum excitatos, qui vtplurimum victoris sequuntur fortunam, & orientem solem, quod dicitur, adorant: quæ

Exemplo Gallorum regis.

Macchiauelli error.

numquam contigissent, si nõ in ipsis veluti patriæ visceribus clades ista hæsisset. Quin etiam, si Annibal victoria vti sciuisset, actum de Romanis fuerat: adeo vt fatendum sit, Romanorum vires plus quam humanas fuisse, Deique consilia vtplurimum rebus eorum interuenisse. Nam cuius animi, quæso, fuit, quod tam multis ciuium millibus cæsis, nec fugitiuos recipere, nec captiuos liberare voluerunt; immo etiam quosdam ignominia notarunt, alios vero in Siciliam deportandos curarunt? His equidem rationibus eas quæ à Machiauello adferuntur, satis superque refutatas esse arbitror. Verum antequam finem huic imponamus Dissertatiunculæ, de Turcarum progressu aliquid dicendum videtur. Ac primum desidia & malo quodam fato Christianorum factũ arbitror, vt imperii sui in Europa Turcarum Princeps tam longe lateque protulerit: neque vero hoc ea ratione consequutus est, quod scilicet, secundum Macchiauelli sententiam, domi desederit, hostemque exspectarit, sed quod foris eum quæsierit & oppugnarit. Hoc enim & non alio modo vicinos omnes subegit, suasque vires ita auxit & stabiliuit, vt domi eius oppugnandi non dico conatum, sed ne cogitationem quidem vix quisquam Christianorum Principum suscipere audeat. Plerique omnes quidem Christianæ Reipublicæ in primis vtile & salutare futurum persuasum habent, si Turcæ in suis ipsorum regionibus oppugnentur: at qui primus glaciem hanc frangere, aut pontem sternere ausus fuerit, iam diu inuentus est nemo. Quod si tamen Deus eam nostris mentem & alacritatem inspiret, vt tam atroces tamque multas iniurias, quibus miseros Christianos hactenus perditissimi homines pessime afflixerunt, vlcisci, & quas tristissima oppressas seruitute tenent, regiones liberare velint: equidem alia nulla ratione aut via vtendum censeo quã ea qua ipsi sunt vsi, vt scilicet domi ipsos assiliamus, eosque quos ipsi vsurparunt modos persequamur, & in suscepto semel conatu constanter perseueremus. Quod si fecerimus, Deumque, vti sperandum est adiutorem habuerimus; est quod non minores de ipsis victorias speremus, quam ipsi longo iam tempore de nobis reportarunt.

Romanorũ inuicta fortitudo.

Quibus modis Turca imperiũ propagarint.

Satis superque tam inhumani ductoris magisterio siue pædagogio vsi sumus, & Minerual nimis preciosum pendimus. Iam tempus est, vt is ipse non indociles nos fuisse, suo malo experiatur, & quod interest, multo liberaliori manu refundatur. At ne quis existimet Turcas domi oppugnare rem esse summa cum difficultate & periculo coniunctam, operæ precium est duo non ita vetusta & plerisque nota exempla in promtu habere. Numquid Andreas Doria exigua cum hominum manu & paucis nauibus in Græciam descendere non dubitauit, & nobilis-

Turca domi assiliendus.

sima

ſima duo oppidi, Patras & Coronem, in ſuam poteſtatem redegit? Sed memorabilius eſt quod Ioannes Auſtrius Anno 1571. feciſſe legitur, qui ad Echinadas vſque hoſti obuiam profectus, claſſem eius, qua validior, eo in mari viſa non fuerat, multo minori claſſe & paucioribus copiis oppugnauit, & Dei auxilio ita fudit ac diſſipauit, vt inter paucas victoria illa cum primis memorabilis habeatur. Turcarum quidem Princeps nihil magis metuere dicitur quam ne domi à Chriſtianis oppugnetur, quod & eorum virtutem animique robur perſpectum habeat, & qui ſub ipſius imperia plurimi ſunt, Chriſtianis diffidat: qui ſi noſtra inſignia exercituſque bene inſtructos ante ſuas veluti fores conſpexerint, procul dubio & ipſi arma capient, & communem hoſtem vltro profligabunt.

DE OCCASIONE, ET QVANTVM ILLA IN REBVS humanis, maxime vero in bello poſſit; quamque impigre celeriterque arripienda ſit,

DISCVRSVS III.

Pictura occaſionis.

VETERES illi Romani vt Occaſione ſiue Fortuna, quam vti Deam colebant, bene vtendum eſſe monerent, ita eam depingere ſunt ſoliti. Muliebris ſtatua globo inſiſtebat, pedibus alatis, caluo occipite, fronte vero capillata. qua quidem pictura innuebant, Occaſione nihil celerius eſſe aut volubilius; ac proinde eam quam diligentiſſime obſeruandam, & à fronte, quum poſtica calua ſit, arripiendam. Et ſane vix quidquam in omnibus hominum actionibus laudabilius eſt atque vtilius, quam Occaſione recte vti; inprimis autem in bello, vbi, quod argute quidam dixit, bis peccare vix licet. Hæc enim non poſtrema eſt earum virtutum, quibus imperatorem ornatum eſſe oportet. Eſt autem Occaſio nihil aliud, quam opportunitas quædam, fortuna magis aut caſu oblata, quam prudentiæ beneficio quæſita, res noſtras bene gerendi, aut immature deliberata ſuſpendendi; vt quod agimus, ad felicem exitũ perducatur. Atq; hoc illud eſt quod pagani illi & infideles, quos Deus ad caſtigandos non excitauit, omni ſtudio amplexi & per

Occaſio quid.

sequuti sunt; quo etiam vicissim nos contra ipsos vti deberemus, ad solatium nostri, & gloriam diuinæ Maiestatis, cuius ira contra nos, vt video, nondum placata est. Omnes deniq; qui imperii sui fines amplificarunt, in hanc vnam (Occasionem scil.) maxime intenti fuerunt, & ex recto eius vsu incredibiles vtilitates pceperunt. Id quod ex Græcorum & Romanorum historiis & exemplis abunde demonstrari posset: sed iis tamquam à nostro tempore longius remotis, & veluti vetustate quadam obsoletis, propiora recordemur. Pipinus & Carolus Magnus, à sede Romana in Italiam; itemque Carolus Andegauensis in regnum Neapolitanum accersitus fuit. Arragonenses à populo in Siciliam inuitati, & à Ioanna II. Regina in regnum Neapolitanum introducti fuerunt. Et hi quidem omnes Occasioni minime defuerunt, sed ad auxilium tantum vocati imperium sibiipsis pepererunt. Quæ hodie familia in vniuersa Europa plura regna, plures regiones ac ditiones possidet, quam Austriaca? atqui eorum pleraq; connubiis, tutela & similibus Fortunę beneficiis sunt quæsita, vnus quidē Belgicas prouincias suo adiecit imperio; alter Hispanias addidit; tertius ne quid ad summū illustrissimæ familiæ deesset fastigiū, Lusitaniam quoq; & immensas vtriusq; Indiæ regiones acquisiuit, imperiumq; suum iisdem quibus solis cursum finibus terminauit. Quod si rerū humanarum inconstantiam & varietatē considerare voluerimus, fateamur, pfecto necesse est, vires etiā maximas Occasione destitutas inutiles aut certe parū fructuosas esse.

Occasio quibus Imperia pepererit.

Ottomannidæ Turcarum Principes tam grande imperiū nulla re magis stabiliuerunt, quam quod occasiones à Christianis p summam ignauiam, & non sine probro & scelere velut vltro ipsis datas auide arripuerunt: inter quas prima fuit Græcorū imperatorū ignauia, qui in libidines toti effusi Sardanapali & Heliogabali vitam imitati sunt, turpissima monstra & mācipia omnis nequitiæ & luxuriæ effecti. Hinc, vt fieri solet, eorum mores imitati subditi, omnisque generosi spiritus obliti, facilem modo huius modo illius regni & prouinciæ occupationem hosti reliquerunt.

Turca quibus occasionibus imperium quæsiuerint.

II. Occasio.

Græcorum ignauia & perfidia.

Secunda occasio qua Turcarum res vehementer auctæ & promotæ sunt, fuit Græcorum à cæteris Christianis Principibus dissidium. Quum enim multi per Europam Principes fedus de recuperanda Palæstina siue Terra Sancta iniissent: tantum abest vt Græci, prout debebant, tam salutare consilium sanctumq; ppositum approbarent, vt etiam nullum non mouerint lapidem, quo suscepta expeditio impediretur, aut Christiani exercitus progressus sisteretur; nec cogitabant miseri homines, hac ratione Turcis ingentem fenestram ad tyrannidem patefactum iri. Quod & euenit postea, quū Turcæ tēporibus insidiati, Christianorum vires defessas iam & distinctas, ex vniuersa Palæstina

eiecerunt & profligarunt: deinde etiam contra Græcos conuerso impetu, imperio eos deiecerunt, ac diu pessime habuerunt, hodieque habent; tanto minus commiseratione dignos, quod ipsi non sibi tantum, sed omnibus etiam Christianis suo, quod dicitur, iumento tanta mala & calamitates, quas hodieque sentimus accersiuerint.

Dissidia porro querelæ & oppressiones Græcorum Principum inter se, tertiam Occasionem Turcis augendi vires suas præbuerunt; & potissimum eo tempore quum Imperator Constantinopolitanus Amurathem I. eius nominis Turcarum Principem ad ferendam sibi opem, per summam imprudẽtiam euocauit. Et hic quidẽ, in omnes occasiones animo & oculis intentus, copias suas in Græciã libentissime transmisit, non tã ad iuuandũ Imperatorẽ, q̃ ad explorandam & tanto facilius postea occupandã regionem. Quum enim milites eius è Græcia reuersi, multa de regionis fertilitate, amœnitate & diuitiis narrassent; homo auidus & naturâ rapax ita exarsit, vt prius non conquieuerit, quã traiecto Hellesponto, in Europa sibi & successoribus Imperij sedem fixit.

III. Occasio. Dissensiones Imper. Constant.

Quartam occasionem Turcis proferendi sui Imperiis schisma siue diuortium Græcæ Ecclesiæ à Romana, peperit: quo quidem Principum animi vtrimque ita fuerunt exacerbati, vt firmo aliquo fœdere coniungi nunquam postea potuerint. Hinc factum est, vt nihil vel ad promouendam rem Christianam, vel ad sistendum effusum communis hostis impetum, eorum quisquam voluerit; nec si voluisset postea, potuerit moliri. Quid mirum igitur, hostem vigilantissimum, Christianorum secordia & dissidiis abusum, res suas tantopere interea stabiliuisse, quum nemo esset qui vel leuissimum ei obiiceret impedimentum, sed omnes veluti data opera ad commune, quo & ipsi & alii conflagraturi erant, incendium, fomites & ligna congererent. Et hæc quidem calamitas tanto tristior fuit, quanto à paucioribus tamquam ab vltrice Dei manu profecta, potuit agnosci.

IV. Occasio schisma Græcæ Ecclesiæ è Romana.

Ad hæc mala ingens facta est accessio, postquam etiam nonnulli Italiæ Principes Turcarum auxilia implorarunt, atque ita iuratis Christianorum hostibus nostra quoque maria & portus, tamquam amicis & confœderatis aperuerunt. Facinus profecto coram Deo & hominibus abominabile, & extremi periculi plenum! Sed ne dicis tantum caussa hæc fingere existimet, eorum qui tam turpi dedecore sese commacularunt exempla aliquot & nomina recensebo. Alphonsus II. & Ludouicus Sfortia Dux Mediolanensis Baiesethem II. vnus quidem contra Gallos, alter contra Venetos euocauit. Isabella Hungariæ regina ad Solimanni contra Ferdinandum Romanorum Regem auxilium confugit. Francisco I. & Henrico II. Francorum Regũ rogatu classis Tur-

V. Occasio, Italicorum Principum temeritas & ambitio.

cica non tantum mare Ligusticum traiecit, sed ad Niceam quoque & in Corsicam exscensione facta, innumeram Christianorum multitudinem, nulla sexus, nulla ætatis habita ratione, in tristissimam seruitutem abduxit. Sed hæc satis.

VI. Occasio, Multitudo Principum apud Christianos.

Sexta Occasio qua feliciter Turcæ vsi sunt, meo quidem iudicio è magno Christianorum Principum numero processit: è quo facile ipsi colligebant, fieri non posse quin in tanta Principum multitudine vix quidquam suspicionibus, æmulatione, inuidia & metu vacet. Sic igitur vniuersum Imperium in tam multa dominia & veluti membra diuulsum, non potuit non vehementer debilitari: siquidem virtus vnita & veluti vnam in massam aut corpus compacta, multo fortior est, quam dispersa veluti & in multas partes diuisa. Illud vero longe peius est, quod ex hac Regnorum & Principatuum siue Dominiorum distractione ambitio & vires suas augendi desiderium in Principibus exstitit, quæ ambitio deinde, vt fieri necesse est, voluntatis & studiorum diuersitatem, adeoq; ipsam discordiam generauit. Ex his suspicio nata est (communis inter Principes pestis) quæ vnioni omnem aditum præclusit, vt nulla spes sit federis inter Christianos Principes vel ad defensionem vel offensionem, contra Turcas ineundi. Et ad defensionem quidem fedus contra Turcas facere, difficile admodum fuerit, quum tam longo interuallo dissitæ sint Christianorum Principum regiones: quorum qui longissime absunt, etiam à piculo longe se abesse existimant & ætatẽ securi degunt. Sed & ad offensionem fedus contra Turcas conciliare, non minus habet difficultatis: quum vtilitatis siue commodi spes valde dispar sit & in æqualis. Vix vero quisquam est qui vicini sui cõmoda non limis spectet oculis, eiusq; magnitudinẽ non inuisam simul & suspectam habeat. In federibus quidẽ eiusmodi & armorum coniunctionib. qui vel portus habet vel prouincias, ad bellũ gerendũ aut parta tuenda aptissimas, grauissimis apud reliquos suspicionibus & inuidia laborare solet: & verum est illud, neminem esse quin sibi quam alteri bene esse malit. Et hæc quidem sunt quæ obstant quo minus Christianorum vires ad cõmunem propugnandam salutem, vniri ac coniungi possint. Sed & vnusquisque fere Principum exspectandum sibi potius putat, dum tempus Ottomannidarum Statui siue imperio mutationem aliquam afferat, res vero ipsorum constabiliat, quam vt periculum aliquod ipsi sibi subeundum, aut impensas non necessarias, vti ipsis videtur, faciendas sibi putent. Huic illa quoque forsan possit addi ratio: quod quum singulorum vires per se parum sint validę, eorum nemo, sollicite vires suas cum aliorum virib⁹ cõparando, generosum aliquod consilium capere ausit: quæ cunctatio siue sui ipsorum diffidentia multo plus quoque viribus detrahit, ita

vt si deinde in hostem potentiorem inciderint, eius libidini omnes ipsorum fortunæ & vita etiam maneat exposita. Hoc modo Veneti Longobardiam fere subiugarunt: sed quum Insubriam quoque siue Mediolanensem Ducatum tentassent, cohibitus eorum fuit progressus, & limites ab illa quidem parte, imperio ipsorum sunt positi. Eadem ratione Franci iam olim omnes in Gallia Principes imperio exuerunt: quum vero ad Hispaniæ vsque fines arma protulissent, vicinorum viribus impediti, quasi è medio cursu reuocati sunt, & subsistere coacti. Turcæ similiter, quum vniuersas fere Græciæ, Macedoniæ, Bulgariæ & Seruiæ Principes, vt ita dicam, deglutiissent; conuersis in Hungariam armis, multo plus quam putabant difficultatis repererunt. Tam enim Reges aliquot quam populi ipsis subditi, longo vsu iam bellis assueti, primos aliquot eorum impetus fortiter exceperunt & retuderunt; in primis vero Rex Ladislaus, & Matthias Coruinus, quorum multæ Illustrissimæ de Turcis victoriæ feruntur. At quamprimum tam Reges quam populi degenerare, & relictis armorum studiis, voluptatibus & ignauiæ sese dedere cœperunt, sequutæ sunt tristissimæ illæ ad Belgradum & ad Mogacium clades: quæ profecto exitium Hungariæ attulissent, nisi Deus illustrissimam familiam Austriacam (ad quam deuolutum erat regnum) excitasset, quæ Germanorum Principum, inprimis vero Catholici Regis, cui Turcarum vires numquam formidabiles fuerunt, opibus freta, misere lacerati Regni reliquias egregie hactenus defendit, & insolentissimi hostis progressum retardauit. Venetorum quoque Respublica sola sæpe, aliquando etiam Pontificis & Hispaniarum Regis classibus adiuta, magna cum laude suos fines contra Turcas defendit. Illud quidem nostro tempore commode cecidisse videtur, quod regiones Turcarum imperio confines, nec à tam multis nec tam exiguarum virium Principibus tenentur, vt olim: ex quo illud boni sequitur, vt iam multo facilius defendantur; eæ inprimis quæ Hispaniarum Regis & viribus nituntur, quæ Turcis maxime sunt formidabiles, adeo vt sine periculo tentare vix quidquam possint. Solus enim Catholicus Rex is est, qui sine vllo metu Turcarum arma propulsare, & bellum etiam suis viribus vltro eis inferre possit; sic vt tam potentis Regis metu non tam facile, vt antea, ad arma prosilire ausint. Sed & Moscouitarum Princeps, & Poloniæ Rex, itemque Persarum Monarcha, quorum fines Turcarum quoque imperium attingunt, quorumque vires illi non semel sunt experti, fibulam veluti & obicem grassanti tyranno facile ponere queunt.

VII. Occasio Dissidia religionum.

Septima Occasio, quæ Turcarum imperio magnum dedit incrementum, sectarum est, siue religionum inter Christianos diuersitas & multitudo, quibus iam olim tam corda quam vires Christianorum distractæ sunt, dum Catholici arma arripere, & contra damnosa

& peruersa sectariorum consilia defendere se sunt coacti. Sed inter omnes eiusmodi mortiferas contagiones, nulla maiori cum damno & periculo latius sparsa est, quam ea, quæ vulgo Hugonotarum siue Caluinistarum dicitur. Hæc illa est quæ subditorum auribus rebellionem contra Principes insusurrauit, persuasitque, licere Religionis caussa, sine vlla macula perfidiæ, arma capere: qua quidem ratione, armata scilicet manu, perniciosum suæ sectæ virus illi longe lateque sparserunt. Hi iidem Ioannam Nauarræ reginam contra Regem & Catholicos armarunt: in Anglia, vero, traducta in suas partes Elisabetha Regina, ea incendia excitarunt quibus totum illud regnum postea conflagrauit, vniuersi etiam Christiani Orbis quietem concusserunt & perturbarunt: Catholicis è toto Angliæ regno profligatis, & crudelissime, tam quoad fortunas quam corpora ipsorum, vexatis.

Quanquam vero harum persequutionum & suppliciorum caussam non Religionem, sed Rebellionem & Crimen læsæ Maiestatis, adeoque tam clandestinis quam apertas contra Regni Statum machinationes fuisse, videri velint: tyrannicus tamen contra reos, sine vlla iustitiæ aut æquitatis forma, procedendi modus facile contrarium euincit.

Hac quidem arte olim quoque Ariani vsi sunt, salutem siue Statum Reipublicæ vel Imperii persequutionibus quibus Christianos diu vexarunt, prætexentes.

Interea quidem dum Christiani mutuis vulneribus concidunt, Turcę imperium suum mirum in modum auxerunt & confirmarunt, vt iam omnibus Christianis Principibus, nedum singulis, sint formidabiles.

VIII. Occasio, Apostatarum perfidia.

Quid quod etiam nonnulli eo impietatis proruperunt, vt abiecta religione Christiana, Mahumetanæ nomen dare, & infidelibus illis non solum secreta Christianorum prodere, sed ipsorum quoque copiis duces se præbere non dubitarint? Quæ quidem pro octaua Turcici imperii magnitudinis caussa vel Occasione haberi possit.

IX. Occasio, Turcarum astutia in faciendis induciis.

Ad nonam quod attinet, considerare oportet quanta astutia in omnibus rebus & actionibus vsi sint. Equidem ita existimo nulla re Turcarum contra Christianos conatus & insultus promotos fuisse, quam frequentibus, quas de industria cum Principibus nostris susceperunt, induciis & pacificatoriis Actionibus quibus illud consequuti sunt, vt ex improuiso, deinde nostros secure degentes adorti, facilem victoriam reportarint.

Nec minoris momenti illud est, quod Turcæ nunquam contra quenquam Christianorum Principum bellum susceperunt, tam ad sui imperii defensionem, quam alieni inuasionem, nisi rebus domi plane pacatis, & finibus contra vicinos & quoscumque hostes, sed inprimis contra eos quorum iniuriis magis opportuni erant, probe

munitis;ne ipsis externo bello occupatis, alius res domi turbaret, & prouinciam aliquam ab imperio auelleret, sibique subiiceret.

Quid enim aliud sibi vult pax illa, quam cum Polonis tam longo tempore coluerunt, & etiamnum colunt? Idem eorum consilium tam diuturna pax cum Venetorum Republica ostendit.

Sed & longa illa cum Gallis siue Francis pax & veluti quædam societas manifeste docet, quam sollicite id vnum curent Turcæ, ne cõsilia ipsorum & conatus ab externo aliquo & ex improuiso superueniente hoste turbentur aut impediantur. Inducias quidem illi sæpe, semper vero sibi vtiles cum Imperatore fecerunt. Superiori tempore quando grauissimum eis contra Persarum Regem instabat bellum, astute admodum inducias ab Catholico Hispaniarum Rege impetrarunt.

Illud vero inprimis Turcarum Princeps studet, vt pacis & belli sit arbiter, vtque suorum consiliorum telam qua vi, qua astu pertexat, non sine ingenti Christianorum Principum damno & probro, quibus ille tantopere est formidabilis, vt pacem aut inducias quamuis noxias & turpes cum eo facere, quam vires eius experiri malint, & sic præclaras sæpe domandi eius occasiones elabi sibi patiantur. Cuius rei vix vllum clarius exstat exemplum quam illud quod nuper bello Persico accidit: in quo à Persarum rege vno ad Taurisium prœlio octuaginta Turcarum millia cæsa dicuntur, præter eos qui passim velitationibus aliisque certaminibus absumpti fuerunt.

Quæ vero melior ac pulchrior occasio, ô Principes Christiani, acceptas iniurias vlciscendi, & crudelissimi Tyranni exscindendi vobis potuisset ferri? Fierine potuit, vt amisso exercitus robore, & auctoritate ipsius collabascente, mutationem aliquam Turcarum res non sensissent, si modo vos Occasioni quam Deus dederat, non defuissetis? sed vos quidem in vtramque stertitis aurem, nec quidquam habetis in promptu, quo nocere ipsi queatis. Peccata scilicet nostra sunt quæ Turcis fores ad nos aperiunt, quæque ciuili bello miseras Christianas prouincias ita lancinant ac distrahunt, vt ab interitu nonprocul absint. Galliæ illud quondam florentissimum regnum, & Belgium quis videat; vbi tanta contentione tantisque odiis certatur, vt non nisi cum alterius partis exitio certamen desitutum videatur.

Hinc Reges & Principes domesticis turbis componendis non sufficiunt, adeoque ipsi maximis in periculis versantur: tantum abest, vt in communem hostem arma conuertere possint. Vicini vero, suam rem agi putantes, quum proximus ardet paries, suæ suorumque custodiæ vnice intẽti sunt, ac suo se functos officio existimant, si cauẽãt ne tanti mali cõtagio in suas quoq; ditiones proserpat. Interim Turcę non solum vires recolligunt, verumẽt nostram stultitiã acerbe rident. Illud quidem mirari sæpe soleo, quod Turcarũ Princeps vicinorum

arma

arma ita suspensa semper tenuit, vt numquam certamen cum duobus aut pluribus simul susceperit; Romanorum in eo prudentiam imitatus, quibus illud semper curæ fuit ne duplici bello cum diuersis hostibus distringerentur, sed armis contra vnum motis, omni studio blandisque persuasionibus id efficiebant, vt alii spectatores aut socii ipsorum esse mallent. Selimus Primus qui acerrimum cum Persis bellum gessit, tanta prudentia & dexteritate vsus est, vt toto illo bello durante, Ægypti Sultanus, cæteroqui parum ei amicus, quieuerit ac ne gladium quidem contra ipsum strinxerit. Quos patris mores imitatus Solimanus filius, dum bellum id persequitur, neminem Christianorum Principum hostem vidit aut expertus est.

X. Occasio. Bella inter ipsos Christianos.

Porro tam cruenta illa quam diuturna bella, quæ potentissimi totius Europæ Principes pertinacissime inter se gesserunt, decimam quasi fenestram siue Occasionem Turcis prolatandi imperii aperuerunt; tanto maiori cum Christianorum periculo, quanto maiori animo ac potentia dicti illi Principes præcelluerunt. Quæ vmquam inimicitiæ ferro & igne crudelius exercitæ sunt, quam nuper inter Gallos & Hispanos? Quodnam odium atrocius memoratur quam quo duo illi potentissimi Reges inter se exarserunt? Quæ vero sub sole gens est aut Natio, quæ ad Turcarum imperium oppugnandum, vel etiam euertendum, plus virium ac roboris habeat, quam duæ illæ Francorum & Hispanorum gentes? quas si quis sancto pacis vinculo colligare tum potuisset, Deum immortalem, quantum is Christianæ Reipublicæ commodum, quantum vero Turcarum imperio damnum & periculum allaturus fuisset! Nam, vt ad particularia veniamus, quis vmquam Christianorum Principum ad Turcas domandos & profligandos magis aptus & ab ipsa Natura factus, vel, vt verius dicam, ab ipso Deo datus fuit, quam Carolus Quintus Imperator? in quo præter internas dotes, inuictam scilicet animi magnitudinem & singularem prudentiam, ad tantum hostem superandum, tantumque bellum conficiendum summa omnia fuerunt.

Habebat enim circa se peritissimos rei militaris duces, copiasque validissimas: imperium eius sequebantur populi bellicosissimi, è quibus non veteres tantum supplere, sed nouos etiam exercitus conscribere facile erat: idemque portus possidebat ad bellum mari gerendum, quam maxime opportunos. At quotiescumque tam salutare hæreditarii hostis oppugnandi consilium cœperat, vicinorum partim metu partim iniuriis coactus, in medio quasi cursu consistere fuit coactus.

Eadem impedimenta filio eius Philippo II. Hispaniarum Regi, sese obiecerunt: ita vt vere illud dicere possimus, Dei peccata nostra punientis, manum illam esse quæ immanissimorum hostium res quasi in tuto collocauit, nostras vero tam multis periculis proposuit,

vt tanto citius peccatorum veternum excutiamus. Inter omnes vero Turcarum Principes vix quisquam fuit in quærendis Occasionibus sagacior, in arripiendis iisdem magis impiger quam Amurathes Primus, qui (vti supra diximus) Constantinopolitano Imperatori suppetias misit, atque ipse etiam Hellespontum traiecit, & duobus illis è regione sibi oppositis castellis occupatis, vniuersam illam oram, vt & mare, suo imperio subiecit. Huius filius Baiasithes non minus sagax in agnoscendis, nec minus patiens in exspectandis, nec minus diligens in arripiendis quibuscumque Occasionibus fuisse dicitur: quibus etiam non sine Christianorum damno, ad suas res quam optime vsus est.

Celeritate in Occasionibus vtendum.

Sed in Occasione multum prodest celeritas: siquidem illa elapsa numquam postea aut certe raro admodum reuertitur. Quocirca non satis est, vt quis rerum opportunitates siue Occasiones agnoscat: verum etiam opus est vt iis quis ad efficiendum id quod vult recte vtatur. Quamuis autem matura quædam celeritas omnibus in rebus laudabilis sit & vtilis; in bello tamen ea quam maxime est necessaria: siquidem vt Selimum Primum Turcarum Principem dixisse ferunt, in bello etiam quam minima mora maxima damna adferre solet, tum potissimum quando oportunitatem illud quod prudenter & mature deliberatum fuerat exsequendi, nobis aufert. Eo nomine Annibal celeberrimus alioquin & fortissimus imperator reprehenditur, quod scilicet lentus esset & piger, & quod Adherbal apud Liuium ei obiicit, vincere sciret, victoria vero vti nesciret. Eodem vitio Magnus ille Pompeius laborauit, & pessumdatus est. Verbo dicam, Nullus motus celeritate destitutus efficax esse, aut notabilem aliquem effectum producere potest. Et violentæ quidem agitationes cum celeritate impetum consumant & perficiunt; naturales vero eum acquirunt paullatim, seque in ipso confirmant. Et hac quidem vna ratione Turcæ ad tantum magnitudinem imperium suum peruexerunt, quod consilio & manu prompti, omnibusque rebus necessariis instructi, in procinctu quasi semper steterunt, neque vllam Occasionem commode aliquid atque vtiliter gerendi, prætermiserunt.

Turcæ quibus nostros præcellant.

Verum enimuero dicat aliquis, eum qui bene Occasione vti velit, multis aliis rebus instructus esse oportere. Sic profecto res sese habet: & in primis opus est, vt quis semper veluti armatus, in procinctu stet, & quæ necessaria esse intelligit, ad manus habeat? Qua quidem in re Turcæ multis parasangis nostros homines antecedunt; quorum Princeps continuo tantos alit exercitus, vt ex improuiso velut imparatus opprimi nunquam possit, neque consilii incertus reddi, si quando validus educendus sit exercitus. Quinetiam tum maxime superbit, equitum præcipue numero confisus, quorum ingentem multitudinem vel pede, quod dicitur, in terram illiso excitare potest; adeo vt dictum quis ac factum simul putet. Accedit quod tam equitatus

quam

quam peditatus Turcicu, leui vtitur armatura, ac fere quocumque parum seruatis ordinibus, rapitur magis quam ducitur. Sed nihil Turcarum conatus magis accelerat ac promouet quam sobrietas & parcimonia admirabilis. Militiæ enim aqua illis potus, oryza & carnes salitæ in puluerem contusæ, cibus illis est: sic vt vnusquisque vnius mensis cibaria secum ferre possit. Quod si oryza & carnes desint, equina, vt etiam Tartari & Moscouitæ, carne vescuntur. Econtra ad nostros alendos milites quod rebus opus est? quantus numerus carrorum, lixarum, colonum, omnium, denique rerum non ad vsum tantum, verum etiam luxum comparatarum? Qua quidem ex re duo impedimenta existere solent. Primum quod tot tantasque res præparando tempus inutiliter præterlabitur. Deinde quod numquam satis mature & in tempore exercitus tot impedimentis impeditus, quo debet, duci potest: vt ad Esseccium videre fuit, vbi milites nostri magis rerum & commeatuum penuria quam hostium armis conflictati fuerunt, quorum impetum illi facile sustinuissent, si non inedia languidis & manus simul & animi obtorpuissent. Quod quum Turcicæ militiæ præfectus animaduertisset, sensim ac pedetentim eos carpere constituit, inedia & fame confecti, signa ipsi desererent & dilaberentur; vt etiam postea euenit Memini è viro fide digno me audiisse, Emanuelem Philibertum Sabaudiæ Ducem tum quum pro Rege bellum gereret in Belgio, nulla in re quam in comparandis commeatibus & castrensibus apparatibus plus difficultatis, laboris & molestiæ habuisse. Atqui, (vt nostros pudeat) illud dicere licet inauditum esse vt vmquam vllus apud Turcas ob istarum rerum penuriam dissolutus aut dissipatus sit exercitus.

Christianorum luxus.

Sed ad celeritatem, qua in exsequendo vtendum esse monui, eiusque adminicula siue instrumenta breuiter explicanda redeo. Primo quidem illud inprimis non vtile tantum sed necessarium etiam est, vt qui feliciter aliquid exsequi vult, bonam pecuniæ summam in promptu semper habeat: quod difficile futurum est ei qui in tempore suas cogitationes & consilia non eo conuertat: tum etiam pecuniam larga & quasi prodiga manu eroget, vt quidem Christiani facere solent. At Turcarum Princeps longe maiori vtitur parcimonia vnde nec mirum est quod numquam tam ad subleuandas militum necessitates quam comparandos bellicos apparatus, pecunia ei deest: quæ quidem præcipuus belli neruus est, & vnicus quemcumque conatum celeriter feliciterque perficiendi modus Barbarus quidem ille Princeps non minus barbara vtitur eius quod ipse impendit recuperandi ratione, imposito statim subditis nouo tributo, ad lacunas illas ærarii supplendas: quod quidem facile ipsi est. Apud nos vero nihil æque difficile est & impeditum, quam pecuniam ad belli sumptus conficere. Plerique enim omnes Christiani Principes rem familiarem parum frugaliter administrant, adeoque in magnis rei nu-

Pecunia cõficiendæ difficilis ratio.

mariæ

mariç angustiis fere semper versantur, vt si forte pecunia opus sit, aut fenori eam sumere aut reditus suos oppignerare cogantur. Licet autem Christiani populi non tam turpiter auari sint vt Turcæ, ægre tamen & ipsi pecuniam contribuunt, vt ad medioctem aliquam summam colligendam, integris annis opus sit. Hinc plerumque nostri, quod in prouerbio dicitur, post festum veniunt, vbi scilicet iam præteruolauit Occasio, nec quidquam reliquit quam pudorem, & acerrimi doloris ex infelici euentu sensum. Quod si quando iidem Occasioni insistant, eamque premant, fit illud tanta cum festinatione, & præcipitantia & imprudentia omnibus in rebus, maxime vero in conquirendis apparatibus, nihil vt recte atque ex ordine & disciplina, vt apud hostes nostros, fiat.

Turcarum disciplina militaris & obedientia.

Est & aliud non leue ad res magnas gerendas Turcis adiumentum, incredibilis scilicet præfectorum erga militiæ ducem, & militum erga præfectos siue Capitaneos obedientia, reuerentia atq; amor quo vno freti atque incitati, maxima quæque pericula subeunt, atque etiam vltro prouocant, & vincunt. Adeo illis cordi est præfectorum iussa recte exsequi. Neque vmquam apud Turcas euenit, quo apud nos nihil iam est vsitatius, vt scilicet militum seditione aut imperii detrectatione, conatus aliquis fuerit impeditus, aut victoriarum cursus inhibitus.

Turcarum habitus.

Aliud quoque apud Turcas reperitur, non minus consideratione dignum, quod scilicet quum homines ipsi robusto sunt corpore, tum etiam mira celeritate præditi. Econtra nostri exercitus vix mouere se audent, nisi Germanorum & Heluetiorum copiis quasi fulciantur: quæ quidem gentes ad subitanea & in quibus celeritate opus est, inutiles fere sunt; at in acie & stataria pugna, instar solidi & immobilis sunt muri. Quam autem ad res celeriter gerendas parum apti sint Germani, res ad Budam & alibi infeliciter gestæ satis docent. Equos etiam meliores nostris Turcæ habent. Hispanienses quidem leues sunt & bene compacto corpore, sed parum habent roboris. Germanici grandes sunt & fortes, sed molles, & vt plurimum duri oris, vt difficulter manu regi possint; ad sustinendum quam faciendum impetum aptiores. Neapolitani nostri boni quidem sunt & generosi, agiles etiam, ita tamen vt ad perfectam celeritatem non nihil eis desit. Turcæ vero primum Hungaricos habent equos, ad bellum inprimis idoneos: deinde Barbaros illos, summæ celeritatis; nec non illos, è Valachia, & Epiro, qui omnes laborum sunt tolerantissimi, & facili manu reguntur.

Ex quibus concludere licet, Turcas omnia quibus ad celeriter aliquid exsequendum opus est, multo præstantiora ac melius disposita, ac maiori etiam numero quam Christianos, in promptu habere, ac propterea mirum non esse quod celeritate & occasionibus vsi, res magnas gesserint, & ad tantam imperium suum extulerint magni-

tudinem.

tudinem. Etſi vero dictę celeritatis innumera paſſim extant exempla; duo tamen hoc loco, aut tria annotabo. Amurathes 2. bello in Caramania occupatus, quum accepiſſet Ladiſlaum Hungariæ regem, cum quo pacem paullo ante fecerat, ingentes copias colligere, & bellum moliri; ſubito motis caſtris, & celeriter traiecto Helleſponto, ſeptimis caſtris ſiue 7 dierum ſpacio cum octoginta millibus ad Varnam peruenit. Similiter Serdar Baſſa, à Baiaſithe II. ad diuertendos à Mediolani oppugnatione Venetos miſſus, tantis itineribus ad Taruiſium peruenit, vt pæne famam aduentus ſui anteuerterit. Tanta vero celeritate Selimus I. à Cæſarea Halepum vſque exercitum cum machinis & omni inſtrumento, per Tauri iuga duxit, vt Sultanum nihil minus cogitantem, & quiduis potius quam tale quid ſibi imaginantem oppreſſerit.

Grandes naues inutiles.

Nec vero in bellis tantum quæ terra geruntur, tantam celeritatem quantam diximus, Ottomanidæ Principes adhibent, ſed etiam in maritimis expeditionibus: in quibus quem ordinem obſeruent, breuiter indicabo. Ac primum prægrandes illas naues ſpernunt, vtpote quas niſi vento adiuuentur, pondus immobiles atque inutiles reddit, vt potius ſæpe impedimento ſint quam adiumento. Biremibus ſiue Galeris vtuntur leuibus admodum: claſſem vero vniuerſam milites omniſque generis apparatu quam optime inſtrui curant. Econtra nos magnum prægrandium Nauium & Gallionum, quas vocant, numerum, tanquam virium noſtrarum fundamentum & aſylum, educere ſolemus: quibus præparandis, exſpectandis, aut conducendis ſępe melior temporis pars conſumitur, aut reliqua claſſis diſtrahitur. Hinc aliud exiſtit incommodum, illud nimirum, quod quum maximam victoriæ ſpem in maioribus illis Nauibus poſitam habeamus, minores interim quaſi animo abiecto, hoſti appropinquare non audent, & nihil aliud fere quam fugam meditantur. Interim vero hoſtis quibus poteſt, inſidiatur, nec ad pugnam in tam late patenti æquore cogi poteſt, ſed ex occaſionibus tantum aſſilit: vt quidem Anno 1537. ad Preueſſam, & Anno 1571. ad Naupactum accidit, vbi multæ ſociorum naues cum magno claſſiariorum numero nullam pugnæ partem capeſſere potuerunt, quod neſcio quibus rebus impeditæ, claſſi ſe nondum coniunxiſſent. Anno ſequenti idem fere incommodum noſtros valde retardauit, & quominus quidquam à tam valida & inſtructiſſima claſſe effectum ſit, in cauſſa fuit. Similiter quum Pontificiæ & Venetæ triremes ſeſe coniunxiſſent, & Ioannem Auſtrium, qui ad Meſſanam in Sicilia ob rumorem de Belgicis tumultibus allatum aliquamdiu ſubſtiterat, exſpectarent, in Turcicæ claſſis conſpectu; Ochialis qui Turcicæ claſſi imperabat, ſemel quidem prœlii copiam noſtris fecit: quum vero animaduerteret ventum nobis ſecundum eſſe, ac rotundarum Nauium vim ac celeritatem timere, noſtros miro quodam ſtrategemate eluſit, tali nempe.

Manda-

Mandauerat ſuis vt in ſingulis nauibus vas aliquod puluere pyrio plenum im promtu haberent, eique dato ſigno, ita vt ne quid nocere poſſet, puluerem ſubiicerent. Noſtris ergo triremibus vna cum Nauibus bono ordine ad ipſum tendentibus, proras, ne fugæ daret ſignificationem, aliquamdiu obuertit: vbi vero incenſo puluere fumus vniuerſam eius claſſem operuit, ſtatim ſublatis omnibus velis, Neapolim in Romania contendit. Et hac quidem ratione illud effecit, vt iam longius antequam noſtri tale quid ſuſpicarentur, progreſſum aſſequi non poſſent, nec ordines aut claſſem ſoluere auderent, quid ille moliretur, incerti. Octo diebus, poſt quum in eundem Ochialim rurſus incidiſſemus, & leuia aliquot prœlia ſiue velitationes conſeruiſſemus, Ochialis vbi triremes noſtras Nauibus deſtitutas animaduertit, integram claſſem contra nos eduxit; at quam primum claſſem cum eis coniunctam vidit, in portum rediit. Et tum quidem ſatis hoc experimento compertum fuit prægrandes & tardigradas Naues in claſſe aliqua impedimento magis eſſe quam adiumento. Huius rei ego qui huic Expeditioni interfui, Illuſtriſſimi Ducis Mainii comes, in Commentariis Rerum memorabilium noſtri temporis, Latina lingua conſcriptis, prolixiorem aliquanto mentionem feci, ad quam Lectorem remitto.

ILLUSTRIS D. HORATI MALAGUCI, PATRICII REGIENSIS,

Discursus siue Dissertatio, in qua status & magnitudo quinq; totius Orbis potentissimorum regnorum; Regis scilicet Hispaniarum Catholici, Regis Abyssinorum, siue Presbyteri Ioannis (vt vulgo vocant) magni Tartariæ Chami: Regis Persarum: & denique Imperatoris Turcici, rationibus è Geographia & Arithmetica petitis, inter se comparantur.

DISCURSUS IV.

Terræ partes.

TERRAM vniuersam recentiores Geographi plerique in quatuor partes diuidunt, Europam scilicet, Africam, Asiam, & Americam siue Nouum Orbem. Et in tribus quidem tantum prioribus Turcarum Imperator multas ac latas regiones possidet; at Rex Catholicus non solum in illis quoque longe lateque dominatur, sed Nouum etiam Orbem solus sub imperio habet.

Turcarum in Europa imperium.

Verum vt ad particularia veniamus: in Europa quidem Turca bonam partem earum regionum possidet, quas Ptolomæus Nona sua Tabula complexus est, magnam nempe Iazygarum Metanastarum partem, qui hodie Valachia comprehenduntur; partem Daciæ quæ hodie Transyluaniæ accensetur; Mysiam superiorem, quæ Bosnam, Rasciam & Seruiam complectitur; Mysiam inferiorem, cuius partem, vt & Thraciæ, Bulgariæ regnum continet; reliqua vero pars Thraciæ hodie Romania dicitur. Idem præterea sub imperio habet omnes eas regiones quas, Ptolomæus in Decima Tabula collocat, Macedoniam nempe, quæ hodie Albania est; Epirum, Butrintum hodie; Achaiam, nunc Græciam vulgo; Peloponnesum, hodie Moream. Idem dominatur omnibus insulis in Archipelago, magno numero spar-

is, quas Cyclades antiqui nominarunt: quamuis earum paucæ sub Venetorum manserint imperio. Includitur itaque Turcarum Imperium versus Orientem, Propontide (quod hodie *Mare di Marmora* vocant) Ponto Euxino, qui hodie *Mare Maius*; & Mari Ægæo, quod Archipelagus alias appellatur: à Meridie mari Cretico, itemque Mediterraneo: ab Occasu mari Adriatico; à Septentrionibus vero Hungariæ, Moldauiæ & Transyluaniæ finibus. Et circuitus quidem vniuersi Imperii, quod in Europa Turcæ possident, secundum prædicta litora complectitur Italicorum milliarium circiter decem millia, & quingenta. Quam superficiem vniuersam, si redactis in quadrum milliaribus, mensura complecti velimus, reperiemus milliaria Italica circiter trecenta duodecim millia, & vndesexaginta.

In Africa.

In *Africa* Turca oram litoralem à Firamida tanquam termino Orientalissimo, ad Gerbin vsque possidet: quo quidem tractu vniuersa Ægyptus, & omne id quod Ptolomæus in Secunda & Tertia Tabula Africæ ponit, continetur, vt & Lybia Marmarica, quæ recentioribus Borea dicitur. Tractus hic omnis milliaria circiter mille & quadringenta complectitur. Quod ad interiora Africæ, nihil ibi Turcæ possident præter Ægyptum, quam olim Sultani Alcairi sub imperio habuerunt. Reliqua tenent Arabes, gens vaga, nulli certo domino vel Regi obtemperans. Possident tamen iidem Turcæ Maris Rubri aliquam partem Occasum versus, à Sues vsque ad Zibit: quod quidem spacium milliarium est circiter trecentorum & quinquaginta. Vlteriora vero Rex Æthiopiæ siue Abyssinorum (*Presbyter Ioannes* vulgo) sub dominio habet. Sic igitur Turcarum in Africa Imperium ab Ortu quidem partim Mari Rubro, quod antiquis etiam Sinus Arabicus, partim eo interstitio, quod est à Sues Firamidam vsque, includitur: ab Occasu regno Tunetano; à Septentrionibus, mari Mediterraneo & Sinu Ægyptiaco: à Meridie vero desertis Lybiæ, & parte aliqua Æthiopici regni disterminatur. Vniuersa autem ora maritima, quæ Turcarum in Africa subest imperio, continet milliaria circiter 1750. Ægypti quidem superficies milliarium est circiter 35160. sed quum multa sint cultoribus vacua, nonnulli etiam populi Turcarum imperium non agnoscant; non errabit qui semissem à suprapositio numero demserit: atque ita restabunt 17080. milliaria quadrata. Certum vero est nobilissimas tam Africæ quam Europæ regiones Turcarum subesse imperio. Hodie quidem præstantissima totius Europæ regio Italia habetur: at olim antequam Romani florere cœpissent, nihil nobilius aut celebratius

fuit Græcia, quam vniuersam hodie Turcæ tenent: Inter Africæ vero regiones quantum ad omnia, quibus regio aliqua nobilitari & commendari potest, Ægypto semper ab omnibus palma fuit tributa, & etiamnum tribuitur.

In Asia.

Ad *Asiam* quod attinet, Turcas quidem eam pene omnem suo complexos esse imperio, inprimis vero eas regiones quæ olim armis & litteris præ cæteris floruerunt, extra controuersiam est. Ac primum Turcarum imperio subest omne illud, quod à Ptolomæo in prima Asiæ tabula collocatur, Pontus scilicet & Bithynia, quam Turciam dicunt; nec non Asia proprie dicta, quæ Turcis hodie Natolia; item Phrygia, quæ Paria hodie & Bebrycia; tum Lycia, vulgo Briquia; præterea Galatia, Paphlagonia, Pamphylia, Cappadocia (quæ nunc Amasia) Armenia minor; & Cilicia, quæ hodie Caramania: quæ regiones omnes hodie sub Natoliæ nomine comprehenduntur, olim vero Asia proprie dicta fuerunt. Huius vero Peninsula (quæ olim Asia minor, hodie Natolia) ab Alexandria Trapezuntem vsque circuitus continet milliaria circiter bis mille, & quadringenta. Possident insuper Turcæ magnam partem earum regionum, quæ à Ptolomæo in Tertia Asiæ Tabula sub Armeniæ maioris nomine ponuntur, quæ hodie Turcomania vocatur. Reliqua Tartari habent. Tenent iidem omne id, quod quartæ Asiæ Tabula apud Ptolomæum continetur, Cyprum scilicet Insulam, Syriam, Palæstinam siue Iudæam, oram Syriæ maritimam à Foramida Alexandriam vsque, quæ est milliarium fere quadringentorum & triginta; Arabiam Petræam, hodie Baraab dictam; Mesopotamiam, Diabeth hodie; Arabiam desertam; & Babyloniam, siue Chaldæam. Eorundem imperium agnoscunt pleræque omnes regiones, quæ Quintæ Asiæ Tabulæ apud Ptolomæum insertæ sunt, Assyria nempe, ad Arabiam vsque Felicem. A Trapezunte dein Septentriones versus idem imperium ad Cimmerium vsque Bosphorum porrigitur, qui Chersoneso, hodie Gazariæ dictæ, confinis est, quo quidem tractu Septentrionali, Caitachi dicto, Matrigam vsque (quæ fortassis Ptolomæi Hermanassa est) secundum litus numerantur milliaria 450. A Sues deinde (quod fortasse Ptolomæo Clisma præsidium nuncupatur) circumeundo Arabiam Felicem, vsque ad ostium Tigris fluuii (qui hodie Tigil) milliaria circiter sunt ter mille, septingenta & quinquaginta. Sic ergo in vnam summam computatis, quæ Turcæ in Asia secundum litus ambulando possident, efficientur milliaria circiter 7030. Superficies vero omnium regionum quas illi sub imperio in Asia habent, complectitur milliaria 710640. quadrata.

Quia vero earum pars aut deserta iacet, aut aliis regulis & dominis subest, nos è iam posita summa quartam partem detrahemus, quæ est milliarium 177660. sicque reliqua fient 532980. milliaria.

Fines Turcarum imperii in Asia.

Porro Turcarum in Asia imperium ab Ortu quidem sinu Persico (qui hodie Elcalif) Tigri flumine, & litore Maris Caspii (quod nunc Mare de Baccu) ab vna parte terminatur: Ab Occasu fines habet Sinum Arabicum, seu Mare Rubrum, Mare Ægæum siue Archipelagus, Propontidem siue Fretum Constantinopolitanum, & Pontum Euxinum, qui hodie Mare Maius. A Septemtrionibus itidem Ponti Euxini aliqua parte, & palude Mæotide, quæ Mare Zabuch hodie, ac tandem parte aliqua Sarmatiæ Asiaticæ siue Tartariæ includitur: ad meridiem vero Oceanum Australem siue Indicum, Mare Mediterraneum, & Mare Maius attingit.

Iam vnam in summam computatis omnibus quæ in tribus hisce Terræ partibus Turcæ secundum oras maritimas sub imperio habent, inueniemus milliaria vndecies mille, ducenta & octuaginta: superficies vero vniuersi huius imperii milliaria complectitur decies centena & viginti tria millia, ducenta & vndeviginti.

Hispaniarũ Regis imperium in Europa & primum in Hispania.

Hactenus Turcarum in Europa, Africa & Asia imperium descripsimus: nunc quæ Catholici siue Hispaniarum Regis in iisdem Terræ partibus subsunt imperio regiones indicabimus. Ac primum imperatis in Europa Hispaniæ vniuersæ, Iberiæ Græcis à flumine eius nominis olim dictæ: quæ quidem regio omnis non minus populosa est quam ampla, Strabo corio bouis extenso eam similem facit: Ptolomæus vero secunda Europæ Tabula eam comprehendit. Vniuersa Mari vndique clauditur (nisi qua Franciam respicit, à qua Pyrenæis montibus dirimitur) ab Aquilone scilicet Oceano Cantabrico, ab Occasu Hesperico siue Atlantico, ab Austro vero mari Iberico siue Balearico, & freto Herculeo, vbi olim Herculis columnæ, in Hispania ad Calpen vna, altera vero in Africa ad Abilam memorantur. Prouincias Hispaniæ refert Ptolomæus tres, Bæticam, Lusitaniam, & Tarraconensem.

Alii memorant sex, Tarraconensem, Carthaginiensem, Lusitaniam, Galliciam, Bæticam, & transfretum in regione Africæ Tingitanam. Maurorum tempore regna fuerunt in Hispania plurima, quæ posteriores in quinque diuiserunt, Castella, Aragonia, Portugallia, Granata & Nauarra. Partiuntur tamen quidam noua distributione totum imperium in tria regna, Aragoniæ nempe, Castiliæ & Portugalliæ. Sub regno Castiliæ comprehendũtur Biscaia, Legion siue Leon, Asturia, Galæcia, Estre-

madura, Andalusia, Granata, Murcia, vtraque Castilia cum accessione Canariarum insularum. Sub Aragonensi regno comprehenditur præter Aragoniam, Catalaunia, Valentia, Maiorica, Minorica. Sub regno Portugalliæ comprehenditur præter Portugalliam, Algarbia. Bætica à Lusitania flumine Guadiana, qui hodie Ana, dicitur, & Estremaduram præterlabitur: ab Aragonia vero Capite di Gata, quod veteribus Charidemum dictum fuit promontorium, disterminatur, ita vt Bætica vniuersa intra Durim fluuium & iam dictum promontorium includatur, tria continens regna, Granatense scilicet, Andalusiam & Estremaduram: quorum metropoles & regiæ sunt Granata, Hispalis & Merida.

Lusitania.

Lusitania ab Aragonia eodem flumine Duri separatur, & à Cale, vel vt alii volunt, Gallorum portu, hodie portugalliæ nomine notior est, quo quidem comprehenditur omne id terrarum spacium quod inter Ieppen vrbem. Andalusiam & Baionam continetur. In hoc terrarum tractu situm est iam dictum Portugalliæ regnum, cuius metropolis est Olisippo, Lisbona vulgo; item Galæciæ regnum, cuius metropolis est Compostella: reliqua Aragoniæ adscribuntur, in qua nouem (vt alias quoque diuisiones non prætereamus) regna recensentur, Legionense siue *Leon* (alias *Vetus Castilia*) cuius regia est ciuitas Legionensis, *Leon* vulgo: secundum Toletanum (alias *Castilia Noua*) cum eiusdem nominis metropoli: tertium Aragoniæ, cuius præcipua vrbs Saragossa hodie dicitur: quartum Valentianum, cum eiusdem nominis vrbe regia; quintum Catalauniæ, cuius præcipua ciuitas Barcino est, Barcelona vulgo: sextum regnum Murciæ, cuius metropolis Murcia: septimum regnum Nauarræ, cuius metropolis Pampelona: octauum, regnum Biscaiæ, cuius præcipua vrbs Bilbæo dicitur: nonum vero regnum Lipurquæ, cuius metropolis Fanum siue portus S. Sebastiani censetur.

Hispaniarum magnitudo.

Porro Hispania, initium à Conimbrica sumendo (*Colibre* vulgo) per montes Pyrenæos ad Fonterabiam, & inde ad promontorium quod Caput Finis terræ vocatur, hincque ad promontorium S. Vincentii, inde ad Gribalterram, ac hinc denique rursus ad Conimbricam redeundo, ambitu suo complectitur milliaria 1896. Hispanica, quæ Italica efficiunt bis mille centum & nonaginta fere. Ex qua summa si planæ huius superficiei magnitudinem indagare velimus, reperiemus milliaria centies & octies mille, octingenta & quadraginta circiter.

Belgium.

Idem Rex Catholicus inferiorem etiam Germaniam quæ Belgium olim dicta fuit, & à Ptolomæo partim Gallia Belgica partim sub Germania comprehenditur, sub imperio habet: in

quo

quo ſeptemdecim Prouinciæ numerantur, Ducatus ſcilicet quatuor, Brabantia, Limburgum, Luxemburgum, & Geldria: Comitatus ſeptem, Flandria, Arteſia, Hannonia, Hollandia, Selandia, Namurcum, & Sutphania; Marchionatus S. imperii: Dominia quinque, Friſia, Machlinia, Vltraiectum, Tranſiſalana, & Groninga.

Prouinciæ hæ vniuerſæ ambitu ſuo ſecundum maris litus, comprehendunt ſexcenta circiter milliaria Italica, facto initio ab Oſtio Amaſis fluuii, tamquam orientaliſſimo limite, Greuelingam vſque ad oſtium A, fluuii, tamquam finis earum regionum ad occidentem extremi.

Tractus hic à ſeptemtrionibus Oceano Germanico & Gallico clauditur, ab aliis vero partibus diuerſas regiones attingit, vt Comitatum Friſiæ Orientalis, Epiſcopatum Monaſterienſem, Ducatum Cliuiæ, Archiepiſcopatus Colonienſem & Treuirenſem, Ducatum Iuliacenſem, & Franciæ regnum. Plana eius ſuperficies continet circiter quadragies centies mille & ſexcenta milliaria.

Burgundia.

Habet idem Rex ſub ſe Burgundiæ Ducatum, Franciæ regno vulgo annumerari ſolitum: cuius populi ſiue incolæ præcipui à Cæſare & Ptolomæo Sequani dicuntur. Sed ne in eius deſcriptione longius immorer, planam eius tantum ponam ſuperficiem, quæ continet nouem millia & octingenta milliaria Italica. Præcipua totius regionis ciuitas & caput eſt Veſontio, hodie *Beſanzon*.

In Italia.

Porro ſemiſſem fere totius Italiæ idem Rex poſſidet, vtpote in cuius ditione ſunt Regna Neapoleos & Siciliæ, Sardinia, & Ducatus Mediolanenſis; præter arces quaſdam & territoria, quæ in Hetruria idem habet. Vt iam de Genuenſium Republica nihil dicam, qui ab imperio Catholici Regis fere vnice iam dependent, vt non immerito Liguriæ, vt & Corſicæ inſulæ, quam Genuenſes tenent, dominus dici & credi poſſit.

Regnum Neapolitanum.

Regnum Neapolitanum à mari Adriatico ſiue ſupero initium ſumit, ad fluuium Truentum, & Fundos vſque porrigitur. Vt vero vniuerſum eius ambitum rectius intelligas, ducito lineam tranſuerſam per mediam Italiam ad mare Tyrrhenum ſiue Inferius, Fundos vſque, Ptolomæo etiam hoc nomine notos. inde vlterius eandem, litus ſiue oram maritimam legendo, per fretum Mamertinum, & ſic porro ad oſtium vſque prædicti fluminis Truenti ducito: quo quidem terrarum ſpacio nobiliſſimæ hæ regiones comprehenduntur, Campania felix (hodie *Terra di Lauoro*), Lucania (iam *Baſilicata*) Bructii ſiue Calabria inferior, Magna Græcia ſiue Calabria ſuperior,

Salentini (hodie *Terra de Otrante*) Apulia Peucetia (nunc *Terra di Bari*) Apulia Daunia (hodie *Puglia piane*) Samnites siue Aprutium. Omnis vero hic tractus mari alluitur, Adriatico scilicet & Tyrrheno, excepto illo interstitio inter Fundos & ostium Truenti: ac complectitur ambitu supra mille & centum milliaria Italica; superficie vero siue in plano viginti quinque millia & ducenta ferè.

Sicilia.

Iam inter omnes Maris Mediterranei insulas Sicilia claritate & rerum omnium fertilitate eminet. Ab Italia angusto admodum freto, quod *Pharum* hodie vocant, dirimitur, vbi angustissimum est, tria circiter aut quatuor milliaria lato. Triquetra est, vnde & Trinacria olim fuit dicta. duo eius cornua siue latera æqualia fere sunt, vtrumque vero tertio illo maius. Ambitus eius est milliarium circiter septingentorum Italicorum: superficies vero plana decies septies mille, ducenta & viginti ferè complectitur.

Sardinia.

Sardinia sequitur, cuius circuitus milliarium est paullo minus sexcentorum: plana vero superficies 12800. milliaria circiter habet.

Ducatus Mediolanensis.

Habet idem Rex Ducatum Mediolanensem, qui Montisferrati, Pedemontii, Venetæ Reipublicæ, Liguriæ siue Genuensium, Rhætorum & Heluetiorum confinia attingit. Plana eius superficies patet circiter quater mille septingenta & viginti milliaria.

Iam si omne id quod sæpedictus Rex Catholicus ad maritimas Europæ oras possidet, computemus, efficientur secundum ambitum circiter quater mille centum & nonaginta milliaria Italica; secundum vero superficiem, ducenties sexagies sexies mille, centum & sexaginta.

Regis Catholici in Africa imperium,

In AFRICA Rex Catholicus Regnum Oran sub dominio habet, cum vniuersa ora maritima, ad Gribalterram vsque, in quo spacio Marzachibir, Melilla, Tanger, & alia oppida & arces continentur. Oran quidem eum portum esse qui Prolomæo Magnus dicitur, & Tanger Tingim, sub Mauritania (quæ hodie Barbaria) olim comprehensam, regnumque Oran Tremissenum olim dictum, verisimile videtur. Littoris ambitus ab Oran vsque ad fretum Gaditanum siue Herculeum milliaria habet circiter trecenta & quinquaginta.

Idem Rex Canarias Insulas possidet, Fortunatas veteribus dictas.

In Asia.

In ASIA Regis Catholici imperium agnoscunt, primum Molucæ insulæ, ex ea diuisione quam Alexander Papa inter Reges Castiliæ & Portugalliæ fecit, qui illas quidem terras

ad Oc-

ad Occidentem sitas, & à Christophoro Columbo Genuensi primum detectas, his vero ad Ortum exporrectas adscripsit, abolito communi antea limite, per Hesperides (quæ nunc insulæ Capitis Viridis) Meridiano ducto, & altero quodam vno gradu vlterius à primo constituto, sic vt in Lusitanorum potestate Moluccæ & Philippinæ insulæ permanserint (quarum priori Tomo à nobis facta est mentio) nec non aliæ multæ, Zeilon nempe, Borneo, Celibes, itemque amplissima Iapponiæ & Sinatum regna, quorum tamen pauca, vt & prædictarum insularum, Lusitanos dominos agnoscunt.

Moluccæ aliaque insulæ.

Quum vero postea Ferdinandus Magellanus superato freto à se postea denominato, ad Moluccas appulisset, nomine Imperatoris Caroli Quinti earum possessionem apprehendit sibique vindicauit.

In Asia igitur Rex Catholicus longe lateque imperat, quamuis, vti diximus, multæ & vastæ regiones ac fere innumeri populi eius imperium vel non norint, vel non ferant: vt etiam Brasilia, quæ est Peruanæ pars, non Lusitanis, sed Castellanis subest.

Huc accessit, quod Carolus Quintus Imperator rei nummariæ penuria pressus, Iohanni Vltimo huius nominis Portugalliæ Regi, Sebastiani Anno MDLXXII. in Africa cæsi auo, eam partem Moluccarum quæ in diuisione à Papa Alexandro facta sibi obuenerat acceptis trecentis Ducatorum millibus oppigneraui. Vnde factum vt postea Lusitani Moluccas soli possederint, exclusis Castellanis.

Sed omnium latissimum Catholici Regis in Nouo Orbe est imperium, quo etiam solus ipse fruitur: nec solum maritimas, sed mediterraneas etiam oras & vastissimas regiones sub se habet.

In Nouo Orbe.

Porro Nouum Orbem nos in duas partes nunc diuidemus, quarum vna *Noua Hispania*, altera *Peru* appellatur. Nouam Hispaniam illum terræ tractum dicimus, qui à freto vbi Peruana, quæ peninsula est, Continenti iungitur, vbi Panama sita est. Sumpto ergo à Panama initio, vniuersæ Peruanæ, per Brasiliæ oras & Fretum Magellanicum Panamam redeundo, circuitus est milliarium circiter 12600. At superficies vniuersa complectitur sex milliones, & viginti millia milliarium. Ex hac summa si detrahas septies centena & viginti millia, quæ loca deserta & occulta occupant, reliqua fient circiter sexagies centena millia, siue sex milliones.

Noua Hispania.

Nouæ quoque Hispaniæ ora à prouincia Florida Iucatanam, inde Panamam & Quiuiram vsque versus occasum & Septemtriones, milliaria continet quinquies mille ducenta & viginti. Superficies vero decies centena & 88. à quibus demptis octuaginta millibus, quæ inculta forsan iacent, restant decies centena millia, quibus in

vniuersum patet Noua Hispania. Iam contracta totius Noui Orbis vnam in summam quantitate siue magnitudine, circuitus eius litoralis milliarium est 17820. superficiei vero sinus omnis septem circiter milliones, siue septuagies centena milliarium millia complectitur.

Vt vero supra in describenda Turcici imperii magnitudine multas insulas omisi; ita heic quoque in Noui Orbis demetienda quantitate nullas quæ in Nouo Orbe plurimæ sunt & immensæ, addo: quamuis harum spacium illarum ambitu multis partibus maius sit.

Quod si ergo vnám in summam contrahamus illud quod à Catholico Rege in Europa & Nouo Orbe tantum possidetur, omissis quæ in Africa & Asia eius subsunt imperio, reperiemus circuitum litoralem complecti milliarium viginti duo millia & decem; sinum vero siue superficiem vniuersam septem milliones, & insuper ducenta sexaginta sex millia, centum & sexaginta.

Quum vero supra demonstratum sit ambitum oræ maritimæ à Turcis possessæ continere milliarium Italicorum vndecim millia ducenta octuaginta; manifestum est Catholici Regis secundum hanc dimensionem imperium dimidio fere esse maius. Iam si ad ipsius sinus siue superficiei veniamus dimensionem, quum Turcarum quam longe lateque patet imperium, complectatur septem milliones milliarium, & insuper ducenta sexaginta sex millia, centum & sexaginta; certa demonstratione euincitur Catholici regis imperium Turcico imperio sexies fere & dimidia parte maius esse, nec hoc, quoad amplitudinem, cum illo comparari posse

Globi terrestris magnitudo.

Iam, vt illud quoque addam, quum vniuersus orbis terrestris pateat milliaria Italica viginti vnum millia & sexcenta, vni gradui maioris circuli cœlestis attribuendo milliaria Italica sexaginta in terrestri circulo, diameter vero terræ, secundum Archimedem, complectatur milliarium sex millia, octingenta septuaginta duo: ex multiplicatione prædictæ summæ nascetur vniuersæ superficiei terrestris quam late patet quantitas, continens centum quadraginta octo milliones, quater centies & quinquagies mille, nongenta & nouem milliaria circiter: cuius vniuersæ summæ rex Catholicus vnam & viginti cum dimidia partes fere possidet. Quod ita intelligendum est: si vniuersam hanc superficiem in viginti partes diuidamus, Regem Catholicum de ea tenere sub imperio vnam partem & dimidiam fere; ac si eamdem in centum & quadraginta octo partes partiamur, Turcam vix vni eius parti imperare.

Quod si omissa ista accuratiori terræ dimensione, & milliarium calculatione, scire quis cupiat quantum Turcarum imperium spacii in terrestri globo complectatur, sciat is in vniuersum esse circiter decies centena trecenta sexaginta octo millia nongenta & vnde

ſexaginta milliaria. At Catholici Regis imperium continet octo milliones, ſexaginta quatuor millia centum & ſexaginta. Hinc manifeſtum eſt Catholici Regis imperium habere ſe ad Turcici imperii quantitatem, tamquam tredecim ad duo; aut vt accuratius rationem ſubducamus, velut octoginta ad tredecim; aut quam accuratiſſime, velut ſe habent 8074160. ad 1378956 vel denique ad minutos numeros reducendo, velut 433 ad 74. Monitum tamen te hic velim, Lector, nos ad viuum, quod dicitur, omnia hic non reſecare, ſed verba rebus accommodare, quæ quidem Geometricas demonſtrationes non admittunt.

Quod ſi quis dicat, in Hiſpaniarum dimetiendo ambitu nos Luſitaniam ſiue Portugalliam quoque incluſiſſe, quæ quum Hiſpaniarum Regi ſubiecta non ſit, ad ſuperiorem quoque illam ſupputationem venire non debeat; is velim conſideret quam magnum terrarum ſpacium Hiſpanico ſubiectum imperio omiſerimus: vt omnem illam cui Catholicus Rex dominatur, Africæ oram, vt Baleares inſulas, Maioricam & Minoricam hodie, vt Fortunatas ſiue Canarias, aliaſque permultas; quarum omnium ſpacium illud quod Portugallia detrahit, non modo ſuppleuerit, verum etiam ſuperarit.

Ex iis quæ hactenus demonſtrata ſunt facile patet, ſi imperii amplitudinem ſpectare velimus, Catholicum Hiſpaniarum Regem inter omnes totius Orbis terrarum monarchas primum obtinere locum, nec quemquam cum eo comparari poſſe.

Tartarici imperij magnitudo.

Quamuis enim magnus Tartariæ Cham ſiue Imperator vaſtiſſimis regionibus dominetur: vniuerſum tamen eius imperium tantum circiter vicies & bis centena millia milliarium, quantum quantum eſt, complectitur.

Perſici.

Perſarum quoque Rex licet ampliſſimum poſſideat imperium; id tamen Tartarico aliquanto minus eſt: quippe quod in vniuerſum circiter vicies centena & quinquaginta millia milliarium continet.

Abyſſinorũ Regis.

Inter omnes vero ſolus Abyſſinorum ſiue Æthiopiæ Rex (quem vulgo *Presbyterum Iohannem* nominant, alii *Pretioſum Imperatorem* interpretantur) imperii magnitudine Catholico Regi proximus eſt: quum quinquagies centena & quinquaginta milliarium millia (quinque ſcilicet milliones & dimidium) ſuo imperio ſit complexus, in quo tamen multæ vaſtiſſimæ ſunt ſolitudines & loca habitationibus vacua.

Reliqui Orbis terrarum Monarchæ, Reges & Principes, ſi imperii ſpectetur amplitudo, cum prædictis nullo modo comparari poſſunt; eoque in hunc numerum ſiue Catalogum non accenſentur.

Dicimus

Monarchæ præcipui Orbis terrarum.

Dicimus itaque, idque iam demonstrauimus, quoad imperii magnitudinem, primum & præcipuum totius Orbis Monarcham esse *Catholicum Hispaniarum Regem.*

Secundum locum *Presbytero* siue *Precioso Ioanni*, *Abyssinorum vel Æthiopum Regi* dabimus.

Tertium *magno Tartarorum Chamo vel Imperatori.*

Quartum *Persarum Regi siue Sophi.*

Quintum *Turcarum Imperatori.*

Omnes reliqui, vti diximus, totius Orbis Principes, quantumuis magnas & opulentas sibi imperio habeant regiones, cum quinque his Monarchis conferri non possunt: quippe quorum omnium imperium contineat vndeuiginti circiter milliones, ducenta tria millia, centum & vndeuiginti milliaria: quæ summa cum vniuersa Terrestris globi superficie comparata, vix octauam eius partem adæquat.

Quod si quis ad terrestre illorum imperium Maria & Aquas eo comprehensas adiunxerit, procul dubio deprehendet vniuersum eorum dominium semissem Terræ & Aquæ, vnum globum constituunt, complecti, & fortassis aliquanto plus. Quum vero Terra eorum contenta imperio, aquis permista, vt est, intelligatur; credibile est ex omni terrarum illarum spacio vix duas partes alteras eius quod aquis obrutum est, reliquas fieri, vt facile deprehendet is qui Mathematico hic calculo vti velit. Sed hæc iam satis sunto.

DE REBVS TVRCICIS

DISCVRSVS V.

In quo primum demonſtratur vanam eſſe illam diffidentiam, quæ nonnullorum animos occupauit, Turcas à Chriſtianis apertis viribus debellari aut vinci non poſſe. Deinde cauſſæ explicantur, ob quas pleraque Chriſtianorum Principum contra Turcas Federa parum hactenus fructuoſa & efficacia fuerint, ſpeciatim vero quid in illis, quę An. M.D.XXVII. & M.D.LXXI. inita ſunt, peccatum fuerit. Modus denique indicatur, quo perfectum & ad Turcici imperii expugnationem ſufficiens Fedus inter Chriſtianos Principes confieri poſſit.

ETsi multorum animos ea occupauit opinio, Turcarum imperium tantis opibus ſubnixum, à Chriſtianis non dico euerti, ſed impelli aut concuti, id eſt, graui aliquo damno affici non poſſe: eos tamen ego non modo vehementer errare, ſed etiam Chriſtianæ Reipublicæ non parum obeſſe, non rationibus tantũ, ſed exemplis etiam atq; experientia demonſtrabo. Ac primum Turcarum vires, quantæcunq; eæ ſint, nõ eſſe inſuperabiles, mirabilis potius q̃ miſerabilis Baiazethi I. caſus docuit: qui à Tamerlane Tartarorum Imperatore, ad internecionẽ ipſius deleto exercitu, captus, & per ludibrium diu circumductus, atque etiam aſcendentis in equum Tamerlanis pedibus ſcabelli loco ſuppoſitus, in triſtiſſima ſeruitute vitam finiunt. Simili ſtrage Carambeirus ab Amurathe II. ad bellum contra Hungaros & Polonos gerendum-

miſſus,

missus, in valle montis Hæmi ab Vladislao Poloniæ Rege affectus fuit. Quum enim iam dictus Cambeirus magnis cum copiis venisset vt cladem quam Natoliæ Præses à Ioanne Hunniade, qui magnam ei Seruiæ partem, & vniuersam fere Moldauiam eripuerat, vlcisceretur, nostrisque rependeret: tantum abest vt quod instituerat perfecerit, vt etiam amissis omnibus copiis, in nostrorum venerit potestatem Eodem modo Turcarum exercitus quem Baiazetus II. Calibero & Querseolo ductoribus contra Caitheum Ægypti Sultanum miserat, quod is Zizimum fratrem Baiazethi milite & pecunia iuuisset, non procul ab Adena Ciliciæ vrbe tanta clade affectus fuit quantam ad eum vsque diem. Turcæ vix senserant: quum ex centum bellatorum millibus qui prœlio interfuerant, vix triginta millia euaserint, quamuis Sultani exercitus vix sextam Turcic partem adæquaret. Sed numeri defectum duorum Italorum consilium & Meméluchorum industria facile suppleuit, quandoquidem Turcæ improuiso Ægyptiorum assultu, quum nihil minus exspectarent, oppressi, fugæ circumspiciendæ tempus habuerunt, in qua tamen ipsa quamplurimi quoque perierunt. A Viennæ obsid one Solimanus discessit, amissis sexaginta hominum millibus, qui in viginti assultibus quibus vrbem inuaserat, occisi sunt. Et licet is sequenti anno maiorem fere instruxerit exercitum (vtpote in quo ducenta bellatorum millia fuisse memorantur) eo consilio vt vniuersam Hungariam, & Bohemiam quoque depopularetur, atque ita acceptam offensam quam crudelissime vindicaret: tamen vbi primum de Caroli V. contra se expeditione accepit, tanta cum festinatione retrocessit, vt impedimenta auehendi vix tempus sibi sumpserit. Quid vero de naualibus Turcarum copiis sentiendum sit, insignis illa & æterna memoria digna ad Naupactum Christianorum, Ioanne Austrio Caroli Quinti notho, Sebastiano Venerio, Marco Antonio Columna, aliisque ductoribus, victoria declarat, quæ Turcarum ferociam ita compressit, vt iam vinci, vt cum Poeta loquar, dociles, Christianorum vires tam terra quam mari multo magis quam antea extimescant. Scanderbegi facinora omitto; quibus ille Epirum siue Albaniam patriam suam & auitum imperium è tristissima Turcarum seruitute vindicauit, tot tantisque inclitus victoriis, vt verus Hercules merito videri possit. Nihil hic quoque dicam de Ioanne Hunniade & Matthia Coruino, qui exiguis copiis ingentes Turcarum exercitus fugarunt ac dissiparunt. Sed & Lusitani non ita magnis viribus Turcarum impetus per Mare Rubrum in Indiam penetrare conantium represserunt, vt tale quid amplius tentare nec velint nec possint. Nuper quoque Tartari (si vera fama est) Tauricam Chersonesum, *Perocopscam* hodie dictam, Turcis eripuerunt. Qui Turcarum historias siue res gestas curiosius perscrutati sunt, aiunt è triginta sex prœliis, quæ ducentorum & octoginta annorum

Itemque Nauales.

Ioannes & Matthias Hunniade.

spatio

ſpacio Turcæ cum diuerſis gentibus commiſerunt, duodeviginti tantum proſpera ipſis eueniſſe, in reliquis omnibus eos fuiſſe inferiores. Ex quibus ſane manifeſtum eſt Turcarum vires minime eſſe, prout dicuntur, inuincibiles, ſed æqua fere lance inter victoriam & cladem ſemper fuiſſe appenſas; adeo vt ſi ſerio vires ſuas Chriſtiani Principes contra illos conuerterint, magna victoriæ ſpes oſtendatur, & vna facile plures paritura ſit. Quamuis autem Turcarum potentia, vti diximus inſuperabilis non ſit: fatendum tamen eſt, ſingulorum Principum Chriſtianorum vires ſeparatim parum contra eam poſſe. Quis igitur eius debellandæ ac frangendæ modus? Equidem non alius niſi vt vel omnes, vel certe præcipui Chriſtiani Reges & Principes commune contra hereditarium hoſtem fedus percutiant, & communem, coniunctis viribus, fortunam experiantur. Quod quibus rationibus quam commodiſſime fieri poſſit, breuiter indicabo, vbi prius cauſſas explicauero, ob quas Federa hactenus inter Chriſtianos contra Turcas inita, non talem qualis ſperabatur, ſortita ſint euentum.

Qua in Federibus Chriſtianorum contra Turcas peccata.

Multa quidem hactenus in Chriſtianorum Principum Confederationibus vel ſecus facta, vel inconſulto decreta, vel perperam fuiſſe obſeruata dubium non eſt. Id ſi cui durius aliquanto dictu ac minus probabile videatur, age omnes res diligenter mecum expendat. Certum eſt atque indubitatum, omnibus fere Principum actionibus duos eſſe fines propoſitos, honeſtatem atque vtilitatem. Neque illud humanarum rerum peritus negauerit, maiorem ſæpe à pleriſque vtilitatis quam honeſtatis haberi rationem. Porro quum illa, ad quam omnes hominum actiones collineare diximus, vtilitas ab omnibus qui in Turcici belli cogitationem incumbunt, par aut æqualis ſperari nequeat, quum vnus propius, alter longius vt à metu & periculo, ita à ſpe quoque emolumenti abſit: fit quoq; vt alii aliis conſiliis vtantur, & hic illum, alius alium rei gerendæ modum proponat. Quamquam vero non leuia hinc oriantur incommoda; illud tamen longe maius eſt, ac neſcio an longe maximum, quod in Federis ſanciendis legibus inter omnes vix vllus reperitur conſenſus vel concordia. Huius vero diſſenſionis cauſſæ præcipuę ſunt. Primo quod Principum Turcico imperio finitimorum non eadem eſt aut æqualis potentia, ſed vnus quidem viribus præpolleat, alter vero multo ſit inferior. Ex hac virium diuerſitate illud exiſtit, vt alter altero plures habeat & meliores propriis viribus vel defendendi ſui, vel hoſtis oppugnandi facultates: quum imbecilliores Turcarum iniuriis, excurſionibus & rapinis vndiquaque ſint expoſiti. Iam illud certo certius eſt, eos qui longius à periculo abſunt, difficilius quoque ad bellum tam ſuſcipiendũ quam gerendum, aut vllam eo nomine pecuniam conferendã induci: qui ſi periculo propiores eſſent, non modo non opibus, ſed ne vitæ quoq; ipſi parſuri erant, vt illud quam primum & quam

Cur Principes nonnulli ægre contra Turcas arma capiãt.

procul à se depellerent. Præterea illi Principes qui eiusmodi Expeditionis vtilitates aut non intelligunt, aut non sperant, exiguam admodum vel potius nullam eius promouendę curam gerunt: econtra vero quos propinqui Tyranni metus premit, omnibus cogitationibus & viribus eo incumbunt, vt tam suis quam aliorum viribus quam diligentissime se muniant & defendant. Si denique Principum aliquis ad commune Fedus vocatus, illud suis rebus parum vtilitatis allaturum prospexerit; etiamsi confederationi nomen dederit, numquam tamen ad communem caussam defendendam eam animi alacritatem, affectum & diligentiam afferet, quam rei magnitudo requirit. Ecce quomodo diuersa vel inæqualis potius vtilitatis ratio ipsis Confederationum principiis obstet, progressum retardet, finem vero omnino incertum reddat, ob varios Principum affectus & consilia, quæ illi ex suis ipsorum rationibus capiunt & moderantur. Ex quo sane fit vt eiusmodi Confederationibus ægre substerni ea possint fundamenta, quæ felix principium, progressum prosperum, finem denique siue exitum optatum dare, aut certo promittere possint. Quocirca frustra fuerit qui non remoto hoc vtilitatis respectu, aliquem ex eiusmodi Confederatione ad rerum summam fructum sperabit. Huc alterum accedit incommodum, altero illo tanto maius itidem ex vicinitate ortum. Prout enim quisque Turcarum imperio est propinquior, tanto magis ob metum à bello contra eos abhorret. Exempli gratia. Hispani Algeriani regni vicinitatem formidant; Veneti Epirotas nimium vicinos metuunt, &c. Iam si inter Hispanos & Venetos contra Turcas Fedus ineatur, Hispani quidem meridionalem, Veneti vero Orientalem Turcici imperii plagam oppugnari volent: quæ dissensio dubium non est quin omnem huius Confederationis vtilitatem corruptura sit. Est & aliud incommodum, Contributionis scilicet inæqualitas. Quum enim sociorum vires inæquales sint, fit quoque vt alter plus alter minus in belli sumptus conferat. Iam si, verbi gratia, sociorum aliquis sit qui dimidiam partem oneris sustineat, is proculdubio præcipuas imperandi partes sibi sumet, omnemque ad se traher auctoritatem, sic vt reliquorum omnium frustra sine eo futurus sit conatus. Qui si pedem alicubi figere aut morari voluerit, cæteris quoque desidendum erit: si alio quam initio constitutum erat, castra transtulerit; cæteris sequendum erit: si domesticis negotiis auocatus, exercitum vel classem reducere statuerit, cæteri sequi eum, velint nolint, cogentur: sicque illi omne oleum & operam, quod aiunt, perdent, & non modo consilii sui nullum inuenient exitum, sed etiam, tam formidabili irritato hoste, longe maioribus periculis se suaque exponent. Et profecto hæc quæ diximus omnia & singula, si non ex corpore, sed singulis eius membris ea metiamur, tanta ac talia sunt, vt nulla firmæ in eiusmodi Federibus

concordiæ stabiliendæ ac dissensionis amoliendæ ratio superesse videatur, nisi Deus eam ipsorum Principum animis inspirarit.

Hic à proposito nostro non alienum fuerit defectus quosdam & vitia indicare, quæ in duabus præcipuis ac maxime memorabilibus Christianorum Principum superioris temporis Confœderationibus prudentiores notarunt. Harum prima fuit illa quæ inter Paulum III. P. M. Carolum V. Imperatorem, & Venetos icta fuit. Inter alias conditiones hæ quoque fuerunt: Vt Imperator & Melitensium equitum Ordo octoginta duas triremes mitterent, Veneti totidem, Pontifex vero tantum sex & triginta. Imperatoriæ Classi præfectus fuit Andreas Auria; Venetæ, Vincentius Capellus; Pontificiæ, Marcus Grimanus Patriarcha Aquilegiensis, eique vicarius datus Paulus Iustinianus. Terrestribus copiis summo cum imperio præerat Ferdinandus Gonzaga. Cõuentum itidem fuit inter Principes, vt quidquid in Græcia vel Dalmatia à classe occuparetur, id omne Venetis cederet, ad compensandam quam paullo ante à Turcis acceperant iacturam, & explendas quodammodo tantorum quos sustinebant, sumtuum lacunas. Solimannus vbi classem contra se in procinctu stare accepit, magna & ipse diligẽtia suam ornauit, & versus Cretam insulam eduxit, vbi exscensione facta, prædæ aliquãtulum egit. His rebus perfectis, Barbarussam cum classe in sinu Lartensi Christianorum classem exspectare atque obseruare iussit, quæ quidem se mouerat iam, sed tam parum promouerat vt omne rei bene gerẽdæ tempus interea amiserit, ac hostem ne semel quidem viderit. Sed omnium incommodissime nostris accidit, quod tempestate coacti, ad Corcyram classem, vnde egressa fuerat, reduxerunt. Interea Barbarussa ad Antipaxon vsque insulam nostros insequutus, quum à nostris ad prœlium classem instrui animaduertisset, ad pristinam stationem subito reuersus est. Quocirca nostri consiliorum incerti, Dyrrhachium petere decreuerant: sed quum portus ille triremibus minus esset idoneus, Castellum nouum oppugnarunt & cœperũt, cuius quidem expugnatio, si sumtuum in hanc classem factorum spectetur magnitudo, nostris pudori magis quam honori, exiguo certe emolumento fuit. Arcem hanc vniuersæ classis viribus expugnatam Hispani continuo suę potestatis fecerunt: quam sui iuris esse, ex Fœderis legibus, Veneti cõtendebant. Quum vero Hispani cedere nollent, Veneti occasionem deserendi Federis arripuerunt. Quo rupto, Solimanus anno sequenti Castellum nouum non recepit tantum, verum etiam omne Hispanorum præsidium partim interemit, partim in miserabilem seruitutem abduxit. Quamuis autem pax, quam cum Turcis Veneti postea fecerunt, detrimentosa ipsorum rebus aliquantum fuerit: maluerunt tamen pace non iniquissima frui quã

Vitia Fœderis à PP. Carolo V. & Venetis cõtra Turcas initi.

eiusmodi Fœdera in quibus potentior præcipuum sibi victoriæ fructum vindicat, iterum experiri. Quanquam & aliæ sunt causæ quæ Venetos ad pacem faciendam impulerunt, inprimis vero cõmerciorum cessatio, à quibus omnis fere istius Reipublicæ incolumitas dependet, & ærarii tantis in classem sumtibus exhausti vel propediem exhauriendi inopia: cuius subleuandæ, cessantibus commerciis, nullus restat modus.

Ex altero illo Fœdere, quod Anno MDLXXI. ictum fuit, non multo maius emolumentum Christiana Respublica consequuta est. Tantorum enim sumtuum ac tam celebris victoriæ vix vllus alius fructus fuit, quam quod nostri, præsertim mari, Turcis formidabiliores esse posthac cœperunt. Patrato siquidem prœlio sociorum vires paulatim distractæ ac dilapsæ sunt, Venetis iterum, eadem fortassis qua in superiori Fœdere æmulatione, in pacis studium incumbentibus.

Iam res monet vt ostẽdamus quibus modis omnia hæc amoueri possint impedimenta, & Confœderatio firma ac stabilis, excluso omni priuatæ vtilitatis respectu, ex libera voluntate, & singulari animi magnitudine, ad Dei gloriam & Christianæ Reip. augmentum, inire. Cuius quidem Confœderationis leges & cõditiones quum à nulla necessitate impositæ, sed liberæ omnino sint, maiorẽ etiam proculdubio illa afferet fructum. Duo quidẽ illa modo à nobis cõmemorata Fœdera temporibus tã periculosis percussa sunt, vt cæteri quamuis à periculo longe adhuc abessent, cum Venetis tamen (qui periculo proximi erant, & per quorum latus cæteri quoque, præsertim finitimi Principes, petebantur) arma coniungere decreuerunt. Sic igitur quum hi quidẽ, Veneti scilicet, inter sacrũ & saxũ constituti, extrema fere exspectarent; illi vero nullo armorũ metu, sed vel spe quadã amplificandi imperii, vel etiã commiseratione inducti, in societatẽ adscribi se paterentur: factum est vt eæ fœderi adscriptæ sint conditiones, non quæ ad rem bene gerendam fœdusque stabiliendum & conseruandum commodæ erãt, sed quas Veneti rebus suis magis necessarias quam vtiles aspernari non poterant, vt impendens ceruicibus suis malum quibus poterãt modis amolirentur. Quapropter Fœdus tum demum firmum erit & stabile, si nulla necessitate exprimatur, sed sponte fiat: nec eousq; exspectandum est dum sociorum alicui hostis iam insideat. Qui enim tum demum quum oppressi fuerint, alienã opem circumspicient, præterquã quod in suorum animis metũ augent, se ipsos quoq; inconsiderate multis necessitatibus adstringunt, dum non vtilia ipsis aut honorifica, sed rebus suis necessaria consectari atque etiam acceptare coguntur. Pacis ergo tempore, ac tum potissimum quum nulla cogit necessitas, Fœdera & societates ineundæ sunt, si prompte atq; ala-

[F]œdus à libera vo[l]untate de[b]et [...]i.

criter

criter consentientibus animis auxilia à sociis, vel ad hostem vltro oppugnandum, vel ad vim repellendam conferri velimus.

Quo vero tanto maior atque honestior fructus ex eiusmodi Confœderatione percipiatur, remouenda sunt omnia illa obstacula, quibus fœlix binæ illius, de qua supra diximus, progressus fuit retardatus. Ac primo quidem, vti dicere cœperimus, necesse est vt pactiones hæ siue Confœderationes voluntariæ sint, id est, vt Principes sponte sua & vltro, nulla cogente necessitate vires suas coniungant, eademque animi intentione, quamuis diuersis viis & rationibus, communem hostem oppugnent: ne vbi ad tractationem aut ipsam rem ventum fuerit, vnus ex alterius necessitatibus suum commodum quærat. Hac enim ratione conditiones æquales omnibus ferentur, ac pro virium suarum proportione, procul ab omni suspicione, aut inuidia, vel metu, quisq; ad felicem Confœderationis finem consequendum tam auxilia quam consilia sua diriget atque accommodabit.

Quomodo Fœdera fieri debeant.

Sed quia non satis est Confœderationum defectus & vitia habere cognita, iam etiam quomodo earum stabile fundamentum poni queat, paucis & veluti digito commonstrabo. Illud, meo quidem iudicio, in primis necessarium est, vt si non eodem loco, saltem eodem tempore Confœderatorum vires in hostē conuertantur, vtque singuli eum quà proximus ipsis est, hostem oppugnandum sibi sumat. Exempli gratia, vt Hispani regnum Algerianum vel Tunetanum, Veneti & Pontifex Epirum siue Albaniam inuadant, Sabaudicæ siue Pedemontanæ, Melitenses & Florentinæ triremes, si Venetæ aut Hispaniensi classi coniungere se nolint, vsitatum sibi hactenus teneant cursum, & qua proxima sese offert occasio, fortunam experiantur: Poloni vero Valachiam & vicinas regiones; Imperator denique & Germaniæ Principes quæ Turcæ in Hungaria tenent oppida & præsidia aggrediātur. Certa res est, si hoc modo quisque à suo latere hostem carpendo veluti inter se certamen cœperint, fore vt boni exitus spe, aut etiam verecundia quadam, ne quis cæteris strenue rem gerentibus ignauior habeatur, omnes sumtus & labores bene collocati videantur: quum quisq; rem suam agat, & quantū hosti demserit, tantum ad suā ipsius addat vtilitatem & securitatem. E contra hostis vndiq; armis petiti vires distrahentur, & quocunq; conuertētur, depellendo ab omnibus locis periculo satis nō erunt. Melitensiū quidē Orientalē maris Mediterranei partē peruagantium (quod facile ipsis) triremiū metu, Alexandria & Rhodiensis classis intra suas se stationes continebit. Quod si Hispaniarū Rex Mauritaniā (quę Barbaria hodie) assiliat, credibile est Algerianas naues statione sua aut portu egredi non ausuras: interea vero per totum mare libere volitabunt Veneti, & quidquid occurrerit, in suā facile

redigent potestatem. Sed & quam confusionem apud Turcas orituram existimas, si Poloniæ Rex Valachiam & vicinas regiones, Imperator vero & Germani Hungariam vno & eodem tempore inuadant? Exemplum si quis requirat, recens dabo. Quo tempore Solimanus Hungarico bello contra Carolum V. occupatus, maximas secum vires in Hungariam & Austriam traxit, Andreas Auria Imperatoriæ classi præfectus paucis nauibus omnes ad Orientem maris Mediterranei sinus impune ac magno cum sui metu peruasit, & Coronem etiam & Patras oppida cœpit & diripuit, nullibi ne conspecto quidem hoste. Ex quo facile perspicitur, si Christiani Principes Turcis vno eodemque tempore arma suis quisque in finibus inferant, in quantas eos redacturi sint angustias. Restat aliud quoque ad debellandos Turcas aptissimum remedium, sed difficilius aliquanto quam vt eius vsurpandi spes sit. Id vero est, vt omnes vbique Christiani Principes, etiam qui à Turcici imperii finibus longe absunt, auxilia cõferant. Sed vereor, ne hic surdo, quod aiunt, canatur: siquidem quum illi periculum ad se non attinere existiment, non facile quisquam ab eis impetrabit vt in eo amoliendo aut discutiendo vllos facere sumtus in animum inducant; quippe qui minus prudentis esse putent, suis impensis aliorũ prospicere securitati. Quũ ergo plerique omnes nihil magis quam proprias vtilitates sequãtur; earum vero ex hoc bello consequendarum non eadem omnibus spes sit: perspicuum est fieri vix posse, vt tale quale res ipsa requirit Fœdus inter eos percutiatur, aut percussum diu duret. Atqui profecto, si quod affectamus vere esse velimus, Christiani videlicet, eiectis cæteris omnibus ex corde cogitationib⁹, ad vnius Dei gloriam, & Sanctæ Ecclesiæ amplificationem respicere, nostraque consilia & actiones dirigere debemus, exemplo pientissimorum quorũdam, qui superioribus temporibus vixerunt, remque Christianam multis modis iuuerunt, Principum; inprimis vero Godefridi Bullionii, quem tam sanctæ & solo diuinæ gloriæ zelo suscepto Expeditionis ducem, multi Principes & Domini ipso longe maiores sequi non dubitarunt, neque dum Imperatoris aut Regis alicuius auctoritas vel auxiliũ interueniret, exspectandum sibi statuerunt; ita vt breui tempore ingentem confecerint exercitum, vtpote in quo centum equitum millia, & trecenta peditum millia fuisse dicũtur, cum omnis generis copioso apparatu. Et his quidem copiis Bullionius vniuersum ferme Orientẽ domuit: regnum certe Hierosolymitanum & totam Palæstinam infidelibus eripuit, cũ immortali nominis sui honore. Quod vero persuadent sibi nõnulli, se à periculo longe adhuc abesse, vehementer illi quidẽ & non sine magno periculo errant. Quid enim? Traiiciente Amurathe II. ex Asia in Europã, quam longe, quæso,

Turca vndiquaq; inuadendus.

Godefridi Bullionii expeditio.

Hungaria inde distabat? multo certe longius quam nunc vel Saxonia vel Bauaria, vel Heluetia, vel ipsum quoque Franciæ regnum à Turcici imperii finibus abest. Atqui annon magna & melior Hungariæ pars hodie sub tristissima Turcarum seruitute gemit? Delirant profecto, vel potius insaniunt, qui vel in montis alicuius interpositu, aut fluminis cursu intermedio, aut alterius prouinciæ obiectu vllam sibi promittunt securitatem: quæ omnia dici non potest, quam cito hostis tam alacris & potens perruperit. Illud igitur semper hic meminerint omnes Christiani Principes: *Nam tua res agitur, paries quum proximus ardet.* Quid autem? etiamsi à periculo quam longissime adhuc absimus, anne aliorum, & quidem fratrum nostrorum calamitates & miserias nihil ad nos pertinere existimabimus? annon tot innocentium animarum miserebimur? annon pro viribus tam grauiter pressos atque afflictos adiuuabimus? Aliter profecto facere non possumus, nisi Dei mandatorumque eius plane obliuisci velimus. Præterea qui futura ex præsentibus tantum coniiciunt, vt plurimum à seipsis decipiuntur. Neque enim si hodie ita est, cras etiam ita erit. Ea igitur tam præsentium quam futurorum cura habenda est, vt nostris eam pariamus & relinquamus securitatem qua nosipsi frui experimus: vtque nobis donatis & ad aliam vitam profectis, illi hanc vitam, quantum humana fieri potest industria, tuto & secure degere queant. Quod si quem neque posteritatis cura, neque sui Status periculum, neque gloriæ splẽdor ad commune hoc fedus & tam sanctam Expeditionem moueat atque impellat; quisquamne tam iners atque ignauus, tam expers charitatis, tam auersus ab omni religione, & Dei amore ac diuinæ gloriæ zelo erit, vt cui vni vires suas omnes, honores & imperium acceptum referre debet, eius vineam, id est, Ecclesiam, non tantum non colere ipse non velit, sed quantum in se est, infidelibus vastandam & diripiendam prostituat, vel certe relinquat? Ad quid, ô Italia, tam longo tempore, tot tantosque congessisti thesauros? Vos vero Germaniæ Principes & Ciuitates, vbi diuitias vestras melius collocabitis? quem aptiorem immortalis acquirendæ gloriæ modum exspectatis? Equidem hic de gloria diuini nominis, de Christianæ Religionis amplificatione agitur, quibus omnes homines vel vitam ipsam impendere debent.

Honestas & vtilitas belli Turcici.

Hic consilia ineuntur quomodo sancta illa & ipsius Dei & Saluatoris nostri pedibus calcata terra ex immani eripiatur tyrannide. Hic occasio datur multa animarum millia è durissima liberandi seruitute. Hic amplissimus se campus aperit tot tamque atroces iniurias & blasphemias, quibus rabiosi illi canes Deum ipsum affecerunt, eiusque Ecclesiam omni scelere lace-

rarunt, egregie vlciscendi. Quod si etiam humani animi terrenis inhiantis cupiditatibus aliquid indulgendum est; ecce vobis spem prædæ opulentissimæ, quæ facile sumptus à vobis in bellum factos (modo animus contra hostem ne desit) compensabit: Vobis præsertim, Principes, quibus numerosa filiorum & nepotum est progenies, qui hac ratione vel insigni ac præcipuo aliquo, addo etiam fructuoso munere in hac Expeditione cohonestabuntur, vel etiam hostium exuuiis & spoliis ditati, noua imperia ac nouas ditiones acquirent. Sed & sine hoc, quidquid ad Dei gloriam & Ecclesiæ salutem impenditur, bene impensum existimari debet. Is, quem diximus, Godefridus Bullionius totum suum Ducatum in sanctam illam Expeditionem impendit? an propterea tanto pauperior fuit? nequaquam, sed è Duce Rex factus, immortalem posteris gloriam reliquit. idem fecit Carnutum Comes, aliique domini & magnates: nec quisquam fuit quem facti pœnituerit. Sic Carolus Septimus Francorum rex, nullo priuatæ vtilitatis respectu, insignem equitatum Imperatori Constantinopolitano auxilio misit, eique præcipuos totius regni proceres præfecit. Multa quidem alia huc à nobis adferri possent; sed hæc satis sunt. Illud tantum ad extremum Principes monitos volo, ne proximi periculum negligant, sed persuasum habeant id ad se quoque pertinere.

DISSERTATIVNCVLA,

IN QVA MODI QVIDAM ostenduntur, quibus Turcico imperio subditi facile ad seditionem concitari atque inflammari possint,

DISCVRSVS VI.

MISERA illa atque acerba seruitus, qua immanissimus Turcarum tyrannus subditos suos oppressos ac constrictos tenet, eundem cogit quasi, vt omnibus modis eos exarmare studeat; nec quidquam relinquere quod vel ad minimũ depellendæ seruitutis conatum animare eos possit. Et huius quidem metus iustissimas ille habet caussas: quippe qui sciat, nihil violentum esse diuturnum: & malum imperii custodem esse Metum. Etsi vero ea est subditorum per vniuersum fere Turcicum imperium conditio, vt si maxime iugum excutere velint, non possint tamen, quippe omnibus fere viribus nudati: ego tamen quibus modis ad seditionem illi concitari possint, paucis indicabo. Ac primum fieri hoc potest particularis alicuius personæ opera. Illa vero vel priuata est, vel publica. Priuatæ personæ illæ sunt, quæ operam suam ad facinus siue bonum siue malum patrandum, precio addicere solent: in quibus conducendis ac summittendis non tanta opus est arte vel industria. At in publicis corrumpendis & ad nostras partes traducendis psonis, siue illæ generis splendore siue publici officii prærogatiua in imperio aliquo multum possint, longe maior sollicitudo & dexteritas requiritur. Nec enim facile eiusmodi induci se patiũtur, nisi ambitione aut amicitia excæcati, vel etiam iusta aliqua contra dominos suos indignatione stimulati, futura magis q̃ præsentia consectentur. Tunc enim, præsertim si rei executio videatur facilis ac minus periculosa, non inuoluntarie aures nouas spes ingerẽtibus præbent. Et illæ quidem quæ per homines priuatos suscipiuntur machinationes, incertæ admodum sunt, multisque periculis expositæ, quippe quæ sæpe ab vnius infidi hominis fide dependeant. At si magnorum & potentium virorum tentare velimus animos, opera danda est vt idonea captemus tempora, vtque diligenter obseruemus quinam Principi minus æqui sint,

Seruitus apud Turcas.

Personæ priuatæ corrũpendæ.

Et publicæ.

siue iniuria quadam sibiipsis illata, siue alterius sibi prælati dignitate offensi: & in vniuersum quinam præsentium pertæsi, nouis rebus studeant, aut libertatem vel etiam imperium affectant. Ecce tibi modum & occasionem, quibus si recte & dextre vtantur Christiani Principes, paulatim communis hostis imperium labefactare, ac tandem etiam euertere possint; pro leonis exuuiis, quod dicitur, vulpinam pellem induendo. Ferathes quidem Bassa æmulatione & inuidia contra Ibraimum Bassam, quem Solimannus ipsi prætulerat, adeo excæcari se passus fuit, vt seditionē machinari tandem cœperit: sed ea detecta, capite temerarii conatus pœnas luit. Eadem caussà Pyrrhum & Mustapham Bassas à Solimanno ad summam dignitatem euectos, pessum dedit. Superiori quidem tempore, regnante Achmate Tertio, non minus grauis æmulatio & contentio inter Mahumetem purpuratum, & Mustapham Imperatoris fratrem, ac deinde inter eundem Mustápham & Cicalam exarsit: quem quidem Cicala patroni erga fratrem æmulatione accensi fauore, tandem perdidit & mori coegit.

Conatui insistendum.

Hos animorum affectus ac perturbationes si quis Christianorum Regum dextre foueat, magnam profecto barbaris illis ad seditiones & ciuiles motus fenestrā patefecerit. Et licet eiusmodi conatus etiā iterati ad Turcicum imperium plane euertendum satis virium non habeant; non tamen propterea desistendum est, sed illud cogitandum, etiam maximarum mutationum tenuia semper & fere contempta fuisse principia, quæ tamen, vt ille de Fama ait, vires eundo, siue persistendo acquisiuerint; ideoq; diligenter quæ ad dissensionem vel rebellionem augendam ptinent, comparanda & subministranda esse. Sic quidem ego arbitror, si cui minister occurrat cuius animus ambitione aut auaritia laboret, aut qui magno animo præditus, vlciscendæ iniuriæ libidine flagret, eum vbi semel, bis aut ter tentatus fuerit, tandem cupiditatibus suis locum daturum, & fidelitatem atque obedientiam proiecturum: inprimis vero, si certa ei firmi auxilii spes in propinquo ostendatur (quod semper faciendum est) & necessarius ad rem apparatus coram inspiciendus proponatur. Quod si eiusmodi conatus detecti fuerint, atque ita Turcarum tyrannus animaduerterit Christianos in corrumpendis ministrorum suorum animis multo iam esse diligentiores quam antehac fuerint: credibile omnino est, eumdem ex diffidentia quadam ministros plerosque male habiturum, & pauca eorum fidei permissurū: ex quo fieri non potest quin plurimæ suspiciones, iræ, indignationes tam inter herum & ministros, quam inter ministros & subditos nascituræ sint, nihilque cuiquam tutum futurum, vt fere fieri solet, quādo nec dominus ministris, nec ministri subditis

fidere

fidere audent. Sed omnium optatissimum fuerit, si dum maxime hi conatus vrgentur, tyranni filii viuente patre de imperio armis inter se contendant: sic enim institutum nullo negocio, ac veluti sponte sua procedet.

Quum vero in eo qui tale quid aggressurus est, præter accuratum iudicium & promptum consilium, indefessa quoque diligentia & tolerantia requiratur: diligenter prouidendum est vt ad hoc munus idonei homines deligantur, qui scilicet iam dictis instructi sint tam ingenii quam corporis dotibus, oblata quauis occasione recte vtantur, ac omnia rerum gerendarum momenta captent. ante omnia vero pecuniæ parcendum non est, vt scilicet habeant donandi materiam: quum barbari illi auaritia & donorum cupiditate omnes gentes longe anteeant.

Turcæ subditi alij Mahumetani, alij Christiani.

Iam vt ad modum vniuersalis concitandæ seditionis veniamus, scire oportet, duorum generum esse Turcici imperii subditos: Alii enim Mahumetanas sequũtur superstitiones: sunt etiam alii qui Christianam profitentur religionem Illi quidem ab omni motu abstinent; quum rerum nouandarum caussas nullas habeant, libero scilicet religionis suæ exercitio vtentes: hi vero, Christiani videlicet, etiamsi tentare quid velint, non possunt, viribus destituti & seruitutis fræno constricti. Qua ergo ratione ad rebellionem impelli possunt? Equidem hac vna existimo, si armis prius omnique apparatu necessario instructi, auxilia nostra in propinquo quasi oculis videant, eisq; tuto fidere possint. Neque enim aliter spes est eos vel minimam daturos metus alicuius, aut animi male contenti significationem; quum non ignorent seuerissimas defectionis vel meditatę vindicta iam humeris suis velut incubare. Selimus quidem II ex Ochialis consilio omnes Christianos maritimis locis habitantes, emigrare, & in mediterranea loca conferre se iussit, metuens scilicet, ne illi cum Christianorum classe, si quando appelleretur, se coniungerent, & à suo deficerent imperio: quod pœne acciderat Corone & Patris ab Andrea Auria captis. Et hoc quidem modo tyrannus ille rebus suis & imperio optime consuluit, & Christianis insignem tentandi aliquid contra ipsum ansam præcidit. Si tamen eueniat vt Christiani in mediterraneis locis degentes, auxilio iuuandi sint; opera danda est vt id fiat iis in locis vbi equitatus non est magnus vsus, quo tam copioso tamque agili instructus est Turcarum Imperator, vt breui momento omnes Christianorum aut subditorum suorum conatus facile reprimere, & in ipsa herba, quod dicitur, suffocare possit. Quare consultum fuerit per Epirum siue Albaniam aut alias montosas & accessu difficiles regiones irrumpere, vtpote in quibus equitatus parum efficere potest, cuius vsus potissimum est in campestribus & planis locis. Et hęc de Christianis sub Turcarum tyrannide viuentibus dicta sint: quibus omnibus & singulis voluntatem è seruitute se vindicandi mi-

nime deesse, persuasum mihi habeo: superest tantum vt facultates iis &modi à Christianis Principibus suppeditentur.

Nunc dispiciamus quibus modis ipsi quoque Mahumetani ad rebellionem siue Ciuile bellum instigari possint. Ac primum ad ipsorum Religionem quod attinet, quum ea ex meris somniis, nugis ac mendaciis tota contexta sit, mendacia autem & cum vero & secum ipsis pugnent: operæpretium fuerit insigniora (quis enim omnia possit) in libellum colligere, eorumque absurditates vanissimas demonstrare: qua re illud efficietur vt iam ipsi quoque fluctuare, deque superstitionibus quibus hactenus tantum tribuerant dubitare incipiāt. Et hunc quidem libellum tam Illyrica siue Sclauonica, quam Arabica lingua conscribi velim: illum, vt per Europā; hunc, vt per Asiam distribuatur. Quoniam vero in ipso Turcico imperio libellos eiusmodi spargere difficile, imo impossibile ferme fuerit, quin rem illi statim suboleant, ac continuo quæ solent & possunt, adhibeant remedia: è longinquo velut hæc admouenda est machina, & prima in Indiis pericula facienda sunt, iis scilicet Asiæ & Arabię locis quæ Lusitanorum ibi confinia attingunt, quibus frequens cum Christianis mercaturæ & commerciorum vsus intercedit. Et Turcæ quidem frequentes admodum ad Mozambicum Africanæ oræ insulam, itemque Zofalam, & Quiloam, quæ Asiæ continentis pars sunt, confluere solent. Iidem in Moluccis insulis, necnon Cochin, Goa, Diu, Ormus, & aliis ad Lusitanorum imperium pertinentibus locis frequentes negociantur. Nec abs re fuerit libellos eiusmodi, aut quidquid ad tā vanas & impias superstitiones arguendas facit, per vicina Paganorum siue Gentiliū Principum imperia disseminare, vt sunt Calecutiū, Cambaia, Zeylon insula, aliaque permulta: nec non Oranæ, Arzelæ, & aliis Africæ & Arabiæ locis, tam Portugalliæ quam Castiliæ regno subiectis, Turcarum vero imperio finitimis. Sed titulis libri ita formandus est, & veluti fuco tingendus, vt prima facie nihil minus quam quod est, præ se ferat, sed vt dulci quadam curiositate inspectoris animum ad legendum alliciat. In ipso vero libelli contextu prolixæ omnes & subtiles contra Mahumetanam Religionem disputationes vitandæ sunt; sed Satyrico quodam siue salso, non tamen illepido risu præcipua commenta prosequenda atque confutanda sunt, ita tamen vt quæ dicuntur, in præcordia descendant, & scrupulum de ineptissimis Alcorani fabulis dubitandi non leuem iniiciant. Et huiusmodi quidem libros, si in Turcicum imperium degentium manus inciderint, auide lectum iri, dubium non est. Quod si iidem libellos eiusmodi in patriam secum, vel metu religione quadam inducti, asportare noluerint: eorum tamen quæ vel semel legerunt memoriam, & imagines semper secum circumferent, nec facere poterant quin aliquando inter familiares & amicos, de iis tanquam rebus nouis & mirabilibus verba faciant: sicque quæ illi animo con-

Libellis eiusmodi Mahumetana religio refellenda.

clusi

clusi antea gestarunt, paullatim diuulgabuntur, & alios ad accuratiorem inuestigationem accendent; immo libellos eiusmodi comparandi mira cupiditate implebunt. Hoc modo tandem fœdissimus ille absurdarum opinionum & vanissimarum fabularum cinnus, Alcoranus scilicet, ipsis Turcis sordere incipiet; quinetiam schismata inter ipsos & factiones acientur. Vt vero Christi Iesu Saluatoris & Domini nostri nomen eo in libello præsertim in frontispicio, vsurpetur, vel Auctor se Christianum profiteatur, consultum mihi non videtur: quum enim Christianos cane peius & angue oderint; eiusmodi libellos profecto ne inspicere quidem dignabuntur, sed veluti nudis possit qui calcibus anguem, resilirent, & concepto præiudicio iam ante omnia damnabunt. Operæprecium ergo fuerit, titulum ac stilum libri ita formare, vt à pagano potius aut alteri sectæ addicto quam Christiano profectus videatur sic enim gẽtiles in India, Cambaia, Arabia, & Persia minus ab eius lectione abhorrebunt, & facilius Turcis vt & ipsi legant persuadebunt. Illud quoque nescio an è re fuerit, vt scilicet Illyrica lingua conscripto libello Ianitzaros siue prætorianos milites quis exhortetur, eisque ostendat quam indignis modis è Christianorum parentum sinu abrepti, & fœdis illis superstitionibus antequam malum à bono per ætatem internoscere possent, imbuti sint. Proinde recte facturos, si relicto impurissimo tyranno, ad parentes & cognatos obuijs vlnis eos exspectantes redeant; & tam se quam dulcissimam patriam ac parentes tristi seruitute liberent; quod factu ipsis perfacile sit, vtpote quibus Turcici imperij moles magna ex parte innitatur. Hæc omnia recte ac prudenter vsurpata dubium non est quin tyrannum cum adeo exasperatura, & diffidentiæ ac suspicionis impletura sint, vt omnibus fere intractabilem se sit præbiturus. Ex quo facile fiet vt qui iam sub ipsius seruitute gemunt populi, quamcumque tam graue iugum excutiendi inituri sint rationem; ac spem vitæ in posterum melius ac securius degendæ, lubenter arrepturi. Et Christianos quidem Principes suas omnes huc cogitationes, consilia & actiones conferre oportet, vt destructo imperio Turcico, veri Dei cognitionem, ad multarum animarum salutem, & diuini nominis gloriam, amplificent ac propagent; non vero mutuis se ipsos vulneribus laniare & conficere: quod (pro dolor) fieri hodie videmus, contra expressum Dei mandatum, proximi charitatem tam sollicite ac serio nobis super omnia commendantis.

Ianitzaris ortus ipsorũ & natales in memoriã reuocandi.

PERNITIOSA QVÆDAM MACCHIAVELLI CONFVTATVR opinio, quem affirmare non puduit, Principi, vtilitatis suæ caussa, licere promissa vel fidem datam fallere & reuocare: simul demonstratur eos Principes, qui consiliis eiusmodi seduci se patiuntur, æternam sibi inurere ignominiam ac dedecus, ac tandem in extremum præcipitare exitium.

DISCVRSVS VII.

Macchiauellus qualia principi adscribat.

MACCHIAVELLVS inter alias virtutes quibus Principem ornatum esse vult, vehementer illam, vt ipse appellat, laudat prudentiam, vel potius, si vera rebus nomina dare velimus, perfidiam & periurium, quo Princeps pacta omnia & promissa ad suam interpretatur vtilitatem; monens, licere eidem sine vllo scrupulo vel morsu conscientiæ aut honestatis respectu, si egregia amplificandi aut confirmandi imperii sese offerat occasio, fidem datam fallere, ac iusiurandum violare: qua quidem ego nihil non dicam Principe, sed quouis etiam homine indignius esse iudico: adeo vt qui vel cogitare tale quid ausit, merito eum pudere atque erubescere oporteat: tantum abest vt hæc præcepta Principum animis instillanda atque inculcanda putem, vtpote quorum præcipuum munus est, iustitiam incorruptæ omnibus administrare. Et huiusmodi quidem suasoribus non facile aures præbebunt, nisi ii quorum animus ita corruptus malitiaque obcæcatus est, vt quid de ipsis posteritas sensura sit, non multum laborent.

Principatus fundamentum quod.

Illud quidem negari non potest, firmissimum Principatus fundamentum esse bonam ac honestam de Principis alicuius virtutibus tam subditorum quam exterorum opinionem ac iudicium; vt scilicet bene de eo boni omnes sentiant, & bene de eo loquantur. Iam quid de illius Principis reputatione aut fama dicemus, qui omnium

sermonibus tanquam perfidus & periurus differtur? quem omnes exsecrantur atque abominantur? Ait Macchiauellus, fucum detestabili suo errori quærens, id (fidem nempe violare) nonnunquam Principis rebus necessarium esse; quod occasio semel amissa, non facile reuertatur. Audio, Macchiauelle: & de Occasione verum esse non nego. Sed an non pune te inde concludes, licere Principi vtilitatis suæ caussa fidem datam violare? Equidem omnia diuina & humana iura peruertunt, qui talia non dico, docent, sed etiam sentiunt. Hæc enim sententia si locum habeat, ferro & igne mox omnia vastari, adeoque cœlum terræ misceri videbimus. A qua quidem boni omnes semper abhorruerunt: vt Franciscus I. Francorum Rex, quem quum Macchiauelli similes aliquot Consiliarii monuissent, vt Carolum V. Imperat. qui per Franciam in Belgium iter habebat, & Lutetiam, fidem regis sequutus, venerat, detineret, exhortuit optimus Princeps idque consilium vehementer est detestatus: quamuis ea detentione Imperatorem ad vtilissimas sibi conditiones adigere adeoque quidquid in Italia Franciscus ad se suumque regnum pertinere contendebat, extorquere ei potuisset. Esto, vtile sit aliquando fidem datam fallere. An propterea fallemus? Vide quam tu disciplinam nobis afferas. Sic enim licebit quoque templa diripere, altaria expilare, opprimere innocentes, fures, sicarios, ac pessimorum hominum sentinam fouere. Neque enim vel horum vel aliorum scelerum vllum est quod non speciem aliquam habeat vtilitatis, quodque non prosit quodammodo ei qui illud committit, si nulla alia in re, saltim in expienda eius libidine & cupiditate. Quid? An tu tantam homicidarum, falsariorum, sacrilegorum, furum, & id genus hominum multitudinem futuram putas, si suis ipsi sceleribus nihil lucri facerent, aut non temporalem aliquam inde perciperent vtilitatem? Apage cum tua opinione, ô Principum pestis. Equidem sic existimo, Fidem seruare, proque tali ab omnibus haberi, diuinum quid esse, ac longe melius quam eandem datam fallere, etiamsi certissima vtilitatis spes affulgeat, quæ oculos facile alicui perstringere possit. Ac primum ii qui fidem etiam priuato datam violant, omnium suspiciones & odia incurrunt, sic vt etiam vulgo exsecrationi sint, ipsique iisdem artibus ab aliis petantur, existimantibus nihil gratius Deo facere se posse quam si perfidum eiusmodi hominem illaqueent & fallant. Aliam quoque pœnam secum ipsa apportat perfidia: illam scilicet, quod tum etiam quando verum dicit, remque serio agit perfidus homo, neminem inuenit qui credere ipsi aut fidere velit. Quam vero tristes soleant esse, hanc Macchiauelli doctrinam amplectentium exitus, infinitis exemplis demonstrare possem. Vnum hoc loco tantum afferam, Borgiæ scilicet, famosi illius Valentini Ducis, in quo Macchiauellus omnes Principe vel Capitaneo dignas virtutes fuisse, dicit. Is igitur, quum abiecto omni religionis, honestatis, fidei & æqui-

Francisci I. Francorum Regis fides.

Borgia Valentia Dux.

tatis respectu, totum se libidinibus dedisset, ac periurio, perfidia, proditionibus aliisque sceleribus diuina humanaque iura polluisset, imperium quidem quamdiu pater ipsius Alexander VI. Papa vixit, Pontificali magis patris auctoritate quam felici pessimarum ipsius actionum successu tutatus est. Quo mortuo, suo quidem ipse malo statim expertus est, quam parum firma illa sint regna quæ fraudibus & perfidia nituntur. Momento enim temporis à suis desertus, amicis iuxta & inimicis exosus, è tam alto dignitatis culmine ad ima detrusus, vitam tandem in summa miseria finiuit, nec quidquam posteris reliquit præter infelicem scelerum suorum memoriam. Sed dicet mihi aliquis, Turcas his artibus frequenter, erga vicinos præsertim, vsos esse, magna cum ipsorum vtilitate; eorum tamen imperium vtilitate; eorum tamen imperium firmum esse & stabile Illud quidem de Turcis non nego: sed diuersa est ratio. Quid quod etiam qui inter Turcicos Imperatores his artibus præcelluerunt, in magnis sæpe versati sunt periculis? Amurathes II. Mahumetes II. Baiazethus II. Selimus II. singulares fuerunt simulandi & dissimulandi, adeoque omnis fraudis & astutiæ artifices: at si rem recta ratione putare velimus, fatendum erit, quod sua ipsis astutia & fraus nonnunquam bene cesserit, ignauia & discordia Christianorum factum esse, nec eam prosperitatem periurio (quod Deus & homines semper oderunt) sed iustæ Dei peccata nostra sic punire volentis, indignationi adscribendam esse. Amurathes quidem II. fidesne an perfidia vtilior sit, tam in se quam in aliis expertus est. Quum enim Ladislaum Poloniæ Regem iniusto bello lacessiuisset, magna ab eo clade affectus pacem fecit, viresque suas contra Caramaniæ regulum conuertit. Interea Ladislaus, à Papa Eugenio persuasus barbaro & insolentissimo Christiani nominis hosti fidem non ita sollicite seruandam, bellum contra Amurathem renouauit, eo quidem rerum statu, vt Amurathes iam iam ab altissimo dignitatis gradu ad infima fortunæ ludibria reseruatus videretur. Sed quid fit? Cæditur Christianorum exercitus, in prœlio cadit Vladislaus aliiq; perfidi auctores ac suasores: vt Deus ipse quam displicet sibi omnis perfidia indicare voluisse videatur. Selimus II. quum præter fidem datam bellum Venetis intulisset, illi de qua supra, Christianorum Principum Confœderationi causam dedit, eorumque arma in se concitauit: cuius profecto perfidiæ non dubito quin graues pœnas daturus fuerit, nisi Deus peccatis nostris offensus, Christinorum Principum animos ita obcæcasset, vt occasionem multo maius quid tentandi quam illa ad Naupactum victoria effectum fuerat, aut non viderint, aut inuidia quadam & æmulatione neglexerint. Solimanus, cui plerique scriptores inter omnes Othomanicæ familiæ Imperatores sapientiæ ac prudentiæ patriam tribuunt (si modo vlla sapientia in eo esse potest, cuius animus vera Christianæ fidei luce collustratus nō est) quū deducta an. MDXXXVII.

Turcicorum imperatorum fides & perfidia.

ad

ad Hydrantum classe, intellexisset Mercurinum Catinarium vna cum Castri ciuibus, præter fidem datam captiuos à suis detineri, statim solui eos iussit, addito hoc elogio: Non esse illum verum modum exteras gentes amore & beneuolentia sibi adiungendi, si quis fidem datam fallere aut promissa reuocare velit.

VTRVM PRINCEPS MAGISTRATVS A SE CONSTITVTOS, qui vel per errorem vel nequitiam officio suo abutuntur, publice punire debeat nec ne.

DISCVRSVS VIII.

ILLVD in dubium vocari à nonullis video: Vtrum Princeps magistratum vel Officiarium iniustitiæ compertum & conuictum, publice pœna afficere debeat, aut occultato, quantum fieri potest, siue errore siue crimine, alia quadam ratione quod secus factum est emẽdare. Hanc equidem quæstionem secundum leges disceptare, superuacaneum sit, vtpote quæ volunt vt eiusmodi personæ non publice tantum, verum etiam multo seuerius quam alii puniantur. Si enim priuati alicuius error siue culpa pœnam meretur: quanto magis pœna dignum est eorum crimen, qui ad aliorum tam præcauenda quam punienda crimina sunt constituti? Quod si verum est, vt sane verum est, in magistratus manu non Iustitiam tantum, verum etiam Principis honorem quodammodo positum esse: annon merito in eos vindicandum sit, qui maleficiis suis & sceleribus & Deum & Principem & ipsum populum simul offendunt? Quoniam vero nonnulli sunt, qui, nescio quo fuco decepti in ea sunt opinione, non esse sapientis Principis magistratibus siue Officiariis suis infamiam inurere, eorumque scelera euulgare, sed multo prudentius ac melius facturum, si ea quantum potest, premat & in occulto habeat: visum mihi est operæ pretium, allatis in vtramque partem argumentis, quęstionem hanc distinctius aliquanto enodare atque explicare.

Principis auctoritas in magistratuum manu.

Qui negant prudentis esse Principis magistratus suos punire atq; infamare, hoc præcipuo vtuntur argumento, quod scilicet inter ea quæ Principis alicuius statum fulciunt ac sustentant, Magistratus ac Ministri non postremum obtineant locum; ad conciliandam vero Magistratibus auctoritatem illud in primis pertineat, vt

subditi

subditi bene de ipsis, tamquam singularibus fidei & iustitiæ cultoribus, sentiant, eoque nomine non secus ac rem aliquam sacram atq; diuinam, eos suspiciant ac venerentur: qua quidem ratione etiam ipsius Principis auctoritas atque existimatio valde ac supra modum confirmatur atque augetur. E contrario vero euulgata Magistratuum scelera fidem omnem atque auctoritatem eis adimunt: de qua quantum decesserit, tantumdem fere etiam de ipsius principis existimatione ac dignitate detrahetur. Sic pii Claudii Regillani flagitia quamprimum propalata sunt, non ipsi tantum auctori, verum etiam toti Decemuiratui exitium attulerunt, aliamque Reipublicæ formam pepererunt. Eamdem ob caussam Leo X. Pontifex Maximus, Rotæ quemdam Auditorem (qui inter præcipuos Magistratus Romæ est) quum publice castigare constituisset, mox tamen sententiam mutauit, quod existimaret, non parum ei dignitati derogatum iri, si palam fiat eam flagitiosis quoque & sceleratis hominibus conferri; ac non ignoraret, rem Romanam, vt hodie res se habent, magis vmbra bonæ famæ atque existimationis quam externis viribus ac potentia niti. Adhæc, inquiunt illi, quum Magistratus ab ipso Principe electi sint & constituti, si postea pro sceleratis atque infantibus publice agnoscantur, ipsius quoque principis imprudentia se prodit, vt qui in digno ad tantum munus assumendo homine, tam pernitiose aberrarit: quę sane res populi de virtutibus eius existimationem valde lædet ac debilitabit. Quod si Principes quidam ministros suos nihil tale meritos, castigare tamen non dubitarunt (vt Tiberius Rhodianum illum summe sibi amicum & familiarem) eam tantum ob caussam, ne, quod falsam eis culpam imputassent, imprudentiæ arguerentur: quanto magis rationi consentaneum est, pœnam, licet merenti, condonare ei quem ante pro bono agnoueris, ac populo etiam commendâris, ne in eligendo minus circumspectus fuisse videaris? præterea si Princeps ministros suos & Magistratus male habeat ac rigide multet, pro crudeli ab omnibus habebitur. Quid enim non faciet in extraneos (inquient) qui suos tam crude ac male tractat? Quid vero crudelitate magis infame magisque odiosum est apud homines, ac detestabilius? Exempla loquuntur, Syllæ, Caligulæ, Neronis, Maximini, & aliorum. Quæ vero pericula eam committentur, præter multorum complurium, Alexandri Magni docet exemplum: qui ex India Babyloniam reuersus, & populi querelis contra minstros suos efferatus, ab Antipatro tandem consimilem aliis exitum & dignam flagitiis suis pœnam metuente, veneno è medio fuit sublatus. Illud denique adferunt, Principem in ministros & Magistratus suos seuere inquirentem atque animaduertentem non tam Iustitiæ quam lucri è damnatorum bonis percipiendi studio id facere videri. Sic Philippum olim Franciæ Regem, vt multi opinantur, Templariorum ordinem exstirpasse, nec tam Iustitiâm in eo

Leonis X. PP. factum.

Principis imprudentia in eligẽdis ministris occultanda.

quam

quam vtilitatem secutum esse, publicatis omnibus eorum bonis. Sic Vespasianum insimulatum esse, quod rapacissimum quemq; publicis muneribus adhiberet, quo postea diuitias iniuste ab eis collectas, ad se attraheret, atque ita eis tanquam spongiis vteretur. Eadem caussa fuit, cur prisci illi Romani post bellum Macedonicum, à bello contra Rhodios mouendo, quamuis iustæ non deessent caussæ, abstinuerint; ne scilicet non tam vindictæ, quam ditissimæ expilandæ insulæ studio suscepisse id viderentur.

Refutatio superiorum argumentorum.

Et horum quidem ac similium, si quæ sunt, argumentorum nubecula animos quorundam ita obfuscauit, vt quantum ad præsentem attinet quæstionem, valde hallucinentur, nec veritatis solem peruidere possint: quem quidem discussis errorum nebulis, reducere nobis visum est. Ac primum quum leges iniustitiæ & sceleribus Magistratuum tam arctam fibulam ac seueram pœnam constituant: nemo negare poterit, quin eæ summa prudentia conditæ sint, quæ quidem quum cæterarum virtutum, tũ omnium nostrarum actionum est directrix. Iam quanto ad maiorem rem lex pertinet, tanto maiorem in ea statuenda adhibitam esse prudentiam, credibile est. Quid ergo iuuat, tam prudenter ac religiose legislatores in lege aliqua condenda versatos esse, si nescio quas ob caussas & respectus, cursus eius atque exsequutio impediatur? Non hic illud disputabo, quanti intersit in omni Republica, leges aut violari aut conseruari: de quo multi tam Philosophi quam Politici doctissime scripserunt. Vnum hoc Rerumpublicarum rectoribus siue Principibus cogitandum relinquo: quemadmodum anima corpori vitam, ita leges ciuitati vigorem & salutem subministrare; & quemadmodum anima à corpore separata, corpus corrumpitur & putrescit, ita euersis legibus, ciuitatem quoque euerti. Vnde Chilon vnus de septem Græciæ sapientibus, sapienter dicit, illam ciuitatem fore beatissimam, in qua leges accurate obseruentur. Adhæc, si priuatus aliquis contra leges delinquens, puniri debet, quanto magis is, qui illis ipsis legibus custodiendis appositus est & deputatus? quum omnes homines quanto maiorem laudem & mercedem bonis suis operibus merentur, tanto etiam grauioribus pœnis ob flagitia affici debeant. Sed quis non videt, puniendo eiusmodi homines, officii dignitatem conseruari; conniuendo vero, amitti? In pœnis enim eiusmodi Principis elucet iustitia: & vt illi pro malis & sceleratis habeantur, ipsum tamen munus siue Officium dignitatem suam facile tuetur, immo multo fit illustrius, quando scilicet palam fit, nolle Principem vt eiusmodi officiis ac muniis homines rapaces atque iniusti præsint, sed in tales ab ipso deprehensos, seuere ac sine vlla conniuentia animaduerti: ex quo qui-

Legum obseruatio necessaria.

Pœnarum vtilitas.

dem multi boni sequuntur effectus. Primo enim, hoc mod
Princeps magnam sibi iustitiæ opinionem ac laudem concili
bit, quæ quidem quantum ad Principis tuendam auctoritate
faciat, nemini obscurum est, vt qui æquali in omnes, secundu
meritum aut culpam cuiusque, processu vtatur, atque in eo vel
multis aliis in rebus, expressum Dei gerat simulacrum. Illud v
ro quanti est, quod vnius eiusmodi hominis pœna cæteri in sim
libus aut aliis Officiis constituti, ab eiusmodi delictis siue flag
tiis deterrentur, atque ipsum Munus siue Officium tanto hon
rabilius ac dignius redditur? Et certe inter pœnarum siue fin
siue fructus ille prestantissimus atque vberrimus est, quod earu
non sensu, sed metu, id est, exemplo, meliores alii redduntu
Gulielmus Siciliæ Rex Iudicem quendam iniustitiæ ac sceler
compertum excoriari iussit, ac deinde in Tribunali patris pel
obducto, filium collocauit: ex quo tantus metus iudices inu
sit, vt diu postea nullæ de magistratuum iniuriis auditæ sir
querelæ: quod quidem similiter antea quidam Persarum Re
fecerat. Magnæ virtutis Princeps fuit Aurelianus, vt qui ex
stinctam fere Romani Imperii dignitatem restaurauit: nem
tamen in ministrorum suorum siue magistratuum errores a
delicta grauius animaduertit. Sic enim sentiebat (& sane ita est
quanto malum est occultius, tanto potentiori opus esse reme
dio. Quod si vera est Solonis sententia, vt sane verissima est
duabus rebus Rempublicam conseruari, pœna scilicet & præ
mio, quæ Democritus duo Rerumpublicarum Numina siu
Deos appellare solebat: quis neget eam non ad priuatos tar
tum, verum etiam in magistratu constitutos, atque adeo mul
magis pertinere? Quid quod impunitas illa cæteris magistra
bus latissimam ad quoduis insolentiæ atque iniustitiæ genus f
nestram aperit, vt qui tanquam personæ sacrosanctæ atque i
uiolabil[illegible], nullam sibi pœnam metuendam putent? Illud eti
considerandum est, Magistratuum rapacitatem & iniustiti
omnium sermonibus fere celebrari, quamuis non omnes iis q
dicuntur fidem habeant: neque enim quidquam ita occulte
cere possunt, quin ab aliquo sentiatur, ac præcipue iis ad q
damnum pertinet, adeo vt mox inde dolor in manifestam
cem & querelam erumpat. Iam si Princeps manifesta eiusm
flagitia impune abire sinat, aut pro stupido habebitur, vt
non sciat; aut pro iniusto, vt qui nolit conueniens eiusmodi
lo remedium afferre. Quid ergo reliquum est, nisi vt aut in c
temtum populi aut odium incidat? quæ duo teterrimæ omn
Imperiorum sunt pestes. In contemtum quidem: quod me
homines eum Principem nihili faciant, in quo tantum pru
tiæ ac dexteritatis non est, vt malis eiusmodi occurrere, &

Aurelianus Imperator.

Impunitas Principi contemptũ affert & odium.

norem suum a ministrorum iniuriis vindicare possit: ex quo fit, vt vnusquisque eundem aut per dolum circumuenire, aut per vim cogere studeat ac conetur: vt de Cypri quodam Rege memoriæ proditum est, cuius in mutuis subditorum iniuriis vindicandis inertia ac negligentia plerosque omnes ad iniurias ipsi Regi inferendas animauit, vt tandem eo nihil vilius haberetur. In odium vero, quod plerique sibi persuadeant, Principem qui ministrorum siue magistratuum suorum rapacitatem & iniustitiam compertam habeat, nec tamen puniat, tam prædæ quam culpæ esse participem: vtpote quam alias nequaquam laturus esset. Infamis ac turpissima vox illa fuit Neronis, qui nouis Præfectis ac magistratibus dicere solebat: Scitis quo mihi opus sit. Quibus verbis quid aliud dicere voluit, quam, Rapite, spoliate, circumuenite, atque etiam occidite quoslibet: dummodo aliorum spoliis me ditetis? O turpissimam, ac truculenta aliqua bestia magis dignam quam homine (non dicam Principe) vocem. Quanto honestius, & ad bonam tam acquirendam quam tuendam famam accommodatius illud est, si Princeps eximia singularum virtutum, liberalitatis puta, fortitudinis, temperantiæ, & inprimis iustitiæ de se specimina præbeat, eaque non vulgaria, sed rara atque admiranda: qualia illa quoque sunt, si magistratuum & carissimorum sibi amicorum delicta acerrime puniat, nec conniuendum sibi putet. Sic Alexander Mamea Turianum, hominem sibi familiarissimum ac percharum morti addixit, cum hoc elogio: Fumo moriatur, qui fumum (id est, inanem gratiæ ab Imperatore impetrandæ spem) vendidit: eaque ratione multum laudis, sed multo plus auctoritatis sibi comparuit. Quum denique rapaces eiusmodi & iniusti ministri ac magistratus ab omnibus odio habeantur, incredibile dictu est quantum ex eorum pœna populi amorem Princeps sibi acquirat, quod quidem inter ea quæ ad tuendum Imperium pertinent minimum non est, sed studiose ab omni sapienti Principe considerandum. Nihil gratius unquam populo Romano Tiberius fecit, quam quod Seianum capitis damnauit, qui ob nimiam potentiam, arrogantiam & crudelitatem extremo omnium odio & inuidia laborabat. Quo minus autem populi Romani in Tiberium odium morte Seiani fuerit exstinctum, eiusdem multa alia crudeliter atque auare facta obstiterunt, quorum odium magis apud homines potuit quam ex Seiani morte amor. Grauissimo odio Athenarum Ducem Florentini prosequebantur: quod tamen illo ipso die quo is vrbe exactus est, cessauit, postquam Gulielmus Assisius Ducis minister, in quem præcipuum omnium erat odium, in populi manus venit. Sed multo & recentius &

Turpis Neronis vox.

Cæsar Borgia Dux Valentinus.

illustrius exemplum habemus in Cæsare Borgia Valentino Duce, qui totius Romaniæ amorem sibi conciliauit, M. Ramiro d[e] Otro Præfecto Cesenate, omnibus ob crudelitatem summ[e] inuiso, capitis affecto supplicio. Quare Principibus eiusmo di occasiones publici colligendi amoris, administrandæ iusti tiæ, & magistratus in ordinem cogendi, minime negligend[æ] sunt, nec inconueniens etiam sit, iniusti magistratus spoli[is] seipsum locupletare. Vanum ergo est, quod aiunt, publicati Magistratuum sceleribus, ipsum Munus siue Officium contem tius reddi, quum nihil magis contemtum pariat quam conniu[en]tiâ; pœna vero malorum, metum afferat atque auctoritatem. E[t] quemadmodum corpus, vbi malis humoribus expurgatum fu[e]rit, sanitatem ac maius robur acquirit, ita Magistratus siue pu blicum aliquod Munus, eiectis ac punitis iniquis Iudicibu[s] multo splendidius fit ac gloriosius. Quod si Leo V. Papa Ro[ta] illum Auditorem punire noluit, aut satis graues caussas c[ur] eum puniret non habuit, aut ob aliam quandam ignotam cæ[te]ris caussam conniuendum sibi existimauit, aut certe melius f[e]cisset, si eum puniuisset. Quod vero aiunt, Principem cast[i]gando id genus homines, iudicii sui in eligendis ministris e[r]rorem prodere, parui itidem est momenti siquidem conniuen[do] ad eiusmodi contra Iustitiam, publicam vtilitatem, & suum [i]psius honorem flagitia, multo grauius ac perniciosius sit pecc[a]turus. Et primus quidem ille error facile excusari potest, qu[um] tam abditi sint recessus ac tantæ latebræ humani ingenii, vt p[e]nitus introspici nequeant; at posterior ille, vtpote in re iam c[og]nita & comperta, nullam omnino admittit excusationem: p[ræ]terquam, quod semper è duobus malis minus eligendum est. V[e]rissimum enim est, quod vulgo dici solet, Fronti nullam esse [fi]dem: & multi pro bonis initio habentur, qui postea in i[psa] negociorum tractatione secretas animi sui labes produnt, sec[un]dum illud: Magistratus ostendit virum. Quis vnquam Ne[ro]nem, qui primis Imperii sui annis tantam virtutis ac clemen[tiæ] non spem, sed speciem quoque præbuerat, in tanta scelera & [fla]gitia erupturum putasset? Quare merito excusari potest Pr[in]ceps, in ministrum aut Magistratum eligens eum qui scelera postea euadat: at si eius scelera cognita iam habeat, ad ea tam[en] conniueat, indignus sane sit qui Principis aut Domini nome[n v]surpet. Quod si respectus ille valere debeat, nullus omnino [mi]nister à Principe electus, puniri possit. Sic neque Tiberius S[eia]num, nec Perennium Commodus, nec Plautianum Seuerus, [nec] Turianum Alexander punire debuit: vt infinita nostri s[æculi] exempla prætermittam, vt Sultani Solimani, vt Regis [An]gliæ, & multorum aliorum; apud quos respectus hic tan[t...]

non valuit vt propterea etiam ante carissimis sibi pepercerint ministris atque amicis. Nec vero metus est, ne Princeps magistratus iniustos debita pœna afficiens, crudelis videatur, modo in eo non odium aut vindictam, vel aliud aliquid, sed iustitiæ amorem sequatur. Æquum enim est, vt Iustitia Principem, non vero Princeps Iustitiam moueat, quorum hoc crudelitatis Principem infamat, vt olim Tiberio contigit. Quid quod hac castigatione tale exemplum statuet, vt eo territi alii, à similibus flagitiis sibi temperaturi, nec Principi puniendi necessitatem impos ituri sint? Econtra si flagitiosi eiusmodi magistratus impuniti maneant, omnes illi qui iniuria ab eis sunt affecti, vt sibi misericordiam ac condolentiam, ita Principi inuidiam conflabunt. Antoninus quidem Pius Imperator omnes eos quos sceleris comperisset, grauiter punire est solitus, nec Pii propterea cognomen amisit. Sed ab auaritiæ suspicione facile se Princeps vindicabit, si à iustitiæ tramite non discedat; quæ vbi manifesta est, ibi infamiæ morsus non est timendus. Quin etiam gloriam inde sperare poterit, vt qui ne potentioribus quidem parcat. Sed & Princeps ministros & magistratus à se constitutos punire quidem, nihilominus tamen ab eorum facultatibus maius abstinere potest, nisi quantum ex legum præscripto in eiusmodi casibus facere licet.

An crudelitatis infamia ex ministrorũ pœna?

Auaritia suspico quomodo vitanda.

At duplicem laudis & gloriæ fructum ex eo Princeps consequetur, si magistratum siue Officiarium rapacitatis conuictum, non pœna tantum afficiat, verum etiam iis quibus ablata sunt, bona restituat, vel certe in pios vsus conuertat. Neque vero illud dico, omnes ministrorum siue Magistratuum errores vno atque eodem modo puniendos esse, verum hac in re diligens adhibenda est distinctio multarum rerum quæ hic interuenire solẽt, particularium. Consideranda quippe sunt, status & conditio, tum mores etiam & natura Principis, ministri qualitas, ipsius delicti genus, errorum numerus, modus peccandi, respectus temporum, & multæ aliæ circumstantiæ, quæ sub certa regula comprehendi nequeunt. Illud hoc loco probasse nobis sufficit (quam quidem Regulam omni superiori Magistratui siue in Principatu siue Republica bene inculcandam, ac diligenter obseruandam putamus (iusti & sapientis esse Principis, ministros aliosque siue iuri dicundo siue aliis publicis muneribus à se præpositos, & iniustitiæ ac flagitii compertos, sine vlla dubitatione punire: in quo tamen nihil aliud quam Iustitiæ amorem & populi beneuolentiam consectari debet: quod si aliam quamcunque viam ingrediatur, neque duobus his velut ducibus vtatur, & Iustitiæ ipsi iam faciet, & in omnium odium incurret. Et hanc quidem Regulam siue Politicum axioma sexcentis aliis exemplis ac pluribus

etiam argumentis confirmare facile nobis esset: verum hæc quamuis pauca quæ diximus, ad eius veritatem comprobandam sufficiunt; nec tam ad verborum numerum & volubilitatem quam ipsarum rerum pondus respiciendum esse existimamus. Ea enim est veritatis natura, vt tamquam sol facile omnes fucati erroris nubeculas dispellat. Vtinam vero in Principibus ac ceteris Rerumpublicarum rectoribus vel ea esset prudentia vt in eligendis ministris minus errarent, eaque iustitia, vt ad eorum flagitia minime conniuerent; vel ea in Iudicibus & magistratibus integritas, vt ne iustis Principibus flagitia ipsorum puniendi imponerent necessitatem. Sed quis status rerum sit, videmus. Sed aurem mihi vellit Harpocrates, illud occinens, Veritas odium parit.

DE AVCTORITATE ET OFFICIO IVDICVM M. A. M.

DISCVRSVS IX.

TANTA est in omni ciuili ciuitate eorum qui iudiciis præsunt auctoritas, vt ex eis potissimum Reipub. felicitas aut infelicitas pendeat. Etenim verè dixerunt veteres, legem esse animam ciuitatis, & perinde felicem, aut infelicem euadere vnamquamque ciuitatem, vt bonis malisve legibus temperata est. Vtor hic legis nomine magis ad populi consuetudinem, quam ad veritatem: scio enim, si quæ mala lex sit, eam ne legis quidem nomine dignam esse. Sed si totum positum est in legibus; legũ autem ipsarum nullus est vsus nisi sint qui eas exsequantur ac custodiant: & legum ministri custodes magistratus, vnde eos nomophylacas Plato vocat: magistratuum porro præcipua vis in exercendis iudiciis cernitur constare opinor, qualia in ciuitate iudicia sint, talem esse totius ciuitatis statum. Imo verò ea prima fuit antiquissimis temporibus caussa congregandarum ciuitatum: vt essent, qui vim coercerent, tenuiores a potentiorum iniuriis defenderent, suum cuique tribuerent, iuris æquabilitatem inter omnes proportione tuerentur. Hanc originem creandorum regum fuisse, quod v

ſtiſſimum in terris imperii nomen eſt, Herodotus, & ab eo mutuatus Cicero tradunt. Itaque Reges ipſi antiquitus iudicabant, vt Minos, cuius ſingularis iuſtitia iudicem eum, veterum opinione, etiam apud inferos fecit: vt Tenes, cultus apud Tenedios pro Deo: quem cum ſecuri inſulam ex ſe dictam obambulare ſolitum tradunt: eaque percutere, quos, cauſſa diſcuſſa, iniuriam feciſſe cognouiſſet: vt Philippus Macedo, quem etiam patienter tuliſſe accepimus, obiurgatum ab anicula, cui audiendæ ſibi eſſe otium negauerat: cum illa retuliſſet, ne regnaret igitur, ſi audiẽdis ac diiudicandis cauſis vacare nollet. Et perdiu, qui Hebræorum populo ſummo cum imperio præerant, non reges, ſed iudices vocabantur: vt intelligamus nihil eſſe tam regium quam iudicare. Siue enim priuata iudicia inſpiciamus: verè ait Cicero, omnes omnium pecunias poſitas eſſe in poteſtate eorum qui iudicant; ſiue publica, omnium ciuium non fortunæ modo, ſed dignitas, exiſtimatio, ſalus eorum, qui iudicia publica exercent fidei, religionique commiſſa eſt. Sapientiſſimus homo Democritus duabus rebus Rempublicam contineri dicebat, pœna & præmio: earum autem rerum vtraque in eorum manu eſt, qui munus ſuſtinent iudicandi. Magna igitur adhibenda cautio eſt in iudicibus deligendis: eorumque & ſingularis quædam prudentia, & ſpectata probitas eſſe debet, ne ſi, aut errore ducti, aut cupiditate abrepti, permiſſa ſibi poteſtate ſecus quam decet vtantur, ipſæ ciuitatis fundamenta ſubuertant. Ac veteres quidem illi pauciſſimis verbis iudicis officium concludebant: cum ita dicerent, legem eſſe mutum iudicem, iudicem autem legem loquentem. Et, quemadmodum Ariſtoteles ait, legem eſſe mentem cupiditatis expertem, ita optandum eſſet, vt eiuſmodi iudices reperirentur, qui, omni cupiditate ſpoliati, mente tantum ac ratione diſceptandis controuerſiis vterentur. ſed talia optare licet, ſperare non licet. Huic incommodo ſapientiſſimi quique veterum quæcunque potuerunt remedia compararunt.

Inter quos Ariſtoteles cenſuit, in bene inſtituta ciuitate, omnia, quoad eius fieri poſſet, legibus comprehendenda: quam pauciſſima autem in poteſtate atque arbitrio iudicum relinquenda. Cuius rei tres ab eo ſanè graues cauſſæ adferuntur. Vna, quod multo maior numerus neceſſarius eſt iudicum, quam eorum qui leges ferant. Facilius autem eſt paucos bonos & prudentes viros reperire, quam multos. Altera, quod longius tempus datur legem aliquam laturis, quam de certo aliquo negotio ac controuerſia cognituris. In maiori autem temporis diuturnitate maior eſt penitus peruidendi veri facultas. Tertia, quæ omnium potentiſſima eſt, quod leges &

in futurum prospiciunt, & vniuerse ac generatim feruntur, vt neque gratiæ, neque odio locus esse possit. At iudicia & de præsentibus negotiis, & de certis personis exercentur: vt & gratia, & odio, & inuidia, & miseratione, & ratione proprii alicuius commodi, aut incommodi, facillime abduci à vero iudicis animus queat. In iudicibus autem deligendis illud præcipue obseruandum est, vt boni viri eligantur; in quo veteres ita diligentes fuerunt, vt sæpe in libris nostris viri boni nomine non alius quam iudex intelligatur. Et Horatius narrat patrem suum, cum sibi virtutis & officii præcepta traderet, laudandarum actionum exempla ex iudicibus potissimum sumere solitum esse. *Sic me*, inquit:

Formabat puerum dictis: & siue monebat
Vt facerem quid: habes auctorem, quo facias hoc,
Vnum ex iudicibus selectis obiiciebat. Et alibi cum viri boni quasdam quasi notas enumerando percenseret, hanc inter præcipuas ponit.

Quo multæ, magnaque secantur iudice lites.

Ac videte, quantopere veteres illi Romani, eos qui res iudicabant ab omni improbitatis suspicione puros esse voluerint. Notationi atque animaduersioni censoriæ non tribuebant auctoritatem rei iudicatæ: neque si quis à censoribus senatu motus esset, propterea ei aditum ad honores denegabant. Quinimo quosdam à censoribus senatu eiectos, ipsos postea censores fuisse legimus. Sed tamen, vt omnis etiam leuissima suspicio abesset à iudicum moribus, lege Iulia repetundarum qui senatu moti essent, iudices non poterant dari. Ætas etiam in iudicibus consideranda est: neque enim idonei sunt adolescentes ad tantum munus sustinendum.

Cuius rei tres fere caussæ adferri solent. Vna, quod de moribus adolescentum nihil adhuc certo sciri potest. Mutantur enim, vt ait Horatius, in horas, & improbum quidem esse aliquem vt cognoscas, vel vnus dies sufficit, vt ait Theognis: at diu vixerit oportet, de cuius probitate certum iudicium fiat. Altera, quod in iuuenibus magnæ & vehementes sunt animi commotiones, quas illi sæpius, quam rationem sequuntur. Postrema, quod longus rerum vsus in iudice requiritur, qui cadere in adolescentem non potest, οὐ νέον, ait Plato libro tertio de Republic. ἀλλὰ γέροντα δεῖ τὸν ἀγαθὸν κριτὴν εἶναι. Neque vero quilibet senex ad iudicandum aptus est. Non enim vt prudentia necessario ætatem requirit: ita ætas necessario prudentiam adfert. Sed is demum, cui anteactæ vitæ cursus & integritatis & prudentiæ opinionem comparauit. Obseruabatur & illud antiquitus, ne egeni & exhausti homines facile ad

iudi-

iudicandum admitterentur. Cum enim plerique à Theognidis sententia non abhorreant, & paupertatẽ omni ratione fugiendã putent, verendũ videbatur, ne sæpe tales iudices non tam rationem muneris sui, quam magnitudinem munerum alienorum considerarent: neve libẽtius in nummorũ quã in argumentorũ, quę vtrimq; adferrentur: ponderib. expendendis occuparentur: &, vtrius grauior esset manus, eius causamquoq; meliorẽ videri pronunciarent Atq; ob eã causam iudices non tantum ex moribus & ex ætate, sed etiam ex censu legebantur: quod Romanis alicubi obiicit Tertullianus. Cumque iurisiurandi religio maximum & sanctissimum fidei vinculum merito apud omnes existimetur, iudicaturi prius iurabunt se ex legum præscripto iudicaturos: cuius rei frequens apud Demosthenem, & alios mentio est. Ne vero legum verbis callide, & subdole interpretandis ab earum sententia & voluntate discederent, adderent, τῇ γνώμῃ, τῇ δικαιοτάτῃ, vt apud Demosthenem, aut quod idem valet τῇ ἀρίστῃ, vt apud Aristotelem in Rhetoricis, & apud Iulium Pollucem libro octauo relatum est: quo significabant, se ita leges interpretaturos, vt rationi & æquitati maxime consentaneum videretur. Quamuis enim Deus omnibus locis præsens est, eiusque, vt ait Aratus, omnia plena sunt: in consecratis tamen locis magis omnes nescio quo modo illius præsentia commouentur. Atque hanc consuetudinem antiquissimam fuisse Homerus ostendit, qui iudices in Achillis clypeo sculptos & senes fuisse ait, & in sedibus lapideis sacro in loco consedisse. Summa autem in eo adhibenda & diligentia est, vt tollantur omnes occasiones, quæ possunt efficere aliquem animi motum, quo iudex abducatur à vero. Nam quod de amore ait Theocritus, pulchra ei videri, quæ pulchra non sunt, idem absolute de toto talium commotionum genere dici potest: prout quisque affectus est, ita res ei alias atque alias videri. Arquatis, ait Varro, & veternosis omnia lutea videntur: febricitantibus amara, quæ dulcia: aliter omnibus de rebus ebrii, aliter sobrii iudicant. Idem putandum est euenire iis omnibus, quorum animus aut amore, aut odio, aut ira, aut inuidentia, aut denique aliquo Pathei occupatus est. Docent Philosophi, si sensus de rebus sibi obiectis vere iudicaturus sit, oportere ipsum sentiendi instrumentum, quod illi αἰσθητήριον vocant, ἄποιον, id est, omni qualitate, earum saltem, de quibus iudicandum est, vacuum esse. Sic & iudicis animum in sola veritate defixum ab omni perturbatione purum & liberum esse oportet. Male verum examinat omnis corruptus iudex: ait Horatius. Quoniam ergo nemo, vt omnia moliatur, exsuere ac deponere insitum atque ingeneratum omnibus sui amorem potest: ideo veteres neminem rei suæ idoneum iudicem esse voluerunt: quod & apud iuris nostri auctores sæpe legitur; & ante eos ab Aristotele & in Ethicis, & in politicis dictum erat. Ne de filii quidem negotio idoneus iudex est pater. Amat enim eum vt partem sui.

Et quamuis reperiuntur patres quidam, qui de filiis seuerissime iudicarunt, vt in externa historia Zaleucus, in Romana Brutus, Manlius, alii: vsitatius tamen est, patres in filiorum peccatis conniuere. Sed hac de re alio loco plura dicentur. Corrumpuntur iudices etiam donis: & ea caussa fuit, cur iis legibus, quæ de pecuniis repetundis latæ sunt, punirentur, qui ob rem iudicandam pecuniam accepissent. Narrat Plutarchus Thebis olim positas in publico fuisse iudicum statuas, easque sine manibus : quod indicio esset, nihil eos à quoquam accipere debere: eius autem, qui iudicio præsideret, etiam sine oculis : quod ipso personarum aspectu iudices interdum à recto abduci arbitrarentur. Antonius certe apud Ciceronem gloriatur, M. Aquilium, in manifesto repetundarum crimine, hoc potissimum à se artificio liberatum , cum eum mœstum ac sordidatum produxisset, tunicamque eius à pectore discidisset , & cicatrices aduersorum vulnerum, quæ ille pro Republ. acceperat, ostendisset. Ita iudices, quem absentem forte damnassent, eum, aspectu ipsius commoti, liberarunt. Eodem artificio multis ante annis vsus erat Hyperides, qui, quum vt narrat Athenæus, Phryne meretrix pulcherrima rei capitalis argueretur, atque ita teneretur, vt argumenta purgari non posset, cum multa pro ea dixisset, ad postremum statuit eam in conspectu iudicum , & pectus eius papillasque nudauit : qui aspectus tantum potuit, vt, quam omnium sententiis damnatum iri opinio erat, omnium suffragiis absoluta discesserit. Ex quo institutum est, vt Ariopagitæ noctu iudicarent. Cuius rei præter cæteros auctor est Lucianus. Sed & quo iudicia integriora & incorruptiora essent, nomina ipsa eorum, de quibus ageretur, in Ariopago reticeri solita, quidam tradiderunt. Vt, nulla prorsus personarum ratione habita, de rebus tantum iudicaretur. Multum etiam in iudiciis peruertendis potest eloquentia : neque prorsus mentiebantur veteres illi magistri, qui se docere profitebantur, quo modo caussa inferior, dicendo superior fieri posset. Cui enim nota non sunt verba Ciceronis in caussa Cluentiana, obiectas à se iudicibus tenebras gloriantis? Ideoque rectum erat illud eorundem Ariopagitarum institutum, apud quos oratores præconis voce nihil verborum extra rem facere, & neque procemiis vti, neque epilogis iubebantur. Sapienter quoque Anastasius & alii posteriores Imperatores constituerunt, ne cuiquam administratio patriæ suæ sine speciali iussu Principis permitteretur. Arbitrati enim sunt id, quod est, vnumquemque necessario in patria sua multis cognationibus, adfinitatibus, necessitudinibus implicatum teneri: iisque omnibus rebus iudiciorum religionem ac seueritatem impediri. Eodem pertinebant permissæ antiquo more alternæ iudicum reiectiones: vt è iudiciis omnis omnino suspicio inclinati, ac propendentis in alterutram partem animi tolleretur. Neminem, ait Cicero pro Cluentio, voluerunt maiores nostri non modo de existi-

matione cuiusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima, esse iudicem, nisi qui inter aduersarios conuenisset. Expediret etiam in eos iudices, qui se corrumpi siuissent grauissimas pœnas constitui: vt fecisse Cambysen ait Herodotus, qui (vtinam non singulari, sed in omnem posteritatem duraturo exemplo) super iniusti iudicis corium in lora dissectum, eius filium ac successorem sedere iussit: vt eum à paternæ improbitatis imitatione paterni supplicii memoria reuocaret. Omnino autem iudicibus tria in animo perpetuo habenda esse arbitror. Vnum, vt cogitent, quemadmodum ipsi de aliis iudicant, ita de se non alios tantum homines, sed ipsum Deum iudicaturum. Alterum, ne prius sententiam ferant, quam diligentissime vtriusque partis iura cognouerint. Merito laudatur à Platone illud Hesiodi,

Iudicium non fer prius audieris nisi vtrumque,

Et elegans est illud Philippi, vt opinor, Macedonis, qui cum altera aure occlusa accusatorem audiret: interrogatus, cur id faceret, dixit, se eam seruare integram reo. Postremum illud est, debere quidem iudicem, plane medium esse: ideo enim mediator, vt ait Aristoteles, vocatur: Sed tamen, si in alterutram partem inclinandum sit, vt Circe dicebat minus periculi esse, si nauis ad Scyllam potius paulum inclinaret, quam si ad Charybdim: ita in hominibus puniendis minus mali esse in clementia ac lenitate, quam in sæuitia & acerbitate. Nam etsi laudata est apud veteres prætoris cuiusdam seueritas, cuius tribunal scopulum reorum vocabant, multo tamen maiorem laudem haberet illa vox Neronis, si ex animo prolata esset aut si ipse in eadem mansuetudine perstitisset, qui subscripturus sententiæ capitis in quendam; Vtinam, inquit, numquam didicissem literas. Et Marci Antonini illud præcipue commendatur, quod pœnas legibus definitas semper vsque ad aliquem modum mitigabat. Pleni sunt, libri nostri talium sententiarum: Benignis interpretandæ sunt leges, quo voluntates earum conseruetur. Et, interpretatione molliendæ sunt pœnæ potius, quam exasperandæ.

DE RE MILITARI LVCÆ ANTONII THOMASONI

DISCVRSVS X.

Ars militaris in quib. consistat.

ARs militaris in Milite consistit,& Armis Ex quo sequitur ei qui horum vtroque melius instructus sit, facilem fore victoriam in eo quidem pugnæ genere,vbi non numerus præualet,sed virtus. Bonum militem & bona Arma eligere, periti est Capitanei munus. Peritia hæc in ipso bello rerumque eo pertinentium vsu acquiritur;tum etiam frequenter cum peritis belli ducibus conferendo & disputando: quod Philopœmen fecisse dicitur. Romani certe his artibus tantum rei militaris cognitionem sibi compararunt,vt remotissimas etiam gentes ac populos suo subiecerint imperio, adeoque vniuerso fere terrarum Orbi imperarint. Hic idem vsus siue experientia docet quomodo ea,quæ in Consilio deliberata sunt,mature fieri debeat: commonstrat modum quo modo,id quod fit bene fieri possit:hac duce siue magistra ordinantur & ducuntur exercitus. ponuntur castra,instruitur acies,conquiruntur commeatus,tuta redditur frumentatio, lignatio,aquatio: omnia denique comparantur quæ ad victoriam consequendam, aut loca munita expugnanda faciunt:id quod Demetrio cognomento Poliorcetę tantum attulit laudis,quantum probri & damni Cambysi Persarum regi in ea quam contra Macrobios susceperat Expeditione.

Peritia quomodo acquiratur.

Peritia acquiritur primum ex notitia quarundam regularũ &pręceptorum militarium: quibus instructi Spartani olim etiam sine duce bella non infeliciter gerebant; vt videre est è Xanthippi exemplo: qui Carthaginensium exercitum toties à Romanis, ob disciplinæ & ordinis quem in re militari Romani seruabant,fusum ac fugatum,in integrum & pristinum statum restituit,ingenti edita hostium strage, & Regulo consule capto;hac vna potissimum ratione, quod ordines mutasset, & castra de monte in campestria transtulisset, prœlium, quoad opportuna se offerret occasio,declinando.

Peritiam quoque adfert,certe auget,frequens historiarum lectio: in qua potissimum considerandæ sunt caussæ victoriæ vel cladis; item illud, melius ne fuerit hoc vel illo modo vniuersum bellum, aut partem eius administrare; vni prœlio de rerum summa decertare,

an bellum ducere; aperta vi an strategemate huic astu hostem petere, nouas denique technas, noua instrumenta comminisci: quarum rerum peritia & vsus magnum ad victoriam adferre solet momentum.

Eadem peritia siue scientia prudentiam auget, iudiciumque acuit, quibus futura longe prospici hostium artes & consilia deprehendi, nostra vero occultari possunt, vnde fit vt in quo hæc sunt, nunquam illud vsurpet quod dicere sapientis esse negant: Non putaram; vitetque grauissima errata siue peccata, quæ, vt Cato dicere solebat, pœnam tergo secum ipsa apportant. Et hæc quidem virtus Iulio Cæsari Orbis monarchiam, Scipioni vero nominis gloriam peperit immortalem.

Optimum ergo Imperatorem siue Capitaneum censebimus, qui tam scientia siue peritia quam experientia & vsu instructus est, cui scilicet tam prouidere quam prouisa facere & exequi in promptu sit. Ad cæteras vero dotes animi versutia quoque siue calliditas necessaria est, sed ingenua, & ab omni perfidiæ suspicione aliena: nec non industria, cuius beneficio rationes & media comparet quibus consilia ad bonum finem perducantur. Eadem industria siue vigilantia cauebit ne vnquam improuiso opprimatur, sed semper quasi in procinctu stabit; illa cura ac sollicitudine occupatus, quomodo bellum incipiendum sit, quomodo traiicienda flumina, quomodo per loca aspera & impedita ducendus exercitus, quomodo & quibus in locis castra ponenda, quomodo ordinandæ ac distribuendæ cohortes, quo ordine tum interdiu tum noctu iter faciundum, quomodo in hostem ducendum, quomodo & quando receptui canendum, quomodo impetus faciendus, quomodo excipiendus & repellendus; & vt paucis dicam, omnia dierum atque horarum etiam ad res gerendas momenta captabit, ea cautione vt neque nimia cunctatione occasiones negligat, neque nimia celeritate corrumpat; illud vnice operam dans, vt robore, moribus, scientia militari, laborum tolerantia, agilitate aliisque eiusmodi virtutibus milites effingat sui similes. Quibus ex rebus Pompeius Magnus, Marius, Sertorius, & inter antiquiores Aulus Torquatus Latinus magnam laudem consequuti sunt: quorum hic quum pari numero, paribus armis, pari locorum situ, ac pari animorum ardore atque obstinatione in certamen cum hoste descendisset, ex re nata consilium cepit; ac parua re siue occasione (quanquam in bello nihil paruum videri debet, quum etiam quæ parua videntur, vel victoriam aliquando vel cladem adferant) ad victoriam vsus est. Loci enim situm contemplatus, vbi animaduertit equitum in loco impedito & salebroso nullum esse vsum; ex equis eos descendere iussit, sicque prostratis hostibus, egregiam victoriam reportauit: quæ sine dubio multo difficilior ei obuentura fuerat, si eadem peritia atque dexteritas in aduersæ partis duce fuisset.

Vide his de rebus Polybium.

Assidua armorum exercitatio militi necessaria.

Quin assidua armorum exercitatione boni fiant milites, dubium non est. Ad hanc exercitationem vero illa veniunt, arma stringere, ordines seruare inque iis decurrere, impetum facere ac repellere, tam pari quam inferiori aut superiori loco, &c. Et profecto Artis militaris excellentia non tam ab ætate quam diligenti exercitatione atque vsu dependet; quæ vna præcipuum est militaris scientiæ siue peritiæ acquirendæ instrumentum. In ordinandis cohortibus illa obseruanda sunt vt nec nimis contrahantur nec nimis laxentur ordines; in acie vero tota instruenda, vt eius forma locis, temporibus, hostium consiliis, & necessitati aut occasioni aut hostium alendis erroribus accommodetur; quas ad res vix aptus erit miles nisi continua exercitatione subactus; sed aut ducis iussa non intelliget, aut minus ea exsequetur.

Imperatorem ergo siue ducem & sub continuo exercitio habere militem, & de omnibus quæ in bello accidere solent, quantum eius fieri potest, quidque in singulis casibus faciendum sit, erudire oportet: qua scientia ille instructus, mirum est, quantum ad egregia bello patranda facinora accendatur, quamque alacriter pericula omnia subeat, & imperatoris iussa capessat. In quo quidem genere Epaminondas Græcos, Gracchus vero apud Romanos insigniter excelluerunt, magnamq; laudem sunt adepti. Imperatoris quoq; est millitarem disciplinam ac virtutem vel sinistro aliquo fato siue euentu elanguescentem, vel præfectorum negligentia aut diuturno ocio corruptam restituere ac restaurare: quorum illud Scipionem, Murium & Metellum; hoc vero Corbulonem in Asia fecisse legimus.

Arma qualia vsurpanda.

Circa Arma, magna quoque laus imperatori fuerit, suo ingenio vel nouum armaturæ, siue grauioris siue leuioris, siue equestris siue pedestris, ac telorum genus comminisci aut quę apud antiquos vsurpata fuerunt armorum genera, in vsum reuocare, qua etiam ipsa in re exiguum ad victoriam momentum est positum. Luce enim clarius est, eum qui facile offendere, offendi vero difficulter possit, fere sine suorum sanguine victoriam consequi posse. Armorum vero inuentioni etiamnum aliquid posse, primæ ætatis testatur exemplum, qua homines saxis & fustibus primum inter se concertarunt: inde vero paullatim corpus contra ictus munire cœperunt, donec ea quæ hodie in vsu est tam armaturæ quam prœlii instruendi rationem inuenerunt: qua qui commodissime vti poterit, tam in seruandis quam in restituendis ordinibus, tam in inferendo quam excipiendo impetu, non difficilime, cæteris paribus, victoriam consequetur. Patrum quidem nostrorum ætate Heluetii hac gloria omnibus fere nationibus antecelluerunt, quarum acie ad instar Macedonicæ phalangiis instructis, & denso sarissarum horrente ordine, nihil firmius fuit, & tam ad vim faciendam quam excipiendam accommodatius: vnde illi tam in Italia quam Galliis clarissimas sæpe victorias reportarunt.

Ad Sclopetorum vsum quod attinet, certum etiam est qui militem habeat hoc rerum genere quam optime exercitatum, multum quoque ad victoriam habiturum adiumenti: siquidem hoc telorum genus, præsertim quæ maiusculos globos iaculantur (*Moschettas* appellant; & siphones etiam his maiores aliquãdo excogitatum iri, credibile est) ad eminus feriendũ hostem & perturbandos ordines aptissimum est: id quod in memoranda illa nauali ad Naupactum pugna reipsa compertum fuit, in qua Sclopetorum tam maiorum quam minorum recte ac scienter adhibitus vsus, magnum Christianis ad victoriam attulit momentum. Sed & ad armaturæ rationem multum refert, quo aut quali in loco miles deprehẽdatur. In locis enim syluestribus & impeditis, vbi globum facere, aut agmine hostem inuadere non licet, leuis armatura graui multũ præstat. Quod Demosthenis Atheniensis exemplo probatur, cuius exercitus graui armatura instructus à Lacedęmoniis & eorum sociis leuiter armatis nullo fere negocio cæsus fuit ac dissipatus. Non multo post autem iidem Lacedæmonii in Pilo insula eamdem ob caussam simili clade fuerunt affecti. Sic Germani olim duce Arminio, à Romanis eorumq; imperatore Germanico in syluis & impeditis locis, vbi longarum hastarum nullus erat vsus, deprehensi ad internecionem fere cæsi fuerunt.

Locorum situs imperatori nõscendus.

Imperatorem ergo non generalem tantum regionis in qua bellum geritur, sed particularem etiam atque accuratissimam omnium locorum eorumq; situs notitiam habere oportet, vt sciat vbi hosti occurrendum, vbi ab eo declinandum, vbi prœlii copia cum loci prærogatiua facienda, qua ducendus exercitus, vbi castra metanda, quæ loca præoccupanda, &c. Hęc enim recte vsurpata sępenumero multo plus hosti quam quantacumque vis & militum virtus nocent; & vna ratione pauci multis possunt resistere, numerum scilicet supplente loci commoditate & situ: cuius rei illustre exemplum in Themistocle Atheniensium duce habemus, qui parua classe & exiguis copiis immensos Xerxis Persarum regis exercitus cohibuit, & tandem turpiter fugere coegit. Quemadmodum vero ad victoriam ab hoste consequendam multum prodest accurata locorum notitia & matura eorundem præoccupatio; ita quoque eadem ad nostrum saluandum & conseruandum exercitum longe est vtilissima. Hac enim ratione vicinorum securitati prospici, exercitus in tuta reduci, auxiliisq; iuuari; hostium vero itinera impediri, conatusq; intercipi facile possunt: qui quidem longe melior & tutior quam ferro & vi, vincendi hostis est modus. Hac arte vsus Iulius Cæsar Afranium & Petreium interclusos ad suos reditu & frumentatione, ad deditionem coegit: & Publius Decius Romanorum exercitum à Samnitibus vndiq; inclusum, cum immortali nominis sui gloria, locorum peritia fretus, è certissimo quod ipsis imminebat exitio liberauit.

His ergo rebus, Armis sc. & Milite; hisq; dotibus, scientia videlicet

& vsu, instructus imperator, magno animo contra hostem tanquam ad certam victoriam proficisci poterit. Nam vt vis consilii expers, vt Poeta ait, mole ruit sua, consilium vero sine viribus inutile est: ita vbi hęc duo coniuncta fuerint & copulata, merito victoria sperari potest; neque multum timenda Fortuna est vbi Ratio prædominatur. Romani quidem his vsi artibus, prudentia inquam & disciplina rei militaris, è tenuissimis principiis ad tam altum dignitatis culmen imperium suum prouexerunt.

Quapropter vehementer errant illi Principes, qui milite domestico parum instructi, spem suam omnem vel in locis munitis, vel in peregrino ponunt milite, atque ita bellum ducere potius quam gerere student. Etenim illa tam in munitionibus quam peregrino collocata milite spes, incerta admodum est, & fallax, nisi Dei extraordinario auxilio fulciatur. Et credibile est eum qui acie bene disposita in campo hostem vincere sciat, eundem fossis repletis, deiectis muris, & tormentorum vi disturbatis, aut suffossis cunicularior um arte propugnaculis locum quemcumque etiam munitissimum in suam potestatem non difficillime redigere posse.

Qui ad militiam deligendi.

Quum igitur tanti sit bene exercitatum domesticum habere militem, adeo vt eo instructus Princeps & hostibus terrori sit, & tam sibi quam suis ad omnes quamuis subitos casus certissimum auxilium afferre possit: operæ precium sane fuerit è subditis tantum quantus ad tuendam regionem satis est, robustorum atque agilium virorum numerum deligere, qui in armis continuo exerceantur, & tam ad disciplinam militarem quam quosuis belli casus, ac labores condocefiant. At plerique hodie Principes seipsos decipiunt, vano illo nomine, quod potentia & armis instructi sint, contenti; quum non in armis, non in muris, sed in viris præcipua potentiæ pars sita sit. Non minus grauis eorum est error, qui optimis stipendiis non paucos exercendæ militiæ magistros conductos alunt At quos vel quales? Eos scilicet qui non tam vt arma quam vt cutis ipsis niteat, laborant; & quorum omnis cura in re potius facienda quam instruendo milite consumitur. Architectorum quoque & fabrorum operam hodie nimis magni æstimari nimioque conduci videmus, qui tamen ad patrandum prælium nec consilio nec manu quidquam prosunt. Eorum tamen professionem quia pluris æstimari ac conduci vident milites, certatim quisq; relicta militari arte & disciplina, Architecturæ studiis incumbunt: cuius quidem bonos omnes milites quodammodo peritos esse oportet, nec tamen præcipuam sui muneris partem, quæ est, omnia quę militaris fert disciplina tam in acie quam extra aciem, recte ac in intrepide obire, desertam pati.

Vtrum Scientia an vsus in imperatore magis requiratur.

Vtrum vero Scientia siue litteraria cognitio, an vero vsus atq; Experientia imperatori ad res bello præclare gerendas vtilior sit, dubitari adhuc quidem video: sed illud quod Poeta quispiam de Natura

& Arte

& Arte dixit, heic quoque locum habere existimo, vnum scilicet alterius opem poscere, & vtrumq; inter se amice coniurare. Nuda enim & lectione tantum acquisita cognitio sine Vsu ad exsequenda deliberata parum prodest; & Vsus nullis regulis & exemplis suffultus vacillat: quorum gnari casibus fortuitis facilius occurre ac remedia afferre, ac plures etiam ac tutiores hostibus nocendi modos comminisci possunt. Quamuis autem vulgus ei plus tribuat qui multis ipse bellis interfuit, quã qui multa legit: quum tamen, vt de sua professione dixit Hippocrates, Ars longa sit, vita breuis, ac nostris temporibus raro iustis prœliis decertetur, præterquam quod artis militaris ob copiarum & ordinum differentias & ob situs & locorum diuersitatem, infinita quædam est varietas, tanta scilicet quantæ reipsa atque vsu discendæ atq; apprehendendæ vnius aut etiam plurium hominum vita non sufficit: necesse sane est, vt ad antiqua & è lectione vel auditu hausta exẽpla recurramus (quemadmodum in pestilentibus morbis Medici solent) vt ad omnia belli subita paratum semper habeamus remedium; quod non difficile ei fuerit qui infinitos quasi belli casus iam ante è lectione & historiarum notitia animo præceperit, atque, vt Virgilius loquitur, peregerit. Ex quibus omnibus manifestum est, historiarum lectionem, & in vniuersum libris quibusdam comprehensorum militarium præceptorum notitiam (vnde scientia siue peritia militaris nascitur) ad id quod belli caput ac præcipuus finis est, secundum scilicet prœlii euentum vel victoriam plurimum conducere: cuius quidem victoriæ tantus est fructus ac tantum momentum, vt cætera omnia in quibus militare studium occupatur, ad hunc vnum finem debeant referri, ac sine hac nihil prosint. Et hæc quidem breuiter hic perstringere volui, vt nostros homines ad rei militaris studium inflammarem, & veram ac compendiariam eius discendæ commonstrarem rationẽ: quæ est, vt expensis probe omnibus quas legendo cognouimus, tam terrestribus quam naualibus pugnis, earumque successibus, nec non obsidionibus & locorum expugnationibus, ante omnia vero rei cuiusq; causis, & aliis rebus quas in bello obseruare necesse est, vt sunt vires, arma, locorum situs, ordines ac varii vel à fortuna oblati, vel sapientia & industria, vel vi ac viribus acquisiti, aut qui alio quocunque modo contigerunt euentus, generalem quandam omnium rerum ad bellum pertinentium notitiam nobis comparemus: cui si deinde Vsus coniungatur, breui etiam è gregario milite bonus Imperator sit euasurus.

Historiarũ cognitio.

PRÆCEPTA QVÆDAM ET EXEMPLA AD REM MILITAREM & imperatoriam artem pertinentia,

à NOBILI VENETO collecta,

DISCVRSVS XI.

VIx vllum publicum est munus, quod maiorem prudentiam & dotes animi excellentiores requirat, quam imperatorium: vtpote quod in maximarum rerum administratione versatur, & infinitam fere casuum varietatem habet propositam: quos longe prospicere, prudentis est; excipere, fortis; ad suas vero res & vtilitates accommodare, dexterrimi & ad rem militarem nati animi.

Imperator quis legendus.

Imperator is eligendus est, qui hostium vires quam optime perspectas habet & cognitas.

Intrepida Imperatoris virtus siue fortitudo militum animas metu liberat, & spe ac confidentia eosdem implet.

Qui munitioni, obsidionis aut oppugnationis imminẽte metu, inclusus est vnice operam dare debet, vt quibus potest rationibus hostium conatus retardet, & deditionem de die in diẽ sub vario prætextu, differat ac prolonget; siquidem vna sæpe dies, aut hora, immo momentum liberationem adfert.

Ante annum MCDXCIV, quo tempore Ludouici Sfortię cæca ambitio & temeritas magnis Italiam cladibus inuoluit, longe alia in vsu erat belli gerendi ratio, quam hodie: siquidem nec tantis actibus, nec tanto ardore ciuitates oppugnabantur; conflictus, vel potius velitationes fiebant quam leuissime & quasi perfunctorie, sic vt qui mediocre tenebat imperium, non difficillime id tueretur. At paullo post eo res rediit, vt qui prœlio superior euasisset, omnino debellasse sibi videretur.

Eductis ab vtraque parte in campum copiis, sine vlla fere mora interposita, concurrebatur, deque rerum summa prœlio decertabatur. Hoc modo sine vllo fere vulnere regnum Mediolanum & Ducatus Mediolanensis amissa sunt: maiores vero nostri vno

ad

ad Giaradaddam prœlio omne fere in Terra firma imperium perdiderunt.

Prima serenissima Venetorum Respublica alios belli gerendi, vel ducendi potius modos, commenta est atque vsurpauit, quādo Nicolaus Vrsinus & Andreas Grittus Patauio se incluserunt, & Maximiliani I. Imperatoris, cum quo præter Imperium, Iulius II. Pontifex, Ferdinandus Rex Catholicus, Duces Ferrariæ & Mantuæ, & Ludouicus XII. Francorum Rex in exitium Venetæ Reipublicæ coniurauerant, impetum eluserunt, & incredibili patientia ac fortitudine, vsi prædictæ Vrbis commoditatibus, omnibus periculis & ærumnis superatis, non hostibus tantum, sed Fortuna etiam ipsa inuita, terrestre imperium recuperarunt.

Eodem modo Prosper Columna Insubriam siue ditionem Mediolanensem contra Gallos, viribus multo superiores, feliciter defendit: iisdemque vsi artibus Borbonius, Piscariæ Marchio, & Carolus Lanoius, Francisci I. Gallorum Regis impetum sustinuerunt & fregerunt.

Hac ratione Carolus V. tremendę Saxonis, Landgrauii & Cōfœderatorum potentiæ restitit: eademque Dux Albanus ad Ciuitellam regnum Neapolitanum cōtra Paulum IV. Papam, Henricum II. Gallorum Regem, & Herculem Ferrariæ Ducem turatus est. Hodie quidem dici non potest quantopere cuiusuis etiam victoriæ cursus retardetur, postquam fines validis præsidiis muniti, ciuitates vero, oppida & arces fossis, muris, propugnaculis, aliisque nuper inuentis operibus muniri cœperunt; adeo vt his non expugnatis, campestris victoria victori non ita magnas vt olim adferat vtilitates, præsertim si subditi etiam in victos dominos eandem retineant beneuolentiam & amorem, qualis quidem & tum & fere semper alias suos subditos serenissima nostra Respublica est experta.

Tantum abest, vt Imperator hostium vires contemnere, suas vero nimiopere circumspicere debeat, vt eum etiam prudentiorē existimem qui vires suas hostilibus longe postponat.

Imperatorem quamuis hostium imbecillitatis conscium, nihilominus caute agere, omnibusq; contra hostem viribus vti oportet.

Eiusdem est ante omnia prouidere, vt exploratores habeat fideles, sollicitos, prudentes, vel potius astutos, & consilio manuq; promptos.

In bello multæ occasiones infructuose præterlabūtur, eo quod hostium res & necessitates in quibus versantur, aduersæ partis Imperatori non sunt cognitæ.

Si Imperatori miles dicto non sit audiens, nihil recte ac feliciter administrari potest.

Clearchus dux Lacedæmoniorum dicere solebat, sic Imperatorem se gerere oportere, vt sui ipsum milites magis quam hostē metuant: alioqui enim nec diligentia ac sollicitudine in agendis excubiis, nec erga socios & amicos temperantia & modestia, nec fortitudine erga hostes vsuros.

Messis tempus commodum est in Expeditione versantibus, at obsessis, damnosum.

Imperator qui primam quæ se ei opponit ciuitatem non capit, aut infecta re eius soluit obsidionem, magnam existimationis suæ facit iacturam, & hosti ad idem aut maius quid tentandum, animum addit.

Quas ob caussas obsidio soluenda sit.

Ab vrbis aut oppidi alicuius obsidione discedi solet.

Primo, si multos & strenuos habeat propugnatores.

Si obsidentes insignem aliquam cladem acceperint.

Si obsessis auxilia sint summissa.

Si obsidētium copiæ attritæ sint & imminutæ, aut casæ & mapalia militum perdita.

Vt maiores alibi vitentur turbæ.

Pactione.

Vt vires in maius operæprecium conuertantur.

Si annona & commeatus deficiant.

Vt exercitus ante tempus periculosum in tutum reducatur.

Fatuus est, inquit Xenophon, qui omnium in bello consiliorum & actionum felicem sibi pollicetur euentum.

Gabrias Atheniensium dux eum imperio aptissimum iudicauit, cui hostium res cognitæ essent & exploratæ.

Solent ad bellum gerendum Imperatores eligi vel à generis splendore, vt olim à nostris Dux Ferrariæ & Dux Vrbini; vel ab experientia & longo militiæ vsu, vt Dux Albanus à Carolo V. Imperatore & Philippo II. Hispaniarū Rege; vel à specimine aliquo prudentiæ & virtutis difficilibus temporibus edito, vt Iacobus Foscarinus Eques & Procurator S. Marci: qui Dalmatiæ præses, quum vltimo contra Turcas bello incredibile animi robur, singularem prudentiam, ardentissimum erga patriam amorē, & miram integritatem ostendisset; vtpote qui ducis & militis officio simul fungens, quotidie contemtis omnibus periculis, se suumq; corpus hosti obiiceret, pecuniam vero publicam tantum abesset, vt interuerteret, vt etiam de suo vltra triginta scutatorum millia publico honori & vtilitati impenderit, suis sumtibus & victu homines quamplurimos militaris artis peritos, vt & ęgros & vulneratos fouens ac sustētans, etiam in iuuenili ætate Maris siue Classis Pręfectus, communi omnium ordinum consensu creatus fuit.

Iacobus Foscarinus.

Impe-

Imperatori rei militaris non admodum perito, Legatum siue Vicarium expertissimum adiungere oportet.

Caussæ ob quas ciuitates siue oppida deditionem facere solent.

Solent vrbes deditionem facere, & in hostium venire potestatem.

Vi Tormentorum muralium.

Ad vitandam territorii vastationem.

Fame, siue annonæ inopia.

Lassitudine siue defatigatione.

Præsidii impatientia & rebellione.

Ciuium voluntate.

Propugnatorum aut commeatuum defectu.

Auxiliorum procrastinatione.

Auxiliorum cæde & dissipatione.

Auxiliorum incertitudine.

Pactione.

Militum, præfectorum aut ciuium proditione.

Ciuium factiones noxia.

Ciuium factiones & dissensiones Principibus admodum sunt perniciosæ. Quum enim fieri non possit quin earum aliqua Principis odium incurrat; solet plerunque ea quæ minus gratam atq; acceptam se sentit, bello ingruente Principis hostibus sese coniungere; tantum vt aduersarios vlciscatur. Vnde proditiones & imperiorum euersiones sæpe nascuntur.

Brixia vrbe potente Anno MCDXXVI. Guelforum & Gibellinorum factionibus laborante, Guelfi quidem vehementi indignatione accensi, ob fauorem quem Dux Mediolanensis Gibellinis præstabat, cum hostibus eius colludere cœperunt: vnde factum tandem est, vt Petrus & Achilles Auogadri cum Aueroldorum familia & aliis facta conspiratione, Venetorũ exercitũ, Francisco Carmagnola duce, per muros noctu deiectos receperint.

Sapienter ergo Franciscus Barbarus, singulari prudentia & fortitudine Senator, quum eodem anno iam dictæ vrbi contra Ducem Mediolanensem defendendæ præesset, ac contra externam vim parum tutus sibi videretur, nisi intus omnia haberet pacata & tranquilla, summa dexteritate & sapientia (cuius viuum exemplar in M. Antonio Barbaro vt facultatum, ita virtutum eius dignissimo herede videmus) Martinengorum familiam cum Auogadris reconciliauit, & serenissimæ Reipublicæ potentem illam opulentissimamque vrbem durissimis temporibus conseruauit.

Vulgatum fere est maiores numero copias à paucioribus, sed virtute superioribus vinci.

In obsidione si dux vini defectum prouideat, recte fecerit si ante paulatim milites ad potandam aquam assuefecerit; ne subita illa mutatio, vt plerunque fieri solet, morbos gignat: quam quidem, qualis qualis ea sit, modo paullatim & sensim fiat, Natura facile & perfert & vincit.

Quis est militum, inquit Xenophon, tanto robore præditus, qui cum fame & frigore diu conflictari possit?

In obsidionibus dux siue imperator omnia cum militibus communia habere, eademque perferre ac pati debet.

In Brixiæ obsidione Franciscus Barbarus nunquam nisi in publico cibum cepit, & quidem secundario pane citra vllum obsonium, contentus: sicque validissimam hanc vrbem sub D. Marci insignibus & Venetorum imperio conseruauit.

Lucas Michael.

Multi quidem tranquillis temporibus Respublicas & imperia scienter ac feliciter administrarunt, ac pauci turbulentis: quum hoc longe maioris sit molis. Inter paucos merito familiam ducere mihi videtur Lucas Michael, qui Cretam insulam contra hostem à Cypri expugnatione redeuntem, & illi quoque insulæ sanguinolento adhuc rictu inhiantem, fortissime defendit, & ad Rhetimnum, Sudam, Turlurum, Sandemetrium, Caneam, & Candiam munitissimis exstructis propugnaculis, regnum illud quasi inexpugnabile reddidit: insulanorum vero motus mira quadam & graui comitate repressit, pestilentis siue contagiosi morbi semina in ipsa herba extinxit, ciuium & militum animos naturæ quodam instinctu, & rationis ac morum diuersitate disiunctos, perpetuo amoris vinculo colligauit, famem denique aduecta ex ipsorum hostium regionibus annona, subleuauit.

Quæ omnia quis non maximi animi opera esse iudicet? Habuit idem non vnum, sed multos eosque potentissimos inimicos: vno & eodem tempore cum tremendis Turcarum viribus, cum feri & indomiti populi rebellione, cum mutuis odiis, cum pestis contagione, cum Famis rabie ei confligendum fuit. Sed ecce tibi mirificam hominis virtutem. Repulsi Turcæ, trepide se vnde venerant receperũt; seditiosi multo quam antea obsequiosiores facti sunt; Pestis & Fames abscesserunt: omnes denique magni & parui, milites & ciues, Itali & Græci summis honoribus magistratu abeuntem prosequuti sunt, hodieque nomen eius summopere amant & colunt.

Idem quoque populus singularem suam obseruantiam & affectum erga hodiernum serenissimum Venetæ Reipublicæ Principem, Paschalem Ciconiam, summum militiæ in prædicto regno tum præfectum, postea vero Caneæ Procuratorem, ostendit, statuam ei ponendo, quæ maximorum ipsius

bene-

beneficiorum & rerum fortissime gestarum perpetuum esset monumentum.

Quid de Paullo Contareno dicam? cuius tanto maior virtus fuit quanto is paucioribus copiis Zacynthum insulam, præter omnium spem & opinionem, contra immensam Turcarum classem defendit ac propugnauit. Quem discedentem annon omnis ordinis, sexus, & ætatis homines ad Nauim vsque quam inscensurus erat, comitati sunt? annon plateas quacumque ibat, vestibus & tapetibus stratas vidimus, vt super iis tamquam populi Seruator incederet? Fuit hic Dionysii Contareni prudentissimi Senatoris filius, frater Andreæ Contareni disertissimi Oratoris, & Sebastiani digni patre Senatoris, nec non Ioannis Baptistæ naualis præfecti: & maximis honoribus perfunctus, æternam nominis memoriam & gloriam suis reliquit.

Sine annona friget omnis militum virtus, ac nihili est imperatoris prudentia, quum Venter auribus careat.

Annona necessitas.

Imperatoris prudentia & dexteritate nonnunquam maiores res geruntur, quam magno militum numero & robore.

Imperatorem copias sæpe recensere ac lustrare oportet, ne imminuto forte exercitu, maius quid viribus aggrediatur, damnumque accipiat.

Sic Franciscus I. Galliarum Rex, copias suas vero maiores æstimans, ad Ticinum profligato exercitu, captus fuit.

In Hieronymo Zane S. Marci Procuratore, & generali Maris præfecto (cuius conatibus si non maligna fortuna aduersata fuisset, hodieque in Cypro insula S. Marci & Venetorum insignia conspicerentur) singularis eluxit industria, qua ad Corcyram, Zacynthum, Cephaleniam, & Cretam classem Venetam nautis & classiariis refecit, & vigilantia sua sinistrum fatum, quo illa afflicta fuerat, superauit.

Exercitus, præsertim locis periculosis, pedetentim ducendus est, ne itineris longitudine & asperitate miles defatigatus, hostium iniuriis opportunus fiat.

In itinere faciundo imperatorem consilia sua diligenter celare, præmissisque exploratoribus quocunque eundum est, tutane sint omnia, inuestigare oportet, eum vero seruare ordinem, vt primi sequentibus semper in conspectu sint, quo si necessitas ferat, vnus alteri quam promptissime succurrere queat.

Noctu iter summo cum silentio facere exercitus debet: nam vt interdiu oculi, ita noctu aures vigilum munus obeunt.

Caueat quoque imperator, ne nocturno tempore exercitum distrahi ac disiungi patiatur: siquidem in ordinem tum restituere milites perdifficile est.

Ii militiæ duces, qui imperio absoluto carent, sed quibus Pro-

uisores (vt Veneti vocant) & alii consiliarii rerum gerendarum arbitri, adiuncti sunt, si supremi muneris honore non contenti, nimium sibi tribuant, & spretis omnium aliorum consiliis, suas pertinaciter opiniones sequantur, eaque quæ ipsis visum fuerit, sine vlla mora fieri potius quam quidquam contra in consilium vel medium adferri malint, vix quidquam feliciter aggrediuntur, multo minus perficiunt.

Minime expedit imperium à perito, & forti homine ablatum nouo quantumuis illustris prosapiæ committere.

Quum Ioannes Austrius sanctæ inter Pontificem, Regē Catholicum & Venetam Rempublicam confederationis dux supremus, accepisset, Ludouico Mozenico Venetorum Principi & senatui visum esse, Francisco Duodo triremium præfecto missionem dandam; Didacum Gusmanum de Silua iussit intercedere, ac rogare, vt ne Duodum ab officio reuocarent, in quo tres iam continuos annos ita versatus esset; vt & ipsi Reipublicæ & omnibus confederatis Principibus opera ipsius vtilissima fuerit & porro quoque sit futura. Quid ad hæc Princeps & Senatus? Responderunt. Multis experimentis sibi quoque Duodi tam fidem quam virtutem esse cognitam; quæ quo maiores sint, eo quoque magis sibi in conseruanda tanti viri valetudine elaborandum esse. Quum igitur quiete ei ad salutem opus esse medici dicant, placere sibi, vt is Patauium ad curandam valetudinem aliquantisper secedat. Quo testimonio quid homini forti honorificentius potuisset contingere? Id ergo ad perpetuam rei memoriam hoc loco consignare nobis visum est, vt sciant posteri Ioannem Austrium, hominis virtute & auctoritate permotum, Franciscum Duodum in classe secum retinere voluisse; Serenissimam vero Rempublicam etiam contra suum commodum & vtilitatem eidem missionem siue licentiam munere se abdicandi dedisse.

Duæ sunt præcipuæ imperatoriæ virtutes Fortitudo, & prudentia. Vtriusque singulare specimen Iacobus Soranza, huius quidem ad S. Mauram, illius ad Nauarrinum & Cerigem, primus in hostem ruens, dedit.

Xerxes terrestri decies centenum millium hominum exercitu, & mille nauium classe Græciā inuasit: cui ad Salaminē Themistocles cū trecentis Atheniensium, Lacedæmoniorū, & aliarum in Græcia gentium nauibus sese opposuit. Quum vero animaduerteret, iam inibi esse vt Græcorum classis, è multis, vti dictum est populis, (quorum diuersa studia ac diuersi erāt fines, plerisque rem priuatam magis quam publicam respicientibus) contracta, propediem dilapsura esset, nihil vero tale de Persarum classe, vtpote quæ ab vnius pendebat imperio, sperare posset:

omni

omnibus modis hostem statuit ad prœlium prouocare, atque etiam cum immortali nominis sui gloria, victoria est potitus.

Ascanius Cornia quum anno MDLXXI. Pontificis, Regis Catholici, & Venetæ, & Reip. classes contra Turcam Venetorum imperio, præcipue insulis inhiantem, coiissent, vt prœlium committeretur suasit: quum spes non esset fore vt bellum ducendo Turcarum potentia elanguesceret; sed metus potius, ne confœderatorum vires aut belli diuturnitate, vel sinistro casu atterentur, aut soluto fœdere, plane dilaberentur. Id consilium sequuti cæteri, memorabilem illam ad Naupactum victoriam à Turcis reportarunt, quæ vniuersum Christianum orbẽ mirifico gaudio impleuit, & in meliorem spem erexit.

Altera caussa committendi prœlii est quando eius dilatione hostium vires incrementum capturæ sunt. Cum paucis enim quam cum pluribus confligere præstat.

Anno MCDXCIV. Ferdinandus Aragonius Calabrię Dux, Gallicis & Sfortianis copiis, quę in Romaniam iam venerant, prœlii copiam non semel fecit, quod sciret earum numerum breui valde auctum iri: sed Galli suorum aduentum præstolantes, locis munitis se continuerunt. Et profecto magna esset stultita cum eo hoste manus conserere quem breui scias deditionem facturum.

Pugna ad Ticinum.

Anno MDXXV. Franciscus I. Francorum Rex Ducatum Mediolanensem oppugnaturus, Ticinum (Pauiam vulgo) obsedit. Ibi Borbonius, vna cum Neapolitano Prorege, & Marchione Piscariæ, non tam numero quam veteranorum militum virtute superior, prœlium cum eo commisit, has quidem ob caussas. Primo quod in Cæsarianis castris magna esset pecuniæ inopia, sic vt exercitus breui sponte dilapsurus aut secessionem facturus videretur: vnde siue à prœlio abstinerent Cæsariani, siue funderentur, in metu amittendi Principatus versabantur. Deinde paullo ante idem Rex Albanię Ducem cum validis copiis ad regnum Neapolitanum oppugnandum miserat, quod quidem regnum omnibus præsidiis destitutum magno in periculo futurum erat, nisi ad Ticinum prœlio patrato ac parta victoria, hostis reuocatus esset. Quum deniq; Rex ipse in castris esset, Cæsariani eo capto, non minora victoriæ suæ emolumenta, quam stragi damna proposita videbant. Et sane prædicti Regis captiuitas Caroli V. Imperatoris rebus plus vtilitatis attulit, quam Mediolanensis Ducatus amissio damni fuerat allatura.

Caussæ ob quas prœlium declinandum.

Quando clades plus nocitura, quam victoria profutura est: videlicet si prœlio inferior vna cum exercitu imperium quoque siue ditionem sit amissurus; superior vero nullum aliud quam cædendis hostibus, lucrum facturus.

Quando vires nostræ neque numero neque militum virtute hostium viribus pares fuerint.

Quando spes est defatigandi ac mora frangendi hostis, ac credibile est exercitum eius non diu sub signis mansurum.

Cum hoste quoque desperato, feroce & nostris militibus formidabili non facile confligendum.

Nec in loco hostibus quam nobis opportuniore.

Abstinendum quoque à prœlio, quando metus est ne à nostris hosti prodamur.

Item quando noua sociorum exspectantur auxilia.

Quando denique vel pacis vel induciarum spes se ostendit.

Boni Imperatoris est non minus fugiendi quam vincendi hostis artem tenere.

Antigonus Rex retrocedens cum exercitu, dicere solebat: Non equidem fugio, sed fortunam & commodum meum, quæ non à fronte, sed pone me video, persequor.

Non minorem disciplinæ retinendæ atque exercendæ quam hostis fundendi curam Imperator habere debet: siquidem vbi non viget disciplina militaris, ibi quoque exigua victoriæ spes est.

Nicolaus Donatus triremibus condemnatorum præfectus, tam pacifice id muneris administrauit, vt interdum ne gry quidem intra ipsius triremem audiretur.

In maritimis expeditionibus prægrandes Naues exiguo sunt vsui, vtpote quo minorum agilitati sunt impedimento.

Adrianus Bragadinus fortissimus expertissimusque belli dux, An. MDLXXV. triremium præfecti munere fungens, Iacobo Foscarino generali classis præfecto, scripto consignato ostendit rationem, qua tres maiores naues ita armari possent, vt quinquaginta minoribus excipiendis pares, ac classi magno ad victoriam futuræ sint adiumento, si nimirum vna in medio, & duæ alteræ vtrimque ad latera collocarentur.

Caussæ committendi prœlij.

Spes victoriæ.

Imperii amplificandi, aut conseruandi imperii cupiditas.

Vt accepta ante deleatur ignominia, & existimatio recuperetur.

Vt rebelles reprimantur.

Ne oppidum aliquod deditionem hac lege pactum, si intra certum tempus non præsto sit auxilium, in hostium veniat potestatem.

Vt hostis ab obsidione repellatur.

Si exercitus sine damno reduci non queat.

In rei pecuniariæ inopia.

In annonæ defectu.
Si aliter effugiendi spes nulla sit.
Vt hostis loco sibi opportuno, nobis damnoso, deiiciatur.
Ad prohibendum, ne duo exercitus coniungantur.
Si spes sit, hostem ex improuiso & imparatum posse opprimi.
Vt socii in fœdere & concordia retineantur.
Si metus sit, hostium copias auctum iri.
Quando nullum aliud rebus nostris superest remedium.
Quando periculum est ne vires nostræ longiori mora atterantur.
Quando omnia sociorum auxilia coniuncta habemus.
Quando vel numero vel virtuti militum nostrorum tuto confidere quimus.

Nihil à tergo relinquẽdum.

Princeps alienam regionem inuasurus cauere debet vt nullas hostium arces à tergo relinquat, sed proximis & obuiis quibusque occupatis, ad longinquiores velut vno tractu procedat.

Carolo VIII. Franciæ Rege bellum in Italia gerente, in Consilio disceptatum fuit, quanam via ad ducendum in Neapolitanum regnum exercitum, vtẽdum esset, vtrum per Romaniam in Brutios, aut per Hetruriam & territorium Romanum recta Neapolim versus eundum? Tandem vicit eorum sententia, qui Hetruriam & Pontificiam ditionem vnde hostis facile nocere poterat, minime à tergo relinquendas censebant. Quocirca rex virium suarum metu Florentinis primum, deinde Pontifice quoque ad suas partes traductis prædictum regnum tanto facilius occupauit.

E contra quum Paulus IV. Pontifex, Henricus II. Rex Franciæ, & Hercules Ferrariæ Dux contra Carolum V. Imperatorem & filium eius Philippum fœdus iniissent, & ab Gallorum rege Dux Guisiæ valido cum exercitu in Italiam missus, proposita de belli gerendi rationibus consultatione, Pontifex, qui Neapolitanus erat, & suos honoribus & emolumentis cumulandi spem conceperat, suasit vt in Neapolitanum regnum vis fieret: Ferrariæ Dux è suis finibus Parmam oppugnari volebat: Galli vero Insubriæ primum inuadendæ, & Mediolani expugnandi auctores erant, quod ob vicinitatem facile defendi, & inde etiam impetus in regnum Neapolitanum commodissime posset fieri. Quum autem Pontificis, cui Rex in omnibus gratificari volebat, obtinuisset sententia, Guisius relicto à tergo Mediolano, in agrum Neapolitanum profectus, re infecta ac non sine damno rursus inde discedere coactus fuit: qui si Mediolanum aggressus fuisset, multorum iudicio, non difficillime vrbem occupare potuisset.

Post insignem aliquam victoriam, in primariam statim regionis vrbem vis conuertenda est: siquidem caput cætera membra facile sequuntur.

Ferdinãdus Rex Neapolis dicere solebat, si Ioannes Dux Andega-

uensis post victoriam Anno MCCCCLX. ad Sarnum partam, statim Neapolim ipsam oppugnasset, facilem eius, atque adeo totius regni habiturus fuisset occupandi rationem. At dum is in minorum gentium oppidis oppugnandis tempus consumit, Ferdinandus copiarum reliquias recollegit, quibus Gallos postea profligauit & regno eiecit.

Illud ipsum est, quod in famosissimo illo & omnibus fere numeris absoluto Carthaginiensium imperatore nonnulli desiderarunt: ad quem post Cannensem victoriam diu cunctantem, nec Romam, vti factum oportebat, statim exercitum ducentem, Maherbal dixisse fertur: *Vincere scis Annibal, sed victoria vti nescis.*

Xenophon quidem in libello De Cyri institutione, Cambysem militaria aliquot præcepta filio tradentem introducit: quæ quum digna sint vt omnium imperatorum & militiæ ductorum animis insculpantur, nos hic annotamus.

Xenophontis locus ex libro 1. Pædias.

Enitere, inquit, quantum potes, vt cum tuis instructis hostes non instructos deprehendas; cum armatis inermes, cum vigilantibus dormientes: conspectos abs te, quum ipsi te non viderint, atque etiam vt locorum difficultatibus impeditos, ipse in loco munito excipias constitutus. Et qui fieri poterit, inquit Cyrus, vt aliquis hostes in huiusmodi erroribus deprehendat? Quia enim multa talia quum vobis, inquit Cambyses, tum hostibus accidere necesse est. Nam vtrisque victus expedienda ratio est, somnus vtrisque capiendus, & tempore matutino ad naturæ necessaria prope simul vniuersis est secedendum; & itineribus, qualia qualia fuerint, talibus vtendum necessario. Quæ omnia consideranda tibi sunt, vt vbi maxime vos imbecilles animaduerteris, ibi summa cautione vtaris: vbi vero hostes facilime opprimi posse senseris, ibi potissimum eos adgrediare.

Verum an duntaxat in his, inquit Cyrus, meliori esse conditione licet, an etiam in quibusdam aliis? Imo in aliis multo magis, inquit Cambyses. Nam in his plerique omnes accuratas adhibent cautiones, vti quibus esse sibi opus intelligant. Qui autem fallunt hostes, possunt eos vel iniecta fiducia incautos opprimere, vel concessa insequendi se facultate, perturbare ipsorum ordines; vel simulatione fugæ adductos ad difficilia loca inuadere. Oportet vero te, fili, qui hæc omnia discendo cognoscere cupis, non iis duntexat vti quæ ab aliis didiceris, sed etiam de ingenio tuo quasdam aduersus hostem molitiones excogitare: quemadmodum & Musici non iis tantum, quos didicere modis vtuntur, sed alios etiam nouos facere student. Ac quæ noua sunt, & ipso quasi in flore, vehementer illa quidem in Musicis quoque probantur: verum multo magis in rebus bellicis nouæ machinationes laudem merentur, quippe quæ hostem decipere facilius possint.

Quod

Quod si tu, fili, nihil aliud in homines trãsferas q̃ eas ipsas molitiones quas aduersus minutas admodũ bestias excogitare solebat, nõ te plurimũ in rationibus, quib. hoste superior euadas, inueniendis profecturũ existimas? Tu hyeme sæuissima noctu surgẽs, aucupatũ ibas & prius quam aues se commouerent, iam eis erant abs te parata retia, iam area versa non versæ similis erat. Præterea quædam aues sic erant abs te edoctæ, vt tuis quidem illæ commodis seruirent, sui vero generis aues in fraudem pellicerent. Ipse in insidiis ita te abdebas, vt illas tu cerneres, ab illis cerni non posses. Etiam studiose dabas operam, vt aues prius trahendo anteuerteres, quam fugerent. Rursus aduersus leporem, quod is in caligine pastum quærat, interdiu vero fuga sibi consulat, canes alebas, qui odoratu eum vestigarent. Et quia repertus celeriter se in fugam coniicere solet, icciteo canes alios habebas ad hoc institutos, vt è vestigiis eum insequendo caperent. Quod si horum quoque canum vim lepores euasissent, indagabas eorum vias, & ad quæ loca potissimum fugerent, in illis retia visum fallentia tendebas, vt illapsus in ea lepus ipsemet in illa, concitatiore cursu se induceret. Atque vt ne hinc quidem aufugeret, speculatores eius quod accideret constituebas, qui de propinquo celeriter accurrerent. Ipse à tergo clamorem ad leporem vsque pertingentem tollens, territabas eum, vt improuide procurrens caperetur; qui autem ab anteriori parte in insidiis erant, & retia seruabant, facile tua opera latebant, quod abs te silere iussi fuissent. Quamobrem, vt aiebam antea, huiusmodi quædam aduersus homines quoque moliri volueris, equidem haud scio an vllum ex hostibus superstitem relicturus sis.

Quod si aliquando necessitas obueniat, vt in planitie campestri, marte aperto, armatis vtrisq; prœlium sit conseruandum: tum vero adiumenta, quibus superiores euadamus, multo ante comparata plurimum valent. Sunt autem hæc: si corpora militum probe fuerint exercitata, si probe quasi exacuendo redditi acres animi, si probe rei militaris artes meditatæ. Præterea necesse est hoc etiam scias, quoscumque censes æquum esse tibi parere, eos omnes existimaturos, æquum esse vt tu ipsis consulendo prospicias. Itaque nunquam tibi deponendæ sunt curæ, sed prouidendum noctu quid subiectos imperio tuo, facere velis vbi dies aduenerit; interdiu, quo pacto se res nocturnæ quamoptime sint habituræ. Qua vero ratione instruendus sit ad pugnam exercitus, quo pacto vel interdiu vel noctu, vel per angustas vel per latas, vel per montosas vel campestres vias ducendus; quo pacto metanda castra, nocturnæ diurnæue excubiæ constituendæ, ducendus in hostem vel reducendus miles; quo pacto præter vrbem hostilem faciendum iter, exercitus ad murum adducendus vel abducendus; quo pacto vel saltus vel fluuii transeundi; qua ratione vel à copiis equestribus, vel à iaculatoribus, vel à sagittariis cauendum:

dum: tum si tibi explicatum in cornua exercitum ducenti, hostes obuii ostentent, quo pacto sit eis acies opponenda; sin eum phalangis in motem instructum ducenti, ex alia quauis parte hostes appareant, non autem à fronte, quo pacto ducendus sit tunc in eos miles: qua ratione possit efficit vt quid hostes rerum agant, sentias; tu quid instituas, prorsus ab iis ignoretur: hæc igitur omnia quid tibi commemorem? Nam quæcumque comperta mihi erant, audisti sæpius; & cæteroqui si qui harum rerum periti videbantur, eorum neminem neglexisti nec rudis & imperitus talium rerum mansisti. Quapropter ad quæuis euenta, vt arbitror, his vtendum erit quæ tibi quouis tempore potissimum ex vsu fore videbuntur. Etiam hæc ex me, fili, maximi sane momenti discito. Nunquam neque pro te solo, neque cum exercitu sacris non litatis & contra auspicia periculum adeas. Nam cogites velim, homines nō nisi de coniecturis res gerendas suscipere: quum plane nesciant vnde sit ipsis boni aliquid exspectandum. Licet hoc de iis quæ accidere solent, intelligas. Nam fuere complures, iiq; hominum opinione sapientissimi, qui multis auctores exstiterunt, vt bellum aduersus eos susciperent, à quibus illi deinde, qui persuaderi hoc sibi passi fuerant, sunt euersi. Multi præterea multos & priuatos homines & respublicas euerterunt, à quibus euectis opera sua, maximis sunt deinde malis affecti. Multi eos quibus amicis vti poterant collatis in eos & acceptis beneficiis, quum seruos esse suos quam amicos mallent, ab iisdem multati pœnas dedere. Multi vita iucunda, coniuncta cum possessione mediocris alicuius partis, non contenti, quum omnia suam in potestatem redigere cuperent, illis etiam quæ possidebant exciderunt. Multi aurum quod tantopere votis omnium expetitur, consequuti, propter hoc ipsum perierunt. Itaq; humana sapientia nihilo certius quod optimum est eligere nouit, quam si quis hoc agat quod sors obtulerit. Verum Dii immortales, fili, omnia norunt, & præterita & præsentia, & quis singulorum futurus sit exitus. Iidem hominibus se consulentibus, quibus quidem propitii sunt quæ suscipienda vel non suscipienda sint, ante significant. Neq; vero mirandum non ipsos omnibus velle consulere, quando illorum curam gerere quos complecti studio suo nolint, necessitate coguntur.

Hæc apis illa Attica: cui tanto maior fides habenda, quod non scriptor tantum bonus, verum etiam miles fuerit, adeoque ipse exercitum, & quidem in magnis rerum angustiis, feliciter duxerit.

Quibus artibus amor & metus subditorum conciliari possit.

Illud quoque operam dare imperator debet, vt si forte in suo exercitu aut comitatu virum aliquem prudentem & cordatum, quamuis priuatæ fortunæ aut humilioris conditionis habeat, eius consilium & sententiam exquirere; ac si recte atque è re consuluisse videatur, sequi atque etiam exsequi non erubescat. Sic Fridericus Aragoniæ Rex bellum cum Ludouico Andegauensi Franciæ rege gerens,

stipen-

ſtipendiarium habuit Gaſparem Vgolinum de Simeonibus, nobilem Aquilegienſem: qui rogatus à Rege, qua nam ratione id in regno adminiſtrando efficere poſſet, vt à ſubditis amaretur ſimul & timeretur? reſpōdit: Si ius æqualiter omnibus dici procures: ſi feminarum honorem & pudicitiam defendas: ſi denique operam des vt regnum tuum rebus omnibus neceſſariis, quantum fieri poteſt, abundet. Sic enim immortalem tibi vitam ſubditi exoptabunt. Quod prudentiſſimum reſponſum ac conſilium Regi tantopere placuit, vt non in conſilium tantum, verum etiam in amicitiam & quaſi contubernium eius auctorem receperit, & multis immunitatibus & priuilegiis tam ipſum quam eius poſteros, etiam Regibus non inſeruientes, donarit: quibus etiamnum illi fruuntur.

AN LITTERARVM STVDIA MILITIAM ENERVENT,

DISCVRSVS XII.

QVVM Gothi olim in Græciam irruiſſent, & torrentis inſtar omnia longe lateq; eſſent depopulati; quamplurimis direptis & euerſis oppidis, inter cæteram prædam iidem nacti ſunt magnum omnis generis librorum numerum: quorum vſum illi ignorantes quum omnes vno igne cremare & abolere conſtituiſſent, quidam altum exclamans, Ne, inquit, ô populares, hoc facite, ſed potius Græcis hanc peſtem relinquite, quæ dubium non eſt, quin breui omnem eis vigorem ereptura, Martioſq; ſpiritus exhauſtura ſit: ſiquidem nulla re animi facilius effeminantur quam litterarum ſtudiis, adeo vt iis deditì ad arma tractanda plane inhabiles reddantur, &c. Similiter quum Carolus VIII. Franciæ Rex paruo cum exercitu totam Italiam percurriſſet, & ſine vllo, quod aiunt, ictu Regnum Neapolitanum & bonam Hetruriæ partem occupaſſet, omnibus tantam Italorum Principum vecordiam admirantibus, Gallici exercitus duces præcipuam cauſſam litterarum ſtudiis, quibus illi tum ſupra modum erant dediti, adſcripſerunt: quæ quum pacis tantum aſſeclæ ſint, & ad eam vnice accommodatæ, corda emollire, vel potius emaſculare, & ad pericula ſubeunda timidos homines reddere ſolent. Quin etiam hodie Turcæ Chriſtianos tanquam imbelles deſpiciatui habent, ob artium quibus dediti ſunt, quaſque exercent, varietatem. Quamuis enim ea ſit humanæ vitæ

Libri an vtiles.

Turcæ artes omnes ſpernunt.

breuitas

breuitas, vt accuratam tot tamque variarum artium & scientiarum cognitionem vnus acquirere vix, ac ne vix quidem possit: videmus tamen plerosque omnes ad tot tamque varia studia animos applicare, vt nihil velut intactum relinquere velint, parum illius memores, fieri vix posse vt vnus in omnibus excellat; & quando pluribus studiis distrahetur animus, tanto longius abesse à perfectione. Econtra Turcæ omne studium, curam & cogitationes in armorum tractatione ponunt, spretis ceteris artibus omnibus, nisi quæ ad bellum quodammodo sunt vtiles. * Ex historiis constat Romanos bellica virtute cæteros omnes populos superasse: præcipue vero quum literis & scientiis, è Græcia importat s, ceterisque Orientalium regionum deliciis portas nondum aperuissent. Nullo quidem tempore maior eorum virtus fuisse legitur, quam eo tempore quum Consules ipsi stiuam & aratrum tenerent, terramq; colerent; artesq; omnes Medicę, Chirurgicæ, &c. incognitę adhuc essent. Negari quidem non potest, sequentibus temporibus magnas quoq, & præclaras res ab eis fuisse gestas: at si verum dicere volumus, fatendum erit auctoritate potius ante armis acquisita, quam virtutes res eiusmodi vt plurimum fuisse confectas. Et sane manifesto constat, eosdem quamprimum litterarum studiis & exoticis deliciis locum dederunt, continuis fere & ignominiosis cladibus fuisse affectos, vtputa à Iugurtha, Mithridate, Cimbris, Numantinis, Spartaco, Parthis, & aliis. Illud etiam in vniuersum historiæ testantur, populos omnium bellicosissimos, quique res maxime præclaras gesserunt, ab omni fere humanitatis cultu & deliciis quam maxime abhorruisse: quippe quibus vnum illud studium erat, vt animos contra omnia pericula, atque adeo ipsius mortis metum armarent, & corpus perpetuis durarent laboribus: doctrinarum vero reconditiorum aut scientiarum ne minimum quidem gustum habuisse, multoq; minus quidquam admisisse quod ad animos eneruandos pertineret. Tales olim fuerunt, hodieq; sunt Scythæ illi, quorum inuicti exercitus in interiores etiam Orientis regiones ad Danubium vsque & ad Nilum penetrarunt. Superioribus temporibus iidem, ductore Rege ipsorum *Quingo*, vniuersum fere Orientem armis peruaserunt, & miserandum in modum vastarunt. Recens est earũ quas auorũ nostrorum æuo magnus ille Tamburlanes gessit, rerum memoria; qui solus gloriari potest Turcicos exercitus acie à se victos & prostratos, Principem eorum captum, & tanquã scabellum pedibus suis fuisse suppositum. Nostro tempore Mogores, rudes & inexperti populi Scythia, vel vt nunc loquimur, Tartaria egressi, magnam Indiæ partem occuparunt. Notum est magnum illum, quem vocant Tartarorum Canem vel Chamum, hominem rusticum & omnis doctrinæ expertem, inter potentissimos totius Orbis Monarchas non postremum sibi vendicare locum: quamuis idem gentibus natione barbaris, & ab omni ciuilitate longe remotis imperet. Nec desunt in

Romani quo tempore maximas res gesserint.

Scytharum fortitudo.

Et Heluetiorum,

Europa nobis exempla. Heluetios videamus: quorum ingeniis quid crassius, quid pinguius, quid incultius, olim præsertim? & tamen iidem ad Nanceium in Lotharingia, nec non in Italia ad Nouariam, Marinianum, &c. itemque in Galliis ad Druydarum vrbem & alibi passim res valde memorabiles gesserunt; tantaque in existimatione habentur, vt etiam potentissimi Reges & Principes amicitiam ipsorum non expetãt tantum, verumetiam maximo precio redimendam, eisque fere in quibus volunt rebus morem gerendum sibi putent. Sed præ cæteris omnibus nationibus Turcarum gens hac vitæ barbarie delectatur, omnesque artes quantumuis ingenuas & elegantes, contemtui habet, vt picturam, sculpturam siue statuariam; neque Architecturæ multum tribuunt, nisi quantum ad necessitatem: quin etiam duas illas, picturam, inquam, & statuariam, tanquam impias & in Deũ contumeliosas, detestantur. Litteras vero siue doctrinas & scientias pro stultitia habent: neque litteratis hominibus quidquam apud eos vilius & contemtius. In vestibus nullum amant luxum; quas non acupictas, non laboriose segmentatas; sed è materia robusta & integra gestant. Fimbriæ illę & mille vestimentorum apud nos veluti phaleræ, ne notæ quidem ipsis sunt: magnates tamen multo auro, eoque puto puro vestes ornare solent. In bello feroces potius & formidabiles quam mundi & elegantes haberi volunt, omnesque in armis suas voluptates ponunt, sic vt nullus inter ipsos sit qui non ad arma potius quam ad aliud quoduis exercitium aut artem natus esse videri velit. Id quod tum maxime apparet quando bellum aliquod gerendum est: tum enim qui nõ euocantur, summa se contumelia affectos, vitamque omnem acerbam sibi putãt. Hinc iidem in omnibus belli actibus, obsidionibus, oppugnationibus, velitationibus, pugnis tam equestribus quam pedestribus, tam terra quam mari vehementer etiam à nostris militibus timentur, nõ ob fortitudinem tantum & vitæ prodigalitatem; verum etiam bellicarum rerum omnium scientiam & artem: cuius non exigua olim quum Hydruntum tenuerunt, & contra vniuersæ Italiæ vires pertinacissime diu vsque ad mortem Mahumetis II. defenderunt, in Italia vestigia reliquerunt, vbi nostri homines eorum in muniendis locis industriam admirati primum sunt, deinde etiam, exemplis inde captis, imitari cœperunt. Tanta quidem eorum in bello virtus, tam laboriosa industria existimatur, vt locus nullus sit tam munitus, nullum facinus tam difficile, quod illi aggredi non ausint, & vt plurimum non feliciter conficiant.

An littera impedimẽto sint militia.

Sed vt ad litterarum studia & scientias redeamus, dicat mihi forte quispiam: Quid? ergone censes litterarum studia ad militarem gloriam tendentibus esse impedimento? aut homines ad

arma tractanda plane reddere idoneos & perfectos? Neutrun quidem, sed contra potius sentio, sententiæque meæ auctores ve adstipulatores grauissimos iam laudabo. Duo illi splendidissim rei militaris lumina magnus Alexander, & Iulius Cæsar, qui vtri virtute an fortuna plus valuerint incertum est, an non in omni literarum & scientiarum genere excelluerunt? Equidem sic existimo, sine historiarum lectione, & Mathematicarum disciplinarum cognitione, vix quenquam boni Imperatoris aut bellici ducis nec nomen acquirere, nec officium præstare posse. Histori enim ob exemplorum tam bonorum quam malorũ successuum varietatem hominis pectus instruit, vt prudentius omnibus in rebus procedat, & in deliberando maturis consiliis, in conficiendo vero celeritate vtatur: Mathematicæ vero disciplinæ intellectum subigunt, & iudicium acuunt, tam ad excogitandas bellicas machinas, quam ad aciem disponendam, & loca munienda. Quocirca omnino fatendum est, literarum ac disciplinarum cognitionem rei militaris candidatis siue studiosis magno esse adiumento, & animos ad arma inclinatos ad perfectionem quandam disponere atque promouere, vnde etiam antiqui vnam eandem Palladem siue Mineruam & litterarum & armorum præsidem esse voluerunt. Quamuis autem Turcæ vt supradictum est, omni literarum cognitione fere careant, & nihilominus bellicosi habeantur: videmus tamen Principes Ottomanicæ stirpis qui omnium maximas res gesserunt, Mahumetem scil. II. Selymum & Solymanum tam in historicis quam Mathematicis studiis apprime fuisse versatos, & virtuti militari non leue inde præsidium petiisse. Etsi enim animi robur siue magnanimitas Naturæ quodãmodo donum est: certum tamen est homines omnis literaturæ & disciplinæ expertes vt plurimum incautos esse, dubios, timidos, & verbo dicam, vecordes. Exemplo sunt Ottomanidæ Turcarum Principes. Inter quos Baiasetus II. & Corcas eius filius nõ illiterati quidem fuerunt, nullas tamen res memorabiles perfecerunt, quod naturæ quadam imbecillitate ad bella gerenda parum apti essent. Ex quibus sane apparet litterarum studia ad militarẽ artem perfecte addiscendam multum prodesse; inprimis vero in iis quos natura animo quodam robusto & intrepido donauit. Ad gregarios milites quod attinet, equidem vnum in eis requirendum arbitror, vt scilicet prompte obedire sciant: adeo vt etiam vberiorem litterarum cognitionem inutilem eis putem, siquidem vt Poëtæ verbis vtamur, Ingenuas didicisse fideliter artes, emollit mores, nec sinit esse feros. Hinc fit vt isti tales quietem ament, labores & pericula fugiant, mortemq; timeant, vitam deniq; magis ad ciuilitatem quandam instituere & conformare, quam gloriæ acquirendæ studio periculis exponere studeant: quæ omnia à

boni

boni militis officio longe absunt, quod vnicum est vt diximus, recte obedire, & arma ad oppugnandum hostem bene polita in promptu semper habere.

DE DISTINCTIS NOBILITATIS GRADIBVS, ET DIGNITATUM differentiis.

DISCVRSVS XIII.

Quæ in regione politia consideranda.

QVVM tria præcipue sint in administratione Regnorum, Principatuum & Prouinciarum considerauda, videlicet, Status Ecclesiasticus, Politicus, & Iustitiæ iurisq; administratio: primũ in quacumq; regione obseruandum est, quot & quæ in ea politici Status sint membra, iuxta dignitatis ordinem ibi seruatum. Deinde in nobilitatis distinctione (quam penes præcipuum est regimen) qui Principi sint feudales, qui liberi; idq; ordine, à summo Nobilitatis gradu descendẽdo veluti Ducatibus, Comitatibus, Baroniis, Dominiis, &c. Tertio, in quas præfecturas regio sit diuisa. Atque his tribus politicus cuiusque regionis status sufficienter declarabitur.

In iustitiæ administratione notandæ erant diœceses iuridicæ superioresq; senatus ad quos fit prouocatio siue Appellatio. In Ecclesiastico statu, primum Archiepiscopi, si qui sunt; tum eorum suffraganei Episcopi, & qui præterea aliis suppositi sunt, ordine ponendi erunt.

Nobilitatũ differentia & gradus.

Quoniam autem penes Nobilitatem præcipuæ sunt imperandi partes & munia: vtile & iucundum fuerit eius gradus ordine, & proprias cuiusq; conditiones internoscere. Summus eius gradus est Imperatorius aut Regius, quem ordine subsequuntur, Dux, Comes, Baro, Tribunus militaris, (Banderherr vulgo) quasi Bendæ, hoc est, Turmæ, quam sub suo Baniere, hoc est signo equestri ductat, Dominum. Post hunc est Eques auratus, siue Equestris Ordinis dignitatem adeptus, quẽ Galli Cheualier, Germani Ritter vocant. Postremo loco est nobilis scutatus (Escuyers Gallice, Belgis Schiltknap) qui insignia quidem Nobilitatis gestat, ordinis tamen dignitatem publicam nondum est adeptus.

Comitum gradus.

Iam Comitum tres sunt gradus. Qui in primo est à Gallis Viconte dicitur, hoc est, vt opinior, Vicecomes, seu Procomes,

aut Princeps Comes, qui cæteris apud Ducem suum dignitate & priuilegiis præstat: quem Ludouicus Guicciardinus Burggrauiū hodie dici vult. Et fieri potest hunc Comitum ordinem eo diminutionis delapsum esse: sed principio excellentior fuit eius dignitas, vt mox eius descriptio indicabit. In secundo gradu est Prouincialis Comes, Landgraue Germanice. In tertio Marchio, Marckgraue. Hi sunt præcipui Nobilitatis gradus atque ordo, iuxta quem regionis cuiusque dominium distribuitur. Sunt & aliæ quædam in his gradibus, subdiuisionis differentiæ, sed quæ priuilegiis magis quam regionis forma distinguuntur. Eius porro ordinis qui recitatus à nobis est, differentiæ & conditiones, quemadmodum in Gallico libello, La diuision du Monde inscripto, exstant, hic à nobis tradētur, ab ima nobilitate aliorum graduum creationem deducendo, vnde illorum proprietates & regiminis ordo elegantissime elucescent.

Eques Auratus.

Eques auratus, inquit ille, siue Cheualier, ex scutato Nobili sic creabitur. Si diu hic bella sequutus, arma exercuerit, pluribus cōflictus interfuerit, atque vnde ordinis dignitatem honeste tueri possit, habeat, sitque ex magna insigni ac diuite familia; tum in aliquo conflictu duci exercitus, aut strenuo & generoso Equiti petitionem suam explicabit, & finito conflictu, ipse ducem aut Equitem dictum accedet, præsensque in nomine Dei ac S. Georgii orabit, vt sibi ordinis insignia donet. Quo ille audito, gladiū suum educet, terque supplicantem feriet, dicendo: Ego te facio Equitem, in nomine Dei ac S. Georgii, ad fideliter conseruandam fidem, iustitiam, Ecclesiam, viduas & pupillos. Quod si vero supplex etiamsi strenuus, sit tamen pauper admittendus non erit, nisi tot illi reditus annui assignentur ac donentur, quot ad ordinis honorem & dignitatem conseruandam opus est habere. Atque hic primus est ab imo Nobilitatis gradus.

Tribunus militaris siue Banderherr.

Tribunus militaris, Banerherr vulgo, ex Equite aurato fiet, si diu sequutus bella, satis terrarum ac redituum possideat, ad tenēdos & stipendiis alendos quinquaginta Nobiles, hoc est, vnam Bendam siue Turmam, quę ipsius signum equestre militia sequatur. Nemo enim signum siue vexillum erigere potest, nisi qui turmam, hoc est, Bendam, quinquaginta, vt minimū, nobilium stipendiariorum suo sumtu in militiam educere potest.

Baro.

Baro ex Equite aurato aut etiam Scutato nobili creari potest quando in suo Dominio quatuor Castellanias, habentes iurisdictionem altam, & mediam & bassam (vt vocant) possidet, tum enim Rex illi conferre potest vexillum Baronatus. Cæterum hoc illi conferri non potest, nisi rebus fortiter in bello gestis. Itaq; ex primo conflictu equestris fit ordinis, ex secundo tribunus militaris, ex tertio, Baro.

Comes, ascendendo, sequitur. Et quidem primo Limitaneus, quem Marchionem siue Marckgraue appellamus. Is autem in talem creari potest, qui duas aut tres Baronias in vno Ducatu conclusas possidet. Creari autem potest à suo Duce, in cuius ditione eas possidet.

Marchio.

Comes Prouincialis deinde: siue Landgraue fieri potest, qui quatuor Baronias vni Ducatui inclusas habet, quem Dux in Comitem creat, aut etiam Rex per Ducis instantiam aut permissionem.

Comes Prouincialis.

Vicecomes (Viconte) Princeps Comes fieri potest, qui tenet quinque Comitatus, aut plures in vno Ducatu comprehensos habet aut iunctim sitos. Et potest à Duce in magna solennitate permissu Regis creari. Quod si Rex ipse præsens adsit, honorabilior fit Principatus.

Vicecomes.

Dux ex Comite qui futurus est, inprimis in Regno in quo coronandus est, possideat quatuor Comitatus Principales, & in quolibet horum habeat alios quatuor Comitatus siue Baronias, illis quatuor Comitatibus fide & clientela obstrictos, sic ius Ducalis dignitatis consequendæ liberum habebit. Coronandus est autem a Rege vel Imperatore cui subiectus est galero magaritis & gẽmis preciosissimis exornato, in florentissima suarũ ditionũ vrbe, idque in magno conuentu Principum virorum, Ducum, Comitum, ac Baronum, solenni etiam festo celebrato, quemadmodum in coronatione Regum consuetum est.

Dux.

Qui Rex futurus est, necesse est quatuor Ducatus inter se cohærentes, & in quolibet Ducatu quatuor ciuitates, in quas nulli alii imperium sit sibi subiectas habeat. In qualibet etiam harum ciuitatum Archiepiscopum vnum: sub vnaquaque rursus horum decem Prouincias Episcopales. His dotatus exornatusque Dominiis & dignitatibus, Imperatoriam maiestatem tamquam suum superiorem adibit, aut ad se vt veniat, honorifica legatione inuitabit, & impetrabit vt ab ipso coronetur.

Rex.

Recentior autem hæc eligendi Regis cæterorumque Principum lex esse videtur. Quamdiu enim vagæ nationes, Gothi, Vãdali, Longobardi, aliæque plures, suos secum Reges adducebant, non ex ãmpla terrarum possessione regiam dignitatem metiebãtur, sed ex viribus populique adducti multitudine. Nec ducũ etiam, qui primum à Longino Exarcho Rauennati Anno Domini DLXIX. & mox à Longobardis institui cœperunt, alius fuit delectus, quam ex fortitudine & rerum gerendarum prudentia. Adde quod Paulus Æmilius testatur, Duces Comitesque principio ab Regibus ea lege gentibus ciuitatibusque præfectos fuisse, vt quoties ex vsu esset, abdicarentur aut mutarentur.

Reges vetusti.

Prima Ducum &c. origo.

Neque vero dictæ creandorum Principum leges, quum hæ-

Quando ordo hic cœperit.

reditarias terrarum possessiones præscribant, & certum earũ modum postulent, condi potuerunt quamdiu temperario tantũ beneficio Ducatus Comitatusq; à Regibus & Imperatoribus conferebantur. Quapropter licet præcise eius instituti tẽpus indicari nequeat (nullam enim eius notam adfert Gallicus ille libellus) tamen sub Othone II. Imperatore, aut circa annum Domini millesimum, vel paulo post, eam constituendarum confirmandarumque dignitatum rationem à Monarchis ordinatam fuisse, omnino est verisimile. Enimuero vsque ad Othonem II. pro sua quisque Princeps ambitione & potentia ad maiorem dignitatem regiamque Maiestatem aspirabat. Sic ex vno Lotharingiæ regno, quod à Rheno ad Scaldim vsque extensum, mari Frisico terminabatur, & vnius Lotharii, Ludouici Pij filii erat, postea plura sunt nata, videlicet transIuranæ Burgundiæ, quod à Iura monte ad Alpes vsque extensum, totam Heluetiam, Rauracos, Allobroges & Burgundos transIuranos complectebatur: & Prouinciæ regnum quod simul partem aliquam Burgundiæ ac Sabaudiæ comprehendebat, & postea appellatum est Arelatense, cuius etiã hodie Treuirensis Elector Archicancellarius appellatur, Regnũ item Lotharingiæ, quod Lotharingiam nunc dictam & deinceps reliqua inter Rhenum & Scaldim vsque ad mare Frisicum continebat, & olim Austrasiæ Regnum vocabatur. Rursus hoc ipsum Lotharingiæ regnum Carolus Caluus, & eius frater Ludouicus inter se partiti sunt, vtrobique Regis titulo seruato. Omitto alia eodem sæculo pro imperandi libidine orta regna. At vero Otho II. Imperator Lotharingiam ablato Regni nomine, in nouos Ducatus, Comitatusque distinxit, veluti membris à corpore diuulsis & distinctis, vt habet Cuspinianus, factaque diuisione anno MCLXXXI. primum eius quæ nunc est, Lotharingiæ Ducem constituit Carolum Lotharii Regis Franciæ fratrem, vt latius ex aliorum patet monumentis. Ab eo tempore videtur arbitraria illa regnorum & principatuum erectio desiisse, monarchis his tũc omnia ad stabile imperium dirigere cogitantibus, quod in iusta partium imperii, quemadmodum in homine membrorum ad caput, proportione & harmonia maximè situm est, vt ergo in principatibus, & rerum administratione, ordo aliquis perpetuo seruaretur, tandem eo fere, quod diximus, tempore eas leges excogitatas fuisse arbitror.

Habes vniuersæ nobilitatis distinctos gradus & dignitatum differentias, iam obserua in vnoquoque regno, quomodo prouinciæ pro illorum ratione sint diuisæ, quomodo regimen & vniuersitatis gubernatio & qua proportione in hos gradus sint distributa & quod cuique sit proprium officium: quæ cuiusq; ad alterum, & præcipue ad caput sit habitudo & necessitas.

Vide-

Videbis inſignem harmoniam, ad pacem & tranquillitatem, ad robur & potentiam, ad diuitias & factum, ad virtutem & ſapientiam ad regni maieſtatem, ad limitum extenſionem, ad inſtabilitatem, ad declinationem & interitum, aut quocunque alio tendentem, vt ſint adminiſtrationum rationes variæ. Quæ minus recte ſuccedere videris aut iudicaueris, vnde id procedat, contemplare; Quę bona & ſucceſſu felicia inuenies, cauſſam illorum diſquire.

Sic optimam politiam in regnorum adminiſtratione ſpeculaberis, ac ſtudia hæc magno cum fructu tractabis.

N. SPANNOCHII EQVITIS, DE INVADENDO ET SVBiugando Angliæ regno ad Regem Hiſpaniarum Catholicum,

DISCVRSVS XIV.

QVVM piratæ illius Angli Franciſci Draconis, tot annos iam Hiſpaniam, ac proinde vniuerſum orbem infeſtantis odium; tum ſingulare V. Maieſtati inſeruiẽdi ſtudium ac zelus maxime, vt ſcriptum hoc breue V. M. offeram; quod vt V. M. æquo animo accipiat, & audaciam hanc meam bonam in partem interpretetur, humilime rogo atque oro.

Quanto pacis ſtudio M. V. vt bonum & Chriſtianum decet Principem, teneatur, ex factis eius facile intelligi poteſt: quippe quæ hactenus in id magis incubuerit quomodo ſua regna tueri & conſeruare, ſubditos in officio continere, & vicinorum beneuolentiam ſibi conciliare, quam alios quibus bonam & Catholicam V. M. intentionem diſturbandi voluntas non deeſt, offendere poſſet. Quamuis autem in hoc M. V. conſilium non damnem; multorum tamen Regum ac Principum tam è veteri quam recenti hiſtoria petitis exemplis demonſtrare mihi facile eſſet, Regni alicuius ac Status conſeruandi nullam faciliorem eſſe ac tutiorem rationem, quam quæ in alieno acquirendo, atque ſuo

augendo imperio est posita. Cui quidem sententiæ hanc Maximã siue axioma tamquam fundamentum suppono: Eum scilicet qui finibus suis contentus, conseruationi tantum sui Status studet, alienum vero nihil acquirit, maleuolis hominibus tam voluntatem quam facultatem nocendi adimere non posse.

Quæ quidem ratio apud V.M. magis quam vllum alium Principem valere debet, quum grande illud V.M. imperium longe lateque dispersum sit, ac maior potentiæ Vestræ pars ab inconstantissimis rebus, vento scilicet & aqua, id est, ab classibus illis ex vtraque India venientibus dependeat, quas nullæ etiam maiores vires aut consilia possunt defendere, sed rotæ veluti in Fortunæ arbitrio sunt positæ. Piratam hũc de quo dixi, videamus; qui nullis fere viribus fretus, totũ orbem ꝑturbat: nec quidquam ꝓsunt contra eum à nostris hactenus vsurpata remedia. Nec vero quieturum eum porro, ac iis quæ iam nimis multa fecit, contentum fore; quin potius post eum alios, opimæ spe prædæ illectos, eamdem viam instituros verisimile est: ad quam rem eis vicinorum Principum ac Statuum, qui V.M. minus bene volunt, studia & auxilia non sunt defutura.

Quare consultissimum mihi videtur vt M.V. Angliæ regnum oppugnandum suscipiat; vtpote ꝙ vnum Indicum illud cõmercium maxime interturbare atque impedire potest, quo quidem consilio ad cõseruandã Status vestri quietẽ nihil melius, nec hoc tempore perfectu facilius esse iudico, rebus omnibus ad Orientẽ, in Turcia scilicet pacatis ac tranquillis (quarum perturbatio præ cæteris omnibus Expeditioni huic impedimentum obiicere potuisset) cæteris vero vicinis Principibus ciuili bello ob religionem occupatis.

Et huic quidem V.M. conatui aliorum Principum studia & auxilia facile poterunt adiungi, Pontificis inprimis, cuius vt præcipue hanc expeditionẽ feliciter perfici interest, ita milite, pecunia & precibus ad Deum vestræ Maiestatis res eum adiuturum dubium non est, Hispaniæ regna hoc quidem tempore, singulari Dei beneficio ac cœli benignitate rebus omnibus ad victum spectantibus mirum in modum abundant, vt facile quamuis magnos exercitus alere, ac maximam classem omnis generis commeatu instruere possint. Tum ea passim in V.M. portubus triremium ac varii generis nauium est copia, quanta ad multo maius q̃ Anglia est, regnum subiugandum satis est. Non desunt militares tribuni, ꝑfecti ac duces, tã terrestres q̃ nauales copiæ, pugnis innutritæ, & vinci pœne nesciæ; quæ tanto ad bellũ hoc alacriores futuræ sunt, ꝙ id Vestræ Maiestatis, vtpote Catholici Regis, nomine dignissimum, & pro salute Christianæ Reipublicæ susceptnm esse intelligant. Sunt à Vestræ Maiestatis partibus

caussæ iustitia, quam plerumque victoria comitari solet, quum Vestra Maiestas multis iniuriis ad hoc bellum sit prouocata: cui etiam tanto promptius milites nomina dabunt, quanto maior, vtpote in regno totius mundi deliciis affluentissimo, opulentæ prædæ spes est. Non ibi vlla militaris disciplina aut ars reperitur, nisi exiguum illud quod in Vestra Maiestatis Schola didicerunt: non præsidia aut arces, vtpote quas exstruere regiis prohibitum est legibus, in primis Henrici VIII. huius Reginæ patris. Verum quidem est Iulium Cæsarem multa tam equitum quam peditum millia ad regnum hoc subiugandum olim adduxisse: at tum maior erat inhabitantium multitudo, vt ex historiis illorum temporum liquido apparet. Præterea nouæ quotidie Cæsari erant instituendæ oppugnationes, tum ad eas quas subiugarat regiones tuendas, copiæ minuendæ: quæ etiam sæpe rebellabant, adeo vt expulso Cæsari, multo deinde longius hostis quærendus, ac proinde maiores copiæ adducendæ essent, quum tamen noua subsidia, ob nimiam distantiam, à Republica sperare non posset. Quid quod Anglia vniuersa tum velut vna mente & manu Cæsari sese opposuit: qui quamuis nullam aliam belli caussam haberet quam Imperii augmentum, nihilominus tamen regnum hoc tam breui tempore, tanta cum gloria subiugauit.

At nauales quidam Anglorũ copias, & numerosas classes iactant, & metuendas prædicant. Hos exemplis nostri temporis refellere satis est. Constat enim maximas Anglorum classes vix vmquam plures quadraginta nauibus iustæ magnitudinis habuisse: & tamen credibile est eos omni copia præsenti vsos fuisse, quippe qui scirent Hispanorum, quas illi obseruabant, classes, non paucioribus vt plurimum constare nauibus. Esto, ducentas contrahant, & plures, erunt tamen omnes ad piraticam faciendam quam ad nauale committendum prœlium vt aptiores, ita alacriores. Nec mihi quis heic insolentem Draconis audaciam obiiciat, quę nostra magis ignauia quam suo ipsius nititur valore, & quamdiu militari manu non retundetur, maius quotidie sumet incrementum. At si dignum aliquod tantis iniuriis consilium cœperimus, dubium non est quin is tandem in rete pertrahi possit. Falluntur quoque qui vniuersam Anglorum gentem ad res mari gerendas præ cæteris aptam esse existimant: quum constet in pugna illa nauali qua Marchio Santacrucius Gallicanam classem ad insulam S. Michaelis profligauit, primum fugæ initium ab Anglis factum esse. Soluat ergo tandem frænum iræ M. V. qua militum alacritas plurimum augebitur; quæ vbi semel intepuerit, ægre postea iterum poterit inflammari. Neque enim spes est eiusmodi homines alia ratione ad officium adduci posse, præsertim quum frequenti Indicarum opum deprædatione iam mirabiliter sint inescati. Neque vero vllum ego video impedimentum, quod hanc Expeditionem remorari possit, modo res ea qua par est prudentia & indu-

ſtria adminiſtretur. Quum vero tam regia expeditio clam non poſſit, nec ſi poſſit, debeat adornari, conſultum mihi videtur, vt veterum Romanorum exemplo, bellum Reginæ miſſio Feciali ſiue Heraldo denuntietur. Hac enim ratione omnis ſuſpicio in reliquorum Principū animis è tanto apparatu nata, eximetur; & hoſti maximos ſumptus faciendi & peregrinas copias in regnum aduocandi imponetur neceſſitas: quorum hoc vnum non paucis regnis extremum peperit exitium, quum ſcilicet peregrina ſubſidia illos ipſos à quibus euocati fuerant oppreſſerunt & ſubiugarunt. Exemplo ſit hæc ipſa de qua dicimus Anglia, quæ tamen ſimul & iugum accepit ab ea natione quā in auxilium adſciuerat. Peregrini enim milites quū nihil aliud quam ſtipendium ſpectent, eo deficiente, continuo ad prædam & rapinas ſe vertunt. Nec ſane ſcio quomodo Reginæ ærarium tantis impenſis ſufficere poſſit, ſi quantæ in vnam Germanorum vexillationem impenſæ faciendæ ſint, conſideramus. Ab his enim ſolis auxilium Angli ſperare poſſunt, Gallis inteſtino bello implicatis.

Eſto vero, introducat Angliæ Regina exteros milites cuiuſcumq; nationis in regnum: quis non videt maximam inde confuſionem orituram, & ſubditos ipſos eam ob cauſſam magno in Reginam odio exarſuros, vt quæ tanti incommodi cauſſa fuerit? Sic ergo multi tum animi ſui ſenſa nudabunt, qui hactenus ea celarunt; non Catholici tantum, verum etiam quotquot incommodum aliquod ſenſerunt: quibus etſi omnino fidere Maieſtas Veſt. non poſſit, credibile tamen eſt aliquas inde turbas ad promouendum Maieſt. Veſtræ conatum, orituras.

Tres omnino, meo quidem iudicio, ſunt modi, quibus Angliæ Regina ſe contra V. M. defendere quodammodo poteſt. neque enim in hunc numerum illud venit, vt alios Principes contra M. V. ea concitaturam ſe ſperet; quum ſtatus rerum is ſit, vt nemo facile ad id induci ſe ſit paſſurus. Primus illorum modorum eſt, vt accito in auxilium magno exterorum militum numero, nauali prœlio de ſumma rei decertet. Secundus, vt terreſtribus tantum copiis ſe defendat. Tertius, vt diuiſis copiis, tam Mare quam Terram ipſam tueatur. Ad primum quod attinet, equidem ſi rei ſumma nauali prœlio committenda ſit, certam M. V. victoriam promittere auſim, etiamſi & nauium & claſſiariorum numero Angli ſint ſuperiores. Ea eſt enim nauium noſtrarum fabrica, ea firmitas & aptitudo (quod longe maximi eſt momenti) vt quantæcumque claſſi, quę in plaga Septemtrionali contrahi poſſit, ſatis ſit. Claſſem vero in hæc nauium genera diſtinguo.

Diuiſio claſſis, & numerus militū.

Naues quæ *Gabbia* vocantur, ſunto ſexaginta. Earum quæuis capiat milites 300. Sic erunt 18000.

Gabbioni 25. & inter has magnæ illæ Luſitanæ. Singulæ vehant claſſiarios 400. Erunt in 25. 10000.

Ga-

Galeazza sex, inque earum singulis classiarii 500. Fient ergo in his 6. 3000.

Galera quadraginta, quæ vehant singulæ classiarios 100. Erunt in his 40. 4000.

Pinassæ & Pattagia quadraginta, inque his omnibus 300. classiarii, ex Asturia, Biscaia & Guipuscoa conscripti.

Summa	Nauium	171.
	Classiariorum	38000.
In his sint	Hispani	16000.
	Itali	12000.
	Germani	10000.

His addendi sunt duo fossorum millia : nec inutiles fuerint mille aut eo plures equi quorum ibi non magna est copia, vsus tamen, vt in regione plana & campestri, magnus est futurus. Quum vero Hispania longius absit quam vt inde commode nauibus aduehi possint; suaserim vt è Flandria sumantur, quæ iis hanc ad rem aptis abundat.

De reliquo belli apparatu, vt machinis, & quæ ad earum vsum pertinent, nec non alimentis, nihil dico. quod ea omnia Maiestati Vestræ paratu sint facilia. Id tantum rei caput est, vt eiusmodi apparatu instructa classis, quamprimum educatur, & hostem quærat, quem equidem pares ad resistendum vires non habiturum certo persuasum habeo. Quod si is tamen cum nostra concurrat, &, vt credibile est, vincatur; proximus quisque portus capiendus, & exscensio sine vlla mora in insulam facienda erit; interim vero naues subsidiariæ tam ex Hispaniis quam Flandria summittendæ, ad defensionem autem euntium & redeuntium volitantibus passim Galeazzis & Galeonibus, nec verendum est ne Angli classem suam semel profligatam facile restaurare possint, quippe terrestri bello plus nimis occupati & distenti : alii vero ipsorum Confœderati eiusmodi nauium numerum quo nostros infestare queant, ægre contrahent, quum experientia compertum sit, Confœderatos plerumque in rebus magni momenti concludendis, nisi in primo factionum impetu, negligenter versari: vnde magnæ oriri confusiones solent.

Prœlium nauale committẽdum.

Exscensione facta, etiam in portu non admodum securo, quod ad rotundas Naues parum interest, loco quam commodissimo munitio excitanda, & quantum satis ad eius defensionem videbitur, præsidio firmanda est. Inde, mea quidem sententia, exercitus contra Londinum regni caput & metropolim ducendus, nisi fortasse nauale prœlium tam cruentum fuerit, vt viginti quinque bellatorum millia non restent: quo casu vniuersi exercitus Imperator & præsentem rei statum considerare, & tam suarum quam hostis virium

Londinum vrbs aggredienda.

tationem habere debet. Nec meum hoc consilium nimis calidum ac præceps videri debet: quum certum sit si in gentem aliquam quantumuis numerosam, diuturna tamen pace imbellem, ex improuiso vis fiat, omnes ingenti trepidare metu, & paucos qui in medium aliquid consulere possint, reperiri.

Exemplo sit Romanæ vrbis sub Borbonio, & multo recentior Antuerpiæ direptio, multo paucioribus copiis, immo à paucissimis, si ciuium spectetur multitudo, facta. At si impetus eo vsq; differatur dum metu depulso ciues animam recolligant, quis non intelligit quantæ difficultatis sit prægrandes & populosas ciuitates per vim occupare?

Quod si hostes (Angli scilicet) terrestri tantum defensioni intenti fuerint, maiori suarum virium parte destituentur, vtpote quæ naualibus copiis magnam partem constant: quibus tamen omnibus exscensione nostros prohibere non poterunt, id quod multoties aliis occasionibus compertum est. Talis vero ac tantus exercitus, vbi semel terram apprehenderit, non facile inde depelli poterit, si præsertim prudens Imperator, negata prœlii copia, aut hoste adeo potente vt confligere non ausit, loca ad sui defensionem opportuna diligenter muniat. Quod si fiat, atque exercitus aliquandiu in insula retineatur; equidem futurum omnino puto vt Regina animum abiiciat, omnibus tandem viribus (quippe cui ad tantos sustinendos sumptus, nullæ sunt Indiæ) exhausta. Illud vero nostris vnice cauendum est, ne à tergo maris ad aduehendam annonam & reliquos apparatus summe necessariis commoditatibus excludi se patiantur: quamuis optimum fuerit, statim cum hoste manus conserere, vtpote in quo caput ac præcipuum totius Expeditionis feliciter perficiendæ momentum sit positum.

Si vero hostis tam terra quam mari defendere se fategerit, in id primum vnice nostris incumbendum fuerit, vt nauali prælio hostem vincant. Sic enim id efficietur vt nostris nauibus in Hispaniam redeuntibus (quod fieri debere ego existimo, relictis solis Galeonibus & Galeazzis) minus ab hoste, ex occasionibus assiliente, futurum sit periculi. At hostilem profligare classem non difficillimum fore crediderim, quum nostra omnibus fere rebus sit inferior. Huius vero prœlii euentui, terrestris quoque prœlii euentus similis futurus est: ac de cætero, quid porro scilicet agendum, Imperator ac duces, quæ ipsorum est prudentia, facile statuent: ac plane spero omnia breui ita processura, vt felicis exitus certam spem habere possimus, præsertim quum tota insula vndique aperta, munitionibus destituta, & ad inuasionem opportuna sit.

Quod si ex hoc instituto nulla alia quam honestæ Transactionis spes esset, tanti profecto fuerit bellum hoc suscipere, & exercitum hostili solo immittere. Quamdiu enim res ita comparatæ fuerint,

vt

vt iam comparatæ sunt, non video quomodo vlla institui possit Transactio vel pacificatio: quæ etiamsi quam optimis conditionibus ab hoste ipso offeratur, non tamen Vestræ Maiestatis magnitudini conueniens fuerit à tali gente eam accipere; ecōtra vero, qualescumque pacis siue transactionis leges, eo tempore quo exercitus noster hostilem terram insederit, latæ, non modo de Maiestatis Vestræ existimatione nihil detrahent, verum etiam eidem summam benignitatis & clementiæ laudem conciliabunt.

Beneficiarii & clientes Regiæ vestræ coronæ, tam summi quam infimi, in vniuersum omnes Expeditionem hanc optant & exspectant suæ vt virtutis specimen edere, suamque fidem V. M. probare possint. Et hac quidem occasione Nobili iuuentuti, quę iam aulico ocio quodammodo torpere videtur, schola militarem artem discendam & tolerandos militiæ labores aperietur. Tantum annuat consilio huic Maiestas Vestra, & videbit quam prompte atque alacriter, immo vltro omnes sint concursuri.

Vtilitates huius expeditionis.

De Vtilitatibus quas Regni huius occupatio allatura est, vt dicam nihil necesse est, quippe ita manifestis vt neminem latere possint. Illud tantum considerari velim, quanti sumptus M. V. quotannis in naues subsidiarias, quæ indicas classes commitari & deducere solent, faciendi sint; qui eo magis augebuntur quod hostis quotidie crescit audacia, virium vero nostrarum minuitur existimatio, adeo vt vel hæc vna caussa ad bellum hoc (quod vnicum est huic malo remedium) suscipiendum satis esse debeat.

Obiectionū solutiones.

De Gallis.

Restat vt cunctatorum quorundam dissoluam obiectiones. Dicunt quidam Gallos coniunctis cum Anglorum gente viribus, Expeditionem hanc qua possunt, impedituros. Id vero minime verendum fuerit, cum Gallorum discordiæ, è Religionum diuersitate potissimum ortæ tantis odiis hactenus exercitæ sint, vt pacis inter ipsos vix vlla spes sit. Sed esto, coniungant se Anglis Galli, ac simul anne facere hoc poterunt quin vires suas distrahant, parte earum confederatis in subsidium missa, parte ad defensionem patriæ, & hostis auersionem collocata? qua quidem ratione neutrum quod instituerunt: perfecturi sunt. Nec vero existimo eam Gallorum regi aut Gallis mentem esse, vt suorum sanguine, aut suisipsorum sumptibus. Anglos defensos velint, quum propriis omnes vtilitatibus magis quam alienis ducamur; adeoque rex ipse suis quoque beneficiariis stipedium numerare cogatur. Ac quamuis multo maiores ex Anglia vires contrahantur, nunquam tamen nostri ad iniquum aut dubium committendum prœlium cogi poterunt, quum ea sit ducum nostrorum inueterata prudentia, ea veteranorum militum dexteritas & promtitudo, vt facile omnes hostium conatus eludere possint. Quid, quod ipsum quoque mare, à tergo semper apertum, nostris ad quoduis consilium vtile erit, & securitatem præstabit. Iam si Anglis ad suæ

tantum

tantum regionis defensionem intentis, Galli omnibus suis maritimis copiis iter nobis intercludere conentur: quî, quæso, hoc facere poterunt; quum quidquid habent nauium, nec numero nec magnitudine, nec vlla alia re cum nostris comparari queat? Quid Galli contra Hispanos mari possint, in nauali ad Sanmichaelem insulam conflictu apparuit, vbi vigintiquinq; Hispanorum naues Gallicas sexaginta fuderunt ac superarunt.

Quod si iidem Vestræ Maiestatis regiones terrâ inuadere velint, tribus tantum partibus id facere possunt; à quarum vna valde temerarius quoque & magno cum periculo futurus est assultus, nimirum à Nauarræ finibus, ob locorum asperitatem, & gentis fortitudinem, quæ bellandi studio & laborum tolerantia nulli Hispaniarum genti cedit. Nec est quod Maiestas V. Insubriæ siue Mediolanensi Ducatui metuat, vbi ea est subditorum erga Maiestatem Vestram fides & amor, vt nouarum rerum nullum omnino sit periculum: tum præter Sabaudiæ Ducis rerum vestrarum studiosissimi, vicinitatem, tot ac tanta passim ibi sunt præsidia, tam munitæ arces & oppida, vt eorum quoduis vel magni exercitus impetum sustinere & robur atterere possit, etiam si regioni à Maiestate Vestra Præfectus exercitum hosti opponere nolit.

Quod si Belgium Gallis, seposito paulisper ex Alenzoniana Tragædia concepto odio, aggredi visum fuerit, eoque res etiam deueniat, vt Maiestatis Vestræ milites præsidiis includantur: existimandum tamen non est id quod tot iam annis ac tanto sanguine ibi partum est, vna quasi hora rursus amissum iri, quum præsertim is locorum quæ ibi Maiestatis Vestræ tenentur præsidiis, sit situs, vt pleraq; non captu tantum, sed etiam obsessu sint difficilia. Et quamuis metus esset, ne tandem temporis successu damnum ibi aliquod acciperetur, id tamen obstare non debet quominus tanta ac tam breui tempore perficienda expeditio suscipiatur.

A Turca Hispaniarũ regi nihil timendum.

A Turca etiam non est quod vllum Maiestas Vestra valde timeat periculum, vt meticulosi quidam iactant. Quid enim is, si vel maxime Persas ac Tartaros non infestos habuerit (quos tamen longe habet iam infestissimos) aliud efficere poterit, quam quod villas quasdam in maritimis oris deprædetur? Ille idem quum Melitam insulam summis viribus diu oppugnasset, tandem tamen re infecta ignominiose inde discedere fuit coactus. Si tamen is vel magnum quid audeat, præterquam quod vniuersæ Italiæ vires in se prouocabit, paruum quoque operæprecium in Vestræ Maiestatis ditionibus oppugnandis faciet, vtpote quæ tam maritimis quam terrestribus copiis ita instructæ & munitæ sunt, vt talem imperium facile sustinere possint: ac propterea expeditio hæc ob meritas ab Angliæ regina sumendas pœnas, intermitti non debeat.

Nec à Germanis.

Neque vero illud magnam vim ad remorandam hanc expeditio-

nem habere debet, quod nonnulli Germanorum auxilia Anglis in promptu fore iactant: quorum quidem non maior habenda est ratio, quam animarum precio conductarum. Id enim (precium nempe siue merces) solum in caussa est, vt Reginæ rebus forte nonnulli studeant: quum si vel maxime totum illud regnum Vestræ Maiestatis accedat imperio, nullum inde sibi damnum illi metuant. Nec tantum apud eos valebit religio, ob acerbissimas inter Lutheranos & Caluinistas dissensiones, ex quo illud fiet, vt qui plus argenti habuerit, & opimiora numerarit stipendia, maiora quoque & certiora à Germanis auxilia sperare possit.

Ad extremum illud addo, Exitum vniuscuiusque expeditionis in manu Dei esse; cui vt huius quoque euentum nostris precibus commendare debemus; ita, vt in iusta caussa fausta omnia ab eo sperare nobis licet.

DISSERTATIO, ANNO M.D.LXXXVIII. HABITA, QVANDO stupenda illa classis Regis Catholici in procinctu stabat: in qua disputat auctor quonam eius conuertendus sit impetus; speciatim vero vtrum ea Belgium vel Angliam oppugnare magis expediat.

DISCVRSVS XV.

TANTA hodie est Hispaniarum Regis potentia, tam validi exercitus tam copiosi ad bellum apparatus, tam recens è Lusitania nuper imperio adiecta gloria, nihil vt vulgare iam, sed insigne aliquid ac tantæ Maiestatis magnitudine dignum, tum præsenti tempori & occasioni opportunum, ab eo exspectetur.

Quemadmodum vero plerique omnes conatum hunc siue consilium Regis, quodcumque tandem futurum sit, faustis ominibus prosequuntur; ita in eo quid potissimum ac primum ei adgrediundum, sententiis discrepant, dum quisque pro suo captu res gerendas

disponit,

Triplex opinio quo ducenda sit classis.

disponit, & earum momenta suis ponderat affectibus. Etsi vero trium tantum generum hac in re opiniones reperiantur, quarũ prima Africam, secunda, Angliam, tertia Belgium Catholico Regi præsenti classe oppugnandum proponit; in eo tamen quodnam horum vtilissimum ac facilimum sit, omnes inter se dissentiunt: quamuis induciis iam opportune inter Regem Philippum & Turcas factis, eorum qui Africanæ expeditionis auctores fuerant, exclusa sit opinio, ita vt omnis deliberatio nunc inter Belgium & Angliam versetur. Et in hoc quidem tanta est rationum quas pro sua vtriq; stabilienda adferunt opinione, varietas, vt mirum sit, quum plus vno verum non sit, quomodo tamen falsum tot veri species assumere possit, vt pro ipso vero facile sese venditet, & incautis imponat.

Vt vero certius omnia ac melius intelligantur, constitui in hac mea Dissertione è veris fundamentis & principiis illud demonstrare, Regi Catholico multo vtilius ac conuenientius esse expeditionem hanc contra Angliam quam contra Belgium suscipere. Opinionis autem meæ fundamenta voco non communissima illa Naturæ aut Scientiarum principia, multo minus Mathematicas demonstrationes, quæ in hanc materiam non cadunt; sed probabiles & vero congruentes rationes.

Vtrum Anglia an Belgium oppugnandum.

Multi sunt, qui expensis vtrimque quas Catholicus rex tam Angliam quam Belgium oppugnandi habet rationibus, ita sentiunt: quamuis iam dicto Regi grauissimæ caussæ Angliam sibi vendicandi non desint, maius tamen ei ac præcipuum Belgii recuperandi debere esse studium, quum in omni Republica prior ac potior sit rerum possessarum conseruatio, quam non possessarum acquisitio: & secundum Poetam, Non minor sit virtus quam quærere, parta tueri. Quamuis autem axioma hoc politicum magnam vim habeat; non tamen tantum ei tribuere debemus, vt solum id satis esse iudicemus, quod bilancem, præsertim quando in alterutro momento summa rei posita est; in vnam partem impellere possit. Quocirca in grauissimis hisce deliberationibus non tam cõsiderandum est, quid debeat, quam quid fieri possit; & quodnam ex omnibus vtilissimum, facilimum & magis expeditum. Sæpe quidem Principes honestate aut debito aliquo officio ad suscipiendam expeditionem aut tale quid tentandum exstimulantur; iidem tamen, consideratis circumstantiis & aliis incommodis, mox resiliunt, & prius consilium aspernantur. Exemplo sit Venetorum Respublica, quæ nihil aliud considerans quam Ducis Mediolanensis iniurias, & immoderatam N.N. cupiditatem, cum Hispaniarum Rege se coniunxit; sed pæne nimis sero didicit prudentis esse affectus, iram præsertim, quando de rebus arduis est deliberandum, frænare & coercere; vtpote qui longum & sinuosum grauissimorum casuum syrma post se plerumq; trahunt. Quapropter

ex eo

ex eo quod magis veteri conseruandæ quam nouæ acquirendæ possessioni insudandum sit, non recte quis cōcluserit, Catholico Regi contra Belgium potius quam Angliam classem esse educendam: nec in tam grauibus rebus tam leues audiendæ sunt rationes. Verum enimuero vt quiuis intelligat, Catholici Regis esse Angliam potius quam Belgium inuadere: sententiæ meæ fundamentum non verum tantum sed necessarium quoq; substernam, hoc nempe: Subiugata Anglia, facile fore Belgium quoque vincere; econtra Belgio subiugato, non minus, sed plus difficultatis fore in subiuganda Anglia, immo eius subiugandæ parū spei futurum. Et quod plus est, dico, si rem accurate perpendamus, faciliorem esse Angliæ quā Belgii occupationē, vt infra liquido ostēdam. Quod si ergo Angliæ occupatio Belgium secū trahit, si illa facilior est & certior; quis dubitet eum, qui ordinem hunc peruertere velit, tam præclaram occasionem sibi ipsi erepturum, & suo sibi iumento malum, quod dicitur, adsciturum?

Auctoris sententia.

Ad primum probandum quod attinet, scilicet, Angliæ occupationem plus vtilitatis allaturum quam occupationem Belgii: tria hæc principia præsuppono. Primo Belgas Anglorum auxiliis subnixos, tamdiu hactenus bellum defendisse, sine quibus stare nequaquam potuissent. Quare vt corpus subtracto alimento intereat necesse est; & ignis sine materia aggesta extinguitur: ita profecto Belgarum rebellio, Anglorum auxiliis destituta, finem quemcunque necessario habebit. Quemadmodum vero tutius est ignem, subtracta materia, exstinguere, quam contrario elemento opprimere & suffocare (siquidem primo illo modo vim illam & ardorem in seipsum vertit, & seipsum quasi consumit; alter vero si adhibeatur, facile fieri potest, vt non tantum non extinguatur, verum etiam longius ac latius serpat) ita quoque rebellionem. Sic Florentini tunc primum Pisanorum, & non prius extinguere potuerunt rebellionem, postquam exterorum eos auxiliis excluserunt: in quo vno omnia tantæ ad imperium reducendæ vrbis momenta erant posita, quod quidem cæteroqui nec suis nec Confœderatorum viribus tam facile efficere potuissent.

Anglia Belgarum fouet rebellionem auxiliis.

Secundum principium illud pono, quod Anglia non solū subministrandis auxiliis, verum etiam ipsa tantum vmbra Belgarum fouet rebellionem. Belgæ enim quamprimum Hispanorum vires in se conuersas animaduerterint, ad Angliam tanquam exsilii sui, siue fugæ receptaculum continuo respiciunt, eaque tuta, satis se tutos arbitrantur: siquidem non ignorant, Anglos contra quemcunque qui armatam ad illas partes classem adduxerit, arma capturos. Qua quidem in re Athenienses imitantur, qui salua Olinthiorum ciuitate, se quoque saluos putabant; qua subiu-

Ipsa tātum vmbra & respectu.

gata, non videbant vllum obstaculum, quod hostem ex Attica venientem remorari posset. Idem heic affirmare ausim, Anglia ab Hispanis subiugata, Belgas ferociam illam continuo posituros, vbi scilicet eo propugnaculo destitutos se viderint, in quo hactenus arcem defensionis suæ posuerunt.

Belga exhausti.

Tertium principium hoc sit: quum Belgarum vires & facultates tam diuturno bello ita attritæ & consumtæ sint, vix vt quidquam restare videatur, vt qui non tantum vitam ipsi suam & tot subditorum millia morti obiecerint, verum etiam immodicis vectigalibus (dum è cētenis, si veras rationes inire velimus, quadragenos numos publicis necessitatibus impendunt) redituum amissione, agrorum qui inculti iacent sterilitate, mercaturæ, in qua præcipuæ ipsorum opes consistunt, infrequentia, frequentissimis militum deprædationibus, incendiis, cladibus, vrbium expugnationibus, aliisque damnis fortunas suas ita exhaustas vident, vt si non auxilia ipsis ab Anglia subministrentur, nec animus nec facultas vlla ipsis ad rebellandum reliquis futura sit: facile colligi potest, victis Anglis, Belgas quoque victos fore, non contra vero. Neque enim existimandum est, Belgio subiugato, Angliæ occupationem ita facilem futuram? quum regnum hoc potentissimum atque opulentissimum suis ipsius opibus nitatur, ac securitatis suæ fundamenta in se ipso collocata habeat; in quo vel deuictis Belgis oppugnando, exteri nō minus quam hoc ipso tempore difficultatis inuenturi sint. Quantum enim ad sui defensionem attinet, Anglia non ab alienis, sed suis ipsa opibus & copiis dependet; aut si aliquid externis quoque auxiliis tribuendum putet, nequaquam tamen ad rebellantes illas regiones respiciet, vt quæ ab ipsius totæ auxiliis dependeant, tantum abest vt alios iuuare possint.

Ostendi hactenus quanto plus emolumenti è victoria contra Anglos quam contra Belgas sperari possit; restat iam vt (quod alterum fuit sententiæ meæ caput) illud quoque euincam, faciliorem Angliæ esse quam Belgii expugnationem.

Ac primum siue facilitatem, siue vtilitatem, siue gloriam, siue securitatem, vel denique quodcumque earum rerum quarum præcipua in arduis consultationibus habenda est ratio, consideremus, equidem Angliam prius quam Belgium inuadendam censeo.

Facilius esse Angliam quam Belgium expugnare.

Ad facilitatem quod attinet, multis rationibus demonstrare possum, ei qui Belgium inuadere velit, easdem difficultates superandas fore, quæ ei qui Angliam oppugnandam sibi sumserit. Prima hæc est, quum regales eiusmodi Expeditiones, collecto iam iusto exercitu, tum facilius perficiantur, quando mari & terra simul fit impressio; dubium non est, quin hoc in Anglia melius

quam

quam in Belgio fieri possit. Quemadmodum enim iter per mare in Angliam breuius est & expeditius quam in Belgium; ita quoque eandem terra inuadere promtius est, quum exercitus pars in Scotia secure in terram exponi, atque inde contra Angliam duci queat, vt infra dicemus. E contra nõ nisi per longissimos viarum tractus ex Hispania in Italiam, inde in Germaniam, ac porro in Belgium terrestri itinere exercitus duci potest: quod & immensos requirit sumtus, & multis tam belli quam viarum periculis est propositum.

Secunda ratio est, quod traiectus in Angliam non commodior tantum est & breuior, verum etiam tutior; quum à Gribilterra siue freto Herculeo ad ipsam vsque Angliam mare apertum sit, nec vllum impedimentum vllibi obiiciatur. At si quis in Belgium contendere velit, ei necessario Anglia præternauiganda est: quæ sine dubio (vt quidem ipsa politica pręcepta monent) tum Hispaniarum Regi eiusque classi illud testatum faciet, & amicos & inimicos parum gratos esse & acceptos, si magno numero armati veniant: nec sibi quidquam deesse quo minus in classem vis fiat, quam voluntatem. Vnde dubium non est, quin Belgium inuadere cupienti, obstaculum hoc perrumpendum, atq; ita tutum iter aperiendum sit.

Tertia ratio firmissimo artis militaris axiomate innititur: Nũquam scilicet ad inuasionem loci alicuius progrediundum, si à tergo turbæ oriri possint. Quocirca minime consultum fuerit Belgium oppugnare, relicta à tergo Anglia; apud quam gentem vt vniuersus hic conatus suspicione & inuidia laborabit; ita periculum erit ne in medio contra Belgas pugnę ardore se immisceant, & ex improuiso in mediam classem impetum faciant. Ac profecto non aliam ob caussam infelicem habuit euentum Caroli V. in Prouinciam Galliæ expeditio, quã quod contento Marchionis Vastani consilio, loca munita ante se capere neglexit: quæ res non Imperatoris tantum copiis, verum etiam Antonio Læuæ, cuius consilium Imperator sequutus fuerat, in perniciem vertit.

Quarta ratio est, quod Belgium oppugnanti res futura est cũ perito, feroci & bellis innutrito milite: Anglos vero videmus omni arte & disciplina militari destitutos, quippe qui nec vllam scientiam, nec armorum, præsertim quæ sclopeti vocantur, tractandorum vsum habent, arcubus exceptis & balistis, quorum tamen vim omnem cassides & loricæ nostrorum facile eludunt. Equidem tantum existimo inter Anglũ & Belgum militẽ interesse quantũ interest inter ociũ & exercitiũ, vel, vt melius dicam, inter inermem & armatũ. Quanti vero ad victoriã intersit contra imperitum pugnare militẽ, inter multa alia Miltiadis nos docet exemplum, qui in campis Marathoniis cum decem selectorum

millibus vniuersum Xerxis exercitum, in quo admodum sexcenta hominum millia fuisse dicuntur, profligauit.

Quinta ratio est, quod Belgii oppugnatio tanto plus habet difficultatis, quanto magis hostis stringitur, & intro compellitur, ita vt necesse sit quasi pedetentim progredi, & iam ad hunc iam ad illum locum oppugnandum vniuersum exercitum adhibere: quorum tamen locorum occupatio sępe parum adfert emolumenti, nisi quod victoriæ cursum ei qui ea occupare nititur, valde remoratur. E contrario in Anglia nullæ arces sunt, nullæ munitiones aut propugnacula quæ victoris progressum inhibere possint, vbi is semel pedem in terra fixerit: id quod adeo difficile non fuerit, multas ob caussas quas infra dicemus, sed inprimis Hispanicæ potentiæ respectu. Quum ergo Anglia arcibus ac munitis locis parum sit instructa; Belgium vero totum vna & quasi perpetua arx sit & propugnaculum, tam intus quam foris: quis non videt tanto illam esse oppugnatu faciliorem, quanto facilius est vincere eos qui non repugnant? Huius rei aptius exēplum adferre non possum quam ex hoc ipso Belgio: in quo licet passim à Rege magna & firmissima præsidia sint collocata, singulis tamen fere momentis res ita turbatur, vt ea oppugnandis quæ se opponunt arcibus & oppidis, satis non sint. In Lusitania vero quum nulla fere sint loca contra vim hostilem satis munita, facile fuit Hispanis primo statim ad regni vsque viscera penetrare, & incolis spem omnem recuperandi adimere.

Sexta ratio est, quod ei qui cum exercitu regionem aliquam inuadit, arces & oppida munita postquam occupata fuerint, non minus fere negocii facessunt quam antequam fuerunt occupata, vtpote quibus præsidio firmandis maior pars exercitus detrahitur, ac proinde vehementer copiæ vniuersæ debilitantur.

Belgæ Malecontenti non exacerbandi.

Septima, meo quidem iudicio, vel vna satis sit ad meæ veritatem opinionis euincendam; & hæc est. Si Hispaniarū Rex ad purgandos rebellione Belgarum animos exercitum mittat, verendū erit ne non tam maligni humores euacuētur quam ipsi boni quoque commoueantur, atque ita infirmitas quædam plena peccātis & putridæ materiæ, gignatur. Iam vero quum sana materia adhuc prædominetur; sperare licet, vim morbi tandem ipsa temporis diuturnitate discussum & superatum iri: econtra vero si alia adhibeatur medicina, facile fieri possit vt Malecontentorū, quos vocant, humores omnino corrumpantur; id est, vt ad res illi nouas incitentur: & vt Rex medicinam; ita illi animum mutent, & alio respiciant. Scimus, vi Capitulationis siue transactionis inter Regiam Maiestatem & Belgas subditos factæ, belli huius onus & compositionē Ordines in se recepisse, hac conditione vt Hispani & peregrini milites è Belgio reuocentur. Iam si illi exercitum

ex Hispania ad debellandos Belgas missum aut tantum destinatum audierint; facile intelligent, sibi victis à victore leges accipiendas; & Malecontenti non solum tanti belli onus sustinendi cupiditatem abiicient, meritorum suorum quę ergaReg. Maiest. prætendunt, nullam haberi rationem caussantes; verum etiam spem omnem immunitates & priuilegia sua, pro quibus tanta contentione ipsi inter se toties depugnarunt, conseruandi amittent. Ex quo, vt & aliis quas in hanc sententiam adferre possem, rationibus patet, quam periculosum sit hoc rerum statu amicorum animos tam aspera medicina exacerbare. Si enim Malecontenti illi aduersæ factioni se quoque adiungant & Hispanis opponant, facile intelligi potest quanto grauius bellum hoc à parte regiæ Maiestatis futurum sit, non eo tantum quod tam certum ac præsens auxilium regiis copiis detrahetur, verum etiam magna ad hostium vires fiet accessio. Et hactenus quidem probauimus multo opportuniorem ac faciliorem esse Angliæ quam Belgii oppugnationem.

Anglia prius tentanda quã Belgium.

Restat iam vt non per modum comparationis, sed tantum rei ipsius respectu rationibus aliquot ostendamus, quanti Regis Catholici intersit, & quam facile eidem sit Angliam occupare. Primo dubium non est quin illud medicamentum, salutiferum dici possit ac debeat, quod non solum partem offensam sanat, verum etiam morbi radices tollit. Iam si Rex Catholicus armis Belgium subiugare conetur, plagam quidem rebellionis fortasse consoli dabit, fontem tamen ipsum malignorum humorum, quibus morbus alitur, non exhauriet, relicta scilicet Anglia, quæ perpetuum fomentum rebellantium Belgarum viribus hactenus subministrauit. Licet autem impræsentiarum Belgium hac indispositione vel morbo omnino liberetur: quæ tamen aut qualis sanitas illa dici potest eiusmodi corporis, quod continuæ suggestioni peccantis materiæ est obnoxium? Quare Anglia prius tentanda est, vt secure postea omnes concurrentes humores aut digeri aut euacuari queant.

Anglia quã potens olim & hodie.

Verum vt de facilitate clarius aliquanto dicam, equidem non nego quin Angliæ regnum sit potentissimum, vtpote maxima omnium quæ ab antiquis commemorantur insularum. Ambitu enim suo, vna cum Scotia, complectitur duo milliarium millia: quamquam recentiores ducentis minorem faciant. Quid, quod singulari naturæ beneficio mirum in modum munita est, Oceano, tamquam muro, vndique circumdata; ita vt Scotia ad eius imperium adiecta, nullibi, terra inuadi possit. Id tamen verum est, rei militaris gloriam quæ Anglorum genti tribuitur, antiquis potius quam iis qui iam sunt, tribuendam. Quod igitur alias fieri videmus, vt scilicet animus magnarum rerum

imaginatione grauidus, licet rebus mutatis, easdem nihilom nus retineat imagines; id heic quoque accidit, dum Angliæ vir non ex præsenti rerũ statu metimur, sed ab antiqua illa tempo respicimus, quibus Normaniã, Britanniam Armoricã, Vascon aliasq; florentissimas Galliæ prouincias & ciuitates sub imper habuit. Eidẽ Scotia fuit tributaria: immo vniuersum pœne Ga liæ regnũ Angliæ sceptro regebatur, adeo vt Henricus VI. in ip Parisiorum vrbe Galliæ Rex sit coronatus. At si præsentem qu Angliæ statum consideret, facile profecto intelliget, potentia eius quæ olim potentissimis totius Europæ regibus formidabi fuit, hodie non valde esse metuendam. Et profecto superiori t pore tantis calamitatibus insula hæc fuit obruta, vt non homin tantum, sed cœli quoq; odium in se concitasse videri possit. Po quam vero infelici consilio in Schismatis tenebras præcipitau procul dubio se terribilibus iis rebus obnoxiam fecit quas fic & religionis secum adfert mutatio, tritissima ad ruinam & exit omnium Rerumpublicarũ via. Quum enim Religio vnicum fidei & obedientiæ subditorum erga magistratus fundamẽtu quis dubitat, quin eo subruto, vna simul vitæ regula, & diuin ac humanæ leges cõcidant? Tanto vero pniciosiores inde sequ tur effectus quanto magis repentinæ sunt mutationes: quales n sunt quæ in Anglia acciderunt, quæ momento fere tẽporis è sur mo Religionis fastigio in abyssum infidelitatis pcipitauit: è q quum vix paullulum se leuasset, & oculos ad Catholicæ Religi nis lumen flexisset, tandẽ in densissimas hæresis tenebras delap est; quæ quidẽ maxima Rerumpublicarũ pestis est & ruina. Fi ergo nõ potest quin his in fluctibus dãnosum valde passa sit na fragium Anglia, cuius quidẽ effecta manifesta videbimus, si co sideremus id quo præcipue omnis eius gentis existimatio & s curitas quoq; innitebatur, iam collapsum esse fundamentum, rum scilicet maritimarũ copiam & gloriam, quibus olim ad m raculum abundauit: vt videre est ex ea classe quam Henricus V contra Carolum VI. Galliæ regẽ eduxit, in qua octingẽtæ ma res naues fuisse dicuntur, ita vt Oceanus quasi ponte constra videretur. Nunc vero adeo mutata est rerum ibi conditio, vt H ricus vterq;. VII. & VIII. centum illas naues, quas prædecesso ipsorum continuo, in procinctu habere solebant, diutius suste tare non potuerint, quin eo tandem angustiarum redacta est A glia, vt ex illis ipsis nauibus quæ ad regni securitatem erãt instr ctæ & dispositæ, maior pars sit vænũ data. Tãto plus potest ap Principes inopia, quam propriæ securitatis respectus.

Anglia impotentia cũ Hispania potentia cõparatur.

Sed quo melius id quod de facilitate dixi, intelligatur, duo c sideranda proponam, quorum prius ad eum qui oppugnat alterum ad eum qui oppugnat, pertinet: in quo liquido ap

rel

rebit, altero tanto inhabiliorem esse defendentem ad se defendendum, quam habilis sit offendens ad offendendum. Iam si quod oppugnandum est recte perlustremus, Angliam nimirum; certum est Hispaniarum regis viribus eam resistere non posse, si modo is suis quas in promptu habet, copiis vti velit, & oppugnationem serio instituat. Quod quidem diuersis rationibus probari potest. Primum enim quum Anglia, vti diximus, magnis in angustiis iam versetur, si in iis tamen ipsis ad defensionem contra hostem potentissimum se comparare velit, idem faciet ac si cœlum fulcire conetur, quum tamen nec Alcides sit, nec Atlas.

Anglia caret nauibus & præsidiis.

Secundo quum Anglia bono earum nauium, quæ ad regni præsidium & securitatem comparatæ olim fuerant, numero careat, si iam demum quis naualem conquirere apparatum conetur; idem faciet ac si robur ab infirmo sumere, aut ipsi tempori & Naturæ rerum legem ponere velit, dum scilicet in summa inopia & breui temporis spacio ea comparare satagit, quę in summis diuitiis longo temporis spacio (tot enim ac tantis rebus opus est) comparari vix possunt. Præterea, nunc demum eos conquirere velle apparatus quos Rex Catholicus iamdiu in promptu habet, idem est ac tum demum arma velle capere quando hostilis mucro iam iugulo est impositus, nec vllum deliberandi nobis spacium reliquum est. Frustra hic dixerit aliquis, posse Anglos, ingruente periculo, priuatorum nauibus ad publicas necessitates vti: quum hoc remedium nimis serum sit futurum, malo iam incumbente, nec naues illæ è locis remotis & longe inter se distantibus tam cito contrahi non possint: vt de eo nihil dicam, quod homines priuati suas fortunas ad publicas vsurpari necessitates, ægre patiuntur.

Quare omnino necessum est, vt in arduis expeditionibus Principes suis ipsorum viribus nitantur: quum ij qui in rebus ad salutem aut exitium versuris, ab aliena ope dependent, prius sæpe ab hoste opprimantur quam aliorum auxiliis vti possint.

Itemque Equitatu.

Tertio facilis est Angliæ oppugnatio, vt cui non postrema pars ad militiam requisita, desit, equitatus scilicet, equitatus, inquam grauis armaturæ, cuius nihil fer : apud Anglos quā tenuis quædam notitia reperitur. Ad leuis vero armaturæ equitatum quod attinet, parui is erit momenti, nisi qualitatis defectus, quantitate siue multitudine compensetur. Atqui non pauci tantum sunt equi in Anglia, sed illi ipsi quoq; qui sunt, morbidi fere sunt & flaccidi, non tantum cœli siue aeris ingenio, verum etiam quod continuo in pascuis, tamquam capræ oberrent.

Omni denique bellico apparatu.

Quarto, constat Angliæ reges siue negligentia siue inopia iamdiu omnis bellici apparatus, in quo cōquirendo tantū studii

reliqui ponunt Principes, curam abiecisse: quo tamen nullum remedium ad quosuis siue intestinos siue exteros reprimendos tumultus, est præsentius. Quia enim superiorum temporum Reges curam omnem in maritimis procurandis copiis posuerunt, factum inde est vt terrestris militiæ nulla fere habita sit ratio: quasi scilicet in insula numquam bellum terra gerendum, aut naualibus copiis bellum terrestre administrari non queat.

Angli nouarum rerum cupidi.

Quinto, certum est, rerum nouarum studium Anglorum genti velut à natura insitum esse. Nam si quis eius gentis historiã perlegerit, inueniet, seditiones, coniurationes, proditiones & similia quasi domiciliũ sibi in insula illa fixisse. Cuius rei exemplũ habemus in Eduardo Rege, qui in Galliã profugere est coactus: & recentius in Maria Regina, quæ Vellenæ (forte Viati) aliorumque coniurationibus fuit petita. Sed infinitum sit omnia eiusmodi recensere. Vnde patet quam facile in tali Regno confusio aliqua seu perturbatio oriri possit, præsertim si homines per se nouarum rerum cupidi & turbulenti potentem hostem ante fores armatum viderint, cui si nullam aliam ob caussam, saltim pœnarum ob rebellionem metu, vltro sese procul dubio coniungent.

Angli Reginam oderunt.

Sexto quum Angli plerique omnes insolentem Reginæ huius dominationem ægre ferant, vt quæ non tantum parum prudenter & moderate imperando, verum etiam inhoneste viuendo odium & indignationem subditorum indies magis magisque in se concitet: quis non credat lubenter eos tale iugum, offerente se occasione, abiecturos? Quamuis enim populus ille singularem quamdam obseruantiam exteriori gestu & vultu erga Reginam suam ostendat: si quis tamen penitus introspiciat, in intimo animorum recessu acerbum odii virus erga eamdem reperiet absconditum, adeo vt voces illæ palam sæpe non apud magnates tantum, verum etiam inter ipsum populum iactentur, quum Regina illegitimis nuptiis nata sit, non posse eam in præiudicium verorum heredum, & contra Regni statuta, Regnũ tenere. Quare magna spes est, si Catholicus Rex arma contra Reginam moueat, subditos insigne aliquid in eiusdem perniciẽ molituros: quum sic comparatum sit, vt populi odio aut aliquo alio affectu stimulati, quamcumque eum quem oderunt, perdendi arripiant occasionem. Sic Tarentini Caij Liberi Præfecti imperium pertæsi, Carthaginienses in ipsius conspectu, in vrbem receperunt.

Angli offendere tantum soliti.

Septimo, quum Angli, si vetera spectemus, alios tantum infestare sint soliti, ipsi vero raro ab aliis infestati; fiet profecto vt vbi versam iam fortunam viderint, animo statim consternentur. Insolita enim Fortunæ facies valde omnibus est formidabilis.

Hoc

Hoc modo Græcia alios oppugnare solita, quamprimum ab aliis oppugnata fuit, in aliorum deuenit potestatem.

Octauo, quum Anglia, iusto Dei iudicio, iam declinare cœperit, facile potest intelligi quam procliue futurum sit eamdem penitus deturbare: quum declinatio nihil aliud sit nisi via quædam ad ruinam. Sic Romanum Imperium vbi semel declinare cœpit, momento temporis pessum iuit; & ingens illa moles ingentem secum ruinam traxit.

Anglia declinare cœpit.

Nono, quum Anglorum gens peritis ducibus & Capitaneis priuata magis sit quam careat, milites præterea ipsi, vti supra diximus, parui sint valoris; & vero ceruorum exercitus etiam leone duce, parui sit æstimandus: facile intelligi potest quam ridiculus futurus sit ceruorum exercitus, lepore aut cuniculo duce; cuius similis fortassis Anglorum futurus est.

Anglia militia ducibus effœta.

Decimo & vltimo, etiamsi Anglia armis, ducibus, annona, nauibus omnique necessario abundaret apparatu, nihilominus tamen aio, omnia hæc inutilia fore, si vnum illud desit quod ipsam formam & essentiam, vt cum Philosophis loquamur, Expeditionibus largitur. Quid illud est? pecunia cuius non tantum ob regiorum redditiuum exiguitatem, sed etiam sumptuum magnitudinem tanta in Angliæ regno est inopia, vt magnæ alicuius Expeditionis onus sustinere non possit, immo præclare secum actum putet, si necessaria ad solitas impensas, habeat. Qui vero nimium suis tribuit viribus, illisque grauius belli onus in se suscipit, suam ipse sibi perniciem accersit: Est enim certissima illa regula: Si Princeps aliquis talem suscipiat expeditionem, cuius onus sustinere non possit, eum nemini plusquam sibiipsi nociturum. Deficiente namque annona aliisque rebus necessariis, & stipendio non procedente, imperium detrectare solent milites, vt non minus à proprio milite quam ab hoste sit periculi. Sic Germani milites qui Lantzknechti vocantur, olim Monpenserium Ducem in regno Neapolitano destituerunt, & Ceresolm armis occuparunt.

Pecunia inops.

Quum hactenus demonstratum sit, facile est Catholico Regi Angliam occupare, si ipsa quæ oppugnanda est, in se spectetur: iam porro idipsum, si oppugnantis, Catholici scilicet Regis, vires considerentur, longe facilimum esse, & quidem maioris momenti rationibus probabo.

Primum, quis nescit quanta sit Philippi Hispaniarum regis potentia? cuius imperium iisdem quibus solis cursus terminatur finibus: quippe quod integrum terrestris globi diametrum complectatur? ac profecto si vetera & recentia percurramus, nullum ex omnibus omnium temporum Monarchis & Regibus inueniemus, qui tantum ac tam latum possederit imperium, Princeps armis, militibus, ducibus, terrestribus & maritimis copiis, auro & argento, omni

Philippi Regis potentia.

bus denique rebus quarum aliquis est vsus, longe opulentissimus. Princeps, inquam, qui solus tam Terræ quam maris imperium tenere videtur.

Naualis Catholici Regis apparatus.

Secundo, tantas Catholico regi ad naualem apparatum Lusitania imperio adiecta, facta est accessio, vt iam centum & quinquaginta naues amplius educere possit: quæ cum reliqua classe coniunctæ, & magnitudine sua omnium animos in stuporem rapient, & multitudine ipsum mare implere videbuntur.

Tertio, præter has & alias naues, quas idem in Calabria prouincia non minus regi fideli quam in pernauigando Oceano exercitatissima paratas habet, tum priuatorum quoque, quæ hinc inde in procinctu stant; magnum quoque vsum Mediterraneæ illæ triremes præstabunt, quæ superiori contra Lusitaniam expeditione nusquam se commouerunt, quod vulgo persuasum esset, earum nauium in Oceano nullum esse vsum: quasi vero Oceanus nunquam, etiam æstate, tranquillus, & ad nauigandum facilis esset, quum constet tribus æstiuis mensibus sine magno periculo triremes quoque illas in Oceano haberi posse. Qui cladem à Cæsare in Britannico Oceano acceptam hic obiiciunt, frustra sunt, quum is idem tempestatem illam non ipsi Mari, sed Lunæ adscribat, quæ non in Oceanum tantum verum etiam omnia maria vim suam mirabiliter exercet, vt non tantum Meteorologici, verum ipsa quoque docet experientia.

Quarto, vbi tam validæ classis beneficio Rex Catholicus maris adeptus fuerit imperium, simul quoque terræ acquiret dominium. Qui enim tantas habet vires vt copias ad insulæ defensionem oppositas facile superare possit, eidem quoque facile erit in terram exponere militem, & victricibus armis vniuersam insulam peruagari: præsertim quum ea sit huius insulæ conditio, vt si hostis semel in eam penetrarit, & castra atque exercitum è militari disciplina ordinarit, commeatus intercludere, & incolas fame ad deditionem cogere queat.

Auxilia Hibernorum & Scotorũ.

Quinto, in maritima expeditione Catholicus Rex proculdubio Hibernorum, vt qui iam ante partium ipsius studium aperte præ se tulerint & factis testatum fecerint, sentiet fauorem & opem; & ad terrestrem vero quod attinet, nihil dubito quin Scoti quoque Catholici Regis conatus pro viribus sint promoturi, non solum inueterati illius odii è naturali æmulatione, quæ inter vicinas gentes ob frequentes de finibus contentiones exsistere solent, nati respectu verum etiam ob recentes huius Reginæ iniurias, vt quæ rebellantes Scotos cõtra ipsorum Reginam adiuuerit, exercitu finibus immisso. Iam Scotorum adiuncto fauore, facile erit Philippo Regi Angliam à Septemtrionali plaga inuadere: non obstantibus quæ ibi loci sunt quamuis paruo numero arcibus & oppidis, vt quæ non tam ad prohibendum tam validum potentissimi Principis exercitum, quam à

latru-

latrunculorum & prædonum reprimendam audaciam apta sint, & pleraque nec munita satis, nec sufficienti apparatu instructa.

Expeditionis huius honestas & gloria.

Sexto (quod tamen in ipsa deliberatione primo loco considerandum est) habendus est hac in re honestatis & iustæ caussæ respectus quum Catholici Regis inprimis sit, Catholicam fidem & religionem defendere, ea fiducia vt certo persuasum habeat, nullum fore tantum impedimentum, quod hunc ipsius conatum, diuino præsidio subnixum, retardare possit. Infirma enim sunt & vana omnia humana consilia & auxilia, quæ supremi illius arbitri voluntati sese opponunt. Sed & præter eas quas Catholicus Rex habet in Regnum hoc prætensiones; ea est muneris ipsius & officii ratio, vt nullam suo & maiorum nomine, qui Catholici dicti sunt, digniorem expeditionem suscipere possit. Hac enim ratione non solum iustissimis de caussis sibi debiti Regni acquiret possessionem, sed etiam immortalem nominis gloriam præ cæteris omnibus qui vmquam fuerunt Regibus, sibi comparabit, adiuncto videlicet ad Hispanias tam amplo & celebri regno.

Septima ratio à Traiectus commoditate sumitur, qui vt inter fretum Herculeum & hanc insulam breuis admodum est, ita ad conuehendos omnis generis apparatus aliaque ad bellum necessaria, valde est opportunus.

Octauo, si Philippus Rex bellum hosti domi inferat, certum est in Anglia ingentem passim orituram trepidationem & metum, & periculi propinquitatem omnia defensionis consilia perturbaturam. Terribilius enim nihil est, quam ferrum suo & suorum iugulo quasi impositum cernere. Agathus quidem Siciliæ tyrannus, Syracusis à Carthaginensibus expulsus, cum paucis suarum copiarum reliquiis in Africam nauigauit, arma non tam inferens quam ostentans: cuius quidem etiam victi & profligati aspectus tantum terroris attulit, vt Carthaginienses Asdrubalem domum reuocarint, Agatho non multo post libere ad suos reuerso.

In Anglia multi Catholico Regi fauent.

Nono, plurimi sunt in Anglia qui Catholici Regis partibus fauent. Quis vero nescit quanti intersit inter ipsos hostes habere amicos & fautores? Id quidem Cannensis illa clades qua Romani exercitus ab Annibale ad internecionem fere deletus fuit, satis demonstrat. Nec profecto vllus locus tam munitus est, qui non facile expugnari possit, si intus simul cum ciuibus, & foris cum hoste sit pugnandum.

In Anglia vero multos esse qui Philippo Regi sint addicti, eiusque caussa quidquid possunt, facturi, tribus probo rationibus.

Philippi Regis clementia.

Prima est, insignis illius humanitatis, clementiæ & beneficentiæ qua magnus noster Rex in regendis regni illius subditis, vsus est, memoria, plurimorum animis ita impressa, vt quoduis aliud imperium, huius respectu tyrannicum magis quam legitimum ipsis

videatur. Quantum vero in subditorum animis possit eiusmodi imperii memoria, præsertim vbi illi imperandi insolentia exacerbati fuerint, Ferdinandi Neapolitani Regis nos docet exemplum, qui ab exsilio reuocatus, & à subditis in regnum restitutus fuit, non aliam ob caussam, quam quod imperium eius quamdiu regno præfuit, multo tolerabilius quam Gallorum videretur.

Angli ad Catholicã religionem adhuc proni.

Secunda ratio est à Religione. Scimus enim Angliam à gremio S. matris Ecclesiæ hodie auulsam esse, non quidem inueterata aliqua aut naturali infectione, sed errore potius & cæcitate Henrici VII. regis, qui à libidine ita transuersum se abripi passus est, vt omnia miscere nihil pensi habuerit. Quod si ipsam Anglorum gentem spectemus, constat sane illam ab antiquissimis vsque temporibus S. Catholicæ religionis fuisse obseruantissimam: at si præsentem consideremus statum, reperiemus eam non sua ipsius voluntate aut studio, sed iam dicti Regis vesania in præcipitium hoc abreptam. Iam si tempus inspiciatur, equidem plaga hæc infidelitatis recens adhuc dici potest, nec dum cicatricem obduxisse. Neque enim multi anni sunt, quum Maria rerum potita, Angli ad priscam Catholicam fidem velut postliminio reuersi sunt, aperteque ostenderunt animos sibi non alia re excæcatos esse quam graui illo lethargo qui Regum animos ligatos & oppressos tenebat. Et quomodo fieri potest, vt Angli non maiorem in partem sint Catholici: quum vel ipsi, vel certe patres ipsorum in hac sanctissima fide nati sint & educati: Anne adeo facile fuerit Religionem, etiam quum altissimas in animis nostris radices egerit, tollere penitus & extirpare? Aut adeo inconstans voluntas nostra sit, vt solidissimis tam sanctæ Religionis dogmatis imbuta & præceptis informata, velut Protheus quidam, subinde in varias sese induat opiniones? Equidem fidei nostræ character multo altius cordibus nostris imprimitur, quam vt tam cito deleri vel obliterari possit. Quamuis autem Angli ad Regum suorum voluntatem sese accommodent, & ab hoc diuersarum opinionum torrente abripi se patiantur: fieri tamen non potest quin in penetralibus animi non id remaneat, in quo vel ipsi vel parentes ipsorum fuerunt instituti & eruditi: Quocirca extra dubium fere est, quin illi, si id sine magno periculo fieri posse animaduerterint, animi sui sensa sint declaraturi. Quantum enim apud omnes populos semper valuerit & quantum adhuc valeat religionis in qua quis natus est & educatus respectus, tum ex antiquorum quam recentium bellorum historia manifestum est, quorum pleraque pro defendenda & propaganda religione gesta sunt.

Spes lucri quam valida.

Tertia hæc est: quum Rex Catholicus non solum opibus ipse ad miraculum abundet, verum etiam in toto suo imperio innumera habeat quæstuosa officia, tam sæcularia quam ecclesiastica, adeo vt bene de se meritis amplissimas habeat referendi grattiam occasiones;

facile

facile eidem fuerit Anglorum animos ad se pertrahere, & opulenti alicuius prouentus spe inescare. Cuius rei quanta vis sit, videre est in Philippo Macedone Alexandri Magni patre, qui hoc modo breui temporis spacio vniuersam fere Græciam suo imperio subiecit. Vnde memorabile est eiusdem Hipatam obsidentis apopthegma, quum iis qui inexpugnabilem vrbem illam esse dicebant, respondisset, Nullum locum adeo munitum esse quin expugnari possit, ad quem quidem nudo pecunia onusto, aditus pateat, nec fefellit eum opinio, postquam scilicet corruptis auro custodibus & præsidiariis, dictam vrbem, cæteroqui insuperabilem habitam, expugnauit.

Solutio obiectionis: qua tamẽ deest.

Quum demonstratis hactenus rationibus ob quas Rex Catholicus Angliam potius inuadere debeat quam Belgium; necnon quam facile eidẽ sit Angliam occupare: restat, ne quid hac in re inexplicatũ maneat, vt eorum respondeam obiectioni, qui aiunt Angliæ occupatione vetus illud bellum, quod iam sub pacis cineribus latet, inter Catholicum Regem siue Burgundicam domum, & Reges Franciæ resuscitatum iri, & in multo maius fortasse incendium quam vmquam antea, erupturum. Neque enim credibile esse Franciæ Regem ociosum huius Tragœdiæ spectatorem fore, cuius catastrophe Franciæ regno maximum periculum, & fortasse exitium quoque afferre posset. Vnde ratiocinantur quidem; Franciæ regem cum Anglia potius arma coniuncturum, quam passurum vt Hispaniæ Rex, ea oppressa, arma inde in Franciam transferat, cum præsentissimo regni exitio.

Triplex opinio quo ducenda sit classis.

disponit, & earum momenta suis ponderat affectibus. Etsi vero trium tantum generum hac in re opiniones reperiantur, quarũ prima Africam, secunda, Angliam, tertia Belgium Catholico Regi præsenti classe oppugnandum proponit; in eo tamen quodnam horum vtilissimum ac facilimum sit, omnes inter se dissentiunt: quamuis induciis iam opportune inter Regem Philippum & Turcas factis, eorum qui Africanæ expeditionis auctores fuerant, exclusa sit opinio, ita vt omnis deliberatio nunc inter Belgium & Angliam versetur. Et in hoc quidem tanta est rationum quas pro sua vtriq; stabilienda adferunt opinione, varietas, vt mirum sit, quum plus vno verum non sit, quomodo tamen falsum tot veri species assumere possit, vt pro ipso vero facile sese venditet, & incautis imponat.

Vt vero certius omnia ac melius intelligantur, constitui in hac mea Dissertione è veris fundamentis & principiis illud demonstrare, Regi Catholico multo vtilius ac conuenientius esse expeditionem hanc contra Angliam quam contra Belgium suscipere. Opinionis autem meæ fundamenta voco non communissima illa Naturæ aut Scientiarum principia, multo minus Mathematicas demonstrationes, quæ in hanc materiam non cadunt; sed probabiles & vero congruentes rationes.

Vtrum Anglia an Belgium oppugnandum.

Multi sunt, qui expensis vtrimque quas Catholicus rex tam Angliam quam Belgium oppugnandi habet rationibus, ita sentiunt: quamuis iam dicto Regi grauissimæ caussæ Angliam sibi vendicandi non desint, maius tamen ei ac præcipuum Belgii recuperandi debere esse studium, quum in omni Republica prior ac potior sit rerum possessarum conseruatio, quam non possessarum acquisitio: & secundum Poetam, Non minor sit virtus quam quærere, parta tueri. Quamuis autem axioma hoc politicum magnam vim habeat; non tamen tantum ei tribuere debemus, vt solum id satis esse iudicemus, quod bilancem, præsertim quando in alterutro momento summa rei posita est, in vnam partem impellere possit. Quocirca in grauissimis hisce deliberationibus non tam cõsiderandum est, quid debeat, quam quid fieri possit; & quodnam ex omnibus vtilissimum, facilimum & magis expeditum. Sæpe quidem Principes honestate aut debito aliquo officio ad suscipiendam expeditionem aut tale quid tentandum exstimulantur; iidem tamen, consideratis circumstantiis & aliis incommodis, mox resiliunt, & prius consilium aspernantur. Exemplo sit Venetorum Respublica, quæ nihil aliud considerans quam Ducis Mediolanensis iniurias, & immoderatam N.N. cupiditatem, cum Hispaniarum Rege se coniunxit; sed pæne nimis sero didicit prudentis esse affectus; iram præsertim, quando de rebus arduis est deliberandum, frænare & coercere, vtpote qui longum & sinuosum grauissimorum casuum syrma post se plerumq; trahunt. Quapropter

ex eo

ex eo quod magis veteri conseruandæ quam nouæ acquirendæ possessioni insudandum sit, non recte quis cōcluserit, Catholico Regi contra Belgium potius quam Angliam classem esse educendam: nec in tam grauibus rebus tam leues audiendæ sunt rationes. Verum enimuero vt quiuis intelligat, Catholici Regis esse Angliam potius quam Belgium inuadere: sententiæ meæ fundamentum non verum tantum sed necessarium quoq; substernam, hoc nempe: Subiugata Anglia, facile fore Belgium quoque vincere; econtra Belgio subiugato, non minus, sed plus difficultatis fore in subiuganda Anglia, immo eius subiugandæ parū spei futurum. Et quod plus est, dico, si rem accurate perpendamus, faciliorem esse Angliæ quā Belgii occupationē, vt infra liquido ostēdam. Quod si ergo Angliæ occupatio Belgium secū trahit, si illa facilior est & certior; quis dubitet eum, qui ordinem hunc peruertere velit, tam præclaram occasionem sibi ipsi erepturum, & suo sibi iumento malum, quod dicitur, adscitutum?

Auctoris sententia.

Ad primum probandum quod attinet, scilicet, Angliæ occupationem plus vtilitatis allaturum quam occupationem Belgii: tria hæc principia præsuppono. Primo Belgas Anglorum auxiliis subnixos, tamdiu hactenus bellum defendisse, sine quibus stare nequaquam potuissent. Quare vt corpus subtracto alimento intereat necesse est; & ignis sine materia aggesta extinguitur: ita profecto Belgarum rebellio, Anglorum auxiliis destituta, finem quemcunque necessario habebit. Quemadmodum vero tutius est ignem, subtracta materia, exstinguere, quam contrario elemento opprimere & suffocare (siquidem primo illo modo vim illam & ardorem in seipsum vertit, & seipsum quasi consumit; alter vero si adhibeatur, facile fieri potest, vt non tantum non extinguatur, verum etiam longius ac latius serpat) ita quoque rebellionem. Sic Florentini tunc primum Pisanorum, & non prius extinguere potuerunt rebellionem, postquam exterorum eos auxiliis excluserunt: in quo vno omnia tantæ ad imperium reducendæ vrbis momenta erant posita, quod quidem cæteroqui nec suis nec Confœderatorum viribus tam facile efficere potuissent.

Anglia Belgarum fouet rebellionem auxiliis.

Secundum principium illud pono, quod Anglia non solū subministrandis auxiliis, verum etiam ipsa tantum vmbra Belgarum fouet rebellionem. Belgæ enim quamprimum Hispanorum vires in se conuersas animaduerterint, ad Angliam tanquam exsilii sui, siue fugæ receptaculum continuo respiciunt, eaque tuta, satis se tutos arbitrantur: siquidem non ignorant, Anglos contra quemcunque qui armatam ad illas partes classem adduxerit, arma capturos. Qua quidem in re Athenienses imitantur, qui salua Olinthiorum ciuitate, se quoque saluos putabant; qua subiu-

Ipsa tātum vmbra & respectu.

gata, non videbant vllum obstaculum, quod hostem ex Attica venientem remorari posset. Idem heic affirmare ausim, Anglia ab Hispanis subiugata, Belgas ferociam illam continuo posituros, vbi scilicet eo propugnaculo destitutos se viderint, in quo hactenus arcem defensionis suæ posuerunt.

Belgæ exhausti.

Tertium principium hoc sit: quum Belgarum vires & facultates tam diuturno bello ita attritæ & consumtæ sint, vix vt quidquam restare videatur, vt qui non tantum vitam ipsi suam & tot subditorum millia morti obiecerint, verum etiam immodicis vectigalibus (dum è cẽtenis, si veras rationes inire velimus, quadragenos numos publicis necessitatibus impendunt redituum amissione, agrorum qui inculti iacent sterilitate, mercaturæ, in qua præcipuæ ipsorum opes consistunt, infrequentia, frequentissimis militum deprædationibus, incendiis, cladibus, vrbium expugnationibus, aliisque damnis fortunas suas ita exhaustas vident, vt si non auxilia ipsis ab Anglia subministrentur, nec animus nec facultas vlla ipsis ad rebellandum reliquis futura sit: facile colligi potest, victis Anglis, Belgas quoque victos fore, non contra vero. Neque enim existimandum est, Belgio subiugato, Angliæ occupationem ita facilem futuram? quum regnum hoc potentissimum atque opulentissimum suis ipsius opibus nitatur, ac securitatis suæ fundamenta in se ipso collocata habeat; in quo vel deuictis Belgis oppugnando, exteri nõ minus quam hoc ipso tempore difficultatis inuenturi sint. Quantum enim ad sui defensionem attinet, Anglia non ab alienis, sed suis ipsa opibus & copiis dependet; aut si aliquid externis quoque auxiliis tribuendum putet, nequaquam tamen ad rebellantes illas regiones respiciet, vt quæ ab ipsius totæ auxiliis dependeant, tantum abest vt alios iuuare possint.

Ostendi hactenus quanto plus emolumenti è victoria contra Anglos quam contra Belgas sperari possit; restat iam vt (quod alterum fuit sententiæ meæ caput) illud quoque euincam, faciliorem Angliæ esse quam Belgii expugnationem.

Ac primum siue facilitatem, siue vtilitatem, siue gloriam, siue securitatem, vel denique quodcumque earum rerum quarum præcipua in arduis consultationibus habenda est ratio, consideremus, equidem Angliam prius quam Belgium inuadendam censeo.

Facilius esse Angliam quam Belgium expugnare.

Ad facilitatem quod attinet, multis rationibus demonstrare possum, ei qui Belgium inuadere velit, easdem difficultates superandas fore, quæ ei qui Angliam oppugnandam sibi sumserit. Prima hæc est, quum regales eiusmodi Expeditiones, collecto iam iusto exercitu, tum facilius perficiantur, quando mari & terra simul fit impressio; dubium non est, quin hoc in Anglia melius

quam in Belgio fieri possit. Quemadmodum enim iter per mare in Angliam breuius est & expeditius quam in Belgium; ita quoque eandem terra inuadere promtius est, quum exercitus pars in Scotia secure in terram exponi, atque inde contra Angliam duci queat, vt infra dicemus. E contra nō nisi per longissimos viarum tractus ex Hispania in Italiam, inde in Germaniam, ac porro in Belgium terrestri itinere exercitus duci potest: quod & immensos requirit sumtus, & multis tam belli quam viarum periculis est propositum.

Secunda ratio est, quod traiectus in Angliam non commodior tantum est & breuior, verum etiam tutior; quum à Gribilterra siue freto Herculeo ad ipsam vsque Angliam mare apertum sit, nec vllum impedimentum vllibi obiiciatur. At si quis in Belgium contendere velit, ei necessario Anglia præternauiganda est: quæ sine dubio (vt quidem ipsa politica pręcepta monent) tum Hispaniarum Regi eiusque classi illud testatum faciet, & amicos & inimicos parum gratos esse & acceptos, si magno numero armati veniant: nec sibi quidquam deesse quo minus in classem vis fiat, quam voluntatem. Vnde dubium non est, quin Belgium inuadere cupienti, obstaculum hoc perrumpendum, atq; ita tutum iter aperiendum sit.

Tertia ratio firmissimo artis militaris axiomate innititur: Nūquam scilicet ad inuasionem loci alicuius progrediundum; si à tergo turbæ oriri possint. Quocirca minime consultum fuerit Belgium oppugnare, relicta à tergo Anglia; apud quam gentem vt vniuersus hic conatus suspicione & inuidia laborabit; ita periculum erit ne in medio contra Belgas pugnę ardore se immisceant, & ex improuiso in mediam classem impetum faciant. Ac profecto non aliam ob caussam infelicem habuit euentum Caroli V. in Prouinciam Galliæ expeditio, quā quod contento Marchionis Vastani consilio, loca munita ante se capere neglexit: quæ res non Imperatoris tantum copiis, verum etiam Antonio Læuæ, cuius consilium Imperator sequutus fuerat, in perniciem vertit.

Quarta ratio est, quod Belgium oppugnanti res futura est cū perito, feroci & bellis innutrito milite: Anglos vero videmus omni arte & disciplina militari destitutos, quippe qui nec vllam scientiam, nec armorum, præsertim quæ sclopeti vocantur, tractandorum vsum habent, arcubus exceptis & balistis, quorum tamen vim omnem cassides & loricæ nostrorum facile eludunt. Equidem tantum existimo inter Anglū & Belgum militē interesse quantū interest inter ociū & exercitiū, vel, vt melius dicam, inter inermem & armatū. Quanti vero ad victoriā intersit contra imperitum pugnare militē, inter multa alia Miltiadis nos docet exemplum, qui in campis Marathoniis cum decem selectorum

millibus vniuersum Xerxis exercitum, in quo admodum sexcenta hominum millia fuisse dicuntur, profligauit.

Quinta ratio est, quod Belgii oppugnatio tanto plus habet difficultatis, quanto magis hostis stringitur, & intro compellitur, ita vt necesse sit quasi pedetentim progredi, & iam ad hunc iam ad illum locum oppugnandum vniuersum exercitum adhibere: quorum tamen locorum occupatio sępe parum adfert emolumenti, nisi quod victoriæ cursum ei qui ea occupare nititur, valde remoratur. E contrario in Anglia nullæ arces sunt, nullæ munitiones aut propugnacula quæ victoris progressum inhibere possint, vbi is semel pedem in terra fixerit: id quod adeo difficile non fuerit, multas ob caussas quas infra dicemus, sed inprimis Hispanicæ potentiæ respectu. Quum ergo Anglia arcibus ac munitis locis parum sit instructa; Belgium vero totum vna & quasi perpetua arx sit & propugnaculum, tam intus quam foris; quis non videt tanto illam esse oppugnatu faciliorem, quanto facilius est vincere eos qui non repugnant? Huius rei aptius exemplum adferre non possum quam ex hoc ipso Belgio: in quo licet passim à Rege magna & firmissima præsidia sint collocata, singulis tamen fere momentis res ita turbatur, vt ea oppugnandis quæ se opponunt arcibus & oppidis, satis non sint. In Lusitania vero quum nulla fere sint loca contra vim hostilem satis munita, facile fuit Hispanis primo statim ad regni vsque viscera penetrare, & incolis spem omnem recuperandi adimere.

Sexta ratio est, quod ei qui cum exercitu regionem aliquam inuadit, arces & oppida munita postquam occupata fuerint, non minus fere negocii facessunt quam antequam fuerunt occupata, vtpote quibus præsidio firmandis maior pars exercitus detrahitur, ac proinde vehementer copiæ vniuersæ debilitantur.

Belgæ Malecontenti non exacerbandi.

Septima, meo quidem iudicio, vel vna satis sit ad meæ veritatem opinionis euincendam; & hæc est. Si Hispaniarū Rex ad purgandos rebellione Belgarum animos exercitum mittat, verendū erit ne non tam maligni humores euacuētur quam ipsi boni quoque commoueantur, atque ita infirmitas quædam plena peccātis & putridæ materiæ, gignatur. Iam vero quum sana materia adhuc prædominetur; sperare licet, vim morbi tandem ipsa temporis diuturnitate discussum & superatum iri: econtra vero si alia adhibeatur medicina, facile fieri possit vt Malecontentorū, quos vocant, humores omnino corrumpantur; id est, vt ad res illi nouas incitentur: & vt Rex medicinam; ita illi animum mutent, & alio respiciant. Scimus, vi Capitulationis siue transactionis inter Regiam Maiestatem & Belgas subditos factæ, belli huius onus & compositionē Ordines in se recepisse, hac conditione vt Hispani & peregrini milites è Belgio reuocentur. Iam si illi exercitum

ex Hispania ad debellandos Belgas missum aut tantum destinatum audierint; facile intelligent, sibi victis à victore leges accipiendas; & Malecontenti non solum tanti belli onus sustinendi cupiditatem abiicient, meritorum suorum quę ergaReg. Maiest. prætendunt, nullam haberi rationem caussantes; verum etiam spem omnem immunitates & priuilegia sua, pro quibus tanta contentione ipsi inter se toties depugnarunt, conseruandi amittent. Ex quo, vt & aliis quas in hanc sententiam adferre possem, rationibus patet, quam periculosum sit hoc rerum statu amicorum animos tam aspera medicina exacerbare. Si enim Malecontenti illi aduersæ factioni se quoque adiungant & Hispanis opponant, facile intelligi potest quanto grauius bellum hoc à parte regiæ Maiestatis futurum sit, non eo tantum quod tam certum ac præsens auxilium regiis copiis detrahetur, verum etiam magna ad hostium vires fiet accessio. Et hactenus quidem probauimus multo opportuniorem ac faciliorem esse Angliæ quam Belgii oppugnationem.

Anglia prius tentanda quã Belgium.

Restat iam vt non per modum comparationis, sed tantum rei ipsius respectu rationibus aliquot ostendamus, quanti Regis Catholici intersit, & quam facile eidem sit Angliam occupare. Primo dubium non est quin illud medicamentum, salutiferum dici possit ac debeat, quod non solum partem offensam sanat, verum etiam morbi radices tollit. Iam si Rex Catholicus armis Belgium subiugare conetur, plagam quidem rebellionis fortasse consolidabit, fontem tamen ipsum malignorum humorum, quibus morbus alitur, non exhauriet, relicta scilicet Anglia, quæ perpetuum fomentum rebellantium Belgarum viribus hactenus subministrauit. Licet autem impræsentiarum Belgium hac indispositione vel morbo omnino liberetur: quæ tamen aut qualis sanitas illa dici potest eiusmodi corporis, quod continuæ suggestioni peccantis materiæ est obnoxium? Quare Anglia prius tentanda est, vt secure postea omnes concurrentes humores aut digeri aut euacuari queant.

Anglia quã potens olim & hodie.

Verum vt de facilitate clarius aliquanto dicam, equidem non nego quin Angliæ regnum sit potentissimum, vtpote maxima omnium quæ ab antiquis commemorantur insularum. Ambitu enim suo, vna cum Scotia, complectitur duo milliarium millia: quamquam recentiores ducentis minorem faciant. Quid, quod singulari naturæ beneficio mirum in modum munita est, Oceano, tamquam muro, vndique circumdata; ita vt Scotia ad eius imperium adiecta, nullibi, terra inuadi possit. Id tamen verum est, rei militaris gloriam quæ Anglorum genti tribuitur, antiquis potius quam iis qui iam sunt, tribuendam. Quod igitur alias fieri videmus, vt scilicet animus magnarum rerum

imaginatione grauidus, licet rebus mutatis, easdem nihilominus retineat imagines; id heic quoque accidit, dum Angliæ vires non ex præsenti rerũ statu metimur, sed ab antiqua illa tempora respicimus, quibus Normaniã, Britanniam Armoricã, Vasconiã aliasq; florentissimas Galliæ prouincias & ciuitates sub imperio habuit. Eidẽ Scotia fuit tributaria: immo vniuersum pœnè Galliæ regnũ Angliæ sceptro regebatur, adeo vt Henricus VI. in ipsa Parisiorum vrbe Galliæ Rex sit coronatus. At si præsentem quis Angliæ statum consideret, facile profecto intelliget, potentiam eius quæ olim potentissimis totius Europæ regibus formidabilis fuit, hodie non valde esse metuendam. Et profecto superiori tẽpore tantis calamitatibus insula hæc fuit obruta, vt non hominũ tantum, sed cœli quoq; odium in se concitasse videri possit. Postquam vero infelici consilio in Schismatis tenebras præcipitauit, procul dubio se terribilibus iis rebus obnoxiam fecit quas fidei & religionis secum adfert mutatio, tritissima ad ruinam & exitiũ omnium Rerumpublicarũ via. Quum enim Religio vnicum sit fidei & obedientiæ subditorum erga magistratus fundamẽtum: quis dubitat, quin eo subruto, vna simul vitæ regula, & diuinæ ac humanæ leges cõcidant? Tanto vero pniciosiores inde sequũtur effectus quanto magis repentinæ sunt mutationes: quales illę sunt quæ in Anglia acciderunt, quæ momento fere tẽporis è summo Religionis fastigio in abyssum infidelitatis pcipitauit: è qua quum vix paullulum se leuasset, & oculos ad Catholicæ Religionis lumen flexisset, tandẽ in densissimas hæresis tenebras delapsa est; quæ quidẽ maxima Rerumpublicarũ pestis est & ruina. Fieri ergo nõ potest quin his in fluctibus dãnosum valde passa sit naufragium Anglia, cuius quidẽ effecta manifesta videbimus, si consideremus id quo præcipue omnis eius gentis existimatio & securitas quoq; innitebatur, iam collapsum esse fundamentum, rerum scilicet maritimarũ copiam & gloriam, quibus olim ad miraculum abundauit: vt videre est ex ea classe quam Henricus VI contra Carolum VI. Galliæ regẽ eduxit, in qua octingẽtæ maiores naues fuisse dicuntur, ita vt Oceanus quasi ponte constratu videretur. Nunc vero adeo mutata est rerum ibi conditio, vt Hẽricus vterq;. VII. & VIII. centum illas naues, quas prædecessore ipsorum continuo, in procinctu habere solebant, diutius susten tare non potuerint, quin eo tandem angustiarum redacta est Anglia, vt ex illis ipsis nauibus quæ ad regni securitatem erãt instru ctæ & dispositæ, maior pars sit vænũ data. Tãto plus potest apu Principes inopia, quam propriæ securitatis respectus.

Anglia impotentia cũ Hispania potentia cõparatur.

Sed quo melius id quod de facilitate dixi, intelligatur, duo cõ sideranda proponam, quorum prius ad eum qui oppugnatu alterum ad eum qui oppugnat, pertinet: in quo liquido app

reb

rebit, altero tanto inhabiliorem esse defendentem ad se defendendum, quam habilis sit offendens ad offendendum. Iam si quod oppugnandum est recte perlustremus, Angliam nimirum; certum est Hispaniarum regis viribus eam resistere non posse, si modo is suis quas in promptu habet, copiis vti velit, & oppugnationem serio instituat. Quod quidem diuersis rationibus probari potest. Primum enim quum Anglia, vti diximus, magnis in angustiis iam versetur, si in iis tamen ipsis ad defensionem contra hostem potentissimum se comparare velit, idem faciet ac si cœlum fulcire conetur, quum tamen nec Alcides sit, nec Atlas.

Anglia caret nauibus & præsidiis.

Secundo quum Anglia bono earum nauium, quæ ad regni præsidium & securitatem comparatæ olim fuerant, numero careat, si iam demum quis naualem conquirere apparatum conetur; idem faciet ac si robur ab infirmo sumere, aut ipsi tempori & Naturæ rerum legem ponere velit, dum scilicet in summa inopia & breui temporis spacio ea comparare satagit, quę in summis diuitiis longo temporis spacio (tot enim ac tantis rebus opus est) comparari vix possunt. Præterea, nunc demum eos conquirere velle apparatus quos Rex Catholicus iamdiu in promptu habet, idem est ac tum demum arma velle capere quando hostilis mucro iam iugulo est impositus, nec vllum deliberandi nobis spacium reliquum est. Frustra hic dixerit aliquis, posse Anglos, ingruente periculo, priuatorum nauibus ad publicas necessitates vti: quum hoc remedium nimis serum sit futurum, malo iam incumbente, nec naues illæ è locis remotis & longe inter se distantibus tam cito contrahi non possint: vt de eo nihil dicam, quod homines priuati suas fortunas ad publicas vsurpari necessitates, ægre patiuntur.

Quare omnino necessum est, vt in arduis expeditionibus Principes suis ipsorum viribus nitantur: quum ij qui in rebus ad salutem aut exitium versuris, ab aliena ope dependent, prius sæpe ab hoste opprimantur quam aliorum auxiliis vti possint.

Itemque Equitatu.

Tertio facilis est Angliæ oppugnatio, vt cui non postrema pars ad militiam requisita, desit, equitatus scilicet, equitatus, inquam grauis armaturæ, cuius nihil fere apud Anglos quã tenuis quædam notitia reperitur. Ad leuis vero armaturæ equitatum quod attinet, parui is erit momenti, nisi qualitatis defectus, quantitate siue multitudine compensetur. Atqui non pauci tantum sunt equi in Anglia, sed illi ipsi quoq; qui sunt, morbidi fere sunt & flaccidi, non tantum cœli siue aeris ingenio, verum etiam quod continuo in pascuis, tamquam capræ oberrent.

Omni denique bellico apparatu.

Quarto, constat Angliæ reges siue negligentia siue inopia iamdiu omnis bellici apparatus, in quo cõquirendo tantũ studii

reliqui ponunt Principes, curam abiecisse: quo tamen nullum remedium ad quosuis siue intestinos siue exteros reprimendos tumultus, est præsentius. Quia enim superiorum temporum Reges curam omnem in maritimis procurandis copiis posuerunt, factum inde est vt terrestris militiæ nulla fere habita sit ratio: quasi scilicet in insula numquam bellum terra gerendum, aut naualibus copiis bellum terrestre administrari non queat.

Angli nouarum rerum cupidi.

Quinto, certum est, rerum nouarum studium Anglorum genti velut à natura insitum esse. Nam si quis eius gentis historiã perlegerit, inueniet, seditiones, coniurationes, proditiones & similia quasi domiciliũ sibi in insula illa fixisse. Cuius rei exemplũ habemus in Eduardo Rege, qui in Galliã profugere est coactus: & recentius in Maria Regina, quæ Vellenæ (forte Viati) aliorumque coniurationibus fuit petita. Sed infinitum sit omnia eiusmodi recensere. Vnde patet quam facile in tali Regno confusio aliqua seu perturbatio oriri possit, præsertim si homines per se nouarum rerum cupidi & turbulenti potentem hostem ante fores armatum viderint, cui si nullam aliam ob caussam, saltim pœnarum ob rebellionem metu, vltro sese procul dubio coniungent.

Angli Reginam oderunt.

Sexto quum Angli plerique omnes insolentem Reginæ huius dominationem ægre ferant, vt quæ non tantum parum prudenter & moderate imperando, verum etiam inhoneste viuendo odium & indignationem subditorum indies magis magisque in se concitet: quis non credat lubenter eos tale iugum, offerente se occasione, abiecturos? Quamuis enim populus ille singularem quamdam obseruantiam exteriori gestu & vultu erga Reginam suam ostendat: si quis tamen penitus introspiciat, in intimo animorum recessu acerbum odii virus erga eamdem reperiet absconditum, adeo vt voces illæ palam sæpe non apud magnates tantum, verum etiam inter ipsum populum iactentur, quum Regina illegitimis nuptiis nata sit, non posse eam in præiudicium verorum heredum, & contra Regni statuta, Regnũ tenere. Quare magna spes est, si Catholicus Rex arma contra Reginam moueat, subditos insigne aliquid in eiusdem perniciẽ molituros: quum sic comparatum sit, vt populi odio aut aliquo alio affectu stimulati, quamcumque eum quem oderunt, perdendi arripiant occasionem. Sic Tarentini Caij Liberi Præfecti imperium pertæsi, Carthaginienses in ipsius conspectu, in vrbem receperunt.

Angli offendere tantum soliti.

Septimo, quum Angli, si vetera spectemus, alios tantum infestare sint soliti, ipsi vero raro ab aliis infestati; fiet profecto vt vbi versam iam fortunam viderint, animo statim consternentur. Insolita enim Fortunæ facies valde omnibus est formidabilis.

Hoc

Hoc modo Græcia alios oppugnare ſolita, quamprimum ab aliis oppugnata fuit, in aliorum deuenit poteſtatem.

Octauo, quum Anglia, iuſto Dei iudicio, iam declinare cœperit, facile poteſt intelligi quam procliue futurum ſit eamdem penitus deturbare: quum declinatio nihil aliud ſit niſi via quædam ad ruinam. Sic Romanum Imperium vbi ſemel declinare cœpit, momento temporis peſſum iuit; & ingens illa moles ingentem ſecum ruinam traxit.

Anglia declinare cœpit.

Nono, quum Anglorum gens peritis ducibus & Capitaneis priuata magis ſit quam careat, milites præterea ipſi, vti ſupra diximus, parui ſint valoris; & vero ceruorum exercitus etiam leone duce, par ui ſit æſtimandus: facile intelligi poteſt quam ridiculus futurus ſit ceruorum exercitus, lepore aut cuniculo duce; cuius ſimilis fortaſſis Anglorum futurus eſt.

Anglia militia ducibus effœta.

Decimo & vltimo, etiamſi Anglia armis, ducibus, annona, nauibus omnique neceſſario abundaret apparatu, nihilominus tamen aio, omnia hæc inutilia fore, ſi vnum illud deſit quod ipſam formam & eſſentiam, vt cum Philoſophis loquamur, Expeditionibus largitur. Quid illud eſt? pecunia cuius non tantum ob regiorum reddituum exiguitatem, ſed etiam ſumptuum magnitudinem tanta in Angliæ regno eſt inopia, vt magnæ alicuius Expeditionis onus ſuſtinere non poſſit, immo præclare ſecum actum putet, ſi neceſſaria ad ſolitas impenſas, habeat. Qui vero nimium ſuis tribuit viribus, illiſque grauius belli onus in ſe ſuſcipit, ſuam ipſe ſibi perniciem acceſſit: Eſt enim certiſſima illa regula: Si Princeps aliquis talem ſuſcipiat expeditionem, cuius onus ſuſtinere non poſſit, eum nemini pluſquam ſibiipſi nociturum. Deficiente namque annona aliiſque rebus neceſſariis, & ſtipendio non procedente, imperium detrectare ſolent milites, vt non minus à proprio milite quam ab hoſte ſit periculi. Sic Germani milites qui Lantzknechti vocantur, olim Monpenſerium Ducem in regno Neapolitano deſtituerunt, & Cereſolm armis occuparunt.

Pecunia inops.

Quum hactenus demonſtratum ſit, facile eſt Catholico Regi Angliam occupare, ſi ipſa quæ oppugnanda eſt, in ſe ſpectetur: iam porro idipſum, ſi oppugnantis, Catholici ſcilicet Regis, vires conſiderentur, longe facilimum eſſe, & quidem maioris momenti rationibus probabo.

Primum, quis neſcit quanta ſit Philippi Hiſpaniarum regis potentia? cuius imperium iiſdem quibus ſolis curſus terminatur finibus: quippe quod integrum terreſtris globi diametrum complectatur? ac profecto ſi vetera & recentia percurramus, nullum ex omnibus omnium temporum Monarchis & Regibus inueniemus, qui tantum ac tam latum poſſederit imperium, Princeps armis, militibus, ducibus, terreſtribus & maritimis copiis, auro & argento, omni

Philippi Regis potentia.

bus denique rebus quarum aliquis est vsus, longe opulentissimus. Princeps, inquam, qui solus tam Terræ quam maris imperium tenere videtur.

Naualis Catholici Regis apparatus.

Secundo, tantas Catholico regi ad naualem apparatum Lusitania imperio adiecta, facta est accessio, vt iam centum & quinquaginta naues amplius educere possit: quæ cum reliqua classe coniunctæ, & magnitudine sua omnium animos in stuporem rapient, & multitudine ipsum mare implere videbuntur.

Tertio, præter has & alias naues, quas idem in Calabria prouincia non minus regi fideli quam in perna uigando Oceano exercitatissima paratas habet, tum priuatorum quoque, quæ hinc inde in procinctu stant; magnum quoque vsum Mediterraneæ illæ triremes præstabunt, quæ superiori contra Lusitaniam expeditione nusquam se commouerunt, quod vulgo persuasum esset, earum nauium in Oceano nullum esse vsum: quasi vero Oceanus nunquam, etiam æstate, tranquillus, & ad nauigandum facilis esset, quum constet tribus æstiuis mensibus sine magno periculo triremes quoque illas in Oceano haberi posse. Qui cladem à Cæsare in Britannico Oceano acceptam hic obiiciunt, frustra sunt, quum is idem tempestatem illam non ipsi Mari, sed Lunæ adscribat, quæ non in Oceanum tantum verum etiam omnia maria vim suam mirabiliter exercet, vt non tantum Meteorologici, verum ipsa quoque docet experientia.

Quarto, vbi tam validæ classis beneficio Rex Catholicus mari adeptus fuerit imperium, simul quoque terræ acquiret dominium. Qui enim tantas habet vires vt copias ad insulæ defensionem oppositas facile superare possit, eidem quoque facile erit in terram exponere militem, & victricibus armis vniuersam insulam peruagari praesertim quum ea sit huius insulæ conditio, vt si hostis semel in eam penetrarit, & castra atque exercitum è militari disciplina ordinarit, commeatus intercludere, & incolas fame ad deditionem cogere queat.

Auxilia Hibernorum & Scotorũ.

Quinto, in maritima expeditione Catholicus Rex proculdubio Hibernorum, vt qui iam ante partium ipsius studium aperte prætulerint & factis testatum fecerint, sentiet fauorem & opem; & ad terrestrem vero quod attinet, nihil dubito quin Scoti quoque Catholici Regis conatus pro viribus sint promoturi, non solum inueterati illius odii è naturali æmulatione, quæ inter vicinas gentes ob frequentes de finibus contentiones exsistere solent, nati respectu, verum etiam ob recentes huius Reginæ iniurias, vt quæ rebellantes Scotos cõtra ipsorum Reginam adiuuerit, exercitu finibus immisso. Iam Scotorum adiuncto fauore, facile erit Philippo Regi Angliam à Septemtrionali plaga inuadere: non obstantibus quæ ibi loci sunt quamuis paruo numero arcibus & oppidis, vt quæ non tam ad prohibendum tam validum potentissimi Principis exercitum, quam

latr

latrunculorum & prædonum reprimendam audaciam apta sint, & pleraque nec munita satis, nec sufficienti apparatu instructa.

Expeditionis huius honestas & gloria.

Sexto (quod tamen in ipsa deliberatione primo loco considerandum est) habendus est hac in re honestatis & iustæ caussæ respectus quum Catholici Regis inprimis sit, Catholicam fidem & religionem defendere, ea fiducia vt certo persuasum habeat, nullum fore tantum impedimentum, quod hunc ipsius conatum, diuino præsidio subnixum, retardare possit. Infirma enim sunt & vana omnia humana consilia & auxilia, quæ supremi illius arbitri voluntati sese opponunt. Sed & præter eas quas Catholicus Rex habet in Regnum hoc prætensiones; ea est muneris ipsius & officii ratio, vt nullam suo & maiorum nomine, qui Catholici dicti sunt, digniorem expeditionem suscipere possit. Hac enim ratione non solum iustissimis de caussis sibi debiti Regni acquiret possessionem, sed etiam immortalem nominis gloriam præ cæteris omnibus qui vmquam fuerunt Regibus, sibi comparabit, adiuncto videlicet ad Hispanias tam amplo & celebri regno.

Septima ratio à Traiectus commoditate sumitur, qui vt inter fretum Herculeum & hanc insulam breuis admodum est, ita ad conuehendos omnis generis apparatus aliaque ad bellum necessaria, valde est opportunus.

Octauo, si Philippus Rex bellum hosti domi inferat, certum est in Anglia ingentem passim orituram trepidationem & metum, & periculi propinquitatem omnia defensionis consilia perturbaturam. Terribilius enim nihil est, quam ferrum suo & suorum iugulo quasi impositum cernere. Agathius quidem Siciliæ tyrannus, Syracusis à Carthaginensibus expulsus, cum paucis suarum copiarum reliquiis in Africam nauigauit, arma non tam inferens quam ostentans: cuius quidem etiam victi & profligati aspectus tantum terroris attulit, vt Carthaginienses Asdrubalem domum reuocarint. Agatho non multo post libere ad suos reuerso.

In Anglia multi Catholico-Regi fauent.

Nono, plurimi sunt in Anglia qui Catholici Regis partibus fauent. Quis vero nescit quanti intersit inter ipsos hostes habere amicos & fautores? Id quidem Cannensis illa clades qua Romani exercitus ab Annibale ad internecionem fere deletus fuit, satis demonstrat. Nec profecto vllus locus tam munitus est, qui non facile expugnari possit, si intus simul cum ciuibus, & foris cum hoste sit pugnandum.

In Anglia vero multos esse qui Philippo Regi sint addicti, eiusque caussa quidquid possunt, facturi, tribus probo rationibus.

Philippi Regis clementia.

Prima est, insignis illius humanitatis, clementiæ & beneficentiæ qua magnus noster Rex in regendis regni illius subditis, vsus est, memoria, plurimorum animis ita impressa, vt quoduis aliud imperium, huius respectu tyrannicum magis quam legitimum ipsis

videatur. Quantum vero in subditorum animis possit eiusmodi imperii memoria, præsertim vbi illi imperandi insolentia exacerbati fuerint, Ferdinandi Neapolitani Regis nos docet exemplum, qui ab exsilio reuocatus, & à subditis in regnum restitutus fuit, non aliam ob caussam, quam quod imperium eius quamdiu regno præfuit, multo tolerabilius quam Gallorum videretur.

Angli ad Catholicã religionem adhuc proni.

Secunda ratio est à Religione. Scimus enim Angliam à gremio S. matris Ecclesiæ hodie auulsam esse, non quidem inueterata aliqua aut naturali infectione, sed errore potius & cæcitate Henrici VII. regis, qui à libidine ita transuersum se abripi passus est, vt omnia miscere nihil pensi habuerit. Quod si ipsam Anglorum gentem spectemus, constat sane illam ab antiquissimis vsque temporibus S. Catholicæ religionis fuisse obseruantissimam: at si præsentem consideremus statum, reperiemus eam non sua ipsius voluntate aut studio, sed iam dicti Regis vesania in præcipitium hoc abreptam. Iam si tempus inspiciatur, equidem plaga hæc infidelitatis recens adhuc dici potest, nec dum cicatricem obduxisse. Neque enim multi anni sunt, quum Maria rerum potita, Angli ad priscam Catholicam fidem velut postliminio reuersi sunt, aperteque ostenderunt animos sibi non alia re excæcatos esse quam graui illo lethargo qui Regum animos ligatos & oppressos tenebat. Et quomodo fieri potest, vt Angli non maiorem in partem sint Catholici: quum vel ipsi, vel certe patres ipsorum in hac sanctissima fide nati sint & educati: Anne adeo facile fuerit Religionem, etiam quum altissimas in animis nostris radices egerit, tollere penitus & extirpare? Aut adeo inconstans voluntas nostra sit, vt solidissimis tam sanctæ Religionis dogmatis imbuta & præceptis informata, velut Protheus quidam, subinde in varias sese induat opiniones? Equidem fidei nostræ character multo altius cordibus nostris imprimitur, quam vt tam cito deleri vel obliterari possit. Quamuis autem Angli ad Regum suorum voluntatem sese accommodent, & ab hoc diuersarum opinionum torrente abripi se patiantur: fieri tamen non potest quin in penetralibus animi non id remaneat, in quo vel ipsi vel parentes ipsorum fuerunt instituti & eruditi: Quocirca extra dubium fere est, quin illi, si id sine magno periculo fieri posse animaduerterint, animi sui sensa sint declaraturi. Quantum enim apud omnes populos semper valuerit & quantum adhuc valeat religionis in qua quis natus est & educatus respectus, tum ex antiquorum quam recentium bellorum historia manifestum est, quorum pleraque pro defendenda & propaganda religione gesta sunt.

Spes lucri quam valida.

Tertia hæc est: quum Rex Catholicus non solum opibus ipse ad miraculum abundet, verum etiam in toto suo imperio innumera habeat quæstuosa officia, tam sæcularia quam ecclesiastica, adeo vt bene de se meritis amplissimas habeat referendi grattiam occasiones

facil

facile eidem fuerit Anglorum animos ad se pertrahere, & opulenti alicuius prouentus spe inescare. Cuius rei quanta vis sit, videre est in Philippo Macedone Alexandri Magni patre, qui hoc modo breui temporis spacio vniuersam fere Græciam suo imperio subiecit. Vnde memorabile est eiusdem Hipatam obsidentis apopthegma, quum iis qui inexpugnabilem vrbem illam esse dicebant, respondisset, Nullum locum adeo munitum esse quin expugnari possit, ad quem quidem nudo pecunia onusto, aditus pateat, nec fefellit eum opinio, postquam scilicet corruptis auro custodibus & præsidiariis, dictam vrbem, cæteroqui insuperabilem habitam, expugnauit.

Solutio obiectionis: qua tamē deest.

Quum demonstratis hactenus rationibus ob quas Rex Catholicus Angliam potius inuadere debeat quam Belgium; necnon quam facile eidē sit Angliam occupare: restat, ne quid hac in re inexplicatū maneat, vt eorum respondeam obiectioni, qui aiunt Angliæ occupatione vetus illud bellum, quod iam sub pacis cineribus latet, inter Catholicum Regem siue Burgundicam domum, & Reges Franciæ resuscitatum iri, & in multo maius fortasse incendium quam vmquam antea, erupturum. Neque enim credibile esse Franciæ Regem ociosum huius Tragœdiæ spectatorem fore, cuius catastrophe Franciæ regno maximum periculum, & fortasse exitium quoque afferre posset. Vnde ratiocinantur quidem; Franciæ regem cum Anglia potius arma coniuncturum, quam passurum vt Hispaniç Rex, ea oppressa, arma inde in Franciam transferat, cum præsentissimo regni exitio.

PORTVVM ET ARCIVM TAM ANGLIÆ QVAM SCOTIÆ accurata descriptio: itemque de apparatibus terra marique ab Angliæ regina contra Hispanicam classem factis.

DISCVRSVS XVI.

Anglia pars Australis.

EA Angliæ pars quæ Meridiem spectat, non fertilitate tantum verum etiam Portuum & Arcium multitudine tam Orientalem quam Occidentalem plagam, & quatuor velut angulis, quatuor Galliæ prouincias respicit, Flandriam scilicet, Normaniam, Picardiam & Britanniam Armoricam, & vlterius aliquanto, Rupellam oppidum, ita vt Strabone teste, certo quodammodo Scaldis & Locris (Liris fortasse) nobilissimorum fluuiorum faucibus quasi occurrat.

Vectis insula.

Facto ergo à supradicta plaga & Ostio Tamesis fluuii initio, primum Vectis insula occurrit, Francisci illius Draconis famosissimi piratæ patria, piscatoris (quod hominum genus magnam partem illius insulæ incolit) filius, qui maritimas Hispaniæ oras, immo vniuersum Catholici Regis imperium multis depredationibus vexauit. Draconis vero nomen ipse sibi sumpsit, quod est serpentum quoddam genus. Vnde Dunkercani insignem nauem instruxerunt, Doggam (id est, Canem) à se appellatam, innuentes ea se Draconem hunc venaturos, & forte capturos.

Insula vero hæc in ipsis Tamesis iacet faucibus, qui fluuius Londinum regni metropolim, mediam scindit, & spacio sexaginta milliarium in mare se exonerat: maris vero fluxum ac refluxum ad ipsam vsque vrbem vehementi cum cursu sentit, atque ita etiam maximis nauibus aditum eo vsque contra fluminis cursum ab Oceano quasi repulsum, præbet. Introitus vero ibi periculosus admodum est, vt plerumque in omnibus fluuiorum ostiis, frequentibus hincin-

de bre-

de breuibus & arenarum cumulis aqua opertis, ita vt ad inueniendum ostium magna diligentia opus sit, ac locus ipse, vt apud Virgilium est, Statio male fida carinis, appellari possit.

Sequitur inde Promontorium Lantium à veteribus appellatum, vbi olim insula fuit, iam vero tantum ab Oceano & Tamesi eo arenarum aggestum est, vt terræ cohæreat.

Non procul inde Sanduicum oppidum est, quo Belgarum naues frequentes appellunt, vt & vicinorum.

Viginti milliaribus inde abest Douera, præcipua regni arx, & firmioribus quam cæterarum vlla præsidiis munita; sub qua Venetorum & Gallorum naues, negociandi caussa eo profectæ, solitam fere habeant stationem.

Douera.

Inter duas has arces siue oppida quantumuis magna classis tota æstate se continere potest, spirantibus ibi semper aut plerumque ea anni parte Etesiis, qui tamen cum anni partibus mutantur: neque [illegible] è dictis iam oppidis naues ibi stantes offendi possunt, quum alto loco illa sita sint & machinarum ictus naues superuolent. In hoc quidem litore Cæsar siue dubio Romanorum exposuit exercitum; siquidem, vt ipse testatur, postquam Galliæ oram (vbi Caletum iam est) tertia noctis vigilia, id est, tribus ante lucem horis soluisset, quarta diei hora Britanniam insulam tenuit: quod iter hodie pari fere temporis spacio confici solet. A Douera enim Caletum vsque Picardiæ portum, vigintiquinque numerantur millia: quod spacium Cæsar dicit esse passuum millia triginta. Crescit vero ibi & decrescit aqua senis horis, & omnis ventus ad traiiciendum commodus est, minoribus præsertim nauigiis quæ velis & remis sunt instructa. Scio ego Franciscum I Galliæ Regem ad prædictum locum exercitum trecentis nauibus transportare & in terram exponere, aliquando olim secum constituisse.

Hoc terræ tractu Duni, id est, arenarum cumuli, instar montium in altum tolluntur: & in Gallia quidem Angliæ litus, in Anglia vero Galliæ litus cerni potest, ac præsertim arenarum illi albicantes cumuli & candida saxa Angliæ, vnde olim fortassis insula hæc Albion dicta fuit.

Duni.

A Douera in meridionali plaga Richeth occurrit, exiguum oppidum, & portus valde incommodus, vtpote in ostio fluuii alicuius positus, vbi cum æstu pleraque omnis aqua in Oceano relabitur.

Vlterius aliquanto portus & oppidum Vilihensei conspicitur; ac non procul inde Hustung; nec non Arondel portus & oppidum inter cætera Angliæ non postremum; cui præest Arondelius Comes, iuuenis magno ingenio & satis litteratus, quem non ita pridem

Arondel.

Angliæ

gata, non videbant vllum obstaculum, quod hostem ex Attica venientem remorari posset. Idem heic affirmare ausim, Anglia ab Hispanis subiugata, Belgas ferociam illam continuo posituros, vbi scilicet eo propugnaculo destitutos se viderint, in quo hactenus arcem defensionis suæ posuerunt.

Belgæ exhausti.

Tertium principium hoc sit: quum Belgarum vires & facultates tam diuturno bello ita attritæ & consumtæ sint, vix vt quidquam restare videatur, vt qui non tantum vitam ipsi suam & tot subditorum millia morti obiecerint, verum etiam immodicis vectigalibus (dum è cẽtenis, si veras rationes inire velimus, quadragenos numos publicis necessitatibus impendunt redituum amissione, agrorum qui inculti iacent sterilitate, mercaturæ, in qua præcipuæ ipsorum opes consistunt, infrequentia, frequentissimis militum deprædationibus, incendiis, cladibus, vrbium expugnationibus, aliisque damnis fortunas suas ita exhaustas vident, vt si non auxilia ipsis ab Anglia subministrentur, nec animus nec facultas vlla ipsis ad rebellandum reliquis futura sit: facile colligi potest, victis Anglis, Belgas quoque victos fore, non contra vero. Neque enim existimandum est, Belgio subiugato, Angliæ occupationem ita facilem futuram? quum regnum hoc potentissimum atque opulentissimum suis ipsius opibus nitatur, ac securitatis suæ fundamenta in se ipso collocata habeat; in quo vel deuictis Belgis oppugnando, exteri nõ minus quam hoc ipso tempore difficultatis inuenturi sint. Quantum enim ad sui defensionem attinet, Anglia non ab alienis, sed suis ipsa opibus & copiis dependet; aut si aliquid externis quoque auxiliis tribuendum putet, nequaquam tamen ad rebellantes illas regiones respiciet, vt quæ ab ipsius totæ auxiliis dependeant, tantum abest vt alios iuuare possint.

Ostendi hactenus quanto plus emolumenti è victoria contra Anglos quam contra Belgas sperari possit; restat iam vt (quod alterum fuit sententiæ meæ caput) illud quoque euincam, faciliorem Angliæ esse quam Belgii expugnationem.

Ac primum siue facilitatem, siue vtilitatem, siue gloriam, siue securitatem, vel denique quodcumque earum rerum quarum præcipua in arduis consultationibus habenda est ratio, consideremus, equidem Angliam prius quam Belgium inuadendam censeo.

Facilius esse Angliam quam Belgium expugnare.

Ad facilitatem quod attinet, multis rationibus demonstrare possum, ei qui Belgium inuadere velit, easdem difficultates superandas fore, quæ ei qui Angliam oppugnandam sibi sumserit. Prima hæc est, quum regales eiusmodi Expeditiones, collecto iam iusto exercitu, tum facilius perficiantur, quando mari & terra simul fit impressio; dubium non est, quin hoc in Anglia melius

quam

quam in Belgio fieri possit. Quemadmodum enim iter per mare in Angliam breuius est & expeditius quam in Belgium; ita quoque eandem terra inuadere promtius est, quum exercitus pars in Scotia secure in terram exponi, atque inde contra Angliam duci queat, vt infra dicemus. E contra nō nisi per longissimos viarum tractus ex Hispania in Italiam, inde in Germaniam, ac porro in Belgium terrestri itinere exercitus duci potest: quod & immensos requirit sumtus, & multis tam belli quam viarum periculis est propositum.

Secunda ratio est, quod traiectus in Angliam non commodior tantum est & breuior, verum etiam tutior; quum à Gribilterra siue freto Herculeo ad ipsam vsque Angliam mare apertum sit, nec vllum impedimentum vllibi obiiciatur. At si quis in Belgium contendere velit, ei necessario Anglia præternauiganda est: quæ sine dubio (vt quidem ipsa politica pręcepta monent) tum Hispaniarum Regi eiusque classi illud testatum faciet, & amicos & inimicos parum gratos esse & acceptos, si magno numero armati veniant: nec sibi quidquam deesse quo minus in classem vis fiat, quam voluntatem. Vnde dubium non est, quin Belgium inuadere cupienti, obstaculum hoc perrumpendum, atq; ita tutum iter aperiendum sit.

Tertia ratio firmissimo artis militaris axiomate innititur: Nūquam scilicet ad inuasionem loci alicuius progrediundum; si à tergo turbæ oriri possint. Quocirca minime consultum fuerit Belgium oppugnare, relicta à tergo Anglia; apud quam gentem vt vniuersus hic conatus suspicione & inuidia laborabit; ita periculum erit ne in medio contra Belgas pugnę ardore se immisceant, & ex improuiso in mediam classem impetum faciant. Ac profecto non aliam ob caussam infelicem habuit euentum Caroli V. in Prouinciam Galliæ expeditio, quā quod contento Marchionis Vastani consilio, loca munita ante se capere neglexit: quæ res non Imperatoris tantum copiis, verum etiam Antonio Læuæ, cuius consilium Imperator sequutus fuerat, in perniciem vertit.

Quarta ratio est, quod Belgium oppugnanti res futura est cū perito, feroci & bellis innutrito milite: Anglos vero videmus omni arte & disciplina militari destitutos, quippe qui nec vllam scientiam, nec armorum, præsertim quæ sclopeti vocantur, tractandorum vsum habent, arcubus exceptis & balistis, quorum tamen vim omnem cassides & loricæ nostrorum facile eludunt. Equidem tantum existimo inter Anglū & Belgum militē interesse quantū interest inter ociū & exercitiū, vel, vt melius dicam, inter inermem & armatū. Quanti vero ad victoriā intersit contra imperitum pugnare militē, inter multa alia Miltiadis nos docet exemplum, qui in campis Marathoniis cum decem selectorum

millibus vniuersum Xerxis exercitum, in quo admodum sexcenta hominum millia fuisse dicuntur, profligauit.

Quinta ratio est, quod Belgii oppugnatio tanto plus habet difficultatis, quanto magis hostis stringitur, & intro compellitur, ita vt necesse sit quasi pedetentim progredi, & iam ad hunc iam ad illum locum oppugnandum vniuersum exercitum adhibere: quorum tamen locorum occupatio sępe parum adfert emolumenti, nisi quod victoriæ cursum ei qui ea occupare nititur, valde remoratur. E contrario in Anglia nullæ arces sunt, nullæ munitiones aut propugnacula quæ victoris progressum inhibere possint, vbi is semel pedem in terra fixerit: id quod adeo difficile non fuerit, multas ob caussas quas infra dicemus, sed inprimis Hispanicæ potentiæ respectu. Quum ergo Anglia arcibus ac munitis locis parum sit instructa; Belgium vero totum vna & quasi perpetua arx sit & propugnaculum, tam intus quam foris: quis non videt tanto illam esse oppugnatu faciliorem, quanto facilius est vincere eos qui non repugnant? Huius rei aptius exēplum adferre non possum quam ex hoc ipso Belgio: in quo licet passim à Rege magna & firmissima præsidia sint collocata, singulis tamen fere momentis res ita turbatur, vt ea oppugnandis quæ se opponunt arcibus & oppidis, satis non sint. In Lusitania vero quum nulla fere sint loca contra vim hostilem satis munita, facile fuit Hispanis primo statim ad regni vsque viscera penetrare, & incolis spem omnem recuperandi adimere.

Sexta ratio est, quod ei qui cum exercitu regionem aliquam inuadit, arces & oppida munita postquam occupata fuerint, non minus fere negocii facessunt quam antequam fuerunt occupata, vtpote quibus præsidio firmandis maior pars exercitus detrahitur, ac proinde vehementer copiæ vniuersæ debilitantur.

Belgæ Malecontenti non exacerbandi.

Septima, meo quidem iudicio, vel vna satis sit ad meæ veritatem opinionis euincendam; & hæc est. Si Hispaniarū Rex ad purgandos rebellione Belgarum animos exercitum mittat, verendū erit ne non tam maligni humores euacuētur quam ipsi boni quoque commoueantur, atque ita infirmitas quædam plena peccātis & putridæ materiæ, gignatur. Iam vero quum sana materia adhuc prædominetur; sperare licet, vim morbi tandem ipsa temporis diuturnitate discussum & superatum iri: econtra vero si alia adhibeatur medicina, facile fieri possit vt Malecontentorū, quos vocant, humores omnino corrumpantur; id est, vt ad res illi nouas incitentur: & vt Rex medicinam; ita illi animum mutent, & alio respiciant. Scimus, vi Capitulationis siue transactionis inter Regiam Maiestatem & Belgas subditos factæ, belli huius onus & compositionē Ordines in se recepisse, hac conditione vt Hispani & peregrini milites è Belgio reuocentur. Iam si illi exercitum

ex Hispania ad debellandos Belgas missum aut tantum destinatum audierint; facile intelligent, sibi victis à victore leges accipiendas; & Malecontenti non solum tanti belli onus sustinendi cupiditatem abiicient, meritorum suorum quę erga Reg. Maiest. prætendunt, nullam haberi rationem caussantes; verum etiam spem omnem immunitates & priuilegia sua, pro quibus tanta contentione ipsi inter se toties depugnarunt, conseruandi amittent. Ex quo, vt & aliis quas in hanc sententiam adferre possem, rationibus patet, quam periculosum sit hoc rerum statu amicorum animos tam aspera medicina exacerbare. Si enim Malecontenti illi aduersæ factioni se quoque adiungant & Hispanis opponant, facile intelligi potest quanto grauius bellum hoc à parte regiæ Maiestatis futurum sit, non eo tantum quod tam certum ac præsens auxilium regiis copiis detrahetur, verum etiam magna ad hostium vires fiet accessio. Et hactenus quidem probauimus multo opportuniorem ac faciliorem esse Angliæ quam Belgii oppugnationem.

Anglia prius tentanda quã Belgium.

Restat iam vt non per modum comparationis, sed tantum rei ipsius respectu rationibus aliquot ostendamus, quanti Regis Catholici intersit, & quam facile eidem sit Angliam occupare. Primo dubium non est quin illud medicamentum, salutiferum dici possit ac debeat, quod non solum partem offensam sanat, verum etiam morbi radices tollit. Iam si Rex Catholicus armis Belgium subiugare conetur, plagam quidem rebellionis fortasse consolidabit, fontem tamen ipsum malignorum humorum, quibus morbus alitur, non exhauriet, relicta scilicet Anglia, quæ perpetuum fomentum rebellantium Belgarum viribus hactenus subministrauit. Licet autem impræsentiarum Belgium hac indispositione vel morbo omnino liberetur: quæ tamen aut qualis sanitas illa dici potest eiusmodi corporis, quod continuæ suggestioni peccantis materiæ est obnoxium? Quare Anglia prius tentanda est, vt secure postea omnes concurrentes humores aut digeri aut euacuari queant.

Anglia quã potens olim & hodie.

Verum vt de facilitate clarius aliquanto dicam, equidem non nego quin Angliæ regnum sit potentissimum, vtpote maxima omnium quæ ab antiquis commemorantur insularum. Ambitu enim suo, vna cum Scotia, complectitur duo milliarium millia: quamquam recentiores ducentis minorem faciant. Quid, quod singulari naturæ beneficio mirum in modum munita est, Oceano, tamquam muro, vndique circumdata; ita vt Scotia ad eius imperium adiecta, nullibi, terra inuadi possit. Id tamen verum est, rei militaris gloriam quæ Anglorum genti tribuitur, antiquis potius quam iis qui iam sunt, tribuendam. Quod igitur alias fieri videmus, vt scilicet animus magnarum rerum

imaginatione grauidus, licet rebus mutatis, easdem nihilominus retineat imagines; id heic quoque accidit, dum Angliæ vires non ex præsenti rerũ statu metimur, sed ab antiqua illa tempora respicimus, quibus Normaniã, Britanniam Armoricã, Vasconiã aliasq; florentissimas Galliæ prouincias & ciuitates sub imperio habuit. Eidẽ Scotia fuit tributaria: immo vniuersum pœne Galliæ regnũ Angliæ sceptro regebatur, adeo vt Henricus VI. in ipsa Parisiorum vrbe Galliæ Rex sit coronatus. At si præsentem quis Angliæ statum consideret, facile profecto intelliget, potentiam eius quæ olim potentissimis totius Europæ regibus formidabilis fuit, hodie non valde esse metuendam. Et profecto superiori tẽpore tantis calamitatibus insula hæc fuit obruta, vt non hominũ tantum, sed cœli quoq; odium in se concitasse videri possit. Postquam vero infelici consilio in Schismatis tenebras præcipitauit, procul dubio se terribilibus iis rebus obnoxiam fecit quas fidei & religionis secum adfert mutatio, tritissima ad ruinam & exitiũ omnium Rerumpublicarũ via. Quum enim Religio vnicum sit fidei & obedientiæ subditorum erga magistratus fundamẽtum: quis dubitat, quin eo subruto, vna simul vitæ regula, & diuinæ ac humanæ leges cõcidant? Tanto vero pniciosiores inde sequũtur effectus quanto magis repentinæ sunt mutationes: quales illi sunt quæ in Anglia acciderunt, quæ momento fere tẽporis è summo Religionis fastigio in abyssum infidelitatis pcipitauit: è qua quum vix paullulum se leuasset, & oculos ad Catholicæ Religionis lumen flexisset, tandẽ in densissimas hæresis tenebras delapsa est; quæ quidẽ maxima Rerumpublicarũ pestis est & ruina. Fieri ergo nõ potest quin his in fluctibus dãnosum valde passa sit naufragium Anglia, cuius quidẽ effecta manifesta videbimus, si consideremus id quo præcipue omnis eius gentis existimatio & securitas quoq; innitebatur, iam collapsum esse fundamentum, rerum scilicet maritimarũ copiam & gloriam, quibus olim ad miraculum abundauit: vt videre est ex ea classe quam Henricus V. contra Carolum VI. Galliæ regẽ eduxit, in qua octingẽtæ maiores naues fuisse dicuntur, ita vt Oceanus quasi ponte constratus videretur. Nunc vero adeo mutata est rerum ibi conditio, vt Henricus vterq;. VII. & VIII. centum illas naues, quas prædecessores ipsorum continuo, in procinctu habere solebant, diutius sustentare non potuerint, quin eo tandem angustiarum redacta est Anglia, vt ex illis ipsis nauibus quæ ad regni securitatem erãt instructæ & dispositæ, maior pars sit væñũ data. Tãto plus potest apud Principes inopia, quam propriæ securitatis respectus.

Angliæ impotentia cũ Hispaniæ potentia cõparatur.

Sed quo melius id quod de facilitate dixi, intelligatur, duo cõsideranda proponam, quorum prius ad eum qui oppugnatur, alterum ad eum qui oppugnat, pertinet: in quo liquido app

reb

rebit, altero tanto inhabiliorem esse defendentem ad se defendendum, quam habilis sit offendens ad offendendum. Iam si quod oppugnandum est recte perlustremus, Angliam nimirum; certum est Hispaniarum regis viribus eam resistere non posse, si modo is suis quas in promptu habet, copiis vti velit, & oppugnationem serio instituat. Quod quidem diuersis rationibus probari potest. Primum enim quum Anglia, vti diximus, magnis in angustiis iam versetur, si in iis tamen ipsis ad defensionem contra hostem potentissimum se comparare velit, idem faciet ac si cœlum fulcire conetur, quum tamen nec Alcides sit, nec Atlas.

Secundo quum Anglia bono earum nauium, quæ ad regni præsidium & securitatem comparatæ olim fuerant, numero careat, si iam demum quis naualem conquirere apparatum conetur; idem faciet ac si robur ab infirmo sumere, aut ipsi tempori & Naturæ rerum legem ponere velit, dum scilicet in summa inopia & breui temporis spacio ea comparare satagit, quę in summis diuitiis longo temporis spacio (tot enim ac tantis rebus opus est) comparari vix possunt. Præterea, nunc demum eos conquirere velle apparatus quos Rex Catholicus iamdiu in promptu habet, idem est ac tum demum arma velle capere quando hostilis mucro iam iugulo est impositus, nec vllum deliberandi nobis spacium reliquum est. Frustra hic dixerit aliquis, posse Anglos, ingruente periculo, priuatorum nauibus ad publicas necessitates vti: quum hoc remedium nimis serum sit futurum, malo iam incumbente, nec naues illæ è locis remotis & longe inter se distantibus tam cito contrahi non possint: vt de eo nihil dicam, quod homines priuati suas fortunas ad publicas vsurpari necessitates, ægre patiuntur.

Anglia caret nauibus & præsidiis.

Quare omnino necessum est, vt in arduis expeditionibus Principes suis ipsorum viribus nitantur: quum ij qui in rebus ad salutem aut exitium versuris, ab aliena ope dependent, prius sæpe ab hoste opprimantur quam aliorum auxiliis vti possint.

Tertio facilis est Angliæ oppugnatio, vt cui non postrema pars ad militiam requisita, desit, equitatus scilicet, equitatus, inquam grauis armaturæ, cuius nihil fere apud Anglos quā tenuis quædam notitia reperitur. Ad leuis vero armaturæ equitatum quod attinet, parui is erit momenti, nisi qualitatis defectus, quantitate siue multitudine compensetur. Atqui non pauci tantum sunt equi in Anglia, sed illi ipsi quoq; qui sunt, morbidi fere sunt & flaccidi, non tantum cœli siue aeris ingenio, verum etiam quod continuo in pascuis, tamquam capræ oberrent.

Itemque Equitatu.

Quarto, constat Angliæ reges siue negligentia siue inopia iamdiu omnis bellici apparatus, in quo cōquirendo tantū studii

Omni denique bellico apparatu.

reliqui ponunt Principes, curam abiecisse: quo tamen nullum remedium ad quosuis siue intestinos siue exteros reprimendos tumultus, est præsentius. Quia enim superiorum temporum Reges curam omnem in maritimis procurandis copiis posuerunt, factum inde est vt terrestris militiæ nulla fere habita sit ratio: quasi scilicet in insula numquam bellum terra gerendum, aut naualibus copiis bellum terrestre administrari non queat.

Angli nouarum rerum cupidi.

Quinto, certum est, rerum nouarum studium Anglorum genti velut à natura insitum esse. Nam si quis eius gentis historiã perlegerit, inueniet, seditiones, coniurationes, proditiones & similia quasi domiciliũ sibi in insula illa fixisse. Cuius rei exemplũ habemus in Eduardo Rege, qui in Galliã profugere est coactus: & recentius in Maria Regina, quæ Vellenæ (forte Viati) aliorumque coniurationibus fuit petita. Sed infinitum sit omnia eiusmodi recensere. Vnde patet quam facile in tali Regno confusio aliqua seu perturbatio oriri possit, præsertim si homines per se nouarum rerum cupidi & turbulenti potentem hostem ante fores armatum viderint, cui si nullam aliam ob caussam, saltim pœnarum ob rebellionem metu, vltro sese procul dubio coniungent.

Angli Reginam oderunt.

Sexto quum Angli plerique omnes insolentem Reginæ huius dominationem ægre ferant, vt quæ non tantum parum prudenter & moderate imperando, verum etiam inhoneste viuendo odium & indignationem subditorum indies magis magisque in se concitet: quis non credat lubenter eos tale iugum, offerente se occasione, abiecturos? Quamuis enim populus ille singularem quamdam obseruantiam exteriori gestu & vultu erga Reginam suam ostendat: si quis tamen penitus introspiciat, in intimo animorum recessu acerbum odii virus erga eamdem reperiet absconditum, adeo vt voces illæ palam sæpe non apud magnates tantum, verum etiam inter ipsum populum iactentur, quum Regina illegitimis nuptiis nata sit, non posse eam in præiudicium verorum heredum, & contra Regni statuta, Regnũ tenere. Quare magna spes est, si Catholicus Rex arma contra Reginam moueat, subditos insigne aliquid in eiusdem perniciẽ molituros: quum sic comparatum sit, vt populi odio aut aliquo alio affectu stimulati, quamcumque eum quem oderunt, perdendi arripiant occasionem. Sic Tarentini Caij Liberi Præfecti imperium pertæsi, Carthaginienses in ipsius conspectu, in vrbem receperunt.

Angli offendere tantum soliti.

Septimo, quum Angli, si vetera spectemus, alios tantum infestare sint soliti, ipsi vero raro ab aliis infestati; fiet profecto vt vbi versam iam fortunam viderint, animo statim consternentur. Insolita enim Fortunæ facies valde omnibus est formidabilis.

Hoc modo Græcia alios oppugnare ſolita, quamprimum ab aliis oppugnata fuit, in aliorum deuenit poteſtatem.

Octauo, quum Anglia, iuſto Dei iudicio, iam declinare cœperit, facile poteſt intelligi quam procliue futurum ſit eamdem penitus deturbare: quum declinatio nihil aliud ſit niſi via quædam ad ruinam Sic Romanum Imperium vbi ſemel declinare cœpit, momento temporis peſſum iuit; & ingens illa moles ingentem ſecum ruinam traxit.

Anglia declinare cœpit.

Nono, quum Anglorum gens peritis ducibus & Capitaneis priuata magis ſit quam careat, milites præterea ipſi, vti ſupra diximus, parui ſint valoris; & vero ceruorum exercitus etiam leone duce, par ui ſit æſtimandus: facile intelligi poteſt quam ridiculus futurus ſit ceruorum exercitus, lepore aut cuniculo duce; cuius ſimilis fortaſſis Anglorum futurus eſt.

Anglia militia ducibus effœta.

Decimo & vltimo, etiamſi Anglia armis, ducibus, annona, nauibus omnique neceſſario abundaret apparatu, nihilominus tamen aio, omnia hæc inutilia fore, ſi vnum illud deſit quod ipſam formam & eſſentiam, vt cum Philoſophis loquamur, Expeditionibus largitur. Quid illud eſt? pecunia cuius non tantum ob regiorum reddituum exiguitatem, ſed etiam ſumptuum magnitudinem tanta in Angliæ regno eſt inopia, vt magnæ alicuius Expeditionis onus ſuſtinere non poſſit, immo præclare ſecum actum putet, ſi neceſſaria ad ſolitas impenſas, habeat. Qui vero nimium ſuis tribuit viribus, illiſque grauius belli onus in ſe ſuſcipit, ſuam ipſe ſibi perniciem acceſſit: Eſt enim certiſſima illa regula: Si Princeps aliquis talem ſuſcipiat expeditionem, cuius onus ſuſtinere non poſſit, eum nemini pluſquam ſibiipſi nociturum. Deficiente namque annona aliiſque rebus neceſſariis, & ſtipendio non procedente, imperium detrectare ſolent milites, vt non minus à proprio milite quam ab hoſte ſit periculi. Sic Germani milites qui Lantzknechti vocantur, olim Monpenſerium Ducem in regno Neapolitano deſtituerunt, & Cereſolm armis occuparunt.

Pecunia inops.

Quum hactenus demonſtratum ſit, facile eſt Catholico Regi Angliam occupare, ſi ipſa quæ oppugnanda eſt, in ſe ſpectetur: iam porro idipſum, ſi oppugnantis, Catholici ſcilicet Regis, vires conſiderentur, longe facilimum eſſe, & quidem maioris momenti rationibus probabo.

Primum, quis neſcit quanta ſit Philippi Hiſpaniarum regis potentia? cuius imperium iiſdem quibus ſolis curſus terminatur finibus: quippe quod integrum terreſtris globi diametrum complectatur? ac profecto ſi vetera & recentia percurramus, nullum ex omnibus omnium temporum Monarchis & Regibus inueniemus, qui tantum ac tam latum poſſederit imperium, Princeps armis, militibus, ducibus, terreſtribus & maritimis copiis, auro & argento, omni

Philippi Regis potentia

latrunculorum & prædonum reprimendam audaciam apta sint, & pleraque nec munita satis, nec sufficienti apparatu instructa.

Sexto (quod tamen in ipsa deliberatione primo loco considerandum est) habendus est hac in re honestatis & iustæ caussæ respectus quum Catholici Regis inprimis sit, Catholicam fidem & religionem defendere, ea fiducia vt certo persuasum habeat, nullum fore tantum impedimentum, quod hunc ipsius conatum, diuino præsidio subnixum, retardare possit. Infirma enim sunt & vana omnia humana consilia & auxilia, quæ supremi illius arbitri voluntati sese opponunt. Sed & præter eas quas Catholicus Rex habet in Regnum hoc prætensiones; ea est muneris ipsius & officii ratio, vt nullam suo & maiorum nomine, qui Catholici dicti sunt, digniorem expeditionem suscipere possit. Hac enim ratione non solum iustissimis de caussis sibi debiti Regni acquiret possessionem, sed etiam immortalem nominis gloriam præ cæteris omnibus qui vmquam fuerunt Regibus, sibi comparabit, adiuncto videlicet ad Hispanias tam amplo & celebri regno.

Expeditionis huius honestas & gloria.

Septima ratio à Traiectus commoditate sumitur, qui vt inter fretum Herculeum & hanc insulam breuis admodum est, ita ad conuehendos omnis generis apparatus aliaque ad bellum necessaria, valde est opportunus.

Octauo, si Philippus Rex bellum hosti domi inferat, certum est in Anglia ingentem passim orituram trepidationem & metum, & periculi propinquitatem omnia defensionis consilia perturbaturam. Terribilius enim nihil est, quam ferrum suo & suorum iugulo quasi impositum cernere. Agathus quidem Siciliæ tyrannus, Syracusis à Carthaginensibus expulsus, cum paucis suarum copiarum reliquiis in Africam nauigauit, arma non tam inferens quam ostentans: cuius quidem etiam victi & profligati aspectus tantum terroris attulit, vt Carthaginienses Asdrubalem domum reuocarint, Agatho non multo post libere ad suos reuerso.

Nono, plurimi sunt in Anglia qui Catholici Regis partibus fauent. Quis vero nescit quanti intersit inter ipsos hostes habere amicos & fautores? Id quidem Cannensis illa clades qua Romani exercitus ab Annibale ad internecionem fere deletus fuit, satis demonstrat. Nec profecto vllus locus tam munitus est, qui non facile expugnari possit, si intus simul cum ciuibus, & foris cum hoste sit pugnandum.

In Anglia multi Catholico-Regi fauent.

In Anglia vero multos esse qui Philippo Regi sint addicti, eiusque caussa quidquid possunt, facturi, tribus probo rationibus.

Prima est, insignis illius humanitatis, clementiæ & beneficentiæ qua magnus noster Rex in regendis regni illius subditis, vsus est, memoria, plurimorum animis ita impressa, vt quoduis aliud imperium, huius respectu tyrannicum magis quam legitimum ipsis

Philippi Regis clementia.

videatur. Quantum vero in subditorum animis possit eiusmodi imperii memoria, præsertim vbi illi imperandi insolentia exacerbati fuerint, Ferdinandi Neapolitani Regis nos docet exemplum, qui ab exsilio reuocatus, & à subditis in regnum restitutus fuit, non aliam ob caussam, quam quod imperium eius quamdiu regno præfuit, multo tolerabilius quam Gallorum videretur.

Angli ad Catholicã religionem adhuc proni.

Secunda ratio est à Religione. Scimus enim Angliam à gremio S. matris Ecclesiæ hodie auulsam esse, non quidem inueterata aliqua aut naturali infectione, sed errore potius & cæcitate Henrici VII. regis, qui à libidine ita transuersum se abripi passus est, vt omnia miscere nihil pensi habuerit. Quod si ipsam Anglorum gentem spectemus, constat sane illam ab antiquissimis vsque temporibus S. Catholicæ religionis fuisse obseruantissimam: at si præsentem consideremus statum, reperiemus eam non sua ipsius voluntate aut studio, sed iam dicti Regis vesania in præcipitium hoc abreptam. Iam si tempus inspiciatur, equidem plaga hæc infidelitatis recens adhuc dici potest, nec dum cicatricem obduxisse. Neque enim multi anni sunt, quum Maria rerum potita, Angli ad priscam Catholicam fidem velut postliminio reuersi sunt, aperteque ostenderunt animos sibi non alia re excæcatos esse quam graui illo lethargo qui Regum animos ligatos & oppressos tenebat. Et quomodo fieri potest, vt Angli non maiorem in partem sint Catholici: quum vel ipsi, vel certe patres ipsorum in hac sanctissima fide nati sint & educati: Anne adeo facile fuerit Religionem, etiam quum altissimas in animis nostris radices egerit, tollere penitus & extirpare? Aut adeo inconstans voluntas nostra sit, vt solidissimis tam sanctæ Religionis dogmatis imbuta & præceptis informata, velut Protheus quidam, subinde in varias sese induat opiniones? Equidem fidei nostræ character multo altius cordibus nostris imprimitur, quam vt tam cito deleri vel obliterari possit. Quamuis autem Angli ad Regum suorum voluntatem sese accommodent, & ab hoc diuersarum opinionum torrente abripi se patiantur: fieri tamen non potest quin in penetralibus animi non id remaneat, in quo vel ipsi vel parentes ipsorum fuerunt instituti & eruditi: Quocirca extra dubium fere est, quin illi, si id sine magno periculo fieri posse animaduerterint, animi sui sensa sint declaraturi. Quantum enim apud omnes populos semper valuerit & quantum adhuc valeat religionis in qua quis natus est & educatus respectus, tum ex antiquorum quam recentium bellorum historia manifestum est, quorum pleraque pro defendenda & propaganda religione gesta sunt.

Spes lucri quam valida.

Tertia hæc est: quum Rex Catholicus non solum opibus ipse ad miraculum abundet, verum etiam in toto suo imperio innumera habeat quæstuosa officia, tam sæcularia quam ecclesiastica, adeo vt bene de se meritis amplissimas habeat referendi grattiam occasiones;

facile

facile eidem fuerit Anglorum animos ad se pertrahere, & opulenti alicuius prouentus spe inescare. Cuius rei quanta vis sit, videre est in Philippo Macedone Alexandri Magni patre, qui hoc modo breui temporis spacio vniuersam fere Græciam suo imperio subiecit. Vnde memorabile est eiusdem Hipatam obsidentis apopthegma, quum iis qui inexpugnabilem vrbem illam esse dicebant, respondisset, Nullum locum adeo munitum esse quin expugnari possit, ad quem quidem nudo pecunia onusto, aditus pateat, nec fefellit eum opinio, postquam scilicet corruptis auro custodibus & præsidiariis, dictam vrbem, cæteroqui insuperabilem habitam, expugnauit.

Solutio obiectionis: quæ tamē deest.

Quum demonstratis hactenus rationibus ob quas Rex Catholicus Angliam potius inuadere debeat quam Belgium; necnon quam facile eidē sit Angliam occupare: restat, ne quid hac in re inexplicatū maneat, vt eorum respondeam obiectioni, qui aiunt Angliæ occupatione vetus illud bellum, quod iam sub pacis cineribus latet, inter Catholicum Regem siue Burgundicam domum, & Reges Franciæ resuscitatum iri, & in multo maius fortasse incendium quam vmquam antea, erupturum. Neque enim credibile esse Franciæ Regem ociosum huius Tragœdiæ spectatorem fore, cuius catastrophe Franciæ regno maximum periculum, & fortasse exitium quoque afferre posset. Vnde ratiocinantur quidem; Franciæ regem cum Anglia potius arma coniuncturum, quam passurum vt Hispaniæ Rex, ea oppressa, arma inde in Franciam transferat, cum præsentissimo regni exitio.

POR-

PORTVVM ET ARCIVM TAM ANGLIÆ QVAM SCOTIÆ accurata deſcriptio: itemque de apparatibus terra marique ab Angliæ regina contra Hiſpanicam claſſem factis.

DISCVRSVS XVI.

Anglia pars Auſtralis.

EA Angliæ pars quæ Meridiem ſpectat, non fertilitate tantum verum etiam Portuum & Arcium multitudine tam Orientalem quam Occidentalem plagam, & quatuor velut angulis, quatuor Galliæ prouincias reſpicit, Flandriam ſcilicet, Normaniam, Picardiam & Britanniam Armoricam, & vlterius aliquanto, Rupellam oppidum, ita vt Strabone teſte, certo quodammodo Scaldis & Locris (Liris fortaſſe) nobiliſſimorum fluuiorum faucibus quaſi occurrat.

Vectis inſula.

Facto ergo à ſupradicta plaga & Oſtio Tameſis fluuii initio, primum Vectis inſula occurrit, Franciſci illius Draconis famoſiſſimi piratæ patria, piſcatoris (quod hominum genus magnam partem illius inſulæ incolit) filius, qui maritimas Hiſpaniæ oras, immo vniuerſum Catholici Regis imperium multis depredationibus vexauit. Draconis vero nomen ipſe ſibi ſumpſit, quod eſt ſerpentum quoddam genus. Vnde Dunkercani inſignem nauem inſtruxerunt, Doggam (id eſt, Canem) à ſe appellatam, innuentes ea ſe Draconem hunc venaturos, & forte capturos.

Inſula vero hæc in ipſis Tameſis iacet faucibus, qui fluuius Londinum regni metropolim, mediam ſcindit, & ſpacio ſexaginta milliarium in mare ſe exonerat: maris vero fluxum ac refluxum ad ipſam vſque vrbem vehementi cum curſu ſentit, atque ita etiam maximis nauibus aditum eo vſque contra fluminis curſum ab Oceano quaſi repulſum, præbet. Introitus vero ibi periculoſus admodum eſt, vt plerumque in omnibus fluuiorum oſtiis, frequentibus hincin-

de bre-

de breuibus & arenarum cumulis aqua opertis, ita vt ad inueniendum ostium magna diligentia opus sit, ac locus ipse, vt apud Virgilium est, Statio male fida carinis, appellari possit.

Sequitur inde Promontorium Lantium à veteribus appellatum, vbi olim insula fuit, iam vero tantum ab Oceano & Tamesi eo arenarum aggestum est, vt terræ cohæreat.

Non procul inde Sanduicum oppidum est, quo Belgarum naues frequentes appellunt, vt & vicinorum.

Viginti milliatibus inde abest Douera, præcipua regni arx, & firmioribus quam cæterarum vlla præsidiis munita; sub qua Venetorum & Gallorum naues, negociandi caussa eo profectæ, solitam fere habeant stationem.

Douera.

Inter duas has arces siue oppida quantumuis magna classis tota æstate se continere potest, spirantibus ibi semper aut plerumque ea anni parte Etesiis, qui tamen cum anni partibus mutantur: neque vero è dictis iam oppidis naues ibi stantes offendi possunt, quum alto loco illa sita sint & machinarum ictus naues superuolent. In hoc quidem litore Cæsar sine dubio Romanorum exposuit exercitum; siquidem, vt ipse testatur, postquam Galliæ oram (vbi Caletum iam est) tertia noctis vigilia, id est, tribus ante lucem horis soluisset, quarta diei hora Britanniam insulam tenuit: quod iter hodie pari fere temporis spacio confici solet. A Douera enim Caletum vsque Picardiæ portum, vigintiquinque numerantur millia: quod spacium Cæsar dicit esse passuum millia triginta. Crescit vero ibi & decrescit aqua senis horis, & omnis ventus ad traiiciendum commodus est, minoribus præsertim nauigiis quæ velis & remis sunt instructa. Scio ego Franciscum I Galliæ Regem ad prædictum locum exercitum trecentis nauibus transportare & in terram exponere, aliquando olim secum constituisse.

Hoc terræ tractu Duni, id est, arenarum cumuli, instar montium in altum tolluntur: & in Gallia quidem Angliæ litus, in Anglia vero Galliæ litus cerni potest, ac præsertim arenarum illi albicantes cumuli & candida saxa Angliæ, vnde olim fortassis insula hæc Albion dicta fuit.

Duni.

A Douera in meridionali plaga Richeth occurrit, exiguum oppidum, & portus valde incommodus, vtpote in ostio fluuii alicuius positus, vbi cum æstu pleraque omnis aqua in Oceano relabitur.

Vlterius aliquanto portus & oppidum Vilihensei conspicitur; ac non procul inde Hustung; nec non Arondel portus & oppidum inter cætera Angliæ non postremum; cui præest Arondelius Comes, iuuenis magno ingenio & satis litteratus, quem non ita pridem

Arondel.

Angliæ

Angliæ regina custodia inclusit, eo quod Catholicam sequeretur religionem, & Hispaniarum Regis forsan esset stipendiarius.

A Douera Arondeliam vsque importuosum valde est litus & arenarum cumulis impeditum, allabente scilicet æstu; quo recedente ad vnum circiter mare litus sese aperit, adeo vt refluente Oceano iis in locis quoque exercitus in terram exponi possit.

Vectis insula.

Inde Vectis insula è mari exsurgit, ad multas res admodum opportuna. Eius ambitus decem circiter est milliarium, tota in montes attollitur; qua vero Angliam respicit, amplissimum & commodum valde portum habet, Neuport dictum, & arcem tam opere quam natura satis munitam.

Longius Occidentem versus situm est Albiach oppidum, vallo & mœnibus vndique cinctum.

Eadem insula è regione Antonæ non ignobilem Angliæ portum habet oppositum; vbi sinus maris sese aperit, tutissimum nauibus perfugium. Duæ ibi arces sunt ad defensionem valde opportunæ, vna in plaga orientali, Portismuth dicta; altera Antor nomine, occidentem versus, Regio plana est & campestris. Eodem in litore sequitur Paul, quod viuarium significat, aut lacum, vel paludem; ibique & portus & arx est. Inde sinus maris ad viginti circiter militaria in terram irrumpit, ad Leicestriam vsque siue Exoniam, oppidum valdè opulentum, vbi tuta nauibus est statio, & arx insuper: quæ tamen ob nimiam à mari distantiam, exscensionem prohibere non potest.

Est etiam iis in locis alius portus & arx, Totines nomine, itemque S. Mauritii, ad duodecim milliaribus in terram introrsum porrectus.

Plemuth.

Plemuth quoque bonus portus est, & oppidum satis munitum, quo plerumque onerariæ mercatorum naues ex Hispania appellunt. Vltimus in hoc litore portus est Falmuth, cum arce non contemnenda.

Omnes vero iam dicti in meridionali plaga Angliæ portus superiores reges præsidiis & arcibus firmârunt, ne à Gallis infensissimis ipsorum hostibus occuparentur; id quod ipsi in Gallia fecerant, Caleto, Bononia Armorica & aliis ibi locis in potestatem redactis, & firmissio præsidio munitis.

Inde porro ad vltimum vsque Occidentis promontorium altissimi montes exsurgunt, qui S. Mictaelis vulgo dicuntur; nec non promontorium Connabin. Et sic in vniuerso hoc litore hactenus recensito, portus reperiuntur tredecim., arces vero siue oppida quindecim. Ab eodem capite in Occidentali plaga, qua Hispaniam Anglia respicit, duo sunt oppida, Bristolium vna in fine sinus positum; alterum Milfortum: quorum vtrumque portum habet vel magnæ classis capacem. In eadem plaga vlterius nauigando, in fretum

peruec-

peruenitur, inter Hiberniam, Angliam & Scotiam positũ: quod si Cæsari credimus, multo angustius est quam Gallicum, inter Doueram & Caletum.

Hibernia insula.

Est vero Hibernia insula, tota Britannia, siue Anglia & Scotia, semisse fere minor. Quamuis autem seditionum ibi nunquam semina desint: Angliæ tamen Regina vniuersum fere maritimum tractum sub imperio habet; in quo valida vbique tam peditum quam equitum præsidia sunt disposita, quorum numerum ad duodecim millia esse perhibent, qui ipse quoque post vltimos illos motus Gregorii XIII. Papæ instinctu factus, auctus fuit. Primaria insulæ ciuitas & Archiepiscopalis sedes Armacana est: non longe inde oriẽtem versus abest Tridat, flumini adsitum, & post illud, totius insulæ nobilissimum oppidum. Dublinium sequitur, vbi in Angliam traiecturi naues conscendunt, & Cestriam inde è regione oppositum Angliç oppidum, traiiciunt. In plaga Septentrionali vnum tantum habet oppidum siue arcem & portũ, Vuocuerges dictum. Qua vero Angliam respicit septem sunt arces, cum suo quæque portu, scilicet, Dublin, Arglay, Imbrach, Beremori, Vaterfort, Vexford, & Kinsal, qui vltimus in australi plaga situs est.

Nauigatio huius freti inter Angliam & Hiberniam periculosa admodum est, propter fluminum concursum, qui ex vtraque insula tanto cum impetu in mare exonerantur, vt aqua quasi bullire videatur, & naues eius vi quo minime volunt abripiantur.

Cestria Lancastria.

Duo vero præcipua Angliæ sunt oppida & portus Hiberniæ obiecti, vnus Cestria quo Hibernos appellere solere supra diximus; alter Lancastria, vbi olim Regum eius tractus sedes fuit. Intermedia iacet Mona insula, XL. milliaria ambitu complectens, cum oppido, & arce Russeo (forte Rossur) dicto. E regione in Anglia sita est Lartingh (forte Garteys) arx & portus: & ex aduerso in Scotia, Dumfres, Gallouidiæ portus, cuius domini nullius agnoscunt imperium, sed tam Anglos quam Scotos rapinis infestant. Ibi priscis temporibus murum aiunt fuisse, ab vno maris latere ad alterum ductum, cuius initium fuit in Occasu ad ostium fluminis Salici, finis vero in plaga Orientali, ad ostium fluminis Zinan; longitudo vero septuaginta circiter milliarium. Hodie vero murus hic magna sui parte dirutus est, ac regni terminus Tueda fluuius censetur, ad cuius ostium Baruicum est, oppidum vix vlli in tota insula cedens, vtpote in quo tria peditum millia & equites non pauci continuo præsidii caussa aluntur. Est vero Baruicum oppidum in Orientali Angliæ plaga situm, portum habens amplum, cum validissimo præsidio. Non longe inde abest Lacra insula, quæ arcem habet scopulo impositum. Ad ripam

Tuedæ fluminis triginta inde milliaribus Rosburgum abest, munitum oppidum: & paullo superius non procul a capite dicti fluuii, qua per montes patet transitus, Varch Scotiæ proximum, & satis firmum oppidum. Legenti iam Orientale Angliæ litus, primum occurrit Neucastle, ad flumen positum non longe à muro illo oppidum, ad cuius muri custodiam Angli præsidia habent: ad Sanduicum, Sasbrog & Auulle, qui naues è Noruegia & aliis Septentrionalibus regionibus appellere solent: deinde Bascon, Sermout, & vltimo loco Psuich. Qui portus omnes ad magnam classem recipiendam ac defendendam satis sunt opportuni. Hæc de Anglia.

Scotia situs ab Anglia.

Scotia, cuius primaria vrbs Edimburgum dicitur, ea parte quæ Angliæ confinis est, duas tantum habet arces siue munita oppida, Dumbarum scilicet, Batuico oppositum; & in plaga Occidentali Britannodunum, altissimo monti ab aliis quasi auulso, impositam arcem, agro Sterlinensi confinem. Et sic se quidem Scotiæ fines versus Angliam habent, quantum ad munita loca attinet. Licet autem pluribus Scotiam hic describere ab instituto nostro alienum sit, illud tamen silentio prætereundum mihi non videtur, Regem, si vel maxime quæ velit consequatur, e vniuerso regno vix centum scutatorum millia quotannis percipere.

Quos apparatus Regina contra Hispanicã classem fecerit.

Iam operæ precium videtur paucis indicare, quomodo Anglorum Regina & vniuersa gens ad defensionem sese præpararit. Primum in omnibus arcibus præsidiariorum numerus auctus, tum ingens armorum, alimoniæ ac reliqui bellici apparatus vis conuecta est. Ne vero hostis ex improuiso alibi erumpat, locis editioribus per totum litus antennæ siue oblongæ trabes collocatæ sunt, appensis vasis pice ac simili materia plenis, eum in finem, vt interdiu quidem hostis aduentus fumo, noctu vero igne significari, & mature hosti occurri, aut quod in rem fuerit, constitui possit.

Vniuersum Angliæ regnum diuisum est in Comitatus LI. Comitibus vero singulis suæ assignatæ sunt stationes, quo cum sui, hoste ingruente, accurrant. Arma eorum sunt arcus, quos inprimis scite tractant, sclopeta, sarissæ, gladii cum clypeis & alia id genus, quorum magnam copiam olim in arce siue armamentario Londinensi vidisse me memini.

Maris siue classis præfectura Carolo Hauarto commissa est, eique vicarius datus Franciscus Draco; qui partem classis. Normannorum, Britannorum & Rupellanorum concursu valde auctam locis oportunis collocauit, ad insulas scilicet illas quæ inter Rupellam & Angliam sitæ sunt, hostium inde consilia obseruaturus, & exscensione prohibiturus, vel vltro etiam aggressurus

Qu

Quia vero metus est, ne Hispani portum Milfortensem occupēt, atque inde ad Eboracum vsque (quę post Londinum tam diuitiis quam agri fertilitate facile primas tenet) arma proferant, atque ita partem totius regni opulentissimam sibi subiiciant: prædictum portum validissimis tam nauium quam militum præsidiis Regina muniri iussit.

In media hac planicie quæ inter Milfortum & Eboracum iacet, Milort Robertus (fortasse Leicestrium Comitem innuit) reginæ adhuc gratia florens, egregiam arcem ad militarem architecturam ędificauit, & insigni armamentario instruxit. Maris tamen præfectus ad Doueram stationem habet, quo dici vix potest, quantus ex Hollandia & Selandia nauium & nautarum fiat concursus.

Classis Anglicana.

Classem Anglicanam aiunt constare ducentis & quinquaginta quatuor nauibus, è quibus viginti prægrandes sunt, & regio plane apparatu instructę: centum vero & octoginta mercatorum tam Anglorum quam aliarum nationū naues, mediocribus sunt maiores; reliquæ minores sunt, & inter has non pauca catascopia siue speculatoria nauigia, vt Cæsar appellat.

Quamuis autem in oppugnanda Anglia non paucæ se obiiciaut difficultates, illa inprimis, ne si vel maxime Hispani satis virium habeant tam ad committendum cum hoste in mari prœliū, quam ad exponendum in terram militem, Angli tamen pugnam eousque detrectent dum Hispani in terram descenderint, ac tum demum classem adoriantur, vnde non leuia nasci possent incommoda & pericula: pro certo tamen habetur è binis classibus quas Rex Catholicus instructas habet, vnamquamque satis validam esse ad vniuersam hostium classem profligandam, ita vt & exercitum in terram exponere, & hostiles conatus facile possit reprimere.

Neque vero Anglicæ Nobilitati, & in vniuersum iis qui Catholicam ibi sequuntur religionem, magnopere fidendum, aut multum in eis spei ponendum arbitror; vt qui aduersus exteros non valde bene sint animati, tum in armis parum exercitati, & triginta annorum pace omnino fere eneruati. Nihilominus alia ratione Expeditionis huius successus plurimum iuuari poterit, si videlicet per Scotiam in Angliam fiat inuasio: Nam si Scotiæ Rex Hispanos classem in portum aliquem, vt Letham, Dumbarum, vel alium hanc ad rem opportunum, subducere patiatur, atque etiam arma cum eis coniungat, certum est facilem Angliæ fore occupationem.

Impedimenta siue difficultates huius expeditionis.

Hic tamen non leuia occurrunt impedimenta. Primum est, itineris siue viæ longitudo, quum tota Hibernia, & quidem per

procellosum illum Borealem Oceanum circumnauiganda sit, quod spacium ad Hebrides vsque insulas, plusquam octingenta milliaria complectitur, ad plagam scilicet vsu ve Scotię Occidentalem. Si quis vero classem in plaga eius Orientali subducendam dicat, is altero tanto longius iter faciet. Certum insuper est tantum ibi marini æstus, præsertim noua & plena Luna, vim esse vt vel secundo vento superari vix possit. Et si exercitus in terram expositus & classis in tutum locum subducta fuerit: nihilominus tamen iter per loca aspera & salebrosa ac montibus impedita faciundum erit, & annonæ defectus metuendus.

Angli prætere a ad Tuedam fluuium procul dubio hosti sese obiicient, cuius illi ripam tribus, vt supra diximus, munitam habent præsidiis, prętér antiquum illum murum, vbi facile illis fuerit è locis superioribus hostem omni telorum genere impetere, & extremum agmen, vt Cæsar loquitur, male habere.

Etsi vero hæc omnia non parui sunt momenti: ego nihilominus felicem huius Expeditionis successum à Deo sperandum esse iudico, vt quæ pro Religione aliasque iustissimas ob caussas suscipiatur, & quidem iis viribus quantas in binis tam validis classibus esse par est: tum ab eo Imperatore qui experientia rei militaris tam mari quam terra, prudentia, fortitudine, ac felicitate vix vllum hodie parem habet, Duce scilicet Parmensi, & quidem felicissimis Sixti V. Papæ, Principis optimi auspiciis.

DE

DE SVCCESSV, QVEM FAMOSA ILLA CATHOLICI Regis classis in Anglia oppugnanda habuit,

DISCVRSVS XVII.

DIE XXII. Iulii Anno MDLXXXVIII. Dux Medinæ classem vniuersam è Coronensi portu eduxit, Noto spirante, quo per aliquot dies vsa illa, magnum breui tempore spacium confecit. Die Lunæ qui XXV. fuit eius mensis, idem Dux felicem nauigationis successum animaduertẽs. Don Rodericum Tellum Dunkercam præmisit, qui Parmensem de classis aduentu certiorem faceret, & quod in rem esset, moneret, in primis vt in promptu omnia haberet quo mature suam Regiæ classi posset coniungere.

Hispanica classis soluit.

Sequenti die XXVI. Iulii malacia fuit, & densa toto mari nebula, quæ ad meridiem vsque durauit, tumque Aquilo flare cœpit, tandem vero Zephyrus, ad mediam vsque noctem, quam Eurus excepit. Hoc die Galera prætoria, Diaria appellata in portum rediit, quod aquæ per rimas magna in eam copia influeret.

Die Mercurii, XXVII. magna serenitas vna cum sole affulsit, vento ponente, & mari pacato. Lustratione facta, quadraginta naues & tres Galeræ desideratæ sunt. Iacta bolidæ, aquæ altitudo deprehensa fuit triginta quinque cubitorum, tumque à Sorlingis triginta fere milliaria classis aberat. Ibi Medinæ Dux tria speculatoria nauigia emisit: vnum ad promontorium Arisarte, exploratum an eo forte naues quæ aberant, appulissent: secundum, ad terram cognoscendam: tertiam retro, cum mandato, vt omnes regiæ naues quæ à classe adhuc aberant, summa contentione ad reliquam classem properarent.

Tempestate iactatur.

Die Veneris, XXIX. regia classis, Zephyro adspirante, nauigationem continuauit tumque illud catascopium quod ad Arisarte promontorium à Duce missum fuerat, rediit, indicans, Don Petrum Baldesium eas naues quæ à classe aberrarant, recollegisse, deesse tamen prætoriam Ioannis Martinesii Ricaldi, qua

Nicolaus de Isla militum tribunus siue Campi Magister vehebatur, & tres Galeras, quæ incertum sit quo cursum instituerint. Eodem die Angliæ terra regiis in conspectum venit, illud ipsum scilicet quod diximus, Arisarte promontorium.

Anglia [con]spectum [ven]it.

Die Sabbathi, XXX. regia classis ad terram proxime accessit: cuius conspectum Angli continuo per dispositas pharos fumo & igne significarunt. Sole cadente, Dux Ioanni Gilchio vexillifero mandauit, vt è hostibus aliquem interciperet, quo certi aliquid de eorum rebus posset cognoscere. Eodem die naues aliquot in conspectum nostris venerunt, sed quod aër valde esset nebulosus & pluuiosus, numerus earum iniri non potuit. Circiter mediam noctem Gilchius vexillifer rediit, & tres vel quatuor Anglos piscatores secum adduxit, qui Falmuthi se habitare dixerunt, ex illa ipsa nocte maris præfectum & Draconem cum classe è portu Falmuthensi in altum prouectas esse.

Dominica XXXI. mutante vento, sexaginta circiter naues in occursum Hispanicæ classi tendentes, & non procul à terra, aliæ vndecim infra ventum conspectæ sunt, & inter has tres fuerunt eximiæ magnitudinis Galeonæ, quæ venti beneficio vsæ, & frequenter in Hispanicas proximas iaculantes, reliquæ classi sese coniunxerunt. Ibi Medinæ Dux, imposito super dolonem regio vexillo, aciem instruxit. At hostis præteruectus, in primum classis Hispanicæ cornu vehementer detonuit. Ei præerat Don Alphonsus Læua, qui hosti diu fortissime restitit. Inde in vltimum agmen, quod Ricaldus regebat, impetum fecerunt Angli. Et Ricaldus quidem & ipse ad summam diligentiam nihil reliqui fecit, vt suorum, qui ad classem enixe properabant, fugam sisteret, donec nauis qua vehebatur, multis ictibus perforata, dolone & vexillo deiectis, ad defensionem pene inutilis fuit reddita.

Restabat Gryceiua à tergo Ricaldi, vna cum Didaco Pimente in S. Matthæo Galeona, & Didaco Enriques, Martini Enriqui Peruani proregis filio, in Galeona S. Ioanne, è cohorte Didac Flori. Ibi reliqua classis vela collegit, & tantisper moram traxi dum Ricaldi prætoria in aciem esset recepta. Sic igitur Angl agmen suum extenderunt, Medinæ vero Dux classem suam re collegit, quum aliud facere non posset, vento Anglis fauente, qu momento temporis naues suas, mirabili agilitate in quamcun que partem vertebant. Ea quæ diem hunc sequuta est nocte S Catharina nauis stationem sibi assignatam reliquit, & quod va de esset lacera, in mediam aciem fuit recepta, dum reficeretu Interea Hispani modis omnibus venti beneficium eripere Anglis studebant: tum vero ignis eam nauim, in qua regius quæst vehebatur, corripuit, adeo vt castellum quod vocant, in pup

combu

combustum fuerit. Id Dux conspicatus, nauigia aliquot magna celeritate summisit, quorum ope incendium exstinctum fuit; Angli vero qui nauim prædictam insequebantur, vbi Hispanicam classem conuersam viderunt, sese receperunt: atque hoc modo nauis illa recuperata fuit & in aciem recepta. In hac conuersione, don Petri Baldesii nauis in antennam mali maioris incidit. Dux quidem opem illi ferre modis omnibus nitebatur: sed quum ventus esset vehemens, & mare turbulentum, facere id non potuit, sed eam omni celocum vsu prope destitutam, relinquere est coactus. Quoniam vero multa nox erat, & Didacus Florus Ducem monuerat, si moram ibi trahere, & dictam nauim exspectare vellet, classem non assequuturum, vt quæ longius iam prægressa fuerat, immo postero die vix semissem classis secum habiturum; neque vero par esse, vt hoste tam propinquo, vnius nauis gratia vniuersam classem tanto exponat periculo; nec dubitare se, si vel paruam ibi moram traxerit, quin prœlio inferior sit futurus: Dux Oxedæ Capitaneo, adiunctis Petri Baldesii & Didaci Flori prætoriis, itemque quatuor minoribus nauigiis & vna Galeazza, periclitanti naui, & vectoribus subueniendi dedit negocium; quod tamen ille perficere non potuit, tempestate & tenebris impeditus. Sic ergo Dux ad classem reuersus est, in qua recolligenda vehementer allaborauit. Calendis Augusti Dux Medinæ Alphonso Læuæ mandauit, vt primum nauium agmẽ cum extremo coniungeret, adiunctis tribus insuper Galeazzis, & S. Matthæo, S. Ludouico, S. Iacobo, & Florentina quadam è Lusitanorum cohorte, Galeona. In vniuersum tum in classe erãt quadraginta naues maiores, cum quibus Dux Anglis obuiam ire statuerat, qui vnice id impedire conabantur, ne Hispanica classis se cum Belgica, quam Parmensis adducturus dicebatur, coniungeret. Ipse Dux primum agmen ducebat: ita vt vniuersa classis in duas tantum acies esset distributa. Deinde vocatis ad se vigilum præfectis, vniuersam classem circumiri, & suam vnicuique naui stationem assignare iussit, secundum formam scripto consignatam, sibique in Hispania exhibitam, addito mandato, vt quicumque stationem suam deseruisse esset deprehensus, statim ei gula laqueo frãgeretur; adiunctis eum in finem tribunis quibusdam campestris militiæ, & lictore. Decimaquinta eius diei hora ad Ducem venit Oquenda Capitaneus, nauim suam à submersionis periculo parum abesse significans. Quocirca vectoribus Ducis iussu, itemque regia pecunia in alias naues receptis, dicta nauis submersa fuit. Sub noctis crepusculum Dux Ioannem Gilchium vexilliferum ad Ducem Parmensem ablegauit, & quibus in angustiis versaretur, significare iussit.

Die Martis, II. Augusti, albescente cœlo, Anglica classis ob

ventum aduersum, terræ quam proxime potuit adnauigauit, interim vero Hispanis venti beneficium eripere magnopere contendebat. Id Dux animaduertens, beneficium illud tueri modis omnibus satagebat. sequebantur eum Galeazzæ, reliqua vero classis pars longius aliquanto aberat. Angli vbi prætoriam regiam litus legere, nec venti beneficium ei posse eripi animaduerterunt, retro sese receperunt. At Hispanicæ naues vento superiores, vltro hostem oppugnarunt. Martinus Vantendoua in Anglicam prætoriam illatus diu acerrime cum ea pugnauit: quem sequuti sunt Marchio Pegnafilius cum Galeona S. Marco. Augustinus Mexia cum S. Ludouico, Didacus Pimentel cum S. Matthæo, Franciscus de Toleto cum S. Philippo, Didacus Pacecus cum Oquendi prætoria, Didacus Telles Euriques cum S. Ioanne de Sicilia (is ad sequentem vsque diem hostem persequutus est) Gaspar de Sensa cum Galeona Florentina, Antonius Pereira cum S. Iacobi, Didacus Enriques cum S. Ioanne Didaci Flori prætoria, Alphonsus Lusson cum Veneta Salenzera: Galeazzæ vero, quas in primo agmine collocatas diximus, vt à terra, ita à periculo non admodum longe aberant, fluctuum vehementia abreptæ: quibus Dux mandauit, vt velis remisque ad hostem contenderent, ipse vero cum prætoria & aliis aliquot nauibus ad suum locum rediit, & suos quam potuit acerrime in hostem concitauit, parum tamen proficere potuit, quod Angli quamprimum Hispanicæ classis vim senserant, in altum statim auolarent, mox vero æstu & vento secundo vsæ rursus inueherentur, & Hispanos vltro oppugnarent. Id Ioanni Martinesio Ricaldo accidit, in extremo agmine constituto, cui Alphonsus Læua opem tulit. Regia prætoria tum in media acie versabatur, Duce suos qui cum Anglis pugnam iniuerant, exemplo & verbis incitante.

Quum vero in quanto periculo Ricaldus esset animaduertisset, Marolinum Capitaneum celocem conscendere, & naues aliquot sibi vicinas, Ricaldo auxilium ferre iussit. Quod conspicati Angli, Ricaldum missum fecerunt. Rediit tamen mox Anglicana prætoria: cui Dux cum sua sese obiecit, & feliciter exoneratis tormentis, eam facile retroegit. In hac pugna regiæ prætoriæ suppetias tulerunt Ricaldus, Læua, & Marchio Pegnafilius, quibus deinde Oquenda etiam, iam commissa fere pugna, superuenit. Post hæc Angli in altum sese receperunt, quod non leue damnum, dum suis à primo Hispanorum agmine inclusis subuenire student, accepisse viderentur. Prima luce iidem rursus Admirantam Hispanicam magnis viribus sunt aggressi, & conuerberatis ictibus aliquot tormentorum Galeazzis (quæ nihilominus stationes suas tuebantur) aliisque nauibus, nulla re am-

plius

plius perfecta, retrocesserunt, prætoria Anglorum naui vehementer à Galeazzis concussa,& maioris mali deiecta antenna.

Die Iouis, IV. Augusti, Angli rursus validam impressionem fecerunt in S. Annam, & vnam è Lusitanis Galeonis, quæ à reliqua classe longius aliquanto aberant. His suppetias profecti sunt Læua, Didacus Telles Enriques,& vna cum Galeazzis, tam fortiter dimicarunt, vt eas è medio multarum hostilium nauium, à quibus erant circumdatæ,liberarint.Eodem tempore Angli in extremo Hispanicæ classis agmine collocatam prætoriam magno numero,ac propius quam vnquam antea,maioribus etiam tormentis vsi,inuadunt, adeoque;multis occisis è maioris malo deturbant. Periclitanti statim adfuerunt Augustinus Mexia, Ricaldus, Didacus Enriques, Oquenda, & hostem, prætoria eius male habita, tandem recipere se coegerunt.

Hinc regia Hispanicæ classis prætoria Anglicanam vltro oppugnatum profecta est,sequentibus eam Ricaldo, Didaco Telle Enrique,& aliis. Omnem victoriæ spem Hispani in eo habebant positam, si Anglos ad statariam pugnam possent pertrahere: Magnis tum in angustiis prætoria Anglorum, ab Hispanis vndique circumsessa, versabatur, iamque parum aberat quin illi opem periclitantibus laturi,ad iustum & statarium prœlium sese accingerent: quum ecce ventus Anglis iterum fauere cœpit,cuius beneficio prętoria rursus euasit, tumque simul vniuersa Anglorum classis venti opportunitatem sequuta est. Dux animaduertens è re minime fore hostilem classem persequi &adoriri,præsertim quod Vectim insulam haberet oppositam, signo dato suos institutum prius iter persequi iussit, atque ita hostilem classem longo interuallo reliquit. Eodem die Medinæ Dux Petrum Legionensem ad Parmensem ablegauit, & præsenti rerum indicato statu,eum monuit vt quanta fieri possit celeritute classem suam cum regia coniungeret, ac simul pilas aliquot ferreas quaternum,senum & denum librarum ad se mitteret: Petri vero Baldesii munus Didaco Enriqui, Martini Enriquis filio, commisit.

Die Veneris sub primam lucem,mari tranquillo, & hostili classe propinqua, Medinæ Dux Dominicum Ocham petitum nauclerum, ad eundem Parmensem ablegauit, cum mandatis, vt sine vlla mora XL nauigia,quæ Fiebotas vocant,ad classem mitteret, quod sine his commode manus cum hoste conseri vix possent, ob nimiam Hispanicarum nauium magnitudinem ac tarditatem, summam vero Anglicarum agilitatem; ac simul quantum in celeritate momenti positum esset,significare iussit. Quia autem an Dunkercæ Parmensis esset,incertum erat; regia classis sole ad occasum vergente, Caletum versus vela facere cœpit.

Sabbatho, VI. Augusti, albescente cœlo, duæ illæ classes parum

inter se distantes, in mutuum venere conspectum; Anglica tamen in Hispanicam nihil tentauit, quod secundo nauigaret vento. Circa meridiem Hispanis Francia terra apparuit, qua Bononia iacet: circa vesperam vero classis haud procul à portu Caletensi abfuit. Diuersæ ibi fuerunt sententiæ, plerisque vlterius nauigandum sentientibus. Quum vero Dux Medinæ è naucleris quibusdam didicisset, si vlterius progrederetur classis, verendum esse ne marini æstus vi in Oceanum Septemtrionalem abripiatur: anchoras è regione Caleti iacere, septem à Dunkerca milliaribus, iacere constituit, vt tanto facilius cum Duce Parmensi se coniungere posset. Quo facto, Erediam Capitaneum ad Gourdanum Caleti præfectum misit, & caussas ob quas in anchoris ibi aliquamdiu subsistere constituisset, indicare, omniaque beneuolentiæ & amicitiæ officia offerre iussit.

Eodem vespere sex & triginta naues cum Anglicana classe sese coniunxerunt, inter quas quinque fuerunt eximiæ magnitudinis Galeonæ, è Iohannis Aclis, vt postea intellectum est, classe, quæ aliquamdiu ad Dunkercam substiterat. Collectis omnibus quas poterat nauibus, Anglicus Admiralius ab Hispanica & ipse vix vno milliari distans, omnia rerum gerendarum momenta captauit. Ea nocte Eredia Capitaneus Caleto rediit, indicans oppidi præfectum Catholici Regis caussa omnia quæ posset facturum; quod ipsum etiam postea reipsa ab eodem abunde fuit præstitum. Eadem quoque nocte Medinę Dux Secreterarium suum Hieronymum Aretinum ad Parmensem ablegauit, ac quibus in difficultatibus versaretur, ostendere iussit, vtpote iis in locis in quibus diu subsistere non posset, nisi summo periculo vniuersam classem obiicere vellet.

Dominica, VIII. Augusti, mane Rodericus Tellus Dunkerca ad classem rediit, significans Parmensem Brugis esse, vbi ipsum conuenerit, eumque magna cum voluptate regiæ classis aduentum accepisse.

Prima luce eius diei præfectus Caletensis nepotem suum ad Medinæ Ducem cum recenti annona aliisque ad reficiendum à nausea necessariis ablegauit, ac simul monuit quantis in periculis, ob æstus vehementiam, classis ibi versaretur. Qua humanitate Dux inuitatus, Bartholomæum Predosam Prouisorem, & Iohannem Dortam quæstorem Caletum misit, alimoniæ coemendę caussa: ac denuo per internuncium Parmensem monuit, vt aduentum maturaret.

Naues incendiaria. Eodem die Angliæ classi rursus aliquot naues sese coniunxerunt, ex ea vero viginti sex circiter terram quam proxime accesserunt. Metuens ergo Dux ne forte incendiariam portarent materiam, Serario Capitaneo mandauit, vt Pinassam conscenderet, ac proximas Anglis naues moneret, vt si forte nauis incendiaria in ipsas impelleretur, in procinctu starent, & consilium ex re nata caperent. Circa mediam noctem primum duo ignes in Anglorum classe, mox vero

octo

octo conspecti sunt. Erant vero octo naues incendiariæ, quas Angli vento & æstu secundo contra Hispanicam classem emiserunt. Ad horum conspectum Dux metuens, ne præter ignis periculum aliis quoque pestiferis instructæ essent machinis, anchoras per vniuersam classem tolli iussit, ita tamen vt defunctæ hoc periculo naues, ad suam quæque stationem reuerterentur. Et prætoria quidem Regia ad priorem locum redi t, & anchoram ibi rursus iecit: at præcipua è Galeazzis & S. Iohannes Sicula nauis, occursum vnius è nauibus incendiariis vitantes, ab ordinibus tam longe discesserunt, vt ad classem redire non potuerint: & quamuis Dux suis tormenti displosione recipiendi se signum dederit, id tamen à paucis fuit exauditum, sic vt multæ Hispanorum naues versus breuia & arenas ad Dunkercam propellerentur.

Die Lunæ VIII. Augusti, Dux videns classem suam longius progressam, Anglicam vero sibi imminentem, anchoras leuari iussit, eo fine vt classem suam recollectam, ad pristinam reduceret stationem. Corus siue Circius tum spirabat, Hispanis eo in loco minus propitius: cuius, vt & æstus marini beneficio Angli cum triginta sex nauibus illati, Hispanicas quæ restiterant, vehementissime oppugnarūt. Dux qui in extremo erat agmine, quum animaduerteret, ob arenarum cumulos nimis vicinos, classem è se recolligi non posse, periculi à Belgis naucleris quos secum habebat, admonitus, subsistere, & cum vniuersa Anglorum classe dimicare decreuit, interim vero eos qui ad breuia illa iam delati fuerant, moneri iussit, & modis omnibus eluctari inde satagerent. Nec mora. Anglorum prætoria cum maiori classis parte in regiam Hispanicam impetum facit, & è propinquo frequentissimis tormentorum ictibus continuo infestat. non tamen Hispanica prius proram conuertit, quam vbi Admirantam, S. Marcum Galeonam, & præcipuam Galeazzam ex arenis iam eluctatas vidit. Quum vero Galeazza hæc classem assequi non posset, Caletum versus cursum direxit, à sequentibus Anglorum nauibus tutum ibi perfugium sibi promittens. Læua, Oquenda, Ricaldus, & omnes tribuni militares siue Campi magistri, itemque Didacus Tellus Enriques, qui in prætoria Didaci Flori erat, impetum hostis quantum possibile fuit sustinuerunt, adeo vt pleræque ipsorum naues valde essent laceræ & perforatæ, pilis etiam ad iaculandum destitutæ. Franciscus de Toleto quum extremum hostilis classis agmen assiliisset, mox ab hostibus vndique circumseptus fuit & vehementer oppugnatus.

Ei suppetias laturus Didacus Pimentel, eidem se inuoluit periculo: vterque tamen Ricaldi, Augustini Mexię & aliorum aduentu tandem liberati fuerunt. Inde iidem, vna cum Francisco de Toleto, Didaco Pimentel, Alphonso Lussonio, Didaco Telle Enrique, & S.

Maria di Begona hostem rursus aggressi, in magnas iterum angustias sese induerunt. Toletus inprimis, Pimentel, & Tellus Enriques, quorum naues à præcipuæ magnitudinis Anglorum nauibus vndique circumsessæ, omni telorum genere sine intermissione impetebantur. Animaduerso suorum periculo, cum regia sua prætoria & aliis, opem illis laturus, cursum in hostem concitauit, qui tamen mox retrocessit. Tunc Dux classem, quantum potuit, recollegit. Idem Angli fecerunt. Posthæc Dux nauigia quædam (Pataggia vocant) summisit, quæ è S. Philippo & S. Matthæo Galeonis fatiscentibus vectores exciperent. & è posteriore quidem excepti sunt: quum vero Didecus Pimentel, qui S. Philippo præerat, nauim deserere plane recusaret, Dux Rodericum Bucenũ & Ludouicum, Vanegum ablegauit, qui eas inspicerent, vtrum ad nauigandum adhuc apræ essent; qui tamen fluctibus impediti, S. Matthæum assequi non potuerunt, sed ea nocte Selandiam versus propulsam viderunt. S. Philippus Galeona ad aliam nauim se applicuit, quæ mox submersa est. Iohannes vero Pozza Capitaneus in S. Philippum insiliit, & quod aliter facere non posset, Selandiam versus iter tenuit. Cupiebat quidem Dux eo die supra Anglicanam classem manere, ne freto relicto, in Oceanum ingredi cogeretur: at naucleri fieri hoc nequaquam posse dictitabant, præsertim quum ventum & ęstum haberet aduersum; ac omnino necesse vt classis in Septemtrionalem Oceanum educatur; quod nisi fiat, periculum esse ne naues omnes ad breuia illa & arenas adhæreseant.

Die Martis, IX. Augusti, duabus ante lucem horis, ventus inualescere cœpit, adeo vt Hispanica classis, magno studio freti ingressum sibi conseruare satagens, Selandiam versus propelleretur.

Circa auroram, cessante Cauro, Anglicana classis centum & nouem nauium Hispanis à puppi apparuit, dimidio vix milliari distans. Regia Hispanica cum Ricaldo, Læua, Galeazzis, S. Marco & S. Ioanne Galeonis, & Didaci Flori prætoria extremum agmen tuebatur, reliquæ vero naues longius aberant, & multæ infra ventum. Ibi Naues Anglicanæ impetum in regiam Hispanicam concitarunt, quibus tres Galeazzæ & aliæ extremi agminis naues sese fortissime opposuerunt. Tunc Dux, hoste paullum recedente, terna tormenti dispositione signo dato, classem recollegit, & nauclerum quemdam celoci impositum ad naues longius prægressas misit, monens vt Selandiæ litora & arenas quibus vicini erant, vitarent. Ita caussa fuit cur Angli tum à persequendis Hispanorum nauibus destiterint, vt quas in exitium iam pœne abreptas videbant. Affirmabant enim naucleri locorum illorum periti, impossibile esse vt Coro siue Circio spirante, vlla nauis inde euadat, quin ad breuia illa & arenas Selandiæ adhęrescat: iamque in vnius Dei ope spem omnem esse positam. In hoc præsentissimo periculo illud ipsum Dei affulsit auxilium, Cir-

cio vento in Africum commutato, cuius beneficio reliqua claſſis è freti anguſtiis & ſumma aquarum humilitate (alibi enim earum altitudo vix ſex orgyarum deprehenſa fuerat) in Borealem euaſit Oceanum, integris omnibus quæ reſtabant nauibus.

Hiſpanica claſſis domum redi

Eo veſpere Dux tribunos ſiue Generales Capitaneos & Læuam ad ſe vocauit, & expoſito præſenti rerum ſtatum, quid faciendum eſſet deliberare iuſſit, vtrum ſcilicet fretum rurſum ingrediendum, an vero per Septemtrionalem Oceanum in Hiſpaniam redeundum eſſet. Ibi communibus ſuffragiis decretum eſt, Hiſpaniam repetendam, quod multa neceſſaria, ſed inprimis pilæ tormentariæ deeſſent, nec ſpes eſſet Ducem Parmenſem tanta quanta opus erat celeritate claſſem ſuam educere poſſet; multæ inſuper naues valde eſſent laceræ. Sic ergo inualeſcente magis ac magis Africo, Dux curſum magna contentione per dictum Oceanum continuauit, ſequenti à tergo Anglorum claſſe.

Die Mercurii X. Auguſti, flante Noto, & mari turbulento, Angli vniuerſam ſuam claſſem in extremum Hiſpanorum agmen concitarunt. Dux non ignarus paucas ibi eſſe naues cum Ricaldo, cum ſua prætoria & aliis vela contraxit, & ſigno dato cæteros quoq; vt idem facerent, monuit. Angli vbi viderunt regiam Hiſpanicam cum Galeazzis & duodecim aliis maioribus nauibus, ad excipiendum impetum ſeſe obiecisse, nulla re amplius tentata, retroceſſerunt. Ea nocte Ioannes Acles cum ſuo agmine eſt reuerſus.

Die Iouis, XI. Auguſti, Hiſpanica claſſe inſtitutum curſum perſequente, Angli, qui longius aliquanto abſtiterant, circa veſperam omnibus velis expanſis, rurſus in Hiſpanicam impetum fecerunt, vel potius facturos ſe ſimularunt, Obiicientibus enim ſeſe rurſus Galeazzis, & regia prætoria occurrente, nulla re tentata itidem vt prius in altum reuolarunt. Tum luſtratis nauibus, Ioannis Aclis abſentia fuit deprehenſa.

Die Veneris, XII. Auguſti, mane rurſus Anglicana alaſſis apparuit: quum vero Angli animaduerterent extremum agmen cum primo coniunctum; domum repetituri, mox è conſpectu venerunt.

Omnibus reliquis diebus Hiſpanica claſſis eodem vento vſa, nauigauit, donec ad Septemtrionalis ſiue Noruegici maris fauces eſt peruentum: ac ſi vel maxime Dux verſus Anglicanum fretum redire voluiſſet, id tamen facere nõ potuiſſet, ante diem ſecundum Septembris quo iam vltimam Scotiæ verſus Septemtriones inſula claſſis præteruecta fuerat. Tandem vento aliquanto proſperiore dictæ claſſis reliquiæ in Hiſpaniam ſunt appulſæ.

DE MORTE GVISII DVCIS,

DISCVRSVS XVIII.

Guisius ad necem pertrahitur.

DIE XXIII. mensis ...... anno M.D.LXXXVIII. Rex Christianissimus hora quinta matutina essedum conscendit, ad venationem profecturus. Guisius qui in arce hospitium habebat, mane itidem, pro more suo, surrexerat, & hora sexta sacellum audiendi sacri caussa ingressurus, quum id clausum reperisset, genu ante portam innixus, preces sibi solitas recitauit: quibus finitis, in atrium vbi Consilium haberi solet, se contulit. Quum autem non multo post è Consiliariis aliquot venissent, & Secretarius ad Regem dictum Ducem accersisset, Guisius recta ad regis conclaue perrexit, sed ingressum subito sedecim homines, lateris Regii stipatores circumsistunt, è quibus duo, strictis pugionibus gulam statim dicti Ducis (metuebant enim ne armis tectus esset) petierunt, alius vero bipenni, & alii gladis ventrem ei perfoderunt. In terram inde prolapsum pedibus arripuerunt, è conclaui eum extracturi: quum vero Rex prospiciens, eum adhuc spirare audisset, Propere, inquit, mortem ei adferte. Tum nobilis quidam alius superueniens, Ducem monuit, vt animam suam Deo commendaret: ad quam vocem leuatis ille manibus & oculis ad cœlum, & pectore cruce signato, animam Deo reddidit.

Aiunt Guisium quatuor aut sex diebus ante cædem de insidiis sibi structis monitũ, imo illa ipsa nocte schedulã ipsi porrectã, in qua scriptũ erat, vt sibi caueret: & ꝙ plus est, à Ducissa Nemorosia matre sua, cũ lacrumis, illa ipsa quoq; nocte quæ mortem ipsius præcessit, periculi & insidiarum commonefactum, respondisse: Tale quid de Rege se persuadere sibi non posse, memorem eorum quæ ab ipso sibi promissa sint, nec credibile esse tam diabolicam machinationem in corde regis latere posse, neque vero consiliis suis quibus semper vsus sit, & etiamnum vtatur, honestum, sed probrosum magis, vllam metus suspicionem fuga aut aliis rebus præbere.

Strepitu excitatus Cardinalis Guisii frater, in Consilio sedens, & de fratre quod erat suspicans, vltro in regium conclaue irrumpere volebat, sed à regii satellitii præfecto retentus, ac non multo post vna cum Lugdunensi Archiepiscopo captiuus in Palatium, vbi Rex Capucinis monasterium ædificabat, abductus est.

Eo tempore quod cædi constitutum fuerat, Guisii filius Ionuillæ Princeps à Magno Galliæ Priore, vt vocant, ad palmæ lusum fuerat inuitatus: Thermio vero, mandatum fuerat, vt Nemorosium Ducem præsentia sua & colloquio remoraretur, alii Ducem Albeusium obseruare iussi, qui omnes postea in custodiam sunt inclusi.

Cœso Guisio, arcis portæ clausæ sunt, & præsidia ad eam rem parata, vbique disposita. Inde è regiis ministris quidam) magnum Præuostum vocant) cum quinquaginta satellitibus ad locum vbi Consilium habebatur profectus, effractis portis Parisiensium mercatorum præfectum, Nullium Præsidem, & quosdam alios euocauit, caussamque cur eo ab Rege missus esset exposuit, quod scilicet nonnulli ibi essent qui Regi mortem machinarentur. Illis vero tergiuersantibus, idem nisi continuo abirent, mortem minatus est. Tum etiam missi sunt qui Brisacum Comitem, & Pellicanum Guisio à secretis, comprehenderent.

Guisii corpus mortuum toto illo die in atrio regii conclauis, panno coopertum iacuit. Nemorosia quidem, Guisiorum mater, ad Reginam matrem Regis miserat, per omnia sacra obtestans vt filios sibi commendatos haberet: at ei responsum fuit, Reginam quod posset facturam, sed iam parum posse. Regem tamen rogaturam, vt corpus ipsi tradat, id quod fecit: sed nullum alium responsum tulit, quam corpus illud in Regis esse potestate, sed eo adhuc carere non posse.

Postero die Guisius Cardinalis à regio itidem satellitio confossus & interfectus est, Ducis vero Guisii filius, Ionuillæ Princeps, in Ambrosiam arcem captiuus abductus. Albeusius ad se comprehendendum missis diu restiterat, tandem tamen manus dare coactus fuit, vt & Nemorosius: captiui vero omnes in eadem arce adseruari iussi sunt, eo fortassis vt ad Guisiani cadaueris aspectum, mortis ipsis quoque terror incuteretur, interim examinarentur. Brisaco soli aiunt a Rege veniam datam: cumque adhuc Blæsis esse Cardinali Barbonio, in lecto ex podagra decumbenti, à regio Heluetiorum satellitio manus itidem sunt iniectæ.

Cæde perpetrata, Rex ad Matrem suam ingressus, eo demum die Franciæ se Regem factum esse dixit. Cui illa respondisse dicitur: Metum potius esse ne illo die vniuersum regnum in exitium sit præcipitatum. Tum illum rursus: Eueniat quidquid euenturum est, ego si nihil aliud, dolorem tamen meum & iniurias vltus sum.

Sequenti mane Rex ad sacrum audiendum profectus, Cardinali Vindocinensi comitante: deinde in consueto loco publice pransus est, eodem Cardinali mantile ministrante.

Ordo

Ordo cædis.

Ordo vero cædis à Rege hic constitutus fertur. Cum prima eius diei luce Rex sedecim Nobiles è quadragintaquinque illis, qui custodiæ caussa ipsum semper commitari solebant, ad se euocauit, & quid ab ipsis fieri vellet, edocuit, additis his verbis: Eo die aut sibi aut Guisio Duci moriendum esse. Illis mandata alacriter accipientibus, Rex in conclaue se recepit, & duas scedulas vnam ad Lansacum, alteram ad Castelnouum, de Borbonio & Guisio Cardinalibus comprehendendis scripsit, simulque mandauit vt Ordinum conuentus continuaretur, addito interdicto, ne cui, sub capitis pœna, arma ferre liceret, nihilominus tamen ex Ordinibus multi clam sese subduxerunt.

Aurelianam in arcem Rex milites aliquot præsidii caussa miserat; sed ciues intellecta re omni, subito arreptis armis, & productis tormentis, verberationem instituerunt.

Vulgata Guisii morte, varii statim rumores sparsi sunt, eodem scilicet tempore Lugduni Mainii Ducem interfectum, Lutetiæ vero Aumalio manus iniectas; Lauardinum item ad Carnutum regulum & duos Guisianorum militum præfectos occidendos missum, &c. qui tamen magna ex parte vani fuerunt.

Lugdunensi Archiepiscopo à Rege vitæ gratia facta est, Gabillonensis præfecti precibus: Guisium vero Cardinalem quum Rex ab iisdem à quibus Dux frater interfectus fuerat, interfici iussisset, aiunt quidam id facere eos noluisse, quod ille militaris, hic Ecclesiastici ordinis homo esset: ac proinde à regiis satellitibus, aut præuosti militibus ei manus illatas.

Vicesimoquinto eius mensis die Rex cæsorum cadauera capitibus truncari, ac porro cremari iussit. At Capucini monachi, interfecto Curdinali, sacrum coram Rege facere recusarunt. Legatum quoque Pontificium aiunt initio dubitasse vtrum cum Rege colloqui vellet; postea vero eadem cum ipso naui vectum esse. Quid vero inter eos actum non constat.

DE

DE MORTE HENRICI III. FRANCORVM REGIS, ANNO MDLXXXIX. à Monacho interfecti.

DISCVRSVS XIX.

Monachus Dominicanus regis occidendi consilium capit.

CAlendis Augusti Anno MDLXXXXC. Monachus quidam Dominicani Ordinis, qui Iacobitarum quoque vulgo dicitur, simplici vt videbatur, ingenio, circa vesperam versus S. Clodouei fanum vbi Rex tum erat, iter ingressus est, commeatus literis captiui cuiusdam Præsidis Harlæi opera impetratis. Eo quum venisset, per internuncios statim Regi significari iussit, habere si quæ oretenus cum ipso communicare vellet: Rex vero cuidam è suis negotium dedit, vt ea nocte hominem apud se retineret & liberaliter tractaret, è cuius sermone nõ modo nulla deprehendi potuit suspicio, sed etiam spes facta est, eum insigne aliquid ad Regis seruitium & vtilitatem allaturum.

Postero die mane idem monachus ad Regem introductus, petiit vt in secreto audiretur. Arbitris ergo remotis, Rex cum eo penitius conclaue ingressus est, tum monachus litteras ei porrigit: ac statim iis legendis intentum, cultro in ventrem & perficit sub vmbilico adacto, confodit. Rex vulneratum se sentiens cultrum continuo è vulnere ipse educit, quod inde multo maius factum est. Ad strepitum & clamorem mox familiares Regis & satellites accurrunt, & monachum multis vulneribus conficiunt, nimio vltionis zelo accensi: quem Deo gratias egisse ferunt pro tam subitanea & leni morte, vt qui viuo sibi deprehenso, omnes cruciatus paratos sciret. Mortui cadauer à quatuor equis distractum, in quatuor partes dissectum, & tandem crematum fuit.

Rex plagam hanc non lethalem fore arbitratus, vt suis animũ adderet ipse quoque animum præ se tulit, & è fenestra etiam conspiciendum se præbuit. At circa vesperam ingrauescente dolore, medici & Chirurgi inspecto vulnere (quod iam liuescere incipiebat) Regem periculi, vtque ad extrema se pararet, monuerunt: qui nihilominus melius sperabat, donec tandem deficiente linguæ vsu, circa mediam noctem exspirauit.

Moriturus, Nauarræ Regem ad se euocatum rogasse dicitur, vt mortem suam vlcisceretur, in Parisinis præcipue, quos in suã cædem conspirasse dicebat: quamuis alii dicant prædictum monachum vltro & sua sponte rem tantam aggressum, contemto mortis periculo, quod ad rem Christianam, maxime vero Gallici regni salutem promouendam hoc suum factum pertinere, persuasum haberet.

Aiunt eidem Monacho conciones habenti, interdum voces eiusmodi excidisse, quibus significarit, suis se manibus Regem interfecturum: idque sibi in visione quadam manifestatum. Sequidem equi caudæ alligatum iri, sed nullos dolores sensurum.

EPISTOLA, QVA MAGNVS HETRVRIÆ DVX CARDINAlatu se abdicauit, siue

DISCVRSVS XX.

QVVM iam dies appropinquet, quam & ea quæ familiæ meæ aduersa euenerunt, quæque illi ad agendum necessaria sunt, mutandæ meæ vitæ instituto præfixerunt, cui me Deus Optimus Maximus iam inde à pueritia addixisse videbatur, & in quo ego permultos annos inseruiendo sanctissimæ isti Sedi perseueraui; quumque neque publicæ vtilitatis ratio, neque huiusce populi, cui præsum, voces, & desideria patiantur, vt hanc rem diutius differam: visum est mihi, vt Romam Nicolaum Tornabonum Episcopum Burgi Sancti Sepulchri, cum meis his litteris mitterem, is à me peramplum mandatum habet, cuius vi tum Sanctitatis Vestræ, tum Sacri Collegii conspectum adeat, meoque nomine supplex ab eo postulet, vt Cardinalitiam dignitatem illiusque insignia deponere, eaque Vestræ Sanctitati, ac sanctissimæ isti Sedi restituere liceat. Qua quidem in re futurum spero, vt ipsa eo benignius petitionem meam sit acceptura, quo certius persuadere sibi potest, me non vna esse depositurum summam illam inseruiendi Sanctitati Vestræ voluntatem, quam ante hac eius in me non obscuris beneficiis obstrictam, ac deuinctam habui, sed futurum potius pla-

ne reuerentem, atque obsequentem filium suum, eaque omnia semper acturum, quæ V. Sanctitati grata, & iucunda fore existimabo. Deus Optim. Max. Sanctitatem Vest. cuius Sanctissimos pedes humillime deosculor, diutissime tueatur, ac seruet.

Datum Florentiæ XII. Calend. Decemb. MDLXXXVIII.

Epistola ad Cardinalium Collegium.

ETsi dolorem illum, quem ego ex Francisci Medices Magni Ducis Etruriæ obitu maximum cepi, quod fratrem mei amãtissimum mihique carissimum amisi, nullo alterius incommodi interuentu augeri posse existimabam, tamen cum eo ventũ est, vt ea mihi persona deponenda sit, quam vigintisex ipsos annos incredibili mea cum voluptate in ista vrbe vnà cum Illustrissimis DD. VV. gessi, mirum profecto est, quanto vehementius animũ meum tantæ iacturæ memoria refricare cœpit. Etenim præterquam, quod huiusce Imperii moles, quam iure quidem hereditario, sed tamen non admodum optandam mihi esse video, tanta est, vt à curis requiescere animum nunquam patiatur, totumque vnum sibi me postulet, vt quo maxime oportet quaque mihi inprimis opus est, quam commodissime perferatur: illud etiam accedit, quod cum omnium Dominationum vestrarum Illustrissimarum consuetudine, conspectuque, quibus ego præsens fruebar, vt ex iis non modo incredibilem voluptatem, sed etiam suauissimos meos erga sanctissimam istam Sedem, vestrumque Illustrissimum ordinem pietatis, atq; obseruãtiæ fructus caperẽ, priuatum me sentio, facere non possum, quin in me huiusmodi memoriæ recordatio, quasi quodam morsu dolorem efficiat, DD. quæ vestrarum Illustrissimarum desiderium identidem renouet, atque animum incredibiliter commoueat.

Qua tamen in re illud mihi maximam adhibet consolationẽ, quod cum istinc nõ longissime absum, futurum spero, vt quemadmodum præsens tum eram sanctissimæ Sedi Apostolicæ, vtq; Dominationibus VV. Illustrissimis libenter, ac studiose interueniebam, ita etiam posthac crebræ mihi occasiones offerãtur meæ perpetuæ & constantis erga V. ordinem testificandæ voluntatis, quam quidem semper hic retinebo, vt ab ea me nulla, neque loci, neque temporis longinquitas vnquam deuulsura sit. Atq; hoc idẽ non minus de Dominationum VV. Illustrissimarum erga me beneuolentia mihi polliceor. Superest ergo vt mutuis inter nos officiis hanc animorum coniunctionem non solum tueamur, sed etiam quoad fieri, præstariq; à me poterit, dabo operã atq; enitar, vt re ipsa DD. VV. Illustrissimæ intelligant, & sanctiss. istius Sedis obseruationem, & istius Illustrissimi Ordinis commodis para-

tiorem quam me esse neminem, quemadmodum ex Episcopo Tornabono præsentium exhibitore latius accipient. Deus Opt. Max. DD. VV. Illustriss. incolumes, & saluas diutissime seruet. Datum Florentiæ.

Formula ceremoniarum seruandarum in resignatione Cardinalatus Magni Ducis Etruriæ.

Die 28. Nouembris 88.

FEria 2. 28. Nouembris 1588. erit Consistorium secretum apud S. Petrum, in quo Sanctissimus Dominus noster, habito breui sermone cum Cardinalibus, de admissione Procuratorũ Cardinalis Magni Ducis pro resignanda Cardinalatus dignitate mãdabit eosdem Procuratores introduci, qui præeuntibus Magistris ceremoniarum introducentur cum aduocato Consistoriali, qui dictæ resignationis negotium exponet. Episcopus Procurator intrabit cum cappa, Aduocatus cum habito consueto Aduocatorum, aderunt etiam duo cubicularii assistentes Papæ, duo secretarii domestici, duo Protonotarii de humero Antiquorum, duo Clerici Sacri Collegii, & ad summum duo alii Prælati Patriarchæ, si aderunt, Procuratores, & Aduocatum deducentibus Magistris ceremoniarum, facta reuerentia Papæ in ingressu, ibunt ad locum post sedilia Cardinalium è regione Pontificis, ibique omnibus genuflexis Aduocatus dicet hæc verba. Pater Beatissime, admodum Reuerendus Pater Nicolaus Tornabonus Episcopus Ciuitatis Burgi Sancti Sepulchri, & Illustrissimus Ioannes Nicolaus Ferdinãdi Cardinalis Magni Ducis apud Sanctitatem V. orator, eiusdem Magni Ducis Procuratores insolidum hoc legitimo suffulti mandato, ad resignandam in manibus Sanct. V. Cardinalatus dignitatem, habent ad San. V. & Sacrum Collegium litteras, quas humiliter supplicant, vt accipere dignetur, illisque lectis benigne audire, quæ in mandatis habeant. His dictis, Magister ceremoniarum accipiet prefatas litteras & mandatum, & Secretario Sanctiss. tradet: litteras autem ad Sacrum Collegium, & mandatum tradet Dom. Siluio Antoniano Secretario ipsius Collegii, qui iussu S. S. illas leget.

Postea Aduocatus adhuc permanens genuflexus, exponet negotium resignationis.

Magister Ceremoniarum antiquior absoluto sermone Aduocati, admonebit Dominos Protonotarios, vt sint rogati de instãtia facta à Procuratoribus Cardinalis Magni Ducis, vigore specialis Mandati tunc per Secretarium Sacri Collegii perlecti, super

admis-

admiſſione reſignationis dignitatis Cardinalatus eiuſdem Magni Ducis ad hoc, vt deſuper poſſint confici publica inſtrumenta, & Protonotarii rogabunt teſtes, his tantum accerſitis teſtibus, quorum omnia nomina adnotabunt.

His abſolutis omnes diſcedent, & iterum Conſiſtorium Sanctit. Sua rogatis Reuerendiſſimis Cardinalibus, pro ſua ſingulari ſapientia diſcernet, & Reuerendiſſimus Vicecancell. pro ſuo officio aduocabit Decretum, quod etiam faciet Reuerendiſſimus Camerarius Sacri Collegii, vt mos eſt.

DE EXPEDITIONE IN BELGIVM DVCIS ALENZONIJ,

DISCVRSVS XXI.

PROPOSITA mihi ab Illuſt. V. Excell. quæſtio tria continet capita. Primum eſt, vtrum Rex Chriſtianiſſimus in ſocietatem veniat eorum armorum, quæ Dux Alenzonius ad Belgos adiuuandos apparare atque in procinctu iam habere dicitur. Secundum, vtrum is ab omnibus Belgii Statibus, an tantum à quibuſdam particularibus vocatus ſit. Tertium, quæ hunc motum ſiue expeditionem ſequutura putem.

Ad primum quod attinet, ſi ea adhuc Franciæ regum eſſet potentia ac felicitas, quæ à Carolo VIII. ad Henricum vſque huius, qui iam regnum tenet patrem, quaſi per manus tradita, & continua ſerie in ſucceſſores propagata fuit, merito tanta Hiſpaniarũ regis potentia ac magnitudo ſuſpecta ei eſſe deberet, ac prudenter ſane ageret ſi conſilia ſua eo dirigeret, vt Catholici regis, æmuli ſui perpetui, ac cum quo infinitæ diſcordiæ cauſſæ ſibi intercedunt, vires ad mediocritatem quamdam & æquilibrium redigerentur: quod vix vlla ratione melius ac commodius fieri poteſt, quam Belgii prouinciis ab Hiſpanorum imperio auulſis. Quum vero hodie is ſit Franciæ regum ſtatus & conditio, vt huius ſui æmuli viribus ad illud quod eis ſuper eſt conſeruandum, & ea quæ hoſtes ſiue rebelles tenent recuperanda, omnino opus habeant; illud facile cernitur, quæ medicina eſſe debebat vene-

num fore: ac huius sui æmuli potentiam infringere,nihil aliud esse quam ruinam sibiipsi accelerare.

Et vna quidem hæc ratio, quæ etiam totius caussæ statum complectitur,mouet me vt credam, Franciæ Regem in hoc armorum ad Belgas iuuandos motu cum fratre non conspirare: quamuis etiam alias huius meæ opinionis rationes adferre possim.neque enim credere possim, in tam nobilis ac generosi Principis animum tantam erga bonum amicum & cognatum cadere ingratitudinem,qui non modo è tantis Franciæ malis ac calamitatibus,quamuis plurimæ essent occasiones, suum commodum non captauit, verum etiam magnis sumptibus, vt quidem toti constat mundo, in maximis periculis auxilia tam opportune submisit.

Nec illud credere possum, tam cæcum atque imprudentem esse Franciæ regem, vt non prouideat quanta pericula suo ipsius regno & statu inde oritura sint si Belgæ victoria potiantur, quippe quorum causa cum Hungonotis communis est. Annon videat,quanta stultitia sit regnum tot dissensionibus distractum, tot calamitatibus afflictum, ac pacis tantopere indigens bello cum multo potentiori Principe, sine vlla necessitate, inuoluere? Annon in mentem ei venire putandum est, quam periculosum sit fratri,qui non tam exspectandi patientiam quam regnum iam habendi atque inuolandi desiderium aperte ostendit, arma in manus tradere ac sumministrare, ei præsertim qui tam parui regiam fecerit auctoritatem vt cum hostibus se coniungere non dubitarit. Et vt quidem res se habent, nondum res inter duos hos fratres ita compositæ sunt, vt alter alterum valde amet. Quod si arma ad Belgarum defensionem expediantur, credibile est fore vt ea magis ad illum finem quem is qui ea in manu tenet, sibi propositum habet, quam ad quemcumque alium dirigantur. Quin sic existimo, Alenzonio facilius fore in Francia quam Belgio rem ex sua voluntate gerere,& bonum successum sperare. Quod si vel maxime rex Franciæ, his omnibus postpositis bellum potius periculosum quam pacem necessariam cum Hispaniarum rege sibi esse volet, non video tamen vnde neruos ad tantam molem sustinendam ac mouendam sumere possit: quum difficile sit,alijs succurrere, & seipsum defendere ac tueri. Nec omnino mihi placet eorum coniectura,qui putant Regem Franciæ à tali bello non abhorrere, eam potissimam ob caussam vt hoc modo suum regnum à vitiosis humoribus & inquietorum hominum sentina purget. Id enim si consequi velit,necessum erit, vt omnes Hugonoti regno excedant, neque vmquam eo reuertantur. atqui constat in iis regionibus quæ ciuili bello ardent, vtramque partem de nido custodiendo ante omnia esse

sol-

ſollicitam: eoque Hugonotos patriam non tam facile relicturos, aut reuerſos, multo maiores turbas daturos. Ex quibus recte augurari mihi poſſe videor, hanc expeditionem Alenzonii citra Regis conſenſum ac voluntatem adornari.

Ad ſecundum iam venio: in quo perſuadere mihi non poſſum Alenzonium ab omnibus Belgii Ordinibus vnanimi conſenſu eſſe vocatum, quum veriſſimum illud ſit, omne imperium conſortis eſſe impatiens, nec duos Principes æquales, quales Archidux Matthias & Alenzonius ſunt, vna conſiſtere aut ſeſe mutuo ferre poſſe. Scimus etiam Comitis.... potiſſimum ſuaſu atque auctoritate Gallorum arma in Belgium accita, vel ſcilicet iis, vtpote vicinis, præfecturam ſuam.... tueatur, vt qui tam Arauſionenſis Principis & Ordinum, ob male nauatam operam, quam ipſius Hiſpaniarum regis, ob rebellionem, voluntati diffidit. Licet autem communi omnium cæterorum Ordinum conſenſu Alenzonius vocatus ſit; numquam tamen eos aſſenſuros puto, quorum oppida Gallorum poteſtati tradenda erunt. non enim puto, quatuor aut ſex oppida ſe certiſſimæ ac perpetuæ ſeruituti, pro falſa libertatis, quam vniuerſim ſibi omnes de Gallis Ordines promittunt, ſpe, addictura? nec enim Belgæ tam longe à Francia ſiue Gallia abſunt vt non ipſis quaſi oculis videant, nec tam ſtupido ſunt ingenio vt non intelligant, quidnam à Regno in tantis malis ſummerſo, & à gente naturæ quodam inſtinctu ſibi inimica, & ob inopiam ad prædam faciendam quam auxilium oppreſſis ferendum multo alacriori atque aptiori, ſibi ſperandum ſit.

Sed demus, reperiri quatuor aut ſex ciuitates, in quibus meri Quinti Curtii habitent, qui in particularis ſeruitutis voraginem ad vniuerſalem redimendam patriæ libertatem ac ſalutem, præcipitare ſe non dubitent: nondum tamen video, quomodo etiam traditis his oppidis ſiue locis, Belgę certum ſibi à Gallis auxilium tuto promittere poſſint. Scimus enim cum fortuna fidem quoque mutari, in iis maxime imperiis quæ ad ruinam iam inclinãt, & vbi Principes multarum rerum penuria laborant. Quocirca omnino arbitror, non ab omnibus, ſed paucis quibuſdam Belgii Ordinibus ſiue Statibus Alenzonium ad imperium & Principatum ſuſcipiendum eſſe accerſitum.

Ad tertium ſiue vltimum quæſtionis caput venio, quod eſt coniectura quidnam expeditio hæc paritura ſit. equidem ſi pro vero ſumamus illud, Chriſtianiſſimum cum fratre in re conſilia non miſcere, facile tam ex Alenzonii exiguis viribus, quam ex iis quæ inter ipſum & Ordines procul dubio futuræ ſunt diſſenſionibus coniici poteſt, aut Ducem iam ductum nihil omnino moturum, aut ſi moueat aliquid, nihil aut effecturum

quam vt forte Belgæ ab Anglorum amicitia diuellantur, eorumque auxiliis priuentur: qui quidem impetus præterquam quod nec durabilis, & parum validus, etiam valde damnosus Belgis ad prædam externo militi expositis futurus est; nec difficile erit Ioãni Austrio cum iis quas iam habet copiis talem vim propulsare. Quod si Alenzonius etiam quiescat nihilque moliatur, Catholicus rex nihilominus hoc rumore excitatus, vbi considerauerit, quanta incommoda & pericula rebus suis inde euenire possint si bellum in longum ducatur, & cognouerit nullam his omnibus præuertendi aliam esse rationem, quam Ordines extrema vi ad sanitatem & officium reducere; bellum multo maioribus viribus gerere decernet, ac duos exercitus sibi constituet, quorum vnus obsidendis oppidis, profligandis è campo hostibus, omni deniq; eiusmodi rei perficiundæ sufficiens sit, & quasi statarius; alter vero mobilis, & ad quamcumque necessitatem, siue ad præueniendum vel diuertendum hostem, vel ad intercludendum aut aperiendum commeatum, & alia subitanea semper sit paratus. Et quamuis ad bellum hoc modo gerendum maiores requirantur sumptus; multo tamen etiam maius operę precium fieri poterit. Quia enim eiusmodi bellum pro fine habet non tam possessionis recuperationem quam subditorum reconciliationem, illud spectari debet, vt subditi ab inquietis hominibus decepti, acerbos belli fructus, & quam graue id sibi futurum sit, ad viuum sentiãt. Qua quidem ratione, immo bono vnius prœlii aut similis conatus successu, Belgæ & de Regis viribus aliter sentire, & suo modulo ac pede metiri sese incipient: qui si Ioannem Casimirum Palatinum similiter accersant, equidem non tam militis per hyemem retinendi, quam messis colligendæ studio & consilio id facere eos puto. Et hæc quidem de tribus his quæstionibus pro ingenii mei tenuitate, V. Excellentiæ respondenda existimaui.

DE

DE IMPERII ROMANI STATV PERTURBATO,

DISCVRSVS XXII. & vltimus,

CVM vltima Imperii comitia infelicē satis proh dolor sortita sint finem, vt quæ Anno 1608. sine fructu vix dum in principio dissoluta, nuperrime 1613. nulla aut parua post se spe relicta in aliud tempus reiecta, credendum certe est, neminem se magni huius mali reum fassurum, imo quemuis vndique conquisitis seu veris seu vanis rationibus eo potius allaboraturum, vt sua in Imperatorem & Imperium iactata obedientia & fidelitate, alteri hanc culpam imponat.

Ne itaque simpliciores circumueniantur, atque vicini Imperio Reges & Principes, apud quos summum obreptionis periculum, in sinistrum inducantur iudicium, suasit candoris & veritatis studium, horum comitiorum successum, breuiter quidem, at absque fuco & passione describere.

Ad cuius intellectum præmittendum est, eas quæ adhuc num aut sunt, aut in Imperio repullulant lites, tunc initium sumpsisse, cum irrepentibus in eo sectis, vna cum religione Procerum animi quoque immutati sunt; antea enim sicut vna in vniuersum fides, ita & vna Imperii lex, vnus & vnanimis legis intellectus, secundum quem citra status respectum, iustitia vigente, quisque aut damnabatur, aut absoluebatur.

Ab Anno vero circiter 1520. cum Martinus Lutherus noua sua passim in Imperio dogmata sparsisset, atque aliquot Principes sæculares iis imbuisset, cœperunt tam iuris communis, quam quæ ab Imperatoribus, Carolo Quarto in Bulla aurea Anno 1356. Friderico Tertio Anno 1442. in sua Francofurti edita reformatione, Maximiliano Primo Anno 1495. eiusdem Augustæ facta declaratione Anno 1500. diuersisque aliis sanctionibus de pace inter Status eorumque subditos promulgatæ erant leges minus fideliter obseruari, ita vt iis spretis, iam mutuæ inuasiones & grassationes passim impune quasi inualescerent, quibus malis diligenti studio obuiare conatus glorio-

ſiſſimus Carolus Quintus, primum quidem VVormatiæ Anno 1521. dein Auguſtæ 1525. & Spiræ Anno 26. vtrobique Ferdinando eius vices gerente, ſicut & ibidem Anno 29. Auguſtæ Anno 30. Et ſub Rege Romanorum Ferdinando Spiræ Anno 42. iterum Anno 44. ibidem, aliiſque pluribus Diætis, & quod videret horum diſſidiorum cauſam & fomitem eſſe nouiter obortum diſſenſum in religione, ſumma cura & ſolicitudine in id incubuit, vt eo ſubmoto, correctiſque erroribus, ſtatus in primæua & concordi fide concordes efficeret, quemadmodum ea de cauſa Concilium Tridentinum, & diuerſa colloquia, præſertim vero Anno 57. VVormatiæ inſtituta, quæ dubio procul optimum Imperatorem ſpe ſua non defraudaſſent, ſi in illo Sectarii comparuiſſent. In hoc autem cum Saxoniæ Legatis, diſceptationem ſcilicet inter Catholicam religionem duntaxat, & puram Auguſtanam confeſſionem, cæteris omnibus ſuccedaneis ſectis vnanimiter & præiudicatiue exploſis, inſtituendam cenſentibus (vti & hoc pacto cautum erat) conueniſſent.

His ergo omnibus fruſtra tentatis, Statuum animi indies magis magiſq; in ſe mutuo excandeſcebant, & iam non amplius diſſimulatum, ſed apertum ſpirabant Martem, niſi Carolus profuſis priuilegiis ſectarios (quos deinceps Proteſtantes vocabimus) cumulaſſet, Catholici vero ſuis, quas contra ipſos, ob diuerſa Eccleſiæ occupata bona habebant, actionibus in perpetuum renunciaſſent, atque hoc pacto furorem eorum compeſcuiſſent.

Occupauerant tum temporis aliqui ex Proteſtantibus antiquos quoſdam Imperii Epiſcopatus, aliaſque Eccleſias & bona Eccleſiaſtica à Catholicis in vſum Catholicorum pie fundata, contra expreſſam pacis publicæ conſtitutionem, quæ huiuſmodi ſpolia ſeuere interdicit, hæc iure repetebant Catholici, atque officium Imperatoris vt iudicis implorabant. Sed cum illis conſtanter renuentibus verendum eſſet, ne re decisa motus in Imperio ſuſcitarentur, & ad reſiſtendum Turcæ tanto minus ſufficiens redderetur Cæſar, Ratisbonæ Anno 41. Catholici ſpe futuræ compoſitionis, eo inducuntur, vt in Camera Imperiali omnes ſuas intuitu Religionis, hoc eſt, bonorum Eccleſiæ, inſtitutas actiones, quoad vniuerſale vel nationale Concilium, ſopiendis fidei litibus inſtitutum, effectui mandatum eſſet, ſilere iubeant & ſiſtant; hac quidem ab Imperatore facta fide, ſe præuia commiſſione determinaturum inter cauſas religioſas & prophanas, ſimulque conſentientibus ſtatibus ſancitum fuit ſub pœna fractæ pacis, ne intuitu religionis alter alterum offenderet, eiuſve bona inuaderet, ſed & in ſpecie Eccleſiaſticos in poſſeſſione ſuorum cenſuum & redituum deinceps abſque vlla turbatione relinquendos: quo obtento Proteſtantes, iam palam indicendum Concilium, quod paulo ante placuerat, recuſant, Catholicoſque vt proxime obtentum; Iuſtitium, in Iudicio ſcilicet Camerali, ad quinquennium

protelent, adigunt, vt ex recessu Imperii Anno 1542. Spiræ conditio patet.

Interea quo Status in officio contineat, animosque concitatiores à grauiori motu præseruet Cæsar, comitia multiplicat, fiuntq; præsertim ad securitatem Clericorum iterato pacis leges, Spiræ Anno 44. videlicet hæ.

Nemo Statuum alterum ad suæ religionis susceptionem adigat, aut eius subditos à debita obedientia & fidelitate seducat, iisque contra Magistratum patrocinetur.

Ecclesiasticis sui maneant census & reditus salui, quos tempore Ratisbonensis Diætæ Anno scilicet 41. adhuc in possessione habuerunt.

Vtque ob Ecclesiæ patrimonium vlterior inter Status animorum disiunctio & diffidentia euitetur, Ecclesiastica Collegia, Monasteria, & Domus, siue Catholicorum siue Augustanorum illa sint, suis bonis, censis, & prouentibus, quamuis in alterius principatu aut dominio sitis, non destituantur, ita vt deinceps cuiuis Collegio, Prælaturæ, Monasterio, Xenodochio, Domui & Ecclesiæ, eo nempe in loco, vbi illa sita sunt, sua bona, suique reditus absque recusatione cedant, opera ad id fideliter ab aliis Statibus, nullo religionis intuitu præstita. Principes vero Ecclesiastici, aliique Status, nemini quam Imperio immediate subiecti, eorumque bona, hac lege non censendi, sed iis vbicunque residentibus reditus & census eorum libere cedant.

Similiter Prælati, Religiosi, aliique Ecclesiastici, qui ob immutatam religionem, residentias suas mutarunt, itaque aliorum Statuum dominia & territoria migrarunt, fruantur bonis ad eorum Collegia, Monasteria & beneficia pertinentibus, quamuis in aliena iurisdictione sitis (quorum scilicet possessionem Anno 41. adhuc habuerunt) vsque dum discors religio componatur. Ita tamen vt Dominis rei sitæ, sua circa huiusmodi bona iam ante hoc religionis dissidium competentia & vsitata Dominicalia iura salua sint & maneant.

Ex his bonis Ministeria, Ecclesiæ, Scholæ, Eleemosynæ, Hospitalia, vti Anno 41. ita deinceps nullo religionis discrimine sustententur. Si quæ vero inter Status ob bona Ecclesiæ occupata & litigiosa, conuentiones compositionesve factæ sunt, aut fient, eæ ratæ maneant & firmæ.

Quæstiones circa sustentationem ministeriorum ortæ, per electos à partibus arbitros, aut amicabiliter sopiantur, aut à Commissariis Cæsareis summatim definiantur, ita vt interea nemo sua ideo possessione destituatur, aut arrestis grauetur.

Monasteria & Templa non destruantur aut euertantur.

Præter hæc & vltra hanc constitutionem omnes Ecclesiastici, siue Catholici, siue Augustani, omnibus bonis, emolumentis, reditibusq;

sui-

Hac itaque transactione præmissa, vinctisque quasi Catholicis, tandem An. 55. (circa quæ tempora priori sæculo Athenæ, omnium artium & disciplinarum mater, ab immanissimo Mahomete II. octauo Turcarum Principe captæ soloque æquatæ sunt) quo ob dissensum religionis fluctuanti Reipubl. Romanæ, vti spes omnibus bonis erat, subueniretur, famosa illa amnistia, & quæ adhuc num extat religionis pax constituta est, cuius cum sit aut esse debeat æterna authoritas, seriem hic necessario inteximus.

Iterum ergo seposita de concilianda fide, contra pactum Passauiense quæstione, sequentes pro patriæ tranquillitate, Cæsaris, omniumque Statuum iurata approbatione, factæ & promulgatæ sunt sanctiones. Capita hæc sunt.

Nequis post hac alteri in Imperio bellum indicat, inferat, vel hostile quid aut per se moliatur, aut ope consilioque promoueat, quin imo omnes concordibus votis, mutuæ beneuolentiæ studeant, neque alter alterum, iudicio se submittere paratum, annonæ subministratione, commerciisque vel redituum perceptione intercludat.

Cæsar & Imperii ordines nullum confessionis Augustanæ Statum ob professionem Augustanam vi vel armis inuandant, lædant, vel ab hac confessio. doctrina, cæremoniis, ritibusque Ecclesiæ in ditionibus eorum, aut iam introductis aut introducendis deiiciat, iisq; siue mandatis siue aliis modis graues sint, sed in hac confessione eiusque exercitio, bonis & iuribus suis liberi & quieti relinquantur, quæ autem de religione lis est, ea non Christianis amicabilibus & pacatis rationibus componatur.

Vicissim Ordines Augustanæ confessionis Cæsarem, Electores, cæterosque Imperii Principes & Status Catholicæ & auitæ religionis, siue Ecclesiastici siue sæculares illi sint, vna cum ipsorum capitulis, & aliis clericalis ordinis hominibus non attento quo domicilium suum transtulerint, sua religione atque Ecclesiæ suæ ritibus, cæremoniisque, sicut & bonis, dominiis, subditis, iurisdictionibus, dignitatibus, iuribus, reditibus, censibus, decimis, absq; vlla modestia vti frui sinant & patiantur, ipsis potius in hoc subueniendo, quam vllam vim inferendo, ad amussim Imperii legibus, constitutionibus, & pacis publicæ sanctionibus obseruatis, atq; omnia sub sponsione Cæsareæ Regiæque dignitatis, honoris Principum, fidei & pœnis constitutionis, quotquot vero nec Catholicæ Religioni nec Augustanæ confessioni (vti nempe illa An. 30. Cæsari exhibita est) addicti sunt, hi beneficio huius pacis non fruantur, sed ab ea penitus exclusi sint.

Archiepiscopi, Episcopi, Prælati aliique Ecclesiastici, à Catholica religione recedentes, à beneficiis eorumque fructibus, honore & existimatione salua, simul quoque abscedant, Capitulis, aut quibus id de iure Ecclesiarum, aut Collegiorum recepta consuetudine competit, aliam Catholicam personam in eius locum sufficiendi & eli-

gendi

gendi data facultate, cui vna cum Capitulis aliisque Ecclesiis, fundationes, electiones, præsentationes, confirmationes, consuetudines, iura & bona sua salua sint & maneant.

Collegia, Cœnobia, aliaq; bona Ecclesiastica à Statibus nonnullis, eorumque prædecessoribus occupata, piisque vsibus applicata, si neque ad alios Imperii Status pertinent, nec tempore transactionis Patauiensis, posteaue ab Ecclesiasticis possessa fuerint, sub hac pace comprehendantur, suisque locis immota maneant, neq; vlla eo nomine sit actio, petitio aut persecutio. Nemini à Camera horum nomine processus decernantur. Ecclesiastica iurisdictio) saluis cuiusuis reditibus, decimis, iuribusque temporariis) in Augustanæ Confessionis ritus, ministeria & leges constitutas, instituendasque vsque ad plenam religionis conciliationem, ne exerceatur. sed confessione hac libera, interea temporis suspensa quiescat, aliis tamen casibus integra maneat. Statibus Catholicis reditus, census, decimæque maneant, Magistratui tamen ciuili, sub quo ea bona sita, sua in his iurisdictio sæcularis, commoda & iura, quæ ante ortum de religione dissidium ipsi in iis competierunt, salua sint. Ex his bonis Ministeriis, Ecclesiis, Scholis, Eleemosynis, Hospitalibus, vt olim ita deinceps, nullo alterutrius religionis discrimine prouideatur.

Qua de re si quid dubii incidat, Partes arbitros liti decidendæ nominent, qui causa summarie cognita intra sextum mensem quid quantumque eo impendendum sit, pronunciabunt.

Interea quibus hoc nomine lis mota fuerit, nec possessione sua destituantur, aut turbentur, nec eo minus quod antiquitus ex fundis emolumentisq; ad ministeria cõtulerunt, ad finẽ vsq; litis porrigant.

Ne quis Statuum alterum eiusue subditos suæ religione adigat, abstrahat, vel contra Magistratum tueatur aut defendat, competentibus tamen aduocatiæ iuribus exclusis.

Cæsaris, Statuumq; subditis vna cũ familia religionis causa, alio si velint cõmigrandi, bonaq; sua alienandi (dũ seruilis conditionis, debitiq; tributi nomine pro loci consuetudine Magistratui satisfaciant) facultas & potestas esto, Dominis tamen manumittẽdi arbitrio relicto. Hæc pax diffidentiæ in Imperio tollẽdæ salutiq; patriæ promouendæ, & concordandis religionũ litibus inita, ad vsque placidam & absolutã religionis conciliationẽ, sarta, tecta & inuiolata ab omnibus seruetur, quod si generali concilio, nationali conuentu, colloquio, aliisq; Imperii tractatibus, hæc compositio acquiri non possit, pacis tamen huius in omnes casus perpetua & æterna vis & authoritas erit.

Hac pace quoque Ordo Equestris immediate subditus, ita fuatur, ne vnius aut alterius religionis causa grauetur aut molestetur.

Quibus in Ciuitatibus liberis ante hanc conditam pacem vtraq; religio in vsu fuit, in iis porro sic remaneat, Ciues & incolæ seu Clerici seu laici, pacifice & comiter inter se cohabitent, neutri alteros de

religio-

religionis suæ exercitio, Ecclesiæ ritibus & cæremoniis deturbare liceat, sed liberum vltro citroque religionis facultatumq; & bonorum vsum, sicut superius de Statibus cautum, quilibet habeat.

Superioribus Imperii constitutionibus; huic paci nihil vlla in parte detrahatur, nec deinceps vlla contra eam derogatio, aut declaratio admittatur, si fiat, pro non facta habeatur

Hęc pax vti Cæsaris Ordinumq; religiosa assertione munita est, ita stabili omniũ cõcordia & sinceritate sanctè & religiosè seruetur. Cęsar & Ordines, nec ipsi inuicem clamue palamue cõtra hanc pacẽ cõmittant, nec fraudẽ facientibus aut cõtrauenientibus adiumẽto sint, quin imo contra hanc constitutionẽ læsis vltro, ope & auxilio subueniant.

Huic constitutioni Camera pareat, iusq; postulantibus citra alterutrius religionis respectum administret, in contrarium nec processus decernat, nec aliud agat aut tractet.

Hanc itaque pacem valere iussis Episcopatibus variisque Ecclesiæ bonis, remissis & sepultis suis actionibus, non tamen absq; graui damno, admissis in Imperio Augustanę confessionis cultoribus, Catholici æquo animo amplexi, eam hucusque stricte coluerunt, hospites suos Augustanos humaniter habuerunt, seque decinceps hanc sacrosanctam Imperii legem fideliter obseruaturos sanctè pollicentur. Sit ergo hæc norma ad quam subsecuta in Imperio gesta, & hodiernus status examinandus est.

Obseruarunt, inquam, Catholici hanc de pace sanctionẽ ad amussim, nec vel minimæ contrauentionis hucusque accusati aut rei facti sunt: ex altera parte quam fideliter, videbitur: legem enim è vestigio subsecuta est præuaricatio.

Inuaserunt enim Episcopatus Magdeburgensem, Bremensem, Halberstadiensem (hoc statim iniuncto iuramento: Iuro quod non velim admittere Caluinismum, nec restituere Papatum (Verdensem, Osnabrugensem, Mindanum, Lubecensem, Vltraiectinum, Caminum, Schuerinum, Gandauensem, Brandeburgensem, Ratzenburgensem Slesvicensem, Hamelburgensem, Libussensem. Monasteria & Cœnobia: Hirsschfeldense, Walckenrid, Maulbron, Rittershausen, Ad Lapidem, Waldsachsen, ad S. Gilgen, Konigsbrun, Quedlingenburg, Herfforden, Weringeroda, omnes famosas ad cultum diuinum institutas Abbatias. Inuaserunt dico nec immerito, eorum enim votis pro maiori parte vocati & introducti sunt, qui desciscentes à religionis & pacis lege, beneficiorum, iuriumque Ecclesiæ incapaces, nullã vlterius eligendi seu postulandi facultatem habebant.

Nunc etiam si qui dissolutioris vitæ & lasciuiæ causa & statum & religionẽ deserunt, hos fouent, & in perceptione bonorum Ecclesiæ, pari æquitate contra ordinarios tutantur. Templa partim ad prophanos vsus converterunt, partim ita destruxerunt, exusseruntque, vt memoriam sui posteris, exigua tamen ipsorum laude, faciant.

Rebus

Rebus ita laudabiliter (scilicet) gestis, restabat, qua ratione excusso Iustitiæ iugo, & ablata retinerent, & quod adhuc Catholicis super est pari libertate impune inuolare possent, obstante enim religionis & prophana pace, sicut & iure communi, non Catholicorum vim, quos hucusque benigniores experti essent, sed Iudicis ferulam timebant, quid ergo Consilii? circulum faciunt, & eam, qua ante transactionem Passauicam, subsecutamque religionis constitutionem, ingressi sunt viam, repetunt, illorum studio nil conuenientius rati, quã aut Catholicorum de nouo institutas aut instituendas actiones, iterum eludere, vel ad minus priori exemplo in æternum sistere, quod sedulo, sed grauiori ante hac dispendio efficiunt.

Ordinatione Cameræ An. 55. communi Statuum voto edita, par. 1. tit. 50. cautem est, quotannis designato tempore per Cæsaris Ordinumque delegatos & consiliarios Iudicium Cameræ hoc modo visitandum, vt Cæsar Spiram Commissarios, Moguntinus suos, Coelectorumque singuli singulos per vices Consiliarios mittant; Principes bini, Ecclesiastici alter, alter laicalis ordinis, alternatim ipsi veniant & suos delegẽt, eo scilicet ordine, quo in Imperii Senatu sessionem habent & votum. Ventum ergo erat in ordine Principum Ecclesiasticorum ad Germaniæ Primatem Archiepiscopum Magdeburgensem. Anno 88. hoc muneris sibi Ioachimus Ernestus Marchio Brandenburgicus, nec Archiepiscopus nec Clericus, imo detentor laicus per Apostatas nulliter postulatus, & tam ratione status quam religionis inhabilis huius Ecclesiæ possessor sibi vendicat, cæteris Protestantibus tum ob similem causam, tum vt Ecclesiastica munia sibi arrogando clericalem statum confundant, & pedetentim ex Imperio (licet hoc in vtroque, præcipue vero sacro ordine fundatum tum sit) exterminent, ad hoc ipsi fideliter, & velut in communi causa strenue assistentibus, non tam quod sperarent hoc se impetraturos (probe enim sciebant Catholicos, vti votum & sessionem in Imperii Senatu ipsi suique similibus ob notoriam inhabilitatem iam pridem negarant, imo eius aliorumque ereptorum Archiepiscopatuum, Episcopatuum restitutionem à Cęsare Anno 82 & antea rogauerant, hoc nunquam concessuros), quam vt hac occasione arrepta ordinarias Cameræ visitationes, quæ tam corrigendis huius Iudicii defectibus, quam expediendis reuisionibus (si quæ à sententiis latis interpositæ essent) adinuentæ & institutæ erant, impedirent, atq; ita vltimum iudicii finem, executionẽ scilicet, suspensis per reuisionem sententiis, subuerterent. Cuius mali voti prô dolore compotes facti, id effecerunt, vt in hodiernum vsque diem ordinariæ visitationes omnium afflictorum dolendis suspiriis immobiles hæreant.

Ecce vt pacis celebris illa constitutio, qua Catholicis Ecclesiæ suæ, earumque iura salua esse deberent, qua desciscentes ab auita fide,

Clerici

Clerici à bonis & beneficiis cedere iubentur, nec vltra seu eligendi seu postulandi ius habent, ab his reuerenter habita sit.

Indignum autem Cæsari videbatur, vt ob has iniquas satis Magdeburgici, assectarumq; circa visitationes motas prætensiones, in hoc glorioso & sacro Imperio ius & æquitas desideraretur. Collatis itaq; consiliis Anno 94. & 98. in comitiis decretum, & pragmatica sanctione inductum fuit, hac lite suspensa, deinceps Iudicium Camerale per certos ad id deputatos status visitãdum, omnesque & singulas (nulla prorsus excepta) reuisiones ab iisdem deputatis, definiendas & expediendas esse, salubre consilium; sed qui depressam & eradicatam, quam erectam optabant in Imperio iustitiam, hi detecta hac latebra, aliam comminiscuntur.

Inter alias reuisionis causas quatuor erant, quæ à Iudicio Camerali, paribus in religione Assessoribus definitæ erant, vna Prioris ordinis Carthusianorum in Grunauio actoris, contra Ludouicum Comitem ab Oettingen; Altera Priorissæ Cœnobii Diuæ Mariæ Magdalenæ actricis, contra Senatum ciuitatis Argentoratensis; Tertia Prouincialis ordinis Carmelitarum, contra defuncti Ludouici & Philippi ab Hirschhorn pupillorum tutores, & Quarta Domini Episcopi Spirensis contra Marchionem Badensem & consortes. His sententiis non in pace religionis, sed iure communi & aliis prophanis Imperii constitutionibus (quibus quisque in possessione bonorum, iuriumque sibi competentium, contra deiectores, turbatoresque, quousque causa principalis iure deducatur conseruandus) fundatis, reseruato petitorio, reis ablatorum restitutio, censuum solutio & similia iniungebantur, offensiones vetabantur, &c. Anno itaque 1601. cum vigore supradicti recessus ad extraordinarias reuisiones Spiræ conuenissent deputati Protestantes, qui vna cum cæteris Statibus omnes & singulas causas nulla prorsus excepta reuidendas esse, Anno 98. decreuerant, iterum sibi suæque causæ metuentes resiliunt, opus reuisionis, nisi quatuor supra nominatæ causæ, aut si quæ similes adhuc intercident, semoueantur, aggredi prorsus recusant; quod cum Catholici, quibus supradictis actoribus & Ecclesiis ius suum per sententiam acquisitum, fundatoque à parte reorum per submissionem & arrhæ depositionem, iudicio reuisorio, remittere licitum non erat, recusarent, secessum faciunt, & quemadmodum antea ordinarias, sic nunc extraordinarias quoque claudunt ex voto reuisiones, facta nunc cuilibet impune cõtra Ius & Imperii leges, debilioresque, & quam maxime inermes religiosos peccandi licentia.

Passim ergo quisque hoc remedium reuisionis, quod iacet, implorat, & quæ per reuisiones pendet executio, omnes quasi Ca-

meræ Imperialis ſententias eluſorias reddit, atque ita vt ſupra c
ctum eſt, grauiori iam diſpendio ob ius iã quaſi in vniuerſo pr:
peditum, Imperii ſacrum forum occludunt. Huius prætenſæ e:
emptionis, vti aſſolent, cauſas aliquas exhibent. Aiunt enim h.
cauſas in pace religionis fundatas, atq; ab intellectu eius depe
dere, ideoque à Camera incompetenter deciſas, & ad Statuum
micabilem conuentionem, non iudicium pertinere.

Ab ipſis Cameralibus dubium hoc Anno 57. Statibus prop
ſitum fuiſſe, vtrum ſcilicet Prouincialibus proceſſus ex pace re
gionis decernendi, eiuſque reſolutionem adhuc pendere, Cam
ram ergo hac non exſpectata nulliter iudicaſſe.

Actores eſſe extraneos nulli Statuum coniunctos.

Reformationem Cœnobiorum in ipſorum territoriis ſitoru
ipſis licitam. ergo?

At vt fatentur ipſi vtriuſque religionis iudices Aſſeſſores, d
ciſiones hæ nudum concernunt poſſeſſorium, rationesque ſu
non in pace religionis, ſed iure communi, aliisque prophan
Imperii conſtitutionibus habent: atqui eſto cauſam habeant
aſſerunt, nunquid præter Status Eccleſiaſticos & alii Clerical
ordinis homines hac lege ſalui eſſe iubentur? nunquid Camera
libus vt ipſis grauatis ius impertiantur, iniunctum eſt? nunqui
conſtitutio quam maxime laborabat, vt iam prophanatis aliqu
bus Eccleſiis & Monaſteriis, quæ ſupererant, à ſimili inuaſione &
innouatione tuta & libera eſſent? Nunquid Catholici illoru
æterna renunciatione hæc redemerunt, aut pretium ergo a
mercem reddant, ſi iuſti ſunt.

Iterum dubium à Cameralibus Anno 57. ortum, vt dictum e
ad has duas cauſas non pertinet, & ſi pertineret, deciſum id ce
eſt à Cæſare & Statibus Anno 66. nec vlterius à Iudicibus dub
loco habitum eſt, ſicut & immerito dubium dicitur, quod in cl
ris verbis dubium non habet ſenſum, animus iudicum ex præ
diciis patet, ex hoc enim capite non obſtante dubio (ſi quod v
quam fuit) proceſſus varii in Camera decreti, vt in cauſa Wilh
mi Brandt Prouincialis Ordinis Prædicatorum contra Bad
Anno 61. Matthiæ de Monte Carthuſiani ordinis Viſitato
contra Erffurdt Anno 63. Prioriſſæ & Conuentus Monaſte
Lauuingen, contra Wolff. Comitem Palatinum Senatumqu
ibidem, Anno 63. Ioannis Maieri Prouincialis Ordinis Carme
tarum contra Hermannum comitem in Neunar, ratione Mon
ſterii in Mœrs Anno 68. Carthuſiæ in Grunauio, contra poſſeſſ
res comitatus Wertheimenſis Anno 76. Prouincialis Ordinis
Auguſtini contra ciuitatem Lindavv, Et in tribus diuerſis ca
Wormbs contra Wormbs, Anno 85. & 87. Ex quibus aliisqu

his similibus, quale Cameralibus de hoc dubio iudicium fuerit, clarum est, quin imo à Statibus ipsis Augustanis Anno 83. tempore visitationis reprehensi sunt Camerales, quod ob quæstiones circa intellectum pacis huius incidentes, causas indecisas relinquerent, iniunctumque ipsis, vt in causis religionis pro consciētia & fide data, ius administrent, quemadmodum id ex instrumento protestationis, primum quidem à Brandenburgicis liberisque ciuitatibus exhibito, postmodum autem ab aliis approbato liquet, cui hæc clausula formaliter inserta est, quod scilicet merito in his (intellige causis ex violata religionis pace ortis) maioribus votis locus esse debeat. Sed & quomodo processum Episcopi Spirensis contra Baden dubio Prouincialium accommodant, nisi quod abstractione præcisionis hic Episcopum vt nudum Episcopum, ab incorporato sibi Status iure abstrahant, & vniuersalia architectentur.

Est ne denique in Imperio casus, qui à iudicio sit exemptus? An ideo religiosis ius denegandum, quia exteri? (quamuis certe exteri non dicendi, qui Imperii necessitatibus vt hi contribuunt) Est ne hoc pro Imperii decore, vt quod Saracenis & Infidelibus datur, id Christianis & miserabilibus quidem personis denegetur? quæ temeritas hæc est, laudabile hoc tribunal non visis actis aut actitatis nullitatis arguere? nonne prius reuidenda quam reiicienda est sententia?

Sed competit illis ius reformandi Cœnobia; aduersatur hoc textui, & si permissum esset, quis non videt Religiosis non minus quam Rusticis, saluis bonis & prouentibus suis, ius migrandi ex lege competere. Inuertitur hic ordo, & qui eiectis religiosis, bona eorum sibi vendicant, fundationes immutant, ex templo stabula, granaria aut similia faciunt, reformare (si Diis placet) & Ecclesiam ab erroribus, imo à bonis, purgare dicuntur. Sed rationibus frustra cum iis contenditur, qui rationibus nō vtuntur, propositum ipsis est in Imperio iustitiam euertere, id quouis modo, si non veris, at apparentibus argumentis efficere nituntur, quæ licet penitius & ad lucernam lustrata, leuissime disparent, hic tamen minis & armis stipata, de expugnato quasi Camerali iudicio iam triumphant.

Restabant adhuc duo afflictis Catholicis iustitiæ fruendę media, quibus hactenus viuunt, Aula scilicet Cæsaris aut iudicium Cæsareum, decidendis Imperii negotiis institutum, & Comitia, hoc est, Cæsaris Statuumque inter se, aut vnanimis aut plurium decisio, in hæc iam dudum cuniculos agunt. Blasphemi erant, qui anteactis temporibus Cæsaris potestatem in dubiū vocabant, id nunc ab illis, qui se fidelitatis & obedientiæ præstito homagio, ne quidem consilio, vbi imminuendæ eius authorita-

tis sermo sit, intersuturos iureiurando obstrinxerunt, palam experimur.

Negant Cæsari iurisdictionem in Status eorumque Subditos competere, sed eam plenarie & vt Iurisconsulti agunt, priuatiue in Cameram, sola, in causis fractæ pacis, reseruata concurrendi licentia, translatam. Cognitionem circa Ducatus & Comitatus Imperii feudales ita Cæsari permittunt, vt ea paribus & Curiæ & religionis ad nutum eorum demandetur, atque ita Romanorum Imperatorem, in quem olim populus Romanus omnem iurisdictionem transtulit, quique velut fons & scaturigo omnis dominii, Statibus eam quam in sæcularibus habent potestatem, clementissime communicauit, & sceptro & diademate suo exuere conantur, non aduertentes obstructa scaturigine, riuulos exsiccari, & prostrato sceptro Imperatorio, subditos suos sua quoq; subiectione & obedientia solui, nec diutius in Imperio Principes quam Imperatores futuros.

Sed enim Cœlum & terra dehiscat, ruit admiranda iuxta ac veneranda Imperii Romani facies, dum iustitia conculcata, Catholicorum bona occupata secure possideant, & quæ supersunt, pari libertate quicquid de religione pax edisserat, inuadere & conuasare, & tandem qui ipsos in contubernium receperunt Catholicos & Catholicam orthodoxam fidem, summo ingratitudinis exemplo ex Imperii finibus eiicere & relegare queant.

Sed vt agonizantibus vires concrescunt, ita Catholici interitum cognoscentes pro aris & focis sibi euigilandum esse ducunt.

Vt ergo causæ æquitas, ita pro Cæsare pugnant Catholici: His assistunt aliqui quoque laudabiles Imperii Augustanę confessionis Status, qui huius consilii pertæsi, rem vt decet accuratius expendunt, & patriæ interitum auersantur & dolent. Negat ergo Cæsar, & qui ab eius partibus sunt, se eam quam à Deo & Electoribus habet iurisdictionem, à se abdicasse & Cameræ contulisse, hoc enim inquiunt, quod Cæsaris & Statuum commune est Tribunal, ob absentiam Imperatorum, bellis aliisque negotiis extra Imperium detentorum, multitudinem litium & causarum, in laboris & solicitudinis partem Cæsar asciuit, eique consilio Ordinum inter Status & eorum subditos, certa lege & modo causas definiendi, ordinariam facultatem attribuit.

Hinc vti ante, ita post eius institutionem Cæsar innumeras causas, absque litis aut partium differentia in hodiernum vsque diem definiuit: commissiones (quas nunc auersantur, aut paribus in religione demandari volunt) pro libitu decreuit, imo à Cameræ Iudicio multos Status exemit & adhuc nunc eximit, in cuius rei testimonium Electores, Principes, Comites, Nobiles,

omnisque ordinis status producuntur, qui si volent, testabuntur Cæsarem quoque reseruatam sibi de maioribus feudis cognitionem, non ad hunc præscriptum modũ, sed absolute pro arbitrio, data occasione exercuisse. Breuitatis studium, & rei euidentia nõ sinit rem exemplis comprobare, luculenter proprie testabuntur ipsorum conscientiæ, hoc pacto nil præter nomen Cæsari remanere, & vero eum quouis Dynasta inferiorem futurum.

At quæ hæc mutatio? qui paulo ante Cameræ iudicium plenis velis impugnabant, hi reiecto nunc Imperatore omnes causas eo pertrahunt mira astutia, qua vero non nisi inscios fallunt, sciunt nimirum omnes Cameræ lites immortales, & ob impeditum reuisionis iudicium fine & executione carere.

Pares vtriusque religionis in aula Cæsarea, Cæsareisque cognitionibus Iudices volunt, vt quæ inter ipsos & Catholicos ortæ sunt & oriuntur quæstiones, Consiliariis inter se non conuenientibus, sed votorum numero paribus, ad exemplum Cameræ in perpetuum indecisæ maneant: id demum satagunt, vt illorum voluntati expositi Catholici, iure & iudicio careant. Circumscribuntur hi certe nisi æqui subueniant Iudices.

Iterum ergo Cæsar pro paterna sua in patriam cura, hisque euellendis malis, iustitiæque restaurandæ Anno 1603. comitia Ratisbonæ indicit: comparent illi quidem, sed diuersis ab Imperatore Statibusque pacificis, studiis, quamobrẽ cum hi recessum Imperii An. 98. atque expeditionem æquabilem omnium singularumque reuisionum vrgerent, illi quatuor supra dictas causas, iisque similes exauthoratas vellent, Senatumque Imperii nouo hucusque & inaudito exemplo desererent, nihil actum, sed in Cæsarem, Electoresque promouendæ iustitiæ cura reiecta est: cumque diuersis celebratis Diætis negotium hoc frustra tractaretur, tandem ad infelicia illa comitia 1608. ventum est.

Sciendum porro hic, cum Protestantes exhibitis quibusdam contra Catholicos querelis (ne scilicet ipsi soli Rei viderentur) à Cæsare admissionem ad beneficia Ecclesiastica peterent, aulicũ eius consilium incusarent, atque alia similia ad liberiorem viuẽdi modum pertinentia flagitarent: Cæsarem Anno 90. 27. Iulii ponderata causæ iniquitate, ipsorum petitiones reiecisse, quas hucusque suppressa hac decisione, nec quicquam vbiq; repetunt.

Ann. 1608. iterum celebrantur comitia, facta igitur, vt moris est, propositione Cæsaris, diu inter Legatos ordinum de ordine consultationis, & num de petito pro arcendis infidelibus subsidio, primo loco deliberandum necne, disceptatum est, quo tandem concluso nouis erumpunt artibus, aiunt enim interno prius, quam externo occurrendum periculo, fiduciam inter Status conciliandam, Cameræ cursum promouendum, &

renouandam de pace religionis constitutionem, imo etiam transactionem Passauiensem, præclare id quidem si insidiis res caruisset.

Constat ex pace religionis nullam in Imperio præter Catholicam fidem & Augustanam confessionem licitam, cæteras oẽs damnatas & exclusas esse. Hæc Augustana confessio paucissimos in Imperio habet Asseclas, qui tamen pacis & æquitatis amantiores, beneuolentiam quam Catholicis exhibent, ab ipsis quoque experiuntur, Cæteri quotquot Ecclesiam deseruerunt, confessione hac quoque explosa & exsibilata, nouis opinionibus adhærent. Hi omnes ergo renouando constitutionem se quoque ingerere & pro vna Augustana innumeras alias introducere cõfessiones studebant, mens quoque illis erat, vt iterum expunctis Catholicorum actionibus, relictis tot Episcopatibus & Cœnobiis, quicquid ab Anno 55. in constitutionem commissum esset, id velut generali Iubilæo, exemplo prioris transactionis remitteretur, pace deinceps quasi noua condita & promulgata; Verum vt Catholici has insidias aduertissent, propositumque illud constitutioni contrarium, Imperioque periculosum, hos autem piis & Catholicis mentibus illicitum, vt quæ in profanationem sacrarum fundationum siue directe siue oblique consentire non possent, re diligenter examinata deprehendissent, visum ipsis fuit vti & Augustanis quibusdam, his indignis petitionibus non deferre. Dicebant ergo hanc renouationem ab ipsis, vt qui pacis leges quam diligentissime obseruassent, seque in perpetuum obseruaturos sponderent, immerito & sine ratione peti, quod si re fuco careat, & renouatio absque restrictione aut ampliatione desideraretur, Catholicisque ea, quæ contra legem ablata sunt, restituerentur, aut actiones saluæ essent, se consensuros.

Hic vero illi debacchari, ferrum & flammam minari, dolebant enim detectum consilium, remque minus ex voto succedere. Itaque iam ab antiquo, & vbique vsitato consultandi modo qui & in iure, bulla aurea, variisque Imperii recessibus, & sempe[r] obseruata Imperii consuetudine fundatus est, recedunt, noluntque vlterius Statuum placitum dici, quod maiori Statuum numero placuit. Hic ergo iam alteri medio, comitiis scil. publici[s] bellum indicunt, rem certe sagaciter in fundo aggressi, cum ha[c] ratione modus non superesset, deinceps quicquam in Imper[ii] Senatu statuendi aut definiendi, parque esset Cameræ & Comitiorum effectus. Itaque hac iniecta remora, Imperii consiliu[m] dissipant, & Serenissimo Archiduce Ferdinando Commissari[o] Cæsaris eos ad meliorem frugem frustra adhortante, summ[a] Imperatoris & Imperii ignominia, summoque Statuum d[a]mno insalutato hospite discedunt. Videbant iam studia sua C[a]

thol

tholicis innotuisse, cuniculos deprehensos, elusasque artes, Cæsarem pro sua iurisdictione stare, persuasionibus vanis locum amplius non esse. Itaque iam non vltra dissimulata, sed aperta vi negotium tractandum rati, præmisso quasi fæciale suæ cohortis principe, qui Cæsarem eiusque Consiliarios minus recte administratæ iustitiæ arguat, atque deinceps Imperium per ipsos administrandum iri significet, conspirationem ineunt, consilioque Aulico & iis denique omnibus, qui iure ab ipsis aliquid repetiissent, ad beneficia Ecclesiastica accessum negassent, & vt vno verbo dicam, ipsorum iniquissimis postulatis suffragati non fuissent, bellum denunciant, se post hac nullam pro Catholicis sententiã, multo minus executionẽ ex aula passuros, quod si simile quid attentatum fuisset, se coniunctis viribus, armata manu, ad extremum restitutos, quin imo quæ iã definita, executioniq; mandata essent, horum retractationẽ acerrime deposcunt, Ciuitatis Donavvertanæ, quæ præuia legitima causæ cognitione, ob inobedientiam & contumaciã in Cæsarem, aliaq; in Imperii leges puicaciter commissa, Serenissimo Duce Bauariæ ad mandatum Cæsaris exequente, banno mulctata, atque in ordinem redacta erat, restitutionem (extorserant enim iam ante absolutionem) minis exigunt. Cum autem Cæsar in præiudicium Ducis Bauariæ, qui ab executione facta, quousque impensæ in eam collocatæ, sibi à Reis refunderentur, merito ciuitatem detinebat, cæteroquin nihil ipsis de statu aut libertate derogans, huic petitioni annuere non posset, Ciuitatibus quibusdã liberis hanc rẽ significant, agi de ipsorum libertate, similesque executiones ipsis iminere, pręsidium ipsorum non in Cæsare, sed sua confœderatione repositũ, atque ita ipsas plus nimiũ credulas non leui fortunæ suæ iactura, (vti experti sunt, & nisi resipiscant, grauius at serius experientur) irretiunt, hisque in consortiũ, ob neruum quo pollebant, assumptis, militem cogunt. Et vt sileamus quid in terra Iuliacensi (quã Cæsar vti Iudex partibus inter se discrepantibus, ad finem iudicii victori saluam volebat) spretis mandatis & commissionibus Cæsareis perpetrarint, primum quidem Rheni, & Franconiæ Ecclesiasticos status, nihil simile metuentes obruunt, commeatum à subditis extorquent, agros depopulantur, nihilque hostile intermittunt, tandem dissimulata expeditionis causa in Alsatiam & Episcopatum Argentoratensem mouent, ciuitates ibidem celebriores obsident, expugnant mœnia, templa, domus diruunt, matronas virginesque prostituunt, & barbarorum more in eos, à quibus ne verbo quidem læsi erant, crudelissime sæuiunt & grassantur. Nec dubium, nisi Catholicorum militem, qui ob coniurationem inter illos factam, iã defensionẽ suam præme-

ditati erant, in Bauaria præsumpsissent, non solum occupata loca retinuissent, sed & vlterius in Catholicos vires suas exeruissent.

Videbant Catholici iam de pace religionis & prophana, cæterisque Imperii constitutionibus actũ, sentẽtias in Camera obtẽtas ob interpositas & suspensas reuisiones eludi, aulam Cæsaream Cæsarisq; auxiliatrices manus occludi, demum subsidiũ Statuum ob dissipata Comitia sibi ereptum, sicque & iure & Cæsare destitutis, solum in propria defensione suã salutẽ residere, hanc defensionẽ ita concipiunt, vt tum demum vsui sit, cũ quis contra iura Imperiique leges, approbatam in Imperio consuetudinem vi aggressus, Iudicis & Iustitiæ remediis destitutus esset, hoc vnico proposito fine, vt saluis constitutionibus, salua Imperatoris authoritate, repressis turbatoribus, pace in Imperio firmata, quisq; in suo à prędationibus & latrociniis liber, sub lege & Imperatore tuto degeret. Hac ergo defensione obtusus, hac vice cõfœderatorũ ensis, & qui nuprime pacem pacẽ, fiduciam fiduciam inclamabãt, hi nũc rebus fortiter (scil.) gestis, relictis ruinis, fuso innocẽti sanguine, domum inglorii reuertũtur. Eximiam vero laudẽ, &c.

Defungitur interea sapientissimus Rudolphus Imp̃ator, Interregni prouisione Palatino scilicet & Saxoni Electorib⁹, ꝓ dispositione bullæ aureæ, relicta. Iura autẽ prouisorũ sunt, potestas exercendi iudicia, ad beneficia Ecclesiastica prȩsentandi, recolligẽdi reditus & prouentus, inuestiendi de feudis, Iuramẽta fidelitatis vice & nomine Sacri Imp̃ii recipiendi, quæ tamen per Regem Romanorũ postea electum suo tẽpore omnia innouari, & de nouo præstari debebunt, Feudis Principum dũtaxat exceptis, quorum inuestitura Cæsari reseruatur, verba sunt legis. Hanc commoditatem opportune nanciscitur Prouisor Rheni confœderatorum director, breuiq; interregni tempore, sedulum agit Cæsarem. Itaq; refractarios illos, qui Aquisgrani, non obstante defuncti Cæsaris sententia & executione, eiurataque vlteriori machinatione & rebellione, Magistratũ à Caroli Magni temporib. absq; interruptione deiecerant Catholicũ, sibiq; gubernacula arrogauerant, hos contra dictam executamq; sententiam, hos inquam violentos damnatosque pacis turbatores & inuasores (ob communem scilicet religionem) remotis Catholicis, qui iure & Imperatoris decreto ciuitatem administrabant, in raptis subselliis confirmat, vrbiq; præficit, sicq; quod Cæsari negant, nõ tantum religionis causa ortam controuersiam determinat, sed etiã in hanc regiam sedem hucusque non visam sectam, contra expressam religionis pacem inducit, Cæsarisque sententiam summo cum dedecore, summaque iniquitate retractat.

Lis erat inter Castrum & Ciuitatẽ Fridberg, vtri Status Imp̃ii iura competerent, hanc defunctus Cæsar cõmissione diremerat,

resta-

restabatq; effectus, Cæsaris morte prȩuentus, hoc non attento, quod Aulici consilii decreta nihil facerent, non audito Castro, contra latam sententiam præpostere partes ad causam de nouo deducendam, ad Cameram remittit. Ciuitati Biberacensi simile damnum infert, sibique Vicario plus quam Cæsari licere existimat, innumerisque modis Catholicos premit.

Quod elargitiones vectigalium aut expeditiones sibi assumpserit, spem de aperiendis Imperii feudis (quomodo curiam facile omni caducitate priuasset) suis concesserit, sicque alienationes sibi inhibitas commiserit, hæc quia minora sunt, omittuntur, donec tandem Dei nutu, Electorumque suffragiis Clementissimus iuxta ac Fortissimus Matthias Imperio præficitur, hisque prouisionibus fidem imponit.

Hic turbatum & in partes quasi scissum Imperium videns patriæ, pacisque amore, postratam iustitiam erigere, statusque pristinæ beneuolentiæ restituere, summa cura, summoque studio aggreditur, conscribitque Electorum consilio, quæ nuperrime cœpta sunt Anno 1613. Comitia. Comparet Cæsar, comparent omnes prope Catholici Status, & cum ipsis laudatissimus Hassiæ Princeps Ludouicus, confœderati à priori sententia nihil immutati, suos mittunt.

Catholicis omnibusque bonis animus gestiebat, sperabant enim benignissimi Imperatoris præsentiam, Electoris Saxoniæ Principis æquissimi adhortationes, suo fructu in emolliendis concitatorum animis, & pace restauranda non carituras, tantoque magis, quod inter deliberanda primum locum iustitiæ punctus obtineret, sed proh dolor prȩmaturo gaudio.

Vt enim publicata propositione tria Imperii consilia, Electorum scilicet, Principum, & liberarum vrbium pro more, suo quodque loco, conuenissent, essetque maioribus votis vbique conclusum, deliberationem de restituenda iustitia, vt maxime necessariam & dignissimam, ita cæteris anteponendam, soli resistunt confœderati, incusant iterum hunc secundum compluria vota concludendi modum, eodem sȩ nolle astringi, quin potius consilia deserturos, palam te stantur.

Militabant pro vtroque & concluso & concludendi modo, simul Catholici & Augustanæ confessionis Status, eorumque Legati: & merito, alia enim non dabatur via, cum si secundum Saniores (quos philautia suadente se esse putabant) procedendum, & de hoc ipso quoque maioribus relinquendum esset iudicium. Igitur differri negotium petunt, obtulisse se Cæsari grauamina, ante omnia horum expeditionem exspectandam.

Obtulerant certe scriptum quoddam Cæsari, quo non tam supplicabant quam imperabant, & qui totum Imperii ordinem, vt ex supradictis patet, turbarant, Catholicos innumeris modis afflixe-

rant, hi nunc ad instar lupi Æsopici, se à Cæsare & Catholicis grauari conquerebantur, merito scilicet, quod exemplo edocti, iam non vt ante actiones suas remittere, & incertæ paci se vlterius comittere vellent Catholici. Itaque in iurisdictionem Cæsaris, eiusque tribunal aulicum primum impetum faciunt, hoc, vti & supra dictum est, deletum volunt, quod nimirum iam solum grauatorum asylum esset, atque inde eorum in leges & constitutiones Imperii conatus iure reprimerentur. Vrgent restitutionem Ciuitatis Donavverthanæ, nolunt supremum Iudicis in Camera officium deinceps Ecclesiasticis Principibus attribui, Præsides Cameræ suæ sectæ postulant, & in vtroque Cæsari, cuius hac in re liberum arbitrium est, contra Cameræ ordinationem leges præscribunt, quicquid Interregni tempore à Prouisore Aquisgrani, Fridbergæ, Bibetaci, aliisque locis decretum, id è vestigio confirmatum desiderant, atque ita piensissimæ memoriæ Cæsaris æquissimas sententias annihilatas, suas autem retractationes & æquitati & iuri dissonas vigere volunt.

Cameræ iudicium paribus in Religione Assessoribus constare petunt, quasi non cuiuis Statui suæ religionis hominem præsentandi facultas esset, Magdeburgensis, Archiepiscopatus similiumque Ecclesiarum inhabiles detentores, vt Ecclesiasticos ad sessiones & votum in Imperii Senatu, ordinariasque Cameræ visitationes admitti flagitant, vt in Consilio numerosiores, alienis bonis opulentiores, aut votis, aut vi, Ecclesiæ Romanæ, primo quidem in Imperio, dein vicinis locis leges dicant, qui supersunt Archiepiscopatus, Episcopatus aliasque Ecclesias sibi vendicent, eradicatoque paulatim Ecclesiastico ordine, ne vestigium quidem priscæ fidei (quod ipsorum omen Deus auertat) remaneat.

Abominantur eos, qui pro recuperandis violenter ereptis Cœnobiis, prouincialibus processus decernuntur, verentur quippe restitutionem, quam se nec posse nec velle admittere passim & libere profitentur, egregia scilicet Christiani hominis vox, qui, quod Deus, æquitas, ius, & iustitia, volunt, hoc se nolle intendit.

Incusant denique Catholicos, quasi pacem religionis (quam ipsi nunquam obseruarant) temporaneam dicant, sed absque ratione.

Iura summi Pontificis, quæ exigua satis apud Catholicos in Imperio remanserunt, ea prorsus eliminata volunt, neque enim in spiritualibus, neque temporalibus superiorem ferre possunt, qui vtriusq; potestatem sibi vendicant.

Ecclesiasticam iurisdictionem pace religionis in territoriis Catholicorum reseruatam auersantur.

Queruntur gregalibus suis consecrata sepulturæ loca denegari: cum id velint iura, nec ipsi vllam in consecratione vim ponant.

Petunt in locis Catholicis suæ religionis exercitium, idque certe contra pacem, cum tamen ab ipsis in liberis quibusdam Ciuitatibus

vbi

vbi ante &post pacem continua serie vtraque religio viguit, Collegia & Cœnobia diuersa adhuc num reperiantur, Catholicis ad omnes dignitates, honoresq; publicos via præcludatur, Campanarum vsus, & soliti sepulturæ ritus interdicantur, imo nulli deinceps in municipium, contra expressam pacis sanctionem, admittantur, similiaque iura simili quoque iure nixa cupiunt, & quod euertendo Comitiorum fundamento necessarium erat, subiungunt, se modum per maiora concludendi in Imperii senatu ferre non posse, quin si quid hoc pacto deinceps constitutum decretumve fuerit, huic se non subscripturos publice protestantur.

Vltimo Cæsarem æquitatis (quam oderant) admonent, fiduciam inter Status (quam ipsi euerterant) conciliari petunt, sicque finem scripto faciunt.

Volebant autem Cæsarem his postulatis absque mora, & antequam ad Imperii deliberationes progressum fuisset, annuere, hac adiecta comminatione, se alioquin comitiis interesse non posse.

Imperiosa certe, ne dicam insolens Legatorum petitio, sed quæ studiis iam dudum præconceptis conueniebat. Venerant enim non consultatum, sed criminatum, leges dare & non recipere, id ergo strenue actitant.

Cæsar postulata hæc grauiora videns, quam vt ea tam breui tempore, & ad placitum illorum expedire posset, scriptum benigne recipit, spondet se querelis, durantibus adhuc Comitiis pro iure & æquitate subuenturum, hortatur, rogat insuper, vt interim pro summa Imperii necessitate consilium frequentent. Idem Catholici, aliique Augustanæ Confessionis Status obtestantur, intempestiue ista vrgeri existimantes, cum hac de causa potissimum comitia indicta essent, & quod consilio Statuum definiendum esset, id ante consilium præiudicio rogaretur, esse de resuscitanda in Imperio iustitia, vt quod omnes in vniuersum concernit, primo tractandum, dein particularibus causis prouidendum.

Sed surdis fabula narratur, quo clementior Cæsar, humaniores Status, eo obstinatiores acrioresque isti, quot hi preces, tot illi minas ingeminant, nec demum aliud remedium Cæsar ad manum habet, quam vt infeliciter hæc incepta Comitia, in aliud tempus differat.

Triumphum igitur de interpellatis comitiis denuo agunt, & quod dixerant, Imperii recessum, reiectis Cæsaris, Statuumque tam Catholicorum quam Augustanorum, vnanimi decreto, respuunt. Catholicosque concepta spe frustratos, prioribus nexibus, miseriisque implicatos relinquunt.

Hic Status est, quem hodie Romanum Imperium olim omnibus admirandum obtinet: Hæ sunt Miseriæ, hæ calamitates, quibus Ca

tholici

tholici quotidie vrgentur, & qui vana spe in transactionem Passauiensem, religionisque pacem inducti; Ecclesiis, bonisque spoliati, iure iustitiaque priuati, Confœderatorumque furori expositi sunt. Hi si Cæsaris Catholicorumque vicinorum ope destituantur, oneri succũbent, & (næ ominor!) eiecta fide, prostrata dissolutæ libertatis studio obedientia splendidum Imperii decus, & eximia Christianorum regna, excitata (quod non vident) vulgi imperitatione, spe aut opinione citius corruent.

Sit ergo cuiuis bono nunc liberum iudicium, qui iam celebrem illam de pace religionis & prophana legem, cæterasque Imperii constitutiones violarint, quinam Cameræ iudicium interpellarint, patriæ tranquillitatem turbarint, qui nunc demum etiam supremam Cæsaris authoritatem conuellere, eius iurisdictionem infringere, atque ita dissipatis comitiis Romanum Imperium legibus & iustitia, summo studio, summaque vi, spoliare annitantur.

Reos certe & fama & vulgus & proprii facti studiiq; scientia plusquam conuictos arguit, nec iam prudentia illa mixta, versutiam puto, aliud confusis Ministris & malis Consultoribus suggerere potest, quam vt agnitam ablatorum restitutionem rei familiaris tenuitate excusent, cingulotenus scilicet denudandos aiunt Principes suos, nec demum Statui condecentem sustentationem iis superfuturam, si quę Ecclesiæ sunt, Ecclesia sibi repetat, impossibilem rem desiderari. Dictum certe nec fide nec moribus Germanorum dignum. His itaque petitionibus renunciandum, deinceps vero religionis pacem sancte & inuiolabiliter seruandam, manus à bonis Ecclesiasticis, nouo & firmiori ad hoc præstito vadimonio cohibendas, Catholicos nimiæ austeritatis, vt qui stricto iuri accuratius incumbant, accusant, rem totam, vti & grauamina hinc inde exhibita, familiari & amica tractatione componenda, Compositionem, compositionem, inquam, aut conferentiam ineundam, sicque pacem publicam conseruandam esse, splendide equidem, & quo Electis propemodum imponunt. At certe Catholici auorum, imo parentum edocti malo latens hoc venenum plus nimio aduertunt, id enim imprimis volunt, vt Cæsar forum suum sistat, quousque res partium libitu transacta sit: Sed cui quæso bono spes transactionis superest, vbi transigentes Rei & Actores. Et quis credat eum sibi ipsi sententiam dicturum, qui vigore iuris eam in se latam agnoscere detrectat? nonne vti constanter postulabit actor, ita & sedulo negabit reus: in æternum ergo luctabuntur vbi arbitro caruerint, qui mutuo diffident, atque in æternum hoc pacto quiescet vindex afflictorum diua manus Cæsaris, quodque dolendum est, patria nostra, relegata iustitia, latrociniis implebitur. Deinde si quod animo conceperunt studium, penitus & larua detracta videre velis, quam possunt studiosissime laborant, vt in eam orthodoxos denuo viam inducant, quæ nimium credulos antecessores

ad pacem illam Passauiensem seduxit. Ita enim renitentibus Augustanis, pacis studio & futuræ compositionis spe, Catholici primo quidem Anno 41. actiones suas ad tempus, donec scilicet concilia expedirentur, suspenderunt, Cæsare promittente, se præuia commissione inter religiosas & prophanas causas discreturum, factaque sanctione, res Ecclesiæ deinceps saluas fore. Verum hoc obtento, concilia respuunt, & post biennium Catholicos adigunt, vt concessas inducias agendi, ad quinquennium producant, promissis semper nouis pro Ecclesiæ securitate legibus, quibus eos pacis & quietis auidos inescabant, sibique magis grauiora tentandi locum parabant. Quid fit? audi poculum amicabilis compositionis, quod hodie Catholicis propinant, & vbique venditant, Constituunt Anno 48. lites & disceptationes circa Ecclesiæ bona amica commissione sopiendas, aut si id fructu careat, à Cæsare iure decidendas; Viden' antiquas artes, viden' casses, & honesto velo tectas decipulas, quas hodie pari blanditie sternunt Catholicis? Commissione familiari & libera, inquam, aut iure rem finiendam statuunt, sed nec hoc nec illud admittunt, imo indies acerbiores, & Catholicorum benignitate, ne dicam somnolentia, Cæsarisque lenitate inualescunt, donec vniuersali velut Iubilæo, Passauiensi scilicet transactione, omnes Ecclesiæ actiones, & quicquid illis restituendum erat, vno hiatu absorbeant. Hæc igitur semita est, quæ Passauiam ducit, quam si vano & inani pacis studio minus cauti ingredientur Catholici, ad eandem dubio procul metam, infeliciter vero magis, imo infelicissime, ad summam & extremam Ecclesiæ iacturam deuenient. Quod vti DEVS, ita dubio procul omnium Sapientum & bonorum consilia auertent.

FINIS TOMI QVARTI.

INDEX

INDEX RERVM MEMORABILIVM IN HISCE TOMIS CONTENTARVM locupletissimus.

A.

B.

C.

G.

I.

L.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

FINIS.